

منتدى اقرأ الثقافى

www.igra.ahlamontada.com

دانه ر: محمد صالح المنجد

وہرگیڑانی

إبراهيم حسن سعيد نالان عمر سليمان

چای یہ کہم

1442-2021

کتابخانه محوی

سفرِ مہر
چون مامہ لہ لہ کہ لہ لہ کرد

دانہر: محمد صالح المنجد

وہرگیپرائی

ٹالان عمر سلیمان

ابراہیم حسن سعید

چاپی یہ کہم

۲۰۲۱

ناسنامه‌ی کتیب

ناوی کتیب: پیغه‌مبه‌ر ﷺ چون مامه‌ئی نه‌گه‌ل کردن؟

ناوی دانه‌ر: موحه‌مه‌د صالح المنجد.

وه‌رگیرانی بو‌کوردی: ابراهیم حسن سعید، نالان عمر سلیمان.

خه‌تی به‌رگ: کارزان نه‌فه‌ندی.

دیزاینی به‌رگ: نصرت عثمان طه.

دیزاینی ناوموه: وه‌رگیر

پهر: شامو

ژماره‌ی لا‌پهره: ۷۹۲

سالی چاپ: ۲۰۲۱

نۆره‌ی چاپ: یه‌که‌م.

تیراژ: ۱۰۰۰

له‌بهرینوسیراتی گشتی مکتبخانه‌گشتیییمکان.

ژماره‌ی سیارکندی (۸۷۰) سالی (۲۰۲۰) هه‌راوستی

مافی له‌چاپدانه‌ی پاریزراوه

وہاں خالق عظیم

وتەى بلاوکار

چيروكى كتيبي (پيغه مبهەر ﷺ چۆن مامەلەى لەگەڵ کردن؟)

هه‌موو كتيبيك چيروكي هه‌يه، چيروكى ئه‌م كتيبه‌ش ده‌گه‌رێته‌وه‌ بۆ چه‌ند ساليكى پيشوو، كاتيك شيخ موحه‌ممەد صالح المنجد چه‌ند وانه‌يه‌كى له‌ مزگه‌وتى (عمر بن عبدالعزيز) له‌ شه‌وانى ره‌مه‌زان دواى نوێژى ته‌راويح به‌ ناوێشانى (مامه‌له‌ كردنى پيغه‌مبه‌رانه‌ له‌گه‌ڵ كه‌سه‌ جو‌راوجۆره‌كان) پيشكه‌ش ده‌كرد. ئه‌مه‌ له‌ سالاى ١٤٢٧-١٤٢٨ كۆچى بوو، دواتر له‌ سالى ١٤٢٩ له‌ مزگه‌وتى الحرمين الشريفين له‌ جدّه ته‌واوى كرد.

پاشان بابەتيكى له‌ چه‌ند كه‌ناليكى ته‌له‌فزيوني به‌ ناوێشانى (له‌ ژيانى پيغه‌مبه‌ر چه‌ند وانه‌ و لايه‌نيكى هه‌ره‌ گه‌وره‌ و گرینگ هه‌يه) پيشكه‌ش كرد، له‌ به‌شى دووه‌مدا ناوێشانى گۆپى به‌ (چه‌ند لايه‌نيكى كۆمه‌لايه‌تى له‌ ژيانى باشتري‌ن كه‌س).

هه‌روه‌ها شيخ موحه‌ممەد هه‌مان بابەتى له‌ به‌رنامه‌يه‌كى ره‌مه‌زاني به‌ ناوى (ه‌دى وبيانات) له‌ ميانەى سالى ١٤٣٢-١٤٣٣ ك پيشكه‌ش كرد.

ئينجا به‌ ته‌واو بوونى ئه‌م پرۆژه‌يه‌ و هه‌روه‌ها به‌ هۆى ئه‌و رووتێكردنەى خه‌لكى هه‌يبوو بۆ ئه‌و بابەته‌ گرینگه‌ ئه‌ويش سوننه‌تى پيغه‌مبه‌ر ﷺ چۆن بووه‌ له‌ مامه‌له‌ كردنى له‌گه‌ڵ كه‌سه‌ جو‌راوجۆره‌كاندا. بۆيه‌ ستافى زانستى له‌ كۆمه‌له‌ى (زاد) هه‌ستان به‌ داڕشتنه‌وه‌ى ئه‌و بابەته‌ به‌ شيۆه‌يه‌كى زانستى و ريكخستنه‌وه‌ى، هه‌روه‌ها نوسينه‌وه‌ى به‌ شيۆه‌ى هۆنراوه‌، كه‌ له‌ كۆتايى هه‌ر بابەتيكدا ئه‌م هۆنراوه‌يه‌ داندراوه‌ و بابەته‌كه‌ى تيا‌دا پوخت و كورت كراوه‌ته‌وه‌.

هه‌ولمانداوه‌ ريوابه‌تيكى راست و دروست كۆبكه‌ينه‌وه‌ له‌ فهرموده‌ى پيغه‌مبه‌ر و ژيانه‌ پري خيره‌كه‌ى، هه‌وليشمانداوه‌ ئه‌وه‌ى شيخ موحه‌ممەد پيشكه‌شى كردوو له‌و بابەتانه‌دا ئه‌وا به‌ شيوازيكى سانا و كورت بينوسين دوور له‌ دريژه‌يه‌كى بيزاركه‌ر، له‌گه‌ڵ ته‌حقيق كردنى ده‌قه‌كان و ئه‌سه‌ره‌كان و دابه‌شكردنى كتيبه‌كه‌ بۆ چه‌ند به‌ش و باسێك.

هيوامان وايه‌ ئه‌و پرۆژه‌يه‌ يارمه‌تيدانێك و به‌شداريكرديك بيت بۆ نيشاندانى ژيانى پيغه‌مبه‌ر ﷺ به‌ شيۆه‌يه‌كى سه‌رده‌ميانه‌ ئه‌ويش له‌ ميانى نيشاندانى لايه‌نى كۆمه‌لايه‌تى له‌ ژيانى پيغه‌مبه‌ر ﷺ و شيواز و سوننه‌تى له‌ چۆنيه‌تى مامه‌له‌ كردنى له‌گه‌ڵ خه‌لكدا.

سوپاسى هه‌موو ئه‌و كه‌سانه‌ ده‌كه‌ين كه‌ به‌شداريان كردوو له‌و پرۆژه‌ گه‌وره‌يه‌، كه‌ هيواخوازين چه‌ند پرۆژه‌يه‌كى ترى لى له‌ دايك بيت، سوپاس بۆ خوا كۆتاييمان هينا بۆ

نوسینه وهی به دوو کتیب، کتیبی یه که میان نوسینه که هه موو بابه ته کانی له خۆ گرتوو و بۆ موسلمانان ئاراسته کراوه، دووهمیش به کورتکراوهیی ئاراسته ی ناموسلمانان کراوه.

گروپی (زاد) بۆ بلاوکردنه وه پێخۆشچاله که بوار بره خستنی بۆ ئه وهی بابه ته کانی ئه م کتیبه به ش به ش بکری له بواری په ره رده یی و کومه لایه تیه کان به کاربهێندری و بلاو بکریته وه.

به راستی ئه وکاره که ته و او بوونه که ی چه ند سالیکی خایاندوو، که شیخ موحه ممه د له گه ل قوتابییه کان و شوینکه وتوانی بر دویته سه ر، ئیستا به رو بوومه که ی ئه م کتیبه خنجیلانه به رده سه ته و پێشکه شی خوینهر ئازیزه کانمان ده که ی، جا ئه گه ر کاره که چاک و پوخت بیت ئه و (الله) ی کار به جی سه ر راستی کردووین و ریتمایی کردووین، هه یج کاریکیش به دره نییه له که موکوپی، (الله) پاداشتی به خیری هه ر که سیك بداته وه له هه ر که موکوپییه ک ئاگادارمان ده کاته وه.

داو له (الله) ی به به زه یی و به خشنده ی میهره بان ده که ی که ئیخلاسمان پی بیه خشی له وته و کاره کانمان و لیمان وه ریگری، سه ر راستمان بکات بۆ ئه و شتانه ی خۆشی ده وین، چونکه (الله) گوئی بیست و وه لامده ره ویه.

گروپی زاد ۱۴/۴/۱۴۳۵

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشه‌کی وه‌رگێژ

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على افضل خلق محمد ﷺ وعلى آله وأصحابه ومن تبعهم باحسان الى يوم الدين، أما بعد:

پینگه مبه‌ر ﷺ بۆ موسلمانان پیشه‌نگ و سه‌رمه‌شقه، چرا و رووناکییه، پیشه‌وا و سه‌رکرده‌یه، نور و هیدایه‌ته، به‌لکو نمونه‌ی هه‌ره بالا و پیرۆزییه، هه‌ر بۆیه به‌ بێ گومان پێویسته ئه‌م پیشه‌نگایه‌تییه‌ش له‌ ژیا‌نی موسلمان ره‌نگ بداته‌وه، ئه‌مه‌ش فه‌رمانی په‌روه‌ردگاره بۆ شوێنکه‌وتنی ئه‌م پینگه‌مبه‌ره: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ شوێنکه‌وتنی پینگه‌مبه‌ر ﷺ به‌ جوړێك ده‌بیته‌ کردار و له‌ واقع جێبه‌جێ ده‌بیته، گه‌ر موسلمان له‌ ژیا‌ننامه‌ی ئه‌م سه‌روه‌ره‌ شاره‌زا بیته، بۆیه‌ شاره‌زابوونی ژیا‌ننامه‌ی پینگه‌مبه‌ری مه‌زن به‌ پێویسته‌ داده‌ندریته، سه‌رچاوه‌کانیش بۆ ئه‌م کاره‌ جیاواز و جو‌راوجۆرن -به‌تایبه‌ت له‌ سه‌رده‌می ئیستادا- ئاسان ده‌که‌ونه‌ به‌رده‌ست، سوپاس بۆ خوا ژیا‌ننامه‌ی ئه‌م خۆشه‌ویسته به‌ هه‌موو زمانێك و به‌شیوه‌ی کتیب و فیدیۆ و ده‌نگ و وانه (مه‌لتی میدیا) به‌رده‌سته، خۆی په‌روه‌ردگار کۆمه‌له‌ خه‌لکانیکی بۆ گه‌یاندنی په‌یامه‌که‌ی ئاماده‌کردوه، لی‌ره‌دا ئی‌مه‌ کتیبی (کیف عاملهم ﷺ) به‌ یه‌کێك له‌و سه‌رچاوه‌ گرینگ و پر به‌هایانه‌ داده‌نیته‌ بۆ شاره‌زابوون له‌ ژیا‌ننامه‌ی پینگه‌مبه‌ری سه‌روه‌ر ﷺ، جیاوازی ئه‌م کتیبه‌ له‌چاو کتیبه‌کانی تری ئه‌م بواره‌دا خۆی له‌مه‌دا ده‌بینیته‌وه، که به‌ شیوازیکی نوێ ژیا‌ننامه‌ی پینگه‌مبه‌ر ﷺ باس ده‌کات، تیایدا زۆر به‌جوانی مامه‌له‌ی پینگه‌مبه‌ری خوا له‌گه‌ل هه‌موو چین و توێژه‌کانی کۆمه‌لگای خۆی روون ده‌کاته‌وه، سه‌رباری هه‌لسوکه‌وتی تایبه‌تی پینگه‌مبه‌ر له‌گه‌ل گیاندار و په‌رییه‌کان، به‌ خۆیندنه‌وه‌ی ئه‌م کتیبه‌ زۆر به‌روونی لایه‌نی ره‌حمه‌ت و سۆز له‌ ژیا‌نی خۆشه‌ویستمان ده‌رده‌که‌ویته‌ له‌ چوارچێوه‌ی وێنه‌یه‌کی پرشنگذاری لی‌وانلیۆ له‌ دانایی و میه‌ره‌بانێ.

ئیمرو چینه‌ جیاوازه‌کانی ناو کۆمه‌لگای موسلمان به‌ تایبه‌ت گه‌نجان تووشی سه‌ر لی‌شێواوی و سه‌رگه‌ردانی بوونه و لاسایی هه‌نه‌رمه‌ند و یاریزان و یارییه‌ ئه‌لیکترۆنیه‌کان و به‌لکو لاسایی گیانداران ده‌که‌نه‌وه‌ و! شیوازی مامه‌له‌ و هه‌لسوکه‌وت له‌ وانه‌وه‌ فێر ده‌بن! له‌بیریان چۆته‌وه‌ یان له‌بیریان براوه‌ته‌وه، که ژیا‌نه‌ پر خێره‌که‌ی سه‌رداری مرقایه‌تی

موحہ ممد ﷺ جیگای متمانہ پیگردن و جیگای تیرامان و جیگای ئوہیہ بکریتہ پیشہنگ و لہہ موو لایہ نیک لہ لایہ نہکانی ژبانی جوراو جوراو لاسایی بکریتہ وہ، ئو ئومہتہ بہ تیگرای چینہکانی رزگاری نابیت لہو نہہامہتی و قوربہ سہریہی کہوتوتہ ناوی ہتا نہگہریتہ وہ بؤ کتیبی خوا و سوننہتی پیغہمبہری خوا ﷺ بؤ ئوہی دہستی پیوہبگریٹ و جیبہجبی بکات ئووکات سہرکہوتنی خوی گہورہ نزیکہ بیتہ دی ئومہتیش ئووکات بہتایبہتی - گہنجان- وشیار دہبنہوہ و چیر لاسایی کہسی نادیارو کہم و بہد رہوشت ناکہنہوہ و دہردہچن لہو نہفامیہ تہواوہی ہالتی رہشی بہسہردا کیشاون و چیر بہ فرو فیل و حیلہی دوژمنہکانی ہہ لئاخہلہتین۔

کاتیک ہہندیگمان لہو کتیبہ ناوازیہمان خویندہوہو سودمان لیبنی و سہرنجی راکیشان، بہ پیوہستمان زانی خوینہری سہنگینی کورد بہشدار پیبکہین لہو سود و قازانجہ پر بہہایہ، ئہمہش وک کار کردنیک بہفہرموودہی راستی پیغہمبہری خوا، کہ فہرمویہتی: "ئو کہسہ باوہری تہواو نییہ ہتا ئوہی بؤ خوی پیی خوشہ بؤ براکہی پیی خوش نہبیت" ^(۱) جاب بیرمان کردہوہ وہریبگریٹنہ سہر زمانی شیرینی کوردی، بہلام وکو ئہمانہتی زانستی دہبا پیوہندی بہ دانہری کتیبہکہ بکہین بؤ ئوہی مؤلہتی وہرگریانی لیوہریگریٹ، جا سوپاس بؤ خودا بہر لہ بہندکردنی لہسالی ۲۰۱۷ توانیمان لہریگای بہرنامہی - واتس ٹاب- پیوہندی بہ شیخ موحہممد صالح المنجد بکہین و مؤلہتی لیوہریگریٹ، کہ زور بہ خوشحالیوہ مؤلہتی پیدایین و زوری پی خوش بوو، بہلام فہرمووی: وہرگریٹنیکی ہاشی بؤ بکہن و دوور بیت لہہلہی زہق، ئیمہش بہو راسپاردہیہی بہریزیانہوہ ہہلسایین ئوہندہی پیمان کرابیت، خوی گہورہ پاداشتی بہخیری شیخ موحہممد صالح المنجد بداتہوہ و خوی و ہاوہلہکانی و سہرجہم بندکراوہ موسلمانہکان لہ بہندیخانہ نازاد بکات و بہ سہلامہتی بیانگہریٹیتہوہ ناومال و مندالی خویان۔

ہہلبہتہ شیوازی نویسنی ئہم کتیبہ لہلایہن زانا و بانگخواز د. موحہممد صالح المنجد - خوا بیپاریزیت- بیروکہیہکی تازہیہ و سہرنجراکیشہ، نیشاندانی ژبانی پیغہمبہری خوا بہم شیوہیہ شتیکی نوییہ و لہ سنووری شارہزایی خومان کہس کتیبیکی وکو ئہمی تاوہکو ئیستا نہنوسیوہ تیایدا بہم شیوہیہ لایہنی کومہلایہتی پیغہمبہر نیشان بدات لہمہر مامہلہ کردنی لہگہل چین و تویزہ جیاوازیہکانی ناو کومہلگاکی خوی، ہر لہ ہہلزاردنی ناونیشانی کتیبہکہ (پیغہمبہر ﷺ چون مامہلہی لہگہل کردن؟) تا دہگاتہ دابہشکردنی

۱ أخرجه البخاري (۱۳)، ومسلم (۴۵)، والترمذي (۲۵۱۵)، والنسائي (۵۰۱۶)، وابن ماجه (۶۶)، وأحمد (۱۳۸۷۴) واللفظ له.

ناوەڕۆکی کتێبەکه له هەلسوکهوتی جوانی پینگەمبەر لەگەڵ خزم و کەسهکانی، پەيوەندی خۆشه‌ويستی لەگەڵ خزمەکانەکانی، ره‌وشتبه‌رزى لەگەڵ ئافره‌تان، به‌ ئه‌مه‌كى و وه‌فایى لەگەڵ هاوه‌لان، رێزگرتن و پێدانی ماف لەگەڵ دراوسێکان، نه‌رمونیانی لەگەڵ نه‌فامان و ده‌شته‌کییه‌کان، شێوازی فێرکردن و په‌روه‌رده‌کردن لەگەڵ نه‌زان و ناشاره‌زاكان، ره‌حم و به‌زه‌بى لەگەڵ نه‌خۆش و خاوه‌ن به‌لاكان، هەلسوکه‌تى ژیرانه‌ى لەگەڵ هه‌ژار و ده‌وله‌مه‌ندان، حیکمه‌ت و دانایی لەگەڵ دوو‌پوو و کافره‌کان، میهره‌بانى و سۆزى لەگەڵ په‌رى و گیانداره‌کان، هه‌موو ئه‌مانه و چه‌ندانی تر به‌ شێوازیكى زۆر ورده‌کاری و یه‌كجار جوان ده‌رخستوه، ژيانى ئه‌م سه‌روه‌ره‌ى وه‌ك رۆژ رووناكردۆته‌وه له‌ مه‌ړ مامه‌له‌کردنى هه‌كیمانه‌ى لەگەڵ چين و توێژه جیاوازه‌کانى كۆمه‌لگاكه‌ى خۆى، كه وه‌ك ئه‌مه وایه كه پینگەمبەر فرمویه‌تى: "تَرْكُكُمْ عَلَى الْمَحْجَةِ الْبَيْضَاءِ لَيْلُهَا كَنْهَارُهَا لَا يَزِيغُ عَنْهَا إِلَّا هَالِكٌ"^(۱)

به‌پاستى سوننه‌تى سه‌روه‌رمان وه‌ك راسته شه‌قامیكى روون و ئاشكرايه، شه‌وه‌كه‌ى وه‌ك رۆژ رووناكه، هه‌چ كه‌سێك لێى لانا‌دا مه‌گه‌ر خه‌ساره‌تمه‌ند و هیوا‌بروا نه‌بێت.

له‌به‌ر گرنگى و پریایه‌خى ئه‌م كتێبه و سوود وه‌رگرتنمان له‌ ناوه‌رۆكه‌كه‌ى و سه‌رسامبوون به‌ شێوازی نوسینه‌كه‌ى و ده‌وله‌مه‌ندى له‌ سه‌رچاوه‌ى باوه‌رپێكراو پڕ زانیارى، پێمان باش بوو به‌ وتوانایه ساده‌یه‌ى هه‌مانه و خواى گه‌وره پێى به‌خشىوین، وه‌رى بگێڕینه سه‌ر زمانى شیرینی كوردی، بۆ ئه‌وه‌ى خۆینه‌رى كورد له‌ پادا‌شت و

سوودى ئه‌م كتێبه بێ به‌ش نه‌بێت، كه ئێمه پێمان وایه گه‌ر خواى گه‌وره له‌ وه‌وله‌دا سه‌ركه‌وتوى كرده‌بن، سه‌رچاوه‌كانى زانینى سوننه‌تى پینگەمبەر و ژياننامه‌كه‌ى له‌ كتێبخانه‌ى كوردیدا به‌م وه‌وله‌ ده‌وله‌مه‌ندتر ده‌بێت، چونكه‌ سروشتى ئه‌م كتێبه وه‌هايه ده‌كرێ وه‌ك سه‌رچاوه‌ى زانیارى له‌ رووى سووننه‌ت و مامه‌له‌کردن و ژيانى سه‌روه‌رمان سوودى لێ وه‌بگێرێت.. جا ئه‌گه‌ر پێكابه‌بێتمان ئه‌وا الله رێنموێ و سه‌رپاستى كرده‌وین، ئه‌گه‌ریش كه‌موكوپیمان هه‌بێت ئه‌وا ته‌نها له‌ خۆمان و شه‌یتانه‌وه‌یه، ئومێدیمان وایه په‌روه‌ردگار لێمان خۆش بێت، ئێوه‌ى خۆینه‌رىش سوودى لێ ببینن و له‌ هه‌له‌ و كه‌م و كورپیه‌كانیشمان ببورن، نێوانى ئێمه و خۆینه‌رىش وته‌ى شاعیره :

إِنْ تَجِدْ عَيْبًا فَسِدِ الْخَلَا جَلَّ مِنْ عَيْبٍ فِيهِ وَعَلَا

^(۱) ئه‌حمه‌د و ئه‌بىن ماجه گێڕاویانه‌ته‌وه، ئه‌لبانى له (صحيح الجامع / ۴۳۶۹) به "سه‌حيح" ى داناوه.

پښه کی دانه

الحمد لله رب العالمين، وأشهد أن لا إله الا الله وحده لا شريك له وأشهد أن محمدا عبده ورسوله ﷺ به راستی و بښگومان پښه مېر ﷺ پښه ننگ و نمونه یه کی بالایه، نه و په وشته به رز و نه د به جوانانه ی پښه مېر ﷺ که خوی گه وړه و ه کو نیعمه تیک پتی به خشیوه نه وای کړدوه هر که سیک نه و بکاته پښه ننگ بښگومان له خوی گه وړه نزیك ده بیته و نه و ریگه یه ده گریټ که به ره و لای خوی په وړه ردار ده بیات. بویه له سه رمان پتویسته ژبانی پر خیری پښه مېر ﷺ به شیوه یکی ورد بخوینین له چوڼیه تی مامه له کړنی له گه ل که سه جوړ او جوړ کاند، بوته و هی بتوانین به شیوه یه کی راست و دروست بیکه یه پښه ننگ.

به راستی که سانیکی زور ده یانه وی پښه مېر ﷺ بکه نه پښه نگی خویان، به لام به شیوه یه کی هله و چوت و بی زانست، ټینجا نه وانه زیاتر خرابه کاری ده که نه له و هی چاکساز ی بکه نه.

له م کتیبه ه و لمانداوه به دوی مامه له ی پښه مېر ﷺ بکه وین له گه ل چین و تویری خه لکدا، له و باره یه وه فهرمووده کان کو بکه یه وه، بوته و هی بیته به لگه و چراهه کی پر شنګدار بوته وانه ی ده یکه نه پښه ننگ. نه م کتیبه مان دابه ش کړدوه بوته ش به ش:

به شی یه که م: پښه نگی جیهانیان.

نه م به شه مانای پښه نگی له خوگرتوه، نه و هی روونکړدوته وه که پښه مېرانه ﷺ شایانی نه و نه بکړینه پښه ننگ و ه روا لایه نه کانی پښه نگایه تی به پښه مېرانه به شیوه کی گشتی و به به تایبته پښه مېرانه موحه ممد ﷺ.

به شی یه که ممان دابه ش کړدوو بوته دوو باس:

باسی یه که م: پښه مېر ﷺ وه ک پښه نگی چاک.

باسی دوو م: لایه نه کانی پښه نگایه تی به پښه مېر ﷺ.

به شی دوو م: مامه نه کړنی پښه مېر ﷺ له گه ل خاوخیزان و خزم و ده ورویه ری.

نه م به شه نه و له خو ده گری: که چوڼ پښه مېر ﷺ مامه له ی له گه ل خیزانه کان و مندال و نه و ده و خزم و که س و دراوسیکانی ده و ره به ی خویدا کړدوه.

ئەم بەشەم بۆ ھەشت باس دابەشکردووہ:

باسی یەكەم: مامەلە کردنی پیغەمبەر لە گەل خیزانە بەرپزەکانی.

باسی دووہم: ئەم باسەش چەند لایەنێک لە خۆ دەگرێت:

لایەنی یەكەم: ھەلسوکه وتی پیغەمبەر لە گەل خیزانەکانی.

لایەنی دووہم: پەرورەدە کردنی پیغەمبەر بۆ خیزانەکانی، بۆ ئەوێ بێنە پیشەنگ بۆ ئافرەتانی باوہ پدار.

لایەنی سێیەم: چارەسە کردنی گرفت و کێشەکان لە مالی پیغەمبەر ﷺ.

باسی سێیەم: مامەلە کردنی پیغەمبەر ﷺ لە گەل ئەوہکانی.

باسی چوارەم: مامەلە کردنی پیغەمبەر لە گەل خزمەکانی.

باسی پێنجەم: مامەلە کردنی پیغەمبەر لە گەل دراوسیکانی.

باسی شەشەم: مامەلە کردنی پیغەمبەر لە گەل میوان و میوانداری.

باسی ھەوتەم: مامەلە کردنی پیغەمبەر ﷺ لە گەل ھاوہلە تاییەتەکان.

باسی ھەشتەم: مامەلە ی پیغەمبەر ﷺ لە گەل خزمەتکار و کەنیزەکان.

بەشی سێیەم: مامەلە کردنی پیغەمبەر ﷺ لە گەل چینیە تاییەتەکانی کۆمەلگا.

ئەم بەشە مامەلە ی پیغەمبەر ﷺ لە خۆ دەگرێت لە گەل ھەندیک چین و توێژی تاییەتی کۆمەلگا، کە مامەلە یەکی تاییەتیان دەوێت، چونکە خاوەن سیفاتێکی تاییەتن بۆیە دەبێت مامەلە کە بگونجێت لە گەل سیفەتە تاییەتەکانیان.

ئەم بەشەم دابەشکردووہ بۆ ھەشت باس:

باسی یەكەم: مامەلە ی پیغەمبەر لە گەل خاوەن پێداویستی ﷺ تاییەت.

باسی دووہم: مامەلە ی پیغەمبەر ﷺ لە گەل نەخۆشەکان.

باسی سێیەم: مامەلە ی پیغەمبەر ﷺ لە گەل ئەوانە ی خوای پەرورەدگار بە بەلا و ناخۆشی تاقیکردوو نەتوہ.

باسی چوارەم: مامەلە ی پیغەمبەر ﷺ لە گەل ھەزاران.

باسی پێنجەم: مامەلە ی پیغەمبەر ﷺ لە گەل دەولەمەندان.

باسی شەشەم: مامەلە ی پیغەمبەر ﷺ لە گەل خانەدانەکان.

باسی ھەوتەم: مامەلە ی پیغەمبەر ﷺ لە گەل پێگە یشتووان.

باسی ھەشتەم: مامەلە ی پیغەمبەر ﷺ لە گەل ناکوکیکاران.

بهشی چوارم: مامه لهی پېغه مېر ښه گه ل نهو چېن و تویرهی مامه لهی کی تاییه تیان پیویست بووه:

نه م به شه مامه لهی پېغه مېر له خو ده گری له گه ل ه نديک که س، که زیاتر له خه لکیر پیویستیان به بانگه وازو زیاتر پیویستیان به سه په رشتی کردن هیه.
نه م به شه م دابه شکردوه بق پیچ باس:

باسی یه که م: مامه لهی پېغه مېر ښه گه ل تازه موسلمان بووه کان.
باسی دوهم: مامه لهی پېغه مېر ښه گه ل پرسیارکه ره کان.
باسی سیه م: مامه لهی پېغه مېر ښه گه ل عه ره به ده شته کیه کان.
باسی چوارم: مامه لهی پېغه مېر ښه گه ل گونا هبار و سه ریچی کاران.
باسی پنجم: مامه لهی پېغه مېر ښه گه ل دوو پوه کان.

بهشی پنجم: مامه لهی پېغه مېر ښه گه ل چه ند چینکی تاییه ت.
باسی یه که م: مامه لهی پېغه مېر ښه گه ل نافر تان به گشتی.
باسی دوهم: مامه لهی پېغه مېر ښه گه ل به سال اچوان.
باسی سیه م: مامه لهی پېغه مېر ښه گه ل مندالان و بچکوله کان.

بهشی شه شهم: مامه لهی پېغه مېر له گه ل جگه له مروؤ:

نه م به شه م دابه شکردوه بق سی باس:
باسی یه که م: مامه لهی پېغه مېر ښه گه ل جتوکه کان.
باسی دوهم: مامه لهی پېغه مېر ښه گه ل گیانداران.
باسی سیه م: مامه لهی پېغه مېر ښه گه ل پوه که کان.
له کوتاییدا داوا له خوی په روه ردار ده که ین سه ر راستمان بکات بق نه وهی راستی
بیچکین و کارو کرده وه کانمان لی وهریگریت.

به شی یه که م:

پیغه مبه ر صلی الله علیه و آله

پیشه نگی هه موو جیهانیان

بەشى يەكەم:

پيغهمبر ﷺ پيشەنگي هەموو جيهانيان

بەيامبەر موحەممەد ﷺ وەك پيشەنگي چاك

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا﴾ الأحزاب: 21

واتە : بەپاسى لە پيغهمبەرى خوادا چاکترین نمونەى تەواو و رێک و پێک هەيە تاچاوى لى بکەن و شوێنى بکەن، بەتایبەت بۆ ئەو کەسانەى رەزامەندى خاویان مەبەستە، سەرفەرەزى قیامەت ئاواتیانە، هەمیشە و بەردەوام یادى خوا بەزۆرى ئەنجام دەدەن و زمانیان پاراوە بەیادى ئەو.

ابن کثیر دەفەرمویت: ئەم ئایەتە بنچینەى کى گەرەى بۆ بە پيشه‌وايه‌تیکردن و شوێنکەوتنى پيغهمبر خوا ﷺ لە وێ و کردار و هەموو بارەکانى.^(۱)

خاوى پەرەردگار کاتێک ئەو پيغهمبەرى نارد، بۆ ئەوێ ببيتە رەحمەت و خیر بۆ هەموو جيهانيان، جا بوو بە نمونەى کى ناوازه و جوان و بوو بە پيشه‌نگي چاك بۆ ئەوانەى ئاواتيان گەيشتنە بە پەرەردگار و روژى دواى و هەرگیز خۆبەزەزان نین و نایانەوێت خراپەکارى لەسەر زەوى بکەن.

مەبەست لە پيشه‌نگ چييه؟

پيشه‌نگ : مانای ئەوێە خەك شوین هەنگاوه‌کانى بکەن و رێگای ئەو بگرنەبەر.

ئەمڕۆ بۆ موسلمانان شوێنکەوتنى پيغهمبەر زۆر پێویستە، بەتایبەت کە ئەمڕۆ دۆژمانى ئیسلام گومان گەلیکیان ناوەتە ناو ئیسلام، موسلمانانیا بە ئارەزووبازى تەفرەداوێ بۆ ئەوێ رێگرى بکەن لە ئایینی خوا.

بۆیە لەم کتیبەدا ویستومانە لەبارەى پيغهمبەرەوێ بدوین، لەمەر پيشه‌وايه‌تى و دادوەرى و چاکسازى و مامۆستایەتى و پەرەردەکەیه‌وێ، هەروەها وەك باوكێك و بەپێوەبەرێك و پيشه‌وايه‌ك و سەرکردەیه‌ك و كرێكارێك.. ئەمەو جگە لەمانەش

(۱) تفسیر ابن کثیر ۳/۶۹۱

له لایه نه کانی که سایه تیبه که ی، که له مه دا پشتمان به ستوو به فهرموده راسته قینه کانی پیغمبر به رچاومان به و فهرمودانه رووناك كرۆدته وه.

پیغمبر رابه ریکی بی وینه یه که پیویسته له سه ر موسلمانان شوینی بکه ون و شوین پی هه نگاوه کانی بگره به ر، نه وه رچی ده یكات و هه رچی ده فهرمویت نه وه بو نیمه جیگی په پره وی کردنه که شایه نی نه وه یه بیکه یه پیشهنگی ژانی خومان.

شوینی هیدایه تیان بکه وه:

شوین پی رینموینی و هیدایه تی نه وان بکه وه (فبدهام اقتده)، په روه ردگار فهران به پیغمبره که ی ده کات، که پیغمبران بکاته پیشهنگ و شوین پی نه وان هه لبگریت، که ده فهرمویت: ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَىٰ اللَّهُ فِهُدَاهُمْ أَقَدَّهُ﴾

واته: نه وه که سانه ن که خوا (به تایبهت) هیدایهت و رینمووی کردون، توش نه ی موحمه د ﷺ شوین هیدایهت و رینمووی نه وانه بکه وه.

(فبدهام اقتده) ابن کثیر ده فهرمویت: واته شوینان بکه و بیانکه پیشهنگ، جا نه گه ر نه وه فهرانیک بیت بو پیغمبره که ی نه وانه ئومه ته که ی پاشکوی نه ون و له پیشتن بو نه وانه حکامانه ی بویان داده نیت و فهرانیان پی ده کات جیبه جی بکه ن^(۱).

شیخی ئیسلام ئیبن تهیمیه ﷺ ده فهرمویت: له چیرۆکی پیغمبراندا زۆر په ند و نامۆزگاری هه نه بو باوه پداران، له وانه یه خوی گه وه ره توشی زۆر دهر د و به لا و نه هه مه تیان بکات، ناشبی بی ئومید بن له وه ی که به سه ریاندا هاتوه، چونکه له وان چاکتر و باشر به م شتانه تاقیکراونه ته وه و سه ره نجامیان هه ر خیر بووه، جا با نه وه که سه ی به گومانه با دلتیا بیت و تاوانباریش با بکه پیتته وه، با باوه پداران باوه پی خویان پته و بکه ن به وه ی پیغمبر بکه نه پیشهنگ و رابه ری خویان^(۲).

له و کاروبارانیه فهرانمان پیکراوه پیغمبران بکه یه پیشهنگ و رابه ر:

یه کهم: گوێرایه ئی خوی په روه ردگار و په رستنی به شیوه یکی راست و دروست:

نه م سیفه ته گه وه ره یه دیارترین و زه قترین سیفه ته له ژانی پیغمبران ﷺ نه وان له هه موو که س زیاتر په رستنیان بو خوی گه وه ره هه بووه و کرده وه و ملکه چیان بو خوی

(۱) تفسیر ابن کثیر ۱۹۰/۲

(۲) مجموع الفتاوی ۱۷۸/۱۵

گه‌وره نواندووه. نه‌وش مانای فره‌میشتی په‌روه‌دگار که ده‌فرمویت ﷺ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا
إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولِيَ الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ ﷻ ص: ۴۵

عطاء الخراسانی رحمه الله له‌بارهی نه‌و‌ثایه‌ته فره‌مویه‌تی ﷻ اُولِيَ الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ واته: به
زانست و جوش و خروش و به‌هیزه‌وه خوای گه‌وره‌یان په‌رستووه و به‌زانسته‌وه خوای
گه‌وره‌یان ناسیووه.

قه‌تاده رحمه الله وتویه‌تی: له‌په‌رستنی په‌روه‌دگار هیزیان پیدراوه و له‌به‌رچاو روشنی و
بیرتیژی‌تاینیش به‌هرمه‌ند کراون^(۱).

شاهیده‌کانیش زوون له‌مه‌ر باسکردنی په‌رستنی پیغمبران ﷺ بُو خوای گه‌وره، له‌وانه:
فره‌میشتی په‌روه‌دگار له‌سه‌ر زاری نبی‌هیم ﷺ رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ
ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ ﷻ ابراهیم: ۴۰

ه‌روه‌ها فره‌میشتی په‌روه‌دگار له‌ستایشکردنی پیغمبر نسیماعیل ﷺ: وَكَانَ يَأْمُرُ
أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ﷻ مریم: ۵۵

ه‌روه‌ها فره‌میشتی په‌روه‌دگار له‌ستایشی پیغمبران نبی‌هیم و نسیحاق و
یه‌عقوب ﷺ وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ
الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَبِيدَ ﷻ الأنبياء: ۷۳

سه‌بارت به پیغمبرمان موحه‌ممد ﷺ نه‌وا شاهید و به‌لکه‌کان به‌کجار زوون له‌سه‌ر
عباده‌ت کردن و مل که‌چی بُو خوای په‌روه‌دگار، سه‌ریاری نه‌وه‌ی په‌روه‌دگار له
گوناه‌ی رابردو و داهاتوی ﷻ وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ، وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا ﷻ الإنسان: ۲۶

ه‌روه‌ها پتی فره‌مووه: ﷻ فَأَعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﷻ مریم: ۶۵
ه‌روه‌ها فره‌مویه‌تی: ﷻ وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا ﷻ

نووم: یادکردن و ملکه‌چپوون و پاران‌ه‌وه و به‌ندایه‌تیکردنی زوریان بُو خوای په‌رومردگار:
پیغمبران ﷺ ه‌مووکات یادی خوای گه‌وره‌یان کردووه، به‌رده‌وام زمانیان به
زیکر و یادی الله ته‌ر بووه، نه‌وان ه‌رده‌م ملکه‌چ و دل‌سوژ بوونه بُو نه‌و‌زاته، ه‌روه‌ها
پاران‌ه‌وه‌ی به‌رده‌وام و ریگای جوړاو‌جوړیان له‌به‌ندایه‌تی کردن به‌کاره‌یتاوه.

خوای په روهردگار باسی کردوون، که چۆن ئه وان له کاروباره کانیان به ملکه چیه وه داویان هر له و کرده وه و ته نها و ته نها هر له و پاراونه ته وه. دانیان ناوه به بی دهسه لاتی و هه ژاری خوایان به رامبه ر ئه و زاته پیروژه. خوای گه وره ده فهرمویت:

﴿وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ ٨٣ ﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ، فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ، وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ، وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَعِندَنَا وَذَكَرْنَا لِلْعَالَمِينَ﴾ ٨٤-٨٣ الانبياء: ٨٤-٨٣

واته ی ئایه ته که: یادی ئه یوب یش بکه کاتیک هانا و هاواری بۆ په روهردگاری برد وتی: په روهردگارا، به راستی من نازار و ناخویشیم تووش بووه، تووش له هه موو کهس میهره بانتره

دلۆفانتریت. (٨٣) جا ئیمهش نزامان گیرکرد و به هاواریه وه چووین و هه موو ناخویشی و نه خویشیه کمان له کۆل کرده وه، هه موو مال و مندالیمان پییه خشیه وه و ئه وه نده ی تریش له گه لیاندا، ئه وه رهحمه تیکی تاییه تی بوو له لایه ن ئیمه وه، یاداوهریشه بۆ به نده خوا به رسته کان.

هه روها فه رمویه تی: ﴿وَإِذْ التَّوْنُ إِذْ ذَهَبَ مُغْضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَىٰ فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَنَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ ٨٧ ﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ، وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ، وَكَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ٨٨ ﴿وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ، رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ﴾ ٨٩ ﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ، وَوَهَبْنَا لَهُ، يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَاهُ، زَوْجُهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْكَرُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَكَ رَعِبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ﴾ ٩٠-٨٧ الانبياء: ٩٠-٨٧

پیغمه مبه ری خوا ﷺ زۆر په ناگر بوو به په روهردگار و زۆر پاراوه و ملکه چ بووه بۆی، به تاییه تی له کات و ساته ناهه مواره کاندا، له جهنگی به در زۆر به دلوه له په روهردگار پاراپیه وه موسلمانان سه ربخات، عومه پی کوپی خه تباب ﷺ ده لیت: پیغمه مبه ر ﷺ له جهنگی به در روویکرده قبیله و هه ردوو دهسته کانی به زکرده وه و فه رمووی: "خودایه ئه وه ی به لیتت پی داوم بۆم بیته دی، ئه وه ی به لیتت پیدوام بۆ جیبه جی بکه، خودایه، ئه گه ر ئه م تاخمه له ئه هلی ئیسلام له ناوچوون، ئه و له سه ر زه ویدا کهس ناتپه رستیت".

ئیتیر به رده وام بوو له پارانه و به زکرده وه ی دهسته کانی به رامبه ر قبیله تا چاکه ته که ی له سه ر شانی که وته خواره وه، ئه بوبه کر ﷺ چاکه ته که ی بۆ هه لگرتیه وه و

له‌سه‌ر شانه‌کانی دانایه‌وه، ئینجا پێ گوت: ئه‌ی پیغمبر زیاتر مه‌پاڤێوه، په‌روه‌ردگارت نه‌وه‌ی به‌ئێنه‌ی پێداوێت بۆ دینیتته‌ دی ^(۱).

سپیهم: ملکه‌چی و گریانیاں له‌ کاتی یادکردنه‌وه‌ی په‌روه‌ردگار:

خوای گه‌وره‌ ستایشی ئه‌و پیغمبرانه‌ی کردووه‌ که ناویان له‌ سوڤه‌تی (مریم) هاتووه‌، که ده‌فه‌رموێت: ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِن ذُرِّيَةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِن ذُرِّيَةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَءِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَنِ خَرَوْا سُجَّدًا وَبُكِيًّا﴾ مریم: ۵۸

واتای ئایه‌ته‌که‌: (ئا ئه‌وانه‌ که‌سانێکن که‌ خوای گه‌وره‌ ناز و نيعمه‌تی به‌سه‌ردا رشتوون له‌ پیغمبره‌ران، له‌ نه‌وه‌ی ئاده‌م و ئه‌وانه‌ش (که‌ له‌ که‌شته‌که‌دا) له‌گه‌ل نوحدا سواریمان کردن و له‌ نه‌وه‌ی ئیبراهیم و یه‌عقوب و له‌وانه‌ی که‌ هیدایه‌تمان داو و هه‌لمان بژاردوون، ئه‌وانه‌، هه‌رکاتێک ئایه‌ته‌کانی خوای میهره‌بانیان به‌سه‌ردا بخوێنرێته‌وه‌، به‌ په‌له‌ سوژده‌ ده‌بن و ئه‌سڕین له‌ دیده‌یان ده‌بارێت و ده‌گڕین.

پیغمبر ﷺ له‌ هه‌موو که‌س زیاتر له‌ خواترس بووه‌، ده‌یفه‌رمو: "من هیوام وایه‌ له‌ هه‌مووتان زیاتر له‌ خوا ترستر بم و له‌ هه‌مووتان زیاتر شاره‌زاتر بم له‌وه‌ی ته‌قوای پێ ده‌که‌م" ^(۲).

هه‌روه‌ها ده‌یفه‌رمو: "ئه‌ی ئه‌و که‌سه‌ی دله‌کان ده‌گه‌ڕی، دلم له‌سه‌ر ئایه‌ته‌که‌ت جیگیر بکه‌" ^(۳).

چواره‌م: لاسایی کردنه‌وه‌یان له‌ خوا ناسینیان به‌ زانسته‌وه‌:

پیغمبره‌ران ﷺ ئه‌و زانسته‌یان که‌ به‌ میرات بۆ ماوه‌ته‌وه‌ ئه‌وا به‌ هه‌وی ئه‌و باوه‌رپه‌ پته‌وه‌ و ئه‌و دلتیایه‌یان بووه‌ به‌ خوای په‌روه‌ردگار، ئه‌وان زاناترین که‌س بوونه‌ به‌ خواناسی، به‌نده‌ش چه‌نده‌ خوای گه‌وره‌ بناسی ئه‌وه‌نده‌ ملکه‌چی و ترس و په‌رستش و دلسۆزی بۆ خوای په‌روه‌ردگار زیاتر ده‌بی‌ت.

ابن القیم رحمه‌الله فه‌رمویه‌تی: هیچ ریگه‌یه‌ک نییه‌ بۆ به‌خته‌وه‌ری نه‌ له‌ دنیا نه‌ له‌ قیامه‌ت، ته‌نیا له‌سه‌ر ده‌ستی پیغمبره‌ران نه‌بی‌ت ﷺ هیچ ریگه‌کیش بۆ زانینی شته‌ باشه‌کان و شته‌ خراپه‌کان نییه‌، ته‌نیا له‌ ریگه‌ی ئه‌وانه‌وه‌ نه‌بی‌ت، رازی بوونی خوای گه‌وره‌ش به‌ ده‌ست نایه‌ت ته‌نیا له‌سه‌ر ده‌ستی ئه‌وان نه‌بی‌ت. کرداره‌ باشه‌کان و وته‌ جوانه‌کان و ئه‌خلاقه‌ به‌رزه‌کانیش ته‌نیا ئه‌وان هه‌تایوانه‌.

^(۱) موسلیم گه‌یروه‌تیه‌وه‌ (۱۷۶۳).

^(۲) بوخاری (۲۲) و موسلیم (۱۱۱۰) گه‌یروه‌تیانه‌وه‌. بیژه‌که‌ هی عایشه‌یه‌.

^(۳) ترمذی له‌ سه‌لمه‌ گه‌یروه‌تیه‌وه‌ (۳۵۲۲)، نه‌لبانی له‌ صحیح الجامع (۴۸۹۱) به‌ سه‌حیحی داناو.

ئهوان ئه و ته رازووه پاسته نه، که له سه و ته و کرده و وه پوهشتی ئه وان، و ته و کرده و وه ره وشتی خه لگی ده پیوریت، به شوینکه و تنیشیان ئه هلی هیدایهت و ئه هلی گومرایی لیک جیاده کریته وه.

بوونی ئه وان زۆر گرینگتره له پیداوستی جهسته بو گیان و پیداوستی چاو بو پووناکی و پیداوستی گیان بو ژیان، هه ر پیداوستییه که هه بیته و فره زکرا بیته، ئه و پیداوستی به نده بو پیغه مبهران چه نده ها جار زیاتره.

گومانته جیه به رامبه ر ئه و که سه ی رینوینی پیغه مبهري ﷺ لی بزریته؟ ئه و که سه ی شوین پیغه مبهري خوا نه که ویت، وه کو ماسی لیدیت که له ئاو ده هیندریته دهره وه و ده که ویته ئاو تاوه.

ئینجا ئه گه ر به نده په یوه ندی له گه ل پیغه مبهران و ئه وه ی هیناویانه پچرا، حالێ وه کو حالێ ماسی لی دیت، که له ئاو دابریته، به لکو خراپتیش، به لام ئه وه ی هه ست به مه ده کات ته نیا خاوه ن دلکی زیندووه، که سیکیش دلی مردبیت ئه گه ر برینداریشکرا هه سته پی ناکات.

ئینجا ئه گه ر به خته وه ری له هه ردوو دونیا به ستر وه بیته به سوننه تی پیغه مبهري ﷺ ئه و پئویسته له سه ره ر که سیک که خه می خویه تی و ئاره زووی هه یه به خته وه ر بیته، ئه و ده بیته شوین سوننه ت و ژیان و رینمویی پیغه مبهري ﷺ بکه ویت. بو ئه وه ی له ده سته ی نه فامان ئه ژمار نه کریته و بجیته ئاو ده سته ی شوینکه و توان و حیزبه که ی پیغه مبهري ﷺ. خه لکیش له مه دا هه یانه که م و هه یانه زۆره هه شیانه بی به شن، پیدانی ئه و نیعمه ته ش هه ر به ده سته په روه ردگاره، ده یاته که سیک که خوی به وی، خوی گه وه ره خاوه نی فه زل و چاکه ی زۆر گه وره یه ^(۱).

بو چی پیغه مبهري خوا ﷺ بکهینه پیشه نگی؟

یه کهم : چونکه ژیا نه پر خیره که ی ژیا نی که سیکی بی که م و کو ری بووه :

خوی گه وره به عیلم و دانایی خوی هه لی بزار دووه و له ئاو هه موو مروقه کان ده ستیا شانی کردووه، که وابوو هه ر ده بیته ئه م ژیا نه پیرو ز و پر خیره شاره زابین بو ئه وه ی ببیته چرایه ک بو ژیا نمان و ببیته رزگار که ریک بو ئوممه ته که مان.

^(۱) زاد المعاد (۱/۶۹).

دووهم: جیبه‌جیکردنی فهرمانی خوای کاربه‌جی:

خوای بالاده‌ست له قورتانی پیروز فهرمانی کردووه ئه‌و پیغمبره ﷺ بکه‌ینه پیشه‌وا و پیشه‌نگ و سه‌رکرده‌ی خۆمان: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا﴾ الأحزاب: ۲۱ واتای ئایه‌ته‌که: (سویند به‌خوا به‌راستی له پیغمبری خوادا چاکترین نمونه‌ی ته‌واو و ریکوپیک هه‌یه تاچاوی لی بکه‌ن و شوینی بکه‌ون، به‌تایبه‌ت بۆ ئه‌و که‌سانه‌ی ره‌زانه‌ندی خوایان مه‌به‌سته، سه‌ره‌رازی قیامت ئاواتیانه، هه‌میشه و به‌رده‌وام یادی خوا به‌زۆری نه‌نجام ده‌دن و زمانیان پاراوه به‌یادی نه‌و.

﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ النور: ۶۳ واتای ئایه‌ته‌که: (ده‌با ئه‌وانه‌ی که سه‌رپیچی له فهرمانی ده‌که‌ن بترسن له‌وه‌ی که تووشی تاقی کردنه‌وه‌یه‌کی سه‌خت، یان تووشی سزایه‌کی به‌ ئیش بین) سییه‌م: خوای کاربه‌جی پاراستویه‌تی له هه‌له و چه‌وتی:

نه‌گه‌ر نه‌نجامیشی دابیت نه‌وا ئاگاداری کردۆته‌وه بۆ ئه‌وه‌ی راستی بکاته‌وه و به‌رده‌وام نه‌بیت له‌سه‌ری، جا به‌راستی ئه‌و که‌سه‌ی به‌و شیویه به‌یت شایه‌نه بۆ ئه‌وه‌ی بکریته پیشه‌نگ و لاسایی بکریته‌وه و لیکۆلینه‌وه له ژیانه پر خیره‌که‌ی بکریت و سوننه‌ته‌کی بزاندريت.

چوارهم: له ژیانه پر به‌ره‌که‌ته‌که‌یدا په‌ند و وانه و ئامۆزگاری هه‌یه:

هه‌موو ژیانی ئه‌و نازداره پره له وانه و ئامۆزگاری، هه‌ر له مه‌سانیلی بیروباوه‌په‌وه بگره هه‌تا ده‌گاته په‌وشت و هه‌لسوکه‌وت و ریباز و سوننه‌ت و ئارامگرینی له بانگه‌واز و کیشه و کیشه‌کیشی له‌گه‌ل ئه‌هلی گومرادا.

پینجه‌م: شوینکه‌وتنی پیغمبر ﷺ مه‌رجی سه‌هرازی و سه‌ره‌که‌وتنه:

نه‌گه‌ر شوین ئه‌و نازداره نه‌که‌وین له وته و کردار و هه‌لسوکه‌وت و ره‌وشت و سوننه‌تی، نه‌وا هه‌رگیز سه‌ره‌راز نابین و سه‌ره‌ناکه‌وین.

شه‌شهم: پیغمبره‌ری نازدار ﷺ له هه‌موو حاله‌ته‌که‌انیدا پیشه‌نگ و نمونه‌یه:

ئایا خوای په‌روره‌دگار ﷺ له پیغمبره‌ری پیاو، له پیغمبره‌ری هاوسه‌ر، له پیغمبره‌ری برا، له پیغمبره‌ری راستگۆ، له پیغمبره‌ری دادوهر، له پیغمبره‌ری سه‌رکرده، ئایا خوای گه‌وره له‌و پیغمبره‌ که‌سایه‌تییه‌کی بۆ نیشان نه‌داوین تا ببیته پیشه‌نگ و سه‌ره‌مشق بۆمان له هه‌موو حال و بارودۆخیکدا؟

زانینی ژیاننامه‌ی پیغه مبهري ﷺ، پیویسته بۆ شوینکه وتنی:

به راستی ده بیئت به تیپامانیك و روانینیکی ورد سهرنجی هه موو ژیاننی ئه و نازداره
 بدهین، بۆ ئه وهی بتوانین چۆن لاسایی بکهینه وه؟
 چۆن دهست به سوننه تهکانی بگرین؟
 چۆن بیکهینه پيشهنگ؟
 بۆیه پیویسته به دوور و درێژی شاره زابین له هه موو کاروباره کانیدا، به تایبهتی له
 مامه له کردنی له گه له خه لکه جور به جور هکاندا.

لایه نه کانی شوینکه وتنی پیغه مبهري خوا ﷺ

ئه وهی له ژیاننی پیغه مبهري ورد بیته وه، ده بیینی که هه رچی رهوشتی بهرز و به هادار و
 جوان ههیه گرتویه تیه خو.

پیغه مبهري ﷺ سه ره مشقه له رهوشتی جوانی، خوای گه وره له بارهیه وه ده فره مویت:
 ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ القلم: ۴

پیغه مبهري ﷺ رهوشتی قورئان بووه ^(۱)، رازی بووه به رازی بوونی قورئان و به
 توپه بوونی قورئانیش توپه بووه، هه رگیز ئه و نازداره شتی خراپی نه کردوه ^(۲)،
 ده نگیشی له بازار بهرز نه کردوته وه، پاداشتی خراپی هه رگیز به خراپه نه داوته وه،
 به لکو هه ر چاوپۆشی کردوه و لیبوردیهی نواندوه ^(۳).

صفیه ﷺ ده فره مویت: کهس وه کو پیغه مبهري خوا ﷺ رهوشتی جوان نه بووه ^(۴).
 ئه نه س ﷺ ده فره مویت: (نۆ سال خزمه تم کرد، ته نها جارێک نه یفه رموو بۆ ئه و کارهت
 ئه وها کرد و بۆچی واتکرد و بۆچی وات نه کرد ^(۵)).

هه ر له ئه نه سه وه ﷺ ده فره مویت: (پیغه مبهري خوا له هه موو که سیك رهوشتی بهرزتر
 و جوانتر بووه، جارێک ناردمی بۆ کارێک، منیش گوتم: سویند به الله ناچم، له ده رونی شمدا
 نیه تم هه بوو بچم بۆ ئه و شتهی که پیغه مبهري خوا ﷺ فه رمانی پیکرد بووم، ئینجا رۆشتم
 تا له بازار به لای هه ندی مندال تیپه ریم یاریان ده کرد، پیغه مبهريش له نا کاو پشتی ملی

^(۱) موسلیم له عانیسه گیزاوه تیه وه (۷۴۶).

^(۲) بوخاری (۳۵۵۹) و موسلیم (۲۳۲۱) گیزاوه تیه وه. له عه بدوللای کوپی عمر.

^(۳) ترمذی له عانیسه گیزاوه تیه وه (۲۰۱۶).

^(۴) الطبرانی له (الاوسط ۶۵۷۸) گیزاوه تیه وه، به سه ندی (حسن) له فتح الباری (۵۷۰/۶).

^(۵) بوخاری (۲۷۶۸) و موسلیم (۲۳۱۰) گیزاوه تیه وه.

گرتم، منیش ته‌ماشای دواوه‌ی خۆم کرد بینیم ئه‌وه پیغمبری خوا به ﷺ و پیده‌که‌نی و فهرمووی: "ئه‌ی ئونه‌یس ئایه چووی بۆ ئه‌و کاره‌ی پیم گوتبووی؟"، منیش گوتم: به‌ئی ئه‌وه ده‌چم ^(۱).

پیغمبر سه‌رمه‌شقه له نه‌رمی و لی‌بورده‌یی:

خوای گه‌وره له قورئانی پیرۆز ده‌فه‌رمویت: ﴿فَمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ إِنَّ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ قَطًّا غَلِظَ الْقَلْبُ لَا تَفْضُوا مِنْ حَوْلِكَ﴾ آل عمران: ۱۵۹

واتای ئایه‌ته‌که: ئه‌ی موحه‌مه‌د ﷺ به‌هۆی ره‌حمته‌ی خواوه‌یه تو نه‌رم و هیمن بویت له‌گه‌ل‌ی‌اندا، خۆ ئه‌گه‌ر تو په‌ و قسه‌ په‌ق و بی به‌زه‌یی بوویتایه، ئه‌وه هه‌موو له ده‌ورت بلاوه‌یان ده‌کرد.

ئه‌نه‌س ﷺ ده‌فه‌رمویت: (له‌گه‌ل پیغمبری خواوه ﷺ ده‌پۆیشتیم، که عه‌بایه‌کی نه‌ج‌رانی ئه‌ستوری له‌به‌ر بوو، ئه‌عراپیه‌ک له‌ولا هات و یه‌خه‌ی ملی پیغمبری زۆر به‌ توندی راکێشا، تا من ته‌ماشای سه‌رشان و ملیم کرد بینیم له‌به‌ر توند راکێشانی لی‌واری عه‌بایه‌که ملی پیغمبری خوا ی سورکرده‌وه، پاشان ئه‌عراپیه‌که پیتی گوت: ئه‌و مال و سامانه‌ی که هی خوای گه‌وره‌یه و له‌لاته هه‌ندی‌کم بده‌ی، پیغمبه‌ریش ﷺ ئاو‌پێکی لی‌دایه و پێکه‌نی، پاشان فه‌رمانی کرد شتیکی بده‌نی ^(۲)).

پیغمبری خوا ﷺ پێشه‌نگ بووه له شه‌رم کردندا:

ئه‌بو سه‌عبیدی خودری ﷺ ده‌گێڕینه‌وه و ده‌فه‌رمویت: (پیغمبری خوا ﷺ به‌شه‌رم‌تر بووه له‌و کچه‌ی هێشتا می‌ردی نه‌کردوه، ئه‌گه‌ر شتیکی به‌دلنه‌بوايه له ده‌م و چاوی هه‌ستمان پێ ده‌کرد) ^(۳).

پیغمبری خوا ﷺ پێشه‌نگ بووه له به‌زه‌یی پیه‌اته‌نه‌وه:

خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ الانبیاء: ۱۰۷
ئه‌بو زهر ﷺ ده‌فه‌رمویت: شه‌وی‌ک پیغمبری خوا ﷺ نوێژێ کرد، یه‌ک ئایه‌تی له هه‌موو رکاته‌کان دووباره ده‌کرده‌وه ئه‌ویش ئایه‌تی ﴿إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ

^(۱) موسلیم گێراوه‌تیه‌وه (۲۳۱۰).

^(۲) بوخاری (۳۱۴۹) و موسلیم (۱۰۵۷) گێراوه‌تیانه‌وه.

^(۳) بوخاری (۶۱۰۲) و موسلیم (۲۳۲۰) گێراوه‌تیانه‌وه.

فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾ المائدة: ۱۱۸، که به یانی کرده وه پیم گوت: ئەو پیغمبهری خوا
 ﷺ تۆ ئەمشه وه هه یه ک ئایه‌ت دووباره ده‌کردوه، فرمووی: "من داوای شه‌فاعه‌تم کرد
 بۆ تۆمه‌ته‌که‌م، ئەویش پێی دام، ئەو شه‌فاعه‌ته‌ش إن شاء الله بۆ ئەوانه‌یه که هیچ
 هاوبه‌شیکیان بۆ خوا دانه‌ناوه" ^(۱).

مالیکی کوپی حویرث ﷺ ده‌فرمویت: له‌گه‌ڵ چه‌ند که‌سیک له‌ خزمانی خۆم هاته‌مه
 خزمه‌ت پیغمبهر خوا ﷺ، بیست شه‌و له‌لای مایه‌وه، پیغمبهر ﷺ زۆر زۆر به‌زه‌یی و
 نه‌رم بوو، که زانی ئیمه‌ غریبی مال و مندالمان ده‌که‌ین، فرمووی: "بگه‌ڕینه‌ بۆ لایان و
 فێره‌ زانست و نوێژیان بکه‌ن، کاتیک کاتی نوێژاته‌ با به‌کیکتان بانگ بدات و گه‌وره‌شتان
 با پێش نوێژیتان بۆ بکات" ^(۲).

پیغمبهر ﷺ پیشه‌نگ بووه‌ له‌ وه‌فاداری و پاراستنی په‌یمان:

عائیشه‌ ﷺ ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ ده‌فرمویت له‌ هه‌موو ئافره‌ته‌کانی پیغمبهری خوا زیاتر
 غیره‌م ده‌کرد له‌ خه‌دیجه‌ ﷺ که نه‌مدیتبوو، به‌لام پیغمبهری خوا ﷺ زۆر باسی ده‌کرد،
 جارجار به‌رخیکی سه‌رده‌به‌ری و پارچه‌ پارچه‌ی ده‌کرد و پاشان ده‌ینارد بۆ ده‌سته
 خوشه‌که‌کانی خه‌دیجه‌، منیش ده‌مگوت: هیچ ئافره‌تیک نییه‌ له‌ دنیا ته‌نیا خه‌دیجه‌
 نه‌بیست. ئەویش ده‌یفه‌رموو: "ئەو وا بووه‌، منداله‌کانم له‌و بوونه‌" ^(۳).

پیغمبهری ﷺ پیشه‌نگ بووه‌ له‌ مل که‌چی:

خوای گه‌وره‌ ده‌فرمویت: ﴿وَأَخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ الشعراء: ۲۱۵ واتای
 ئایه‌ته‌که‌: بالی به‌زه‌یی و میهره‌بانی خۆت نه‌وی بکه‌ بۆ ئەو ئیماندارانه‌ی که شوینت که‌وتوون.
 خوای په‌روه‌ردگار فره‌مانی نه‌رمی نواندن و مل که‌چی له‌گه‌ڵ موسلمانه‌ هه‌ژاره‌کان
 پیکردوه‌ ته‌نانه‌ت به‌رامبه‌ر موسلمانه‌کان.

پیغمبهری خوا ﷺ به‌لای مندالاندا برویشتبا سه‌لامی لێده‌کردن ^(۴)، جاری وا هه‌بووه
 که‌چیکێ بچکۆلانه‌ ده‌ستی ده‌گرت و ده‌یبرد بۆ هه‌ر شوینیک بیویستبا ^(۵).

^(۱) ئەحمەد گێراوه‌تیه‌وه‌ (۲۰۸۲۱)، شعيب الأرنؤط به (حسن)ی داناهه‌.

^(۲) بوخاری (۶۲۸) و موسليم (۶۷۴) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(۳) بوخاری (۳۸۱۸) و موسليم (۲۴۳۵) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(۴) بوخاری (۶۲۴۷) و موسليم (۲۱۶۸) له‌ ئەنه‌سه‌وه‌ گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(۵) ئەحمەد گێراوه‌تیه‌وه‌ (۱۱۵۳۰)، بوخاری له‌ به‌شی (الادب) له‌ سه‌حیحه‌که‌ی باسی کردوه‌، ئەلبانی له‌=

= (تحقیق المشكاة ۵۸۰۹) به‌ سه‌حیحی داناهه‌.

نه و به خوئی نه علی خوئی چاده کرده و و جلی خوئی پینه ده کرد^(۱) و هر به خوئی مه پرده کی ده دوشی^(۲)، له گهل هه ژاران داده نیشته^(۳).

بو جیبه جیکردنی پیداو یستیه کانیاں له گهل بیوه ژن و بی باوکان ده پویشته^(۴)، وه لامي نه و که سهی ده دایه وه که بانگهیشتی ده کرد بو ده عوه، ته نانه ته گه ر بو شتیکی بچوکیش بویه، نامادهی مه راسیمی ناشتني مردوی موسلمانان ده بوو، سواری پشتي گویدریژ ده بوو، وه لامي داوای به نده کانی ده دایه وه^(۵).

پيغه مېر ښه پيشه نگ بووه له نازايه تی:

علی کوپی نه بوتالیب ښه ده فرمویت: له ناخوئی شه پی به در خویمان له پشت پيغه مېر دنا، پيغه مېر ښه له هه مومان نازاترو و نزیکتر بوو له موشریکه کان^(۱).

له گيرونه وه یه کی موسليم (۱۷۷۱) هاتوه، که به پرائی کوپی عازیب ده لیت: سویند به خوا کاتیک ته نگاری ده هات، هانامان بو پيغه مېری خوا ده برد، که س وه کو پيغه مېر ښه نه به رد و نازانه بوو.

نه نه س ښه ده فرمویت: پيغه مېر باشتړین که س بوو، له هه موو که س ده ست بلاوتر بوو، له هه مومان نازاترو بوو، شه ویک خه لکی مه دینه به هوئی گوپیستبوونیاں له ده نگیک په شوکان، خه لک به ره و پووی ده نگه که هاتن، ده بینین پيغه مېری خوا له سه ر پشتي نه سپی نه بو ته لحه که زین نه کرابوو، له لای ده نگه که وه ده گه پایه وه. له گه رده نی نه سپه که شمشیړک هه لواسرابوو، فهرمووی: "مه ترسن، مه ترسن"، نه م نه سپه که نه سپیکی له سه رخو بوو له ژیر پيغه مېری خوا ښه زور خیرا رایده کرد.

نه مه ش یه کی که له کوی موعجیزه کانی پيغه مېر ښه که نه م نه سپه له سه روشتی خویدا له سه ره خو ده پوویی، پاشان وایلیهات خیرا بپوات و که س نه توانی پيشی بکه ویت.

(۱) نه حمده له عانیشه وه گيرونه تیه وه (۲۵۶۶۲)، نه لبانی له (التعلقیات الحسان ۵۶۴۷) به سه حیجی داناوه.

(۲) نه حمده له عانیشه وه گيرونه تیه وه (۲۵۶۶۲)، نه لبانی له (التعلقیات الحسان ۵۶۴۶) به سه حیجی داناوه.

(۳) سه حیجی موسليم (۲۴۱۳).

(۴) انسانی له عبولای کوپی نه بی اوفی گيرونه تیه وه (۱۴۱۴)، نه لبانی له (التعلقیات الحسان ۶۳۹۰) به سه حیجی داناوه.

(۵) مدراج السالکین (۳۲۸/۲).

(۶) نه حمده گيرونه تیه وه (۱۰۴۵)، شعب الارنوط به سه حیجی داناوه.

پیغه‌مبه‌ری ﷺ پیئشه‌نگ بووه له ده‌ست‌کراوه‌یی و سه‌خاوه‌ت:

ئێبن عه‌باس ؓ ده‌گێڕێته‌وه‌و ده‌فه‌رموێت: پیغه‌مبه‌ر له هه‌موو که‌س سه‌ختی تر و باشت‌ر بووه، به‌لام له مانگی ره‌مه‌زانه‌دا سه‌خاوه‌تی زیات‌ر ده‌بوو، کاتی‌ک که چاوی به جبریل ؑ ده‌که‌وت، شه‌وانی ره‌مه‌زان دیداری له‌گه‌ڵ هه‌بوو و قورئانی پێی ده‌گووت، به‌پاستی پیغه‌مبه‌ر بۆ ئه‌نجام‌دانی خێر، خێرات‌ربوو له‌ بای شه‌مال^(۱).
جابر ؓ ده‌فه‌رموێت: هه‌رگیز پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ گه‌ر داوای شتیکی لی‌بک‌رابایه نه‌یده‌فه‌رموو: نا^(۲).

ئه‌نه‌س ؓ ده‌فه‌رموێت: هه‌ر که‌سێک داوای له پیغه‌مبه‌ری خوا بک‌ردبایه ئه‌وا پێی ده‌به‌خشی ده‌لێت: رۆژیکیان پیاویک هاته‌ خزمه‌تی، ئه‌ویش می‌گه‌ له مه‌رێکی نۆدی پێی به‌خشی که‌ نێوان دوو چیا‌ی پ‌ری ده‌کرد، جا پیاوه‌که‌ چووه‌ لای قه‌ومه‌کی خۆی و گووتی: گه‌لۆ موس‌لمان بن، چونکه‌ موحه‌ممه‌د ﷺ به‌ جو‌ریک شت ده‌به‌خشیت که‌ بێ وێنه‌یه و قه‌تیش له هه‌ژاری نات‌رسیت^(۳).

پیغه‌مبه‌ر ﷺ پیئشه‌نگ بووه له ملکه‌چی و ترسان له په‌روه‌ردگ‌ار:

مط‌رف ؓ له باوکیه‌وه ده‌گێڕێته‌وه و ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ دیت نوێژی ده‌کرد، له ناو سینگی ده‌نگێک ده‌هات که ده‌نگی گریان بوو وه‌ک ده‌نگی به‌رداشی ده‌ست‌اپ‌وابوو^(۴).

ئێبن عه‌باس ده‌لێت: ئه‌بو‌به‌کر فه‌رمووی: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ مووه‌کان‌ت سه‌پی بوون، فه‌رمووی: "سو‌ره‌تی هود و واقیعه و مور‌سلات و عم ی‌ت‌س‌ائلون واذا الشمس کو‌رت مووه‌کان‌می سه‌پی کرد"^(۵).

پیغه‌مبه‌ر ﷺ پیئشه‌نگ بووه له دونیا نه‌ویستی:

جاریک عومه‌ر ؓ چووه‌ خزمه‌ت پیغه‌مبه‌ر ﷺ، بی‌نی له‌سه‌ر هه‌س‌یریکی ره‌ق خه‌وت‌وه، بالیفیکیشی له‌بن سه‌ره، عومه‌ر ده‌لێت: ببینم که هه‌س‌یره ره‌قه‌که شوێنه‌واری له‌سه‌ر جه‌سته‌ی پ‌ی‌رۆزی پیغه‌مبه‌ر دروست ک‌رد‌وه، منیش گ‌ریام، فه‌رموو: "بۆچی

^(۱) بوخاری (۶) و موس‌لیم (۲۳۲۰۸) گێ‌راوه‌تیانه‌وه.

^(۲) بوخاری (۶۰۳۱) و موس‌لیم (۲۳۱۱۲) گێ‌راوه‌تیانه‌وه.

^(۳) موس‌لیم گێ‌راوه‌تیانه‌وه (۳۳۱۲)

^(۴) ئه‌بو داود گێ‌راوه‌تیانه‌وه (۹۰۴)، ئه‌لبانی به سه‌حیحی داناوه.

^(۵) ترمذی گێ‌راوه‌تیانه‌وه (۳۲۱۹)، ئه‌لبانی له (صحیح الجامع ۳۷۲۳) به سه‌حیحی داناوه.

ده گری؟" گوتم: ئه ی پېغه مېهری خوا، کیسرا و قهیسەر له چ خۆشییه کی دنیا دان و تۆش پېغه مېهری خوابت و حالت ئه و هابه، فهرمووی: "ئایا رازی نابیت ئه و خۆشیه له دنیا بۆ ئه وان بېت و له ئاخیره تیش بۆ ئیمه بېت" ^(۱).

له و کاته ی هاوه له به ریزه کانی هانده دا بۆ ئه وه ی دنیا نه ویست بن و زۆر له خه می دوا رۆژیاندا بن، هەر له و کاته دا هه جی ئه نجامدا له سه ر پشستی سواریه کی شپرتو و پۆشاکیک که هەر بایی چوار دره م ده بوو ^(۲).

پېغه مېهر ﷺ پېشه نگ بووه له دنیابوون به به ئینه کانی په روه ردگار:

له بوخاری (۲۸۶۴) و موسلیم (۱۷۷۶) دا هاتوو، باوکی براء ﷺ ده فهرمویت پیاوێک پێی گوتم: ئه ی باوکی عه مماره له رۆژی حونه ی پاتان کرد! گوتم سویند به الله پېغه مېهری خوا ﷺ پای نه کرد، به لکو ئه و خه لگه ی له پېشه وه بوون رایانکرد، قه ومی هۆزانیش تیر بارانیان کردن، پېغه مېهریش ﷺ له سه ر ئه سپه سپیه که ی بوو، ئه بو سوفیانی کوپی حارس جه لوی گرتبوو پېغه مېهر ﷺ ده یفرموو: "من ئه و پېغه مېهره م که سرق ناکه م من کوپی عه بدولمو ته لیم".

پېغه مېهر ﷺ پېشه نگ بووه له لیبوردنی به رامبه ر ئه و که سه ی خراپه ی له گه ئیدا کردوو:
پېغه مېهر ﷺ له ته و پرات و سفی کراوه به وه ی که (توند و تیژ نییه، له بازاره کان ده نگه ی به رز ناکاته وه و پاداشتی خراپه به خراپه ناداته وه، به لکو لیبوردیه و لیخۆشبوونی هه یه) ^(۳).

پېغه مېهر ﷺ پېشه نگ بووه له ته وه به کردن و گه رانه وه بۆلای په روه ردگار:
ئه بو هه و په ریه ده فهرمویت: پېغه مېهری خوا ﷺ فهرمووی: "سویند به خوا من له رۆژیکدا زیاتر له هه فتا جار ده لیم استغفر الله و اتوب الیه" ^(۴).

پېغه مېهر ﷺ پېشه نگ بووه له په رستنی خوی په روه ردگار:
عائیشه خان ﷺ بۆمان ده گێرت ته وه و ده فهرمویت: پېغه مېهری خوا شه وه لده ستایه و نوێژی ده کرد، تا وه کو پێیه کانی ئه ستور ده بوو، گوتم بۆچی واده که ی ئه ی پېغه مېهری

^(۱) بوخاری (۵۸۴۳) و موسلیم (۱۴۷۹) گێراوه تیا نه وه.

^(۲) ابن ماجه (۲۸۹۰) له انس کوپی مالیک گێراوه تیه وه، ئه لبانی له (الصحيحه) به سه حیحی داناوه.

^(۳) بوخاری له عه بدوللای کوپی عه مپی کوپی عاص گێراوه تیه وه (۲۱۲۵).

^(۴) بوخاری گێراوه تیه وه (۶۲۰۷).

خوا له کاتی کدا خوی گه وره له گونا می رابردوو و داهاتوت خو ش بووه؟ فهرمووی "ئه ی نابیت به نده یه کی سوپاسگوزار بم" ^(۱).

عوبهیدی کورپی عومه یر ﷺ ده لیت: به عانی شه م گوت: ﷺ سه یرترین شتمان پی بلی که له پیغه مبه ری خوا بینی بیت، که می ک بی دهنک بو، ئینجا گوتی: شه وی ک له شه وه کان فهرمووی: "عانی شه لیم گه ری با عیباده تی خوی گه وره بکه م"، گوت: من حه زم لییه لیت نزیک بم، حه زم له هه ر شتی که تو دلخو ش بکات. ئینجا ده لیت: هه ستایه وه ده ستووژیکی هه لگرت و نوژی کرد، گوتی: به رده وام ده گریا تا وه کو به رده کانی به رده می ته پر کرد هه ر به رده وام بوو له گریان تا وه کو ریشی ته پر بوو، هه ر به رده وام بوو له گریان هه تا وه کو زه ویشی ته پر کرد، پاشان بیلال هات بو ئه وه ی ئاگاداری بکات که کاتی بانگه، ئینجا که بینی وا ده گرتی گوتی ئه ی پیغه مبه ری خوا بوچی ده گرتی له کاتی کدا خوی گه وره له گونا می رابردوو و داهاتوت خو ش بووه؟ فهرمووی: "ئه ی نابی به نده یه کی سوپاسگوزار بم، ئه م شه و ئه م ئایه تم بو دابه زیووه، وه یل بو ئه و که سه ی لئی تنیگات و ورد نابیت وه لئی ﷺ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ" ^(۲) آل عمران: ۱۹۰

واتای ئایه ته که: به پاستی له دروستکردنی ئاسمانه کان و زه ویدا و له ئالوگورپی شه و و رۆژدا به لگه و نیشانه ی رۆژ هه ن بو که سانی ژیر و هوشمه ند.

له مانگی ره مه زاندا پیغه مبه ر ﷺ عاده تی وابوو عیباده ته جو راو جو ره کان رۆژ بکات له نوژی و رۆژ و خویندنه وی قورئان و یادی خدا و مانه وه له مزگه وت و خیر و چاکه کردن. له عیباده سونه ته کانیش: به رۆژوو ده بوو، تا ده گوترا قه ت ناوه سی تی ت له رۆژوو گرتن، جاریواش هه بوو به رۆژوو نه ده بوو هه تا ده گوترا قه ت به رۆژوو نابیت، هه رگیزیش مانگی که به ته وای به رۆژوو نه بووه جگه له مانگی ره مه زان نه بیت، زۆرینه ی زۆری هه یج مانگی کیش به رۆژوو نه ده بوو جگه له شه عبان نه بیت ^(۳)، رۆژی دووشه م و پینج شه مانیش به رۆژوو ده بوو ^(۴).

خویندنه وه ی بو قورئانیش به ته رتیل بوو، نه رۆژ له سه ره خۆ و نه رۆژ به په له، به لکو خویندنه وه ی رۆژ بیا و ئاشکرا بوو، مافی هه موو پیته کانی دها، خویندنه وه ی ئایه تی کی به ئایه تی کی بکه نه ده لکاند،

^(۱) بوخاری (۴۸۳۷) و موسلیم (۲۸۲۰) گێراوه تیا نه وه.

^(۲) ابن حبان گێراوه تیه وه (۶۲۰) ئه لبانی به سه حیحی داناوه (۶۸)

^(۳) بوخاری (۱۹۶۹) و موسلیم (۱۱۵۶) گێراوه تیا نه وه.

^(۴) ترمذی (۷۴۵) و النسائی (۲۳۶۱) و ابن ماجه (۱۷۳۹) گێراوه تیا نه وه، ئه لبانی به سه حیحی داناوه.

به‌ل‌گو له نیتوان ئایه‌ته‌کان ده‌وه‌ستا و ئینجا ئایه‌تی نواتری ده‌خوینده‌وه، پیتیه مه‌ده‌کانی برێژ ده‌کرده‌وه وهك ﴿الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾^(۱) له‌سه‌ره‌تای خویندنی قورئان ده‌یفه‌رموو: **أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ** ده‌یفه‌رموو: **"اللهم إني أعوذ بك من الشيطان الرجيم من همزه ونفخه ونفثه"**^(۲). به‌رنامه‌یه‌کی بۆ قورئان خویندن هه‌بوو که رۆژانه هه‌رگیز فەرلامۆشی نه‌ده‌کرد.

له هه‌موو باره‌کانیدا قورئانی ده‌خوینده‌وه، به‌راوه‌ستان، به‌دانیشتن و پال‌دانه‌وه، هه‌روه‌ها به‌ده‌ست‌نوێژ و بێ‌ده‌ست‌نوێژ، هه‌چ شتێک رێگری له‌قورئان خویندنی نه‌ده‌گرت ته‌نیا له‌شگرانی^(۳) نه‌بی‌ت^(۴).

پیغمبر ﷺ پێشه‌نگ بووه له‌یادکردنه‌وه‌ی خوای گه‌وره‌:

پیغمبر ﷺ کاملترین که‌س بووه له‌یادکردنه‌وه‌ی خوای گه‌وره، له‌هه‌موو بارێکدا یادی خوای گه‌وره‌ی ده‌کرد، به‌راوه‌ستان، به‌دانیشتن، به‌رۆیشتن و هه‌موو باره‌کانی تر.

پیغمبر ﷺ داوای کردووه له‌نوێژکردن و رۆژگرتن و ژن‌هه‌ینان ته‌ماشای ئه‌و بکه‌ن:

ئه‌نه‌سی کوپی مالیک ﷺ ده‌گێڕێته‌وه‌و ده‌لێت: سێ که‌س هاتنه‌ خزمه‌ت خه‌زانه‌کانی پیغمبر، پرسیاریان له‌عیباده‌تی پیغمبر ﷺ ده‌کرد، کاتێک پێی راگه‌یاندن ئه‌وان پێیان زۆر نه‌بوو، بۆیه‌ گوتیان ئێمه‌ له‌کۆی و پیغمبر ﷺ له‌کۆی؟ ئه‌و خوای گه‌وره‌ له‌گونا‌هی پێشوو و داهاتووی خۆش‌بووه.

یه‌کێکیان گوتی: من شه‌وه‌ر شه‌وه‌ نوێژ ده‌که‌م و ناخه‌وم، یه‌کێکی تریش گوتی: منیش رۆژ به‌رۆژو ده‌بم و ناوه‌ستم، سێیه‌میش گوتی: منیش ژن نا‌هه‌ینم.

پیغمبر ﷺ به‌مه‌ی زانی و فەرمووی: **"ئێوه‌ن که‌ ئه‌وها و ئه‌وها ده‌لێن؟ سویند به‌خوا من له‌هه‌مووتان له‌خواترستم، به‌لام به‌رۆژو ده‌بم و جاری‌واش هه‌یه‌ به‌رۆژو نا‌بم، شه‌وه‌نوێژ ده‌که‌م و ده‌شخه‌وم، ژنیش ده‌هه‌ینم، هه‌ر که‌سێک له‌سوننه‌تی من لا‌بدات ئه‌وه‌ له‌من نییه‌"**^(۵).

(۱) سه‌یری سه‌حیحی بوخاری بکه (۵۰۴۶).

(۲) ابوداود (۷۷۵) و ترمذی (۱۲۴۶) و النسائی (۸۹۹) گێڕاوه‌تیانه‌وه، ئه‌لبانی به‌سه‌حیحی داناوه.

(۳) له‌شگرانی واته‌جه‌نا‌به‌ت، (و).

(۴) سه‌یری کتیبی زاد المعاد بکه (۴۸۲/۱).

(۵) بوخاری (۵۰۶۳) و موسلیم (۱۴۰۱) گێڕاوه‌تیانه‌وه.

ئین حه جهر ﷺ سه بارهت به وهی که پیغمبر فەرموویه تی ئه وهی له سوننه تی من لابات له من نییه ده لیت واته: ئه وهی ریگی جگه له من بگریته بهر ئه و له سه ر سوننه ت و هیدایه تی من لای داوه.

ریگی پیغمبر ریگی یه کی ئاسان و پوونه، ئه و به رۆژوو ده بوو، به رۆژووش نه ده بوو بۆ ئه وهی توانای رۆژوگر تی هه بیته، ده خهوت بۆ ئه وهی بتوانیت شه و نویژ بکات، ژنیشی ده هینا بۆ ئه وهی شه هه ته که ی کهم بیته وه و ده روونی خۆی بپاریزت و مندال زۆر بکات.

پیغمبر ﷺ پیشهنگ بووه له حه جکردن:

حه ج له هه موو عیباده ته کانی ئیسلام دیارتره و زۆر به ئاشکرای شوینکه وتن و پیشهنگی هه تی پیغمبری پتوه دیاره.

پیغمبر ﷺ فەرمانی کردوه له حه جکردن شوین پپی ئه وه هه لبرگین، هه روه کو فەرموویه تی "مه ناسیکه کانی حه ج له من وه ریگین، چونکه من نازانم له پاش ئه وه حه جه حه جی تر ده کهم یان نا؟" ^(۱).

به راستی شوینکه وتی پیغمبر ﷺ هه ر له سیفاته مه عنه ویه کاندای نییه، به لکو له مه گشتگیرتره و ده په رپته وه بۆ لایه نکانی ژیا نی کرداری، ریگی و سوننه تی پیغمبر ﷺ له مه دا ته واترین ریگایه بۆ ئه وهی موسلمانان بیکه نه پیشهنگی خویان.

ئه گه ر شتیك ناماده بوویه له خواردن و خواردنه ئه و ره تی نه ده کرده وه، شتیکیش که نه بوایه ئه و داوای نه ده کرد.

هه ر خواردنیکی حه لال و پاکی پیشکesh بکرایه ده بخوارد، هه ج خواردنیکی عه بیدار نه ده کرد، ئه گه ر ئاره زووی بکردبایه ده بخوارد، ئه گه ریش ئاره زووی لینه بایه وازی لی ده هینا.

سی مانگیش له سه ریه ک له ماله کاندای ئاگر نه کراوه ته وه ^(۲).

ئه گه ر خواردنیکی له پش دابندرایه ده یه رموو "بسم الله" ئه گه ر ته وای بوایه ده یه رموو "اللهم اطعمت، وسقیت، وأغنیت وأقنیت، وه دیت، وأحببتَ فَلَک الحمد علی ما أعطیت" ^(۳).

^(۱) موسلیم گێراوه تی وه (۱۲۹۷).

^(۲) بوخاری (۲۵۶۷) و موسلیم (۲۹۷۲) گێراوه تیانه وه.

^(۳) نه حمده گێراوه تی وه (۱۶۱۵۹) ئه لبانی له (صحیح الجامع ۴۷۶۸) به سه حیحی داواوه.

گەر لای قەومێك نانی بخواردبایە، ئەوا بەجێ نەدەهێشتن تاوێكو دوای بۆ نەکردبان^(۱).

چی هەبوايە ئەوێ دەخوارد، ئەگەریش نەبوايە ئارامگربوو، هەتا لە برسان جاری وا هەبوو سێ بەردی دەبەستا لەسەر سکی، هیچ شتێکیشت رێگر نەبوو لەوێ کە لەگەڵ منداڵ و گەورە و ئازاد و بەندە و ئەعرابی و موهاجیرەکان نان بخوات^(۲).

پېغه مېهر ﷺ پېشەنگ بوو ئە شێوازی نوستن و هەڵسانەو:

پېغه مېهر ﷺ لەسەر لای راستی دەنوشت، گەر پێویستی بە نوستن هەبوايە یادی خوای گەورە دەکرد، لەسەر سکی تێر هەرگیز نەدەنوشت.

ئەگەر بپویستبایە بخوێت دەستی لە ژێر سەری دادەنا و دەیفەرموو: "اللهم قني عذابك يوم تبعث عبادك"^(۳).

گەر کەسێك بانگی بکردبایە، هەڵدەستا، ئینجا سوپاسی خوای گەورە دەکرد و سیواکی دەکرد، پاشان بۆ دەستنویژ هەلگرتن دەروێشت ئینجا بۆ نوێژکردن بەرامبەر پەروەردگاری دەوێستا و دوای دەکرد.

جاری وا هەبوو لەسەر دۆشەك دەخەوت و جاری واش هەبوو لەسەر حەسیر، هەندێك جاریش لەسەر زەوی یان لەسەر قەرەوێڵە دەخەوت.

پېغه مېهر ﷺ لە قسەکردن و بێ دەنگ بوون و گریان و پێکەنین پېشەنگ بوو:

پېغه مېهری خوا ﷺ ئەگەر قسەي بکردبایە، زۆر بە روونی و لەسەر خۆ قسەي دەکرد، کەسێك ویستبای قسەکانی بژمێرێت ئەوا دەیتوانی، قسەکانی پچر پچر نەبوون، بەلکو هەمووی لە دواي یەك و پوون ئاشکرا بوون.

زۆر جار قسەکانی سێ جار دووبارە دەکردەو، ئەمەش بۆ ئەوێ لێی تێبگەن، ئەگەریش سەلامی بکردبایە ئەوا سێ جار دووبارەي دەکردەو^(۴). زۆر کەمدوو بوو، لە کاتی پێویست نەبایە قسەي نەدەکرد، ئەگەریش قسەي بکردبایە ئەوا قسەي کورت و حەکیمانەي دەکرد، نە کورت و نە درێژ. قسەي لە شتێکدا نەدەکرد پەيوەندی بەو نەبایە،

^(۱) بپوانە قەرمودەي عەبدوللای کۆپی بێر لە سەحیحی موسلیم (۲۰۴۲)

^(۲) سەیری زاد المعاد بکە (۱/۱۴۷).

^(۳) ترمذی لە حوزیفەي کۆپی یەمان گێراوەتیەو (۳۳۹۸) ئەلبانی بە سەحیحی داناو.

^(۴) بوخاری لە ئەنەسی کۆپی مالیکەو گێراوەتیەو (۹۴).

قەسە يەككى نەدە كەرد گەر كەلگى قىيامەتى نە بووايە، ئەگەر ھەزى لە شتەك نە بووايە لە دەموچاويدا ھەستمان پى دەكرد.

زۆربەى پىكە نىنى بىرىتى بوو لە گرژىنەو، بەلگە ھەموو گرژىنەو بوو، ئەگەر شى پىكە نىن زۆرى بۇ ھىتابا ئەوا تەنبا دانەكانى دەردەكەوتن.

سەبارەت بە گريانىشى ۋەكو پىكە نىنى بوو، ۋەك چۆن پىكە نىنى بە دەنگى بەرزو قاقا نەبوو، بە ھەمان شىو گريانىشى بەرز نەبوو، بەلگە چاۋەكانى پى فرمىسك دەبوون ۋە دەنگى ھەنسك لە سىنگىيەو دەھات.

ھەندىكجار گريانى رەھمەت بوو بۇ مەردو، جارىش ھەبوو لە ترسى ئۆمەتەكەى كە چى بەسەر دى دەگريا، جارى واش ھەبوو لە ترسى پەرۋەردگار، ھەرۋەھا لە كاتى خويىندەو قورئانىش دەگريا، گريانى سۆز ۋە خوشەويستى ۋە بەگەرەزانىنى خوا بوو، لەگەلشدا ترسى ھەبوو. كاتىك ئىبراھىمى كوپى مرد، ۋەك سۆزىك بۆى گريا، ھەرۋەھا بۇ كچىكىشى گريا، كە لەسەر مەرگدا بوو ^(۱).

گريا كاتىك ئىبن مەسعود سۈرەتى (النساء) ى بەسەردا خويىندەو ^(۲).

گريا كاتىك عوسمانى كوپى مۇغون مرد، ھەرۋەھا لە كاتى خۆرگىراند، كە نوپىزى خۆرگىرانى كرد زۆر گريا. كاتىكىش لەسەر قەبرى يەككە لەكچەكانى دانىشت گريا، جارى واش ھەبوو لەشەو نوپىزدا دەگريا ^(۳).

پىغەمبەر ﷺ پىشەنگ بوو لە وتارداندا:

پىغەمبەر ﷺ ئەگەر وتارى بخويىندايەو چاۋەكانى سۈر ھەلدەگەپان ۋە دەنگى بەزر دەبوو، زۆر تۈرە دەبوو، ۋەك بلىتى ھۆشدارى دەداتە سوپايەك، ھىچ وتارىكىشى بى (الحمد لله) دەست پىنەدكرد.

بىچىنەى وتارەكانى لەسەر سوپاسى خۋاى گەرە ۋە دانپىدانان بە نىعمەتەكانى ۋە پىاھەلگۈتن بە سىفەتە جوان ۋە ناوھ پىرۆزەكانى پەرۋەردگار بوو. ھەرۋەھا پوونكرنەو بىنەماكانى ئىسلام ۋە باسكردى بە ھەشت ۋە دۆزەخ ۋە رۆژى قىيامەت ۋە ھەرمانكردن بە ترسان لە خۋاى گەرە ۋە باسكردى ئەو شتەنى دەبنە ھۆى تۈرەى خۋاى

^(۱) سەبىرى مۇسەددى احمد بىكە (۲۱۲۷۲).

^(۲) بوخارى (۴۵۸۲) ۋە مۇسلىم (۸۰۰) گىراۋەتيا نەو. لە فەرمودەى ئىبن مەسعود ھە

^(۳) سەبىرى زاد المعاد بىكە (۱۸۳/۱).

گەر، لەگەڵ ئەو شتەى مایەى رەزامەندى بوونى ئەون، جا ئەم خالانە بوون کە وتارەکانى پیغمبرى خوا ﷺ جەختیان لەسەر دەکردە و بازەنى وتارەکانى پێك دەهێنا. هەر کاتێك بەرژەوهندى پێداویستى خەلکى وتارى گەرەك بووایە، ئەوا وتارى دەدا، هەندیکجار وتارەکانى کورت بوون هەندیکجاریش درێژ، ئەمەش بە گوێرە پێداویستى خەلک بوو.^(۱)

پیغمبر ﷺ پێشەنگ بوو لە مامەلە کردندا:

پیغمبر ﷺ لە هەموو خەلک مامەلەى جوانتربوو.

پیغمبر شتى گرپوو و فروشتوو، و شتى بەکرى داوه و شتى بە کرى گرتوو، شەریکایەتى کردوو، کاتێك شەریکەکەى هات بۆ لای گوتى: ئایا نامناسى؟ فەرموى: "ئەى تۆ شەریک نەبووى؟ تۆ باشترین شەریک بووى، کە منجەنجهت نەدەکرد و حق و راستگى بووى."^(۲)

ئەگەر پیغمبر شتى بە قەرز وەرگیرتابایە ئەوا زۆر بە چاکتر و باشتر قەرزەکەى دەداىو، جارێک لە پیاویك شتى وەرگرت و دواى کە کاتى خۆى هات دایەو و دوعاى بۆ کردوو فەرموى: "بارک الله لك في اهلك ومالك، إنما جزاء السلف الحمد والاداء."^(۳)

واتە: خۆى گەرە بەرەكەت بخاتە کە سوکارو سامانت، پاداشتى قەرزدانەو و بریتییە لە سوپاسکردن و دانەوێ بە جوانترین شیواز.

پیغمبرى خوا ﷺ زەویەکی هەبوو، کردیە وەقف و لە پێناو خۆى گەرە بەخشى. شەفاعەتى کردوو و شەفاعەتیشى پەتکراوەتەو، وەك چۆن (بەریرە) تکای پیغمبرى لە گەرەپانەوێ بۆلای (مغیث)ى میردى پەت کردوو، لە بەرامبەر دا لێى توپە نەبوو و لۆمەى نەکرد، چونکە ئەو پێشەنگ و نمونەى گەوانە.

زیاتر لە هەشتا شوێن سوێندى خواردوو و خۆى گەرەش فەرمانى پێکردوو لە سێ جیگادا سوێند بخوات، هەندیکجار هەلاوێرى لە سوێندەکانى بەکار دەهێنا، هەندیکجار سوێندەکەى بە جێ دەگەیان و هەندیکجاریش کە فارەتى دەدا.

جاروبار گالەتەى دەکرد، بەلام لە گالەتەکردنیشدا هەر راستى دەفەرموو، هەندیکجار (تەوریە^(۴))ى بەکار دەهێنا، لەوێشدا هەر راستى مەبەست بوو، پیغمبر ﷺ بە پێیەکانى کێشکێتى کردوو و هەرەها زۆرانبازیشى کردوو.

(۱) سەیری زاد المعاد بکە (۱/۱۹۱).

(۲) ئەبو داود (۴۸۳۶) و ابن ماجه (۲۲۸۷) گێراوەتیانەو، ئەلبانى لە (صحیح ابن داود ۴۸۳۸) بە سەحیحى داناو.

(۳) نسائی (۴۶۸۲) و ابن ماجه (۴۲۴۲) گێراوەتیانەو، ئەلبانى لە (صحیح الجامع ۲۳۵۲) سەحیحى داناو.

(۴) (توریه) واتە وشەیک دوو مانا یان زیاتری هەبێت مانایەکیان دوو کە قسەکەر مەبەستى ئەو، مانایەکیان نزیک کە گوێگر وادەزانى مەبەستى ئەو (و).

پیغه مبهەر ښه نعله کانی به خوی چاک کردو ته وه، جله کانی پینه کردو وه و دوریونیه ته وه، به خوی مه په که ی دوشیو وه، خزمه تی خوی و به رده سستی خیزانه که ی کردو وه، بۆ دروستکردنی مزگه وت خستی له گه ل هاوه له کانی هه لگرتو وه، میوانداری کردو وه و بۆ ته میوانی خه لکیش.

پیغه مبهەر ښه سردانی نه خوشی ده کرد و ناماده ی ناشتنی مردوان ده بوو، وه لایمی بانگه یشتی ده عوه تکردنی ده دایه وه، بۆ جیبه جیکردنی کارویاره کانیان له گه ل بیوه ژن و هه ژار و بی هیزه کان ده پویشیت، گوئی له مه دحی شیعر گرتو وه و پاداشتی شی کردو وه ^(۱).

پیغه مبهەر ښه نگی بووه له سردانی کردنی نه خوش:

گه ر هاوه له کانی نه خوشبکه وتبان، پیغه مبهەر ښه سردانی ده کردن، سهردانی نیوجه وانیکي کرد، که نه هلی کیتاب بوو، سهردانی مالی کردو وه داوای نیسلام بوونی لیکردو وه، نیوجه وانه جوله که که موسلمان بوو، به لام که س و کاری موسلمان نه بوون. له نه خوش نزیك ده بووه له لای سهری داده نیشیت و نه حوالی ده پرسی و ده یفرموو: "حالت چونه؟"

دهستی به سهر نه خوش ده هیئاو ده یفرموو: "نه ی په روه ردگاری هه موو خه لک... نه م دهر د و به لایه لایه، شیفای بده، چونکه هه ر تر ده توانی شیفای نه خوش بده ی، هیچ شیفایه ک نییه جگه له شیفای تر نه بییت، شیفایه ک هه موو نه خوشییه کان لایات ^(۲)".

پیغه مبهەر ښه نگی بووه له سوننه تی فیتره:

پیغه مبهەر ښه نگی لیبو یه که مجار تاکه نه علی راست له به ربکات، پرچی شانه ده کرد بۆ لای راستی، دهستی راستی بۆ خواردن و خواردنه وه و ده ستنویژ هه لگرتن و خوشوړدن به کار ده هیئا، چه پیشی بۆ پاکردنه وه له پیساسییه کان به کار ده هیئا. نه ریتی له سه رتاشین نه وه بوو یان هه مووی ده تاشی یان هه مووی ده هیشته وه، نه وه ک هه ندیکي به یلیته وه هه ندیک بتاشی، هه نزی له سیواکردن بوو، سیواکی له کاتی رۆژوو بوون بۆ رۆژوو بوون به کار ده هیئا، هه روه ها سیواکی به کار ده هیئا له کاتی هه لسان له خه و و ده ستنویژ هه لگرتن و نویژکردن و چونه ژوره.

زۆر خوی بۆنخوش ده کرد و بۆنخوشی خوشده ویست و قهت په تی نه ده کرده وه.

^(۱) سهیری زاد المعاد بکه (۱/۱۶۵).

^(۲) سهیری زاد المعاد بکه (۱/۴۹۴).

زور حه زيشی له سهر شانه کردن بوو، جاری وا هه بوو به خوئی سهری شانه ده کرد، جاری واش هه بوو عائشه خان بۆ شانه ده کرد^(۱).

ئينجا ئه مړو با موسلمانان سهر حاللی خوځيان و پښتغهمبر و هاوه له کانی بکه ن، له جياتی نه وهی هونه رهنه د و بیرمه نده جيهانيه کان پياوانی رۆژناوا بکه نه رابه ر و پښتغهمبر، با پښتغهمبر و هاوه لانی بکه نه نمونه ی هره به رز و سهره شق و رابه ری خوځيان.

کرده وه کانی پښتغهمبر ﷺ ده بنه چوار به ش:

به شی یه گهم: کرده وه سروشتیه کان، نه و کرده وانانه که پښتغهمبر وه ک مړو فیکی ناسایی نه نجامی داو ن، نه وه ک به پتی په یامی خوا بی، نه ویش جو له و هه لسان و دانیشتن و رۆیشتن و نوستن و خواردن و خواردنه وه له خو ده گریت، ئینجا نه مانه په یوه نندیان به نه مړو نه هییه وه نییه.

به لام کاری سروشتی، نه گهر پښتغهمبر ﷺ به شیوه یه کی دیاریکراو نه نجامی دابیت، وه ک نوستن له سهر لای راست، نه و کات نه م کاره له حوکمی ئیباحه وه درده چیت بۆ حوکمی سوننه ت. هه روه ها نه گهر وته یه کیش هه بیت هانی نه و کاره بدات نه و کات ده بیته سوننه ت، وه ک خواردنه وهی ناو به سی هه ناسه و خواردن به ده سستی راست.

به شی دووهم: نه نجامدانی هه ندیک کار به پتی نه ریستی قه ومه که ی، که هیچ په یوه نندی به شه رعه وه نییه، نه مه ش له کاتیکدا نه گهر هیچ به لگه یه کی له سهر نه بیت به شه رع بیبه ستیته وه.

وه کو جلوه برگ چونکه نه مه ده گه ریته وه بۆ عاده ت، که خه لکی ناوچه یه ک له سهری راهاتوون، بۆیه پښتغهمبر ﷺ کاتیک بووه پښتغهمبر جلوه برگی خوئی نه گوری، به لکو چه ند مه رچیکی ری کخه ری بۆ جلوه برگی ژن و پياوان دانا. یاخود سه باره ت به دریز کردنی قز.

جا به م کارانه ناوتری شوینه که وتنی سوننه ت پښتغهمبر ﷺ. چونکه مه به ست له مه دا ته شریع و په رستن نه بووه. به لام نه گهر وته یه ک هه بوو فره مانی به یه کی له و شتانه ده کرد یان هاندانی تیدابوو، یان نیشانه یه ک هه بوو له سهر نه وهی که نه مه په یوه نده ی به شه رعه وه هیه، نه و کات له وه ده چیته دره وه، وه ک له به رکردنی جل و به رگی سپی و هه لکردنی شه روال هه تا نیوه ی قاچ و شتی تریش.

^(۱) سهیری زاد المعاد بکه (۱/۱۷۶).

به‌شی سییه‌م: کرده‌وه تاییه‌تیبه‌کانی، ئە‌مه‌ش پی‌شه‌نگایه‌تی و رابه‌رایه‌تی تیدا نییه، وه‌کو به‌رده‌وامبوون له‌سه‌ر رۆژووگرتنی (وصال)^(۱). یان هه‌بوونی زیاتر له‌ پینج خیزان، یان هینانی ئافره‌تیک که خۆی پیشکه‌ش ده‌کات به‌ بێ‌ ماره‌یی.

به‌شی چواره‌م: کرداری په‌رستش، که کرده‌وه‌یه‌که به‌ نیه‌یتی په‌رستنی په‌روه‌ردگار نه‌نجامی داوه. جا ئە‌م کردارانه‌ن که پێ‌ویسته پیغه‌مبه‌ر ﷺ تیدا بکریته پی‌شه‌نگ و لاسایی بکریته‌وه، ئە‌و کاره‌ش جار هه‌یه واجب و جارێش وایه سوننه‌ت.

هه‌ر له‌ پال لاسایی کردنه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ مه‌سه‌له‌ی نه‌کردنه‌کانه (التروک).

مه‌به‌ست له‌ نه‌کردنه‌کان: نه‌کردنی شتی‌ک و ازه‌ینانییه‌تی، ئە‌ویش به‌ دوو جور ده‌بێ‌ت: **یه‌که‌م:** ئاشکرا بێ‌ت، وه‌ک ازه‌ینانی له‌ شتی‌ک به‌ ئاشکرای، نمونه‌ی ئە‌مه‌ وتی یه‌کێ‌ک له‌ هاوه‌لانه‌ له‌باره‌ نویژی جه‌ژن که پیغه‌مبه‌ر ﷺ نویژی جه‌ژنی کردوه و بێ‌ بانگدان و قامه‌ت^(۲). **دووهم:** نه‌گواستنه‌وه‌ی کاره‌که بۆ هاوه‌لان، چونکه ئە‌گه‌ر بیکردبایه ئە‌وا هاوه‌لان به‌ په‌رۆشبوون بۆ باسکردنی هه‌ر شتی‌ک که پیغه‌مبه‌ر ﷺ بیکردبایه، وه‌کو مه‌سه‌له‌ی وتنی خبیته‌ به‌ ده‌نگ له‌ کاتی نویژ، به‌لام جاری واه‌یه کاریکی نه‌کردوه له‌به‌ر بوونی ریگرتیک، وه‌کو ازه‌ینانی له‌ نویژی ته‌پاویج به‌ جه‌ماعه‌ت له‌ ره‌مه‌زان به‌ هۆی ترسانی له‌وه‌ی که نه‌وه‌ک ببێ‌ته‌ فه‌رز له‌سه‌ریان، به‌لام ئیستا ریگریه‌که نه‌ماوه بۆیه نه‌کردنی سوننه‌ت نییه، به‌لکو ئە‌ه‌و نه‌جامدانی سوننه‌ته.

^(۱) (وصال) واته به‌رده‌وام بوون له‌سه‌ر رۆژوو به‌ بێ‌ شکان بۆ ماوه‌ی سی رۆژ. (و)

^(۲) بوخاری (۹۵۹) و موسلیم (۸۸۶) و ئە‌بو داود (۱۱۴۷) گێڕاوه‌تیانه‌وه.

به‌شی دووهم:

مامه‌له‌کردنی پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌گه‌ل

خاو و خیزان و خزم و که‌س و

ده‌وروبه‌ری

به‌شی دووهم:

مامه‌له‌کردنی پیغمبر ﷺ له‌گه‌ڵ خاوخیزان و خزم و کهس و ده‌ورووبه‌ری:

مامه‌له‌کردنی پیغمبر ﷺ له‌گه‌ڵ خیزانه‌کانی:

خوای گه‌وره‌ فرمانی پیکردوین که پیغمبر ﷺ بکه‌ینه پیشه‌نگ و شوین رێگه‌کی بکه‌وین: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا﴾ [الأحزاب: ٢١] واته‌ی ئایه‌ته‌که: سویند به‌خوا به‌پراستی له‌ پیغمه‌به‌ری خوادا چاکترین نمونه‌ی ته‌واو و ریکوپیک هه‌یه‌ تاچاوی لی بکه‌ن و شوینی بکه‌ون، به‌تایبه‌ت بۆ ئه‌و که‌سانه‌ی ره‌زامه‌ندی خویان مه‌به‌سته، سه‌ره‌رازی قیامه‌ت ئاواتیانه، هه‌میشه و به‌رده‌وام یادی خوا به‌ژۆری ئه‌نجام ده‌ده‌ن و زمانیان پاراوه به‌یادی ئه‌و.

لیزه‌دا پێیسته له‌سه‌ر هه‌مووان هه‌ر که‌سێک به‌ پێی شوینی خۆی پیغمه‌به‌ری ﷺ بناسیت. پیاوی خیزاندار ده‌بی‌ت بزانی‌ت که پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ خیزاندار بووه و چۆن مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ خیزانه‌کانی کردووه، بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌ویش بیکاته پیشه‌نگ. که‌سی دانوه‌ریش ده‌بی‌ت بزانی‌ت که پیغمه‌به‌ر ﷺ وه‌ک دانوه‌رێک چۆن دانگه‌ر بووه و حوکی کردووه، سه‌رکرده‌ش ده‌بی‌ت بزانی‌ت که پیغمه‌به‌ر ﷺ وه‌ک سه‌رکرده‌یه‌ک چۆن سه‌رکرده‌یه‌تی کردووه.

پیغمه‌به‌ر ﷺ پیشه‌نگ بووه له‌ هونه‌ری مامه‌له‌کردن له‌گه‌ڵ خیزانه‌کانی، به‌لکه‌و ئه‌ستیره‌یه‌کی پرسنگداربووه بۆ ئامۆژگاریکردنی خه‌ڵک و رێنیشاندانیان بۆ باشترین مامه‌له‌کردن له‌گه‌ڵ خیزانه‌کانیان، مامه‌له‌یه‌ک که کاریگه‌ره‌ باشه‌که‌ی ده‌ریکه‌وێت له‌ ژیا‌نی هاوسه‌رایه‌تی و کۆمه‌لایه‌تی.

قسه‌کردن له‌و باسه‌دا چه‌ند لایه‌نی‌ک ده‌گرێته‌وه:

لایه‌نی یه‌که‌م: مامه‌له‌کردنی پیغمه‌به‌ر ﷺ له‌گه‌ڵ خیزانه‌کانی.

لایه‌نی دووهم: په‌روه‌رده‌کردنی پیغمه‌به‌ر ﷺ بۆ ئافه‌رده‌ته‌کانی، ئه‌مه‌ش بۆ ئه‌وه‌ی ببێته پیشه‌نگ بۆ ئافه‌ره‌تانی موسلمان.

لایه‌نی سێه‌م: چاره‌سه‌کردنی گه‌روگرفته‌کان له‌ مالی پیغمه‌به‌ر ﷺ

ئینجا ئه‌ی برا و خوشکی به‌رێزم، درێژه‌ی ئه‌م باسه‌ له‌ خواره‌وه‌ پوون ده‌که‌ینه‌وه و باسی لێوه‌ده‌که‌ین.

مامه‌له‌کردنی پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌گه‌ل خیزانه‌کانی:

پیغه‌مبه‌ر ﷺ یازده خیزانی هه‌بووه، نه‌وانیش: خه‌دیجه‌ی کچی خوه‌یلید - عائیشه‌ی کچی نه‌بو به‌کر - حه‌فصه‌ی کچی عومه‌ر - سه‌وده‌ی کچی زه‌معه‌ی عامیری - زه‌ینه‌بی کچی جه‌حشی نه‌سه‌دی - زینه‌بی کچی خوزه‌یمه‌ی هیلالی - هیندی کچی نه‌بو ئومه‌ییبه‌ی مه‌خزومی که‌ ناسراوه به (ام سلمه) - أم حه‌بیبه‌ی کچی نه‌بو سوفیانی نه‌مه‌وی - مه‌یمونه‌ی کچی حارسی هیلالی - جویرییه‌ی کچی حارسی مصطلقی - صه‌فییه‌ی کچی حویه‌ی نضیری، خودای گه‌وره له‌ هه‌موویان رازی بی‌ت.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ کاتی‌ک وه‌فاتی کرد ئو خیزانی له‌ پاش خۆی به‌ جیه‌تشت، خه‌دیجه و زه‌ینه‌بی کچی خوزه‌یمه‌ی خویان لی رازی بی‌ت، پێش پیغه‌مبه‌ر ﷺ وه‌فاتیان کرد.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌گه‌ل خیزانه‌ پاکه‌کانی به‌ ژیانیکی پر کامه‌رانی و خوشیدا گوزه‌رانی ده‌کرد، که‌ نمونه‌یه‌کی کرداری ورد بوو بو جیه‌جی فره‌مایشتی په‌روه‌ردگار که‌ ده‌فه‌رمویت ﴿وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ النساء: ۱۹ چونکه‌ وشه‌ی (معروف) وشه‌یه‌کی کۆکه‌ره‌وه‌یه‌ی بو هه‌موو ته‌و کردارو ره‌وشتیکی به‌رز.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ باشرین که‌س بووه له‌ مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل خیزانه‌کانی، چۆن وانابیت له‌ کاتی‌کدا خۆی فره‌رموویه‌تی "باشرینتان، باشرینتانه‌ی بو خیزانه‌کانی، منیش باشرینتانم بو خیزانه‌کانم"^(۱). مامه‌له‌ی نه‌و مامه‌له‌یه‌کی جوان و شیرین بووه، نه‌مه‌ ئۆر به‌ پوونی له‌ ژیاننامه‌ پاکه‌که‌ی ده‌رده‌که‌ویت.

گه‌ر خه‌لکی وه‌ک پیغه‌مبه‌ر ﷺ مامه‌له‌ له‌گه‌ل ئافره‌ته‌کانیان بکه‌ن، نه‌و کات ئۆر به‌ی گه‌روگرفته‌ خیزانی به‌کان که‌ له‌م رۆژگاردا بوونیان هه‌یه‌ چاره‌سه‌ر ده‌بن.

به‌ راستی مرۆڤ سه‌ری سوپ ده‌مینیت کاتی‌ک ده‌بینی و گوئی له‌ کیشه‌کان ده‌بی‌ت که‌ خیزان و ماله‌کان پێیه‌وه‌ ده‌نالتین، ئاماره‌کان ئاماژه‌ به‌وه‌ ده‌کان که‌ تیکرای ته‌لاق له‌ جیهانی ئیسلامی گه‌یشته‌ته‌ سنوریکی مه‌ترسیدار و به‌رده‌وامیش له‌ زیادبووندایه‌، ئاماریکی نوێ ده‌ریخستوه‌ له‌ (سالی ۱۴۱۰ ک) که‌ له‌ وه‌زاره‌تی دادی سعودی ده‌رچووه‌، ئاماژه‌ به‌و ده‌کات که‌ ته‌لاقدان به‌ رێژه‌ی ۲۱٪ له‌ سعودیه‌ زیادی کردوه‌، له‌ شاری ریازیش حاله‌ته‌که‌ له‌ هه‌موو شوێنیکێ تر زیاتره‌.

^(۱) ترمذی له‌ عائیشه‌ گه‌راوه‌تیه‌وه‌ (۳۸۹۵)، نه‌لبانی له‌ (صحیحی الجامع ۲۳۱۴) به‌ سه‌حیحی داناهه‌.

بۆیه لەگەل ئەو ھەموو گېروگرفت و کێشە خێزانانەى ئەمڕۆ ھەن لە زۆر بوونی حالەتەکانى تەلاقدان، لە ھەموو کات زیاتر پێویستمان بەو ھەبە بزانن ژيان لە مالاەکانى پېغمبەر ﷺ چۆن بوو، چۆن مامەلەى لەگەل خێزانەکانى کردوو، چۆن ئارامى لەسەریان دەگرت، چۆن چاوپۆشى دەکرد لە ھەندیک لە کەموکۆرپىيەکانیان، بۆیه پێویستە ئێمە ئەو بزانن چونکە پېغمبەرى خوا ﷺ بۆ ئێمە پېشەنگە.

پېغمبەر ﷺ ھەموو رۆژ لەگەل خێزانەکانى دادەنیشت و قسەى بۆ دەکردن:

ئێبەن عەباس رضی اللہ عنہ دەفەرموێت: پېغمبەر ﷺ ئەگەر نوێژى بەیانى بکردبايە، ئەوا لە جېگای نوێژکردنەکەى دادەنیشت و خەلکیش لە دەورى کۆ دەبوونەو ھەتا رۆژ ھەلەدھات، پاشان دەچووە لای خێزانەکانى، یەك یەك سەلامى لێدەکردن و دوەى بۆ دەکردن جا ئەگەر تۆرەى کۆ بايە لەلای ئەو دەمايەو ^(۱).

جا لە ھەر رۆژیکى نوێ، پېغمبەر ﷺ سەردانى ھەموو خێزانەکانى دەکرد و دوەى بۆ دەکردن. لە کۆتایى رۆژیش پېغمبەر ﷺ قسەى لەگەل ھەمووان دەکرد و لەگەلئان دادەنیشت، عائیشە رضی اللہ عنہا دەفەرموێت: پېغمبەر ﷺ ئەگەر لە نوێژى عەسر بەاتبايەو دەچووە لای خێزانەکانى و لێیان نزیک دەبوو ^(۲). مەبەست لە وتەى عائیشەخان کە دەلێت لێیان نزیک دەبوو، ئەوا ماچکردن و جەستە بە جەستە کەوتنە بى جىماع کردن ^(۳).

ئێبەن حجر رحمہ اللہ دەلێت: لەسەرەتای رۆژ سلاو و دوەى بۆ دەکردن، لە کۆتایى رۆژیش قسە و دانیشتن و نزیکبوونەو بوو لێیان ^(۴).

عائیشە رضی اللہ عنہا دەفەرموێت: (ھەموو رۆژ سەردانى ھەموومانى دەکرد و لە ھەموویان نزیک دەبوو، بى ئەوەى جىماعیان لەگەل بکات، ھەتا دەچووە لای ئەوەى کە تۆرەى بوو جا لە لای دەمايەو).

کە ئەوەشى دەکرد بۆ ئەوە بوو دلێان خۆش بکات، جا کاتیک دەچووە لای ئەوەى کە تۆرەيەتى، ئەوانى تر ھەموو دلێان تۆرەى دەگرت و ھۆگر و ئارام دەبوو. ^(۵)

^(۱) الطبراني له (المعجم الاوسط ۸۷۶۴) گێراوەتیەو، الحافظ لیتی بى دەنگ بوو.

^(۲) بوخارى (۵۲۱۶) و موسليم (۱۴۷۴) گێراوەتیانەو.

^(۳) عمدة القاري (۹۲/۳۰).

^(۴) فتح الباری (۳۷۹/۹).

^(۵) المفهم للقرطبي (۹۰/۱۳).

ئافەرته‌کان هەستیان به‌ غەریبی نه‌ده‌کرد، چونکه هه‌موو رۆژ چاویان به‌ دیدەنی رۆشن ده‌بوو، ئەم هه‌لۆیسته له‌ کۆی، له‌گه‌ل‌ ئەو کەسه‌ی سەردانی ئافەرته‌انی ناکات و به‌ رۆژ و به‌ مانگ نایانبینیت؟! خه‌لکانیک هه‌نه هه‌موو رۆژ چاوی به‌ براده‌ره‌کانی ده‌که‌وێت و تا دره‌نگانی شه‌و کات له‌گه‌لیان به‌سه‌ر ده‌بات، کاتیکیش ده‌گه‌رێته‌وه ماله‌وه هه‌موو وزه‌ی سه‌رف کردوه و مال و مناله‌که‌ی نوستونه، ئه‌ویش راسته‌وخۆ ده‌چیت ده‌خه‌وێت!

فه‌رمووده‌که‌ش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی پیاو ده‌توانی له‌ تۆره‌ی یه‌کێک له‌ خیزانه‌کانی بچیت سەردانی ئه‌وانی ترو ماچیان بکات و لییان نزیک ببیته‌وه.

هه‌وه‌ها فه‌رمووده‌که وه‌کو خۆر له‌ ئاسمانی سامال، چاکه‌ی پیغه‌مبەر ﷺ نیشان ده‌دا، که باشت‌ترین کەسه له‌ مامه‌له‌کردنی له‌گه‌ل‌ خیزانه‌کانی ^(١).

سه‌باره‌ت به‌ شه‌و، ئەو کات له‌وانه‌یه له‌ مائی یه‌کیکیان هه‌موو کۆببانه‌وه، پاشان ده‌هات و قسه‌ی بۆ ده‌کردن، ئەنه‌سی کۆپی مالیک ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبەر ﷺ تۆ خیزانی هه‌بوو، ئەگەر تۆبه‌ته‌کانی دابه‌ش بکردبايه، ئەوا نه‌ده‌هاته‌وه لای یه‌که‌م ئافه‌رت تاوه‌کو تۆ رۆژ، هه‌موانیشی به‌ شه‌و له‌ تۆبه‌تی یه‌کیکیان کۆ ده‌بوونه‌وه ^(٢).

له‌م فه‌رمووده‌یه‌دا سوننه‌ت وایه پیاو سەردانی یه‌که یه‌که‌ی ئافه‌رتە‌کان بکات له‌ ماله‌کانی خۆیان، نه‌وه‌ک بۆ ماله‌که‌ی خۆی بانگیان بکات ^(٣). پیغه‌مبەر ﷺ سه‌رباری ئه‌وه‌ی زۆر سه‌رقال بوو باری گرانی له‌سه‌ر شان بوو، وێپای ئه‌مه‌ش له‌گه‌ل‌ خیزانه‌کانی داده‌نیشت و له‌لایان ده‌مایه‌وه و گفتوگۆی شیرینی له‌گه‌ل‌ ده‌کردن و گوێی له‌ قسه‌کانیان ده‌گرت.

عائیشه ؓ فه‌رموده‌ی دایکی زه‌رعی بۆ پیغه‌مبەری خوا ﷺ گێڕایه‌وه، که یازده ئافه‌رت رێککه‌وتن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی هه‌ریه‌که باسی می‌رده‌که‌ی خۆی بکات بێ ئه‌وه‌ی هیچ شتی‌ک له‌ باره‌یه‌وه به‌شاریته‌وه، جا هه‌ریه‌کیکیان باسی می‌رده‌که‌ی خۆی کرد. ئینجا له‌ هه‌موویان باشت‌ر که باسی می‌رده‌که‌ی خۆی کرد خیزانی باوکی زه‌رع بوو، جا عائیشه ده‌فه‌رمووت: پیغه‌مبەری خوا ﷺ پێی وتم: "من بۆ تۆ وه‌کو باوکی زه‌رع بۆ دایکی زه‌رع" ^(٤).

^(١) عون المعبود (١٢٢/٦).

^(٢) موسلیم گێراوه‌تی‌وه (١٤٦٢).

^(٣) شه‌رحی نه‌وه‌ی له‌ سه‌حیحی موسلیم (٤٧/١٠).

^(٤) بوخاری (٥١٨٩) و موسلیم (٢٤٤٨) گێراوه‌تی‌انه‌وه.

بۆیە پێویستە پیاو بە شێك لە كاتی خۆی تەرخان بكات بۆ ئەوێ لەگەڵ خێزانەكەیی دابنیشیت و گوێی لە قەسەكانی بگریت، ئەمڕۆ زۆربەی ئافەرەتان گلهیی ئەو دەكەن كە مێردەكانیان بە درێژایی رۆژ گاركار دەكەن، كاتێكیش دەگەرێت ئەو مالهێوە ئەو لەبەرامبەر تەلەفزیۆن دادەنیشن هەتا نیوێ شەو، خێزانەكەشی چاوەڕێی دەكات، پاشان بە ماندوویی و شەكەتی دەچێتە سەر جێگاكەیی، وەك جەستەیهكی مردوو، لەوانەشە كاتێك دەخەوێ كۆنترۆلی تەلەفزیۆنەكەیی هەر لە دەست بیت بۆ ئەوێ گوێ بداتە خێزانە داماوێكەیی.

هەندێك لە پیاوێكان كاتێك دەوامی تەواو دەبیت و دەگەرێتەو مالهێوە، ئەو كارەكانی فەرمانگەكەیی یان كۆمپانیاكەیی لەگەڵ خۆی دینێتەو و لە مالهێوە تەواویان دەكات، جا دەوامێكی تر بۆ خۆی لە مالهێوە دادەنیت، مال و منداڵەكەشی چاوەڕێی دەكەن. تەنانەت بە رێگا نوێیەكانی پەيوەندیکردن، پیاو دەتوانێ بەردەوام خێزانەكەیی بەسەر بکاتەو، بە ناردنی كورته نامە و قەسەکردن، بە مەبەستی ئەحوال پرسینی كە تەنیا یەك خولەكی لێ دەگریت، بەلام لەلای ئافەرتهكە ئەمە جێگای بایەخێكی زۆرە و منەتی پێیەتی.

پیغمبر ﷺ لە دانیشتن و قەسەکردن لەگەڵیان مافی خێزانەكانی دەدا:

ئەنەسی كۆپی مالیک ﷺ دەلێت: پیغمبر ﷺ خوا ﷻ لە یەك شەو دا دەچوو لەی هەر تۆ خێزانی، ئەو كات تۆ خێزانی هەبوو، قەتادە ﷺ دەلێت: گوتم ئەو ئەنەس ئایا پیغمبر ﷺ ئەو توانایەیی هەبوو؟ گوتم: ئەو هیزی ٣٠ پیاوی پێ درا بوو.^(١)

ئێبن حەجەر دەلێت: پیغمبر ﷺ لەگەڵ ئەوێ لە هەموو كەس لە خوا ترستر و خواناس تر بوو، ژنی زۆری هێناو، ئەمەش لە پێناو بەرژوێندی گەیاوندی ئەو ئەحکامانەیی كە پیاوان ناتوانن بیزانن و تەماشای بکەن. هەروەها بۆ پیشان دانی موعجیزەیی سنور بەزاندن، سەرباری ئەوێ هەندێك جار خواردنی لە مالهێوە نەبوو، خۆی پێ تێر بکات، گەر هەشی بوايە دەیبەخشی، هەروەها زۆریش بە رۆژوو دەبوو، سەرباری ئەمە لە یەك شەو دا دەچوو لەی هەموو خێزانەكانی، هیچ كەسێك ئەمەیی پێ ناکریت گەر هیزی نەبیت، عەرەبیش مەدحی ئەو جۆرە كەسانەیی کردوو كە ژنی زۆری هێناو، وێرایی ئەوێ خێزانی زۆر هەبوو، ئەو رێگری لە پەرستنی پەروردگاری لێ نەکردوو.^(٢)

(١) بوخاری گێراوەتیەو (٢٦٨).

(٢) فتح الباری (١١٥/٩).

پیغه‌مبه‌ر ﷺ عیبادت کردنی ریگری نه‌کردوو له‌وه‌ی له‌گه‌ل خیزانه‌کانی دابنیشیت و گفتوگویان له‌گه‌لدا بکات، خاتوو عایشه ؓ ده‌لایت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌گه‌ر نویژی بکردبایه و ته‌واو بووبایه، نه‌و کات گه‌ر من به‌خه‌به‌ر بوومایه قسه‌ی له‌گه‌ل ده‌کردم، نه‌گه‌ر نا نه‌وا پالده‌که‌وت هه‌تاوه‌کو بانگی نویژی به‌یانی ده‌دا^(١).

له‌کاتی گه‌شت کردنیشدا له‌گه‌ل خیزانه‌کانی ده‌پویش و قسه‌ی له‌گه‌ل ده‌کردن، خاتوو عایشه ؓ ده‌لایت: پیغه‌مبه‌ر ﷺ نه‌گه‌ر بۆ سه‌فه‌ریک بجووبایه نه‌وا تیروپشکی له‌نیوان خیزانه‌کانی ده‌کرد، ئینجا تیروپشکه‌که بۆ عایشه و حه‌فصه ؓ پیغه‌مبه‌ر له‌شه‌ودا له‌گه‌ل عایشه ده‌رچوو قسه‌ی له‌گه‌ل ده‌کرد...^(٢)

له‌خوپه‌وشتی جوانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ: نه‌ه‌سی کوپی مالیک ؓ ده‌لایت: له‌زه‌ماوه‌ندی زه‌ینه‌بی کچی جه‌ش نان و گوشتیکی کرد بۆ نه‌وه‌ی بیخۆن، جا پۆل پۆل ده‌هاتن و ده‌رویشتن، هه‌تا که‌س نه‌ما بانگی بکه‌م، گوتم: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا که‌س نه‌ما بانگی نه‌که‌م، فهرمووی خواردنه‌که هه‌لگرن.. نه‌و کات به‌خۆی بردی بۆ لای عایشه و فهرمووی: السلام علیکم اهل البيت و رحمة الله ویرکاته، عایشه‌ش گوتی: وعلیکم السلام و رحمة الله، ته‌ندروستی خیزانه‌که‌ت چۆن بوو؟ به‌ره‌که‌تی خوی گه‌وره‌ت لی بیت.

جا بۆ خیزانه‌کانی تریش هه‌ر وای ده‌کرد، سه‌لامی لی ده‌کردن، وه‌ک چۆن سه‌لامی له‌عایشه‌خان کرد، نه‌وانیش به‌هه‌مان شیوه‌وه‌لامیان ده‌دایه‌وه^(٣).

(سوپانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌سه‌ر خیزانه‌کانی و دلنیا بوون لییان و نه‌حوال پرسیانیان، رازی کردنی دلیان و ئارام کردنه‌وه‌یان، وای کردبوو نه‌وانیش له‌گه‌ل یه‌کتری یان له‌گه‌ل نه‌و خیزانه‌نووییانه‌ی تازه‌هه‌تنبابووی، قسه‌ی نه‌رمی له‌گه‌ل بکه‌ن و نه‌حوالی بپرسن، وه‌ک نه‌و ته‌یه‌ی خاتوو عایشه: له‌گه‌ل خیزانه‌که‌ت چۆنی نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا؟

له‌راستیدا گوتنی نه‌م قسه‌یه‌له‌کاتی هاتنی هه‌وێ به‌سه‌ریاندا به‌لگه‌ی هۆشیاری و هۆشمه‌ندی و ئارام گرتنیان و باش مامه‌له‌کردنیانه، چونکه‌نه‌م که‌ش و هه‌وایه‌زۆر جار که‌شوه‌وای توپه‌بوونه، به‌لام نه‌وان پاکن و خیزانی پاکان^(٤).

له‌ریویه‌تیکی تردا هاتوو که‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ به‌لای مالی خیزانه‌کانی ده‌پویش و ده‌یفه‌رموو —سلام علیکم نه‌ی خاوه‌ن مال، داخوه‌ساخ و سه‌لامه‌تن؟ نه‌وانیش وه‌لامیان

^(١) بوخاری گێراوه‌تیوه (١١٦١).

^(٢) بوخاری (٥٢١١) و موسلیم (٢٤٤٥) گێراوه‌تیانه‌وه.

^(٣) بوخاری (٤٧٩٢) و موسلیم (١٤٢٨) گێراوه‌تیانه‌وه.

^(٤) المفهم للقرطبي (١٥/١٢).

**دەدايه وه دهيانگوت: زۆر باشين سوپاس بۆ خوا، ئەي تۆ و خيزانه نوێيه كهت چۆن؟
ئەويش دهيفهرموو: زۆر باشين....^(١)**

ئەو هەي دەفەرموێت: ئەم فەرموودەيە بەلگەيە لەسەر ئەو هەي ئەگەر هەر يەكێك چووه ماله‌كه‌ي خۆي سوننه‌ته سه‌لام له خيزانه‌كه‌ي بكات، ئەو هەش ئەمۆ، كه نه‌فام و خۆ به‌گه‌وره زانه‌كان جيبه‌جيبى ناكهن. هه‌روه‌ها سوننه‌ته پياو له ئەحوالى خيزان و منداڵه‌كانى بپرسێت چونكه له‌وانه‌يه پتيوستى به شتێك هه‌بيت به‌لام شه‌رم بكات بيدركيێت، به‌لام كه پتي و ترا، ئەو كات ده‌بيته رى خۆش كردنێك بۆ ئەو هەي بيليت^(٢).

پيغمبر ﷺ به‌رامبه‌ر خيزانه‌كانى به‌ ئەمه‌ك بووه، مافى ده‌پاراستن و چاكه‌ي له بېر نه‌ده‌كردن:

پيغمبر ﷺ مه‌دحى خه‌ديجه‌ي خيزانى ده‌كرد له‌ و كاته‌ي له زيان دابوو هه‌روه‌ها ئەو كاته‌ي وه‌فاتيشى كرد، ئەمە‌ي بۆ كه‌سى تر نه‌كردوه، موكرپش بوو له‌سەر ئاشكرا كردن و باس كردنى پله‌وپايه و قه‌درى ته‌نانه‌ت پاش وه‌فاتيشى.

عائيشه   ده‌لێت: "هه‌رگيز ئەو نه‌نده غيره‌م نه‌كردوه بۆ هه‌يچ خيزانێكى پيغمبر ﷺ ئەو نه‌نده‌ي بۆ خه‌ديجه‌ كردومه، كه نه‌شم بينيوه، به‌لام پيغمبر ﷺ زۆر باسى ده‌كرد، له‌وانه جارى واهه‌بوو به‌رخێكى سه‌رده‌بېرى پاشان پهل پهل ده‌كرد و ده‌ينارد بۆ ده‌سته خوشكه‌كانى خه‌ديجه، منيش ده‌مگوت: ده‌لێى ئافره‌ت له دونيادا نه‌بووه ته‌نيا خه‌ديجه نه‌بيت!! ئەويش ده‌يفهرموو: ئەو وه‌ها و وه‌ها بوو، داىكى منداڵه‌كانم بوو^(٣)". مه‌به‌ست له‌ فەرموودە‌كه‌ي، كه ده‌فەرموێت (وه‌ها و وه‌ها بوو) واته ئافره‌تێكى عاقل و خانه‌دان بوو. پيغمبر ﷺ، كه خه‌ديجه‌ي خيزانى وه‌فاتى كرد، په‌يوه‌ندييه‌كه‌ي نه‌پچراند، ته‌نانه‌ت دواى وه‌فاتيشى هه‌ر به‌رده‌وام بوو.

هه‌موو منداڵه‌كانى له خه‌ديجه بوون، ته‌نيا ئيبراهيم نه‌بيت، كه له ماريه بوو، جا زانايان يه‌كپان له‌سەر منداڵه‌كانى پيغمبر ﷺ قاسم و هه‌ر چوار كه‌چه‌كه (زينب، رقيه، ام كلثوم و فاطمه) له‌گه‌ڵ عه‌بدوللا كه دواى بوونى به پيغمبر ﷺ له داىك بووه، كه پيشى ده‌وترا (الطاهر والطيب)^(٤).

^(١) موسليم گي‌راوه‌تبه‌وه (١٤٢٨).

^(٢) موسليم گي‌راوه‌تبه‌وه (٢٢٥/٩).

^(٣) بوخارى (٣٨١٨) و موسليم (٢٤٣٥) گي‌راوه‌تيانه‌وه.

^(٤) فتح البارى (١٣٧/٧).

پیغه‌مبەر ﷺ هەر که باسی خه‌دیجه‌ی بکردبایه‌ به‌کسه‌ر به‌ مه‌دحکردن باسی ده‌کرد و له‌ خوای گه‌وره‌ بۆی ده‌پاراپه‌وه‌، عایشه ؓ ده‌فه‌رموئیت: پیغه‌مبەر ﷺ نه‌گه‌ر باسی خه‌دیجه‌ی بکردبایه‌ هه‌رگیز بیزار نه‌ده‌بوو له‌ باسکردن و دوعا بۆکردن بۆی ^(١).
نه‌مڕۆش نه‌گه‌ر چاوێک بخشیتیت به‌ حال و گوزه‌رانی خه‌لکانی ئیستا، نه‌وا شتی زۆر سه‌یر و سه‌مه‌ره‌ ده‌بینیت و ده‌بیستیت.

ده‌بینین نه‌گه‌ر پیاوێک خیزانه‌که‌ی مردبیت و یه‌کیکی تری هینابیت، نه‌وا ده‌ست ده‌کاته مه‌دحکردنی ژنه‌ تازه‌که‌ی و زهم کردنی مردووه‌که‌.

پاشان نه‌گه‌ر یه‌کیکی ته‌لاقدابیت، له‌ هه‌ر دانیشتنێک بیت زهمی ده‌کات و ده‌لێت که ئارام زۆر گرت له‌سه‌ری، کاتێک ئارامیم ته‌وابوو ئینجا ته‌لاقمدا، جا نه‌گه‌ر باسی بکات نه‌و هه‌ر زهمی ده‌کات، کهسانێکی تریش هه‌ن هه‌رگیز به‌ به‌باشه‌ باسی خیزانه‌کانیان ناکه‌ن که زیندوشه‌.

پیغه‌مبەر ﷺ هه‌ر کاتێک بیستبایه‌ یان بینیبای یه‌کێک باسی خه‌دیجه‌ ده‌کات پووی پیرۆزی پووناک ده‌بۆوه‌. عایشه ؓ ده‌فه‌رموئیت: هاله‌ی کچی خوه‌یلد ئیزنی خواست بۆ نه‌وی بیته‌ خزمه‌ت پیغه‌مبەر ﷺ، پیغه‌مبه‌ریش ﷺ به‌مه‌ خه‌دیجه‌ی به‌ بیرهاته‌وه‌ و دلی خوش بوو، به‌رله‌وه‌ی بیته‌ ژووره‌وه‌ فه‌رمووی: "خودایه‌ نه‌مه‌ هاله‌ بیت"، ده‌لێت: جا توپه‌ بووم و گوتم: چیته‌ نه‌وه‌نده‌ باسی نه‌و پیره‌ژنه‌ قوپه‌یشیه‌ ده‌که‌ی که ده‌میکه‌ مردووه‌ و له‌ پیریان ددانه‌کانی که‌وتبوون، خوای گه‌وره‌ له‌و باشتی پێداوی، پیغه‌مبەر ﷺ ره‌نگی سوور هه‌لگه‌را به‌ شیوه‌یه‌ک که ته‌نیا له‌ کاتی دابه‌زینی وه‌حی یان له‌ کاتی هاتنی هه‌ورێک که گومان ده‌کرا بارانی پێوه‌بیت به‌و شیوه‌یه‌ سوور هه‌لده‌گه‌را، ئینجا فه‌رمووی: "هه‌رگیز خوای گه‌وره‌ له‌و باشتی به‌من نه‌به‌خشبووه‌، نه‌و باوه‌پێ به‌ من هینا له‌ کاتێک خه‌لکی کافریبون پێم، به‌راستی زانیم و خه‌لکیش به‌ درۆیان خسته‌مه‌وه‌، نه‌و به‌مالی خۆی یارمه‌تی دام، له‌ کاتێکدا خه‌لکی بێ به‌شیان کردم و خوای گه‌وره‌ مندا له‌کانی له‌و پێبه‌خشیم له‌ کاتێک بێ به‌شی کردم له‌ خیزانه‌کانی ترم". عایشه ؓ ده‌لێت: سویند به‌و که‌سه‌ی تۆی به‌ حه‌ق ره‌وانه‌ کردووه‌ جاریکی تر باسی ناکه‌م ته‌نیا به‌ خیر نه‌بیت ^(٢).

نه‌و چاکه‌یه‌ی که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌گه‌ل‌ خه‌دیجه‌ی کرد نه‌و بوو که ژنی تری به‌سه‌ر نه‌هینا، عایشه ؓ ده‌فه‌رموئیت: پیغه‌مبەر ﷺ ژنی به‌سه‌ر خه‌دیجه‌ نه‌هینا هه‌تا وه‌فاتی کرد ^(٣).

^(١) الطبرانی له‌ المعجم الکبیر (٣١٩/١٦) گێراوه‌تیوه‌، مجمع الزوائد (٣٦٠/٩).

^(٢) نه‌حمه‌د (٢٤٣٤٣) و الطبرانی له‌ (المعجم الکبیر ١٤/٢٣) گێراوه‌تیانه‌وه‌. شعیب الارنؤط ده‌لێت: سه‌نده‌که‌ی سه‌حیحه‌.

^(٣) موسلیم گێراوه‌تیوه‌ (٢٤٣٦).

زانایان له سهر نه مه هېچ خيلافیکيان نښه، له لایه کی تره وه نه مه به لگه به له سهر قه درگرانی خه دیجه له لای پښتغه مېر ښځه، چونکه له بهر چاکی خوی نه وی رازی کردبوو، که پښوېستی به که سی تر نه بیت و خوی بویه کلای کردبوو، پښتغه مېر ښځه پاش نه وهی خه دیجهی هینا سی و هشت سال ژیا، خه دیجه له کوی گشتی ته مه نی هاوسه رگری پښتغه مېر ۲۵ سالی به به رده که ویت، ۱۰ سالیش بو هه موو خیزانه کانی تر، که ده کاته ۳۱۲ ژيانی هاوسه ریه تی پښتغه مېر له گهل کوی هاوسه ره کانی.

له گهل نه و ماوه دووړو درېزه دا پښتغه مېر ښځه دلې راگرت له وهی توشی چه رمه سهری هه ویداری بکات... نه مه ش که وره ییه که که سی تر تیایدا به شداری نه کردووه ^(۱).

له بهر نه مه کی پښتغه مېر ښځه بو خه دیجه، له دوی وه فاتیشی ناگای له ده سته خوشکه کانی بوو. عائیشه ښځه ده لیت: (پښتغه مېر ښځه) زور باسی خه دیجهی ده کرد، هره، که به رخیکی سه رېرېبایه، پارچه پارچه ده کرد و ده نیارد بو ده سته خوشکه کانی خه دیجه ^(۲).

نه مه ش هه مووی به لگه به له سهر به وه فابوون و راگرتی نه مه ک و پاراستنی خوشه ویستی له مردنی و ژيانی و ریز لیان له ده سته خوشکه کانی ^(۳).

نه مه سی کوپی مالیک ښځه ده گیرېته وه و ده فهرمویت: نه گهر شتیکیان بو پښتغه مېر ښځه هینا بایه ده یفرموو: "بېړن بیبه ن بو فلانه که س چونکه هاوړی خه دیجه، بېړن بیبه ن بو مالی فلانه که س چونکه خه دیجهی خوش ده ویست ^(۴)".

پښتغه مېر ښځه زورگرینگی به ده سته خوشکه کانی خه دیجه ده دا، عائیشه ده لیت: پیره ژنیک هاته خزمهت پښتغه مېر ښځه فهرمووی: نه توو کی؟ گوتی: من جو شامه ی موزه نیمه، فهرمووی: "به لگو تو هه سسانه ی موزه نی، حال و گوزه رانتان چونه، ته ندروستیتان باشه؟" گوتی: دایکم و باو کم فیدات بیت زور باشین، که رویش گوتم: نه ی پښتغه مېر خا ویا چون و پشوازیت له و پیره ژنه کرد و پوت پیدا؟ فهرمووی: "نه ی عائیشه نه و له سهر ده می خه دیجه ده هاته لامان، ریز لیان و به نه مه کیش له باوه پوهیه ^(۵)".

^(۱) فتح الباری (۱۳۷/۷).

^(۲) بوخاری (۳۵۳۴) و موسلیم (۲۴۳۵) گزراوه تیان وه.

^(۳) شرحی نه وهی له سه حیجی موسلیم (۲۰۲/۱۵).

^(۴) بوخاری له (الادب المفرد ۲۲) گزراوه تیه وه، نه لبانی له (صحيح الادب المفرد ۱۷۲) به هه سنی داناوه.

^(۵) حاکم له مستدرک (۱۷/۱). نه لبانی له (الصحيحه ۲۱۶) به سه حیجی داناوه.

سوودیک له‌م فەرمووده‌یه:

له‌گه‌ل‌ نه‌وه‌ی که نه‌و ئافره‌ته‌ پیره‌ژن بوو، به‌لام پیغه‌مبەری خوا ﷺ ناوه‌که‌ی گۆپی بۆ ناویکی جوانتر و سوکتر، چونکه (جوئامه) به‌ واتای ته‌مه‌لی دیت: (حه‌سسانه)ش واته‌ ژۆر جوان، نه‌و ناوه‌ قه‌شه‌نگه‌، که‌م که‌س هه‌یه‌ نه‌مۆ کچه‌که‌ی به‌م ناوه‌ ناو نابنیت^(۱).

به‌ نه‌مه‌ک بوون خوڤه‌وشتی نه‌ه‌لی ئیمانه، نه‌و هه‌لوێسته‌ی پیغه‌مبەری خوا ﷺ چاکه‌ به‌ چاکه‌یه‌، وه‌لامدانه‌وه‌یه‌کی جوان و خۆشه‌ویستانه‌ و به‌ نه‌مه‌کییه‌کی به‌رزه‌ بۆ خه‌دیجه‌ی خیزانی، که‌ نه‌و هه‌رده‌م پالپشتی ده‌کرد و دلی ده‌دایه‌ و ئازارو مه‌ینه‌تییه‌کانی له‌سه‌ر سوک ده‌کرد.

نه‌مۆش ژۆر له‌ میژده‌کان چاکه‌ی خیزانه‌که‌ی له‌به‌رچاو نییه‌ که‌ له‌ سه‌ره‌تای پیکه‌یتانی ژبانی هاوسه‌ریان له‌گه‌لیدا بووه‌ و له‌ دروستکردنی ماله‌که‌ی هاوکاری کردوه‌. له‌ راستیدا نه‌مه‌ش بی‌ نه‌مه‌کیی و بی‌ وه‌فایی و دووره‌ له‌ خوڤه‌وشتی جوان.

پیغه‌مبەر ﷺ هیچ شتیک ریگری لی نه‌ده‌گرت خۆشه‌ویستی بۆ خه‌دیجه‌ی ئاشکرا بکات، پیغه‌مبەر ﷺ له‌باره‌ی خه‌دیجه‌وه‌ فەرموویه‌تی: "خۆشه‌ویستی خه‌دیجه‌ له‌ ناخ و دلدا پوواوه"^(۲).

خۆشه‌ویستی پیغه‌مبەر ﷺ بۆ خاتوو عایشه‌ ؓ باوتره‌ له‌وه‌ی باس بکریت، پیغه‌مبەر ﷺ هیچ ئافره‌تێکی وه‌ک نه‌و خۆش نه‌ویستوه‌ و هیچ ئافره‌تێکی نه‌ه‌یناوه‌ کچ بی‌ته‌نیا نه‌و نه‌بی‌ت.

پیغه‌مبەر ﷺ نه‌و خۆشه‌ویستییه‌ی ئاشکرا ده‌کرد و نه‌یده‌شارده‌وه‌، هه‌تا که‌ عه‌مپی کوپی عاص پرسیاری له‌ پیغه‌مبەر ﷺ کرد که‌ خۆشه‌ویست‌ترین که‌س له‌لای نه‌و کێیه‌؟ فەرمووی: "عایشه‌" گوتی نه‌ی له‌ پیاوان کی؟ فەرمووی: "باوکی"^(۳).

به‌لام نه‌مۆش ده‌بینین که‌ پیاوی وا هه‌یه‌ چه‌ند ساڵه‌ هیچ خۆشه‌ویستییه‌کی بۆ خیزانه‌که‌ی ده‌رنه‌برپووه‌، به‌لکو پیاوی وا هه‌یه‌ نه‌و کاره‌ به‌ لاوازی که‌سیه‌تی له‌ قه‌له‌م ده‌دات، ئیواش هه‌یه‌ شه‌رم ده‌کات نه‌و کاره‌ بکات...!!

^(۱) شیخ ئه‌لبانی یه‌کێک له‌ کچه‌کانی به‌م ناوه‌ ناو ناوه‌، نه‌مه‌ش وه‌کو شوێنکه‌وتنیک بۆ پیغه‌مبەری خوا ﷺ سه‌یری (السلسلة الصحيحة ۲۱۵/۱) بکه‌.

^(۲) موسلیم له‌ عایشه‌ گێراوه‌تی‌وه‌ (۳۴۳۵).

^(۳) بوخاری (۳۶۶۲) و موسلیم (۲۳۸۴) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

ئەمڕۆ زۆربەي خەلک نازانیت کە دەربیرینی خۆشەویستی بۆ خیزانەکەي باشتەین یارمەتیدەرە بۆ پتەوکردنی پەيوەندییەکان و بەردەوام بوونی ژيانیکی پر لە کامەرانی و زیاد بوونی متمانە لە نۆیاناندا.

لە راستیدا ئافەرەت دەیهوێت پیاوێکەي زۆر خۆشەویستی خۆي بۆ دەربیریت و ئاشکرای بکات.

زۆر ئافەرەت توشی گوناھ بوون بە ھۆی ئەوێ یەکیکی تری دۆزیووەتووە و قسەي لەگەڵ بکات و پێي بلێ خۆشم دەوێي، چونکە ئەم ھەلوێستە لە پیاوێکەي نابینیت.

پېغه مېهر ﷺ پێش ئەوێ بچیتە دەرەوێ لە مال، خیزانەکەي ماچ دەکرد:

عورەو لە عانیشەو دەگێریتەو، کە پېغه مېهری خوا ﷻ ھەندیک لە خیزانەکانی ماچ کردووە، پاشان بۆ نوێژکردن چوو و دەست نوێژی ھەلنەگرتۆتەو، گوتی: ئەو ئافەرەتە تۆ بوویت؟ ئەویش پێکەنی^(۱).

بەلکو ھەتا کە بە رۆژووش بوایە ئەوا ھەندیک لە ئافەرەتەکانی ماچ دەکرد، عانیشە دەفەرموێت: پېغه مېهر ﷻ لەگەڵ ئەوێ بە رۆژوو بوو، ماچی دەکرد و لەگەڵ خیزانەکانی پالێدەدایەو، لە ھەموو کەسیش زیاتر خۆي رادەگرت و خۆي کۆنترۆل دەکرد^(۲).

لەو شوێنە ئاوی دەخواردووە کە خیزانەکەي ئاوی لێدەخواردووە:

عانیشە دەفەرموێت: کاتیک نەخۆشبوم ئاوم دەخواردووە پاشان دەمدایە پېغه مېهری خوا ﷻ ئەویش دەمی لەو شوێنە دادەنا بۆ ئاوخواردنەو کەمن لێم خواردبوو، ئەو ئێسکەي من گوێستم لێکردبوو دەمدایە پېغه مېهر ﷻ ئەویش دەمی لەسەر ئەو شوێنە دادەنا کە دەمی منی پێکەوتبوو.^(۳)

(ئەمەش بەلگەيە لەسەر ئەو پەڕی خۆشەویستی بۆ خیزانەکەي).^(۴)

بە دلنایەو ئەم کردارە شوێنەواریکی زۆر باش لە دەروونی ئافەرەت بەجێدەھێڵیت، کە پېغه مېهری خوا ﷻ لە پێناو دەرخیستی سۆز و خۆشەویستی بۆ خیزانەکەي دەمی لە جیگای دەمی عانیشە دادەنا لە خواردن و خواردنەو.

^(۱) ترمذی (۷۹) و ئەبو داود (۱۷۸) نسائی (۱۷۰) و ابن ماجە (۵۰۲) گێراوەتیانەو، ئەلبانی لە (صحیح أبي

داود ۱۷۲) بە سەحیحی داناو.

^(۲) بوخاری (۱۹۲۷) و موسلیم (۱۱۰۶) گێراوەتیانەو.

^(۳) موسلیم گێراوەتیەو (۳۰۰).

^(۴) مرقاه المفاتیح (۴۸۷/۲).

که پیغه‌مبەر ﷺ وه‌فاتی کرد، سه‌ری له‌سه‌ر سینه‌ی عایشه‌ بوو:

عایشه ؓ ده‌فه‌رمویت: (پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌ مال‌ی من و له‌ تۆبه‌تی من و له‌ نیو باوه‌شی مندا گیانی سپارد).^(۱)
مه‌به‌ست له‌مه‌ ئه‌وه‌یه کاتێک گیانی پیروزی سپارد له‌سه‌ر سینگ و باوه‌شی پالیدابوو و مائاواپی له‌ دنیا کرد.^(۲)

به‌و سیواکه‌ی خیزانه‌که‌ی سیواکی پیکردبوو، سیواکی ده‌کرد:

عایشه ؓ ده‌فه‌رمویت: (له‌ نیعمه‌ته‌کانی خوای گه‌وره‌، که له‌گه‌ل‌ منی کرد، ئه‌وه‌بوو که پیغه‌مبەر ﷺ له‌ مال‌ی من و له‌ تۆبه‌تی من وه‌فاتی کرد، خوای گه‌وره‌ وای کرد لیکی من و پیغه‌مبەر له‌ کاتی وه‌فاتیدا تیکه‌لی یه‌کتر بی. عه‌بدولره‌حمان هاته لام سیواکیکی به‌ ده‌سته‌وه‌ بوو، پیغه‌مبه‌ریش ﷺ له‌ناو باوه‌شم بوو، بینیم وا سه‌یری سیواکه‌که ده‌کات، زانیم که حه‌زی له‌ سیواکه‌، گوتم وه‌ریبگرم بۆ؟ ئه‌ویش به‌ له‌قاندنی سه‌ری ئاماژه‌ی کرد به‌لێ، منیش پیمدا، به‌لام که‌مێک به‌لای وشک بوو، گوتم بۆتی نه‌رم که‌مه‌وه‌؟ ئه‌ویش به‌سه‌ر ئاماژه‌ی کرد به‌لێ، منیش له‌ناو ده‌می خۆم ناو بۆم نه‌رم‌کرده‌وه‌ دامه‌ پیغه‌مبەر ﷺ سیواکی پیکرد، له‌ کاتێک که سه‌ری هه‌ر له‌سه‌ر سینگ بوو).^(۳)

ئمه‌ چ گه‌وره‌یه‌که‌ بۆ خاتوو عائشه ؓ که په‌روه‌ردگار وایکرد لیکی هه‌ردووکیان له‌ کۆتا روژی دنیا و یه‌که‌م روژی قیامت تیکه‌لی یه‌کتر بیت، له‌ پاستیدا ئمه‌ فه‌زل و گه‌وره‌یه‌که‌ به‌ ده‌ست که‌م که‌س ده‌که‌ویت.

له‌وانه‌یه‌ جاروبار له‌سه‌ر رانی نوستبیت:

کاتێک له‌ گه‌شتێک به‌ هۆی بزربوونی ملوانکه‌یه‌کی خاتوو عائشه دواکه‌وتن، خه‌لکیش ئاویان نه‌ما‌بوو، عائشه ده‌فه‌رمویت: ئه‌بۆبه‌کر ﷺ له‌و ده‌مه‌ هات و سه‌رزه‌نشتی کردم و نو‌قرچکه‌ی لێ ده‌دام، منیش له‌به‌ر ئه‌وه‌ی چونکه سه‌ری پیغه‌مبەر ﷺ له‌سه‌ر رانم بوو، جو‌له‌م نه‌ده‌کرد).^(۴)

هه‌ر خاتوو عائشه ؓ ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ سه‌ری به‌ کۆشم ده‌کرد، له‌ کاتێکدا من نه‌خۆشم بووم پاشان قورئانی ده‌خویند.^(۵)

^(۱) بوخاری (۱۳۸۹) و موسلیم (۴۴۷۴) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(۲) فتح الباری (۱/۱۳۰).

^(۳) بوخاری گێراوه‌تیانه‌وه‌ (۴۴۳۸).

^(۴) بوخاری (۴۶۰۷) و موسلیم (۵۵۰) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(۵) بوخاری (۳۶۷۲) و موسلیم (۲۶۷) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

له گه ل خیزانه کانی له ناو یه ک ته شتدا خو یان ده شوش:

خاتو عائیشه ؓ ده فرمویت: (من و پېغه مېری خوا ﷺ له ناوی یه ک ته شتدا، که له نیوان من و نهو دابو، خو مان ده شوت، نهو جار جار پېشه من دهستی بو ناو که ده برد و منیش جار جار دهستم پېش نهو ده کهوت، هتا ده یفرموو: "وازی لیبینه بوم" منیش ده مگوت: وازی لیبینه بوم^(۱) .

نېن عباس ؓ ده فرمویت: پېغه مېری خوا ﷺ له گه ل مه یونه ی خیزانی ؓ له ناوی یه ک ته شتدا خو یان ده شوش^(۲) .

دایکی سه له مه ؓ ده فرمویت: من و پېغه مېری خوا ﷺ له غوسلی جه نابه تدا له ناوی یه ک ته شتدا خو مان ده شوش^(۳) .

له روزگاری نیستاشدا پیاو پتی شوریه یه له گه ل نافره ته که ی له ژیر پېخه فدا بخویت، نه مهش به هو ی چنه د خوو نه ریتکی خراب و نه فامی که رهگ و ریشالی داکوتاوه .

خیزانه کانی ده لاواندنه وه:

خاتو عائیشه ؓ ده فرمویت: پېغه مېری خوا ﷺ جارک به منی فرموو: "نه ی عائیش، نه وه جو پرله سه لامت لی ده کات"، گوتم: وعلیه السلام ورحمة الله وبرکاته^(۴) .

یان پتی ده فرموو: نه ی حومه یرا^(۵)، هروه کو ده لیت: حبه شیه کان چونه ناو مزگوت و یاریان ده کرد، پېغه مېر ﷺ پتی گوتم: "نه ی حومه یرا، هز ده که ی ته ماشایان بکه ی؟"، گوتم: به لی^(۶) .

قازی عیاض ده لیت: بچو کړدنه وه ی ناوی بو دل پیسوتان و به زه یی و خوشه ویستی به .

هه ندیک جار به دایکی عه بدوللا بانگی ده کرد، هروه کو ده لیت: کاتیک عه بدوللا کوری زویر له دایک بوو، هیتامه لای پېغه مېر، نه ویش تفی له ناو ده می کرد، نه مهش یه که م

^(۱) بوخاری (۲۵۰) و موسلیم (۳۲۱) و النسائی (۲۳۹) گیزاوه تیانه وه .

^(۲) بوخاری (۲۵۳) و موسلیم (۳۲۲) گیزاوه تیانه وه .

^(۳) بوخاری (۳۲۲) و موسلیم (۳۲۲) گیزاوه تیانه وه .

^(۴) بوخاری (۳۲۱۷) و موسلیم (۲۴۴۷) گیزاوه تیانه وه .

^(۵) حومه یرا: بچو کړدنه وه ی حمراه: وانا نهو سپیبه ی تیکه ل به رهنگی سوور بووه .

^(۶) نسائی گیزلوه تیانه وه (۸۹۵۱)، نه لبانی له (السلسلة الصحيحة ۳۲۷۷) به سه حیجی دناوه، نه لبانی ده لیت: "سه نه ده که ی سه حیجه، وشه ی حمیرام له هیچ فرموده یه کی سه حیطا نه بینووه، تنیا له مه نه بیت"، فتح الباری (۴/۴۴۴) .

شت بوو چووھ ناو ھەناوى ئەو مندالە، ھەرمووى: "ئەوھەبىوللاى و تۆش دايكى ھەبىوللاى"، جا بەردەوام ئەمە نازناوم بووھ لە كاتىكدا مندالىشم نەبووھ^(۱).

ئەمپۆش دەبىنى ھەندىك پىاو لە تەلەفۆن بانكى ئافرەتەكانىيان دەكەن بەناو و نازناوى زۆر ناشىرن ھەكو: كچەتىم، كچى، بەلای سەر... ھتد. بەلام ھەندىكى تىرىش لە تەلەفۆن بە ناوى زۆر جوان ھەلامى ئافرەتەكانىيان دەدەنەوھ و بانگىيان دەكەن، ھەك خىزانەكەم، نازدارەكەم، خاتوون، دايكى فلان... جا پاك و بىگەردى بۆ خواى پەرۋەردگار، كە رەوشتى ھەك رزق و رۆزى بەسەر پىاوھەكان دابەش كەردوھ.

لە مامەلە باشەكانى پىغەمبەر ﷺ لەگەل خىزانەكانى ئەوھىبوو لەگەل خۆیدا دەيىردن بۆدەعوەت:

ئەنەسى كۆپى مالىك ﷺ دەفەرموئىت: ھارپىيەكى پىغەمبەر ﷺ كە فارس بوو، دەستاوى لە خواردنى مەرگە لىتاندا زۆر خۆش بوو، جارىكان مەرگەيەكى دروستكرد و پىغەمبەرى ﷺ بانگكرد، پىغەمبەرىش ﷺ ھەرمووى "ئەى ئەمە"، -مەبەستى خاتوو عائىشە بوو- كابرا گوتى: نا. پىغەمبەرىش ﷺ ھەرمووى: "منىش نايمە" جارىكى دى بانگى كرد، پىغەمبەرىش ﷺ ھەرمووى: "ئەى ئەمە"، كابرا دىسان گوتى: نا، پىغەمبەرىش ﷺ ھەرمووى: "منىش نايمە". جارىكى تر بانگى كەردەوھ: ئەوىش ھەرمووى: "ئەى ئەمە"، كابرا بۆ جارى سىيەم گوتى: با ئەوىش بىت. جا ھەردووكيان يەكتريان پالپۆھدنا ھەتا ھاتنە مالەكەى^(۲).

نەوھوى دەفەرموئىت: پىغەمبەر ﷺ پىتى ناخۆشبوو بە تەنيا و بى خاتوو عائىشە ئەم خواردنە بخوات، ئەمەش لە باش مالەكەردن و پەچاوكەردنى مافى ھاوسەر و ئادابى خىزانە^(۳).

گەر يەكك ئە خىزانەكانى سەردانى بىكردايە، لە كاتى گەرانەوھيدا لەگەلئى دەگەرپايەوھ و بەرپى دەكرد، تەنانەت گەر لە ئىعتىكفايش بايە:

سەفییەى كچى حویەى ﷺ دەفەرموئىت: پىغەمبەر ﷺ لە ئىعتىكفادابوو، منىش بەشەو سەردانم كرد، قسەم لەگەلئى كرد، پاشان ھەستام بۆ ئەوھى بۆم ئەوىش ھەستا و لەگەلم بۆ ئەوھى بەرپم بكات، دوو پىاوى ئەنساړى بەو شوئىنە تىپەرپن، كاتىك پىغەمبەریان بىنى پەلەيان لە رۆشتن كرد، پىغەمبەر ﷺ ھەرمووى: "لەسەرخۆ بن، ئەوھەسەفییەى كچى

(۱) ئىبن حبان گىراوھتەوھ (۷۱۱۷)، شەيب الارناوط دەلئیت: سەندەكەى بەمىزە

(۲) موسلىم گىراوھتەوھ (۲۰۳۷).

(۳) شەرحى نەوھوى لە سەحیحى موسلىم (۲۰۹/۱۳).

حوية"، گوتيان: سبحان الله ئەي پيغمبەر خوا، فەرمووی: "شەيتان وەكو خوێن لە دەماري مۆلەكان دەجوڵێتەو، منیش ترسام لەوێ شتێکی خراپ بخاتە دڵتانەو" ^(۱).

جا تەبفكره لەوێ چۆن پيغمبەر ﷺ لە ئىعتىكافيشدا بوو، هەستاه لەگەڵدا بۆ ئەوێ بەرپێ بکات بۆ مالهو، بۆ ئەوێ بېباريژيێت و ئاگای لى بێت، لەگەڵ ئەوێ ئەو کەسەي لە ئىعتىكاف کردندا بێت نابێت لە مزگەوت بجێتە دەرەو مەگەر بۆ ئىشێکی زۆر پێویست نەبێت.

بەپاستی پيغمبەر ﷺ بە ژيانێکی پر لە کامەرائی و بەختەوێ لەگەڵ هاوسەرەکانی ژیا، ئەو زۆر بە وردی کاری بە فەرمايشتی خۆی پەرەردگار دەکرد، کە دەفەرموێت:

﴿وَعَاشِرُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ النساء: ۱۹ واتە: بە جوانی مامەلەيان لەگەڵدا بکەن.

جا سەیر نێیه لە پاش ئەمە پيغمبەر ﷺ باس لە ژيانی هاوسەرایەتی خۆی بکات، کە دەفەرموێت: "باشترینتان باشترینتانە بۆ خێزانەکانی، منیش باشترینتانم بۆ خێزانەکانم" ^(۲). هەرەها فەرموێتی: "ئەو کاتە باوەردار باوەری ئەو دەبێت، کە لە هەموو کەس بەرەوشتی بێت، باشترینانیش باشترینتانە بۆ خێزانەکەي" ^(۳).

هەرگیز نەبێستراوه و نەبێنراوه کە پيغمبەر ﷺ رۆژێک لە رۆژان لە ئافەرەتێکی دا بێت، یان بە کەم سەیری ئافەرەتێکی کرد بێت، خاتوو عائیشە ؓ دەفەرموێت: پيغمبەرێ خوا ﷺ هەرگیز بە دەستی خۆی لە هیچ کەسێکی نەداوه و لە ئافەرەت و خزمەتکاریشی نەداوه، تەنها لە کاتی جیهادکردندا نەبێت لە پێناو خودای پەرەردگار. ^(۴)

ئەمە لە کوێ و حالێ پیاوی ئەمۆ لە کوێ، کە لەسەر شتی زۆر کەم و بێهۆدە دەستی بەرامبەر خێزانەکەي بەرزەدەکاتەو و لە دەموچاو یان لەسەری یان لە پشتی دەدات، هەندیکجار ئامرازی داریان پێلاو یان شتی تر بەکار دەهێنێت.

ریوایەت کراوه لە پيغمبەر ﷺ کە فەرموێتی: "لە ئافەرەتان مەدەن". عومەری کوپی خەتتاب ؓ هاتە خزمەت پيغمبەرێ خوا ﷺ فەرمووی: "ئافەرەتەکان بە گوێی پیاوەکانیان ناکەن و لێیان هەلگەراونەتەو، جا پيغمبەرێ خواش ﷺ مۆلەتی دا لێیان بەدەن، ئەو کات ئافەرەتانێکی زۆر هاتنە مالهەکانی پيغمبەر ﷺ شکاتیان لە مێردەکانیان

^(۱) بوخاری (۲۰۳۸) و موسلیم (۲۱۷۵) گێراویانەتەو.

^(۲) ترمذی گێراوەتیەو (۳۸۹۵)، ئەلبانی لە (الصحيح الجامع ۲۳۱۴) بە سەحیحی داناه.

^(۳) ترمذی گێراوەتیەو (۱۰۸۲)، ئەلبانی لە (الصحيح الجامع ۱۲۳۰) بە سەحیحی داناه.

^(۴) موسلیم گێراوەتیەو (۲۳۲۸).

دە‌کرد، پیغه‌مبەر ﷺ فەرمووی: "به راستی ئافره‌تێکی زۆر گله‌ییان کړیوه له پیاوه‌کانیان، به راستی ئه‌وانه له‌پیاوه‌باشه‌کانی ناو‌ئێوه نین"^(۱)

واته ئه‌و پیا‌وانه‌ی له ژنه‌کانیان ده‌ده‌ن، ئه‌وانه له پیا‌وه‌باشه‌کانی ئێوه‌نین به‌ل‌کو باشه‌کانتان ئه‌وانه‌نه که له ژنه‌کانیان ناده‌ن و ئارام ده‌گرن له‌سه‌ریان^(۲).

بۆیه عه‌ره‌ب گوتی‌انه: که‌سێک ریز له ئافره‌ت ده‌گریت، که به خۆی ریزدار بیت، ئه‌و که‌سه‌ی به چاوی سوک سه‌یری ده‌کات، ئه‌و خۆی که‌سێکی بێ به‌ها و سوکه.

پیغه‌مبەر ﷺ وه‌سیه‌تی بۆ کردو‌وین که به نهرم و نیانی مامه‌له له‌گه‌ل ئافره‌تاندا بکه‌ین، وه‌ک ده‌فهرمویت: "زۆر به‌باشی له‌گه‌ل ئافره‌ته‌کان مامه‌له بکه‌ن، چونکه ئه‌وان له په‌راسوه‌کی خوار دروست کران، سه‌ره‌وه‌ی په‌راسوش له هه‌موو شوێنێکی تر خوارتره، گه‌ر ویستت راستی بکه‌یت‌وه ئه‌وا ده‌یشکێنی، ئه‌گه‌ریش لێی گه‌پێ هه‌ر به‌خواری ده‌مینێته‌وه، بۆیه زۆر به‌باشی مامه‌له‌یان له‌گه‌لدا بکه‌ن"^(۳).

ئهم فەرموده‌یه هاندانی تێدا‌یه سه‌باره‌ت به مامه‌له‌کردنی باش له‌گه‌ل ئافره‌ته‌کان، هه‌روه‌ها بۆ ئارام گرتن له‌سه‌ریان و لا‌واندنه‌وه‌یان و چاکه له‌گه‌ل کرنیان و ئارام گرتن له‌سه‌ر په‌وه‌شتی خواریان^(۴).

هه‌روه‌ها فەرموویه‌تی: "ئافره‌ت له ئێسکی په‌راسویه‌ک دروست کراوه، ئه‌گه‌ر ویستت په‌راسو راست بکه‌یت‌وه ئه‌وا ده‌یشکێنی، جا له‌گه‌لیدا پێکه و له‌گه‌لیدا بژی."^(۵)

پێ‌ویسته له‌سه‌ر پیا‌و ئارام له‌سه‌ر ئافره‌ته‌که‌ی بگریت و زۆر گۆی نه‌داته ئه‌و قسانه‌ی ده‌یکات و به‌هه‌ند وه‌ریان نه‌گریت.

پیغه‌مبەر ﷺ به به‌رده‌وام هه‌ر کاتی‌ک هه‌لێ بۆ بره‌خسابایه، ئامۆژگاری و وه‌سیه‌تی دووباره و سێ‌باره‌ی ده‌کردنه‌وه.

^(۱) نه‌بو داود (۲۱۴۶) و ئیبن‌ماجه (۱۹۸) گێ‌راوه‌تی‌انه‌وه.

^(۲) عون‌المعبود (۱۳۰/۶). به‌ده‌ستکاری‌وه.

^(۳) بوخاری (۳۳۳۱) و موس‌لیم (۶۸۱۴) گێ‌راوه‌تی‌انه‌وه.

^(۴) شه‌رحی نه‌وه‌وی له‌سه‌حیحی موس‌لیم (۵۷/۱) به‌ده‌ستکاری‌وه.

^(۵) نه‌حمه‌د گێ‌راوه‌تی‌وه (۱۹۵۸۹)، نه‌لبانی له (صحیح‌الجامع ۱۹۴۴) به‌سه‌حیحی دانا‌وه.

له وتاری حه‌جی مالئاوایی گۆشه‌یه‌کی بۆ بابته‌ی ئافره‌ت ته‌رخان کرد، له وتاره به‌نرخه‌که‌یدا فه‌رموی "زۆر به‌باشی ئاگاتان له ئافره‌تان بێت، چونکه ئه‌وان ده‌ست به‌سه‌رن له‌لای ئێوه"^(۱).

بۆیه پیغمبر ﷺ ئه‌م وه‌سیه‌ته‌ی زۆر دووباره ده‌کرده‌وه بۆ ئافره‌تان، چونکه ده‌یزانی پیاوانێک هه‌ن ناتوانن ئارام بگرن له‌سه‌ر ئافره‌ته‌کانیان و ناتوانن له‌سه‌ر توپه‌بوون خۆراگه‌ی بن، جا ئه‌و خواریه‌ی که له ئافره‌تدا هه‌یه وای لێ ده‌کات لێی جیا بیه‌ته‌وه، به‌م شیوه‌یه‌ش ژیا‌نی هاوسه‌ری لێ تێک ده‌چێت و مالی په‌رته‌وازه ده‌بێت.

پیغمبر ﷺ له فه‌رموده‌یه‌کی تر ئامۆژگاری پیاوه‌کان ده‌کات بۆ ئه‌وه‌ی باشه‌ن له‌گه‌ل خه‌زانه‌کانیان، هه‌روه‌کو ده‌فه‌رموێت: "با هیچ پیاویکی باوه‌ردار رقی له ئافره‌تیکی باوه‌ردار نه‌بێت، نه‌گه‌ر په‌هوشتیکی به‌ دل نه‌بوو، نه‌وه په‌هوشتیکی تری به‌ ده‌له"^(۲).

. (واته پێسته رقی لێ نه‌بیه‌وه، چونکه نه‌گه‌ر بی‌نی چه‌ند په‌هوشتیکی تێدا‌یه به‌دلی نییه، نه‌وه به‌ دلنیا‌یه‌وه په‌هوشتی تری تێدا‌یه که به‌ دلی بێت، وه‌کو ئه‌وه‌ی که له‌وانه‌یه توپه‌و توند بێت، به‌لام دینه‌داره و دواتن پا‌که و به‌ سۆزههتد.)^(۳).

پیغمبر ﷺ مامه‌ل‌ی زۆر باش بوو له‌گه‌ل خه‌زانه‌کانی و به‌رده‌وام موژده‌ده‌ر بوو، له‌سه‌ر دلخۆشکردن‌یان و له‌گه‌ل‌یان داده‌نیشت و له‌گه‌ل‌یان نانی ده‌خوارد و گفتوگۆی له‌گه‌ل ده‌کردن، جاروبار گالته و سوعه‌تی له‌گه‌ل ده‌کردن، له هه‌ندیک کاروباردا راویژی پێ ده‌کردن، گوێ بۆ قسه‌که‌کانیان ده‌گرت، دل‌یانی ده‌دا‌یه‌وه‌ له‌ که‌موکوپ‌ی و که‌مه‌ته‌رخه‌مییه‌کانیان چا‌وپۆشی ده‌کرد.

به‌لکو وه‌سیه‌تی ده‌کرد له‌گه‌ل خزم و که‌سی خه‌زانه‌کانیان باش بن.

ئه‌بو زه‌ری غه‌فاری ده‌لێت: پیغمبر ﷺ ده‌فه‌رموێت: "ئێوه به‌ دلنیا‌یه‌وه میس‌ر زه‌گار ده‌که‌ن، زه‌ویه‌کی تێدا‌یه پێ ده‌گوترێت قه‌یرات، نه‌گه‌ر زه‌گارتان کرد ئه‌وا له‌گه‌ل خه‌لکه‌که‌ی زۆر باش بن، چونکه ئه‌وان ئه‌هه‌لی زیمه‌تن و ئه‌هه‌لی ره‌حمه‌ن"، یان فه‌رموی: "ئه‌وان ئه‌هه‌لی زیمه‌ت و خه‌زورایه‌تین"^(۴).

^(۱) ترمذی (۱۰۸۳) و ئیبن ماجه (۱۸۵۱) له عومهری کورپی نه‌حوه‌سه‌وه گێڕاوه‌تیانه. ئه‌لبانی له (صحیح الجامع ۷۸۸۰) به‌ سه‌حیحی داناوه.

^(۲) موس‌لیم له ئه‌بو هوره‌یره ﷺ گێراوه‌تی‌وه (۲۶۷۳).

^(۳) شه‌رحی نه‌وه‌ی له‌سه‌ر سه‌حیحی موس‌لیم (۵۸/۱۰).

^(۴) موس‌لیم گێراوه‌تی‌وه (۲۵۴۳).

زیممه (الذمة): واته خوږمته و مافیان هه‌یه، سه‌باره به ره‌حمیش چونکه خاتوو هاجه‌ر دایکی ئیسماعیل (ع) له‌وان بوو، سه‌باره‌ت به‌ خه‌زورایه‌تیش چونکه خاتوو ماریه‌ی دایکی ئیبراهیمی خیزانی پیغه‌مبه‌ر خه‌لکی ئه‌وی بوو له‌وان بوو^(۱).

ره‌چاوی هه‌ست و سۆزی خیزانه‌که‌ی ده‌کرد:

پیغه‌مبه‌ر ﷺ خیزانه‌کانی به‌سه‌ر ده‌کرده‌وه، ده‌یویست بزانیته‌ ئایا لیتی رازین یاخود نا؟ خاتوو عائیشه (ع) ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فرمووی: "من ده‌زانم که‌ر تو له‌ من رازی بیت یا نه‌ من توپه‌ بیت"، فرمووی: "ئه‌که‌ر له‌ من رازی بی ئه‌وا ده‌لێی نه‌خێر به‌ په‌روه‌ردگاری موحه‌مه‌د، ئه‌که‌ر لیتهم رازی نه‌بی ده‌لێت، نه‌خێر به‌ په‌روه‌ردگاری ئیبراهیم"، خاتوو عائیشه‌ش گوتی: به‌لێ وایه‌ ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا له‌ کاتی توپه‌بوون ناوت ناهینم^(۲).

پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌و که‌سانه‌ نه‌بوو که‌ گرنگی به‌ خیزانه‌کانی نه‌دات و باکی به‌وه‌ نه‌بێت که‌ ئایا رازین له‌و یان لێ توپه‌ن.

ئه‌و پیغه‌مبه‌ره‌ که‌وره‌یه، خه‌مه‌کانی ده‌ولته‌داری و جیهادکردن و ئاماده‌کردنی له‌شکر و بلا‌وکردنه‌وه‌ی بانگه‌وازی ئیسلام له‌ جیهان و ناردنی نامه‌ بۆ کیسرا و قه‌یسه‌ر و هاوشیوه‌ی ئه‌م کارانه، هه‌رگیز ئه‌مانه‌ به‌رامبه‌ر ئافره‌ته‌کانی سه‌رقالی نه‌ده‌کرد و هه‌ست و سۆزی فره‌امۆش نه‌ده‌کرن. ئه‌مه‌ له‌ کوێ، له‌گه‌ل‌ ئه‌و پیاوه‌ی ئاگای له‌ هه‌ست و سۆزی ئافره‌ته‌که‌ی نییه‌ و گرنگی پێ نادات، که‌ ئایا لیتی رازییه‌ یان نا، یاخود دلخۆشه‌ یان دلته‌نگه‌؟

له‌و نمونه‌ی که‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ په‌چاوی هه‌ستی ئافره‌ته‌کانی ده‌کرد ئه‌وه‌یه‌ که‌ کاتێک خاتوو حه‌فصه، خاتوو سه‌فیه‌ی عه‌بیدار کرد به‌وه‌ی کچی جوله‌که‌یه، که‌ هه‌ردووکیشیان خیزانی بوون، ئه‌و کات پیغه‌مبه‌ر ﷺ به‌رگری له‌ خاتوو سه‌فیه‌ کردو به‌ چه‌ند قسه‌یه‌کی خوش دلی دایه‌وه‌ و ئارامی کرده‌وه.

ئه‌نه‌سی کوپی مالیک (ع) ده‌لێت: خاتوو سه‌فیه‌ ئه‌و هه‌واله‌ی پێگه‌یشت که‌وا حه‌فصه‌ پێی گوتوه‌ کچی جوله‌که‌، ئینجا گریا، پیغه‌مبه‌ر ﷺ هاته‌ لای بینی ده‌گری، فرمووی: "چی ده‌تگرێت؟"، گوتی: حه‌فصه‌ پێی گوتومه‌ کچی جوله‌که‌، پیغه‌مبه‌ریش ﷺ

^(۱) شه‌رحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۹۷/۱۶).

^(۲) بوخاری (۵۲۲۸) و موسلیم (۲۴۳۹) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

فرموی: "تر کچی پېغه مېر ښځی و مامیشت پېغه مېر بووه و خیزانی پېغه مېر ښځی، نه و به چی شانازی به سر تر و ده کات" ^(۱).

مه به ست له "کچی پېغه مېر ښځی" واته هارونی کړی عیمران عليه السلام، "مامیشت پېغه مېره" واته موسای کړی عیمران عليه السلام ^(۲).

دلی دده دانه وه نه گهر بیزانیایه خه مېارن یان نه خوش:

کاتیک خاتو عائیشه رضی الله عنها له حه جدا نه خوش کهوت، پېغه مېر عليه السلام چوه لای بینی ده گری، فرموی: "نه وه چپته توشی هیز بویت؟"، گوتی: به لی، فرموی: "نه وه شتی که خوی په روه دگار له سر کهه کانی ناده می نویوه، نه و کارانه ی حاجی ده یکات ترش بیکه، ته نها ته و افکردن نه بیټ به ده وری به یټ..."

جا کاتیک له کاره کانی حه ج بوومه وه، فرمانی به عه بدولره حمان کرد، که له گه لم بیټ له ته نعيم عه مره به بستم له جباتی عه مره ی حه ج ^(۳).

له و شتانه ی پیویسته له سر پیاوه کان به رامېر خیزانه کانیان ناگایان لیبت، نه وه به کاتیک به هو ی توشبوونیان به حیز و نیفاس، نه و گورانکاری به سر سروشتیاندا دیت و نازار ده کیشن و توشی دلته نگی دین، که پیاو له م حالته ته دا خاتری ده گریټ و ناگی لیته تی، نه و کات نافرته تی ده کات و زور منته ی پیته تی و خوی به قه رزدار ده زانیت.

نه گهر خیزانه کانی نه خوش بکه وتبان، پېغه مېر عليه السلام دوعای له سر ده خویندن و به ده سته به سوزده که ی ده سستی به سر دا ده هیټان:

خاتو عائیشه رضی الله عنها ده لیت: پېغه مېر عليه السلام دوعای له سر هندی که له خیزانه کانی ده خویند و به ده سستی راستیش ده سستی به سر دا ده هیټان و ده یفرموی: "اللهم رب الناس، اذهب البأس، اشفه وانت الشافي، لا شفاء إلا شفاؤك، شفاء لا يغادر سقماً" ^(۴).

نه گهر پیاو ده سستی دایه جیگای نه و نیشه ی نافرته ده چیټیت و سوزی بو ده رپری، نه و شوینه واریکی زور نیجایی له سر ده وونی نافرته جیده هیټیت، نه گهر چی با نیشکه ش لانه بات و ده رده که ش هر بمیټیته وه، به لام نه و وا هه ست ده کات که پیاوه که ی هاو خه میته تی و هه سستی پیده کات.

^(۱) ترمذی گزراوه تیه وه (۳۸۲۹)، نه لبانی له (صحيح الجامع ۳۰۵۵) به سه حیحی داناوه.

^(۲) تحفة الاحوذی (۳۶۸/۱۰).

^(۳) بوخاری (۳۱۶) و موسلیم (۱۲۱۱) گزراوه تیه وه.

^(۴) بوخاری (۵۷۴۳) و موسلیم (۲۱۹۱) گزراوه تیه وه.

یەکیک لە ئافرەتەکان کە سەرزنەشتی پیاوێکی دەکات، وەک لە فەرمودەی دایکی زردا هاتوو، بەوێی لە ئافرەتەکی ناپرسیت، کە ئایە نەخۆشە و ئازاری هەیە یان نا؟ دەستی لە سەر جینگای ئیشەکی دانانیت.

ئەو ئافرەتە پیاوێکی عەبیدار دەکات بەوێی ئەم کارە ناکات، بۆیە دلدانەوێی ئافرەت لە کاتی نەخۆشی کاریکی زۆر باش و پێویستە.

بەلام هەندێک لە پیاوان هیچ پەچاوی ئەم حالەتە ناکەن و دەیهوێت بەردەوام ئافرەتەکی ساغ و سەلامەت بێت، ئەگەریش نەخۆش کەوت ئەوا دەبیاتە مائی باوکی و بەجێی دەهێلێت، هەتاوەکو چاک دەبێتەو، چونکە کاتێک وای لێ دیت ناتوانیت لەگەڵیدا بێت و لەگەڵیدا دابنیشیت.

چەند نمونەیهێک لە سەر دلدانەوێکانی پیغەمبەر ﷺ بۆ خیزانەکانی:

دەستپێنانی پیغەمبەر ﷺ بە سەر رومەتی خاتوو صفییه ﷺ کاتێک و شترەکی لە سەفەردا نەخۆش دەکەوێت.

خاتوو صفییهی کچی حویه ﷺ دەلێت: پیغەمبەر ﷺ حەجی بە خیزانەکانی خۆی کرد، لە رێگادا پیاویک هاتەخوارەو، جلهوی و شترەکانی خیزانەکانی پیغەمبەری ﷺ گرت و ویستی بە خێرای بپۆن، پیغەمبەر ﷺ فەرمووی: "لەسەر خۆ ئەم شوشانە رابکێشە". جا کاتێک ئەوان دەپوێشتن، و شترەکی خاتوو صفییه دانیشت، کە لە هەموو و شترەکانی تر بۆ سوار بوون چاکتر بوو، خاتوو صفییه دەستی کردە گریان، پیغەمبەری خوا ﷺ هات و فرمیسکەکانی بە دەست دەسپێهە (١).

لە راستیدا سەرینەوێ فرمیسکی ئافرەت بە دەستی پیاوێکی، دلدانەوێکی زۆر باشە بۆی و ریزگرتنە لە هەست و سۆزی، لەگەڵ ئەوێ کە هۆکاری گریانە کە شتیکی ئەوەندە گرینگ نییه، ئەو بەهۆی ئەوێ و شترەکی دانیشت گریا، کە یەکیک بوو لە باشترین و شترەکان، بەلام لەگەڵ ئەمەدا پیغەمبەر ﷺ ئەمە بە کەم نەزانی و ریزی لەو هەست و سۆزی خاتوو صفییه گرت و دلی دایەو.

ئافرەت جاروبار تووشی چەند کێشە و گرفتێک دەبێت، پێویستی بە لاواندەوێ هەیە و پێویستی بەوێ هەیە یەکیک ئەم شتانە لە سەر سوک بکات و دلی بداتەو بۆ ئەوێ هەست نەکات بە تەنیا و بە تەنیا پووبەرویی ئەم گێرگرفتانه بووێتەو و کە سیش نییه یارمەتی بدات.

(١) ئەحمەد گێراوێتەو (٢٦٢٢٥)، ئەلبانی لە (الصحيحه ٢٢٠٥) بە سەحیحی داناو.

به لگو پیاوی وا هه به کاتیک خیزانه که ی توشی گرفتیک یان به لایه ک دیت، سوکایه تی پی ده کات.

نه بو هوږه یره ښځه ده لیت: پښغه مېری خوا فرموی: اللهم انی اخرج حق الضعيفین: الیتیم والمرأة. ^(۱)

واته: به توندی هه لسوکه وت له گه ل نه و که سانه ده کم که ماف ثافرت و هه تیوو ده خوڼ، مه به سستیش له مه دا خوا کردنه شاهیده له که یاندنی نه و حوکمه بویان. ^(۲)

نهرمی نواندنی پښغه مېر ښځه له گه ل خیزانه کانی گه یشتوته نه و راده یه ی، نه گهر یه کیکیان ده نگي له سهر به رز بکاته وه نارام بگریت و کاردانه وهی نه بیت:

نوعمانی کوی به شیر ښځه ده لیت: نه بو به کر ښځه هاته خزمت پښغه مېری خوا ښځه و مؤله تی لی خواست بیته ژووره وه، گوی لی بوو عائیشه ده نگي له سهر پښغه مېر ښځه به رز ده کاته وه، جا که مؤله تی وهرگرت هاته ژووره وه گوتی: نه ی کچی دایکی رومان نه وه ده نگ له سهر پښغه مېری خوا به رز ده که یته وه؟ پښغه مېریش ښځه هه لسا هاته نیوانیان، کاتیک نه بو به کر چوو ده ره وه، پښغه مېر ښځه ده سستی کرد به رازیکردنی خاتوو عائیشه و قسه ی خوښی له گه ل کرد و فرموی: "نایه نابینی من هاتمه نیوانتان"، پاشان نه بو به کر هاته وه مؤله تی خواست بینی وا پښغه مېر ښځه وا ده کات خاتوو عائیشه پی بکه نیت، که مؤله تی وهرگرت و هاته ژووره وه نه بو به کر گوتی: نه ی پښغه مېری خوا له ناشته وایتان به شداریم پی بکه ن، وه ک چوڼ له جه نکه که تان به شداریتان پی کردم. ^(۳)

به لگو جاری وا هه بووه یه کیکیان قسه ی له گه ل نه کردوه، تاوه کو شه ویش نارامی گرتوه، هه وره کو عومر ښځه ده گپړته وه ده لیت: نیمه تا قمی قوپه یشی به سهر خیزانه کانمان زال بووین، جا کاتیک رویشتن بۆ لای نه نسارپییه کان نه وان تا قمی بون ثافره ته کانمان به سهر یاندا زال بوون، جا ثافره ته کانی نیمه ش تیگه یشتن و به ناگا هاتنه وه و نه و نه ده به له ثافره تی نه نسارپییه کان فیر بوون. جاریکیان خیزانم ده نگي له سهرم به رز کرده وه دواتر هات بۆ نه وه ی گفتوگو بکه بن، منیش پهرم کرده وه، گوتی: تو پهرتی ده که یه وه قسم له گه ل بکه ی، سویند به خوا خیزانه کانی پښغه مېر به و شیویه ده که ن و جاری وا هه به یه کیکیان هه تا شه و قسه ی له گه ل ناکه ن، عومر ده لیت: منیش

^(۱) نین ماجه گیراوه تیه وه (۳۶۷۸)، نه لبانی له (الصحيحه ۱۰۱۵) به سه حیحی داناهه.

^(۲) حاشیه السندی علی سنن ابن ماجه (۸۳/۷).

^(۳) نه حمده گیراوه تیه وه (۱۷۹۲۷)، نه لبانی له (الصحيحه ۲۹۰۱) به سه حیحی داناهه.

ده‌رچووم و چومه‌ لای‌ حەفصه و گوتم: تو‌وا ده‌که‌ی؟ گوته‌ی: به‌لێ، گوتم ئایه‌ که‌ستان هه‌یه‌ تاوه‌کو‌ شه‌و قسه‌ی له‌گه‌ل‌دا نه‌کات؟ گوته‌ی: به‌لێ^(١).

ئهم فهرموده‌یه‌ به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ توندوتیژی له‌گه‌ل‌ ئافره‌ت شتیکی خراپ و په‌وشتیکی ناپه‌واهیه‌، چونکه‌ پیغه‌مبەر ﷺ مامه‌له‌ی ئه‌نسارپیه‌کانی له‌گه‌ل‌ ئافره‌ته‌کانیان پێ‌باشتر بوو، بۆیه‌ قبوڵی کردووه‌ و نه‌ریته‌ی قه‌ومه‌که‌ی خۆی واز لێ هێناوه‌.

هه‌روه‌ها ئهم فهرموده‌یه‌ به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر ئارامگرتن به‌رامبەر ئافره‌تان و چاپۆشی کردن له‌ هه‌له‌کانیان و لیخۆشبوونیان له‌وه‌لانه‌ی به‌رامبەر مافی پیاو ده‌یکه‌ن، نه‌وه‌ک له‌وه‌لانه‌ی له‌ مافی په‌روه‌ردگار ده‌یکه‌ن^(٢).

مامه‌له‌ی باشی پیغه‌مبەر ﷺ له‌گه‌ل‌ خیزانه‌کانی گه‌یشته‌ ئه‌و سنوره‌ی له‌ کاروباری ماله‌وه‌ یارمه‌تیان بدات:

ئه‌سوده‌ ﷺ ده‌لێت: پرسیارم له‌ خاتوو عایشه‌ کرد ﷺ که‌ پیغه‌مبەر ﷺ چی ده‌کرد له‌ ماله‌وه‌؟ گوته‌ی: خزمه‌تی مال و ماله‌که‌ی ده‌کرد و یارمه‌تی ده‌دان له‌ کاروباری ماله‌وه‌، ئه‌گەر کاتی نوێژیش هاتبایه‌ ده‌چووه‌ ده‌روه‌ه‌ بۆ نوێژ^(٣).

ئهم جووره‌ په‌وشته‌ی پیغه‌مبەر ﷺ له‌ خزمه‌تکردن به‌ ریواتیکی ترهاتوه‌: (ئه‌وه‌هر مروؤفیک بووه‌ له‌ مروؤفکان، سه‌یری جلو به‌رگی خۆی ده‌کرد که‌ ئایا خاوینه‌ یان پیسه‌ و مه‌په‌که‌ی خۆی ده‌دۆشی و خۆی خزمه‌تی خۆی ده‌کرد)^(٤).

هه‌روه‌ها پێشه‌وا ئه‌حمده‌ ﷺ ئهم فهرموده‌یه‌ی گێراوه‌ته‌وه‌ به‌ بیژهی "ئه‌و جلو به‌رگی خۆی ده‌دوری و نه‌عه‌له‌کانی خۆی ریزده‌کرد و ئه‌وه‌ی ده‌کرد که‌ پیاوه‌کان له‌ ماله‌کانیان ده‌یکه‌ن"^(٥).

ئهموێ که‌سانیک هه‌نه‌ کاروباری زۆر قورس ده‌خه‌نه‌ سه‌ر شانی خیزانه‌کانیان له‌ تاقه‌تیدا نییه‌ هه‌لیبگریت، له‌وانه‌یه‌ ببینیته‌ ماندووه‌ و نه‌خۆشه‌ به‌لام هه‌ر به‌ خه‌یالیشه‌دا

(١) بوخاری (٨٩) و موسلیم (١٤٧٩) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

(٢) فتح الباری (٢٩١/٩).

(٣) طرح التشریب (٥٣/٩).

(٤) بوخاری له‌ (الادب المفرد ٥٤١) و ترمذی له‌ (الشمائل ٣٤٣) گێراوه‌تیانه‌وه‌، ئه‌لبانی له‌ (الصحيح الجامع

٤٩٩٦) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

(٥) رواه الامام احمد (٢٤٣٨٢) وصححه‌ الالبانی فی صحيح الجامع (٤٩٣٧).

نايه و يارمه تی نادات له کاروباری مالّوه، نه مه ش له راستیدا مامه له یه کی باش نییه له گه ل نافرته، به باشه له قه له م نادریت.

پښه مېر ښځه بؤ سوار بوونی پشتی ولاخ یارمه تی خیزانه کانی ددها:

کاتیک خاتو صه فییه ویستی سوری و شتر بیت، نه نه س ده لیت: بینیم پښه مېر ښځه به عه باکای په نای لی ده کات و دایده پوښیت، پاشان چوکی خو ی بؤ بلند کړد، صه فییه ش پښه کانی له سر چوکی دانا و تا سرکه و ته سر پشتی و شتره که ^(۱).

نوه پښه مېری خوايه، که چوکی ناماده کات و پاده خات بؤ نوه ی نافرته ته که ی پتی له سر دابنیت و سوری و شتر بیت نه مه ش له راستیدا نه و په پری ملکه چی و به زه یی و چاکه یه له جولانه و مامه له ی باش له گه ل نافرته ددا.

پښه مېر ښځه گرنگی به پاک و خاوینی خو یی و بونځوښی خو ی ددها:

پښه مېر ښځه نه گر بهاتبایه وه مالّوه نه وایه که م جار سیواکی ده کړد، تاوه کو خیزانه که ی بؤنی ناخوښی لی نه کات.

شوره یی کوپی هانی ده لیت: پرسیارم له خاتو عایشه کړد، که پښه مېر ښځه بهاتبایه وه مالّوه یه که م جار چی ده کړد؟ گوتی: سیواکی ده کړد ^(۲).

حیکمه تیش له مه دا نه ویه، که له وانه یه بؤنی ده می مړو له کاتی گفتوگو کړدن له گه ل خه لگی ناخوښ بیت جا له مامه له ی باشی له گه ل نافرته تان نه ویه کاتیک گه پریته وه مالّوه نه و بؤنه ناخوښه لایبه ی ^(۳).

زوریش موکړبوو له سر پاک و خاوینی ده م و ددانی که له خه و ه لده ستا، خاتو عایشه ښځه ده لیت: پښه مېری خوا ښځه نه گر له خه ی روژ یا شه و به ناگا بهاتبایه وه نه و پش نه وی ده ستنو یژ بشوات سیواکی ده کړد ^(۴).

نه مه ش به لگه یه له سر به رده وام بوونی له سر سیواکړدن، چونکه به رده وام ده م به هوی ه لمی ناخوښ و خواردن و خواردنه و بؤنی ده گرپی و ناخوښ ده بیت ^(۵).

^(۱) بوخاری (۲۸۹۳) و موسلیم (۱۳۶۵) گیزاوه تیا نه وه.

^(۲) موسلیم گیزاوه تیه وه (۲۵۳).

^(۳) حاشیه السیوطی علی سنن النسائي (۱/۱).

^(۴) نه بو داود گیزاوه تیه وه (۵۷) نه لبانی له (صحیح الجامع ۴۸۵۳) به حه سنی دانا وه.

^(۵) المفهم (۱۳۶/۳).

ابن القيم رحمۃ اللہ علیہ دہلّیت: (پیغمبر ﷺ زورِ حنزیٰ له سیواک کردن بو، سیواکی دہ کرد له کانتیک به رُوښو بو یا خود به رُوښو نه بو، هه روه ها له کاتی هه لسان له خه وو ده ستنو یزگرتن و چوونه مال، به داری ئاراکیش سیواکی دہ کرد)^(۱)

به راستی پاگرتنی پاک و خاویٲنی کاریکی گرینگه له ژبانی هاوسه رایه تی، نه مپوش ده بی نه وه بزانیڼ که یه کټک له هوٲیه کانی ته لاٲدان له دادگا کانی نه مپو که به رز ده کریٲه وه : گرینگی نه دانی یه کټکه له هاوسه ره کان به پاک و خاویٲنی دهم و ددانی خوی.

پینھ مہر ﷺ موکړ بوو له سهر نه وهی که ته نیا بوئی خوشی لیوه بیت:

ئىبن عەباس ر.ھ دەلىت: ئەو ەي پېغمبەرى ﷺ زۆرى پى ناخۇش بوويىت، ئەو ە
بوو ە بۇنىكى ناخۇشى لىو ە بهاتبايە ^(۲).

یه کیک له په وشته به رزه کانی خو بون خوشکردن بووه، که نه م کاره ی خوش ده ویست و زور نه نجام دده، به لکو یه کیک بووه له کاره خوشه ویسته کانی، هه روه کوو فه رمویه تی: "له لونیادا نه وه ی خشم بویت نه وا ئافره ت و خو بون خوشکردن و نویژه، که گلینه ی چاومه " (۳)

به لکو پیغه مبه ری خوا ﷺ زور له شته حه لاله کانی واز لیته ئاوه له بهر بونه ناخوشه که ی.

ئەمە لە كۆي، لە گەل ئەو كەسەي دە چیتە لای ئافرەتەكی و بونی جگەرەي لیدیت، ئافرەتەكەش لەوانەيە بە باشتەین بۆن خوی بۆن خوشکردیت، لە كاتیكدا پیاوہەكی بۆنی ناخۆشی لیدیت !

پیغمبر ﷺ خوی بؤ نافره ته کانی دمر از اندنه وه و خوی جوان ده کرد و یرچی شانه ده کرد:

به‌وش فرمانی به‌هاولۀ کانی ده‌کرد و ده‌یفه‌رمو: "نوه‌ی پرچی هه‌یه‌ با گرینگی پی‌ بدات"^(۴).

واته (باجوانی بکات، پاکی بکات: به شوشتن و چه ورکردن و داهینان، لینه‌گه‌پریت نالوز بیت، چونکه پاک و خاوینی پووجوانی کاریکی خوشه‌ویسته ...).^(۹)

^(١) زاد المعاد (١/١٦٧).

(۳) بوخاری (۶۹۷۲) و موسلیم (۱۴۷۴) گیاره تیانه وه.

(۳) نسانی گیراوه‌تیه‌وه (۳۹۳۹)، نه‌لبانی له (صحیح الجامع ۳۱۲۴) به سه‌حیحی داناهه.

^(۴) نه بو داود گيڙاو ته يوه (۴۱۶۳)، نه لباني له (صحيح الجامع ۶۴۹۳) به سه حيبي داناهو.

(٥) عون المعبود (٩/١١٨٣).

پیویسته پیاو بۆ خیزانه‌که‌ی خۆی جوان بکات و پاک و خاوێن بێت، ئیبن عه‌بباس رضی اللہ عنہ ده‌لێت "من حزم لئیہ بۆ ئافره‌ته‌که‌م خۆم جوان بکه‌م، وه‌ك چۆن حزم لئیہ ئافره‌ته‌که‌م خۆم بۆ جوان بکات، چونکه‌ په‌روره‌دگار ده‌فه‌رموێت وَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ البقرة: ٢٢٨

پرچی شانه‌ده‌کرد و دایده‌هینا:

سه‌هلی کوپی سه‌عدی ساعدی رضی اللہ عنہ ده‌لێت: پیاوێك بینی پیغمه‌بری خوا ﷺ له‌ مالدا شتیکی له‌ ده‌سته وه‌ك شانه پرچی خۆی پێ شانه ده‌کا..^(١)

جاروباریش ده‌یفه‌رموو خیزانه‌کانی بۆ ئه‌وه‌ی پرچی بۆ شانه بکه‌ن، خاتوو عائیشه رضی اللہ عنہا ده‌لێت: پیغمه‌بری خوا ﷺ ئه‌گه‌ر ئیعتیکافی بکردایه ئه‌وا سه‌ری خۆی نزم ده‌کره‌وه بۆ ئه‌وه‌ی شانه‌ی بکه‌م.^(٢)

هه‌روه‌ها سه‌ریشی ده‌شوشت، هه‌روه‌کو ده‌لێت: کاتێك من زه‌یستانی بووم سه‌ری پیغمه‌بری خوام ده‌شوشت.^(٣)

گرینگی دانی پیغمه‌بر ﷺ بۆ هه‌موو هۆکاره‌کانی پاک و خاوێنی، زۆر دیارو ئاشکران و هه‌موو ئوممه‌تیشی له‌سه‌ر ئه‌مه هانداوه و بۆ ئه‌وه‌ی مرۆڤ له‌سه‌ر باریکی باش و جوان و رێکوپێك ده‌ربکه‌وێت.

پیغمه‌بر ﷺ زۆر به‌ نه‌رمونیان و له‌سه‌ر خۆیی مامه‌له‌ی له‌گه‌ل خیزانه‌کانی ده‌کرد: جابری کوپی عه‌بدوللا رضی اللہ عنہ ده‌لێت: پیغمه‌بر ﷺ پیاویکی نه‌رم و له‌سه‌ر خۆبوو....

ئه‌گه‌ر ئه‌مرۆ بپوانین، ده‌بینین که نێوانی ژن و می‌رد بریتییه له‌ کێشه و پقه‌به‌رایه‌تی و ململانی له‌سه‌ر هه‌موو شتیك.

پیغمه‌بر ﷺ رێگه‌ی به‌ خیزانه‌کانی ده‌دا سه‌یری یاری جه‌لال بکه‌ن:

عائیشه رضی اللہ عنہا ده‌لێت: رۆژێك پیغمه‌بری خوا ﷺ دانیشتبوو، ناکاوێك گوێمان له‌ غه‌لبه‌غه‌لێی منداڵان بوو، پیغمه‌بر ﷺ هه‌ستایه‌وه و بینی حه‌به‌شیه‌کان به‌ پمه‌کانیان یاری ده‌که‌ن، فه‌رمووی: "عائیشه وه‌ره ته‌ماشای بکه"، منیش هه‌لسام چه‌ناکه‌م له‌سه‌ر شانی پیغمه‌بر ﷺ دانا، له‌ نێوان شان و سه‌ری پیغمه‌بر سه‌یرم ده‌کرد، تا فه‌رمووی:

(١) بوخاری (٥٩٢٤) و موسلیم (٢١٥٦) گێراوه‌تیانه‌وه.

(٢) بوخاری (٢٠٢٩) و موسلیم (٢٩٧) گێراوه‌تیانه‌وه.

(٣) بوخاری (٣٠١) و موسلیم (٢٩٧) گێراوه‌تیانه‌وه.

"نایا تێر نه‌بووی؟ نایا تێر نه‌بووی؟"، منیش ده‌مگوت: نه‌خێر، ده‌مویست نه‌وه‌ بزانه‌ که پله‌وپایه‌م له‌لای نه‌و چهنده^(١).

هر نه‌و فهرموده‌یه‌ له‌ گێڕانه‌وه‌یه‌کی تر دا هاتوه‌ که خاتوو عایشه‌ ده‌لێت: گوتم: نه‌ی پیغه‌مبهری خوا په‌له‌ مه‌که، پیغه‌مبهریش ﷺ دووباره‌ منی بلندکرده‌وه‌ بۆ نه‌وه‌ی سه‌یریان بکه‌م، پاشان پێی گوتم: "به‌سه‌"، گوتم: په‌له‌ مه‌که، مه‌به‌ستیشم زۆر نه‌وه‌ نه‌بوو ته‌ماشایان بکه‌م، به‌لام خزم ده‌کرد ئافره‌تان بزانه‌ که پله‌وپایه‌ی من له‌لای پیغه‌مبەر ﷺ چهنده^(٢).

مامه‌لای باش نه‌وه‌یه‌، که مروڤ له‌ شتی هه‌لال و په‌سه‌ند رێگه‌ به‌ خێزانه‌که‌ی بدات نه‌وه‌ک له‌ شتی هه‌رام، هه‌روه‌ها ئارامگرتن له‌سه‌ر په‌وشتی ئافره‌تان له‌و یاریانه‌ی هه‌رام نین، نه‌گه‌ر چی با خۆی هه‌زی له‌وه‌ نه‌بێت که خێزانه‌که‌ی هه‌زی لێیه‌تی^(٣).

پیغه‌مبەر ﷺ رێگر نه‌بووه‌ له‌وه‌ی خێزانه‌که‌ی گۆی له‌ گۆرانی هه‌لال بگه‌یت:

خاتوو عایشه‌ ﷺ ده‌گێڕێته‌وه‌ و ده‌لێت: پیغه‌مبەر ﷺ هاته‌ ژووره‌وه‌ و دوو جارییه‌ له‌لام بوون گۆرانیان ده‌گوت، نه‌و گۆرانیه‌یه‌ی بۆ رۆژی (بوعث) گوتراوه‌، -بوعث رۆژێکه‌ که جه‌نگێک تێیدا له‌ نێوان نه‌وس و خه‌زه‌ج پوویداوه‌- جا پیغه‌مبەر ﷺ له‌سه‌ر جیگاکه‌ی پالێدایه‌وه‌ و پووی وه‌رگێڕا، له‌و ده‌مه‌ نه‌بویه‌که‌ر ﷺ هاته‌ ژووره‌وه‌ و سه‌ره‌نه‌شتی کردم و گوتی: ده‌نگی شه‌یتان له‌ مالی پیغه‌مبهری خواجه‌؟! پیغه‌مبهریش ﷺ رووی له‌ نه‌بویه‌که‌ر کرد و فهرمووی: "لێیان گه‌پێ"، کاتیکیش که ناگای له‌ ده‌وروبه‌ری نه‌ما ئاماره‌م بۆ کردن بۆ نه‌وه‌ی بچه‌ ده‌ره‌وه‌، جا چوونه‌ ده‌ره‌وه‌، نه‌و پۆژه‌ش جه‌ژن بوو^(٤).

ئێین هه‌جه‌ر ده‌لێت: نه‌و فهرموده‌یه‌ چهند سودیکی تێدایه‌ له‌وانه‌:

رێگه‌پێدانی خێزان له‌ رۆژانی جه‌ژن بۆ نه‌و هۆکارانه‌ی ده‌بێته‌ مایه‌ی دلخۆشی و کامه‌رانیان و هه‌سانه‌وی جه‌سته‌ و گیانیان... هه‌روه‌ها نه‌رمی نواندن له‌گه‌ل‌ ئافره‌ت و رازی کردنیان^(٥).

^(١) ترمذی گێراوه‌تیه‌وه‌ (٣٦٩١) ئه‌لبانی به‌ سه‌حیحی داناوه‌، ئه‌سلی فهرموده‌که‌ له‌ بوخاری (٤٥٥) و موسلیم (٨٩٢).

^(٢) النسانی له‌ (الکبری ٨٩٥١) گێراوه‌ته‌وه‌، ئه‌لبانی له‌ (الصحیحه ٣٢٧٧) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

^(٣) شه‌رحی سه‌حیحی بوخاری ابن بطال (٢٩٨/٣).

^(٤) بوخاری (٩٥٠) و موسلیم (٨٩٢) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(٥) فتح الباری (٤٤٣/٢).

پښتغهمبر ﷺ له کاتی جه ژن و خوښیدا ریگهی به خیزانه کانی دها بۆ نه وهی له جه ژنه کان و ټاههنگی ژن گواسته وه دهف لیبدن و گزانی بلین.

به لام کاتیک ولاتی فارس و روم رزگار کران، بۆ هاوه لان ناشکرا بوو که وا نه هلی فارس و روم له چ جوړه گزانییه کی به موسیقا راهاتوون که وه سفی شته قه دهغه کراوه کانی ده کرد وهک عه رهق خورادن و هاوشپوهی.. هه روه ها نه و وینانهی که ټاره زوو جولینن و نه و ټامیره موسیقایانهی که خه لکی به له نجه و لار دهینا، لیره دا هاوه لان به توندی نه وه یان قه دهغه کرد و ریگریان کرد له وهی خه لک گوئی بۆ نه و جوړه گزانیانه بگریت.

نه مهش به لگه یه له سهر نه وهی که نه وان تیگه یشتن له وهی نه و گزانیانهی پښتغهمبری خوا ﷺ ریگهی پیداون نه و گزانیانه نینه و ټامیره کانیش نه و ټامیره نین و جیاوازن، به لکو پښتغهمبر ﷺ ریگهی به ودا که له و سهرده مه هه بوون له ناو عه رب به کاریان دهینا و له سهری راهاتبوون. به لام گزانی بیگانه و عه جه م، که موسیقای له گه له نه وه ریگهی پینه دراوه، نه گهر چی با ناوی گزانیشی لی بنریت، چونکه نیوانی نه و دوو جوړه گزانیه زور بوون و ناشکرایه و هه موو که سیکی زیر لیکیان جیا ده کاته وه، چونکه گزانی نه وان شه هوهت بزوینه و سروشتی مروه ده گزیت و بانگه شه بۆ گونا ده کات.

گزانی نه عرابیه کانیش نه وهی ریگهی پیدراوه هیچ کاتیک له و خرابیانهی تیدانییه.. نه و که سهش که قیاسی نه و گزانیه له سهر نه و یر بکات نه و زور به هله دا چوه و قیاسه که ی قیاسیکی ناره و او پوچه و دووره له راستی^(۱).

نه و یاریه ی پښتغهمبری خوا ﷺ حه لالی کردوه بۆ خیزانه که ی بۆ نه وهی گوئی لیبگریت، نه و یاریه کی پاک و چیرتکی حه لاله.

مامه له ی پښتغهمبری خوا ﷺ له گهل خیزانه که ی هه ر نه وه نه بووه، به لکو چه ند جاریه کی بۆ بانگ ده کرد بۆ نه وهی یاریان له گهل بکات و هه رگیز پقی له م جوړه میوانانه نه ده بۆوه.

خاترو عایشه ؓ ده لیت: له لای پښتغهمبر ﷺ یاریم به بوکه له ده کرد، چه ند ده سته خوشکی کشم هه بوون یاریان له گهل ده کردم، پښتغهمبر ﷺ نه گهر به اتبایه ژوره وه، نه وان خو یان له پشت په رده وه ده شارده وه و گزانیان ده کوت، پښتغهمبر ﷺ ریگهی دها که یاریم له گهل بکه ن^(۲).

^(۱) فتح الباری (۷/۶۸).

^(۲) بوخاری (۶۱۲۰) و موسلیم (۲۴۴۰) گزراوه تیانه وه.

پیشه‌وا نه‌وه‌وی ده‌لایت: (نهمه‌ش له‌ میه‌رو نه‌رمی و خوش مامه‌له‌ کردنی پیڼغه‌مبهره ﷺ).^(١)
 دایکی باوه‌پداران خاتوو عائیشه یاری به‌وبوکه‌لانه ده‌کرد که شیوه‌یان هه‌بوو،
 پیڼغه‌مبهریش ﷺ له‌گه‌ل‌یدا پیده‌کهنی و گالت‌هی له‌گه‌ل‌ ده‌کرد.
 خاتوو عائیشه ﷺ ده‌لایت: پیڼغه‌مبهر ﷺ له‌ غه‌زای ته‌بوک یان خه‌یبه‌ر هاته‌وه، له‌ پیش
 ده‌رگا په‌رده‌یه‌ک هه‌بوو، جا بایه‌ک هه‌ل‌یکردوو چه‌ند یارییه‌کی عائیشه له‌ بوکه‌له‌ وشتی تر
 ده‌رکه‌وت، فه‌رمووی: "عائیشه نه‌مه‌ چیه‌؟"، گوتم: نه‌وانه‌ کچی منن. جا له‌ نیوان
 یارییه‌کان نه‌سپیک هه‌بوو دووبال‌ی پتوه‌ بوو، فه‌رمووی: "نه‌ی نه‌مه‌ چیه‌ له‌ ناوه‌پاستیان
 دایه‌؟"، گوتم: نه‌وه‌ نه‌سپه، فه‌رمووی: "نه‌ی نه‌وه‌ چیه‌ پییه‌وه‌ نوساوه‌؟"، گوتم:
 دووبال‌ن، فه‌رمووی: "نه‌سپیک دوو بال‌ی هه‌یه‌!"، گوتم: نه‌ی گویت لی نه‌بووه‌ که
 سوله‌یه‌مان نه‌سپیک هه‌بوو خاوه‌ن دووبال‌ بووه‌؟ جا پیڼغه‌مبهر ﷺ پیکه‌نی تاوه‌کو
 ددانه‌کانی دواوه‌ی ده‌رکه‌وت.^(٢)

نهم پیکه‌نینه چه‌ند خوشی و شادی خسته‌ دل‌ی خیزانه‌که‌ی، چه‌ند نه‌و یارییه
 شوینه‌واری باشی له‌سه‌ر هه‌سته‌کانی جیه‌یشت.

به‌ل‌کو پیڼغه‌مبهر ﷺ هاوه‌له‌کانی له‌سه‌ر نهم جوړه‌ هه‌لسوکه‌وته هانداهه، چونکه‌ نهم
 کاره ده‌بیته‌ مایه‌ی خوشه‌ویستی و دل‌خوشی ده‌کات، پیڼغه‌مبهر ﷺ به‌ جابری کوپی
 عه‌بدول‌ل‌ای فه‌رموو که هاوسه‌رگیری کرد! "بۆ کچیکت نه‌هیتا بۆ نه‌وه‌ی یاری له‌گه‌ل‌
 یه‌کتری بکه‌ن."^(٣)

هه‌روه‌ها فه‌رموویه‌تی: "هه‌ر شتیک به‌ده‌ر بیته‌ له‌ یادی خوا نه‌وه‌ له‌هوه‌، ته‌نیا نه‌و
 چوار شتانه‌ نه‌بیته‌: رویشتنی پیاو له‌ نیوان (الفرضین) - واته‌ رویشتنی پیاو له‌ نیوان نه‌و
 نامانجه‌ی تیره‌او‌پژان تیری تیده‌گرن - هه‌روه‌ها مه‌شق پیکرینی نه‌سپه‌که‌ی و یاریکردن
 له‌گه‌ل‌ ئافره‌ته‌که‌ی و مه‌له‌وانی."^(٤)

یاری کردن و پیکه‌نین، هاوسه‌ران دله‌کان خوش ده‌کات و مال‌ پرده‌کات له‌ خوشه‌ویسه‌تی
 و په‌یوه‌ندی هاوسه‌رگیری پته‌و ده‌کا و سۆز و خوشه‌ویستی نیوانیان قول‌تر ده‌کاته‌وه.
 (له‌ راستیدا هه‌ر یاریکردن و گالت‌ه‌کردن دل‌ی ئافره‌تان خوش ده‌کات)^(٥).

^(١) شهرجی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (٢٠٥/١٠).

^(٢) نه‌بو داود گتراه‌تیه‌وه (٤٩٣٢)، نه‌لبانی به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

^(٣) بوخاری (٢٠٩٧) و موسلیم (٧١٥) گتراه‌تیه‌وه.

^(٤) الطبرانی له‌ (الکبیر ١٧٨٥) گتراه‌تیه‌وه، نه‌لبانی له‌ (صحيح التريغيب والترهيب ١٢٨٢) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

^(٥) موعظة المؤمنین (ص ١٦٨).

عومەرى كۆپى خەتتاب ﷺ لەگەڵ ئەوەى كە سىكى توند بوو، دەلێت: پێويستە پیاو لەگەڵ خێزانەكەى وەك منداڵ بێت، ئەگەر ئەو شتەى لەلا دەستكەوت، ئەو پیاوى بە دەست كەوتووە ^(١).
 ثابتى كۆپى عەبید دەلێت: زەيدى كۆپى ثابت ﷺ لە هەموو كەس قسە خۆشتر بوو لە مالهۆ، ئەگەریش هاتبايە دەرەو ئەوا پیاویك بوو لە پیاوێكان.

ژنە ئەعرابیەكیش باسى مێردەكەى دەكات كە مرديبوو، بەوەى مێردەكەى كە دەهاتەو مالهۆ زۆر دەم بە پێكەنین بوو، كاتیكیش دەچوو دەرەو زۆر كەم بێى بوو، چى هەبوایە دەبخوارد و پرسىاریشى لەو شتە نەدەكرد كە بە دەستى نەدەكەوت ^(٢).
 زۆر كەسیش هەنە كاتێك لەگەڵ ھاوڕێكانى دایە زۆر پێدەكەنێت و گالته دەكات، بەلام كە نێتە مالهۆ ئەم پێكەنین و گالته وگەپە بزر دەبێت و پووى گرژ دەبێت و نێوچەوانى لۆچى تێدەكەوێت.

پینگەمبەر ﷺ پێشبركێى غاردانى لەگەڵ خێزانەكانى دەكرد:

خاتوو عائیشە ؓ دەلێت: لە چەند سەفەریكدا لەگەڵ پینگەمبەرى خوا ﷺ دەرچومە، من ژنێكى جەستە سووكەلە بووم، هێشتا جەستەم ئەوەندە گۆشتى نەگرتبوو، جا بە خەلكى فەرموو: "وەرنە پێشەو" پاشان فەرموو: "وەرە با پێشبركێت لەگەڵ بكەم"، منیش لەگەڵم كرد و لێم بردەو، ماوێهەكى بەسەردا رویشت ئەم قسەىەى نەكرد تا من جەستەم گۆشتن بوو، ئەمەم لەبەرچوو بۆ، جارێكىتر لەگەڵى دەرچووم بۆ سەفەر، جا بە خەلكەكەى فەرموو: "وەرنە پێشەو"، ئەوانیش هاتنە پێشەو، پاشان بە منى فەرموو: "وەرە با پێشبركێى بكەم" منیش پێشبركێم لەگەڵ كرد و ئەم جارەیان لێى بردمەو، جا پێكەنى و فەرموو "ئەمە لە جیاتی ئەوەى پێشوو" ^(٣).

ماناكەشى ئەوەى، ئەم تۆرەى پێش تۆ كەوتم، ئەو لە جیاتی ئەو تۆرەى بوو كە پێشم كەوتى.

پینگەمبەر ﷺ لەگەڵ سەرقال بوونى بە زۆر كاروبارەو، پەچاوى بارى خێزانەكانى دەكرد، ئەم جۆرە كارانەى بۆ دلخۆشكردنیان دەكرد، ئەمرو زۆرێك لەئێمە ئەمەمان پێى شەرمە، ئەگەرچى با لە بیابانىكى چۆل بێت و كەسیش دیار نەبێت!! بەلكو هەندێك كەس تووشى شەرمەزارى دێت ئەگەر لەگەڵ ئافەرەتەكەى بپوات، ئەمە چ جاي پێشبركێى كردن لەگەڵى!

^(١) المجالسة وجواهر العلم (٤٣٠/٣).

^(٢) موعظة المؤمنين (ص ١٥٦).

^(٣) ئەحمەد (٢٥٧٤٥) و ئەبو داود (٢٥٧٨) و ئیبن ماجە (١٩٧٩) گێزاوێتیانەو، ئەلبانى لە (الصحيحه ١٣١) بە سەحیحى دانائو.

پیغه‌مبەر ﷺ نه‌گەر خیزانه‌کانی له‌گه‌ل‌ خۆیدا ببردبایه‌ سه‌فه‌ر، تا دره‌نگانی شه‌و له‌گه‌ل‌یاندا شه‌و‌نخونی ده‌کرد و‌ قسه‌یان ده‌گۆریه‌وه‌:

خاتوو عائیشه ؓ ده‌فه‌رمو‌یت: پیغه‌مبەر ﷺ نه‌گەر ده‌رچووبایه‌ نه‌وا تیروپشکی له‌ نێوان خیزانه‌کانی ده‌کرد، -جاریک تیروپشکه‌که‌ بۆ عائیشه‌ و‌ هه‌فصه‌ ده‌رچوو- ئیمه‌ له‌گه‌ل‌یدا رو‌یشتن، پیغه‌مبەر به‌شه‌و له‌گه‌ل‌ عائیشه‌ پیا‌سه‌ی ده‌کرد و‌ قسه‌ی له‌گه‌ل‌ ده‌کرد، هه‌فصه‌ی به‌ عائیشه‌ی گوت: نه‌مشه‌و وه‌ره‌ سواری وشتره‌که‌ی من به‌، منیش سواری وشتره‌که‌ی تو ده‌بم و‌ جا به‌روانه‌ و‌ منیش ده‌پوانم؟ گوتی: به‌لێ. جا عائیشه‌ سواری وشتره‌که‌ی هه‌فصه‌ بوو، هه‌فصه‌ش سواری وشتره‌که‌ی عائیشه‌ بوو، پیغه‌مبیره‌یش بۆ لای وشتره‌که‌ی عائیشه‌ هات، به‌لام هه‌فصه‌ی له‌سه‌ر بوو، سه‌لامی لێ‌کردو پاشان له‌گه‌ل‌یدا رو‌یی هه‌تا دابه‌زی، عائیشه‌ به‌ دواياندا رو‌یشت، غیره‌ گرتی، جا که‌ دابه‌زی قاچه‌کانی له‌ناو دپکودا‌ل‌ دانا و‌ ده‌یگوت: خودایه‌ دوو پشکێک یان ماریک ره‌وانه‌ بکه‌ بۆ نه‌وه‌ی پیمه‌وه‌ بدات و‌ نه‌وه‌ش پیغه‌مبهره‌که‌ته‌ له‌گه‌ل‌ هه‌فصه‌یه‌ ناشتوانم هه‌چی بۆ باس بکه‌م ^(۱).

نه‌وه‌ی عائیشه‌ گوتی، غیره‌ له‌ راده‌ به‌ده‌ره‌که‌ی بووه‌ به‌رامبه‌ر پیغه‌مبەر ﷺ، مه‌سه‌له‌ی غیره‌ش شتی‌که‌ قه‌له‌می لێ‌بورده‌یی به‌سه‌ردا هاتوه‌.

پیغه‌مبەر ﷺ داوای له‌وه‌ که‌سه‌ ده‌کرد که‌ وشتره‌کانی لێ‌ ده‌خو‌ری، هی‌واش بی‌ت، نه‌وه‌ک خیزانه‌کانی له‌به‌ر خیرا رو‌یشتنیان ئازار به‌چێژن:

نه‌نه‌سی کوپی مالیک ؓ ده‌گێڕێته‌وه‌ و‌ ده‌لێت: پیغه‌مبەر ﷺ له‌ سه‌فه‌ری‌کدا بوو، که‌نجیکی ره‌شتا‌له‌ پێ‌ ده‌گوترا (نه‌هه‌شه‌) گۆرانی بۆ وشتره‌کان ده‌گوت، پیغه‌مبەر ﷺ پێ‌ی فه‌رموو: "نه‌هه‌شه‌ به‌ هی‌واشی وشتره‌کان لێ‌بخو‌ره‌و ئاگات له‌و شوشانه‌ بی‌ت" ^(۲).

زانایان ده‌فه‌رمون: بۆیه ئافره‌تانی ناواناوه‌ شوشه‌، چونکه‌ عه‌زیمه‌تیان لاوازه‌و وه‌کو شوشه‌ ناسکن بۆ شکان و‌ زوو ده‌شکێن. وشترین نه‌گەر گو‌ی له‌ گۆرانی و‌ هه‌یران بی‌ت خیرا ده‌پوات و‌ چێژ وه‌رده‌گرێت، به‌مه‌ش سه‌رنیشینه‌که‌ی بی‌زار ده‌کات، جا پیغه‌مبەر ﷺ قه‌ده‌غه‌ی کرد نه‌وه‌ بکات، چونکه‌ ئافره‌تان به‌ جو‌له‌یه‌کی زۆر بی‌زار ده‌بن و‌ مه‌ترسی نه‌وه‌ی لێ‌ده‌کرێت بکه‌ونه‌ خو‌اره‌وه‌ ^(۳).

^(۱) بوخاری (۵۲۱۱) و‌ موسلیم (۲۴۴۵) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(۲) بوخاری (۶۱۶۱) و‌ موسلیم (۲۳۲۳) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(۳) شه‌رحی نه‌وه‌ی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۸۱/۱۵).

پيغمبر ﷺ ريگەي بە ياري و گالته کردن له نيوان خيزانه کاني دەدا و بە هۆيه وهش پيڤدەکەنى:

خاتوو عائيشه ؓ دەگيرپيڤته وهو دەفەرمويت: رۆژێک سەوده سەردانى کردى، پيغمبەريش ﷺ له نيوان من و ئەو دانىشت و قاچيکى له کوشى من بوو، ئەوى ترى له کوشى سەوده بوو، جا مەرگەيه کم له ئارد و رۆن و ئاو بۆ دروست کرد، پيڤم گوت: بيخۆ، ئەويش نه يخوارد، گوتم: سويڤند بە خوا دەيخۆي، يان له دەم و چاوت هەلەدەسووم، ئەويش هەرنەيخوارد، منيش لەناو قاپەکه هەندێک له مەرگەيه کم دەستدایى و بە دەم و چاويما هينا. پيغمبەريش ﷺ پيڤکەنى و رانى بۆ راخست و بە سەوده ي فەرمويى: "تۆش دەموچاوى وا لى بکه"، ئەويش دەموچاوى واليکرد، پيغمبەر ﷺ دووبارە پيڤکەنى. لەناکاو عومەر گوتى: ئەي عەبدوللەي کويى عومەر، ئەي عەبدوللەي کويى عومەر، پيغمبەريش ﷺ بە ئيمەي گوت: "هەلسن دەموچاتان بشۆن، ئەوه عومەرە دەيه ويټ پيڤته ژوورەوه".^(١)

ئەگەر ئەمە له رۆژگاري ئيمەدا رووبدات، پياويش له نيوانيان ئامادە بيټ، ئەوا لەوانەيه تەلاقيان بدات، ئەمەش بە هۆي نەزانيى بە هەلسوکەوتى پيغمبەر ﷺ لەگەڵ خيزانه کاني، که ياري و گالته ي لەگەڵ دەکردن و بە وهۆيه وه پيڤدەکەنى.

لەگەڵ ئەوه ي پيغمبەر ﷺ عائيشه ي له هەمووان زياتر خۆش دەويست، بەلام له روالەتدا و له پيش چاواندا ئەمە ي بە دەرەنە دەخست، بەلکو يارمەتي خيزانه کە ي تريدا بۆ ئەوه ي دەموچاي عائيشه بە خواردنەکه سواق بدات، ئەوه ي پيغمبەريش گەرەکی بوو هاتەدى و دانىشتنەکەش کە شوهه وايەکی خۆش و پر پيڤکەنى بە خۆيه وه بيڤي.

گوڤي بۆ خيزانه کاني دەگرت، کاتيک قسەي خۆش و گالته يان دەگردد:

خاتوو عائيشه ؓ دەفەرمويت: گوتم ئەي پيغمبەري خوا، ئەگەر چووي بۆ دۆلێک، درەختيکي لى بوو، لى خورابوو، درەختيکي تريشت بيڤي لى نەخورابوو، له کامەيان وشترەکەت دەلە وه پيڤي؟ فەرمويى: "لەوه ي که لى نەخوراوه"، ئەمەش ماناي ئەوه يە که پيغمبەر ﷺ بيڤجگە له عائيشه کچي ترى نەهيناوه.^(٢)

^(١) نسائي له (سنن الكبرى ٨١٩٧) گيزاوه تيه وه، ئەبوبەكرى الشافعى له (الفوائد ١١٢)، العراقى له (تخريج

الاحياء ١٦٨٢/٣) دەلالت: سەندەكە ي باشه، ئەلبانى له (الصحيحه ٣١٣١) بە سەحيحى داناوه.

^(٢) بوخارى گيزاوه تيه وه (٥٠٧٧).

له‌و نموانه‌ی، که یاری و گالته‌کردنی تیدا‌بوو:

خاتوو عائیشه ؓ ده‌فه‌رمویت: رۆژێک پیغه‌مبەر ﷺ له‌ ناشتنی تهرمیك له‌ به‌قیع که‌رایه‌وه، منیش سه‌ر ئیشه‌یه‌کم گرتبوو ده‌مگوت: وای سه‌رم، فه‌رمووی: "به‌لکو من وای سه‌رم، تۆ چ زه‌ره‌ر ده‌که‌ی گه‌ر پێش من به‌مریت، ده‌تشۆم و کفنت ده‌که‌م، پاشان نوێژت له‌سه‌ر ده‌که‌م و ده‌تفیژم؟"، گوتم: وا دیاره‌ پێشت خۆشه‌ من به‌رم و پاشان له‌ مال‌ه‌کی من له‌گه‌ل‌ خیزانه‌کانی تر رابووێری، جا پیغه‌مبەر به‌م قسه‌یه‌ پێکه‌ونی و پاشان ئه‌و نه‌خۆشیه‌ی ده‌ست پێکرد که‌ پێی وه‌فاتی کرد.^(۱)

لایه‌نی دووهم: په‌روه‌رده‌کردنی پیغه‌مبەر ﷺ بۆ خیزانه‌کانی: بۆ ئه‌وه‌ی ببنه‌ پێشه‌نگ بۆ ئافه‌رتانی موسلمانان:

له‌گه‌ل‌ ئه‌و یاری و گالته‌نه‌ی پیغه‌مبەر ﷺ له‌گه‌ل‌ خیزانه‌کانی نه‌نجامی ده‌دا، ئه‌وا له‌لایه‌کی تره‌وه‌ پیغه‌مبەر ﷺ سووربووه‌ له‌سه‌ر په‌روه‌رده‌کردنیان، بۆ ئه‌وه‌ی ببنه‌ نمونه‌یه‌کی بالا بۆ ئافه‌رتانی تر، له‌و بواره‌دا وه‌ک می‌ردیکی به‌رپرسیار به‌رامبه‌ر خیزانه‌کانی ئه‌م کاره‌ی ده‌کرد، هه‌روه‌کوو فه‌رموویه‌تی "بی‌گومان الله له‌ هه‌موو به‌رپرسیك پرسیار ده‌کات له‌وه‌ی له‌ژێر ده‌ستی دایناوه‌، که‌ ئایا پارستویه‌تی یان به‌ فیژێی دلوو؟ هه‌تاوه‌کو پرسیار له‌ پیاو ده‌کا له‌مه‌ر خیزانه‌که‌ی".^(۲)

ئێبن عومه‌ر ؓ ده‌گێڕێته‌وه‌ و ده‌لێت: پیغه‌مبەر ﷺ فه‌رموویه‌تی: "ئێوه‌ هه‌مووتان به‌رپرسن، هه‌موو به‌رپرسیکیش به‌رپرسیاره‌ له‌وه‌ی له‌ژێر ده‌ستی دایه‌، ئه‌میر و که‌وره‌ی خه‌ک به‌رپرسیاره‌ له‌ خه‌ک و که‌له‌که‌ی، پیاویش به‌رپرسیاره‌ له‌ خیزانه‌که‌ی و شوانه‌ به‌سه‌ریانوه‌".^(۳)

پیاو به‌رپرسیاره‌ له‌ فیژکردنی خیزانه‌که‌ی و ئاراسته‌کردنی به‌ره‌و په‌روه‌رده‌یه‌کی پاست و دروست، زۆربه‌ی ئافه‌رتان که‌ تووشی تاوان و سه‌رپێچی بوون، به‌هۆی که‌مه‌رخه‌می پیاوه‌کانیان بووه‌ له‌ فیژکردنیان بۆ کاروباری ئایینه‌که‌یان.

^(۱) ئه‌حمه‌د (۲۴۷۲۰) و ئێبن ماجه‌ (۱۴۶۵) گێراوه‌تیانه‌وه‌، ئه‌لبانی له‌ (سنن ابی ماجه‌ ۱۴۶۵) به‌ سه‌حیحی داناوه‌، له‌ بوخاریدیش هاتوه‌ (۵۶۶۶).

^(۲) نسائی له‌ (سنن الکبری‌ ۹۸۷۴) له‌ ئه‌نه‌سی کورێ مالیک گێراوه‌تیانه‌وه‌، ئه‌لبانی له‌ (الصحيحه ۹۶۳۶) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

^(۳) بوخاری (۸۹۳) و موسلیم (۱۸۲۹) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

پیغمبر ﷺ خیزانه کانی راده هیئا له سەر په رستن و نزیکبوونه وه له پهروهردگار له ریگهی نه نجامدانی سوننه ته کانه وه:

دایکی سه له مهی خیزانی پیغمبر ﷺ ده گیریته وه و ده لیت: شه ویک پیغمبر ﷺ به په شوکای له خه و راپه ری و فهرمووی: "سبحان الله په وه رگار چ خیر و بهر که تیکی دابه زاندووه، هه روه ها چ فیتنه و تاقیکردنه وه یه کی دابه زاندووه، کی هیه خاوه^(۱) ماله کان به ناگا بهییتنه وه بۆ نه وهی هه لسن نوێژ بکن، له دوتیا رۆر دایق شرلو هیه به لام له دواړو دا پووته^(۲)."

جا کاتیک پیغمبره ری خوا ﷺ چای کهوت به و هه موو خیر و بهر که تی خوی گه وه ناریدیته خوره وه، له گه ل نه وه موو شه پ و ناشوب و فیتنه یه، نه و به سه رسامیه وه له خه وه که ی راپه ری و راجله کی له بهر رۆری نه وه موو چاکه و خیر و رۆری شه پ و ناشوب و فیتنه یه.

سه روسورمانی خوی له بی ناگایی مرقه ده ربپی که بی ناگایه به رامبه ر کردنه وهی ده رگای خیر و چاکه، هه روه ها کردنه وی ده رگای فیتنه و ناشوب، که پیویسته مرقه به حه زو خولیاوه به ره و چاکه بجیت و ترسیشی به رامبه ر شه پ و فیتنه هه بیت. هه ر بۆیه ش فرمانی کرد خیزانه کانی بۆ نوێژکردن به ناگابین.

نامازه ی به وه دا، که پیویسته خیزانه کانی له به ندایه تیکردن بی ناگا نه بن، پشت به وه نه به رستن و بلین ئیمه خیزانی پیغمبره رین و ته و او.

له سووده کانی ئه م فهرموده یه: دروسته پیاو شه و خیزانه که ی بۆ عیباده تکردن هه لبستینیت، به تایبه ت له کاتی پوودانی پووداویکی گه وه.

له ده شه وی کو تایی رهمه زان، خیزانه کانی بۆ په رستن و شه ونوێژکردن هه لده ستاندنه وه:
خاتو عائیشه ؓ ده لیت: نه گه ر ده شه وی کو تایی مانگی رهمه زان به اتبایه، پیغمبر ﷺ خوی چوست و چالاک ده کرد و شه وه که ی زیندو ده کرده وه و مال و منداله که ی به ناگا ده هیئا^(۳).

عه لی کوپی نه بو تالیب ؓ ده گیریته وه و ده فهرمویت: پیغمبره ری خوا ﷺ مال و مناله که ی له ده شه وی کو تایی مانگی رهمه زان بانگ ده کردو به ناگای ده هیئا نه وه^(۴).

^(۱) مه به ست لیتی خیزانه کانیه تی.

^(۲) بوخاری گیزاوه تیه وه (۷۰۶۹).

^(۳) بوخاری (۲۰۲۴) و موسلیم (۱۱۷۴) گیزاوه تیا نه وه.

^(۴) ترمذی گیزاوه تیه وه (۷۲۵)، نه لبانی له (صحیح سنن الترمذی ۲/۲۹۶) به سه حیحی داناوه.

پیغه‌مبەر ﷺ له ده‌ شه‌وی کۆتایی مانگی په‌مه‌زان خیزانه‌کانی بۆ شه‌ونویژکردن و یادی خوا به‌ ئاگا ده‌هێتانه‌وه‌، به‌لام له‌ مانگه‌کانی تری سالدا ته‌نیا بۆ نویژی ویت‌ به‌ ئاگای ده‌هێتانه‌وه‌، چونکه‌ ویت‌ له‌ هه‌موو سوننه‌ته‌ ره‌واتیبه‌کان گرینگتره‌^(۱).

عائیشه‌ خان ؓ ده‌لێت: پیغه‌مبەر ﷺ له‌ شه‌ودا نویژی ده‌کرد، جا که کاتی نویژی ویت‌ به‌اتبایه‌، ده‌یفه‌رموو: "عائیشه‌ هه‌سته‌ نویژی ویت‌ بکه‌"^(۲).

خیزانه‌کانی له‌سه‌ر به‌ندایه‌تیکردنیکی پاک و بی‌گه‌رد په‌روه‌رده‌ ده‌کردن:

خاتوو عائیشه ؓ ده‌لێت: پیغه‌مبەر ﷺ که بیویستبایه‌ ئیعتیکافی بکات، ئه‌وا نویژی به‌یانی ده‌کرد و پاشان ده‌چوو بۆ ئه‌و شوینه‌ی ئیعتیکافی تێدا ده‌کات، ویستی له‌ ده‌ شه‌وی کۆتایی مانگی ره‌مه‌زان ئیعتیکافی بکات، فه‌رمانی کرد خیمه‌یه‌کی بۆ ساز بکه‌ن، عائیشه‌ مۆله‌تی لیوه‌رگرت بۆ ئه‌وه‌ی ئیعتیکافی بکات، ئه‌ویش مۆله‌تی داو خیمه‌یه‌کی بۆ خۆی دامه‌زراند، خاتوو حه‌فصه‌ش ئه‌مه‌ی بیست ئه‌ویش خیمه‌یه‌کی بۆ خۆی دامه‌زراند، خاتوو زه‌ینه‌بیش خیمه‌یه‌کی بۆ خۆی دامه‌زراند، کاتێک پیغه‌مبەر ﷺ به‌یانی چوو، هه‌ر چوار خیمه‌ی بینی، فه‌رموو: "ئه‌وه‌ چیه‌؟" جا هه‌والیان پێدا، فه‌رموو: "ئایا ئێوه‌ بۆ خێر ئه‌وه‌تان کردوه‌؟"

له‌ ریوایه‌تێکی تردا هاتوه‌ "چی وای لێکردن ئه‌مه‌ بکه‌ن؟" بۆ چاکه‌یه‌؟، جا فه‌رمانی کرد خیمه‌که‌ی هه‌لگرین و لایبهن و فه‌رموو: "هه‌لگیرن و جارێکی تر نه‌ییبه‌مه‌وه‌"، جا هه‌لیان گرت و جارێکی تر له‌ په‌مه‌زان ئیعتیکافی نه‌کرد، به‌لکو له‌ ده‌ شه‌وی یه‌که‌مه‌ی شه‌وال ئیعتیکافی کرد^(۳).

پیغه‌مبەر ﷺ ئه‌م وته‌یه‌ی فه‌رموو وه‌ک به‌رپه‌رچدانه‌وه‌یه‌ک بۆ کاره‌که‌یان، بۆیه‌ ئه‌وه‌ای کرد چونکه‌ ترسا له‌وه‌ی نه‌وه‌ک ئه‌وان دڵسۆزی و ئیخلاسیان له‌ نیه‌ته‌که‌یان نه‌بێت، به‌لکو مه‌به‌ستیان خۆ نزیکردنه‌وه‌ بێت له‌و.

ئێبن حه‌جهر ؓ ده‌لێت: پیغه‌مبەر ﷺ ترسا له‌وه‌ی که نه‌وه‌ک ئه‌و کاره‌ی ئه‌وان خۆله‌کێشان و کێپرکی بێت بۆ نزیکبوونه‌وه‌ له‌ پیغه‌مبەر له‌سه‌ر بنه‌مای غیره‌یان، به‌مه‌ش ئیعتیکافه‌که‌ له‌ بابته‌ی خۆی ده‌رده‌چوو^(۴).

(۱) فتح الباری (۲۵۱/۶) ابن رجب.

(۲) بوخاری (۵۱۲) و موسلیم (۷۴۴) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

(۳) بوخاری (۲۰۳۳) و موسلیم (۱۱۷۳) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

(۴) فتح الباری (۲۷۶/۴).

پیغمبر ﷺ خیزانه‌کانی فیرده‌کرد خویان له‌شه‌رو خراپه‌بپاریزن:

خاتوو عائیشه ؓ ده‌لێت: پیغمبر ﷺ ده‌ستی گرت و پاشان ئاماژه‌ی بۆ مانگ کرد و فرمووی: "عائیشه خۆت به‌خوای په‌روه‌ریگار په‌نا بده له‌شه‌ری ئه‌مه، ئه‌وه تاریکی ئه‌و شه‌وه‌زنگه‌یه که بال‌ده‌کێشیت".^(١)

بۆیه فرمانی پێکرد خۆی بپاریزێت له‌شه‌رو، چونکه زۆربه‌ی ئاشوب و فیتنه‌کان له‌شه‌و بڵاوده‌بنه‌وه.

که (غاسق) به‌شه‌و ڕا‌فه‌کراوه، ئه‌مه پێچه‌وانه‌ی فرموده‌که‌ی نییه، که ده‌لێت مانگ چونکه مانگ نیشانه‌یه‌کی دیاری شه‌وه و له‌شه‌ودا هه‌ر ئه‌و دیاری ناو دیارانه.^(٢)

ئه‌م فرموده‌یه به‌لگه‌یه له‌سه‌ر بایه‌خپێدانی پیغمبر ﷺ به‌فێرکردنی خیزانه‌کانی، وه‌ک ده‌ستگرتن و پاشان ئاماژه‌ی بۆ مه‌به‌سته‌که‌ی کردوو و دواتر فرمانی پێکرد کاری پێبکات و هۆکاره‌که‌شی بۆ روون کرده‌وه.

پیغمبر ﷺ خوا خیزانه‌کانی فیری زیکری به‌سوود ده‌کردن، وه‌ک زیکری به‌یانیان و ئیواران:
جوه‌یرییه ؓ ده‌لێت: پیغمبر ﷺ خوا ﷻ بۆ نوێژی به‌یانی له‌لام رو‌یشت، پاشان له‌چێشته‌نگاودا هاته‌وه من هه‌ر دانیشتبووم، فرمووی: "تۆ به‌رده‌وام بووی له‌سه ئه‌و باره‌ی که به‌جیمه‌یشتی؟"، گوتم: به‌لێ؛ فرمووی "له‌پاش تۆ سێ جار چوار و شه‌م گوت، گه‌ر بیه‌خته ته‌رازوو له‌گه‌ل ئه‌وانه‌تی تۆ گوتوته، ئه‌وا هه‌موویان له‌ ته‌رازوودا بڵند ده‌کات: سبحان الله و بحمده، عدد خلقه، ورضا نفسه، ورتة عرشه، ومداد کلماته"^(٣).
واته: ئه‌گه‌ر سێ جار ئه‌م وشانه بڵێی، ئه‌وا بارته‌قای ئه‌و زیکرانه‌یه، که له‌ماوه‌ی ئه‌م رۆژه‌دا گوتوته.^(٤)

له‌وانه‌یه هه‌ندێک زیکر له‌ هه‌ندێکی تر گه‌وره‌تر بێت، ئه‌مه‌ش له‌به‌ر گشتگی‌ری و هه‌مه‌لایه‌نی و له‌خۆگرتنی وه‌سفی زاتی و کرداری، جا که‌مێک له‌م جو‌ره زیکره باشت‌ره له‌ زۆربه‌ی زیکره‌کانی تر.^(٥)

پیغمبر ﷺ ریگه‌ی پێشان ده‌دان بۆ ئه‌وه‌ی باشت‌رین و سانا‌ترین عیباده‌ت ئه‌ نجام بدن:

^(١) ترمذی گێزاوه‌تی‌وه (٣٢٨٨)، ئه‌لبانی له (صحیح الجامع ٧٩١٦) به‌سه‌حیحی دا‌ناوه.

^(٢) تفسیر ابن کبیر (٥٣٦/٨).

^(٣) موس‌لیم گێزاوه‌تی‌وه (٢٧٢٦).

^(٤) شرح ابی داود (٤١٤/٥) لل‌عینی.

^(٥) حاشیه‌ السیوطی والنس‌دی علی سنن النسائی (٧٨/٣).

خاتوو عائیشه ﷺ ده‌لێت: ده‌مویست بچم بۆ که‌عه‌ و له‌ناوی نوێژ بکه‌م، پیغه‌مبەر ﷺ ده‌ستی گرت و منی برده‌ ناو‌ حیجری ئیسماعیل، فهرمووی: "ئه‌گەر ده‌ته‌وی‌ له‌ناو‌ که‌عه‌ نوێژ بکه‌ی، ئه‌وا له‌ناو‌ حیجر نوێژ بکه‌، چونکه‌ پارچه‌یه‌که‌ له‌ که‌عه‌"^(۱).

له‌ سوودی ئه‌م فهرموده‌یه‌: پیغه‌مبەر ﷺ چۆن ده‌ستی خیزانه‌که‌ی گرت و فێری کرد که‌ حیجر به‌شیکه‌ له‌ که‌عه‌، بۆیه‌ هه‌ر که‌سیک‌ بیه‌وێت نوێژ له‌ناو‌ که‌عه‌ بکات، با له‌ناو‌ حیجر بیکات.

پیغه‌مبەر ﷺ فهرمانی پێده‌کردن عیباده‌ت‌کردن له‌سه‌رخوێان قورس نه‌که‌ن:

ئه‌نه‌سی کوپی مالیک ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبەر ﷺ هاته‌ ناو‌ مزگوت، بینێ پەتیک‌ له‌ نێوان‌ دوو‌ کۆل‌گه‌ به‌ستراوه‌ته‌وه‌، فهرمووی: "ئه‌مه‌ چییه‌؟"، گوێیان: ئه‌و‌ پەته‌ هی زه‌ینه‌به‌، نوێژ ده‌کات گه‌ر بیتاقه‌ت‌ بوو یان بیزار بوو ئه‌وا خۆی به‌و‌ پەته‌ ده‌گرێت، فهرمووی "پەته‌که‌ بکه‌نه‌وه‌، ئه‌گەر به‌کیکتان چالاک‌ بوو با نوێژ بکات، گه‌ر ماندوو‌ بوو یان بیزار بوو با دابنیشیت"^(۲).

ئیمامی نه‌وه‌وی ده‌لێت: ئه‌م فهرموده‌یه‌ هاندانی تێدایه‌ بۆ ئه‌نجامدانی په‌رستن به‌ شیوه‌یه‌کی سانا‌ بێ قورس‌کردن، هه‌ر کاتی‌کیش توانای هه‌بوو چالاک‌ بوو با ئه‌نجامی بدات، کاتی‌کیش بێ تاقه‌ت‌ و ماندوو‌ بوو، با دابنیشیت تاوه‌کوو ماندوو‌بوونه‌وه‌که‌ی ده‌پوا"^(۳).

پێی ناخۆش‌ بوو کاتی‌ک‌ خاتوو عائیشه‌ باسی ئافره‌تیکی بۆ کرد، که‌ به‌شه‌و‌ خه‌ریکی نوێژ‌کردنه‌ و ناخه‌وێت!

عوروه‌ی کوپی زوبه‌یر ده‌گێڕێته‌وه‌، که‌ خاتوو عائیشه‌ هه‌وائی پێداوه‌، که‌ جارێکیان‌ هه‌ولانی کچی توه‌یت به‌لایدا تێپه‌ری و پیغه‌مبه‌ریش ﷺ له‌لای بوو، گوئی: ئه‌وه‌ هه‌ولای کچی توه‌یت ده‌لێن که‌ شه‌و‌ ناخه‌وێت و هه‌ر خه‌ریکی شه‌و‌نوێژه‌. پیغه‌مبەر ﷺ فهرمووی: "به‌شه‌و‌ ناخه‌وێت؟!، چهن‌دی پێتان ده‌کرێت هه‌ر ئه‌وه‌نده‌ بکه‌ن، سوێند به‌خوا، خوا‌ی گه‌وره‌ ماندوو‌ بیزار نابێت تاوه‌کو ئێوه‌ ماندوو‌ بیزار نه‌بن"^(۴).

مه‌به‌ست له‌ فهرمایشتی "به‌شه‌و‌ ناخه‌وێت؟!"، په‌ت‌کردنه‌وه‌ی کاره‌که‌یه‌تی، که‌ ئه‌م جو‌ره‌یانی پێی باش نییه‌^(۵)

(۱) ترمذی (۸۰۲) و نسائی (۲۹۱۲) گێراوه‌تیانه‌وه‌، ئه‌لبانی له‌ (صحیح الجامع ۳۷۹۲) به‌ سه‌حیحی داناوه‌

(۲) بوخاری (۱۱۵۰) و موسلیم (۷۸۴) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

(۳) ترمذی (۸۰۲) و النسائی (۲۹۱۲) گێراوه‌تیانه‌وه‌، ئه‌لبانی له‌ (صحیح الجامع ۳۷۹۲) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

(۴) بوخاری (۴۳) و موسلیم (۷۸۵) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

(۵) شه‌رحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۷۳/۶).

پېغمبەر ﷺ خېزانەکانی لەسەر کردەووی باش ھاندەدا، تەننەت گەر کەمیش بوایە:

خاتوو عائیشە ؓ دەلێت: پېغمبەری خوا ﷺ فرموی: "خۆشەویستین کردەووە لەلای خواي پەرەردگار بەردەوام بوونە لەسەری با کەمیش بێت".

قاسمی کوپی موخەمەد دەلێت: عائیشە ئەگەر کردەووەیەکی بکەربایە ئەوا بەردەوام دەبوو لەسەری ^(۱).

ئێبەن ئەلجوزی دەلێت: کردەووی بەردەوامی خۆشویستوو، ئەویش لەبەر دوو ھۆکار: یەکەمیان: ئەو کەسەي کردەووەیەک ئەنجام بدات بەلام دواتر وازی لێ بێنێت، وەک ئەو یە پشەتی تێکردبێت.

دووەمیان: بەردەوامبوون لەسەر خێر پاداشتەکەي بەردەوامە، ئەو کەسەي ھەموو رۆژێک کاتژمێرێک خواپەرستی دەکات، باشترە لەو یەک رۆژ بەتەواوی خواپەرستی بکات و پاشان بپچڕنێت ^(۲).

خېزانەکانی ھاندەدا لەسەر بەخشین:

خاتوو عائیشە ؓ دەلێت: پېغمبەری خوا پێی فرموم "ئەي عائیشە خۆت لە ئاگر پارێزە با بە گەرتە خورمایەکیشت بێت، چونکە سکی برسێیەک تێردەکات و کەلێنێک پێ دەکاتەووە" ^(۳).

پېغمبەری خوا ﷺ خاتوو عائیشە ھاندەدات بۆ ئەو یە لە نیوان خۆي و ئاگری دۆزەخ پەرژینێک دروستبکات، ئەویش بە بەخشیشی شتێکی کەم و سادە، چونکە بەخشین تەننەت گەر بە شتێکی بچوک و سادەش بێت خواوەنەکەي لە ئاگر دەپارێزێت و بۆی دەبێتە پەرژینێک.

خاتوو عائیشە ؓ دەلێت: جارێکیان سوألکەرێک ھاتەلام و پېغمبەریش ﷺ لەلام بوو منیش فرمانم کرد شتێکی بەدەنێ، پاشان تەماشای ئەو شتەم کرد ^(۴) کە بۆ سوألکەرەکیان ھێنابوو، پېغمبەر ﷺ فرموی: "عائیشە دەتەوێ شتێک نەیتە ئەو

^(۱) بوخاری (۶۴۶۵) و موسلیم (۷۸۳) گێراوەتیانەووە.

^(۲) فتح الباری (۱۰۳/۱).

^(۳) ئەحمەد گێراوەتیەووە (۲۳۹۸۰)، ابن حجر لە (فتح الباری ۳/۳۴۴) و ئەلبانی لە (صحيح الترغيب والترهيب ۸۶۵) بە ھەسینیان دانائووە.

^(۴) واتە سەیری ئەو شتەم کرد کە بەخشبوومە، بزانم چەند کەمی کردووە.

ماله و ده‌رنه‌چیت ته‌نیا به‌ زانینی تق نه‌بیّت؟". گوتم: به‌لێ: فهرمووی: "عائیشه له‌سه‌رخۆت شت نه‌ژمار مه‌که‌، نه‌وه‌ك خ‌وای گه‌وره‌ له‌سه‌رت نه‌ژمار بکات".^(١)

نه‌ژمارکردن: واته‌ زانینی نه‌ندازه‌ی شت، چ به‌ کێشان بیّت یان به‌ ژماره‌، ماناکه‌شی نه‌هیکردنه‌ له‌ به‌خشین له‌ترسی نه‌وه‌ی نه‌میّنیت، چونکه‌ نه‌مه‌ گه‌وره‌ترین ه‌ۆکاره‌ بۆ نه‌مانی به‌ره‌که‌ت، چونکه‌ په‌روه‌ردگار به‌بێ حیساب کردن پاداشتی به‌خشین ده‌داته‌وه‌، نه‌و حیساب ناکات له‌کاتی پاداشت، نابیت له‌کاتی به‌خشین له‌سه‌ری بژمی‌ری، نه‌وه‌ی بزانێ، که‌ خ‌وای په‌روه‌ردگار به‌بێ حیساب رزق ده‌به‌خشیت، نه‌وا ده‌بێ له‌کاتی به‌خشین حیساب نه‌کات.^(٢)

کاتیک خانه‌واده‌ی پیغه‌مبەر ﷺ به‌رخ‌یک‌یان سه‌ره‌بری، پیغه‌مبەر ﷺ فهرمووی: "نایا چی لێ ماوه‌ته‌وه‌؟"، عائیشه‌ گوته‌: هیچ نه‌ماوه‌ته‌وه‌ ته‌نیا شانی نه‌بیّت، پیغه‌مبەر ﷺ فهرمووی: "به‌لکو هه‌مووی ماوه‌ته‌وه‌ بۆمان ته‌نیا شانه‌که‌ی نه‌بیّت".^(٣)

واته‌: نه‌وه‌ی به‌خێر به‌ خه‌لک داوه‌، له‌ نه‌سلدا نه‌و ماوه‌ته‌وه‌ بۆمان نه‌وه‌ی له‌لاشت ماوه‌، نه‌وه‌ نامیّنیت‌ه‌وه‌، نه‌مه‌ش ئاماژه‌یه‌ بۆ فهرمایشی خ‌وای په‌روه‌ردگا که‌ ده‌فه‌رمویت: ﴿مَاعِنْدَكُمْ يَفْقَدُ مَاعِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ﴾ النحل: ٩٦
واته‌ی ئایه‌ته‌که‌: (نه‌وه‌ی لای ئێوه‌یه‌ و به‌ئێوه‌ به‌خشاوه‌، ته‌واو ده‌بیّت، به‌لام نه‌وه‌ی لای خوایه‌ و (له‌ پێناوی نه‌ودا ده‌یبه‌خشن) هه‌ر ده‌میّنیت‌ه‌وه‌).

بۆی روون ده‌کردنه‌وه‌، کامه‌یان به‌خشینی زۆتر بیّت، زووتر به‌وه‌ ده‌گات: خاتوو عائیشه ؓ ده‌گێڕیت‌ه‌وه‌ و ده‌لێت: پیغه‌مبەر خوا ﷺ فهرمووی "خیراترینتان که‌ به‌ من ده‌گات، نه‌و که‌سه‌تانه‌ که‌ ده‌سته‌کانی درێژ بیّت". ده‌لێت: جا ده‌سته‌کانیان پاده‌خست بۆ نه‌وه‌ی بزائن ه‌ی کامه‌یان درێژتره‌، ده‌لێت: زه‌ینه‌ب له‌ هه‌موومان ده‌ستی درێژتر بوو چونک کاسبی به‌ ده‌سته‌کانی ده‌کرد و سه‌ده‌قه‌ی ده‌کرد.^(٤)
مانای فهرمووده‌که‌ش نه‌وه‌یه‌: که‌ نه‌وان وایان ده‌زانی که‌ مه‌به‌ست له‌ ده‌ستدرێژی مانا پاستیه‌که‌یه‌تی، وه‌ك نه‌ندامیکی له‌ش، بۆیه‌ ده‌سته‌کانی خ‌ویان به‌ قه‌میشیک پێوانه‌ ده‌کرد، سه‌وده‌ ده‌سته‌کانی له‌هه‌مووان درێژتریوو زه‌ینه‌بیش ده‌سته‌کانی له‌ سه‌ده‌قه‌کردن و کاری

^(١) ابن‌ ماجه (١٧٠) و النسائي (٢٥٤٩) گێڕاوه‌تیانه‌وه‌، نه‌لبانی له‌ (صحيح الجامع ٧٩٢٣) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

^(٢) فتح‌ الباری ابن‌ حجر (٣/٣٠٠).

^(٣) ترمذی گێڕاوه‌تی‌ه‌وه‌ (٢٣٩٤) نه‌لبانی له‌ (الصحيحه٢٥٤٤) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

^(٤) بوخاری (١٤٢٠) و موسليم (٢٤٥٢) گێڕاوه‌تیانه‌وه‌.

چاکە لە ھەموویان درێژتریوو. زەینەب لە ھەموویان زووتر وەفاتی کرد، ئینجا زانیان مەبەست لە دەستدرێژی، توانای ئەنجامدانی زۆرتەین خێر و سەدەقەیه ^(۱).

ئە فەرمودەیه ئەوێ لە خۆ گرتوو ئەو کەسی لە کاتی پیکرانیدا خێر زۆر بکات ئەوا بە پیغمبەری خوا ﷺ دەگات ئەمەش ئەو پەڕی فەزل و گەورەییە. ^(۲)

لەسەر کاری خێر و بە جیگەیاندا پەیوەندی خزمایەتی پەرەمردە دەکردن:

خاتوو عائیشە ؓ دەلیت: داوی دابەزینی حجاب، ئەفلەحی برای ئەبی ئەلقەیس داوی پوخسەتی لیکردم، منیش گوتم: پوخسەتی پێ نادەم تا پوخسەت لە پیغمبەر ﷺ وەرەگرم، چونکە برای ئەفلەح، کە دەکاتە باوکی ئەلقەیس ئەو شیرێ بە من نەداوە، بە لکۆ خێزانی ئەبو ئەلقەیس شیرێ پێداوم، پیغمبەر ﷺ ھاتە لام، گوتم: ئەی پیغمبەر خوا، ئەفلەحی برای ئەبو ئەلقەیس داوی رووخسەتی لە من کردووە، رێگەم پێنەداوە تا رووخسەت لە تۆ وەرەگرم، پیغمبەر ﷺ فەرمووی: "چ شتێک رێگرت لێ دەگات کە پوخسەتی مامەت نەدەي"، گوتم: ئاخر ئەی پیغمبەری خوا، ئەو پیاوێ شیرێ بە من نەداوە، بە لکۆ خێزانی ئەبو ئەلقەیس شیرێ پێداوم، فەرمووی: "پوخسەتی پێ بدە، ئەو مامەت، مالت ئاوا بیت" ^(۳).

رێگەى بە خێزانه کانی نەدەدا بە بى زانیاری قسە بکەن:

لە رێنمایی پیغمبەر ﷺ بۆ خێزانه کانی ئەو بوو، ئافەرەتەکانی ئاگادار دەکرده و ھۆشدارى پێ دەدان ئەوێ لە دینی خوادا شتێک نەلێن بە بى عیلم، تاوێ کو ئافەرەتەکانی لە فەتوادان و حوکم کردندا پە لە نەکەن.

خاتوو عائیشە ؓ دەلیت: پیغمبەری خوا ﷺ بۆ نوێژکردن لەسەر تەرمی مندالێکی ئەنساری بانگەێشت کرا، منیش گوتم: ئەی پیغمبەری خوا بەختەوێ بۆ خۆی، ئەو بۆتە بالندەیک لە بالندەکانی بەهەشت، بە گوناھ نەگەیشتوو تا گوناھ بکات. فەرمووی: "عائیشە چی تێرش، بە راستی خۆی گەورە خەلکانێکی بۆ بەهەشت ئامادە کردووە لە کاتیکی ئەوان لە پەشتی باوکیان بوونە، خەلکانێکیشی بۆ ئاگر ئامادە کردووە کە مێشتا لە پەشتی باوکیان بوونە" ^(۴).

^(۱) شەرحی نەوێى لە سەحیحى موسلىم (۸/۱۶).

^(۲) فتح الباری (۲/۲۸۶).

^(۳) بوخاری (۴۷۹۶) و موسلىم (۱۴۴۵) گێراوەتیانەو.

^(۴) موسلىم گێراوەتیەو (۲۶۶۲).

پیشه‌وا نه‌وه‌وی ﷺ ده‌لێت: نه‌وه‌ی له‌ زانا‌یانی موس‌لمانان جی‌گای متمانه‌یه و قسه‌ی لی‌وه‌رده‌گیریت، نه‌وه‌یه که‌ نه‌گه‌ر هه‌ر یه‌کتێک له‌ مندالی موس‌لمانان بمریت نه‌وا نه‌ه‌لی به‌هه‌شته، چونکه‌ هه‌شتا نه‌ گه‌یشتوته ته‌مه‌نی بلوغ.

سه‌باره‌ت به‌وه‌لامدانه‌وه‌یان بۆ فه‌رمووده‌ی عایشه ده‌لێت: پیغه‌مبەر ﷺ ری‌گه‌ی لی‌گرت له‌وه‌ی بی‌ نه‌وه‌ی به‌لگه‌یه‌کی له‌ لا بی‌ت مه‌سه‌له‌که‌ بپ‌رینیت‌وه ^(۱).

فه‌رمانی پێده‌کردن ته‌قوای خوای گه‌وره‌یان هه‌بی‌ت و ره‌وشتی خویان جوان بکه‌ن:

خاتوو عایشه ده‌لێت: پیغه‌مبەر ﷺ پ‌یی گوتم: "ئه‌ی عایشه ته‌قوای خوا بکه و نه‌رم و له‌سه‌ره‌خۆبه، چونکه‌ نه‌رمونیانی له‌ هه‌ر شتێک بی‌ت جوانی ده‌کات، هه‌ر شتێکی‌ش نه‌رمونیانی لی‌ ده‌رمیندرا ناشرینی ده‌کات" ^(۲).

له‌سه‌ر به‌ زه‌یی و نه‌رمونیانی په‌روه‌رده‌ی ده‌کردن:

خاتوو عایشه ده‌لێت: پیغه‌مبهری خوا ﷺ فه‌رمووی: "ئه‌ی عایشه نه‌گه‌ر خوای گه‌وره‌ خیری بۆ خیزانی‌ک بویت، نه‌وا ده‌رگای نه‌رمونیانیان لێ‌ده‌کاته‌وه" ^(۳).

له‌سه‌ر قسه‌ی باش و جوان په‌روه‌رده‌ی ده‌کردن و له‌ قسه‌ی ناشرین و نابه‌ج‌یش ری‌گری لی‌ ده‌کردن ته‌نانه‌ت له‌گه‌ل کافرانیشدا:

خاتوو عایشه ده‌لێت: کۆمه‌لێک له‌ جووه‌کان مۆله‌تیان خواست بی‌ته‌ لای پیغه‌مبهری خوا ﷺ گوتیان: السّام ^(۴) علیکم، نه‌ویش فه‌رمووی: "وعلیکم" منیش گوتم: السّام علیکم به‌ر له‌عنه‌ت و توپه‌یی خوا بکه‌ون، فه‌رمووی "عایشه له‌سه‌ره‌خۆبه، نه‌رمونیان به، خۆت دووربگره له‌ توندوتیژی و قسه‌ی نابه‌ج‌ی". گوتم: ئه‌ی گویت لی‌ نه‌بوو چیان گوت،

^(۱) شهرجی نه‌وه‌ی له‌ سه‌حیحی موس‌لیم (۲۰۷/۱۶).

^(۲) نه‌حمه‌د گ‌یراوه‌تی‌وه (۲۳۷۸۶)، نه‌لبانی له‌ (صحیح الجامع ۷۹۲۷) به‌ سه‌حیحی داناوه، له‌ موس‌لیم (۲۵۹۴).

^(۳) نه‌حمه‌د گ‌یراوه‌تی‌وه (۲۳۹۰۶)، نه‌لبانی له‌ (صحیح الجامع ۵۲۳) به‌ سه‌حیحی داناوه.

^(۴) السام واته: مردن

^(۵) بوخاری (۲۹۳۵) و موس‌لیم (۲۱۶۵) گ‌یراوه‌تی‌انه‌وه.

فرمووی: "ئهی توش گویت لی نه بوو من چیم پی کوتن؟ وه لأم دانوه، دوعای من له وان گیرا ده بیت و دوعای نه وان له من گیرا نابیت."^(۱)

له ریوایه تی موسلیمیشدا هاتوه، که فرمووی: "خاتوو عائیشه ناگادار به چونکه خوای گوره قسه ی نابه چی و خرابی خوشناویت".

پېغه مېر ښه بابته عه قیده ییه کانی بو ئافره ته کانی روون ده کرده وه، له سر ته قوا و ترسان له خوای گوره په روه رده ی ده کردن، نه گهر په له هوریک بهاتبایه ئاسمان یان بایه که هلیبکریایه، نه وا پېغه مېر ښه ده هات و ده چورهنگی تیکده چوو.

خاتوو عائیشه ده لیت: نه گهر پېغه مېر ښه توژ و بایه کی بدتیایه، نه وا له ده موچاوی ه ستمان پی ده کرد، پیمان ده گوت: ئهی پېغه مېری خوا نه گهر خه لکی توژو با ببینن دلیان خوش ده بیت له ته ماحی نه وه ی سره تایی باران بارین بیت، له په نگی ده موچاوت ه سنده که ی پپی ه راسان بویت؟ فرمووی: "ئهی عائیشه، چ شتیک دلنیام بکات که سزای تیدا نییه، له کاتیکدا قه ومیک به با له ناوچوون، که سهیری بایه که یان ده کرد وایان ده زانی بارانی له گهل."^(۲)

نه وه له عه قیده ییانه ی خه لک تییکه ووتوون، بو خیزانه کانی روون ده کرده وه:

خاتوو عائیشه ښه هندیک له خیزانه کانی پېغه مېر ښه باسی که نیسه یه کیان ده کرد له حبه شه، که ناوی ماریه بوو، دایکی سه له مه و دایکی حبیبه چوو بوونه حبه شه و باسیان له جوانی نه وه که نیسه یه ده کرد، که وینه ی زور جوانی تیدا بووه، پېغه مېر ښه سهری به رز کرده وه و فرمووی: "نه وانه نه گهر پیاوړکی چاک بمر بایه، نه وا له سه قه بره که ی مزگه وتیکیان دروست ده کرد، پاشان وینه ی که سه که یان تیدا داده نا، نه مانه خراپترینی خه لکن له لای خوای گوره."^(۳)

له مه شدا نه وپه پی هوشداریدان هیه له هه له ی عه قیده یی و ناگادار کرده وه ی خیزانه کانی لیان.

^(۱) بوخاری (۴۸۲۹) و موسلیم (۸۹۹) گتراه تیانه وه.

^(۲) بوخاری (۴۲۷) و موسلیم (۵۲۸) گتراه تیانه وه.

لە بېنېنى خراپەيەك گەر لە مائەكەي ڕوويەدا بايە بى دەنگ نەدەبوو، بە پەلەش
هەوئى لا بردنى دەدا:

بە راستى پاراستنى مال و مندال لە خراپەيەكە لە و اجابانەي لە سەر هەموو پياويك پتويستە
و دەچیتە ژێر حوكمى ئەو نايەتە، خاوەن گەرە دەفەرموێت: ﴿فَوَا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾^(١)
التحریم: ٦ واتە: خۆتان و كەسوگارتان لە ئاگر بپاریزن.

خاتوو عائیشە دەلێت: پېغەمبەرى خوا ﷺ ھاتەلام، لە مائیشدا پەردەيەك ھەبوو وێنەي
لە سەر بوو، جا دەم و چاوى گۆرا، پاشان پەردەكەي لێكردەووە و پارچە پارچەي كرد و
فەرمووی: "توئەترين سزا لە ڕۆژى دوايیدا بۆ ئەو كەسانەيە كە ئەو وێنانە دەكێشن"^(٢).
ئینجا بە كردار و وتە قەدەغەي كرد.

قەدەغەي دەكردن لە وتەيەك كە بەكەم سەیركردنى خەلكى تیدا بێت:
عائیشە دەلێت: لەبەر چاوى پېغەمبەر ﷺ لاسايى كەسێكم كردەووە، پېغەمبەريش
فەرمووی: "من حەزم لى نيبه لاسايى هيج كەسێك بكەمەو، ھەرچەندە پاداشتى زۆريشم
دەستبەكەوێت"^(٣).

واتە: دلخۆش نايم بە لاسايى كردنەوێ و تەيەك يان كردارى كەسێك بە مەبەستى
بەكەمزانين، تەنانەت گەر لەسەر ئەمە پاداشتيكى زۆرى دونيايشم دەست بەكوێت"^(٤).
پێشەوا نەووەي دەلێت: لاسايى كردنەوێ خەلك لە و جۆرە غەيبەتانەيە كە حەرەمە،
وەك ئەوێ بە شەلەيى بپوا يان سەرى بچولێنێت، يان شيوەي تر"^(٥).

خەزەنەكانى لە گوناھە بچوو كەكان ئاگادار دەكردەووە چ جاي گوناھە گەورەكان:
خاتوو عائیشە دەلێت: پېغەمبەر خوا ﷺ پێى فەرمووم: "إياك و محقرات الأعمال، (لە
گێرانەوێەكی تر "إياك و محقرات الذنوب") فإن لها من الله طالباً"^(٦).
إياك: ئاگادار بە يان خۆت بپاریزە.

محقرات الأعمال: ئەو گوناھانەيە كە بكەرەكەي بەكەم سەیری دەكات و گوێى پێ نادات.

(١) بوخارى گێراوەتيەو (٦١٠٩).

(٢) ئەبو داود (٤٨٧٥) و ترمذى (٢٥٠٢) گێراوەتيانەو، ئەلبانى لە (صحيح الجامع ٥٥١٥) بە سەحیحى داناو.

(٣) عون المعبود (١٥١/١٣).

(٤) تحفة الاحوذى (١٦٧/٧).

(٥) ابن ماجه (٤٢٤٣) گێراوەتيەو، ئەلبانى لە (صحيح ابن ماجه ٢٤٢١) بە سەحیحى داناو.

طالباً: واتە: دایناوێ بۆ ئەوێ بزانیت کێ ئەنجامی دەدات، ئینجا کە ئەنجامی دا ئەوا خوای گەورە دەیزانیت و لەلای زۆر گەورە و فریشتەییکی بۆ ئەمە تەرخان کردەوێ^(۱).

خیزانەکانی بۆ هەندیک مەسەلەى نادیار دەگەراندەوێ لای، بە مەبەستی روونکردنەوهیان:

إبن أبی ملکہ دەلێت خاتوو عایشە ئەگەر شتیکی نەزانیبایە ئەوا دەچووێ لای پیغمبر ﷺ بۆ ئەوێ بۆی پوون بکاتەوێ و بیزانیت، گوێی لە پیغمبر ﷺ بوو فەرمووی "ئەوێ پرسینەوێ لەگەڵدا بکریت ئەو سزا دەدریت"، گوتم: ئەى خوای گەورە نافەرمویت "فسوف یحاسبُ حساباً یسیراً"، الانشاق: ۸ فەرمووی: "ئەوێ پێشانە، بەلام ئەوێ لێرسینەوێ لەگەڵدا بکریت بە میلک دەچیت"^(۲).

پیغمبر ﷺ غیری ئەسەر ئافەرەتەکانی هەبوو:

خاتوو عایشە دەلێت: نێرمووکێ دەهاتە لای خیزانەکانی پیغمبر ﷺ، لەوانەیان ئەژمار دەکرد کە شەهوەتیان بەرامبەر ئافەرەتان ناجوێت و هیچ لە کاروباری ئافەرەتان نازانیت، رۆژیک پیغمبر ﷺ هات و بینی و لەلای هەندیک لە خیزانەکانی دانیشتووێ و زۆر بە وردی وەسفی ئافەرەتیکیان بۆ دەکات، پیغمبر ﷺ فەرمووی: "ئەوێ باش لە کاروباری ئافەرەتان دەزانیت، با جاریکی تر نەپەتەوێ لاتان"، دەلێت: جا جاریکی تر نەیانپشت بێتەوێ لایان^(۳).

چوونی ئەو نێرمووکە بۆ لای ئافەرەتانی پیغمبر ﷺ هۆکارەکی ئەوێ بوو کەوا حیسابیان دەکرد شەهوەتی نییە و لە کاروباری ئافەرەتان نازانیت و دروستە بێتە لایان و قسەى لەگەل بکەن، بەلام کە پیغمبر ﷺ ئەو قسەیی گوێ لێ بوو، زانی کە لەو کەسانەى لە کاروباری ئافەرەتان شارەزایە، بۆیە نەپشت بێتەوێ لایان.

پیغمبر ﷺ بۆیە قەدەغەى ئەو نێرمووکەى کرد، چونکە بینی و وەسفی جوانی ئافەرەتان دەکات، ئەمەش و دەکات پیاوان شەهوەتیان بجوێت و تووشی فیتنە بن.

(۱) حاشیة السندی علی سنن ابن ماجة (۵۹/۸).

(۲) بوخاری (۱۳) و موسلیم (۲۸۷۶) گێراوەتیانەوێ.

(۳) بوخاری (۴۳۲۴) و موسلیم (۲۱۸۱) گێراوەتیانەوێ: تیبینی: ئەم فەرمودەى تەنها مانایە گشتییەکیان وەرگێراوەتە سەر کوردی، ئەوەک دەقەکە هەمووی (و).

ئەم‌ فەرمووده‌یه‌ بنچینه‌یه‌که‌ بۆ‌ دوورخستنه‌وه‌ی‌ ئەوانه‌ی‌ گومانیان‌ لێ‌ده‌کرێت‌ و ئەو‌ سو‌ده‌شی‌ لێ‌وه‌رده‌گیرێت‌ که‌وا‌ ئافره‌تان‌ رێیان‌ لێ‌گیرێت‌ له‌ چوونه‌ لای‌ ئەو‌ که‌سانه‌ی‌ شاره‌زایی‌ جوانی‌ و کاروباری‌ ئافره‌تانن^(۱).

ئ‌ا‌ به‌م‌ شیوه‌یه‌ پیغه‌مبەر ﷺ بۆ‌ پاراستنی‌ ئافره‌تانی‌ به‌ غیره‌ت‌ بووه‌، به‌ پێچه‌وانه‌ی‌ هه‌ندێک‌ که‌س‌ له‌ کۆمه‌لگایه‌که‌مان، که‌ غیره‌تیان‌ نه‌ماوه‌ یان‌ لاوازه‌، ده‌یان‌ه‌وێت‌ گوێ‌ به‌م‌ جۆره‌ شتانه‌ نه‌ده‌ن‌ و له‌ ده‌روونیان‌ به‌لاوازی‌ بزائن، بۆیه‌ ده‌بینین‌ پیاوانێک‌ زۆر‌ لایان‌ ئاساییه‌ خیزانه‌که‌یان‌ یان‌ خوشکی‌ یان‌ کچی‌ له‌گه‌ل‌ پیاویکی‌ بێگانه‌دا‌ دابنیشیت.

له‌ رێی‌اره‌ جوانه‌که‌ی‌ پیغه‌مبەر ﷺ گومانی‌ باشه‌ به‌ خیزانه‌کانی‌:

ئەنه‌سی‌ کوپی‌ مالیک ﷺ ده‌لێت‌: پیغه‌مبه‌ری‌ خوا ﷻ هه‌رگیز‌ به‌شه‌و‌ له‌ ده‌رگای‌ خیزانه‌کانی‌ نه‌ده‌دا‌ و نه‌ده‌چووه‌ لایان، مه‌گه‌ر‌ به‌یانیان‌ و ئیواران‌ نه‌بی‌ت^(۲).

به‌ئ‌کۆقه‌ده‌غه‌ی‌ ده‌کرد‌ هاوه‌نه‌کانیش‌ ئەم‌ کاره‌ بکه‌ن‌:

جایی‌ری‌ کوپی‌ عه‌بدوللا ﷺ ده‌لێت‌: پیغه‌مبه‌ری‌ خوا ﷻ پیاوانی‌ قه‌ده‌غه‌کرد‌ به‌شه‌و‌ له‌ ده‌رگای‌ مال‌ه‌کانیان‌ بده‌ن، به‌ مه‌به‌ستی‌ زانی‌نی‌ که‌موکوپی‌ خیزانه‌کانیان‌ یان‌ به‌ خیانه‌ت‌ تۆمه‌تبارکردن‌یان^(۳).

په‌سه‌ند‌ نییه‌ ئەو‌ که‌سه‌ی‌ سه‌فه‌ره‌که‌ی‌ دوور‌ و درێژه‌، له‌ناکاوه‌ به‌شه‌و‌ خۆی‌ بکاته‌وه‌ مال‌ه‌وه‌، به‌لام‌ ئەو‌ که‌سه‌ی‌ سه‌فه‌ره‌که‌ی‌ نزیکه‌ و ئافره‌ته‌که‌ی‌ چاوه‌پێی‌ ده‌کات‌ ئاوا‌ ئاساییه‌ به‌شه‌و‌ بچێته‌وه‌ لای.

ابن‌ حجر ﷺ ده‌لێت‌: فەرمووده‌که‌ هانی‌ خۆشه‌ویستی‌ ده‌دات‌ به‌تایبه‌ت‌ له‌ نێوان‌ ژن‌ و می‌رد‌ دا، چونکه‌ دانهری‌ شهرع‌ په‌چاوی‌ ئەمه‌ی‌ کردووه‌ که‌ له‌ نێوان‌ ژن‌ و می‌رد‌دا‌ هه‌یه‌، عاده‌ت‌ وایه‌ ژن‌ و می‌رد‌ به‌رامبه‌ر‌ یه‌کتری‌ هه‌ندێک‌ شتی‌ خۆیان‌ بشارنه‌وه‌ و هه‌ندێک‌ عه‌یبی‌ یه‌کتری‌ش‌ شاره‌زا‌ بن، له‌گه‌ل‌ ئەوه‌ش‌دا‌ قه‌ده‌غه‌ی‌ کردووه‌ له‌ شه‌ودا‌ له‌ناوکا‌ به‌سه‌ر‌ ئافره‌ته‌که‌ی‌ دابدات‌ نه‌وک‌ دوا‌ی‌ شتێک‌ ببینیت‌ ده‌روونی‌ پێ‌ تیکبجیت^(۴).

^(۱) فتح‌ الباری (۳۳۶/۹).

^(۲) بوخاری (۱۸۰۰) و موسلیم (۱۹۲۸) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(۳) بوخاری (۱۸۰۱) و موسلیم (۷۱۵) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(۴) فتح‌ الباری (۲۴۱/۹).

یه کیک له سوود و حکیمه ته کانی هم فرموده یه که ریگه نادات شهوان له ناکاو پیاو بگړیتوه یان بی له دهرگا دان، نهویه که نافرته خوی ناماده نه کړبیټ بۆ هاتنه وهی میړده کی.

جاییری کوری عه بدوللا څو ده لیت: پښه مېری خوا څو ده فرمویټ: "نه گهر به شهو یه کیکتان هاتوه نهوا با له دهرگای ماله کی نه دات تاوه کو نافرته کی خوی ناماده ده کات و خوی بۆ خوخ و خاوین ده کاتوه."^(۱)

نهو حوکمهش تاییه ته بهو که سې که له سه فهدا بیټ و سه فهدا کی زور بخایه نیټ، چونکه هؤکاری حوکمه که به ستراره ته وه به سه فهدی درژ.

نهو که سې به روژ بۆ کاریک دهرده چیت و پاشان نیواره ده گړیتوه، زور حه زهر نایگریته وه له بهرامبر نهو که سې که سه فهدا کی زوری پی ده چیت و زور ون ده بیټ، نهوا تووشی ناخوشی ده بیټ، چونکه له ناکاو دیته لای خیزانه کی و نهویش خوی ناماده نه کړدوه به خو ناماده کړدن و خو جوان کړدن، جا نه مه ده بیټه هوی دورکه و تنه وه له یه کتری و ناخوشی له نیوانیان."^(۲)

به لام نهو که سې مال و مناله کی ده زانن کی دیته وه نهوا نهو ریگریه نایگریته وه.

پښه مېر څو زور به دانایي مامه لې له گهل غیره یی نافرته ته کانی ده کړد: غیره یی نافرته له پیاوه کی سروشتیه و ته بیعه تیکی نافرته تانه یه، که له سروشته وه له گهل دیا به.

له هندیک نه سهدا هاتوه که "خوای گه وره غیره یی له سر نافرته تان نویوه."^(۳) بویه غیره به شیکه له سروشتی نافرته تان، خیزانه کانی پښه مېریش څو غیره یان هه بوه.

خاتوو عائشه څو ده گړیته وهو ده لیت: شهو کیان پښه مېر څو له لای من دهرچوو، منیش غیره م هستاو په شوکام، نهویش بینی چ ده کم، فرموی: "عائشه نهو چیت غیره ده کی؟"، وتم: جا بۆ غیره نه مگرئ به تاییه ت بۆ یه کیکی وه ک تو؟ پښه مېریش څو فرموی: "نایا شهیتانه کت هاتوه؟"^(۴)، گوتم: نه یی پښه مېری خوا: نایا من شهیتانم له گهل؟،

^(۱) بوخاری (۵۲۴۶) و موسلیم (۷۱۵) گیزاوه تیانه وه.

^(۲) فتح الباری (۳۴۰/۹).

^(۳) الطبرانی (۱۰۰۴۰) و نهوانی له ابن مسعوده و گیزاوه تیانه وه، به لام زه عیغه، نهلبانی له صحیح الجامع

(۱۶۲۶) به زه عیفی داناه.

^(۴) واته: شهیتان نهو یی خسته نیو دلته وه که من ده چم بۆ لای خیزانه کانی ترم، بویه نهوا حه په ساری.

فهرمووی: "به‌لی"، گوتم: له‌گه‌ل‌ هه‌موو مرۆفه‌کانیشه؟ فهرمووی: "به‌لی"، گوتم له‌گه‌ل‌ تۆش؟
فهرمووی: "به‌لی به‌لام په‌روه‌ریگار یارمه‌تیدام بۆ ئه‌وه‌ی له‌ ده‌ستی سه‌لامه‌ت بم ^(۷)."

له‌ گێڕانه‌وه‌یه‌کی تر ده‌بینین که‌ غیره پال به‌ عائیشه‌وه‌ ده‌نیت بۆ ئه‌وه‌ی به‌ شه‌و به‌ داوی پیغه‌مبه‌ر بکه‌وێت، تابزانی‌ت بۆ کوێ ده‌چیت، خاتوو عائیشه‌ خۆی ده‌گێڕێته‌وه‌ و ده‌لێت: له‌ تۆیه‌تی من پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌سه‌ر جیگا خۆی وه‌رگێراو کراس و نه‌عه‌له‌کانی داکه‌ند و برديه‌ لای پێیه‌کانی و لایه‌کی پۆشاکه‌کی پاخست و له‌سه‌ری پالکه‌وت، هه‌نده‌ی پێنه‌چوو هه‌تا وایزانی من نوستووم جا ده‌ستی درێژکرد و کراس و نه‌عه‌له‌کانی له‌به‌رکرد و ده‌رگای کرده‌وه‌و رۆیشت و ده‌رگاکی به‌ ئه‌سپایی داخست، منیش له‌چه‌که‌م کرده‌ سه‌رم و خۆم پێچایه‌وه‌و شوێنی که‌وتم، هه‌تاوه‌کو چووه‌ به‌ قبیع و زۆر پاوه‌ستا، پاشان سی‌ جار ده‌ستی به‌رزکرده‌وه‌، دواتر خۆی خوارکرده‌وه‌ و منیش خۆم خوار کرده‌وه‌، خێرابوو له‌ گه‌رانه‌وه‌، منیش خێرابووم، توند ده‌رپۆیشت، منیش توند ده‌رپۆیشت، ده‌ستیکرده‌ غاردان منیش غارم دا، پێشی که‌وتم و چوومه‌ ماله‌وه‌، هه‌ر که‌ چوومه‌ سه‌ر جیگا ئه‌ویش هاته‌ ژووره‌وه‌ و فهرمووی: "ئه‌ی عائیشه‌ ئه‌وه‌ چیه‌ بۆ وه‌ها هه‌ناسه‌ت سوار بووه‌؟"، گوتم: هیچ نییه‌، فهرمووی: "ده‌بی پێم بلێی یان خودای اللطیف الخبیر هه‌والم پێ ده‌دا؟"، منیش هه‌والم پێدا، فهرمووی: "تۆ ئه‌و پارچه‌ په‌شایه‌تییه‌ی به‌رامبه‌رم بووی؟"، گوتم: به‌لی، جا مستیکی له‌ سینگم داو ئێشاندی ^(۸)، پاشان فهرمووی: "ئایا گومان‌ت برد خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی زوڵمت لی‌ بکه‌ن؟ جوهریل هاته‌لام، بانگی کردم و منیش وه‌لام دایه‌وه‌، ئه‌ویش قه‌ت نایه‌ته‌ لات ئه‌گه‌ر تۆ جله‌کانت له‌به‌ر نه‌بیت، جا کاتێک وامزانی نوستی، هه‌زیشم لێنه‌بوو به‌ ئاگات بێنمه‌وه‌ و ترسام هه‌ست به‌ ته‌نیا‌ی بکه‌ی، پێی گوتم: په‌روه‌ریگارت فهرمانت پێده‌کات بجیه‌ لای ئه‌هلی به‌ قبیع داوی لی‌خۆشبوونیان بۆ بکه‌ی، منیش گوتم: ئه‌ی نێردراوی خودا چی بلێم؟ گوتم: بلێ السلام علیکم اهل الدیار من المؤمنین والمسلمین ویرحم الله المستقیدین منا والمستأخرین، وإنا إن شاء الله بکم لاحقون ^(۹)."

^(۷) له‌ ده‌قی عه‌ره‌بی فهرمووده‌که‌ به‌م شیوه‌یه‌ هاتوه‌ (ربی اعاننی علیه حتی أسلم)، ئه‌گه‌ر (أسلم) فعلێکی ماضی بێت، ئه‌وا واتای ئه‌وه‌یه‌، شه‌یتانه‌که‌ موسلمان بووه‌ و ریگی خراپه‌م پیشان نادات، ئه‌گه‌ر (أسلم) فعلێکی مضارع بێت: ئه‌وه‌ واتای ئه‌وه‌یه‌: من له‌ شه‌ر و خراپه‌ی ئه‌و سه‌لامه‌تم. حاشیه‌ السندي علی النسائي (۷/۷۳).

^(۸) موسلیم گێراوه‌تیوه‌ (۲۸۱۵).

^(۹) ئه‌مه‌ بۆ په‌وه‌رده‌کردنی بووه‌، بۆ ئه‌وه‌ی گومانی خراپ نه‌بات.

^(۹) موسلیم گێراوه‌تیوه‌ (۹۷۴).

فهرمووی: "به‌لی"، گوتم: له‌گه‌ل‌ هه‌موو مۆقه‌کانیشه؟ فهرمووی: "به‌لی"، گوتم له‌گه‌ل‌ تۆش؟ فهرمووی: "به‌لی به‌لام په‌روه‌ریگار یارمه‌تیدام بۆ ئه‌وه‌ی له‌ ده‌ستی سه‌لامه‌ت بم" ^(۱).

له‌ گێڕانه‌وه‌یه‌کی تر ده‌بینین که‌ غیره پال به‌ عائیشه‌وه‌ ده‌نیت بۆ ئه‌وه‌ی به‌ شه‌و به‌ داوی پیغه‌مبهر بکه‌وێت، تابزانی‌ت بۆ کوێ ده‌چیت، خاتوو عائیشه‌ خۆی ده‌گێڕێته‌وه‌ و ده‌لێت: له‌ تۆبه‌تی من پیغه‌مبهر ﷺ له‌سه‌ر جیگا خۆی وه‌رگێڕاو کراس و نه‌عه‌له‌کانی داکه‌ند و برديه‌ لای پێیه‌کانی و لایه‌کی پۆشاکه‌کی پاخست و له‌سه‌ری پالگه‌وت، هه‌نده‌ی پێنه‌چوو هه‌تا وایزانی من نوستووم جا ده‌ستی درێژکرد و کراس و نه‌عه‌له‌کانی له‌به‌رکرد و ده‌رگای کرده‌وه‌و رویش و ده‌رگاکی به‌ ئه‌سپایی داخست، منیش له‌چه‌که‌م کرده‌ سه‌رم و خۆم پێچایه‌وه‌و شوێنی که‌وتم، هه‌تاوه‌کو چوو به‌ قیغ و تۆر پاوه‌ستا، پاشان سی‌ جار ده‌ستی به‌رزکرده‌وه‌، دواتر خۆی خوارکرده‌وه‌ و منیش خۆم خوار کرده‌وه‌، خێرابوو له‌ گه‌رانه‌وه‌، منیش خێرابووم، توند ده‌رویشتم، منیش توند ده‌رویشتم، ده‌ستیکرده‌ غاردان منیش غارم دا، پێشی که‌وتم و چوومه‌ ماله‌وه‌، هه‌ر که‌ چوومه‌ سه‌ر جیگا ئه‌ویش هاته‌ ژووره‌وه‌ و فهرمووی: "ئه‌ی عائیشه‌ ئه‌وه‌ چیه‌ بۆ وه‌ها هه‌ناسه‌ت سوار بووه‌؟"، گوتم: هه‌یج نییه‌، فهرمووی: "ده‌بی پێم بڵێی یان خودای اللطیف الخبیر هه‌والم پێ ده‌دا؟"، منیش هه‌والم پێدا، فهرمووی: "تۆ ئه‌و پارچه‌ په‌شایه‌تییه‌ی به‌رامبه‌رم بووی؟"، گوتم: به‌لی، جا مستیکی له‌ سینگم داو ئێشاندی ^(۲)، پاشان فهرمووی: "نایا گومان‌ت برد خوا و پیغه‌مبهره‌که‌ی زوڵمت لی‌ بکه‌ن؟ جوهریل هاته‌لام، بانگی کردم و منیش وه‌لام داوه‌وه‌، ئه‌ویش قه‌ت نایه‌ته‌ لات ئه‌گه‌ر تۆ جله‌کانت له‌به‌ر نه‌بیت، جا کاتێک وامزانی نوستی، هه‌زیشم لێنه‌بوو به‌ ئاگات بێنمه‌وه‌ و ترسام هه‌ست به‌ ته‌نیا‌ی بکه‌ی، پێی گوتم: په‌روه‌ریگارت فهرمانت پێده‌کات بجیه‌ لای ئه‌هلی به‌قیغ داوی لی‌خۆشبوونیان بۆ بکه‌ی، منیش گوتم: ئه‌ی نێردراوی خودا چی بڵێم؟ گوتم: بلی‌ السلام علیکم اهل‌ الدیار من المؤمنین‌ والمسلمین‌ ويرحم‌ الله‌ المستقیدین‌ منا والمستأخرین‌، وإنا إن شاء الله‌ بکم لاحقون" ^(۳).

^(۱) له‌ ده‌قی عه‌ره‌بی فهرمووده‌که‌ به‌م شێوه‌یه‌ هاتوه‌ (ربی اعانني‌ عليه‌ حتی أسلم)، ئه‌گه‌ر (أسلم) فعلیکی ماضی بێت، ئه‌وا واتای ئه‌وه‌یه‌، شه‌یتانه‌که‌ موسلمان بووه‌ و ریگی خراپه‌م پیشان نادات، ئه‌گه‌ر (أسلم) فعلیکی مضارع بێت: ئه‌وه‌ واتای ئه‌وه‌یه‌: من له‌ شه‌ر و خراپه‌ی ئه‌و سه‌لامه‌تم. حاشیه‌ السندي علی النسائي (۷/۷۳).

^(۲) موسلیم گێراوه‌تیوه‌ (۲۸۱۵).

^(۳) ئه‌مه‌ بۆ په‌وه‌رده‌کردنی بووه‌، بۆ ئه‌وه‌ی گومانی خراپ نه‌بات.

^(۴) موسلیم گێراوه‌تیوه‌ (۹۷۴).

دایکې باوه‌پاران خاتو عايشه جگه له‌وهی ده‌یزانی که چنده خوښه‌ويسته لای پښتانه بهر څو مامه له لاسه کړي، له‌وهی هیه له‌لای، له‌گه‌ل نه‌وشدا له ه‌موو خیزانه‌کانی تر زیاتر غیره‌ی بڼ پښتانه بهر څو مامه له لاسه کړي، به‌لکو غیره‌ی به‌رامبه‌ر نه‌و خیزانه‌شی ه‌بوو که وه‌فاتی کړدبوو، ده‌یگوت: قه‌ت نه‌وه‌نده غیره‌م نه‌کړدوو، نه‌وه‌نده‌ی به‌رامبه‌ر خه‌دیجه ه‌م‌بووه^(۱).

پښتانه بهر څو مامه له‌کړدن له‌گه‌ل خیزانه‌کانی زور دانابوو، کاتیک تی‌بینی بک‌ردبایه غیره‌یان به‌رامبه‌ری ده‌جولیت، وه‌کو ه‌ندی‌ک له‌خه‌لکی نه‌م‌پوی نه‌ده‌کړد، نه‌وانه‌ی کاردانه‌وه‌ی توندیان به‌رامبه‌ر غیره‌ی نافرته‌کانیان ه‌یه و قسه‌یان پی‌ ده‌لین، له به‌رامبه‌ریشدا غیره و گومانی نافرته‌که زیاتر ده‌بیټ، که نه‌مه‌ش به‌ هو‌ی خراب مامه‌له‌کړدن و بی‌ حکمه‌تی پیاوه‌که‌یه، که پی‌ویسته له‌م بواره‌دا چاو له‌ حکمه‌تی و دانایی پښتانه به‌ره‌که‌ی څو بکات.

پښتانه بهر څو مامه له‌کړدن به‌ زهرده‌خه‌نه و جاروب‌ریش به‌ نام‌ژگارکړدنې نه‌رم پو‌ویه‌پو‌وی نه‌م غیره‌یه ده‌بو‌ویه‌وه، ه‌ندی‌ک‌جار به‌ گازنده‌کړدن نه‌گه‌ر باب‌ته‌که په‌یوه‌ندی‌دار بو‌ایه به‌ که‌سیکی تر و بریندارکړدنې تې‌دابووایه.

نه‌نه‌سی کو‌پی مالیک څو ده‌گپ‌ته‌وه‌و ده‌لټ: پښتانه بهر څو مامه له‌لای په‌کټ له‌ خیزانه‌کانی بوو^(۲)، په‌کټ له‌ دایکانی باوه‌پاران قاپه‌ خواردنیکې بڼ ناردن^(۳)، نه‌و خیزانه‌ی له‌ مال‌که‌ی پښتانه بهر بوو څو ده‌قیکی له‌ ده‌ستی خزمه‌ت‌کاره داو قاپه‌که که‌وته خواره‌وه و بوو به‌ دوو پارچه، پښتانه بهر څو پارچه‌ی قاپه‌کانی کو‌کرده‌وه، پاشان خوارده‌که، که‌ رڼابوو ه‌سر زه‌وی، تی‌ی کړده‌وه و ف‌رمو‌وی: "دایکتان غیره‌ گرتی"، پاشان لینه‌گه‌را خزمه‌ت‌کاره‌که بړوا ه‌تا قاپیکې تری ه‌ینا له‌ مالی نه‌و نافرته‌تی لټی بوو، قاپه‌ نو‌ییه‌که‌ی دایه‌ ده‌ستی خزمه‌ت‌کاره‌که و قاپه‌ شکاوه‌که‌شی ه‌یشته‌وه له‌ مالی نه‌و نافرته‌تی قاپه‌که‌ی شکاند^(۴).

له‌م رو‌داوه‌دا ده‌بینین که‌ پښتانه بهر څو مامه له‌کړدن نه‌رم و ه‌یمن بوو به‌رامبه‌ر خیزانه‌کانی، وپ‌رای نه‌وه‌ی قاپه‌که‌ی شکاند، که‌چی مامه‌له‌ی توند و خراب نه‌بوو تو‌په نه‌بوو قسه‌شی پی‌ نه‌گوت، به‌لکو عوزی بڼ ه‌ینایه‌وه، له‌ه‌مان کاتدا حه‌قی نه‌و

(۱) بوخاری (۳۸۱۶) و موس‌لیم (۲۴۳۴) گ‌یراوه‌تیانه‌وه.

(۲) نافرته‌که‌ خاتو عايشه بووه.

(۳) نه‌و نافرته‌ه‌ زه‌بنی کچی جه‌ش بووه، ه‌ندی‌ک‌یش ده‌لین ام سلمه‌ بووه.

(۴) بوخاری گ‌یراوه‌تیانه‌وه (۵۲۳۲).

که‌سه‌شی نه‌خوارد که قاپه‌که‌ی شکینرا، به‌لکو قاپه‌که‌ی له‌هاوشیوه‌ی. خوی بۆ که‌پانده‌وه.

ئین حه‌جر ﷺ ده‌لێت: ئەم پووداوه‌ ناماژه‌ی تێدایه‌ بۆ ئەو ئافره‌ته‌ی غیره‌ ده‌یگرێت، هه‌رچی بکات لێی ناگیرێت، چونکه‌ ئەو له‌و حاله‌ته‌دا به‌ هۆی توپه‌بوون هۆشی له‌ ده‌ستداوه‌ ^(۱).

پیغه‌مبهر ﷺ رێگری له‌و ئافره‌ته‌ ده‌گرت، گه‌ر قسه‌ی نه‌گونجای به‌ هه‌وینییه‌که‌ی گوتبا: خاتوو عایشه‌ ؓ ده‌لێت: به‌ پیغه‌مبهرم ﷺ گوت: به‌سه‌، باسی سه‌فیه‌ مه‌که‌، که‌ نه‌هاو ئاوهایه‌، -واته‌ کورته‌ بالایه‌- پیغه‌مبهر ﷺ فهرمووی: "به‌پاستی قسه‌یه‌کت کرد نه‌گه‌ر له‌گه‌ل ئاوی ده‌ریا تێکه‌لی بکه‌ین ده‌یگرێت و بۆگه‌نی ده‌کات" ^(۲).

مانای فهرمووده‌که‌ش ئه‌وه‌یه‌: ئەو غه‌یبه‌ته‌ نه‌گه‌ر له‌گه‌ل ئاوی ده‌ریا تێکه‌ل بێت، وێپای ئۆدی ئاوی ده‌ریاکه‌ که‌چی ده‌یگرێت و بۆگه‌نی ده‌کات، ئە‌ی نه‌گه‌ر گوناومی که‌وره‌تر تێکه‌لی بێت، ده‌بێت ئاوه‌که‌ چی به‌سه‌ر بێت ^(۳).

پیغه‌مبهر ﷺ بوا‌ری ده‌دا ئافره‌ته‌کانی ماف له‌یه‌کتری بستی‌ننه‌وه‌:

خاتوو عایشه‌ ؓ ده‌لێت: خیزانه‌کانی پیغه‌مبهر ﷺ دوو کۆمه‌ل بوون، کۆمه‌لێکیان عایشه‌ و حه‌فصه‌ و سه‌فیه‌ و سه‌وده‌ بوون، کۆمه‌له‌که‌ی تریش: ئافره‌ته‌کانی تر بوون، موسلمانان ده‌یانزانی که‌ پیغه‌مبهر ﷺ عایشه‌ی زۆر خوشده‌ویست، ئە‌گه‌ر یه‌کێک دیارییه‌کی هه‌بوایه‌ بیویستبایه‌ بیبات بۆ پیغه‌مبهری خوا، ئە‌وا ئە‌و که‌سه‌ی دیارییه‌که‌ی بۆ ده‌هێنا دوا‌ی ده‌خست تاوه‌کو تۆبه‌تی عایشه‌ ده‌هات، ئینجا بۆی ده‌برد. کۆمه‌له‌ی دایکی سه‌له‌مه‌ قسه‌یان له‌گه‌ل دایکی سه‌له‌مه‌ کرد و گوتیان بۆ لای پیغه‌مبهر ﷺ بۆ ئه‌وه‌ی به‌ خه‌لک بلیت: ئه‌وه‌ی ده‌یه‌وێت دیارییه‌ک بۆ پیغه‌مبهر بنێرێت له‌ هه‌ر مالێک بوو له‌ مالی خیزانه‌کانی ئە‌وا بابینزت، دایکی سه‌له‌مه‌ش په‌یامه‌که‌ی به‌ پیغه‌مبهر گه‌یاند، به‌لام وه‌لامی نه‌دایه‌وه‌، ئە‌وانیش پرسیاریان لێکرد، له‌وه‌لامدا گوتی: هه‌چی پێ نه‌فهرمووم: گوتیان: دووباره‌ قسه‌ی له‌گه‌ل بکه‌، جا که‌ تۆبه‌تی ئە‌و هاته‌وه‌ قسه‌ی له‌گه‌ل کرد، به‌لام هه‌ر وه‌لامی نه‌دایه‌وه‌، ئە‌وانیش دووباره‌ پرسیاریان لێکرد، دیسان گوتی: هه‌چی پێنه‌فهرمووم، بۆ جاری سێهه‌م دیسان لێی پرسیار کرد، ئە‌مجاره‌ پیغه‌مبهر ﷺ فهرمووی: "سه‌باره‌ت به‌ عایشه‌ ئازارم مه‌ده‌، چونکه‌ هه‌رگیز وه‌حیم بۆ نه‌هاتوه‌ کاتێک من له‌گه‌ل

^(۱) فتح الباری (۲۲۵/۹).

^(۲) ئەبو داود (۴۸۷۵) و ترمذی (۲۵۰۲) گێراوه‌تیانه‌وه‌، ئەلبانی له‌ (صحیح الجامع ۵۱۴۱) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

^(۳) تحفة الاحوذی (۱۷۷/۷).

خیزانه كانم پالگەوتبم، تەنیا لەگەڵ عائیشە نەبیّت"، گوتم: تۆبە دەكەم و بۆلای خواى كەورە دەگە پێمەوه لەوهى تۆم ئازاردا بیّت.

هەر لەسەر ئەو بابەتە، ئافەرەتەكان فاتیمةیان بانگ کرد، ئەویش كە چووە خزمەت پیتغه مبهەر ﷺ و پوخسەتى خواست، پیتغه مبهەر لەگەڵ عائیشە لە ژێر یەك پیتخەف پالگەوتبوو، فاتیمة گوتى: ئەى پیتغه مبهەرى خوا خیزانه كانت منیان بۆ لای تۆ پەوانە کردووە بۆ ئەوهى دادگەرى بکەیت لەمەر كچی ئەبى قوحافە (مەبەستیان: كچی ئەبوبەكرى سدیقه)، منبیش بۆ دەنگ بووم ^(۱). پیتغه مبهەرىش ﷺ فەرمووی: "كچەكەم ئایا ئەوهى من خۆشم دەوێت تۆش خۆشت ناوێت؟"، گوتم: بەئى، فەرمووی: "گەواتە ئەمەت خۆش بووێت" ^(۲).

فاتیمة كە ئەمەى گوی لیبوو، گەپایەوه بۆ لای خیزانه كانى پیتغه مبهەر و هەوالەكەى بۆ گێرپانەوه كە چى بە پیتغه مبهەرى خوا گوتووە و پیتغه مبهەرىش چى پى فەرمووە. گوتیان: شتیكى وات بۆ ئێمە نەكرد. دووبارە برۆوه لای پیتغه مبهەر و قسەى لەگەڵ بكە، فاتیمة گوتى: سوێند بەخوا جارێكى تر ناگە پێمەوه لای.

ئەمجارە زەینەبى كچی جەحشیان نارد، كە ئەو لە پلەوپایەدا لەلای پیتغه مبهەر هاوشانم بوو ^(۳)، هیچ ئافەرەتێك نەبینیووە وەكو زەینەب دیندار و لەخواترس و راستگۆ و بە خزمایەتى و خێركەر و خۆماندوو كەر و خواپەرست بوو، ئەوەندە نەبیّت كە زوو توپە دەبوو، بەلام خێراش دەهاتەوه سەرەخۆى، جا زەینەب هاتە خزمەتى و مۆلەتى وەرگرت، پیتغه مبهەر ﷺ لەسەر هەمان ئەو حالەتەبوو كە فاتیمة جیى هیشتبوو، گوتى: ئەى پیتغه مبهەرى خوا، خیزانه كانت منیان بۆى لای تۆ پەوانە کردووە، داواى دادگەرىت لێدەكەن لە كچی ئەبو قوحافە، عائیشە دەلێت: پاشان زۆر قسەى پى گوتم و زیادەپۆیى كرد لەسەرم، من چاودێرى پیتغه مبهەرم دەكرد كە ئایا مۆلەتم دەدا بەرپەرچى بدەمەوه. دەلێت: زەینەب نەپۆیشت هەتا زانیم كە پیتغه مبهەرى خوا ﷺ پى ناخۆش نییە بەرگرى لە

^(۱) مەبەست لێرەدا ئەوهیه كە ئەوان داواى یەكسانی و دادپەرەرى لە مەر پرسی (دیارییهكان) دەكەن، بۆئەوهى تاییەت نەبیّت بە رۆژى عائیشە، پیتغه مبهەر لەم بابەتەدا عوزى هەبوو، چونكە ناردنى دیارییهكان كارى ئەو نەبوو، بەلكو خەلكەكە دەیاننارد، بۆیه جوان نییە كاتى ناردنى دیارییهكانیان بۆ خەلك دیارى بكات، باسكردنى ئەم بابەتەش كە لە سیفەتى پیتغه مبهەر ﷺ دا بوو، جۆریكە لە زیادەریی كردن بەرامبەر ئەو زاتە، بەلام ئەوانیش عوزیان هەبوو، چونكە لێرەدا غیرە پالئەرى ئەوان بوو.

^(۲) ئاماژەیهكە بۆ خاتوو عائیشە.

^(۳) ئەمە قسەى خاتوو عائیشەیه.

خۆم بکه‌ن. جا عانیشه به‌رپه‌رچی زه‌ینه‌بی دایه‌وه هه‌تا قسه‌ی پێ بپێ و هیچ قسه‌ی نه‌ماو بپه‌نگی کرد، عانیشه ده‌لێت: تا دهم به‌ست و بپه‌نگم کرد، پیغه‌مبەر ﷺ ته‌ماشایه‌کی عانیشه‌ی کردو پێکه‌نی و فهرمووی "ئه‌وه کچی ئه‌بوپه‌که‌ه"، ئه‌مه‌ش وه‌کو ئاماژه‌یه‌ک بۆ تیگه‌یشتنی ته‌واو هۆشمنه‌ندی خاتوو عانیشه، که ئارامی گرت تا زانی به‌رامبه‌ره‌که‌ی زوڵمی لێده‌کات، ئینجا به‌ وه‌لامێکی ده‌مکوته‌که‌ر وه‌لامی دایه‌وه.

ئێین حه‌جهر ده‌لێت: ئه‌م فهرمووده‌یه کێرکێی هه‌وێیه‌کان و غیره‌یان بۆ پیاو ده‌رده‌خات، پیاویش ده‌کری بپه‌نگ بیت کاتێک ئه‌وان ده‌مه‌قالیان کرد، خۆشی ناکاته لایه‌نگه‌ری هیچ کامیان ^(۱).

لایه‌نی سییه‌م: چاره‌ی کێشه‌کان له‌ ماله‌کانی پیغه‌مبەر ﷺ

به‌ راستی پیغه‌مبەر ﷺ له‌گه‌ل‌ خیزانه‌کانیدا له‌ ژيانێکی پر له‌ کامه‌رانی و خۆشی ده‌ژیا، که جێبه‌جێکردنێکی کرداری ته‌واوی فهرمایشتی په‌روه‌ردگاره ^(۲) وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ النساء: ۱۹ واته: هاوژینه‌یان به‌ جوانی له‌گه‌ل‌دا ببه‌نه‌سه‌ر.

به‌لام له‌و ماله‌ به‌رپه‌زه‌ش هه‌ر کێشه پووده‌دات، چونکه هیچ مالێک بێ کێشه نابێت ته‌نانه‌ت مالی پیغه‌مبهرانیشت. به‌ راستی پیغه‌مبەر ﷺ وه‌کو می‌ردێک پێشه‌نگێکه بۆ هه‌موو می‌ردێک، له‌ میانی ئه‌و کێشانه‌ی له‌و ماله‌ هه‌نه، خوای گه‌وره‌ فێرمان ده‌کات که چۆن مامه‌له‌ی له‌گه‌ل‌ بکه‌ین.

ئهو بابته‌ بۆ هه‌موو می‌ردێک گرینگه، پوودانی کێشه له‌ مال ترسناک نییه، چونکه هیچ مالێک به‌ ده‌ر نییه له‌ کێشه، به‌لام ترسناکی له‌وه‌دایه، که ئه‌و کێشانه به‌ حیکمه‌ت و دانایی چاره‌سه‌ر نه‌کری، جا به‌و هۆیه‌وه کێشه‌کان زیاتر ته‌شه‌نه ده‌ستێن و له‌ ده‌ره‌نجامدا دوورکه‌وتنه و ده‌ستلێک به‌ردان پووده‌دات.

پیغه‌مبەر ﷺ چۆن ئه‌و کێشانه‌ی چاره‌سه‌ر ده‌کرد:

به‌راستی مالی پیغه‌مبەر ﷺ به‌ چه‌ند کێشه‌یه‌کی زۆر ناخۆش و ئالۆز و دژواردا تێپه‌رپێ، وه‌کوو پووداوی (إفك) بوختان و چیرۆکی داواکردی نه‌فه‌قه و چیرۆکی مارییه و هه‌رامکردنی له‌ خۆی.

ئێمه هه‌ندێک له‌و پووداوانه باس ده‌که‌ین و لێیان پاده‌می‌نین که چۆن پیغه‌مبەر ﷺ مامه‌له‌ی له‌گه‌ل‌دا کردوون. سه‌باره‌ت به‌ چیرۆکی (إفك) بوختان، ئه‌و به‌لایه گه‌وره‌یه بوو

^(۱) فتح الباری (۲۰۸/۵).

که توشی دایکی باوه پداران خاتوو عائیشه بوو ۞ تاوه کو په روه ردگار پاکانه ی نه و
ثافره ته ی له سه رووی حهوت ناسمانه وه راگه یاند.

خاتوو عائیشه ۞ رووداوه که مان بؤ ده گپړېته وه و ده فرموت: کاتیک پښغه مېر ۞
بؤ سه رفره رکړدن ده رچووبایه، تېروپشکی له نیوان خیزانه کانی ده کرد، کامیان ناوی
ده رچووبایه له گهل خوی ده یبرد، جا له غه زای (بني المصطلق) ناوی من ده رچوو، نه مه
دوای دابه زینی ثایه تی حجاب بوو، بویه من هر له ناو که ژاوه که مدا ه لده گیرام و
داده به زیتنرام. دوای ته و ابوونی غه زاکه، که پاینه وه تاوه کو له مه دینه نریک بووینه وه، له
وه ستانیکدا من بؤ هندی که کاری خوم له سوپاکه دوور که وتمه وه، که ویستم بگه پښمه بینیم
ملوانه که کم لی وون بووه، نیت منیش به دوایدا ده گه پام، له و کاته دا سوپاکه جولای
کرد، نه وانه ی که ژاوه ی منیان ه لده گرت وایانزانی من هر له ناو که ژاوه که دام، چونکه
ثافره ت نه و نه ده قورس نه بوو له و سه رده مه، ثافره تان لاشه یان لاوازیو نانیان به که می
ده خوارد، بویه ه لگرانی که ژاوه که سوکی که ژاوه که سه رنجی رانه کیشان و خستیانه سه ر
و شتره که و به پښکه وتن، منیش ملوانه که کم دوزیه وه، به لام سوپاکه به پښکه وتبوو، که
گه پامه وه شوینی خوم بینیم که س له وئ نه ماوه، بؤچوونم و ابوو نه وان به نه بوونی من له
که ژاوه که دا ده زانن و به دوامدا ده گه پښنه وه، نیت هر له و کاته ی دانیشتبووم، خو
بردمیه وه و خه وتم، سه فوانی کوپی موعه تته لیش له دوای سوپاکه ری ده کرد، شه و
گه یشته جیگا که ی من، تارمایی ئاده میزادیکی بینی خه وتووه، که نریکبوویه وه ناسیمی،
چونکه پیش دابه زینی حجاب منی بینی بوو، نیت منیش به ده نگی (إنا لله وإنا إليه
راجعون) ی سه فوان به ناگا بوومه وه، منیش پووخساری خوم داپوشی، سویند به خوا
گویم له وشه یه کی نه بوو، ته نیا که وتی: (إنا لله وإنا إليه راجعون) نینجا و شتره که ی
یخکرد و منیش سواری بووم. نه و و شتره که ی راده کیشا، له گه رمای نیوه پؤ گه یشینه
لایان، نیت نه وه ی تیاچوو له و بابه ته دا هر من بووم که تیاچووم، سه ری نه و هه موو درؤ
و ده له سه یه عه بدوللای کوپی ثوبه ی کوپی سه لول بوو.

که پاینه وه مه دینه و یه ک مانگ ته ندروستیم باش نه بوو، خه لکی زؤر باسی قسه ی
بوختان چییه کانیان ده کرد، منیش له و باسه بی ناگا بووم، نه وه ش ده یخستمه گومانه وه،
چونکه نه و پووخوشیه ی پیشووتر له کاتی بوونی نه خوشیدا له پووخساری پښغه مېر ۞
ده مبینی نه مجاره یان هه ستم پی نه ده کرد، به لکو ده هاته لام و سه لامی ده کرد و
ده یفرموو: "چون بووی؟"، نینجا ده پویش، نه وه ش ده یخستمه گومانه وه کاتیک له

نەخۆشىيەكە چاك بوومەۋە لەگەلّ دايكى موستەح چووينە ئەو جىڭايەى كە پىۋىستى خۆمانمان تىايدا ئەنجام

دەدا، دەرىش نەدەچووين تەنيا شەو بۆ شەو نەبىت. ئەمە كاتىك بوو پىش ئەۋەى جىڭاي تايبەت بۆ ئەم مەبەستە لە نزيك مالەكانمان دروست بكرىت... كاتىك لەگەلّ دايكى موستەح گەراينەۋە، پىي نا بە دامىنى كراسەكەى و داۋ كەوت و گوتى: بەدبەخت بىت موستەحى كورم، گوتم: ئايا قسە بە كەسەك دەلەيت كە ئامادەى جەنگى بەدر بوۋە؟ گوتى: ئەى بى ئاگا نەتزانىۋە چى گوتوۋە؟ ئىتر ئەۋىش باسى ئەۋانەى كردوۋە كە ھەلساۋن بە ھەلبەستنى بوختانەكە، ئىتر ئەۋەندى تر نەخۆش كەۋتم.

كاتىك گەرامەۋە مالەۋە، پىڭمبەر ﷺ ھاتە ژوورەكەم و سەلامى لىكردم، فەرموۋى: "چۇنى؟" گوتم: ئايا رىگەم دەدەيت بچمە لاي باۋكم و دايكم؟ مەبەستىشم ئەۋە بوو لە رىگەى ئەۋانەۋە لە ھەۋالەكە دلنبا بم. بە دايكم گوت: خەلكى باسى چى دەكەن؟ ئەۋىش گوتى: كچم دان بەخۆتدا بگرە، سوڭند بەخۋا كەمجار ھەيە، ئافرەتەك جوان بىت و خاۋەن ھەۋى بىت، قسەى لەسەر نەكرىت، دەلەيت گوتم: پاك و بىگەردى بۆ خۋا، كەۋاتە خەلكى لەم بارەيەۋە قسەيان كردوۋە. ئىتر ئەۋەشەۋە تاكو رۆژ بوۋىەۋە من ھەر دەگرىام.

پىڭمبەر ﷺ كە بىنى ۋەحى دواكەوت، بانگى ەلى كوپى ئەبو تالەب و ئوسامەى كوپى زەيدى كرد، لە بارەى جىابوونەۋە لە عائىشە داۋاي پاو بۆچوۋنى لىكردن، ئوسامە باسى پاك و خاۋىنى خاتوۋ عائىشەى كرد، گوتى: ئەى پىڭمبەرى خاۋ خىزانى تۆيە و لە چاكە زياتر ھىچى ترمان لىي نەبىنىۋە، بەلام ەلى كوپى ئەبو تالەب گوتى: ئەى پىڭمبەرى خاۋ رىگەت لەسەر تەسك نەكراۋەتەۋە و ئافرەتى ترىش زۆن، ئەگەر پرسىار لە كەنيزەكەيشى بكەيت، قسەى راستت بۆ دەكات^(۱).

دەفەرموۋىت: پىڭمبەر ﷺ ناردى بەداۋى بەررە و فەرموۋى: "ئەى بەررە، ئايا شتىكت بىنىۋە بتخاتە گومانەۋە؟"، بەررە گوتى: سوڭند بەۋ كەسەى تۆى بە پاستى پەۋانە كردوۋە ھىچ شتىكى خراپم لى نەبىنىۋە. پاشان پىڭمبەر ﷺ لەبارەى من پرسىارى لە زەينەبى كچى جەحش كرد، كە ئايا ھىچى زانىۋە يان ھىچى بىنىۋە؟ ئەۋىش گوتى: ئەى پىڭمبەرى خاۋ، چاۋ و گوتى خۆم دەپارزىم، جگە لە خىر ھىچى ترم

(۱) ئەۋ قسەيەى ەلى كردى، لەسەر بنەماى ئەۋ بىزارى و دلەراۋكىيە بوو كە پىڭمبەر ﷺ توشى بوو، ويستى ئارامى بكاتەۋە، چونكە ئەم كارە لە ھەموو شتىك گرنگتر بوو.

لی نه زانیوه. عائیشه ده لیت: نو تا که خیزانی پېغه مېر بوو که خوی هاوشانی من ده زانی، خوی گوره به دینداری خوی له م بابه ته پاراستبوی.

ئینجا پېغه مېر ښه به رامېر عېدولای کړی سېلول داوی له خه لکه که ی کرد که کی لومه ی ده کات له سر نه و قسه یی به خیزانه کانی کوتووه، پاشان چوه سر مینېر و فېرموی: "نهی کومه لانی موسلمانان، کی لومه ی نه و که سه ده کات له سر نه و کاره ی کړیوی ته ^(۱)، سویند به خوا جگه له چاکه هیچ له خیزانم نه یینیوه، نه وان باسی پیاوړکیان کړوه، نه ویش جگه له چاکه هیچ له باره یوه نه زانیوه، هیچ کاتیکیش له گه ل خوم نه بیت نه ماتوته لای خیزانم"، نیر سېدی کړی موعازی نه ساری ه لساو گوتی: نه ی پېغه مېری خوا من سرت ده خم، نه گره نه و که سه له هوزی نه و سه خوم له گره دنی ده دم، نه گره له برا خه زره جیبه کایشه فېرمانان پیکه جیبه جی ده کین.

ده لیت: له و کاته دا گوره ی خه زره ج سېدی کړی عوباده - که پیشتر پیاوړکی چاکه کاریش بووه به لام ده مارگیری پالی پتوونه نه و قسه یی بکات - ه لسا و به سېدی گوت: دروت کرد، سویند به خوا ناتوانیت بیکوژیت، ئینجا سېدی کړی حه زیر که ناموزای سېدی کړی مه اعاز بوو ه لسا به سېدی کړی عوباده ی گوت: تو درو ده کیت، سویند به خوا ده بیت بیکوژین، تو پیاوړکی دوپوویت و به رگری له دوپووه کان ده کیت.

نیر ه ردولا له بهر یه کتر ه لسانه وه خه ریک بوو شه پووبدات، پېغه مېر ښه هر له سر مینېر بوو، هیوری کړنه وه، نه وانیش نارام بوونه وه. عائیشه ده فېرمویت: منیش هر ده گریام و خوم لی نه ده کت، باوکم و دایکم هاتنه لام و دوو روژ و شه ویک بوو هر ده گریام و ده خه وتم، فرمیسکم وشک نه ده بوویه وه، نه وانیش ده ترسان گریان بمفوتین، ده فېرمویت: نه و کاته ی نه وان لام بوون نافرته تیک له نه ساریه کان هاته لام و نه ویش له گه لم ده سستی کړه گریان، له و کاته پېغه مېر ښه هاته ژووره وه و سه لامی کرد، له وه ته ی نه و قسه کرابوو له لام دانه نیشبوو.

یه ک مانگ به سر نه م قسه و باسه تیپه پ بوو، بی نه وه ی وه حی دابه زیت، ده فېرمویت: پېغه مېر ښه که لامان دانیش شایه تمنی هینا و فېرموی: (اما بعد) من ه والیکي ناواو ناواهم پی گیشته وه، جا نه گره تو بی تاوانی خوی گوره به خوی پاکت ده کاته وه،

^(۱) له ده قی فېرموده که (من یعزنی) هاتوه: واته کی لومه ی نه و که سه ده کات که نه و قسانه ی کړدوه، لومه ی من ناکات... یان واتای: کی پشتیوانیم ده کات و سه رم ده خات.

ئه‌گه‌ر گونا‌ه‌ی‌کیشت ئه‌نجام داوه‌ داوا‌ی لی‌خ‌و‌ش‌بو‌ون بکه‌و بۆ لای په‌روره‌دگار بگه‌رێوه‌، چونکه‌ هه‌ر به‌نده‌یه‌ک دان به‌ گونا‌ه‌ی خ‌و‌یدا بنی‌ت و بگه‌رێته‌وه‌ خ‌و‌ای گه‌وره‌ لی‌ی خ‌و‌ش ده‌بی‌ت. کاتی‌ک پیغه‌مبه‌ر ﷺ قسه‌که‌ی ته‌وا‌و کرد، هه‌ستم کرد یه‌ک د‌ل‌و‌په‌ فرمی‌سکم نه‌ما، به‌ باو‌کم گوت: وه‌لام‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ بده‌ره‌وه‌، گوتی: به‌ خوا نازانم چی وه‌لام‌ بده‌مه‌وه‌؟ به‌ دای‌کم گوت: وه‌لام‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ بده‌ره‌وه‌ ئه‌ویش هه‌ر وای گوت.

ده‌فه‌رمو‌یت: منیش هیشتا مندا‌ل بووم قورئانم زۆر له‌به‌ر نه‌بوو، پیم گوت: سو‌یند به‌ خوا چاک ده‌زانم ئی‌وه‌ ئه‌م قسه‌تان بیستوه‌ و باوه‌پیشان پیکردوه‌، ئه‌گه‌ر ب‌ل‌یم من بی‌ تاوانم، خواش ده‌زانیت من بی‌ تاوانم، باوه‌پم پی‌ ناکه‌ن، ئه‌گه‌ر دان به‌ کاری‌کیشدا بنیم که‌ نه‌مکردوه‌، خواش ده‌زانیت من له‌و کاره‌ پاک و خا‌و‌ینم، باوه‌پم پی‌ ده‌که‌ن، سو‌یند به‌خوا هه‌ر قسه‌که‌ی باوکی یوسف ده‌که‌م ﴿فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ﴾ یوسف: ۱۸ واتای ئایه‌ته‌که‌: چارم ته‌نها خ‌و‌گری و ئارام گرته‌ به‌جوانترین شی‌وه‌، هه‌ر خواش داوا‌ی کۆمه‌کی لێ‌ده‌کریت له‌سه‌ر ئه‌و باسه‌ی ئی‌وه‌ ده‌یکه‌ن.

ده‌فه‌رمو‌یت: رو‌یشتم بۆ سه‌ر جیگا‌که‌م، چاک ده‌مزانی که‌ پاک و خا‌و‌ینم، خ‌و‌ای گه‌وره‌ پاک و خا‌و‌ینیم پا ده‌گه‌ینیت، به‌لام‌ سو‌یند به‌ خوا هه‌رگیز وام نه‌ده‌زانی وه‌حی دابه‌زیت و بخو‌ینرێته‌وه‌، خ‌و‌شم له‌وه‌ بی‌ بایه‌خ تر بووم خ‌و‌ای گه‌وره‌ له‌ باره‌ی منه‌وه‌ قسه‌یه‌ک له‌ قورئان بکات بخو‌ینرێته‌وه‌، به‌لکو ئومیدم وابوو پیغه‌مبه‌ر ﷺ خه‌ونێک ببینیت خ‌و‌ای گه‌وره‌ تیایدا پاک و خا‌و‌ینم پا‌بگه‌ینیت.

ده‌فه‌رمو‌یت: سو‌یند به‌ خوا پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌و جیگاهه‌ی هه‌ل‌نه‌سا، تاوه‌کو خ‌و‌ای گه‌وره‌ وه‌حی به‌سه‌ر دابه‌زاند و بارێکی نا ئاسایی به‌سه‌ردا هات و وه‌کو دنکه‌ مراوری تکه‌ تکه‌ ئاره‌قی ده‌پ‌ژاند، که‌ ئیمه‌ له‌ زستانیشدا بووین، ده‌فه‌رمو‌یت: کاتی‌ک باری ئاسایی بوویه‌وه‌، خه‌نده‌یه‌کی کرد و یه‌که‌مین وشه‌ی ئه‌وه‌بوو فه‌رمو‌ی: "مژده‌ت لی‌ بی‌ت ئه‌ی عانیشه‌، سو‌یند به‌خوا په‌روه‌ردگار تێ پاكانه‌ی تۆی پا‌گه‌یاند"، دای‌کم گوتی: هه‌ل‌سه‌ بۆ لای، گوتم: سو‌یند به‌خوا هه‌ل‌ناستم بۆ لای و سو‌پاسی که‌س ناکه‌م جگه‌ له‌خ‌و‌ای گه‌وره‌ نه‌بی‌ت. ئیتر خ‌و‌ای گه‌وره‌ ئه‌م ئایه‌تانه‌ی دابه‌زاند.....

﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ مَا أَكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۚ لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ ...﴾ النور: ۱-۲۰

واتای نوو نایه‌تی سه‌ره‌تا: بێگومان ئه‌وانه‌ی بوختانه‌که‌یان هه‌لبه‌ست ده‌سته‌یه‌ک بوون له‌ خۆتان (یاخود واخۆیان نیشان ده‌دا که له‌خۆتان) وامه‌زانی که ئه‌و بوختانه‌ شه‌پو خراپ بوو بۆتان، به‌لکو خێر بوو بۆتان (تا ئیمانداران له‌ سووپوه‌کان جیا‌بێته‌وه‌، ئیماندارانی دڵپاک وریا بینه‌وه‌)، بێگومان تاوانی هه‌رکس له‌و بوختانچیا نه‌هه‌رینی خۆیدا‌یه‌تی، ئه‌و که‌سه‌ش سه‌رۆک و گه‌وره‌و هه‌لبه‌ستی بوختانه‌که‌یه‌، سزایه‌کی سه‌خت و گه‌وره‌ بۆی ئاماده‌یه‌. (۱۱) ده‌بوا کاتێک گوێتان له‌و بوختانه‌ بوو، بتانوتایه‌: ئیتمه‌ بۆمان نییه‌ قسه‌ی وابکه‌ین، پاک‌ی و بێگه‌ردی بۆ خوا، ناخه‌ر ئه‌مه‌ بوختانیکی زۆر گه‌وره‌ و ناقۆلایه‌.

کاتێک خوای گه‌وره‌ پاک و خاوینی منی دابه‌زاند، ئه‌بویه‌کر ﷺ که پێشتر یارمه‌تی (موسه‌حی کوپی ئه‌ناشه‌) ده‌دا به‌هۆی هه‌ژاری و خزمایه‌تی‌یه‌وه‌، گوتی سوێند به‌ خوا هه‌رگیز له‌مه‌ به‌دوا یارمه‌تی موسه‌ح نادهم دوا‌ی ئه‌و قسانه‌ی ده‌رباره‌ی عایشه‌ کردی، نیت‌ر خوای گه‌وره‌ ئه‌م نایه‌ته‌ی دابه‌زاند: ﴿وَلَا يَأْتِلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ النور: ۲۲

واتای ئه‌م نایه‌ته‌: ئه‌وانه‌ی که‌خواه‌نی سامان و به‌خشنده‌یین له‌ ئێوه‌ باسوێند نه‌خۆن که یارمه‌تی خزمان و هه‌ژاران و کۆچه‌ران له‌ پێناوی خوا‌دا نه‌ده‌ن، (له‌به‌رئێوه‌ی به‌شداربوون له‌ وتنی بوختانه‌که‌دا)، ده‌با لێبوورده‌بن، ده‌با چاوپۆشی بکه‌ن، مه‌گه‌ر خه‌ز ناکه‌ن خوا لێتان خۆش بێت، خواش هه‌میشه‌ لێخۆشبوو میه‌ره‌بانه‌.

ئه‌بویه‌کر گوتی: به‌لێ سوێند به‌خوا خه‌زده‌که‌م خوای گه‌وره‌ لێم خۆش بێت، نیت‌ر ئه‌و خه‌رجیه‌ی گه‌رانده‌وه‌ بۆ موسه‌ح و گوتی: هه‌رگیز بێ به‌شی ناکه‌م^(۱).

له‌ فهرمووده‌ی بوختانکردن، چه‌ند سوودێک هه‌یه‌، که رێبازی مامه‌له‌کردنی پیغمه‌مبه‌ر له‌گه‌ل خێزانه‌کانی روون ده‌کاته‌وه‌، له‌وانه‌:

۱- شیوازی له‌سه‌ره‌خۆیی و په‌له‌نه‌کردن:

پیغمه‌مبه‌ر ﷺ له‌به‌رامبه‌ر حوکمدان له‌سه‌ر ئه‌و پرۆپاگه‌ندانه‌ شیوازی په‌له‌نه‌کردنی گرته‌به‌ر، به‌ر له‌وه‌ی هه‌ر بێاریک ده‌ربکات هه‌تسا به‌ لێکۆلینه‌وه‌یه‌کی ورد، بۆ ئه‌وه‌ی

^(۱) بوخاری (۲۶۶۱) و موسلیم (۲۷۷۰) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

دادگەر بێت له‌ بریاردان. نزیکه‌ی مانگیك له‌سەر رووداری بوختان کردنه‌که تێپه‌ری، ئه‌و هێشتا قسه‌ی له‌وباره‌یه‌وه له‌گه‌ل‌ عائیشه نه‌کرد، به‌لکو پرسیارو لێکۆڵینه‌وه‌ی ده‌کرد.

۲- گۆڕینی شیوازی مامه‌له‌کردن:

ئە‌وه‌ی له‌و چیرۆکه‌ وه‌رده‌گیریت: ئە‌وه‌یه، که پیغمبهر ﷺ شیوازی خۆی له‌مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل‌ خیزانه‌که‌ی گۆڕی، له‌لای دانه‌دە‌نیشت و ئه‌و نه‌رمونیانه‌ی پێش‌ووتر هه‌یبوو له‌گه‌ل‌ی نه‌ده‌نواند، خاتوو عائیشه ؓ ده‌لێت: له‌و مه‌ینه‌ت و ئازاره‌ی هه‌م‌بوو، ئه‌وه‌نده نه‌رمیم له‌ پیغمبهر ﷺ نه‌ده‌دیت که پێشتر به‌رامبهرم هه‌یبوو.

ئە‌و هه‌لۆسته‌ش له‌ پیغمبهره‌وه ﷺ به‌لگه‌یه له‌سەر حیکمه‌تێکی زۆر له‌ مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل‌ ئه‌و پووداوه، ئه‌و به‌یه‌کجاری پش‌تی تێنه‌کرد، چونکه پش‌ت تێکردن خۆی له‌ خۆیدا سزایه له‌سەر سه‌رپێچیه‌ک یان گوناھێک، له‌و هه‌قه‌شدا هیچ شتێک له‌ ئارادانیه تا ئە‌وه‌ی شایه‌نی سزا بێت له‌سه‌ری، به‌لکو لێی ده‌پرسی: "ئایا ئه‌و چۆنه؟"، له‌به‌رامبهریشدا ئه‌و مامه‌له‌ ئاساییه‌ی له‌گه‌ل‌ نه‌ده‌کرد، که پێش بوختانه‌که ده‌یکرد، ئه‌مه‌ش بۆ ئە‌وه‌ی هه‌ست بکات شتێک پووداوه و بۆ زانینی راستیه‌که پتووستی به‌ لێکۆڵینه‌وه هه‌یه.

ابن حجر ده‌لێت: ئه‌و سوودانه‌ی له‌و پووداوه وه‌رده‌گیریت، نه‌رمونیانی و باش مامه‌له‌کردنی پیغمبهره ﷺ له‌گه‌ل‌ خیزانه‌کانی، که مکردنه‌وه‌ی ئه‌و نه‌رمونیانی و مامه‌له‌ باشیه‌ش له‌کاتی به‌رپا‌بوونی پرۆپاگه‌نده‌یه‌ک ئه‌گه‌ر چی هێشتا یه‌کلای نه‌بۆته‌وه، سووده‌که‌ی ئه‌مه‌یه، که بزانیته‌که‌ گۆراوه، ئینجا یان داوای لێ‌بوردن بکات یان دانی پێدا بنیت^(۱).

ئە‌وه‌وه‌ی ده‌لێت: بزانه‌ فه‌رمووده‌ی بوختانکردنه‌که سوودیکی زۆری له‌ خۆگرتووه له‌وانه: گه‌ر شتێک پوودا یان پرۆپاگه‌نده‌یه‌ک دروست بوو، ئه‌و کات نه‌رمونیانی له‌گه‌ل‌ خیزانییدا که‌م‌کاته‌وه، بۆ ئە‌وه‌ی له‌ هۆکاره‌که‌ی تێیگات و پرسیار بکات و بابته‌که‌ لا‌بات^(۲).

۳- راویژکردن و کوک‌کردنه‌وه‌ی رایه‌کان:

پیغمبهر ﷺ به‌ نه‌هێنه‌کی زۆر ده‌ستی کرد به‌ ورد‌بوونه‌وه له‌و پرۆپاگه‌نده‌یه، له‌ په‌وشتی خاتوو عائیشه‌ی ده‌پرسی: که ئایا هیچی لێ‌بینراوه؟ پرسیا‌ری له‌ هه‌ر یه‌که له‌ ئوسامه‌ی کۆری زه‌یدو‌عه‌لی کۆری ئه‌بو تالیب و به‌ریه‌ی خزمه‌تکاری زه‌ینه‌ب کرد.

(۱) فتح الباری (۴/۷۹).

(۲) شرحی نه‌وه‌ی له‌ سه‌حیحی موس‌لیم (۱۷/۱۱۷).

هەلباردن پېغمبەرى خوا ﷺ بۆ ئەو چوار كەسە لە خۆرا نەبوو، عەلى كۆپى ئەبوتالەيب خزمەتى و لە خانەوادەكەيەتى، ئوسامەش يەككە لە نزيكەكان لە مالى پېغمبەر ﷺ كە نەينى دەپارزيت.

ابن حجر دەلەيت: (حېكمەت لە ديارىكردنى عەلى و ئوسامە بۆ راويزكردن ئەو يەكە عەلى وەكو كۆپى خۆى وابوو، چونكە هەر لە مندالەيبەو پەرەردەي كرىووه پاشان لىي دانەپراو و پەيوەندى لەگەلى بەهيتتر بوو، ئەويش بە مارەبىرى فاتيماي كچى، دەبينى ئەو كەسە تايەتكراو بە راويزكردن سەبارەت بە خيزانەكەي، چونكە لە خەلكى تر زياتر شارەزاترە لە كاروبارى مالى پېغمبەرى خوا ﷺ، لە كاروبارى گشتيشدا، ئەو ئەلى راويزكردنى بىرىتى بوو لە گەورە هاو لەكان وەك ئەبوبەكر و عومەر.

ئوسامەش وەكو عەليە لە نزيكى لە مالى پېغمبەرى خوا ﷺ، خۆشەويستە لەلاي، بۆيە پييان دەگوت خۆشەويستى پېغمبەرى خوا، كە تايەتى كرد بە راويزكردن بېجگە لە دايك و باوكى، چونكە گەنج بوو وەك عەلى، گەرچى عەلى گەورەتر بوو، گەنج ھۆشى بۆ وەلامدانەو بېگەرد و بەهيت و توانادارتەر، وەكو پىر نىيە، چونكە كەسى پىر زۆر حىساب بۆ داوړۆو سەرەنجامى پوداوەكان دەكات، لەوانەيە ھەندىك شت بشاريتەو كە بۆي دەردەكەويت، ئەمەش وەك ريزگرتنىك بۆ كەسى پرسىاركەر و كەسى بەرپرسى پوداوەكە^(۱).

لە ئافەرەتانيش دوو كەسى ھەلبارد:

يەكەم: زەينەب لەناو خانەوادەي پېغمبەر كە ئامۆزا و خيزانىشى بوو.

دووەم: كە نيزەكەي، چونكە نزيك بوو لىي و شارەزاي كاروبارى مالى پېغمبەر بوو.

بېگومان، ئەو ھەلباردن بەلگەيە لەسەر حېكمەتى پېغمبەرى خوا ﷺ و تەواوى زيرەكايەتى لە مامەلە كردن لەگەل ئەو كاروبارانەي پەيوەنديان بە شەپەفەو ھەبوو.

دواي ئەو ھى پېغمبەرى خوا ﷺ ئەو لىكۆلەينەو نەينى و ھىواشەي ئەنجامدا، بەسەر مەنبەر كەوت و پوونى كرىووە، كە ئەو كەسەي لە پشت ئەو فتينەيە عەبدوللاي كۆپى ئوبەي سەرۆكى دوو پووەكانە، فەرمووى: "كى ھەقم لەبارەي پياوړك پى دەدات، كە لەمەي خيزانەكەم ئازارى دام، سوپند بە خواي گەورە ھىچ شتىكم لە خيزانەكەم نەبينىووە جگە لە خىر و باشە نەبىت، باسى پياوړكيان كرىووە كە ھەر ئەلى خىرە لە باشە بەولارە ھىچى ترم لىتەبينىووە، ھەر جارێك ھاتبايە لاي خيزانەكەم ئەوا بە ياورەي من دەھات."

(۱) فتح البارى (۱/۶۹۷).

نهمه‌ش به‌رگریکردنه‌ له‌ خیزانه‌که‌ی چونکه‌ فهرمووی: "سویند به‌ خوای‌ گه‌وره‌ جگه‌ له‌ خێرو‌ باشه‌ هه‌چی‌ دیم‌ لێ‌ به‌دی‌ نه‌کردوه‌".

له‌گه‌ل‌ نه‌وه‌ی‌ پیغه‌مبهری‌ خوا‌ گه‌یشه‌ بر‌وا‌ له‌ پاکی‌ و بێگونا‌هی‌ خاتوو‌ عایشه‌، به‌لام‌ هه‌ر‌ چاوه‌پێی‌ دابه‌زینی‌ وه‌حی‌ ده‌کرد، بۆ‌ نه‌وه‌ی‌ برپاره‌که‌ یه‌کلایی‌ که‌روه‌ه‌ بیت. له‌ باره‌ی‌ دواکه‌وتنی‌ وه‌حیش‌ حیکمه‌تیکی‌ ژۆر‌ هه‌یه‌ له‌ گرنگ‌ترینیان: خوای‌ گه‌وره‌ ویستی‌ له‌ میانه‌ی‌ نه‌و‌ رووداو‌ه‌ ئۆمه‌ته‌که‌ فێربکات‌ چۆن‌ مامه‌له‌ له‌گه‌ل‌ نه‌و‌ جوړه‌ بابه‌ته‌ هه‌ستیارانه‌ بکه‌ن، بۆ‌ پاراستنی‌ خیزانی‌ موسلمانان‌ له‌ تێکچوون‌ و هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌.

۴- دوا‌ی‌ نه‌مه‌، رێگایه‌کی‌ بۆ‌ دیدنه‌ی‌ عایشه‌ هه‌لبژارد:

بۆ‌ نه‌وه‌ی‌ بگاته‌ چاره‌سه‌رێک‌ بۆ‌ نه‌و‌ کێشه‌یه‌ و هه‌روه‌ها‌ بۆ‌ نه‌وی‌ پاستیه‌کان‌ ئاشکرا‌ بن‌ و ده‌له‌کان‌ هه‌چیان‌ تیا‌دا‌ نه‌مینیت‌ و پاک‌ ببنه‌وه‌، ژۆر‌ به‌ راشاکانه‌وه‌ له‌سه‌ر‌ نه‌م‌ بابه‌ته‌ له‌گه‌ل‌یدا‌ قسه‌ی‌ کرد. به‌ خاتوو‌ عایشه‌ی‌ فهرمووی: "ئه‌ی‌ عایشه‌ سه‌باره‌ت‌ به‌ تۆ‌ ئاوه‌او‌ ئاوا‌ گو‌ترلوه‌ و پێم‌ گه‌یشته‌وه‌، نه‌گه‌ر‌ تۆ‌ بێ‌ تاوان‌ بیت‌ ئه‌وا‌ خوای‌ گه‌وره‌ پاکی‌ و بیتاوانیت‌ پاده‌گه‌ینیت، نه‌گه‌ریش‌ گونا‌مێکت‌ کردبیت‌ ئه‌وا‌ دلۆی‌ لی‌خۆشبوون‌ له‌ خوای‌ گه‌وره‌ بکه‌، چونکه‌ به‌نده‌ نه‌گه‌ر‌ دانی‌نا‌ به‌ گونا‌مه‌که‌ی‌ و پاشان‌ ته‌وبه‌ی‌ کرد‌ ئه‌وا‌ خوای‌ گه‌وره‌ ته‌وبه‌که‌ی‌ لی‌و‌مرده‌گریت".

۵- دوا‌ی‌ ئاشکرا‌بوونی‌ پاکی‌ خاتوو‌ عایشه‌، پێشبینی‌ نه‌وه‌ی‌ ده‌کرد‌ کار‌دانه‌وه‌ی‌ هه‌بیت‌ و توره‌یی‌ بنوینیت:

نهمه‌ش وه‌ک‌ نه‌وه‌ی‌ خاتوو‌ عایشه‌ گو‌تی: (دایکم‌ پێی‌ گو‌تم: هه‌له‌سه‌ بۆ‌ لای‌ پیغه‌مبهر‌ برۆ، وتم: سویند به‌خوا‌ ناچم‌ بۆ‌لای، جگه‌ له‌ په‌روه‌ردگار‌ سوپاسی‌ که‌سی‌ تر‌ناکه‌م). نه‌وه‌وی‌ ده‌لێت: (راگه‌یاندنی‌ پاکیه‌تی‌ خاتوو‌ عایشه‌ له‌و‌ بوختانه‌ی‌ پێکرا، پاکیه‌تی‌یه‌ی‌ نه‌ب‌راوه‌یه‌ به‌ ده‌قی‌ قورئانی‌ پێرۆز، بۆیه‌ نه‌و‌ که‌سه‌ی‌ گومانی‌ هه‌بیت‌ له‌و‌ پاکیه‌یه‌ نه‌وا‌ - په‌نا‌ به‌خوا- به‌ رای‌ ئیجماعی‌ زانایان‌ کافرێکی‌ هه‌لگه‌پایه‌وه‌).

له‌و‌ رووداو‌ و گرفتانه‌ی‌ رووبه‌رووی‌ ماله‌کانی‌ پیغه‌مبهر‌ بوونه‌ته‌وه‌: داوا‌کردنی‌ خیزانه‌کانی‌ بۆ‌ زیادکردنی‌ خه‌رجی:

نهم‌ چیرۆکه‌ چۆنه‌تی‌ مامه‌له‌ی‌ پیغه‌مبهر‌ ﷺ له‌گه‌ل‌ گرفته‌ ئابورییه‌کان‌ پوون‌ ده‌کاته‌وه‌، گرفته‌که‌ش‌ داوا‌کردنی‌ خیزانه‌کانیه‌تی‌ بۆ‌ زیادکردنی‌ خه‌رجی.

جاییری‌ کو‌ری‌ عه‌بدوللا‌ ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ و ده‌لێت: نه‌بو‌ به‌کر‌ مۆله‌تی‌ خواست‌ بیته‌ خزمه‌ت‌ پیغه‌مبهری‌ خوا ﷺ، بینی‌ خه‌لک‌ له‌لای‌ ده‌رگای‌ ماله‌که‌ی‌ کۆبوونه‌ته‌وه‌ و که‌سیش‌ مۆله‌تی‌ پێنه‌دراوه‌.

مؤله تدرا نه بوبه کړ چوه ژوره وه، پاشان عومر هات داواى مؤله تى کردو مؤله تى پیدرا. بېنى وا پیتغه مبهري خوا ﷺ دانېشتووه و خیزانه کانی له دهوړى دانېشتوون و نه ویش هیچ قسه ناکات.

گوته: با شتیک بلیم بؤ نه وهى پیتغه مبهري خوا ﷺ بخمه پتکه نین گوته: نهى پیتغه مبهري خوا نه گهر کچى خارېجه داواى خه رجیم لیبکات هه لده ستم توند ملی ده گرم. پیتغه مبهري خوا ﷺ پتکه نى و فهرمووى: "هه روه کو ده بېنى نه وان وا له چولرد مورمن و داواى خه رجیم لی ده گهن".

نه بوبه کړ بؤ عايشه هه لسا و ملی گرت، عومریش بؤ حه فسه هه لسا و گهر دنى گرت، هه ردوکیان ده یانگوت: شتیک داوا له پیتغه مبهري خوا ده گهن که نهى تى؟ پیتغه مبهري خوا ﷺ داواى لی کردن وازیان لی بهینن. عايشه و حه فسه گوته یان: سویند به خوا جاریکى تر داواى شتیک له پیتغه مبهري خوا ناکه یان که نه ییت.

پاشان نه م ثابته دابه زى: ﴿يَتَأْتِيَ النَّبِيَّ قُلٌّ لَّا زَوْجَکَ إِن کُنْتَن تَرْضَکَ الْحَيَوةَ الدُّنْيَا وَرِزْقَهَا فَنَعَالَیْکَ أَمَتَکَ وَأَسْرَکَکَ سَرًا جَمِیلًا ۝۲۸﴾ وَلَیْن کُنْتَن تَرْضَکَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ، وَالْدَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْکُنْ أَجْرًا ظَهَرُوهُنَّ لِرِزْوَانِکَ عَظِیْمًا ۝۲۹-۲۸

واتای ثابته گان: (نهى پیتغه مبهري به هاوسه رانت بلی: نه گهر نیوه ته نها ژبانى دنیا و پازاوه بیه که تان ده ویت، وهرن با هه ندیک شتومک و پاره و سامانتان پی ببه خشم، له وه و دواش به جوانترین شیوه ده ست به ردارتان بېم (۲۸) خو نه گهر نیوه خواو پیتغه مبهري که ی و پاداشتی رۆزى قیامه تان ده ویت، نه وه دلنیا بېن که خوا بؤ چاکه کارانتان پاداشتی رۆز گه وړه و بیته ندازه ی ناماده کردوه)

ئینجا به خاتوو عايشه ده ستي پتکرد و فهرمووى: "نهى عايشه، ده مه وئ کاریکت پی بلیم، نامه وئ په له ی تیدابکه ی تاوه کو پاوړئ له گهل دایکت و باوکت نه که ی".

گوته: نهو کاره چیه نهى پیتغه مبهري خوا؟ ئینجا ثابته که ی بؤ خوینده وه. گوته: ثابته بؤ تو بچم پاوړئ به دایکم و باوکم بکه م؟! به لکو خدا و پیتغه مبهري که ی و رۆزى دواى هه لده بژیرم، داوات لیده که م نه وهى من گوتم به خیزانه کاتى تر نه لییت.

فهرمووى: "هیچ خیزانیتکم له وانه پرسىارى لیته کړووم، ته نیا هه وائم پیداره، خواى گه وړه منى نه نارېووه کارفورسکه رېم یان خه لک له سهر ریگا لاده م، به لکو خواى گه وړه منى به ماموستا و ثاسانکار نارېووه".

پاشان خیزانه‌کانی سه‌رپشک کرد، ئەوانیش هه‌مان قسه‌ی خاتوو عائیشه‌یان کرد^(۱). له‌و چیرۆکه‌دا مامه‌له‌ی پیغه‌مبەر ﷺ له‌گه‌ل خیزانه‌کانی پوون ده‌کاته‌وه، که داوای زیادکردنی نه‌فه‌قه‌یان کرد، له‌سه‌ره‌تا‌دا پیغه‌مبەر ﷺ بی‌ده‌نگ بوو وه‌لامی نه‌دانه‌وه، ئە‌وه شیوازی یه‌که‌م بوو، که پیغه‌مبهری خوا بۆ چاره‌سه‌ری ئە‌و گرفته‌گرتیه‌به‌ر، که بریتیه‌ له‌خۆلادان له‌کاره‌که، چونکه زۆربه‌ی ئە‌و کیشانه‌ی، که هه‌نه له‌نیوان ژن و می‌رد به‌دژایه‌تی و رقبه‌رایه‌تی یه‌کتری چاره‌سه‌ر نابیت، ده‌مه‌قالیش هیچ سوودیکی نییه، به‌لکو کیشه‌که ئالۆزتر ده‌کات.

کاری دووهم، که پیغه‌مبەر ﷺ گرتیه‌به‌ر، سه‌رپشککردنی خیزانه‌کانی بوو له‌مانه‌وه‌ی له‌گه‌لی یان دا‌برانیان، ئە‌مه‌ش ئە‌وه‌یه، که شه‌ریعه‌تی ئیسلامی برپاری له‌سه‌ر داوه، گه‌ر ئافره‌ت داوای شتیکی له‌پیاوه‌که‌ی کرد و له‌توانای دانه‌بوو ئە‌نجامی بدات، ئە‌وکات می‌رد خیزانه‌که‌ی خۆی سه‌رپشک ده‌کات له‌مانه‌وه له‌گه‌لیدا یان لی‌ی جیابیته‌وه.

به‌پاستی شیوازی سه‌رپشککردن، که پیغه‌مبهری خوا ﷺ بۆ چاره‌سه‌کردنی ئە‌و گرفته‌ماددیه‌ گرتیه‌به‌ر، وینه‌یه‌کی پووناک و پ‌ر‌شنگداره له‌شیوازی پ‌او‌ی‌ز‌کردن له‌ژیانی هاوسه‌رایه‌تی.

پیغه‌مبەر ﷺ فه‌رمانی به‌خیزانه‌کانی ده‌کرد، له‌کاتی برپارداندا په‌له‌نه‌که‌ن و له‌سه‌رخۆ‌بن: پیغه‌مبهری خوا ﷺ له‌فه‌رمووده‌ی پ‌ا‌ب‌ر‌د‌و‌و فه‌رمووی: "من شتیکت بۆ باس ده‌که‌م به‌لام په‌له‌ی تیدا مه‌که".

ئە‌مه‌ش پ‌ی‌چ‌ه‌وانه‌ی زۆرێک له‌پیاوانی ئیستایه‌ که به‌رده‌وام هه‌په‌شه به‌ته‌لاق ده‌که‌ن، له‌کاتی روودانی هه‌ر هه‌له‌یه‌که له‌خیزانه‌که‌ی ئە‌وا پ‌ی‌ی ده‌ل‌ی‌ت: ته‌لاق‌ت ده‌ده‌م، ته‌لاق‌ت ده‌ده‌م، یاخود ئە‌گه‌ر که‌مه‌تر خه‌میه‌کی هه‌بوو پ‌ی‌ی ده‌ل‌ی‌ت: ته‌لاق‌ت ده‌ده‌م. ئە‌گه‌ر له‌مال چووبیته‌ ده‌ره‌وه پ‌ی‌ی ده‌ل‌ی‌ت: ته‌لاق‌ت ده‌ده‌م. ئە‌گه‌ر ته‌له‌فۆنی له‌سه‌ر هه‌لنه‌گرت پ‌ی‌ی ده‌ل‌ی‌ت: ته‌لاق‌ت ده‌ده‌م، یان پ‌ی‌ی ده‌ل‌ی‌ت: ئە‌گه‌ر له‌گه‌ل فلانه‌که‌س قسه‌ت کرد ته‌لاق‌ت ده‌ده‌م.

ئە‌وه‌ی له‌فه‌رمووده‌ی (نه‌فه‌قه) وه‌رده‌گیر‌ی‌ت ئە‌وه‌یه که پیغه‌مبهری خوا ﷺ له‌خیزانه‌کانی نه‌دا و سه‌رزه‌نشتی نه‌کردن، به‌لکو به‌شیوازیکی زۆر نهرم و له‌سه‌ره‌خۆ مامه‌له‌ی له‌گه‌ل کردن.

(۱) موسلیم (۱۴۷۸) گ‌ی‌راوه‌تیه‌وه.

کاتیکیش ئه بوبه کر و عومهر هه لسان له عائیشه و حه فسه بدهن، رێگری لێکردن، چونکه کێشه کان به لێدان چاره سه ر ناکرێن، به لکو چاره سه ر به گفتوگو و بره وایێکردنه له نۆربه ی چاره کاندا.

له و کاروبارانه ی پێویسته ئافهرت ره چاوی بکات نه وه یه :

له وانه یه ئافهرت له مالتیکی ده وه له مه ند و په ره ده ی به ناز و خۆشگوزهران بچێته مالی هاوسه ره که ی، له وانه یه ده وه له مه ند نه بێت، یان قوتابی بێت یان فه رمانبه ریکی که مه درامه ت بێت، جا پێویسته ره چاوی ئه م جیاوازیه بکات، ئه مه ش قه ده ری خۆی په ره ردگاره : ﴿أَمْرٌ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُم بَعْضًا سُخْرِيًّا﴾ الزخرف: ۳۲

واتا: (ئایا ئه وانه ره حمه تی په ره ردگاری تو دابه ش ده که ن؟! له کاتیکیدا ئه وه ئیمه ی که رزق و رۆزیمان له نێوانیاندا دابه ش کردوه له ژیا نی دنیا دا و پله و پایه ی هه ندیکمان به رزکردۆته وه به سه ر هه ندیکیاندا، بۆ ئه وه ی هه موان کاروباری یه کتر ته وایه بکه ن و که لک له توانایی و لێهاتوویی یه کتر وه ریکرن).

داواکردنی زیادکردنی نه فقه و داواکردنی شتی زۆر کاریکی ماندووکه ر و ناخۆشه بۆ پیاو، به تاییه ت ئه گه ر هه ژار بێت، ئه مه وا له هه ندیک پیاو ده کات که باوه رپیان لاوازه بۆ به ده سه ته یانی ئه و داواکاریانه په نا بۆ رێگای حه رام بیات، جا زیان به خۆی و خێزانه که ی ده گه ی نێت، رێگاگانی حه رامیش له نمونه ی وه رگرته ی به رتیل و دزی و ... هتد، جا له وانه یه خۆی توشی دا بران له وه زیفه یان به ندکردن بکات، ئه مه ش دین و دنیای له ده ست ده چێت.

له به رامبه ریشدا له سه ر پیاو پێوسته ئه وه به هه ند وه ریکرێت و بزانی ت که ئه و ئافهرته له مالتیکی ده وه له مه ند و خۆشگوزهرانی هاتۆته لای، ئه وه نه ده ی پێی ده کرێ له رێگاری هه لال داواکارییه کانی دا بین بکات.

له و گه رفته انه ی له ماله کانی پینگه مبه ر ﷺ ره وویاندا، ئه وه ببوو هه ندیک له خێزانه کانی رێکده که و تن بۆ ئه وه ی فیلی لێبکه ن:

خاتو عائیشه ؓ ده لێت: پینگه مبه ر ﷺ حه زی له هه لوا و هه نگوین بوو، جا ئه گه ر نوێژی عه سری به کردبایه ده چوو ه لای خێزانه کانی و لێیان نزیک ده بوویه وه .

پینگه مبه ری خوا له لای زهینه بی کچی جه حش هه نگوینی ده خوارد و له لای ده مایه وه .
گوتم: سویند به خوا ده بی فیلتیکی لی بکه م.

من و حه‌فسه ری‌ککه‌وتین نه‌گه‌ر هاته‌لای هر کامیکمان، با پیتی بلیت: (مه‌غافیرت ^(۱) خواردوو). من بونی مه‌غافیرت لی ده‌که‌م.

پیغه‌مبه‌ریش ﷺ زور له‌لای ناخوش بوو گه‌ر بونی ناخوشی لی‌ییت.

ئینجا چوو له‌لای به‌کیکیان نه‌و قسه‌یه‌ی پی گوت، نه‌ویش فه‌رمووی: "نه‌خیر، به‌لکو مه‌نگوینم له‌لای زه‌ینه‌بی کچی جه‌ش خواردوو، سویند به‌خوا جاریکی تر ناچمه‌لای و نه‌مش لای کهس مه‌گپه‌وه".

ئینجا نه‌م نایه‌تانه‌ دابه‌زی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبَيَّنَ لَكَ مَرْصَاتُ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝١ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ۝٢ وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَىٰ بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضُهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ ۝٣ إِنَّ نُوبًا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ ۝٤ عَنِ رَبِّهِ إِنْ طَلَقْتُكَ أَنْ يَبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكَ مُسْلِمَةٍ مَوْتَةٍ قَتَلْتَ تَبَيَّنَ عِدَاتٍ سَخِرَ نَبِيَّتٍ وَأَنْكَارًا ۝٥﴾ التحريم: ۱-۵

﴿وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ﴾ واته: نه‌م دوو ئافه‌رته ری‌ککه‌وتن تاوه‌کو پیغه‌مبه‌ر هه‌ندیک شت حه‌رام بکات له‌سه‌رخوی.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ شینواری گۆشه‌گیری له‌گه‌ل خیزانه‌کانی گرته‌به‌ر: دوا‌ی هه‌ردوو پودا‌وی زیاد‌کردنی نه‌فه‌قه و چیرۆکی هه‌نگوینه‌که یه‌ک مانگ نه‌چوو له‌ایان:

ابن حجر ده‌لیت: (له‌وانه‌یه نه‌م کۆمه‌له شته به‌یه‌که‌وه هۆکار بن بو نه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ نه‌چیت له‌ایان، هه‌ر نه‌مه‌شه له‌ په‌وشتی به‌رزو جوانی پیغه‌مبه‌ر بوه‌شیت‌وه له‌ سینگ فراوانی و لی‌بوردیه‌ی، نه‌م کاره‌ی نه‌ده‌کرد گه‌ر چه‌ندجاریک نه‌م شته‌یان نه‌نجام نه‌دایا، خوا‌ی گه‌وره لی‌یان رازی بیت.

عه‌بدوللای کۆپی عه‌باس ﷺ پرسیا‌ری له‌ عومه‌ری کۆپی خه‌تتاب کرد، که نایا نه‌و ئافه‌رته‌نه‌ کامانه‌ن له‌ خیزانه‌کانی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ که نه‌م نایه‌ته‌یان له‌باره‌یه‌وه دابه‌زی ﴿إِنَّ نُوبًا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾ التحريم: ۳

گوتی: لام سه‌یره نه‌ی کۆپی عه‌باس، نه‌وانه عایشه و حه‌فسه بوون.

^(۱) مه‌غافیر: خواردنیک‌ی شیرینه‌ی، بۆنیک‌ی ناخوشی لی دیت، له‌ داری (عرفط) به‌ره‌م دیت.

پاشان عومەر دەستی کردە گیرانە وەي بە سەرھاتە کە و گوتی: ئیمە کۆمەلێ قورەیش زالبوین بە سەر خیزانە کانمان، کاتێک هاتینە مەدینە بینیمان ئەوان ئافرەتەکانیان بە سەریاندا زالن، ئافرەتەکانی ئیمەش لەوان فێربوون.

گوتی: مەلئ من لە ناو بنەمالەي (ئومەيەي کۆپی زەید) لە (عەوالی) بوو، رۆژێک لە خیزانە کەم توپە بووم، ئەویش هات بۆ ئەوەي ئاشت بینەو بەلام من پەتم کردەو.

پێی گوتم: ئایا تۆ پەتم دەکەیتەو، سویند بە خوا پيغمبەري خوا خیزانەکانی خۆي وەر دەگریتەو، لەگەڵ ئەوەي یەکیکیان شەو و رۆژێک پيغمبەر جێدەهێلێت و سەر جێی لەگەڵ ناکات (ئەمە ئاماژەيە بۆ ئەوەي، کە پيغمبەري خوا ﷺ نەریستی ئەنساڕییەکانی وەرگرت و نەریستی خۆي وازلێهێنا).

عومەر دەلێت: منیش دەرچووم و رویشتم بۆلای حەفسە و پیم گوت: ئایا تۆ دەگەریتەو لەي پيغمبەري خوا؟

گوتی: بەلێ.

گوتم: ئایا هەتانه لە ئیو شەو رۆژێک پيغمبەر ﷺ جێبەهێلێت و سەر جێی لەگەڵ نەکات؟

گوتی: بەلێ.

گوتم: ئایا ئیو لە توپەيی خۆي گەورە ناترسین، لەبەر ئەوەي پيغمبەرتان توپە کردووە، لەبەر امبەردا لە ناوتان ببات؟ ئازاری پيغمبەري خوا مەدە و هیچ شتیکی لێ داوامە کە، ئەگەر پێویستیت بە شتیێک بوو داوا لە من بکە، ئەمە فریوت نەدا کە هاوسیێکەت جوانتر و خۆشەویستەر لەلای پيغمبەري خوا (مەبەستی خاتوو عائیشە بوو).

دەلێت: هاوسیێکی ئەنساڕیم هەبوو، رۆژانە بە تۆبەت دەچووینە لای پيغمبەري خوا ﷺ، ئەو رۆژێک دەچوو منیش رۆژێک، هەوالی وەحی و شتی تری بۆ من دەهێنا و منیش هەروەها، باسی ئەوەمان دەکرد کە هۆزی غەسسان خۆي ئامادە کردووە بۆ ئەوەي لەگەڵمان بجەنگێت.

رۆژێک هاوێ لە کەم چوو بوو لەي پيغمبەر ﷺ، شەو لە دەرگای مالدیام و بانگی کردم، منیش دەرگام لێکردەو و گوتی: شتیکی زۆر گەورە پوویداو.

گوتم: چی قەوماو، ئایا غەسسان پەلاماری داوین؟

گوتی: نەخیر، شتە کە لەمە گەورە ترە، پيغمبەري خوا ﷺ خیزانەکانی تەلّاق داو.

گوتم: بەراستی حەفسە بەدبەخت و خەسارەتمەند بوو، دەمزانێ ئەو پوودەدات.

نوێژی بە یانیم کرد و خۆم پۆشتە کرد و پاشان چوومە لای حەفسە، بینیم دەگریت.

گوتم: ئايا پىڭەمبەرى خوا ئىوھى تەلاق داوھ؟
 گوتمى: نازانم، ئەو لەو كولانەيە خۆي گۆشەگىر كردوھ.
 منىش چووم و بە خزمەتكارە رەشتالەكەم گوتم: مۆلەت بۆ عومەر وەرېگرە.
 ئەويش رۆيشت و گەرايەوھ گوتمى: باسى تۆم لەلای كرد، بەلام هيچ قسەيەكى نەكرد.
 چوومە لای مېنبەر، بېنىنم چەند كەسك كۆبوينەوھ و ھەندىكيان دەگرين و منىش
 لەگەلئان دانىشتم، پاشان خەمەكە زال بوو بەسەرمدا.
 پاشان چومە لای خزمەتكارەكەي و پىم گوتم: مۆلەت بۆ عومەر وەرېگرە.
 چوھ ژوورەوھ و پاشان ھاتە دەرەوھو گوتمى: باسى تۆم لەلای كرد، بەلام هيچ قسەي
 نەكرد.

منىش گەرامەوھ دواوھ و رۆيشتم، خزمەتكارەكە بانگى كردم و گوتمى: وەرە
 پىڭەمبەرى خوا مۆلەتى دای.
 چوومە ژوورەوھ و سەلامم لىكرد، لەسەر ھەسرىكى پەق پالى دابۆوھ، كە شوئىنەوارى
 ھەسەرەكە لە ھەستەي دەرەكەوتبوو.
 گوتم: خىزانەكانى خۆت تەلاقداوھ؟
 ئەويش سەرى بەرزكردەوھ و فەرمووى: "نەخىر".
 گوتم: اللھ اكبر

پاشان گوتم: ئەي پىڭەمبەرى خوا ئىمە وەك گەلى قورەيش بەسەر ئافرەتەكانمان زال
 بووين، كاتىك ھاتىنە مەدينە بېنىمان ئەوان ئافرەتەكانيان زالن بەسەرياندا،
 ئافرەتەكانمان لەوان تىگەيشتن و لىيان فېربوون، رۆژىك لە خىزانكەم توپەبووم، ئەويش
 ھات بۆ ئەوھى ئاشت بېنەوھ و رازىم بكات، بەلام نەمەيشت. پىي گوتم: رىگەي
 ئاشتبوونەوھم لىدەگرى، سوئند بەخوا خىزانەكانى پىڭەمبەر لەگەل ئەوھى يەككىيان رۆژ
 تاشەو جېگاي خۆي لەگەل جيا دەكاتەوھ، كەچى دەچنە لای و ئاشت دەبنەوھ.
 گوتم: ئەوھى لە ئىوھ وایكردوھ بەراستى بەدبەخت و خەسارەتەمەند بوو، ئايا ئىوھ
 لە توپەيى خۆي گەرە ناترسىن، لەبەر ئەوھى پىڭەمبەرتان توپەكردوھ، لەبەرامبەردا
 لەناوتان ببات.

ئىنجا پىڭەمبەرى خوا ﷺ پىكەنى.
 من ھەر بە پىوھ وەستابووم گوتم: ئەگەر منت بېنىيا، كاتىك چوومە لای ھەفسە و پىم
 گوتم: با ئەوھ فريوت نەدا كە ھاوسىكەت لە تۆ جوانتر و خوشەويستەرە لەلای پىڭەمبەر.
 جارىكى تىرش پىكەنى.

که بېنم پيکه نى ئىنجا دانىشتم.

گوتم: ئەى پيغمبەرى خوا مەبەستم لەم قسانە ھەر بۆ دلخۆشیتە.

فەرمووی: "بەلى".

بەردەوام قەسەى خۆشم بۆ دەکرد، ھەتا تورپەى لەسەر دەموچاوى ئەما و پيکەنى، بەراستی جوانترین کەس بوو کاتیک پێدەکەنى.

دانىشتم و چاویکم بەناو مالىدا گێرا، جگە لە سى پيستم ھىچى ترم بەدى نەکرد.

گوتم: ئەى پيغمبەرى خوا داوا لە خوا بکە رزق و روزى تۆمەتەکت فراوان و زۆر بکە، چونکە زۆرى رزاندۆتە سەر فارس و رۆم لە کاتیکدا ئەوان خوا ناپەرستن.

پيغمبەرى خوا ﷺ کە پالىداپۆوە، ھەلسا دانىشت، پاشان فەرمووی: "ئایا کوپى خەتتاب گومانەت لەوە ھەبە؟ ئەوان گەلیکن خۆى گەرە خۆشییەکانى دۇنيای بۆ پيش خستوونە".

گوتم: ئەى پيغمبەرى خوا داواى ليخۆشبوونم بۆ بکە.

پيغمبەرى خوا ﷺ سوپىندى خوارد بۆ ماوەى مانگیک نەچیتە لایان بەھۆى ئەوھى کردیان، تاوەکو خۆى گەرە گەلى ليکرد^(۱).

ئەنەسى کوپى مالیک دەليّت: پيغمبەر ﷺ سوپىندى لە ئافرەتەکانى خوارد بۆ ماوەى بيست و نۆ رۆژ گۆشەگىرى ھەلبژارد، پاشان وازى ليھيئا.

گوتمان: ئەى پيغمبەرى خوا سوپىندەکت بۆ ماوەى مانگیک خواردبوو.

فەرمووی: "جارى وا ھەبە مانگ بيست و نۆ رۆژە"^(۲).

ئەو سوود و وانانەى لە چىرۆكى گۆشەگىرى و جیھيشتنى پيغمبەر ﷺ لە خىزانەکانى وەرمەگىريت:

بەراستی شىوازی گۆشەگىرى و جیھيشتن لەو شىوازانەى کە چارەسەرى گرتەکانى نيوان ژن و ميژدى پێدەکريت.

پيغمبەر ﷺ ئەو شىوازەى بەکارھيئا، بەھۆى تورپەى لە خىزانەکانى سوپىندى خوارد بۆ ماوەى مانگیک نەچیتە لایان. گۆشەگىرى سزايەكى دەروونى دژوارە، بەلکو توندترین سزايە بۆ ئافرەت، کارىگەرترینيان سەرجى نەکردنە لەگەڵيان، جیھيشتنىش يان لەسەر جىگايە کە ئەمەيان دژوارترە يان لەدەرەھەى مائە، يەکیک لە بەزەییەکانى پيغمبەر ﷺ ئەوھبوو گۆشەگىر و جیھيشتنەکەى لە دەرەھەى مائە بوو.

^(۱) بوخارى (۲۴۶۸) و موسليم (۱۴۷۹) گىراوەتیەو.

^(۲) بوخارى (۱۹۱۱) گىراوەتیەو.

له سووده‌کانی ئهم فهرمووده‌یه:

- دروسته باوک بجیته مائی که‌که‌ی، ئه‌گه‌ر چی به‌بی مۆله‌تی می‌ردی که‌که‌ش بیت، ئه‌مه‌ش بۆ ئه‌وه‌ی له کاروباری بپرستیت.
- دروسته باوک که‌که‌ی یان که‌سه‌ نزیکه‌که‌ی په‌روه‌رده بکات، بۆ ئه‌وه‌ی له‌گه‌ل‌ هاوسه‌ره‌که‌ی باش بیت.
- ئارامگرتن له‌سه‌ر ئافره‌ت و توپه‌نه‌کردنیان و لیخۆشبوون له‌وه‌ی لییان پووده‌دات له مافی می‌رده‌کانیان، به‌لام له مافی خوا‌ی گه‌وره‌ نا.
- توندوتیژی له‌گه‌ل‌ ئافره‌تان په‌سه‌ند نییه، چونکه پیغه‌مبهری خوا نه‌ریتی ئه‌نسارییه‌کانی له‌مه‌ر مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل‌ خیزانه‌کانی وه‌رگرت و نه‌ریتی خزمه‌کانی خۆی وازلیه‌یتنا.
- مۆله‌ت وه‌رگرتن بۆ چوونه لای هه‌ر که‌سیک، گه‌ر چی به‌ ته‌نیاش بیت، چونکه له‌وانه‌یه له‌سه‌ر بارێک بیت هه‌زنه‌کات که‌س له‌و حاله‌ته‌دا ببینیت.
- ئه‌گه‌ر که‌سیک بینی هاو‌پێکه‌ی خه‌مبار، سوننه‌ته‌ قسه‌ی خۆشی بۆ بکات، بۆ ئه‌وه‌ی خه‌مباریه‌که‌ی لاجیت و دل‌دانه‌وه‌ی بکات و ئارام ببیته‌وه، هه‌روه‌کو عومه‌ر فهرمووی: (شتیک ده‌لێم پیغه‌مبهری خوا ﷺ پێکه‌نیت)^(۱).

^(۱) فتح الباری (۲۹۱/۹).

مامه لې پښه مېر څو له گه ل کور و کچه کانی:

پښه مېرې خوا څو باشتړين کس بووه له گه ل مال و مندالې، په يوه نډې له هه موو کس زياتر بووه له گه ليان، نه مه ش له سهر په رشتي کړد و دابڼکړنې پيداويستيان و يارمه تيدانيان دهرده که ویت.

پښه مېر څو چند کور و کچيکي پي به خشر ابوو:

سې کورې هه بوو، نه وانیش قاسم و عه بدوللا و ئيبراهيم.

به لام ناوه کانی (طیب و طاهر) راستر وایه نازناون بق عه بدوللا، نه سې کورې هه به مندالييه وه کچی دواييان کړد.

قاسم له ته مېنې دووسالې و چند مانگيدا له مه که وه فاتی کړد، پښه مېر څو هه به (باوکی قاسم) بانگ ده کړا، دايکيشی خاتوو خه ديجه ی کچی خوه يلد بوو.

عه بدوللا له مه که له دايک بوو هه له وې وه فاتی کړد و نه ویش له خه ديجه بوو. به لام ئيبراهيم له خاتوو ماريه ی قیبتی بوو، له مه دینه له مانگی (ذي الحجة) سالی هه شتمی کچی له دايک بوو، له سالی ده يه می کچی وه فاتی کړد، که ته مېنې نه وکات هه فده يان هه ژده مانگ بووه.

سه باره ت به کچه کان: خوی گه وړه چوار کچی پښه خشيبو نه وانیش: زه ینه ب، روقه ييه، نوم که لسوم، فاتي مه - خوی گه وړه لييان رازی بیت- هه موو نه کچانه له خاتوو خه ديجه ن.

زه ینه ب توبه ريه، عاسی کورې ره بيعه خواستی.

روقه ييه، کچی دووه مه، بهر له هاتنی ئيسلام له عوتبه ی کورې نه بو له هه ب ماره کړا، به لام پيش نه وه ی بيگوازيتته وه ته لاقيدا، پاشان عوسمانی کورې عه فغان ماره ی کړد، له هه ردو کچه کړدنه که دا بق حه به شه له گه ليدا بوو. کاتيک پښه مېرې خوا څو خوی بسو شپړی به در ناماده کړد، روقه ييه نه خوشکه وت، عوسمانی کورې عه فغانی له لای جيه پشست، له مانگی په مه زان نه وکاته ی پښه مېر سهرگرمی شپړی به در بوو، کچی دوايی کړد.

نوم که لسوم: کچی سييه می پښه مېره څو، عوسمانی کورې عه فغان دوايی مردنی روقه ييه ماره ی کړد، هه له لای نه ویش کچی دوايی کړد.

سه‌بارت به فاتیمه: دوایین و خوشه‌ویسترین کچه‌تی، له‌ ته‌مه‌نی ۴۱ سالی پیغه‌مبەر‌دا له‌ دایک بووه، شه‌ش مانگ له‌ دوا‌ی وه‌فاتی پیغه‌مبەر ﷺ کۆچی دوا‌یی کرد، خیزانی عه‌لی کو‌پی ئه‌بو تالیب بوو. ئه‌مانه‌ مندا‌له‌کانی پیغه‌مبهری خوا بوون.

پیغه‌مبەر ﷺ ناوی باشی بو مندا‌له‌کانی هه‌ل‌ده‌بژارد:

ئه‌وه‌ی سه‌رنج له‌ ناوی مندا‌له‌کانی پیغه‌مبهری خوا ﷺ بدا، ده‌بی‌نی هه‌مو‌یان ناوی باش و جوانیان لی‌نراوه، پیغه‌مبەر ﷺ به‌رده‌وام هانی موس‌لمانانی ده‌دا ناوی باش له‌ مندا‌له‌کانیان بن‌ین و ناوی خراپیشی لی‌ ده‌گۆرین. سوفیانی ثوری ده‌ل‌یت: مافی کو‌پ له‌سه‌ر باوکی ئه‌وه‌یه‌ ناویکی باشی لی‌ بن‌یت و ژنی بو به‌ین‌یت و په‌روه‌رده‌یه‌کی باشی بکات ^(۱).

هه‌ر له‌ رۆژی له‌ دایک‌بوونه‌وه، ناوی کوره‌که‌ی نا ئیبراهیم:

ئه‌نه‌سی کو‌پی مالیک ﷺ ده‌ل‌یت: پیغه‌مبهری خوا ﷺ فه‌رمو‌وی: "ئه‌م شه‌و کو‌پ‌تکم بوو به‌ناوی ئیبراهیمی باوکمه‌وه‌ ناونا." ^(۲).

سوننه‌تی پیغه‌مبەر ﷺ له‌ مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل‌ کو‌پ و کچه‌کانی:

خوای گه‌وره‌ چوار کچی به‌ پیغه‌مبهره‌که‌ی ﷺ به‌خشی، هه‌ر کچه‌کانی بوون له‌گه‌لی ژیان، به‌لام کو‌په‌کانی به‌ مندا‌لی‌ مردن. پیغه‌مبهری خوا ﷺ کچه‌کانی زۆر خوش‌ده‌ویستن و ریزی ده‌گرتن و شانازی پی‌وه‌ده‌کردن. ئه‌مه‌ش وانه‌یه‌که‌ بو ئه‌وانه‌ی خوای گه‌وره‌ کچی زۆری پ‌یدا‌ون، له‌سه‌ریه‌تی خو‌شی و شادی خو‌یانی بو ده‌رب‌پ‌یت، سوپاسگوزاری خوای گه‌وره‌ بکات له‌سه‌ر به‌خشینی ئه‌و کچانه، هه‌ول‌ب‌دات به‌ جوانی و به‌ باشی په‌روه‌رده‌یان بکات و فێره‌ ئه‌ده‌ب و په‌وشتیکی به‌رزیان بکات.

پیغه‌مبهری خوا ﷺ ده‌فه‌رمو‌یت: "ئه‌و که‌سه‌ی الله به‌ به‌خشینی کچ تاقی کرده‌وه، ئه‌ویش چاک بوو له‌گه‌لیان، ئه‌وا ده‌بنه‌ په‌رژین بۆی له‌ ناگر." ^(۳).

مانای تاقیکردنه‌وه ئه‌وه‌یه: خوای گه‌وره‌ گه‌ر کچی پی‌ به‌خشی، سه‌یر ده‌کری، که‌ ئایا چۆن مامه‌له‌یان له‌گه‌ل‌ ده‌کات به‌ باشه‌ یان به‌خراپه‌؟ ئه‌وه‌ی به‌ باشه‌ مامه‌له‌یان له‌گه‌ل‌دا

^(۱) ابن‌ أبی‌ الدنيا له‌ کتبی (العیال ۱۷۱) گێراوه‌تی‌وه‌.

^(۲) موس‌لیم (۲۳۱۵) گێراوه‌تی‌وه‌.

^(۳) بوخاری (۵۹۹۵) و موس‌لیم (۲۶۲۹) له‌ خاتوو عایشه‌وه‌.

بكات، ئەوان دەبنە پەرژين بۆ پاراستنی لە ئاگر، واتە خواي گەورە بەهۆي ئەو چاكەي دەرەق بەو كچانەي كردووە، ئەوا ناھيلىت بجيته ناو ئاگر، چونكە كچ لاوازه و زياتر پيويستی بە سەرپەرشتي و يارمەتيدان ھەيە، لەسەر باوكيشە كچەكەي بداتە پياويكي ھاوشاني، خاوەن دين و پەروەشتيكي بەرز بێت.

زەينەبي داھە ئەبولعاس كۆپي رەبيع، كە دەكاتە كۆپي پوري ھالەي كچي خوەيلد، ئەبولعاس لەرووي مال و دەستپاكي و بازركانييەو بە يەكێك لە پياواني مەككە ئەژمار دەكرا.

ئيسلام جياوازي خستە نتيوان زەينەب و ئەبولعاس، بەلام پيغمبەري خوا ﷺ نەيدەتواني ليكيان جيا بكاتەو، چونكە زەينەب لەگەڵ پيغمبەر ﷺ موسلمان بوو، بەلام ھاوسەرەكەي ھەر لەسەر ھاويەشيدانان مايەو، تاوەكو پيغمبەر ﷺ بۆ مەدينە كۆچي كرد، كچەكەي ھەر لە مەككە مايەو و نەيدەتواني رزگاري بكات.

كاتيك قورپەيش ھاتن بۆ شەپي بەدر، ئەبولعاسي كۆپي رەبيعيشيان لەگەڵ بوو، لەو شەپەدا بەدیل گيرا. خاتوو عائيشە ؓ دەليت: كاتيك خەلكي مەككە ھاتن بۆي ئەوھي ديەكانيان ببەنەو، زەينەببیش بۆ كرينەوھي ئەبولعاس پاره و ملوانكەيەكي ناردبوو، كە پيشتر ھي خاتوو خەديجە بوو.

كاتيك پيغمبەر ﷺ چاوي بە ملوانكەكە كەوت، سۆزي ژۆر بۆ ھەلسا و دلي نەرم بوو، فەرمووي: "ئەگەر پيتان باشە ديەكەي بدەنەو و ئەوھي ناردووشپەتي بۆي بگەرننەو."

گوتيان: بەلي

پيغمبەر ﷺ لەگەڵ ئەبولعاس ريككەوت زەينەب سەرپەست بكات و وازي ليبيھيئت، بۆيە زەيدى كۆپي حاريسە لەگەڵ پياويكي ئەنسارپي نارد و پيى فەرموون: "بھۆن بۆ دۆلي (يەنجوج) كە زەينەب ھاتە ئەوي، بيھيئن بۆلاي من".^(۱)

پيغمبەري خوا سوپاسي زاواكەي كردو فەرمووي: "راستگۆر بوو لەگەڵم و ئەو بەليئەي پيى دابووم ھيتايەي دي".^(۲)

ئەبولعاسي كۆپي رەبيع بەليئني بە پيغمبەر ﷺ دا، كە گەرايەو مەككە ئەو كات زەينەبي بۆ پەوانە دەكات، ئەمە لەگەڵ ئەوھي ژۆريشي خۆشدەويست.

^(۱) ئەبو داود (۲۶۹۲) گيژاوەتيەو، ئەلباني لە (صحيح أبى داود ۲۶۹۲) بە سەحيي داناو.

^(۲) بوخاري (۳۱۱۰) و موسليم (۲۴۴۹) لە مەسوري كۆپي مەخرمە ﷺ گيژاوەتيانەو.

پىڭەمبەر ﷺ پوقىەى كچى دايە عوسمانى كوپى عەففان ﷺ كە يەككە لە ديارترين رەوشەكانى، كە لە ناخى رۆچوو بوو شەرم بوو، پىڭەمبەرى خوا ﷻ نۆد نۆدى خۆش دەويست و نۆد رىزى دەگرت و مۆژدەى بەهەشتى پىدا. كاتىكيش روقىە ﷻ كۆچى دواى كرد، پىڭەمبەر ﷺ ئوم كەلسومى لى ماره كرد، ئەويش ھەر لە لاي ئەو وەفاتى كرد. فاتىمەيشى دايە عەلى كوپى ئەبو تالبىبى ئامۆزاي ﷻ، كە يەكەمىن كەسە لەو مندالانەى بىرەى بە پىڭەمبەر ﷻ هينا، بەر لە ئىسلام ھەر لە پەناى ئەو پەرەردە بوو، لەگەل مایەو تا سەروشى بۆ دابەزى و خواى گەرە پىڭەمبەر. نۆد رىزى دەگرت و نۆد خۆشى دەويست و مۆژدەى بەهەشتى پىدا.

پىڭەمبەر ﷻ بۆ بە شوودانىيان، راوێژى بە كچەكانى دەكرد:

عەتائى كوپى ئەبو رەباح دەلێت: كاتىك عەلى ھاتە خوازىنى فاتىمە - خوا لىيان رازى بێت - پىڭەمبەر ﷻ ھاتە لاي فاتىمە و پىي فرموى: "عەلى داواى تۆى كەسە"، فاتىمەش ھىچ قەسەى كى نەكرد، پىڭەمبەر ﷻ چوو دەروە، ئىنجا لىي ماره كرد^(۱). پىڭەمبەرى خوا ﷻ بىدەنگى فاتىمەى بە رازى بوون دانا، چونكە فرمويەتى "كچ ماره ناكړئ تاوەكو پرسى پى نەكړئ"،

گوتيان: ئەى پىڭەمبەرى خوا، پرس پىكردنىيان چۆنە؟

فرموى: "بى دەنگبوونيان"^(۲)

كچ سەپاردەى لە مالى باوكى، نابىت سەرپەرشتىكار بىداتە پياوێك، كچەكە بە دلى نەبىت و نەيەوێت.

لە مارەى كچەكانىدا، داواى مالى زۆرى نەدەكرد:

پىڭەمبەر ﷻ لە بەشودانى كچەكانىدا مارەى كەمى بۆ داناون.

ئىبن عەباس ؓ دەگىرتەو و دەلێت: عەلى ﷻ گوتى: فاتىمەم ماره كرد.

گوتم: ئەى پىڭەمبەرى خو بىگوازەو؟

فرموى: "شتىكى بەدەرى".

گوتم: ھىچم نىيە.

فرموى: "ئەى قەلغانە ھوتەمبەكەت كوانى؟".

گوتم: لەلامە.

(۱) ابن سعد لە (الطبقات ۲۰/۸) دەلێت: سەئەدى سەحىحە.

(۲) بوخارى (۵۱۳۶) و موسلىم (۱۴۱۹) لە ئەبو ھورەيرە ﷻ گىراوەتياو.

فهرمووی: "بیده ری"^(۱).

نا نامه مارهی کچی بچوکی پېغه مېر ښځه و گوره یی ثافره تانی به هه شته، که قه لغانیک بوو.

قه لغانی (الحطمي): بۆ تیره یه ک که له نه وهی عه بدولقه یسه ده گه رپته وه پټیان ده گوت (حطمی کوپی موحاریب) که قه لغان و زرییان دروست ده کرد، هه ندیکیش ده لټن: به و جوړه قه لغانه ده گوت ریت که شمشیر تیک ده شکینیت^(۲).

له م رۆزگارهی ئیستادا هه ندیک که س زور زیاده پوځی له داواکردنی مارهی ده که ن، نه مه ش پېچه وانه ی سوننه تی پېغه مېری خوا به ښځه، چونکه نه گه ر زیاد داواکردنی مارهی ریزگرتن بووایه له ثافره تان، پېغه مېری خوا ښځه پېش نه وان نه مه ی ده کرد.

نه و شتومه که ی وه ک دیاری دایه کچه که ی له کاتی به شوودانیدا:

علی کوپی نه بوتالیب ښځه ده لټت: کاتیک پېغه مېری خوا ښځه فاتیمه ی لی ماره کرد، له گه لیدا کراسیکی قه دیفه و بالیفیکی دروستکراو له پټست که ناوه خنه که ی رووه کیکي بونخوش بوو، هه روه ها دوو ده ستار و کونده یه ک و دوو جه پره ی ئوی بۆ په وانه کرد^(۳).

له سووده کانی نه م فهرمووده یه:

- ئاسانکردنی کاروباری ژنهنیان، که ده بیت به پټی توانا بیت، پیاو یاخود ژن، نابیت له سه رووی توانای خوځان بۆ ئاماده سازی ژیانی هاوسه رایه تی نه رگبار بکړین.
- پېغه مېری خوا ښځه ژوریکي له پشت مالی عانیسه له ئاراسته ی باکوره وه به رامبه ر ده رگاری جوهرلی بۆ ته رخانکردن، که سه کویه کی بلند له به رده می مال که ی پېغه مېر ښځه هه بوو ده یروانیه سه ر مالی علی و فاتیمه.
- هر له سووده کانی نه م فهرمووده یه نه وه یه، پټویسته له سه ر باوکی بوک به شداری بکات له خه رچی و کاروباری هاوسه رگیری، بانه لټت: هه موو خه رچیه که ده بیت له سه ر پیاو بیت، پیاویش به زوری تازه خویندنی ته واوکرده وه یاخود تازه دامه زراوه و موچه یه کی که م وه رده گریت و پټویستی به یارمه تی دانه، به زوریش وایه باوک له پووی وه زیفه داری یان بازرگانیه وه کوتره و حالی باشتره، بویه له سه ری پټویسته یارمه تی

^(۱) نه بو داود (۲۱۲۵) و النسائی (۳۳۷۵) گټراوه تیه وه، نه لبانی له (صحيح أبی داود ۱۸۴۹) به سه حیحی داناهه.

^(۲) النهایه (۹۹۴/۱).

^(۳) نه حمده (۸۲۱) گټراوه تیه وه، نه لبانی له (صحيح الترغيب ۲۳۰۱)

می‌ردی کچه‌که‌ی بدات له دابین‌کردنی که‌لوپه‌ل و خه‌رجی مالیان، هه‌روه‌ک له فەرمووده‌که‌هاتوو.

خواردنی زه‌ماوه‌ندی به‌شوو‌دانی کچه‌که‌ی خواردنیکی ساده‌بوو:

بوریده ده‌لێت: کاتیک‌ه‌لی فاتیمه‌ی ماره‌کرد ﷺ پیڼغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فەرمووی "هه‌ر ده‌بی‌ت بۆ زه‌ماوه‌ند خواردنیک‌ ناماده‌ بکړیت".

سه‌عد گوتی: من به‌رانی‌ک دینم، یه‌کیکی تریش گوتی: من نه‌وه‌نده‌ گه‌مه‌ شامیه‌ دینم.^(۱)

باشتر وایه‌ خواردنی زه‌ماوه‌ند دوا‌ی گواسته‌وه‌ بی‌ت، به‌لام پێش گواسته‌وه‌ یان له‌ کاتی ماره‌پیندا هه‌ر دروسته‌، مرقۆ پتویسته‌ له‌سه‌ری به‌ پتی نه‌ریتی شوینی خۆی هه‌لسوکه‌وت بکات، مادام ده‌قیکی شه‌رعی له‌سه‌ر واجب بوون یان سوننه‌ت بوونی نه‌مه‌ کاره‌ نییه‌.

دوعای پیڼغه‌مبه‌ر ﷺ بۆ فاتیمه‌ی کچی له‌ کاتی هاوسه‌رگیریدا:

له‌ شه‌وی زلایه‌تیدا، پیڼغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌ه‌لی فەرموو: "هه‌تا من نه‌بینی هیچ شتیک‌ نه‌که‌ی"، جا پیڼغه‌مبه‌ر داوا‌ی ناوی کرد، ده‌ست‌نوێژی به‌ ئاوه‌که‌ هه‌لگرت و ئاوه‌که‌ی به‌ه‌لی داکرد و فەرمووی: "خودایه‌ به‌ره‌که‌ت بخه‌یته‌ نێوانیان و به‌ره‌که‌ت بخه‌یته‌ هاوسه‌رگیران".^(۲) به‌ گوێره‌ی ئه‌م فەرمووده‌یه‌، سوننه‌ دوعای خێر و به‌ره‌که‌ت بۆ ژن و می‌رد بکه‌ی له‌ کاتی هاوسه‌رگیران، پیڼغه‌مبه‌ر ﷺ دوعای بۆ عه‌بدولره‌حمانی کوپی عه‌وف کردو فەرمووی: "خودا به‌ره‌که‌ت‌داری بکات بۆت".^(۳)

سه‌رپه‌رشتیک‌کردنی پیڼغه‌مبه‌ر ﷺ بۆ کچه‌کانی له‌ دوا‌ی به‌شوو‌دانیان:

سه‌رپه‌رشتیک‌کردنی پیڼغه‌مبه‌ر ﷺ له‌ دوا‌ی به‌شوو‌دانی کچه‌کانی کۆتایی پێ نه‌هات، به‌لکو تا دوا‌ی به‌شوو‌دانیش هه‌ر به‌رده‌وام بوو، پیڼغه‌مبه‌ر ﷺ هیچ شتیک‌ له‌ سه‌رپه‌رشتیک‌کردنی کچه‌کانی سه‌رقالی نه‌ده‌کرد، به‌لکو بیری له‌ گوزه‌رانیان ده‌کرده‌وه‌ ته‌نانه‌ت گه‌ر خۆی له‌ خراپ‌ترین گوزه‌ران دا بوايه‌.

^(۱) نه‌حمه‌د (۲۲۵۲۶) گێراوه‌تیه‌وه‌، ابن‌ حجر ده‌لێت: "سنده‌ لا‌باس‌ قیه‌"، ئه‌لبانی له‌ (اداب‌ الزفاف ۱/۱۷) به‌ "حه‌سه‌نی" داناهه‌.

^(۲) الطبرانی له‌ (الکبیر ۱۱۵۳) گێراوه‌تیه‌وه‌، ئه‌لبانی له‌ (اداب‌ الزفاف ۱/۱۰۱) به‌ "حه‌سه‌نی" داناهه‌.

^(۳) بوخاری (۵۱۵۵) و موسلیم (۱۴۲۷) له‌ نه‌سه‌وه‌ ﷺ گێراوه‌ته‌وه‌.

کاتێک پینگەمبەرى خوا ﷺ ویستی بۆ شەپى بەدر بۆ رووبەر و نەوێ قورەیش دەربچیت، ئەو کات روقیەى کچی نەخۆش بوو. فەرمانى بە عوسمانى ﷺ هاوسەرى روقیە کرد لە مەدینە بپننیتەوێ بۆ شەپە کە نەیت، ئەمەش بۆ ئەوێ ناگای لە روقیە بپت، بەشیکى لە دەسکەوتى شەپى بۆ دیارى کرد، وێپرای پاداشتى پەرەردگار لە رۆژى دوایدا. پینگەمبەر ﷺ لە فەرموودەیکدا بە عوسمانى کۆپى عەففان ﷺ فرموو: "تۆ پاداشتى پیاویکت هەیه لەوانەى بەشدارى جەنگى بەدریان کرسووە، لەگەڵ هەبوونى بەشیک لە دەسکەوتى شەپ"^(۱).

پینگەمبەر ﷺ خۆى نەدەخزانده ناو کیشەى سادەى نیوان کچەکانى و هاوسەرەکانیان: سەهلى کۆپى سەعد دەلیت: پینگەمبەر ﷺ ھاتە مالى فاتیمة، بینى عەلى لە مال نییە، فرموى: "کوا ئامۆزاکەت؟". فاتیمة گوتى: پێش نیوەرۆ شتیک لە نیوانمان پوویدا، لەیەکتر توپەربوین بۆیە چووێ دەرەوێ لەلام نەمایەوێ.

پینگەمبەر ﷺ بە کەسیکى فرموو: "بەق بزانە لە کوێیە؟". ھاتەوێ گوتى: ئەى پینگەمبەرى خوا لە مزگەوت پالکەوتوێ. پینگەمبەر ﷺ چوو بۆ لای، بینى وا پالکەوتوێ و لایەکی کراسەکەى کەوتۆتە سەر زەوێ خۆلای، جا پینگەمبەرى خوا ﷺ دەستى کرد بە داتەکاندى کراسەکەى و پێى دەفرموو: "ئەى باوکى خۆل (یان ئەى خۆلای) ھەلسە، ئەى باوکى خۆل ھەلسە"^(۲). ئیبن حەجەر دەلیت: (یەکیک لە سوودەکانى ئەم فەرموودەى، بە نەرمى مامەلەکردنە لەگەڵ زاوا و ھێورکردنەوێ توپەرییەتى^(۳)).

ئەوێ تیپینى دەکریت ئەوێ: پینگەمبەر ﷺ پرسىارى لە فاتیمة نەکرد سەبارەت بەو کیشەى لە نیوانیان پوویداو، داواشی لێنەکرد ھۆکارى ئەو توپەربوونەى نیوانیانى بۆ بگێریتەو، بەلکو گوتى بەو بابەتە نەداو رویشت بۆلای عەلى تاوێکۆ پازى بکات، زۆرجار ئەو کیشانەى پوودەدن لە نیوان ژن و میرد ھۆکارەکەى دەستوێردانى خزم و کەسیانە، بەمەش کیشەکە زیاتر ئالۆزتر دەبیت.

(۱) بوخارى (۲۱۳۰) گێراوەتیەو.

(۲) بوخارى (۴۴۱) و موسلىم (۲۴۰۹) گێراوەتیەو.

(۳) فتح الباری (۵۳۶/۱).

هەر لە سوودەكانى ئەو فەرموودەيە: پەروشتەرزى پىغەمبەرە ﷺ، چونكە رۆيشت بۆ ئەوێ عەلى ئاشت بكتەو و خۆلى لەسەر پىشتى تەكاند و گالتهى لەگەل كرد و بەو نازناو بانگى كرد، ئەمەش بۆ ئەوێ بە تەنيا نەمىنیتەو و دلى ئارام بىت، لەگەل ئەوپەرى خۆشەويستى پىغەمبەر ﷺ بۆ كچەكەي بەلام گلەيى لىنەكرد بەوێ لە كچەكەي توپە بوو و ئەمەي بە هەند وەرنگرت و عەليشى لەم بوارەو نەدواند، ئەمەش حىكمەتى بەجى پىغەمبەرى خوايە ﷺ.

سودىكى ترى ئەم فەرموودەيە، نەرمى نواندە لەگەل زاوا و هئوركردنەو و يانە لە توپە بوونيان و، گلەيى لىنەكردنيان بۆ ئەوێ خۆشەويستى و پەيوندىيەكە بەردەوام بىت. ئىبن بەتال دەليت: كەسى گەرە و خاوەن پىز وەك كەسى ئاسايى لەگەل هاوسەرەكانيان لە يەكترى توپە دەبن، ئەمە سروشتىكى ئاسايى مرۆفەكانە، لە وانەيە توپەبوونەكە و ايليبكات لە مال بچىتە دەرەو، لەسەر ئەمەش لۆمە ناكريت. لەوانەشە دەرچوونى عەلى هۆكارەكەي ترسان بىت لەوێ نەو وەك لە حالەتى توپەبوون شتىك بلىت يان بىكات، كە لە خاتوو فاتىمە نەو شىتەو. بۆيە توپەبوونەكەي بە دەرچوون لە مال دامركاندەو بۆ ئەوێ هەردووكان بىنەو سەرەخۆ^(١). هەرەها دەرچوون لە مال لەو حالەتەدا و لە مرۆفەدەكات بە خۆدا بچىتەو و هەلەكانى بۆ دەرېكەون، كە لەوانەيە لە تەرەفى يەكەم ئەمە ئەستەم بىت.

فاتىمە لە مال نەچوو دەرەو، بەلكو لە مالى خۆي مايەو، ئەمەش كىشەكە سووك دەكات و كاريگەرى كەم دەبىت، بە پىچەوانەو ئەگەر بچوبايە مالى باوكى، كىشەكە لەسەر كەس و كاري ئافەرەتەكە قورستر دەبوو. بۆيە پىويستە لەسەر كەس و كاري رۆلىكى ئەرنيان هەبىت لە ئامۆزگاريكردنى كچەكەيان بۆ ئەوێ ئارام بگريت و مامەلەي باش بكات لەگەل مێردەكەي.

ئەگەر يەكێك لە كچەكانى سەردانى بگريدا، بە گەرمى پىشوازي لى دىكردو خوشى بۆ دەرەبەرى: خاتوو عائىشە رضی اللہ تعالیٰ عنہا دەليت: كەسم نەبينوو بە پىغەمبەرى خوا ﷺ بچىت هيندەي فاتىمە، لە دانىشتن و هەلسان و هەلسوكەوت زۆرى پىي دەچوو. دەليت: ئەگەر هاتبايە مالى پىغەمبەر ﷺ لەبەرى هەلەستا و ماچى دەكرد و لە جىگاي خۆي دايدەنيشاند^(٢).

(١) فتح البارى (١٠/٥٨٨).

(٢) ئەبو داود (٥٢١٧) و ترمذي (٢٨٧٢) گزىراوەتيانەو، ئەلبانى بە سەحىحى داناو.

له گټرانه وهی نه بو داود داهاتوه: دهستی دهگرت و ماچی دهکرد.
"دهست گرتن" به واتای ریڅگرتن لېی دیت.

هر خاتو عایشه ښه ده لیت: فاتیمه که دهاته لمان روښتنه که ی وه روښتنی
پښه مېر ښه بو، پښه مېر ښه پتی ده فرموو: "کچم زږد به خیری" (۱).
نه و فرموده یه پله وپایه ی فاتیمه له لای پښه مېری خوا ښه دیاری دهکات که زوری
خوشویستوه و زوری ریڅ لگرتوه.

نه و هسه ناسکه له کوی، له گه ل ههستی نه و که سانه ی که توپه و توندن، واده زانن
گرزی دم و چاو و توندی نواندن له گه ل کوپان به تایبته له گه ل کچان له نیشانه کانی
پیاوه تین.

پښه مېر ښه کچه کانی له سهر دونیانه ویستی په رومرده دمکړن، هانی کاری خیری دمدان:
عبداللای کوپی عومر ښه ده لیت: پښه مېری خوا ښه چوه لای مالی فاتیمه، بینی
له سهر ده رگا که په رده یه که هلو اسراوه، نه چوه ژوره وه.
زوری ی جار سهر دانی کړدنې له و دهست پیده کړد.
علی ښه هاته وه، بینی فاتیمه نیگه رانه، کوتی: ها چپته؟
کوتی: پښه مېر ښه هات بق لام، به لام نه هاته ژوره وه.
علی چوه لای پښه مېر ښه و کوتی: نه ی پښه مېری خوا فاتیمه زور نیگه ران بووه
که تو هاتوی به لام نه چوویته ژوره وه.

فرموو: "من چیم له دنیا هیه، کارم به نه خش و نیگار چپیه؟ من بینیم له سهر
ده رگا که ی په رده یه کی په ننگا وړه ننگ هلو اسراوه" (۲).

علی چوه لای فاتیمه هوالی پښه مېری بق گټرپاوه، نه ویش کوتی: بچو لای
پښه مېری خوا ښه بلې به چ فرمانم پیبکات له باره ی نه و په رده یه وه، هر نه وه ده که م.
پښه مېر ښه فرموو: "پرو پتی بلې با بیلاته فلانه مال، چونک نه ون پتوستان پتی هیه" (۳).
موه له ب و جگه له ویش کوتیانه: پښه مېری خوا ښه نه وه ی بق خوی پتی ناخوش
بوو، بق کچه که شی پتی ناخوش بوو، له پروی پیشخستنې له زه ته کانی دنیا، نه وه که
له بهر نه وه ی داپوشینی ده رگا حرام بیت، نه مه وه که همان نه و فرموده یه یه کاتیک

(۱) بوخاری (۳۶۲۴) و موسلیم (۲۴۵۰) گټراوه تیانوه.

(۲) بوخاری (۳۶۳۴) و موسلیم (۲۴۴).

(۳) بوخاری (۲۶۲۳) نه بو داود (۴۱۴۹) گټراوه تیانوه.

فاتیمه داوای خزمه‌تکاریکی کرد، نه‌ویش پیتی فرمووی: "ئایا له‌وه‌ باشترت پی‌ بلّیم"، ئینجا جوّره‌ زیکرکی کاتی نوشتنی فیّرکرد.

پیغه‌مبەر ﷺ رینمویی ده‌کردن بو‌ باشترین کاروبار له‌ دنیا و دواروژ:

عه‌لی ﷺ ده‌لّیت: فاتیمه‌ گله‌یی لای پیغه‌مبهری خوا کرد له‌باره‌ی ئه‌و ده‌ستاره‌ی هه‌یبوو، ئینجا کاتیک چوو له‌ داوای خزمه‌تکاریکی لیکرد. له‌ کاتی سه‌ردانیدا پیغه‌مبهری خوا ﷺ له‌ مال نه‌بوو، قسه‌که‌ی بو‌ خاتوو عایشه‌ گێرايه‌وه‌. که‌ هاته‌وه‌ نه‌ویش پیتی راگه‌یاند.

عه‌لی ده‌لّیت: پیغه‌مبەر ﷺ هاته‌ لامان، ئه‌و کات له‌ناو جیگابوون، ویستمان هه‌لبستینه‌وه‌، فرمووی: "له‌ جیگای خۆتان بن"، هات له‌لای خواره‌وه‌ له‌ نێوانمان دانیش، تا فینکایی پییه‌کانی که‌یشته‌ سینگم ^(۱).

فرمووی: "ئایا شتیکتان پی‌ بلّیم له‌ خزمه‌تکار باشتر بیت؟، ئه‌گه‌ر چوونه‌ سه‌ر جیگا، ئه‌وا سی و چوار جار بلّین (الله اکبر) و سی و سی جار بلّین (الحمد لله) و سی و سی جاریش بلّین (سُبْحان الله) ئه‌وا له‌ خزمه‌تکار بۆتان باشتره‌" ^(۲).

هۆکاری ئه‌وه‌ی پیغه‌مبهری خوا ﷺ خزمه‌تکاری پی‌ نه‌دان، ویستی زیاتر هه‌زاره‌کانی (صوفه‌) سوودمه‌ند بن، پێشی باش بوو ئه‌هله‌که‌ی زیاتر ئارام بگرن، چونکه‌ ئارام گرتن پاداشتیکی ئیجگار زۆر و نه‌براه‌وه‌ی هه‌یه‌.

سوودی ئه‌م فهرمووده‌یه‌:

ئهم فهرمووده‌یه‌ ئه‌و په‌پی سۆز و خوشه‌ویستی بو‌ کچ و زاوا تێدایه‌، هه‌روه‌ها ئه‌و په‌پی پاراستنی شهرمی له‌ خۆگرتوه‌ به‌و پییه‌ی بیزاری نه‌کردن که‌ له‌جیگای خۆیان هه‌لبستن، به‌لکو لییان گه‌را هه‌ر له‌سه‌ر ئه‌و باره‌ بن که‌ له‌سه‌ری بوون، زیاد له‌ پێویستیش چوو نێوانیان تاوه‌کو قاچه‌کانی برده‌ نێوانیان و ماوه‌یه‌ک له‌لایه‌ن مایه‌وه‌، تاوه‌کو فیّری ئه‌و زیکره‌ی کردن، ئه‌مه‌ش قه‌ره‌به‌بوکردنه‌وه‌یه‌ له‌جیاتی داواکردنی خزمه‌تکار.

ئهم بابه‌ته‌ش له‌ پوانگه‌ی فیّرکردنی شتی گرنگتر و باشتره‌، وه‌ک ئاگادارکردنه‌وه‌یه‌ک به‌وه‌ی که‌ شته‌ گرنگه‌که‌ خۆئاماده‌کردنه‌ بو‌ دواروژ و ئارامگرتنه‌ له‌سه‌ر مه‌ینه‌تییه‌کانی دنیا و گرنگی نه‌دان به‌ دنیا ^(۳).

^(۱) فتح الباری (۲۲۹/۵).

^(۲) بوخاری (۳۷۰۵) و موسلیم (۲۷۲۷) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(۳) فتح الباری (۱۲۴/۱۱).

ئەبو ھورەیرە ؓ دەلیت: فاتیمە ھاتە خزمەت پیغمبەری خوا ﷺ داوای خزمەتکارێکی لێکرد، پیغمبەر ﷺ بێی فەرموو: "بَلَى: اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبَّ الْأَرْضِ، وَرَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ، فَالِقَ الْحَبِّ وَالنَّوَى، وَمُنْزِلَ التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْفُرْقَانِ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ شَيْءٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ نُورَكَ شَيْءٌ، اقْضِ عَنَّا الدَّيْنَ وَأَغْنِنَا مِنَ الْفَقْرِ".^(۱)

پیغمبەر ﷺ فێری دەکردن چون ھەست بە بەرپرسیاریەتی بکەن؛ پیغمبەر ﷺ فەرموو: "ئەو فاتیمە خۆت لە ناگر بزگار بکە، چونکە من لە لای خودا هیچم بۆ تۆ پێناکرێت".^(۲)

لە گێڕاوەی بوخاریدا: "ئەو فاتیمە کچی موحەممەد ھەرچی داوام لێدەکەوێ لە مالم داوای بکە، چونکە من لە لای خوای گەورەم هیچم بۆ تۆ پێ ناکرێت".

ماناکەشی ئەو ھەیه: پشت بە نزیکیم مەبەستە، چونکە من ناتوانم هیچ ناخۆشییەکت لە سەر ھەلبێگرم، کە خوای گەورەم بۆ دانابیت.^(۳)

لە سەر شەو نوێژ ھانیدەدان:

عەلی کوپی ئەبو تالب ئەلیت: شەوێک پیغمبەری خوا ﷺ لە دەرگای مالی ئیمەیی داو فەرموو: "ئایا نوێژ ناکەن؟"،

عەلی دەلیت: گوتم: ئەو پیغمبەری خوا ئیمە لە ژێر دەستی خوای گەورەداین، گەر ویستی وابێت کە ھەلبێستین ئەوا ھەلدەستین.

کاتێک ئەمەم گوت پیغمبەری خوا ﷺ رویشت و نەھاتەو.

پاشان گویم لێ بوو کاتێک پشتی لە من کرد، لە رانی خۆی دەدا و دەیفەرموو:

﴿وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرُ شَيْءٍ جَدَلًا﴾ الكهف: ۵۴

واتە ئایەتە کە: (بەراستی ئینسان لە ھەموو شتێک زیاتر موجدەلە دەکات و لە شت دەکوڵێتەو).

ئێین بطل دەلیت: ئەم فەرموودە ھە زۆلی شەو نوێژی لە خۆگرتوو، ھەروەھا بە ناگامیانانی کەسانی خەوتوو لە خزم و کەسان.

^(۱) موسلیم (۲۷۱۳) گێراوەتیو.

^(۲) بوخاری (۲۷۵۳) و موسلیم (۲۰۴) لە ئەبو ھورەیرە ؓ گێراوەتیانەو.

^(۳) شەرحی نەوہوی لە سەحیحی موسلیم (۸۰/۳).

ئەگەر پىغەمبەر ﷺ فەزل و گەورەى شەونوئىزى نەزانىبابە، كچەكەى خۆى و ئامۇزاكەى لەم كاتەى درەنگانى شەو كە خەلك نوستوون بە ئاگای نەدەهیتنا، بەلام پىغەمبەرى خوا ﷺ لە جىياتى ئەوەى پالېكەون و بخەون خىرى گەورەى بۆ ھەلبۇزاردوون، ئەمەش وەك نمونە ھىنانەوہىە بۆ فەرمايشتى پەرورەدەگار كە دەفەرمويت: ﴿وَأَمْرَ أَهْلِكَ بِالصَّلَاةِ﴾ ط: ۱۳۲ واتە: فەرمانى نووژكردن بە كەسوگارت بكە.

(پاشان گويم لى بوو كاتىك پىشتى لە من كرد، لە پانى خۆى دا)، لىدان لە پانى خۆى، نىشانەى دەربرىنى سەرسامىيە بەرامبەر خىرا وەلامدانەوہى، ھەرەھا رازى نەبوون بەو بيانوويەى ھىناوہىتەوہ.

بەلى داواكەى پىغەمبەر ﷺ بۆ ئەنجامدانى سوننەتە نەوەك فەرز، بۆيە دەبىنى ئۆدى لىنەكردن و لەلايان رۆيشت و ئەو قەسەى كرد، ئەگەر بۆ فەرز بووايە نەيدەھىشت لەسەر ئەو حالەتە بىننەوہ. ^(۱)

رەچاوكردنى ھەست و سۆزى كچەكانى و تورەبوون بە تورەبوونيان:

مىسوھرى كۆپى مەخرەمە ﷺ دەلەيت: عەلى كۆپى ئەبو تالىب، كچى ئەبو جەھلى داخواز كرد، لە كاتىكدا فاتىمەى كچى پىغەمبەرى ﷺ لەلابوو.

كاتىك فاتىمە بەو ھەوالەى زانى، ھاتە لای پىغەمبەر و گوتى: خەلك باس لەوہ دەكەن كە تۆ خەم لە كچەكانت ناخۆى، ئەمەش عەلىيە وا داخوازى كچى ئەبو جەھلى كردوہ.

مىسوھرە دەلەيت: پىغەمبەر ﷺ ھەلسا، گويم لىبوو شاھەدەمانى ھىنا و پاشان فەرمووى: "من كچىكى خۆم دايە عاسى كۆپى رەبىع، ئەو راستگۇ بوو لەگەلدا بەلەينىكى بە مندا و ھىنايەجى، فاتىمەش بەشەكە لە من، ئەو شەتى ئەو ئازارى پى دەخوات، منىش ئازارى پى دەخۆم، سوئند بە اللە ھەرگىز كچى پىغەمبەرى خوا و كچى ئوژمنى خوا لەلای يەك پىاو كۆنابنەوہ."

ئىنجا عەلى دەستى لەو خوازىننىيە ھەلگرت. ^(۲)

زانايان ھەندىك لەو ھۆكارانەيان باس كردوہ، كە پىغەمبەر ﷺ بۆ نەھىيشت عەلى كۆپى ئەبو تالىب ﷺ ئەم خوازىننىيە بكات؟ ھۆكارەكانىش بە تىكپايى دەگەرئەوہ بۆ چوار خال:

^(۱) شەرحى ابن بطلال لە سەحىحى بوخارى (۱۱۵/۳)، حاشىيە السندي على النسائي (۲۰۵/۳).

^(۲) بوخارى (۳۱۱۰) و موسليم (۲۴۴۹) گىراوہتەنەوہ.

یه که م: نه م هاوسه رگریبه نازاردانیک بوو بۆ فاتیمة، نازاردانیشی نازاردانی پښتانه بهر څو، نازاردانی پښتانه بهریش څو له گوناوه گوره کانه، پښتانه بهر څو څو به فرموده ی خزی نه مه ی پوونکړدو ته وه: "فاتیمه به شیکه له من، نه وه ی پتی دلگران ده بیټ، منیش پتی دلگران ده بم، نه و شته ی نه و نازاری پی ده خوات، منیش نازاری پی ده خرم". نه مه چیه جی نابیت جگه له کچه کانی پښتانه بهر نه بیټ.

پوهه م: ترسان له وه ی فاتیمة دینه که ی بکه ویتته ژیر م ترسی و له دینه که ی تاقی بکړیته وه، هره وه کو له ریوایه تی بوخاریدا (۳۳۱۰) هاتوه: "من ده ترسم له دینه که ی توشی تاقیکړنه وه بیټ".

غیره یه کیکه له و شتانه ی نافرته خوی پتوه گرتوه، بویه پښتانه بهر څو ترسا له وه ی غیره پالی پتوه بیټ بۆ شتانی تر، که له پله وپایه ی نه و نه و شیتته وه، له کاتیکدا نه و گوره ی نافرته تانی دنیایه، به تاییه ت که نه و دایکی وه فاتی کردبوو، خوشکه کانیشی یه که له دوی یه که وه فاتیان کردبوو، که س نه مابوو دلی خوی له لا بداته وه و نازاره کانی که م بکاته وه، سهره پای هه موو نه مانه ش هه ویی به سهر بیټ، نه و کات به هوی غیره وه گوزهرانی خراپتر ده بوو.

ثین هه جهر ده لیت: نه م پووداوه دوی رزگار کړدن می که که بوو، نه و کات هر فاتیمة ی له زیاندا مابوو، دوی نه وه ی دایک و خوشکه کانی یه که له دوی یه که وه فاتیان کرد، جا ژن هینان به سهریدا خه مه کانی زیاتر ده کات و زیاتر نازاری پتده گه یه نیت^(۱).

سییه م: وه که دهر پړینی ناره زایی له وه ی کچی پښتانه بهر څو څو و کچی دوژمنی څو له ژیر چه تری یه که پیاو کوښنه وه، هره وه کو پښتانه بهر څو څو فرمودی: "سویند به الله هه رگیز کچی پښتانه بهر څو و کچی دوژمنی څو له لای یه که پیاو کړنانه وه".

چواره م: به گوره دانانی مانی فاتیمة و نیشاندانی پله و پایه که ی. نه م هؤکارانه چ به یه که وه بن، چ به جیا بن، ناماژن بۆ نه وه ده که ن، که پښتانه بهر څو څو له بهر نه م هؤکارانه نه یه شت عه لی ژن به سهر فاتیمة دا به یټیت.

له م چیروکه دا هیچ به لگه یه که نییه بۆ نه و که سه ی فره ژنی سنوردار ده کات، پښتانه بهر څو څو هره له هه مان پووداوه نه و گومانان ی په تکر دوتته وه و فرمودیته: "من هه رگیز هه لایک هه رام ناکه م و هه رامیک هه لال ناکه م".

(۱) فتح الباری (۸۶/۷).

له نهریته کانی پیغه مبهړ ﷺ بهرامبهړ کچه کانی نه وه بوو، دلخوش و شادومانی ده کردن: خاتوو عانیسه ده لیت: فاتیمه هاته خزمهت پیغه مبهړ ﷺ، پوښتنه کوی وه کو پوښتنی پیغه مبهړ ﷺ بو.

پیغه مبهړ ﷺ پتی فرموو: "کچه کهم زگر به خیر بیی"، پاشان له لای راست یان له لای چه پی خوی داینیشانده.

دواتر پیغہ مبر ﷺ به نہیئی قسہ یہ کی پی گوت، فاتیمہ گریا.
 پیم گوت: بؤ ده گرئیت؟
 دواتر قسہ یہ کی تری پیگوت، ئه مجارہ یان پیکنی.
 گوت: هه رگیز نه مبینووہ شادی و نیگه رانییهك هیتده لیک نزیک بن، له باره ی قسہ
 نهیئیه كه پرسیارم له فاتیمه کرد.

گوئی: من هه رگیز نهیئی پیغه مبه ر ﷺ ئاشکرا ناکه م.
له دواى وه فاتی پیغه مبه رى خوا ﷺ جارىكى تر پرسیارم لیكردوه.
گوئی: نهیئیهكى پیگوتم، فه رموى: "جو بزیل له هه ر سالیكدا یه ك جار
پیداچوونه وهى قورئانی پیدا کردم، به لام نه مسال دوو جارى پیداچوونه وهى
پیکردم، من واده بینم كه نه جه لم نزیك بوته وه، توش یه كه مین كه سى له
نه هلوپه یتم كه به من ده كه یت". بویه گریام. پاشان فه رموى: "ئایا پازى نابیت
به وهى ببیته كه وده ی ئافره تانى نه هلى به هه شت یان ئافره تانى باوه پداران؟"،
بویه پێكه نیم. ^(۱)

له سه ریادکردنی خوا هانیده دان:

نه نه سی کوپی مالیک ﷺ ده لیت: پیغه مبه ری خوا ﷺ به فاتیمه ی فہرمو:
 "نہی فاتیمہ چ شتیک ریگریست لیّ ده کات له وهی بۆ توی ده لیم گوپی بۆ
 نه گریست، نه گه ر به یانی و نیوارهت کرده وه بلی: یا حی یا قیوم برحمتک استغیث
 أصلح لی شانی کلّه ولا تکلنی الی نفسی طرفه عین" (۷)
 (أصلح لی شانی): واته: کاروبارم باش بکه
 (ولا تکلنی الی نفسی طرفه عین): واته: بۆ چاوتر و کانیکیش مه مده ره ده ست نه قسم.

^(۱) بوخاری (۲۶۲۴) گیاروہ تپوہ.

(^{۲۷}) ابن السنی له (عمل اليوم والليلة ۴۶) گزارش داده، نه لبانی له (صحیح الجامع ۵۸۲۰) به سه حیجی داناه.

دیاری و به خششی بو ده ناردن:

عەلی کوپی ئەبو تالیب ﷺ ده لیت: پیغمه بهری خوا ﷺ پۆشاکێکی له حەریر پێدام، منیش له بهرمکرد و هاتمه دهره وه، فرمووی: "ئەو عەلی من ئەو پارچه توماشمه پێنه دای تا له بهری بکهیت، به لکو بیکه سه رپۆش و به سه ر فاتیمه کان دابه شی بکه" ^(۱).

مه به ست له (فاتیمه کان) فاتیمه ی کچی پیغمه بهر و فاتیمه ی کچی ئەسه د که دایکی عه لیه و فاتیمه ی کچی حه مزه یه. ^(۲)

دلی کچه کانی ده دایه وه و له کاتی به لا و نه هاهه تییه کان فی ره نارامگرتنی ده کردن: نوسامه ی کوپی زهید ﷺ ده لیت: کچی پیغمه بهری خوا ﷺ که سێکی نارد بو لای پیغمه بهر که پێی بلیم کوپێکی وا له سه ره مرگ دایه.

ئه ویش چووه لای، پیغمه بهریش ﷺ پێی فرموو ئەمە ی پێی بلی: "إِنَّ اللَّهَ مَا أَخَذَ، وَلَهُ مَا أُعْطِيَ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُّسَمًّى، فَلْتَصْبِرْ وَلْتَحْتَسِبْ". واته: هه رچی مه یه مه ی خوایه، هه ر ئەو ده بیات و ده بیه خششی، هه موو شتی که له لای ئەو کاتی دیاریکراوه، نارام بگره و پاداشته که ی له خوا چاوه پێ بکه.

نوسامه ده لیت: کچه که ی پیغمه بهر ﷺ سویندی خوارد هه ر ده بی پیغمه بهر ﷺ له گه ل خۆی بپنیت، پیغمه بهریش ﷺ هه لساو له گه لیدا سه عدی کوپی عوباده و مو عازی کوپی جه بهل و ئوبه ی کوپی که عب و زهیدی کوپی سابیت و چه ند هاوه لێکی تری له گه ل خۆی برد.

منداله که یان بۆ پیغمه بهری خوا ﷺ به رز کرده وه، ده نگێکی له سینه ی ده هات، وه کو ده نگێ ناو بوو کاتیک ده کریته گۆزه یه کی شکاوه.

چاوه کانی پیغمه بهر ﷺ پڕ فرمیسک بوون.

سه عد گوتی: ئەوه چیه ئەو پیغمه بهری خوا؟

فرمووی: "ئەو به زه یی و په حمه ته، خۆی گه وره له دلی به نده کانی دایناوه، خۆی گه وره له و به ندانه خۆش ده بیت که به به زه یین" ^(۳).

^(۱) بوخاری (۲۵۱۴) و موسلیم (۲۰۷۱) و ئەحمه د (۷۱۲) گێراوه تیانه وه.

^(۲) شه رحی نه وه وی له سه حیحی موسلیم (۵۱/۱۴).

^(۳) بوخاری (۱۲۳۸) و موسلیم (۹۲۳) گێراوه تیانه وه.

رافه‌ی فەرمووده‌که:

(لله ما أخذ، وله ما أعطى وكل شيء عنده بأجل مسمى): به واتای نارام گرتن و ته‌سلیم بوون دیت به قه‌ده‌ری خوای په‌روه‌ردگار. وانا گشتیه‌که‌ی: نه‌وه‌ی لیتان وه‌رگیراوه‌یه، هی په‌روه‌ردگار، نه‌وه‌ک هی ئیوه، په‌روه‌ردگاریش شتیک نابات ته‌نیا هی خۆی نه‌بیت، بۆیه پئویست ناکات خه‌فته‌تبار بن له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که‌ستیک ئامانه‌ته‌که‌ی خۆی ده‌باته‌وه.

(سه‌عد گوتی: نه‌وه چیه نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا؟) سه‌عد بۆیه نه‌و پرسیاره‌ی له پیغه‌مبه‌ر کرد، چونکه وای زانی هه‌موو گریانیک حه‌رامه و نابیت مرقه‌ بگرییت، وا گومانی برد، که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌بیری چوه و به‌بیری دینیتته‌وه، به‌لام پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فیری کرد ته‌نیا گریان و فرمیسک پرشتن حه‌رام نییه، به‌لکو په‌حمه‌ت و سۆزو به‌زه‌یه، نه‌وه‌ی حه‌رامه جلدپاندن یاخود له‌خۆدان یان سه‌ردولکه‌ی به‌گریانه ^(۱).

به‌مردنی یه‌کیک له‌کوهره‌کانی یان له‌چه‌کانی خه‌مبار ده‌بوو:

نه‌و که‌سه‌ی خوای په‌روه‌ردگار به‌مردنی منداله‌کانی تا‌قی کردۆته‌وه، با بزانی‌ت پیغه‌مبه‌ر ﷺ هه‌موو کوپ و چه‌کانی جگه له‌فاتیمه نه‌بیت، پێش خۆی وه‌فاتیان کرد. سونه‌تی پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌مردنی یه‌کیک له‌منداله‌کانی نه‌وه‌بوو، خه‌مبار ده‌بوو به‌له‌ده‌ستدانیان، چاوه‌کانی فرمیسکیان ده‌باراند، نه‌و شته‌ی ده‌گوت که خوای په‌روه‌ردگار پێی خۆش بوو.

نه‌نه‌سی کوپی مالیک ﷺ له‌باره‌ی مردنی نوم که‌لسوم ده‌گیرپته‌وه‌و ده‌لێت: ئیمه ئاماده‌ی مه‌راسیمی ناشتنی تهرمی کچی پیغه‌مبه‌ر ﷺ بووین، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌سه‌ر گۆره‌که‌ی دانیشتبوو، بینیم چاوه‌کانی فرمیسکیان لی ده‌هاته‌ خواره‌وه ^(۲).

نه‌مانه فرمیسکی ناره‌زایی ده‌ربهرین و پێ ناخۆشبوون نییه به‌قه‌زا و قه‌ده‌ری خوا، به‌لکو فرمیسکی به‌زه‌یی و سۆزه، که له‌چاوی خاوه‌ن به‌زه‌یه‌که‌نه‌وه دیته‌ خواره‌وه.

نه‌نه‌سی کوپی مالیک ﷺ ده‌لێت: چووینه لای نه‌بو سه‌یفی ئاسنگه‌ر، که هاوسه‌ری دایه‌نی ئیبراهیم بوو.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ ئیبراهیمی گرت به‌اوه‌ش و بۆنی کرد و ماچی کرد، جارێکی تر چووینه لای ئیبراهیم که له‌حاله‌تی گیانسپاردن بوو.

^(۱) شهرحی نه‌وه‌ی له‌سه‌حیحی موسلیم (۶/۲۲۵).

^(۲) بوخاری (۱۲۸۵).

چاوه کانی پښغه مېهر ﷺ ده ستیان به رځانی فرمیټسک کرد، عه بدولره حماني کورې عه وف گوتی: هه تا نه توش نه ی پښغه مېهری خوا؟

فرمووی: "نه ی کورې عه وف، نه مه په حمهت و به زه ییه".

پاشان فرمیټسکی تریش له چاوه کانی هاتنه خواره وه، ئینجا فرمووی: "به راستی چاوه کان فرمیټسک ده پښځن و دلش غمبار ده بیټ، به لام ته نیا نه و شته ده لټین که خوی گوره رازی بکات، ئیمه به له ده ستدانی تر نه ی ئیبراهیم غه مگینین^(۱)".

نه نه سی کورې مالیک ﷺ ده لټ: هه رگیز که سم وه کو پښغه مېهری خوا ﷺ نه بینووه به رامېر منداله کانی به به زه یی بیټ.

ده گڼرپته وه و ده لټ: ئیبراهیم له لای دایه نیک بوو له ده وروبه ری مه دینه، پښغه مېهر ﷺ بولای ده چوو، ئیمه ش له گه لای ده چوین، جا که چوینه مالکه، ژورده که پر دووکه ل بوو، خیرا پښ پښغه مېهری خوا ﷺ که وتم و گوتم: نه ی نه بو سه یف وازیته، نه وه پښغه مېهری خوا هات.

نه بو سه یف هاوسه ری دایه نی ئیبراهیم بوو، ئاسنگه ر بوو، پښغه مېهر ﷺ ده چوو کورده که ی ماچ ده کرد و ده گه رایه وه.

کاتیټکیش ئیبراهیم وه فاتی کرد، پښغه مېهر ﷺ فرمووی: "ئیبراهیم کوږم بوو، نه و هیشتا ته مه نی شیر خوره ی ته واو نه کردبوو مرد، له به هشت دوو دایه نی هن که شیر خوار نه که ی بڼ ته واو ده کن^(۲)".

واته: نه و که مرد هیشتا ته مه نی شیر خوری ته واو نه کردبوو، نه و دایه نانه له به هشت بوی ته واو ده کن، چونکه که مرد ته مه نی ۱۶ یان ۱۷ مانگ بوو، نه وان دوو ساله که ی بڼ ته واو ده کن، چونکه ته واوی دایه نی به ده قی قورئان دوو ساله.

هه ر له و فرمووده یه په وشتی به رزی پښغه مېهر ﷺ و په حمهت و سؤزی له گه ل منداله کانی ده رده که ویټ، هه روه ها ده ریده خات که به زه یی هاتنه وه به مندال و ماچکردنیان کاریکی گه وره و پر له پاداشته^(۳).

یه کیټ له سوننه ته کانی پښغه مېهر ﷺ له کاتی مردنی کچه کانی، نه وه بوو، سه رپه رشتی شوشتن و کفن کردنیانی ده کرد و نویژی له سه ر ده کردن و پاشان ده یناشتن و له سه ر قه بره کانیان ده وستا و دوعای بڼ ده کردن.

(۱) بوخاری (۱۳۰۳) و موسلیم (۲۳۱۵) گڼراوه تیانه وه.

(۲) موسلیم (۲۳۱۶) گڼراوه تیانه وه.

(۳) شه رچی نه وه وی له سه حیحی موسلیم (۷۶/۱۵).

دایکی عه‌تیه ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبهری خوا ﷺ کاتیک نوم که‌لسوم وه‌فاتی کرد، هاته‌ لامان. فهرمووی: "سێ جار یان پینچ جار زیاتر بیشتون، به‌ ئاو و سیدر بیشتون و دواتر کافور به‌کار به‌پین، که‌ ته‌واو بوون ئاگا دارم بکه‌نه‌وه‌".

کاتیک ته‌واو بووین، چاکه‌ته‌که‌ی پیداین و فهرمووی "له‌به‌ری بکه‌ن"^(۱).

ده‌گوتریت: حیکمه‌ت له‌ دواخستنی پیدانی کراسه‌که‌ تا ئه‌وه‌ کاته‌ی له‌ شوشتن بوونه‌وه‌، بۆ ئه‌وه‌یه‌ که‌ کراسه‌که‌ راسته‌وخۆ به‌ر جه‌سته‌ی بکه‌وێت، که‌ راسته‌وخۆ کراسه‌که‌ له‌ جه‌سته‌ی ئه‌وه‌ بگوازێته‌وه‌ بۆ جه‌سته‌ی که‌چه‌که‌ی هیچ رێگریه‌ک له‌ نێوانیان نه‌بی‌ت.

ئه‌مانه‌ کۆمه‌لێک بوون له‌ مامه‌له‌کردنی پیغه‌مبهری خوا ﷺ له‌گه‌ل‌ منداڵه‌کانی، له‌ جوان په‌روه‌ردکردن و پاراستنیان.

^(۱) بوخاری (۱۱۷۵) و موسلیم (۹۳۹) گێڕاوه‌تیانه‌وه‌.

مامه‌ای پیغمبر ﷺ له‌گه‌ل نه‌وه‌کانی:

پیغمبره‌ری خوا ﷺ حوت نه‌وه‌ی مه‌بووه، هه‌روه‌کو حوت مندالیشی مه‌بووه، نه‌وه‌کانی نه‌مانه‌ن:

۱. حه‌سه‌نی کوپی عه‌لی: له‌هه‌موویان زیاتر به پیغمبره‌ری ﷺ ده‌چوو، کوپی گه‌وره‌ی عه‌لی کوپی نه‌بو تالیب و فاتیمه‌یه، له‌سالی سییه‌می کوچی له‌دایک بووه، له‌سالی ۴۹ کۆچی وه‌فاتی کردووه، کاتیک پیغمبره‌ری خوا ﷺ وه‌فاتی کرد ته‌مه‌نی حوت سالان بوو.

۲. حوسه‌ینی کوپی عه‌لی: کوپی دووه‌می عه‌لی و فاتیمه‌یه، له‌سالی چواره‌می کۆچی له‌دایک بووه، له‌سالی ۶۱ کۆچی وه‌فاتی کرد.

۳. ئوم که‌لسومی کچی عه‌لی کوپی نه‌بو تالیب: پێش وه‌فاتی پیغمبره‌ری له‌دایک بووه، عومه‌ری کوپی خه‌تتاب خوازینی کرد، کوپ و کچیکی لی بوو، به‌ناوی زه‌یدو روقیه، ئوم که‌لسوم و زه‌یدی کوپی له‌سالی ۷۵ کۆچی وه‌فاتیان کرد.

۴. زه‌ینه‌بی کچی عه‌لی کوپی نه‌بو تالیب: پیغمبره‌ری خوا ﷺ له‌ژیاندا بوو، که‌له‌دایک بوو، کوپی مامی خۆی (عه‌بدوللای کوپی جه‌عفهری کوپی نه‌بو تالیب) خوازینی کرد، هه‌ر له‌لای نه‌و وه‌فاتی کرد، چه‌ند مندالیک لی هه‌بوو، مندال و وه‌چه‌ی زینه‌ب له‌عه‌بدوللا زۆر زۆرن.

۵. عه‌بدوللای کوپی عوسمانی کوپی عه‌ففان: کوپی روقیه‌ی کچی پیغمبره‌ری خوا ﷺ، له‌ولاتی حه‌به‌شه له‌دایک بوو، ته‌نیا دوو سال ژیا.

۶. ئومامه‌ی کچی نه‌بولعاس: نه‌مه‌یان له‌زه‌ینه‌بی کچی پیغمبره‌ری خوایه ﷺ، عه‌لی کوپی نه‌بو تالیب دوا‌ی مردنی فاتیمه‌ خوازینی کردو مندالی لی نه‌بوو، عه‌لی له‌لای نه‌و وه‌فاتی کرد، دوا‌ی نه‌و موغیره‌ی کوپی نه‌وفه‌ل خوازینی کرد، هه‌ر له‌لای نه‌و وه‌فاتی کرد و مندالی نه‌بوو.

۷. عه‌لی کوپی نه‌بولعاس: برای ئومامه‌ی کچی زه‌ینه‌ب، له‌ته‌مه‌نی نزیک بالغ بوون وه‌فاتی کرد.

به‌م شێوه‌یه نه‌وه‌کانی پیغمبره‌ری خوا ﷺ له‌ژیان نه‌مان، ته‌نیا نه‌وانه‌ی فاتیمه‌ی کچی نه‌بیّت، له‌وه‌وه‌ وه‌چه‌شه‌ریف و پیروژه‌کانی له‌ریگای هه‌ردوو نه‌وه‌ی حه‌سه‌ن و حوسه‌ینه‌وه‌ بلأوبونه‌وه، نه‌وه‌ی له‌حه‌سه‌ن بیّت پێی ده‌گوتریّت حه‌سه‌نی، نه‌وه‌شی له‌حوسه‌ین بیّت پێی ده‌گوتریّت حوسه‌ینی.

به‌راستی مامه‌له‌کردنی پیغه‌مبەر ﷺ له‌گه‌ل‌ نه‌وه‌کانی هه‌تا پێی بوو له‌ خۆشه‌ویستی و به‌زه‌یی و سۆز، ئه‌وه‌که‌ باوکێکی به‌خشنده‌ و به‌ به‌زه‌یی نمونه‌یه‌کی ناوازه‌ و ده‌گه‌مه‌نه‌، دیمه‌نی مامه‌له‌کردنی له‌گه‌ل‌ نه‌وه‌کانی له‌ چهند دیاردیه‌یه‌کی مرقا‌یه‌تی و به‌خشنده‌یی و به‌زه‌یی پێکهاتوو، له‌ سه‌ره‌رشتیکردن و ئاگال‌یبوونیان به‌ شیوه‌یه‌کی ورد و توکمه‌.

ئ‌ه‌گەر مندال‌ئ‌یک نه‌وه‌ی بووبایه‌، بانگی له‌ گوێی پاستی ده‌دا، ئ‌مه‌ش بۆ ئ‌وه‌ی یه‌که‌م شت له‌ دنیا گوێی‌یستی بێت ناوی الله و به‌رزپاگرتنی ئ‌ه‌و ناوه‌ بێت.

ئ‌ه‌و رافیع ده‌ل‌ئ‌یت: کات‌ئ‌یک فاتیمه‌ حه‌سه‌نی بوو له‌ ناو نوێژدا، بینیم پیغه‌مبەری خوا ﷺ بانگی له‌ گوێی دا^(۱).

بۆیه‌ زۆریه‌ی زانیان به‌ سوننه‌تیان داناوه‌، ئ‌ه‌گەر مندال‌ئ‌یک تازه‌ له‌ دایک بێت، له‌بن گوێی بانگ بدر‌ئ‌یت، ئ‌مه‌ش بۆ ئ‌وه‌ی شه‌یتانه‌کان ده‌رب‌گ‌ری‌ن و یه‌که‌م شت‌ئ‌یک گوێی‌یستی بێت زی‌ک‌ری خوا بێت.

ابن‌ القیم ده‌ل‌ئ‌یت: نه‌ه‌ینی بانگدانی (الله اک‌بر) - خواش زان‌تره‌-، بۆ ئ‌وه‌یه‌ یه‌که‌م شت مرقا‌ گوی‌ بیستی بێت وشه‌کانی په‌روه‌ردگار بێت، که‌ گه‌وره‌یی و شکوی په‌روه‌ردگاری له‌ خۆگرتوو، هه‌روه‌ها وشه‌ی شه‌هاده‌ت، یه‌که‌مین وشه‌یه‌ مرقا‌ پێی موسلمان ده‌بێت، ئ‌ه‌م دوو وشه‌یه‌ له‌ کاتی هاتنی بۆ دنیا له‌گه‌لی ده‌بێت و له‌سه‌ری گۆش ده‌کر‌ئ‌یت تا کاتی ده‌رچوونیان له‌ دنیا.

بێگومان بانگدان شوێنه‌واری خۆی له‌سه‌ر د‌لی کۆرپه‌له‌ جێده‌ه‌ی‌ئ‌یت، ئ‌ه‌گەر چی هه‌ست‌ئ‌یشی پێ نه‌کات، له‌لایه‌کی تر سود‌ئ‌یک‌تری هه‌یه‌ ئ‌ه‌و‌یش هه‌لات‌ئ‌نی شه‌یتانه‌ له‌ بیستی وشه‌ی بانگدان، واده‌کات له‌ یه‌که‌م ئ‌اشنایه‌تی له‌گه‌ل‌یدا شه‌یتانه‌که‌ی لاواز بێت^(۲).

پاشان پیغه‌مبەر ﷺ په‌نج‌ه‌ی به‌ مه‌لاشوویان ده‌ه‌ینا:

خاتوو عائ‌شه‌ ده‌گ‌ری‌ته‌وه‌و ده‌ل‌ئ‌یت: مندالی تازه‌ له‌ دایک‌بوویان ده‌ه‌ینا به‌ خزمه‌ت پیغه‌مبەری خوا ﷺ ئ‌ه‌و‌یش پ‌ی‌رۆ‌زی ده‌کردن و په‌نج‌ه‌ی به‌ مه‌لاشوویان ده‌ه‌ینا.^(۳)

(۱) ئ‌ه‌م فهرمووده‌یه‌ ئ‌ه‌گەر سه‌ح‌یح بێت: ئ‌ه‌بو داود (۵۱۰۵) و ترمذی (۱۵۱۴) گ‌ری‌واوه‌تیانه‌وه‌، ترمذی و نه‌وه‌ی و ابن‌ الملقن به‌ "سه‌ح‌یح" یان داناوه‌، ابن‌ حبان‌ئ‌یش به‌ "زه‌عیف" ی داناوه‌، ئ‌ه‌لبانی سه‌ره‌تا به‌ "حه‌سه‌ن" ی دانا‌بوو له‌ کت‌ئ‌یب‌ی (الارواء ۱۱۷۳)، پاشان له‌ کت‌ئ‌یب‌ی (الضعیفه‌ ۶۱۲۱) به‌ "زه‌عیف" ی دانا... سه‌یری هه‌ریه‌که‌ له‌ المجروح‌ئ‌ین (۱۱/۲)، المجموع شرح‌ المذهب (۴۳۴/۸)، البدر المنیر (۲۴۸/۹) و الکلم الطیب (۲۱۱) بکه‌.

(۲) تحفه‌ المودود (لا ۳۱)..

(۳) موس‌ل‌ئ‌یم (۲۸۶) گ‌ری‌واوه‌تی‌ه‌وه‌.

(التحنیک - پەنجەهێنان بە مەلاشوو): کردارێکە بریتییە لە شل کردنەوێ خورما بە ناو لەپی دەست، پاشان شەویلاگ و مەلاشووی کۆرپەلەى پى تەر دەکریت، ئەم کارە دروستە بە جگە لە خورماش بکریت، بەلام خورما باشترە^(۱).

شیرینی خورما باشترینە و گونجاوترین شتە بۆ کۆرپەلە.

دکتۆر موحەممەد عەلى بار ئەندامى دەستەى ئیعیجازى زانستى، جەختى لەوێ کردۆتەو، کە زانستى سەر دەم کردارى (التحنیک)ى پشتراست کردۆتەو، بەوێ سودى بۆ جەستەى مندالێ تازە لە دایکبوو و گەشەکردنى هەیه، بۆ ئەو مەبەستە هەلساوه بە رافەکردنێکی زانستى باوەرپیتکراو.

دەلێت: ئەو فەرموودانەى لەبارەى (التحنیک - پەنجەهێنان بە مەلاشوو) هاتوونە، ئاماژە بۆ ئەوێ دەکەن کە خواردنى شیرینی یان خورما باشترین شتە بچیتە ناو جەستەى مندال.

زانستى نوێش دواى چوار دە سەدە حیکمەتى (تحنیک)ى دەرخواستووە، دەلێت: مندالێ تازە لە دایکبوو زۆر مەترسى مردنیاى لەسەرە، ئەگەر دوو شت پوویدا:

۱- کەمبوونی شەکر لە خوێندا.

۲- دابەزینی پلەى گەرمى، کاتێک دەکەوێتە بەر کەش و هەواى سارد.

رێژەى شەکر (گلۆکۆز) لە خوێندا لە مندالێ تازە لە دایکبوو بەردەوام نزمە، ئەمەش دەبێتە ھۆکارێکە بۆ ئەمانە:

• مندالێکە شیرى دایکى نەخوات.

• خاوبوونەوێ ماسولکەکانى

• وەستانی چەندبارەى کردارى هەناسەدان

• دەرکەوتنى رەنگى شین بە لاشەىو.

جگە لەمانەش دەبێتە ھۆى چەند لاوازییەکەى مەترسیدار وەکو دواکەوتنى گەشە و دەرکەوتنى نیشانەى کەم عەقلى.

‘ چارەسەریشى ئاسانە، ئەویش بە تواندەوێ شەکرى گلۆکۆز لە ئاودا، ئینجا یان بە رێگەى دەم یان بە رێگەى دەمار مندالێکە وەریدەگریت. ھەرۆھا لیکۆلینەو

^(۱) شەرحى نەوێ لە سەحیحى موسلىم (۱۴/۱۲۴)

زانستىبەكان دەريانخستوو، كەردارى (التحنیک) ماسولەكانى دەم و شەويلاگ و زمان بە هەيز دەكات، ئەمەش وا دەكات منداڵ بتوانێت شيرى داىكى بخوات و بيمژێت^(۱).

لەلايهكى ترهوه خورماي عەجوه پېرۆزه و بنچينهكەي لە بەهەشتهوه هاتۆته خوارهوه.

ئەبو هورېره ﷺ دەلێت: پېغەمبەري خوا ﷺ دەفرمويەت: "عەجوه لە بەهەشته و شىفايه بۆ ژەر"^(۲).

بەلام كە دێتە ئونيا بېنگومان عەجوه دەگۆرێت، خورماي ئونيا ئەو خورمايه نيه كە لە بەهەشته.

عەقيقه‌ي بۆ دەكردن:

ئيبن عەباس ﷺ دەلێت: پېغەمبەري خوا ﷺ بە دووبەران عەقيقه‌ي بۆ حەسەن كەرد و بە دوو بەرانبەش بۆ حوسەيني كەرد^(۳).

عەقيقه: ئەو ئاژەلە سەرپاوهيه كە بۆ منداڵ لە دواي لە داىكبوونى سەردەبەرێت. بۆ كۆرپ دوو مەپ، بۆ كچيش يەك دانە.

لەراستيدا عەقيقه سوودىكى گەلێك زۆرى هەيه، لەلايهك نزىك كەوتنەوهيه بۆ لاى پەروەردگار، لەلايهكى تريش نيشاندانى سەخاوتيهيه، هەروەها ئەو كۆت و بەندەي لەسەر منداڵ هەيه دەيشكێنێت. ئەمەش دوور نيه بېتە هۆي باش بوونى منداڵ و سەلامەتبوونى و پاراستنى لە زيانەكانى شەيتان^(۴).

عەقيقه‌ي دواوەخست بۆ رۆژى حەوتەم:

خاتوو عائيشە ﷺ دەلێت: پېغەمبەري خوا ﷺ لە رۆژى حەوتەم عەقيقه‌ي بۆ حەسەن و حوسەين كەرد و ناوى لێنان^(۵).

جا سوننەتە لە رۆژى حەوتەم عەقيقه‌ي بۆ بكرێت، ئەگەر لە رۆژى شەممە لە داىك بوو، لە رۆژى هەينى عەقيقه‌ي بۆ بكرێت، واتە رۆژێك بەر لە داىك بوونى كە شەممەيه. ئەگەر لە رۆژى پێنج شەم لە داىك بوو، لە رۆژى چوارشەم بۆي دەكرێت^(۶).

(۱) مالبەرى (ئىسلام وېب) بە كورتكراوه‌يى.

(۲) ترمذى (۲۰۶۶) و ابن ماجه (۳۴۵۵) گێراوه‌تيانەوه، ئەلبانى لە (صحيح الجامع ۴۱۲۶) بە سەحیحى داناوه.

(۳) النسائى (۴۲۱۹) گێراوه‌تيەوه، ئەلبانى لە (الارواء ۳۷۹/۴) بە سەحیحى داناوه.

(۴) تحفه المودود بأحكام المولود (لەپەرە ۶۹).

(۵) ابن حبان (۵۳۱۱) گێراوه‌تيەوه، فتح البارى (۵۸۹/۹).

(۶) الشرح الممتع (۴۹۳/۷).

هروه ها فرمویه تی: "مندال به ستراوه ته وه به عقیقه که ی، که له رژی حوته م بوی سهرده بریت و ناوی لی دهنی".^(۱) جاری واش هه بوه له رژی له دایک بوونیدا ناوی لیده نا هروه کو فرمویه تی "نم شو کو پیکم بوو به ناوی ئیبراهیمی باوکم ناونا...".^(۲)

فرمانی ده کرد مووی سهری منداله که بتاشن، به نه ندازه ی مووه که زیوو بگریته خیر: نه بو رافیع خزمه تکاری پښتانه بهر ی خوا ﷺ ده لیت: حه سن ی کوپی علی له دایکبوو، فاتیمه ی دایکی ویستی به سهر برینی دو به ران عقیقه ی بکات، فرموی: "عقیقه ی بکات، به لکو مووی سهری بتاشه و به نه ندازه ی مووه که زیوو بک خیر له پیتاوی خوا". پاشان حوسه یین له دایکبوو، هه مان شتی بک کرد.^(۳)

که فرموی: "عقیقه ی بکات، ویستی عقیقه که ی بگریته نه ستوی خوی. نه نه سی کوپی مالیک ﷺ ده لیت: پښتانه بهر ی خوا ﷺ فرمانی کرد مووی سهری حه سن و حوسه یین بتاشین و به نه ندازه ی مووه که زیوو بگریته خیر".^(۴)

تاشینی مووی سهری مندالیش به سووده، زانستی پزیشکی نوئ سله مان دوویه تی، که تاشین مووی سهری مندال کونه کانی پیستی سهری ده کاته وه بک پوواندن ی موو یارمه تی ده دات. مه سحر کردنی سهری مندال دوا ی تاشینی به زه عفران سوننه تیکی له بیرکراوه و که م که س هه یه جیبه جی بکات.

خاتوو عائشه ﷺ ده لیت: له سهرده می نه فایدا نه گهر عقیقه یان بک مندال بک رد بایه، پارچه لکه یه کیان به خوینی عقیقه که ده کرد، جا نه گهر سهریان بتاشیبایه، پارچه لکه که یان له سهری منداله که داده نا، پښتانه بهر ی خوا ﷺ فرموی: "له جیاتی خوین، - خه لوق - دابین".^(۵)

(۱) نه بو داود (۲۸۳۸) و ترمذی (۱۵۲۲) گپراوه تیانه وه، نه لبانی به سه حیحی داناه.

(۲) موسلیم (۳۱۲۶) گپراوه تیانه وه.

(۳) نه حمده (۲۶۶۵۵) گپراوه تیانه وه، نه لبانی له الارواء (۴۰۳/۴) به "حه سن" ی داناه.

(۴) البزار (۶۱۹۹) ده گپرتنه وه، الهیثمی له (مجمع الزوائد ۸۹/۴) به "حه سن" ی داناه.

(۵) ابن حبان له (الصحیحه ۵۳۰۸) گپراوه تیانه وه، نه لبانی له (الصحیحه ۴۶۴) به سه حیحی داناه.

خه لوق: گولاویکی ناسراوه له زه عفران و شتی تر دروست ده کریت، خوی به رهنگی سوور یان زهر د نیشان ده دات (النهایه: ۱۴۴/۲).

ناوی باشی بۆ هه‌ڵه‌به‌ژاردن:

هه‌لبژاردنی ناوی باش بۆ منداڵ نەریتی پێتغەمبەری خوا ﷺ بووه، هەر ئەمەش نا، بە‌لکو ناوی خراپی بۆ ناویکی باش دەگورێن. یەکیك له مافەکانی منداڵ لەسەر باوکی ئەو یە ناویکی باشی بۆ هه‌لبژێرت، دەبێت له ناوی بیگانه و ناوی خراپ و قیزه‌وێن دووربکه‌وتنه‌وه^(١).

یەکیك له نهوهکانی میزی لهسەر سینگی پیروزی کرد، به لام توپه نه بوو:
 لوبابهی کچی حاریس ده لێت: حوسهینی کوپی عهلی لهسەر سینگی پێغه مبه‌ر ﷺ میزی کرد.
 گوتم: پۆشاکێکی تر له بهر بکه و نهوهشم بدهی باییشۆم.

فەرمووی: "ئەو پۇشاکی مېینە میزی لەسەر دەکات دەبیت بشۆریت، بەلام بۆ نۆرینە تەنیا ئاوی بەسەردا دەپۆرت" (۷).

نه‌بو سه‌مخ ده‌آيت: خزمه‌تي پيغمبري خوام ﷺ ده‌کرد، نه‌گهر بويستبايه غوسل بکات ده‌يفه‌رموو: "پشتم تي بکه"، منيش پشتم تيده‌کرد و ده‌بوومه په‌رژين بوي. جا‌حه‌سه‌ن يان حوسه‌بينان هيتا، ميزي له‌سه‌ر سينگي کرد.

منیش هاتم بیشوم، فرموی: "میزی کج ده شوردری، به لامیزی کوپ نه نیا ناوی به سه ردا ده پیرزیندریت"^(۳).

ئەبو لەيلا دەلييت: لە خزمەت پيڤغەمبەرى خوام ﷺ بوم، حەسەن يان حوسەيني لەلابوو، لەسەر سينگ يان لەسەر سكي دانىشتبوو، دەلييت: بينيم چۆن ميزەكە بە خيڤايى دەهاتە خوارەوه، ئىمەش هەلساين بۆي.

(¹) هەربۆ خۆشی سەبارەت بە ئاوانان: کارمەندێکی فرۆکەخانە بە پیرەژێکی گەشتیاری گوت: ناوت چییە؟

گوئی: الصلاة على النبي (سہ لاوات لہ سہر پیغمبر).

کارمہ نده که گوتی: سه لامی خوا له سهر پیغه مبه، ده لیم ناوت چیه؟

نافرہ تہ کہ گوتی: الصلاة على النبي (سہ لاوات لہ سہر پیغہ مبہر).

کارمنده که دیسان گوتی: سه لامی خوا له سهر پیغه مبر، ده لیم ناوت چیه؟

پاشان دهرکه وت ناوی نافرته که (الصلاة على النبي)یه، واته سه لاوت له سه ریغه مبه ر لیبده.

به پیاویکی تر گوترا: ناوت چیه؟

گوتی: أبو عبد الملك الكريم، الذي يمسك السماء أن تقع على الأرض إلا بإذنه.

پیاوکه له بهرې هه لسا وگوته: مهربه بات لی بی ته ی نیوه ی قورئان.

(۲) نه‌بو داود (۳۷۴) و ابن ماجه (۵۲۲) گزراوه‌تیانه‌وه، نه‌لبانی له (الصحيح الجامع ۳۸۳) به سه‌حیجی داناوه.

(۳) نه‌بو داود (۲۷۶) و النسانی (۳۰۴) و ابن ماجة (۵۲۶) گذراوه‌تیانه‌وه، نه‌لبانی له (الصحيح الجامع ۸۱۱۷)

به سه حیجی داناوه.

فہرموی: "واز له کورده کم بێنن، په شوکاوی مه کن تا میزه که ی نه واو دهکات".
پاشان ناوی په سه ردا کرد ^(۱).

ئەم فەرمودانە ئەوپەرى لیبوردەیی و خوشەویستی و باش سەرپەرشتیکردنی
 پیغمبەر ﷺ بۆ ئەوەکانی دەرەخەن.

به گوئی چند زیکی نه وه کانی ده یاراست:

نبین عه‌ی‌باس ﷺ ده‌لٔت: پیغه‌مبری خوا ﷺ حه‌سن و حوسه‌ینی به زیکر خویندن له‌سریان ده‌پاراست و ده‌یفرموو: "اعیذکما بکلمات الله التامة، من کل شیطان وهامة ومن کل عین لامة" ه‌روه‌ها ده‌یفرموو: "به‌م شیوه‌یه ئیبراهیم ئیسمحاق و ئیسماعیلی کوری ده‌پاراست" (۲) .

واته‌ی فهرموده‌که:

"آعینکما"، ههردووکتان یه ناده گرم

"بکلمات الله"، و تراوه: مه به ست قورئانه یان ناو و سیفته به رزه کانی په روه دگار.
 "التامة"، واته، وشه کانی په روه دگار به ته وای و هسف کراون، هیچ که موکوپیه ک له
 و ته کانیدا نییه. یان و تراوه مه به ست لی یی ته و که سه ی خوی پی ده پاریزیت، په روه دگار
 له به لایه کان ده پیاریزت و ته نیا ته و به سییه تی.
 "من کل شیطان"، واته شه بتانی مروژ و جنوکه.

"وهامة"، هه موو شتيكي ژده راوي ده گريته وه، كه ژهره كه ي بكوژ بيت، به لام نهو ژهره ي ناكوريت، پي ده گوتريت (سامه) وه كو ژهره ي زهرگه ته و دوپشك.
 "من كل عين لامة"، واته لهو چاوه ي زيان ده گه ټنيت^(۳).

خه‌نتابی ده‌لئیت: واته هه‌موو دهر د به‌لایه‌ك كه توشی مړوف ده‌بیټ له شپټی و كیلي. ^(٤)

هه ندىك دوعاى فيرده كردن بۆ نه وهى يىنى له يه رومردگار بيارينه وه:

حَسَنی کوپی علی ﷺ دہ لیت: پیغمبرِ مہری خوا ﷺ چند وشہیہ کی فیرکردم کہ
نویژی ویتردا بیخونم: "اللهم اهدیني فيمن هديت، وعافني فيمن عافيت، وتولني فيمن

(^۱) ئەحمەد (۱۸۵۸۰) گىزاوۋىتەو، ھېتىمى لى (المجمع ۶۳۱/۱) دەلىت: "پىاۋەكانى جىگائى متمانەن"، شەيب الارناۋىتە "سەھىحى" داناۋە.

^(۳) بوخاری (۳۳۷۱) و ترمذی (۲۰۶۰) گیاره تیانه وه.

(٣) تحفة الاحوذى (١٨٤/٦).

(۴) فتح الباری (۶/۴۱۰).

تَوَلَّيْتُ، وَبَارَكَ لِي فِيهَا أُعْطِيتَ، وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ، فَإِنَّكَ تَقْضِي، وَلَا يُقْضَى عَلَيْكَ، وَإِنَّه لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ، تَبَارَكَ رَبُّنَا وَتَعَالَيْتَ^(۱).

لەگەل خۆیدا دەیبردن بۆ مزگەوت:

ئەبو بەکرە دەئیت: پېغەمبەری خوام ﷺ لەسەر مینبەر بینی، حەسەنی کوپی عەلیشی لە تەنیشت بوو، دەمێک پووی لە خەلکی بوو، دەمێک پووی لەو بوو، فەرمووی: "ئەو کوپەری من کە سێکی گەورە، خۆی گەورە و دەکات بێتە ھۆی ئاشتەوایی نیتوان بوو کۆمەلێ گەورە لە موسلمانان"^(۲).

بۆرەیرە کوپی حەسیب دەئیت: پېغەمبەری خوا ﷺ و تارێکی بۆ داین لەسەر مینبەر، حەسن و حوسەین ھاتن و ھەردووکیان دوو کراسی سووریان لەبەریو، بەردەبوونەو و ھەڵدەستانەو.

ھاتە خوارەو و لەگەل خۆیدا بردنی بۆ سەر مینبەر و پاشان فەرمووی: "خۆی گەورە راستی فەرموو" ﴿إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ﴾ ئەم ئەوانەم بینی، نەمتوانی خۆم پابگرم". پاشان دەستیکردەو بە و تاردان^(۳).

سەبارەت بە فەرمایشی پەرەردگار ﴿إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ﴾ التغابن: ۱۵ واتە: ئەو دووشتانە (مال و مندال) مۆڤ لە بەندایەتیکردنی پەرەردگار سەرقال دەکەن، پووالەتی فەرموودە کە و دەگەینیت کە پچرانی و تارەکی و ھاتنە خوارەو بۆیان (فیتنە)یە و خۆشەویستی بۆ مندال بۆتە ھۆکاری / فیتنە ی مندالیش چەند پلەیکە ھەیە، ئەمە کەمەکیەتی، ھەندیکێ تر ھەیە مۆڤ نابیت ئەنجامیان بدات.^(۴)

لەناو نوێژدا ھەندیکیانی ھەڵدەگرت:

ئەبو قەتادە ی ئەنساری دەئیت: پېغەمبەری خوام ﷺ بینی پێشنوێژی بۆ خەلک دەکرد، ئومامە ی کچی ئەبولعاس، کە دەکاتە کچی زەینەبی کچی پېغەمبەری خوا ﷺ،

^(۱) ترمذی (۴۶۴)، ئەلبانی لە (الارواء ۴۲۹) بە "سەحیح" ی داناو.

^(۲) بوخاری (۲۷۱۴) گێراوەتیەو.

^(۳) ئەبو داود (۱۱۰۹) و ترمذی (۳۷۷۴) و النسائی (۱۴۱۳) و ابن ماجه (۳۶۰۰) گێراوەتیانەو، ئەلبانی لە

(صحیح أبی داود ۱۰۱۶) بە "سەحیح" ی داناو.

^(۴) فتح الباری (۲۵۴/۱۱).

لەسەر شانى بوو، ئەگەر بچوبایە بۆ رکوع دایدەنا، ئەگەریش لە سوجدە سەری بەرزیکردبایەو، بەرزى دەکردهو و دەیهیتنایهو ئەمیزی. ^(۱)

بەرگەى ئەو کارانەى دەگرتن کە لەکاتی نوێژکردندا دەیانکرد:

شەدای کۆپى ھاد ﷺ دەلێت: پینگەمبەرى خوا ﷺ لە یەكێک لە نوێژەکانى شەو (مەغریب یان عیشا) ھات بۆ لامان، ھەسەن یان ھوسەینی ھەلگرتبوو.

پینگەمبەرى خوا ﷺ پێش کەوت، پاشان منداڵەکەى دانا و (الله اکبر)ى نوێژى فرموو. کاتێک چوو سۆژدە، سۆژدەکەى زۆر درێژکردهو.

شەداد دەلێت: سەرم بەرزکردهو ^(۲) بینم منداڵەکە لەسەر پشتى پینگەمبەرى خوا، ئەویش لەناو سۆژدە دایە، منیش چوومە سۆژدە، کاتێک پینگەمبەرى خوا ﷺ کۆتایى بە نوێژەکەى ھینا، خەلکی گوتیان: ئەى پینگەمبەرى خوا تۆ لە نوێژدا سۆژدەکەت زۆر درێژکردهو، تاوا گومانمان برد شتێک رویداوێت یان وەحیت بۆ ھاتوو.

فرموى: "ھىچک لەمانە پەرویان نەداو، بەلکو کۆپەکەم پشتى منى کردبوو جیگای خۆى، ھەزم نەدەکرد پەلەى لى بکەم، تا لە کارەکەى خۆى تەواو دەبێت". ^(۳)

ھەسەن و ھوسەین بەسەر پشتى دەکەوتن، تۆرەش نەدەبوو:

ئەبو ھورەیرە ﷺ دەلێت: لەگەل پینگەمبەرى خوا ﷺ نوێژى عیشامان دەکرد، کە دەچوو سۆژدە، ھەسەن و ھوسەین دەچوونە سەرپشتى، ئەگەریش سەری بەرزیکردبایەو، بە دەستەکانى خۆى بە ھێواشی لەسەر زەوى دایدەنان، ئەگەریش دووبارە بچوبایە سۆژدە، ئەوانیش دەھاتنەو، تا لە نوێژەکەى تەواو دەبوو، ئەوکات لەسەر پانەکانى خۆى دایدەنان.

ئەبو ھورەیرە دەلێت: ھەستام و گوتم: ئەى پینگەمبەرى خوا دەیانگەڕێنمەو شوێنى خۆیان. دەلێت: لەوکاتە ھەور بروسکەىەکی کرد، پینگەمبەرى خوا ﷺ فرموى: "بڕۆنەو لای داىکتان"

^(۱) بوخارى (۵۱۶) و موسليم (۵۴۳) گێراوێتیانەو.

^(۲) ئەگەر نوێژخوێنێک وا گومانى برد، ئىمام شتىكى لى بەسەرھاتوو، سەرى بەرزکردهو بۆ ئەوێ بزانیت چى لێھاتوو، پاشان گەراپەو بۆ سۆژدەکەى ئەوا نوێژەکەى دروستە، ھەرھەا ئەگەر سەرى بەرزکردهو گومانى برد ئىمام سەرى بەرزکردۆتەو، بۆى دەرکەوت ئىمام ھەر لە سۆژدە دایە، ئەویش گەراپەو سۆژدەکەى، نوێژەکەى دروستە.

^(۳) النسائى (۱۱۴۱) گێراوێتیەو، ئەلبانى لە (سنن النسائى ۱۱۴۱) بە "سەحیح"ى دانائو.

دەلئىت: رووناكى ھەورە بروسكەكە بەردەوام بوو تا ھەردووكيان چۈنەو لاي دايكيان.^(۱)
 ئەبۇبەكر ﷺ دەلئىت: پىڭمبەرى ﷺ خوا ﷺ نوپۇزى دەكر، ئەگەر سۆزدەى بېرىبا، ھەسەن دەچوۋە سەرپىشتى يان سەرملى، پىڭمبەرىش ﷺ زۆر بە نەرمى دايدەنا نەو كە بترسى.
 دەلئىت: چەند جارېك ئەمەى كرد.

كاتېك لە نوپۇزەكەى تەواو بوو، گوتيان: ئەى پىڭمبەرى خوا بىنيمان لەگەل ھەسەن شىتكت كرد، كە پىشتەر نەمانبىنەو ۋا بكەيت.

فەرموى: "ئەو رەيخانەى مەنە لەدۇنيا، ئەو كۆرەم كەسىكى گەورەى سەيدە-، خوى گەورە دەيكاتە چاكسان، نىوان دوو كۆمەلەى مۇسلمانانى پى ئاشت دەكاتەو"^(۲).
 ئەم فەرمودەى بەلگەى بۆ ھىنانى مندالان بۆ مزگوت، سەبارەت بەو فەرمودەىش:
 "مزگوتەكانتان لە مندالان و شىتان بيارىزن"، فەرمودەىكى لاوازە و ئىبن ماجە (۷۵۰) لە ۋائىلى كۆپى ئەسقىەو گىراۋەتەو، ئەلبانى لە (ضعيف الجامع ۲۶۳۶) بە "زەئيف"ى داناو.

مامەلەكردنى پىڭمبەرى خوا ﷺ لەسەر بىنەماى رەھمەت و بەزەى و نەرمونىانى دامەزراو، مندالى بچوك پىۋىستى بە خۆشەوېستى و سۆز و لاۋاندەو دايك و باوك ھەى، ەك چۆن پىۋىستى بە خواردن ھەى، لايەنى سۆز و خۆشەوېستىش خواردنىكى مەعنەو ۋە بۆ دورستكردنى كەسايەتتەى رېك و دروست زۆر پىۋىستە.

پىڭمبەر ﷺ نەوەكانى زۆر خوشدەوېست:

ئەبو ھورەيرە ﷺ دەلئىت: بە رۆژ لەگەل پىڭمبەرى خوا ﷺ دەرچوم، نە ئەو قەسى كرد نە من، تا گەشتىنە بازارى (بەنى قەينوقاع)، پاشان رۆشت تا چوۋە مالى فاتىمە.
 فەرموى: "ئەو مندالە كوا، ئەو مندالە كوا؟". مەبەستى ھەسەن بوو.

ۋامەزەندەمان كرد، دايكى شاردبىتەو ۋە بۆ ئەو ۋەى بىشۋات و ملوانكەى لەبەر بكات.
 ھىندەى پىنەچو، بە راكردن ھات، ھەتا ھەرىكەيان باۋەشى لەوېتر دا.
 پىڭمبەر ﷺ فەرموى: "خودايە من خۆشم دەوېت، تۆش خۆشت بوېت، ئەو كەسەى ئەوېشى خۆش دەوېت، خۆشتبەوېت"^(۳).

ئەبو ھورەيرەش دەلئىت: پاش ئەو ۋەى پىڭمبەرى خوا ﷺ ئەمەى فەرموو، كەسى ترم ھىندەى ھەسەن خوشنەدەوېست.

(۱) ئەحمەد (۱۰۲۸۱) گىراۋەتەو، ئەلبانى لە (الصحيح ۳۳۲۵) بە "سەھىح"ى داناو.

(۲) ئەحمەد (۱۹۹۹۴) گىراۋەتەو، ئەلبانى لە (التمر المستطاب ۷۵۷/۱) بە "سەھىح"ى داناو.

(۳) بوخارى (۵۸۸۴) و مۇسلىم (۲۴۲۱) گىراۋەتەو.

ئەو دەلیت: (بەپاکی دەتات تا ھەریەکەیان باوەشی لەوتەر دا) ئەمە بەلگە یە لەسەر سوننەت بوونی ئۆنننن منداڵ و یاری لەگەڵ کردنی، ئەمەش وەك نیشاندانی سۆزو بەزەیی لەگەڵاندا.

ھەروەھا فەرموودەكە بەلگە یە لەسەر ئەو ی دروستە ملوانكە بۆ جوانی لە ملی منداڵ بکری، ھەروەھا سوننەتە شۆردنیان و خاویئکردنیان بۆ دیدەنی ئەھلی بەریز و باش^(۱).

ئەو دوو ئەو یە ی لە دنیا دا رەیحانە ی بوونە:

ئەین عومەر دەلیت: گویم لە پېغمبەری خوا ﷺ فەرمووی: "حەسەن و حوسەین دوو رەیحانە ی منن لە دنیا"^(۲).

مانا كە ی ئەو یە: كە خۆ ی پەرەردگار منی ریزدار کردووە بە پیدانی ئەو دووانە، چونكە منداڵ بۆن دەكریت و ماچ دەكریت، وەك بلی لە بۆن خوشانن. كە فەرمووی: "لە دنیا"، واتە بەشە رەیحانی منن لە دنیا^(۳).

منداڵەكانی ماچ دەکردن و دەیگرتنە باوەشی خۆیەو:

ئەبو ھورەیرە ﷺ دەلیت: پېغمبەری خوا حەسەنی كۆپی ماچ کرد، لەو كاتە دا ئەقرەعی كۆپی حابسی تەمیمیش دانیشتبوو.

ئەقرەع گوتی: دە كۆپم ھەنە، تاوەكو ئیستا ھیچیانم ماچ نەکردووە.

پېغمبەریش ﷺ تەماشایەکی کرد و فەرمووی: "ئەو ی بەزەیی بەگەسدا نیتەو، بەزەیی و رەحمی پیناكریت"^(۴).

لەو لاندانە ی پېغمبەر ﷺ بۆ ئەقرەع ئاماژە یەك ھە ی ئەو یش ئەو یە كە ماچکردنی منداڵ و بۆن کردنیان لە باوەشکردنیان و دەست لەملکردنیان ھەموو ئەمانە خوشەویستی و سۆزو رەحم پیکردنیانە^(۵).

منداڵەكانی ھەلدەگرتن و لەسەر شانی خۆی دادەنان:

ئەبو ھورەیرە ﷺ دەلیت: پېغمبەری خوا ﷺ ھاتە لامان، حەسەن و حوسەینیش ھەریەکەیان لەسەر شانیک ی بوون، جارێك ئەو ی ماچ دەکرد، جارێكیش ئەو ی دی.

(۱) شەرحی ئەو ی لە سەحیحی موسلیم (۱۹۳/۱۵).

(۲) بوخاری (۳۷۵۳) و ترمذی (۳۷۷۰) گێراوێتەو.

(۳) فتح الباری (۴۲۷/۱۰).

(۴) بوخاری (۵۹۹۷) و موسلیم (۲۳۱۸) گێراوێتەو.

(۵) فتح الباری (۴۳۰/۱۰).

تا گه‌یشته لامان، پیاویک گوتی: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا تو ئه‌وانه‌ت خو‌ش ده‌ویت؟
 فەرموی: "ئەوێ ئەوانێ خو‌ش بووێت، منی خو‌ش ده‌ویت، ئەوێ پقیشی لیان
 بێتەو، ئەوا پقی له‌ من ده‌بێتەو".^(۱)

ئەگەر ئەمڕۆ حاڵی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌گه‌ل حاڵی خۆمان سه‌باره‌ت به‌
 مامه‌له‌کردنمان له‌گه‌ل‌ منداڵان به‌راورد بکه‌ین، شتی زۆر سه‌یر و سه‌مه‌ره‌ ده‌بینین،
 زۆربه‌مان سه‌ره‌رشتیکردنی منداڵ و یاری و گالته‌ له‌گه‌ل‌ کردنیان بۆ خزمه‌تکاره‌کان
 جێهێشتووه، منداڵ به‌یانی تا ئیواره‌ له‌ باوه‌شی ئه‌و دایکه‌ ده‌ستکرده‌ به‌سه‌رده‌بات، هه‌یچ
 رێگه‌یه‌ک بۆ سۆز و خو‌شه‌ویستی پاسته‌قینه‌ی دایکی و باوکی نادۆزێتەو.

ته‌نانه‌ت ده‌بینی زمانی ده‌رپرینی منداڵ لاواز و ناپێکه، ئه‌و منداڵانه‌ی له‌ ژێر ده‌ستی
 خزمه‌تکاره‌کان په‌روه‌رده‌ ده‌کری‌ن ده‌بینی ناتوانن به‌ ته‌واوی قسه‌کانیان ده‌ریه‌پن،
 ئه‌مه‌ش ده‌گه‌رێتەو بۆ کاریگه‌ری خزمه‌تکاره‌کان له‌سه‌ریان.

لیکاوێ نه‌وه‌که‌ی ده‌رژایه‌ سه‌ر جلویه‌رگی، که‌چی لای ئاسایی بوو:

ئەبو هوریره‌ ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ حوسه‌ینی کوپی عه‌لی له‌سه‌ر شانی
 هه‌لگرتبوو، لیکاویشی ده‌رژایه‌ سه‌ر پیغه‌مبه‌ر ﷺ.^(۲)
به‌لکو لیوی حه‌سه‌نی ده‌مژێ:

معاویه‌ ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بینی، زمان یان لیوی حه‌سه‌نی ده‌مژێ،
 ده‌لێت: هه‌ر زمانێک یان هه‌ر لیوێک پیغه‌مبه‌ری خوا مژیبێتی، هه‌رگیز سزا نادریت.^(۳)
له‌گه‌ل‌ خۆی سواری و لاخی ده‌کردن:

عەبدوللای کوپی جه‌عفەری کوپی ئەبوتالیب ﷺ ده‌لێت: کاتی‌ک پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌
 گه‌شتێک به‌هاتبایه‌وه، چاوی به‌ منداڵی خزمه‌کانی ده‌که‌وت، ده‌لێت: جاریکیان له‌ گه‌شتێک
 هاته‌وه، چوومه‌ پێشوازی، منی هه‌لگرت و له‌به‌رده‌می خۆی سواری و لاخی کردم، پاشان
 یه‌کی‌ک له‌ کوپه‌کانی فاتیمه‌ هات، له‌ دوا‌ی خۆی سواری کرد.^(۴)

^(۱) ابن ماجه (۱۴۳) و نه‌حمه‌د (۹۲۸۱) گێراوه‌تیانه‌وه، ئه‌لبانی له‌ (الصحيحه ۲۸۹۵) به‌ "سه‌حیح"ی داناوه.

^(۲) ابن ماجه (۶۸۵) گێراوه‌تیانه‌وه، ئه‌لبانی له‌ (صحیح ابن ماجه ۵۳۶) به‌ "سه‌حیح"ی داناوه.

^(۳) نه‌حمه‌د (۱۶۴۰۶) گێراوه‌تیانه‌وه، شعیب الارناؤوط به‌ "سه‌حیح"ی داناوه.

^(۴) موسلیم (۲۴۲۸) گێراوه‌تیانه‌وه.

نیاسی کوپی سه له مه له باوکیه وه ده گێڕێته وه و ده لێت: من جله وی و لاخی پیتغه مبهري خوا م گرتبوو پام ده کێشا، حه سه ن و حوسه ینیشی له گه ل بوو، تا بردنه وه مالی پیتغه مبهري ﷺ، حه سه ن له پێشی سوار بوو بوو، حوسه ینیش له نوله ^(۱).

یاری له گه ل ده کردن و به پیکه نینی ده خستن:

سه عیدی کوپی ئه بو ئه رشه د ده لێت: به عیالی کوپی مه رره بۆی گێڕاینه وه، که له گه ل پیتغه مبهري خوا ﷺ بۆ ده عوه تیک ده رچووین، بینیمان حوسه ین له سه ر رێگا یاری ده کات.

پیتغه مبه ریش ﷺ چوه پێشی و ده سه ته کانی پاخستن منداله کان هه ریه که له ملا و له ملا پایان ده کرد، پیتغه مبه ریش ﷺ یاری له گه ل کردن، پاشان حوسه ینی گرت و ده ستیکی له بن چه ناگهی و ده سه ته که ی تریشی له سه ر سه ری دانا و ئینجا ماچی کرد و فه رمووی: "حوسه ین له منه و منیش له حوسه ینم، خودا ئه و که سه ی خۆشه وێت که حوسه ینی خۆش ده وێت، حوسه ین (سبیط) یکه له (أسباط) ^(۲)".

که فه رمووی: "حوسه ین له منه و منیش له حوسه ینم"، واته: نیتوانمان ئه وه نده پته وه ویه کگرتوه، ده توانین بڵێین به کێکمان به شیکه له وی ترمان.

که فه رمووی: "حوسه ین (سبیط) یکه له (أسباط)" واته ئومه ته تیکه له ئومه ته ی خیر، (أسباط) به منداله کانی ئیسحاق کوپی ئیبراهیم و ئه و هۆزانه ی له منداله کانی ئیسماعیلن ده گوتریت.

له وانه شه ماناکه ی ئه وه بیته که هۆزیکه ی لی به پاش ده که ویت ژماره یان زۆر ده بیته، وه کو ئاماژه یه ک به زۆربوونی وه چه و نه وه کانی، هه رواش ده رچوو ^(۳).

دوعای به په حمه تی بۆ ده کردن:

ئوسامه ی کوپی زهید ده لێت: پیتغه مبه ری خوا ﷺ منی گرت و له سه ر پانی خۆی دانام، حه سه نیشی له سه ر پانه که ی تر دانا، پاشان له باوه شی کردین. فه رمووی: "خودایه په حمیان پی بکه، چونکه من په حمیان پی ده که م ^(۴)".

^(۱) موسلیم (۲۴۲۳) گێراوه تیه وه.

^(۲) ابن ماجه (۱۴۴) و ترمذی (۲۷۷۵) گێراوه تیانوه، ئه لبانی له (الصحيحه ۱۲۲۷) به "سه حیح" ی داناوه.

^(۳) تحفة الاحوذی (۱۷۸/۱۰).

^(۴) بوخاری (۶۰۰۳) گێراوه تیه وه.

نەگەر ديارىيەكى بۇ بەھاتبايە، نەوەكانى لى بېبەش نەدەكرد:

لەبەر ئەوئە ديارى شۆتەنەوارى باش لە دەروونى مەزفەكان بە گشتى و مندانان بەتايبەت جىدەھىلەت، بۆيە پىڭمبەرى خواش ﷺ ديارى دەدايە مندانەكانى.
خاتوو عائىشە ؓ دەفەرموئەت: نەجاشى ھەندىك خىش و زىووى بە ديارى بۇ پىڭمبەرى خوا نارد لەوانە ئەنگوستىلەيەكى زىر بوو، نەخشى ھەبەشى لەسەر ھەلگەنرابوو.
دەلەت: پىڭمبەر ﷺ بە چىلكە دارىك يان بە يەكەك لە پەنجەكانى ھەلگەرتەو. پاشان بانگى ئومامەى كچى ئەبولعاسى كرد —دەكاتە كچى زەينەب— فەرمووى: "كچەكەم، ئەمەيان بۇ خوت، لە پەجەتى بەكە"^(۱).

ھەر لە مندانىيەو رايەھىنان بۇوازھىنان لە ھەرامكراوەكان:

ئەبو ھورەيرە ؓ دەلەت: ھەسەنى كورپى ەلى ؓ دەنگە خورمايەكى لە خورماى سەدەقە ھەلگرت، بۇ دەمى خۆى برد، پىڭمبەرى خوا ﷺ فەرمووى: "كخ، كخ". بۇ ئەوئە فرىت بەدات.
پاشان فەرمووى: "ئايانازانەت ئىمە سەدەقە ناخوين".

يەكەك لە سوودەكانى ئەم فەرموودەيە ئەوئە: مندانانىش ھەكو پياوان لە ھەندىك شت قەدەغەدەكرىن و رىگريان لى دەكرىت، ئەم كارەش ئەركە لەسەر ئەو كەسەى پەرودەديان دەكات، ھەر ھەا فەركردنيان لەسەر ئەو شتانەى سوودبەخەشە يان زيانبەخشە، گەرچى مندانەكە نە گەيشتەتە تەمەنى تەكەليف.^(۲)

مندانال و لەباوئە دەكات لەبەر خاتريان ترسنۆكى و رەزىلى بنوئىت:

يەلەلى كورپى عامىرى دەلەت: ھەسەن و ھوسەين ھاتنە لای پىڭمبەرى خوا ﷺ ئەوئەش لەباوەشى كردن و فەرمووى: "إن الولد مبخل ومجنون". واتە: بەپاستى مندانال ھۆكارىكە بۇ ترسنۆكى و رەزىلى.

مەبەست لىي خۆشەويستى مەزفە بۇ مندانەكانى وايلىدەكات رەزىل بىت بە مالەكەى و لە مردنىش بترسىت^(۳).

ئەمەش ئامارەيەكە بۇ خۆشەويستى زۆرى پىڭمبەرى خوا ﷺ بۇ ھەسەن و ھوسەين، كە لەباوەشى كردن و ئەم فەرموودەيەشى فەرموو.

ئەمە بوو ھالى پىڭمبەرى خوا ﷺ لەگەل نەوەكانى، كە چۆن بەزەبى پيادا دەھاتنەو و سۆز و خۆشەويستى خۆى بەسەردا دەپشتن و سەرپەرشتى و پەرودەدى دەكردن.

^(۱) ئەبو داود (۴۲۳۵) و ترمزى (۳۶۴۴) گىزاوئەتيانەو، ئەلبانى لە (صحيح ابن ماجه ۹۳۹) بە "سحيح"ى دانائو

^(۲) بوخارى (۱۴۱۹) و موسليم (۱۰۶۹) گىزاوئەتيانەو.

^(۳) شەرحى نەوئەوى (۱۷۵/۷)، فتح البارى (۳۵۵/۳).

مامه لهی پیغه مبهەر څو له گهل خزمه کانی:

پیغه مبهری خوا څو له هه موو کس زیاتر ناگای له خزمه کانی بوو، خوشی ده ویستن و سهردانی ده کردن و یارمتهی ددهان، نهوانه ی باسی پیغه مبهری خویان کړیوه له م باره یوه گوتویانه: "له سهردانی کړدن خزمان و چاکه له گهل کړدن یان پیغه مبهری خوا څو باشتړین کس بووه ^(۱)".

مامه کانی پیغه مبهەر څو

شیری خوا و پیغه مبهەر څو، همزه ی کوپی عه بدولموته لیب، عه بباس، نه بوتالیب (ناوی عه بدولم ناف بوو)، نه بوله ب (ناوی عه بدولعوزا بوو)، زوبه یر، عه بدولکه به، موقه ویم، ضیرار، قه ثم، موقه یر (نازناوی حلیل بوو)، غه یداق (نازناوی موسعوب بوو)..
گوتراوه: توفل، حارس، هندیکیان (حارس و موقه ویم) به یه ک کس داده نین ^(۲).

به ته مهنترین مامی (حارس) بووه، بچو کترینیان (عه بباس) بووه.

نهوانه ی گه یشتوونه ته سهرده می نیسلام، چوار مامی بوون، نهوانیش: نه بوتالیب، نه بوله هب، همزه و عه بباس، ته نیا دوویان موسلمان بوون.

پوره کانی پیغه مبهەر څو

سه فیه دایکی زوبه یری کوپی عه وام، عاتیکه، به ږده، نه روا، نه میمه، نوم حه کیم (البیضاء).

سه فیه موسلمان بوو، له سهر موسلمان بوونی عاتیکه و نه روا خیلاف هه یه ^(۳).

کورپه مامه کانی پیغه مبهەر څو

ژماره یان گه یشتو ته ۲۵ کس، هه مووشیان موسلمان بوون، ته نیا تالیبی کوپی نه بوتالیب و عوتبه ی کوپی نه بوله هب نه بیت.

له دیارترین ناموزا کانی، (عه لی و جه عفر و عه قیلی) کورپه کانی نه بوتالیب، (عه بدوللا و فهل و عوبه یدوللا و قه ثم) ی کورپه کانی عه بباس، (نه بوسوفیان، ره بیعه) ی کورپه کانی حارس.

^(۱) موسلیم (۱۰۷۲) له عه بدولموته لیبی کوپی ره بیعه گوتراوه تیه وه.

^(۲) زاد المعاد (۱۰۴/۱).

^(۳) زاد المعاد (۱۰۵/۱).

کچه‌ مامه‌کانی پیغه‌مبەر ﷺ

نوم‌ هانیئی کچی ئە‌بو‌تالیب، زه‌باعه‌ی کچی‌ زوبه‌ید، دو‌په‌ی کچی‌ ئە‌بوله‌هه‌ب، ئومامه‌ی کچی‌ هه‌مزه‌.

منداله‌ پوره‌کانی پیغه‌مبەر ﷺ

۱۱ کو‌پ و ۳ کچه‌ بوون: له‌وانه‌: عامیری کو‌پی البیضاء، عه‌بدو‌للا و زوه‌یری کو‌په‌کانی عاتیکه‌، عه‌بدو‌للا و عوبه‌یدو‌للای کو‌په‌کانی جه‌حش، زوبیری کو‌پی عه‌وام، زه‌ینه‌ب و هه‌منه‌ی کچه‌کانی جه‌حش، هه‌مویان مو‌سلمان بوون، ته‌نیا عه‌بدو‌للای کو‌پی جه‌حش نه‌بی‌ت.

برایانی شیرێ پیغه‌مبەر ﷺ

پیغه‌مبەر چه‌ند برا و خوشکیکی شیرێ هه‌بوو، له‌وانه‌: هه‌مزه‌ی کو‌پی عه‌بدو‌لمو‌تالیب، ئە‌بو‌سه‌له‌مه‌ی کو‌پی عه‌بدو‌لئه‌سه‌د، ئە‌بو‌سو‌فیانی کو‌پی حاریس، ئاسیا و شه‌یما.

پیغه‌مبەر ﷺ ئامۆزگاری مو‌سلمانانی ده‌کرد له‌ گه‌ل‌ مال‌ و منداله‌کانی و خزمه‌کانی باش‌ بن‌:

زه‌یدی کو‌پی ئە‌رقه‌م ده‌لی‌ت: رۆژێک له‌ نزیک‌ ئاوێک‌ بووین‌ پێ‌ ده‌گوترا (خه‌م) که‌ وتبووه‌ نێوان‌ مه‌ککه‌ و مه‌دینه‌، ئینجا پیغه‌مبهری‌ خوا ﷺ له‌ ناومان‌ هه‌لسا و وتاریکی‌ بو‌داین: سه‌ره‌تا سوپاس و ستایشی‌ خوای‌ په‌روه‌ردگاری‌ کرد و ئامۆزگاری‌ کردین، پاشان‌ فه‌رمووی: "ئێ‌ی‌ خه‌لکی‌نه‌ منیش‌ مرۆفم، وانزیکه‌ نێ‌ردراوی‌ خوا بی‌ت و منیش‌ وه‌لامی‌ بده‌مه‌وه‌، من‌ نووشتی‌ ژۆر تو‌کمه‌ و پته‌وتان‌ بۆ جێ‌ده‌هێلم، په‌که‌میان: کتێبی‌ خوای‌ په‌روه‌ردگاره‌، رێنۆینی و پووناکی‌ تیا‌دایه‌، ئە‌وه‌ی‌ ده‌ستی‌ پێ‌وه‌ بگرێت و وه‌ری‌بگرێت، ئە‌و که‌سه‌ له‌ سه‌ر هیدایه‌ت و پووناکییه‌، ئە‌وه‌شی‌ له‌ سه‌ری‌ نه‌هات‌ گومرا ده‌بی‌ت.

ئە‌هلوبه‌یت‌م، ژۆر ئاگاداری‌ ئە‌هلوبه‌یت‌م بن، تو‌خوا ژۆر ئاگاداری‌ ئە‌هلوبه‌یت‌م بن، تو‌خوا ژۆر ئاگاداری‌ ئە‌هلوبه‌یت‌م بن".

حه‌صینی کو‌پی سه‌په‌ره‌ گوتی: ئێ‌ی‌ زه‌ید ئە‌هلوبه‌یتی‌ کێ‌ته‌؟ ئایا خیزانه‌کانی ئە‌هلوبه‌یتی‌ نین؟

زه‌ید گوتی: خیزانه‌کانی ئە‌هلوبه‌یتی‌ ئە‌ون، به‌لام ئە‌هلوبه‌یتی‌ ئە‌وانه‌ن، که‌ خواردنی‌ سه‌ده‌قه‌یان له‌ سه‌ر حه‌رام‌ کراوه‌.

گوتی: ئە‌وانه‌ کێ‌ن؟

زەید گوتی: خاوخیزانی عەلی و عەقیل و عەباس و جەعفەر^(۱).
 ئەبوبەکرێ سدیق ﷺ دەلالت: خاوخیزان و ئەهلی پیغمبر بپارێزن و چاودێریان بکەن^(۲).
 چاودێری کردنیان واتە: ئازارنە دانێان و خراپە لەگەڵ نەکردنیان^(۳).
 خاتوو عائیشە دەلالت: ئەبوبەکر بە عەلی گوت: سوێند بە خوای گەورە سەردانیکردنی
 خزمەکانی پیغمبریی خوا مەلا باشترە لە سەردانی خزمەکانی خۆم^(۴).

پیغمبریی خوا ﷺ سەردانی گۆری دایکی کرد و لەلای گریا:

ئەبوهویرە ﷺ دەلالت: پیغمبریی خوا ﷺ سەردانی گۆری دایکی کرد و لەلای گۆرەکەی
 گریا، ئەوانەشی لەگەڵی بوون گریان، فەرموی: "روخەستم لە پەرورەدگار خواست بۆ ئەوێ
 داوای لیخۆشبوونی بۆ بکەم بەلام روخەستی نەدام، روخەستم لێ خواست بۆ سەردانی
 گۆرەکەی، رازی بوو، سەردانی گۆرەکانتان بکەن، چونکە مرستان بە بیردیتیتەوه"^(۵).
 گریانەکەی بۆ ئەو بوو کە نەگەیشتۆتە پیغمبر بۆ ئەوێ باوەری پێبەیتیت.
 بۆرەیدە ﷺ دەلالت: پیغمبریی خوا ﷺ لەلای نیشانەی گۆرێک وەستا و پاشان دانیش،
 خەلکیش لە دەوری دانیشتن، سەری دەلقاند وەک ئەوێ قسە بکات، پاشان گریا.
 عومەری کۆبی خەتاب ﷺ هاتە پێشی و گوتی: ئەی پیغمبریی خوا ئەوێ چییە
 دەتگرتنی؟

فەرموی: "ئەمە گۆری ئامینە کچی وەهەبە، روخەستم لە پەرورەدگار خواست
 سەردانی گۆرەکەی بکەم، رێگەی دام، روخەستم لیخواست بۆ ئەوێ داوای لیخۆشبوونی
 بۆ بکەم، رێگەی پێنەدام، پێپانەگەیشت بە من بکات، بپوام پێ بێیت، بۆیە گریام".
 دەلالت: هەرگیز پیغمبرم پێشتر نەبینوو هێندەیی ئەو کاتە گریابیت^(۶).

پیغمبریی خوا ﷺ خەمی ئەو بوو خزمەکانی بانگهێشتی ئیسلام بکات:

ئەبوهویرە ﷺ دەلالت: کاتێک ئەم ئایەتە داوەزی ﴿وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ﴾
 الشعراء: ۲۱۴ پیغمبریی خوا ﷺ هەلسا و فەرموی: "ئەی گەلی قورەیش من هیچ شتێکم

(۱) موسلیم (۲۴۰۸) گێراوەتیەوه.

(۲) بوخاری (۳۷۱۳) گێراوەتیەوه.

(۳) فتح الباری (۷/۷۹).

(۴) بوخاری (۳۷۱۲) گێراوەتیەوه.

(۵) موسلیم (۹۷۶) گێراوەتیەوه.

(۶) البیهقی (دلائل النبوة ۱/۱۸۹) گێراوەتیەوه. ئەلبانی (صحیح السیرة ص ۲۳) بە "صحیح"ی داناوه.

له‌لایه‌ن‌ خواوه‌ بۆ ئیوه‌ پێناکریّت، ئه‌ی‌ عه‌بباسی‌ کۆپی‌ عه‌بدولموته‌لیب‌ من‌ هیچ‌ شتی‌کم‌ بۆ‌
تۆ‌ پێ‌ ناکریّت، ئه‌ی‌ فاتیمه‌ی‌ کچی‌ موحه‌مه‌د‌ چی‌ له‌ مال‌ داوام‌ لی‌ ده‌که‌ی‌ دوام‌ لی‌یکه‌،
چونکه‌ من‌ هیچ‌ شتی‌کم‌ بۆ‌ تۆ‌ له‌لایه‌ن‌ خولووه‌ پێ‌ ناکری‌^(١)."

واته‌: پشت‌ به‌ نزیک‌ی‌ و خزمایه‌تی‌ من‌ مه‌به‌ستن، چونکه‌ من‌ ناتوام‌ ئه‌و‌ ناخۆشییه‌
لابه‌م‌ گه‌ر‌ خودا‌ بیه‌وێت‌ بیه‌خاته‌ سه‌رتان.

نه‌ینی‌ ئاگادارکردنه‌وه‌ی‌ خزمان‌ له‌وه‌دایه‌، که‌ ئه‌گه‌ر‌ له‌سه‌ریان‌ کرایه‌ به‌لگه‌، ئه‌وکاته‌
ده‌به‌پێته‌وه‌ بۆ‌ که‌سانی‌ تریش‌^(٢).

له‌ بانگه‌واژه‌کانی پیغه‌مبەر ﷺ بۆ‌ خزمه‌کانی:

بانگی‌ عه‌لی‌ کرد‌ بۆ‌ ئیسلام‌ بوون، ئه‌ویش‌ رازی‌ بوو و باوه‌ری‌ پێهێنا، بووه‌ یه‌که‌م‌
مندال‌ بێته‌ ناو‌ ئیسلام‌.

ترمذی‌ ده‌لێت: یه‌که‌مین‌ که‌س‌ له‌ پیاوان‌ که‌ موسلمانان‌ بوو‌ ئه‌بویه‌کر‌ بوو، له‌
مندالانی‌ش‌ عه‌لی، ته‌مه‌نی‌ ئه‌و‌ کات‌ هه‌شت‌ سالان‌ بوو، له‌ ئافره‌تانیش‌ خاتوو‌ خه‌دیجه‌^(٣).

خه‌مخواردنی‌ له‌سه‌ر‌ هیدایه‌تی‌ ئه‌بوتالیبی‌ مامی، سووربوو‌ له‌سه‌ر‌ ئه‌وه‌ی‌ باوه‌ری‌ پێهێنیت:
سه‌عیدی‌ کۆپی‌ موسه‌یب‌ ﷺ، له‌ باوکیه‌وه‌ ده‌گیرێته‌وه‌ و ده‌لێت: کاتی‌ک‌ مردن‌ له‌
ئه‌بوتالیب‌ نزیک‌ بوویه‌وه‌، پیغه‌مبەر ﷺ هات‌ بۆ‌لای‌ و بینی‌ ئه‌بوجه‌ل‌ و عه‌بدوللای‌ کۆپی‌
ئه‌بو‌ ئومه‌یه‌ی‌ کۆپی‌ موغیره‌ش‌ له‌وێنه‌.

فرمووی: "ئه‌ی‌ مامه‌، بلی‌ لا‌ إله‌ إلا الله، وشه‌یه‌که‌ ده‌توانم‌ له‌لای‌ خوا‌ی‌ گه‌وره‌ تکات‌
بۆ‌ بکه‌م‌ بۆ‌ ئه‌وه‌ی‌ رزگار‌ت‌ بکات‌".

ئه‌بوجه‌ل‌ و عه‌بدوللای‌ کۆپی‌ ئه‌بو‌ ئومیه‌ گوتیان: ئایا‌ له‌ میللته‌ی‌ عه‌بدولموته‌لیب‌
لاده‌ده‌ی‌؟

پیغه‌مبەر ﷺ به‌رده‌وام‌ بوو‌ له‌گه‌لی‌ بۆ‌ ئه‌وه‌ی‌ ئه‌و‌ وشه‌یه‌ بلێت، ئه‌وانیش‌ هه‌ر‌ ئه‌و‌
قسه‌یان‌ پێ‌ ده‌گوته‌وه‌، تا‌ دوا‌ین‌ قسه‌ی‌ ئه‌بوتالیب‌ ئه‌وه‌بوو‌ گوتی: ئه‌و‌ له‌سه‌ر‌ میللته‌ی‌
عه‌بدولموته‌لیبه‌، رازی‌ نه‌بوو‌ بلێت‌ لا‌ إله‌ إلا الله.

پیغه‌مبهری‌ خوا ﷺ فرمووی: "سوێند‌ به‌خوا‌ به‌رده‌وام‌ داوا‌ی‌ لی‌خۆشبوونت‌ بۆ‌ ده‌که‌م‌،
ئه‌گه‌ر‌ قه‌ده‌غه‌ نه‌کری‌م‌".

^(١) بوخاری (٢٧٥٣) و موسلیم (٢٠٦) گێراوه‌تی‌وه‌.

^(٢) فتح‌ الباری (٥٠٣/٨).

^(٣) سن ترمذی (٦٤٢/٥).

ئینجا خوی په‌روه‌ر دگار ئەم ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند ﴿مَا كَانُوا لِلنَّاسِ لِأَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ﴾ التوبة: ۱۱۳ واتای ئایه‌ته‌که: (بۆ پیغمبر و ئەوانه‌ی که باوه‌ریان هیناوه، ره‌وا نیه داوای لی خوشبوون بۆ موشریک و هاوه‌لگه‌ران بکه‌ن هه‌ر چه‌نده ئەوانه خزمی نزیکیش بن، دوا‌ی ئەوه‌ی که بۆیان روون بۆته‌وه که به‌راستی ئەوانه نیشته‌جێی دۆزه‌خن).

خوای گه‌وره له باره‌ی ئەبوتالیب ئەم ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند و به پیغمبهری خوای فرموو: ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾ (۱) القصص: ۵۶

واتای ئایه‌ته‌که: (به‌راستی ئە‌ی پیغمبهر تۆ ناتوانیت ئیمان و باوه‌ر ببه‌خشیت به‌و که‌سه‌ی خوشت ده‌وێت، به‌لکو خوا هه‌ر که‌سیکی بویت ده‌یخاته سه‌ر رێگه‌ی راست و ئیمانی پێده‌به‌خشیت).

له‌ رێوایه‌تێکی تری سه‌حیح له‌لای ئیمام ئەحمه‌د (۹۳۲۷) دا هاتوه: ئەبوتالیب گوتی: (ئەگه‌ر له‌به‌ر لۆمه‌ی قورده‌یش نه‌بێت بڵێن له‌به‌ر ئازاری مردن ئەم قسه‌یه‌ی گوت، ئەگه‌رنا دانم به‌م وشه‌یه‌ دا ده‌نا و چاوم پێ پۆشن ده‌کرد)

وێرای ئەوه‌ی مامی له‌سه‌ر کوفر مرد، شه‌فاعه‌تی بۆ کرد تا سزای له‌سه‌ر سووک کرد: ئەبو تالیبی سوکترین سزای هه‌یه له‌ رۆژی قیامه‌ت، ئەمه‌ش به‌ فه‌زل و گه‌وره‌یی تکا و دوعای پیغمبهری خوا ﷺ بۆی.

ئێبن عه‌باس ؓ ده‌لێت: سوکترین سزای ئەه‌لی ناگر بۆ ئەبوتالیبه، که‌ دوو نه‌عه‌لی له‌ پێ ده‌کرێت و ده‌ماغی له‌گه‌ل ده‌کوڵێت (۲).

عه‌باسی کورپی عه‌بدولموته‌لیب ؓ ده‌لێت: ئە‌ی پیغمبهری خوا ئایا هه‌یج سوودیکت به ئەبوتالیب گه‌یاندوه، چونکه ئەو ده‌پیاراستی و له‌سه‌ر تۆ توپه ده‌بوو؟ فرموو: "به‌لێ، ئەو هه‌تا گوێزینیکی له‌ناو ناگر دایه، ئەگه‌ر من نه‌بوومایه ئەوا له‌ په‌لی خواره‌وه‌ی خواره‌وه‌ی ناو ناگر ده‌بوو" (۳).

(۱) بوخاری (۲۸۸۴) و موسلیم (۲۴) گێراوه‌تیانه‌وه.

(۲) موسلیم (۲۱۱) گێراوه‌تیانه‌وه.

(۳) موسلیم (۲۰۹) گێراوه‌تیانه‌وه.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ ستایشی خزمه‌کانی ده‌کرد و دانی به‌ ماف و پله و پایه‌یان داده‌نا:

موت‌لایی کوپی وه‌داعه ده‌لئت: عه‌باس هاته لای پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ وه‌کو یلئی شتیکی گوی لای بووبیت؟ جا پیغه‌مبه‌ر ﷺ چوه سهر مینه‌بر و فهرمووی: "من کیم؟".
گوتیان: تو پیغه‌مبه‌ری خوی، سه‌لامی خوات له‌سهر بیت.

فهرمووی: "من موحه‌مهدی کوپی عه‌بدوللای کوپی عه‌بدولموت‌لیم، خوی گوره سروسکراوه‌کای سروسکریوه و منی له‌ باشترین به‌ش داناوه، پاشان نه‌وانیشی کرد به‌ بوو کومه‌له، منی له‌ باشترینیان دانا، پاشان کرنی به‌ چهند هۆزک منی له‌ باشترین هۆز دانا، پاشان کرنی به‌ خیزان، منی له‌ باشترین خیزان و له‌ باشترین ره‌چه‌له‌ک دانا"^(۱).

(وه‌ک نه‌وه‌ی شتیکی گوی لای بووبیت): واته تانه و ته‌شهر لیدان له‌ ره‌چه‌له‌ک واته: عه‌باس به‌ هۆی نه‌و شته‌ی گویبستی بوو له‌ تانه و ته‌شهر لیدان له‌ ره‌چه‌له‌کی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، به‌ توپه‌یی هات.

نهم جووره وه‌سف‌ه‌ش له‌ باشترین ستایش‌کردن و پیاوه‌لگوتنه بو خزمه‌کانی.
سه‌عدی کوپی نه‌بو وه‌قاس ده‌لئت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌ عه‌باسی فهرموو: "نه‌وه عه‌باسه، له‌ ده‌ستکراوه‌یی و په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی باشترینی خه‌لکی توپه‌یشه"^(۲).

پیغه‌مبه‌ر ﷺ نامۆزگاری عه‌باسی مامی وه‌رده‌گرت و راویژی پیده‌کرد:
ئین عه‌باس ﷺ ده‌لئت: له‌ سالی فه‌تحرکردنی شاری مه‌که‌که عه‌باسی کوپی موت‌لایب، نه‌بو سوفیانی کوپی حه‌ربی هینیاپه خزمه‌ت پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، نه‌ویش له‌ (مر الظهران) موسلمان بوو"^(۳).

عه‌باس پئی گوت: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، نه‌بو سوفیان پیاویکه شانازی پی‌خۆشه، نه‌گه‌ر شتیکی بو بکه‌یت. (شانازییه‌کی پی‌بده‌یت)

فهرمووی: "به‌لای، هه‌ر که‌سێک بچیته مالی نه‌بو سوفیان، پارێزراوه، نه‌و که‌سه‌شی ده‌رگای مالی خۆی داخست پارێزراوه"^(۴).

^(۱) ترمذی (۳۴۵۵)، نه‌لبانی له‌ (صحیح الجامع ۱۴۷۲) به‌ "سه‌حیح"ی داناوه.

^(۲) نه‌حمه‌د (۱۶۱۳)، نه‌لبانی له‌ (الصحيحه ۳۳۲۶) به‌ "سه‌حیح"ی داناوه.

^(۳) شوینیکه له‌ نزیک مه‌که‌که.

^(۴) نه‌بو داود (۳۰۳۱) گێزراوه‌تیه‌وه، نه‌لبانی له‌ (صحیح أبی داود ۳۰۲۱) به‌ "سه‌حیح"ی داناوه.

(۲) بوخاری (۱۵۱۳) و موسلیم (۱۳۳۴) گئراوه تیانه وه.

علی چاکه ته که ی راخست و له سهری پالدايه وه، پاشان گوتی: من باوکی حه سمن و شاره زاییم هیه له کاروباره کان، سویند به الله له م جیگایه لاناچم تا هردوو کورده کاناڼ به دهست به تالی نه گه پښنه وه.

ده لیت: کاتیک پښتانه بهری خوا نویژی کرد، پیش نهو چوینه حویره که ی و لهوی وه ستاین، که هات گوینه کانی نیمه ی گرت و پاشان فرمووی: "نهوهی له دلتانه ناشکرای بکن".

پاشان چووه ژووه روهه نیمه ش دواي که وتین، که له لای زهینه بی کچی جهش بوو. هریه که مان ویستی پیش نهوی تر قسه بکات، پاشان یه کیمان قسه ی کرد و گوتی: نه ی پښتانه بهری خوا تو باشتین که س و باشتین خزمی، نیمه ش وا کاتی ژن هیانمان هاتووه، بۆ نهوه هاتوین تا له سهر کوکړدنه وی زهکات و به خشین دامان بنیت، نهوهی نه م خه لکه دهیکات نیمه ش بیکه یڼ و نهوهی نهوان وهری دهگرن نیمه ش وهری بگرین. جا ماوه یه کی زور بیده نگ بوو، تا ویستمان قسه ی له گهل بکین، زهینه ب له پشت په رده وه ناماژهی بۆ دهکردین که قسه ی له گهل نه کین.

نینجا فرمووی: "سه ده قه و زهکات بۆ خزمانی پښتانه بهر تابیټ^(۱). به لکو نه مه پیسی مرغه کانه، بۆیه نه بۆ موحه ممد نه بۆ خزمانی موحه ممد تابیټ، بپڼ بۆم بانگی مه حمیه ی کوپي جه م بکن" که پیاوړک بوو له نهوهی نه سده پښتانه بهر ګډ کړیووی به بهر پرسیار له سهر کوکړدنه وه پښتانه یه ک، له گهل نه وفه لی کوپي حارسه ی کوپي عه بنولموته لیب.

ده لیت: جا هردووکیان هاتن، به مه حمیه ی فرموو: "کچه که ی خوت بده نه م کورده" واته بیده به فه زلی کوپي عه باس، نهویش لی ماره کرد. به نه وفه لی کوپي حاریس فرمووی: "توش کچه که ی خوت بده نهو کورده". نهویش لی ماره کرد.

نه م جاره به مه حمیه ی فرموو: "له پښتانه یه که نهوهنده و نهوهنده یان پی ببخه شه"^(۲). سه باره ت به وهی که فرمووی: "له پښتانه یه که پښان ببه خشه"، له وانه یه مه به سستی به شی خزمان بیټ له پښتانه یه ک، چونکه له نزیکه کائن، له وانه شه مه به سستی به شی پښتانه بهر بیټ له پښتانه یه که که^(۳).

^۱ خبر به خزمانی پښتانه بهر حرامه، جا به هوی کارکردن بیټ یان به هوی هه ژاری و نه داری بیټ، یان به هوکاري نهو هشت پله یه ی باسکراون بۆ پښتانی زهکات.

^(۲) موسلیم (۱۰۷۳) گتړاویه تیه وه.

^(۳) سهیری: شهچی نهوهوی له سهیحی موسلیم بکه (۱۸۰/۷).

ھەر لە چاكەكانى پىڭەمبەر ﷺ بۇ خزمەكانى: كاتىك عەباسى ماميان لە جەنگى بەدر بە دىل ھىنا، ھىچ پۇشاكيكى لەبەر نەبوو، داواي كرد پۇشاكيكى بۇبىن بۇئەوى لەبەرى بكات:

جابرى كوپى عەبدوللا ﷺ دەلت: لە رۆژى بەدر لەگەل ھىنانى دىلەكان، عەباسىشان ھىنا، ھىچ پۇشاكيكى لەبەر نەبوو، پىڭەمبەر ﷺ داواي كرد كراسيكي بۇبىن، گەپان بىنيان كراسەكەي عەبدوللاي كوپى ئوبەي بۇ دەبىت^(۱)، پىڭەمبەر ﷺ كراسەكەي پى لەبەر كرد و لەبەر امبەردا كراسەكەي خۆي بۇ عەبدوللا لەبەر كرد^(۲).

ئىبن عويەينە دەلت: چونكە چاكەيەكى لەگەل پىڭەمبەر ﷺ كردبوو، بۆيە ويستی پاداشتى چاكەكەي بداتەو^(۳).

كاتىك خىر و بىرى بەحرىنى بۇھات، عەباسى مامى لە بىر نەكرد: ئەنەسى كوپى مالىك دەلت: ھەندىك مال و سامان لە بەحرىن بۇ پىڭەمبەر ﷺ ھات^(۴). فەرموى: "لە مزگوت پەرشوبلاوى بكەن"، ئەو مالە زۆرتىن مال بوو، كە بۇ پىڭەمبەر ھاتبىت.

پىڭەمبەر ﷺ بۇ نوڤت دەرچوو و ئاوپى لى نەدايەو. كاتىك لە نوڤت تەواو بوو، ھاتەلاي و دانىشت، ھەر كەسيكى بىنيابايە ھەندىكى پى دەدا.

لەو دەمە عەباس ھات و گوتى: ئەي پىڭەمبەرى خوا ھەندىك لەو مالەم بەدرى، چونكە من خۆم عەقىلم كرىو (كە ھەردووكيان لە شەپى بەدر بەدىل گىرابوون). پىڭەمبەر ﷺ فەرموى: "بىيە".

ئەويش ھەندىكى لەناو كۆشى خۆي كرد، پاشان ويستی ھەلبىگرىت بەلام نەيتوانى. گوتى: ئەي پىڭەمبەرى خوا فەرمان بكە يەكك بۆم بەرز بكاتەو. فەرموى: "نا".

گوتى: كەواتە تۆ يارمەتيم بەدە. فەرموى: "نا".

(۱) ئەمە لەبەر ئەو بوو، كە عەباس زۆر درىژ بوو، عەبدوللاي كوپى ئوبەيش وەك ئەو درىژ بوو.

(۲) واتە لە كاتى مردنى عەبدوللاي كوپى ئوبەي.

(۳) بوخارى (۳۰۸) گىراوئەتەو.

(۴) ئەو مالە علائى كوپى خەزىمە نارد بووى، وەك سەرانی خەلكى بەحرىن كە ئاگرىرستى (ھەجەر) بوون.

هه نديکي لی دهره ټنا، پاشان ویستی هه لیبرگرت، کوتی نه ی پښتغه مېری خوا فرمان بکه یه کیک یارمه ټیم بدا.

فرمووی: "نا".

کوتی: که واته تو یارمه ټیم بده.

فرمووی: "نا".

پاشان هه نديکي تری لی دهره ټنا و ټینجا به رزی کرده وه سرشانه کانی و روشت.

پښتغه مېر څو نه هه لسا و نه دره میکیشی لی که م کرد ^(۱).

له م فرموده ده دا سه خاوه تی پښتغه مېر څو دهره خات که ناوړیسی له و هه موو سره وهت و سامانه نه دایه وه.

عه باسیش پیاوړکی به هیژ و چوارشانه بوو، وادیاره نه و مالیکي زور هه لگرت، پښتغه مېریش څو ریگری لی نه کرد ^(۲).

له وانه یه که پښتغه مېر څو یارمه تی نه دا بو هه لگرتی و فرمانیشی نه کرد که س یارمه تی بدا، هه تا هه نديکي که م بکاته وه له وهی بردوویه تی و ته نیا نه وه نده بیات که خوی پی هه لده گریټ، نه وه شی بردی پښتغه مېر څو ریگری لی نه کرد.

له راستی عه باس له ده وله مهنده کانی قورپه یش بوو، مالیکي زوری هه بوو، به لام به هوی قهرزداری له بهر کرپنه وهی خوی و عقیل پیویستی به و ماله هه بوو.

هه ر له یارمه تییه کانی بو خرزه کانی: بانگ کردنیان بو نه وهی گه شتی حه جی له گه لدا بکه نه، نه وانه شی نیازیان نه بوو بچن، ده ویست رازیان بکات:

هه روه کو له چیروکی -ضباعه- دا هاتوه، کاتیک پښتغه مېری خوا څو چوه لای و پیی فرموو: "ده ته ویت حه ج بکه یت؟".

کوتی: هه روه کو ده مبینی، که نه خوشم.

پی فرموو: "حه ج بکه و مهرج دابنی و بلی: خودایه له کوئی پیم نه کرا حه ج که ته ولو بکه م، له ژیر جلی ئی حرام ده چمه ده ری ^(۳)".

^(۱) بوخاری (۶۵ ۳۱) گزراوه تی وه، أبو النعمیم له (المستخرج)، فتح الباری (۵۱۶/۱).

^(۲) فتح الباری (۱۷۸/۳) ی ابن رجب

^(۳) بوخاری (۵۰۸۹) و موسلیم (۱۲۰۷) گزراوه تیانه وه.

پیغه‌مبەر ﷺ له‌ نزیکه‌وه‌ ناگاداری کاروباری خزمه‌کانی بوو، گرینگی به‌ ته‌ندروستیان دەدا:

جابری کوری عەبدوللا ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبەری موڵه‌تی به‌ بنه‌ماله‌ی (حه‌زم) دا بۆ ئه‌وه‌ی نوشته‌ بۆ پیوه‌دانی مار بکه‌ن.

به‌ ئه‌سمای کچی عومه‌ی‌ششی گوت: "چییه‌ ده‌بینم جه‌سته‌ی کۆره‌کانی برام ئه‌وه‌نده‌ لاواز و بیه‌یزن؟ پیوستانی به‌ خواردنه‌؟"

گوتی: نه‌خێر، به‌ لکو زوو چاو زاری لییان ده‌دا.

فهرمووی: "نوشته‌یان له‌ سه‌ر بخوێنه‌."

منیش: پێم نیشاندا.

فهرمووی: "نوشته‌یان له‌ سه‌ر بخوێنه‌" ^(۱).

دایکی مونزیری کچی قه‌یسی ئه‌نساری ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبەری خوا ﷺ هاته‌لام و عه‌لی له‌گه‌لدا بوو، عه‌لی نه‌خۆشبوو هه‌شتا به‌ته‌واوه‌تی چاک نه‌ببۆوه‌، چه‌ند هه‌یشووه‌ خورمایه‌کی پێنه‌گه‌یشتوو مان هه‌لواسیبوو.

پیغه‌مبەر ﷺ هه‌لسا لیی خوارد، عه‌لیش هه‌لسا بۆ ئه‌وه‌ی لییان بخوات، پیغه‌مبەریش ﷺ به‌ عه‌لی فهرمو: "ئه‌که‌ی؟ تۆ هه‌شتا چاک نه‌بوویه‌وه‌"، تا عه‌لی وازی لی هه‌تئا.

ده‌لێت: خواردنیکم له‌ جۆ و سلق دروست کرد و بۆ پیغه‌مبەری خوام هه‌تئا،

پیغه‌مبەر بۆرا په‌راندنی کاروباره‌کانی پشتی به‌ خزمه‌کانی ده‌به‌ست و کاری پێ‌ده‌سپاردن: له‌وانه‌:

- فهرمانی به‌ عه‌لی کرد ﷺ له‌ شه‌وی کۆچکردندا له‌ جێگای ئه‌ودا بخه‌وێت.
- عه‌لی کرده‌ ئه‌میری سوپا له‌ خه‌یبه‌ر.
- هه‌ندیک له‌ قوربانیانه‌ی له‌ هه‌ج مایبوو، دای به‌ عه‌لی بۆ ئه‌وه‌ی سه‌ریان به‌رپێت و گوشت و پێست و زینی سه‌ره‌شتیان بکاته‌ خێر و به‌سه‌ر خه‌لکیدا دابه‌شیان بکات.
- عه‌لی ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبەر خوا ﷺ سه‌د و شتری به‌خشی، فهرمانی به‌ من کرد گوشته‌که‌یان دابه‌ش بکه‌م، پاشا فهرمانی کرد زینی سه‌ره‌شتیان دابه‌ش بکه‌م، جا منیش دابه‌شم کرد، پاشان فهرمانی پێکردم پێسته‌که‌یان دابه‌ش بکه‌م و منیش وام کرد ^(۲).

^(۱) موسلیم (۲۱۹۸) گێراوه‌تیه‌وه‌.

^(۲) بوخاری (۱۷۱۸) و موسلیم (۲۳۲۱) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

هەروەها جەعفەری کۆپی مامی دانا بە ئەمیر لەسەر ئەوانەي بۆ حەبەشە کۆچیان کرد، یەكەمین کەس بوو کە نامەي پېغه مېهری ﷺ دایە پادشای حەبەشە، هەر ئەویش بوو لە گەل نەجاشی قەسەي کرد و بە کورت و پوختی بۆي باسی ئیسلام کرد.

کاتێک جەعفەر لە حەبەشە گەرایەو، پېغه مېهر ﷺ زۆر دلي پېنخۆش بوو:

دواي فەتحي خەيبەر جەعفەر گەرایەو لای پېغه مېهر ﷺ، جا ئەو کاتەي گەيشتە لای لە بەري هەلسا، باوەشی پێداکرد و نێوچەوانی ماچ کرد و فرمووی: "نازەم بە کامەیان دڵخۆش بێ، بە هاتنەوێ جەعفەر یان بە فەتحي خەيبەر"^(١).

جا پېغه مېهر ﷺ لە تەنیشت مزگەوت جێگایەکی بۆ تەرخان کرد و چەند شتیکی لە دەسکەوتی خەيبەر پێدا.

لە دواي زەیدی کۆپی حاریسە لە جەنگي (موئتە) کردیە ئەمیری سوپا.

کاتێک جەعفەر لە جەنگي (موئتە) شەهید بوو، پېغه مېهر ﷺ دڵنەوایی خێزانەكەي کرد و کاروبارەكانی گرتە ئەستۆي خۆي:

عەبدوللای کۆپی جەعفەر دەلێت: پېغه مېهر ﷺ سوپایەکی نارد زەیدی کۆپی حاریسەي کردە ئەمیر بەسەریانەو، فرمووی: "ئەگەر زەید کۆژا یان شەهید بوو ئەوا جەعفەر بکەنە ئەمیر، ئەگەریش ئەو کۆژا یان شەهید بوو ئەوا ئەمیرتان عەبدوللای کۆپی رەواحیە".

جا هەوالیان گەيشتە لای پېغه مېهر ﷺ، هەلسا چوو بۆ ناو خەلک و وتاری دا و سوپاسی خۆاي کرد و فرمووی: "برایە کانتان رووبەرۆي نوژمن بوونەو و زەید ئالاکەي هەلگرت، جەنگا تاوەکو کۆژا یان شەهید بوو، لە دواي ئەو جەعفەری کۆپی ئەبوتالیب ئالاکەي هەلگرت ئەویش شەپی کرد تا کۆژا یان شەهید بوو، پاشان عەبدوللای کۆپی رەواحیە ئالاکەي هەلگرت، ئەویش جەنگا تا کۆژا یان شەهید بوو، پاشان شێرێک لە شێرەكانی خودا، کە خالیدی کۆپی وەلیدە، ئالاکەي هەلگرت و خۆاي گەورە لەسەر دەستی ئەو سەرکەوتنی بەخشی".

جا پاش سێ رۆژ هاتە لای کەس و کاری جەعفەر فرمووی: "چیتەر مەگڕین بۆ جەعفەری بڕام، کۆپەکانیم بۆ بانگ بکەن"^(٢).

(١) حاکم لە (المستدرک: ٤٢٤٩) گێژاوەتیەو، ئەلبانی لە (الفقه السيرة) بە "حەسەن" ی داناو (١/٣٤٧).

(٢) کۆپەکانی عەبدوللا و عەون و موحمەد بوون.

دهلئیت: ئیمه یان هیئا که وهك جوجهی بالنده وابووین.

فہرمووی: "سہرتاشم بڑ بانگ بکہن".

جا سه رتاش هات و سه ری تاشین^(۱).

پاشان فەرمووی: "سەبارەت بە موخەممەد ئەوا دەلێتی نوسخەى مامان ئەبو تالبە،
عەبدوللاش لە شیوە و روخسار و رەوشت بە من دەچێت."

پاشان دهستی منی گرت و فرموی "خودایه که سیکي باش بگيه سه په رشتی
خیزانی جه عفر و به ره که ت بخته مالی عبدالله". نه می سی جار فرموی.

له و ده مه دا دایکمان هات و باسی هه تیوی ئیمه ی کرد، غه مباری بۆ ده رپرین.

فهرمووی: "نایا له هه ژاری لییان ده ترسیت، من له دنیا و دواړوڅه مخوریانم" ^(۲).

منڊالھ بچوڪه ڪاٺي لھ باوھش دھ ڳرت و دھستي بھ سھريدا دھينٺان و دوعاي بؤ دم ڪردن :

عەبدوللای کوپی جەعفەر دەلێت: من و قەثم و عوبەدیوللای کوپی عەبباس یاریمان دەکرد، پێغەمبەر ﷺ بە سوارێک بەلاماندا تێپەر بوو، فەرموو: "ئەمەیانم بۆ بەرز بکەنەوه". جا لە پێشە خۆمی دانام، بە (قەثم)ییشی فەرموو: "ئەمەشم بۆ بەرز بکەنەوه" ئێویشی لەبێشتە خۆی دانا.

ده لیت: پاشان سیّ جار دهستی به سهرمدا هیئا و هرکاتیک دهستی پښا بهیڼایه دهیفرموو: "خودایه نه م کوربه بگه په جینشینی جه عفر"^(۳).

ھەر لە سەر پەرشتى يىغەمبەر ﷺ بۇ خزمەتكارى و گرىنگى دان پىيان :

دلته نگ ده بوو کاتیک یه کیکیان تووشی ناخوشییه ک بوايه، کاتیک همزه ی مامی کوژا
ولاشکه ی شیونرا، زور زور غه مبار بوو یو له ده ستدانی نه وه ی به سه ری هاتووه.

ئەبو ھورەيرە رضي الله عنه دەلايت: كاتيك ھەمزە شەھيد بوو، پيغەمبەرى خوا ﷺ لەسەرى وەستا، لاشەكەى شىئونرا بوو، ھەرگىز پيغەمبەر ھىندە غەمبار نەبوو بوو وەك غەمباربوونى بەم كارەساتە، فەرمووى: "رەحمەتى خوات لى بىت، تقى سەردانى خزمەكانت دەكرد، خىرخواز بوويت و ئەگەر لەبەر خەمى ئەو نەبووايە لە دواى خوت،

(^۱) بۆيە سەرى تاشين چونكه دايكيان له بەر غەمبارى و دلتەنگى بە ھۆى شەھيد بوونى مێردەكەى نەدەپېژاىە سەر شانەكردنى قژيان، ھا بۆيە ويستى له بىسى ئەسىكەن باكيان بكاكەوھ.

(^{۲۱}) نوحهده (۱۷۵۳) گنراوه تیه وه، نه لبانی له (أحكام الجنائز/ لا ۱۶۶) به "سه حیح" ی داناوه.

(⁷) نه حمده (۱۷۶۳) گيتراو تهيوه، نه لباني له (أحكام الجنائز/ لا ۱۶۸) به "سه حيج" ي داناو.

خەمت بۆت دەخۆن، ئەوا خەزم لى بوو لە دەمى چەند دېندە يەكدا خەشر بکړييت، سویند به خوا دەبى له جياتى تږ خەفتا لاشەى ئەوان بشيويتم."

کاتیک پینگەمبەر ﷺ وەستابوو، جوبريل ئەو نايەتەى سوپەتى نەحلى دابەزاند ﷺ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﷻ [النحل: ۱۲۸] واتە: (ئەگەر ويستتان تۆلە بکەنەوه، دەبييت ھەر بەقەدەر ئەو ستمەى کە ليتان کراوه تۆلە بکەنەوه، خو ئەگەر ئارامگر و خوگر بن، ئەوه چاکترە بۆ ئارامگر و خوگران).
جا پینگەمبەر ﷺ کە فارەتى سویندەكى دا و ئەوهى ويستى نەيکرد^(۱).

پینگەمبەر ﷺ زۆر دوغاي بو خەزمەکانى دەکرد، لەوانە:

دوعاکردنى بۆ عەباس و کۆپەکانى: ئىبن عەباس ؓ دەلييت: پینگەمبەرى خوا ﷺ بە عەباسى فەرموو: "بەرەبەيانى رۆژى نووشەمە خۆت و کۆپەگەت وەرەنەلام، تا دوعا بۆ خۆت و کۆپەگەت بکەم و دوعايەك سودى بۆ تۆ و کۆپەگەت ھەبييت."

جا بەيانى رۆيشت و ئىمەش لەگەلیدا رۆيشتن، پۆشاکيکى لەبەر ئىمە کرد و پاشان فەرموى "خودايە لە عەباس خۆش بىيە، لە کۆپەگەشى خۆش بىيە، بە ليخۆشبوونيکى ديار و ئاشکرا، بۆ ئەوهى ھىچ گوناھيکيان نەميئييت، خودايە کۆپەگەى بپاريژە"^(۲).

دوعاکردنى بۆ عەلى کۆپى ئەبو تاليب: عەلى ؓ دەلييت: کاتیک ئەبو تاليب مرد، ھاتمە لای پینگەمبەر ﷺ پيتم گوت: مامە پيرەگەت مرد.

فەرموى: "بپۆ ئەسپاردەى بکە، ھىچ شتیک نەوى ئەو مەگە تا دئيهو لام."

دەلييت: جا ئەسپاردەمان کرد و پاشان ھاتمەو لام.

فەرموى: "بپۆ غوسل بکە، ھىچ شتیک نەوى ئەو مەگە تا دئيهو لام."

دەلييت: غوسلم کرد و پاشان ھاتمەو لام.

دەلييت: چەند دوعايەكى بۆ کردم، کە دلم ئەوئەندە پييان خۆش بوو، زياتر لەوهى چەند وشتريکى سووريان پيڊابام^(۳).

دوعاي بۆ ئىبن عەباس: ئىبن عەباس ؓ دەلييت: پینگەمبەر ﷺ لە باوھشى گرتم و فەرموى "خودايە دانايى فير بکە".

^(۱) الحاكم (۴۸۹۴) گيپاوه تيهوه، الطبراني له (المعجم الكبير ۱/۳) به سه نه دى "زه عيف" گيپاوه تيهوه، الحافظ له (الفتح ۳۷۱/۷).

^(۲) ترمذي (۲۵۱۶) گيپاوه تيهوه، ئەلبانى به "حەسەن" ى داناو.

^(۳) نه حمەد (۸۰۹) گيپاوه تيهوه، ئەلبانى له (أحكام الجنائز/ لا ۱۲۴) به "سەحیح" ى داناو.

له ریوایه‌تیکی تردا هاتوو، که پیغه‌مبهری خوا ﷺ چوو بۆ سه‌رئاو، منیش ئاوی ده‌ستنوژم بۆ ناماده‌کرد.

فهرمووی: "کێ ئه‌مه‌ی کرد؟".

هه‌والبان پێدا.

فهرمووی: "خودایه له ئایین شاره‌زای بکه‌یت"^(۱).

ئه‌حمده ئه‌م فهرمووده‌یه به ژماره (۳۰۲۴) گێراوته‌وه و ئه‌مه‌ی زیاد کردوو و "خودایه له لێکدانه‌وه (تاویل) شاره‌زی بکه‌ی".

هه‌روه‌ها فی‌ره‌ دوعای به سوودی ده‌کردن:

عه‌باسی کوپی عه‌بدولموته‌لیب ﷺ ده‌لێت: گوتم: ئه‌ی پیغه‌مبهری خوا شتی‌کم فی‌ر بکه پێی بپارێمه‌وه له خوا..

فهرمووی: "داوای عافییه (سه‌لامه‌تی) له خوا بکه".

چه‌ند رۆژێ‌کم به‌سه‌ر برد، پاشان هاتمه‌وه گوتم: ئه‌ی پیغه‌مبهری خوا شتی‌کم فی‌ر بکه پێی له خوا بپارێمه‌وه.

پێی گوتم: "ئه‌ی عه‌باس، داوای عافییه بکه له خوا له دنیا و دوا‌روژ"^(۲).

فرمان کردنی به عه‌باس دووجاران، کاتێ‌ک داوای لێ‌کرد شتی‌کی فی‌ر بکات پێی له خوا بپارێته‌وه، که فهرمووی داوای عافییه -سه‌لامه‌تی- بکه، ئه‌مه به‌لگه‌یه له‌سه‌ر گه‌وره‌یی عافییه‌ت و سه‌لامه‌تبوون، به‌لگه‌شه که هیچ شتی‌ک باشت‌رنیه‌یه له عافییه‌ت، هیچ دوعایه‌ک ناگاته ئه‌و دوعایه پڕ سووده بۆ ئه‌وه‌ی له خوا داوای بکه‌ن.

پیغه‌مبهر ﷺ به‌م شی‌وه‌یه سه‌یری مامی عه‌باسی ده‌کرد، که له جی‌گای باوکیه‌تی، وای داده‌نا وه‌کو باوکی‌ک که مافی به‌سه‌ر کوپه‌که‌ی هه‌یه، مافی هه‌یه.

تایبه‌ت‌کردنی پیغه‌مبهر ﷺ بۆ ئه‌و دوعایه له‌ناو ئه‌م هه‌موو دوعایه، به‌لگه‌یه له‌سه‌ر گه‌وره‌یی و سوودی ئه‌م دوعایه و گشت‌گیری و پڕماناییه‌که‌ی، جا پێ‌ویسته له‌سه‌ر ئه‌وانه‌ی ده‌یان‌ه‌وێ له خوا بپارێنه‌وه با ئه‌م دوعایه بکه‌ن و له هه‌موو کاروباره‌کانیان پش‌تی پێی ببه‌ستن^(۳)..

^(۱) بوخاری (۱۴۳) و موسلیم (۲۴۷۷) گێراوه‌تیانه‌وه.

^(۲) ترمذی (۳۵۱۴) گێراویه‌تی‌وه، ئه‌لبانی له (صحیح الجامع ۷۹۳۸) به "سه‌حیح" ی داناهه.

^(۳) تحفة الاحوذی (۲۴۸/۹).

گهر نه خوش بکته و تنایه سهر دانی ده کردن:

دایکي فہزل ﷺ دہ لیت: پېغه مېهری خوا ﷺ هاته لای عباس، له بهر زوری نازاره کی تاخ و توفی هه لده کیشا و خوزگه ی مردنی ده خواست.

پېغه مېهری ﷺ فرموی: "ئەي عباس ئەي مامی پېغه مېهر، خوزگه ی مردن مه خوازه، نه گهر چاک بیت، چاکه ت زیاد ده بیت و نه مهش باشتره، نه گهر خراب بیت مۆلەتت پی دەریت بۆ ئەوہی تەوہی بکەت، جا خوزگه به مردن مه خوازه" ^(۱).

له سهر کاری خیر هانیدم دان:

پېغه مېهر ﷺ خزم و که سه کانی هانده دا له سهر کاری خیر و زیاد کردنی. له فرموده ی حه جکردنی پېغه مېهر ﷺ، جابر ده گپړتیه وه و دہ لیت: پېغه مېهر ﷺ تەوافی نیفازہی له دہوری که عبه کرد، پاشان نوژی نیوہ پی له مەککە کرد، دواتر هاتہی لای کورانی عہدولموتہ لیب، که خه ریکی ئاو هه لینجان بوون له بیر زه مزه م، فرموی: "ئەي کورانی عہدولموتہ لیب ئاو هه لینجن، گهر له بهر جه بجالی خەلک نه بوايه له سهرتان ئەوا منیش دہ هام ئاوم له گه لتان دەر دہ مینا". جا دۆلکه یه کی ئاویان دەر مینا ئەویش لیتی خوار دہ وه ^(۲).

پېغه مېهر ﷺ ئەوانی له سهر ئەم کاره چاکه هان دا، که ئاودانی حاجیانه له بیر زه مزه م، چونکه خیر و بیریکی قیامه تی زۆر هه یه، فرمانه که شی بۆیان بۆ سوننه ته نه وه ک واجب. نه وه وهی دہ لیت: نه گهر ترسی ئەوہم نه بوايه، که خەلک وا تیبگن ئەوہ رپۆرہ سمی حه جه، جا قەرہ بالغان له سهرتان دروست بکړدبايه و زال بوونايه به سهرتان و پالیان پتوہ نابان و کاری ئاودانیان لی تیکبدان، ئەوا له بهر پرخیزی ئەو ئاودانه، له گه لتان ئاوم هه لده مینجا ^(۳).

له گه ل ئەوہی خزمی بوون، له کاروباری نایین چاوپوشتی لی نه ده کردن:

ئەنەس ﷺ دہ لیت: چەند پیاویک له ئەنسارپیہ کان مۆلە تیان له پېغه مېهر ﷺ خواست، بۆ ئەوہی فیدیه ی عباسی کورپی خوشکیان بدن ^(۴). پېغه مېهر فرموی: "نەخیر، بەلکو سەرھەمیکیش نادەن" ^(۵).

^(۱) ئەحمەد (۲۶۳۳۳) گپړاوه تیه وه، ئەلبانی له (صحیح الترغیب والترہیب ۲۳۶۸) به "سەحیح" ی داناوہ.

^(۲) موسلیم (۱۲۱۸) گپړاوه تیه وه.

^(۳) شەرحی ئەوہوی له سەحیحی موسلیم (۱۹۴/۸).

^(۴) چونکه عباس له بدر به دیل گیرابوو، موشریکه کان به زۆر له گه ل خویان مینا بوویان.

^(۵) بوخاری (۲۵۳۷) گپړاوه تیه وه.

كە وتيان عەباسى كۆپە خوشكمان، لەبەر ئەوەبوو كە ئەوان خالى عەبدولموتەلپى باوكى بوون، چونكە داىكى عەبدولموتەلپ سەلمەى كچى عەمرى كۆپى ئەحىحە لە ئەوەى كۆپانى نەجار بوو لەوان.

بۆيەش گوتيان كۆپە خوشكمان، بۆ ئەوەى منەتەكە بكەوئتە سەر ئەوان لە ئازادكردنى بە پىچەوانەى ئەوەى بيان گوتبايە مامت، ئەو كات منەتەكە دەكەوتە سەر پىڭەمبەر ﷺ، ئەمەش ئەوپەرى زىرەكى و ئەوپەرى رىز و ئەدەبە لە قسەكردندا^(۱).

ئەين حەجەر دەلەت: ئەين عائىز لە (مەغازى) ئەوە گىراۋەتەو كاتىك عومەر دەستى دىلەكانى توند بەست، ھى عەباسىشى توند كرد، پىڭەمبەر ﷺ گوتى لە دەنگى عەباس بوو دەينالاند، جا خەوى لىنەكەوت، ئەمە بە ئەنسارىيەكان گەشت، دەستى عەباسيان كەدەو، ئەنسارىيەكان وەك بللى كاتىك بىنيان پىڭەمبەر ﷺ رازى بوو بە دەست كەدەو، داوايان لىكرد فەيدىيەكەشى بەدەن، بۆ ئەوەى زياتردلى خۆش بىت، بەلام بۆ ئەمە وەلامى نەدانەو^(۲). بۆيە پىڭەمبەر ﷺ رازى نەبوو بەم كارەيان، بۆ ئەوەى وانەزانرى لە دىندا خاتەر خاترانى ھەيە^(۳).

ھەر لە ھاوشىوەى ئەوە: پىڭەمبەر ﷺ يەكەمىن تۆلەسەندەو، سەردەمى نەمانى يەكەك لە خزمەكانى بەتال كەدەو، يەكەمىن رىباشى كە بەتال كەدەو رىباى عەباسى مامى بوو.

ئەمەش لەم كاتە بوو، كە لە عەرپە و تارىكى خويندەو و فەرموى: "ھەموو كاروبارەكانى سەردەمى نەفامى لە ژىر پىيەكانم، خوينى نەفامى لە ژىر پىيەكانم، يەكەمىن خوينىش كە بەتالى دەكەمەو لە خوينەكانمان، خوينى كۆپى رەببەى كۆپى حارسە، كە لەلای بەنى سەعد بە داينەن درابوو بەلام ھوزەيل كوشتيان.

رىباى نەفامىش ھەمووى بە تالە، يەكەمىن رىباش، كە بەتالى دەكەمەو رىباى عەباسى كۆپى عەبدولموتەلپ، كە ھەموو بە تالە^(۴).

ماناى بە تالەش لە خويندا واتە تۆلەسەندەو و فەيدىيە لەسەر نىيە، ماناى بەتال كەدەو رىباش واتە نەبىت ئەو شتانەى يان ئەو پارانەى بە رىبا دراۋن سوديان لى وەرەگىرەت، ھەر گرىبەستىكەش بە رىبا گرى درابىت، بەتالە و كارى پى ناكەت.

(۱) فتح البارى (۱۶۸/۵).

(۲) فتح البارى (۳۲۲/۷).

(۳) فتح البارى (۱۶۸/۵).

(۴) موسليم (۱۲۱۸) گىراۋەتەو.

ناوى ئەو كۆپە كۆژاوەش ئىياسى كۆپى رەبىعەى كۆپى حارسى عەبدولموتەلىب بوو، ئەم كۆپە لە نىوان مالهەكان گاكۆلەى دەکرد، لە شەپى نىوان بەنى سەعد و بەنى لەيسى كۆپى بەكر بەردى پىكەوت.

ئەمەى لە وەو وەر دەگىریت ئەو، كە پىشەوا و ئەو كەسانەى فەرمان بە چاكە دەكەن و رىگى لە خراپە دەكەن، پىويستە سەرەتا لە خۆيان و مال و مندالىان دەست پى بكن، چونكە ئەمە زياتر دەبیتە ماىەى قەبول بوون لەلاى خەلك و زياتر دلى ئەو كەسانە پەيوەست دەكات كە تازە موسولمان بوونە ^(۱).

^(۱) شەرحى ئەو، لە سەحىحى موسلىم (۱۸۲/۸).

مامه‌له‌ی پیغه‌مبەر له‌گه‌ل دراوسێکانی:

ده‌قی فەرمووده‌کانی پیغه‌مبەر ﷺ گه‌لیک زۆرن که باس له پاراستنی مافی دراوسێ ده‌که‌ن و هه‌روه‌ها باس له پاراستنی شه‌په‌ف و داپۆشینی عه‌وپه‌ت و به‌جیهێنانی پێداویستیه‌کانی ده‌که‌ن، وێرای سه‌یرنه‌کردنی مه‌حه‌مه‌کانی و دوورکه‌وتنه‌وه له هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی ئازاری ده‌دات و گومانی بۆ دروست ده‌کات.

به پاستی پیغه‌مبەر ﷺ به وتار و کردار باشت‌ترین دراوسێ بووه، فەرمايشتی دراوسێی هه‌یناوه‌ته دی، کاتیک مافی دراوسێ به‌ستاوه‌ته‌وه به مافی خۆی ﴿وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا﴾ النساء: ۳۶

﴿وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ﴾ واته: ئه‌و دراوسێیه‌ی که خزمه، دوو مافی هه‌یه، مافی دراوسێیتی و مافی خزمایه‌تی، له‌سه‌ریه‌تی به پێی عورف و عاده‌ت چاکه‌ی له‌گه‌ل بکات.

﴿وَالْجَارِ الْجُنُبِ﴾ واته: ئه‌وانه‌ی، که خزم نینین هه‌ر کاتیک دراوسێیه‌که ده‌رگای نزیکتر بوو، ئه‌وا مافه‌که‌ی گه‌وره‌تره، پێویسته له‌سه‌ر دراوسێ دیاری و به‌خشین پێشکه‌شی دراوسێیه‌کی بکات، قسه‌ی نه‌رمی له‌گه‌ل بکات و به هه‌چ شیوه‌یه‌ک نه به زمان نه به ره‌فتار ئازاری ده‌دات.

﴿وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ﴾ وتراوه: هاو‌پێی سه‌فه‌ره، وتراوه، مه‌به‌ست لێی خه‌زانه، وتراوه: هاو‌پێیه به گشتی، له‌وانه‌یه ئه‌وه‌یان راست‌تر بێت، چونکه ئه‌مه هاو‌پێی ده‌گرێته‌وه له شوێنی نیشته‌جێ بوون و گه‌شت، خه‌زانه‌ش ده‌گرێته‌وه ^(۱).

پیغه‌مبەر ﷺ له مه‌دینه دراوسێی هه‌بوو له ئه‌نساپی و موهاجیره‌کان.

ابن حجر باسی له دراوسێیه ئه‌نساپه‌کانی پیغه‌مبهری کردووه، که سه‌عدی کوپی عوباد و عه‌بدوللای کوپی عه‌مری کوپی حه‌رام (والد جابر) و ئه‌بو ئه‌یوبی ئه‌نساپی و ئه‌سه‌دی کوپی زه‌راه.

هه‌ر ابن حجر ده‌لێت: ابن سه‌عد له (طبقات النساء) له فەرمووده‌ی دایکی سه‌له‌مه‌ی گێڕاوه‌ته‌وه و ده‌لێت: ئه‌نساپه‌کان زۆر باسی نه‌رم و نیانی پیغه‌مبهریان ده‌کرد له‌گه‌ل

^(۱) ته‌فسیری سه‌عدی (۱/۱۷۷).

دراوسیکانی، که پیکهاتبون له: سهعدی کوپی عوباده و سهعدی کوپی موعاز و عه مارهی کوپی حزم و نه بو نه یوب... چونکه نه مانه زور له مالی پېغه مېری خوا ﷺ نزیک بوون^(۱).

نه وه کانی (نه جار) له شیعه رکانیان زور شانازیان به و دراوسیه تییه ده کرد و که نیزه کانیان ده فیان لی دده و له گورانییه کانیان باسیان ده کرد.

نه نه سی کوپی مالیک ﷺ ده لیت: پېغه مېری خوا ﷺ به چند کولانیکي مهینه دا تیپه پر بو، بینی وا چند که نیزه یه ک ده ف لی دده و گورانی ده لیتن، وه ک:

نحن جوار من بني النجار یا حبذا محمد من جار

پېغه مېریش ﷺ پی فرمون: "خوا ده زانیت، که منیش نپوهم خوش ده ویت^(۲)".

خاتوو عانیشه ستایشی نه و دراوسیانه ی کردووه و ده لیت:

پېغه مېر ﷺ چند دراوسیه کی نه نسارپی هه بوو، که به راستی دراوسیتی راسته قینه و راستگو بوون، چند ناژه لیکي (مه نیحه) یان هه بوو، که پېغه مېریان ﷺ بی به ش نه ده کرد له شیر ه کانیان، نه ویش به نپمه ی دده^(۳).

(منائج) کزی مه نیحه یه، مه نیحه ش نه وه یه که که سیك وشتره که ی یان مه پره که ی بدات به یه کیکی تر بو نه وه ی سود له شیر و خوریه که ی ببینیت تا ماوه یه کی دیاری کراو، پاشان نه ویش بیگه پیتیتوه بو خاوه نه که ی^(۴).

له دراوسیه موهاجیره کانی پېغه مېری ﷺ له مه دینه نه مانه بوون: نه بوبه کر، علی و عه باس و چه ندانی تر.

به لام له مه که که چند دراوسییه کی هه بوو، پیچه وانه ی دراوسیکانی مه دینه، نازاریان دده و قسه یان پی ده گوت:

نیبن نیسحاق ده لیت: نه و که سانه ی نازاری پېغه مېریان ﷺ دده نه مانه بوون: نه بو له هه ب، که که می کوپی عاصی کوپی نومه ییه، عوتبه ی کوپی نه بو موعیط، عه دی کوپی حه مدائی سه قه فی، ابن الاصداء الهذلي... نه مانه دراوسیتی بوون که سیان له مانه موسلمان نه بوون، ته نیا که که می کوپی عاص نه ییت.

^(۱) طبقات ابن سعد (۱۶۳/۸)، فتح الباری (۲۰۶/۵).

^(۲) نیبن ماجه (۱۸۸۹) گپراوه تیوه، نه لبانی له (صحیح ابن ماجه ۱۵۴۱) به "سه حیح" ی داناوه.

^(۳) بوخاری (۲۵۶۷) و موسلیم (۲۹۷۲) گپراوه تیانه وه.

^(۴) عمده القاری (۶۹/۲۰).

یه‌کێک له‌وانه هه‌ناوی و شتری مردووی له کاتی نوێژدا به‌سه‌ر پیغه‌مبه‌ردا ﷺ دادا، پیغه‌مبه‌ریش ﷺ له‌به‌ر ده‌رگای یه‌کێکیان ده‌وه‌ستاو پێی ده‌گوت: "ئهی نه‌وه‌ی عه‌بدی مه‌ناف.. ئه‌مه چ دراو سییه‌تیه‌که؟"^(۱).

پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌ فه‌رمووده‌کانی خه‌لکی هان ده‌دا ریز له‌ دراوسی بگرن و مافه‌کانیان بپاریزن: له‌ گه‌وره‌یی مافه‌کانی دراوسی، نزیک بووه له‌وه‌ی بیه‌تته میراتگر:

خاتوو عائیشه ؓ ده‌لێت پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: "جوهریل ؓ ئه‌وه‌نده ئامۆزگاری کردم به‌ چاکه‌کرین له‌گه‌ل درلووسی، تا وام زانی میرات ده‌گرێت"^(۲).

پیاویک له‌ ئه‌نسارپیه‌کان ده‌لێت له‌ ماله‌وه ده‌رچووم تا چاوم بکه‌وێت به‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، بینیم وه‌ستاوه و پیاویکیش قسه‌ی له‌گه‌ل ده‌کات، وامزانی کارێکی هه‌یه.

ئه‌وه‌نده‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌ پێوه وه‌ستاند تا به‌زه‌یم به‌ پیغه‌مبه‌ر هاته‌وه. جا کاتێک رویشته گوتم: ئهی پیغه‌مبه‌ری خوا ئه‌و پیاوه ئه‌وه‌نده‌ی تۆ به‌ پێوه راگت، تا به‌زه‌یم پێتدا هاته‌وه.

فه‌رمووی: "ئایا بینیت؟".

گوتم: به‌لێ

فه‌رمووی: "ئایا ده‌زانی ئه‌مه کی بوو؟".

گوتم: نه‌خێر

فه‌رمووی: "ئهو جوهریل بوو ؓ، به‌رده‌وام ئامۆزگاری ده‌کردم سه‌باره‌ت به‌ درلووسی، تا وام زانی میرات ده‌گرێت"^(۳).

له‌ هه‌جی مائه‌وایدا، پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌ بیری نه‌کرد وه‌سیه‌ت بۆ هاوه‌له‌کانی بکات، که ئاگاداری درواسی‌کانیان بن، باوکی ئومامه ؓ ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌سه‌ر و شتر له‌ هه‌جی مائه‌وا‌ی ده‌یفه‌رموو: "وه‌سیه‌ت بێت له‌گه‌ل درلووسی‌کانتان باش بن". تا زۆر ئه‌مه‌ی نووباره کرده‌وه.

گوتم: له‌وانه‌یه دراو سی میرات ببات^(۴).

^(۱) ته‌ذیب السیره ابن هشام (۱/۱۲۱).

^(۲) بوخاری (۶۰۱۴) و موسلیم (۲۶۲۴) گێڕاوه‌تیانه‌وه.

^(۳) ئه‌حمه‌د (۱۹۴۵۹) به‌ سه‌نه‌دیکێ "سه‌حیح" گێڕاوه‌تیه‌وه.

^(۴) الطبرانی له‌ (المعجم الکبیر ۷/۱۱۸) گێڕاوه‌تیه‌وه، ئه‌لبانی له‌ (صحیح الجامع ۲۵۴۸) به‌ "سه‌حیح"ی داناوه.

نه‌بو شورەح العدى ده‌گيرته‌وه و ده‌لته: دوو گوچه‌كانم بيستيان و دوو چاوەكانيشم بينيان كاتيك پيغه‌مبەر ﷺ قسه‌ى ده‌کرد و ده‌يفرموو: "ئەو كەسەى باوه‌رى به‌ خوا و به‌ رۆژى دواى هه‌يه، يا ريز له‌ درلوسته‌كى بگرت"^(١):

خانووی به سهردا بهرز مه که وه، که هه وای لی بگریت، مه گهر به ره زامه ندی خوی نه بیّت، به دووکل و بونی چیشته که تازاری مده، مه گهر هه ندیکی بۆ بنیتریت، گهر میوه کیشت کپی هه ندیکی به دیاری بۆ بنیتره، نه گهرنا به نهینی بۆ ببه، با کورده که ت بۆ نه بات، نه بادا کورده کی نه و توره بکات ^(۷).

باوهری لهو که سه دامانیووه که نازاری دراوسیکهی ده دات:

نه بو شور هېڅ ﷺ ده گيرپټه وه و ده لټ: پټغه مېرې خوا ﷺ فرموي: "والله ي باوه پي نيه، والله ي باوه پي نيه، والله ي باوه پي نيه".

گوتمان: کیّ تھی پیغمبرِی خوا؟

فهرموی: "نه و که سه ی در اوسیکه ی دلیا نه بیّت له خرابیه کانی"^(۴).

(۱) بوخاری (۶۰۱۹) و موسلیم (۴۸) گیاره تیانه وه.

(٢) جامع العلوم والحكم (١/٣٥٠).

(۳) فتح الباری (۱۰/۴۲۲).

^(۴) بوخاری (۶۰۱۶) و نه حمہد (۷۸۱۸) گتراوہ تیانہ.

له‌م فهرموده‌یه پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ جه‌خت له‌سه‌ر مافی دراوسی ده‌کاته‌وه، چونکه سویتندی به‌خوا خوارد و سی جاریش دوباره‌ی کردۆته‌وه.

باوه‌پی ته‌واویشی له‌و که‌سه سه‌ندۆته‌وه، که ئازاری دراوسی ده‌دات، چ به‌قسه‌چ به‌کردار، گومانیش له‌مه‌دا نییه، که که‌سی تاوانبار و گونا‌ه‌بار، ئیمانی ته‌واو نییه ^(۱). نه‌بوونی باوه‌پی ته‌واو بۆ نه‌و که‌سه‌ی دراوسی‌که‌ی له‌خراپه‌کانی دُنیا نییه، نه‌وا که‌وه‌ری مافی دراوسی ده‌رده‌خات و زیان که‌یاندنی پتی یه‌کی‌که‌له‌گونا‌ه‌ه‌گه‌وره‌کان ^(۲).

به‌ئکو‌هه‌والی داوه‌که‌ئهم جو‌ره‌که‌سه‌بی به‌شه‌له‌چوونه ژووره‌وه‌ی به‌هه‌شت: نه‌بو هورپه‌ره ﷺ ده‌گێپته‌وه و ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فهرمووی: "نه‌و که‌سه‌ناچێته‌به‌هه‌شت، که دراوسی‌که‌ی دُنیا نه‌بی‌ت له‌شه‌پ و ئازاوه‌ی" ^(۳).

روونی کردۆته‌وه‌که‌ئازاردانی دراوسی چه‌رامت‌ره‌له‌ئازاردانی خه‌ئکی‌تر: میقدادی کوپی نه‌سوه‌د ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌هاوه‌له‌کانی فهرموو: "چ ده‌لێن ده‌ریاره‌ی زینا؟".

گو‌تیان: خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی هه‌تا رۆژی دوا‌ی چه‌رامیان کردوه. فهرمووی: "نه‌گه‌ر پیاوێک زینا له‌گه‌ل ده‌ئافره‌ت بکات ساناتره‌له‌وه‌ی زینا له‌گه‌ل ئافره‌تی دراوسی‌که‌ی بکات".

پاشان فهرمووی: "له‌باره‌ی دزی چی ده‌لێن؟". گو‌تیان: خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی هه‌تا رۆژی دوا‌ی چه‌رامیان کردوه. فهرمووی: "نه‌گه‌ر پیاوێک دزی له‌ده‌مالان بکات ساناتره‌له‌وه‌ی دزی له‌دراوسی‌که‌ی بکات" ^(۴).

ئهمه‌ش نه‌وه‌ده‌گه‌ینیت که‌مافی دراوسی له‌سه‌ر دراوسی نه‌وه‌یه‌خیانه‌تی ناموسی لی نه‌کات، جا نه‌گه‌روای کرد، نه‌وا سزا‌که‌ی وه‌کو نه‌وه‌ایه‌زینای له‌گه‌ل ده‌زیناکه‌ر کردبیت ^(۵).

^(۱) فتح الباری (۴۴۴/۱۰).

^(۲) فتح البای (۴۴۲/۱۰).

^(۳) موس‌لیم (۴۶) گێپ‌راوه‌تیه‌وه.

^(۴) نه‌حه‌مد (۲۳۲۴۲) گێپ‌راوه‌تیه‌وه، نه‌لبانی له‌(الص‌حیحه) به‌ژماره‌(۶۵) به‌"سه‌حیح"ی داناوه.

^(۵) فیض‌الق‌دیر (۳۲۹/۵).

نازاردانی دراوسی دېته مایه نه فره تی خوا و خه لکی:

نه بو هوړه پړه ﷺ ده گړپته وه و ده لیت: پیاوړک هاته لای پېغه مېهر ﷺ گله یی له دروسی که ی کرد. نه ویش پېی فره موو: "بړو نارام بگره". تا دوو جار یان سی جار هاته وه لای. له جاری سییه م پېی فره موو: "بړو شتومه که کانت فریده سهر ریگا". کابراش شتومه که کانی فریدایه سهر ریگا.

جا خه لکی به ویدا ده پوښتن و پرسپاریان لیده کرد، نه ویش به سهر هاته که ی بق باس ده کردن خه لکیش نه فره تیان لی ده کرد و ده یانوت: خوا نه وها و ناوهای لی بکات. دراوسی که ی هاته لای و پېی گوت: کاکه ودره بگره پتوه، به لاین بی جار یکی تر شتیک نابینیت له من که ناخوش بیت^(۱).

له گپړانه وه یکی تر دا هاتوه: که دراوسی که ی هاته لای پېغه مېهر ﷺ گوتی: نه ی پېغه مېهر ی خوا، خه لک قسم پېی ده لاین!! نه ویش فره موو: "چیت پېی ده لاین؟". گوتی: نه فره تم لی ده که ن.

فره موو: "خوا پېش نه وان نه فره تی لی کردوی".

گوتی: جاریکتر وانا که م.

خاون هه که هاته وه و پېغه مېهر ﷺ پېی فره موو: "بړو شتومه که کانت هه لگره وه، پېوښتییه که ت جېبه جی بوو"^(۲).

روونی کردو ته وه که نه نجامدانی په رستنی زور به هانای خاوه نه که ی نایت، کاتیک دراوسی که ی نازار بدات:

نه بو هوړه پړه ﷺ ده گړپته وه و ده لیت: پیاوړک گوتی: نه ی پېغه مېهر ی خوا! فلانه ئافره ت ناسراوه به وه ی نوپژ زور ده کات و رزوو زور ده گړیت و خیر و به خشینی زوره، به لام به زمانه که ی دراوسی که ی نازار ده دات: فره موو: "نه و له بوزه خه".

گوتی: به لام فلانه ئافره ت ناسراو به که می رزوو گرتن و سه ده که و نوپژ، هه ندیک جار چه ند پارچه داندو کیک یان که شیک ده کاته خیر، به لام دراوسی که ی نه زیه ت نادات؟ فره موو: "نه و له به هه شته"^(۳).

(۱) نه بو داود (۵۱۵۳) گپړاوه تیانه وه، نه لبانی له "صحیح ابی داود ۵۱۵۳" به "سه حیح" ی داناوه.

(۲) الطبرانی (۳۵۶) گپړاوه تیانه وه، نه لبانی ده لیت "صحیح لغیره"، صحیح الترغیب والترهیب ۲۵۵۸.

(۳) نه حمده (۹۲۹۸) گپړاوه تیانه وه، نه لبانی له (صحیح الترغیب والترهیب ۲۵۶۰) به "سه حیح" ی داناوه.

وه‌سیه‌تی پیغه‌مبه‌ر ﷺ بۆ‌باشبوون له‌گه‌ل‌ دراوسی، دراوسی موسلمان و ناموسلمان ده‌گریته‌وه‌:

موجاهید گێڕاوه‌تیه‌وه‌ که‌ عه‌بدوللای کۆپی عه‌مر کاوړیکیان له‌ ماله‌وه‌ بوو سه‌ری بری.

گوته‌ی: ئایا هیچتان به‌ دیاری ناردوه‌ بۆ‌ دراوسییه‌ جوله‌که‌که‌مان؟

گویم له‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بوو، فه‌رمووی: "جوپیل ﷺ به‌رده‌وام ئامۆزگاری ده‌کردم سه‌باره‌ت به‌ دراوسی، هه‌تا وامزانی میرات ده‌گریته‌" ^(١).

ئێین‌ حه‌جەر ده‌لێت: ناوی (دراوسی) هه‌ریه‌که‌ له‌ موسلمان و کافر، باش و خراپ، دۆست و دوژمن، غه‌ریبه‌ و شارنشین، سودبه‌خش و زیانبه‌خش و نزیک و دوور ده‌گریته‌وه‌. چه‌ند پله‌یه‌کی هه‌یه‌، که‌ هه‌ندیکیان گه‌وره‌ترین له‌ هه‌ندیکیان، به‌رزترینیان ئه‌وه‌یه‌، که‌ هه‌موو سیفه‌ته‌یه‌که‌مه‌کانی لێ‌ بێته‌ دی، پاشان زۆرتین سیفه‌تی هه‌بێت، ئا به‌م شیوه‌یه‌ تا ده‌گاته‌یه‌که‌ سیفه‌ت.

پێچه‌وانه‌که‌شی ئه‌وه‌یه‌ سیفه‌ته‌کانی تری تیدا کۆبێته‌وه‌، جا هه‌ریه‌که‌یان مافی پێ‌ ده‌دریت به‌ پێی پێگه‌که‌ی، هه‌ندیک‌ جاریش دوو سیفه‌ت تێک ده‌گیرێن، یان زیاتر، جا هه‌لده‌بژێردرێن یان یه‌کسان ده‌کری ^(٢).

پیغه‌مبه‌ر ﷺ بوونی دراوسی چاکی کردۆته‌ به‌خته‌وه‌ری مروّ:

نافیعی کۆپی حاریش ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: "یه‌کێک له‌ به‌خته‌وه‌رییه‌کانی مروّ دراوسی چاکه‌، هه‌روه‌ها سواریه‌کی خوش و خانوویه‌کی فراوان" ^(٣).

سه‌دی کۆپی ئه‌بو وه‌قاس ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: "چارشت مایه‌ی به‌خته‌وه‌رین: ئافه‌ته‌ی چاک، مالێکی فراوان، دراوسییه‌کی باش، سواریه‌کی خوش، چوارشتیتش مایه‌ی ناخۆشین: دراوسی خراپ، ئافه‌ته‌ی به‌د، مالێک ته‌نگه‌به‌ر، سواریه‌کی خراپ" ^(٤).

له‌ نزا و پارانه‌وه‌کانیدا خۆی ده‌پاراست له‌ دراوسی خراپ و ده‌یفه‌روو: "اللهم إني أعوذك من جار السوء في الدار المقامة، فأن جار البادية يتحول" ^(٥). واته‌: په‌روه‌ردگارا

^(١) ترمذی (١٩٤٣) گێڕاوه‌تیه‌وه‌، ئه‌لبانی به‌ "سه‌حیح" ی داناهه‌.

^(٢) فتح‌الباری (٤٤٢/١٠).

^(٣) نه‌حه‌مد (١٤٩٤٧) گێڕاوه‌تیه‌وه‌، ئه‌لبانی له‌ (صحیح‌الجامع/ ٣٠٢٩) به‌ "سه‌حیح" ی داناهه‌.

^(٤) ابن‌حبان (٤٠٣٢) گێڕاوه‌تیه‌وه‌، ئه‌لبانی له‌ (الصحيحه/ ٢٨٤) به‌ "سه‌حیح" ی داناهه‌.

^(٥) الحاکم (١٩٥١) گێڕاوه‌تیه‌وه‌، ئه‌لبانی له‌ (صحیح‌الجامع/ ١٢٩٠) به‌ "سه‌حیح" ی داناهه‌.

په‌نات پی ده‌گرم له دراوسیی خراب له شوینی نیشته‌جیبوون، چونکه دراوسیی گه‌شت ده‌گوردریّت.

فرمانیشی به هاوه‌له‌کانی ده‌کرد ده‌یفه‌رموو په‌نابگرن به خوا له دراوسیی خراب "تعونوا بالله من جار السوء في الدار المقامة، فأن جار البادية يتحول عنك"^(۱).

روونی کردوته‌وه باشت‌ترین دراوسی نه‌و که سه‌یه باش بیت له‌گه‌ل دراوسیکه‌ی: عه‌بدوللای کرپی عه‌مر ﷺ ده‌لّیت: پیغمه‌بری خوا ﷺ فرمووی: "باش‌ترین هاوه‌ل له‌لای خودا باشت‌رینیا نه‌ بۆ هاوه‌له‌که‌ی، باشت‌ترین دراوسیش له‌لای خودا باشت‌رینیا نه‌ بۆ دراوسیکه‌ی"^(۲).

مافی دراوسی هه‌ر نه‌وه نییه نازاری نه‌ده‌ی، به‌لکو ده‌بیت نه‌رمونیان بیت له‌گه‌لیدا و چاکه‌ی له‌گه‌ل بکه‌یت، له‌وانه ده‌ستپیشخه‌ری بکات له‌سه‌لام کردن لّیی و له‌کاتی نه‌خۆشکه‌وتن سه‌ردانی بکات و له‌کاتی ناخۆشی دلّی بداته‌وه، له‌کاتی خۆشی پیرۆزیایی لّیبکات و به‌شداری خۆشیه‌کانی بکات و له‌هه‌له‌کانی ببوریّت و چاوی له‌ناست مه‌حره‌مه‌کانی ببۆشیت، نه‌گه‌ر له‌وئ نه‌بوو ماله‌که‌ی بیاریزیت، ئامۆزگاری و ریتنمایی مندا له‌کانی بکات بۆ نه‌و شتانه‌ی نایزان له‌کاروباری دین و دونیایان^(۳).

روونی ده‌کردوه‌وه که دراوسی چه‌نده نزیک‌تر بیت نه‌وه‌نده مافی گه‌وره‌تره: خاتوو عائشه ؓ ده‌لّیت: گوتم نه‌ی پیغمه‌بری خوا من دوو دراوسیم هه‌یه، دیاری بۆ کامه‌یان ببه‌م.

فرمووی: "نه‌وه‌ی ده‌رگا که‌ی له‌هه‌مووان نزیک‌تره"^(۴).

حیکمه‌تیش له‌مه‌دا نه‌مه‌یه، که دراوسیی نزیک ئاگاداری مائی دراوسیکه‌یه‌تی که چی ده‌چیت نه‌و ماله، له‌دیاری و خواردن و هه‌رشتیک‌ی تر، به‌پچه‌وانه‌وه‌ی دراوسیی دوور، وێپرای نه‌وه‌ی دراوسیی نزیک خیرا به‌هانای درواسیکه‌ی دیت، به‌تایبه‌ت له‌و کاتانه‌ی بۆ ئاگان^(۵).

^(۱) النسائی (۵۵۰۲) گێراویه‌تیه‌وه، نه‌لبانی له (الصحيحه/ ۱۴۴۳) به "سه‌حیح" ی داناهه.

^(۲) ترمذی (۱۸۶۷) گێراویه‌تیه‌وه، نه‌لبانی له (صحيح الجامع ۳۲۷۰) به "سه‌حیح" ی داناهه.

^(۳) احیاء علوم الدین (۲/ ۲۱۳)

^(۴) بوخاری (۲۲۵۹) گێراوه‌تیه‌وه.

^(۵) فتح الباری (۱۰/ ۴۴۷).

زانایان سه‌باره‌ت به سنوری دراوسی رای جیاوازیان شه‌یه :

شافیعییه‌کان و حە‌نابلییە‌کان دە‌لێن سنوری دراوسی چل خانوو له‌ هە‌موو ئاراسته‌کانه‌وه، ئە‌و فەر‌مووده‌یان کردۆ‌ته‌ به‌‌لگه، که ده‌فه‌رموێت: "ما‌لی دراوسی چل خانوو، به‌م شی‌وه‌یه، به‌م شی‌وه‌یه و به‌م شی‌وه‌یه"^(۱)... به‌هە‌موو ئاراسته‌کان.

مالیکیه‌کانیش ده‌لێن: دراوسی ئە‌وه‌یه که خانووی به‌ خانوته‌وه نوسابی‌ت جا له‌ هەر ئاراسته‌یه‌که‌وه بی‌ت، یانیش به‌رامبه‌ری بی‌ت جا یان شه‌قامی‌کی ته‌سک له‌ نێ‌وانیان هه‌بی‌ت، به‌لام بازارپێ‌کی گه‌وره‌یان رووباری‌کی فراوان لێ‌کیان جیا نه‌کاته‌وه، یان ئە‌و که‌سه مزگه‌وتێ‌ک یان دوو مزگه‌وتی بچو‌ک کۆیان بکاته‌وه.

بۆ‌چوونی ئە‌بو حە‌نیفه‌ش وه‌هایه، که دراوسی ئە‌وه‌یه، که خانووی به‌ خانوته‌وه لکا بی‌ت، چونکه (جیران) له‌ (مجاوره) هاتوو، که به‌ مانای پێ‌وه‌لکانی حە‌قیقی ده‌بی‌ت.

ئێ‌ین حە‌جەر ده‌لێ‌ت: رای جیاوازی هه‌یه سه‌باره‌ت به‌ سنوری دراوسی، له‌ عه‌لیه‌وه هاتوو، که ده‌لێ‌ت ئە‌و که‌سه‌ی گوێی له‌ هاواری بی‌ت ئە‌وا دراوسییه.

گو‌تراره: ئە‌و که‌سه‌ی نوێ‌ژی به‌یانی له‌ گه‌‌لت کرد له‌ مزگه‌وت ئە‌و دراوسیته.

نزی‌کترین را ئە‌و پرایه‌یه که سنوری دراوسی نه‌ریت و عاده‌ت دیاری بکات، ئە‌وه‌ی نه‌ریت و عاده‌ت گو‌تی دراوسییه، ئە‌و دراوسییه.

ئێ‌ین قودامه ده‌لێ‌ت: "دراوسی ئە‌وه‌ی نزی‌کت بی‌ت، دیاری‌کردنیش ده‌گه‌‌رێ‌ته‌وه بۆ‌ عورف و عاده‌ت"^(۲)

هانی دا‌ون که دراوسی‌کان دیاری بۆ‌یه‌کتری ببه‌ن، با شتی‌کی ساده‌ش بی‌ت:

ئە‌بو هو‌ره‌یره رضی الله عنه ده‌لێ‌ت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فەر‌مووی: "ئە‌ی ئافره‌تانی موسلمانان، با دراوسی هیچ شتی‌ک به‌ که‌م نه‌زانی به‌ دیاری بیداته‌ دروسی‌که‌ی، با ئە‌م شته‌ سمی به‌رخێ‌کش بی‌ت"^(۳).

ئە‌و قه‌ده‌غه‌کردنه‌ بۆ‌ ئە‌و که‌سه‌یه، که شتی‌کی ساده له‌ مال‌ه‌که‌ی ده‌بینی‌ته‌وه به‌لام له‌به‌ر که‌م به‌هایی و ساده‌یی شته‌که، نایکاته‌ دیاری بۆ‌ دراوسی‌که‌ی، به‌لگو ده‌بی‌ت ئە‌وه‌ی هه‌یه و به‌رده‌سته ئە‌و به‌خشیت با سمی به‌رخێ‌کش بی‌ت، چونکه باش‌تره له‌وه‌ی هیچ نه‌بی‌ت، که باسی سمی به‌رخیش کردوه ئە‌مه بۆ‌ (مو‌باله‌غه) کردنه.

^(۱) ئە‌بو یه‌علی له‌ ئە‌بو هو‌ره‌یره گێ‌راوه‌تی‌وه له‌ (إتحاف المهرة ۵۰۹۸)، ئە‌لبانی له‌ (إرواء الغلیل / ۱۶۵۹) به‌ "زه‌عیف" ی دان‌اوه.

^(۲) سه‌یری: فتح الباری (۴۴۷/۱۰)، والمغنی (۵۷۸/۶)، الموسوعة الفقهية الكويتية (۲۱۷/۱۶).

^(۳) بوخاری (۲۵۶۶) و موس‌لیم (۱۰۳۰) گێ‌راوه‌تی‌انه‌وه.

له وانه شه قه ده غه کړنه که نه و که سه بگرېته وه، که دیار په که ی بۆ ده چیت که نابیت به چاویکی که م سه یری دیار په ساده که ی بکات.

فه رموده که هاندانی تډایه له سه ر به خشین دیاری با به شتیکی ساده ش بیت، چونکه دیاری گران به ها هم موو دم به رده ست نابیت، نه گه ر شته ساده کان به رده وامی هه بوو ده بیت زور، هه روه ها فه رموده که دۆستایه تی و خوشه ویستی به رقه رار ده کات و بار قورسی رت ده کات^(۱).

فه رموده که زیاتریش ئافره تی تایبته کړدوه به م کاره، چونکه نه وان زیاتر به چاوی سوک سه یری شته به خشراوه که ده کن، یان به که م سه یری نه و شته نه کن، که بویان هاتوه، هه روه ها به حوکی مانوه یان و جیگر بویان له مال، نه وان زیاتر په یوه ندیان به دراوسی هه یه نه وه ک پیاو.

موسلمانانی هانداهه خواردن بۆ دراوسی بیهن:

نه بو زهر ﷺ ده گړېته وه و ده لیت: پښه مېری خوا ﷺ فه رموی: "نه ی نه بو زهر نه گه ر چیت لیتا ئوی زور تی بکه و بۆ دراوسی کان تی بیه"^(۲)
له گړانه وه یه کی تردا ده لیت: "خوشه ویسته که م ﷺ رایس پاردم نه گه ر مه رکه یه کم لیتا ئوی زوری تی بکه م، پاشان سه یری دراوسی کانم بکه م و هه ریه که و هه ندیکیان بۆ بیه م"^(۳).

نه مړ زور له خه لکی ئاگای له مه نییه، خواردن بۆ دراوسی نابات، له گه ل نه وه ی زیاد له پیویستی خویان خواردن ئاماده ده کن، پاشان پاشماوه که ی ده کاته ناو سه لله ی زبل، له وانه یه دراوسی وا هه بیت خواردنه که به شی خویان نه کات.
نه مه ش پیچه وانه ی مافی دراوسی و پیچه وانه ی پیاوه تییه.

ئین عباس ﷺ ده لیت: گویم له پښه مېری خوا ﷺ بوو فه رموی: "نه و که سه باوه ی به من نه هیتاوه گه ر خوی تیر بیت و بشزانیت دراوسی که ی برسیه"^(۴).

(۱) سه یری: شهرحی نه وه یی له سه حیحی موسلیم (۱۲۰/۷)، فتح الباری (۱۹۸/۵)، (۴۴۵/۱۰).

(۲) موسلیم (۲۶۲۵) گړاوه تییه وه.

(۳) موسلیم (۴۷۵۹) گړاوه تییه وه.

(۴) الطبرانی له (۷۵۱) گړاوه تییه وه، نه لبانی له (صحیح الجامع ۵۵۰۵) به "سه حیح" ی داناوه.

ناري و نارُ الجار واحدة وإليه قبلي ينزلُ القدر
ماضرَّ جاراً لي أجاوره أن لا يكون لبابه ستر
أغضي إذا ماجرتي برزت حتى يوارى جرتي الخدر

واته:

هه‌ر یه‌ك شته‌ ئاگری من و مائی دراوسیمان
خواردنی ئه‌و حازر ده‌بی به‌رله‌ خواردنمان
هیچ كه‌سێك زیان ناكا گه‌ر دراوسیم بی
با حه‌وشه‌ی ماله‌كه‌ی ده‌رگاشی نه‌بی
گه‌ر ئافره‌تیان ده‌ركه‌وی چاوم داده‌خه‌م
تا له‌ تاریكای شه‌و ون ده‌بی بی خه‌م
هه‌ر له‌سه‌ر هاندانی پیغه‌مبەر ﷺ بۆبێردنی خواردن بۆ دراوسی، ئه‌وه‌یه‌ كه‌ ئه‌نه‌سی
كوپی مالیک ﷺ ده‌گێرێته‌وه‌ و ده‌لێت: دایکی سوله‌یم گوتی: بپۆلای پیغه‌مبهری خوا پیتی
بلی: ئه‌گه‌ر ده‌ته‌وی نان له‌لای ئیمه‌ بخۆی، ئه‌وا به‌رموو.
ده‌لێت: منیش چووم و پیم راگه‌یاند.
فه‌رمووی: "ئه‌وانه‌ی له‌گه‌ل منیشن؟".
گوتم: به‌لی
فه‌رمووی: "ده‌هه‌سته‌".
ده‌لێت: گه‌رامه‌وه‌ لای دایکی سوله‌یم، به‌لام زۆر په‌شوكاو بووم له‌به‌ر زۆری ژماره‌ی
ئه‌و كه‌سانه‌ی له‌گه‌ل پیغه‌مبەر ﷺ بوون.
دایکی سوله‌یم گوتی: ئه‌نه‌س چیت كرد؟!
له‌و ده‌مه‌ پیغه‌مبهری خوا هاته‌ ژووره‌وه‌ و فه‌رمووی: "ئایا روونت هه‌یه‌؟".
گوتی: هه‌ندیکم لایه‌.
فه‌رمووی: "بپۆ بیهێنه‌".
منیش هینام، ئه‌ویش سه‌ری كرده‌وه‌ فه‌رمووی: "بسم الله، خودایه‌ به‌ره‌كه‌تی زۆری
تێبخه‌ی".
گوتی: وه‌ری گێپه‌، منیش وه‌رم گێپا، پیغه‌مبهریش ﷺ گوشیی و ناوی خوای له‌سه‌ر
هینا.

مه نجه له که م هیتا، نزیکه ی هه شتا پیاو زیاتر لیان خوارد.
هه ندیکش ماوه، دای به دایکی سولهیم و پتی فرموو: "توش بیخو و بیده ره
دراوسیکانیشت"^(۱).

نه گهر دراوسیکانی داوه تیان بگردیایه، ده چوو و خیزانه کاشی له گهل خوی دهبرد:
نه نه سی کورې مالیک ښه ده گیرته وه و ده لیت: دراوسیه کی پښتغه مېر ښه که فارس
بوو، شله ی زور خوشی لی دهن، شله یه کی بو پښتغه مېری خوا لینا و ده عوه تی کرد.
پښتغه مېر ښه فرموو: "نه مه ش؟"، واته عایشه.
گوتی: نا

پښتغه مېر ښه فرموو: "که واته منیش نایه م".
ديسان گه پایه وه لای پښتغه مېر و بانگېشتی کرد.
دووباره پښتغه مېر پتی فرموو: "نه مه ش؟".
کابرا گوتی: نا

پښتغه مېریش ښه فرموو: "که واته منیش نایه م".
بو جاری سییه م هاته وه و بانگېشتی کرد.
پښتغه مېریش ديسان پتی فرموو: "نه مه ش؟".
له سییه م جاردا گوتی: به لی..

نېنجا هه لسان به دوا یه ک روښتن تا چوونه مال که^(۲).
گوتراوه: پیاوه فارسه که بویه خاتوو عایشه ی بانگېشت نه کردوه، چونکه
خواردنه که که م بووه و ویستویه تی هه ر بو پښتغه مېری خوا بیت.
نه وه وی ده لیت: پښتغه مېر ښه حزی نه کرد بی خاتوو عایشه بجیت بو نه و ده عوه ته،
نه مه ش نه و په پی مامه له ی باشه له گهل خیزان و یه کیکه له مافی پیکه وه بوون و نادابی
هاوسه رگیری^(۳).

به رگه ی نازاری دراوسیکانی ده گرت:

دایکی سه لمه ښه ده لیت: کاتیک من و پښتغه مېری خوا ښه له ژیر یه ک پیخه ف بووین،
به رخیکی دراوسیکه مان هاته ژورده وه و پارچه نانیکي لی بردین.

(۱) نه حمده (۱۳۱۳۵) گیراوه تیه وه، شعيب الارناؤط به "سه حیح" ی داناوه.

(۲) موسليم (۲۰۳۷) گیراوه تیه وه.

(۳) شهرحی نه وه وی له سه حیحی موسليم (۲۰۹/۱۳).

منیش هه‌ل‌سام و له‌ناو ده‌مم ده‌ره‌یتنا.

پیغه‌مبهر ﷺ فه‌رمووی: "تۆ نه‌ده‌با وا به‌تونیدی مامه‌له‌ی له‌گه‌ل بکه‌ی، ئازاردانی دراوسی با که‌میش بی‌ت هیچ به‌هانه‌یه‌کی نییه" ^(۱).

جا به‌رگه‌گرتنی ئازاری دراوسی و وه‌لام دانه‌وه‌ی خراپه‌کانی به‌چاکه‌ له‌ به‌رزترین خوڤه‌وشت و جوامیرییه‌کانه.

حه‌سه‌ن ده‌ل‌یت: مافی دراوسی ره‌تکردنه‌وه‌ی ئازار نییه، به‌لکو به‌رگه‌گرتنی ئازاره ^(۲).

قسه‌ی دراوسی کردۆته پیوه‌ر بۆ زانین و ناسینی پیاوی باش و خراپ:

عه‌بدوللای کوی مه‌سعود ﷺ ده‌ل‌یت: پیاویک به‌ پیغه‌مبهری خوا ﷺ گوت: چۆن بزانه، که‌چاکه‌کارم یان خراپه‌کار؟

پیغه‌مبهریش ﷺ فه‌رمووی: "ئه‌گه‌ر گویت له‌ دراوسی‌کانت بوو گوتیان چاکه‌کاری ئه‌وا چاکه‌کاری، ئه‌گه‌ریش گویت لی‌بوو گوتیان: خراپه‌کاری، ئه‌وا خراپه‌کاری" ^(۳).

ئامۆزگاری و رینه‌مایی دراوسی کردووه، که‌ رینگه‌ له‌ دراوسی‌که‌ی نه‌گریت له‌و شتانه‌ی پیوستیه‌تی:

ئه‌بو هوریره‌ ﷺ ده‌گێرتیه‌و و ده‌ل‌یت: پیغه‌مبهری خوا ﷺ فه‌رمووی: "ئه‌گه‌ر یه‌کی‌کتان دراوسی‌که‌ی داوی لی‌کرد دارێک قایم بکات له‌ دیواره‌که‌ی، با رینگه‌ی لی‌ نه‌گریت".

کاتی‌ک ئه‌بو هوریره‌ ئه‌مه‌ی بۆ باس کردن، سه‌ره‌کانیان بۆ له‌قاند.

گوتی: ئه‌وه‌ چیه‌ ده‌بینم پی‌ رازی نین؟ وه‌لاهی به‌ دار له‌ نیۆ شانتان ده‌ده‌م ^(۴).

ئێبن ره‌جه‌ب ده‌ل‌یت: مه‌زه‌بی پیشه‌وا ئه‌حمه‌د ئه‌وه‌یه، که‌ دراوسی له‌ سه‌ریه‌تی رینگه‌ به‌ دراوسی‌که‌ی بدات دارێک له‌ دیواره‌که‌ی قایم بکات ئه‌گه‌ر پیوستی پی‌ هه‌بوو و زیانی‌شی به‌ دیواره‌که‌ نه‌گه‌یاند، ئه‌مه‌ش له‌به‌ر ئه‌م فه‌رمووده‌ سه‌حیحه‌وه‌یه.

^(۱) الطبرانی له (المعجم الکبیر ۲۵۸/۲۳ ژماره: ۵۳۵) گێراوه‌تی‌وه، ئێبن ئه‌رابی له‌ موعجه‌مه‌کی (۳۵۳)، الهیثمی فی المجمع (۱۷۰/۸): ئه‌لبانی له‌ (الجامع ۲۰۷۷) به‌ "زه‌عیفی" داناوه.

^(۲) جامع العلوم والحکم (۱۴۰).

^(۳) ابن ماجه (۴۲۲۳) گێراوه‌تی‌وه، ئه‌لبانی له‌ (صحیح الجامع ۶۱۰) به‌ "سه‌حیح"ی داناوه.

^(۴) بوخاری (۲۴۶۳) و موسلیم (۱۶۰۹) و ترمذی (۱۲۷۳) گێراوه‌تیانه‌وه.

جمهۆرى زانايان فەرمانى فەرمووده که يان به سوننهت لیکداوه ته وه، قه دهغه کردنه که ش بۆ خۆپارستنه، ئەمەش وهک کۆکردنه وه يهک له نۆوان ئەم فەرمووده و ئەو فەرموودانهى دى که مالى موسلمان حەرام ده کهن مه گەر به ره زامه ندى خۆى نه بێت^(۱).
وتهى ئەو هورپه پره که ده لێت: (ئەو ه چیه ده بینم پێى رازى نین؟) مه به سستی ئەوهيه، که بۆچى ئەم سوننهتە يان ئەم گوته ره رەت ده که نه وه^(۲).

تا دراوسى هه بێت، نابێت مۆلکه که بدات به که سێکى تر:

تا دراوسى هه بێت، نابێت خاوهن مال مۆلکه که بدات به که سێکى تر، ئەگەریش پێیدا ئەو دراوسێکەى مافى ئەوهى هه يه بیهگه پێنێته وه، هه روه کو پیغمبر ﷺ برپارى له سه ر داوه.

پیغمبر ﷺ ده فەرمویت: "دراوسى له پێشتره، به هوکمی نزیکى و لکانى خانوه کهى به خانوه کهت"^(۳).

جابر ؓ ده گێرێته وه و ده لێت: پیغمبره ی خوا ؓ ده فەرمویت: "الجار احق بشفعه جاره..."^(۴).

(شفعة): بریتیه له وهى: که هاوبهش يان دراوسى بۆى هه يه ئەو مالەى له دراوسیه تى يان له هاوبه شیه تى فرۆشراوه، ده توانیت ئەو مالە فرۆشراوه له و که سه وه ریه گێرته وه که پێى فرۆشراوه، به قه ره بوونه وه يهک که له گریبه سته که دا هاتوه.

(۱) جامع العلوم الحكم (۱۴۰).

(۲) فتح الباری (۱۱۱/۵).

(۳) بخارى (۲۲۵۸) له ئەبو رافع ؓ گێراوه تیه وه.

(۴) بلوغ المرام، ئەحمەد گێراوه تیه وه.

مامه‌له‌ی پیغه‌مبەر ﷺ له‌گه‌ل‌ میوان و میوانداری:

یه‌که‌م: پیغه‌مبەر ﷺ وه‌ك میوانداریک:

پیغه‌مبەر ﷺ له‌ هه‌موو کهس ده‌ستکراوه‌تر و سه‌خی‌تر بووه‌ و له‌ هه‌موویان به‌خشینی‌ فروانتر بووه‌، به‌ تاییه‌ت له‌ وه‌زی‌ خێر که ئیبن‌ عه‌باس ؓ ده‌لێت: "پیغه‌مبه‌ری‌ خوا ﷺ له‌ هه‌موو کهس خێر و به‌خشینی‌ زیاتر بووه‌، له‌ مانگی‌ رهمه‌زان زیاتریشی‌ ده‌کرد".

به‌پاستی‌ جوهریل‌ العککلی‌ له‌ رهمه‌زانی‌ هه‌موو سالیک‌ ده‌هاته‌ لای‌ پیغه‌مبەر ﷺ قورئانی‌ پیرۆزی‌ پێ‌ ده‌ور ده‌کرده‌وه‌، هه‌رکاتیک‌ جوهریل‌ به‌اتبایه‌ لای‌، پیغه‌مبەر ﷺ له‌ هه‌ل‌کردنی‌ با‌ خێراتر ده‌بوو‌ بۆ‌ کاری‌ به‌خشین و خێر^(۱).

ئهنه‌سی‌ کوپی‌ مالیک‌ ؓ ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری‌ خوا ﷺ باشت‌ترین‌ خه‌لک‌ بووه‌، خێرخوازترین و ئازات‌ترینان بووه‌^(۲).

یه‌کێک‌ له‌ هه‌ره‌ تایبه‌تمه‌ندی‌ که‌سه‌ خێرمه‌ند و به‌خشنده‌ و چاوتی‌ره‌کان: ریزلێنانی‌ میوانه‌، عه‌ره‌به‌کان به‌خشنده‌یی‌ و چاوت‌رییان ته‌نیا له‌ میوانداری‌ و خواردن‌ پێدان ده‌بینیه‌وه‌، که‌سی‌ سه‌خی‌ و چاوت‌یر ئه‌گه‌ر ئه‌م‌ سیفه‌ته‌ی‌ تێدا نه‌بایه‌، ئه‌وا به‌سه‌خی‌ ئه‌ژمار نه‌ده‌کرا، ته‌نانه‌ت هه‌ندیکیان میلیک‌ یان چه‌ند کیلومه‌تریکی‌ ده‌بپی‌ ته‌نیا بۆ‌ ئه‌وه‌ی‌ میوانیک‌ له‌گه‌ل‌ خۆی‌ بێنێته‌وه‌^(۳).

ئه‌وه‌ش دایکی‌ باوه‌رداران خه‌دیجه‌یه‌، که‌ له‌ هه‌موو که‌س شاره‌زات‌ره‌ له‌ ره‌وشته‌کانی‌ پیغه‌مبەر ﷺ، وه‌سفی‌ ده‌کات و ده‌لێت: "سوێند به‌ خوا تو‌ په‌یوه‌ندی‌ خزمایه‌تی‌ به‌جێده‌گه‌ینیت، قسه‌ی‌ راست ده‌که‌یت، یارمه‌تی‌ هه‌ژار و هه‌تیو و بێ‌ نه‌ویان ده‌ده‌یت، ریز له‌ میوان ده‌گرت و به‌ هانای‌ لێقه‌وماوان ده‌چیت"^(۴).

خه‌دیجه‌ ؓ له‌ نێوان کۆمه‌له‌ ره‌وشته‌یکی‌ پیغه‌مبەر ﷺ باسی‌ (ریزلێنانی‌ میوانی‌) کردوه‌.

پیغه‌مبەر ﷺ باشت‌ترین‌ خه‌لک‌ بووه‌ له‌ ریزلێنانی‌ میوانی‌ خۆی‌ و باشت‌ترین‌ مامه‌له‌ی‌ کردوه‌ له‌گه‌ل‌ ئه‌و نێردانه‌ی‌ ده‌هاتنه‌ لای‌.

(۱) بوخاری (۶) و موسلیم (۲۳۰۸) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

(۲) بوخاری (۲۸۲۰) و موسلیم (۲۳۰۷) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

(۳) روضة‌ العقلاء لابن‌ حبان (۲۵۹).

(۴) بوخاری (۴) و موسلیم (۱۶۰) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

رەوشت جوانى پيغمبر ﷺ رەنگى دەدايه وه له ميوانداری گەر دەعوەت بکرايە يان خەلکى دەعوەت بکردايە :

جابرى کورى عەبدوللا ﷺ دەلالت: "پيغمبر ﷺ هەر داواکاریه کى لیکرايە هەرگیز نەیدەگوت: نا" ^(۱).

ماناکەشى ئەوێه، که پيغمبر هەرچيیه کى داواى لیکرايە له کاروبارى نونیا نەیدەگوت: نا.. ئەمەش ئەوێه پى دەستکراوه یى و چاوتیری و سه خاوه تى پيغمبر ﷺ دەردەخا ^(۲).

وإذا سخوت بلغت بالجود المدى
وفعلت ما لا تفعل الكرماء
واته: گەر سه خاوه ت کرد به به خشین دهگه یته لوتکه ، شتیک دهکەى که به خشنده کان نه یان کردوه.

هه وائی داوه، که خواى گه و ره به خشه ره و به خشینى خوش دهویت:

سه هلى کورى سه عید ﷺ دەلالت: پيغمبرى خوا ﷺ ده فره مویت: "به راستى خواى گه و ره به خشه ره و به خشینى خوش دهویت، ره و شته به رزه کانی خوش دهویت و رقى له شته نزم و بى به هاگانه" ^(۳).

بۆیه عومەرى کورى حاریس دەلالت: پيغمبر ﷺ کاتیک وه فاتی کرد، نه دره میك و نه دینارێك و نه به ندهیهك و نه که نيزهیهك و نه هیچ شتیکى له دواى خۆیدا به جینه هیشته، ته نیا ئیستره سپییه کهى و چه که کهى و پارچه زهویهك نه بیت، که بۆ به خشین ته رخانهی کردبوو ^(۴). به لکو، که وه فاتی کرد قه لغانه کهى به ره هن له لای جوله که یهك بوو له جیاتی سى روبه جو ^(۵).

پيغمبر ﷺ ریزلینانى میوانى کردوته یه کیک له نیشانه کانی باوه:

ده فره مویت: "هەر که سیک باوه پى خوا و به رژى نواى هیه، با ریز له میوان بگریت" ^(۶).
ریزلینان: واته: رووخوشى به روویدا، په له کردن له پیدانى خواردن و خزمه تکردنى.

^(۱) بوخارى (۶۰۳۴) و موسليم (۲۳۱۱) گێراوه تيانه وه.

^(۲) شه رحى نه وه یى له سه حیحى موسليم (۷۱/۱۵).

^(۳) الحاکم له (المستدرک ۱۵۲) گێراوه تیه وه، ئەلبانى له (صحيح الجامع ۱۸۰۱) به "سه حیح" ی داناهه.

^(۴) بوخارى (۲۷۳۹) گێراوه تیه وه.

^(۵) بوخارى (۲۹۱۶) و موسليم (۱۶۰۳) له خاتو عائیشه وه ﷺ گێراوه تيانه وه.

^(۶) بوخارى (۶۰۱۸) و موسليم (۴۷) له خاتو عائیشه وه ﷺ گێراوه تيانه وه.

شاعر ده‌لّیت:

أضاحك ضيفي قبل إنزال رحله
فيخصبُ عندي والمحلُّ جديبُ
وما الخصبُ للأضياف أن يكثر القرى
ولكنما وجهُ الكريم خصيبُ

واته:

میوانه‌که‌م ده‌خه‌مه پیکه‌نین به‌ر له‌وه‌ی بیته‌ مالم
له‌لام نان ده‌خوات، ماله‌که‌ش به‌پیت ده‌بیته‌ له‌ لام
ناندانی میوان ده‌رناکه‌وی به‌ میوانداری زۆر

به‌لکو رووخۆشی ناندانه به‌ زه‌رده‌خه‌نه‌ی زۆر.

پیغه‌مبهر ﷺ ستایشی نه‌و که‌سه‌ی کردووه‌ که‌ ریز له‌ میوان ده‌گریته‌، کردویه‌تی به‌
باشترینی خه‌لک:

ئین عه‌باس ؓ ده‌گریته‌وه‌ و ده‌لّیت: پیغه‌مبهر ﷺ له‌ رۆژی ته‌بوك و تارێکی دا و فه‌رمووی:
"هیچ که‌سیك وه‌کو نه‌و که‌سه‌ نییه‌ سه‌ری جله‌وی نه‌سه‌په‌که‌ی گرتووه‌ و جیهاد ده‌کات له‌
پێناو خوا و خۆی له‌ شه‌ه‌ی خه‌لک ده‌پاریزته‌، هه‌روه‌ها له‌گه‌ل‌ یه‌کیکی تردا، که‌ به‌ته‌نیا
مه‌پومالات به‌ خێو ده‌کات و ریز له‌ میوانه‌که‌ی ده‌گریته‌ و مافه‌که‌ی پی‌ ده‌دات"^(۱).

روونی کردۆته‌وه‌ که‌ میوانداریکردن مافیکه‌ له‌سه‌ر هه‌موو که‌سیك:

ده‌فه‌رمویت: "شه‌وی میوانداری مافه‌ له‌سه‌ر هه‌موو که‌سیك، هه‌ر که‌سیك میوانێکی
هاته‌ ماله‌وه‌، نه‌م میواندارییه‌ قه‌رزیکه‌ له‌سه‌ر خاوه‌ن مال، جا گه‌ر میوانه‌که‌ بیه‌وێت داوای
مافه‌که‌ی ده‌کات و وه‌ری ده‌گریته‌وه‌، نه‌گه‌ریش نه‌یه‌وێت وازی لێده‌هێنێ"^(۲).

خطابی ده‌لّیت: به‌رده‌وام ریزگرتن له‌ میوان و خزمه‌تکردنی، له‌ ره‌وه‌شتی پیاوان و
نه‌ریتی پیاوچاگانه‌، له‌ به‌رامبه‌ردا ریزنه‌گرتنی میوان و خزمه‌تنه‌کردنی له‌سه‌ر زوبانان
زه‌مکراوه‌ و خاوه‌نه‌که‌شی لۆمه‌کراوه‌"^(۳).

پیغه‌مبهر ﷺ به‌ عوسمانی کۆری مه‌زعونی گوت: "به‌پاستی میوانه‌کات مافی به‌سه‌رتوه‌ هه‌یه‌"^(۴).

^(۱) نه‌حمه‌د (۱۹۸۸) گێژاوه‌تیه‌وه‌، نه‌لبانی له‌ (الصحيحه ۲۲۵۹) به‌ "سه‌حيح" ی داناوه‌.

^(۲) نه‌بو داود (۳۷۵۰) و ابن ماجه (۳۶۷۷) گێژاوه‌تیانه‌وه‌، نه‌لبانی له‌ (الصحيحه / ۲۲۰۴) به‌ "سه‌حيح" ی داناوه‌

^(۳) عون المعبود (۱/۱۵۴).

^(۴) نه‌بو دلود (۱۳۶۹) له‌ خاتوو عایشه‌وه‌ ؓ گێژاوه‌تیه‌وه‌، نه‌لبانی له‌ (صحيح الجامع ۷۹۴۶) به‌ "سه‌حيح" ی داناوه‌.

عوقبەي کورپی عامیر ﷺ دەلێت: گوتمان ئەي پېغەمبەري خوا! تۆ رهوانەمان دەکەیت بۆلای کەسانێک، کە میوانداریمان ناکەن، ئایە تۆ چی دەلێت؟
پېغەمبەر ﷺ پێمانی فرموو: "ئەگەر چوونە لای قەومێک فرمانیان پێ بکەن ئەو ئەركەي لەسەریانە بە جوانی جێبەجێ بکەن، ئەگەر وایان نەکرد، ئەو مافەي کە لەسەریانە لێیان بستیئەن"^(۱).

ئەو فرمودەيە بۆ ئەو کەسانەيە کە ناچارن و میوانداریکرنیان واجبە، ئەگەر میوانداری نەکران، دەتوانن بای پێداویستی خۆیان ببەن.
گوتراویشە: دەتوانن لەلای خەلکی زەمیان بکەن کە ئەوانە بێ رێژن و بێ ئەمەکن"^(۲).

پېغەمبەر ﷺ ئەندازە و سنوری میوانداری دیاری کردوو:

ئەبو شورەیح ﷺ دەلێت: پېغەمبەري خوا ﷺ فرموی: "ئەو کەسەي باوەپێ بە خوا و بە رۆژی دواي هەيە با رێژ لە میوانەکەي بگرێت و بەخششی پێ بدات".
گوتیان: بەخششە کە چيە ئەي پېغەمبەري خوا؟

فرموی: "رۆژەکەيەتی، میوانداریش سێ رۆژە، زیاتر لەمە بەخشینە (سەدەقەيە)، نابیێت یەکیێک بمیئێتەرە لەلای براکەي بە جۆرێک گوناھباری بکات".

گوتیان: ئەي پېغەمبەري خوا چۆن گوناھباری دەکا؟

فرموی: "لەلای دەمیئێتەرە، ئەویش هیچی نییە بیداتی"^(۳).

بەراستی میوان مافی لەسەر خاوەن مال هەيە، ئەو مافەش سێ پلەي هەيە، مافیکی واجب، مافیکی سوننەت و مافیکی سەدەقە.

مافی واجب: شەو و رۆژێکە، سوننەتیش سێ رۆژە، سەدەقەش لەمە زیاترە.

ئەو میوانەي کە دەبیێت رێژی لێ بگرێت و مافی میوانداری هەيە ئەو میوانە رێبوارەيە کە لە شارێکی تر هاتوو.

جا کە هاتە لای یەکیێک ئەوا واجبە نانی بباتی و رێژی بگرێت، ئەگەر وای نەکرد، میوانەکە بەشی هەيە و مافی هەيە لە مالەکەي.

بەلام میوان لە هەمان شارد، ئەوا گومانی تێدا نییە کە ناندان و رێزگرتنی دەچێتە جوارچێوێی ئەو فرمانە گشتیەي بۆ نان دان و چاکە لەگەل کردنی خەلک داندراو، بەلام

^(۱) بوخاری (۲۴۶۱) و موسلیم (۱۷۲۷) گێراوەتیانەو.

^(۲) شەرحی ئەوێی لە سەحیحی موسلیم (۳۲/۱۲).

^(۳) بوخاری (۶۰۱۹) و موسلیم (۴۸) گێراوەتیانەو.

ئه‌وه ئه‌و میوانه نییه، که پیغه‌مبه‌ر ﷺ واجبی کردوه ریژی لی بگیری‌ت و مافی له‌لای خاوه‌ن مال بۆ داناهه.

ناشبیت باری میوانداره‌که‌ی قورس بکات، به‌وه‌ی سی رۆژ زیاتر له‌لای بمینیتته‌وه، چونکه پیغه‌مبه‌ر ﷺ فرمویه‌تی: "نابیت (له سی رۆژ زیاتر بمینیتته‌وه) تا بیزاری نه‌کات" ^(۱).

له‌ساته‌وه‌خه‌کانی برسی‌تی و نه‌بوونیدا، زیاتر ریزگرتنی پیغه‌مبه‌ر ﷺ بۆ میوان دهرده‌که‌ویت؛ میقدادی کوپی عمر ﷺ ده‌لێت: من و دوو هاوه‌ل هاتین، برسیه‌تی ته‌نگی پێه‌لچنیبووین و بینینی چاومان و هیژی بیستنی گوچکه‌مانی نه‌هیشتبوو، ده‌چوینه میوانداری هه‌ر که‌سیک، هیجیان میوانداریان قبول نه‌ده‌کردین ^(۲).

چوینه لای پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، گوتمان ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا زۆر زۆر برسیمانه، چوینه میوانی خه‌لکی، به‌لام که‌س وه‌لامی نه‌داینه‌وه، بۆیه هاتینه لای تۆ.

ئه‌ویش ئیمه‌ی برده‌وه بۆلای مالی خۆی، سی بزنیان له مال هه‌بوو، پیغه‌مبه‌ر ﷺ فرموی: "ئه‌وانه بپۆشن و شیره‌که‌ی دابه‌ش بکه‌ن له ئیوانمان".

ده‌لێت: هه‌ریه‌که‌مان مه‌پێکی ده‌دۆشی به‌شی خۆی ده‌خواردوه‌وه، به‌شی پیغه‌مبه‌ریشمان ده‌دا.

جا که شه‌و ده‌هات، سه‌لامی ده‌کرد، به‌ جوړیک سه‌لامی ده‌کرد نوستوی هه‌لنه‌ده‌ستاند و واشی ده‌کرد به‌ ناگا گوئی لی بیت.

پاشان ده‌چوو بۆ مزگه‌وت نوێژی ده‌کرد، دواتر ده‌هاته لای خواردنه‌وه‌که‌ی و به‌شی خۆی ده‌خواردوه‌وه.

شه‌و کاتیك من به‌شه‌که‌ی خۆم خواردبۆوه، شه‌یتان هاته لام و گوتی: موحه‌مه‌د ده‌چیت لای ئه‌نسارپییه‌کان و له‌ده‌وری کۆ ده‌بنه‌وه، له‌لای ئه‌وان به‌شی خۆی وه‌رده‌گری‌ت، هیچ پێویستی به‌و قومه‌ شیره نییه، منیش به‌شه‌که‌ی ئه‌وم خواردوه‌وه.

کاتیك چوه ناوسکم، زانیم که نه‌ده‌بوایه بیخۆمه‌وه، شه‌یتان په‌شیمانی کردمه‌وه، گوتی: قوربه‌سه‌ر ئه‌وه چیت کرد؟! ئایا به‌شی موحه‌مه‌د خواردوه‌وه، کاتیك دیت به‌شه‌که‌ی خۆی نابینیتته‌وه، ئینجا دوعات لی ده‌کات و ده‌فه‌وتییت و دونیا و قیامه‌ت له‌ کیس ده‌چیت.

^(۱) بوخاری (۶۰۳۵) گێڕاوه‌تی‌وه، له‌ ئه‌بو شوره‌یحه‌وه ﷺ.

^(۲) وا به‌ده‌رده‌که‌ویت له‌م فرموده‌یه، ئه‌وانه‌ی چوونه بۆیالان هه‌ژار بوونه و هیجیان نه‌بووه بپانده‌نی.

منیش پارچه قوماشکم له‌بەر بوو، گەر پییه‌کانم پی داپۆشی بایه، سهرم به ده‌رده‌که‌وت، نه‌گه‌ریش سهرم پی داپۆشیبایه، پییه‌کانم ده‌رده‌که‌وتن، وام لی هات خەوم لی نه‌ده‌که‌وت.

به‌لام دوو هاو له‌که‌م، نوستن و نه‌وه‌ی من کردم نه‌وان نه‌یان کرد. پیغمبر ﷺ هاته‌وه وه‌کو جارێ سهرامی کرد، پاشان چوه مزگه‌وت نوێژی کرد، دواتر هاته‌وه لای خواردنه‌وه‌که‌ی و سهری هه‌ل‌دایه‌وه، به‌لام هه‌چی تیدا نه‌بینیه‌وه سهری بۆ ئاسمان به‌رز کرده‌وه.

گوتم: ئیستا دوعام لی ده‌کات و به هیلک ده‌چم. فهرمووی: "خودایه نان بده‌یه نه‌و که‌سه‌ی نانی پێدام، خواردنه‌وه بده‌ی نه‌و که‌سه‌ی خواردنه‌وه‌ی پێدام!"

منیش ده‌ستم برد بۆ پارچه قوماشه‌که و خۆم پی داپۆشی، دواتر چه‌قویه‌که‌م هه‌لگرت و رۆشتم بۆ لای بزنه‌کان، بۆ نه‌وه‌ی بزانه‌کان کامه‌یان قه‌له‌وتره بۆ نه‌وه‌ی بۆ پیغمبره‌ری خوا ﷺ بکوژمه‌وه، بینیم هه‌موویان پڕ شیرین^(۱)، چووم جامیکم هه‌لگرت، که می خێزانه‌کانی پیغمبره‌ری بوون نه‌وان شیریان تیدا نه‌ده‌دۆشی، من ده‌ستم به‌ دۆشین کرد تا که‌فی کرد، جا هاته‌وه لای پیغمبره‌ری خوا ﷺ.

فهرمووی: "نایه نه‌م شه‌و خواردنه‌وه‌که‌تان خواردنه‌وه". گوتم: نه‌ی پیغمبره‌ری خوا بیه‌خۆره‌وه، نه‌ویش خواردنه‌وه و پاشان دایه‌وه ده‌ستم. کاتیک زانیم پیغمبره‌ری خوا ﷺ تیری خواردنه‌وه و به‌بهر دوعا که‌ی که‌وتم، هه‌ینه‌ده پیکه‌نیم تا که‌وتمه سهر زه‌وی.

پیغمبره‌ری ﷺ فهرمووی: "مێقداد تق خراپه‌یه‌کت کردوه چیه؟". گوتم: نه‌ی پیغمبره‌ری خوا ﷺ و ئاوام به‌سهرهات. پیغمبره‌ری خوا ﷺ فهرمووی: "نه‌مه ته‌نیا ره‌حه‌مه‌تیک بووه له‌لایه‌ن خودا، ئایا بۆ پیت نه‌گوتم، بۆ نه‌وه‌ی هه‌ردوو هاو له‌کان ئاگادار بکه‌ینه‌وه و بۆ نه‌وه‌ی به‌شداری بوونا به‌ ره‌حه‌مه‌ته".

ده‌لێت: گوتم: سوێند به‌و که‌سه‌ی به‌ حه‌ق تۆی ره‌وانه‌ کردوه، گرینگ نییه له‌لام کێ نه‌م ره‌حه‌مه‌تی پی بگات، مادام تق ره‌حه‌مه‌ته‌کت پی گه‌یشته و منیش پیم گه‌یشته^(۲).

(۱) واته شیریکی نقد له گوانی کۆبوته‌وه، نه‌ویش به‌کێکه له موعجیزه‌کانی پیغمبره‌ری و شوێنه‌واری به‌ره‌که‌ته‌که‌ی.

(۲) موسلیم (۲۰۵۵) گێڕاوه‌تیوه.

قسه‌که‌ی (هینده پێکه‌نینم تا که‌وتمه‌ سه‌ر زه‌وی) مانایه‌که‌ی ئه‌وه‌یه که ئه‌و له‌ناو خه‌میکی زۆر دابوو، له‌ ترسی ئه‌وه‌ی پیغه‌مبەر ﷺ دوعای لی بکات، چونکه به‌شی پیغه‌مبهری خواردبوو، بووبوو مایه‌ی ئازاردانی.

جا که زانی پیغه‌مبهری ﷺ تیری خوارده‌وه، دلی خوش بوو، پێکه‌نی، تا که‌ته سه‌ر زه‌وی، چونکه خه‌مه‌کانی به‌مه‌ رویشته‌ حاله‌ته‌که‌ی له‌ خه‌مۆکی گۆپا بۆ دلخۆشی و به‌به‌ر دوعاکه‌ی پیغه‌مبهر که‌وت و ئه‌و موعجیزه‌یه ده‌رکه‌وت. هه‌روه‌ها سه‌رسوپمانیه‌که‌ی به‌هۆی خراب مامه‌له‌کردنی خۆی بووه له‌یه‌که‌مجاردا و له‌کو‌تایشدا ئه‌م خێرو به‌ره‌که‌ته‌ی به‌نسیبی بوو ^(۱).

پیغه‌مبەر ﷺ له‌گه‌ل میوانه‌کانی دادنیشت و له‌گه‌لیان پێده‌که‌نی و قسه‌ و باسی له‌گه‌ل ده‌گۆڕینه‌وه: ئوبان ﷺ ده‌لێت: میوانیکی ده‌شته‌کیمان هات، پیغه‌مبهر ﷺ له‌به‌رده‌م ماله‌کانی خۆیدا داینیشاند.

پیغه‌مبهر ﷺ پرسجاری ده‌کرد سه‌باره‌ت به‌خه‌لکی که ئایه‌ چه‌نده دلخۆشن به‌ ئیسلام و چه‌نده متوی نویژن، ئه‌ویش به‌رده‌وام هه‌والی دلخۆشکهری پێده‌دا، تا بینیم ده‌م و چاوی پیغه‌مبهری خوا گه‌شایه‌وه.

که خۆر ته‌واویك بڵندبوو، کاتی نانخواردن هات، بانگی کردم و به‌نهیانی ئاماژه‌ی بۆ کردم و گوتی: "به‌زۆ بۆ مالی عایشه و هه‌والی به‌ده‌ری که پیغه‌مبهری خوا میوانی هه‌یه". خاتوو عایشه گوتی: سویند به‌و که‌سه‌ی تۆی به‌ هیدایه‌ت ره‌وانه‌ کردوه، هه‌چ شتێکمان له‌مالدا نییه‌ میوان بیه‌خوات.

جا منی نارد له‌لای خیزانه‌کانی تری، هه‌موویان ئه‌م قسه‌یان کرد که عایشه کردی، تا بینم ره‌نگی پیغه‌مبهری خوا تێکچوو.

ده‌شته‌کییه‌که‌ش زۆر عاقل بوو، له‌مه‌سه‌له‌که‌ تێگه‌یشت، هه‌ر قسه‌ی بۆ پیغه‌مبهری خوا ﷺ ده‌کرد و مه‌شغولی ده‌کرد تا گوتی: ئیمه‌ی خه‌لکی ده‌شت وه‌ک خه‌لکی شارن، مسته‌ خورمایه‌ک و قومه‌ شیریکمان به‌سه‌، ئه‌مه‌ش باشترین خواردنه‌ له‌لامان، له‌و ده‌مه‌ بزنیکی خۆمان به‌لاماندا تێپه‌ری، که دۆشرا بوو، پێمان ده‌وت (سه‌مرا) پیغه‌مبهر ﷺ به‌ناوی خۆی بانگی کرد و فهرمووی: "سه‌مرا سه‌مرا".

ئه‌ویش به‌حه‌مم هاته‌لای، قاچه‌کانی گرت و ده‌ستی به‌ گوانی داھێنا و فهرمووی "بسم الله".

^(۱) شه‌حی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۱۵/۱۴).

گوانەکانى شیريان ھاتە ناوێ و ئەستورببون، داواى جاميکى کرد، منيش بۆم ھىنا، ئىنجا دۆشى و فەرمووى: "بسم الله" تا پرى کرد.

پاشان فەرمووى: "بەناوى خودا بیدەری".

منيش بە ميوانەكەم دا، ئەويش زۆر بە تۆشەو قوميکى خواردەو، پاشان ويستی داينيت، پیغمبەر ﷺ پێى فەرموو: "تەواوى بگە".

قوميکى ترى لیخواردەو و پاشان ويستی داينيت، پیغمبەر ﷺ پێى فەرموو: "تەواوى بگە"، قوميکى ترى لیخواردەو، ھەتا تێربوو، پاشان جاريکى تر لەناو جامەكە دۆشەو و فەرمووى: "بسم الله" تا پرى بوو، پاشان فەرمووى: "پێى ئەمە بدە بە عائیشە با بەكەيفى خۆى لى بخواتەو".

گەرپامەو لای، ديسان دەستی بە دۆشین کردەو و فەرمووى: "بسم الله" ھەتا پرى کرد، ناردى بۆلای خێزانەکانى ترى، ھەر کاتيک يەکیگان بىخواردبایەو دەنياردم، بۆلای يەکیکى تر، دەيفەرموو: "بسم الله"، ھەتا ھەمويان جامەكەيان يەك لە دواى يەك دەناردەو، منيش بۆم دەھيئاوھە.

فەرمووى: "بەزنى بگەرەو بۆم"، منيش بۆم بەرزکردەو و فەرمووى "بسم الله"، خواردیەو تا خوا بلێ بەسە، پاشان بەمنى داوھە، منيش دەم لەسەر لیوى جامەكە دانا، خواردنەو یەكەم لى خواردەو شیرینتر لە ھەنگوین و بۆنخۆشتر لە ميسك، پاشان فەرمووى: "خودايە بەرکەتى تێبخەى"، واتە لە بزەكە^(۱).

گەر پیغمبەر ﷺ شتيكى نەبوايە بیداتە ميوانەکانى، دەنياردە لای ھەندیک لە ھاوھلەکانى تا ميواندارى بکەن:

ئەبوھورەیرە ﷺ دەگيریتەو و دەلێت: پياويك ھاتە لای پیغمبەر ﷺ گوتى: من زۆر ماندوو و برسیم.

ئەويش ناردى بۆلای يەکیک لە خێزانەکانى.. لە وەلامدا گوتى: سویتد بەو کەسەى تۆى بە حق رەوانە کردو، لەئاو زیاتر چیتزمان نيبە.

پاشان نادری بۆلای يەکیکى تر، ھەمان قسەى پيشووى گوتو، تا ھەمويان وەکو ئەويان گوت.

پیغمبەر ﷺ فەرمووى: "رەحمەتى خوا لەم کەسەى ئەم شەو ئەم ميوانە دەباتەو مالەكەى".

(۱) الأجرى له (كتاب الشريعة ۱۰۴۸) گێراوھتەو، ئەلبانى له (الصحيحة/۱۹۷۷) بە "سەحیح"ى داناوھ

پیاویک له‌ ئە‌نسارپیه‌کان گوتی: من دە‌یبه‌مه‌وه‌.

رۆ‌یشت بۆ‌لای خیزانه‌که‌ی و پیتی گوت: ریز له‌ میوانی پیغه‌مبەر بگره‌ و خزمه‌تی بکه‌.

ئافره‌ته‌که‌ش گوتی: ته‌نیا خواردنی منداڵه‌کانم هه‌یه‌.

پیاوه‌که‌ گوتی: خواردنه‌که‌ حازر بکه‌، چرایه‌ک داگیرسینه‌، منداڵه‌کان گه‌ر داوای نانی ئیواره‌یان کرد بیانخه‌وینه‌.

که‌ میوانه‌که‌ هاته‌ ژووره‌وه‌ چراکه‌ بکوژینه‌وه‌ وای نیشان بده‌ که‌ ئیمه‌ له‌گه‌لی ده‌خۆن، هه‌ر که‌ ده‌ستی بۆ‌ خواردن برد بپۆ‌ بۆ‌لای چراکه‌ و بیکوژینه‌وه‌.

جا خواردنێکی ئاماده‌کرد و چراکه‌ی داگیرساند، منداڵه‌کانی خه‌واند، پاشان هه‌لسا وه‌کو بلیی بیه‌وێت چراکه‌ چاک بکات، تا کوژانديه‌وه‌، وایان نیشان دا له‌گه‌ل ئە‌و نان ده‌خۆن، ئە‌م شه‌وه‌یان به‌ برسییه‌تی برده‌ سه‌ر.

کاتێک به‌یانی بووه‌ رۆشت بۆ‌لای پیغه‌مبەر ﷺ، ئە‌ویش پیتی فەرموو "خوای گه‌وره‌ ئە‌م شه‌و به‌ کاره‌که‌تان پێکه‌نی، یاخود به‌ کاره‌که‌تان سه‌رسام بوو".

خوای گه‌وره‌ ئە‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند: ﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ ^(١) الحشر: ٩ واته‌: (حه‌ز به‌ به‌خشینی مال و سامانیان ده‌که‌ن، فه‌زلی به‌رامبه‌ریان ده‌ده‌ن به‌سه‌ر خۆیاندا هه‌رچه‌نده‌ به‌خۆیان هه‌ژار و نه‌داریشن، جا ئە‌وه‌ی خۆی له‌ نه‌فسی ره‌زیلی بپاریزێت و زāl بیت به‌سه‌ریدا، ئا ئە‌وانه‌ هه‌ر سه‌رفرازن).

له‌ سووده‌کانی ئە‌م فەرمووده‌یه‌:

- پیغه‌مبەر ﷺ و خیزانه‌کانی دنیا نه‌ویست بوونه‌ و له‌سه‌ر برسییه‌تی و ته‌نگوچه‌له‌مه‌ی دنیا ئارامگر بوونه‌.
- هه‌روه‌ها ئە‌و سووده‌ی لیوه‌رده‌گیریت، که‌ پێویسته‌ گه‌وره‌ی گه‌لێک خۆی میوانداری بکات و خزمه‌تی میوان بکات و نانی بدات و ریزی بگریت، ئە‌گه‌ر خۆشی نه‌یبوو داوا له‌ نزیکه‌کانی و هاوپی و هاوه‌لانی بکات یارمه‌تی بده‌ن.
- هه‌روه‌ها ده‌رده‌که‌وێت ئە‌م ژن و پیاوه‌ ئە‌نسارپیه‌ ﷺ پله‌یه‌کی تایبه‌تیان له‌لای خوای په‌روه‌ردگار هه‌بووه‌.

^(١) بوخاری (٣٧٩٩) و موسلیم (٢٠٥٤) گێژاوه‌تیانه‌وه‌.

● دهكرێت له ریزگرتنی میواندا فیل به کاربهندری، گهر میوانه که نهیده ویست باریان قورس بکا. چونکه نه گهر نه وان چراکه یان نه کوژاندبایه وه و نه ویش نه و خواردنه که مه که ی بدیتبایه و سهیری بکردبایه نه وان له گه لیدا نان ناخۆن، نه ویش خواردنه که ی نه ده خوارد^(۱).

پیتغه مبهەر ﷺ ریزی میوانی دهگرت ته نانه ت گهر کافریش بووایه:

نه بوهو پیره ﷺ دهگیرته وه و ده لیت: پیتغه مبهری خوا ﷺ میوانیکی بی باوه پی هات، فه رمانی کرد مه پکی بۆ بدۆشن، جا مه ره که یان بۆ دۆشی و شیره که یان بۆ هینا و خواربیه وه، پاشان مه پکی تریان بۆ دۆشی شیره که ی نه ویشی خوارده وه، دواتر یه ککی تریش... تا شیر ی حه وت مه پی خوارده وه.

پاشان که به یانی گزنکی دا، موسلمان بوو، پیتغه مبهەر ﷺ فه رمانی کرد مه پکی بۆ بدۆشن، نه ویش شیره که ی خوارده وه، پاشان فه رمانی کرد یه ککی تری بۆ بدۆشن، به لام نه ی توانی ته وای بکات.

پیتغه مبهەر ﷺ فه رموی: "باوه پدار له یه ک ریخۆله ده خواته وه، به لام بی باوم له حه وت ریخۆله ده خواته وه"^(۲).

باوه پدار نه گهر شتیکی خوارد ناوی خوی له سه ر ده هینیت، به مه دوش به ده ست دینیت: یه که م: خواردنه که به ره که تی تیده که ویت.

دووهم: شه ی تان لیتی دوور ده که ویتته وه.

جا با خواردنه که ش که م بیت، به لام به به ره که ته و باوه پدار له یه ک ریگا و ریخۆله خواردن ده خوات. به لام کافر به ره که ت له خواردنه که ی نییه، نه مه ش له بهر ناونه هینانی خوا له سه ر خواردنه که و له بهر به شداریکردنی شه ی تان له گه لی، جا خواردنیکی زۆر به فیرۆ ده چیت، وه کو بلتی له حه وت ریگا و ریخۆله نان بخوات^(۳).

مه به ست نه مه یه که باوه پدار به ئادابی شه رعیه وه نان ده خوات، له یه ک ریخۆله وه ده خوات، به لام بی باوه پ به وه پی حه ز و شه هه وت و چلیسییه وه ده خوات، بۆیه له حه وت ریخۆله ده خوات^(۴).

(۱) شهرجی نه وه وی له سه حیحی موسلیم (۱۲/۱۴).

(۲) بوخاری (۵۳۹۷) و موسلیم (۲۰۶۳) گێراوه تیا نه وه

(۳) کشف المشکل من حدیث الصحیحین (۲۷۱/۱).

(۴) جامع العلوم والحکم (لا ۹۲۸).

ده‌گوتی: باوه‌رداری راسته‌قینه‌ گەر برسییه‌تی نه‌ما له‌ خواردن ده‌وه‌ستیت و قه‌ناعه‌تی به‌ کەم هه‌یه، به‌شیکی خواردنی ده‌به‌خشیت، به‌لام کافر به‌ پیچه‌وانه‌وه‌ی نه‌مه‌یه، چونکه به‌ چلّیسییه‌که‌یه‌وه‌ سووره‌ له‌سه‌ر نه‌وه‌ی زۆر بخوات^(۱)

پیغه‌مبه‌ر ﷺ به‌ خۆی خزمه‌تی میوانه‌کانی ده‌کرد:

له‌ فهرمووده‌ی جابردا ﷺ هاتوو له‌ رۆژی خه‌نده‌ق، کاتیک پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ دوعای ده‌کرد، جابر به‌ پیغه‌مبه‌ری گوت: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، خواردنیکم ئاماده‌کردوو تۆ و چه‌ند پیاویک وهرن بیه‌خۆن!

فهرمووی: "چه‌نده؟"

منیش بۆم باسکرد.

فهرمووی: "باش و زۆره."

ئینجا به‌ هاوه‌لانی فهرموو: "هه‌لسن."

جا موهاجیر و نه‌نسارپییه‌کان هه‌لسان، کاتیک جابر چوو له‌ی خیزانه‌که‌ی پی‌گوت: هه‌سته‌ ئه‌وه‌ پیغه‌مبه‌ر هاتوو له‌گه‌ڵ موهاجیر و نه‌نسارپییه‌کان.

گوتی: ئایا پرسپاری لیکردوی؟

گوتم: به‌لێ

ئینجا پیغه‌مبه‌ر ﷺ فهرمووی: "بپۆنه‌ ژووهره‌وه‌ و پال به‌ یه‌کتره‌وه‌ مه‌نێن"، پیغه‌مبه‌ر ﷺ نانی که‌رت ده‌کرد و گوشتی له‌سه‌ر داده‌نا و ده‌یبرده‌ پێش هاوه‌له‌کانی، ده‌گه‌راپه‌وه‌ دیسان نانی که‌رت ده‌کرد و ده‌ستی ده‌برده‌ ناو مه‌نجه‌له‌که‌ ئینجا ده‌یبرده‌ پێشیان، به‌م شیوه‌یه‌ تا هه‌موویان تێر بوو، هه‌ندیکیشی لێ مایه‌وه‌.

به‌ خیزانه‌که‌ی جابری فهرموو: "ئه‌مه‌ بخۆ و بیده‌ره‌ که‌سانی تریش، چونکه‌ تۆش برسیته‌ بووه"^(۲).

ئهو میوانانه‌ی که‌ له‌ موهاجیر و نه‌نسارپییه‌کان پێک هاتبوون، له‌ راستیدا میوانی پیغه‌مبه‌ر بوون، گه‌رچی له‌مالی جابر بوون، زۆربوونی خواردنه‌که‌ش موعجیزه‌یه‌کی پیغه‌مبه‌ر ﷺ بووه، چونکه‌ خودی خواردنه‌که‌ی جابر ته‌نیا به‌شی چه‌ند پیاویکی ده‌کرد، به‌لام به‌ به‌ره‌که‌تی پیغه‌مبه‌ر به‌شی هه‌موو ته‌هلی خه‌نده‌قی کرد.

^(۱) المنتقی شرح الموطأ (۴/۳۲۶).

^(۲) بوخاری (۴۱۰۱) و موسلیم (۲۰۳۹) گێراوه‌تیانه‌وه‌

جا هه‌لسانی پیغمبر ﷺ له‌و کاته‌دا به دابه‌شکردنی گوشت و پارچه‌کردنی نان نه‌مه خزمه‌تکردنی میوانه، به‌لام له‌مالی جابیردا ﷺ.

هه‌ندی‌کجار له‌وانه‌یه بیزاربووایه له‌هه‌لسوکه‌وتی هه‌ندی‌ک له‌میوانه‌کانی، به‌لام شهرمی ده‌کرد بیانشکینیته‌وه:

خوای گه‌وره ده‌فهرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرَ نَبْظَرِينَ إِنَّهُ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَعْسِفِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذَى النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ﴾ الأحزاب: ۵۳

په‌روه‌دگاری مه‌رزن فهرمان به‌بنده باوه‌پداره‌کانی ده‌کات خو‌یان به‌ره‌وشتی جوان پرا‌زیننه‌وه، له‌کاتی‌ک ده‌چنه ماله‌کانی پیغمبر ﷺ، ده‌فهرمویت ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ﴾

واته: بئ مۆله‌ت بۆ ناخواردن وه‌رگرتن مه‌چونه ژووره‌وه.

مانا‌که‌شی به‌روونی نه‌وه‌یه، که مه‌چونه ماله‌کانی پیغمبر ﷺ مه‌گه‌ر به‌دوو مه‌رج نه‌بی‌ت:

یه‌که‌م: مۆله‌ت پیدانتان بۆ چوونه‌وه ژووره‌وه.

دووهم: دانیشنتان به‌گو‌یرده‌ی پ‌یویست.

بۆیه خوای په‌روه‌دگار ده‌فهرمویت: ﴿وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَعْسِفِينَ لِحَدِيثٍ﴾ واته: به‌لام کاتی‌ک بانگ‌کران، نه‌وا بچه‌ ژووره‌وه، جا کاتی‌ک نانتان خوارد بلا‌وه‌ی لی‌بکه‌ن و خو‌تان به‌گفتو‌گۆوه سه‌رقال مه‌که‌ن.

پاشان حیکمه‌تی نه‌و قه‌ده‌غه‌کراوه‌ی روون کردۆته‌وه، که ده‌فهرمویت: ﴿إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذَى النَّبِيَّ﴾ واته چاوه‌پ‌یکردنی زیاد له‌پ‌یویست ئازاری پیغمبر ده‌دات، ده‌بی‌ته هۆی نه‌وه‌ی پیغمبر له‌چه‌ند کاریکی گ‌رنگ بوه‌ستینی.

﴿فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ﴾ واته شهرم ده‌کات پ‌یتان بل‌یت: بپۆنه ده‌ره‌وه، هه‌روه‌ک نه‌ریت وایه نه‌هلی نانه‌ر و خاوه‌ن مال شهرم ده‌که‌ن خه‌لک له‌ماله‌کانی خو‌یان ده‌ربه‌که‌نه ده‌ره‌وه، به‌لام ﴿وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ﴾ خوا شهرم له‌راگه‌یاندنی حق و ره‌وا ناکات

جا‌ فهرمانی‌ شهرع، گەرچی‌ له‌به‌ر‌ ئه‌ده‌ب و شهرم‌ وازی‌ لێ‌به‌یتندی، به‌لام‌ حەزم و جەزم وایه‌ که‌ شوین‌ فهرمانی‌ شهرع بکه‌ون، فهرامۆشکردنیشی‌ له‌گه‌ل‌ ئه‌ده‌ب‌ تێک‌ ناگیرین.

خوا‌ی‌ گه‌وره‌ شهرم‌ ناکات‌ فهرمانتان‌ پێ‌ بکات‌ به‌ شتێک‌ خێری‌ بۆتان‌ هه‌یه‌ ^(۱)، ئه‌مه‌ چەند‌ وینه‌یه‌ک‌ بوو‌ له‌ ره‌وشته‌کانی‌ پیغه‌مبەر ﷺ ئه‌گەر‌ میوانداری‌ یه‌کیکی‌ بکردبایه‌.

دووهم: پیغه‌مبەر ﷺ وه‌ک‌ میوان:

سه‌باره‌ت‌ به‌ پیغه‌مبەر ﷺ ئه‌گەر‌ بچوبایه‌ میوانداری‌ یه‌کێک‌ ئه‌وا‌ زۆر‌ ملکه‌چ‌ بوو، هه‌ر‌ که‌ سێک‌ که‌ بانگه‌یشتی‌ بکردبایه‌ ده‌چوو‌ به‌ده‌م‌ داواکه‌ی، گەرچی‌ به‌ شتیکی‌ ساده‌ش‌ بوایه‌:

پیغه‌مبەر ﷺ ده‌فه‌رمو‌یت: "ئه‌گەر‌ بۆ‌ ده‌ستێک‌ یان‌ قاچێک‌ بانگ‌ بکړم، ده‌چم ^(۲)". ده‌ست‌ له‌ ناژه‌ل، مه‌به‌ست‌ لێ‌ له‌ خوار‌ نه‌ژنۆوه‌ تا‌ ده‌گاته‌ پێیه‌کان ^(۳).

که‌ باسی‌ ده‌ستی‌ کردووه‌ ناوی‌ قاچیشی‌ له‌گه‌ل‌ هه‌تاوه‌ بۆ‌ ئه‌وه‌ی‌ باش‌ و خراب‌ پێکه‌وه‌ کۆ‌ بکاته‌وه‌، چونکه‌ له‌لای‌ ئه‌و‌ خواردنی‌ گۆشتی‌ ده‌ست‌ له‌ هه‌موو‌ به‌شه‌کانی‌ تر‌ بزنی‌ و مه‌ر‌ خۆشتر‌ بووه‌، قاچیش‌ ئه‌وه‌نده‌ نرخ‌ی‌ نییه‌ ^(۴).

وه‌لام‌ی‌ ده‌عوه‌تی‌ ده‌دایه‌وه‌، با‌ مندالیکیش‌ بانگی‌ بکردبایه‌:

ئهنه‌س ﷺ ده‌لێت: له‌گه‌ل‌ پیغه‌مبهری‌ خوا ﷺ چووینه‌ لای‌ گه‌نجێک، که‌ به‌رگدووری‌ ده‌کرد، جا‌ له‌گه‌نێک‌ خواردنی‌ بۆ‌ هه‌تا‌ که‌ شله‌ی‌ کوله‌که‌ی‌ زه‌رد‌ بوو، گه‌نجه‌که‌ چوو‌ بۆ‌ سه‌ر‌ کاره‌که‌ی‌ خۆی، پیغه‌مبهریش ﷺ له‌ناو‌ مه‌رگه‌ به‌ دوا‌ی‌ کوله‌که‌ ده‌گه‌را، منیش‌ بۆم‌ ده‌رده‌هه‌تا‌ و له‌ پێشم‌ داده‌نا، له‌پاش‌ ئه‌مه‌وه‌ هه‌ر‌ حەزم‌ ده‌چوو‌ه‌ کوله‌که‌ی‌ زه‌رد ^(۵).

ئهم‌ فه‌رمووده‌یه‌ چەند‌ سوودێکی‌ تێدایه‌:

- حه‌لال‌ بوونی‌ کاری‌ به‌رگدووری‌.
- دروسته‌ که‌ سێک‌ پله‌وپای‌ گه‌وره‌ بێت‌ خواردن‌ له‌لای‌ که‌ سێک‌ بخوات‌ به‌ پله‌وپایه‌ له‌و‌ نزم‌تری‌ بێت، دروستیشه‌ له‌گه‌ل‌ خزمه‌تکار‌ نان‌ بخوریت.

^(۱) تفسیر‌ السعدی (۶۷/۱).

^(۲) بوخاری (۲۵۶۸) گێراوه‌ تیه‌وه‌.

^(۳) النهایه (۲۹۷/۴).

^(۴) فتح‌ الباری (۱۹۹/۵).

^(۵) بوخاری (۲۰۹۲) و موسلیم (۲۰۴۱) گێراوه‌ تیا‌نه‌وه‌.

- دروسته وه‌لامی ده‌عوته بدرێته‌وه، با خواردنه‌که‌ش که‌م بێت.
- دروسته هه‌ردوو میوان خواردن بده‌نه یه‌کتری، به‌لام ئه‌وه‌ی نادرسته ئه‌وه‌یه خواردن له‌پێش یه‌کتری هه‌لبگرن.
- دروسته خاوه‌ن مال خواردن له‌گە‌ڵ میوان نه‌خوا، چونکه به‌رگه‌وره‌که خورینی هه‌تا پێشیان، پاشان خۆی چووه سه‌رکاره‌که‌ی خۆی، جا ئه‌مه‌ش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر دروستبوونی، چونکه پێغه‌مبەر ﷺ به‌مه رازی بوو، له‌وانه‌شه خواردنه‌که که‌م بوو، بۆیه ئه‌و به‌شداری نه‌کرد، له‌وانه‌شه برسی نه‌بوو، بێت یان به‌رۆوو بێت، یان کاره‌که‌ی وا ده‌خوازێت که به‌شداری نه‌کات چونکه له‌وانه‌یه کاری زۆری له‌سه‌ر که‌له‌که بوو بێت و له‌سه‌ریه‌تی ته‌واوی بکات ^(۱).

وه‌لامی ده‌عوته‌ی جوله‌که‌ی داوه‌ته‌وه، بۆ‌دل گێشکردنی:

ئه‌نه‌سی کوپی مالیک ﷺ ده‌گێرێته‌وه و ده‌لێت: جوله‌که‌یه‌ک پێغه‌مبهری خوای ﷺ، بانگ کرد بۆ نانخواردنێک، خواردنه‌که‌ش بریتی بوو له نانی جو له‌گە‌ڵ هه‌ندیک چه‌وری بۆنگه‌راو، پێغه‌مبهریش ﷺ وه‌لامی بانگهێشته‌که‌ی دایه‌وه ^(۲).

له‌م فهرمووده‌یه‌دا ده‌رده‌که‌وت که دروسته وه‌لامی بانگهێشته‌ی ئه‌هلی کیتاب بدرێته‌وه.

ئه‌گه‌ر یه‌کێک بانگی بکهدا، که‌سیکیش دواي بکه‌وتبایه که بانگ نه‌کرا‌بوو، ئه‌وا مۆله‌تی له‌ خاوه‌ن مال ده‌خواست:

ئه‌بو مه‌سه‌ودی ئه‌نساری ﷺ ده‌لێت: پیاویکی ئه‌نساری پێیان ده‌گوت ئه‌بو شوعه‌یب، خزمه‌تکارێکی گۆشتفروشی هه‌بوو، پێغه‌مبهری خوای بینی زانی برسیه‌تی.

به‌ خزمه‌تکاره‌که‌ی گوت: خواردنێکی پێنج که‌سیمان بۆ دروست بکه، ده‌مه‌وێت پێغه‌مبهر ﷺ پێنجه‌میان بێت. جا خواردنه‌که‌ی دروست کرد، پاشان هاته‌ لای پێغه‌مبهری خوا ﷺ و بانگی کرد، پیاویکیش دوايان که‌وت.

که‌ گه‌یشته‌ به‌ر ده‌رگا، پێغه‌مبهر ﷺ فهرمووی: "ئه‌و پیاوه‌ دوايان که‌وت، ئه‌گه‌ر ده‌ته‌وی مۆله‌تی بده، ئه‌گه‌ریش ناته‌وی بابگه‌رێته‌وه".

گوته‌ی: به‌لکو مۆله‌تی ده‌ده‌م بابێت ^(۳).

^(۱) فتح الباری (۵۲۹/۹)، شهرحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۲۲۴/۱۳).

^(۲) ئه‌حمه‌د (۱۳۷۸۹) گێڕاوه‌تیوه، شعیب الأرنؤوط به‌ "سه‌حیح"ی داناوه.

^(۳) بوخاری (۲۴۵۶) و موسلیم (۲۰۳۶) گێڕاوه‌تیانه‌وه.

لە سوودەكانى ئەم فەرمودەىە:

- ئەوەى خواردنىك بۆ كەسىك دروست بكات، ئەوا سەرپشكە لە نىوان ئەوەى بۆى بنىرى يان بانگى بكات بۆ مالهەكى خۆى.
- ئەو كەسەى يەككىى بانگ كرد، سوننەتە كەسىكى تر بانگ بكات كە لە برادەرە تاييەتبيەكان بىت.
- كەسىك خۆى لەگەل دەعتىك دا، كە بانگ نەكرابوو، ئەوا خاوەن مال سەرپشكە لە مۆلەت دان و مۆلەت پىنەدانى^(۱).

هەندىكجار چەند هاوەلىكى دەستنيشان دەكرد بۆ ئەوەى بچىتە ميوانداریان: ئەبوهرېرە ﷺ دەگىرپتەو و دەلىت: رۆژىك پىغەمبەرى خوا ﷺ لە مال دەرجوو، ئەبوهرېرە و عومەرى بىنى، فەرموى: "لەو كاتە چى ئىوەى مېتاووتە دەر؟". گوتيان: برسپەتەى ئەى پىغەمبەرى خوا. فەرموى: "منىش سوپىند بەخوا، ئەو شتەى ئىوەى وەدەرناو، منىش وەرىناو، هەلسن".

ئەوانىش لەگەلدا هەلسان، چوون بۆ لاى پياوئىكى ئەنساپى^(۲)، بىنيان لە مالهەو نىيە، كاتىك ئافرەتەكەى ئەوانى بىنى، گوتى: نۆر بەخىر بىن. پىغەمبەر ﷺ فەرموى: "فلانەكەس لە كوئىە؟". گوتى: چو بۆ ئەوەى ئاوى خواردنەو مان بۆ بىنىت. لەو دەمەدا پياو ئەنساپىيەكە هاتەو، پىغەمبەر و دوو هاوەلەكەى بىنى، گوتى: سوپاس بۆ خوا ئەمرو كەس وەكو من ميوانى وا بەرئزى نەهاتوو^(۳)، پاشان رۆشت چەند هېشوو خورمايەكى هېنا و گوتى: لەمانە بخۆن^(۴). دواتر دەستى دايە چەقۆيەك، پىغەمبەرى خوا ﷺ پىنى فەرموو: "نەكەى مەپى شىردەر سەر بېپى".

مەرىكى بۆ سەرپرېن، ئەوانىش لە گوشتى مەپەكە و خورما و خواردنەو يەكان خوارد.

(۱) فتح البارى (۵۶۰/۹).

(۲) ناوى: أبو الهيثم بن التيهان بووه، وەك لە گىرپانەوەى ترمذى هاتوو (۲۳۶۹).

(۳) دەرختنى رووخۆشى و دلخۆشپە بە هاتنى ميوان، سوپاسكردنى خواش لەسەر پىدانى ئەو نىعمەتە.

(۴) سوننەتە دەستپىشخەرى بكرىت لە پىدانى خواردنەو يان ميوە لەگەل هاتنىدا، تا خواردن ئامادە دەبىت، بەتاييەت كەرزى بزانىت ئەوان پىويستيان بە خواردن مەيە.

جا كە تىريان خوارىدن و خواردنە وەكەيان خواردە وە، پىغەمبەرى خوا ﷺ بە ئەبۇبەكر و عومەرى فەرمو: "سۆيىد بە خوا، لە رۆژى دوايى، پرسىارتان لە و نىعمەتە لى دىكرىت^(۱)، برسپىيەتى ئىوھى لە مال وەدەرنە، پاشان نەگەرانە وە تا ئە و نىعمەتەتان بە قىسمەت بوو^(۲)".

ئە سوودەكانى ئەم فەرموودەيە:

- پىغەمبەر ﷺ و ھاوھلەكانى دونيا نەويست بوونە، وىراي ئەوھى بە دەست ھەژارى و برسپىيەتى و خراب گوزەرانى نالاندوويانە.
- دروستە مەوۇ باسى ئە و ئىش و ئازارنە بىكات كە تووشى دەبىت، نەك وەك گلەيى و رازى نەبوون، بەلكو بۆ دلدانە وە و ئارامگرتن، ھەروەكو لەم فەرموودەيەدا پىغەمبەر ﷺ وايكرد، ھەروەھا بۆ بەدەستھىنانى دوعايەك يان يارمەتییەك بۆ لابردنى ئەم ئىش و ئازارە، ئەمانە ھىچيان لۆمەكراو نىن.
- سوننەتە رىز لە ميوان بگىرىت، بە قىسەى خۆش و رەزامەندى بۆ دەربرىن بەخىر ھاتنى بگىرىت، ئەمانە ھەمووى دەچنە چوارچىوھى رىزلىتان.
- دروستە پىاو لە كاتى پىويستدا گوئى لە دەنگى ئافرەتى بىگانە بىت و گەتوگوى لەگەلدا بىكات.
- دروستە ئافرەت مۆلەتى كەسانىك بدا بىنە مالى مېردەكەي، ئەگەر زانى رقى لىيان نابىتە وە تەنبايى و خەلوەت لەگەلئاندا روونادات.
- دروستە قىسەى خۆش لەگەل ميوان بگەيت و دلى رازى بگەيت.
- كاتىك نىعمەتەتەكى روون و ئاشكرا رووت تىدەكات، دروستە بلىيى الحمدللە، ھەروەھا ئە و وشەيە بۆ ئە و بەلايەش دروستە كە لەسەرت لاچووە، يان بە ھەربارىك لە بارەكان.
- رووگەشبوون و پىكەنن بە رووى ھاتنى ميوان و سوپاسكردىنى خوا لەسەرى سوننەتە.
- سوننەتە ستايشى ميوان بگىرىت، گەر لە روودانى فىتنە نەترسا، بەلام گەر لە فىتنە ترسا ئە و نابىت لە بەرامبەرىدا ستايشى بىكات.

^(۱) پرسپارىكردن لىرەدا بە ماناي ژماردىنى نىعمەتەكان و باسكردنىانە، وەك مەنتىكى خوا لەسەرمان، نەوھك پرسپارىكردىنى لۆمەكردن و سەرزەنشتكردن و تەمبى كىردن و لىپرسىنە وە بىت (شەرحى نەوھوى ۲۱۳/۲۱۳۲).
^(۲) موسىليم (۲۰۲۸) گىراوھتەوھ.

- گه‌وره‌یی ئه‌و هاوه‌له‌ ئه‌نسارپییه و زۆرزانی و کارامه‌یی له‌ ره‌وانبێژی و قسه‌زانیادا، چونکه‌ ئه‌و له‌و شوینه‌دا چه‌ند وشه‌یه‌کی زۆر جوان و پوختی بۆ ده‌ربهرین.
- سوننه‌ته‌ میوه‌ به‌ر له‌ خواردنی نان و گوشت پێشکه‌ش بکری‌ت و دابندرێ‌ت.
- سوننه‌ت ده‌ستپێشخه‌ری بکری‌ت له‌ هه‌تانی ئه‌و شتانه‌ی ئاماده‌ و حازرن بۆ به‌رده‌می میوان، پاشان خواردنێکی بۆ ئاماده‌ بکری‌ت، به‌ تایبه‌ت گه‌ر هه‌ستی کرد زۆر پتویستی به‌ خواردنه‌، له‌وانه‌یه‌ زۆر په‌له‌ی بێ‌ت بۆ ئه‌و خواردنه‌ و له‌سه‌ر گران بێ‌ت چاوه‌ڕێ‌ی بکات، چونکه‌ په‌له‌یه‌تی بۆ رویشتن.
- تێرخواردن دروسته‌، سه‌باره‌ت به‌وه‌ی که‌ ده‌گوترێ‌ت تێرخواردن په‌سه‌ند نییه‌، ئه‌مه‌یان بۆ به‌رده‌وامبوونه‌ له‌سه‌ری، چونکه‌ دل‌ ره‌ق ده‌کات و کەسی هه‌ژار و کەم ده‌رله‌ت له‌بیر ده‌کات^(۱).
- له‌قیدی کوپی سه‌بره‌ ﷺ ده‌گێرێ‌ته‌وه‌ که‌ ده‌لێ‌ت: چوینه‌ لای پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌لام له‌مال نه‌بوو، خاتوو عایشه‌ له‌ مال بوو.
- ده‌لێ‌ت: فره‌مانی کرد خواردنی (خه‌زیره‌مان)^(۲) بۆ ئاماده‌ بکری‌ت، ئیمه‌ش قیناعی‌کمان^(۳) هه‌تیا. پاشان پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هاته‌وه‌ و فره‌مووی: "ئایا خواردنیان داوه‌ به‌ ئێوه‌؟". گوتمان: به‌لێ ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا.
- ده‌لێ‌ت: له‌ کاتی‌که‌دا ئیمه‌ له‌لای پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ دانیشتی‌بوین، شوانی مه‌ره‌کان، می‌گه‌له‌ مه‌ره‌که‌ی بۆ شوینی حه‌وانه‌وه‌ لێ‌ده‌خوپی، به‌رخیکی له‌ لابوو ده‌بیاپاند.
- فره‌مووی: "ئهمه‌ چی بووه‌؟". شوانه‌که‌ گوتی: به‌رخیکی می‌.
- فره‌مووی: "له‌ شوینی ئه‌و مه‌رێ‌کمان بۆ سه‌ری‌بره‌..".
- پاشان فره‌مووی: "وامه‌زانه‌، که‌ ئیمه‌ له‌به‌ر خاتری ئێوه‌ ئه‌وه‌مان سه‌ری‌بری، ئیمه‌ سه‌د سه‌رمان هه‌یه‌ و نامانه‌وێ‌ت زیاد بکات، ئه‌گه‌ر شوانه‌که‌ گوتی مه‌رێ‌کان زیاد بووه‌، له‌ جیاتی ئه‌و مه‌رێ‌ک سه‌ر ده‌به‌رین"^(۴).
- واتا‌که‌شی ئه‌وه‌یه‌، بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌مه‌ نه‌کری‌ته‌ منه‌ت له‌سه‌ر میوان و دوریشه‌ له‌ ریا‌بازی.

^(۱) شه‌رحی نه‌وه‌ی له‌ سه‌حیحی موس‌لیم (۲۱۳/۱۳).

^(۲) خه‌زیره‌: خواردنێکه‌ له‌ گوشت و ناو دروست ده‌کری‌ت، گوشته‌که‌ پارچه‌ ده‌کری‌ت، پاشان ناوی تی ده‌کری‌ت، بواتر که‌ کولا ئاردی به‌سه‌ردا ده‌کری‌ت، ئه‌گه‌ر گوشتی تێدانه‌بوو پێی ده‌گوترێ‌ت (عصیده‌).

^(۳) قیناع: ئه‌و ده‌فره‌یه‌ که‌ خوڕمای تێده‌کری‌ت.

^(۴) ئه‌بو داود (۱۴۲) گێ‌پاوه‌تی‌وه‌، ئه‌لبانی به‌ "سه‌حیح" ی داناوه‌.

له سووده‌کانی ئهم فهرموده‌یه:

- ئه‌گه‌ر پیاویك وهك میوان چوه لای كه‌سێك، به‌لام له مال نه‌بوو، وا سوننه‌ته خاوه‌ن خه‌زانه‌كه‌ی خواردنیکی بۆ ئاماده بکه‌ن، رانه‌وه‌ستن تا خاوه‌ن مال ده‌گه‌رێته‌وه.
- سوننه‌ته باشت‌ترین شت كه له ماله‌وه هه‌یه پێشكه‌شی میوان بکړیت ^(۱).

به شیوه‌یه‌کی گشتی پینگه مبه‌ر ﷺ شوین پێی ئیبراهیمی باوکی هه‌لگرتووه له ریزگرتنی میوان: خوای گه‌وره چیرۆکی ئیبراهیم عليه السلام له‌گه‌ل دوو میوانه‌كه‌ی بۆمان ده‌گه‌رێته‌وه، كه ده‌فه‌رموێت: ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِ﴾ ^(۲۴) إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ^(۲۵) فَرَاغَ إِلَىٰ أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ ^(۲۶) فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ^(۲۷) فَأَوْحَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿الذاریات: ۲۴-۲۸﴾

واتای ئایه‌ته‌کان: (ئه‌ی پینگه مبه‌ر ﷺ ئایا هه‌والی میوانه به‌پێژه‌کانی ئیبراهیم پێنه‌گه‌یشتووه؟ (۲۴) کاتێک چوون بۆ سه‌ردانی و وتیان: سلاو، ئه‌ویش وتی، سلاو له‌ ئێوه‌ش بێت، هه‌رچه‌نده ناتانناسم (۲۵) ئه‌وسا ئیتر خۆی دزیه‌وه چو به‌هاوکاری خه‌زانی گوێره‌که‌یه‌کی قه‌له‌وی (سه‌ری بپی و سووریانکرده‌وه و) هه‌تای (۲۶) بردی و لێی نزیک کردنه‌وه، فهرمووی لێکردن که بپینی ناخۆن، وتی: ئه‌وه نافه‌رموون، ئه‌وه ناخۆن؟! (۲۷) ئیبراهیم ترسیکی لێنیشت (چونکه وای زانی شتیکیان له‌ژێر سه‌ردایه) بۆیه خه‌را وتیان: مه‌ترسه ئێمه‌ فریشته‌ین، مژده‌شیان پێدا که خوا به‌م نزیکانه مندالێکی زاناان پێده‌به‌خشیت).

ئهم چیرۆکه‌ چه‌ند ئادابیکی میوانداری له‌ خوگرتووه:

یه‌که‌م: ئیبراهیم عليه السلام خواردنه‌که‌ی بۆ بردنه‌ پێش، پێی نه‌وتن هه‌لسن با بپۆین به‌ره‌و خواردنه‌که‌، بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌زیه‌تی رویشتن به‌ره‌و خواردنه‌که‌ نه‌خۆن.

دووه‌م: به‌ په‌له‌ هه‌تانی خواردنه‌که‌، که فهرموویه‌تی ﴿فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ﴾ ^(۲۶) نه‌یگوتووه (ثم جاء- پاشان بۆی هه‌تانی) چونکه وشه‌ی (ف) له زمانی عه‌ره‌بی به‌ واتای له‌دایه‌کبونی ده‌ستبه‌جێیه، واته‌ یه‌کسه‌ر و زۆر به‌خه‌یرایی بۆ ئاماده‌کردنی خواره‌که‌ رویشت، به‌لام (ثم) مانای دواکه‌وتنی تێدایه‌.

^(۱) شهرحی نه‌بو داود (۱/۳۳۵) ی العینی.

سییه‌م: ئاماده‌کردنی خواردن بی‌ئوه‌ی ئاگاداریان بکاته‌وه، نه‌وه‌ک توشی شپ‌زهمی بین، خوی‌گه‌وره‌فهرمووی: ﴿فَرَاعَ اِلٰى اَهْلِهٖ﴾ واته به نه‌ینی و سوکه‌له‌یی چوه‌ده‌ره‌وه، خواردنی بۆ هینان.

چواره‌م: هه‌لبژاردنی باشت‌ترین خواردن ﴿فَجَاءَ بِعِجْلِ سَمِينٍ﴾ له شوپنیک‌ی ترد فهرمویه‌تی: ﴿فَمَا لَبِثَ اَنَا جَاءَ بِعِجْلِ حَنِيزٍ﴾، وشه‌ی (حنیز) واته: سورکاوه‌له‌سه‌ربه‌رد، که به‌تام‌ترین و ته‌ندروست‌ترین خواردنه.

پینجه‌م: شیوازی بردنه پیشیان ﴿فَقَرَّبَهُ اِلَيْهِمْ﴾ که نه‌رمی و له‌سه‌رخویی تیدا‌یه له دانانی خواردنه‌که ﴿قَالَ اَلَا تَاْكُلُوْنَ﴾ بانگه‌شه‌یه‌که بۆ میوان به هیمنی و نه‌رم‌ترین شیواز.

شه‌شه‌م: سه‌باره‌ت به وته‌ی ﴿قَالَ سَلَمٌ قَوْمٌ مُّنْكَرُوْنَ﴾ واته سه‌لام له‌وانه‌ی نایان ناسم، جا نه‌و سه‌لامی له‌وانه ده‌کات که ده‌یاناسیت و نایان ناسیت، نه‌مه‌ش یه‌کێکه له ریزه‌کانی، که ریز له هه‌مووان ده‌گریت، هینانی گولکێکی قه‌له‌و بۆ میوانیک که نایان ناسیت نه‌وه‌کو‌تا پله‌ی ریز و به‌خشنده‌یه.

نه‌مه‌چه‌پکێک بوو له گولزاری ئادابی میوان له‌م چیرۆکه‌دا، سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ریش ﷺ پره‌له‌و هه‌لوێستانه، که ئادابی پیغه‌مبه‌ری تیدا ره‌نگداوه‌ته‌وه، جا له‌لای یه‌کسان بووه میوانداری که‌سیکی کردبیت یان بویتته میوانی که‌سێک.

مامه‌له‌ی پیغمبر ﷺ له‌گه‌ل هاوه‌له‌ی تاییه‌ته‌کانی:

پله و پایه‌ی هاوه‌له‌ی به‌پژده‌کانی پیغمبر ﷺ له‌ ئیسلامدا دیار و ناشکرایه، ده‌کانی ئه‌وان پاکترینی ده‌کانی ئه‌و ئوممه‌ته‌ بوون و شاره‌زاترینیان بوونه له‌ زانست، له‌ هه‌مووان زیاتر بی‌ نه‌رکتر بوون، راسترین رینگایان هه‌بووه و له‌سه‌ر باشتترین حاله‌ت بوونه، که‌سانیک بوونه خوای که‌وره بۆ هاوه‌لایه‌تی پیغمبری نازیز ﷺ و دامه‌زاندنی ئایینه‌که‌ هه‌لپه‌ژاردبوون.

خوای که‌وره ﷺ له‌ چه‌ند ئایه‌تدا مه‌دح و ستایشی کردبوون، وه‌ك ده‌فه‌رموئیت: وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿۳﴾ لقوبه: ۳

واته: (خوای میهره‌بان له‌وانه‌ی که‌ پیشکه‌وتن و یه‌که‌م که‌س بوون له‌ ئیسلام بوون و خزمه‌ت کردنی ئیسلامدا له‌کاروانی که‌چه‌ران و پشتیوانان و ئه‌وانه‌ی که‌ به‌ ریکوپیک‌ی شوئینیان که‌وتوون، رازی بووه و ئه‌وانیش له‌و رازی بوون، باخه‌کانی به‌هه‌شتی بۆ ئاماده‌ کردبوون که‌ چه‌نده‌ها رووبار به‌ به‌رده‌م که‌وشکه‌کانی و به‌ژێر دره‌خته‌کانیدا ده‌پوات، هاوپی له‌گه‌ل نه‌مریدا بۆ هه‌میشه‌یش تیایدا ده‌میننه‌وه، ئه‌و سه‌ره‌نجه‌مه‌ سه‌رکه‌وتنیک‌ی زۆر که‌وره‌یه‌).

به‌ راستی هاوه‌له‌کان له‌ هاوه‌له‌تیدا هه‌موویان وه‌ك یه‌ك نه‌بوونه، به‌لکو هه‌ر یه‌که‌یان پله‌یه‌کی جیاوازی هه‌بووه، شیخی ئسیلام ده‌لێت: "هاوه‌لیه‌تی ناوی ره‌گه‌زه، له‌سه‌ر هه‌ر که‌سیک جیبه‌جی ده‌بی‌ت که‌ هاوه‌لیه‌تی پیغمبری ﷺ کردبی‌ت، جا که‌م بی‌ت یان زۆر، به‌لام هه‌ریه‌که‌یان به‌ پپی ئه‌و ماوه‌یه‌ی هاوه‌لیه‌تی کردبووه، ئه‌وه‌ی سالتیک، یان مانگیک، یان رۆژیک، یان کاتژمێرێک، یان به‌ باوه‌رداری بیونیه‌تی، جا ماوه‌ی هاوه‌لیه‌تییه‌کی به‌و ئه‌ندازه‌ بۆ ئه‌ژمار ده‌کری‌ت" (۱).

بابه‌ته‌که‌شمان له‌سه‌ر ئه‌وه‌ ده‌بی‌ت مامه‌له‌کردنی پیغمبر ﷺ له‌گه‌ل ئه‌و هاوه‌له‌ تاییه‌تیانه‌ی هه‌رده‌م له‌گه‌لیدا بوونه.

له‌ دیارترینیان: ئه‌بویه‌کر، عومه‌ر، عوسمان، عه‌لی، زوبه‌یر، عه‌بدوللای کوری مه‌سعود، حوزه‌یفه‌ی کوری یه‌مان و عه‌بدوله‌رحمانی کوری عه‌وف.

له‌ هه‌موویان تاییه‌تیت به‌ پیغمبر ﷺ ئه‌بویه‌کر و عومه‌ره.

(۱) مجموع الفتاوی لابن تیمیه (۴/۶۶۴).

عەلى كۆپى ئەبوتالەيب كوتوبەيتى: "ئۆزجار كۆيىم لە پىغەمبەر ﷺ دەبوو دەيفەرموو: من و ئەبوبەكر و عومەر رۆيشىتىن، من و ئەبوبەكر و عومەر ھاتىنە ئورودە، من و ئەبوبەكر و عومەر دەرچووين ^(۱).."

پىغەمبەر ﷺ خۆشەويستى بۇ دەردەبىرىن و لەناو خەلك ئاشكراي دەکرد: عەمىرى كۆپى عاص ﷺ دەگىرپتەو و دەلەيت: پىغەمبەرى خوا ﷺ منى وەك ئەمىر لە جەنگى (ذات السلاسل) دانا، جا كە ھاتمە لاي پىم گوت: كى خۆشەويستىن كەسە لەلات؟ فەرموى: "عائىشە".
گوتم: لە پىاوان؟
فەرموى: "باوكى".
گوتى: پاشان كى؟
فەرموى: "عومەرى كۆپى خەتتاب ^(۲)".

قوپتوبى دەلەيت: ئەم فەرمودەيە رىگە بەو دەدات كە باسى خۆشەويستىن كەس بەكەيت لە پىا و ژنان، لۆمەش ئاكىر لەسەرى ئەگەر كەسەكەي پرسىياري لىدەكا لە ئەھلى خىر و دىن بىت. لەبەر ئەو ھەش يەكەم جار باسى عائىشەي كىردو، چونكە خۆشەويستىيەكەي زگماك و دىنييە، بەلام ھەر خۆشەويستىيەكەي تر ھەبىت خۆشەويستى دىنييە نەك زگماكى، جا ئەسلەكە پىش فەرع كەوتو.

كە پىشتەر گوترا، ئەي لە پىاوان كى؟ فەرموى: "باوكى"، ئەمەش لەبەر دەستپىشخەريەتى لە ئىسلام بوون، دلسۆز بۇ خوا و پىغەمبەرەكەي و ئىسلام و مەسولمانان، سەرفەردنى مائەكەي و گيان فەيدايى لەسەر رازىكردنىان ^(۳).

لە كەس رازى نەدەبوو بە خراپە باسىيان بىكات:

ئەبو سەئىدى خەدرى ﷺ دەلەيت: لە نىوان خالیدی كۆپى وەلید و عەبدولرەھمانى كۆپى عەوف گىزىك دروست بوو، خالید قەسەيەكى بە عەبدولرەھمان گوت ^(۴).

^(۱) بوخارى (۳۶۸۵) و موسلىم (۲۳۸۹) گىراوۋەتيا نەو.

^(۲) بوخارى (۳۶۶۲) و موسلىم (۲۳۸۴) گىراوۋەتيا نەو.

^(۳) المفهم (۷۱/۹) فيض القدير (۲۱۸/۱).

^(۴) لە گىزپانەوئەي (ئەحمەد ۱۳۴۰۰) ھاتو: لە نىوان خالیدی كۆپى وەلید و عەبدولرەھمانى كۆپى عەوف گىزىك ھەبوو، خالید بە عەبدولرەھمانى گوت: زىادەپۆيمان لەسەر دەكەن بەو رۆژانە پىش ئىمە مەسلمان بوون، دواتر ئەم قەسەيە بۇ پىغەمبەر ﷺ باس كرا

پېغه مېر ښه فرموی: "جنېږ به هاو له کانم مه دن، نه گړ په کیکتان به نه ندازه ی کیوی نوحود زږ بېه خشیت، ناگاته دوو مشت یان مشتیکي نه وان."^(۱)

هوکاری گه وره یی خیر و به خششه کانیان ده گه پته وه بو نه وه ی که له کاتی پتویستی و گوزهران ناخوشیدا به خشویانه، پېچه وانه ی نه وانه ی دی، هروها به خشینه کانیان بو سرخستنی پېغه مېر ښه و پاریزکاری کردنی بووه، هروها جیهاد و سرجه م خواپه رستیه کانیان بو نه م نامانجه بووه، وه ک خوا ی په روه نگار ده فرمویت: ﴿لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَتْلَ أَوْلِيَّتِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَتْلُوا وَكَلَّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى﴾ الحديد: ۱۰ واته: (بیگومان چوونیه ک نین نه وانه تان که پیش رزگاری مه که یاخود پیش سرکه وتن، مال و سامانی به خشویوه و جهنگاوه، چونکه نه وانه پله و پایه یان زور به رزتره له وانه ی که دوا ی رزگاری مه که و به ده ست هینانی سرکه وتن مال و سامانیان به خشویوه و جهنگاون، به هردوولاشیان خوا به لینی به هه شتی به خشویوه) ..

نه مه ش له بهر نه وه یه به خشین و جهنگ پیش رزگارکردنی مه که زور پتویست بووه خه لکیش که م گرینگی پېداوه، به پېچه وانه ی دوا ی رزگارکردن، چونکه موسلمانان ژماره یان دوا ی فته کردنی مه که زور بوو، خه لکی پل پل هاتنه ناو دینی خدا، بویه فزله و گه وره یی به خشین له پیش فته کردنی مه که جاریکی دی روونادات و دوویاره نابیته وه.

جگه له و سیفته به رزانه ی له ناو دل و دهرونیان هه بووه له به زه یی و خوشه ویستی و ملکه چی و به خشین و جیهادکردنی راست و درست.

به راستی پله و پایه ی هاو له لایه تی زور به رزه، با ماوه که ی چرکه به کیش بیت، هیچ کردویه ک ناگاته پاداشته که ی، پله و پایه کان پتوانه ناکرین، نه مه ش چاکه و فزلی خودایه به ویستی خوی دایدات به هر که سیک بیه ویت.^(۲)

سه بارت به وه ی فرموی: "هاو له کانم"، نه وه چه ند هاو لیکي تاییه تن، که نه مانه ده گریته وه بهر له رزگارکردنی مه که موسلمان بوون، نه وانه ماوه یه کی دور و دریز له گه لیدا بوون و به شداری جهنگیان له گه لیدا کردوه و کوچیان کردوه و به خشویانه.

^(۱) بوخاری (۳۶۷۳) و موسلیم (۲۵۴۱) گېراوه تیان وه.

^(۲) شهرحی نه وه یی له سه حیحی موسلیم (۳۹/۱۶).

پیشینه‌یه‌که‌مه‌کان (السابقون الأوائل) له‌ موهاجیر و نه‌نسارپیه‌کان باشت‌ترین جیلی هاوه‌له‌کانن.

به‌لگه‌ش له‌سه‌ری، ئه‌م فهرمووده‌یه‌ی رابردوو که‌سه‌ی قسه‌ له‌گه‌ڵ کراو یان گوێگره‌که‌ خالیدی کوپی وه‌لیده و له‌وێ ئاماده‌ بووه‌.

ئێین چه‌ر ده‌لێت: له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌دا ئه‌گه‌ر پیغه‌مبەر ﷺ سه‌رزه‌نشتی هاوه‌لێک بکات که‌ قسه‌ی گوتوو به‌ هاوه‌لێکی تر به‌ر له‌و موسلمان بووه‌، ئه‌وا به‌ پله‌ی یه‌که‌م ئه‌م چه‌ره‌ که‌سانه‌ له‌ پیش‌ترین که‌ فهرمووده‌که‌ بیانگریته‌وه‌، ئه‌وانه‌ی هاوه‌لانی به‌رزیان نه‌بینوو به‌لام قسه‌یان پێ ده‌لێن^(١).

جا ئه‌گه‌ر ئه‌مه‌ ریگری لیگرتن بێت له‌ خالیدی کوپی وه‌لید و هاوشیوه‌کانی له‌وانه‌ی له‌ ناشته‌وایی حوده‌بیبیه‌ موسلمان بوون، ئه‌ی ده‌بێ حالی ئه‌و که‌سانه‌ چه‌ن بێ که‌ هاوه‌لی نه‌بوون و ئینجا قسه‌ به‌ هاوه‌له‌کانی ده‌لێن!!

پیشه‌وا نه‌وه‌وه‌ی ده‌لێت: بزانه‌ جنتی‌اندان به‌ هاوه‌له‌کان چه‌رامه‌ و له‌ گوناوه‌ گه‌وره‌ و خراپه‌کانه‌، جا یه‌که‌سانه‌ به‌رامبه‌ر ئه‌و هاوه‌لانه‌ی توشی فیتنه‌ و شه‌پکردن بوون یان نا، چونکه‌ ئه‌وان هه‌ر له‌ خۆرا شه‌ریان له‌گه‌لی یه‌کتری نه‌کردوو، به‌لکو موچه‌هید بوونه‌، جنتی‌ودان به‌ هه‌ریه‌کێکیان له‌ گوناوه‌ گه‌وره‌کانه‌، رای ئێمه‌ و رای زۆریه‌ی زانایان ئه‌مه‌یه‌ ده‌بێ ته‌مبی بکڕین به‌لام ناکوژین، زۆریک له‌ مالیکییه‌کان گوتیانه‌: ده‌کوژێ^(٢).

ئێین کثیر ده‌لێت: خوای گه‌وره‌ هه‌والیداوه‌ که‌ له‌ پیشینه‌ یه‌که‌مه‌کان خۆشبووه‌، ئه‌وانه‌ی موهاجیر و نه‌نسار بوون، له‌و که‌سانه‌ش به‌ چاکه‌ دایان که‌وتوون، قور به‌سه‌ر ئه‌و که‌سه‌ی جنتی‌ویان پێ ده‌دات، یان رقی به‌رامبه‌ر هه‌ندیکیان هه‌لده‌ستیت، به‌تایبه‌ت گه‌وره‌یی هه‌موو هاوه‌لان پاش پیغه‌مبەر ﷺ که‌ ئه‌بویه‌کری راستوگییه‌ ﷺ، چونکه‌ کۆمه‌لی گومرا له‌ رافیزه‌کان دوژمنایه‌تی باشت‌ترین هاوه‌ل ده‌که‌ن و رقیان لی ده‌بیته‌وه‌ و جنتی‌وی پێ ده‌ده‌ن، خو په‌نامان بدات، ئه‌مه‌ش به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ ئه‌وان گه‌مژهن و ده‌لکانیان نه‌خۆشه‌^(٣).

(١) فتح الباری (٣٤/٧).

(٢) شرحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیح موسلیم (٩٣/١٦).

(٣) تفسیر ابن کثیر (٢٠٣/٤).

پله و پایه ی هاوه له تاییه تییه کانی دهناسی و خه لکیشی فیر دهکرد نهو پله و پایه ی شایه نیانه پینان بدن:

نه بو دردا ښه ده لیت له نیوان نه بوبه کر و عومری ښه ده مه قالیه ک روویدا، نه بوبه کر عومری توپه کرد، عومر به توپه یه وه له لای روی.

نه بوبه کر شوینی کهوت و داوی لیبور دن لیکرد، به لام نهو قه بولی نه کرد، تا دهرگای به روودا داخست.

نه بوبه کر چووه لای پېغه مېر ښه .

نه بو دردا ده لیت: من لای پېغه مېر دانیشتبوم، کاتیک نه بوبه کر هات و لایه کی جله کانی مه لکردبوو، تا چوکه کانی به دهرکهوت.

پېغه مېر ښه فرموی: "پی ده چیت هاوه له کانت توشی ده مه قالیه ک بوو پیت".

که سه لامی کرد، گوتی: له نیوان من و کوپی خه تتابدا شتیک روویدا، به پهله چوومه

بۆلای و داوی لیبور دنم لیکرد و په شیمانیم نیشاندا، نهو لیتی نه بووریم و رازی نه بوو.

بویه بۆ لای تو هاتم.

پېغه مېر ښه فرموی: "خوا لیت خوش بیت نهی نه بوبه کر.. سئ جار نه مهی

فرموو.

پاشان عومریش په شیمان بووه، چو بۆ لای مالی نه بوبه کر و پرسپاری کرد که نایا

نه بوبه کر له مال ه؟

گوتیان: له مال نییه.

نیجا هاته خزمهت پېغه مېری خوا ښه سه لامی کرد، ده موچاوی پېغه مېر ښه سور

هه لگه را.

تا نه بوبه کر به زه یی به عومر هاته وه له وهی نه وه ک شتیک له پېغه مېره وه ښه

دهر بچیت و عومر دلگران بکات، بویه هاته سه رچوک و گوتی: نهی پېغه مېری خوا

سویند به خوا من سته مکار بووم.

پېغه مېر ښه فرموی: "خوا ی گه وره منی بۆ لای نیوه نارد گوتتان درو ده که ی، نه بو

به کر گوتی راست ده که ی، به خوی و مال ه که ی خزمه منی منیان کرد، نایا نیوه واز له

هاوه له که ی من ناهینن؟ نایا نیوه واز له هاوه له ی نیمه ناهینن؟"

جا له دوی نه م رووداوه چیر نه بوبه کر نازار نه درا^(۱).

(۱) بوخاری (۳۶۶۱) گپراوه تییه وه.

له سووده‌کانی ئهم فه‌رمووده‌یه:

- گه‌وره‌یی نه‌بویه‌کر ده‌رده‌خات به‌سه‌ر هه‌موو هاوه‌له‌کانی تر.
 - پیاوی چاک نابیت نه‌و که‌سه‌توره‌بکات، که له‌و چاکتره.
 - توره‌بوون وێپرای نه‌وه‌ی کاریکی باش نییه، به‌لام سروشتی مروفه‌ وایه و مروفه‌کان له‌سه‌ری راهاتوون به‌لام نه‌وه‌ی خاوه‌ن باوه‌رپکی به‌هێز بیت، شوینه‌واری توره‌بیه‌که به‌زوویی له‌سه‌ره‌خۆی لا ده‌بات، وه‌ک خوای گه‌وره‌ده‌فه‌رمووت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَافٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ﴾ [الأعراف: ۲۰]
 - جگه له پیغه‌مبه‌ری هه‌ر که‌سیکی تر، هه‌رچه‌ند پله‌ی به‌رز و گه‌وره‌بیت، بێ گوناوه (معصوم) نییه.
 - سوننه‌ته داوای لیخۆشبوون بکریت له‌و که‌سه‌ی سته‌می لیکراوه.
 - چۆک ده‌رکه‌وتن به‌عه‌وره‌ت دانانریت^(۱).
- ره‌ببعه‌ی نه‌سه‌مه‌ی ﷺ گو‌توویه‌تی: پیغه‌مبه‌ری خوا زمویه‌کی پێدام نه‌بویه‌کریش زمویه‌کی پێدام: هه‌موو خه‌لک هاتن و ئێمه‌ش له‌باره‌ی دارخورمایه‌ک جیاوازیمان هه‌بوو. من گوتم: نه‌وه له‌زه‌وی منه.
- نه‌بویه‌کریش گوتی: به‌لکو له‌زه‌وی منه.
- ده‌مه‌قالیه‌ک که‌وته‌نیوانمان، نه‌بویه‌کر وشه‌یه‌کی گوت، پاشان لێی په‌شیمان بوویه‌وه.
- پێی گوتم: ئه‌ی ره‌ببعه‌هه‌مان قسه‌م پێی بلێوه‌تا ببیته‌وه‌تۆله.
- گوتم: واناکه‌م.
- نه‌بویه‌کر گوتی: یان وا ده‌که‌ی یان پیغه‌مبه‌ری خوا ئاگادار ده‌که‌مه‌وه.
- جا زمویه‌که‌ی ره‌تکرده‌وه‌و رویشته‌لای پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، منیش دوا‌ی که‌وتم.
- هه‌ندی‌ک خه‌لکی (نه‌سه‌لم) هاتنه‌لام و پێیان گوتم: خوا له‌نه‌بویه‌کر خوش بیت، له‌سه‌ر چی پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌تۆ ئاگادار ده‌کاته‌وه، له‌کاتی‌که‌ئاوه‌ی گوتی، گوتی؟
- گوتم: ئایا نازانن نه‌وه‌کییه؟ نه‌و نه‌بویه‌کری راستگویه، نه‌و هاوه‌لی پیغه‌مبه‌ر بووه‌له‌نه‌شکه‌وت، نه‌و ده‌مپراستی موسلمانانه، نه‌که‌ن نه‌و ئاو‌پ‌بداته‌وه‌و هه‌ست بکات ئیوه‌من به‌سه‌ر نه‌ودا سه‌رده‌خه‌ن، جا توره‌ده‌بیت و ده‌چیته‌لای پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ئه‌ویش به‌هۆی نه‌وه‌له‌

^(۱) فتح الباری (۲۶/۷).

من توپە دەبیت، خۆی گەورەش لەبەر توپەى هەردووکیان توپە دەبیت، جا ئەو کاتە رەبیعه لەناو دەچیت.

گوتیان: جا چى دەلێى؟

گوتم: بگەڕێنەو.

ئەبوبەکر چوو لەی پیغمبەر و منیش بە تەنیا دواى گوتم.

قسەکەى وەکو خۆى بۆ پیغمبەر ﷺ گێڕایەو، پیغمبەریش ﷺ سەرى بەرزکردەو و فەرمووی: "لە نێوان تۆ و ئەبوبەکر چى هەیه؟".

گوتم: ئەى پیغمبەرى خوا ئەو و ئەو هەیه، وشەیهکی گوت پاشان پەشیمان بوو هەیه، پێى گوتم: ئەو قسەیهى پێم گوتى پێم بلێو، بۆ ئەوێ بێتە تۆلە، منیش رازى نەبووم.

پیغمبەریش ﷺ فەرمووی: "بەلێ، پێى مەلێو، بەلکو بلێ خوا لێت خۆش بێت ئەى ئەبوبەکر".

منیش گوتم: خوا لێت خۆش بێت ئەى ئەبوبەکر.

ئینجا ئەبوبەکر بە گریانەو رۆشت^(۱).

جیا لە هاوێلانی تر، بە هەندیک شت تاییهتی دەکردن:

ئەبو سەعدى خودرى ﷺ دەلێت: لەو نەخۆشییهى پیغمبەر ﷺ پێى وەفاتی کرد، وتاریکی بۆ دابین و فەرمووی: "خۆی گەورە بەندەیهکی سەرپشك کردووە لە نێوان دونیا و ئەوێ لەلای خوا هەیه، ئەویش لای خۆی مەلێارد". ئەبوبەکر ﷺ گریا^(۲).

گوتم: بە دایک و باوکمانەو فیدات بێن.

منیش بەخۆم گوت: چى ئەو پیرەمێردە دەگریێنێ، چى تێدایە ئەگەر خۆی گەورە بەندەیهکی سەرپشك کردبێت لە نێوان دونیا و ئەوێ لەلای بێت، جا لای خوا هەلێاردبێت.

پیغمبەرى خوا ﷺ بەندەکە بوو، ئەبوبەکر لە هەمووان زاناتر بوو.

پیغمبەر ﷺ فەرمووی: "ئەى ئەبوبەکر مەگرى، تۆ دەست پاکترین و ئەمێنترین کەسى لە هاوێلەکان، ئەگەر لە ئوممەتەکەم خۆشەویستیکم هەلێاردبایە، ئەوا ئەبوبەکر

(۱) ئەحمەد (۱۶۱۴۳) گێڕاوەتیەو، ئەلبانى لە (الصحيحه/۳۲۵۸) بە "سحيح" ی گێڕایەو.

(۲) واتە زۆر گریا، وەکو بلێ ئەبوبەکر لەو ئاماژەیه تێگەشت، کە پیغمبەرى خوا ﷺ لە نەخۆشى مردنەکەى ئاماژەى بۆ کرد، جا زانى کە مەبەستى خۆیهتی بۆیه گریا. فتح الباری (۱۲/۷).

مەلەدەبژارد، بەلام برايتى ئىسلام و خۆشەويستى مەيە، ھېچ دەرگاھەكى مەزگەوت مەھىلەنە تەنیا دەرگاى ئەبوبەكر نەبىت^(۱).

لەم فەرموودەيەدا تايبەتمەندىيەكى روون و ئاشكرا بۆ ئەبوبەكر ھەيە.

عومەرى كۆپى شەببە لە (أخبار المدينة) باسى كىردووە، كە ئەو خانووەى رىگەي پىدرا دەرگاى لى دانەخريت بۆ مەزگەوت، لە تەنیش مەزگەوت بوو، ھەر بە دەستى ئەبوبەكر بوو، تا پىۋىستى پى بوو بۆ ئەوانەي وەكو وەفد دەھاتنە لاي، كە فروشتى داىكى باوەرداران ھەفصە بە چوار ھەزار درھەم لىي كړى، ھەر بە دەستى ئەو بوو تا خىلافەي عوسمان، ويستيان مەزگەوت فراوان بكن، داوايان لە ھەفصە كىر پىيان بدات، بۆ ئەو مەزگەوتى پى فراوان بكن، بەلام رازى نەبوو، گوتى: ئەي چۆن بۆم بۆ مەزگەوت، پىيان گوت مالتىكت دەدەينى فراوانتر لە مالتەكەي خۆت، رىگەيەكىش بۆ بۆ مەزگەوت بۆ دەكەينەو، ئىنجا رازى بوو^(۲).

لە سوودەكانى فەرموودەكە:

- تايبەتمەندىيەكى ئاشكرا بۆ ئەبوبەكرى تىدايە، كە شاين بوو بۆ ئەو مەزگەوتى پىڭەمبەر ﷺ بىكەتە خۆشەويستى خۆي.
- سوپاسگوزارى كەس چاكەكار و ئامازەكردن بۆ سوپاسكردنى.
- مەزگەوتەكان دەپارىزىن لەو كۆن و كەلەبەرەنەي تىدايە بۆ چوونە ژوورەو ھەلەك، تەنیا لە دەرگا رەسمىيەكان نەبىت مەگەر كارى ژۆر پىۋىست ھەبىت^(۳).

ئەوئەندەي بەرگەي ئەوانى دەگرت، بەرگەي كەسانى تى دەدەگرت:

عومەرى كۆپى خەتتاب ﷺ دەلەيت: كاتىك عەبدوللەي كۆپى ئوبەي كۆپى سەلول مرد، پىڭەمبەرى خوا بانگ كرا بۆ ئەو مەزگەوتى نوپى لەسەر بكات، جا كاتىك پىڭەمبەرى خوا ھەلسايەو ھەبىت بۆ سەرى، گوتم: ئەي پىڭەمبەرى خوا ئايا نوپى لەسەر كۆپى ئوبەي دەكەي، كە كاتىك فلانە رۆژ ئاوا و ئاواي گوت!!
وتەكانىم بۆ ژمارد^(۴).

^(۱) بوخارى (۳۹۰۴) و موسلىم (۲۳۸۲) گىراۋەتيا نەو.

^(۲) فتح البارى (۱۴/۷).

^(۳) فتح البارى (۱۴/۷)، شەرحى نەو مەيە لە سەحىحى موسلىم (۱۵۲/۱۵).

^(۴) لە گىراۋەتياكى تردا ھاتووە (عومەرى كۆپى خەتتاب جەلەكانى گرت و گوتى: نوپى لەسەر دەكەيت، لە كاتىك ئەو دوو پەو و خۆي گەورە قەدەغەي كىردووە داواي لىخۆشبووينى بۆ بكى).

پښتغه مېری خوا ﷺ زه زده خه نی کړد و فهرمووی: "لیم دوورکه وه نه ی عومر".
کاتیک زورم گوت له سهری، فهرمووی: "سهریشک کرلوم، منیش نه ودم هه لېژارد، نه گهر
بزانم زیاتر له هفتا جار داوای لیخو شېبون سوودی ده بویه، نه و زیاترم ده کړد".
ده لیت: پښتغه مېر ﷺ نویژی له سهر کړد و پاشان رویش.

هینده ی پی نه چو تا نه و نایه ته ی سوږه تی (براة) هاته خواره وه ﷺ وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ
مِّنْهُمْ مَّتَّ أَبَدًا وَلَا نَقْمٌ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَسِقُونَ ﴿التوبة: ۸۴﴾
واته ی نایه ته که: (هیچ کات له سهر هیچ که س له و دوو پوهانه نویژ نه که ی که مرد، له سهر
گورپه که شی مه وسته، چونکه به راستی نه وانه باوه پیان به خوا و به پښتغه مېره که ی نه بوو
و مردیشن له کاتیکدا له دین دهرچو بوون).

عومر ده لیت: دواتر سهریم به خوځم هات، که چوڼ له م روژده دا ناوها بویږیم کړد نه و
قسانه بکه م له گڼل پښتغه مېر دا، که خوا و پښتغه مېره که ی زاناترن ^(۱).

جا ده بینی که پښتغه مېر ﷺ له سهر قسه کانی نارامی گرت، وپړای نه و ی پوښاکه کی
گرت و قسه ی زور کړد، به لام نه و به زه زده خه نه و ناوپی لی دایه وه ^(۲).

سوډیک:

خه تتابی ده لیت: نه و ی پښتغه مېری خوا ﷺ له گڼل عه بدوللای کوپی نوبه ی کړدی، له
ته وای سوژ و به زه یی بووه بؤ نه و که سهر ته نیا یه ک لای دینداری گرتووه، هه ودها بؤ
نه ودهش بوو دلای عه بدوللای کوپی رازی بکات، که پیاوړکی باش بوو، هه ودها بؤ نه ودهش
بووه تا دلای هوژی خه زده ج رازی بکات، چونکه برا گه وره یان بوو.

جا نه گهر به دهم داوای کوپه که ی نه چوبویه و نویژی له سهر نه کړد بایه، پیش نه و ی
نهم کاره قه دهغه بکریټ، نه و کات ده بووه مایه ی شهرمه زاری بؤ کوپه که ی، بویه
باشترین کاری هه لېژارد تا به ته وای قه دهغه کرا، نه ویش چیت نه یکرد ^(۳).

له سووده کانی نهم فهرمووده یه:

● نه و فهرمووده یه نه و روون ده کاته وه، که ره وشت و ناکاری پښتغه مېر ﷺ چه نده
به رزو چوان بووه، چونکه پښتغه مېر ﷺ ده یزانی نه و دوو پوه و چند به بازاره، به لام نه و

^(۱) بوخاری (۱۳۶۶) و موسلیم (۲۴۰۰) گیزاوه تیانه وه.

^(۲) فتح الباری (۲۳۵/۸).

^(۳) فتح الباری (۲۳۶/۸).

به‌ چاکه‌کردن رووبه‌رووی بووه، کراسه‌که‌ی خۆی بۆ کرده‌ کفن و نویژی له‌سه‌ر کرد و داوای لیخۆشبوونی بۆ کرد، خوای گه‌وره‌ ده‌فه‌رمویت ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ القلم: ۴

● حه‌رام بوونی نویژکردن له‌سه‌ر نه‌و که‌سه‌ی به‌ کافری مردوو و هه‌روه‌ها دوعا بۆکردن و داوای لیخۆشبوون و هه‌ڵسانه‌وه‌ له‌سه‌ر گۆڤه‌که‌ی به‌ مه‌به‌ستی دوعاکردن بۆی. ^(۱)

له‌ کاروباره‌ تاییه‌تییه‌کانی پشتی به‌ هه‌ندیکیان ده‌به‌ست:

له‌ کاروباری به‌خشینه‌کان پشتی به‌ بیلا‌ی کۆپی ره‌باح ده‌به‌ست، که‌ یه‌کیک بووه‌ له‌ پێشینه‌ یه‌که‌مه‌کانی ئیسلام.

عه‌بدو‌ل‌لای کۆپی هوزنی ده‌لێت: بیلالی بانگبێژی پیغه‌مبهرم بینی له‌ هه‌له‌ب.

پیم گوت: ئه‌ی بیلا پیم بلێ به‌خشینه‌کانی پیغه‌مبهر ﷺ چۆن بوو؟

گوتی: ته‌نیا من به‌ کاروباری به‌خشیه‌کان هه‌ڵده‌ستام تا وه‌فاتی کرد. ئه‌گه‌ر یه‌کیک به‌هاتبایه‌ موسلمان بێت و بینبای بی‌ جل و به‌رگه‌، فه‌رمانی به‌ من ده‌کرد بۆ ئه‌وه‌ی قه‌رز و هه‌ریگرم، جا کراسیکم بۆ ده‌کۆی و دام ده‌پۆشی و تێرم ده‌کرد.

تا پیاویک له‌ موشریکه‌کان هاته‌ پێشم و گوتی: ئه‌ی بیلال من ده‌وله‌مه‌ندم قه‌رز له‌ که‌س و هه‌رمه‌گره‌ له‌ من نه‌بی.

منیش وام کرد.

رۆژیک ده‌ست نویژم هه‌لگرت، پاشان هه‌ڵسام بۆ ئه‌وه‌ی بۆ نویژ بانگ بده‌م، موشریکه‌که‌ له‌گه‌ل‌ کۆمه‌لێک له‌ بازرگانه‌کان هاته‌ به‌رده‌مم کاتیک منی بینی گوتی: ئه‌ی هه‌به‌شی.

گوتم: به‌لێ

به‌ روویه‌کی گه‌ژ پێشوازی لێکردم و قسه‌یه‌کی زۆر ره‌قی پێ گوتم.

وتی: ئایا ده‌زانی سه‌ری مانگ چه‌ندی ماوه‌؟

گوتم: زۆری نه‌ماوه‌.

گوتی: من له‌ جیاتی ئه‌و قه‌رزیه‌ی که‌ سه‌ری مانگ مه‌وعیدمانه‌ ئه‌وا ده‌تکه‌م به‌ به‌نده‌، من ئه‌وه‌ی پیم دای له‌به‌ر خاتری تۆ نه‌بووه‌ و له‌به‌ر خاتری خاوه‌نه‌که‌شت نه‌بووه‌، به‌لکو بۆ ئه‌وه‌ بوو بته‌که‌مه‌ به‌نده‌، بۆ ئه‌وه‌ی وه‌کو پێشتر بیه‌ شوانی مه‌ی.

منیش زۆر خه‌مم خوارد.

^(۱) شەرحی نەووەوی له‌ سه‌حیحی موسیلم (۱۶۷/۱۵).

تا که نوێژی عیشام کرد، پیتغمبەری خوا ﷺ گەپایەوێ ناو خیزانەکەى، مۆلەتم لیخواست بچمە لای، ئەویش مۆلەتى پێدام.

گوتم: ئەى پیتغمبەرى خوا ئەو موشرىکەى قەرزى لى وەرده گرت، ئاوا و ئاواى پى گوتم، نه تو شتىکت لەلایە بیدەتى، نه منیش، ئەویش شەرمەزارم دەکا، مۆلەتم بدە بچمە لای ئەو گەپەکەى، که تازه موسلمان بوونه، تا خواى گەورە رزقیك بۆ پیتغمبەرەکەى دەنێرى بۆ ئەوێ ئەو قەرزە بدەمەوێ.

دەرچووم تا چوومە مالهوه شمشیز و دەفر و نەعل و قەلغانەکم لەلای سەرى خۆم دانا. بە دلێكى بە خەمەوێ، هەركاتێك بړێك نوستبام بە ئاگا دەهاتمەوێ، سەرم دەردههێنا گەر شوو بووایە دەنوستمەوێ، تا بەرەبەیانى یەكەم هات، ویستم دەرچم، لە پڕ یەكێك هات و گوتم: ئەى بیلاوێ لامى پیتغمبەرى خوا بدەرەوێ، منیش خێرا بۆلای چووم. ببینم چوار و شتر بە بارهوه وەستاوا.

مۆلەتم لى خواست.

پیتغمبەر ﷺ پێى فرمووم: "مۆژدەت لى بیت، خواى گەورە بۆ داناوێ قەرزەكانت شتىكى بۆ ناردى".

منیش سوپاسى خواى گەورەم کرد.

پاشان فرمووی: "ئایا ئەو چوار و شترە بە بارهوه نابینیت؟".

گوتم: بەلى.

فرمووی: "سەرەكانى و ئەوێ لەسەر پشتیانە بۆ خۆت، ئەوانە جل و بەرگ و خواردەمەنیان هەلگرتووە، پادشای (فدك) بەدیاری بۆ منى ناردووە، جاوهریان بگەر و قەرزەكەتى پى بدەوێ".

منیش وام کرد، بارهكانم لەسەر پشتیان هێناوە خوارهوێ، پاشان و شترەكانم بەستنهوێ، دواتر چووم بۆ ئەوێ بۆ نوێژی بەیانى بانگ بدەم، بۆ لای بەقیع رویشتم، پەنجەم لەناو گویم ناو هاوارم کرد و گوتم: هەركەسێك قەرزى لەسەر پیتغمبەرى خواوە با بیت.

جا بەردەوام بووم لە فرۆشتن و قەرز دانەوێ، تا لەسەر رووی ئەم زەوییه كەس نەما قەرزى لەلای پیتغمبەرى خوا بیت.

هەتا دوو ئۆقیە یان ئۆقیە و نیویكى لى مایهوێ.

پاشان رویشتم بۆ مزگەوت، که زۆریه كاتى روژ رویشتبوو، پیتغمبەر ﷺ لەمزگەوت بوو بە تەنیا دانیشتبوو، سەلام لێکرد.

فهرمووی: "ئه‌و مال‌ه‌ی له‌لات بوو چی لی‌هات، ئایا قه‌رزه‌کانت پی‌ دلوه‌؟".
گوتم: خوای گه‌وره‌ ئه‌و قه‌رزه‌ی له‌سه‌ر پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی هه‌بوو دایه‌وه‌ و هیچی له‌سه‌ر نه‌ما.

فهرمووی: "ئایا هیچ شتیکی لی‌ مایه‌وه‌؟".
گوتم: به‌لی.
فهرمووی: "به‌وانه‌، ده‌بی‌ ئه‌وه‌ له‌ کۆله‌ من بکه‌یت‌وه‌، چونکه‌ من ناچمه‌وه‌ هیچ مال‌یکم، تا ئه‌و مال‌ و سامانه‌ نه‌به‌خشیت".
جا تا ئیواره‌ که‌س نه‌هاته‌ لاما‌ن که‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نویژی عیشای کرد، بانگی کردم.

فهرمووی: "چیت له‌ مال‌ه‌که‌ کرد؟"
منیش گوتم: هه‌ر له‌لامه‌ و که‌س بۆی نه‌هات‌وه‌.
ئه‌م شه‌وه‌ پیغه‌مبه‌ری خوا له‌مزگه‌وت مایه‌وه‌ تا‌کو به‌یانی، رۆژی دووه‌میش هه‌ر له‌مزگه‌وت مایه‌وه‌.
له‌ کۆتا رۆژدا دوو میوان هاتن، منیش میوانداریم کردن و جل و به‌رگ و خۆراکم پی‌ دان.
که‌ نویژی عیشای کرد.

فهرمووی: "چیت له‌ مال‌ه‌که‌ کرد؟".
گوتم: خوای گه‌وره‌ له‌ کۆلی کردیه‌وه‌.
جا فهرمووی: "الله‌ اکبر"، سوپاسی خوای گه‌وره‌ی کرد، ئه‌مه‌ش له‌ ترسی ئه‌وه‌ی نه‌وه‌ک بمریت و ئه‌م مال‌ه‌ی له‌ لا بی‌ت.
پاشان دوا‌ی که‌وتم تا چووه‌ لای خیزانه‌کانی، یه‌ک له‌دوا‌ی یه‌ک سه‌لامی لی‌کردن، تا چووه‌ مال‌ه‌که‌ی خۆی.
ئا ئه‌مه‌ بوو که‌ پرسیا‌رت لی‌ کردم^(۱).

پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌ هاوه‌له‌کانی ده‌پرسین گه‌ر دیار نه‌بوونایه‌:

ئه‌نه‌سی کوپی مالیک ﷺ ده‌گێڕیت‌وه‌ و ده‌لیت: کاتیک ئه‌م ئایه‌ته‌ دابه‌زی ﷺ یَٰٓأَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ ﷺ الْحَجَرَاتُ: ۲

^(۱) نه‌بوداود (۲۰۵۵) گێڕایه‌وه‌تیه‌وه‌، ئه‌لبانی له‌ (صحیح ابی داود / ۳۰۵۵) به‌ "سه‌حیح" ی‌ داناوه‌.

ثابتی کورپی قهیس له ماله وه دانیشت و گوتی: من له نه هلی دوزخم.. نه یوست چیدیکه پېغه مېر څو ببینیت.

پېغه مېر څو پرسیاری له سهدی کورپی موعاز کرد و فرمووی: "بؤچی ثابت دیار نییه؟ نایا نه خوشه؟".

سهد گوتی: دیار ده بی، نه مزانیوه نه خوش بیت.

ده لیت: سهد هاته لای ثابت و قسه که ی پېغه مېری خوا څو بؤ گتپایه وه.

ثابت گوتی: نه و نایه ته هاته خواره وه، ده شرانن من له هه مووتان ده نگم گوره تره له سهر پېغه مېر څو، که واته من له نه هلی ناگرم.

سهد نه و قسه یی ثابتی بؤ پېغه مېری خوا څو گتپایه وه.

پېغه مېر څو فرمووی: "به لکو نه و له نه هلی به هشت" ^(۱).

قورپی کورپی نیاس څو ده لیت: پیاوړک هاته خزمه ت پېغه مېر خوا څو کورپکیشی له گهل بوو، فرمووی: "خوشت ده ویت"، گوتی: خوا چندی خوش ده ویی منیش نه و نده نه و خوش ده وی.

جا منداله که وه فاتی کرد، پېغه مېری خوا څو به باوکی منداله که ی فرموو: "نایا هه زنا که ی بچپته لای هر ده رگایه ک له ده رگا کانی به هشت نه و کورپه ت له وی بیت و هه ول بدات ده رگا کانت بؤ بکاته وه" ^(۲).

له کاته ته نگانه و ناخو شیه کان زیاتر حالی هاوه له کانی ده پرسی:

زه یدی کورپی ثابت څو ده گتپته وه و ده لیت: پېغه مېری خوا څو له رژی نوح منی نارد بؤ لای سهدی کورپی ره بیع بؤ نه وه ی لیی بپرسم، پیی فرمووم: "نه گهر ببینیت سه لامی منی پی بگینه، پیی بلی، پېغه مېری خوا لیت ده پرسیت، ده یه ویت بزانی چؤنیت؟".

منیش به سهدم گوت: پېغه مېری خوا څو سه لامت لی ده کات و لیت ده پرسیت که نایا چؤنیت؟

گوتی: سه لام له پېغه مېری خوا و له توش بیت.

^(۱) بوخاری (۳۶۱۳) و موسلیم (۱۱۹) گتپاوه تیا نه وه.

^(۲) نه حمده (۱۹۸۵) و النسانی (۱۸۷۰) گتپاوه تیا نه وه، پیاوړک گوتی: نه ی پېغه مېری خوا نه هه تاییه ته بؤ نه و یان بؤ هه موومان، فرمووی: "به لکو بؤ هه مووتانه". نه لبانی له (أحكام الجنائز/۱۱۱) به "سه حیح" ی داناوه.

پیتی بلّی: نه‌ی پیغه‌مبهری خوا نه‌و بۆنی به‌ه‌شت ده‌کات.
به‌ نه‌نسارپییه‌کانی که‌له‌که‌شم بلّی، له‌لای خاوی په‌روه‌ردگار هیچ عوزرئیکیان نییه، که‌ر
کافره‌کان بگه‌نه‌ پیغه‌مبهری خوا نه‌وانیش برژانگیک به‌ پیلوی چاوه‌کانیان مابیت، ئینجا
گیانی سپارد، ﷺ^(۱).

ئه‌مه‌ش سه‌رقالبون و گرنگیدانی پیغه‌مبهره ﷺ بۆ هاوه‌له‌کانی و هه‌والپرسیانیانه‌ بۆ
ئه‌وه‌ی بزانیّت چیان به‌سه‌ر هاتوو و بۆچی دیارنین^(۲).
که‌ سه‌عد گوتی: "بۆنی به‌ه‌شت ده‌که‌م"، له‌وانه‌یه‌ مه‌به‌ستی راسته‌قینه‌ نه‌بیّت،
ره‌نگ بی بۆنیکی خۆشی کردبی له‌ بۆنی ئاسایی دوور بیّت، وای زانیوو که‌ به‌ه‌شته،
یان له‌وانه‌شه‌ مه‌به‌ستی ئه‌وه‌بی که‌ زۆر دلنیا، ئه‌وه‌ی بۆی شاردراره‌ته‌وه‌ ئیستا بۆته
شتیکی هه‌ستپیکراو له‌لای^(۳).

پیغه‌مبهر ﷺ دایک و باوکی ده‌کردنه‌ فیدای هه‌ندیکیان:

سه‌عدی کوپی ئه‌بی وه‌قاص ده‌لّیت: له‌ رۆژی ئوحد پیغه‌مبهر ﷺ تیره‌کانی
له‌ناو هه‌گه‌که‌ی بۆ من ده‌ره‌ینا و فره‌مووی: "دایک و باوکم به‌ فیدات بیّت، تیر
بارانیان بگه"^(۴).

ئه‌م وشه‌یه‌ له‌لای عه‌ره‌به‌کان بۆ ده‌ستخۆشی به‌کاردیت، واته‌ ئه‌گه‌ر بکراپایه‌ دایک و
باوکم بکه‌ فیدات ئه‌وا وام ده‌کرد، چونکه‌ ئه‌وان زۆر خۆشه‌ویستن له‌لام.
له‌ گێڕانه‌وه‌یه‌کی موسلیمیشدا هه‌ر له‌ سه‌عه‌ده‌ وه‌ هاتوو، که‌ پیغه‌مبهری خوا ﷺ دایک
و باوکی بۆ کوکردنه‌وه‌، به‌یه‌کجار پیتی فره‌مووه‌.

ده‌لّیت: پیاویک له‌ بی باوه‌په‌کان وه‌کو ئاگر به‌ربوو ناو موسلمانان، پیغه‌مبهر ﷺ پیتی
فره‌موو: "تیربارانیان بگه، باوکم و دایکم فیدات بن".

جا تیریکم بۆی ده‌ره‌ینا سه‌ری پتوه‌ نه‌ماوو، هاویشتم له‌ ته‌نگه‌م دا، که‌وته‌ خواره‌وه‌
و عه‌وره‌تی ده‌رکه‌وت.

پیغه‌مبهر ﷺ پیکه‌نی تا ته‌ماشای ددانه‌کانیم کرد.

^(۱) بیهقی له (دلائل النبوة ۳ / ۱۶۹) گێڕاویته‌وه، مالک له (الموطأ ۸۸۴) له یه‌حیای کوپی سه‌عیدی
گێڕاوه‌ته‌وه، ابن عبدالبر ده‌لّیت: "ئه‌م فره‌موده‌یه‌م له‌به‌ر نییه، نه‌مدیوو ته‌نیا له‌لایه‌ن زانایانی بواری
ژیاننامه‌ی پیغه‌مبهر نه‌بیّت، له‌لای ئه‌وان فره‌موده‌یه‌کی (مشهور)ه".

^(۲) المنتقى شرح الموطأ (۳/۶۸).

^(۳) سبل الهدی والرشاد فی سيرة خير العباد (۴/۲۴۷).

^(۴) بوخاری (۴۰۵۵) و موسلیم (۲۴۱۲) گێڕاوه‌تیانه‌وه‌

که پېغمبەری خوا ﷺ پێکەنی وهك دڵخۆشییهك به مردنی بێ باوه‌په‌که نه‌ك له‌به‌ر
ئه‌وه‌ی عه‌وه‌په‌تی ده‌ركه‌وت^(۱).

عه‌بدوللای کۆپی زوبێر ﷺ ده‌لێت: له‌ رۆژی خه‌نده‌ق من و عومه‌ری کۆپی ئه‌بو
سه‌له‌مه‌ له‌ وه‌ق‌ه‌لایه‌ بووین که ئافره‌تانی تێدابوو، جارێک ئه‌و پش‌تی بۆ من نزم ده‌کرده‌وه
بۆ ئه‌وه‌ی ته‌ماشایان بکه‌م، جارێکیش من، بۆ ئه‌وه‌ ته‌ماشایان بکات.

سه‌یرم کرد بینیم وا زوبێر له‌سه‌ر پش‌تی ئه‌سه‌په‌که‌ ده‌چێته‌ لای یه‌هوه‌ییه‌کانی (به‌نی
قوره‌یزه‌) دووجاریان سێ جار.

کاتی‌ک گه‌رامه‌وه‌ پێم گوتم: باوکه‌ بینیم تۆ ده‌چێته‌ لای ئه‌وان.

گوتم: ئایا منت بینی؟

گوتم: به‌لێ.

گوتم: پېغمبەری خوا فەرمووی: "کێ هه‌یه‌ هه‌ولای (به‌نی قوره‌یزه‌م) بۆ بێتیت؟".

منیش خێرا ده‌رچووم، کاتی‌ک گه‌رامه‌وه‌ پېغمبەری خوا پێی فەرمووم: "باوک و دایکم
فیدات بن"^(۲).

ئه‌وه‌وی گوتویه‌تی: حه‌قیقه‌تی فیدا له‌مه‌دا نییه‌، به‌لکو ئه‌مه‌ وشه‌یه‌کی
ده‌ستخۆشییه‌، راگه‌یان‌دی خۆشه‌ویستی و گه‌وره‌یی پله‌وپایه‌تی بۆی.

له‌م فەرمووده‌یه‌دا تایبه‌تمه‌ندی و گه‌وره‌ییه‌که‌ هه‌یه‌ بۆ کۆپی زوبێر، چونکه‌ له‌ ته‌مه‌نه‌
بچوکه‌ توانی کاره‌که‌ زۆر به‌ وردی و سه‌رکه‌وتوانه‌ ئه‌نجام بدا، کۆپی زوبه‌یر له‌ رۆژی
کۆچکردندا له‌ مه‌دینه‌ له‌ دایک بووه‌، جه‌نگی خه‌نده‌قیش له‌ سه‌ر رای زۆریه‌ی زانایان، له‌
سالی چواره‌می کۆچی روویداوه‌، جا له‌ کاته‌ی کاره‌که‌ی وه‌ها به‌ تۆکمه‌یی و جوانی
ئه‌نجام داوه‌ ته‌مه‌نی له‌ خوار چوار سالاندا بووه‌^(۳).

پېغمبەر ﷺ به‌ مردنیان خه‌مبار ده‌بوو و له‌سه‌ریان ده‌گه‌ریا:

عه‌بدوللای کۆپی عومه‌ر ﷺ ده‌لێت: له‌ شه‌ری موته‌ پېغمبەر ﷺ زه‌یدی کۆپی
حاریسه‌ی کرده‌ سه‌رکرده‌ی سوپا.

پېغمبەر ﷺ فەرمووی: "گه‌ر زه‌ید کوژرا، با جه‌غه‌ر بێته‌ سه‌رکرده‌، گه‌ر جه‌غه‌ریش
کوژرا، با عه‌بدوللای کۆپی ره‌واحه‌ بێتی".

^(۱) شه‌رحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موس‌لیم (۱۵/۱۸۵).

^(۲) بوخاری (۳۷۲۰) و موس‌لیم (۲۴۱۶) گێراوه‌تیانه‌وه‌

^(۳) شه‌رحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موس‌لیم (۱۵/۱۸۴).

عه‌بدوللا ده‌لئیت: من له‌و شه‌په له‌گه‌لیاندا بووم، به دوا‌ی جعفری کوپی نه‌بوتالیب گه‌راین، بینیمان له‌نا کوژاوه‌کانه و نه‌وده‌ده و نه‌وده‌نده نوکه تیر و پمی به‌رکه‌وتوو^(۱).

نه‌نه‌سی کوپی مالیک ﷺ ده‌لئیت: پیغه‌مبهر ﷺ له کاتی روودانی نه‌م شه‌په و تاریکی خوینده‌وه و فهرمووی: "زه‌ید ئالاگه‌ی گرتنه ده‌ست، پاشان بریندار کرا، دوا‌ی نه‌و جعفری کوپی نه‌بوتالیب وه‌ری گرت نه‌ویش کوژا، پاشان عه‌بدوللا‌ی کوپی ره‌واحه وه‌ری گرت تا نه‌ویش کوژا... چاوه‌کانی فرمی‌سکیان ده‌باراند .. له دوا‌یدا خالیدی کوپی وه‌لید وه‌ری گرت بی نه‌وه‌ی سه‌رکوده بیئت، به‌لام سه‌رکه‌وتنه‌که له‌سه‌ر ده‌ستی نه‌و به‌دیهات"^(۲).

خاتوو عایشه ؓ ده‌لئیت: پیغه‌مبهری خوام بینی سه‌ری عه‌بدوللا‌ی کوپی مه‌عزونی ماچ ده‌کرد به مردووی، تا بینیم فرمی‌شک به‌سه‌ر کو‌لمه‌کانیدا دینه‌خواره‌وه.
له گیزانه‌وه‌یه‌کی تردا: چاوه‌کانی فرمی‌سکیان ده‌باراند^(۳).

موته‌لیبی کوپی عه‌بدوللا ده‌لئیت: کاتیک عوسمانی کوپی مه‌زعون مرد، ته‌رمه‌که‌یان له ماله‌وه هینایه ده‌روه و بردیانه گو‌پستان و به‌خاکیان سپارد، پیغه‌مبهر ﷺ فهرمانی به که‌سێک کرد به‌ردیکی بۆ بینیت، به‌لام نه‌یتوانی هه‌لیب‌گرت.
پیغه‌مبهر ﷺ به خۆی بۆی هه‌لسا و قۆل و باسکی بۆ هه‌لکرد.

موته‌لیب ده‌لئیت: نه‌وه‌ی نه‌مه‌ی بۆ گیزاوه‌وه له باره‌ی پیغه‌مبهری خوا ده‌یگوت: وه‌کو بلایی سه‌یری سپا‌یه‌تی قۆلی پیغه‌مبهری خوام ده‌کرد، کاتیک قۆلی هه‌لکرد، پاشان به‌رده‌که‌ی هه‌لگرت و هینای له‌لای سه‌ری داینا و فهرمووی: "نه‌مه بۆ نه‌وه‌یه گه‌پی براکه‌می پی بنا‌سمه‌وه، نه‌و که‌سه‌ی وه‌فاتیش ده‌کات له خزم و کهس و کاری خۆم له‌لای نه‌و بیشارمه‌وه"^(۴).

عوسمانی کوپی مه‌زعون برای شیری پیغه‌مبهری خوا ﷺ بوو، هه‌ردوو کوچی نه‌نجامداوه، به‌شداری شه‌ری به‌دري کردوو، له سه‌رده‌می نه‌فامیدا ئاره‌ق خواردنه‌وه‌ی له‌سه‌ر خۆی حه‌رام کرد، نه‌و یه‌که‌مین که‌سی موهاجیره‌کانه له مه‌دینه بمریت له مانگی

^(۱) بوخاری (۴۲۶۱) گیزاوه‌تیه‌وه.

^(۲) بوخاری (۱۲۴۶) گیزاوه‌تیه‌وه.

^(۳) نه‌بو داود (۳۱۶۳) و ترمزی (۹۸۹) و ابن‌ماجه (۱۴۵۶) گیزاوه‌تیانه‌وه، نه‌لبانی له (مختصر الشما‌ئل ۲۸۰)

به "سه‌حیح"ی داناوه

^(۴) نه‌بو داود (۳۲۰۶) گیزاوه‌تیه‌وه، نه‌لبانی له (أحكام الجنائز/ لا ۱۵۵) به "حه‌سن"ی داناوه.

شەعبان، کە ۳۰ مانگ بەسەر هێجرەدا تێپەڕی بوو. کەسیکی زۆر خواناس و دنیا نەویست و خۆپاریز بوو، یەکیکە لە هاوێڵە هەرگەرە وچاکەکان^(۱).

ئێین قودامە دەلیت: دروستە قەبر نیشان بکریت بە بەردێک یان دارێک، ئیمامی ئەحمەد گوتوویەتی: بۆ ناسینەوێ دەروستە قەبر نیشانیەکی لە لا دابندرێت، پیغمبر ﷺ قەبری عوسمانی کۆپی مەزەونی نیشان کرد^(۲).

سوننەتەیشە خزمەکان لە جێگایە کۆ بکرینەوێ، بەلگەش فەرموودە کە یەتی کە فەرمووی: "ئەوانەیی دەمین لە خزم و کەس و کاری خۆم لەلای ئەو بیشارمەوێ". عوسمان برای بوو لە شیردا، دوو مەین کەس لەو شوێنەدا بە خاکی سپارد ئیبراھیمی کۆپی بوو^(۳).

پیغمبر ﷺ راویزی بە هاوێڵەکانی دەکرد، ئەمەش وەک کارکردن بە نایەتی ﴿وَشَاوَرَهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ ئێین بەتال دەلیت: راویزکردن سوننەتێکە کەس نییە پێویستی پێی نەبێت، ئەگەر یەکیک هەبوا یە پێویستی پێی نەبوا یە ئەو پیغمبەری دەبوو، چونکە جوبریل پای پاستی لە ئاسمانەوێ بۆ دەهێنا.

بەلام بریاردانی کوتایی و ئەنجامدانی دەگەرپێتەوێ بۆ پێشەوا، کەس تیایدا بەشداری ناکات، خوای گەرە فەرموویەتی: ﴿وَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾ آل عمران: ۱۵۹ عەزیمەتی بریاردانی گەراندۆتەوێ بۆ ئەو، داواشی لیکردووە بەشداریت لە وەرگرتنی را لەگەڵ ئەوانی تردا^(۴).

حەسەنی بەسەری دەلیت: ئەگەر کۆمەلێک شەتیکیان بەسەر هات، پاشان هەلسان بە کۆبوونەوێ و راویزیان بەیەکتر کرد و رایان گۆریەوێ، ئەو خوای گەرە بۆ چاکترین رێگا و چارەسەر رێنمایان دەکات^(۵).

شاعیر دەلیت:

الرأي قبل شجاعة الشُّجْعَانِ هو أولٌ وهي المحلُّ الثاني
فإذا هما اجتماعاً لنفس حرة بلغت من العُلْيَا كلَّ مكان

(۱) سەیری ژبانیامەیی بکە لە (الإصابة ۴/۴۶۱).

(۲) المغنی (۲/۱۹۱).

(۳) مرقاة المفاتیح (۵/۴۵۷).

(۴) شرح ابن بطال علی صحیح البخاری (۵/۳۳۴).

(۵) روضة العقلاء (۱/۱۹۲) لابن حبان

گوئی بو رایه‌کانیان ده‌گرت و وه‌لامی پیشنیاره‌کانی ده‌دانه‌وه:

ئه‌بوهره‌پره ﷺ ده‌گرتیته‌وه و ده‌لێت: ئیمه له ده‌وری پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ دانیشتبووین، ئه‌بو به‌که‌ر و عومه‌ر و چه‌ند که‌سیکی تر بووین.

پیغمه‌به‌ر ﷺ له‌ناومان هه‌لسا و رویشت، زۆری پیچوو نه‌هاته‌وه‌ ناومان، ترساین له‌وه‌ی شتیکی به‌سه‌ر هاتبێت، شله‌ژاین.

ئیمه‌ش هه‌لساین، من یه‌که‌مین که‌س بووم ده‌رچووم بۆ ئه‌وه‌ی له‌ پیغمه‌به‌ری خوا بکه‌پێم، تا چوومه‌ لای باخچه‌ی ئه‌نسارپییه‌ک که له‌ به‌نی نه‌جار بوو. له‌ چوار ده‌وری سوپامه‌وه بۆ ئه‌وه‌ی بزانه‌م هه‌چ ده‌رگایه‌کی هه‌یه، بۆ چوونه‌ ژووره‌وه، هه‌چ ده‌رگایه‌کم نه‌دیده‌وه.

بینیم جۆگه‌یه‌ک له‌ بن دیواره‌که له‌ لای بیری (خاریجه) وه‌ ده‌چیته‌وه‌ ناو بیستانه‌که، جا خۆم وه‌ک ریوی بچوک کرده‌وه، چووم بۆ لای پیغمه‌به‌ری خوا.

فرمووی: "تۆ ئه‌بوهره‌پره‌ی؟"

گوتم: به‌لێ ئه‌ی پیغمه‌به‌ری خوا.

فرمووی: "چ کارێکت هه‌یه؟"

گوتم: تۆ له‌گه‌لمان بوویت، رویشتی و نه‌گه‌رایته‌وه‌ لامان، ترساین له‌وه‌ی شتیکت به‌سه‌ر هاتبێت، من یه‌که‌مین که‌س بووم، که‌ دلته‌نگ بووم، بۆیه‌ هاته‌م لای ئه‌و باخچه‌یه، خۆم وه‌ک ریوی بچوک کرده‌وه، ئه‌و خه‌لکانه‌ش له‌دوامه‌وه‌ن.

فرمووی: "ئه‌بوهره‌پره‌، ها ئه‌و نه‌علا نه‌بگره‌، هه‌ر که‌سیکت دیت له‌ پشت ئه‌و باخچه‌وه‌ گه‌واهی دا که‌ الله‌ بێ هاوه‌له‌ و دلی له‌سه‌ر ئه‌مه‌ دلتیا و جیگیر بوو، ئه‌وا مژده‌ی به‌هه‌شتی پێ بده‌"^(۱).

یه‌که‌مین که‌س چاوم پێ که‌وت، عومه‌ر بوو، گوئی: ئه‌ی ئه‌بوهره‌پره‌ ئه‌و نه‌علا نه‌چین؟ گوتم: ئه‌مانه‌ نه‌عه‌له‌کانی پیغمه‌به‌ری خوان به‌ مندا ره‌وانه‌ی کردووه، بۆ ئه‌وه‌ی مژده‌ی چوونه‌ به‌هه‌شت بده‌مه‌ هه‌ر که‌سیک، که‌ له‌نا دلییه‌وه‌ و به‌ دلتیاییه‌وه‌ گه‌واهی بدات الله‌ بێ هاوه‌له‌.

^(۱) که‌ نه‌عه‌له‌کانی پێدا بۆ ئه‌و بوو بپێته‌ نیشانه‌یه‌کی ئاشکرا، تا بزانه‌ له‌ لای پیغمه‌به‌ره‌وه‌ هاتووه، هه‌روه‌ها تا گه‌ر له‌باره‌ی پیغمه‌به‌ره‌وه‌ هه‌والیان پێ رابگه‌ینێ له‌ناو دل و ده‌رونیان بچه‌سپێت. گومانی تێدا نییه‌ کاری له‌م جۆره‌ دلتیا به‌خشه، گه‌ر چی هه‌والی پیغمه‌به‌ر، بێ نه‌جامدانی ئه‌م کاره‌ش هه‌ر قبولکراوه‌.

عومر پالتيکی به سنگمه وه نا و بهربوومه وه و کهوته سهر سمته کانم، گوتی: نهی نهبو هوږه پره برؤ بگه پړوه.

به گریانه وه بؤلای پښتانه بهری خوا ﷺ گه پامه وه. عومریش به دوامه وه هات.

پښتانه بهریش ﷺ پتی فهرمووم "چیته نهبو هوږه پره؟".

گوتم: چاوم به عومر کهوت، نهوهی پیت راگه یاندم هوالم پیتدا، جا له منی دا و بهربوومه تا که وتمه سهر سمته کانم، پتی گوتم بگه پړوه.

پښتانه بهر ﷺ فهرمووی: "نهی عومر چی والیکړدی وا بگه؟".

گوتی: نهی پښتانه بهری خوا به باوک و دایکه وه فیدات بم، نایا تو نهبو هوږه پره ت نارووه بؤ نهوهی مژدهی به هشت بداته نه و که سانهی گه واهی ددهن الله تاک و ته نیا و بی هاوه له؟

فهرمووی: "به لی".

گوتی: وا مه که، من ده ترسم خه لکی پشت به مه بیهستن، لییان گه پتی با کاروکرده وه بکه ن.

پښتانه بهر ﷺ فهرمووی: "ده لییان گه پتی"^(۱).

دانی به قسهی عومر نا و پیشنیاره کهی قبول کړد.

"نه و کاره ی عومر له گه پانه وهی بؤ لای پښتانه بهر ﷺ وه نه بی ره خنه گرتن بیت له پښتانه بهر و ره تکرده وهی فهرمانه کانی بیت، نه و کاتیک نهبو هوږه پره ی به م مژده یه ره وانه کړد ته نیا بؤ دلخو شکر دنی ئومه ته که ی بووه، عومریش پتی و ابوو شاردنه وهی نه م مژده یه باشتره بویان، نه مهش بؤ نهوهی ته نیا پشت به مه نه بهستن و کارکردن خیرتره له و مژده خیرایه. جا کاتیک نه م پیشنیاره ی کړد، پښتانه بهری خوا ﷺ لیی وهرگرت و دانی پیتدا"^(۲).

له سووډه کانی نه م فهرمووډه یه:

- دانیشتنی زانا له گهل قوتابه کانی بؤ نهوهی فیریان بکات و وه لای پرسیاره کانیان بداته وه.
- نه گهر بیه ویت باسی کومه لیک بکات، که ژماره یان زور بیت، نه و باسی هه ندیکیان دهکات، باس ریژارد و ناوداره کانیان دهکات، پاشان ده لیت: بؤ نه وانه ی تریش.
- هاوه له کان زور ناگایان له پښتانه بهر ﷺ بووه و به مافه کانی هه لساون و نیگه ران و دلته نگ ده بوون نه گهر شتیکی به سهر دا بهاتبایه.

^(۱) موسلیم (۳۱) گیزاوه تیه وه.

^(۲) شهرحی نهوهی له سه حیحی موسلیم (۲۳۸/۱).

- گرنيگيدانی شوپنكە وتوان بە مافی پېشەوايه كه يان، هەولدانيان بۆ دابينکردنی بەرژوهندەبیه کانی و دورخستنه وهی مه ترسی لیتی.
- دروسته بجیتە ناو مولکی كه سێك بێ مۆلەت، گەر بزانی پیتی ناخۆش نییه، ئەمەش بە پیتی ئەو خۆشه و یستیهی له نۆواندا هیه، چونكه ئەبو هورەیره چوو ناو بیستانه كه، پېغەمبەر ﷺ ره خنهی لی نه گرت و دانی پیدانا. ئەمەش هەر تاییهت نییه به چوونه ناو زهویه كهی، به لگو بۆی دروسته سوود له كه لۆپه له کانی ببینیت و خواردنه كهی بخوات و بۆ ماله وهشی بباته وه و سواری ئەسپه كهی ببیت، جگه له م هەلسوكه وتوانه، كه زانراوه نابیته گرانی و نیگه رانی له سەر خاوه نه كهی.
- ئەو ئیمانهی خاوه نه كهی رزگار دهكات له مانه وهی مه تاهه تایی له ناو ئاگر، ئەوا ده بیت له ناو دل جیگیر بیت و به زمانیش بگوتری.
- دروسته هەندیک زانیاری بشاردریته وه، كه هیچ پتویستیهك بۆ گوتنیا نییه، ئەمەش وهك به رژه وهندییهك یان ترسان له روودانی مه ترسییهك.
- ئاماژه کردنی شوپنكە وتوو بۆ پېشەواكهی به شتیک پیتی باش و به رژه وهندی بیت، پېشەواش رازی بیت له سەر ئەو ئاماژهیه ئەگەر پیتی باش بوو هه روه ها پاشگه زبوونه وه له و فرمانه ی دهري کرد به هۆیه وه.
- دروسته پیاو به یه كێك بلی، به دایك و باوكم فیدات بم ^(۱).

له رۆژی به در پېغەمبەر ﷺ پېشنیاری هاوه لیکي جیهه جی کرد:

پېغەمبەر ﷺ گه یشته به در و له وی دابه زی.

حه بابی کوپی مونزیر گوتی: ئەي پېغەمبەري خوا، ئەو شوپنەي لیتی دابه زی خوا بۆ تۆي هەلباردووه، كه ناتوانين نه پيش بکهوين يان بجینه دواوه، يان بابه ته كه را و بۆچوون و فروفیلي جهنگه؟

هەرموی: "به لگورا و بۆچوون و فروفیلي جهنگه".

گوتی: ئەي پېغەمبەري خوا، ئەم شوپنە شوپنیکي باش نییه، به خەلکی بلی با هەلسن تا دهگهینه ئەو ئاوهی نزیک دوزمنه، جا له وی داده به زین، پاشان جۆگه ئاوه کان تیک ده دهین و هه زیکی له سەر دروست ده کهین و پر ئاوی ده کهین، ئینجا شه پریان له گەل ده کهین، به و حاله ئیمه ئاو ده خوینه وه ئەوان ناخۆنه وه.

^(۱) شەرحی نەووەی له سەحیحی موسلیم (۲۳۸/۱).

پېغه مېهر ﷺ فرمووی: "تو رای خۆت دەریزی".

پېغه مېهر ﷺ و خەڵکە کە هەڵسان، چوون تا گەشتنە ئاوەکەى نزیک دوژمن، لەوێ دابەزین و فرمانی کرد جۆگەکان تێک بدەن و حەوزێکی لەسەر بێرە کە دروست کرد و پر ئاویان کرد، پاشان چەند دەفرێکی ئاو خواردنەوێان هەڵدا ناوی^(۱).

پېغه مېهر ﷺ لە شەری ئوحد، لە رای خۆی ھاوێ خوارەو و چوووە سەر رای ھاوێ لەکانی: عبداللای کورێ عباس ﷺ دەلێت: لە رۆژی بەدر پېغه مېهر ﷺ شمشیری (نول الفقار) وەک دەستکەوتی شەڕ وەرگرت، لە رۆژی ئوحدیش هەر بەو شمشیرە خەونی لەبارەى روودانی جەنگی ئوحد بینی.

کاتێک موشریکەکان لە رۆژی ئوحد ھاوێ سەر پېغه مېهر ﷺ، پېغه مېهر ﷺ رای وابوو هەر لە مەدینە بمێنێتەو و شەریان لەگەڵ بکات، خەڵکانێک کە بەشداری شەڕی بەدریان نەکرد بوو، گوتیان: ئەى پېغه مېهرى خوا با بۆیان دەریچین و لە ئوحد لەگەڵیان بجەنگین، هیوامان وایە بگینە ئەو پاداشتەى ئەهلى بەدر بە دەستیان هێناو.

هەر بە پېغه مېهرى خواوە ﷺ بوون، تا زۆی و بەرگی جەنگی لەبەر کرد، کاتێک بەرگی جەنگی لەبەر کرد، پەشیمان بوونەو، گوتیان: ئەى پېغه مېهرى خوا لە مەدینە بمێنەو، با را هەر پای خۆت بێت، فرمووی: "بۆ هیچ پېغه مېهرێک نییە جلۆبەرگی جەنگ لەبەر بکات و نوابی لەبەرى بکاتەو، تا خۆی گەرە حوکم لە نێوان خۆی و دوژمنەکەى دەکات..^(۲)".

لە رووداوی (بوختان-إفك) پېغه مېهر ﷺ راویژی بە ھاوێ لەکان کرد، خاتوو عائیشە ﷺ دەلێت: کاتێک ئەوێ باسکرا لەبارەى منەو، ئەوێ منیش زانیم، پېغه مېهر ﷺ لەبارەى منەو هەڵسا و تارێکید، دوو شایەدومانەکەى گوت و سوپاس و ستایشی خۆی گەرەى کرد بەوێ شایەنى بێت، پاشان فرمووی: "ئەى خەڵکینە رای خۆتانم پێی بلێن سەبارەت بەو کەسەى خێزانەکەمى تاوانبار کردووە، سوێند بە الله هیچ خراپەیکم لە خێزانەکەم نەدیووە، کەسێکیشان تاوانبار کردووە، سوێند بە الله هیچ کات خراپەیکم لێ نەدیووە، ئەگەر ھاوێتە مالم ئەوا من لەوێبوم، ئەگەریش لە سەفەریکدا دیار نەبام ئەویش دیار نەدەبوو..^(۳)".

(۱) السيرة النبوية (۱۶۷/۳) لأبن هشام، سەنەدەکەى "زەعیف".

(۲) الحاكم (۲۵۸۸) گێراوەتیەو، الذهبي بە سەحیحى داناو، بوخارى بەشیکی داناو بە ناوێشانى فرمايشتى پەرورەدگار (شاوهرم فى الامر).

(۳) ترمذی (۳۱۸۰) گێراوەتیەو، دەقى ئەسلى فرمودەکە لە بوخارى (۴۱۴۱) و موسليم (۲۷۷۰) هەبە.

پێغه مەبر ﷺ گەنگى بە کاروبارى هاوێهەکانى دەدا، سکی بە حالى هەندیکیان دەسوتا و بەهۆیانەوه غەمبار دەبوو:

بەپاستى هاوێهە بەپێزەکانى بەرگەى زۆر لە ناخۆشى و مەینەتییهکانى ژيانان گرتووه، بە تايبەتیش ئەوانەى لە پێش ئیسلامدا لە ژيانى خۆشدا دەژيان، ئەوه موسەبى کۆپى عومەیره ﷺ وازى لە دونیا هێنا و دایک و خزم و کەسى جێهێشت و بۆ لای پێغه مەبرى خوا ﷺ کۆچى کرد.

موحەمەدى کۆپى کەعبى قەرەزى دەلێت: بۆيان گێڕامەوه کە عەلى کۆپى ئەبو تالیب دەلێت: لە رۆژێکى زۆر سارد و دژوار بەبرسیهتێ لە مالى پێغه مەبرى خوا ﷺ هاتمەدەر، پارچە پێستیکى دپاوم هەلگرتەوه و ناوه پاستەکەیم کردە ملى خۆم و ناوه ندەکەشم لە ناوقەدم توند کرد، بە داوى دارخورما بەستەمەوه تا خۆمى پێ گەرم بکەمەوه.

من زۆر برسى بووم، ئەگەر لە مالى پێغه مەبرى خوا ﷺ خواردن هەبوايه دەمخوارد. جا دەرچووم بۆ ئەوهى شتێک بەدەست بێنم.

بەلای باخچەى جوله کە یە کدا رویشتم کە خەریکی ئاو هەلێنجان بوو بە دۆلکە یە ک، کە لە سەر چەرخێک دە یخولاندەوه و هەلێ دەدایە ئاو ئاوێهە. لە کەلێنى باخچە کە تەماشام کرد.

گوتى: ئەى ئەعرابى چیتە؟ رازیت لە جياتى هەلێنجانى هەر دۆلکە ئاوێک دەنکە خوارمايه کت بەدەمى؟

گوتم: بەلێ، دەرگا کە بکەرەوه تا بێمە ژوورەوه.

دەرگا کە ی کردەوه، منیش چوومە ژوورەوه و دۆلکە کە ی پێدام.

هەر کاتێک دۆلکە یە کم هەلێنجا، دەنکە خورمايه کى پێ دەدام، تا ئاو لە پى دەستم پى بوو، ئینجا دۆلکە کم بەردا و گوتم بەسمە.

هەموویانم خواردن و پاشان هەندیک ئاویشم خواردەوه.

دواتر چوومە مزگەوت، بینیم وا پێغه مەبرى خوا ﷺ لە وێهە.

کاتێک ئێمە دانیشتبوون لە مزگەوت، موسەبى کۆپى عومەیر هات، عەبايه کى پێنە کراوى لە بەر بوو ^(١).

^(١) واتە: بە پێست پێنە کرابوو، موسەبى کۆپى عومەیر قورەیشى بوو، کۆچى کرد بۆلای پێغه مەبر، ئەو هەموو ناز و نيعمت و مال و سامانەى لە مەککە جێهێشت، یە کێکە لە گەرە هاوێهەکانى ئەملى (صوفه)

کاتیک پېغه مېری خوا ﷺ نه وی بیڼی، بۆی گریا، بۆ نه و بارونځه ی پېشتر له سهری بوو له ناز و نیعمه ت و خوشگوزه رانی، نیستاش به و حاله دژوره وه ده بیڼیت.

پاشان پېغه مېری خوا ﷺ فهرمووی "چونه نه گهر یه کیکتان به یانی پوښاکیک له بهر بکات و نیواره ش پوښاکیک تر^(۱)، له بهر ده میدا قاپیک دابندریت و یه کیک تر مه لېگریت و هک چۆن که عبه ده پوښریت^(۲)، به هه مان شیوه ماله کانی پیوښیت^(۳)".

گوتیان: نه ی پېغه مېری خوا نه وکات حالمان زږر باشر ده بیت له مړو، پشتی خومان ی ده که یڼه وه و خومان بۆ عیباده ت و په رستن ته رخان ده که یڼ. پېغه مېر ﷺ فهرمووی: "نیوه نیستا زږر باشر تن له و روزه".

نه گهر له بهر بهر ژوره ونډیه کیښ داواکانی رته بگردبانه وه، به لام له بهر امبه ردا دنی رازی ده کړن:

نه بو سه عیدی خودی ﷺ ده لیت: نه و به خشینانه ی پېغه مېر ﷺ به قورپیش و هوزه عره به کانی دا، نه نسارپیه کان هیچ کامیک له و به خشینانه یان بهر نه که وت، جا شتیک له دلایان دروست بوو، تا بووه قسه وباس له ناویان، یه کیکیان گوتی: پېغه مېر تازه چوه ناو گه له که ی خوی، سه عدی کورپی عوباده ده رچوه لای و گوتی: نه ی پېغه مېری خوا نه و کومه له نه نسارپیه شتیکیان له دلدا دروستبووه بهرامبه ر تو، به هوی نه و ده سته وتانه ی به سر گه له که ت و هوزه عره به کان دابه شت کردوه و نه وانیش هیچیان وهر نه گرتوه.

فهرمووی: "نه ی سه عد توش داوا ده که ی؟".

گوتی: من ته نیا یه کیکم له گه له که م و ده مویت نه مه ت پی رابگه ینم.

فهرمووی: "ده له فلانه شوین گه له که ت کوبکه ره وه بوم".

ده لیت: جا سه عد رویش و گه له که ی له و شوینه کۆکرده وه.

چهنه پیاویکی موهاجیر هاتن و موله تی دان و چونه ژوره وه، چهنه که سیکی تریش داویان کرد بچن به لام رته ی کردنه وه.

یه کیکه له هره هاو له بهر پیز و بهرزه کان، له نه فامیدا له هه مو که س زیاتر له ناو ناز و نیعمه تی و ژیانی خوشدا بوو، به لام که موسلمان بوو وازی له دنیا هیتا.

^(۱) واته حالتان چۆن ده بیت، نه گهر مال و سامانتان زږر بوو، به جوریک له سره تای رۆز پوښاکیک له بهر بکن و کوتاییه که شی پوښاکیک تر، بکه ونه ناو له زره تی دنیا.

^(۲) نه مه نامازه یه که بق زوری و جوراو جوری خواردنی سرخوانه کان که له بهر دم خاوه ن ناز و نیعمه ته کان داده ندریت.

^(۳) واته: رازندنه وه تان به جل و بهرگی جوان و گرانبه ها وه زیاده پوییه که له نیعمه ت.

کاتیڤ کۆبوونه‌وه و سه‌عد هاته لای و گوتی: ئه‌وا ئه‌نساپییه‌کانم بۆت کۆکرده‌وه.
جا پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هاته لایان و سوپاس و ستایشی خوای په‌روه‌ربگاری کرد و پاشان
فرمووی: "ئهی گه‌لی ئه‌نساپ ئه‌وه‌ی گوتوتانه پیم گه‌یشتووه، ئه‌و شته چیه له‌ناو
دل‌تان دروست بووه؟ ئایا که هاتم بۆ ناوتان گومرا نه‌بوون، خوای گه‌وره هیدایه‌تی دان،
هه‌زار نه‌بوون خوای گه‌وره ده‌وله‌مه‌ندی کردن، نوژمنی یه‌کتری نه‌بوون خوای گه‌وره
دله‌کانی له‌گه‌ل یه‌کدی ناشت کردنه‌وه."

گوتیان: به‌لکو خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی به‌خشنده‌تر و باشت‌تر.

فرمووی: "ئهی گه‌لی ئه‌نساپ بۆچی وه‌لام ناده‌نه‌وه؟"

گوتیان: ئهی پیغه‌مبه‌ری خوا به‌ چ وه‌لامت بده‌ینه‌وه، چاکه و منته و به‌خشین هه‌ر بۆ
خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌یه‌تی.

فرمووی: "سویند به‌ خوا ئه‌گه‌ر بتانه‌وی، ده‌لێن و راستیش ده‌بیژێن گه‌ر بلێن: که
هاتی بۆلامان به‌ درۆیان خستبوویه‌وه ئیمه باوه‌رمان پێ کردی، نوڤابووی ئیمه سه‌رمان
خستی، ده‌رکراو بووی ئیمه له‌باوه‌شمان گرتی، هه‌زاربووی ئیمه ده‌وله‌مه‌ندمان کردی.

ئهی گه‌لی ئه‌نساپ، ئایا له‌به‌ر مائیکی که‌می دونه‌یا شتی‌کتان له‌ناو دله‌کانتان دروست
کردووه، که من ویستم بیده‌مه که‌سانیک تازە موسلمان بوونه بۆ ئه‌وه‌ی دله‌کانیان راگیر
بکه‌م، ئیوره‌شم داوه‌ته‌وه ده‌ست ئسیلامه‌که‌تان؟

ئهی گه‌لی ئه‌نساپ ئایا رازی نابن خه‌لکی به‌ مه‌پ و وشتریک بکه‌پینه‌وه، ئیوه‌ش له‌گه‌ل
خۆتان پیغه‌مبه‌ری خوا ببه‌نه‌وه؟

سویند به‌و که‌سه‌ی گیانی موحه‌مه‌دی به‌ ده‌سته، ئه‌گه‌ر کۆچکردن نه‌بوايه ئه‌وا
ده‌بووم به‌ یه‌کێک له‌ ئه‌نساپییه‌کان، ئه‌گه‌ر خه‌لکی هه‌مووی به‌ناو نوڵیکدا بپۆن و
ئه‌نساپییه‌کانیش به‌ ته‌نیا به‌ناو نوڵیکدا بپۆن ئه‌وا رێگه‌ی ئه‌نساپییه‌کان ده‌گره‌مه‌به‌ر.
خودایه له‌ ئه‌نساپییه‌کان خۆشبه‌، خودایه له‌نه‌وه‌ی ئه‌نساپییه‌کان خۆش به‌، خودایه
له‌ نه‌وه‌ی ئه‌نساپییه‌کان خۆشبه‌."

ده‌لێت: جا خه‌لکه‌که‌ گریان هه‌تا ریشیان به‌ فرمیسک ته‌پوو، گوتیان: به‌ دابه‌شکردنی
پیغه‌مبه‌ری خوا رازین.

پاشان پیغه‌مبه‌ری خوا رویشت و ئیمه‌ش په‌رته‌وازه‌ بووین^(۱).

(۱) نه‌حمه‌د (۱۱۳۲۲) گێڕاوه‌تی‌وه، الهیمی ده‌لێت: "رجال الروایة الأولى لأحمد رجال الصّحیح غیر محمد بن
إسحاق، وقد صرح بالسمع"، مجمع الزوائد (۳۰/۱۰). شعيب الارناؤوط به "حسن"ی داناوه.

پیغمبر ﷺ نهو سیفه‌ته تاییه‌تیانه‌ی هاوه‌له‌کانی هه‌یانبوو هه‌ستی بیده‌کرد و پی‌ی دهرانین:

پیغمبر ﷺ هه‌ستی به‌و سیفه‌ت و خاسیه‌ته تاییه‌تانه‌ی هاوه‌له‌کانی ده‌کرد، که پی‌ی له‌یه‌کتری جیاده‌بوونه‌وه، هه‌ر نه‌ویش هه‌رموویه‌تی: "به‌زه‌یی ترین که‌س ده‌ره‌ق به‌نومه‌ته‌که‌م نه‌بو به‌کره، توندترینان له‌سه‌ر هه‌رمانی خوا عومه‌ره، به‌شه‌رمترینان عوسمانه، عه‌لی کوپی نه‌بو تالیبش زانترینانه له‌دادگه‌ری، له‌هه‌مووشیان زانتر به‌حلال و هه‌پام موعازی کوپی جه‌به‌له، زانترینان به‌زانستی میرات زه‌یدی کوپی سایته، خوینده‌وارترینان بق کتییی خودا نوبه‌ی کوپی که‌عبه، ییگومان هه‌موو نومه‌تیک نه‌مینداری هه‌یه، نه‌مینداری نه‌و نومه‌ته‌ش نه‌بو عوبه‌یده‌ی کوپی جه‌پاچه^(۱)".

"به‌زه‌یی ترین که‌س ده‌ره‌ق به‌نومه‌ته‌که‌م نه‌بو به‌کره" واته: دلنه‌رمه‌ترینانه، چونکه نه‌و سروسشته‌کی وه‌هایه که له‌گه‌ل خه‌لکیدا نه‌رم و به‌به‌زه‌یه.

"توندترینان له‌سه‌ر هه‌رمانی خوا عومه‌ره" واته: به‌تینترینان له‌سه‌ر جیه‌جیکردنی هه‌رمانی خوا و موکرتینان له‌سه‌ری عومه‌ره، وه‌سفکراوه به‌وه‌ی دینیکی به‌هیزی هه‌یه، شه‌یتان به‌ریگایه‌کدا نا‌پوا عومه‌ره پئیدا تیپه‌پبیّت، هه‌روه‌کو پیغمبر ﷺ هه‌رمووی: "ئای نه‌ی کوپی خه‌تتاب، سوینده به‌الله، شه‌یتان نه‌گه‌ر ببینیت تو ریگایه‌کت گرتوته‌به‌ره، نه‌و به‌و ریگایه‌دا نا‌پوا و ریگایه‌کی تر ده‌گریتته به‌ره^(۲)".

"به‌شه‌رمترینان عوسمانه"، واته شه‌رمکردن له‌خوا و خه‌لکی، شه‌رمنییه‌کی گه‌یشتوته نه‌و ناسته‌ی هه‌تا له‌مه‌حره‌مه‌کانیش شه‌رمی ده‌کرد، گه‌ر ته‌نیاشبایه هه‌ر شه‌رمی ده‌کرد، هینده به‌حیا و شه‌رم بووه تا فریشته‌کانی خوا شه‌رمیان لی ده‌کرد. "عه‌لی کوپی نه‌بو تالیبش زانترینانه له‌دادگه‌ری" واته: له‌هه‌موویان زانتر بووه له‌مه‌سه‌له‌ی حوکمکردن و کاروباری دادگا.

"له‌هه‌مووشیان زانتر به‌حلال و هه‌پام موعازی کوپی جه‌به‌له" واته: چی حلال و هه‌پامه له‌حوکه‌مان نه‌و شه‌ره‌زایه لییان.

"زانترینان به‌زانستی میرات زه‌یدی کوپی سایته" واته: زانستی میرات و دابه‌شکردنی و زانینی مه‌سه‌له ئالۆز و قورسه‌کان.

"خوینده‌وارترینان بق کتییی خودا نوبه‌ی کوپی که‌عبه" واته: کارامه‌ترینانه به‌خویندنه‌وه‌ی قورئان و له‌هه‌موویان زیاتر قورئانی پیروزی له‌به‌ره.

(۱) ترمذی (۲۷۹۰) ابن ماجه گه‌راوه‌تیانه‌وه، نه‌لبانی له (السلسلة / ۱۲۲۴) به "سه‌حیح"ی داناوه.

(۲) بوخاری (۶۰۸۵) و موسلیم (۲۳۹۷) له سه‌عدی کوپی نه‌بو وه‌قاص ﷺ گه‌راوه‌تیانه‌وه.

" بێگومان هه‌موو ئوممه‌تێک ئه‌مێنداریکی هه‌یه، ئه‌مێنداری ئه‌و ئوممه‌ته‌ش ئه‌بو عوبه‌یده‌ی کۆپی جه‌راحه‌": واته‌: جێگای متمانه‌یه و ناترسین لێی خیانه‌ت بکات و زۆر تونده‌ له‌سه‌ر پاراستنی ئه‌مانه‌ت^(١).

ده‌بینن پیغه‌مبهری خوا ﷺ هه‌ر یه‌کێک له‌و هاوه‌له‌ گه‌ورانه‌ی به‌ سیفه‌تێکی تایبه‌ت وه‌سف کردووه، ئه‌مه‌ش وا ده‌گه‌ینیت، که هه‌ندیکیان بپێکی زیاتر له‌و سیفه‌ته‌ی تێدايه له‌وانیتر، وه‌کو شه‌رمی عوسمان و دادگه‌ری عه‌لی و ئه‌وانی تر^(٢).

هه‌وه‌ها پیغه‌مبەر ﷺ فرمویه‌تی: "نه ئاسمان که‌سیکی دابۆشیووه و نه زه‌ویش که‌سیکی هه‌لگرتووه، راستگوتر له‌ ئه‌بوزه‌ر، به‌ عیسا‌ی کۆپی مه‌ریه‌م ده‌چیت".
عومه‌ری کۆپی خه‌تتاب گو‌تی: ئه‌ی پیغه‌مبهری خوا ﷺ تو ئه‌و سیفه‌ته ده‌زانیت و دان‌ی پێ ده‌نیت؟

فرموی: "به‌لێ، ئێوه‌ش بیزانن و دان‌ی پێدا بنین"^(٣).

هه‌روه‌ها فرمویه‌تی: "ئه‌گه‌ر که‌سیک هه‌ز بکات سه‌یری عیسا‌ی کۆپی مه‌ریه‌م بکات، با سه‌یری ئه‌بوزه‌ر بکات"^(٤).

پیغه‌مبەر ﷺ ره‌چاوی سیفه‌ته تایبه‌تییه‌کانی هه‌ر هاوه‌لیکی ده‌کرد، به‌پێی ئه‌و سیفه‌تانه‌وه مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ ده‌کردن:

وه‌ک ئه‌وه‌ی ره‌چاوه‌ی سیفه‌تی غیبه‌تی کرد له‌ عومه‌ر، هه‌روه‌کو له‌ فرموده‌ی ئه‌بوهریره‌په‌دا هاتووه، که ده‌لێت: کاتێک ئێمه له‌ لای پیغه‌مبەر بووین، فرموی: "کاتێک من نوستبووم، بینیم وا له‌ به‌هه‌شتم، ده‌بینم وا ئافره‌تێک له‌لای کۆشکێکه‌وه ده‌ستنوێژ هه‌لده‌گریت.

گوتم: ئه‌و کۆشکه‌ می‌کێیه؟

گو‌تیان: می‌عومه‌ری کۆپی خه‌تتابه، ویستم بچمه‌ ناویه‌وه بۆ ئه‌وه‌ی سه‌یری بکه‌م، به‌لام غیبه‌تی تو‌م بیرکه‌وته‌وه عومه‌ر، بۆیه‌ پشتم تێکرد".

عومه‌ری ده‌ستی کرد به‌ گریان و گو‌تی: ئایا چۆن گو‌مانی وا به‌ تو ده‌به‌م؟^(٥)

(١) فیض‌ القدیر (١/٥٨٨، ٥٨٩).

(٢) فتح‌ الباری (١١/٤٤).

(٣) ترمذی (٣٨٠٢) له‌ ئه‌بو زه‌ر ﷺ گێراوته‌وه، ئه‌لبانی به‌ "حه‌سه‌ن" ی داناو.

(٤) ابن‌ أبی شیبه‌ (٣٢٩٣٢) له‌ ئه‌بو هریره‌ ﷺ گێراوته‌وه، ئه‌لبانی له‌ (صحیح‌ الجامع/٦٢٩٢) به‌ "سه‌حیح" ی داناو.

(٥) بوخاری (٣٢٤٢) و موس‌ لیم (٢٣٩٥) گێراوته‌یانوه.

ئەو سوودانەى لەم فەرموودە وەردەگریت:

- پینگەمبەر ﷺ رەچاوى سىفەتى ھاوەلەكانى دەکرد.
 - فەزلى و تايبەتمەندى عومەر دەردەكەوئەت.
 - حوكمدان بۆ ھەر پياويك بەو سىفەتەى ھەيەتى و لەسەرىەتى^(۱).
- ھەروەھا رەچاوى سىفەتى شەرمى عوسمانى دەکرد، ھەروەكو خاتوو عائىشە ؓ دەلئەت: رۆژيك پینگەمبەر ﷺ لە مالاكەم پالى دابوو، ھەر دوو رانەكانى يان قاچەكانى بە ديارەبوون.
- ئەبوبەكر ھات مۆلەتى خواست، ئەويش مۆلەتى پيدا بى ئەوەى خۆى تىك بدات لەسەر ئەو بارەى لەسەرى بوو، ئىنجا دەستى بە قسەکردن کرد.
- دواى ئەو عومەر ھات مۆلەتى خواست، ئەويش مۆلەتى پيدا ھەروەكو خۆى بوو.
- پاشان عوسمان ھات، پینگەمبەر ﷺ پینگەمبەر دانىشت و خۆى پىچاىو، ئىنجا عوسمان ھاتە ژوورەو و ئىنجا قسەى کرد.
- كاتىك رۆيشت پىم گوت: ئەبوبەكر ھاتە ژوورەو خۆت تىك نەدا، پاشان عومەر ھات ھەر خۆت تىك نەدا، تا عوسمان ھاتە ژوورەو خۆت پىچاوه؟
- فەرموى: "ئايا شەرم نەكەم لە پياويك فرىشتەكان شەرمى لى دەكەن"^(۲).
- ئەم فەرموودەى: گەورەبىيەكى ئاشكرائى تىدايە بۆ عوسمان، گەورەبىيە لەلاى

مژدەى سەرەنجەماي باشى پى دەدان:

ھەروەكو لە فەرموودەى ئەنەسى كۆپى ماليكدا ھاتوو، كە پینگەمبەرى خوا ﷺ لەگەڵ ئەبوبەكر و عومەر و عوسمان سەركەوتە سەر چىاي ئوحد، جا چياكە لە ژىر پىيەكانيان لەرزى، فەرموى: "جىگىر بە ئەى ئوحد، تۆ تەنيا پىيەمبەرىك و راستگويەك و دوو شەھىدەت لەسەرە"^(۳).

واتە چىاي ئوحد لەرزى لەبەر ئەوەى شانازى کرد، كە ئەو پىاوه باشانەى لەسەر پىشتە، ئەوانىش پىيەمبەر و ئەبوبەكرى راستگو و ھەردوو شەھىد عومەر و عوسمانە^(۴).

^(۱) فتح البارى (۴۵/۷)، شرح ابن بطال له سەحیحى بوخارى (۵۴۴/۹).

^(۲) موسليم (۲۴۰۱) گىراوہ تىوہ.

^(۳) بوخارى (۳۶۷۵) گىراوہ تىوہ.

^(۴) عون المعبود (۱۶۸/۱۰).

مژده‌ی به‌هه‌شتی پێده‌دان و پله‌وپایه‌ی خۆیانی له‌ به‌هه‌شت بۆ روون ده‌کردنه‌وه:

ئەبو موسای ئەشعەری ﷺ رۆژێک له‌ ماله‌وه‌ ده‌ستنوێژی هه‌لگرت، پاشان له‌ مال هاته‌ ده‌ره‌وه‌ و گوتی: من ئەمڕۆ بۆ پیغه‌مبەری خوا ته‌رخان ده‌که‌م و به‌ درێژایی ئەم رۆژه‌ له‌گه‌ڵیدا ده‌بم.

جا هات بۆ مزگه‌وت و له‌ پیغه‌مبەری خۆی پرسى.

گوتیان: بۆ ئەو شوێنه‌ ده‌رچوو.

ده‌لێت: منیش شوێن پێی که‌وتم، تا چوو ه‌ ناوچه‌ی بیری (ئه‌ریس)^(١)، له‌لای ده‌رگا که‌ دانیشتم، ده‌رگا که‌ی له‌ په‌لکی دارخورمابوو، تا پیغه‌مبەری خوا سه‌رئای کرد و ده‌ستنوێژی هه‌لگرت.

چوومه‌ لای و بینیم له‌سه‌ر بیری (ئه‌ریس) له‌ ناوه‌پاسته‌که‌ی دانیشتوه‌، قاچه‌کانی به‌ دیار خستبووه‌، شۆپی کردبووه‌ ناو بیره‌که‌.

سه‌لام لێکرد، پاشان چوومه‌ لای ده‌رگا که‌ دانیشتم و گوتم: ئەمڕۆ ده‌بمه‌ ده‌رگه‌وانی پیغه‌مبەری خوا.

ئەبوبه‌کر هات و پالێ به‌ ده‌رگا که‌وه‌ نا و گوتم: ئەوه‌ کێیه‌؟

گوتی: ئەبوبه‌کریم

گوتم: له‌سه‌ره‌خۆ.

پاشان رۆیشتم و گوتی: ئەی پیغه‌مبەری خوا ئەوه‌ ئەبوبه‌کره‌ مۆلەت ده‌خوازێت.

فه‌رمووی: "مۆلەتی پێی بده‌ و مژده‌ی به‌هه‌شتیشی پێی بده‌".

چوومه‌ لای ئەبوبه‌کر و پێم گوت: وه‌ره‌ ژووره‌وه‌ و پیغه‌مبەری خوا مژده‌ی به‌هه‌شت پێی ده‌دا.

ئەبوبه‌کر سوپاسی خۆی په‌روه‌ردگار کرد.

ئەبوبه‌کر هاته‌ ژووره‌وه‌ و له‌لای راستی پیغه‌مبەری خوا دانیشته‌ له‌سه‌ر لیواری بیره‌که‌، پێیه‌کانی له‌ ناو بیره‌که‌ دانا و قاچه‌کانی به‌ دیارخست.

پاشان گه‌پامه‌وه‌، دانیشتم، براهه‌که‌شم جێهێشت بۆ ئەوه‌ی ده‌ستنوێژ هه‌لگرت و پاشان دوام بکه‌وێت، گوتم: گه‌ر خوا چاکه‌ی بۆ فلانه‌که‌س بویت ده‌یه‌ینێ.

یه‌کێکی تر ده‌رگای جولاند و گوتم: کێیه‌؟

^(١) کێلگه‌یه‌که‌ له‌ مه‌دینه، نزیکه‌ له‌ (قوبا) له‌و بیره‌دا ئەنگوستیله‌ی پیغه‌مبەر که‌وته‌ ناویه‌وه‌، که‌ له‌په‌نجی عوسماندا بوو.

گوته: عومەری کوپی خەتتاب.

گوتم: لەسەرەخۆ.

پاشان چومە لای پېغمبەر و سەلامم لێکرد و گوتم: ئەو عومەری کوپی خەتتابە مۆلەت دەخوازێت.

فەرمووی: "مۆلەتی پێ بدە و مژدەي بەهەشتیشی پێ بدە".

هاتمەو دەرهو و گوتم: وەرە ژوورەو، پېغمبەر ﷺ مژدەي بەهەشتی پێداي.

ئەویش سوپاسی خوای پەرورەدگاری کرد.

هاتە ژوورەو و لەگەل پېغمبەری خوا لەلای چەپی لەسەر لیواری بیرەکە دانیشت و پێهەکانی هاویشتە ناو بیرەکە.

پاشان گەرەمەو و گوتم: ئەگەر خوای گەرە خێری بۆ فلانەکەس بوێ ئەوا دەیهێنێ.

یەکیکی تر دەرگاکی جولاند و گوتم: کێیە؟

گوته: عوسمانی کوپی عەفانم.

گوتم: لەسەرەخۆ، هاتمەو لای پېغمبەری خوا و هەواڵم پێدا.

فەرمووی: "مۆلەتی پێ بدە و مژدەي بەهەشتی پێ بدە و توشی مەینەتیەکیش دەبێت" (۱).

ئەویش سوپاسی خوای پەرورەدگاری کرد، پاشان گوته: خودا پشت و پەنامە.

چوو ژوورەو و جیگا نەبوو لەسەر لیواری بیرەکە دابنیشیت، لەوێری لەبەرەمبەردا دانیشت.

سەعدی کوپی موسەیب دەلێت: ئەمەم بە گۆرەکانی خۆیان لێک داووتەو (۲).

ئە سوودەکانی ئەم فەرموودەيە:

- دروستە لە روودا ستایشی کەسێک بەکەي، گەر دلتیابووی لەوێ بەمە لەخۆبایی نابێت.
- گەرەیی ئەبۆبەکر و عومەر و عوسمان دەرەکەوێت، ئەوانە ئەهلی بەهەشتن و هەرەها گەرەیی ئەبو موسای ئەشعەری.

(۱) ئەو مەینەتیەي پېغمبەری خوا ﷺ ئاماژەي بۆ کردووە، ئەوا ئەو مەینەتیە بوو کە توشی عوسمان هات لە دوایین ساتەکانی خیلافەتەکەي، کە لە مەلەکەي خۆیدا شەهید کرا، پېغمبەر ﷺ لە فەرموودەيەکی تر روونتر باس دەکات، هەرەکو ئەحمەد (۵۹۱۷) لە ئێبەن عومەرەو دەگێژیتەو و دەلێت: پېغمبەر ﷺ باسی فەتینەيەکی کرد، پیاویک تێپەری و فەرمووی: "ئەو پیاوێ لەو رۆژەدا بە سەتم دەکوژی"، دەلێت: کە سەیرم کرد بینم ئەو پیاوێ عوسمانە سەنەدەکەي "سەحیح"ە، وەك الحافظ لە (الفتح ۲۸/۷) گێژاوتەو.

(۲) مەبەستی گۆرەوێهێ هەردوو هاوێهێ لە بەخاکسپاردانیان لەگەل پېغمبەر ﷺ، عوسمانیش بە تەنیا لە بەقیع نێژرا، بوخاری (۳۶۷۴) و موسلیم (۲۴۰۳) گێژاوتیانەو.

- گوتنی خواپشت و په‌نامه (والله المستعان) له‌و حاله‌ی عوسمان تئیدا بووه.
- له‌وانه موعجیزه‌یه‌کی ناشکرای پیغه‌مبهر ﷺ که هه‌والیدا عوسمان نه‌و به‌لایه‌ی به‌سه‌ر دئ، هه‌ر سیکیشیان به‌رده‌وامن له‌سه‌ر باوه‌پ و ریگای دروست.
- پیغه‌مبهر ﷺ مژده‌ی به‌هه‌شتی به‌هه‌ندیکی تریشداوه، له‌فرموده‌یه‌کدا ناوه‌کانی هیناون، که ناسروان به‌ده‌مژده‌ پئدراوه‌کان، ده‌فرمویت: "ئه‌بو به‌کر له‌به‌هه‌شته، عومه‌ر له‌به‌هه‌شته، عوسمان له‌به‌هه‌شته، عه‌لی له‌به‌هه‌شته، ته‌له‌له‌ به‌هه‌شته، زوبه‌یری کوپی عوام له‌به‌هه‌شته، سه‌عد له‌به‌هه‌شته، عه‌بدولره‌حمانی کوپی عوف له‌به‌هه‌شته، سه‌عیدی کوپی زه‌ید له‌به‌هه‌شته"^(۱).
- هه‌روه‌ها فرموویه‌تی: "حه‌سه‌ن و حوسه‌ین گه‌وره‌ی گه‌جانی به‌هه‌شتن"^(۲).
- هه‌روه‌ها فرموویه‌تی: "به‌هه‌شتیان پئ‌نیشان دام خیزانی ئه‌بو ته‌له‌م له‌وئ بینی و گویشم له‌ده‌نگێک بوو ئه‌ویش بیلال بوو"^(۳).
- له‌راستیدا ئه‌وانه‌ی به‌ده‌قی ناشکرا مژده‌ی به‌هه‌شتیان پئدراوه‌ گه‌لێک زۆن، ئیره‌ جیگای ژماردنیان نییه‌.

^(۱) ئه‌بو داود (۴۶۴۹) و ترمذی (۲۷۴۸) و ابن‌ماجه (۱۳۴) گئراوه‌تیانه‌وه، ئه‌لبانی له (صحیح الجامع/۴۰۱)

به "سه‌حیح"ی داناوه

^(۲) ترمذی (۲۷۶۸) له‌ئه‌بو سه‌عیدی خودرییه‌وه ﷺ گئراوه‌تیانه‌وه، ئه‌لبانی به "سه‌حیح"ی داناوه

^(۳) بوخاری (۳۶۷۹) و موسلیم (۲۴۵۷) له‌جابه‌ری کوپی عه‌بدوللاوه ﷺ گئراوه‌تیانه‌وه.

مامه‌له‌ی پیغمبر ﷺ له‌گه‌ل خزمه‌تکار و کهنیزه‌کان:

پیغمبر ﷺ له مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل خزمه‌تکار و کهنیزه و کۆيله نازادکراوه‌کان باشتري مامه‌له‌ی پيشه‌که‌ش کردوه، زۆر به نهرمی هه‌لسوکه‌وتی له‌گه‌ل کربوون و زۆر به زه‌یی پيدا هاتوونه‌ته‌وه، نه‌مه‌ش به‌هۆی نه‌و ره‌وشته‌ جوانه‌ی له‌سه‌ری بووه، هه‌روه‌ها بۆ نه‌وه‌ی ببيته هاندانیکيش بۆ ئوممه‌ته‌که‌ی تاوه‌کو له‌و ره‌وشته به‌رزانه شوین پیتی نه‌و هه‌لبگرن.

مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل خزمه‌تکار و کۆيله‌کان:

مامه‌له‌کردنی پیغمبر ﷺ له‌گه‌ل نه‌و که‌سانه‌ی خزمه‌تيان ده‌کرد، وه‌ک مامه‌له‌ی باوکیکي به به‌زه‌یی بوو ده‌ره‌ق به کوپه‌که‌ی، وه‌ک براهه‌کی به‌سۆز بوو بۆ براهه‌کی، نه‌و جياوازی له نيوان کۆيله و کرنگرته و خۆبه‌خش نه‌ده‌کرد، نه‌مه زه‌یدی کوپی حاريسه‌ی والیکرد پیغمبه‌ری خوا ﷺ له دايک و باوک و عه‌شيره‌ته‌که‌ی باشتري دابنی.

زانایانی سیره باسیان کردوه، که سه‌عدی کچی سه‌عه‌به، دايکی زه‌یدی کوپی حاريسه، سه‌ردانی خزم و که‌س و کاری کرد و زه‌یديشی له‌گه‌ل بوو، چه‌ند سواریک هاتن به‌سه‌ر ماله‌کانی (به‌نی مه‌عن)یان دادا، زه‌یدیان رفاند، که هيشتا مندال بوو، بردیانه بازای عوکار و بۆ فروشتن دایانا، هه‌کیمی کوپی حوزام به چوارسه دره‌م بۆ خه‌دیجه‌ی پوری کړی.

کاتیک پیغمبر ﷺ خه‌دیجه‌ی گواسته‌وه، به دیاری پيشکه‌ی پیغمبه‌ری خوی ﷺ کرد.

باوکی زه‌ید، که ناوی حاريسه‌ی کوپی شه‌پاحيله، کاتیک زه‌یدی بزر کرد گوتی:

بکیتُ علی زیدِ ولم أدِرِ ما فعلَ أحيُّ، فیرجی أُم أتي دونُ الأجلِ

فوالله ما أدري، وإنی لسائل أغالك بعدي السهلُ أُم غالك

هه‌ندیك له هۆزی كه‌لب هه‌جیان کرد، زه‌یدیان بینی و ناسیانه‌وه، نه‌ویش نه‌وانی ناسیه‌وه، گوتی: نه‌م چه‌ند دیره‌ شيعره به خزمه‌کانم بگه‌یه‌نن:

أحنُّ إلى أهلي، وإن كنتُ نائياً فإني قطينُ البيت عند المشاعرِ

فكفوا من الوجد الذي قد شجاكم ولا تعملوا في الأرض نصَّ الأباغرِ

ئه‌وان‌ چوونه‌وه‌ و هه‌واله‌که‌یان‌ به‌ باوکی‌ گه‌یاند، شوینه‌که‌یان‌ بۆ‌ وه‌سف‌ کرد، حاریسه‌ و که‌عبی‌ برای‌ رویشتن، بۆ‌ ئه‌وی‌ بیکپنه‌وه‌، هاتنه‌ مه‌که‌، پرسپاری‌ پیغه‌مبهری‌ خویان‌ ﷺ کرد، گوتیان: له‌ مزگه‌وته‌، ئه‌وانیش‌ چوونه‌ لای.

پێیان‌ گوت: ئه‌ی‌ کوپی‌ عه‌بدولموته‌لیب، ئه‌ی‌ کوپی‌ برا‌ گه‌وره‌ی‌ گه‌له‌که‌ی، ئیوه‌ دراوسیتی‌ خودان، که‌سی‌ ده‌سته‌سه‌ر‌ رزگار‌ ده‌که‌ن، برسی‌ تێرده‌که‌ن، ئیمه‌ش‌ هاتوون‌ داوای‌ کوپه‌که‌مان‌ بکه‌ینه‌وه‌، که‌ ئیستا‌ کۆیله‌یه‌ له‌لای‌ ئیوه‌، جا‌ چاکه‌یه‌ که‌مان‌ له‌گه‌ل‌ بکه‌ن بۆ‌ ئه‌وه‌ی‌ بیکپنه‌وه‌.

فرموو: "له‌مه‌ باشترتان‌ پێ‌ بلێم؟"

گوتیان: چی‌ دی‌ هه‌یه‌ له‌مه‌ زیاتر؟

فرموو: "بانگی‌ بکه‌ن، من‌ سه‌رپشکی‌ ده‌که‌ن، ئه‌گه‌ر‌ ئیوه‌ی‌ هه‌لبژارد‌ ئه‌وا‌ باشه‌، ئه‌گه‌ریش‌ منی‌ هه‌لبژارد‌ ئه‌وا‌ سوێند‌ به‌ خوا‌ ده‌سته‌بردارێ‌ نابم، مادام‌ منی‌ هه‌لبژاردووه‌". گوتیان: به‌راستی‌ زیاد‌ له‌ دادگهریت‌ نواند.

پیغه‌مبهر ﷺ بانگی‌ زه‌یدی‌ کرد، پێی‌ فرموو: "ئه‌وانه‌ کیته‌؟"

گوتی: ئه‌وه‌ جارپه‌سه‌ی‌ کوپی‌ شه‌پا‌حیلی‌ باوکمه‌ و ئه‌وه‌ش‌ که‌عبی‌ کوپی‌ شه‌پا‌حیلی‌ مامه‌. فرموو: "من‌ تۆ‌ سه‌رپشک‌ ده‌که‌م، ئه‌گه‌ر‌ ده‌ته‌وی‌ له‌گه‌لیان‌ بچۆره‌وه‌، ئه‌گه‌ریش‌ ده‌ته‌وێت‌ له‌گه‌ل‌ من‌ به‌ینه‌وه‌".

وتی: به‌لکو‌ له‌گه‌ل‌ تۆ‌ ده‌میتمه‌وه‌.

باوکی‌ پێی‌ گوت: ئه‌ی‌ زه‌ید‌ ئایا‌ به‌ندایه‌تی‌ به‌سه‌ر‌ ئازادی‌ و دایک‌ و باوک‌ و نیشتمان‌ و گه‌له‌که‌ت‌ هه‌لده‌بژیریت؟

گوتی: من‌ له‌ و پیاوه‌ شتی‌کم‌ بپنیه‌وه‌ قه‌ت‌ ناتوانم‌ ده‌سته‌بردا‌ی‌ بم.

له‌و‌ کاته‌دا‌ پیغه‌مبهر ﷺ ده‌ستی‌ گرت‌ و برديه‌ ناو‌ کۆمه‌لی‌ قوچه‌یش، فرموو: "شاهمێد‌ بن، ئه‌مه‌ کوپمه‌ و میراتگره‌ و میراتم‌ ده‌بات".

ئینجا‌ باوکی‌ دلی‌ به‌ مه‌ زۆر‌ خۆش‌ بوو، زه‌ید‌ به‌ کوپی‌ موچه‌مه‌د‌ بانگ‌ ده‌کرا، تا‌ ئه‌م‌ ئایه‌ته‌ دابه‌زی‌ ^(۱) واته‌: ﴿أَدْعُوهُمْ لِأَبَائِهِمْ﴾ الأحزاب: ۵ (ئه‌م‌ کوپانه‌ به‌ناوی‌ باوکی‌ خویانه‌وه‌ ناویان‌ به‌رن‌ و بانگیان‌ بکه‌ن)

^(۱) الطبقات الكبرى لابن سعد (۴/۴۲)، الإصابة في معرفة الصحابة (۱/۳۹۲)، الأخبار الموفقيات (ص ۱۸۸).

دەبى پیتغمبەرى خوا ﷺ چۆن مامەلەى لەگەل خزمەتکار و کۆپلە و کەنیزەکان کردبیت، تا بەو ناستە خوشیان بویت و مانەودیان لەلای ئەو پى باشتر بووبیت لە چوونەوود لای کەس و کاریان:

پیتغمبەرى خوا ﷺ سلى نه ده کرد لەگەل خزمەتکار یان کەنیزەکەى بپوا بۆ ھەر شوینیک، تا کارەکەى بۆ جیبەجى بکات.

ئەنەسى کۆپى مالیک ﷺ دەگىرتتەو و دەلێت: کەنیزەىەکى مەبىنە پیتغمبەرى خواى ﷺ دەبرد بۆ ھەر شوینیک بیوستبايە ^(۱).

لە گىرپانەوہەکى تردا ھاتوو: کەنیزەىەک لە کەنیزەکانى مەبىنە دەھات و دەستى لەناو دەستى پیتغمبەر ﷺ دادەنا، دەستى لە دەستى دەرەدەھیتا تا دەبىرد بۆ ئەو شوینەى خۆى بیوستبايە ^(۲).

ئىبن حەجەر دەلێت: ئەمە ئەو پەرى خۆدامالینە لە لوتبەرزى و خۆبەگەورەزانین، کە کەنیزەىەک بێت و دەستى بگىرت و دەستى بەرنەدا تا ھەر چى بپەوى بۆى جیبەجى بکا ^(۳).

سوودیک:

چۆن ئەم فەرموودەىە بگونجینین لەگەل ئەو فەرموودەىەى دەلێت پیتغمبەر ﷺ ھەرگىز دەستى بە ئافرەتیکى نامەحرەم نەکەوتوو؟
زانیان بەچەند وەلامیک وەلامیان داوہتەوہ:

۱- مەبەست لە دەستگرتن، واتە لێى دانەبپاوە و سەرى بۆ داواکارییەکانى دانواندوو، ئەمەش رای ئىبن حەجەرە ^(۴).

۲- کەنیزە حوکمى ئافرەتى لەسەر جیبەجى نابى، چونک کەنیزە دەکپى و دەفرۆشیت، بۆیە کەنیزە خۆى داناپۆشیت تەنانەت لە نامەحرەمیش.

۳- لەوانەىە کەنیزەىەک بێت، کە ھیشتا تەمەنى نەگەیشتبیتە بلوغ ^(۵).

گىرپانەوہى ئىمام (ئەحمەد) ئاماژە بە خالى سىيەم دەکات.

^(۱) ئەحمەد (۱۱۵۳۰) گىراوہتەوہ، بوخارى (۶۰۷۲).

^(۲) ئەحمەد (۱۲۳۶۹) و ابن ماجہ (۴۱۷۷) گىراویانەتەوہ، ئەلبانى لە (الارواء) بە سەحیحى داناوہ (۱۲۸۶).

^(۳) فتح البارى (۴۹۰/۱۰).

^(۴) فتح البارى (۴۹۰/۱۰).

^(۵) ئەمە وتەى (شیخ عبدالعزیز الراجحى)، لە مالتپەرى ئىسلام ویت.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ بیزی نه‌ده‌بووه له‌گه‌ل‌ خزمه‌تکاره‌که‌ی نان بخوات، به‌لکو ئومه‌ته‌که‌شی له‌سه‌ر ئه‌مه هان ده‌دا:

ئه‌بوهره‌په‌ر ﷺ له پیغه‌مبه‌ری خواوه ﷺ ده‌گیریتته‌وه که فهرموویه‌تی: "ئه‌گه‌ر به‌کێک له ئێو خزمه‌تکاره‌که‌ی خواردنی بۆ هێنا، گه‌ر له‌گه‌ل‌ خۆشی داینه‌نیشاند، ئه‌وا با پارویه‌ک یان دوو پارووه نانی بداتی، چونکه خۆی خواردنه‌که‌ی لێناوه و به‌رگه‌ی ناخۆشیه‌کانی گرتووه."^(۱)

له موسلیمیش به‌م شیوه‌یه هاتووه: "ئه‌گه‌ر خزمه‌تکار خواردنێکی بۆ به‌کێکتان ئاماده کردبوو، پاشان بۆی هێنان، که هه‌ر خۆی به‌رگه‌ی گه‌رما و دوکه‌ل‌ و مه‌ینه‌تییه‌کانی گرتووه، ئه‌وا با له‌لای خۆیدا داینه‌شینه‌ت بۆ ئه‌وه‌ی له‌گه‌لی بخوات، ئه‌گه‌ریش خواردنه‌که‌م که‌م بوو، ئه‌وا با پارویه‌ک یان دوو پارووی له‌ ده‌م بنیت."

النووی ده‌لێت: ئه‌م فهرمووده‌یه هانی ره‌وشتبه‌ری و ناندانی خزمه‌تکاری تێدایه، چونکه به‌ خواردنه‌که‌ماندوو بووه و به‌رگه‌ی گه‌رما و دوکه‌له‌که‌ی گرتووه و بۆنی کردووه و چه‌زی چوه‌تی.^(۲)

فه‌رمانی به‌و که‌سانه‌ ده‌کرد که خزمه‌تکاریان هه‌یه، له‌ هه‌مان ئه‌و خواردنه‌یان پێ‌بدن که به‌ خۆیان ده‌یخوون و هه‌مان ئه‌و به‌رگه‌یان له‌به‌رکه‌ن که خۆیان له‌به‌ری ده‌که‌ن:

مه‌عرووی کوپی سوهد ده‌لێت: له (ره‌به‌ن)^(۳) چاوم به‌ ئه‌بو زه‌ر که‌وت. که عه‌باهه‌کی له‌به‌ردابوو، به‌نده‌که‌شی عه‌باهه‌کی له‌به‌ر بوو، له‌وباره‌یه‌وه پرسیارم لێ کرد: گوتی: من ئه‌و پیاوه‌م عه‌بیدار کرد به‌ دایکی.^(۴)

پیغه‌مبه‌ر ﷺ پێی فهرمووم: "ئه‌ی ئه‌بو زه‌ر ئایا عه‌بیدارت کرد به‌ دایکی؟! تۆ پیاوێکی ت هه‌شتا ده‌ماری نه‌فامیت له‌ناودا ماوه، خزمه‌تکاره‌کانتان براتان، خۆی په‌روه‌ردگار له‌به‌ر ده‌ستی ئێوه‌ی داناو، هه‌ر که‌سێک براهه‌کی که‌وته ژێر ده‌ستی، با له‌و خواردنه‌ بیداتی که

^(۱) بوخاری (۵۴۶۰) و موسلیم (۱۶۶۳) گێراویانه‌ته‌وه.

^(۲) شه‌رحی نه‌وه‌وی له سه‌حیحی موسلیم (۱۱/۱۳۵).

^(۳) ره‌به‌ز گوندیکه له گونده‌کانی مه‌دینه به‌ دوری سێ رۆژ له (ذات عرق)، له رێگای حجازه نزیکه.

^(۴) له گێڕانه‌وه‌ی بوخاریدا (۶۰۰) هاتووه: "دایکی عه‌ره‌ب نه‌بوو، منیش عه‌بیدارم کرد." له گێڕانه‌وه‌ی البیهقی له شعب الإيمان (۴۷۷۷۲) داهاتووه، پێم گوت: "ئه‌ی کوپی دایکه‌ ره‌ش"، یان که‌تراوه کوئراوه ئه‌م پیاوه بیلال بووه.

خوځی لږی ده خوات و له و پڅاشاکه بهرگی له بهرکات که خوځی له بهری دهکات، زیاد له هیږی خوځیان بارقورسیان مه کن، نه گهریش نه مه تان کرد یارمه تیان بدن^(۱).

نه وه وی ده لږیت: فرمانکردن به پیدانی نان و جلو بهرگی گوره که به خزمه تکار، نه وا بڅ سوننه ته نه وه ک واجب، نه مه ش کڅپای موسلمانانه.

سه باره ت به کاری نه بو زهر، که جلو بهرگی خوځی و خزمه تکاره که ی یه ک جوړ بووه، نه وا کاری به م سوننه ته کردووه، به لām نه وه وی واجب له سر گوره، نه فقهی خزمه تکاره که دابین بکات، وه ک خواردن و خواردنه وه و جلو بهرگی، نه مه ش به گوږه ی شوین و که سهکان، جا یه کسانه نه گهر له مانه وه کو نه فقهی گوره که ی بیت یان له خواروو یا خود له سهرووی نه مه وه بیت.

مه تا نه گهر گوره قرچوکی و ره زلی له سه رخوی کرد به جوړیک له عاده تی هاوشپوهی خوځی چوه ده ری، جا چ له بهر دینداری بی یان له بهر قرچوکی، نه وا نابیت قرچوکی و ره زلی به رامبر بهنده که ی بکات، نه گهریش شتیکی لی گرتوه نه وا ده بیت بهنده که ره زامه ندی له سر ده ری پریت^(۲).

له سوو ده کانی نه م قهرموو ده یه:

- قه ده غه کردنی جنیودان به بهنده و عه ییدارکردن به دایکی.
- قه ده غه کردنی عه ییدارکردن و به سوك سه یرکردنی باوك و دایکیان، چونکه نه م کارانه له ره وشتی نه فامینه.
- نابیت موسلمان هیچ ره وشتیکی نه فامی تیدا بیت.
- هاندانی تیدایه له سر چاکه کردن له گهل بهنده و خزمه تکار و نه رمی نواندن له گهل یان، نه وانی دیش له نمونه ی کریگرت و کریکار و... هتد.
- خو به رزنه کردنه وه له سر موسلمانان و به کم سه یر نه کردنیان.
- پاریزگاری کردن له فرمان به چاکه و قه ده غه کردنی خراپه.
- وشه ی برا بڅ بهنده به کار به یندریت^(۳).

^(۱) بوخاری (۴۰) و موسلیم (۱۶۶۱) گڼراویانه ته وه.

^(۲) شهرحی نه وه وی له سه حیحی موسلیم (۱۳۳/۱۱)

^(۳) فتح الباری (۱۷۵/۵)، شهرحی نه وه وی له سه حیحی موسلیم (۱۳۳/۱۱).

قه‌ده‌غه‌ی کردووه شتیکیان لی داوا بکریت له‌سه‌روی هیژ و توانایان بیت:

نه‌بوهرپه ﷺ له پیغه‌مبه‌ری خواوه ﷺ گێڤاویه‌تیه‌وه که فهرموویه‌تی: "نان و جلوپه‌رگی کویله له‌سه‌ر گه‌وره‌که‌یه‌تی بۆی دلبین بکات، نابیت ئه‌رکباری بکات به شتیك له توانایان نابیت"^(۱).

النوی ده‌لێت: زانا‌یان یه‌ك پان له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی نابیت کویله ئه‌رکی قورس بکریت به شتیك نه‌توانی ئه‌نجامی بدات، ئه‌گه‌ریش هه‌ر وایکرد ده‌بی خۆی یان که‌سیکی تر یارمه‌تی بدات^(۲).

ئه‌گه‌ریه‌کیك له‌ خزمه‌تکاره‌کانی نه‌خۆش‌بوايه، سه‌ردانی دمکرد، ته‌نانه‌ت گه‌رموسلمانیش نه‌بوايه: ئه‌نه‌سی کورپی مالیک ﷺ ده‌گێڤێته‌وه و ده‌لێت: خزمه‌تکارێکی جوله‌که‌ خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوای ده‌کرد، نه‌خۆش که‌وت، پیغه‌مبه‌ر ﷺ چوو بۆ سه‌ردانی، له‌لای سه‌ری دانیش، فهرمووی: "موسلمان به".

ئویش سه‌یرێکی باوکی کرد که له‌لای بوو، باوکیشی گوتی: به‌ قسه‌ی باوکی قاسم بکه‌ن. جا موسلمان بوو.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ هاته‌ ده‌روه و فهرمووی: "سوپاس بۆ خوا که له‌ ئاگرزگاری کرد"^(۳). پیغه‌مبه‌ر موکر بوو له‌سه‌ر سه‌ردانی کردنی خزمه‌تکاره‌که‌ی و بانگکردنی ده‌ستگرتنی بۆ هه‌رچی خێره.

ئه‌گه‌ریه‌کیکیان به‌م‌ردبا و ئاماده‌ی ناشتنی نه‌بوايه، ده‌چوو سه‌رگۆڤمه‌که‌ی و نوێژی له‌سه‌ر دمکرد:

نه‌بو هوهرپه ﷺ ده‌لێت: ئافره‌تێکی ره‌شتاله‌ مزگه‌وته‌ی پاک ده‌کرده‌وه، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ رۆژێکیان نه‌یبینی و پرسباری له‌باره‌یه‌وه کرد، گوتیان: مرد.

فهرمووی: "نه‌ده‌بووايه ئاگادارتان بکریه‌بامایه‌وه؟".

نه‌بو هوهرپه ﷺ ده‌لێت: وه‌ك بلیی به‌هه‌ندیان وه‌رنه‌گرت.

فهرمووی: "گێڤه‌که‌یم نیشان بده‌ن".

پیشانیان دا و ئویش نوێژی له‌سه‌ر کرد، پاشان فهرمووی: "به‌راستی ئه‌و گۆڤانه‌ پێتاریکیان بۆ خاوه‌نه‌کانیان، خوای گه‌وره‌ به‌ هۆی نوێژکریم له‌سه‌ریان رووناکیان ده‌کاته‌وه"^(۴).

(۱) موسلیم (۱۶۶۲) گێڤاویه‌تیه‌وه.

(۲) شه‌رحی نه‌وه‌ی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۱۳۳۳/۱۱).

(۳) بوخاری (۱۳۵۶) گێڤاویه‌تیه‌وه.

(۴) موسلیم (۹۵۶) گێڤاویه‌تیه‌وه.

له گێڕانهوهیهکی تردا هاتوو: له گەل هاوێلهکانی دەرچوون و له سەر گۆرپهکهی وهستان، (الله اکبر) ی له سەر کرد و خهڵکیش له دواوهی بووون و دوعای بۆ کرد و پاشان رویشت^(۱).

ئهم سهرکرده گهرهیه ههچ شتێک سهرقالي نه کرد بۆ ئهوهی له و ئافرهته بپرسیت که مزگهوتی پاک دهکردهوه.

چهند گهره و بهرپژه ئهم سهرکردهیه! چهند مامهلهی جوانه ئهم خوشهویسته!

له سوودهکانی ئهم فهرموودهیه:

- ئهوهی پېغمبهری خوا له سهری بوو له ملکهچی و نهرمی نواندن له گەل ئوممهتهکهی و ههڵسان به مافهکانیان و گرنیگدان به بهرژهوهندی دنیا و دواڕۆژیان.
- گهرهیی پاککردنهوهی مزگهوت.
- پرسیارکردن له خزمهتکار و هاوێ ئهگەر دیار نهبوونایه.
- پاداشتدانهوه به دوعاکردن.
- هاندان بۆ ئامادهبوون له مهراسیمی جهنازهی خهڵکی باش.
- بانگکردنی خهڵکی بۆ نوێژکردن له سهر مردوو، بۆ ئهوانهی نوێژیان له سهر مردووه که نهکردوه.
- راگهیاندنی ههوالی مردن^(۲).

دوعای بۆ خزمهتکارهکهی دهکرد:

ئهنهسی کوپی مالیک ﷺ دهگێڕێتهوه و دهلێت: پېغمبهر ﷺ هاتهلامان که تهنیا من و دایکم و (أم حرام) ی پورم بووین، فهرمووی "ههلسن تا نوێژتان بۆ بکه" - کاتی نوێژیش نهبوو- جا نوێژی بۆ کردین و دوعای بۆ ئههلی ئهم ماله کرد له دنیا و دواڕۆژ. دایکم گوتی: ئهی پېغمبهری خوا ﷺ ئهم خزمهتکاره بچکۆلهیش دوعای بۆ بکه. ئهنهس دهلێت: ههرجی دوعای خێره بۆی کردم، له کۆتایی ئهم دوعایهی بۆ کردم: "پهرهردگارا مال و مندالی زۆر بکهی و بهرهکته تی بخری".

^(۱) ابن ماجه (۱۵۳۳) له ئهبو سعیدی خودرییهوه ﷺ گێڕاویهتیوه، ئهلبانی له (صحيح سنن ابن ماجه/ ۱۲۴۴) به "صحيح" ی داناوه.

^(۲) فتح الباری (۵۵۳/۱). شرحی نهوهی له سهحیحی موسلیم (۲۵/۷).

ئەنەس دە‌لێت: لە ئەنسارپیه‌کان لە هه‌موویان مالم زۆرتەر، ئامینه‌ی کچم بۆی گێڕامه‌وه که تاوه‌کو هاتنی حه‌جاج بۆ به‌سره‌ سه‌د و بیست له نه‌وه‌کانم نێژراون^(۱).

له‌ خزمه‌تکاره‌کانی ده‌پرسی و پرسیا‌ری پێداویستییه‌کانیا‌نی ده‌کرد:

زیادی کوپی ئەبوزیاد خزمه‌تکاری به‌نی مه‌خزوم، که له‌ خزمه‌تکاریکی پیغه‌مبه‌ری ﷺ گێڕاوه‌ته‌وه و ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌ خزمه‌تکاره‌که‌ی ده‌گوت: "ئایا هیچ شتیکت پێویسته؟"^(۲).

داوای له‌ خزمه‌تکاره‌که‌ی ده‌کرد هه‌رچه‌یه‌کی ده‌وێت با داوای لی بکات، جا داواکه‌ی جیه‌جی ده‌کرد هه‌رچه‌ند گه‌وره‌ش بووایه‌:

ره‌بیعه‌ی کوپی که‌عی ئەسلمه‌ی ﷺ ده‌لێت: شه‌و له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بووم، ئاوی ده‌ستنوێژم بۆ هێنا، فه‌رمووی: "داوا بکه‌".

گوتم: ده‌مه‌وێت له‌ به‌هه‌شتدا له‌گه‌ل تۆ بم.

فه‌رمووی: "هه‌ر ئەم داوایه‌".

گوتم: به‌‌لی هه‌ر ئەمه‌.

فه‌رمووی: "یارمه‌تی خۆت بده‌م له‌م کاره‌ به‌ سوژده‌ برینی زۆر"^(۳).

له‌ گێڕانه‌وه‌یه‌کی تردا که ره‌بیعه‌ گێڕاویه‌تی‌ه‌وه‌ ده‌لێت: من خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوام ده‌کرد، به‌ درێژایی رۆژ له‌ خزمه‌تی دابووم تا نوێژی عیشای ده‌کرد، جا له‌به‌ر ده‌رگای ده‌وه‌ستام تاوه‌کو ده‌چوه‌ ماله‌وه‌، ده‌مگوت هه‌ر له‌به‌ر ده‌رگای ده‌بم به‌‌لکه‌ کاریکی ده‌بێت تا بۆی جیه‌جی بکه‌م، گویم لی بوو ده‌یفه‌رموو: "سبحان الله، سبحان الله، سبحان الله و بحمده". تا بێزار ده‌بووم له‌ وه‌ستان جا یان ده‌گه‌رامه‌وه‌ یان خه‌و به‌سه‌رمدا زāl ده‌بوو لێی ده‌نوستم.

ده‌لێت: جارێک بینی من زۆر ماندووم و خزمه‌تی ده‌که‌م، پێی فه‌رمووم: "ره‌بیعه‌ شتی‌ک داوا بکه‌ تا بۆتی جیه‌جی بکه‌م".

ده‌لێت: منیش گوتم: ئەی پیغه‌مبه‌ری خوا با بیریکی لی بکه‌مه‌وه‌ ئینجا پێتی ده‌لێم.

^(۱) بوخاری (۱۹۸۲) و موسلیم (۶۶۰) گێراویانه‌ته‌وه‌.

^(۲) ئەحمه‌د (۱۵۶۴)، ئەلبانی له (صحیح الجامع/۴۸۳۶) به‌ "سه‌حیح"ی داناوه‌.

^(۳) موسلیم (۴۸۹) گێڕاوه‌تی‌ه‌وه‌.

بیرم کرده‌وه زانیم که دنیا کۆتایی پی دیت و ئه‌و رزق و رۆزیه‌ی همه به‌شم ده‌کات و بۆم دیت، گوتم: داوای کاروباریکی قیامت له پیغمه‌بری خوا ده‌که‌م، چونکه خوای گه‌وره پله‌وپایه‌کی به‌رزی پێداوه.

ده‌لێت: هاته‌وه لای، فهرمووی: "ها چیت کرده‌وه ره‌بیعه؟"

گوتم: به‌لێ ئه‌ی پیغمه‌بری خوا، داوا له په‌روه‌ردگارت بکه گه‌رده‌نم له ناگر نازاد بکات.

فهرمووی: "ره‌بیعه کێی ئه‌مه‌ی فێر کردووی؟"

گوتم: سویند به‌و خوابه‌ی تۆی به‌هه‌ق ره‌وانه‌کردووه، که‌س فێری نه‌کردووم، به‌لام کاتێک فهرمووت: "داوام لێ بکه تا بۆتی جێبه‌جێ بکه‌م"، بینم که تۆ پله و پایه‌یه‌کی گه‌وره‌ت له‌لای په‌روه‌ردگارت هه‌یه، سه‌یری کاروباری خۆم کرد زانیم دنیا ده‌روا و کۆتایی پی دیت، ئه‌وه‌ی رۆقه‌ هه‌مه و بۆم دیت، گوتم داوای دواوژ له پیغمه‌بری خوا ده‌که‌م.

پیغمه‌به‌ر خوا ﷺ ماوه‌کی زۆر بێ ده‌نگ بوو، پاشان پێی فهرمووم: "من ئه‌وه‌ت بۆ ده‌که‌م، به‌لام زۆر سوژده بیه" ^(۱).

پیغمه‌به‌ر ﷺ فهرمانی ده‌کرد هه‌ر که کارمکانیان ته‌وا کرد راسته‌وخۆ کرێبه‌کانیان پی بدن: عه‌بدوللای کوپی عومەر ﷺ ده‌لێت: پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ ده‌فهرمویت: "کرێ به‌ کرێکار بدن، به‌ر له‌وه‌ی ئاره‌قه‌ی وشک بێته‌وه" ^(۲).

واته: پێویسته په‌له بکریت له کرێ پێدانی کرێکار هه‌ر که کاره‌که‌ی ته‌واو کرد ^(۳).

هه‌وشداری داوه له سته‌مکردن له کرێکار و مافی پێنه‌دانیان:

ئه‌بوهوریره‌ یه‌ ﷺ ده‌گێرپته‌وه و ده‌لێت: پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ ده‌فهرمویت: "خوای گه‌وره فهرموویه‌تی: له رۆژی دوا‌ی من دوا‌ی منی سی که‌سانم: پیاویک سویندی به‌ من خوارد به‌لێنێک جێبه‌جێ بکات به‌لام نه‌یگه‌یاند هه‌ر، پیاویکیش یه‌کێکی نازادی فرۆشت و نرخه‌که‌ی خوارد، پیاویکیش کرێکاریکی به‌ کرێ گرت دوا‌ی ته‌واو بوونی کاره‌که‌ی کرێ پی نه‌دا" ^(۴).

^(۱) نه‌حمه‌د (۱۶۱۴۳) نه‌لبانی به‌ له (إرواء الغلیل ۲/۲۰۹) به "حه‌سه‌ن" ی داناره.

^(۲) ابن ماجه (۲۴۴۳) گێراوه‌تیه‌وه، نه‌لبانی له (الارواء ۵/۳۲۰) به "سه‌حیح" ی داناره.

^(۳) حاشیه‌ السنه‌ی له سنن ابن ماجه (۱۲۸/۵).

^(۴) بوخاری (۲۲۲۷) گێراوه‌تیه‌وه.

ابن التین ده‌لئیت: خوای گه‌وره دوژمنی هه‌موو سته‌مکارانه، به‌لام ده‌یه‌وئیت زیاتر جه‌خت له‌سه‌ر ئه‌مانه بکاته‌وه که ناوی هئناون.

که فه‌رمووی "پیاوژکیش کریکارکی به کری گرت دواي ته‌ولوبوونی کاره‌که‌ی کری پی نه‌دا"، واته سوودی له کریکاره‌که بینوو به ئه‌وه‌ی هیچی له‌به‌رامبه‌ردا پی بدات، مافی خواردوو، چونکه بی پاداشت به‌کاری هئناوه، وه‌ک ئه‌وه‌ی کردبیتی به‌نده‌ی خو‌ی^(۱).

پیغه‌مبهر ﷺ هوشداری داوه له تۆله‌سه‌ندنه‌وه له خزمه‌تکار و کوپله و که‌نیزه:

خاتوو عائشه ؓ ده‌لئیت: پیاوژک هات له‌به‌رده‌م پیغه‌مبهری خوا ﷺ دانیش و گوتی: ئه‌ی پیغه‌مبهری خوا من دوو به‌نده‌م هه‌یه، به درۆم ده‌خه‌نه‌وه و خیانه‌تم لی ده‌که‌ن و سه‌رپیچیم ده‌که‌ن، منیش جنتیوان پی ده‌ده‌م و لیان ده‌ده‌م، ئایا من له‌باره‌ی ئه‌وانه‌وه هیچ له‌سه‌ره؟

فه‌رمووی: "خیانه‌ت و سه‌رپیچی و به‌درۆخستنه‌وه‌یان بۆت و سزای تو بۆیان هه‌موویان حیساب ده‌کری، ئه‌گه‌ر سزایه‌که‌ت به ئه‌ندازه‌ی گونا‌هه‌کانیان بوو، هه‌چت له‌سه‌ر نییه، ئه‌گه‌ریش سزایه‌که‌ت له خوار گونا‌هه‌کانیان بوو، ئه‌وا فه‌زل و سه‌روه‌رییه بۆ تو، ئه‌گه‌ریش سزایه‌که‌ت له‌سه‌رووی گونا‌هه‌کانیان بوو ئه‌وا له چاکه‌کانی تو بۆیان ده‌چیت".

ده‌لئیت: پیاوه‌که که‌میک دوورکه‌وته‌وه و ده‌ستی به‌گریان کرد و هاواری ده‌کرد.

پیغه‌مبهری خوا ﷺ فه‌رمووی: ئایا له کتییی خوا ئه‌م ئایه‌ته‌ت نه‌خویندۆته‌وه:

﴿وَضَعُ الْمَوَزِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ﴾ الأنبياء: ٤٧ واتای ئایه‌ته‌که: (ئیمه پیوه‌ر و ته‌رانوو‌ه‌کانی دادپه‌روه‌ری له رۆژی قیامه‌تدا داده‌نئین، جا هیچ که‌س به هیچ شیوه‌یه‌ک سته‌می لی نا‌کریت، ئه‌گه‌ر به قه‌ده‌ر تۆوه خه‌رتله‌یه‌ک ده‌یه‌ئینه مه‌یدان، جا ئه‌وه‌نده به‌سه بۆ ئیمه که ئاوا به وردی حساب و لیپرسینه‌وه ئه‌نجام ده‌ده‌ین).

پیاوه‌که گوتی: سویند به خوا ئه‌ی پیغه‌مبهری خوا باشتر وایه من له‌وانه دابیریم، ئیوه شاهد بن که ئه‌وان هه‌موویان ئازادن^(۲).

(۱) فتح الباری (۳۴۹/۶).

(۲) ترمذی (۳۱۶۵) گێرویه‌تیوه، ئه‌لبانی له (الصحيحة ۲۲۹۰) به "سه‌حیح" ی داناهه.

نه بوهو پرېه ښه ده لیت: ښوکی قاسم فرموی: "نه وهی بهنده کی یان که نیزه کی ترمه تبار بکا به زینا، نهوا له رڼی دواپیدا همدی لی دهرده کړی، مگر نه و قسه کی گوتبیتی راست بیت^(۱)".

گره هه له یه کیان کرد، به سونه تی داناوه لیان ببوردیت، با دوو باره شینته وه:

عبدوللای کوی عومری کوی خهتاب ښه ده لیت: پیاوړک هاته لای پښتانه مېر و گوتی: نهی پښتانه مېری خوا خزمه تکارکیم هیه خرابه دهکات و ستم دهکات، نایا لیتی بدهم؟ ((له گپانه وهیه کی تر: تا چند له خزمه تکار ببورین؟)).

نویس بې دنگ بو، پیاوړه که همان قسه ی دوو باره کرده وه، نویس هر بې دنگ بو، تا له جاری سیهم فرموی: "همو رڼ خه فتا جار لیتی ببوره^(۲)".

له وانه یه بې دنگی پښتانه مېر ښه ده لیت: بې نه وه بوویتی چاوه پتی وهی کردبیت، یان گوتراوه پرسپاره که له لای ناخوش بووه، چونکه لیبورن هردم به رهایی کاریکی سونه ته، پتویست ناکات ژماره یه کی دیاری کراوی بې داندیریت^(۳).

فرمانی کردووه به نهرمی بانگی خزمه تکار بکریت:

به زهی پښتانه مېر ښه ده لیت: گه شتوته نه و ناستی که به بهنده و که نیزه که نه گوتیت (بهنده کهم، یان که نیزه کهم)، به لکو نه و دوو ناوه ی به دهسته واژه کی جوان و شیرین گریون، نویس پتیا بلین: کوپه کهم، که کهم.

نه بوهو پرېه ښه ده لیت: ده گپرتنه وه و ده لیت: پښتانه مېری خوا ښه فرموی: "با په کیکتان نه لیت بهنده کهم، چونکه همووتان بهنده ی خوان، به لکو با بلیت: کوپه کهم، کوپه کهش به خاوه نه کی نه لیت په روه رینم، به لکو بلیت: گوره م^(۴)".

له بوخاریدا هاتوه: "با په کیکتان نه لیت: په روه رینت نان بده، چرا بې په روه رینت داگریستنه، ناو بده به په روه رینت، به لکو با بلیت گوره م، با کهس نه لیت: بهنده کهم یان که نیزه کهم، به لکو با بلیت: کوپه کهم یان که کهم".

(۱) بوخاری (۶۸۵۸) و موسلیم (۱۶۶۰) گپراویانه ته وه.

(۲) نه بو داود (۵۱۶۴) و ترمذی (۱۹۴۹) و نه حمده (۵۶۰۳) گپراویانه ته وه، نه لبانی له (الصحیحة/ ۴۸۸) به "سهیح" ی داناوه

(۳) تحفة الأحوزی (۶۹/۶).

(۴) بوخاری (۲۵۵۲) و موسلیم (۲۲۴۹) گپراویانه ته وه.

پەسەند نىيە گەورە بۆلێتە ئەو کەسەي لەبەر دەستى داىە، بەندەكەم كەنیزەكەم، بەلگە با بۆلێت كۆرەكەم كچەكەم، چونكە حەقىقەتى پەرستى تەنيا بۆ خاوەن پەرورەدگارە، ھەرورەھا چونكە گەورەبىيەكى تەدايە كە شاىەن نىيە دروستكراو بۆخۆي بەكارى بەيئەت. ئەگەر خەزمەتكارەكەي بۆ كارێك ناردبا، ئەويش سەستى بكردبا ئە ئەنجامدانى، لىي تۆرە نەدەبوو و گەلەيى لى نەدەكرد:

ئەنەسى كۆپى مالېك ﷺ دەگێرێتەو و دەلێت: پېغەمبەري خوا ﷺ باشتري رەوشتى ھەبوو، رۆژێك منى نارد بۆ ئەنجامدانى كارێك، گۆم سۆيئە بەخوا ناچم، واشم نیشاندا كە دەمەوى بچم و فەرمانى پېغەمبەري خوا ﷺ جىبەجى بكەم. دەرچووم تا بەلای چەند مندالێكدا تێپەريم، لە بازار ياريان دەكرد، لەپەر پېغەمبەري خوا پەشتى ملێ گرتم. سەيرم كرد پێدەكەنى و فەرمووى: "ئەي ئونەيس ^(۱) ئايا ئەو كارەت ئەنجامدا كە فەرمانم پى كۆرەبووى؟" گۆم: بەلێ وا دەچم ئەي پېغەمبەري خوا ^(۲).

پېغەمبەر ﷺ زۆر لىبوردەبوو ئەگەڵ خەزمەتكارەكەي:

ئەنەسى كۆپى مالېك ﷺ دەگێرێتەو و دەلێت: پېغەمبەري خوا ھاتە مەدينە ھىچ خەزمەتكارێكى نەبوو، ئەبو تەلحە دەستى منى گرت و بردمى بۆ لای پېغەمبەري خوا ﷺ و گۆتى: ئەي پېغەمبەري خوا ئەو ئەنەسە كۆپىكى زىرەكە، با خەزمەت بكات. ئەنەس دەلێت: لە سەفەردا و جگە لەسەفەريش ھەر خەزمەت دەكرد ^(۳) (ھەرگىز بە منى نەگوتەو ئۆف).

ھەر شەتەيكيشم ئەنجام بەدايە، ھەرگىز نەيدەگۆت بۆچى ئاوات كرد، ئەگەريش شەتەيك ئەنجام بەدايە ھەرگىز نەيدەگۆت بۆچى وەھات نەكرد؟ لە گێرپانەوہەيكى تردا: (ھەر شەتەيك واز لىبەيتنايە نەيدەگۆت: بۆچى وازت لىبەيتنا ^(۴))

^(۱) وہك دەروپىنى خۆشەويستى فەرموويەتى: (ئونەيس) كە بچوكرەوى (ئەنەسە) كە بەكوردى خۆمان دەگوتريت (ئەنەسۆكە)، بچوكرەندەوى ئاوەرچار بۆ خۆشەويستى بەكاردیت. (و).

^(۲) موسليم (۲۳۱۰) گێرپانەوتەو، پيشتر باسكراو

^(۳) لە گێرپانەوہەيكى تردا ھاتوو: ئۆ سال، لە يەكێكى تردا دە سال، ئەمەش وا ھەلگراو، كە ماوہە ئۆ سال و چەند مانگێك بوو، ھەندىك جار كەرتەكەي نەگوتوو و ھەندىك جار يەش حيسابى كروو (فتح الباری: ۴۶۰/۱۰).

^(۴) بوخارى (۲۷۶۸) و موسليم (۲۳۰۹) گێرپانەوتەو.

به پاستی ده سال ماوه یه کی دریژه، نه رژیکه و نه دوان، نه مانگیکه نه چند مانگیك، مړو له و ته مه ندا به چندين گورانكاريدا دهرپوات، به لام له گهل نه وه شه دا ساتيك چييه گله یی و گازنده ی لی نه كړدوه.

له سووده كانی نه م فهرمووده یه :

- نيشاندانی ره وشته نایابه كی پښتغمبر و نهرم و نیانی و لیبورده ییه روره كی.
- وازه یتان له گله یكردن له و شتانه ی رژیشتون، چونكه چاره سهری هیه و ده كړی سهر له نوی كاره كه بكاته وه.
- دلراگرتنی خزمه تكار به وه ی گله یی لیته كړی، نه مانه هه مووی له و كاروبارانن كه په یوه ندی به لایه نی مړو فوه هیه، به لام نه و شتانه ی كه په یوه ندیان به لایه نی شه رعیه وه هیه، نه و لیبورده یی بویان نانیردی، وه كه له باره ی فرمان به چاكه و قه ده غه ی خراپه وه هیه ^(۱).

به رگری له خزمه تكاره كی ده كړد هه رچه ند كه موکوریشی هه بوايه :

نه نه سی كوپى مالیک ﷺ ده گپړته وه و ده لیت: ده سالان خزمه تی پښتغمبری خوام كړد ﷺ هر كه موکورپیه كم له راپه پاندنی كاره كان هه بوايه، هرگیز گله یی و گازنده ی لی نه ده كړدم.

نه گره یش له نه هل و به یی یه كيك گازنده ی لی بكر ديام، نه و ده یفه رموو: "لیی گه پین، نه گه ر قه دهر و ابوايه، كاره كه ده بوو" ^(۲).

فهرمانی ده كړد گه ر كه سیك خزمه تكاريك یان به نده یه كی له لایه رای لی نییه، نه و با له كوله خو ی بكاته وه، نه مه ش نه وه كو سته می لی بكات:

نه بو زهر ﷺ ده لیت: پښتغمبری خوا ﷺ ده فهرمویت: "نه و به نده و خزمه تكارانه ی به دلتانه نه و له و شتانه بیان دهنی، كه خوتان ده یخون و له و شته له بهریان بكه كه خوتان له بهری ده كهن، نه وانه شی به دلتان نین، بیانفرقشن، دروستكراوی خوا نازار مه دهن" ^(۳).

^(۱) فتح الباری (۴۶۰/۱۰)، شهرحی نه وه یی له سه حیحی موسلیم (۷۱/۱۵).

^(۲) نه حمده (۱۳۰۰)، نه لبانی له (صحیح الجامع/۵۲۷۵). به "سه حیح" ی داناوه.

^(۳) نه بو داود (۵۱۶۱) گپړاویه تیه وه، نه لبانی له (الرواء ۲۳۵/۷) به "سه حیح" ی داناوه.

له‌سه‌ر ئهم‌ فهرمووده‌یه‌، گەر که‌سیک‌ شوفیژیک‌ یان‌ خزمه‌تکارێکی‌ هه‌یه‌، پای‌ لی‌ نییه‌ و له‌گه‌لی‌ ناگونجیت، با‌ ده‌ستبه‌رداری‌ بیت، نه‌وه‌ک‌ بکه‌ویتته‌ ناو‌ نه‌وه‌ی‌ سته‌می‌ لی‌ بکات و زیانی‌ پێ‌ بکه‌یه‌نیت.

پیغه‌مبەر ﷺ هه‌رگیز له‌ خزمه‌تکارێکی‌ نه‌داوه‌:

خاتوو‌ عائیشه‌ ؓ ده‌لیت‌ هه‌رگیز پیغه‌مبهری ﷺ له‌ هه‌چ‌ خزمه‌تکارێک‌ و له‌ هه‌چ‌ ئافره‌تێک‌ نه‌داوه‌، ته‌نانه‌ت‌ به‌ ده‌ست‌ له‌ هه‌چ‌ که‌سی‌ نه‌داوه‌ ^(۱).
لێ‌دانیشی‌ قه‌ده‌غه‌کرد:

ئهبو‌ مه‌سعودی‌ به‌دری‌ ؓ ده‌لیت: به‌ قامچی‌ له‌ خزمه‌تکارێکم‌ ده‌دا، له‌ دواوه‌ گویم‌ له‌ ده‌نگێک‌ بوو‌ ده‌یگوت: "بزانه‌ی‌ ئه‌ی‌ ئهبو‌ مه‌سعود"، منیش‌ چونکه‌ تو‌په‌بووم‌ له‌ ده‌نگه‌که‌ تینه‌که‌یشتم.
ده‌لیت: کاتێک‌ لێم‌ نزیک‌ بووه‌ بینیم‌ ئه‌وه‌ پیغه‌مبهری‌ خوایه‌، ده‌یفه‌رموو: "بزانه‌ ئه‌ی‌ ئهبو‌ مه‌سعود، بزانه‌ ئه‌ی‌ ئهبو‌ مه‌سعود".

منیش‌ قامچییه‌که‌م‌ فرێدا.

فه‌رموو: "ئه‌ی‌ ئهبو‌ مه‌سعود خوا‌ به‌ هیژتره‌ له‌سه‌ر‌ تق‌ له‌و‌ هیژه‌ی‌ تق‌ له‌سه‌ر‌ ئه‌و‌ خزمه‌تکاره‌ هه‌ته‌".

گوتم: له‌مه‌ به‌دواوه‌ هه‌رگیز له‌ هه‌چ‌ خزمه‌تکارێک‌ ناده‌م ^(۲).

له‌ گێڕانه‌وه‌یه‌کی‌ تر‌دا‌ هاتوو‌ه‌: گوتم: ئه‌ی‌ پیغه‌مبهری‌ خوا‌ ئه‌و‌ له‌ پێناوی‌ خودا‌ ئازاده‌.
فه‌رموو: "گه‌رات‌ نه‌ک‌ربایه‌، ئاگر‌ پێت‌ ده‌که‌وتوو‌ و ده‌پێچایته‌وه‌" ^(۳).

النووی‌ ده‌لیت: ئه‌و‌ فه‌رمووده‌یه‌ هاندانی‌ تێدایه‌ بۆ‌ نه‌رم‌ مامه‌له‌کردن‌ له‌گه‌ل‌ به‌نده‌ و که‌نیزه‌ و خزمه‌تکار، به‌کارهێنانی‌ لێبوردیه‌ی، شاردنه‌وه‌ی‌ تو‌په‌یی، حوکم‌ کردن‌ له‌گه‌لی‌ هه‌روه‌کو‌ حوکمی‌ خودا‌ بۆ‌سه‌ر‌ به‌نده‌کانی ^(۴).

به‌پراستی‌ نه‌ ئازایه‌تییه‌ و نه‌ پیاوه‌تییه‌ مرو‌ف‌ سته‌م‌ له‌ خزمه‌تکار و کرێکار و ئه‌م‌ جو‌ره‌ که‌سانه‌ بکا‌ که‌ له‌ژێر‌ ده‌ستی‌ دانه‌ و به‌ زمان‌ و ده‌ستی‌ ئازاریان‌ بدا، یان‌ له‌ ژێر‌ ره‌حمه‌تی‌ ئه‌و‌ پێویستییا‌نه‌ی‌ ئه‌وانی‌ له‌ ولاتی‌ خۆیان‌ هه‌یناوه‌ته‌ ئێره‌ سوکایه‌تیان‌ پێ‌ بکات، ئه‌گه‌ر‌ هیژ و بازوو‌ و ده‌سه‌لاتت‌ وای‌ لێ‌کردی‌ سته‌م‌ له‌ خه‌لکی‌ بکه‌یت، ئه‌وا‌ ده‌سه‌لاتی‌ خوای‌ گه‌وره‌ له‌سه‌رت‌ به‌ بیره‌ خۆت‌ بپه‌نوه‌.

^(۱) موسلیم (۲۳۲۸) گێڕاوه‌تی‌وه‌.

^(۲) موسلیم (۱۶۵۹) گێڕاوه‌تی‌وه‌.

^(۳) موسلیم (۱۶۵۹) گێڕاوه‌تی‌وه‌.

^(۴) شه‌رحی‌ نه‌وه‌ی‌ له‌ سه‌حیحی‌ موسلیم (۱۳/۱۱).

به پراستی له مامه له کردن له گهل کریکار و خزمه تکار و بی هیزه کان، له کومه لگای نه مړودا ستم گه یشتوته تر ویک، وینه که دووره له دادگری و مړوفايه تی، به لام پښتانه بهر خوا ﷺ له گهل نه وهی نازا و دلیر و پاله وان بووه، هر گیز سوکایه تی به کس نه کړدوه و له کس نه داوه، مه گهر به حق نه بی، خوی زال نه کړدوه به سر نه و بی هیز و بی چارانه ی له ژیر دهستی دابونه وه ک نافرته و خزمه تکاره کان.

که فاره تی لیدانی به نده ی کړدوته نازاد کړدی:

زازانی نه بو عومر ده لیت: هاتمه لای نیېن عومر، که به نده یه کی نازاد کړدبوو، پارچه داریک یان شتیکی له زهوی هه لگرتوه، گوتی: پاداشتی نازاد کړدی نه و به نده بۆ من هر به نه ندازه ی نه وه بوو، به لام من گویم له پښتانه بهر ی خوابوو فرموی: "نه وهی له به نده کی دا، با نازادای بکات"^(۱).

زانایان ده فرموی: نه وی له م فرموده یدا ورده گریت نه وه یه، که ده بیت به نر می مامه له له گهل ژیر ده سته کان بکریت و لیتان نه دریت و نازاریان له سر هه لگریت.

یه کده نگی زانایان له سر نه وه یه که نازاد کړدن به م شتویه واجب نییه، به لکو سوننه ته، نه مش به و هیوا یه گونا هه کی نه مینیت و نه و سته می له سر لاجیت^(۲).

موعاوییه کړی سوید ده لیت: له به نده یه کی خوم دا، نیجا رامکرد، پاش نیوه پو گه پامه وه و نویژم له پشت باوکم کرد، باوکم من و نه وی بانگ کرد و به به نده کی گوت: توله ی خوتی لی بکه وه.. به لام نه و لیم خوش بوو^(۳).

پاشان گوتی: نیمه وه کو کورانی موقرن له سر ده می پښتانه بهر ی خوا ته نیا یه ک خزمه تکارمان هه بوو، جاریکیان یه کی کمان لی دا، نه میان به پښتانه بهر ی خوا گه یاند، فرموی: "رزگاری بکه".

گوتیان: ته نیا نه و خزمه تکاره یان هه یه.

فرموی: "با کاری پی بکن نه گهر کاریان پی نه ما با رزگاری بکن"^(۴).

که گوتویه تی: (توله ی خوتی لی بکه وه)، نه و بۆ رازیکړدی دل ی خزمه تکاره لیدراوه که یه، نه گینا لیدان توله سندنه وهی له سر نییه، به لکو نه وهی پیویسته ده بی ته مبی بکری، به لام نه م ده رفه ته ی پی به خشی که بتوانی توله ی لی بکاته وه.

(۱) موسلیم (۱۶۵۷) گتیراوتیه وه.

(۲) شهرحی نه وهی له سه حیحی موسلیم (۱۱/۱۲۷).

(۳) واته: چی لیکردوی هه مان شتی لی بکه وه.

(۴) موسلیم (۱۶۵۸) گتیراوتیه وه.

ئەوێ له‌م فهرمووده‌یه‌دا وهرده‌رگیریت ئەو‌یه: نهرمونیا‌نی و بی‌ فیزی له‌گه‌ل‌ خزمه‌تکار و به‌نده به‌کاربه‌یتدری^(۱).

سه‌یر بکه: ئەمه له‌لای کۆپه‌که زانراو‌بووه گه‌ر له‌ خزمه‌تکاره‌که‌ی بدا یان به‌ خراپ مامه‌له‌ی له‌گه‌ل‌ بکات باوکی لیتی ده‌دا، بۆیه رای کردووه‌هاته‌وه تا کاتی نوێژ نه‌بیت، به‌لکو ئەم کاره به‌یتته مایه‌ی تکا لای باوکی.

هیلالی کۆپی یه‌ساف ده‌لێت: پیره‌مێردێک په‌له‌ی کرد و له‌ خزمه‌تکاره‌که‌ی دا، سو‌هیدی کۆپی موقرن پیتی گوت: هیچ جیگا‌یه‌کت نه‌دیتته‌وه لیتی به‌دی ته‌نیا ده‌م و چاوی نه‌بیت؟ ئیمه له‌ کۆپانی موقرن حه‌وت که‌س بووین، ته‌نیا یه‌ک خزمه‌تکارمان هه‌بوو، ئەو‌یه له‌ هه‌موومان بچوکت بوو له‌ خزمه‌تکاره‌که‌ی دا، پیغه‌مبەر ﷺ فهرمانی پیکردین رزگاری بکه‌ین.^(۲)

دوا‌ین وه‌سیه‌تی پیغه‌مبەر ﷺ پیش وه‌فاتی: وه‌سیه‌تکردن بوو به‌ نوێژ و خزمه‌تکار و به‌نده: ئەنه‌سی کۆپی مالیک ﷺ ده‌گێڕیتته‌وه و ده‌لێت: وه‌سیه‌تی پیغه‌مبهری خوا ﷺ به‌ر له‌وه‌فاتکردنی، که‌ غه‌ره‌ره‌ی ده‌کرد، فهرمو‌وی: "نوێژه‌کانتان، ئاگاتان له‌و که‌سانه به‌یت که‌ له‌ ژێر ده‌ستاندان"^(۳).

عه‌لی کۆپی ئەبو‌تالیب ﷺ ده‌لێت: دوا‌ین فهرمایشتی پیغه‌مبەر ﷺ ئەوه‌بوو: "نوێژه‌کانتان، نوێژه‌کانتان، له‌خوا بترسن له‌مه‌پ ئەوانه‌ی له‌ ژێر ده‌ستاندان"^(۴).

"له‌ خوا بترسن له‌مه‌پ ئەوانه‌ی له‌ ژێر ده‌ستاندان"، مه‌به‌ستی پێیان چاکه‌کردنه له‌گه‌ل‌ به‌نده‌دا و سو‌ککردنی کاره‌کانیا‌نه، یان گوتراوه: مه‌به‌ستی زه‌کاتی ده‌سته‌کانه، که‌ ده‌بی لیتی ده‌ریکری و بدریتته ئەو که‌سانه‌ی شایسته‌ن^(۵).

ئەو‌یه زۆر دیا‌ره له‌مه‌پ ئەوانه‌ی له‌ ژێر ده‌ستان ئەوا به‌نده و که‌نیزه و خزمه‌تکاره‌کانن، بۆیه له‌ته‌ک نوێژ ناوی هه‌یناون بۆ ئەو‌یه بزانری که‌ چۆن نوێژ واجبه ئەوهاش هه‌ڵسان به‌جیبه‌جیکردنی مافه‌کانیا‌ن واجبه، وه‌ک ناندانیا‌ن و به‌رگکردنیا‌ن، چۆن نوێژ نابیی وازی لێبه‌یتدری ئاواش نابیت ئەو مافانه فهراموش بکری‌ن، هه‌ندیک له‌ زانا‌یا‌ن ئەو گیاندارانه‌ش ده‌خه‌نه ناو ئەو بازنه‌یه‌یه که‌ له‌ ژێر ده‌ستی مرو‌ف دان^(۶).

^(۱) شهرحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۱۲۸/۱۱).

^(۲) موسلیم (۱۶۵۸) گێڕاوه‌تیه‌وه.

^(۳) ابن‌ما‌جه (۲۶۹۷) و گێڕاوه‌تیه‌وه، ئەلبانی له‌ سه‌حیحی ابن‌ما‌جه (۲۱۸۲) به‌ "سه‌حیح" ی داناوه

^(۴) ئەبو داود (۵۱۵۶) گێڕاوه‌تیه‌وه، ئەلبانی له‌ (صحيح الادب المفرد / ۱۱۸) به‌ "سه‌حیح" ی داناوه

^(۵) النهاية (۷۹۸/۴).

^(۶) عون‌المعبود (۴۴/۱۴).

بەشى سىيەم:

مامەلەکردنى پىغەمبەر ﷺ لەگەل

چىنە تايىبەتەكانى ناو كۆمەلگا

به‌شی سییه‌م:

مامه‌له‌ی پیغمبر ﷺ له‌گه‌ڵ چه‌ند چینیکی تایبه‌تی ناو کۆمه‌لگا:

مامه‌له‌ی پیغمبر ﷺ له‌گه‌ڵ خاوه‌ن پێداویستی تایبه‌ت:

خوای په‌روه‌ردگار ﷻ دروستکراوه‌کانی خۆی دروستکردووه و له‌مه‌ر لاشه و ره‌نگ و توانسته جۆراوجۆره‌کانیان جیاوازی خستۆته‌ ئێوانیان، هه‌روه‌کو جیاوازی له‌ وێنه و شیوه‌یان دروستکردووه.

هی وایان تێدایه‌ خوای گه‌وره‌ بێ به‌شی کردووه له‌ هه‌ندیک نيعمه‌تی جه‌سته‌یی، که داویه‌تی به‌ هه‌ندیکی تر.

خه‌لکانیکی زۆر ده‌چنه‌ چوارچێوه‌ی تاقیکراوه‌کان، وه‌ك ئه‌و که‌سه‌ی چاوه‌کانی له‌ ده‌ست داوه‌ یان بیستن، یان ناتوانیت لایه‌کی جه‌سته‌ی یان چه‌ند لایه‌کی بجوێنیت. یان ئه‌وه‌ی به‌شیکی له‌ ئه‌قلی له‌ ده‌ستداوه‌، وای لیکردووه‌ به‌ مڕۆفیکی ته‌واو له‌ قه‌ڵم نه‌دریت. به‌راستی گۆمه‌لگا به‌ده‌ر نابێت له‌ که‌سی نه‌خۆش و خاوه‌ن پێداویستی تایبه‌ت، به‌لای هه‌ندیکیان سوکتره‌ له‌ هه‌ندیکی تر، چاواوازی سوکتره‌ له‌ کوێری، شه‌له‌یی باشتره‌ له‌ له‌ده‌ستدانی ئه‌ندامیک، جا ئه‌وه‌ی به‌لایه‌که‌ی سوکتره‌ په‌ند وهرده‌گریت له‌وه‌ی به‌لایه‌که‌ی توندتره‌، که‌سی ته‌ندروست باشیش په‌ند له‌ هه‌مووان وهرده‌گریت.

پاشان هه‌ر که‌سێک له‌ ئیمه‌ خوای گه‌وره‌ به‌ چه‌ند نيعمه‌ت و به‌خششێک به‌هه‌روه‌ری کردوین، که به‌س خوا ده‌زانێ ژه‌ماریان چه‌نده‌، بۆیه‌ سوپاس بۆ خوا له‌سه‌ر هه‌موو بار و شیوازی، خوای گه‌وره‌ ده‌فه‌رمویت: ﴿وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ﴾ (إبراهیم: ۳۴ واته‌: (خۆ ئه‌گه‌ر ناز و نيعمه‌ت و به‌خششه‌کانی خوا ژماره‌ بکه‌ن، ناتوانن بیانژمێرن، به‌راستی زۆربه‌ی مڕۆفه‌کان زۆر سه‌تمکار و خاوه‌ناس و سه‌په‌ن).

هه‌تا ئه‌وانه‌ی له‌لایه‌ن خوای گه‌وره‌ توشی به‌لایه‌ك بوونه و تاقیکراونه‌ته‌وه‌، ئه‌وا خوای گه‌وره‌ به‌ شتیکی تر قه‌ره‌بوویان ده‌کاته‌وه‌، بۆ نمونه‌ نابیناکان زۆربه‌یان زیره‌کی تیز و له‌به‌رکردنیکی تۆکه‌ و گوێیه‌کی سوکیان هه‌یه‌.

هه‌ندیك له‌كه‌سه نه‌زان و نه‌فامه‌كان ده‌لێن گرینگیدان به‌و كه‌سانه‌ی خاوه‌ن پێداویستی تایبه‌تن و چاره‌سه‌ركردنیان، سوودی چیه‌؟

له‌وه‌لامدا ده‌لێن: ئه‌وه بیرکردنه‌وه‌ی كه‌سانیکه كه‌ باوه‌پێ به‌ خوا و رۆژی دوا‌یی نه‌بێت، بیرکردنه‌وه‌ی كه‌سانیکه چاوه‌پێی هه‌چ نییه له‌ خۆای په‌روه‌ردگار، به‌لکو ئه‌مه بیرێ كه‌سانیکه دوورن له‌ مرقّایه‌تی!

ئه‌وانه‌ی برۆیان به‌ خوا و به‌ رۆژی دوا‌یی هه‌یه، ده‌زانن كه‌ بوونی خاوه‌ن پێداویستیه تایبه‌ته‌كان له‌ نێوانمان، چهند حیکمه‌ت و وانه و ئامۆزگاریه‌کی تێدا‌یه، كه‌ هه‌م سوودی بۆ خۆدی كه‌سه تاقیکراوه‌كه هه‌یه، هه‌م بۆ كه‌سه ساغه‌كه‌ش.

به‌پاستی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ كه‌ پێشه‌نگیکی نمونه‌یه، مامه‌له‌یه‌کی تایبه‌تی له‌گه‌ل كه‌سانی خاوه‌ن پێداویستی تایبه‌ت کردوه.

له‌سه‌ر ئارامگرتن هانیده‌دان و مژده‌ی به‌هه‌شتی پێ‌ ده‌دان:

ئه‌نه‌سی کوپی مالیک ﷺ ده‌گێڕێته‌وه و ده‌لێت: گویم له‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بوو فهرمووی: "خۆای په‌روه‌ردگار ﷻ ده‌فهرمویت: گه‌ر به‌نده‌که‌م به‌ له‌ده‌ستدانی هه‌ردوو خۆشه‌ویسته‌که‌ی (دوو چاوه‌گانی) تاقیکرده‌وه، پاشان ئارامی له‌سه‌ر گرت، ئه‌وه هه‌ر به‌ چوونه به‌هه‌شت پاداشتی ده‌ده‌مه‌وه."^(۱)

چاوه‌كان خۆشه‌ویسته‌ترین ئه‌ندامن لای مرقّ، چونكه به‌ له‌ده‌ستدانیان خاوه‌نه‌كه‌یان خه‌میکێ زۆر ده‌خوات له‌سه‌ر بێ به‌شبوونی بینینی ئه‌و شته باشانه‌ی دلخۆشی ده‌که‌ن، یان بینینی شتی خراپ بۆ ئه‌وه‌ی لێیان دووربکه‌وێته‌وه.

له‌ گێڕانه‌وه‌یه‌کی تری فهرمووده‌که‌دا هاتوه: "ئه‌وه‌ی هه‌ر دوو خۆشه‌ویسته‌که‌م لێ‌ سه‌نده‌وه و ئارامی گرت و چاوه‌پێی پاداشتی کرد، ئه‌وا نزمتر له‌ به‌هه‌شتی پێ‌ ناده‌م."^(۲)

مه‌به‌ستیش له‌و ئارامیه ئه‌وه‌یه كه‌ هه‌رده‌م له‌ خولیایدا بێت كه‌ خۆای میهره‌بان پاداشتی ده‌داته‌وه، نه‌ك ته‌نیا ئارامیه‌کی روت بێ نه‌تی چاوه‌پێی پاداشت.

تاقیکردنه‌وه‌ی خوا بۆ به‌نده‌که‌ی له‌ دنیا‌دا مانای ئه‌وه نییه خۆای گه‌وره‌رقی لێده‌بێته‌وه، به‌لکو ئه‌مه‌یان بۆ لابردنی ناخۆشیه‌که كه‌ له‌سه‌ری بووه یان بۆ سپرینه‌وه‌ی گونا‌هه یان بۆ به‌رزکردنه‌وه‌ی پله‌یه‌تی.

^(۱) بوخاری (۵۲۲۱) گێڕاوه‌تیه‌وه.

^(۲) ترمذی (۲۳۲۵) گێڕاوه‌تیه‌وه، ئه‌لبانی له (صحیح الجامع ۸۱۴۰) به "سه‌حیح"ی داناوه.

ئەگەر بە رازیبوون و سینگفراوانییەوه پێشوازی لێکرد، دەگاتە مەبەستی خۆی، ئەگینا وەکو ئەوە لێ دیت کە لە فەرموودەي سەلماندا هاتوو "بەپاستی خۆي گەرە نەخۆشکەوتنی باوەردار دەگێژێت بە سەرپنەوهي گوناھەکانی، نەخۆشکەوتنی خەلکی گوناھباریش وەکو وشتێکە خاوەنەکەي بەستبێتیەوه پاشان بەرەللی بکات، نازانی بۆ بەستراوەتەوه و بۆ چي بەرەللا کراوه" ^(۱).

کە فەرمووی: "بە بەهەشت پاداشتی دەدەمەوه" ئەمە باشترین پاداشتدەوه و قەرەبووکردنەوهیە، چونکە چێژوەرگرتن بە نەمانی دنیا دەپوا، بەلام چێژوەرگرتنی بەهەشت هەتا هەتاییە.

ئەمەش گشتگیرە بۆ هەموو کەسێک کە تووشی تاقیکردنەوه بێت بەو مەرجانەي باسکران ^(۲). ئێین بەتال دەلێت: ئەم فەرموودەي بەلگەيە لەسەر ئەوهي ئارامگرتن لەسەر بەلایەکان پاداشتەکەي بەهەشتە.

نیعمەتی بینین بۆ بەندە ئەگەرچی لەهەرە نیعمەتە گەرەکانی خوايە، بەلام قەرەبووکردنەوهي بە بەهشت باشترە لەوهي لە دنیا هەيەتی، ئەمەش لەبەر ئەوهیە ماوهي چێژوەرگرتنی لە دنیا کاتییە و کۆتایی پێ دێت، بەلام چێژوەرگرتنی لە بەهەشت کۆتایی پێ نایەت ^(۳).

جابرئى کورئى عەبدوللا ؓ دەلێت: پېغەمبەري خوا ﷺ دەفەرموێت: "لە رۆژی دوايیدا کەسە ساغەکان کاتێک پاداشتی ئەهلي بەلا دەبینن ئاوات دەخوازن کە پێستەکانیان لە دنیا بە گاز لێکرايەوه" ^(۴).

پېغەمبەر ﷺ دوعاي بۆ دەکردن:

خاتوو عائیشە ؓ دەلێت: ئەگەر پېغەمبەري خوا ﷺ بچوایە لای نەخۆشێک یان نەخۆشێکیان هێنابە لای ئەم دوعایەي دەیفەرموو: "أذهب البأس، ربَّ الناس، اشفِ وأنتَ الشافي، لا شفاء إلا شفاؤك، شفاء لا يُغادر سقماً" ^(۵).

^(۱) بوخاری (الادب المفرد ۷۳۹) بە "موقوف" گێراوەتیەوه، ئەلبانی لە (صحيح الادب المفرد / ۳۷۹) بە "سەحيح" ی داناوه

^(۲) فتح الباری (۱۱۶/۱۰).

^(۳) شرحی ابن بطلال لە سەحيحی بوخاری (۳۷۷/۹).

^(۴) ترمذی (۲۴۰۲) گێراویەتیەوه، ئەلبانی لە (صحيح الجامع ۸۱۷۷) بە "سەحيح" ی داناوه.

^(۵) بوخاری (۵۶۷۵) و موسلیم (۲۱۹۱) گێراویانەتەوه.

واتە: ئەي پەرورەدگارى خەلك ئەم نەخۆشىيە لايىبە، شىفا بىنيرە، ھەر تۆ شىفادەرى، ھىچ شىفايەك جگە لە شىفای تۆ بوونی نىيە، شىفایەك بىت ھىچ نەخۆشىيەك باز نەدات.

سوودىك:

ابن حجر دەلىت: ئىشكالىك لە ھەيە لە دوعاكردن بۆ نەخۆش و چاكبوونەوھى... دەگوترىت مادام نەخۆشى كەفارەتى گوناھەكانە و پاداشتى پى زیاد دەبىت، ھەرەكو لە چەندىن ھەرموودەدا ھاتووە، ئەي دوعاكردن بۆ چاكبوونەوھى بۆ؟

لەوھەلامدا دەلىت: دوعاكردن عىبادەتە، ھەرگىز پىچەوانەوھى پاداشت و كەفارەت نىيە، چونكە ئەم دووانە لەگەل سەرەتايى ھاتنى نەخۆشىيەكە و ئارامگرتن لەسەرى بەدەست دىن.

دوعاخواز لە نىوان دوو چاكەيە، يان ئەوھى دەيەوئ بە دەستى دىنىت، يان قەرەبوو دەكرىتە بە پىبەخشىنى سوودىك يان رەتكردنەوھى ناخۆشىيەك لەسەرى، ھەموو ئەمانەش لە چاكە و فەزلى پەرورەدگارە^(۱).

عەتائى كۆپى ئەبى رەباح دەلىت: ئىبن عەباس پىي گوت: ئايا ئافرەتتىكى ئەھلى بەھشت پى نىشان بدەم؟ گوت: بەلى.

گوتى: ئەو ئافرەتە ھاتە لای پىغەمبەرى و گوتى: من توشى پەرکەم دەبم. لەگەلشدا عەرپەتم دەرەكەوئ، داواي چاكبوونەوھم لە خودا بۆ بكە!

پىغەمبەر ﷺ ھەرمووى: "گەر دەتەوئ ئارام بگرە دەچىتە بەھشت، ئەگەر شىخ دەتەوئ داوا لە خوا دەكەم چاكت بكاتەوھ".

گوتى: ئارام دەگرم.

پاشان گوتى: من عەرپەتم دەرەكەوئ، داوا لە خوا بكە عەرپەتم بە ديار نەكەوئ، پىغەمبەرىش ﷺ دوعاى بۆ كرد^(۲).

كە گوتى: (توشى پەرکەم دەبم) پەرکەم دوو جوړى ھەيە، يەكەميان: لە كەموكۆپى كارەبايى دەماغ سەرھەلەدەت، چەند ھۆكارىكى ھەيە، ھەندىكيان زانراون ھەندىكيان نەزانراو.

^(۱) فتح البارى (۱۰/۱۳۲).

^(۲) بوخارى (۵۶۵۲) و موسليم (۲۵۷۶) گىراويانەتەوھ.

دووهم: ھۆکارەكەي جىنۇكەيە، كە وا لە مەروۇ دەكات توشى پەپەكەم بىت، جا ھەلەيدەستىنەتەو و دايدەنىشتىت و فېرى دەدات و دەكەوتتە خوارەو، ئەمە جگە لە چەند بارىكى سەيروسەمەرە.

گوتى: (من عەورەتم دەردەكەوتت): زۆر گرانە لەسەر نەفسى ئافرەت عەورەتى دەرىكەوتت لەناو پياوى بېگانە، چونكە لەوانەيە لە رېگا يان لە بازار يان لە ھەر شوپىنك توشى پەپەكەم بىت، ئەو كەسەي توشى پەپەكەم دەبىت ناتوانى كات و شوپىنى پەپەكەمەكە ديارى بكات، خۆي پى كۆنئۆل ناكى.

ئەو لەسەر ناخۆشەيەكانى پەپەكەمەكە ئارام دەگرىت، بەلام ئارام ناگرىت لەسەر دەركەوتنى عەورەتى، لەگەل ئەوئەي عوزرىشى ھەيە، چونكە پەپەكەم لە دەست ئەو دانييە، ئاي چەندە بە شەرم و حىشمەت بوو!

گوتى: (ئارام دەگرم) ئەو دوو بژاردەي لەبەردەم بوو:

يەكەم: پېغمبەر ﷺ دوعاي بۆ بكات و چاك بېيتەو.

دووهم: ئارام بگرىت و بەھەشتى بە نىسب بىت.

جا مانەوئەي نەخۆشەيەكەي ھەلئەرد، بى بىر لىكردنەو و ھەر بە سەليقە و سەروشتە پاكەكەي ئەو ھەلئەردنەي كرد، ئەمەش بەلگەيە لەسەر بەھىزى باوھپى و ھەزكردنى بەو شتانەي لەلای خوا ھەن.

ئەمە پېچەوانەي ھەندىك خەلكە، كە ئەگەر باس نىعمەت و خۆشەيەكانى بەھەشتى بۆ بكى و ھەكو بلىي بۆ ئەو باس ناكى و پەيوەندى بەو نىيە و گرنكى پى نادات..

ئىبن حەجەر دەلەت: لەو فەرموودەيەدا گەورەيى و پاداشتى ئەو كەسەي تىدايە كە توشى پەپەكەم دەبىت، ئارامگرتن لەسەر بەلاكانى دونيا بەھەشت دابىن دەكات، ھەرگرتنى ئازار و ناخۆشى باشتەرە لە ھەرگرتنى روخسەت، ئەمە بۆ كەسەي كە زانى پى دەگرىت و ھىزى ھەيە و چۆك نادات بەرامبەر ھەرگرتنى ئەم ئازارە.

ھەر ھە چارەسەرى بە دوعا و گەپانەو بۆ لای خوا زۆر كاريگەرترە لە چارەسەكردن بە دەرمان و دەرزى، ھەلچوونى جەستە بە دوعا باشتەرە لە ھەرگرتنى دەرمان بەلام بە دوو مەرج كارەكە سەر دەگرى:

يەكەم: كەسە نەخۆشەكە نيازىكى راست و دروستى ھەبىت.

دووهم: که‌سی چاره‌سه‌رکه‌ر، هێزی رووتیکردنی به‌ په‌روه‌ردگار هه‌ییت، هێزی دلی به‌ ته‌قوا و پشت به‌ستنی به‌و زاته‌ پته‌وییت، خواش زاناره‌^(١).

عوسمانی کورپی هه‌نیف ﷺ ده‌لێت: پیاویکی نابینا هاته‌ خزمه‌ت پێغه‌مبەر ﷺ گوتی: داوا له‌ خوا بکه‌ چاکم بکاته‌وه‌.

فه‌رمووی: "ئه‌گه‌ر ده‌توێ ئه‌و دعاوت بۆ ده‌که‌م، ئه‌گه‌ریش نا ئارام بگره‌، ئه‌مه‌ باشت‌ره‌ بۆت". گوتی: دوام بۆ بکه‌.

ده‌لێت: جا فه‌رمانی پێکرد ده‌ستنوێژت بگریت و ئه‌م دوایه‌ بکات:

"اللهم اني اسألك، وأتوجهُ إليك بنبيك محمد نبي الرحمة، إني توجهتُ بك إلى ربي في حاجتي هذه، لتقضي لي، اللهم فشفعهُ فيَّ"^(٢)

واته‌: په‌روه‌ردگا، لێت ده‌پاڕێمه‌وه‌، رووت تێده‌که‌م به‌ دعا و تکای موحه‌مه‌دی پێغه‌مبهره‌ رحمه‌ته‌که‌ت، من بۆ ئه‌م داوايه‌ به‌ هۆی تۆوه‌ روو له‌ په‌روه‌ردگار ده‌که‌م، تا بۆمی جێبه‌جێ بکات، په‌روه‌ردگا تکای ئه‌و بۆ من قبول بکه‌.

ئاگادارییه‌ك:

ئه‌م فه‌رمووده‌یه‌ مانای ئه‌وه‌ی تێدا نییه‌ ته‌وه‌سول به‌ خودی پێغه‌مبەر بکریت، به‌لکو ته‌وه‌سول به‌ دوعاکه‌ی، شیخ الاسلام ابن تیمیه‌ ده‌لێت: ئه‌و نابینایه‌ داواى له‌ پێغه‌مبەر کرد دوعاى بۆ بکات، به‌ هه‌مان شێوه‌ی هاوه‌له‌کان که‌ داوايان لێکردووه‌ دوعا بکات بارانیان بۆ بباریت، که‌ فه‌رموویه‌تی: "وأتوجهُ إليك بنبيك محمد نبي الرحمة" واته‌ رووت تێده‌که‌م به‌ دعا و تکای موحه‌مه‌د، بۆیه‌ له‌ کوتایی فه‌رمووده‌که‌دا هاتووه‌ "فشفعهُ فيَّ" واته‌ تکه‌که‌ی بۆ من قبول بکه‌^(٣).

پێغه‌مبەر ﷺ ره‌چاوێ هه‌ست و سۆزی ده‌کردن و وشه‌ی جوانی بۆ ناوانانی هه‌لده‌بژاردن: جابیر کورپی عه‌بدوللا ﷺ ده‌لێت: پێغه‌مه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: "وه‌ن با به‌ڕۆین لای ئه‌و بینه‌ره‌ی له‌ (به‌نی واقیفه‌)". که‌ پیاویکی نابینا بوو^(٤).

سوفیان ده‌لێت: به‌نی واقیف گه‌رێکی ئه‌نساڕیه‌کان بوو^(٥).

(١) فتح الباری (١١٥/١٠).

(٢) ترمذی (٣٥٧٨) وابن ماجه‌ (١٣٨٥) گێڕاویانه‌ ته‌وه‌، ئه‌لبانی له‌ (صحیح الجامع ٨١٤٠) به‌ "سه‌حیح" ی داناره‌.

(٣) قاعدة جلیلة فی التوسل والوسيلة (٣٠٠/٢).

(٤) البیهقی له‌ (الکبری ٢١٣٧٢) گێڕاوه‌ ته‌یه‌وه‌، ئه‌لبانی له‌ (الصهیحه‌ ٥٢١) به‌ "سه‌حیح" ی داناره‌.

(٥) شعب الایمان (٩١٩٤).

پښه مېر څو وشه يه کي جواني هه لېژارد و هه ستي بريندار نه کړد.

نه پني ناوناوي کوږ به بينه: ته حاوي ده لیت: له م فرموده يه دا راماین بو نه وه ي له سر نه و مانايه ي پښه مېري خوا بوه ستين، که ناوي نا به پياوي بينه، له راستيشدا کوږ بو نه يده بيني، خواي گوره له کتيبکي خوي ناوي کوږي هيناوه هه روه کو ده فرموي: ﴿لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ﴾ الفرد: ۶۱ هه روه ها ده فرموي: ﴿عَسَى وَتَوَلَّى ۖ وَكَانَ جَلَدٌ ۝۱﴾ ۱) اَنْ جَلَدُ الْأَعْمَى ﴿عَسَى﴾ ۲ بينيمان که خواي گوره وشه ي کوږي به کارهيتاوه بو جگه له و مانايه ش، هه روه کو ده فرموي: ﴿فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَرُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ﴾ الحج: ۴۶ نه مه ش نه وه ده گه پنيټ که جاري وا هه يه کوږ پني ده گوتريت بينه، چونکه دلي زيندوه و به دل ده بينيت، نه گه چي به چاو نابينيت.

نه مه به لگه يه له سر نه وه ي دروسته به و نه و که سه ي کوږه بگوتريت بينه، واته دروسته به و بينينه و هسف بکريت که له دلدايه. پښه مېر څو باسي نه و پياوه ي کړد به يه کيک له و دوو شته باشه که ي که هه يه تي، گه چي ده يتواني به وتريش ناوي بېر دبا ^(۱).

هه ر نزيک له مه: ناوانی نه و که سه ي مار پيټوه داوه به "سه لامه ت"، نه مه ش وه ک به خشيني گه شبيني به چاک بوونه وه ^(۲).

هه روه ها ناوانی بيا بان به سه رفرازي گه چي شويني له ناوچوونه، نه مه ش وه ک گه شبيني يه ک بو خاوه نه کي به سه رفرازي و رزگار بوون ^(۳).

به رده وام هه وني دده وريان به رز بکاته وه، هه روه ها بو ي روون ده کړنه وه که جهسته پيوهري باشه نييه له نيوان مروقه کان:

جاري کيان نيين مه سعود څو دار سيواکي له سر دره ختي (نه راک) ليکړده وه، نه و قاچه کاني نور باريک بوون، با قاچه کاني به دره خستن، خه لکه که ش ده ستيان کړده پيکه نين.

پښه مېر څو فرموي: "به چ پي ده که نن؟".

گوتيان، نه ي پښه مېري خوا به قاچه باريکه کاني پيډه که نين.

^(۱) شرح مشکل الآثار (۲۱۹/۱۰).

^(۲) الاشتقاق لابن دريد (۳۶/۱).

^(۳) سه يري: الزاهر في معاني كلمات الناس (۳۳۱/۱) ي ابن الانباري بکه.

فهرمووی: "سویند به‌و که‌سه‌ی گیانی منی به‌ده‌سته، قاچه‌کانی له‌ناو ته‌رازوو نۆز قورستره له‌کۆی ئوحد"^(۱).

لاوازی و باریکی زیان به‌عه‌بدوللا ناگه‌ینیت، خاوه‌نی ئه‌و دوو قاچه‌ چهند چاکه‌یه‌کی هه‌یه، که‌ تای ته‌رازوو که‌ی قورس ده‌که‌ن، ئه‌و دوو شتی له‌خۆ کۆکردبووه، به‌که‌میان: ره‌وشتبه‌ری، دووه‌میان: دلسۆزی.

عه‌بدولره‌حمانی کوپی زه‌ید ده‌لّیت: پرسیارمان له‌ حوزه‌یفه‌ی یه‌مانی کرد که‌ چ پیاویک له‌ رووی ره‌وشته‌وه له‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ده‌چیت، بۆ ئه‌وه‌ی شتی لی وه‌ربگرین.

گوئی: که‌سیک نادۆزمه‌وه له‌و بچیت له‌ رووی ره‌وشت و سیفات و ملکه‌چیه‌وه، ته‌نیا ئه‌ین ئوم عه‌بد نه‌بیت^(۲)، واته‌: عه‌بدوللای کوپی مه‌سعود.

له‌ گێڕانه‌وه‌یه‌کی دی حوزه‌یفه‌ ده‌لّیت: له‌ رووی ره‌وشت و سوننه‌ت و ملکه‌چیه‌وه ئه‌ین مه‌سعود زۆر به‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ده‌چوو، هه‌تا له‌ مائی خۆشیدا خۆی له‌ ئیمه‌ ده‌شارده‌وه.

هاوه‌له‌کانی پیغه‌مبەر ﷺ ده‌یانزانی که‌ عه‌بدوللای کوپی مه‌سعود له‌ هه‌مووان زیاتر له‌ خوا نزیکه‌^(۳).

پێوه‌ری راستیش له‌لای خوا به‌ شیوه‌ و شاکار نییه، به‌لکو به‌ دلّیکی بیگهرد و دلسۆز و کرداره‌.

ئیه‌ن مه‌سعود پیاویکی لاواز و باریک بوو.

زه‌یدی کوپی وه‌هب ده‌لّیت: من له‌گه‌ل عومه‌ری کوپی خه‌تتا‌بدا دانیشتبوم، له‌و ده‌مه‌ ئیه‌ن مه‌سعود هات، دانیشتوان له‌به‌ر بچوکیه‌وه خه‌ریک بوو بزریان ده‌کرد، عومه‌ر کاتیک بیینی که‌وته‌ پێکه‌نین.

جا عومه‌ر که‌ له‌سه‌ری وه‌ستابوو، ده‌ستی به‌ قسه‌کرد له‌گه‌لیدا، ده‌موچاوی ده‌گاشه‌یه‌وه، به‌ پێکه‌نینی ده‌خست، پاشان رویشت، عومه‌ر چاوه‌کانی له‌سه‌ر هه‌لنه‌بری تا بزر بوو، پاشان گوئی: ئه‌مه‌ دۆلّیکه‌ پره‌ له‌ زانست^(۴).

^(۱) نه‌حمه‌د (۲۹۸۱) ئه‌لبانی له‌ (الصحيحة ۲۷۵۰) به‌ "سه‌حیح"ی داناوه‌.

^(۲) بوخاری (۲۷۶۳) گێڕاوه‌تیوه‌.

^(۳) ترمذی (۳۸۰۷) گێڕاوه‌تیوه‌، ئه‌لبانی له‌ (التعليقات الحسان ۷۰۲۳) به‌ "سه‌حیح"ی داناوه‌.

^(۴) سیر اعلام النبلاء (۴۳۶/۱).

سهر دانی ده کړدن و وه لای داوا کانیانی دده دانه وه:

مه محمودی کورپی ره بیعی نه نسارپی ده گټر پته وه که عه تباری کورپی مالیک، له هاوه لانی پښغه مېر ښځه بو، یه کټک بو له و نه نسار پیانه ی به شداری شه پی به دریان کړد بو، هاته لای پښغه مېر و گوتی: نه ی پښغه مېر ی خوا من نابینام، پښ نو یزی بۆ قه ومه که م ده که م، نه گه ر باران بباریت نه و دۆله ی له نیتوانماندایه پر ټاو ده بیت، ناتوانم بچم بۆ مرگه و ته که یان بۆ نه وه ی نو یزیان بۆ بکه م، ده مه ویت نه ی پښغه مېر ی خوا تو بیتنه ماله که م و نو یز بکه یت و ماله که شم بکه مه جیگای نو یز کړدن.

پښغه مېر ی خوا ښځه فرمووی: "إن شاء الله وا ده که م".

عه تبارن ده لیت: بۆ به یانی کاتیک رۆز به رزیووه پښغه مېر ی خوا و نه بو به کړو یشتن (موسلیم له ریوایه تیکدا نه وه ی زیاد کړد وه: نه وه ی خوا بیه ویت له هاوه له کان له گه لیان بو).

پښغه مېر ښځه مۆله تی خواست، منیش مۆله تم پیدای، دانه نیشته هه تا چوه ژوره وه، پاشان فرمووی: "له کوئی ماله که ت هه ز ده که یت نو یز بکه م".

ده لیت: ټاماره ی لایه کی ماله که م بۆ کړد، پښغه مېر ښځه هه لسا و الله اکبری کړد، نیمه ش هه لسا ین و له دوا ی ریزمان به ست، دوو رکات نو یزی بۆ کړدن، پاشان سه لامی دایه وه.

جا نيزنمان نه دا و خوار د نیکمان ^(۱) بۆ دروست کړد.

ده لیت: له و کاته دا چه ند پیاو یکی ماله که گه رانه وه و کۆبوونه وه و گوتیان: کوا مالیک ی کورپی دوخه یشن، یان کورپی دوخه یشن له کو ییه؟

هه ندیکیان گوتیان: نه وه دوو پوه و خوا و پښغه مېر ی خوش نا ویت.

پښغه مېر ښځه فرمووی: "وامه لی، ټایا نابینیت که ده لیت: لا إله إلا الله؟ که مه به ست پیی رازیکردنی خودایه".

گوتی: خوا و پښغه مېر هه کی زاناترن.

گوتی: نیمه وای ده بینن نه و بۆلای دوو پوه کان ده چیت و بۆ نه وان دلسۆزه.

^(۱) نه خوار د نه ناوی (خه زیره) بو، خه زیره جۆر تکه له خوار د. ابن قتیبه ده لیت: له گوشت دروست ده کړیت، پارچه ی پارچه ی بچوک ده کړیت و پاشان ټاوتکی زور به سهر دا ده کړیت، نه گه ر پښگه یشن و کولا ټارادی به سهر دا ده کړیت و پتی ده گوتړیت (خه زیره)، به لام نه گه ر گوشتی له گه ل نه بو نه وای پیی ده گوتړیت (عه صیده). فتح الباری (۱/۵۲۱).

پیغه‌مبه‌ر ﷺ فرمووی: "به‌پاستی خوای گه‌وره ناگری هه‌رام کردووه له‌سه‌ر که سێک بێت لا إله إلا الله که مه‌به‌ستی پێی رازیکردنی خودا بێت"^(۱).

له سووده‌کانی ئەم فەرمووده‌یه:

- دروسته نابینا پیشنوێژی بکات.
- دروسته مڕۆڤ هه‌وال له باره‌ی خۆیه‌وه بدات، که چیه‌تی، به‌لام به‌بی ده‌رپرینی گله‌یی.
- چهند مزگه‌وتێک له مه‌دینه‌دا هه‌بوونه بۆ کردنی نوێژی به‌کۆمه‌ل، جگه له مزگه‌وتی پیغه‌مبه‌ر ﷺ
- باران و تاریکی عوزدن بۆ نه‌هاتنی نوێژی به‌کۆمه‌ل.
- که‌سی زۆرباش وه‌لامی بانگه‌یشت (ده‌عوته‌ی که‌سی باش ده‌داته‌وه.
- بۆه‌ینانه‌دی به‌لێن (إن شاء الله) به‌کاربه‌ێندرێت.
- هه‌ینانه‌دی به‌لێن.
- شوێنێک له مال بۆ نوێژکردن دیاری بکری، نه‌ک بکریته وه‌قف با ناوی مزگه‌وتیشی لێ بندری.
- کردنی نوێژی سوننه‌ت به‌کۆمه‌ل (جاروبار).
- بردنی هه‌ندێک خه‌لک له‌لایه‌ن سه‌ردانیکار، گه‌ر بزانیته‌ که‌سی بانگه‌یشتکه‌ر پێی ناخۆش نییه.
- میوان نابێت پیش نوێژی بکات، به‌لام نه‌گه‌ر میوانه‌که ئیمامی هه‌ره گه‌وره بوو یان خاوه‌نمال مۆله‌تی دا پیش نوێژی بکات ئه‌وا دروسته.
- خه‌لکی ناوچه‌که له‌سه‌ر پیشه‌وا یان زانا کۆک بن بۆ ئه‌وه‌ی سوودی لێ ببینن، نه‌گه‌ر سه‌ردانی مالی یه‌کیکیان کرد.
- پرسیارکردن له‌باره‌ی که‌سێک بۆ عوز نه‌هاتووه بۆ نوێژی به‌کۆمه‌ل.
- وتنی لا إله إلا الله به‌بی جیگیربوونی له‌ناو دل سوودی نییه.
- ئه‌و که‌سه‌ی له‌سه‌ر یه‌کتا په‌رستی ده‌مریت، به‌هه‌تا هه‌تایی له‌ناو ناگر نامێنێته‌وه.
- ئه‌و کاروکرده‌وانه‌ی ته‌نیا مه‌به‌ست پێیان ره‌زامه‌ندی خوای په‌روه‌ردگار بێت، ئه‌وا ده‌بنه‌ هۆی رزگاربوونی خاوه‌نه‌که‌ی گه‌ر خوای میهره‌بان وه‌ریان بگری.

^(۱) بوخاری (۴۱۵) و موسلیم (۱۰۵۲) گێزواینه‌ته‌وه.

• ئەو کەسەي دووپوویی دەخاتە پال کەسێک، کە بە پڕاڵەت ئیسلام نیشان دەدات بە بەلگە، نە بە کافر نە فاسق داناندریت، بە لکو بە ھۆی ئەو تەئویلەو عوزی بۆ دەھیندریتەو^(۱).

سودیک:

دیاریکردنی شویتیک لە مالهو بۆ نوێژکردن ئایا پێچەوانەي فەرموودەي عەبدولرەحمانی کوپی شیبە ﷺ کە دەلێت پيغمبەري خوا ﷺ سێ شتی لی قەدەغە کردین: قەدەغەي کرد لە نوێژکردندا وەك قەلەرەش دەنوک لە زەوی بدەین، قەدەغەي کرد لەناو نوێژدا وەك گیاندار پال بکەوی، قەدەغەي کرد پیاویک شویتیک بۆ نوێژکردن دیاری بکات ھەو وەکو بۆ و شتر جیگا دیاری دەکریت^(۲).

وہلام: ھیچ جۆرە پێچەوانەيەك لە نۆیاناندا نییە، دیاریکردنی جیگایەك لە مال بۆ نوێژکردن دروستە، بەلام لەناو مزگەوتدا شویتیکی تایبەت دا بندریت بۆ نوێژکردن ئەمەیان دروست نییە، چونکە مزگەوت مولکی خودایە و مولکی ھیچ کەسێک نییە.

پاشان ئەمە دەبیته ھۆی چەند گرفتیک، چونکە ئەو کەسەي شویتیکی دیاری کراو بۆ خۆی لە مزگەوت تەرخان دەکات، ئەوا ئەگەر یەکی تر پێش ئەو ھاتە ئەو شویتە ئەوا توپە دەبیته و لەوانەيە دەمەقالبان لە نۆیاندا رووبدات و دەنگیان لەناو مزگەوت بەرز بییتەو، یان لەوانەيە لە کۆتاییدا لەیەکتەریش بدەن!

ھەرچی خیر و باشی ھەبووایە، پيغمبەري خوا ﷺ نیشانی دەدان:

ئەبوھوریرە ﷺ دەگێریتەو و دەلێت: پیاویکی نابینا (کە عەبدوللای کوپی ئوم مەکتوم بوو) ھاتە خزمەت پيغمبەري خوا و گوتی: من کەسم نییە بمھینیتە مزگەوت، داوای لە پيغمبەري خوا کرد رێگەي پێ بدات لە مالهو نوێژ بکات. ئەویش رێگەي پێدا.

کاتیک رویشت، بانگی کردەو، فەرمووی: "ئایا گویت لە بانگ دەبیته؟"

گوتی: بەلێ.

فەرمووی: "کەواتە وہلامی بدەرەو^(۳)".

(۱) سەیری: فتح الباری (۵۲۳/۱) بکە.

(۲) ئەبو داود (۸۶۲) و النسائی (۱۱۱۲) و ابن ماجہ (۱۴۲۹) گێراویانەتو، ئەلبانی لە (الصحيحة ۱۱۶۸) بە

"حەسەن" ی داناو.

(۳) موسلیم (۶۵۳) گێراوێتەو.

ئەم فەرمودەىە بەلگەىە بۆ واجبۇونى نوڭزى بە كۆمەل، چونكە گەر سوننەت بواىە، رىگەپىدان بۆ كەسى لاواز و خاوەن عوزر دەبوو، يان ئەوانەى وەكو كوپى ئوم مەكتوم عوزريان ھەىە ^(۱).

ئىبن رەجەب دەلىت: لەلای ھەندىك ئىشكال دروست بوو لە نىوان فەرمودەى كوپى ئوم مەكتوم و فەرمودەى عەتبانى كوپى مالىك، كە رىگەى بە عوتباندا نوڭز لە مالمەوە بكات بەلام رىگەى بە كوپى ئوم مەكتوم نەدا؟

دەگوترىت: مالى كوپى ئوم مەكتوم نرىك بوو لە مزگەوت، بە پىچەوانەى عوتبان، ھەر بۆىە لە ھەندىك رىگەى گىرپانەوەى فەرمودەكەدا ھاتوو، كە كوپى ئوم مەكتوم گوتى لە قامەت دەبوو.

لەوانەشە عوتبان شوڭنى نوڭزكرىنى پىغەمبەرى لەم مالمەكەى خۆى كرىبىتە مزگەوت و بانكى لىداىت و قامەتى تىدا كرىبىت، پىش نوڭزى بۆ ئەندامانى مالمەكەى و بۆ ئەوانەى نرىك مالمەكەى بوونە كرىبىت، ئەوكات وا حىساب دەكرىت نوڭزەكەى لە مزگەوت ئەنجام داو، جا چ مزگەوتى كۆمەل بىت، يان مالىك كرابىتە مزگەوت و ببوڭتە شوڭنى نوڭزى بە كۆمەل.

سەبارەت بە كوپى ئوم مەكتوم مۆلەتى لە پىغەمبەر خواست بە تەنبا لە مالمەوە نوڭز بكات، بەلام پىغەمبەر ﷺ مۆلەتى پى نەدا، ئەمە نرىكرىن كۆكرىنەوەىە لە نىوان ھەردوو فەرمودەكەدا ^(۲)، خواش زانائەرە.

ھەرۋەھا پەرىنەوەى عوتبان لە دۆلەكە كە كەم بىنا بوو، ئەوا بە كارىكى ئەستەم دادەندرىت، بەلكو ھەر نەدەكرا لەو دۆلە پر ئاوەدا بپەرىتەو، بە پىچەوانەى ھالى كوپى ئوم مەكتوم، كە ھاتنى بۆ مزگەوت ئاسانتر بوو.

پىغەمبەر ﷺ پىداوڭستىيەكانى بۆ جىبەجى دەكرىن:

ئەنەسى كوپى مالىك ﷺ دەگىرپتەو و دەلىت: ئافرەتىك ھەندىك كەموكوپى لە عەقلىدا ھەبوو، گوتى: ئەى پىغەمبەرى خوا من كارىكم بە تۆ ھەىە.

پىغەمبەر ﷺ فەرمووى: "ئەى داىكى فلان، سەىركە چ رىگايەك ھەلدەبۆڭرى تا پىداوڭستىيەكەت تىايدا بۆ جىبەجى بكەم"، جا بە تەنبا لە رىگايەكدا لەگەلى رۆڭشت تا پىداوڭستىيەكەى بۆ جىبەجى كرىد. ^(۳)

^(۱) عون المعبود (۲/۲۵۷).

^(۲) فتح البارى (۲/۳۹۲) لابن البارى.

^(۳) موسلىم (۲۲۳۶) گىرپاۋەتىو.

النوی ده‌لئت: (به ته‌نیا له ریگایه‌کدا له‌گه‌لی رویشته): واته له ریگایه‌کی گشتیدا له‌گه‌لی وه‌ستا، تا پپووستیه‌کانی بۆ جیبه‌جی بکات و له‌وته‌نیا به‌دا پرسایاری لی بکات.

وه نه‌بیت ئه‌مه به خه‌لوه (ته‌نیا یی) حیساب بکریته، که حه‌رامه و پپی ده‌گوتریته (ته‌نیا بوون له‌گه‌ل ئافره‌تی نامه‌هره‌م)، به‌لکو ئه‌م ریگایه ریگای ه‌امووشوی خه‌لک بووه و قه‌ره‌بالغ بووه، ئه‌وان خه‌لکیان ده‌دیت و خه‌لکیش ئه‌وانی ده‌دیت، به‌لام گوئیان له ده‌نگیان نه‌ده‌بوو، چونکه باب‌ه‌ته‌کی تاییه‌ت بووه ^(۱).

ئه‌مه‌ش یه‌کیکه له نه‌رمونیانی و ملکه‌چی پیغمبر ﷺ و ئارامگرتنی له‌سه‌ر پیداووستیه‌کانی که‌سانی خاوه‌ن پیداووستی تاییه‌ت.

خوای گه‌وره‌گله‌یی له پیغمبر ﷺ کرد کاتیك پشتی له پیاوه نابینا که کرد:

زۆریك له راهه‌کارانی قورئانی پیروز باسیان کرده‌وه که رۆژیک پیغمبر ﷺ گفتوگۆی له‌گه‌ل چه‌ند به‌رپرسیکی قوپه‌یشدا ده‌کرد و ئاره‌زووی ده‌کرد موسلمان بوونایه، جا کاتیك ئه‌و سه‌رقالی قسه‌کردن بوو له‌گه‌لیاندا، کوپی ئوم مه‌کتوم هات — که ده‌میک بوو موسلمان ببوو — پرسای له پیغمبر ﷺ خوا ده‌کرد له باره‌ی شتیك، زۆر موکړ بوو له‌سه‌ر داواکه‌ی، پیغمبر ﷺ حه‌زی لینه‌بوو له‌و کاته به‌چرپته و وه‌لامی بداته‌وه، چونکه خه‌ریکی قسه‌کردن بوو له‌گه‌ل قوپه‌یشیه‌کان، بۆیه خۆی به‌رووی کوپی ئوم مه‌کتومدا گرژ کرد و پشتی تی کرد و رووی له قوپه‌یشیه‌کان کرد.

ئینجا خوای په‌روه‌ردگار ئه‌م نایه‌تانه‌ی دابه‌زاند: ﴿عَسَىٰ رَوَّلَ ۙ أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَىٰ ۚ وَمَا يُدْرِيكُ لَعَلَّهُ يَريكَ ۚ عِيسَىٰ ۙ وَاتِه ۙ وَهُوَ رَوَّىٰ غَرَّكَ وَپشتی له نابینا که کرد که بۆ لای ههات، جا تۆ چو زانی به‌لکو هاتبیت دل و ده‌روونی پاک بکاته‌وه.

﴿أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَىٰ ۚ وَاتِه ۙ یاخود ئامۆزگارییه‌ک وه‌ریگریته و ئه‌و ئامۆزگاریه سودی پی بگه‌ینیت.

﴿أَمَّا مَنْ اسْتَعَىٰ ۙ فَاتَّيَهُ تَصَدَّىٰ ۙ وَاتِه ۙ به‌لام ئه‌وه‌ی خۆی بی نیاز نیشان ده‌دات و نایه‌ویت رینویی وه‌ریگریته، تۆ له‌گه‌ل ئه‌و کۆده‌بیته‌وه و گرنکی به‌و ده‌دهیت.

﴿وَمَا عَلَيْكَ الْأَلَمُ ۚ وَاتِه ۙ جا تۆ هه‌یج له‌سه‌ر نییه‌ گه‌ر ئه‌و ئیمان نه‌هینیت و خۆی پاک نه‌کاته‌وه.

^(۱) شەرحی نه‌وه‌وی له سه‌حیحی موسلیم (۸۳/۱۵).

﴿وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَىٰ ۖ وَهُوَ يَخْشَىٰ﴾ واته: به‌لام نه‌وه‌ی خۆی هاتۆته لات و کۆشش ده‌کات تا شاره‌زای بی‌ت له‌ ئایینی خوا.

﴿فَأَن تَعَنَّ لَهُ﴾ واته: خۆتی لی بی‌ ئاگا ده‌که‌یت.

هر لێره‌وه‌ خۆای گه‌وره‌ ﷺ فه‌رمان به‌ پیغمبر ﷺ ده‌کات که‌ سه‌ به‌ بانگه‌واز و ئاگادارکردنه‌وه‌ تایبه‌ت نه‌کات. به‌ لکو جیاوازی نه‌کات له‌ نێوان که‌سی گه‌وره‌ و بچوک و هه‌زار و ده‌وله‌مه‌ند و پادشا و گه‌دا و پیاو و ژن.

پاشان خۆای گه‌وره‌ ﷺ به‌ ویستی خۆی رێنمویی نه‌و که‌سانه‌ ده‌کات بۆ رێگا راسته‌که‌ی، له‌مه‌شدا حیکمه‌تیکی گه‌وره‌ هه‌یه‌ ^(۱).

جا دوا‌ی نه‌م رووداوه‌ پیغمبه‌ری خوا ﷺ زۆر ریزی لی ده‌گرت.

خاتوو عایشه‌ ؓ ده‌لیت: خۆای گه‌وره‌ ﴿عَسَ وَتَوَلَّى﴾ له‌باره‌ی کوپی ئوم مه‌کتوم دابه‌زاند، هاته‌ لای پیغمبه‌ر ﷺ و گوتی: نه‌ی پیغمبه‌ری خوا ئامۆزگاریم بکه‌.

له‌لای پیغمبه‌ری خواش ﷺ چهند گه‌وره‌ پیاویک له‌ موشریکه‌کان دانیشتبوون، پیغمبه‌ری خوا باسی ئیسلامی بۆ ده‌کردن رووی له‌ وه‌رگێرا و رووی له‌ موشریکه‌کان کرد، نه‌ویش ده‌یگوت: ئایا نه‌وه‌ی من ده‌یلتیم هیچ شتیکی تیدا هه‌یه‌؟
فه‌رمووی: "نا"

جا نه‌م سوپه‌ته‌ له‌ به‌ر نه‌مه‌بوو که‌ دابه‌زی ^(۲).

پیغمبه‌ر ﷺ ئاسانکاری بۆ ده‌کردن و ناخۆشی له‌سه‌ر هه‌لده‌گرتن:

زه‌یدی کوپی سابت ؓ ده‌لیت: پیغمبه‌ری خوا ﷺ ئایه‌تی (لا یستوی القاعدون من المؤمنین والمجاهدون فی سبیل الله)ی خوینده‌وه‌.

کوپی ئوم مه‌کتوم هات، پیغمبه‌ر ﷺ هیشتا بۆ منی ده‌خوینده‌وه‌.

گوتی: نه‌ی پیغمبه‌ری خوا، نه‌م جیهاده‌م پی بکری، ده‌یکه‌م.

نه‌و پیاویکی نابینا بوو.

جا خۆای گه‌وره‌ وه‌حی بۆ پیغمبه‌ر نارد هه‌واره‌وه‌، نه‌و کات رانی له‌سه‌ر رانم بوو، هیند قورس بوو له‌سه‌رم تا ترسام له‌وه‌ی رانم بشکیت، پاشان به‌ره‌ به‌ره‌ سووک بوو له‌سه‌ری، خۆای گه‌وره‌ نه‌مه‌ی دابه‌زاند: ﴿غَيْرُ أُولِ الْأُزْرِرِ﴾ النساء: ۹۵ ئایه‌ته‌که‌ به‌م

^(۱) تفسیر ابن کثیر (۵/۶۸).

^(۲) ترمذی (۲۳۳۱) گێراویه‌تیوه‌ نه‌لبانی له‌ (صحیح سنن الترمذی ۲۵۶۱) به‌ "سه‌حیح"ی داناوه‌.

شیوه‌یه‌ی لی‌هات: ﴿لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾^(۱).
 واته: نه‌وانه‌ی دانیشتون له‌ ئیمانداران و (جهنگ ناکن) مه‌گه‌ر نه‌وانه‌یان که نات‌ه‌وان
 (کویر، شهل، نه‌خوش،... هتد) له‌گه‌ل نه‌وانه‌دا که جیهاد و کوشش ده‌کن له‌ پیناوی
 خوادا به‌ مال و سامان و خویان چوونیه‌ک نین.

خوای په‌روه‌ردگار به‌م نایه‌ته‌ حوکی جیهادکردنی له‌سه‌ر خاوه‌ن پیدلویستی تاییه‌ت
 سووک کرد فه‌رمووی: ﴿لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَمَنْ

يُطِيعَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يَْعَذِبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ الفتح: ۱۷

فه‌ریزه‌ی جیهادی له‌ گۆره‌پانی شه‌پدا له‌سه‌ر هه‌لگرتن و به‌ هه‌لگرتنی چه‌ک یان
 ده‌رچوون بۆ گۆره‌پانی جه‌نگ نه‌رکباری نه‌کردن.
 به‌لام نه‌وه‌ی خۆیه‌خشانه‌ خۆی ته‌رخان بکات و بیته‌ گۆره‌پانی جیهاد، پیغه‌مبه‌ری خوا
 ﷺ ریگری لی نه‌ده‌کردن:

چه‌ند که‌ستیکی به‌ ته‌مه‌ن له‌ به‌نی سه‌له‌مه‌ ده‌گێر نه‌وه، که‌ عه‌مری کوپی جه‌موح
 پیاویک بوو زۆر ده‌شه‌لی، چوار کوپیشی هه‌بوون وه‌ک شیر ئازا بوون و له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ری
 خوا ﷺ به‌شداری جیهادیان ده‌کرد.

که‌ روژی ئوحد هات کوپه‌کانی ویستیان ری لی بگرن و گوئیان: تو له‌ لایه‌ن خواوه
 عوزت هه‌یه.

هاته‌ لای پیغه‌مبه‌ری خوا و گوئی: کوپه‌کانم ده‌یانه‌وی من بی به‌ش بکه‌ن له‌ و کاره
 خیره‌، نایانه‌وی له‌گه‌ل تۆدا ده‌ربچم، سویند به‌ خوا من ده‌مه‌وی نه‌وها به‌م شه‌له‌یه‌ به‌چه‌مه
 به‌هه‌شت.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: "سه‌باره‌ت به‌ تو، له‌لای خوای گه‌وره‌ عوزت هه‌یه، جیهادت
 له‌سه‌ر نییه‌".

به‌ کوپه‌کانیی فه‌رموو: "ئێوه‌ش ریگه‌ی لی مه‌گرن، به‌لکو خوای گه‌وره‌ شه‌هاده‌ی به
 قسمة‌ ده‌کات".

جا له‌گه‌لیدا ده‌رچوو و له‌ جه‌نگی ئوحددا کوژرا^(۱).

^(۱) رواه ابن إسحاق في السيرة كما في السيرة النبوية لابن هشام (٤/٤٠)، ورجاله ثقات، وقال الشيخ الالباني: "سند حسن إن لم يكن مرسلًا، وقد روي بعضه أحمد بسند صحيح"، تحقيق فقه السيرة (١/٢٦٠).

ئه‌بو قه‌تاده رضی اللہ عنہ ده‌لێت: عه‌مری کۆپی جه‌موح (که‌ شهل بوو) هاته‌ لای پیغمه‌به‌ری خوا و گوتی: نه‌گه‌ر جه‌نگام له‌ پێناوی خودا تا کۆژام، ئایا له‌ به‌هه‌شت به‌پێی ساغ ده‌بۆم؟

پیغمه‌به‌ر ﷺ فه‌رمووی: "به‌لێ".

جا خۆی و برازایه‌کی و نازادکراویک کۆژان، پیغمه‌به‌ر ﷺ به‌لایدا تێپه‌ری و فه‌رمووی: "وه‌کو نه‌وه‌یه‌ که‌ ده‌تبینم به‌ پێی ساغت له‌ به‌هه‌شت ده‌بۆیت" ^(۱).

خوای گه‌وره‌ ریگه‌ی داوه‌ کۆمه‌لگا له‌گه‌ل ئه‌م که‌سانه‌ تیکه‌ل ببن و خواردنیان له‌گه‌ل بخۆن، بۆ ئه‌وه‌ی دلیان رازی بێت.

گه‌ر خه‌لکی خۆیان له‌مانه‌ پاراست و تیکه‌لیان نه‌بوون و خواردن و خواردنه‌وه‌یان له‌گه‌ل نه‌خواردن، ئه‌وا توشی حاله‌تیکێ ده‌روونی دژوار ده‌بن، بۆیه‌ خوای گه‌وره‌ کۆمه‌لگای هانداده‌ تیکه‌لیان بن، وه‌ک ده‌فه‌رموێت: ﴿لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ﴾ النور: ۶۱

ئێبن جه‌ریر ده‌لێت: ئه‌ه‌لی ته‌فسیر رای جیاوازیان له‌سه‌ر ئه‌م ئایه‌ته‌ هه‌یه‌، که‌ بۆ چ مانایه‌ک هاتۆته‌ خوار: هه‌ندێک ده‌لێن: ئه‌وه‌ئایه‌ته‌ بۆ ئه‌مه‌ هاتۆته‌ خوا تا ریگه‌ بدات خه‌لکی نان له‌گه‌ل نابیناکان بخۆن و تیکه‌لیان بن، یان ئه‌وانه‌ی وه‌ک نابینان له‌ نمونه‌ی شهل و نه‌خۆش، چونکه‌ پێش ئه‌م ئایه‌ته‌ نانیان له‌گه‌ل نه‌ده‌خواردن و له‌ خواردنی ئه‌وانیان نه‌ده‌خوارن، ئه‌مه‌ش نه‌وه‌ک به‌کونه‌ شتێک که‌ خوای گه‌وره‌ قه‌ده‌غه‌ی کردبێت، وه‌ک فه‌رموویه‌تی ^(۲): ﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ

تَكُونُ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ﴾ النساء: ۲۹

ضحاک ده‌لێت: خه‌لکی مه‌دینه‌ش پێش ئه‌وه‌ی پیغمه‌به‌ر ره‌وانه‌ بکری، ئه‌وان نابینا و نه‌خۆشیان به‌شداری خواردنه‌کانیان نه‌ده‌کردن، هه‌ندێک ده‌لێن: ئه‌مه‌ له‌به‌ر ئه‌وه‌یه‌ ئه‌وان بیزیان لێ ده‌کردنه‌وه‌ و ژۆر به‌ پاک و خاوینیان نه‌زانیوون.

هه‌ندیکیش ده‌لێن: نه‌خۆش به‌ گوێره‌ی پتویست ناتوانی‌ت خواردن بخوات، شه‌لیش ناتوانی‌ت ململانی بکات له‌سه‌ر خوارد، نابیناش خواردنی باش نابینیت، جا خوای گه‌وره‌

^(۱) نه‌حمه‌د (۲۲۶/۶) به‌سه‌نه‌دی "حه‌سه‌ن" گێڕاوه‌تیه‌وه‌، الحافظ له‌ (الفتح ۱۷۲/۳).

^(۲) ته‌فسیری ابن جه‌ریر (۲۱۹/۱۹).

نهم نايه تيه دابه زاند، لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ... واته هيچتان له سر نيبه نه گه نايينا و نه خوښ و شل له گه لتان بخون و له گه ليان بخون^(١).

هه نديک کاري گرنګي پي ددان و بهر پرسیاريه تي پي دسپاردن:

له وانه: نه وهی له شه پي نوحه رویدا، کاتیک پښه مېری خوا ﷺ راوړی به هاوه لان کړد له سر نه وهی نایا دهرېچن له مېدینه یان له ناوی بمیننه وه بۆ شه پکړن له گه ل موشریکه کان.

جا پښه مېری خوا ﷺ له گه ل هه زار و هه نديک له هاوه لانی دهرچون و عېدوللای کورې نوم مه کتومی له مېدینه جېهېشت بۆ نه وهی پېش نوړی بکات بۆ نه وانهی له مېدینه ماونه وه^(٢).

پښه مېر ﷺ چه ند جارېک عېدوللای کورې نو مه کتومی له مېدینه داناه، نه نه سی کورې مالیک ﷺ ده لیت: پښه مېری خوا ﷺ دوو جار عېدوللای کورې نوم مه کتومی له مېدینه له جېگای خوی دانا، بۆ نه وهی پېش نوړی بۆ خه لک بکات، له کاتیکدا نايينا بوو^(٣).

هه روه ها پښه مېر ﷺ کورې نوم مه کتومی راسپارد بۆ نه وهی له رهمه زاندا بانګی دووهم بدات: عېدوللای کورې عومر ﷺ ده لیت: پښه مېری خوا ﷺ فهرمووی: "بیلال به شه و بانګ دهادت، جا بخون و بخونه وه تا گویتان له بانګی کورې نوم مه کتوم ده بیټ".

ده لیت: نه و پیاوړکی کوړ بوو، بانګی نه دهاد تا پي نه گوترا بایه کاتی به یانییه، کاتی به یانییه^(٤).

خاتوو عائیشه ﷺ ده لیت: کورې نوم مه کتوم له کاتیکدا کوړ بوو بانګی بۆ پښه مېری خوا دهاد^(٥).

له گېرانه وه یه کی تردا: کورې نوم مه کتوم بانګی پښه مېری خوا ﷺ بووه، له کاتیکدا نه و نايينا بوو^(٦).

(١) تهفسیری ابن جریر (٢١٩/١٩).

(٢) السيرة النبوية (٦٣/٢) ابن هشام

(٣) نهحمه د (١١٩٣٥) و نه بو داود (٢٩٣١)، نه لېانی له (الارواء) به به "سهیح" ی داناه (٥٣٠).

(٤) بوخاری (٦١٧) و موسلیم (١٠٩٢) گېراویانه ته وه.

(٥) موسلیم (٢٨١) گېراوه تیه وه.

(٦) نه بو داود (٥٣٥) گېراوه تیه وه.

جا رابمینه بۆ هیژ و توانای که سه خاوهن پیدایستییه تایبه ته کان، ده بینیت نه و کویره، به لام له گهل نه وه شدا بانگ ده دات و پيشنوژی ده کات و به سه ره له کیه وه ده بیته نه میر.

هوشداریداوه له نازاردانیان:

ئین عه باس ﷺ ده لیت: پیغمبهی خوا ﷺ فرموی: "نه فرهت لیكراوه نه و که سهی جنیو به باوکی بدات، نه فرهت لیكراوه نه و که سهی جنیو به دایکی بدات، نه فرهت لیكراوه نه و که سهی بۆ غیری خوا نازه ل سهریپریت، نه فرهت لیكراوه نه و که سهی سنوری زهوییه کان ده گپریت، نه فرهت لیكراوه نه و که سهی نابینایه له ریگایه کدا گوما ده کات ^(١)، نه فرهت لیكراوه نه و که سهی بچته لای نازه ل، نه فرهت لیكراوه نه و که سهی کار به کردهوی قومی لوط ده کات ^(٢)".

پیغمبهی ﷺ هه واییداوه که سه ره که وتنی ئومه ته به و جو ره که سانه ده بیته:

سه عد ﷺ وای ده بینی که فه زلی هیه به سه ره نه وانهی له خواره خویه وهن، پیغمبهی ﷺ فرموی: "ئیه، که سه ره ده خستری و رزق و رزقی ده ده رین، ته نیا به هوی نه و بیچاره و لاوازه نه که له ناوتان دان. ^(٣)"

له گپرانه وهیه کی تر دا هاتوه: "نه و ئومه ته ته نیا به هوی لاوازه کانیه وه سه ره ده خستری، جا یان به دوعا که یان، یان به نوژی و دلسوزیه که یانه وه ^(٤)".

نه بو ده ردا ﷺ ده لیت: پیغمبهی خوا ﷺ فرموی: "یارمه تیم بدهن له دوزینه وهی لاوازه و بیچاره مکتان، ئیه که رزق ده درین و سه ره ده خستری ته نیا به هوی لاوازه و بیچاره مکتانی نتوانتانه ^(٥)".

^(١) به داخوه ئیستا هه ندیک گه نجی که عه قل ده بینین یاری و سوکایه تی به نابیناکان ده کهن، نه گه ر نابینایه که بچته لایان بۆ نه وهی ریگهی پی نیشان بدهن، نه و ریگهی چه وتی پی نیشان ده دهن، بۆ نه وهی پی پتیکه نن و سوکایه تی پی بکه ن.

هه ندیکیان ده ستی نابینایه که ده گریت بۆ نه وهی له شه قام بیهری پیتته وه، پاشان له ناوه راستی شه قام به رامبه ر ئۆتۆمبیله کان جی ده هیلیت، شوفیره کانیش ئاگاداری ده که نه وه، نه ویش نازانیت که له به رامبه ر نه و هه موو مه ترسییه دایه، شوفیره کانیش نازان نه و نابینایه، تا بۆیان ده رکه ویت کویره و هیه نابینیت.

^(٢) نه حمه د (١٨٧٨) گێزویه تیه وه، نه لبانی له (صحیح الجامع / ٥٨٩١) به "سه حیح" ی داناوه.

^(٣) بوخاری (٢٨٩٦).

^(٤) النسائی (٣١٧٨) گێزویه تیه وه، نه لبانی له (صحیح الترغیب والترهیب / ٦) به "سه حیح" ی داناوه.

^(٥) نه بو داود (٢٥٩٤) و ترمذی (١٧٠٢) گێزویه تیه وه، نه لبانی له (الصحيحه / ٧٧٩) به "سه حیح" ی داناوه.

جا لە راستیدا بوونی لاواز و هەژار و پەككەوتەكان لەناو كۆمەلگای موسلمانان، ئەوا رەحمەتێكى بەكجەر گەورە، ئەوان دەرگایەكى گەورەن لە دەرگاكانى خێر، كە خوای گەورە بۆ بەندەكانى دەكاتهوه، بۆ ئەوەى كێپركى دروست ببێت لەچاكەكردن لە گەلیاندا و یارمەتیدانیان، هەروەها بۆ ئەوەى دوای ئەوانە ببێتە مایەى رەحمەت و سەرکەوتن و سەرورەى بۆ موسلمانان.

لێبوردەى پیغمبەرى خوا ﷺ لە نەفام و كەم عاقلەكانیان:

لەم نمونەیدا لێبوردەى و نەرمونیانى پیغمبەر ﷺ دەرەكەوێت، كاتێك پیغمبەر ﷺ خۆى و سوپاكەى بەرەو ئوحد كەوتەپى، بپاری دا بەناو كێلگەى پیاویكى دووچووى كوێدا تێپەرببێت، كە ناوى مەربەعى كۆپى قیظى بوو.

كاتێك پیغمبەرى خوا دیواری كێلگەى تێپەپاند، كاپرا پێى گوت: ئەى موحەممەد، ئەگەر تۆ پیغمبەر بیت رێگەت پێ نادەم بەناو باخچەكەمدا بپۆیت، ئینجا مستە خۆلێكى هەلگرتەوه و گوتى: وەللاهی ئەگەر بزانم ئەم چنگە خۆلە تەنیا بە تۆ دەكەوێت ئەوا تێم دەگرتى. ئەوانەى لەگەڵیدا بوون ویستیان بیکوژن.

پیغمبەر ﷺ فەرموویك "لێى گەپێن، ئەو هەم دلى كۆپەرە هەم چاوەكانى"^(١).

فەرمانى نەكرد بیکوژن، تەنانەت ئازارێشى بەن، وپرای ئەوەى لەوپەڕى هێزدا بوون و دەچوون بۆ جەنگ، باروودۆخیش ئالۆز و میزاجەكانیش گەژ بوون.

لە رەوشت و نەریتى جەنگاوەرى موسلمان نییه سەتم لەو كەسانە بكات كە خاوەن پێداویستى تایبەتن. پیغمبەر ﷺ هانى ئوممەتەكەى داوه پەند لە حالیان وەرەگرن و لە خوا بپارێنەوه ئەو بەلایە سەلامەتیان بكا:

پیغمبەر ﷺ ئوممەتەكەى فێركردووه لە كاتى بینینی خاوەن پێداویستى تایبەتەكان ئەوا سوپاسى خوا بكەن كە ئەوان تاقینەكراوەنەتەوه و جەستەى كى تەندروستیان هەیه.

عومەرى كۆپى خەتتاب ﷺ دەلێت: پیغمبەرى خوا ﷺ دەفەرمویت: "ئەوێ سێكى بینى توشى بەلایەك بووه، با بلێت: سوپاس بۆ ئەو خواىەى منى سەلامەت كردووه لەو بەلایەى تۆى پێ تاقیكردۆتەوه، فەزلى بە من داوه بەسەر زۆرێك لە دروستكراوەكانى... ئەوا خوای گەورە لەو بەلایە دەپارێزێت"^(٢).

(١) السيرة النبوية (٢٤٤/٢) لابن كثير، السيرة النبوية (٥٧/٣) لابن هشام، زاد المعاد (١٧٢/٣).

(٢) ترمذی (٣٤٣١) گێراوەتیەو ئەلبانى لە (صحيح سنن الترمذی ٣٤٣١) بە "صحیح" ی داناهو.

به‌راستی سه‌لامه‌تی و له‌شساغی باشت‌ر و فراوان‌تره له به‌لا و نه‌هامه‌تی، چونکه به‌لا ده‌بیته مایه‌ی دلگرانی و گازنده ده‌برپین و سه‌ره‌نجامیش ده‌بیته فیتنه بو‌خواه‌نه‌که‌ی، نه‌وکات ده‌بیته گرفتیکی ناخۆش و پرمه‌ینه‌تی، باوه‌رداری به‌هیزیش خۆشه‌ویسته‌تره له‌لای خوا له باوه‌رداری لاواز.

که فه‌رموی: "فه‌زلی به‌من داوه به‌سه‌ر زۆرێک له دروستکراوه‌کانی"، واته فه‌زل پێدان له دین و دنیا، له دل و جه‌سته ^(۱).

زانایان ده‌فه‌رموون: پێویسته ئه‌و زیکره به‌ نه‌ینی بگوتیت و ته‌نیا خۆی گوێی لی بیت و که‌سه تاقیکراوه‌که گوێی لی نه‌بیت ^(۲).

به‌لام نه‌گه‌ر به‌لایه‌که له دین بوو، وه‌کو باوه‌رداریک فاسقێک له‌سه‌ر گونا‌ه بپینیت، ئه‌وا نه‌وکات زیکره‌که‌ی له‌به‌رامبه‌ریدا به‌ ئاشکرا ده‌لی، ئه‌مه‌ش له روانگه‌ی سه‌رزه‌نشکردن و قه‌ده‌غه‌کردنی ئه‌و خراپه‌یه.

ده‌بی بزانی، که په‌که‌که‌وته‌یی راسته‌قینه ئه‌و که‌سه‌یه که بی باوه‌ره به‌ خۆی گه‌وره: چونکه خۆی گه‌وره چاو و گوێ و دلی بو‌دروست کردوه و بو‌ئوه‌ی باوه‌ری پی بینیت و بپه‌رستیت و شوین ریگا راسته‌که‌ی بکه‌ویت، به‌لام هه‌موو ئه‌وانه‌ی له‌کارخستوه، کوفری به‌و خواجه کردوه که دروستی کردوه و ریکی خستوه و چاو و گوچکه و دلی پێداوه ﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ أُذُنٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ﴾ الاعراف: ۱۷۹.

ئه‌مه حالی ئه‌و کافره‌یه که بیستن و بینین و دلی له‌کارخستوه، هیچ سوودی لی نابینیت، ته‌نیا سوودبینینی ئاژه‌ل نه‌بیت به‌ هه‌سته‌وه‌ره‌کانی، ته‌نیا وه‌ک گیاندار مامه‌له له‌گه‌ل خواردن و خواردنه‌وه و جیما‌ع ده‌کات.

به‌لام باوه‌ردار سوودی له هه‌سته‌کانی وه‌رگرتوه، عه‌قلی به‌کاره‌یناوه و له‌و شتانه‌ی بو‌ی دروستکراوه سه‌رفی کردوه.

پاشان کویری راسته‌قینه ئه‌وه نییه یه‌کێک له چاوه‌کانی له ده‌ست بدات، به‌لکو کویری راسته‌قینه ئه‌و کویره‌یه روانین و بینینی دل له ده‌ست بدات، بی باوه‌ر بیت، وه‌ک خۆی گه‌وره

^(۱) تحفة الاحوذی (۲۷۵/۹).

^(۲) فیض القدیر للمناوی (۱۳۰/۶).

ده‌فه‌رمویت: ﴿فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَرُ وَلَكِنَّ تَعْمَى الْقُلُوبَ الَّتِي فِي الصُّدُورِ﴾ الحج: ۴۶ واته: (جا و نه‌بی‌ت چاوان کویر بوویت، به‌لگو نه‌و دلانه کویر ده‌بن که وان له سینه‌کاندا).
واته: نابینایی زیان‌بخش له دین، نه‌و نابیناییه که راستی نابینیت، تا نه‌و پاده‌یهی که چوں کویر شته به‌رجه‌سته‌کراوه‌کان نابینیت، نه‌ویش راستی نابینیت، به‌لام کویری چاو، ته‌نیا سوودیکی دنیا له ده‌ست^(۱).

إِذْ أَبْصَرَ الْقَلْبُ الْمَرْوَةَ وَالْثَّقَى فَإِنَّ عَمَى الْعَيْنَيْنِ لَيْسَ بِضَيْرٍ

واته: گه‌ر دل بینی ته‌قوا و پیاوه‌تی جیه نه‌و کات کویری چاو هیچ زیانی نییه.
نه‌و که‌سه‌ی شه‌له یان نه‌ندامیکی له‌کار که‌وتوو، نه‌وا حالی باشترو ژبانی چاکتره له که‌سیکی دیکه که نوو قاچ و ده‌ستی ساغی هه‌یه، به‌لام له تو‌ره‌یی خوی گه‌وره ﷻ به‌کاریان ده‌هینیت.
نه‌گه‌ر موسلمانیک نه‌ندامیکی له ده‌ستداو و به‌کاری نه‌هینا له گونا، نه‌وا باشترو له‌و که‌سه‌ی نه‌و نه‌ندامانه‌ی هه‌یه و به‌کاری ده‌هینیت له خزمه‌تکردنی شه‌یتان.
نه‌گه‌ر بیتو به‌راوردیک به‌کین له نیوان که‌سیک چاوی له ده‌ستداو، به‌کیکی دیش شه‌ره‌فی له ده‌ستداو، هه‌روه‌ها له نیوان که‌سیک ده‌ستی یان قاچی له ده‌ستداو، به‌کیکی دیش که‌رامه‌ت و ره‌وشتی له ده‌ستداو و دینی شیواو، به‌راستی جیاوازییه‌کی به‌کجار گه‌وره ده‌بینین.
له راستیدا نه‌م به‌راوردکاریه سوپاسگوزای و رازی بوون به‌فرمانی خوا پیویسته، به‌و پییه‌ی نه‌و که‌سه‌ی توشی که‌موکوپری جه‌سته‌یی بووه له که‌موکوپری ده‌روونی سه‌لامه‌ته.
کاتیک ئه‌بن عه‌باس ﷺ چاوی کویر بوو، گوئی^(۲):

إِنْ يَأْخُذُ اللَّهُ مِنْ عَيْنِي نَوْهَمَا ففِي لِسَانِي وَقَلْبِي مِنْهُمَا نَوْرٌ
قَلْبِي ذِكْرِي، وَعَقْلِي غَيْرُ ذِي دَخَلٍ وَفِي فَمِي صَارِمٌ كَالسَّيْفِ مَأْثُورٌ

واته:

گه‌ر خوا بسینیتته‌وه لیم رووناکی چاو
به‌روناکی زوبان و دل‌وه ماوم
دل‌م زیره‌که و عه‌قلم بی عه‌یب و عار
خاوه‌ن زوبانیکم وه‌ک شمشیری هار

^(۱) تفسیر السعدی (۵۴۰/۱).

^(۲) أسد الغابة (۱۳۱/۲)، البداية والنهاية (۳۳۶/۸).

مامه‌له‌ی پیغمبر ﷺ له‌گه‌ل خاوه‌ن به‌لا و نه‌هامه‌تیه‌کان:

به‌پاستی حیکمه‌ت و دانایی خودا وای خواستوه، ئه‌و ژیانه به‌ده‌ر نابیت له‌ مه‌ینه‌تی و ناخۆشی، ئه‌مه‌ چۆن وانیه له‌ کاتی‌کدا:

طَبَعْتَ عَلَى كَدْرٍ، وَأَنْتَ تُرِيدُهَا صَفْوًا مِنَ الْأَقْدَاءِ، وَالْأَكْدَارِ

واته: دونه‌یا و دروستکراوه، پڕییت له‌ به‌لا و مه‌ینه‌تی

تۆش ده‌ته‌وێت تێیدا نه‌بیت ناخۆشی و نه‌هامه‌تی

ئهو که‌سه‌ی بیه‌وێت سه‌لامه‌تی و له‌ش ساغی هه‌رده‌م هاوپی بیت و تووشی ناخۆشی و نه‌خۆشی نه‌بیت، ئه‌وانه له‌ ته‌کلێف و خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دان تینه‌گه‌یشتون.

مرۆڤ له‌و دونه‌یا دا هه‌رده‌بی تووشی به‌لا و نه‌هامه‌تی و ناخۆشی و مه‌ینه‌تی و ده‌رده‌سه‌ری بیت، جا چ له‌ مالی، یان له‌ جه‌سه‌تی، یان له‌ مال و مندالی.

به‌ سوودترین شت بۆ که‌سی خاوه‌ن به‌لام ئه‌وه‌یه که‌ ئاگری به‌لایه‌که‌ی به‌ ئاوی دلنه‌وایی و سه‌ره‌خۆشی ئه‌هلی به‌لاکان بکوژێنێته‌وه، به‌شرانیته‌ له‌ هه‌موو مالیک به‌لا و ناخۆشی هه‌یه، گه‌ر بگه‌یجێ که‌سیک له‌ خه‌لکی نابینێته‌وه تووشی به‌لایه‌که‌ نه‌بوو، جا به‌ ده‌ستدانی خۆشه‌ویستیک، یان هاته‌نه‌ پێشێ نه‌هامه‌تیه‌ک.

فیوم علينا ویوم لنا ویوم نساء، ویوم نسر

واته: رۆژیک له‌سه‌ر ئێمه‌یه رۆژیکیش بۆ ئێمه‌یه

رۆژیک نیه‌گه‌رانمان ده‌کات رۆژیکیش دلخۆشمان ده‌کات.

بۆیه پێویسته و گرینگه‌ چه‌ند هه‌له‌سته‌یه‌ک بکه‌ین له‌گه‌ل ئه‌و هه‌لسوکه‌وت و مامه‌لانه‌ی پیغمبر خا ﷺ له‌گه‌ل خاوه‌ن به‌لا و نه‌هامه‌تیه‌کان کردوونی:

پیغمبر ﷺ روونی کردووته‌وه، ئه‌و که‌سه‌ی خوای گه‌وره‌ بیه‌وێت توشی خیری بکات، به‌ به‌لا و نه‌هامه‌تی تاقی ده‌کاته‌وه:

ئهو هه‌ره‌یه‌ ﷺ ده‌لێت: پیغمبر خا ﷺ ده‌فه‌رموێت: "ئهو که‌سه‌ی خوا بیه‌وێت توشی خیری بکات، ئه‌وا تاقی ده‌کاته‌وه"^(١).

الباجي ده‌لێت: مه‌به‌ست له‌مه‌دا ئه‌وه‌یه تووشی نه‌خۆشیه‌کی ده‌کات که‌ ته‌ندروستی و له‌ش ساغی تیک بدات، مالی لێ ده‌ستینێته‌وه بۆ ئه‌وه‌ی کاریگه‌ری له‌ ده‌وله‌مه‌ندییه‌کی بکات، توشی دلته‌نگی ده‌کات بۆ ئه‌وه‌ی خۆشیه‌که‌ی بشیوینێت، جا ئه‌گه‌ر ئارامی گرت

^(١) بوخاری (٥٦٤٥) گێڕاوه‌تیه‌وه.

و چاوەڕێی پاداشتی له خوا کرد، ئەوا دەبێتە ھۆکاریک بۆ بە دەستھێنانی ئەو خێرەي که خوا دەیهوێت پێی بدات ^(۱).

ئەنەسی کۆری مالیک ﷺ دەلێت: پيغمبەری خوا ﷺ دەفرمویت: "چەندە پاداشت زۆر و گەورە بێت، ھێندەش بەلایەکە لەگەڵیدا گەورە دەبێت، ئەگەر خوای گەورە کەسانێکی خوشویست ئەوا تاقیان دەکاتەو، جا ئەو کەسەي رەزەلمەندی دەمرێ، ئەوا خوای گەورە لێی رازی دەبێت، ئەو کەسەشی رازی نەبێت و پێی نیکەران بێت، ئەوا خوای گەورە لێی رازی نابێت" ^(۲).

ئەو کەسەي رقی لە بەلایەکانی خوای گەورەيە و پێی قەڵس دەبێت و بە قەزا و قەدەری خوا رازی نابێت، ئەوا خوای گەورە لێی توپەيە و سزا و نازاریکی بە ئێش چاوەڕێی دەکات، ھەر کەسێکیش خراپەيە ک بکات ئەوا سزا دەدەریت.

مەبەست لەمەدا ئەو یە: پێویستە مەزھ ئارام بگریت لەسەر بەلایەکان کاتێک دینە پێشی ^(۳).

الھروی دەلێت: لەو چاکانەي که زۆر نایابن، بریتیيە لە شاردنەوێ بەلا، بە جۆریک وا بکەي خەلک نەزانن تۆ تووشی ئەو بەلایە ھاتووی ^(۴).

ھەندیک دەلێن: کەسێ ھۆشمەند ھەر لە یەکەم رۆژی ھاتنی بەلا کاریک دەکا، کە کەسێ نەفام پاش تێپەریوونی چەند رۆژێک بەسەر بەلایەکە ئێنجا ئەو کارە دەکا، ئەو کەسەي ئارام نەگریت وەکو ئارامی کەسانی بەرێز، ئەوا وەکو گیانداران لەبیری دەچێت ^(۵).

أَتَصْبِرُ لِلْبُلُو عِزَاءً وَحَسْبَةً فُتُوجِر، أَمْ تَسْلُو سِلْوُ الْبِهَائِمِ؟

ئایا ئارام دەگریت لەسەر بەلا و پاداشت بدريیتەو

یان وەك ئازەلان دەکەیت و لە بیرت دەچیتەو؟

^(۱) المنقی شرح الموطأ (۳۵۷/۴).

^(۲) الترمذی (۲۳۹۶) وابن ماجه (۴۰۳۱) گێزراویانەتەو، ئەلبانی لە (صحیح الجامع ۲۱۱۰) بە "سەحیح"ی داناو

^(۳) تحفة الاحوذی (۶۶/۷).

^(۴) تسلیة أهل المصائب (لا ۱۷) محمد بن محمد المنبجی.

^(۵) تسلیة أهل المصائب (لا ۲۹)

پیغمبر ﷺ داوای له‌ که‌سی توشبوو به‌ به‌لا ده‌کرد ئارام بگریت و چاوه‌پیی پاداشت بکات، له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا به‌شداری دلتە‌نگییه‌که‌ی ده‌کرد و هه‌ندیک جار ش ده‌گریا:

ئوسامه‌ی کوری زه‌ید ﷺ ده‌لێت: کچیکی پیغمبه‌ری خوا ﷺ که‌سیکی نارد بۆلای پیغمبه‌ر که‌ پیتی بلی کوریکی وا له‌سه‌رمه‌رگ دایه‌.

ئه‌ویش چووه‌ لای، پیغمبه‌ریش ﷺ، سه‌لامی بۆ نارد و پیتی فه‌رموو ئه‌مه‌ی پی بلی: "إِنَّ اللَّهَ مَا أَخَذَ، وَلَهُ مَا أُعْطِيَ وَكُلَّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُّسَمًّى، فَلْتَصْبِرْ وَلْتَحْتَسِبْ". واته‌: هه‌رچی هه‌یه‌ هی خوایه‌، هه‌ر ئه‌و ده‌بیات و ده‌بییه‌خشی، هه‌موو شتی که‌ له‌لای ئه‌و کاتی دیاریکراوه‌، ئارام بگره‌ و پاداشته‌که‌ی له‌ خوا چاوه‌پیی بکه‌.

ئوسامه‌ ده‌لێت: که‌چه‌کی پیغمبه‌ر ﷺ سویندی خوارد هه‌ر ده‌بی پیغمبه‌ر ﷺ له‌گه‌ل خۆی بێنیت، پیغمبه‌ریش ﷺ هه‌لسا و له‌گه‌لیدا سه‌عدی کوری عوباده‌ و موغازی کوری جه‌هل و ئوبه‌ی کوری که‌عب و زه‌یدی کوری سابیت و چهند هاوه‌لیکی تری له‌گه‌ل خۆی برد. مندا له‌که‌یان بۆ پیغمبه‌ری خوا ﷺ به‌رزکرده‌وه‌، ده‌نگیکی له‌ سینه‌ی ده‌هات، وه‌کو ده‌نگی ئه‌و ئاوه‌ بوو کاتیک رووده‌کرێته‌ گۆزه‌یه‌کی شکاوه‌.

چاوه‌کانی پیغمبه‌ر ﷺ پڕ فرمیسک بوون.

سه‌عد گرتی: ئه‌وه‌ چیه‌ ئه‌ی پیغمبه‌ری خوا؟

فه‌رموی: "ئه‌وه‌ به‌زه‌یی و ره‌حه‌مه‌ته‌، خۆای گه‌وره‌ له‌ دلی به‌نده‌کانی دایناوه‌، خۆای گه‌وره‌ ره‌حم به‌ به‌نده‌ به‌زه‌ییه‌کانی ده‌کات"^(۱).

رافه‌ی فه‌رمووده‌که‌:

(إِنَّ اللَّهَ مَا أَخَذَ) ئه‌مه‌ هانی ئارامگرتن و ته‌سلیم بوون به‌ قه‌زا و قه‌ده‌ری خۆای تێدایه‌، چونکه‌ ئه‌و شته‌ی لی سه‌ندنه‌وه‌ که‌ هی خۆی بووه‌ و هی ئیوه‌ نه‌بووه‌، شتیکی بردووه‌ که‌ هی خۆی بووه‌، که‌واته‌ غه‌مبار و دلگران مه‌بن، هه‌روه‌کو که‌سیک دلگران نابیت کاتیک خاوه‌نی سپارده‌یه‌ک دیت و سپارده‌که‌ی خۆی ده‌باته‌وه‌.

(وَلَهُ مَا أُعْطِيَ) ئه‌وه‌ی به‌ ئیوه‌ی به‌ خشیوو به‌ ده‌رنییه‌ له‌ مولکی، به‌لکو خۆای گه‌وره‌ ئه‌وه‌ی بیه‌ویت ده‌یکات.

(وَكُلَّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُّسَمًّى) واته‌: ئارامبگرن و دلگران مه‌بن، چونکه‌ ئه‌وه‌ی به‌سه‌رتان دیت کاتی ته‌واو بووه‌، نه‌ پێش ده‌که‌ویت و نه‌ دوا ده‌که‌ویت.

^(۱) بوخاری (۱۲۸۴) و موسلیم (۹۲۳) گێڕاوه‌تیانه‌وه‌.

که (سه عد گوتی: نه وه چپیه نهی پښتانه بهری خوا؟) سه عد بویه نه و پرسیاره یی له پښتانه بهر کرد، چونکه وای زانی هه موو گریانیک هه رامه و نابیت مروؤ بگریئت، واکومانی برد که پښتانه بهری خوا ﷺ له بیري چوو و به بیري دینیتته وه، به لام پښتانه بهری خوا ﷺ فیری کرد، که به تهنیا گریان و فرمیسک له چاودا هه رام نییه و ناپه سه ندیش نییه، به لکو ره حمهت و سوز و به زه ییه، نه وهی هه رامه جلدړاندن یان له خودان یان سه ربولکه یه له گهل گریان^(۱).

له سوو ده کانی نه م فه رمووده یه

- دروسته که سی باش بچیتته لای نه و که سی گیان ده سپیریت گهر داوای لیکرا، نه مهش وهك وه لامدانه وه یهك بؤ داواکه یان.
- نه و که سی توشی به لایهك هاتووه ده توانی سویند بخوا بؤ نه وهی که سیکی باش بچیتته لای.
- دروسته بچیتته ماته مینی و سه ردانی نه خوشی به بی مؤلته، به لام بؤ وه لیمه (ده عوتکردن) دروست نییه بی مؤلته بچی.
- سوننه ته نه وهی سویندی له سه ر خوار دووه جپه جپی بکه ی.
- فرمان بکه ی بؤ خاوه ن به لا، که نارام بگریئت، پیش نه وهی مردنه که روویدات، جا کاتیک روویدا به دلکی رازی و پر باوه رپوه پیشوازی لیکات و به رگه ی خه م و ناخوشی بگریئت.
- پیش خستنی سه لام بهر له قسه کردن.
- سه ردانی کردنی نه خوش جا با نه خوشه که مندال بیت یان بچوک.
- دروسته شوینکه وتوو پرسیار له پیشه ولکه ی بکات له شتیک پیی سه یره واکومان ده بات نژیه کن.
- به کارهینانی نادابی جوان له پرسیار کردندا.
- به زه یی هاتنه وه به دروستکراوه کانی خوادا.
- ناگادار کردنه وه له دلپه قی و چا قایمی.
- گریان به بی هاوار و نوزه نوز دروسته^(۲).

(۱) شرحی نه وهی له سه حیجی موسلیم (۲۲۶/۶).

(۲) سه یری فتح الباری بکه (۱۵۸/۳).

فیری چۆنییه‌تی نارامگرتنی ده‌کردن:

ئه‌نه‌سی کۆری مالیک ﷺ ده‌لێت: پیغمبر ﷺ به‌لای ئافره‌تیک تیپه‌ری که له‌سه‌ر کۆری کۆریکی ده‌گه‌ریا.

پێی فرمووی: "له‌ خوا بترسه‌ و نارامگر به‌"^(۱).

ئافره‌ته‌که‌ گوتی: لێم دوور که‌وه‌، تۆ توشی ئه‌و به‌لایه‌ نه‌بووی که‌ من توشی بوومه‌، نه‌یناسی کێیه‌^(۲).

پێیان گوت: ئه‌وه‌ پیغمه‌به‌ری خوايه‌ ﷺ^(۳).

پاشان چووه‌ به‌ر ده‌رگای مائی پیغمه‌به‌ر ﷺ، هیچ ده‌رگاوانیکی نه‌بینی. به‌ پیغمه‌به‌ری گوت: نه‌مناسیت.

فرمووی: "به‌لکو نارامگرتن ده‌بێت له‌ سه‌ره‌تای به‌لا و ناخۆشییه‌که‌ دا بێت"^(۴).

الخطابی ده‌لێت: ئه‌و نارامگرتنه‌ی خاوه‌نه‌که‌ی پێی جوان ده‌بێت، ده‌بێت له‌ کاتی سه‌ره‌تایی روودانی به‌لایه‌که‌ بێت، نه‌وه‌ک له‌ دواي رووداوه‌که‌، چونکه‌ هه‌ر به‌خۆی دواي تیپه‌رینی کات سیبوری بۆ دێت^(۵)، بۆیه‌ گوتراوه‌: هه‌موو شتیک له‌ بچکۆکه‌وه‌ ده‌ست پێ ده‌کات و گه‌وره‌ ده‌بێت، ته‌نیا به‌لا نه‌بێت له‌ گه‌وره‌وه‌ ده‌ست پێ ده‌کات، پاشان بچوک ده‌بێته‌وه‌.

لا تجزعنّ إذا بُليْتَ بشدّةٍ	إنّ الشدائدَ لا يدومُ مقامُها
كم شدّة نام الفتى لورودها	ما هبّ حتى أدبرت أيامها
فاصبر على نوب الزّمان، فإنها	تمضي، ويبقى بردها وسلامها

واته:

^(۱) له‌ گێڕانه‌وه‌یه‌ی ئه‌بو نه‌عیمدا هاتووه‌ "ئه‌ی به‌نده‌ی خوا له‌ خوا بترسه‌"، قوطبی ده‌لێت: ئه‌وه‌ی ئاشکرايه‌ ئه‌و ئافره‌ته‌ زیاد له‌ پێیست ده‌گه‌ریا و ناله‌ و نوزه‌ی ده‌هات یاخود شتی تر، بۆیه‌ فرمانی پێکرد له‌ خوا بترسێت. فتح الباری (۱۴۹/۳).

^(۲) به‌و شتیه‌یه‌ قسه‌ی له‌گه‌ل کرد، چونکه‌ نه‌یزانی پیغمه‌به‌ره‌.

^(۳) له‌ گێڕانه‌وه‌یه‌کی تری بوخاری (۷۱۵۴) دا هاتووه‌: (بیاوێک به‌لایا تیپه‌ری و پێی گوت ئه‌مه‌ پیغمه‌به‌ری خوا بوو، گوتی: نه‌م ناسی) موسلیم به‌ زیاده‌یه‌ک له‌ گێڕانه‌وه‌یه‌کی ده‌لێت: ئافره‌ته‌که‌ وه‌ک مردووی لێهات. که‌ زانی ئه‌وه‌ پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ بوو، زۆر خه‌جالت بوو و به‌ خۆیدا شکایه‌وه‌.

^(۴) بوخاری (۱۲۸۳) و موسلیم (۹۲۶) گێڕاوه‌تییه‌وه‌.

^(۵) فتح الباری (۱۵۰/۳).

دلگران مەبە گەر بە بەلا تافكرایەتەو
 بەلایەكان كاتى زۆریان بۆ نامینیتەو
 زۆر بەلا هاتن بەلام گوێی پى نەدا خاوەنەكەى
 زۆرى پینەچوو تا روشت و تپەپى رۆژگارەكەى
 لەسەر بەلای رۆژگار ئارامگەرە و خۆراگر
 دەروا هەر ساردى و سەلامەتیهكەى دەمینى دوور لەناگر

سوودی وەلامى ئافرەتەكە ئەوێه: بە فرمانبەردارى هاتە خزمەت پيغمبەر، كە
 تەقوا و ئارامگرتن بوو، هەروەها وەك داواى لیبوردنك لەوقسەيە لە دەرهنجامى ئەو
 خەمەى تووشى هاتبوو كردبوو، ئەویش بۆى روونكردهو، كە پتویستە ئەو ئارامگرتنە
 لەسەرەتای رووداوەكە بێت، هەر ئەو جۆرە ئارامگرتنەشە كە پاداشتی لەسەرە ^(۱).
 "لە خواپترسە و ئارامگەرە". پێدەچێت گریانەكەى لە حەدى خۆى زیاتر بووبێت،
 یاخود هاوارکردنى تێدابوو، چونكە گریانى ئاسایی گوناھ نیه.

هەروەها وەلامدانەوێ پيغمبەر حەكىمانە بوو، پەيامێك بە كەسى پرسیاركەرەكە
 دەدات، ئەویش ئەو نیه داواى دەكات، بەلكو ئاگادارى شتى گرنگترى دەكاتەو ^(۲)، وەك
 ئەوێ پێى بێت: واز لە داواى لیبوردن بێنە، من بۆ خۆم توپە نابم، بەلكو لە پیناو خوا
 توپە دەبم، سەیری ئەو شتە بكە كە گرینگترە.

لە سوودەكانى ئەم فەرموودەيە:

- نەرموونیاى پيغمبەر ﷺ بەرامبەر كەسى نەزان، بى فیزی و سەرەخۆشى كردن
 لە تازیه بار، قەبولکردنى داواى لیبوردن، فرمان بە چاكەكردن و رێگرى كردن لە خرابە
 لەگەڵ هەموو كەس.
- ئەگەر كەسێك بە ئەدەبێكى خراب مامەلەي لەگەڵ كەسێكى دیکە كرد، پتویستە
 داواى لیبوردنى لیبكات.
- نابێت كەسى دەسەلاتدار یان دادوهر خەلكانىك لەبەر دەرگا دابنێ و رێگرى لە
 خەلك بكەن و نەگەنە لای.

^(۱) فتح الباری (۱۵۰/۳).

^(۲) سەیری الايضاع فی علوم البلاغه بکە (۱۱۰/۲).

- پىيۇستە ھەر كەسك فەرمانى چاگە كىردى پىكرا، قەبۇلى بگە، ئەگەرچى كەسى فەرماندەركەش نەناسىت.
- ئارام نەگرتن و ناپازى بوون لە قەدەغەكراوكانە، چونكە فەرمانى لە خواتىرسان و ئارامگرتنى بە ئافرەتەكە كىرد.
- دەبىت مۇؤلەسەر فەرمانگىردن بە چاگە و قەدەغەكىردن لە خراپە ئارام بگىرت و بەرگەي ئازارەكانى بگىرت^(۱).

پاداشتى ئارامگرتن لەسەر بەلای بۇ خاوەن بەلاگە روون دەكردهوه:

كوپەي كوپى ئىياس ﷺ دەلەيت: پىڭمبەرى خوا ﷻ ئەگەر دابىشتابە، كۆمەلەك لە ھاوئەكانى لەگەلیدا دادەنىشتن، لەوانە پىاويك كوپىكى بچوكى ھەبوو لە پشتىەو دەووستا، ئەوئىش دەبەيتايە پىشەخۆي.

پىڭمبەر ﷺ پىي فرموو: "ئايان زۆرت خۆش دەوئە؟".

گوئى: چەندە خوا تۆى خۆش دەوئە، منىش ھىندە ئەوم خۆش دەوئە.

جا كوپەكەي مرد و ئەوئىش بەم ھۆيەو چىدىكە نەھاتەو مەجلىسى پىڭمبەر، نەوئەك كوپەكەي بىرەكەوئە و بەھۆيەو غەمبار بىت.

پىڭمبەر ﷺ پرسىارى پىاوەكەي كرد و فرمووى: "بۆچى فلانەكە كەس ئابىنم؟".

گوئىيان: ئەي پىڭمبەرى خوا ئەو كوپەي دەتبىنى وەفاتى كرد.

رۆژىك پىڭمبەرى خوا ﷻ چاوى پىي كەوت و پرسىارى كوپەكەي كرد، ئەوئىش گوئى: مرد، پىڭمبەر ﷻ دلى دايەو، پاشان فرمووى: "ئەي فلان كامەيانت پى خۆشترە، گەر لە ژياندا بىماپايەو و بە درىژاي تەمەن چىژت لى وەرگرتبايە، يان لە رۆژى دوايى بچىتە لاي ھەر دەرگاىكى بەھەشت ئەو پىشە تۆ لەوئى بىت و دەرگاكانىت بۆ بكاوئە؟".

كابرا گوئى: ئەي پىڭمبەرى خوا، بەلكو حەزەكەم پىش من لەلای دەرگاى بەھەشت بىت و دەرگام بۆ بكاوئە، ئەوئەم لەلا خۆشترە.

فرمووى: "دەي ئەمە بۆ تۆيە".

پىاويك گوئى: ئەي پىڭمبەرى خوا ﷻ ئايان ئەمە تايىبەتە بۆ ئەو يان بۆ ھەمووانە؟

فرمووى: "بەلكو بۆ ھەمووتانە"^(۲).

^(۱) فتح البارى (۱۵۰/۳).

^(۲) ئەحمەد (۱۵۱۶۸) و النسائى (۲۰۸۸) گىراويانەتەو، ئەلبانى لە (أحكام الجنائز) بە "سەھىح"ى داناو (۱۶۲).

ئەبۇھورېرە ﷺ دەگىرپتەۋە دەلىت: پېغەمبەرى خوا ﷺ فەرموى: "خوای گەورە فەرمويەتى: ((ھەر بەھەشت دەدەم بەو بەندە باۋەردارەي خۆم، ئەگەر خۆشەويستىكى بېگەردم لى سەندەۋە، ئەۋىش چاۋەرتى پاداشتى کرد لەسەرى))." ^(۱)

"بېگەرد"، خۆشەويستىكى پاكە، ھەك مندال و برا، يان ھەموو ئەۋەلەي مەۋە خۆشيانى دەۋى.

"چاۋەرتى پاداشتى کرد لەسەرى"، واتە: بە لە دەستدانى ئەو خۆشەويستىيەي ئارامى گرت و چاۋەرتى پاداشتى لە خوای گەورە کرد ^(۲).

عەبدوللای كوپى عەمرى كوپى عاص ﷺ دەلىت: پېغەمبەرى خوا ﷺ فەرموى: "بەپاستى خوای گەورە لە بەھەشت كەمتر ناداتە ئەو باۋەردارەي ئەگەر خۆشەويستىكى بۆلای خۆي برەۋە، بە مەرجىك ئارامى لەسەر گرت و چاۋەرتى ئەو پاداشتى کرد كە فەرمانى پى كراۋە" ^(۳).

موغازى كوپى جەبەل ﷺ دەلىت: پېغەمبەرى خوا ﷺ فەرمويەتى: "سۆيىد بەو كەسەي گيانى منى بە دەستە، مندالى لەبارچو (مىرو) بەو رىخۆلەي بەئاوكىيەۋە نوساۋە دايكى خۆي رادەكىشىت بۆ بەھەشت، بە مەرجىك ئەگەر چاۋەرتى پاداشت بكات" ^(۴).

شوپەيخ دەلىت: ھەر كاتىك توشى بەلایەك دەبم، چوار جار سوپاسى خوای لەسەر دەكەم: يەكەم: سوپاسى دەكەم، كە بەلایەكە ھەر ئەۋەندە بوۋە و گەورەتر نەبوۋە. ئوۋەم: سوپاسى دەكەم، واى لىكردم ئارام بگرم لەسەرى. سىيەم: سوپاسى دەكەم، كە سەر پاستى كردم بلىم (إنا لله وإنا إليه راجعون)، بە ھىۋاي ئەۋەي پاداشت بە دەست بىنم. چوارەم: سوپاسى دەكەم، كە بەلایەكەي نەخستە ناو دىنم ^(۵).

بۆي روون دەكردنەۋە بەلایەكان دەبنە مايەي رەشكردنەۋەي گوناھەكان: خاتىرە عائىشە ﷺ دەلىت: پېغەمبەرى خوا ﷺ فەرمويەت: "ھەر بەلایەك توشى مۇسلماننىك بىت، ئەۋا خوای گەورە دەيكاتە مايەي رەشكردنەۋەي گوناھەكانى، تەنانت دىركىكىش كە لە پىي رابچىت" ^(۶).

^(۱) بوخارى (۶۲۲۴) گىزاۋىيەتەۋە.

^(۲) فتح البارى (۲۴۲/۱۱).

^(۳) النسائى (۱۸۷۱) گىزاۋىيەتەۋە، ئەلبانى لە (أحكام الجنائز) بە "سەھىح" ى داناۋە (۲۳).

^(۴) ابن ماجە (۱۶۰۹) گىزاۋىيەتەۋە، ئەلبانى لە (صحيح الجامع) بە "سەھىح" ى داناۋە (۷۰۶۴).

^(۵) البيهقى لە (شعب الايمان ۹۹۸۰) گىزاۋىيەتەۋە.

^(۶) بوخارى (۵۶۴۰) و موسلىم (۲۵۷۲) گىزاۋىيەتەۋە.

دایکی عەلایە دەلیت: من کە نەخۆش بووم، پێغەمبەری خوا ﷺ هات بۆ سەردانم و فەرمووی: "مژدە بیّت ئەو دایک عەلایە، بەپاستی خوای گەورە نەخۆشی موسلمان دەکاتە مایەی لابردنی گوناھەکانی، ھەرەکو چۆن ئاگر پیسی و چلکی زێڕ و زیو لا دەبات" ^(١).

مونزیر دەلیت: دایکی عەلایە پوری حەکیمی کوپی حوزامە، یەکیک بوو لەو ئافرەتانەی بەیعتیان بە پێغەمبەر ﷺ دا ^(٢).

ھەوالیداو ھەر بەلایەک توشی موسلمان بیّت، پاداشتی بۆ ھەیە، ھەرچەندە بەلایەکە بچوک و سادەش بیّت:

ئەبوسەعیدی خودی ﷺ دەلیت: پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمویت: "ئەوھێ موسلمان توشی دەبیّت لە ماندووبوون و خەم و دلگرانی و ناپەھەتی و ئازار و مەینەتی، تا دڕکێکیش کە لە پیی رادەچێت، ئەوا خوای گەورە بۆی دەکاتە مایەی لابردنی گوناھەکان" ^(٣).

عەبدوللای کوپی مەسعود ﷺ دەلیت: چوو مە خەزمت پێغەمبەری خوا ﷺ ئازاریکی ئۆری ھەبوو، دەستم گەیاندە جەستە، گوتم: ئەو پێغەمبەری خوا تۆ زۆر بەسەختی توشی نەخۆشی بووی ^(٤)؟

فەرمووی: "بەلێ، من بە ئەندازە دوو پیاو لە ئێوە ئازار دەکێشم".

گوتم: کەواتە دوو پاداشتیشت بۆ ھەیە.

فەرمووی: "بەلێ ئەمە وەھایە، ھەر موسلمانێک توشی ئازارێک بیّت با ئازاری دڕکێک یان زیاتر بیّت، ئەوا خوای گەورە گوناھەکانی ھەلەوەرەریشت، ھەرەکو چۆن درەخەت گەلاکانی خۆی ھەلەوەرەریشت" ^(٥).

فیئری دەکردن لەسەر بەلارام بگرن، بەئینی بەھەشتی پێدەدان گەر ئارامگیرین:

جاییری کوپی عەبدوللای ﷺ پێغەمبەری خوا بەلای عەماپ و خانەوادەکی تێپەری، کە سزا دەدران، فەرمووی: "مژدەتان لێ بیّت ئەو خانەوادە و عەماپ و خانەوادە یاسەر (لە

^(١) ئەبو داود (٢٦٨٨) گێراویەتیو، ئەلبانی لە (السلسلة الصحيحة/٧١٤) بە "سەحیح" ی داناو.

^(٢) الترغیب والترہیب (١٤٨/٤).

^(٣) بوخاری (٥٦٤٢) و موسلیم (٢٥٧٢) گێراویانەتو.

^(٤) لە دەقی فەرموودە کە داھاتوو: الوعك: واتە: ئازاری تا. النہایە (٥٤٥٣).

^(٥) بوخاری (٥٦٤٨) و موسلیم (٢٥٧١) گێراویانەتو.

گېړانه وه په کی تر: نارام بگرن نهی خانه واده ی یاسر، به پراستی واده ی ئیوه به هه شته ^(۱).
 عه تائی کوپی نه بی ره باح ده لیت: ئیبن عه باس پیی گوتم: ئایا ئافره تیکي نه هلی
 به هشت پی نیشان بدهم؟
 گوتم: به لای.

گوتی: نه و ئافره ته هاته لای پېښمبه ری و گوتی: من توشی په پره کم دهم. له گه لیشدا
 عه وره تم دهرده که ویت، داوای چاکبونه ودهم له خدا بۆ بکه!
 پېښمبه رڼه ^(۲) فهرمووی: "نه گهر ده ته ویئ نارام بگره ده چیت به هه شته، نه گهریش
 ده ته ویئ داوا له خوا ده کم چاکت بکاته وه".
 گوتی: نارام ده گرم.

پاشان گوتی: من عه وره تم دهرده که ویت، داوا له خوا بکه عه وره تم به دیار نه که ویت،
 پېښمبه ریش ^(۳) دوعای بۆ کرد ^(۴).
 نه وهی له م فهرمووده یه دا وهرده گېړیت نه وهی، که نارام گرتن له سر به لاگان به
 هه شته دابین ده کات ^(۵).

قد ینعم الله بالبلوی وإن عظمت ویبتلی الله بعض القوم بالنعمة
 واته: خوا نیعمه تی به لا ده به خشیت هه رچه نده گهره ش بیت... که لانیکیش به به لای
 نیعمه تاقی ده کاته وه.

دلدا نه وهی خاوه ن به لای ده کرد و مژده ی به هه شتی نه بر او وه و پاداشتی زوری پی ددها:
 نه بو سه عیدی خودی ^(۶) ده لیت: ئافره تیک هاته لای پېښمبه ری خوا ^(۷) و گوتی:
 پیاوړه کان له ئاموزگاریه کانت به هر مه ند بوون، واده یه کیش بۆ ئیمه دابنی، له وهی خوا
 فیر کردوی فیرمان بکه.

فهرموو: "له فلانه رۆژ و فلانه رۆژ کوبینه وه".

جا کوبونه وه، پېښمبه ریش ^(۸) هاته لایان و نه وهی خدا فیری کردبوو، فیری کردن،
 پاشان فهرمووی: "هر ئافره تیک له پیش خویدا سی مندالی بمریت، نه و خوای گهره
 بویانی ده کاته په رښتیک بۆ پاراستنیان له ناگر".

ئافره تیک: گوتی نهی نه گهر دوو بیت، دوو بیت، دوو بیت؟

^(۱) الحاکم (۵۶۶۶) گېړاویه تیه وه، نه لبانی له (تخریج فقه السیره/ ۱۰۲) به "سه حیح" ی داناوه.

^(۲) بوخاری (۵۶۵۲) و موسلیم (۲۵۷۶) گېړاویانه ته وه.

^(۳) فتح الباری (۱۱۵/۱۰).

پیغمبهر ﷺ فرمووی: "لووییت، دووییت، دوییت"^(۱).

ئەبو حەسان دەلێت: بە ئەبو ھورەیرەم گوت: من دوو کورم مردوون، تۆ هیچ شتیکت لە پیغمبەری خوا ﷺ لەم بارە‌یە‌وە بیستووە دلمان پێ‌ی خۆش بکە‌ی لە‌بارە‌ی مردووە‌کانمان؟

گوتی: "بە‌لێ، بچوکه‌کانیان (دە‌عامیص^(۲))ی بە‌هەشتن، بە‌کێکیان چاوی بە‌ باوکی دە‌کە‌وی، یان دایک و باوکی، جلکە‌ی دە‌گریت، یان دە‌ستی دە‌گریت، مەرۆکه‌و چۆن من لایە‌کی جلکە‌ت دە‌گرم، وازنامێنیت، تا خوای گەرە‌ خۆی و باوکی دە‌خاتە‌ بە‌هەشت"^(۳).

ئەبو موسای ئە‌شعە‌ری ﷺ دە‌لێت: پیغمبەری خوا ﷺ دە‌فرمویت: "ئە‌گەر مندالی بە‌کێک لە‌ بە‌ندە‌کانی خوا وە‌فاتی کرد، خوای گەرە‌ بە‌ فریشتە‌کانی دە‌فرمویت: گیانی مندالی بە‌ندە‌کە‌ی منتان کێشا؟

دە‌لێن: بە‌لێ.

دە‌فرمویت: ئایا گیانی خۆ‌شە‌ویستە‌کە‌یتان کێشا؟

دە‌لێن: بە‌لێ.

دە‌فرمویت: بە‌ندە‌کە‌م چی گوت؟

دە‌لێن: سوپاسی کردی و گوتی (إنا لله وإليه راجعون).

خوای گەرە‌ دە‌فرمویت: مایک لە‌ بە‌هەشت بۆ بە‌ندە‌م دروست بکە‌ن و ناوی بنێن مای سوباس (بیت الحمد)^(۴).

هانی ئە‌و کە‌سانە‌ی دە‌دا کە‌ توشی بە‌لایە‌ک بوونە‌، دلی خویان بدە‌نە‌وە‌ بە‌وانە‌ی توشی بە‌لای گەرە‌تر دە‌بن، ئە‌ویش لە‌ دە‌ستدانی پیغمبهر ﷺ.

خاتوو عائیشە‌ ﷺ دە‌لێت: پیغمبەری خوا ﷺ دە‌رگایە‌کی لە‌ نێوان خۆی و خە‌لکیدا کردوو، یان پە‌ردە‌یە‌کی لادا بینی خە‌لک لە‌ دوا‌ی ئە‌بو بە‌کر نوێژ دە‌کە‌ن. جا سوپاسی خوای گەرە‌ی کرد لە‌ سەر باشی حالیان، بە‌و هیوای لە‌ دوا‌ی ئە‌و ئە‌بوبە‌کر بێتە‌ جێنیشنی.

^(۱) بوخاری (۱۰۲) و موسلیم (۲۶۳۴) گێ‌راویانە‌تە‌وه‌.

^(۲) دە‌عامیص: کزی (دە‌عموصە‌)یە‌، گیاندارکی بچوکه‌ لە‌ ناو ئاو دە‌ژی مەرگیز لێ‌ی جیا نابیتە‌وه‌، واتە‌ چۆن ئە‌م گیاندارە‌ لە‌ ئاو جیانابیتە‌وه‌، ئە‌ویش لە‌ بە‌هەشت جیانابیتە‌وه‌، النهایه‌ (۱۲۰/۲).

^(۳) موسلیم (۲۶۳۵) گێ‌راویە‌تیە‌وه‌.

^(۴) الترمذی (۱۰۲۱) گێ‌راویە‌تیە‌وه‌، ئە‌لبانی لە‌ (صحیح الجامع ۷۹۵) بە‌ "سە‌حیح"ی داناو.

فه‌رمووی: "ئە‌ی خە‌لکینه، هە‌ر یە‌کێک له‌ خە‌لک یان له‌ باوه‌ڕداران توشی به‌‌لایە‌ک بێ‌ت، با دلی خۆی خۆش بکات به‌‌ به‌‌لای له‌ ده‌ستدانی من گەر توشی بێ‌ت، چونکه‌ هیچ که‌سێک له‌ ئوممه‌تم دوا‌ی من توشی به‌‌لایە‌ک نابێ‌ت گه‌وره‌تر بێ‌ت له‌ به‌‌لای له‌ ده‌ستدانی من ^(۱)".

اصبرْ لِكُلِّ مُصِيبَةٍ واعلمْ بِأَنَّ الْمَرَّةَ غَيْرُ مَخْلُوفٍ
فَإِذَا ذَكَرْتَ مُصِيبَةَ تَسْلُوبِهَا فَاذْكُرْ مَصَائِبَكَ بِالنَّبِيِّ مُحَمَّدٍ

بۆ هه‌موو به‌‌لایه‌ک ئارامگر به‌‌ و

بشزانه‌ مرو‌ف زیندوو نابێ‌ت و نه‌مر

گەر ویستت دلدانه‌وه‌ی خۆت بکه‌ی له‌م به‌‌لایه‌

یادی به‌‌لای له‌ ده‌ستدانی موحهمه‌د بکه‌

فی‌ری ده‌کردن گەر توشی به‌‌ لا‌ بوون چی بلی‌ن:

خوای گه‌وره ده‌فه‌رمووی: ﴿وَلْتَبْلُوْا نَفْسَكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٩﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ ﴿١٦٠﴾ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ﴾
البقرة: ١٥٧، ١٥٨

دایکی سه‌له‌مه ﷺ ده‌لێ‌ت: گوتم له‌ پیغه‌مبه‌ری خوا بوو ﷺ فه‌رمووی: "هه‌ر موس‌لمانێک توشی به‌‌لایە‌ک بێ‌ت و ئە‌وه‌ی خوا فه‌رمانی پێ‌کردوه‌ه بلی‌ت: إنا لله وإنا إليه راجعون، اللهم أجرني في مصيبتي واخلف لي خيراً منها، إلا أخلف الله له خيراً منها".

واته: بلی: ئێمه‌ مو‌لکی خوداین و هه‌ر بۆ‌لای ئە‌و ده‌گه‌ڕێینه‌وه‌، خودایه‌ له‌بری ئە‌و به‌‌لایه‌ی به‌‌سه‌رم هاتوه‌ پاداشتم به‌‌وه‌ و باشترم بۆ جێبه‌‌جێ‌ت، ئە‌وا خوای گه‌وره‌ شتی باشتری بۆ جێده‌هێ‌لێ‌ت.

دایکی سه‌له‌مه ده‌لێ‌ت: که‌ باوکی سه‌له‌مه وفاتی کرد، گوتم کێ له‌ موس‌لمانان باشتر ده‌بێ‌ت له‌ باوکی سه‌له‌مه، یه‌که‌م مال بوو که‌ بۆ‌لای پیغه‌مبه‌ری خوا کوچی کرد، پاشان من ئە‌و دوعایه‌م کرد، خوای گه‌وره پیغه‌مبه‌ری پێ‌دام ^(۲).

^(۱) ابن ماجه (۱۵۹۹) گێ‌راویه‌تی‌وه‌، ئە‌لبانی له‌ (صحیح الجامع ۷۸۷۹) به‌ "سه‌حیح" ی داناهه‌.

^(۲) موس‌لیم (۹۱۸) گێ‌راویه‌تی‌وه‌.

قه‌ده‌غه‌ی کردووو دوعا له‌ خۆیان بکه‌ن له‌ کاتى توشبوونى به‌ لا:

دوعاکردن له‌ خۆت و مال و منداڵ به‌ شیوه‌یه‌کى گشتى قه‌ده‌غه‌کراوه‌.
جابیری کوپى عه‌بدوللا ﷺ ده‌لێت: پیښمبه‌رى خوا ﷺ فه‌رمووی: "دوعا له‌ خۆتان مه‌که‌ن، دوعا له‌ منداڵه‌کانتان مه‌که‌ن، دوعا له‌ خزمه‌تکاره‌کانتان مه‌که‌ن، دوعا له‌ پاره‌ و ماله‌کانتان مه‌که‌ن، نه‌وه‌ک دوعایه‌کانتان به‌به‌ر ئه‌و کاته‌ بکه‌وێت که‌ خوای گه‌وه‌ دوعای تێدا قه‌بول ده‌کات، دواى قه‌بول ده‌بێت."^(۱)

به‌ شیوه‌یه‌کى تایبه‌تیش دوعا له‌ خۆکردن قه‌ده‌غه‌کراوه‌ له‌ کاتى هاتنى به‌ لا، دایکى سه‌له‌مه‌ ده‌لێت: پیښمبه‌رى خوا ﷺ هاته‌ لای باوکى سه‌له‌مه‌، له‌ کاتى مردنیدا چاوه‌کانى کراوه‌بوون، داخستن، پاشان فه‌رمووی: "گه‌ر گیان ده‌رچوو، چاوه‌کان دواى ده‌که‌ون" ئینجا هاوارێک له‌ مال و منداڵه‌کى هه‌لسا.

پیښمبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: "ته‌نیا به‌ خێر دوعا له‌ خۆتان بکه‌ن، چونکه‌ فریشه‌کان ئامین ده‌که‌ن له‌وه‌ى ده‌لێن".

پاشان فه‌رمووی: "خودایه‌ له‌ ئه‌بو سه‌له‌مه‌ خۆش به‌، پله‌ى به‌رز بکه‌ره‌وه‌ له‌ناو هیدایه‌تکاره‌کان، ئه‌وه‌ى جێى هیشتوه‌، بۆى به‌ چاکه‌ بگێڕیت و له‌ ئێمه‌ و ئه‌ویش خۆشى بى ئه‌ى په‌روه‌ریگارى هه‌موو جیهانیان، گێڕه‌که‌ى بۆ فراوان و رووناک بکه‌وه‌"^(۲).

له‌ سووده‌کانى ئه‌م فه‌رمووده‌یه‌:

- سوننه‌ته‌ چاوى مردوو دابخه‌ى، ئه‌مه‌ش یه‌کده‌نگى موسلمانانى له‌سه‌ره‌، حیکمه‌تیش له‌مه‌دا ئه‌وه‌یه‌ نه‌وه‌ک گه‌ر دانه‌پۆشرى دیمه‌نى ناشیرین بێت.
- دوعاکردن بۆ مردوو له‌و کاته‌ى ده‌مریته‌ و دوعاکردن بۆ مال و خیزانه‌کى له‌ کاروبارى دنیا و دواپۆژدا.

ناپازى بوون و شینکردن و هاتوهاواری قه‌ده‌غه‌کرد:

جابیری کوپى عه‌تیک ﷺ ده‌لێت: پیښمبه‌رى خوا هات سه‌ردانى عه‌بدوللاى کوپى سابیتى کرد، بى‌نى له‌ هۆش خۆى چوو، هاواری له‌ گۆیه‌کانى کرد، به‌لام وه‌لامى نه‌دایه‌وه‌.

پیښمبه‌رى خوا فه‌رمووی: "إنا لله وإنا إليه راجعون"، پاشان فه‌رمووی: "ئه‌ى باوکى ره‌بیع، ئاگامان له‌ تۆ نه‌ما".

^(۱) موسلیم (۳۰۱۴) گێڕاویه‌تیوه‌.

^(۲) موسلیم (۹۲۰) گێڕاویه‌تیوه‌.

ثافره ته کانی هاواریان لی هه لسا و دهستیان کرده گریان.
 جابريش دهستی کرد به بیده نگ کردنیان.
 پښغه ممبر ﷺ فهرمووی: "لییان گه پي بابگرین، تا واجب ده بی، ینجا با که س نه گرییت".

گوتیان: نهی پښغه مبری خوا چی واجب ده بییت؟
 فهرمووی: "نه گهر مرد".
 کچه که ی به باوکی گوت: سویند به خوا تو له بهر نه وهی خوت بق جیهاد ناماده کربو،
 هیوام وایه به شهید حساب کرابی.
 پښغه ممبر ﷺ فهرمووی: "خوای گه وره پاداشتی به نه ندازهی نیه ته که ی ده داته وه،
 ئیوه کی به شهید داده نین؟".
 گوتیان: کوژان له پیناو خوا.

فهرمو: "شهیده کان جگه له کوژان له پیناوی خوا، هوت جۆن: نه وهی به په تا
 (تاعون) بمریت شهیده، خنکاو شهیده، نه وهی به نه خوشی گری له بن بالی بمری
 شهیده، نه وهی به ژانه سک بمریت شهیده، سوتاو شهیده، نه وهی ده که ویته ژیر
 پاشماوهی روخواو شهیده، ثافره تی دووگیان بمریت شهیده."^(۱)

هروه ها فهرمو یه تی: "له ئیمه نییه نه و که سه ی له ده موچاوی خوی ده دات، جل
 ده درپښتیت و به هاواری سهرده می نه فامی هاوار ده کات"^(۲).

نه بو مالیکی نه شعری ﷺ ده لیت: پښغه مبری خوا ﷺ ده فهرمویت "چار شت له ناو
 نوممه ته که م له کاروپاری نه فامین وازی لی ناهین: شانازی کردن به بنه ماله، تانه دان له
 ره چه له ک، داوا کردن له نه ستیره کان بق باران بارین، شین و هاتوهاوار بق مردو".

هروه ها ده فهرمویت: "نه وهی شین و سهردولکه بکات بق مردو، بهر له مردنی تهویه
 نه کات، له رۆزی دوایدا رایده گرن، پو شاکیکی له قه ترانی له بهر ده کن، له گهل کراسیک
 که له (جهرب) دروستکراوه"^(۳)

(۱) المالک له (الموطأ ۵۲۲) و النسائی (۱۸۴۶) و نه بو داود (۳۱۱) گپړاویانه ته وه، نه لبانی له (أحكام الجنائز/ ۴۰ لا) به "سه حیح" ی داناوه.

(۲) بوخاری (۱۲۷۹) و موسلیم (۱۰۳) له عه بدوللای کورې مه سعوده وه ﷺ گپړاویانه ته وه.

(۳) "سریال من قطران": واته کراسیکی دروستکراوه له مسی تواوه، "سرح من جرب"، جوره کراسیکی
 ثافره تانه، واته کراسیکی دروستکراوه له (نه خوشی گه پي) له سهری له بهر ده کړیت، واته: هه مو پښستی گه پ
 ده بییت، که پوگولی و خورش و ده کو کراسه که نه ندامه کانی لاشه ی ده گریته وه و پښیوه ده نوسیت، ینجا نه و

قەدەغەي دەکردن رقيان لە نەخۆشى بېيئەو و قسەي پى بلين:

جابرى كورپى عەبدوللا ﷺ دەلئەت پېغەمبەرى خوا ﷺ چوڤە لای دايكى سائيب و پىي فەرموو: "ئەي دايكى سائيب چيەتە وا پەلە قازە دەكەيت؟".

گوتهى: تام لايە، دەك خۆي گەورە بەرەكەتى تى نەخا.

فەرمووي: "جنيق بە تا مەدە، چونكە گوناھەكانى نەوەي ئادەم خاوين دەكاتەو هەروەكو چۆي ئاگر پىسي ئاسن لادەبات ^(۱)".

چونكە ئاسان گەر بە ئاگر داخ بکړت، پيس و ژەنگيەكەي ناميئت و خاوين دەبينيئەو، بە هەمان شيوەش نەخۆشى (تا) وا لە مړوډ دەكات.

ئيب عەباس ﷺ دەلئەت: پېغەمبەرى خوا ﷺ سەردانى ئەعرابيەكى كرد و پىي فەرموو: "لا بأس ظهوراً إن شاء الله"، واتە — هېچ نيبە پاكبوونەوہيە إن شاء الله.

گوتهى: پاكبوونەوہي چى! نەخىر، بەلكو تايەكى گەرم و بە ئيش لەسەر پيرىكى بى هيز دەبيات بۆ كورستان!

پېغەمبەر ﷺ فەرمووي: "لەوە باشتەرەيە ^(۲)".

موەممەر كە لە زەيدى ئەسلەم دەگيرپتەو، دەلئەت: ئەو ئەعرابيە دوایى بەم نەخۆشيبە وەفاتی كرد ^(۳).

لە سوودەكانى ئەم فەرموودەيە:

● ئاسايە پيشەوا سەردانى نەخۆشيك بکات لە خەلكى خۆي، گەرچى با دەشتەكيبەكى دلرەقيش بىت، هەروەها ئاسايە زانايەك سەردانى نەفاميك بکا، بۆ ئەوہي فيرە ئارام گرتنى بکات لەسەر ئازار، نەوەك ئەو ئازارە بېيئە قەزا و قەدەرى خوا و سەرەنجام بېيئە هۆي ئەوہي خۆي گەورە لاي رازى نەبىت.

ناوچانە بە (قەتران) وەك دەرمانيك بۆي تەداوى دەكړن، بەلام دەرمانەكە خراپترە لە دەرەكە، بە هۆي ئەوہي (قەتران) خۆي لە خۆيدا ماددەيكە تىدايە گەرمى و ئاگر لە پيشت خيراوتر دەكات و بۆنى بۆگەن دەكات، رەنگى رەش دەكات، خەلك بيزى لى دەبىتەو.... (الموسوعة الحديثة/ شروح الحديث) مالپەرى (الدور السنبة) .. (و).

^(۱) موسليم (۲۵۷۵) گيرايەتيەو.

^(۲) بوخارى (۳۶۱۶) گيرايەتيەو.

^(۳) شرح البخارى لاین بطلال (۴۷۳/۱۷).

● سوننەت وایە قسە لەگەڵ نەخۆشدا بکەیت، بەو قسانەي دڵی دەداتەو، وەك ئەوەي پێی بلی نەخۆش و ئازارەكانت دەبێتە مایەي خاوی بونەت لە گوناھ و پلەت پێ بەرز دەبێتەو و پاداشتت پێ زیاد دەبێت، نابێت بۆ وەسوەسەكانی شەیتان جیبەیلدەیت و وای لی بکات ناپازی بێت، نەوەك خوای گەورە لەسەر ئەو ناپازی بوونە و گومان خراپییە بیکەیت^(۱).

ابن الجوزي دەلێت: زۆرێك لە خەلك لە كاتی مردنی خۆشەويستانیان توشی ریسوایی بوونە، هەیانە جلەكانی خۆی دپاندوو و هەیانە لەدەموچاوی خۆی داو، هەشیانە ناپازی بوونی دەربریوو!

پیاویکی پیرم بینی تەمەنی نزیکەي هەشتا سال دەبوو، زۆر پارێزگاری دەکرد لە نوێژی بە گۆمەل، ئەو پیاوێك كۆپی كچەكەي مرد، گوتی: با كەس چیتەر دوعا نەكات، چونكە خودا قەبوڵی ناكات.

پاشان گوتی: بەپاستی خودا دژی ئیمەیه و لێناگەپێ كۆپێكمان بۆ بمێنی!! ئینجا زانیم كە نوێژ و كردەوێ خێرەكانی تەنیا عادەتیك بوو، لە خواناسین و باوەپەوێ سەرچاوەي نەگرتوو، ئا ئەوانەن كە خوای گەورە دەپەرستن لە شینەي^(۲).

قەدەغەي دەرگەسێك ئاواتی مردن بخوازیت بە هۆی ئەو نەخۆشی و بەلایەي توشی بوو: ئەنەسی كۆپی مالیک ﷺ دەگێرێتەو و دەلێت: پيغمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: "با كەس ئاواتی مردن نەخوازێت لەو ناخۆشییەي توشی بوو، ئەگەر هەر وازی نەهێنا، با بلیت خودایە ژيانم پێ ببەخشە ئەگەر ژيان بۆ من باشترە، ئەگەریش مردن باشترە بۆم ئەوا بمێنە"^(۳).

كە فەرمووی: "لەو ناخۆشییەي توشی بوو" هەندێك لە زانایانی سەلەف ئەم ناخۆشییان بە ناخۆشی دونیا لێك داووەتەو، چونكە ناپازی بوونە لەو قەزا و قەدەرەي بۆی براوەتەو.

بەلام ئەگەر ناخۆشییەكەي لە بارەي دواڕۆژییەو توش بوو، ترسا لە دینەكەي، ئەو كات ئەم قەدەغەيە نایگیرێتەو^(۴).

(۱) فتح الباری (۱۰/۱۱۹)، شرح البخاری لابن بطال (۱۷/۴۷۳).

(۲) الثبات عند الممات (۱/۴۱).

(۳) بخاری (۵۶۷۱) و موسلیم (۲۶۸۰) گێراویانەتەو.

(۴) فتح الباری (۱۰/۱۲۸).

النوى دەلئيت: لەم فەرمودەيەدا ئاماژەكراوە كە ئاوات خواستن بە مردن، لەبەر ناخۆشيبەك كە توشى بوو ناپەسەندە، وەك ھەژارى يان دوزمندانى، يان ھەر ناخۆشيبەك لە ناخۆشيبەكانى دونيا.

بەلام ئەگەر ترسا لە فیتنەيەك توشى دىنى بىت ئەو كات بە گوێرى ماناي ئەم فەرمودەيە ھىواخواستنەكە ناپەسەند نىيە ^(۱).

ھەندىك لە زانايانى سەلف ئەم كارەيان كردوو: عومەرى كۆپى خەتتاب ﷺ لە دواين ساتەكانى تەمەنىدا دەيگوت: خودايە تەمەنم گەرە بوو و ھىزم لاواز بوو و گەلەكەم زۆر پەرت و بلاق بوو، بۆلاى خۆم ببو ھە بى ئەوھى كەمترخەمىيەك يان زىادەپۆيىيەك ئەنجام بەم ^(۲).

ئەبو سەلەمەي كۆپى عەبدولرەحمان دەلئيت: سەردانى ئەبو ھوپرەپرەم كرد و سەرىم ھىنايە ناو باوھەشى خۆم، پاشان گوتم: خودايە شىفای ئەبو ھوپرەپرەم بەدەي. گوتى: خودايە مەيگەرپنەوھ.

پاشان گوتى: ئەي ئەبو سەلەمە ئەگەر دەتەوي ئىستا بمرى ئەوا بمرە.

گوتم: ئەي ئەبو ھوپرەپرەم ئىمە ژيانمان خۆش دەويت.

گوتى: سوپند بەو كەسەي گيانى ئەبو ھوپرەپرەم بە دەستە، رۆژگارێك بەسەر زاناياندا دىت مردنيان لە لاخۆشەويستر دەبىت لە زىرى سور، يەكئىكيان بەلاى كۆپى برايەكەيدا دەپوات و دەلئيت: بريا لە جىگای ئەو بام ^(۳).

بەپاشكاويش فەرمودەي ئىبن عەباس ﷺ ئاماژە بەمە دەكات، كە تيايدا ھاتوو: "پەرورەدگار.. ئەگەر ويستت بەندەكانت توشى فیتنەيەك بكەيت ئەوا بۆلاى خۆم ببو، بى ئەوھى بە فیتنە تاقى بكرىمەوھ ^(۴)".

موسلمانى فيردەكرد كە تەمەن دريژى بۆي خيترە گەرچى بەخۆشى نەخۆش بىت: تەمەن دريژى خيترە بۆ باوھەردار، چونكە ھەركاتێك تەمەنى دريژ بوو كردەوھى باشى زۆر دەبىت.

ئەبو بەكر ﷺ دەلئيت: پياويك گوتى: ئەي پىنغەمبەرى خوا باشترين كەس كامەيە؟

^(۱) شەرحى نەوھوى لە سەحیحى موسليم (۸/۱۷).

^(۲) مالك لە (الموطأ/ ۱۵۶۰) گىراويەتيەوھ.

^(۳) الحاكم (۸۵۸۱) گىراويەتيەوھ، لەسەر مەرجى (الشيخين) بە "سەحیحى"ى داناوھ.

^(۴) الترمذى (۳۲۳۳) گىراويەتيەوھ ئەلبانى لە (الإرواء ۶۸۴) بە "سەحیح"ى داناوھ.

فەرمووی: "ئەو كەسەى تەمەنى درىژ بىت و كردهوەى چاك بىت".

گوتى: ئەى خراپترىن كەس كامەيە؟

فەرمووی: "ئەوەى تەمەنى درىژ بىت و كردهوەى خراپ بىت".^(۱)

جا ئەگەر مۇسلماننىك كەوتە ئاوتەنگانەيەك، يان توشى نەخۆشپەك بوو ئەوا با داواى مردن نەكات، بۆ ئەوەى دانەبىت لە كردهوەى باش.

ئەبو ھورەيرە ؓ دەلىت: پېغمبەرى خوا ﷺ فەرمووی: "با كەس لە ئىوھە داواى مردن نەكات، ئەگەر چاكەكار بن و ئەوا لەوانەيە چاكەكانى زىادە بكات، ئەگەر ئىش خراپەكار بوو، لەوانەيە تەوېە بكات و پەشيمان بىتەو".^(۲)

ئىبن حەجەر دەلىت: ئەم فەرموودەيە وەكو بلىي پيمان دەلىت: ئەوەى چاكەكارە، با واز لە داواكردنى مردن بىنئىت، بەردەوام بىت لەسەر كارە چاكەكانى و زىادكردنى. ئەوەى خراپەكارىشە، با ئىوېش واز لە داواكردنى مردن بىنئىت، بۆ ئەوەى لەسەر ئەو كارە خراپانە نەمرىت و نەكەوېتە مەترسى.^(۳)

جارى واهەبوو رىگىرى دەكرد خاوم بەلام سەيرى كوژراومكان بكات، نەوەك توشى شوك بىت: لەوانە: بەسەرھاتى لەگەل سەفییە پاش كوژرانى حەمزەى براى ﷺ.

عروە دەلىت: زوبەيرى باوكم ﷺ پىي راگەياندەم، لە رۆژى ئوحددا ئافرەتەك ھات، تا نزيك بوو كوژراوھەكان بىنئىت،

دەلىت: پېغمبەرى خوا ﷺ حەزى نەكرد بىيان بىنئىت^(۴)، فەرمووی: "ئەو ئافرەتە..! ئەو ئافرەتە..!".

زوبەير دەلىت: كە تىرامام زانىم كە ئەو سەفییە دايكەم، چووم بۆ لاى، پىش ئەوەى بگاتە كوژراوكان پىي گەيشتەم، مستىكى لە سىنگەم دا، ئافرەتەيكى بەھىز بوو، گوتى: بوەستە دەنا لىت رازى نابم.

گوتم: پېغمبەرى خوا دەفەرموئى وا مەكە.

جا وەستا، دوو پۆشاكى دەرھىتا و گوتى: ئەو دوو پۆشاكەم بۆ حەمزەى براىم ھىئاون، چونكە ھەوالم پىگەيشتووھە كوژراوھە، لەناو ئەو دوو پۆشاكە كفى بگەن.

(۱) الترمذى (۲۳۳۰) گىزاوئەتەو، ئەلبانى لە (صحيح الجامع ۲۲۹۷) بە "سەھىح" ى داناوھ.

(۲) بوخارى (۷۲۳۵) و موسلىم (۲۶۸۲) گىزاوئەتەوھ.

(۳) فتح البارى (۲۲۲/۱۳).

(۴) لە گىزاوئەوې بەيھەقىدا (۲۸۹/۳) ھاتووھ، حەزى نەكرد حەمزە بەو ھالەوھە بىنئىت، چونكە موشرىكەكان جەستەيان شىواندوبو، پېغمبەر ﷺ زوبەيرى نارد تا رىگىرى لە ئافرەتەكە بكات.

ئىمەش دوو پۇشاكەكەمان ھىنان، بۇ ئەوھى ھەمزەي پى كفن بگەين، لە تەنىشت ھەمزە پىاويكى ئەنساپى كوزراو بوو، چى بە ھەمزە كرابوو بەويش كرابوو، شەرمان كرد ھەمزە لەناو دوو پۇشاك كفن بگەين و ئەنساپىيەكەش بى كفن بىت.

گوتمان: پۇشاكىك بۇ ھەمزە و ئەوى تىرىش بۇ ئەنساپىيەكە، جا پىوانەمان كرد بىنيمان يەككىيان گەورەترە لە وى دى، جا ھەرنوكمەن كفن كرد لەسەر ئەو پۇشاكەي بۆى دەبوو.^(۱)

ئەنەسى كوپى مالىك دەللىت: پىغەمبەرى خوا ﷺ لە رۆژى ئوحدا ھاتە سەر ھەمزە، بىنى جەستەكەي شىوئىندراو، فەرموى: "ئەگەر لەبەر سەفەيە نەبىت كە شتىكى لە دل دروست دەبى، ئەوا جىم دەھىشت تا دىندەكان دەياخوارد، بۇ ئەوھى لە رۆژى دوايىدا لەناو سكياندا ھەشر بگىرت."

پاشان داواي كرد پۇشاكى (النمرة)ى كرد^(۲) بۆى بىنن، گەر سەريمان پى داپۇشيبايە بە پۇشاكەكە قاچەكانى بەدەردەكەوت، ئەگەريش قاچەكانيمان داپۇشيبايە سەرى بەدەردەكەوت، جا سەريان داپۇشى^(۳).

بۆيەش ويستى ئەمە بكات (جىبھىلدريت تا دىندەكان دەيخۆن)، بۇ ئەوھى ھەمزە پاداشتەكەي بە تەواوى دەست بگەويت، جەستەكەي ھەموو لە پىناو خوا بەكارھىنرايىت تا رۆژى دوايى، يان بۇ ئەوھى روونى بكاتەوھ كە جەستەي ئەويان شىواندووھ، بەلام نازارى پى نەگەيشتووھ بۆيە شارندنەوھ و نەشارندنەوھى وەكو يەكە^(۴).

پىغەمبەرى ﷺ خوا دلدانەوھى دەگردن و نازارى لەسەر سووك دەگردن:

ئەسمانى كچى عومەيس ﷺ خىزانى جەغفەر دەللىت: كە جەغفەر و ھاوھلەكانى تووشى ئەو بەلایە بوون، چوومە لای پىغەمبەرى خوا، چل پىستەم خۆشكردبوو ھەويرەكم شىلابوو، مندالەكانم شووشتبوون، روونم لە پرچيان دابوو خاوينم كردبوونەوھ.

پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرموى "كوپەكانى جەغفەرم بۇ بىنن".

منىش بۆم ھىنان، جا بۆنى كردن، چاوەكانى پر فرمىسك بوون.

گوتم: ئەي پىغەمبەرى خوا تۆ لە جىگای دايك و باوكمى، چى دەتگرينىت، ئايا لەبارەي جەغفەر و ھاوھلەكانى ھىچ ھەوالىكت پىگەيشتووھ؟

(۱) ئەحمەد (۱۴۲۱) گىراوئەتيەوھ، شەيب الأرنؤوط بە "حەسەن"ى داناوھ

(۲) ئەو پۇشاكە عەبايەك بووھ لە سوف دروستكراوھ و خەت خەت بووھ.

(۳) الترمذى (۱۰۱۶) گىراوئەتيەوھ، ئەلبانى لە (أحكام الجنائز/ ۶۰ لا) بە "سەحىح"ى داناوھ

(۴) تحفة الأحوذى (۸۳/۴).

فەرمووی: "بەلى، ئەمەى ئەوان كۆژدان".

پیتغمبەر ﷺ دەرچوو بۆلاى خێزانەکانى و پىي فەرموون: "ئاکاتان لە مال و مندانلى جەغفەر نەبەیت، لەوەى خواردنیان بۆ دروست بکەن ئەوان سەرقالن بە کاروبارى خاوەنەكەيانەوه"^(۱).

عەبدوللای كۆپى جەغفەر ﷺ دەلێت: کاتێک هەوالى كۆژدانى جەغفەر هات، پیتغمبەر ﷺ فەرمووی: "خواردن بۆ خانەوادەى جەغفەر دروست بکەن، چونکە ئەوان تووشى شتێک هاتوون سەرقالى کردوون"^(۲).

موبارەكفورى دەلێت: ئەو خەمەى تووشى خانەوادەى جەغفەر بوو، رێگریوو لەوەى خواردن دروست بکەن بۆ خۆیان، چونکە ئەگەر دروستیان بکردبايە تووشى ناخۆشى زیاتر و خەمۆكى دەبوون.

الطیبي دەلێت: ئەم فەرموودەى بەلگەى لەسەر ئەوەى سوننەتە لەسەر خزم و کەس و دراوسێ خواردن بۆ خاوەن مردوو دروست بکەن"^(۳).

لەوانەى بەلگەى کاروبارى خاوەن بەلاکانى بگرتبايە ئەستۆى خۆى:

عەبدوللای كۆپى جەغفەر دەلێت: پیتغمبەر ﷺ سوپایەكى نارد زەیدى كۆپى حاريسەى کردە ئەمیر بەسەریانەوه، فەرمووی: "ئەگەر زەید كۆژا یان شەهید بوو ئەوا جەغفەر بکەن ئەمیر، ئەگەریش ئەو كۆژا یان شەهید بوو ئەوا ئەمیرتان عەبدوللای كۆپى رەواحەى".

جا هەوالیان گەیشتە لای پیتغمبەر ﷺ، هەلسا چوو بۆ ناو خەلك و وتارى دا و سوپاسى خۆى کرد و فەرمووی: "برایەكانتان رووبەرووی دوژمن بوونەوه و زەید ئالاكەى هەلگرت، جەنگا تاوەكو كۆژا یان شەهید بوو، لە دواى ئەو جەغفرى كۆپى ئەبوتالیب ئالاكەى هەلگرت ئەویش شەپى کرد تا كۆژا یان شەهید بوو، پاشان عەبدوللای كۆپى رەواحە ئالاكەى هەلگرت، ئەویش جەنگا تا كۆژا یان شەهید بوو، پاشان شێرك لە شێركەكانى خودا، كە خالیدی كۆپى وەلیدە، ئالاكەى هەلگرت و خۆى گەورە لەسەر دەستى سەرکەوتنى بەخشى".

^(۱) ئەحمەد (۲۶۵۴۶) گێراویەتەوه: وقال فی مجمع الزوائد: (۲۳۶/۶): رواه أحمد، وفيه امرأتان لم أجد من وثقهما ولا جرحهما وبقيّة رجاله ثقات.

^(۲) ئەبو داود (۳۱۳۲) و الترمذی (۹۹۸) و ابن ماجه (۱۶۱۰) گێراویانەتەوه، ئەلبانی لە (صحیح الجامع ۱۰۱۵)

بە "سەحیح"ى دانائە
^(۳) تحفة الأحوذى (۶۷/۴).

جا پاش سى رۆژ هاته لای كه‌س و كارى جه‌غفر فهرمووى: "چیتەر مه‌گرین بۆ جه‌غفرى برام، كۆپه‌كانیم بۆ بانگ بكه‌ن."^(۱)

ده‌لێت: ئێمه‌یان هێنا كه‌ وه‌ك جوچه‌كه‌ی بالنده‌ وابووین.

فهرمووى: "سه‌رتاشم بۆ بانگ بكه‌ن".

جا سه‌رتاش هات و سه‌رى تاشین.^(۲)

پاشان فهرمووى: "سه‌باره‌ت به‌ موچه‌مه‌د ئه‌وا ده‌لێی نوسخه‌ی مامان ئه‌بو تالیبه‌، عه‌بدوللاش له‌ شیوه‌ و روخسار و ره‌وشه‌ت به‌ من ده‌چێت".

پاشان ده‌ستی منى گرت و فهرمووى "خودایه‌ كه‌سێكى باش بكه‌یه‌ سه‌ره‌رشته‌ی خێزانی جه‌غفر و به‌ره‌كه‌ت بخه‌یه‌ مالى عه‌بدوللا". ئه‌مه‌ی سى جار فهرموو.

له‌و ده‌مه‌دا دایكمان هات و باسى هه‌تیوى ئێمه‌ی كرد، غه‌مبارى بۆ ده‌ربهرین.

فهرمووى: "ئایا له‌ هه‌ژارى لێیان ده‌ترسیت، من له‌ دونه‌یا و دواړۆ خه‌مخۆریانم."^(۳)

خه‌لێكى بۆ سه‌ره‌ره‌شه‌تیکردنى بیوه‌ژن و یه‌تیمان هان ده‌دا:

سه‌ه‌لى كۆپى سه‌عد ﷺ ده‌لێت: پیغهمبهرى خوا ﷺ فهرمووى: "من له‌گه‌ل ئه‌و كه‌سه‌ی سه‌ره‌رشته‌ی بى باوكێك ده‌كات، له‌ به‌هه‌شته‌دا ئاوين"، ئاماژه‌ی بۆ هه‌ردوو په‌نجه‌ی شایه‌دوومان و ناوه‌ند كرد.^(۴)

ئه‌بو هوریره‌ ﷺ ده‌لێت: پیغهمبهرى خوا ﷺ فهرمووى: "ئه‌وه‌ی كاروبارى بیوه‌ژنه‌كان به‌پێوه‌ ده‌بات و سه‌ره‌رشتیان ده‌كات، وه‌كو موچه‌مه‌ده‌ له‌ پێناوى خوا- وازانم فهرمووى: وه‌كو كه‌سێكه‌ هه‌ر شه‌و نوێژ بكات و نه‌وه‌ستێت، وه‌ك رۆژووه‌وان وایه‌ كه‌ هه‌رده‌م به‌ رۆژووى و نه‌یشكێنى."^(۵)

هه‌ندێك مال و سامانى ده‌دايه‌ خاوه‌ن به‌لایه‌كان، بۆ ئه‌وه‌ی نازارى به‌لاكه‌یان له‌سه‌ر سووك بکا:

له‌وانه‌: پێدانی مال بۆ هه‌ندێك له‌ ئه‌ه‌لى مه‌ككه‌ دواى فه‌تحکردنى تائیف، هه‌تا

ئه‌نسارپیه‌كان شیتیکان له‌ناو دل و ده‌روونیان دروست بوو:

^(۱) كۆپه‌كانى عه‌بدوللا و عه‌ون و موچه‌مه‌د بوون.

^(۲) بۆیه‌ سه‌رى تاشین چونكه‌ دایكیان له‌به‌ر غه‌مبارى و دلته‌نگى به‌ هوى شه‌هید بوونی میژده‌كه‌ی نه‌ده‌پێژایه‌ سه‌ر شانه‌کردنى قژیان، جا بۆیه‌ ویستی له‌ پیسى ئه‌سپێكان پاكیان بكاته‌وه‌.

^(۳) نه‌حمه‌د (۱۷۵۳) گێراویه‌تیه‌وه‌، ئه‌لبانى له‌ (أحكام الجنائز/ ۱۶۶) به‌ "سه‌حیح" ی داناهه‌، پێشتر باسكراوه‌.

^(۴) بوخارى (۵۵۴۶) گێراویه‌تیه‌وه‌.

^(۵) بوخارى (۵۳۵۳) و موسلیم (۲۹۸۲) گێراویانه‌ته‌وه‌.

نه نه سی کوړی مالیک ﷺ ده گپړته وه و ده لیت: پښه مېری خوا ﷺ چنه د که سیك له نه نسا پیه کان کوکرده وه، فرموی: "قورپه یش تازه موسلمان بوونه و هیشتا نه فامییه تیان له ناو داماره و توشی به لاهاتوو (وه ک کوژدانی خزمه کانیان و ف تحکردنی شاره که یان) من ویستم ساریژی برینه که یان بکه م و دلیان به نیسلام په یوه ست بکه م^(۱)".

دنی له و که سدی دده ایوه که هه موو ماله که ی له پیناو خوا له ده ستدا، وه که له به سهرهاتی سوهه یی پومیدا هاتوو:

سوهه یی پومی ﷺ ده گپړته وه و ده لیت: پښه مېری خوا ﷺ بۆ مه دینه کوچی کرد و نه بوبه کریش کوچی کرد، منیش ویستم برؤم، به لام چنه د که نجیکی قورپه یشی ریگه یان لی گرت، نه یان هیشت برؤم، نه م شوه هر نه نوستم و به خه بر بووم.

گو تیان: نه مه سکی دیشی.

به لام سکم نه ده هیشتا، نه وان نوستن.

منیش ده رچوم، هه ندیکان شوینم که وتن بۆ نه وه ی بمگه پښنه وه.

پیم گو تن: نه گه چنه د ثوقیه ک زیرتان پی بد هم لی ده گه پښ برؤم؟

گو تیان: به لی، جا له گه لیان گه پامه وه مه که.

گو تم: ژیر نه و ده رگایه هه لکه نن چنه د ثوقیه کی زیړیکی تیدایه، برؤنه لای

فلانه که سیش، چنه د خشلکی له لایه وه ری بگرینه وه.

جا ده رچوم تا گه یستم به پښه مېری خوا له قوبا پیش نه وه ی له وی برؤا، کاتیک منی

بینی فرموی: "نه ی باوکی په حیا به پاستی له فروشتنه که تدا قازاجت کرد".

گو تم: که س پیش من نه گه یشتو ته تو، نه مه ته نیا جو بیرل هه والی پیدای.

خوای گه وره له باره ی سوهه یب نه م ثایه تی دابه زاند: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي

نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ﴾^(۲) البقرة: ۲۰۷ واته: (هه ندی خه لک

هه ن خو یان ده فروشن بۆ به ده سته یانی ره زامه ندی به خوا، خوای گه وره ش به سوز و

میهره بانه به رامبر نه و جوړه به ندانه ی).

^(۱) بخاری (۴۳۳۴) گپړاویه تیه وه.

^(۲) الحاکم (۵۷۰۶) گپړاویه تیه وه. به "سه حیح" ی داناوه، الذهبی ره زامه ندی ده رپړیوه له سهری.

فەرمانى دەکرد يارمەتى ئەو كەسانە بىدەن كە توشى زىيانى ماددى ھاتوون:

ئەبوسەئىدى خۇدرى ﷺ دەلىت: پياويك لە سەردەمى پېغەمبەرى خوا ﷺ لە فرۆشتنى بەرۋوبومەكەى تووشى زەرەر ھات و بە ھۆيە ۋە قەزىكى زۆرى كەوتە سەر. پېغەمبەر ﷺ فرموى: "خېرى پى بگەن"، جا خەلكى خىريان پى كرد، بەلام ئەو خېرە ھىندە نەبوو بتوانى قەرزەكانى پى بداتە ۋە.

پېغەمبەر ﷺ بە خاۋەن قەرزەكانى فرموى: "ئەۋەى ھەيەتى ئەۋە بىيەن، ھەر ئومۇشتان بۆ ھەيە ^(۱). ماناى ئەۋەيە: ئىستا ھەر ئەمەتان بۆ ھەيە، ناتوان زىاترداۋى لى بگەن، چونكە ناتوانىت قەرزەكانى ھەموو بداتە ۋە نەبوۋنە، بەلكو مۆلەتى پى بىدەن ھەتاۋەكو گوزەرانى باش دەبىت ^(۲).

لە سوۋدەكانى ئەم فرمودەيە:

● دلدانەۋەى كەسى پىويست و موحتاج، ھانى خەلك بدريت خىر بە ۋەكەسە بگەن كە قەرزدارە.

● يارمەتيدان لەسەر چاكە و خىر.

● ئەۋكەسەى لەبەر ھەزارى ناتوانىت قەرزەكەى بداتە ۋە ئەۋا داۋاى لى ناكريت و زۆرى لى ناكريت و ناخرىتە بەندىنخاۋە.

● كەسى موفلىس ھەموو مالەكەى دەدرىتە خاۋەن قەرزەكان و ھىچى بۆ بەجىناھىلدريت، تەنيا پۆشاكەكەى و ھاوشىۋەى نەبىت ^(۳).

بە مۆژدە پىدان، نازارى بەلاكانى لەسەر سووك دەگردن:

ئەنەسى كوپى مالىك ﷺ دەگىرپتە ۋە دەلىت: دايكى رەبى كچى بەپا، كە دەكاتە دايكى حارىسەى كوپى سوراقە، ھاتە خزمەت پېغەمبەر ﷺ گوتى: ئەى پېغەمبەرى خوا: ئايا لەبارەى حارىسە ۋە ھەۋالم پى نادەى، -حارىسە لە جەنگى بەدر بە تىرىك كوزرا، كە ھاۋىزەرەكەى ناديار بوو- ئەگەر لە بەھەشت بىت، ئەۋا ئارام دەگرم، ئەگەر ئەۋەش نەبىت ئەۋا زۆرى بۆ دەگريم.

فرموى: "ئەۋە چىتە دەلىتى عەقلىت لە دەستداۋە، خۆ ئەۋە ھەر بەھەشتىك نىيە، بەلكو چەند بە ھەشتىكى زۆرە، ئەۋىش ۋا لە بەھەشتى فېردەۋسە ^(۴).

^(۱) موسليم (۱۵۵۶) گىراۋىيەتە ۋە.

^(۲) شەرحى نەۋەۋى لە سەھىحى موسليم (۲۱۷/۱۰).

^(۳) سەبىرى: شەرحى نەۋەۋى لە سەھىحى موسليم بگە (۲۱۸/۱۰).

^(۴) بوخارى (۶۵۷۶) گىراۋىيەتە ۋە.

ئيبين حه جهر ده لئيت: ئه مه پيش حه رامکردنی گريان و له خودان بووه... چونکه حه رامکردن گريان و له خودان پاش شه پي ئوحد بوو، ئه و به سهراته ش دواي شه پي به در بووه ^(۱).

جابيري کورپي عه بدوللا څه ده لئيت: روژيک پېغه مېري خوا څه مني بيني، فهرمووي: "ئهي جابر بڼ چي ده تبينم غه مگيني؟"

گوتم: باوکم له شه پي به در شه ميد بوو، مال و منداډ و قهرزيکي زقري جيهيتشتووه.

فهرمووي: "نايا مژده ت پي بدهم خواي گه وره چي به باوکت دلوه؟"

ده لئيت: گوتم: به لي ئهي پېغه مېري خوا.

فهرمووي: "خواي په روهر دگار قسه ي له گهل هر که سيک کرديت، له پشت په رده وه قسه ي له گهل کرديوه، به لام باوکتي زيندوو کرده وه بي بووني په رده قسه ي له گهل کرديوه، پي فهرموو: به نده که م دوام لي بکه چيت ده ویت پيتي ده دم.

گوتي: خوايه زيندووم بکه روه تا جاريکي تريش له پيناو تودا بکوژيم.

خواي گه وره ش فهرمووي: من پيشتر بپيارم داوه که کهس بڼ دونيا ناگه پته وه."

ده لئيت: جا خواي گه وره ئه م نايه ته ي دابه زاند: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ﴾ ^(۲) آل عمران: ۱۶۹

ناماژي به هه نديک خواردن بو ده کردن، که له وانه يه نازاري به لا له سهريان سووک بکات:

خاتوو عانيشه څه ده لئيت: ئه گهر مردوويکيان لي بمردبا، نافرته کان به م هويه وه کو ده بوونه وه، پاشان په رت و بلاو ده بوون، ئه گهر ته نيا خويان و خزمه نزیکه کانيان مابوونايه وه، ئه واهرمانی ده کرد ته لبينه يه ^(۳) لي بندريت، پاشان تيکوشيه ک، دواتر ته لبينه که يان له سهر تيکوشيه که ده کرد، پاشان ده يگوت: ليتي بخون، من گويم له پېغه مېر خوا څه بو ده يفه رموو: "ته لبينه دلي نه خوش ساړيژ ده کات و هه نديک خه م و نيگه راني لا ده بات".

واته: دل ناسوده ده کات و خه م له سهر ي لاده بات و چالاکی ده کات.

سوننه ته خواردنی (ته لبينه) بڼ که سي خه مبار دروست بکريت ^(۴).

^(۱) فتح الباري (۲۷/۶).

^(۲) الترمذي (۳۰۱۰) و ابن ماجه (۱۹۰) گيزاويانه ته وه، نه لباني له (صحيح الجامع ۷۹۰۵) به "سه حيج" ي داناوه

^(۳) ته لبينه: شله يکه له ناردی جو دروست ده کريت.

^(۴) زاد المعاد (۱۲۰/۴).

چەند سوودىكى پزىشكى تەلپىنە:

دكتور زەغلۇل نەجار دەلئەت: تەلپىنە شلەي جۆيە، تىنووئەتى لادەبات، بۆ مىزكردن باشە، ھەرسكردن سانا دەكات، بە سوود بۆ كۆكە و زىرى قوپگ و قورسى ھەناسەدان و خاوتىكردنە ھەي گەدە، ھەروەھا بە سوودە بۆ نەخۆشىيەكانى مىزەپۆ و گورچىلە و دابەزاندنى گەرمى لەش، بە شىوئەيەكى گشتى لاشە بە ھىز دەكات ^(۱).

لېكۆلېنە ھەكان دەريان خستوۋە، كە جۆ كۆلىستېرۆلى خوين دادەبەزىنئەت و بە جۆرىك دەچىتە ناو جگەر و ناو شوئىنى دروستكردنى كۆلىستېرۆل.

گوفارى (لېيدن) لە سالى ۱۹۸۵ راپۆرتىكى لەبارەي سوودەكانى جۆ و ھەندىك لەو روۋەكانەي چارەسەرى كۆلىستېرۆل دەكەن لە ناو خويندا بلاو كەردەو، لە راپۆرتەكەدا ھاتوۋە: چەند كەسانىكى شارەزاي بەشى كشتوكال لە ئەمريكا ھەلسان بە ئەنجامدانى چەند لېكۆلېنە ھەيەك لەسەر جۆ، دەرگەوتوۋە كە پىك دىت لە سى توخم ھەمويان ھەلدەستن بە دابەزىنى كۆلىستېرۆلى زىانبەخش لە خوين.

دكتور زەغلۇل نەجار دەلئەت: لېكۆلېنە ھە تازەكان دەريانخستوۋە، كە ئەو پىكھاتە كىمىاويانەي لە ناو جۆدا ھەيە، كاريگەريەكى ئەرىنى ھەيە لەسەر كردارى گەياندن لە نىوان خانە دەماريەكانى مېشك، ئەمەش دەبىتە مايەي سووكردى خەمۆكى و ھىنانەدى رازىبوون و سىنگفراوانى و دل ئارامى.

جۆرەكانى خەمۆكى ئەمۆ خويان لە كەمۆكۆرى ماددە كىمىاويەكان لە جەستەي مۆۋ دەبىننەو. چارەسەريەكەش لە بنەپەتدا بەو خواردنانە دەبىت كە چارەسەرى ئەم كەمۆمۆپىيە دەكەن، ۋەك شلەي جۆ، كە دەولەمەندە بەو پىكھاتە بە سوودانەي بۆ ئەم باروئوخانە بەسوودن ^(۲).

سەردانى دەكردن و ئە گۆزەرانىانى دەپرسى و بەزەيى پىدا دەھاتنەو:

ئەنەسى كۆپى مالىك ﷺ دەگىرئەتەو و دەلئەت: پىغەمبەر ﷺ نەدەچوۋ لاي ھىچ ئافرەتەك جگە لە خىزانەكانى خۆي، تەنيا دايكى سولەيم نەبىت، كە بەردەوام سەردانى دەكرد.

لەبارەيە پرسىارى لىكرا، فرموى: "من به زميم پيدا نىتەو، چونگە برلەكەي لەگەلما كۆزا" ^(۳).

(دايكى سولەيم) ناوى سەھلە، يان رومەيلە، يان مەلىكەي كچى مەلحانى ئەنسارپىيە ﷺ دايكى ئەنەسى كۆپى مالىكە، بە نازناۋەكەي بەناۋبانگە، لە ناۋەكەيدا راجىايى ھەيە.

^(۱) الاعجاز العلمى فى السنة النبوية (۹/۲)، لە مالتپەرى دكتورى ناوبراۋ.

^(۲) (المنهج) مالتپەرى فەرمى شىخ عوسمان الخميس (www.almanhaj.com).

^(۳) بوخارى (۲۸۴۴) و موسليم (۲۴۵۵) گىراۋيانەتەو.

براکه‌ی حرامی کوپی مه‌لحان له شه‌پی بیرى (مه‌عونه) دا کوژرا، که فه‌رموی "له‌گه‌لدا". واته: له‌گه‌ل سه‌ربازه‌کانم، یان له‌سه‌ر فه‌رمانی من، یان به‌گوێپایه‌لای من، چونکه پیغمبر ﷺ به‌شداری شه‌پی بیرى (مه‌عونه) نه‌کردوه، به‌لکو فه‌رمانی پیکردن بچنه نه‌و شوینه.

له‌و فه‌رموده‌یه‌دا: پاراستنی په‌یمانی برائیان و هاوه‌لانی تێدایه، هه‌روه‌ها گرینگی دان به‌به‌رزوه‌ندی که‌س و کاریان دواى مردنیان ده‌رده‌که‌وێت. پیغمبر ﷺ به‌سه‌ردانه‌کانی دلی دایکی سوله‌یمی ده‌دایه‌وه، روونیشی ده‌کرده‌وه که براکه‌ی له‌گه‌ل نه‌ودا کوژراوه.

هه‌روه‌ها ده‌رده‌که‌وێت نه‌م هاوه‌له که دواى مردنی خۆی، پیغمبری خۆی ﷺ له‌ناو که‌س و کاری خۆی جیه‌یشتوه، نه‌مه‌ش له‌ جوانی په‌یمان پاراستنی پیغمبری خۆیه ﷺ^(۱).
تیبینی: النوری ده‌لێت: له‌ به‌شی جیهاد نه‌وه‌مان باسکرد، که دایکی حرامی خوشکی دایکی سوله‌یم نه‌وانه دوو پووری پیغمبری خوا بوون، نه‌زهرحه‌لال بوون، جا چ له‌ شیرپێدان، یان له‌ نه‌سه‌ب، که خه‌لوه‌تگرتن (ته‌نیا بوون) له‌گه‌لێاندا هه‌لاله، پیغمبری خوا ﷺ به‌تابه‌ت ده‌چوه لایان، نه‌ ده‌چوو لای هیچ ئافره‌تێکی تر جگه له‌ خێزانه‌کانی نه‌بێت.

زانایان ده‌فه‌رموون: نه‌وه‌ی له‌و فه‌رموده‌یه‌دا ده‌رده‌که‌وێت نه‌وه‌یه، که دروسته نه‌زهرحه‌لال بچێته لای نه‌زهرحه‌لاله‌که‌ی، ئاماژه‌یه‌کیشی تێدایه که نابێت پیاوی بیگانه بچێته لای ئافره‌تی بیگانه با پیاوی چاکیش بێت.

نه‌و فه‌رمودانه‌مان له‌ پێشتر باس کرد، که ته‌نیا بوون له‌گه‌ل ئافره‌تی بیگانه‌دا حه‌رام ده‌که‌ن^(۲).
فی‌ری کردووین سه‌ره‌خۆشی له‌یه‌که‌تری بکه‌ین و هه‌ست به‌ ئازاری خاوه‌ن به‌لایه‌کان بکه‌ین: عه‌م‌ری کوپی حه‌زم ﷺ ده‌لێت: پیغمبری خوا ﷺ فه‌رموی: "هه‌ر باوه‌رداریک دلی برایه‌کی خۆی بداته‌وه له‌به‌لایه‌ک و سه‌ره‌خۆشی لێ بکات، نه‌وا خۆی گه‌وره له‌ روژی دوایدا پۆشاک و خشلی زێر و حورمه‌تی له‌به‌ر ده‌کات"^(۳).

(۱) فتح الباری (۵۱/۶).

(۲) شەرحی نه‌وه‌ی له‌ سه‌حیحی موس‌لیم (۱۰/۱۶).

(۳) ابن‌ماجه (۱۶۰۱) گێڕاوه‌تیه‌وه، نه‌لبانی له (صحیح ابن‌ماجه ۱۳۰۱) به "حه‌سه‌ن" ی داناهه.

هه‌روه‌ها فییری کردووین له‌ماته‌میندا چی به‌یه‌کتری بلیین:

ئوسامه‌ی کورپی زه‌ید ﷺ ده‌لێت: کچیکی پیغه‌مبه‌ر ﷺ به‌دوای پیغه‌مبه‌ری نارد بۆ نه‌وه‌ی بجێته‌ لای، چونکه‌ کورپیکی وا له‌ سه‌ر مردنه‌. ئه‌ویش سه‌لامی بۆ نارد و فرمووی: "إِنَّ اللَّهَ مَا أَخَذَ وَلَهُ مَا أُعْطِيَ، وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُّسَمًّى، فَلْتَصْبِرْ، وَلْتَحْتَسِبْ." ^(۱)

نوشته‌ی ده‌کرد بۆ نه‌و هاوه‌لانه‌ی توشی نه‌خو‌شیه‌ك ده‌بوون:

یه‌زیدی کورپی نه‌بو عوبه‌ید ده‌لێت: شوینه‌واری لێدانیکم دیت له‌ قاچی سه‌له‌مه‌، گوتم: نه‌ی باوکی موسلیم، نه‌و لێدانه‌ چیه‌؟

گوته‌ی: نه‌وه‌ لێدانیکه‌ له‌ رۆژی خه‌یه‌ردا پێم که‌وتوو تا خه‌لکی گوتیان: سه‌له‌مه‌ بریندار بووه‌، جا چومه‌ لای پیغه‌مبه‌ری خوا، سێ فووی به‌سه‌ردا کرد هه‌تاوه‌کو ئیستا ئازاری نه‌ما ^(۲). خاتوو عایشه‌ ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ دوعای بۆ هه‌ندیك له‌ خانه‌واده‌که‌ی ده‌کرد و ده‌ستی راستی به‌سه‌ردا ده‌هێنا و ده‌یگوت: "اللَّهُمَّ رَبَّ النَّاسِ، أَزْهَبِ الْبَاسَ، اشْفِ وَأَنْتَ الشَّافِي، لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ، شِفَاءٌ لَا يُغَادِرُ سَقَمًا" ^(۳).

موحه‌مه‌دی کورپی حاته‌ب ﷺ ده‌لێت: شله‌یه‌ك به‌سه‌ر ده‌ستمدا پێشا، سوتاندنی، دایکم منی برده‌ لای پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ که‌ له‌ (ره‌حبه‌) بوو، له‌به‌ر مه‌ که‌ فرمووی: "أَزْهَبِ الْبَاسَ رَبَّ النَّاسِ"، زیاتریشی فرموو: "أَنْتَ الشَّافِي، لَا شَافِيَ إِلَّا أَنْتَ" ^(۴).

^(۱) بوخاری (۱۲۸۴) و موسلیم (۹۲۳) گێراویانه‌ته‌وه‌، پێشتر باسکراوه‌.

^(۲) بوخاری (۴۲۰۶) گێراویه‌تیوه‌.

^(۳) بوخاری (۵۷۴۳) و موسلیم (۲۱۹۱) گێراویانه‌ته‌وه‌،

^(۴) ابن حبان (۲۹۷۶) گێراویه‌تیوه‌، ئه‌لبانی له‌ (تحقیق موارد الضمان ۱۱۸۶) به‌ "سه‌حیح" ی داناهه‌.

مامه‌له‌ی پیغمبر ﷺ له‌گه‌ل هه‌ژاران

هه‌ژاری له‌ شه‌ریعه‌تی ئیسلامدا واته‌: كه‌ موكوپی له‌ پێداویستییه‌ بنه‌په‌تییه‌كان، هه‌ر كه‌سیك بژێوییه‌كه‌ی به‌شی خۆی و خێزانه‌كه‌ی نه‌كات ئه‌وا كه‌سیكی هه‌ژاره‌ ^(۱).

پیغمبره‌ری ﷺ خوا ئه‌وه‌ی زیاد بووایه‌ له‌ ماله‌كه‌ی، ده‌یایه‌ هه‌ژاران:

عومه‌ری كوپی خه‌تتاب ﷺ ده‌لێت: پیغمبره‌ری خوا ﷺ له‌ ماله‌كه‌ی خۆی نه‌فه‌قه‌ی مال و منداڵه‌كانی ده‌كێشا و زیاده‌كه‌ی ده‌یایه‌ هه‌ژاران ^(۲).

كاتێك پیغمبره‌ری خوا ﷺ فه‌تحی خه‌یبه‌ری كرد، به‌شه‌كه‌ی خۆی برد، كه‌ پێنج یه‌ك بوو، ئه‌وه‌ی لێی خه‌رج كرد بۆ خێزانه‌كانی لێی خه‌رج كرد، زیاده‌كه‌شی دابه‌ش كرده‌ سه‌ر هه‌ژاران، عومه‌ر ده‌لێت: سه‌باره‌ت به‌ خه‌یبه‌ر، پیغمبره‌ری خوا ﷺ كردی به‌ سێ به‌ش، دوو بۆ موسلمانان و به‌شێكیشی بۆ نه‌فه‌قه‌ی خێزانه‌كانی، ئه‌وه‌ی زیاد بوو له‌ نه‌فه‌قه‌ی خێزانه‌كانی، دای به‌ هه‌ژارانی موهاجیره‌كان ^(۳).

پیغمبره‌ری خوا ﷺ فه‌رموی: "مالی پیغمبره‌ر هه‌موو سه‌ده‌قه‌یه‌، ته‌نیا ئه‌وه‌ی وه‌ك نه‌فه‌قه‌ ده‌یادت به‌ خێزانه‌كانی وه‌ك جلو به‌رگ و خوارین، سه‌باره‌ت به‌ میراتیش، میرات له‌ ئێمه‌ ناگیرێت" ^(۴).

پیغمبره‌ر ﷺ گه‌ر هه‌ژاری له‌ ده‌موچای هه‌ندیك هاوه‌لانی بدیایه‌، پێی دنگران ده‌بوو:
جه‌ریری كوپی عه‌بدوللا ﷺ ده‌لێت: له‌ به‌ره‌ به‌یانێك ئێمه‌ لای پیغمبره‌ری خوا ﷺ بووین، خه‌لكێكی پێ خواس و رووت، جلیكی وه‌ك پێستی پلنگ خه‌ت خه‌تیان به‌سه‌ر خۆیاندا هه‌لكێشابوو، شه‌میره‌كانیان له‌خۆیان به‌ستبوو، زۆربه‌یان له‌ ئه‌هلی (مضر) بوون، به‌لكو هه‌موویان له‌ (مضر) بوو، كاتێك پیغمبره‌ری خوا ﷺ ئه‌وانی به‌و هه‌ژارییه‌ بیینی، ره‌نگی ده‌موچاوی گۆپا، چووه‌ ژووره‌وه‌، پاشان هاته‌ ده‌ره‌وه‌، فه‌رمانی به‌ بیلال كرد بانگ بدات، جا بانگی دا و قامه‌تی كرد، پیغمبره‌ری خوا ﷺ نویژی كرد و وتاریکی دا و فه‌رموی: **يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ تَا كُنْتَابِي نَايَه‌ ته‌كه‌** **إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا** **النساء: ۱** هه‌روه‌ها نایه‌تی سوپه‌تی چه‌شری خوینده‌وه‌ **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ**
ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ **الحشر: ۱۸**

^(۱) مجموع الفتاوى (۵۷۰/۲۸).

^(۲) نه‌بو داود (۲۹۷۵) و بوخاری (۲۹۰۴) و موسلیم (۱۷۵۷) گێراویانه‌ته‌وه‌.

^(۳) نه‌بو داود (۲۵۷۷) ئه‌لبانی له‌ (صحیح أبی داود ۲۹۶۷) به‌ "سه‌حیح" ی داناهه‌.

^(۴) نه‌بو داود (۲۹۷۵) و بوخاری (۲۹۰۴) و موسلیم (۱۷۵۷) گێراویانه‌ته‌وه‌.

ئىنجا فەرموى: "با پياويك ھەندىك لە دىنارەكەي، يان درەمەكەي، يان پۇشاكەكەي، بېەخشىت، ياخود رووبە گەنمىك يان رووبە جۆيەك". تا فەرموى: "تەنەت با بە لەتە خورمايەكيش بېت".

دەلەيت: پياويكي ئەنسارپى ھات كىسەيەكى لە دەستدابوو، لەبەر قورسيان نەيدەتوانى ھەلى بگريت، بەلكو ھەر نەيتوانى.

پاشان خەلگى يەك لە نواي يەك ھاتن خىريان كرد، ھەتا دوو كۆمەلەي گەرە لە خورادن و جلوبەرگ كۆكرايەو، ئىنج دەموچاي پېغەمبەرى خوم بىنى ۋەك زىر گەشاىو، ئىنجا فەرموى: "ھەر كەسنىك كارىكى چاك لە ئىسلام دابھىنيت، ئەوا پاداشتى كارەكەي و پاداشتى ئەوانەشى نواي ئەو كارى پى دەكەن بۆي دەنوسرىت، بى ئەوەي ھىچ لە پاداشتى ئەوان كەم بېتەو، ھەركەسنىكيش كارىكى خراپ دابھىنيت، ئەوا گوناھى كارەكەي و گوناھى ئەوانى نواي ئەم كارە دەكەن بۆي دەنوسرىت، بى ئەوەي ھىچ لە گوناھەكانى ئەوان كەم بېتەو"^(۱).

النوى دەلەيت: ھۆكارى دلخۆشبوونى پېغەمبەرى خوا ﷺ بە ھۆي بە دەنگەو ھاتنى موسلمانان بوو بۆ ملکہ چى خواي پەرەردگار، ھەر ۋەھا بەخشىنى مالىيان لە پىناو خوا و جىبە جىکردنى فەرمانى پېغەمبەرى خوا، كە لابردنى ھەزاريە لەسەريان و بەزەيى ھاتنەو ھى موسلمانانە بە يەكترى و ھاريكارى كردنيانە لەسەر چاكە و تەقوا.

پىويستە لەسەر مەروۇ ھەر كە شتىكى ھاوشىو ھى ئەمەي بىنى، دلخۆش بېت و دلخۆشبوونەكەي ئاشكرا بكات، دلخۆشبوونەكەشى بۆ ئەو ھىت كە باسماں كرد^(۲).

لە سوودەكانى ئەم فەرمودەيە:

- ھاندان لەسەر دەستپىشخەريکردن بۆ چاكە و خىر، داھىنانى رىگاي باش.
- ھۆشداريدان و ئاگادارکردنەو لە داھىنانى شتى پىپوچ و خراپ^(۳).

سوننەتى چاك دوو جۆرە:

يەكەم: سوننەتەكە خۆي لە شەرع ھەبوويت، نوايى كارى پى نەكرايىت، پاشان يەككە دى سەر لەنوي كارى پىدەكاتەو، ھەر ۋەكو نويزى تەراويحى بە كۆمەل.

(۱) موسليم (۱۰۱۷) گىراو ھەتەو.

(۲) شەرحى نەو ھى لە سەھىحى موسليم (۱۰۳/۷).

(۳) شەرحى نەو ھى لە سەھىحى موسليم (۱۰۴/۷).

دووهم: یان موسلماننیک ده بیته یه کهم که س ده ستپیشخه ری بکات به کارنک که له شرع ریگه پندراوه، هه روه کو حالئ نهو که سه ی ده ستپیشخه ری کرد به به خشین، پاشان خه لکیش له دوا ی نهو ده ستیان پیکرد و ره زامه ندبوون له سر کاره که ی^(۱).

پښتغمبر ﷺ هه سستی به هه ژاری و پیداو یستی هه ژاران ده کرد، بویه دئی دمدانه وه و بانگهیشتی نا نخواستی ده کردن:

نه بو هوړه پره ﷺ ده لیت: سویتد به خوا من که وتبوومه سر زه وی له برسان، له بهر برسیه تی به رد م له سکم به ستبوو^(۲).

نه بو هوړه پره ﷺ ده گپرتنه وه و ده لیت: گه ر منت ده بیینی که له بهرسان که وتبوومه سر زه وی له نیوان مینبه ر و حوجه دا، له هوش خوم چوم، هه ر یه کنک ده هات پیی له ملم دنا و وای ده زانی من شیت بوومه، به لام ته نیا برسی بووم.

ده لیت: روژیک له سر نهو ریگایه دانیشتبوم که خه لک لئی دهرده چوون، نه بو به کر تیپه پی، پرسیار ی ثایه تیکم له کتیبه که ی خوا لیکرد، بو نه وه پرسیارم لیکرد که تیرم بکات، به لام روشت و واینه کرد.

پاشان عومر به لامدا تیپه پی، پرسیار ی ثایه تیکم له کتیبه که ی خوا لیکرد، به هه مان شیوه بویه پرسیارم لیکرد تا تیرم بکا، به لام واینه کرد و چو بو مال که ی خوی^(۳).

که مئک دوور که وتمه وه، له بهر برسیتی به سر ده مدا که وتم، بینیم پښتغمبری خوا ﷺ له سر سر م وه ستاوه، پیده که نی کاتیک منی بیینی، جا ده سستی گرتم و منی هه لسانده وه زانی کیشم چییه.

پاشان فهرمووی: "نه ی باوکی هیر؟".

گوتم: به لئ نه ی پښتغمبری خوا.

فهرمووی: "دوام که وه".

^(۱) شرح ریاض الصالحین (۱/۱۹۹) ابن عثیم.

^(۲) زانایان ده فهرموون: سوودی به ستنی بهر ده سر سک بو نه وه یه که سه که بتوانی خوی رابگری، یان رنگری بکات له شیبوونه وه ی نهو خوار دنانه ی له ناو سک دایه، چونکه بهر ده که به نه ندازه ی سک که یه، نه وکات لاوازیه که ی که متر ده بیت، یان بو که مېوونه وه ی تینی برسیه تیبه که یه به ساردی بهر ده که، (فتح الباری ۱۱/۲۸۴).

^(۳) به لکو عوز بو نه بو به کر و عومر هه یه، وا پیده چیت به روا له له پرسیاره که ی نه بو هوړه پره تیگه یشتن، یان زانیبیتیان مه به سستی چییه به لام له و ده مدا هیچان نه بووه پی به دن.

دەلئىت: منىش دواى كەوتىم، چووه مالاكەى خۆى، مۆلەتم خواست بۆ چوونە ژوورەو،
ئەوئىش مۆلەتى پىدام، جامىكى دىت شىرى تىدابوو، فەرموى: "ئەو شىرەمان لە كۆئ
بوو؟".

گوتيان: فلانەكەس بۆ ناردووين.

فەرموى: "ئەى باوكى ھى؟".

گوتىم: بەلى ئەى پىغەمبەرى خوا.

فەرموى: "بېرى بۆ لاى ئەھلى صوففە^(۱) بۆلاى من بانگيان بگە".

دەلئىت: ئەھلى صوففە ئىسلام بوون، مال و مندالىان نەبوو، خزم و كەسىشىان نەبوو،
ئەگەر بەخشىنىك بەھاتبايە لىي نەدەخوارد و بۆيانى دەنارد، ئەگەر شىرە ديارىيەك بەھاتبايە
ئەوا بۆيانى دەنارد و خۆيشى لىي دەخوار و بەشدارى پى دەكردن.

ئەمە منى نىگەران كرد، گوتىم: ئەم قومه شىرە چۆن بەشى ئەھلى صوففە دەكات؟!
من لە ھەموويان لە پىشتىرم بەو قومه شىرە، بۆ ئەوھى ھىز بىتەو بەرم.

منىش نىردراوى ئەو بووم بۆ لايان، فەرمانىم پى دەكات جامە شىرەكە بگىرەم لەسەريان
لەوانە بەشى من نەكات، من ئاواتەخواز بووم كەمىك لەو شىرەم بەرىكەوئ!

ھىچ چارەيەكىشم نەبوو ئەو كارە نەكەم، چونكە فەرمانى خوا و پىغەمبەرەكەى بوو،
بۆيە چوومە لايان و بانگم كردن.

جا ئەوان ھاتن و مۆلەتيان خواست، مۆلەتى پىدان ھەريەكەيان لە مالاكە شويئىكى
بۆخۆى ديارى كرد.

فەرموى: "ئەى باوكى ھى؟".

گوتىم: بەلى ئەى پىغەمبەرى خوا.

فەرموى: "ئەمە بگرە و پىيان بەدە".

منىش جامەكەم بەدەست گرت و دامە پىاوئىك خواردىەو، تا تىر بوو، پاشان
جامەكەى پى دامەو، منىش دەمدايە پىاوئىكى تر، ئەوئىش تىرى لى دەخوارد، دواتر پىي
دەدامەو... ئا بەم شىويە تا گەيشتم بە پىغەمبەرى خوا، كە ئەوان ھەموويان تىريان
خوارد.

^(۱) صوففە: شويئىك بوو لە پاشكۆ و كۆتايى مژگەوتى پىغەمبەرى خوا، بەر سىيەر بوو، دامەزىبوو بۆ
نىشتەجىبوونى غەربىيە و ئەو كەسانەى مال و مندالىان نىيە، ژمارەيان بە گوئىرەى ئەوانەى ژنيان دەھىنايان
دەمردن يان سەفەريان دەكرد زىاد و كەم دەبوو. (فتح البارى ۵۹۵/۶).

پښتغه مېرې خوا ﷺ ی جامه کې به ده ستگرت و له سره دهستی خوی دانا و سه یریکې منی کرد و پیکه نې و فهرمووی: "نه ی باوکی هیر؟".

گوتم: به لئ نه ی پښتغه مېرې خوا.

فهرمووی: "نه نیا من و تر ماوینه ته وه".

گوتم: راست ده که ی نه ی پښتغه مېرې خوا.

فهرمووی: "دانشه و بخوره وه".

منیش دانشتم و خواردمه وه.

فهرمووی: "بخوره وه".

منیش هر خواردمه وه، هر به رده وام دهی فهرموو "بخوره وه" تا گوتم: نه خیر سویند به و که سه ی توی به هق ره وانه کردوه هیچ شوینک نه ماوه تیی بکه م.

فهرمووی: "بمده ره وه".

منیش دامه وه دهستی، سوپاسی خوی گه وره ی کرد و ناوی خوی له سره هیئا و نه وه ی مابوه خواردی.

ده لیت: چاوم به عومر که و ته وه، نه وه ی به سره م هات بوم گیرایه وه، پیم گوت: خوی گه وره له تو باشتی پیدام بو نه وه ی خهم لی بخت، سویند به خوا من پرسپاری نایه تیکم له کتیبی خوا لیکردی به لام من شاره زاتر بووم له تو له تیگه یشتنی.

عومر گوتی: سویند به خوا نه گه ر بمبرد بایه وه ماله وه پیم خوشتر بوو له وه ی چه ند و شتریکي گران به هام هه بوایه ^(۱).

جا پښتغه مېرې خوا ﷺ له هه ژار تیده گه یشت و ناگاداری نیشانه کانی هه ژاری بوو که له سره که سی هه ژار دهرده که ویت، نه وه ی پی بکرا بایه یارمه تی ده دان.

له سووده کانی نه م فهرمووده یه:

● خزمه تکار نه گه ر ویستی شتیک بدا به چه ند که سیك، نه وا به خوی یه که به یه که به سهریان ده گه ری و ده یانداتی و لییان وهرده گریته وه، لیتا گه ری میوانه که خوی بیدات به هاوړیکه ی، چونکه نه م جوړیک له بیړزی تیدایه.

● موعجیزه یه کی گه وره ی پښتغه مېرې ﷺ تیدایه، که به لگه یه که له به لگه کانی پښتغه مېرې ته، نه ویش زوربونی خوارنده به به رکه تی پښتغه مېرې.

^(۱) بوخاری (۵۳۷۵)، (۶۴۵۲) و ترمذی (۲۴۷۷) گیراویانه ته وه

- دروستە لەخواردن تىزىبون رووبدات تا دەگاتە ئەوپەرى، ئەمەش لە وتەي ئەبو ھورەيرە وەردەگىرئىت كە گوتى: ھىچ شوئىك نەماوە تىي بگەم، رازايبوونى پىڭمبەرئىش ﷺ لەسەر ئەمە.
- بەلام نابىت تىزىبون بكرىتە نەرىت، چونكە دەبىتە مايەي تەمبەلئى لە بەندايە تىكردن و كارە خىرىبەكان.
- شارندنەوہى پىداوئىستىبەكان باشترە لە ئاشكراكردنئى.
- دەستكراوہى پىڭمبەر و قوربانيدان بە خۆي و خاوخىزانى و خزمەتكارەكەي تىدايە، ئەمەش لەبەر خاترى ميان.
- ھەژارى ھەندىك ھاوہلئى بەرپىزى پىڭمبەر بەرپادەيەكى دژوار.
- گەورەيى ئەبو ھورەيرە و شەرمكردنى لەوہى راستەوخۆ و ئاشكرا داواكارىبەكەي بگەيئىت، ھەروہا پىشخستنى فەرمانى خوا و پىڭمبەرەكەي لەسەر ھەز و ئارەزوو و نەفسى، وىپراي ئەوہى نۆر پىويست بووہ و ھالىشى نۆر خراپ و دژوار بووہ.
- كەسى بانگكراو گەر گەيشتە مالى بانگكەر، بئى مۆلەت پىدان نابىت بچىتە ژورەوہ ^(۱).

ھەر ئەبو ھورەيرە ﷺ دەلئىت: سئى رۆژم بەسەردا تىپەرى ھىچ خواردنئىكم نەخوارد بوو، ھەستام بۆ ئەوہى بچمە لای صوففە، ھەر بەردەبوومەوہ، مندالانىش دەيانگوت ئەبو ھورەيرە شىت بووہ.

دەلئىت: منىش پىم دەگوتن: بەلكو ئىوہ شىتن، تا گەيشتم بە صوففە. لەوئى چاوم بە پىڭمبەرى خوا ﷺ كەوت، لەگەنىكى خواردنى تىكوشەي ھىتابوو، ئەھلى صوففەي ھەموو بانگ كرد، ئەوان دەستيان كرد بە خواردن مىنش دەچوومە پىش لىيان بۆ ئەوہى بانگم بگەن، تا ھەموو ھەلسان، لەناو لەگەنەكە ھىچ نەمايەوہ تەنيا چەند شتىك لە لىتوارەكانى مايەوہ پىڭمبەرى خوا ﷺ ھەمووى كۆكردەوہ و بوو بە پاروويەك لەسەر پەنجەكانى خۆي دانا، پاشان پىي فەرمووم: "بە ناوى خوا بىخۆ".

سوئند بەو كەسەي گيانى منى بە دەستە بەردەوام لىم دەخوارد ھەتا تىر بووم ^(۲). لە چىرۆكى ئىسلامبون سەلمانى فارسيدا ھاتووە، دەلئىت: چەند شتىكم لەلابوو كۆم كەردبووہ، كاتىك ئىوارەم كەردەوہ بردنم و روئىشم بۆلای پىڭمبەرى خوا لە قوبىا، چوومە

^(۱) فتح البارى (۲۸۹/۱۱).

^(۲) ابن حبان (۶۵۳۳) گىپاوەتەوہ، ئەلبانى لە (التعليقات الحسان ۶۴۹۹) بە "زەعيف" ي داناوہ.

لای و پښم گوت: پښم گه یشتووه تو پیاوړکی باشی، چهند که سیکت له گهل دایه، که غریبه و هه ژارن، نه مه ش چهند شتیکه له لام بو خیر هلم گرتووه، له نیوه شایه نتر که سیکی تر نابینمه وه بیده می.

ده لیت: جا لیم نریک کرده وه.

پښتغه مېهر ﷺ فرمویه هاوه له کانی "بیخون" به لام خوی دهستی کیشایه وه و لای نه خوارد. گوتم: نه مه یه کیان.

پاشان له وی رو شتم، چهند شتیکی ترم کورده وه، پښتغه مېری خوا ﷺ رو یشتبوو بو مه دینه، دواتر برده لای، گوتم: من بینم تو له به خشین ناخویت، نه مه دیاریه که هیناومه بو ت وه کو ریزلینانیک.

جا پښتغه مېری خوا لای خوارد و فرمائی به هاوه له کانی کرد، نه وانیش له گهلان خوارد.

ده لیت: نینجا گوتم: نه مه دوو...^(۱)

پښتغه مېهر ﷺ هه ژارانی له نیوان هاوه لانی دابه ش ده کرد بو نه وهی نانینان پی بدن: نیب سیرین ده لیت: پښتغه مېری خوا ﷺ نه گه ر نیواره ی بکردبایه وه نه هلی صوفه ی دابه ش ده کرد به سر هاوه له کانی، پیاو هه بوو پیاوړکی له گهل خوی ده برده وه، هه یان بوو دووان هه شیان بوو سیان، هه ت باسی ۱۰ که سی کرد^(۲).

حه سن ده لیت: نه وهی مابایه وه پښتغه مېری خوا له گهل خویدا ده یبرده وه مال وه، له وهی هه یانبوو خواردنی پنده دان^(۳).

یه عیشی کوری تخفه ی غیفاری له باوکیه وه ده گپرتنه وه و ده لیت: باوکم یه کیک بوو له هاوه لانی صوفه، پښتغه مېری خوا فرمائی به هاوه لانی کرد هه ر پیاوړکی یه کیک یان دووان له گهل خویدا ببه نه وه، تا من پینجه مینان بووم مامه وه.

پښتغه مېری خوا ﷺ فرموی: "وهرن له گهل".

نیمه ش له گهل رو یشتن بو مالی عائشه، فرموی: "نه ی عائشه خوارنمان بده ری".

نه ویش خواردنی هه شیشه ی^(۱) بو هینان لیمان خوارد، دواتر خواردنی هه یسه ی^(۲) بو بو هینان، که نه ندازه ی بالنده ی قه تییه ک ده بوو، نه ویشمان خوارد.

^(۱) نه حمه د (۲۳۲۲۵) گپراوه تیوه، نه لبانی له (الصحيحه/۸۹۴) به "سه حیح" ی داناوه.

^(۲) ابن ابی شیبه له (المصنف ۲۷۱۵۴) گپراوه تیوه.

^(۳) البیهقی له (شعب الایمان ۱۰۳۳۳) گپراوه تیوه.

پاشان فەرمووى: "ئەى عائىشە ئاومان بەدرى".

ئەويش گۆزەيەكى ھىنا، لىمان خواردەو، دواى ئەو جامىكى بچوكى ھىنا كە شىرى تىدابوو، ئەويشمان خواردەو.

پېغەمبەر ﷺ فەرمووى: "ئەگەر ھەرتان لىيە ئەم شەو بىيئەنەو، ئەگەر شى ناتانەوى ئەوا بېۋەنەو مزگەوت".

گوتمان: نا، بەلكو دەچىنە مزگەوت^(۳).

ھاوۋەئەكانىشى لەسەر ئەم كارە ھاندەدا:

عەبدولرەھمانى كوپى ئەبوبەكرى سىدىق دەلىت: ئەھلى صوففە كەسانىكى ھەزار بوون، پېغەمبەرى خوا ﷺ رۆژىك فەرمووى: "ئەوئى خوارىنى نوو كەسى ھەيە با كەسىك بىاتەو و بىكاتە سى، ئەوئى خوارىنى چوار كەسى ھەيە با كەسىك بىاتەو و بىكاتە پىنچ كەس".

پېغەمبەرى خوا ﷺ دە كەسى بردەو^(۴)، ئەبوبەكرىش سى كەسى بردەو، ئىمەش بەخۆمان بىرىتى بووين لە: من و باوكم و خىزانم، لەگەل خزمەتكارىكمان كە لە نىوان مالى ئىمە و مالى ئەبو بەكر بوو.

باوكم (ئەبوبەكر) عادەتى وابوو شەو لەگەل پېغەمبەرى خوا ﷺ قسەى دەكرد، جا ھاتە دەرەو گوتى: ئەى عەبدولرەھمان تۆ مىواندارى ئەو مىوانانە بكە تا من دىمەو.

دەلىت: كاتىك ئىوارەمان كەردەو، خواردنمان بۆ ھىنانە پىش.

بەلام ئەوان دەسىتان بۆ نەبرد، گوتيان تا خاوەن مال نىتەو خواردنمان لەگەل نەخوات ئىمە ناىخوين.

پىم گوتن: ئەو پىاويكى تورپەيە، گەر ئىو نەىخۆن دەترسم ئازارم بدات.

بەلام ئەوان ھەر رازى نەبوون و نەيانخوارد.

^(۱) ھەشيشە خواردنىكە لە گەم دروست دەكرىت، كەمىك دەھارپرىت و پاشان دەكولئىندرىت و دواى خورما يان گۆشتى تىدەكرىت.

^(۲) خواردنىكە لە خورما و كەشك و رۆن دروست دەكرىت.

^(۳) ئەبو داود (۵۰۴) و ابن ماجە (۷۵۲) گىراويانەتەو، ئەلبانى لە (ضعيف الترغيب والترهيب ۱۸۰۱) بە "زەعيف"ى داناو.

^(۴) ئەمە لە سيفەتى بەرزى پېغەمبەر ﷺ، كە لە ھەموو كەردەكان بە خۆى باشتىرنيان ئەنجام دەدات، لە پىش ھەموويانە لە سەخاوت و دەستكراوھى، ژمارەى ئەندامانى خىزانى پېغەمبەر ﷺ نزىكەى ژمارەى مىوانەكان دەبوون لەم شەو، بۆيە نىوئى خواردنەكەى پىشكەش كەردن، شەرحى نەوئى (۸/۱۴).

عەبدولرەحمان دەلێت: ئەبوبەکر لەلای پیتغمبەری خوا نانی ئیوارەي خوارد، پاشان لەلای مایەو و تا نوێژی عیسا کرا، پاشان نەهاتەو و تا پیتغمبەری خوا خەوی لێنەکەوت. دواتر هاتەو، خوا دەزانیت چەند شەو مابوو.

خیزانەکەي پێی گوت: چی نەیهیشت بەشداری نەکەي لەگەڵ میوانەکان؟

گوتی: ئایا نانی ئیوارەي پێتەداون؟

گوتی: ئەوان رازینەبوون تاوێک تو نیتەو، هەولمان لەگەڵیاندا، بەلام ئەوان زالبوون. عەبدولرەحمان دەلێت: من چووم خۆم شاردهو.

گوتی: هەي خەپە، جنیوێکی دا و پاشان گوتی: هەي نەفام، سویند لەسەرت دەخۆم ئەگەر گویت لیمە وەرە بۆ لام.

دەلێت: جا چووم، گوتم: سویند بە خوا من هیچ خەتایەکم نییە، ئەوانە میوانی تۆن، پرسباریان لێ بکە، من خواردنم بۆ هێتان بەلام رازی نەبوون بیخۆن هەتا دییەو.

گوتیان: قسەکەي راستە.

گوتی: بۆچی میوانداریهکەمان قەبول ناکەن، سویند بە خوا ئەو کۆرە نابێت ئەم شەو لەگەڵ ئیمە نان بخوات.

گوتیان: سویند بە خوا ئیمەش نان ناخۆین هەتا نان بەو نەدەي.

ئەبوبەکر گوتی: ئەمە کاری شەیتانە، جا بانگی کرد خواردنەکە بێنن، ناوی خواي لەسەر هێنا و خواردی و ئەوانیش خواردیان.

عەبدولرەحمان دەلێت: سویند بە خوا هەر پارویهکمان بخواردبایە لە ژێرەو زیاد دەبوو، تا تیرمان خوارد، تا هێندە زۆر بوو لەوێ پێشتر زۆر زۆرتر بوو.

ئەبوبەکر سەیرێکی کرد، بینی خواردنەکە زۆر زیاترە لەوێ پێشتر.

بە خیزانەکەي گوت: ئەي خوشکی نەوێ فیراس ئەمە چیه؟

گوتی: ئەي گلێنەي چاوم ئیستا زیاترە لە پێشوو بە سێ قات.

پاشان هەلیگرت و بردیە لای پیتغمبەری خوا.

پێی گوت: ئەي پیتغمبەری خوا ئەوان سویندیان خوارد بە جێیان گەیان، من سویندم خوارد و بەجیم نەگەیان.

فەرمووی: "تو باشتري لەوان و سویندەکەت بە جێگەیاندوو". (چونکە تۆ، ئەو سویندەت خوارد و دوايی شکاندت ئەو کارێکی باشت کرد، بەو شیوەیە تۆ باشتري لەوان).

عەبدولرەحمان دەلئىت: لە نىوان ئىمە و چەند كەسىك گرى بەستىك ھەبوو، كاتەكەي بەسەرچوو بوو، ژمارەيان دوانزە كەسبوو، لەگەل ھەر پياويك لەو دوانزە كەسە چەند كەسىكى دى ھاتن ھەر خودا دەزانى ژماريان چەند بوو، ئەوان ھەموو ھاتن لە خوارنەكەيان خوارد.

سەرەنجام ھەموو سوپاكە لەو لەگەنەيان خوارد، كە ئەبوبەكر بردىە لای پېئەمبەرى خوا ^(۱) ﷺ.

لە سوودەكانى ئەم فەرموودەيە:

- سوننەتە لە جىياتى ئەوەي تىر لە خواردن بخۆي، زىادەكە بەدەيتە ھەژاران، بۆيە فەرمانى كرد ئەوەي خواردنى دوو كەسى ھەيە با كەسى سىيەم بىاتەو، ئەوەي خواردنى چوار كەسى ھەيە با كەسى پىنچەم بىاتەو.
- بەزەيى و نەرمى خاى مېھرەبان لەگەل خۆشەويستەكانى دەردەكەوئ.
- گەرەيى پىشخستنى خەلك لەسەر حىسابى خۆت، پىويستە ئەگەر ميوانىكى زۆر ھەبوون ئەوا خەلكى لە نىوان خۆيان دابەشيان بكن و ھەريەكەي چەندى لە توانادا ھەيە لەگەل خۆيان بيان باتەو، لەسەر كەسى گەرە پىويستە فەرمان بە خەلك بكات و خۆشى چەندى پى دەكرىت لەگەل خۆيان بىاتەو.
- پەنابردنى ھەژاران بۆ مزگەوت لە كاتى پىويست، بە مەرجىك پەشيوى لەسەر نوئىزخوئنان دروست نەكن.
- ميوانداری كردن لەكاتى برسپيەتيدا.
- دروستە مال و منداڵ لەگەل ميوان جىيەئىلئىت، بە مەرجىك ئەوەي پىويستە بۆيان ئامادەكرايئ.
- ئافرەت دەتوانىت ھەرچى بىەوئ بۆ ميوان ئامادەي بكات با مۆلەتى لە پياوھەكەي ۋەرنەگرتبىت.
- دروستە باوك قسە بە كۆرەكەي بلىت بۆ تەمبى كردن و پەرورەدەكردن و راھىنانى لەسەر كارى خىر.

• دروستە سوئند بخورىت لەسەر وازھىنان لە كارىكى موباح.

• پياوى راستگۆ دەتوانىت سوئند بخوات لەسەر ئەو ھەولانەي دەيدات.

• دروستە سوئند بشكىندرىت.

^(۱) چىزكە كۆمەلە رىوايەتتەكە لە بوخارى (۶۰۲)، (۳۵۸۱)، (۶۱۴۱)، وموسليم (۲۰۷۵) و ئەحمەد (۱۷۱۴) دا ھاتووە.

- بردنی نه و خواردنه ی بهر که تی تیکه وتوو به بوی کاسی گوره.
- کارکردن به گومانی به هیز، چونکه نه بویه کر گومانی برد عه بدولره حمان له ناست میوانه کانی که مته رخه م بووه، بویه هر زوو قسه ی پیکوت، که خوشی شارده وه زیاتر، نه مه ی له لا به هیز تر بوو.
- سیفه تی بهرزی پېغه مېر ښه تیایدا دهرده که ویت، که له هه موو کرده وه کان خوی باشرینانی نه نجام ددات، له پیش هه موویانه له سه خاوه و ددستکروه یی، ژماره ی نه دنامانی خیزانی پېغه مېر ښه نریکه ی ژماره ی میوانه کان دهبوون له م شه وه، بویه نیوه ی خواردنه که ی پیشکه ش کردن^(۱).

نه وه ی له لای هه بووایه له خواردن به سهر هه ژاران دابه شی ده کرد:

میقدادی کوری عه مر ښه ده لیت: من و دوو هاوه لم هاتین، برسیه تی ته نگی پته لچنبوون و بینینی چاومان و هیزی بیستنی گوچکه مانی نه هیشتبوو، ده چوینه میوانداری هر که سیك، هیچیان میوانداریان قبول نه ده کردین^(۲).
چوینه لای پېغه مېر خوا ښه، گوتمان نه ی پېغه مېر خوا زور زور برسیمانه، چوینه میوانی خه لگی، به لام که س وه لامی نه داینه وه، بویه هاتینه لای تو.
نه ویش نیمه ی برده وه بولای مالی خوی، سی بزنیان له مال هه بوو، پېغه مېر ښه فرموی: "نه وانه بدوشن و شیره که ی دابه ش بگن له نیوانمان".
ده لیت: هه ریه که مان مه پیکي ده دوشی به شی خوی ده خوارده وه، به شی پېغه مېریشان ددها.

جا که شه و ده هات، سه لامی ده کرد، به جوریک سه لامی ده کرد نوستوی هه لته ده ستاند و واشی ده کرد به ناگا گوئی لی بیت.
پاشان ده چوو بۆ مزگوت نویژی ده کرد، دواتر ده هاته لای خواردنه وه که ی و به شی خوی ده خوارده وه.

شه و کاتیک من به شه که ی خوم خوارده بووه، شه یان هاته لام و گوتی: موحه ممه د ده چیته لای نه نسارپییه کان و له ده وری کو ده بوونه وه، له لای نه وان به شی خوی و ده ده گریت، هیچ پتویستی به و قومه شیره نییه، منیش به شه که ی نه وم خوارده وه.

^(۱) سهیری فتح الباری بکه (۶۰۰/۶) ابن رجب، فتح الباری (۱۷۵/۴) ابن حجر، شرحی نه وه ی له سه حیجی موسلیم (۱۸/۱۴).

^(۲) وا به دهرده که ویت له م فرموده ده، نه وانه ی چوینه بویالان هه ژار بوونه و هیچیان نه بووه بیانده نی.

کاتیك چوه ناوسکم، زانیم که نه‌ده‌بوایه بیخۆمه‌وه، شه‌یتان په‌شیمانی کردمه‌وه، گوتی: قوربه‌سه‌ر ئه‌وه چیت کرد؟! ئایا به‌شی موچه‌مه‌دت خوارده‌وه، کاتیك دیت به‌شه‌که‌ی خۆی نابینیته‌وه، ئینجا دوعات لی ده‌کات و ده‌فه‌وتیت و دنیا و قیامه‌ت له کيس ده‌چیت.

منیش پارچه قوماشیتکم له‌به‌ر بوو، گهر پێیه‌کانم پێ داپۆشی بایه، سه‌رم به‌ ده‌رده‌که‌وت، ئه‌گه‌ریش سه‌رم پێ داپۆشیبایه، پێیه‌کانم ده‌رده‌که‌وتن، وام لی هات خه‌وم لی نه‌ده‌که‌وت.

به‌لام دوو هاو له‌که‌م، نوستن و ئه‌وه‌ی من کردم ئه‌وان نه‌یان کرد. پیغمبر ﷺ هاته‌وه وه‌کو جاران سه‌لامی کرد، پاشان چوه‌ مزگه‌وت نویژی کرد، دواتر هاته‌وه لای خواردنه‌وه‌که‌ی و سه‌ری هه‌لدايه‌وه، به‌لام هه‌چی تیدا نه‌بینیه‌وه سه‌ری بۆ ئاسمان به‌رز کرده‌وه.

گوتم: ئیستا دوعام لی ده‌کات و به‌ هیلاک ده‌چم. فرمووی: "خودایه نان بده ئه‌و که‌سه‌ی نانی پێدام، خواردنه‌وه بده ئه‌و که‌سه‌ی خواردنه‌وه‌ی پێدام!"

منیش ده‌ستم برد بۆ پارچه قوماشه‌که و خۆم پێ داپۆشی، دواتر چه‌قویه‌که‌م هه‌لگرت و رۆشتم بۆ لای بزنه‌کان، بۆ ئه‌وه‌ی بزانم کامه‌یان قه‌له‌وتره بۆ ئه‌وه‌ی بۆ پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ سه‌ربهرم، بینیم هه‌موویان پر شیرین^(۱)، چووم جامیکم هه‌لگرت، که‌ هه‌ی خیزانه‌کانی پیغمه‌به‌ر بوون ئه‌وان شیریان تیدا نه‌ده‌دۆشی، من ده‌ستم به‌ دۆشین کرد تا که‌ فی کرد، جا هاته‌وه لای پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ.

فرمووی: "ئایه ئه‌م شه‌و خواردنه‌وه‌که‌تان خوارده‌وه." گوتم: ئه‌ی پیغمه‌به‌ری خوا بیخۆره‌وه، ئه‌ویش خوارده‌یه و پاشان دایه‌وه ده‌ستم. کاتیك زانیم پیغمه‌به‌ری ﷺ پیغمه‌به‌ری خوا تیری خوارده‌وه و به‌به‌ر دوعا که‌ی که‌وتم، هه‌نده پێکه‌نیم تا که‌ و ته‌ سه‌ر زه‌وی.

پیغمه‌به‌ر ﷺ فرمووی: "مقداد تق خراپه‌یه‌کت کردوه چییه؟" گوتم: ئه‌ی پیغمه‌به‌ری خوا ئاوا و ئاوام به‌سه‌ره‌ات.

(۱) واته شیریکی زۆر له گوانی کۆبۆته‌وه، ئه‌ویش یه‌کیکه له موعجیزه‌کانی پیغمه‌به‌ر و شوینه‌واری به‌ره‌که‌یه‌تی.

پېغه مېرې خوا ﷺ فرمووی: "نمه ته نیا رهحه تېک بووه له لایه ن خودا، نایا بڼ پېت نه گوتم، بڼ نه وهی هړدو هاوه له کان ناگادار بکهینه وه و بڼ نه وهی به شدار بوونایه له م رهحه ته".

ده لیت: گوتم: سویند به و کهسه ی به حق توی رهوانه کردووه، گرینگ نییه له لام کی نه م رهحه تی پی بگات، مادام تو رهحه ته که ت پی گه یشت و منیش پیم گه یشت^(۱).

هروها له چیرکی موسلمان بوونی سهلمانی فارسی ﷺ کاتیک هاته لای پېغه مېر ﷺ خواردنیکي وه ک دیاری میتابوو، پېغه مېریش ﷺ لئی خوارد و فرمانی به هاوه لان کرد لئی بخون^(۲).

نه گهر هیچی نه بایه بیداته هه ژاران، دهینارده لای یه کیک له هاوه له کانی: نه بوهورپره ﷺ ده گپړته وه و ده لیت: پیاوړیک هاته لای پېغه مېر ﷺ گوتی: من زور ماندوو و برسیم.

نویش ناردی بولای یه کیک له خیزانه کانی.. له وه لامدا گوتی: سویند به و کهسه ی توی به حق رهوانه کردووه، له ناو زیاتر چیرمان نییه.

پاشان نادری بولای یه کیکی تر، هه مان قسه ی پیشووی گوتووه، تا هه موویان وه کو نه ویان گوت.

پېغه مېر ﷺ فرمووی: "رهحه تی خوا له م کهسه ی نه م شو نه م میوانه ده باته وه ماله وهی".

پیاوړیک له نه نساپییه کان گوتی: من

رویش بولای خیزانه که ی و پیی گوت: ریژ له میوانی پېغه مېر بگره و خزمه تی بکه.

نافره ته که ش گوتی: ته نیا خواردنی منداله کانم هه یه.

پیاوه که گوتی: خواردنه که حازر بکه، چرایه ک داگیرسینه، منداله کان گهر داوای نانی نیواره یان کرد بیانخه ویته.

که میوانه که هاته ژووره و چراکه بکوژینه وه و انیشان بده که نیمه له گهلې ده خوین، هر که دهستی بڼ خواردن برد بڼ بولای چراکه و بیکوژینه وه.

^(۱) موسلیم (۲۰۵۵) گپړاوه تیه وه. پیشتیر باسکراوه.

^(۲) نه حمده (۲۳۲۲۵) گپړاوه تیه وه، نه لبانی له (الصحيحة ۸۹۴) ب "حه سن" ی دانواه. پیشتیر باسکراوه.

جا خواردنه‌که‌ی ئاماده‌کرد و چراکه‌ی دایگرساند، منداله‌کانی خه‌واند، پاشان هه‌لسا وه‌کو بلتی بیه‌ویت چراکه چاک بکات، تا کورژاندیه‌وه، وایان نیشان دا له‌گه‌ل ئه‌و نان ده‌خۆن، ئه‌م شه‌وه یان به‌ برسیه‌تی برده‌ سه‌ر.

کاتی‌ک به‌یانی بووه‌ روشت بۆلای پیغه‌مبه‌ر ﷺ، ئه‌ویش پیتی فهرموو "خوای گه‌وره‌ ئه‌م شه‌و به‌ کاره‌که‌تان پێکه‌نی".

خوای گه‌وره‌ ئه‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند: ﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ ^(۱) المشر: ۹ واته: (حه‌ز به‌ به‌خشینی مال و سامانیان ده‌که‌ن، فه‌زلی به‌رامبه‌ریان ده‌ده‌ن به‌سه‌ر خۆیاندا هه‌رچه‌نده‌ به‌خۆیان هه‌ژار و نه‌داریشن، جا ئه‌وه‌ی خۆی له‌ نه‌فسی ره‌زیلی بپاریزیت و زāl بیت به‌سه‌ریدا، ئا ئه‌وانه‌ هه‌ر سه‌رفرانن).

ئێین عه‌باس ﷺ ده‌لێت: دوو پیاو هاتنه‌ لای پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ که‌ هه‌ردووکیان یه‌ک کاریان هه‌بوو، یه‌کێکیان قسه‌ی کرد، پیغه‌مبه‌ری خوا بیینی بۆنیکێ ناخۆش له‌ ده‌می دیت. فهرموو: "ئایا سیواک ناکه‌یت؟".

گوته‌ی: با سیواک ده‌که‌م، به‌لام ئه‌و سی‌ روژه‌ نانم نه‌خواردوه‌وه. جا فهرمانی به‌ پیاوێک کرد، ئه‌ویش برديه‌وه‌وه‌ ماله‌وه‌ و پێداویستییه‌که‌ی بۆ جێبه‌جی کرد ^(۲). له‌گه‌ ئێیان ده‌ژیا و تیکه‌ ئێیان ده‌بوو، تا ئه‌ ئارا مگرتن و به‌رگه‌ گرتن بیه‌ته‌ پێشه‌نگیک بۆیان:

سه‌ماکی کوپی حه‌رب ده‌لێت: گویم له‌ نوعمان بوو وتاری ده‌دا و ده‌یگوت: عومه‌ری کوپی خه‌تتاب باسی ئه‌وه‌ی کرد که‌ خه‌لک تووشی قاتوقوپی هاتبوو، گوته‌ی: پیغه‌مبه‌ری خوام بیینی به‌ درێژایی روژیک خورمایه‌کی خراپیش نه‌بوو گه‌ ده‌ی پی‌ پر بکا ^(۳).

ئه‌بو حازم ده‌لێت: بینیم ئه‌بو هه‌ره‌یره‌ چهند جارێک ئاماژه‌ی به‌ په‌نجه‌ی ده‌کرد و ده‌یگوت: سویند به‌و که‌سه‌ی گیانی منی به‌ ده‌سته‌ پیغه‌مبه‌ری خوا و خانه‌واده‌ی سی‌ روژ له‌سه‌ر یه‌ک تێرنانی گه‌نمیان نه‌خوارد تا له‌ دنیا چوونه‌ ده‌ره‌وه‌ ^(۴).

^(۱) بوخاری (۳۷۹۹) و موسلیم (۲۰۵۴) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(۲) نه‌حمه‌د (۲۴۰۵) گێراوه‌تیانه‌وه‌، الهییمی له‌ (مجمع الزوائد ۳۲۴/۱۰) ده‌لێت: سه‌نه‌ده‌که‌ی "جید"ه‌، نه‌حمه‌د شاکر له‌ (تعلیق علی المسند ۱۳۱/۴) به‌ "سه‌حیح"ی داناوه‌.

^(۳) موسلیم (۲۹۷۸) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(۴) بوخاری (۵۳۷۴) و موسلیم (۲۹۷۶) گێراویانه‌ته‌وه‌.

خاتوو عائيشە ﷺ بە عوروهی گوت: ئەي كۆپى خوشكم ئيمە تەماشای مانگی يەك شەوهمان دەکرد، بۆ مانگیكى تر تەماشامان دەکرد جارێكى تریش تەماشان دەکرد، لە ماوهی دوو مانگ سێ مانگی يەك شەوهمان بینی، لەو ماوهیەدا ئاگر لە مالهكانی پيغەمبەری خوا هەلتهکرا.

گوتم: پورێ ئەي چیتان دەخوارد؟

گوتی: خورما و ئاو، بەلام پيغەمبەر دراوسێيەکی ئەنساری هەبوو، چەند بزنیکی هەبوو لە شیرەكاني دەدايە پيغەمبەری خوا بۆ ئەوێ بیخواتەو^(١).

هەر خاتوو عائيشە ﷺ دەگێڕێتەو و دەلێت: پيغەمبەری خوا ﷺ وەفاتی کرد، شتێك لە مالمدا نەبوو، كەسێك يان گياندارێك بیخوات، تەنیا هەندێك جۆ نەبیّت لەسەر رەفەي مالهكەم بوو، ماوهیەکی زۆرم لێم خوارد، تا ئەویش بڕا^(٢).

هەر خاتوو عائيشە ﷺ دەگێڕێتەو و دەلێت: خاوخیزانی پيغەمبەر ﷺ لە دوو زەمان يەكێيان هەر خورمای لەگەڵدا بوو^(٣).

لە فەرموودەي جابیردا هاتوووە لە بەسەرھاتی هەلگەندنی خەندەق، دەلێت: ئيمە لەو رۆژە خەندەقمان هەڵدەكەند، بەردیكى زۆر رەق بە دیار كەوت، هاتنە لای پيغەمبەر و گوتیان: بەردیكى زۆر رەق بە دیار كەوتوووە لە خەندەقەكە.

فەرمووی: "من وا شقې دەبمەو"، بەردی لە سکی بەستابوو، سێ رۆژان هیچ شتێك نەبوو تامی بكەین، پيغەمبەری خوا ﷺ دەستی دایە قازمەكە و لێی دا، جا ورد و خاش بوو^(٤).

ئەبو تەلەحە ﷺ دەلێت: گلەیی برسێيەتیمان کرد لەلای پيغەمبەری خوا ﷺ، سەكمان هەلگەرد هەریەكەمان بەردیكى لە سکی قایم کردبوو، پيغەمبەر ﷺ سکی خۆی هەلگەرد دوو بەردی لە سکی قایم کردبوو^(٥).

(١) بوخاری (٢٥٦٧) و موسلیم (٢٩٧٢) گێراویانەتەو.

(٢) بوخاری (٣٠٩٧) و موسلیم (٢٩٧٣) گێراوەتیانەو.

(٣) بوخاری (٦٤٥٥) و موسلیم (٢٩٧١) گێراویانەتەو.

(٤) بوخاری (٤١٠١) و موسلیم (٢٠٣٩) گێراویانەتەو.

(٥) ترمذی (٢٣٧١) گێراویەتیەو، ئەلبانی لە (ضعیف سنن ترمذی/ ٢٤٩٠) بە "زەعیف"ی داناو.

له سوننه تی پیغه مبه ۷ له مامه له کردن له گه لیان نه مه بووه: دانیشن له گه لیان و نزیکبوونه وه لیان و خو به گه ووه نه زانین له سهریان:

عوسمانی کوپی به کمان - به کیکه له شوینکه وتوانی تابعین - ده لیت: موهاجیره کان، که زۆریون له مه دینه، هیچ خانویه کیان نه بوو، هیچ شوینکیان نه بوو تاییدا به وینه وه، پیغه مبه ۷ له وانی برده مزگوت و ناوی نان نه هلی صوفه، جا له گه لیان داده نیشت و هۆگریان ده بوو.^(۱)

نه و دانیشنانه له گه لیان دلنه وایی و دلدانه وه بووه بۆیان، ههروه ها به جیکه یاندنی فرمانه کانی خوی گه ووه بوو، که ده فره مویت: ﴿وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدْوَةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ، وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا يُطِيعَ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ، عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا﴾ الكهف: ۲۸

سه عدی له ته فسیری نه م نایه ته ده لیت: خوی گه ووه فرمان به پیغه مبه و موسلمانان ده کات، که له گه ل به نده باوه پداره کان ئارام بگرن، نه وانه ی ﴿الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدْوَةِ وَالْعَشِيِّ﴾ واته: نه وانه ی سه ره تای رۆژ و کۆتاییه که یادی خوا ده که ن مه به ستیان ته نیا خوی په روه ردگاره، جا نه مانه ی به به ندایه تیکردن و دلسۆزی وه سف کردونه، له مه دا فرمان هیه هاوپییه تی نه م جوړه که سه باشانه بکړیت، له سه ر هاوپییه تی و تیکه لېوینان ئارام بکړیت، که رچی با هه ژاریش بن، چونکه له هاوپییه تی نه وانه چه ند سودیک هیه هه ژمار ناکړیت.

﴿وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ﴾ چاودیریان بکه و چاویان له سه ر هه لمه بپه.

﴿تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ چونکه نه مه زه رهری هیه و سودی نابه خشیت و به رژه وهندی دین ده پچړنیت و وا ده کات دل په یوه ست بیت به دنیاوه، به هویه بیر و خولیاکان هه ر له چوارچیه نه ودا بخولینه وه، له دلشدا هزی دواړو نامین، به پاستی جوانی و رازوهی دنیا سحر له چاو و عقل ده کات و سه ره قالی ده کات له مه پ یادکردنی خوا و روو له شه هوات و چیرزی دنیا ده کات، جا کاته کانی به فیرو ده چن، گومرا ده بیت، به هویه ژبانی هه تا هه تای له دواړو له ده ست ده دا و هه ر په شیمانی بۆ ده میتنه وه، بویه خوی گه ووه فره موویه تی: ﴿وَلَا يُطِيعَ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ، عَنْ ذِكْرِنَا﴾ واته: به

(۱) سنن البیهقی (۴۱۳۵).

گویتی نه و کهسه مه‌که له خوا بئی ناگا بووه، خوی گهره‌ش سزای داوه به‌وه‌ی بئی ناگای بکات له یادی خوی.

﴿وَاتَّبَعَ هَوْنَهُ﴾: واته دوی هه‌وا و ئاره‌زووه‌کانی که‌وتووه، به جۆرتک هه‌رچی هه‌زی لی‌بایه ده‌یکرد و هه‌ولیده‌دا بیگاتی، نه‌گه‌ر چی با له پیتاویدا قوریانی بدابایه و خوشی له‌سه‌ر دابنایه، نه‌و کهسه ئاره‌زووه‌کانی خوی کردۆته خوی خوی، هه‌روه‌کو په‌روه‌رێگار ده‌فه‌رمویت: ﴿أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾.

﴿وَكَانَ أَمْرُهُ﴾: واته به‌رژه‌وه‌ندی دین و دنیای ﴿فُرْطًا﴾ واته: فه‌وتاوه و له‌کارخراوه، ئا نه‌مانه خوی گه‌وره فه‌ده‌غه‌ی کردوه به‌گویتیان بکه‌ی، چونکه به‌گویتکردنی نه‌وانه وا ده‌خوازیت بیانکه‌یته پێشه‌نگ، چونکه نه‌وانه بانگه‌شه‌ی نه‌و به‌رنامه‌یه ده‌که‌ن که هه‌یانه ^(۱).

خوی گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ ﴿الأنعام: ۵۲﴾

سه‌عدی ده‌لێت: نه‌هلی چاکه و به‌ندایه‌تی و دلسۆزی دوور مه‌خه‌ره‌وه له خۆت و بچیت له‌گه‌ل که‌سانی تر دابنیشیت، که نه‌هلی چاکه نین، له‌گه‌ل نه‌و که‌سانه دابنیشه که خوی گه‌وره به‌ دلسۆزی ده‌په‌رستن و خۆیان ملکه‌چی خوا ده‌که‌ن و به‌دوعا و پارانه‌وه، سه‌ره‌تا و کۆتایی رۆژ، که مه‌به‌ستیان له‌مه‌دا ته‌نیا خواجه و ره‌زامه‌ندییه‌تی، هه‌یج مه‌به‌ستیکی دیکه‌یان نییه جگه له‌و مه‌به‌سته گه‌وره‌یه نه‌بێت.

نه‌وانه شایه‌نی ده‌رکردن و پشت تێکردن نین، به‌لکو شایه‌نی خۆشه‌ویستی و یارمه‌تیدان، پێویسته لی‌یان نزیک ببیه‌وه، نه‌وان نه‌گه‌ر چی هه‌ژان، به‌لام پالڤته‌کراوی خه‌لقی خوان و به‌پێژن له‌لای په‌روه‌رێگار، جا با لای خه‌لک بئی نرخ بن.

﴿مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾: واته: هه‌ریه‌که‌یان حیسابینکی هه‌یه و هه‌ریه‌که‌یان کرده‌وه‌ی باش یان خراپی هه‌یه، ﴿فَتَطْرُدْهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾: واته: نه‌گه‌ر ده‌ریان بکه‌یت، پشتیان تێبکه‌یت، نه‌وا ده‌بیت به‌که‌سیکی سه‌ته‌مکار. پیغمبر ﷺ زۆر به‌ په‌رۆش و به‌ خیرایی نه‌و فه‌رمانه‌ی جیبه‌جی کرد، نه‌گه‌ر له‌گه‌ل باوه‌رپاره هه‌ژاره‌کان دابنیشته‌بایه ئارامی له‌سه‌ریان ده‌گرت و مامه‌لای باشی له‌گه‌لدا

^(۱) تفسیر السعدی (۱/۴۷۵).

ده‌کردن و شانی بۆ شل ده‌کردن و ره‌وشتی جوان ده‌کرد له‌گه‌لایان و لێیان نزیک ده‌بووه، به‌لکو زۆربه‌ی کاتی مه‌جلیسی پیغه‌مبهری خوا ﷺ له‌گه‌ل ئەوان بووه ^(۱).

هۆی دابه‌زینی ئەم نایه‌ت نه‌وه بوو، که کۆمه‌لێک له‌ به‌گزاذه‌کانی عه‌ره‌ب پێیان شه‌رم بوو بێنه‌ ناو ئیسلامه‌وه، چونکه پیغه‌مبهر ﷺ هه‌زار و کۆیله‌کانی له‌ ده‌وری خۆی کۆکردبووه و له‌ نمونه‌ی وه‌ک سوه‌یب، بیلال، عه‌ممار، خه‌بباب، سه‌لمان، ئه‌بێن مه‌سعود و هاوشتیوه‌کانیان، ﷺ ئەوان له‌ به‌ره‌زاری و که‌مه‌درامه‌رتی جلی وایان له‌ به‌ره‌بوو بۆنی ئاره‌قه‌ی ناخۆشی لی ده‌هات.

جا پله و پایه‌ب کۆمه‌لایه‌تی ئەو هه‌زارانه‌ رێگه‌ی پێ نه‌ده‌دان له‌گه‌ل گه‌وره‌ پیاوانی قورئه‌ش دابنیشن!

جا ئەو گه‌وره‌ پیاوانه‌ داوایان له‌ پیغه‌مبهر ﷺ کرد، ئەوانه‌ ده‌ریکات به‌لام رازی نه‌بوو و ره‌تی کرده‌وه ﴿وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّهُمْ مُلْكُوا رَبِّهِمْ وَلَٰكِنِّي أَرْتَكِرُ قَوْمًا يَّجْهَلُونَ﴾ مود: ۲۹ جا پێشنیاریان کرد کۆپێکی تایبه‌ت بۆ هه‌زاران دابنیت و کۆپێکی تایبه‌تیش بۆ ئەوان هه‌یج له‌و هه‌زارانه‌ی له‌خۆ نه‌گرتبیت، بۆ ئه‌وه‌ی ئەو گه‌وره‌ پیاوانه‌ جیاوازان بن و پله و پایه‌یان له‌و کۆمه‌لگه‌ نه‌فامیه‌ دیار بیت!

پیغه‌مبهر ﷺ به‌ ته‌ماحی ئیسلام بوونیان، ویستی وه‌لامی داواکارییه‌کانیان بداته‌وه، به‌لام فه‌رمانی خۆی گه‌وره‌ دابه‌زی که پێی فه‌رموو: ﴿وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ﴾ الانعام: ۵۲ ئه‌بێن مه‌سعود ده‌لێت: کۆمه‌لێک له‌ قورئه‌شیه‌یه‌کان به‌لای پیغه‌مبهردا رویشتن که سوه‌یب و بیلال و عه‌مار و خه‌ببای له‌لابوو، له‌گه‌ل موسلمانیکی تری هه‌زار.

گوتیان: ئه‌ی موحه‌مه‌د ئایا به‌مانه‌ رازیت؟ ئایا ئەوانه‌ن له‌ناو ئێمه‌ خوا منه‌تی له‌گه‌ل کردوون و هه‌لی بژاردوون؟ ئێمه‌ شوین ئەوان بکه‌وین؟ له‌لای خۆت ده‌ریان بکه، ئەگه‌ر واتکرد له‌وانه‌یه‌ شوینت بکه‌وین.

ئینجا ئەم نایه‌ته‌ دابه‌زی ^(۲): ﴿وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ﴾ الانعام: ۵۲

سه‌عدی کۆپی ئه‌بی وه‌قاص ﷺ ده‌لێت: له‌گه‌ل شه‌ش که‌سدا له‌لای پیغه‌مبهری خوا بووین. موشرکه‌کان گوتیان به‌ پیغه‌مبهر: ئەوانه‌ی له‌لاتن ده‌ریان بکه‌ با زمانیان به‌سه‌ره‌مان درێژ نه‌بیت.

(۱) تفسیر السعدی (۲۵۷/۱).

(۲) تفسیر الطبری (۳۷۴/۱۱).

ئەوانەش من و ئیبن مەسعود و پیاویك لە هوزەیل و بیلال و دوو پیاوی تر بووین. كە ناوەكانیم نەدەزانى.

جا ئەوەى خوا وىستی لەسەر بیئت كەوتە ناو دەروونی پیغمبەرى خوا و كەوتە بىركردنەوه، خاوى گەورە ئەم ئایەتەى دابەزاند ^(۱): ﴿وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَكَ إِلَى الْأَنْعَامِ ۚ يَبْكُوكَ لَهَا هَلْئِنْ جَاءَنَاهُم مِّنْ دُونِهَا بِمَعْرُوفٍ يُعْتَابِرُونَ ۚ﴾. ئەگەر ئایان ئەو بۆ كارى خێر و كردهوه باشەكان ریتوینى دەكردن، بە كردهوانەى دەیانگەینیتە پلەوپایەى دەولەمەندەكان.

ئەبوهورەیره ﷺ دەئیت: كۆچكردوو هەزارەكان هاتنە لای پیغمبەر ﷺ گوتیان، دەولەمەندەكان (بەهۆى بەخشینهكانیان) پلەوپایەى بەزریان بەدەستھێناوه و كەوتوونەتە ناو خۆشى هەتا هەتایی.

فەرموى: "چۆن؟".

گوتیان: نوێژ دەكەن وەكو ئیمە، بەرۆژوو دەبن وەكو ئیمە، دەبەخشن كە ئیمە نابەخشین، بەندە رزگار دەكەن كە ئیمە نایكەین ^(۲).

پیغمبەر ﷺ فەرموى: "ئایا شتێكتان فێر بكەم بۆ ئەوەى بگەنە ئەوانەى لە پێشتان، بە پیش ئەوانەش بگەن كە لە دواتان، بە جۆرێك كەس لە ئێوه باشتەر نەبیئت مەگەر كەسێك وەك ئێوه بگات؟".

گوتیان: بەلێ ئەى پیغمبەرى خوا.

فەرموى: "لە دواى نوێژەكانتان سى و سى جار بڵێن: سبحان الله والحمد لله والله أكبر".

پاشان كۆچكردوو هەزارەكان گەپانەوه لای پیغمبەرى خوا و گوتیان: برا دەولەمەندەكانمان گوتیان لى بۆ لەوەى كردمان، جا ئەوانیش وەك ئیمەیان كرد.

پیغمبەر ﷺ فەرموى: "ئەمە فەزلى خواپە بە كۆى بیهۆیت دەیدات ^(۳)".

^(۱) موسلیم (۲۴۱۳) گێراوەتەوه.

^(۲) لە گێراپانەوهى بوخاریدا هاتووه: ئەوان پارە و مالتیان هەبە كە حەجى مالى خاوى پى دەكەن، عەمپەى پى

ئەنجام دەدەن، جیهادى پى دەكەن و دەبیهخشن.

^(۳) بوخارى (۸۳۴) و موسلیم (۵۹۵) گێراویانەتەوه.

داوای له‌ خواى په‌روه‌ردگار ده‌کرد، خوشه‌ويستی هه‌ژار و که‌مه‌درامه‌تانی پى بېه‌خشیت:

له‌ناو نوښ‌دا ده‌یفه‌رموو: "اللهم اني اسألك فعل الخيرات، وترك المنكرات، وحب المساكين، واذا اردت بعبادك فتنة، فاقبضني إليك غير مفتون"^(۱).

واته: خودایه‌ من داوای کاره‌ چاکه‌کانت لى ده‌که‌م، داوات لیده‌که‌م واز له‌ شته‌ خراپه‌کان بښم، داوای پټبه‌خشینی خوشه‌ويستی هه‌ژارانت لى ده‌که‌م، نه‌گه‌ر ويستت به‌نده‌کانت تووشی فیته‌ و تاقیکردنه‌وه‌یه‌ک بکه‌یت، نه‌وا بى نه‌وه‌ی به‌و فیتنه‌ و تاقیکردنه‌وه‌یه‌ تى بچم بولاى خۆتم بگه‌رښنه‌وه‌.

فرمانی به‌ هاوه‌له‌کانیش ده‌کرد هه‌ژارانیان خوش و بښت و لټیان نزیک بښنه‌وه‌، نه‌بو زه‌پى غیفارى ﷺ ده‌لټت: خوشه‌ويسته‌که‌م فرمانی به‌ حوت شت پټکردووم "فرمانی پټکردوومه‌ هه‌ژارنم خوش بویت و لټیان نزیک بښمه‌وه‌، فرمانی پټکردووم سه‌پری خواره‌وه‌ی خۆم بکه‌م و نه‌پوانمه‌ سه‌ره‌وه‌ی خۆم، فرمانی پټکردووم په‌یوه‌ندى خزمایه‌تی بگه‌ښم با لټم دووریش بن، فرمانی پټکردووم داوای هیچ شتیک له‌ که‌سم نه‌که‌م، فرمانی پټکردووم راستی بلټم گه‌ر چی تالیش بښت، فرمانی پټکردوومه‌ له‌به‌ر خوا له‌ لږمه‌ی لږمه‌کاران نه‌ترسم، فرمانی پټکردووم زږد وته‌ی (لا حول ولا قوة إلا بالله) بلټمه‌وه‌، چونکه‌ نه‌وانه‌ گه‌نجینه‌کن له‌ ژړر عه‌پشی په‌روه‌ردگار"^(۲).

نه‌حوالی ده‌پرسین و پرسیارى لى ده‌کړن:

نه‌بو نومامه‌ی کوپى سه‌ه‌لى کوپى حه‌نیف ﷺ ده‌لټت: ئافره‌تیکى هه‌ژار نه‌خوش که‌وت، پیښه‌مېر ﷺ ئاگادارکرایه‌وه‌ به‌ نه‌خوشییه‌که‌ی، پیښه‌مېرى خوا نه‌ریتى وابوو ده‌چووه‌ سه‌ردانى هه‌ژاران و لټیانی ده‌پرسى.

پیښه‌مېر ﷺ فه‌رمووی: "نه‌گه‌ر مرد ئاگادارم بکه‌نه‌وه‌".

ته‌ره‌مه‌که‌ی به‌شهو ه‌ینرایه‌ ده‌ره‌وه‌، حه‌زیان نه‌کرد پیښه‌مېرى خوا به‌ ئاگا بښن.

کاتیک پیښه‌مېرى خوا به‌یانی کرده‌وه‌، هه‌والى نه‌و ئافره‌ته‌یان پيدا فه‌رمووی: "نه‌ی فرمانم نه‌کرد له‌باره‌ی ئاگادارم بکه‌نه‌وه‌؟".

گوته‌یان: نه‌ی پیښه‌مېرى خوا حه‌زمان نه‌کرد به‌و شه‌وه‌ تو له‌ ماله‌وه‌ ده‌ربښن.

^(۱) ترمذي (۲۲۳۲) له‌ نښین عه‌باسه‌وه‌ گټراوه‌تیه‌وه‌، نه‌لبانی له‌ (الرواء ۶۸۴) به‌ "سه‌حیح" ی داناهه‌.

^(۲) نه‌حمه‌د (۲۰۹۰۶) گټراوه‌تیه‌وه‌، نه‌لبانی له‌ (الصحيحه/۲۱۶۶) به‌ "سه‌حیح" ی داناهه‌.

جا پیتغمبەرى خوا ﷺ دەرچوو، خەلكى لەسەر گۆرى ئافرمەتەكە ریز كړن، چوار (لله اكبر)ى لەسەر گوت.^(۱)

گرينگی به هه ژاره نه بووه كان دەدا، ئەوانه (ذو البجادين):

عەبدوللای كۆپى مەسعود ﷺ دەئیت: لە نیوەى شەودا هەلسام، لەگەڵ پیتغمبەرى خوا بووم لە شەپى تەبوك، لە لایەكى سوپاكەوه پارچە ئاگرێكم بینی، بە دوایدا رویشتم، بینیم وا پیتغمبەرى خوا و ئەبوبەكر و عومەرن.

عەبدوللای ذو البجادینى موزەنى مردبوو، گۆریان بۆ هەلکەندبوو، پیتغمبەرى خوا لەناو گۆرەكەى بوو، ئەبوبەكر و عومەرىش تەرمەكەیان دەدایە دەستى، ئەویش دەیفەرموو: "براگەتان شۆپ بگەنەوه بۆم"، جا شۆریان کردەوه.

كاتێك ناستى، فەرموو: "خودایە من ئەو ئۆتواریه لێى رازى بووم، تۆش لێى رازى بە". عەبدوللای كۆپى مەسعود دەئیت: خۆزگە من خاوەنى ئەم گۆرە بام.^(۲)

ئێبن هیشام دەئیت: بۆیه ذو البجادین، چونکە ئەو کاتەى دەیویست بێت بۆ ناو ئیسلاام، خزم و کەسەکانى رێگەیان لێ دەگرت و ئازاریان دەدا، تاوازیان لێ هێنا، کەو وازیان لێهێنا تەنیا (بجادیكى لەبەر بوو. بجاد: پۆشاکێكى زىرى ئەستوورە.

جا رای کرد بۆ لای پیتغمبەرى خوا ﷺ، کاتێك لێیان نزیک بوو، پۆشاکەكەى کردە دوو بەش، یەكێكى لە مل کرد و ئەوى تریشى لە خۆى ئالاند، ئێنجا هاتە لای پیتغمبەرى خوا، جا بۆیه پێ گوترا: ذو البجادین: واتە خاوەنى دوو بجاد^(۳)

پیداویستییهکانى بۆ جیهە جی دەکردن:

ئەسمای كچى ئەبوبەكر ﷺ دەئیت: زوبەیر منى هێنا، لەو دونیایەدا هیچ مال و پارەیهكى نەبوو، تەنیا ئەسپەكەى نەبێت، من ئالیکم دەدا بە ئەسپەكەى و ئاوم بۆ دەهێنا.. هیچ کارێك لە کارەکانى خزمەتکاریم ئەوەندە لا قورس نەبوو، هێندەى بە خێوکردنى ئەو ئەسپە و ئالیک پێدانى نەبێت.

دەئیت: پاشان دیلێكى جەنگیان بۆ پیتغمبەر هێنا، وەك خزمەتکارێك پێشكەشى زوبەیری کرد، ئەو بە خێوکردنى ئەسپەكەى لە کۆڵ کردمەوه.^(۴)

(۱) المالک له (الموطأ ۵۳۱) و النسائی (۱۹۰۷) گێڕاوەتیانەوه، ئەلبانى له (صحيح سنن النسائی ۱۹۰۷) بە "سەحیح"ى داناوه، بوخارى (۴۵۸) و موسليم (۹۵۶) لە ئەبۇ هورەیره ﷺ گێراویانەتەوه.

(۲) السيرة النبوية (۵۲۷/۲) ابن هشام، وقال ابن حجر في الإصابة (۱۶۲/۴): "رجاله ثقات إلا أن فيه انقطاعاً".

(۳) السيرة النبوية (۵۲۷/۲) ابن هشام.

(۴) بوخارى (۴۸۲۳) و موسليم (۲۱۸۲) گێراویانەتەوه.

ئاگادارییه‌ك: له‌ گێڕانه‌وه‌یه‌كی تردا هاتوو: "هه‌تا ئه‌بویه‌ك خزمه‌تكارێكی بۆ ناردم، به‌خیوكردنی ئه‌سپه‌كه‌ی له‌ كۆل كرده‌وه‌، وه‌كو ئه‌وه‌ی منی له‌ به‌ندایه‌تی رزگار كردبێت"^(۱).
ئێین هه‌جهر ده‌لێت: ئه‌و دوو ریاوایه‌ ته‌ به‌و شیویه‌ كۆده‌كرینه‌وه‌، به‌وه‌ی كاتێك دیله‌ هه‌نگیه‌كه‌یان بۆ پیغمه‌به‌ری خوا هێنا، یه‌كه‌م جار دای به‌ ئه‌بویه‌ك خزمه‌تكارێك، بۆ ئه‌وه‌ی بۆ ئه‌سمانی كچی بنیژیت، جا راستی كردوو، كه‌ پیغمه‌به‌ر پێی خشیوو، به‌لام له‌ رێگای ئه‌بویه‌كه‌وه‌ گه‌یشته‌ ده‌ستی"^(۲).

له‌ پێداویستیه‌كانیانی ده‌پرسی تا بۆیان جیه‌جی بكات:
خزمه‌تكارێكی پیغمه‌به‌ر ﷺ كه‌ یان پیاوه‌ بووه‌ یان ئافره‌ت ده‌لێت: پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ له‌و پرسیارانیه‌ی له‌ خزمه‌تكاره‌كه‌ی ده‌كرد، ده‌یفه‌رموو: "هیچ داواكاریه‌كت هه‌یه‌؟"
ده‌لێت: تا رۆژێك خزمه‌تكارێك گوتی: به‌لێ ئه‌ی پیغمه‌به‌ری خوا داواكاریه‌كه‌م هه‌یه‌.
فه‌رموو: "چییه‌؟"
گوتی: شه‌فاعه‌تم بۆ بکه‌ له‌ رۆژی دوایه‌.
فه‌رموو: "كێ ئه‌مه‌ی پێ گوتی؟"
گوتی په‌روه‌ردگارم.
فه‌رموو: "كه‌واته‌، زۆر سوژده‌ بۆ خوا بیه‌"^(۳).

داوای له‌ خزمه‌تكاره‌كه‌ی ده‌كرد هه‌رچی ده‌یه‌وێت با داوای بکا، وه‌لامی داواكه‌ی ده‌دایه‌وه‌ هه‌رچه‌ند گه‌وره‌ش بوایه‌:
ره‌بیه‌ی كۆپی ئه‌سلمه‌ی ﷺ ده‌لێت: شه‌و له‌گه‌ل پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ ده‌مامه‌وه‌، ناوی ده‌ستنویژم بۆ ده‌هێنا، له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی پتویستی بوایه‌.
پێی ده‌فه‌رموو: "داوا بکه‌".
گوتم: ده‌مه‌وێت له‌ به‌هه‌شتا له‌گه‌ل تۆ دایم.
فه‌رموو: "هه‌ر ئه‌وه‌ چیت نا؟"
گوتم: هه‌ر ئه‌وه‌.
فه‌رموو: "یارمه‌تی خۆت بده‌ به‌ زۆر سوژده‌ بردن"^(۴).

(۱) بوخاری (۵۲۲۴) و موسلیم (۲۱۸۲) گێڕاوه‌تیانه‌وه‌.

(۲) فتح الباری (۳۲۴/۹).

(۳) نه‌حمه‌د (۱۵۶۴۶) گێڕاوه‌تیانه‌وه‌، ئه‌لبانی له‌ (صحیح الجامع / ۴۸۳۶) به‌ "سه‌حیح"ی داناوه‌.

(۴) موسلیم (۴۸۹) گێڕاوه‌تیانه‌وه‌.

له‌ گێڕانه‌وه‌یه‌کی ترد که ره‌بیعه‌ گێڕاویه‌تیه‌وه‌ ده‌لێت: من خزمه‌تی پیغمه‌به‌ری خوام ده‌کرد، به‌ درێژایی رۆژ له‌ خزمه‌تی دابووم تا نوێژی عیشای ده‌کرد، جا له‌به‌ر ده‌رگای ده‌وه‌ستام تاوه‌کو ده‌چووه‌ ماله‌وه‌، ده‌مگوت هه‌ر له‌به‌ر ده‌رگای ده‌بم به‌لکه‌ کاریکی ده‌بێت تا بۆی جێبه‌جێ بکه‌م، گویم لێ بوو ده‌یفه‌رموو: "سبحان الله، سبحان الله، سبحان الله وبحمده". تا بێزار ده‌بووم له‌ وه‌ستان جا یان ده‌گه‌پامه‌وه‌ یان خه‌و به‌سه‌رمدا زال ده‌بوو لێی ده‌نوستم.

ده‌لێت: کاتێک بینی من زۆر ماندوو و زۆر خزمه‌تی ده‌که‌م، پێی فه‌رمووم: "ره‌بیعه شتێک داوا بکه‌ تا بۆتی جێبه‌جێ بکه‌م".

ده‌لێت: منیش گوتم: ئه‌ی پیغمه‌به‌ری خوا با بیرێکی لێ بکه‌مه‌وه‌ ئینجا پێت ده‌لێم. بیرم کرده‌وه‌ زانیم که دنیا کۆتایی پێ دێت و ئه‌و رزق و رۆزیه‌ی هه‌مه‌ به‌شم ده‌کات و بۆم دێت، گوتم: داوای کاروباریکی قیامه‌ت له‌ پیغمه‌به‌ری خوا ده‌که‌م، چونکه‌ خوای گه‌وره‌ پله‌وپایه‌کی به‌رزێ پێداوه‌.

ده‌لێت: هاته‌مه‌وه‌ لای فه‌رمووی: "ها چیت کرده‌وه‌ ره‌بیعه".

گوتم: به‌لێ ئه‌ی پیغمه‌به‌ری خوا، داوا له‌ په‌روه‌ردگارت بکه‌ گه‌رده‌نم له‌ ئاگر ئازاد بکات.

فه‌رمووی: "ره‌بیعه کچی ئه‌مه‌ی فێر کردووی؟"

گوتم: سوێند به‌و خوایه‌ی تۆی به‌ هه‌ق ره‌وانه‌کردووه‌، که‌س فێری نه‌کردووم، به‌لام کاتێک فه‌رمووت: "داوام لێ بکه‌ تا بۆتی جێبه‌جێ بکه‌م"، بینم که‌ تۆ پله‌ و پایه‌یه‌کی گه‌وره‌ت له‌لای په‌روه‌ردگارت هه‌یه‌، سه‌یری کاروباری خۆم کرد زانیم دنیا ده‌پوا و کۆتایی پێ دێت، ئه‌وه‌ی رزقه‌ هه‌مه‌م و بۆم دێت، گوتم داوای دواڕۆژ له‌ پیغمه‌به‌ری خوا ده‌که‌م.

پیغمه‌به‌ر خوا ﷺ ماوه‌کی زۆر بێ ده‌نگ بوو، پاشان پێی فه‌رمووم: "من ئه‌وه‌ت بۆ ده‌که‌م، به‌لام زۆر سوژده‌ بیه‌"^(۱).

دانی به‌ گه‌وره‌ییان داده‌نا و ریزی ده‌گرتن، که‌سیانی له‌به‌ر هه‌ژاروونیان به‌که‌م نه‌دمزانی:

سه‌ه‌لی کوپی سه‌عدی ساعیدی ﷺ ده‌لێت پیاویک به‌لای پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ تێپه‌ری. فه‌رمووی: "چی ده‌لێن له‌باره‌ی ئه‌مه‌وه‌؟".

گوتیان: پیاویکه‌ له‌ گه‌وره‌ پیاوانی موسلمانان، شایه‌نی ئه‌وه‌یه‌ گه‌ر خوازیبێنی کرد لێی ماره‌ بپن، گه‌ر تکای کرد لێی قه‌بول بکری، گه‌ر قسه‌ی کرد گوێی لێ بگیریت. پاشان بێ ده‌نگ بوو، ئه‌م جاره‌ پیاویک له‌ موسلمانانه‌ هه‌ژاره‌کان تێپه‌ری.

(۱) نه‌حمه‌د (۱۶۱۴۳) ئه‌لبانی به‌ له‌ (إرواء الغلیل ۲/۲۰۹) به‌ "حه‌سه‌ن"ی داناوه‌، پێشتر باسکراوه‌.

فهرمووی: "ئه‌ی چی ده‌لێن له‌باره‌ی ئه‌مه‌وه؟".

گوتیان: پیاویکه له‌ هه‌ژارانی موسلمانان، شایه‌نی ئه‌وه‌یه گه‌ر خوازیبێنی کرد لێی ماره نه‌بێن، گه‌ر تکای کرد لێ وه‌رنه‌گیریت، گه‌ر قسه‌ی کرد گوێی بۆ نه‌گیریت.

ئینجا پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ فهرمووی: "نمونه‌ی وه‌کو ئه‌م پیاوه‌ خێرت‌ره له‌ هه‌موو زه‌وی^(۱)".

ئێین حه‌ج‌ه‌ر ده‌لێت: ئه‌م فهرمووده‌یه روونی ده‌کاته‌وه، که گه‌وره‌یی به‌ مائی دونه‌یا، هه‌یج نیه‌یه و بێ نرخه، به‌لکو ئه‌وه‌ی نرخه‌ی هه‌یه دواپۆژه، ئه‌و که‌سه‌ی به‌شی نیه‌یه له‌ دونه‌یا یان له‌ ده‌ستی داوه، ئه‌وا به‌ چاکه‌ی رۆژی دوا‌یی بۆی قه‌ره‌بوو ده‌کرێته‌وه^(۲).

ئهبو زه‌ر ﷺ ده‌لێت: پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ فهرمووی: "ئه‌ی ئهبو زه‌ر تق وای بۆ ده‌چی زۆری مال ده‌وله‌مه‌ندییه؟".

گوتم: به‌لێ ئه‌ی پیغمه‌به‌ری خوا.

فهرمووی: "ده‌وله‌مه‌ندی، ده‌وله‌مه‌ندی ده‌له، هه‌ژاریش هه‌ژاری ده‌له".

پاشان پرسیا‌ری لێکردم سه‌باره‌ت به‌ پیاویکی قورپه‌ش و فهرمووی: "ئایا فلانه‌که ده‌ناسیت؟".

گوتم: به‌لێ ئه‌ی پیغمه‌به‌ری خوا.

فهرمووی: "چۆنه به‌لاته‌وه و چۆن سه‌یری ده‌که‌ی؟".

گوتم: ئه‌گه‌ر داوا بکات پێی ده‌دریت، ئه‌گه‌ریش هاته شوێنێک ده‌بردریت زووره‌وه.

پاشان پرسیا‌ری لێکردم له‌ باره‌ی پیاویک له‌ ئه‌هلی صوفه‌ و فهرمووی: "ئایا فلانه‌که ده‌ناسیت؟".

گوتم: نه‌خێر سویند به‌ خوا نایناسم، ئه‌ی پیغمه‌به‌ر خوا.

ده‌لێت: جا به‌رده‌وام پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ ستایش و سه‌نای کرد، سیفه‌ته باشه‌کانی باس کرد، گوتم: ئێستا ناسیم ئه‌ی پیغمه‌به‌ری خوا.

فهرمووی: "چۆنه به‌لاته‌وه، چۆن سه‌یری ده‌که‌ی؟".

گوتم: پیاویکی هه‌ژاره له‌ ئه‌هلی صوفه‌.

فهرمووی: "ئه‌مه‌یان باش‌تره له‌ لای خوا له‌وه‌ی پێشوتر گه‌ر پ‌ری زه‌ویش بێت".

گوتم: ئه‌ی پیغمه‌به‌ری خوا.. ئه‌وه‌ی به‌وه ده‌دریت، به‌ویش نادریت؟

^(۱) بوخاری (۵۰۹۱) گێراوه‌تیه‌وه.

^(۲) فتح الباری (۲۷۸/۱۱).

فرموی: "نه گړ خیریکې بڼه مات نه و شایه نیبه تی، نه گړیش پښی نه درا، نه و چاکه یه ک به ده ست دینیت^(۱)".

نه نه سی کوپی مالیک ﷺ ده لیت: پښه مېری خوا ﷺ ده فرموی: "چه ند کسی قز نالوژ و خولاوی و شپه یه، خه ک نرخی بڼ دانانین، به لام گړ سویند له سر خوا بخوات، نه و خوی پړوه رډگار سوینده کی جیبه جی ده کات، به پانی کوپی مالیک به کیکه له وان^(۲)".

به باسکردنی پله و پاییه ی دواړو ژیان وړی به رز ده کړنده وه:

عبداللای کوپی عه مپی کوپی عاص ﷺ ده لیت: پښه مېری خوا ﷺ فرموی: "نایا ده زانن کی به که مین که سه له دروستکراوه کانی پړوه رډگار ده چیت به هه شت؟".
گوتیان: خوا و پښه مېره کی ده زانن.

فرموی: "یه که مین که سه له دروستکراوه کانی خوا که ده چیت به هه شت، موهاجیره هه ژاره کانی، نه وانه ی که لینه کانیان پی پړ ده کرایه وه و ده بوونه پړژین له روودانی شتی خراب، به کیکیان ده مرد هیشتا نه و ناواته ی هه بیوو بیته دی نه ده هاته دی.

خوی گوره به و فریشتانه ی بیه ویت ده فرموی: پړنه لایان و سه لامیان لی بکه ن.
فریشته کان ده لیت: نیمه دانیشته وی ناسمانین و باشتین دروستکراوه کانتین، نایا فرمانمان پیده کی بچینه لای نه وانه و سه لامیان لی بکه ن؟

ده فرموی: نه وان یه کی که بوون له به نده کانی من و ته نیا منیان ده پهرست هاوه لایان بڼ برپاړ نه ده دام، که لینه کانیان پی پړ ده کراو و ده بوونه پړژین بڼ هاتنی شتی خراب، به کیکیان ده مرد نه و ناواته ی هه بیوو بیته دی بڼی نه ده هاته دی.

له و کاته دا فریشته کان ده چنه لایان، له هه موو ده رگایه ک بڼیان ده چنه ژووره وه و ده لیت: سَلَامٌ عَلَیْکُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عَقِی الدار^(۳).

مژده ی پی ده دانن که پیش ده و له هه نده کان ده چنه به هه شت به جیاوازی کاتیکی زور:
سه وبان ﷺ که رزگار کوپی پښه مېری خوا به ده لیت: من له لای پښه مېری خوا وه و ستا بووم زانایه که له زاناکانی جووله که کان هات و گوتی: نه ی موحه ممد سه لامت لی بیت... منیش پالیکم پیوه نا خه ریک بوو له هوش خوی بچیت.

(۱) ابن حبان (۶۸۵) گپړاوه تیه وه، نه لسانی له (صحيح الترغيب والترهيب ۳۲۰۳) به "سه حیح" ی داناو.

(۲) ترمذي (۳۸۵۴) گپړاوه تیه وه، نه لسانی له (صحيح الجامع ۴۵۷۳) به "سه حیح" ی داناو.

(۳) نه حمده (۶۵۳۴) گپړاوه تیه وه، نه لسانی له (التعليقات الحسان ۷۳۷۸) به "سه حیح" ی داناو.

گوتی: بۆچی پالم پئوه ده‌نیی؟

گوتم: بۆ نالئی پیغمبه‌ری خوا؟

گوتی: ئیمه به‌و ناوه بانگی ده‌که‌ین، که خزم و کهسه‌کانی پئی بانگ ده‌که‌ن.

پیغمبه‌ر ﷺ فرمووی: "به‌پاستی من ناوم موحه‌مه‌ده، خزم و کهسم هه‌ر به‌م ناوه بانگ ده‌که‌ن".

جوله‌که‌که گوتی: هاتووم پرسپارت لی بکه‌م.

پیغمبه‌ر ﷺ پئی فرموو: "ئه‌گه‌ر قسم بۆ کردی سوودی ده‌بیئت بۆت؟".

گوتی: به‌ گوئییه‌کان گوی بۆ ده‌گرم.

پیغمبه‌ر ﷺ چیلکه داریکی له‌ ده‌ستبوو له‌زه‌وی ده‌دا، فرمووی: "پرسپار بکه‌؟".

جوله‌که گوتی: خه‌لک له‌ کوین کاتیک زه‌وی و ئاسمانه‌کان ده‌گۆرین و وه‌کو خۆیان نامینن؟

پیغمبه‌ر ﷺ فرمووی: "له‌ پیش پرده‌که له‌ ناو تاریکاییه‌کدان".

گوتی: یه‌که‌مین که‌س که ده‌په‌ریتته‌وه کین؟

فرمووی: "موهاجیره هه‌ژاره‌کانن"^(۱).

ئه‌بو عه‌بدولره‌حمانی حه‌بلی ده‌لئیت: گویم له‌ عه‌بدوللای کوپی عه‌مپی کوپی عاص بوو

کاتیک پیاویک پرسپاری لیکرد گوتی: ئایا ئیمه له‌ موهاجیره هه‌ژاره‌کان نین؟ عه‌بدوللا

پئی گوت: ئایا ئافره‌تیک نییه له‌گه‌لیدا بژی؟

گوتی: به‌لی.

عه‌بدوللا گوتی: ئایا خانویکت نییه له‌ ناوی به‌هوییتته‌وه؟

گوتی: به‌لی.

گوتی: که‌واته تۆ له‌ ده‌وله‌مه‌نده‌کانی.

گوتی: خزمه‌تکاریشم هه‌یه.

گوتی: که‌واته یه‌کیکی له‌ پادشاکان.

باوکی عه‌بدولره‌حمان ده‌لئیت: سی که‌س هاتنه لای عه‌بدوللای کوپی عه‌مپی کوپ

عاص، منیش له‌وی بووم، گوتیان ئه‌ی باوکی موحه‌مه‌ده، سویند به‌ خوا ئیمه نه‌ برژیویه‌ک

نه‌ سوارییه‌ک نه‌ که‌لوپه‌لیکی ژیا‌نمان هه‌یه، ئه‌ویش پئیانی گوت: ئه‌گه‌ر ده‌تانه‌وی وهرنه

لامان ئه‌وه‌ی خوا بکاته قسمة پیتان ده‌ده‌ین، ئه‌گه‌ریش ده‌تانه‌وی کاروباره‌کانتان

^(۱) موسلیم (۳۱۵) گێڕاوه‌تیه‌وه.

ده‌به‌ینه لای سولتان، نه‌گه‌ریش ده‌تانه‌وی ئارام بگرن، من گویم له پیغمبره‌ری خوا بوو ده‌یفرموو: "به‌پاستی موهاجیره‌هه‌ژاره‌کان له روژی دوایدا پیش ده‌وله‌مهنده‌کان به‌چل سال ده‌چنه به‌هه‌شت".

گوتیان: ئارام ده‌گرین، داوای هچ له که‌س ناکه‌ین.

هه‌ر عه‌بدوللای کوپی عه‌مر ده‌لێت: پیغمبره‌ری خوا پیی فرمووم: "ئایا ده‌زانسی به‌که‌مین کومه‌ل کێن له ئوممه‌ته‌که‌م ده‌چنه به‌هه‌شت؟".

گوتم: خوای و پیغمبره‌که‌ی زاناترن.

فرمووی: "موهاجیره‌کان له روژی دواپی دینه به‌ر ده‌رگای به‌هه‌شت، داوای کرینه‌وه‌ی ده‌که‌ن، ده‌رگه‌وانی به‌هه‌شت پێیان ده‌لێت: ئایا حیسابتان له‌گه‌ل کرا؟ ده‌لێن: له‌سه‌ر چی حیسابمان له‌گه‌ل بکړیت؟ به‌لکو شمشیره‌کانمان له‌سه‌ر شانه‌کانمان بووه له‌ پێناوی خوا تا له‌سه‌ر ئه‌م حاله‌ مرین".

فرمووی: "ده‌رگایان بۆ ده‌کړته‌وه، چل سال له‌ناوی ده‌مینه‌وه‌ پیش نه‌وه‌ی خه‌لکی تر بچینه ناوی"^(۱).

ئهبو هوریره‌ ؓ ده‌لێت: پیغمبره‌ری خوا ﷺ ده‌فرمویت: "هه‌ژارانی موسلمانان به‌ نیو روژ به‌ر ده‌وله‌مهنده‌کانیان ده‌چنه به‌هه‌شت، که ده‌گاته پینج سه‌د سال"^(۲).

ئاگادارییه‌ک: فرمووده‌ی ئه‌ین عه‌مر باس له‌وه ده‌کات زوو چوونی هه‌ژاران بۆ به‌هه‌شت به‌چل سال ده‌بی‌ت، فرمووده‌که‌ی ئهبو هوریره‌ش باس له‌ زوو چوونه به‌هه‌شتیان ده‌کات به‌ پینج سه‌د سال، کۆبوونه‌وه‌ی هه‌ردوو فرمووده‌که‌ له‌ خالانه‌دایه:

۱- هه‌ژاری موهاجیره‌کان به‌ ماوه‌ی چل پایز پیش ده‌وله‌مهنده‌ی موهاجیره‌کان ده‌چنه به‌هه‌شت، به‌لام هه‌رچی هه‌ژاری تر هه‌یه پیش هه‌موو ده‌وله‌مهنده‌کان ده‌چنه به‌هه‌شت به‌ پینج سه‌د سال.

ابن حبان له‌ سه‌حیحه‌که‌ی به‌شیککی بۆ فرمووده‌کانی عه‌بدوللای کوپی عه‌مر ؓ داناهه به‌ ناوی: "باسی فه‌زلی خوای په‌روه‌ردگار ﷻ بۆ هه‌ژارانی موهاجیر، به‌ چوونه به‌هه‌شتیان به‌ ماوه‌یه‌کی دیاریکراو"^(۳).

^(۱) حاکم (۲۳۸۹) گێراوه‌تی‌وه، ئه‌لبانی له (صحیح الجامع ۹۶) به "سه‌حیح"ی داناهه.

^(۲) ترمذی (۲۳۵۴) گێراوه‌تی‌وه، ئه‌لبانی له (صحیح الجامع ۸۰۷۶) به "سه‌حیح"ی داناهه.

^(۳) صحیح ابن حبان (۴۵۲/۲).

بەشيكي بۆ فەرمودەكەي ئەبو ھوپەيرە ﷺ داناو بە ناوي: "فەزلى خواي پەرەردگار ﷻ بۆ ھەژاراني ئارامگري ئەم ئوممەتە، بە چوونە بە ھەشتيان پېش دەولە مەندەكانيان بە ماوہ يەكي ديارىكراو"^(۱).

۲- البيهقي دەلالت: جياوازي ئەم گېرپانەوانە لە ماوہكان، گەر چى ھەموو گېرپانەوہكان پارىزداون، دەگونجى بە گوێرەي پلەوپايەي ھەژاران بېت"^(۲).

ابن القيم ﷻ دەلالت: ماوہي زوو چوونە بە ھەشت بە گوێرەي حالى ھەژار و دەولە مەندەكانە، ھەيانە چل سال پېشتر دەچېت، ھەشيانە پېنج سەد سال، ھەروەكو مانەوہي گوناھبارە يەكتاپەرستەكان لە ئاگر بە گوێر حاليان دەبېت، خواش زانترە"^(۳).

۳- پېنج سەد سالەكە بە گوێرەي چووني يەكەم ھەژارە بە بەراورد بە دواين دەولە مەند"^(۴).

ھەر لە عەبدوللای كوپى عەمر ﷻ دەگېرپتەوہ و دەلالت: لە خزمەت پېئەمبەر خوا ﷻ بووم، خۆر ھەلات، فەرموى: "رۆژى دوايى خواي گەورە قەومانىك دىنيت رووناكيان وەك رووناكي ئەم خۆرەيە".

ئەبوبەكر گوتى: ئايا ئەوانە ئيمەين ئەي پېئەمبەرى خوا. فەرموى: "نەخير، بۆ ئيوە خيرىكي زۆر ھەيە، بەلام ئەوانە ھەژاراني موھاجيرەكانن، ئەوانەي لە ھەموو لايعي زەوييە ھەشر دەكرين".

ئىنجا فەرموى: "بە ھەشت بۆ غەربيان، بە ھەشت بۆ غەربيان، بە ھەشت بۆ غەربيان". گوتيان: غەربيان كېتە ئەي پېئەمبەرى خوا؟

فەرموى: "مۆفانتيكي سالتەين كە لە ناو كۆمەلە خەلكانيكي خراپ دان، ئەوانەي سەرپېچى خوا دەكەن زياترين لەوانەي ملەكە چى دەكەن"^(۵).

ھەوالى پيئەدەدان، كە زۆرترينى ئەھلى بە ھەشت لەوانن: عومراني كوپى حصين ﷻ دەلالت: پېئەمبەرى خوا ﷻ فەرموى: "سەيرى خەلكى بە ھەشتەم كرد بېنم زۆرترينى خەلكى بە ھەشت ھەژارەكانن، سەيرى ئاگرەم كرد، بېينم زۆرترين خەلكى ئەويش ئافرەتەكانن"^(۱).

(۱) سەرچاوەي پيشور (۴۵۱/۲).

(۲) البعث والنشور (۴۲۶).

(۳) حادي الأرواح (۸۱).

(۴) سەيرى: النهاية في الفتن والملاحم بکە (۲۷۳/۱).

(۵) ئەحمەد (۷۰۳۲) گېرپاوەتيەوہ، ئەلبانى دەلالت: "صحيح لغيره"، (صحيح الترغيب والترهيب (۳۱۸۸).

ئەمەش پالېشتىيەكى دەروونىيە بۆ ھەژاران، ئەوانەى دونيا و مال و سامانيان لە دەست چوو.

ابن بطلال دەلالت: مەبەست لە "بينيم زۆرتين خەلگى بە ھەشت لە ھەژارەکان"، گەرە کردن و فەزلى ھەژاران بە سەر دەولە مەندەکان نىيە، بە لکو واتاى ئەو ھە: ھەژاران لە دونيا ژمارەيان لە دەولە مەندان زیاترە، جا ھەوالى بەمە داو، وەکو دەگوتريت: زۆرتيني خەلگى دونيا ھەژاران وەکو ھەوالدان بە حالیان.

ھەژاریەكە ھۆكار نىيە بۆ چوونيان بۆ بە ھەشت، بە لکو بە ھۆى چاكبوونيان لە گەل ئەو حالەى تىيدانە چوونەتە بە ھەشت، چونكە ھەژار گەر باش نەبێت ناچیتە بە ھەشت^(۱).

لە بارەى ناشوكرى ئافرەتان بە رامبەر پیاوھەكانیانەو (كفران العشير) دەلالت: (پیتغمبەر ﷺ) پوونى كردەو، كە ئافرەتەكان كوفرەكەيان ئەو ھە پيشیلى مافی ھاوسەرەكانیان كردو، بێگومان ئەمەش باوھەريان كەم دەكاتەو، ئەمەش دەریدەخات باوھەريان زیاد دەكات بە سوپاسكردنەیان و ئەنجامدانى كارى باشە بۆ ھاوسەرانیان و كەس و کاریان، بۆیە جەخت لەو دەكاتەو كار و كردەو لە باوھەرو ھە، ھەروەھا باوھە گرفتار و كردارە، بۆیە بە كارى باش زیاد دەبێت و بە كارى خراپیش كەم دەبێت.

ئەم فرمودەى بەلگەشى تىدايە، كە مۆف بە ھۆى نكۆلىكردى فەزل و نىعمەتەكانى خوا و سوپاس نەكردنى سزا دەدریت^(۲).

ئوسامەى كوپى زەید ﷺ دەلالت: پیتغمبەرى خوا ﷺ دەفرمویت: "لەلای دەركاى بە ھەشت وەستام، زۆریە ئەوانەى چوونە ناوى ھەژار بوون، كەسانى دەولە مەندەكانیش قەدەغەكرا بوون لە چوونە بە ھەشت، بەلام ئەوانەى ئەھلى ئاگر بوون، فرمان كرا بوو بیا بنە ئەو ئاگر^(۳)".

ابن حجر دەلالت: (قەدەغەكرا بوون) واتە رێگەیان پیتەدراو لە گەل ھەژاران بچنە بە ھەشت، ئەمەش لە پیتاوە ئەو ھەى لێپرسینەو ھەى مال و سامانيان لە گەل بکريت، ھەروەھا لە پردى (قنطرة) لەلای صراط، ئەو سزا و تۆلەى لە سەریانە لێیان وەردەگیریتەو^(۴).

^(۱) ئەحمەد (۷۰۳۲) گێراوەتیەو، ئەلبانى دەلالت: "صحيح لغيره"، (صحيح الترغيب والترهيب ۳۱۸۸).

^(۲) شرح ابن بطلال على صحيح البخاري (۱۷۳/۱۰).

^(۳) شرح ابن بطلال على صحيح البخاري (۸۹/۱).

^(۴) بوخارى (۵۱۹۶) و موسليم (۴۹۱۹) گێراوەتیانەو.

^(۵) فتح الباری (۴۲۰/۱۱).

مالىكى كوپى دىنار، دەللىت: لە گەشتىك دەگە پامەو، كاتىك گەيشتمە پردەكە،
ئەوئەى باج و گومرگ وەردەگرىت گوتى: كەس لە كەشتىيەكە دانە بەزىت. منىش پۆشاكى
خۆم گرت و لەخۆم ئالاند و خۆم فېردايە سەرزەوى.
پىتى گوتم: بۆچى ھاتىە خوارەو؟
گوتم: مەن ھىچم پى نىيە.
گوتى: مادام بۆ
لە دلى خۆمدا گوتم: رۆزى دوايش بەم شىئەيە (۱).

داواي لىدەكردن ئامادەبن تا بە ھۆي ئەوانەو دوعاكانيان قبول بىت:
پىغەمبەر ﷺ ھەژارنى خۆشدەويست، ھەزى دەكرد لىتى نزيك بن و لەگەلى دابن.
ئەبو دەردا ؓ دەللىت: پىغەمبەرى خوا ﷺ ھەرمووى: "بانگى بى دەسەلاتانم بۆ
بكەن، چونكە ئىئو بە ھۆي دوعاكانى ئەوان رىق دەدرىن و سەردەكەون" (۲).
"بى دەسەلاتان"، واتە: ھەژارنى مۇسلمانان، بە ھۆي خراپى ھالىان خەلك بە بى
دەسەلاتيان دەزانن.
"سەردەكەون"، واتە: بە ھۆي ئەوان و بەرەكەتى دوعاكانيان بەسەر ئۆزمنەكانتان سەردەكەون.
سەعد ؓ پىتى وابو ھەزل و گەورەيىەكى ھەيە جىياواز لە خەلكانى تر، پىغەمبەرى
خوا ﷺ پىتى ھەرمو: "ئىئو سەردەكەون و رىقتان پى نەبەخىرىت، تەنيا بە دوعا بى
دەسەلاتەكانتان نەبىت" (۳).
لە رىوايەتلىكى تردا: "بەلكو خواي پەرورەدگار ئەم ئوممەتە بە ھۆي كەسانى بى
دەسەلات و بى چارە سەردەخات، بە دوعاكانيان، نوڭزەكانيان، دلسۆزىيەكانيان" (۴).
واتاكەي: بەندايەتى كردن و دوعا كەسانى ھەژار و بى دەسەلات، زۆرتەين دلسۆزىيان
تەندايە بۆ پاككردنەوئەي دلەكانيان لە وابەستەبوون بە باقوبرىقى دونيا، تەنيا يەك ئامانج و
خەميان ھەيە، ئەمەش واىكردووە دوعاكانيان قبول بىت و كەردەوكانيان پاك بىت (۵).

(۱) واتە ھەژار لىپرسىنەوئەي ئاسانە، چونكە ھىچ پارە و سامانىكى نىيە لەسەرى حىساب بىرىت: صفة الصفوة (۲۷۷/۳).

(۲) ئەبو داود (۲۵۹۴) و ترمزى (۱۷۰۲) گىزاوئەتەو، ئەلبانى لە (الصحيحه ۷۷۹) بە "سەھىح"ى داناو.

(۳) بوخارى (۲۸۹۴) گىزاوئەتەو.

(۴) النساى (۲۱۷۸) گىزاوئەتەو، ئەلبانى لە (صحيح الترغيب والترهيب ۶) بە "سەھىح"ى داناو.

(۵) سەبىرى فتح البارى (۸۹/۶) بىكە، شەرحى ابن بطلال لە سەھىحى بوخارى (۹۰/۶)، عون المعبود (۲۵۶/۷).

فهرمانی دهکرد ریزیان لی بگیریت:

یه کیك له م شیوازان: ریگری کردن له پیدانی نه و خواردنه ی خه لك جهزی پی ناکات:

خاتوو عایشه ؓ ده لیت: بزمنزك به دیاری درایه پښتغهمبری خوا ﷺ، نه یخوارد.

گوتم نه ی پښتغهمبری خوا نایا بیده مه ه ژاران؟

پښتغهمبر ﷺ فرموی: "نه و شته ی خوتان نایخون دهرخواردی خه لکی مه دن" (۱).

نهمه ش جیبه جیکردنی فرمایشتی خوی په روه دگاره: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طِبَقَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَكِيمٌ﴾ البقرة: ۲۶۷

واتای نایه ته که: (نه ی نه وانه ی باوه رتان هیناوه: بیه خشن له باشتین به ربوبوم و به ره مېك که به دهستان هیناوه و له و به ربوبومانه ی که له زه ویدا بومان دهره پتان و پواندومانه، نه که ن نیازی به خشین شتی ناپوخت و بی که لك بکه ن و له و بیه خشن، له کاتیکدا خوتان نه و جوړه شتانه وهرناگرن و پی رازی نابن (نه گهر بتاندریت) مه گهر چاوی لی بنوقین و بزنان که خوا ده و له مه ند و بینیازه و شایسته ی سوپاسه).

به پانی کوپی عازب ﷺ له باره ی فرمایشتی په روه دگار ﴿وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ﴾ ده لیت: نه ی خه لکی نه نساړ نه م نایه ته له باره ی نیمه وه دابه زی.

نیمه خاوه نی دارخورما بووین، هر که سېك به گویره ی زوری و که می دار خورما که ی، خورمای ده هینا، جا نیواه بوو هیشوویه ك خورمای یان دوو هیشووی ده هینا و له مزگوت هلی ده واسی.

نه هلی (صوفه) که سانیکي ه ژاربوون، خواردنیا نه بوو، له مزگوت ده مانه وه، نه گهر یه کیکیان برسی بویه، ده چوو له ی هیشووه خورمایه که به گوجانه که ی لی ده دا، نینجا فره یکه خورما و خورمای گه یو ده که و ته خواره وه نه وانیش ده یا خوارد.

هه ندیک له خه لکی، جه زیان له خیر نه بوو، هیشوو خورمایه کیان ده هینا که خورمای خراپ و بوگه نی تیدابوو، یاخود هیشووه که شکابوو، هلی ده واسی، خوی گه وره نه م نایه ته ی دابه زاند ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طِبَقَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ﴾

(۱) نه حمده (۲۴۲۱۵) گیراوه تیه وه، نه لبانی له (الصحيحه ۲۴۲۶) به "حه سن" ی دناوه.

ده‌لێت: ئه‌گه‌ر به‌کێک له‌ ئێوه‌ دیارییه‌کی بۆ هات وه‌کو هه‌مان دیارییه‌که‌ی خۆی، وه‌ری ناگرێت مه‌گه‌ر به‌ چاو نوقان نه‌بی‌ت، یان له‌به‌ر شه‌رم وه‌ریده‌گرێت.

ده‌لێت: له‌مه‌ به‌دواوه‌ هه‌ر که‌سێک له‌ ئێمه‌ چ شتیکی باشی هه‌بایه‌ ئه‌وی ده‌هێنا.

هه‌لوێستێک له‌ پیاویکی سه‌له‌فه‌وه: مونزیری ثوری ده‌گیرێته‌وه: که‌ ره‌بیمی کۆپی خوێم باشت‌ترین جۆری هه‌لوای ده‌دایه‌ که‌سیکی گێل، پێیان گوت: خۆ ئه‌و نازانێت چ ده‌خوات؟

گوتی: به‌لام خۆ خوای گه‌وره‌ ده‌زانیت! ^(۱)

له‌وانه: رێگری ده‌کرد له‌وه‌ی هه‌ژاران بانگی داوه‌تی ناخواردن نه‌کړین:

ئهو موهره‌یره ﷺ ده‌لێت: پیغمبه‌ری خوا ﷺ ده‌فرمویت: "خراپ‌ترین خواردن خواردنی (داوه‌ته)، ده‌وله‌مهنده‌کان بانگ ده‌کړین، هه‌ژاران پشتگوێ ده‌خړین، هه‌رکه‌سه‌ک ئه‌وان بانگه‌ێشت نه‌کات، بێگومان سه‌رپێچی فره‌مانی خوا و پیغمبه‌ره‌که‌ی کردووه" ^(۲).

ئه‌وه‌وی ده‌لێت: (واتای فره‌موده‌که‌ هه‌والدانه‌ سه‌باره‌ت به‌و رووداوانه‌ی دوا‌ی ئه‌و رووده‌ده‌ن، به‌ له‌به‌رچاوگرته‌نی ده‌وله‌مهنده‌کان له‌ داوه‌تی ناخواردن و تایبه‌تکردنیان بۆ داوه‌ته‌که‌ و جیاکردنه‌وه‌یان به‌ پێدان و پێشکه‌شکردنی باشت‌ترین خواردن و دانانیان له‌ شوێنی سه‌ره‌وه‌ی مه‌جلیس و چه‌ندانی تر.. که‌ باوه‌ له‌ داوه‌تکردن، په‌نا به‌خوا ^(۳)).

ئه‌گه‌ر بۆ داوه‌تکردن بانگکرای واجبه‌ وه‌لامی داواکه‌ بده‌یته‌وه، به‌ مه‌رجێک داوه‌ته‌که‌ شتی بێ شه‌رعی تێدا نه‌بی‌ت.

به‌لام به‌ داخه‌وه‌ ئێستا ده‌بینن ده‌وله‌مهنده‌کان بۆ داوه‌ته‌کان بانگ ده‌کړین، له‌ کاتی‌که‌دا ئه‌وان پێویستیان به‌ خواردن نییه‌، هه‌ژاره‌کانیش پشتگوێ ده‌خړین له‌ کاتی‌که‌دا ئه‌وان له‌ خراپ‌ترین حال‌دان له‌ پێویستیان به‌ خواردن.

ئه‌ی خاوه‌نی داوه‌ت، خه‌لکی هه‌ژار له‌ بیر مه‌که‌، با هه‌ژاره‌کان به‌شیان له‌ داوه‌ته‌که‌ت هه‌بی‌ت.

^(۱) سیر أعلام النبلاء (۲۹۰/۷).

^(۲) بوخاری (۵۱۷۷) و موسلیم (۱۴۳۲) گێراوه‌تی‌وه، فره‌موده‌که‌ حوکمی "رفع" ی هه‌یه‌.

^(۳) شه‌رحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۲۳۷/۹).

هانی ددهان که سایه تی خوږیان رابگرن و نهفس بهر زبن:

پښه مېر څه خوا څه هر که سیک داوی شتیک یان پتو یستیبه کی لی کردبایه دهیدای، ته نانهت گهر چه نندبارهش بوبایه وه، بوشی پوون ده کردنه وه که خوږاگر تنیان و داوانه کردنیان باشت و چاکتره.

یه کیك له و سیفه تانه خوی په روه ردگار له کتیبه کی خویدا پیی ستایشی باوه پلارن دهکات، (تعفف) به و اتای نهفس بهرزی و خوږاگری دیت، (العفة) بریتیه له و ازمینان له و شتانهی دروست نین و جوان نین بؤ مړو، هه روه ها و ازمینان له واکردن له خه لك^(۱).

خوای گوره ده فهرمویت: ﴿لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَاقًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ﴾ بقره: ۲۷۳

واتای ثایه ته که: به خشینه کان بؤ نه و هه ژارانهی له پیناوی خوادا لیبراون و ناتوانن بگه رین به زه ویدا و بازگانی و کاسبی بکن، نه وهی نه یانناسیت، (نه و هه ژارانه نه وه ننده که سایه تی خوږیان راده گرن و نهفس بهرزن)، واده زانیت دهوله مهندن، تو نهی پښه مېر څه (یا نهی ئیماندار) به پهنګ و پوخسار و سیمایاندا ده یانناسیت، داوانا که له خه لکی به زور شتی لیسه نن و رووگریان بکن، هر خیریک نه نجام بدن نه وه بیگومان خوا زانایه پیی).

طبری ده لیت: ﴿يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ﴾ واته: که سی نه زان به حالی نه و هه ژارانه، به هووی خوگری و نهفس بهرزیان واده زانیت نه وان دهوله مهندن، هه روه ها له بهر دهست پانه کردنه وه یان له بهر دم خه لکی و نارامگرنیان له خویشی و ناخویشیدا.

﴿تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ﴾: واته نهی موحه مه د څه به هندی نیشانهی وه ک خشوعی و بی فیزی، یان خرابی جلوه رگیان ده یانناسی.

﴿لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَاقًا﴾: وانا نه وان به زور داوی شت له خه لك ناکه، بؤ نمونه ده گوتری سوال که ره که به زور داوی شت دهکات، نه گهر پووگیر بیت و نیلحاح بکات.

^(۱) سهیری لسان العرب (۲۵۳/۹) بکه.

گهر گوترا: ئایا نه‌و خه‌لگه‌ی له‌م سوپه‌ته باسکراون، داوا له‌و خه‌لکه ده‌که‌ن به‌لام به‌بی زۆری لێکردن و ئیلحاحی؟

له‌وه‌لامدا ده‌گوتریت: به‌لکو نه‌وان له‌ بنه‌په‌تدا هه‌ر داوا له‌ خه‌لک ناکه‌ن، چونکه‌ خوای په‌روه‌ردگار ﷻ به‌ سیفه‌تی (التعفف - نه‌فسبه‌رزی) وه‌سفیان ده‌کات، به‌لکو ته‌نیا به‌ سیمای ده‌موچاویان ده‌ناسرینه‌وه، نه‌گه‌ر سوالکردن کاری نه‌وان بووایه، نه‌وا هه‌رگیز نه‌م نه‌فسبه‌رزی به‌ سیفه‌تی نه‌وان نه‌ده‌بوو.

واتای ستایشکردنیان بریتیه له‌دوورخستنه‌وه‌ی سیفه‌تی خراپه‌ لیان^(۱).

پیغمبهری خوا ﷺ هاوه‌لانی خۆی له‌سه‌ر نه‌م سیفه‌ته‌ جوانه‌ په‌روه‌رده‌ ده‌کردن، حکیمی کوپی حه‌زام ﷺ ده‌لێت: داوای شتم له‌ پیغمبهری خوا ﷺ کرد، پێی دام.

داوام لێکرده‌وه، پێی دام، دیسان دوام لێکرد، پێی دام.

پاشان فرموی: "ئه‌ی حکیم مائی نه‌م ئونیا به‌ جوان و شیرینه، هه‌رکه‌سێک به‌ نه‌فسبه‌رزی په‌یداکیات، به‌ره‌که‌تی تێده‌که‌ویت، هه‌رکه‌سێکیش به‌داواکردن په‌یداکیات به‌ره‌که‌تی تێناکه‌ویت، وه‌ک نه‌و که‌سه‌یه‌ که‌ ده‌خوات و تێرناپێت، ده‌ستی به‌خشه‌ر چاکتره‌ له‌ ده‌ستی وه‌رگر".

حکیم ده‌لێت: گوتم: ئه‌ی پیغمبهری خوا، سویتند به‌و که‌سه‌ی تۆ به‌ حه‌ق په‌وه‌انه‌کردوه، له‌مه‌ودوا داوا له‌ که‌س ناکه‌م، تا دونیا جێده‌هێلم.

ئه‌بو به‌کر ﷺ بانگی حکیمی ده‌کرد بۆ ئه‌وه‌ی به‌خششی پێدا، په‌تی کرده‌وه وه‌ری بگریت.

پاشان عومەر ﷺ به‌ هه‌مان شێوه‌ بانگی کرد بۆ ئه‌وه‌ی پێی به‌خشیت، په‌تی کرده‌وه هه‌یچی لێوه‌ریگریت.

عومەر فرموی: ئه‌ی خه‌لکی موسلمان من ده‌تانکه‌مه‌ شاهید له‌سه‌ر حکیم، من مافی خۆیم پێدا له‌م ده‌سکه‌وته، په‌تی کرده‌وه وه‌ریگریت.

حکیم هه‌تاوه‌کو وه‌فاتی کرد له‌ داوای پیغمبهری خوا ﷺ داوای له‌ هه‌یج که‌سێکی تر نه‌کرد^(۲).

ئێین هه‌چهر ده‌لێت: (به‌لکو حکیم بۆیه‌ په‌تی کرده‌وه به‌خشش وه‌ریگریت، له‌ کاتێکدا مافی خۆی بوو، چونکه‌ ترساوه‌ گه‌ر شتێک له‌ که‌سێک وه‌ریگریت، راپیئت له‌سه‌ر

^(۱) تفسیر الطبری (۵/۵۹۳۶۰)، به‌ کورکتراره‌یی و ده‌ستکارییه‌وه.

^(۲) بوخاری (۱۴۷۲) و موسلیم (۱۰۳۵) گێڕاوه‌تیانه‌وه.

وه‌رگرتن، ئه‌و کات سه‌رده‌کیشیت بۆ ئه‌و شته‌ی چه‌زی پیتاکات، بۆیه‌ وازی له‌مه‌ هیتا، وازی له‌م شته‌ هیتا که گومانی بۆ دروست ده‌کات بۆ ئه‌و شته‌ی گومانی بۆ دروست ناکات.

عومهریش بۆیه‌ خه‌لکی کرده‌ شاهد له‌سه‌ر ئه‌م بابته‌، بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و که‌سه‌ی ناگای له‌ پووداوه‌ که‌ نییه‌، نه‌لێت عومه‌ر مافی چه‌کیمی نه‌دا.^(۱)

گه‌ر پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هیچی نه‌بوویه‌ بیداته‌ هه‌ژاران، به‌ گوشتاری نه‌رم و جوان وه‌لامی ده‌دانه‌وه‌، به‌ جوانترین شیوه‌ داوای لیبوردنی ده‌کرد:

وه‌ک خوای په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ﴾ البقرة: ۲۶۳ واتای ئایه‌ته‌که‌: (قه‌ و گوشتاری جوان و چاوپۆشیه‌ک (له‌ هه‌له‌)، چاکتره‌ له‌ به‌خشینی که‌ ئازاری به‌ دوا دا بی‌ت و منه‌ت بکری‌ت، خوايش ده‌وله‌مه‌ند و بێ نیازه‌ و خۆپاگر و له‌سه‌رخۆیه‌).

ئه‌بو سه‌عیدی خودری ﷺ ده‌لێت: کۆمه‌له‌ پیاویکی ئه‌نساپی داوای به‌خششیان له‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ کرد، ئه‌ویش پێی دان، دووباره‌ داوایان لی‌کردوه‌، ئه‌ویش پێی دان، دیسان داوای لی‌کردوه‌، ئه‌ویش پێی دان، تا ئه‌وه‌ی هه‌یبوو نه‌یما.

ئینجا فه‌رموی: "هه‌رچی هه‌م بی‌ت له‌ شتی باش، لی‌تان ناشارمه‌وه‌، هه‌ر که‌ سی‌کیش خۆبگری‌ت له‌ داواکردن، خوای گه‌وره‌ به‌وای ده‌پاری‌زیت و پێی ده‌به‌خشیت، هه‌ر که‌ سی‌کیش داوای مال و سامان له‌ خوا بکات، خوای گه‌وره‌ پێی ده‌دات، هه‌ر که‌ سی‌کیش داوای ئارامگرتن بکات، خوای گه‌وره‌ ئارامی پێی ده‌به‌خشیت، هه‌ر به‌خششی که‌ دراییته‌ که‌ سی‌ک هیتندە‌ی ئارامگرتن، چاکتر و گه‌وره‌تر نه‌بووه‌."^(۲)

هه‌ر له‌م باره‌یه‌وه‌، چه‌ڕۆکی ئه‌وانه‌ی له‌ جه‌نگی ته‌بوک هاتنه‌ خزمه‌ت پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ داوایان لی‌کرد و لا‌خیان پێی بدا بۆ سواربوون و جیه‌ادکردن، پیغه‌مبه‌ریش داوای لی‌بوردنی لی‌کردن چونکه‌ هیچ و لا‌خی نه‌بوو پێیان بدا.

خوای گه‌وره‌ فه‌رموی: ﴿لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَحْدُوثُ مَا يَنْفُقُونَ حَرْجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ

^(۱) فتح الباری (۳/۲۳۶).

^(۲) بوخاری (۲۴۶۹) و موسلیم (۱۰۵۳) گێڕاوه‌تیانه‌وه‌.

عَفُورٌ رَجِيمٌ ﴿٩١﴾ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ ﴿٩٢﴾ التوبة: ٩١-٩٢

واتای هه‌ردوو ئایه‌ته‌که: (لاواز و نه‌خۆش و نه‌وانه‌ش که خه‌رجییان ده‌ست ناکه‌وێت، هیچ گونا‌ه و گله‌یه‌کیان له‌سه‌ر نه‌یه (له به‌شداری نه‌کردنی غه‌زادا) کاتێک دڵسۆز بن بۆ خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی، له‌سه‌ر ئه‌و چاکه‌خواز و پاکانه هیچ جو‌ره گله‌یی و ره‌خنه‌یه‌ک نییه، خوای گه‌وره لیخۆش بووه و میهره‌بانیشه. (٩١) هه‌روه‌ها گله‌یی و ره‌خنه نییه له‌سه‌ر ئه‌و که‌سانه‌ی که دێن بۆ لای تو بۆ ئه‌وه‌ی و لا‌خی سواریان بۆ په‌یدا بکه‌یت و بێن بۆ جیهاد، تۆش ده‌لێت: هیچ شک نابهم تا بتانده‌می بۆ سواری (نێتر به نا‌ئومیدی) گه‌رانه‌وه‌و چاویان فرمێسکی لێ ده‌پژا له خه‌فته‌دا ئه‌سڕینی لێ ده‌باری چونکه هیچ شک نابهن بییه‌خشن و خه‌رجی بکه‌ن).

ئه‌بو موسای ئه‌شعهری ﷺ ده‌لێت: له‌گه‌ل کۆمه‌لێک له ئه‌شعهریه‌کان بۆ داواکردنی و لا‌خ هاتینه خزمه‌ت پیغه‌مبه‌ر ﷺ.

فرمووی: "سوێند به خوا له‌سه‌ر پشته‌ی و لا‌خ هه‌لتانگرم، هیچم نییه پێداتان بده‌م له و لا‌خ تا سواری بن".

ده‌لێت: ماینه‌وه تا ئه‌وه‌نده‌ی خوای گه‌وره وێستی، پاشان هه‌ندێک وشته‌ی بۆ هێنان، فرمانی پێکردین سێ وشته‌ هه‌لبێترین (ته‌مه‌نیان له نیوان ٣ بۆ ١٠ سال، ره‌نگ سپی و قه‌له‌و).

کاتێک ده‌رچوین، هه‌ندێکمان به یه‌که‌تریمان گوت: خوای گه‌وره به‌ره‌که‌ت ناخاته ناومان، چونکه هاتینه لای پیغه‌مبه‌ری خوا بۆ و لا‌خ، سوێندی بۆ خواردین که سوارمان ناکات، پاشان سواری کردین. چوونه لای و هه‌واله‌که‌ی پێدا.

ئه‌ویش فرمووی: "من سوای نه‌کردوون، به‌لکو خوای گه‌وره سواری کردوون، سوێند به خوا گه‌ر خوا وێستی له‌سه‌ر پێت من سوێند ناخۆم، پاشانیش گه‌ر شتێکی باش‌ترم بینی، که‌فاره‌تی سوێنده‌که‌م ده‌ده‌م و شته‌ باشه‌که ئه‌نجام ده‌ده‌م" ^(١).

پێویستی هه‌زارانی ده‌خسته‌ پێش پێویستی که‌س و کاره‌که‌ی:

عه‌لی ﷺ ده‌لێت: فاتیمه گله‌یی لای پیغه‌مبه‌ری خوا کرد له‌باره‌ی ئه‌و ده‌ستاره‌ی هه‌یبوو، ئینجا کاتێک چووه لای داوای خزمه‌تکاریکی لێکرد، له کاتی سه‌ردانیدا پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له مال نه‌بوو، قسه‌که‌ی بۆ خاتوو عایشه گێڕایه‌وه.

^(١) بوخاری (٢١٣٣) و موسلیم (١٦٤٩) گێڕاوه‌تیانه‌وه.

که هاته وه پېی راگه یاند.

عہلی ده لیت: پېغه مېر ښځه هاته لامان، نه و کات له ناو جیگا بووین، ویستمان هه لېستینه وه، فہرموی: "له جیگای خوتان بن"، هات له لای خواره وه له نیوانمان دانیش، تا فینکایی پیہه کانی گه یشته سینگم.

فہرموی: "نایا شتیکتان پی بلیم له خزمه تکار باشر بیت؟، نه گهر چوونه سهر جیگا، نه و سی و چوار جار بلین (الله اکبر) و سی و سی جار بلین (الحمد الله) و سی و سی جاریش بلین (سبحان الله) نه و له خزمه تکار بوتان باشره ^(۱)".

له گپړانه وهی عہلدا ښځه هاتوه، پېغه مېر ښځه فہرموی: "پیتان نادم، ناهیلیم خه لکی مه ژاری (صوفه) سکیان له برسپیه تی بکوشن". جاریکیان فہرموی: "خزمه تکار به نیوه بدهم و خه لکی مه ژاری (صوفه) ش سکیان له برسپیه تی لول بدریت ^(۲)".

موه له ب ده لیت: (پېغه مېری خوا ښځه کچه کی خوی فیړه نه و زیکره کرد که سوودی بو ناخبره ز زیاتره، ریژی نه هلی (صوفه) شی گرت، چونکه نه و خه لکه هه ژاره خویان ته رخان کردبو بو گوئی بیستبوونی زانست و سوننه، وازیان له سکی خویان هینابوو، حه زیان له به ده سته پتانی مال و مندا ل نه بوو، نه فسی خویان له خوی گه وره کپی بوو

به ناما ژده دان بو کاسبی کردن یارمه تی دده دان، هو شداری پیده دان له ده ست پانکردنه وه: نه بو موړه پړه ښځه ده لیت: پېغه مېری خوا ښځه فہرموی: "هر که سیڅ ده ست له خه لک پان بکاته وه، ته نیا بو زدیوونی پاره و مالی، نه و بیگومان داوی پشکری ناگری کردبو، جا هر که سیڅ حه ز ده کات با پشوک که بچوک بکاته وه یان زیادی بکات ^(۳)".

هر له نه بو موړه پړه وه ښځه: پېغه مېری خوا ښځه فہرموی: "سویند به وکسه ی گیانی منی به ده ست، گهر یه کیڅ له نیوه گوریسیڅ به ده ست وه بگریت و باوه شه داریک به پینیت، باشره له وهی ده ست له که سیڅی تر پان بکاته وه، نینجا یان بیداتی یان په تی بکاته وه ^(۴)".

پیشه ی دار کردن سهریاری نه وهی پیشه یه کی قورسه، له وانه یه خه لک به پیشه یه کی که م ته ماشای بکات و قازانجیکی که میشی هیه، هیشتا باشره له بیکاری و ده ست پانکردنه وه له خه لک.

^(۱) بوخاری (۳۱۳۳) و موسلیم (۲۷۲۷) گپړاوه تیا نه وه.

^(۲) نه حمده (۵۹۷) گپړاوه تیه وه، نه حمده شاکر و الارناؤط به "سه حیح" یان داناوه.

^(۳) فتح الباری (۱۲۴/۱۱).

^(۴) موسلیم (۱۰۴۱) گپړاوه تیه وه.

^(۵) بوخاری (۱۴۷۰) و موسلیم (۱۰۴۲) گپړاوه تیا نه وه.

پیغمبهری هانی کارکردنی داوه، ئاماژدی به‌ گه‌وره‌یی کاری باش کردووه:

کشتوکال:

ئهنه‌سی کۆری مالیک ﷺ ده‌لێت: پیغمبهری خوا ﷺ فرمووی: "هیچ موسلمانێک نییه‌ نه‌مامێک بچینیت، یان کشتوکالێک بکات، جا بالنده‌ یان مرووف یان ئاژه‌لێک لێی بخوات، ئه‌وا هه‌ر چاکه‌ی بۆ ده‌نوسری"^(۱).

نه‌وه‌وی ده‌لێت: ئه‌م فرموده‌یه‌ گه‌وره‌یی چاندن و کشتوکال ده‌رده‌خات، پاداشتی بکه‌ره‌که‌ی نه‌بپاوه‌یه‌وه‌، تا ئه‌و کاته‌ی چاندن و کشتوکاله‌که‌ی مابیت، نه‌وه‌شی لێی به‌ره‌م دیت هه‌تا روژی دوایی^(۲).

هه‌ر له‌ ئهنه‌سه‌وه‌ ﷺ: پیغمبهری خوا ﷺ ده‌فرمویت: "گه‌ر روژی دوایی هات، له‌ ده‌ستی به‌کێتکان شه‌تله‌ نه‌مامێک هه‌بوو، گه‌ر توانی به‌ر له‌وه‌ی هه‌لبستیت شه‌تله‌که‌ بچینیت، با بیچینیت"^(۳).

پیشه‌سازی:

مېقدام ﷺ ده‌لێت: پیغمبهری خوا ﷺ ده‌فرمویت: "هیچ که‌سێک خواربێک ناخوات باشتربیت له‌ خواردنی ده‌ستی خۆی، پیغمبهری خوا داود علیه‌السلام له‌ به‌ره‌می ده‌ستی خۆی ده‌بخوارد"^(۴).

ابن حجر ده‌لێت: حیکمه‌ت له‌ باسکردنی داود به‌ ته‌نیا، له‌ خواردنی به‌ره‌می دروستکراوی خۆی، له‌ کاتی‌کدا ئه‌و پێویستی به‌ کارکردن نه‌بووه‌، چونکه‌ پادشای سه‌ر زه‌وی بووه‌، وه‌ک خوای په‌روه‌ردگار ئاماژه‌ی بۆ ده‌کات.

به‌لکو ویستویه‌تی خواردن به‌ رێگه‌یه‌کی دروست و باش بخوات، بۆیه‌ پیغمبهری خوا ﷺ چیرۆکی ئه‌و پیغمبهره‌ی کردۆته‌ به‌لگه‌ بۆ به‌ ده‌سته‌ینانی خواردن له‌ به‌ره‌می ده‌ستی^(۵).

بازرگانی:

خوای په‌روه‌ردگار ده‌فرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ﴾ النساء: ۲۹ واتای ئایه‌ته‌که‌ (ئه‌ی

^(۱) بوخاری (۲۳۲۰) و موسلیم (۱۵۵۳) گێژاوه‌تیانه‌وه‌.

^(۲) شه‌رحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۲۱۳/۱۰).

^(۳) ئه‌حمه‌د (۱۲۵۶۹) گێژاوه‌تییه‌وه‌، و ئه‌لبانی له‌ (صحیح الجامع ۱۴۲۴) به‌ "سه‌حیح" ی داناوه‌.

^(۴) بوخاری (۱۹۶۶) گێژاوه‌تییه‌وه‌.

^(۵) فتح الباری (۲۰۶/۴).

ئەوانەي باوەرتان ھێناو ھەڵ و سامانی یەکتەر بەناحەق و بەبێ بەرامبەر مەخۇن لەنیوان خۆتاندا، مەگەر بازەرگانیەك بێت و لەسەر رەزامەندی ھەموولایەكتان بێت).

ئێبەن عەباس رضی اللہ عنہ دەلالت: پێشتر (عەكاز و مەجنە و ذوالمجان) لە سەردەمی نەفامیدا بازار بوون، كاتێك ئیسلام ھات، لە ترسی توشبوون بە گوناھ لە مەراسیمی ھەجدا وازیان لە بازار و بازەرگانی ھێنا. ئینجا ئەم ئایەتە داوەی: ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ﴾ البقرة: ۱۹۸ واتە: (ھیچ گوناھبار نابێ ئەگەر لەكاتی ھەجدا لە فەزلی پەرورەدگارتان، خۆتان بە ھەر ھەر بکەن) ^(۱).

ئاگاداری: (فی مواسم الحج): ئەمە خۆبەدەستی ئێبەن عەباسە، خۆبەدەستی ھەیکە شازە، ھۆكەمەکی لە لای زانایان ھۆكمی تەفسیرە ^(۲).

عروە ی باری رضی اللہ عنہا دەگێڕێتەو ھە پیتغمبەر ﷺ دیناریکی پێدا بۆ ئەو ھەیکە پێ بکێت، ئەویش دوو مەپی پێ کێی، یەکیانی بە دیناریك فرۆشت، ئینجا دیناریك مەپیکی ھێناو ھە لای، ئەویش دوو مەپی بەرەكەتی لە کپین و فرۆشتندا بۆ کرد، فەرموی: "خوای گەر بەرەكەت بخاتە کپین و فرۆشتنت".

بۆیە تەنانت خۆلشی کپیایە قازانجی لی دەکرد ^(۳).

پیتغمبەر ئان چەندان کار و پێشەیان کردوو، ئەوانە:

شوانی: ئەو ھۆرەپرە ﷺ دەلالت: پیتغمبەری خوا ﷺ فەرموی: "خوای گەر ھێچ پیتغمبەری پەوانە نەکردوو، شوانی نەکردبێت".

ھاوئەلان فەرمویان: تۆش؟ فەرموی: "بەلی، من لە بەرامبەر چەند درەمەمێك بۆ خەلکی مەككە شوانیم کردوو" ^(۴).

ئاسنگەری: خوای پەرورەدگار دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِنْ فَضْلِنَا يَنْجِبُ الْأَوْدِيَّ مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَالنَّالَةَ الْحَدِيدَ ۚ إِنَّ أَعْمَلَ سَخِغَتٍ وَقَدَّرَ فِي الْأَسْرِ وَأَعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ سبا: ۱۱-۱۰

^(۱) بوخاری (۴۵۱۹) گێراوەتیو.

^(۲) فتح الباری (۵۹۵/۳).

^(۳) بوخاری (۳۶۴۳) و ترمذی (۱۲۵۸) گێراوەتیانەو.

^(۴) بوخاری (۲۲۶۲) گێراوەتیو.

واتای هه‌ردوو ئایه‌ته‌که: (سویند به‌خوا به‌راستی ئیمه‌ ریز و بایه‌خیکی زۆرمان به‌خشی به داود له‌لایه‌ن خۆمانه‌وه، (فه‌رمانمان داوه): ئه‌ی کێوه‌کان و بالنده‌کان ته‌سبیحات و سروودی ستایشی له‌گه‌لدا بلێنه‌وه، هه‌روه‌ها ئاسنیشمان بۆ نه‌رم کرد (۱۰) هه‌روه‌ها فه‌رمانمان پێدا که: چه‌نده‌ها که‌لوپه‌لی جه‌نگی فراوان دروست بکه، ئه‌لقه‌ و ته‌نینه‌کانیشی به‌ ریکوپێکی ریک بخه‌ و له‌ یه‌کیان تێه‌لکیش بکه، هه‌روه‌ها فه‌رمانمان پێدان: کار و کرده‌وه‌ی چاکه‌ نه‌جام بده‌ن، دلنیاش بن که‌ من بینام به‌و کارو کرده‌وانه‌ی که‌ ده‌یکه‌ن).

دارتاشی: ئه‌بو موهره‌یره رضی اللہ عنہ ده‌لێت: پیغمبهری خوا ﷺ فه‌رموی: "زه‌که‌ریا رضی اللہ عنہ دارتاش بووه." ^(۱)

له‌ سووده‌گانی ئه‌م فه‌رمووده‌یه:

- دارتاشی له‌ که‌سایه‌تی پیاو که‌م ناکاته‌وه، به‌لکو پیشه‌یه‌کی گه‌وره‌یه.
- چاکه‌ و پیاوه‌تی زه‌که‌ریا رضی اللہ عنہ ده‌رده‌خات، که‌ کاسب بووه‌ له‌ به‌ره‌می ده‌ستی خۆی ده‌بخوارد.

به‌م شیوه‌یه‌ میراتگرانی پیغمبهران له‌ زانایان و پیاوچاکان، نازناوه‌کانیان ده‌ریده‌خات که‌ خاوه‌ن پیشه‌ بوونه: له‌ نمونه‌ی: البرّاز (کوئال فرۆش)، الجصاص (گه‌چ فرۆش)، الجزّار (گوشت فرۆش)، الزّجاج (شوشه‌دروسته‌گه‌ر)، الحداد (ئاسنگه‌ر)، الحذاء (پێتلاو دروو) و چه‌ندانی تر.

به‌لام ته‌مه‌لێ و دانیشتنی بیکاری به‌ بێ هۆ، ئه‌مه‌یان زه‌مکراو و خراپه‌، بۆیه‌ پیغمبهری خوا ﷺ هیچ به‌شێکی بۆ که‌سی ته‌مه‌ل له‌ ده‌سکه‌وتی موسلمانان دانه‌ناوه، ئه‌مه‌ش بۆ ئه‌وه‌ی هانی ئه‌وانه‌ بدات که‌ توانایان هه‌یه‌ کار و کاسبی حه‌لال بکه‌ن، فه‌رموی: "سه‌ده‌قه‌ و زه‌کات بۆ که‌سی ده‌ولمه‌ند و که‌سی به‌هێز و جه‌سته‌ساخ دروست نیه‌" ^(۲).

عه‌بدوللای کوپی مه‌سعود ده‌لێت: به‌ راستی من رقم له‌و که‌سه‌یه‌ کاتیک ده‌یبینم ده‌ستبه‌تاله‌، نه‌ هیچی بۆ دنیا نه‌ بۆ ناخیره‌تی هه‌یه‌ ^(۳).

^(۱) موسلیم (۲۳۷۹) گێراوه‌تیه‌وه.

^(۲) ترمذی (۶۵۲) و ابو داود (۱۶۲۴) له‌ عه‌بدوللای کوپی عومه‌روه رضی اللہ عنہ گێراوه‌تیانه‌وه، ئه‌لبانی له‌ (الارواء ۸۷۷) به‌ "سه‌حیح"ی داناوه.

^(۳) ابن أبی شیبه‌ (۲۴۵۶۲) گێراویه‌تیه‌وه.

سوفیانی الثوری دەلێت: پێیۆستە لەسەرت کاری پالەوانان بکەى، کاسبی حەلال و بەخشین بۆ مال و منداڵ ئەنجام بدەى ^(۱).

پەندیکى عەرەبى ھەبە دەلێت (احفر بیراً، وطمّ بیراً، ولا تعطل أجيراً) ^(۲): واتە پێیۆستە گەنجان بە کاربخرین و لێپاڤین لە کاسبیکردن، پارە بە بێ بەرامبەر وەرنەگرن، تەنانت ئەگەر ناچار ببێت بە کاریان بخەیت بۆ کارێک سودیشى نەبێت، چونکە پاهێنانیان لەسەر کارکردن و جددیت و وازھێنان لە بیکارى بە پێرۆزترین سود دادەندریت. شاعر دەلێت:

اهجر النوم في طلب العلاء	وصل الصبح دائباً بالمساء
والتمس بالمسير في كل قطر	رتبة العارفين والحكماء
إن أمضى الرجال من كان مسهماً	نافذاً في حشاشة الغرباء
إنما الأرض الفضاء كتابٌ	فاقرؤه معاشر الأذكاء

بۆی روونکردنەوە کە ھەژاری راستەقینە کێیە؟ ڤەرمووی: "ھەژار ئەو کەسە نییە، لە دەوری خەڵک دەسوڤێتەو و داواى لوقمەنانێک یان دوو لوقمەنان، یان داواى دەنکە خورمايەک یان دوو دەنکە خورما دەکات".

گوتیان: ئەى ھەژار کێیە ئەى پیتغمبەرى خوا؟

ڤەرمووی: "ئەو کەسە یە کە دەولەمەندیك نابینێتەو یارمەتى بدات، یان بە حالى بزانیّت، پێى ببەخشیت، ناچیت خوڤشى داوا لە خەڵک بکات" ^(۳).

واتە: ھەژاری راستەقینە، کە شاھەنى پێى بەخشینە، ئەو نییە دەچیتە لای خەڵک، بەلکو ئەو کەسە یە دەولەمەندیك نابینێتەو یارمەتى بدات و بە حالى بزانیّت، ئەمەش واتای وانییە کە ئەو کەسە ی بە دەوری خەڵک دەسوڤێتەو و داوا لە خەڵک دەکات ھەژار نییە، بەلکو ھەژاری تەواو نییە ^(۴).

^(۱) حلیۃ الاولیاء (۳۸۱/۶).

^(۲) مجمع الامثال (۲۳۰/۱)، مانای پەندەکە: بیریك ھەلکەنە، بیریك پریکەرەو، بەلام کریکارێک بیکار مەکە (و)

^(۳) بوخارى (۱۴۷۶) و موسليم (۱۰۳۹) لە ئەبو ھورەیرە ؓ گێراوەتیانەو.

^(۴) شەرحى نەوہوی لە سەحیحى موسليم (۱۲۹/۷).

له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا فه‌رمانی ده‌کرد به‌ هه‌ژار ببه‌ خشن، نه‌گه‌ر شتیکی که‌میش بی‌ت:

که‌سی هه‌ژار و نه‌دار مافیان هه‌یه، په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾. الذاریات: ۱۹ هه‌روه‌ها ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ﴾. لِّلْسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ. المعارج: ۲۶ واته: (نه‌وانه‌ی که‌ به‌شتیکی دیاریکراو له‌ سامانیاندا هه‌یه (۲۴) بۆ هه‌ژاری داواکار و بی‌ نه‌وای داوانه‌که‌ن).

السعدی ده‌لێت: ئه‌و مافه‌ و لجه‌، سونه‌تیشه‌، بۆ ئه‌وه‌ ژانسه‌ی لواله‌ خه‌ك ده‌که‌ن، بۆ ئه‌وانه‌شی لوالا ناکه‌ن^(۱).

بۆیه‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ هانی به‌خشینی بۆ هه‌ژاران ده‌دا، ته‌نانه‌ت که‌ر به‌ شتیکی که‌میش بی‌ت، عه‌بدولره‌حمانی کوپی به‌حید له‌ داپیری خۆی (دایکی به‌حید) ده‌گیرێته‌وه‌، ئه‌و له‌و ئافره‌تانه‌ بووه‌ به‌یعه‌تیان دایه‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ، ده‌لێت: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، هه‌ژاران دینه‌ به‌ر ده‌رگام، شتیك نابینم پێیان بده‌م.

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فرمو‌ی: "که‌ر هه‌یج نه‌بی‌ت ته‌نیا سمیکی سوتاو، ئه‌وا پێیان بده‌"^(۲). مه‌به‌ست له‌ "سمی سوتاو"، پێدانی شتیکی بچوکه‌ به‌ هه‌ژار، واته‌ هه‌ژار په‌ت مه‌که‌نه‌وه‌ تا شتیکی ده‌ده‌نی، ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر شتیکی که‌م به‌هاش بوو وه‌ك سمیکی سوتاو هه‌ر پێی بده‌"^(۳). له‌ گیرانه‌وه‌یه‌کی عه‌مری کوپی موعازی ئه‌نساری ده‌لێت: هه‌ژاریك له‌به‌ر ده‌رگای مالیان وه‌ستا، داپیری پێی گوت: خورمای پێی بده‌ن.

گوتیان: ئاخ‌ر نیمانه‌.

گوتی: شو‌ربای پێی بده‌ن.

گوتیان: سه‌یره‌.. ده‌توانین شتیکی پێی بده‌ین که‌ نیمانه‌.

گوتی: من گویم له‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بووه‌ ده‌یفه‌رمو‌و: "هه‌ژار په‌ت مه‌که‌نه‌وه‌، که‌ر به‌ پێدانی سمی سوتاویش بی‌ت"^(۴).

(۱) ته‌فسیری السعدی (۸۰۸/۱).

(۲) ئه‌بو داود (۱۶۶۷) و ترمذی (۶۶۵) و النسائی (۲۵۷۴) گیراوه‌تیانه‌وه‌، ئه‌لبانی له‌ (صحیح الجامع ۱۴۴۰)

به‌ "سه‌حیح" ی داناوه‌.

(۳) تحفة الاحوذی (۲۵۸/۳).

(۴) نه‌حمه‌د (۲۵۵۰۷) گیراوه‌تیانه‌وه‌.

هەولێ دەدا، ھاوسەرگیری بۆ کەسانی باشیان بکات:

ئەو بە زەهەى ئەسلىمى ﷺ دەلێت: ئەنسارپیه کان گەر کچێک یان بێوژنیکیان هەبوایە، بە شوویان نە دەدا تاوێ کو پرسیان بە پیتغمبەر ﷺ نە کردبایە، کە ئایا پتویستی پتیی هەیه یان نا؟

پیتغمبەری خوا ﷺ جارێکیان بە پیاویکی ئەنساری گوت: "کچەکم بەدەری".

گوتی: بەلێ بە سەر بەرزپیه وه ئەى پیتغمبەری خوا.

فەرمووی: "بەلکو من بۆ خۆم نامەوێت".

گوتی: ئەى بۆ کێ ئەى پیتغمبەری خوا؟

فەرمووی: "بۆ جوله ییبب".

پیاوێ کە گوتی: ئەى پیتغمبەری خوا با راوێژ بە دایکی بکەم.

چووێ لای دایکی: گوتی: پیتغمبەری خوا ﷺ داخوای کچەکەمانى کردووێ.

دایکی گوتی: بێگومان بە چاوان.

گوتی: بۆ خۆى نییه، بەلکو بۆ جوله ییبب داخوای دەکات.

گوتی: جوله ییبب! جوله ییبب! جوله ییبب! سوێند بە خوا شووی پتیی ناکات.

کاتێک ویستی بڕوات و بجێتە خزمەتى پیتغمبەرى خوا ﷺ بۆ ئەوێ هەوالی دایکەکەى

پتیی رابگەینێت، ئەو کات کێژۆلێ کە هەلسا و گوتی: "کێ داخوای منى کردووێ لە ئێوه؟".

دایکی پتیی راگەیاندا.

کێژۆلێ کە گوتی: ئایا داوای پیتغمبەرى خوا ﷺ رەت دەکەنەوه؟

بمبەنە لای، بە دلنایی ئەو بە فەرۆم نادات.

باوکی بڕدیە خزمەت پیتغمبەرى خوا ﷺ و پتیی راگەیاندا و گوتی: ئەمە بۆ تۆ؟

ئەویش دایە جوله ییبب.

پیتغمبەرى خوا ﷺ بۆ غەزایەك دەرچوو، کاتێک خوای گەورە دەسکەوتی شەرى

پێدان، بە ھاوێلانی فەرموو: "کەسێکتان لە دەستداوه؟".

گوتیان: فلانکەس و فلانکەسمان لە دەستداوه.

فەرمووی: "سەیریکەن، بزانن کەسى تەرتان لە دەستداوه؟".

گوتیان: نەخێر.

فەرمووی: "بەلام من جوله ییببم لى ون بووه".

گوتی: لەناو کوژراوێ کان بە دوایدا بگەپین.

بەدوايدا گەپان، لەناو ھەوت كەسى كۆزراو دۆزىانەو ھە موويانى كوشتبوو، پاشان كوشتبوويان، گوتيان: ئەي پېئەمبەرى خوا ئەمە خۆيەتى لەناو ھەوت كەس دايە كە خۆي كوشتوونى و دواتر كوشتوويانە.

پېئەمبەرى خوا ﷺ چو ھە سەرى، ئينجا ھەرمووى: "ھەوت كەسى كوشت و ئينجا كوشتوويانە، ئەو لە منە و منيش لەوم، ئەو لە منە و منيش لەوم".

پاشان پېئەمبەرى خوا لەسەر دەستى خۆي ھەلگرت، گۆريان بۆ ھەلگەند، ھيچ نەبوو لەسەرى دابنن، تەنيا دەستى پېئەمبەرى خوا ﷺ نەبىت، پاشان لەناو گۆپى دانا. باس نەكراو ھە شوشتوويەتى.

ئىسحاقى كۆپى عەبدوللای كۆپى ئەبو تەلحە بۆ ثابتى گىپرايەو ھە گوتى: ئايا دەزانى پېئەمبەرى خوا ﷺ چ دوعايەكى بۆ خىزانەكەى كرد؟

ھەرمووى: "خوايەگيان خىرى بەسەردابىزى، ژيانى ناخۆش نەكەى".

ثابت گوتى: لە دواى ئەو ھيچ ئافرەتتىكى ئەنسارپ ھىندەى ئەو دەستكراو ھە بەخشەر نەبوو^(۱).

عەبدولموتەللىبى كۆپى رەبيعە دەلئىت: جارىكيان رەبيعەى كۆپى حارس (ئامۆزاي پېئەمبەر ﷺ) و عەباسى كۆپى عەبدولموتەللىب گەيشتنە يەكتر، گوتيان: گەر ئەو دوو كورپانەمان (موتەللىبى كۆپى رەبيعە و ھەزلى كۆپى عەباس) بنىرينە لای پېئەمبەرى خوا ﷺ، قسەى لەگەل بگەن بۆ ئەو ھەى لە سەدەقە و بەخشىن يارمەتيان بدات، ھەك چۆن دەدرىتە خەلكى بدرىتە ئەوانيش، ھەك خەلك بەشيان ھەبىت.

لە كاتىكدا ئەوان لەو ھالەتدا بوون، عەلى كۆپى ئەبوئاللىب ھات و لەلايان ھەستا، ھەردووكيان بابەتەكيان بۆ گىپرايەو.

عەلى كۆپى ئەبوئاللىب گوتى: ئەم كارە مەكەن، سویند بەخوا ئەو نايكات.

رەبيعە كۆپى حارس دووركەوتەو ھە گوتى: سویند بەخوا ئەم قسەى ناكەيت تەنيا لەبەر ھەسودى نەبىت لەسەر ئىمە، سویند بەخوا بویتە زاواى پېئەمبەرى خوا ﷺ كەچى ئىمە ھەسوديمان پىت نەبرد.

عەلى گوتى: بيانننن.

چوون.

(۱) ئەحمەد (۱۹۸۲۵) گىپراو تەيەو، شەيب الارناؤوط دەلئىت: سەنەدەكەى لەسەر مەرجى موسلىم "سەحيح"، يەكەم چىرۆكى غەزا لە سەحيحى موسلىم (۲۴۷۲).

عەلى كراسه كەى خۆى راخست و له سەرى پالگه وت، گوتى: من باوكى حەسەنم، سويند به خوا لىم جىگايه هەلناستم تا كوپه كانتان به وهلامى پېغه مېرى خوا ﷺ بۆ داواكارىيه كه تان نه گه پېته وه.

دهلئيت: كاتيك پېغه مېر ﷺ نوږى نيوه پوى كرد، پيش نهو چووينه ماله وه، له لاي ماله وهى وه ستاين تا هات، گوڼى گرتين و فهرمووى: "نه وهى له دلتاندايه دهريكه ن". له گه لى چووينه ژوره وه، نهو روزه له لاي مالى زهينه بى كچى جهش بوو.

يه كمان بهوى ترى گوت: تو قسه بكه، پاشان يه كمان قسهى كرد و گوتى: نهى پېغه مېرى خوا تو باشتري كەسى، باشتري كەسى له گه ياندنى په يوه ندى خزمایه تى، وا ته مه نمان گه يشتو ته ژنه پشان، هاتووين بۆ نه وهى فهرمانى پيدانى هەندىك سەده قه و به خشيمان بۆ بكەى، وهك چوڼ خه لك به شى هه يه و وهريده گريت.

ماوه يه كى دريژ بى دنگ بوو، تا ويستممان بوى دووباره بكهينه وه، زهينه ب له پشت حىجاب وه ئاماژهى بۆ كردين قسهى له گهل نه كەين.

پاشان پېغه مېر ﷺ فهرمووى: "سەده قه بۆ خزم و كەس و كارى موحه مەد نابيت، چونكه بريتييه له پيسى مالى خه لك، بۆيه نه بۆ موحه مەد نه بۆ كەس و كاريشى نابيت...

بۆم بانگى مەحمىه كوپى جهزه بكەن"، پياوڼكى بنه مالهى بهنى نه سەد بوو، پېغه مېرى خوا ﷺ بۆ كاروبارى پېنجىكى سەده قه و زهكات داينا بوو له گهل نه وفه لى كوپى حارسى كوپى عه بدولموته لىب.

دهلئيت: هاتن، به مەحمىه فهرموو: "كه كهت بده فه زلى كوپى عه باس"، نه ویش رازى بوو پى بدا.

به نه وفه لى كوپى حارسى فهرموو: "توش كه كهت بدهم نه م كوپه"، مەبه ستى من بوو - راوى فهرموده كه عه بدولموته لىب -، نه ویش رازى بوو پىمى بدا.

به مەحمىه فهرموو: "له پېنجىك هينده و هينده يان پى بده"^(۱).

ههروه ما نه م به خشنده يه پېغه مېرى خوا ﷺ له چيرۆكى هاوسه رگيرى بۆ نهو گه نجهى ماره يى نه بوو بيداته نهو كچهى خوى پيشكهش كړد بوو.

^(۱) موسليم (۱۰۷۲) گيزاوه تيه وه، پيشتر باسكراوه.

سه‌هلی کورپی سه‌عد ﷺ ده‌لێت: ئافره‌تێك هاته‌ خزمه‌ت پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، پێی گوت: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، هاتووم خۆم پیشكه‌شی تۆ کردووه‌، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ سه‌هیری کرد، پاشان سه‌هیریکی سه‌ره‌وه‌ی کرد، دواتر سه‌ری داگرت. ئافره‌ته‌که‌ کاتێک زانی پیغه‌مبه‌ری نیازی بۆ خۆی نییه‌ دانیشته‌. پیاویک له‌ هاوه‌لان هه‌لسا و گوتی: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا گه‌ر تۆی نیازت پێی نییه‌، بۆ من بیه‌خوازه‌.

فرمووی: "هیچت هه‌یه‌؟".

گوتی: نه‌خیر سویند به‌ خوا ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا.

فرمووی: "بپۆ لای که‌سوکاره‌، بزانه‌ هیچت به‌ ده‌ست ده‌که‌وێت؟".

رۆیشت و گه‌راپه‌وه‌، گوتی: سویند به‌ خوا ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا هیچم ده‌ست نه‌که‌وت.

فرمووی: "داوا‌ی شتێک بکه‌، گه‌ر گوستیله‌یه‌کی ئاسنیش بیته‌".

رۆیشت و پاشان گه‌راپه‌وه‌، گوتی: نه‌خیر سویند به‌ خوا ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ته‌نانه‌ت گوستیله‌ی ئاسنیش، به‌لکو ئه‌وه‌ په‌شته‌ماله‌که‌مه‌.

سه‌هل ده‌لێت: کراسیکی ته‌واوی نه‌بوو، به‌لکو نیو کراسی هه‌بوو.

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فرمووی: "چ به‌ په‌شته‌ماله‌که‌ت ده‌که‌ی؟ گه‌ر تۆ له‌به‌ری بکه‌ی خێزانه‌که‌ت هیچی نابێت، گه‌ر نه‌ویش له‌به‌ری بکات، تۆ هیچت نابێت".

پیاوه‌که‌ مایه‌وه‌ تا مه‌جلیسه‌که‌ درێژه‌ی کیشا، پاشان بی ئومید بوو هه‌لسا، کاتێک پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بینی و مه‌جلیسه‌که‌ جێده‌هێلێت، بانگی کرد، کاتێک هات پێی فرموو: "چ ده‌زانی له‌ قورئان؟".

گوتی: ئه‌و سوپه‌ته‌ و فلانه‌ و فلانه‌ سوپه‌ته‌ و... ژماردی.

فرمووی: "نایا له‌به‌ر ده‌یاخوێنی؟".

گوتی: به‌لێ.

فرمووی: "بپۆ، به‌و قورئانه‌ی له‌گه‌ته‌ پیم دای"^(١).

^(١) بوخاری (٥٠٢٠) و موسلیم (١٤٢٥) گێڕاوه‌تیانه‌وه‌.

له سووډه کانی نهم فهرمووډهیه :

- به لگهی تډایه که دروسته ئافرهت خوی پیشکه شی پښتانه بهر څو بکات، نهم کاره ش ته نیا بۆ ئه و دروسته نه وه ک بۆ که سی تر، وه ک خوی گه وړه ده فهرمویت: **﴿وَأَمْرًا مُّؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَّكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ﴾** الأحزاب: ۵۰
- واتای ثایه ته که: (هر ئافره تیکی برودار نه گهر ویستی خوی پیشکه شی پښتانه بهر بکات و پښتانه بهریش ویستی ماره ی بکات، که نه میان تایبه تی تویه (ئهی پښتانه بهر څو نه ک نیمانداران).
- نه و که سی ده یه ویټ ئافره تی ک بخوازیټ دروسته سه یری بکات و یری لی بکاته وه.
- دروسته ئافرهت خوی نیشانی پیاویکی سالت بدات، بۆ نه وه ی بیخوازیټ.
- دروسته نه و که سی داوای شتیکی لی ده کری، گهر نه یویست نه نجامی بدات، بی دهنگ بیټ، بۆ نه وه ی که سی داواکار لی تی بکات و به په تکرده نه وه ی شه رمه زاری نه کات، ته نیا نه گهر که سی داواکار تینه گیشته نه و کات دروسته به راشکاوی پی بلیت.
- به لگهی تډایه که دروست نییه هاوسه رگیری نه نجام بدریت ته نیا به بوونی ماره یی نه بیټ، چونکه کیشه ناهیلټ و سودی بۆ ئافرهت هیه، به جوړیک گهر ته لاق به ر له گواستنه وه ی پوویدا، نیوه ی ماره یی وهرده گریټ، جا نه گهر ماره یی دیاری نه کرا، نه و کات پیویسته دیاری به ئافره ته که بدریت، گهر هاوسه رگیری بی ماره یی کرا دروسته، خوی گه وړه ده فهرمویت: **﴿لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَّعُوا بِالْمَعْرُوفِ﴾** البقرة: ۲۳۶
- واتای ثایه ته که: (هیچ گوناختان له سه ر نییه نه گهر ژنانیک ته لاق بدنه که هیشتا نه چوبونه لایان، یاخود ماره یتان بۆ دیاری نه کرد بوون، پیویسته له سه رتان هندی سامانیان بدنه ی، جا نه وه ی ده وله مهنده و زوری هیه و نه وه ی که هه ژار و که م دهسته (هرکه س) به پیی توانای خوی، نه م دیاری و یارمه تیانه به شیوه یه ک بیټ که باو بیټ و په سندی شرع بیټ).
- دروسته ماره یی که م بیټ یان زور بیټ، به گویره ی په زامه ندی هه ردولا، چونکه گوستیله ی ناسن نه و په یری که می ماره ییه.
- دروسته گوستیله ی ناسن وهریگریټ.

• دروسته سویند بخوریت، ته‌نانه‌ت گه‌ر داوای سویند خواردن نه‌کرایت و پئویستیش نه‌بیت.

• دروسته هاوسه‌رگیری بۆ که‌سی نه‌دار بکریت.

• دروسته گه‌وره‌ی خه‌لک، سه‌یری به‌رژوه‌ندی که‌سه‌کان بکات، رینوینیه‌که‌ی ببیته ئاسانکاری بۆیان.

• دروسته له‌به‌رامبه‌ر فیکردنی قورئان کرئ وه‌ربگریت^(۱).

هانیده‌دان ده‌سته‌به‌ری ماددی له‌ نیوان خۆیاندای بکه‌ن:

ئهو موسای ئه‌شعیری ﷺ ده‌لێت: پیغمبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموی: "ئه‌شعهریه‌کان گه‌ر خواردنیان له‌ شه‌ردا به‌رپایه‌، یان خواردنی منداله‌کانیان له‌ مه‌دینه که‌م بووایه‌، هه‌ر چی له‌ لایان مابایه‌وه‌ له‌ خواردن له‌ ناو یه‌ک کراس کۆیان ده‌کرده‌وه‌، پاشان له‌ نیوان خۆیان به‌ یه‌کسانی دابه‌شیان ده‌کرد، ئه‌وان له‌ منن و منیش له‌ وانم." ^(۲)

له‌ سووده‌گانی ئهم فه‌رموده‌یه‌:

• گه‌وره‌یی ئه‌شعهریه‌کان ده‌رده‌خات.

• گه‌وره‌یی کاری خۆنه‌ویستی و دلنه‌وایی یه‌کتری، هه‌روه‌ها گه‌وره‌یی تیکه‌لاوکردنی خواردن له‌ سه‌فه‌ردا و تیکه‌لاوکردنی له‌ کاتی که‌مبوونی و پاشان دابه‌شکردنی^(۳).

ئهمه‌ به‌ پرۆژه‌ی (سندوقی هاوکاری) ئهم‌پۆ ده‌چیت، یان نزیکه‌ لی، که‌ هه‌ندیک له‌ هۆز و قه‌بیل و خیزانه‌کان له‌ نیوان خۆیاندای دروستی ده‌که‌ن، که‌ هه‌ر یه‌که‌یان به‌ گوێره‌ی توانیان خۆیان به‌ شداری ده‌که‌ن، دواتر بۆ که‌سانی پئویست سه‌رف ده‌کریت.

تیپینی: له‌ زۆر له‌ ولاتانی ئیسلامی (سندوقی ده‌سته‌به‌ری کۆمه‌لایه‌تی) هه‌یه‌ که‌ پاشکۆی دامه‌زراو و ده‌سته‌ جۆراوجۆره‌کانه‌.

به‌لام به‌ داخه‌وه‌ به‌ پرسانی ئهم سندوقه‌ هه‌لده‌ستن پاره‌که‌ی ده‌خه‌نه‌ نیو بانکی ریبایی، له‌ و ماله‌ به‌ ریبایه‌دا یارمه‌تی که‌سانی پئویست ده‌ده‌ن!

به‌راستی ترسیان له‌ سه‌ره‌ فه‌رمایشتی خوای په‌روه‌رگار له‌ سه‌ریان جێبه‌جێ بیت: قُلْ هَرُ نُنِشْکُمْ بِالْآخِرِينَ اَعْمَلًا ۚ الَّذِینَ ضَلَّ سَعِیْهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْیَا وَهُمْ یَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ یُحْسِنُوْنَ صُنْعًا ۚ ۱۰۳-۱۰۴ الکهف:

^(۱) سه‌یری (فتح الباری ۲۱۴/۹)، شه‌رحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۲۱۴/۹) بکه‌.

^(۲) بوخاری (۲۴۸۶) و موسلیم (۲۵۰۰) گێژاوه‌تیه‌وه‌.

^(۳) شه‌رحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۶۲/۱۶).

واتەي دوو ئايەتەكە: (ئەي موحەممەد ﷺ پېيان بۆي: ئايا هەوالبی ئەو كەسانەتان بدمەي كە لە كار و كرده‌وه‌ياندا زۆر زەرەرەمەند و خەسارەتمەندن؟! (ئەوانە) ئەو كەسانەن كە هەول و كۆششيان لە ژيانى دنياىدا، بەزايە و بەهەدر چووه‌ لە كاتێكدا وایان دەزانى كە بەپاسى كاری چاك دەكەن و كرده‌وه‌ی ره‌وا ئەنجام دەده‌ن).

بنی مسجداً من غیر حلة فصار بحمد الله غیر موفق

كمطعمة الأيتام من كد فرجها لك الويل لا تزني، ولا تصدقي

واتە: مزگەوتیكى دروستكرد بە پارەى حەرام، سوپاس بۆ خوا سەرگەوتوو نەبوو

هەك ئەو ئافەرەتەي بە پارەى داوین پىسى منداڵە يەتیمەكانى بەختو دەكات هاوار بۆ تۆ، نە زینا بكە و نە خێر و بەخشینیش.

بۆ دەر بازبۆون لە هەژارى، بۆ هەندىك كاروبار رێنوینى دەكردن: ئەوانە:

• پەيوەندى خزمایەتى:

ئەنەسى كۆپى مالیک ﷺ دەلالت: گویم لە پېغمبەرى خوا ﷺ بوو دەیفەرموو: "هەر كەسێك حەز دەكات رزقى فراوان بێت و بەرەكەتى تێكەوتت، ئەمەنى درێژ بێت، بە پەيوەندى خزمایەتى بگەینیت" (۱).

سوود:

پرسیار لە شیخی ئیسلام ئیبن تەیمىيە كرا لە بارەى رزق: ئايا زیاد و كەم دەبێت؟ ئايا رزق بریتىيە لەوێ كە بەنده دەيخوات یان هەيەتى؟

فەرمووی: رزق دوو جۆرە:

یەكەمیان: خوای گەرە بەنده‌كانى فێر كرده‌وه كە ئەو رزقیان پێدەدات، ئەمەیان نەگۆرە.

دووەمیان: ئەوێ خوای گەرە نوسیویەتى و فریشتەكانى ئاگادار كرده‌وتەوه، ئەمەیان زیاد و كەم دەكات بە گۆرەى ھۆكارەكان، خوای گەرە فەرمان بە فریشتەكان دەكات رزق و رۆزى بۆ بنوسن، كاتێك پەيوەندى خزمایەتى دەگەینیت خوای گەرە بۆى زیاد دەكات.

(۱) بوخارى (۲۰۶۷) و موسليم (۲۵۵۷) گێراوەتیانەوه.

ئهو هۆکارانهشی دهبنه هۆی دهسکهوتنی رزق و رۆزی، کومه لیکن خوی گه وره دیاری کردوون، گهر وای دانابیت رزقی پیبه به خشیت به گویرهی ههول و تیکوشانی، نهوکات ههول و تیکوشانی بۆ ناسان دهکات، چونکه گهر قه دهری خوی گه وره وابیت ئهو رزقه ته نیا به تیکوشان پهیدا ببیت، ئهوا جگه له تیکوشان و ماندووبوون نه بیت به ههچی تر پهیدا نابیت، ئهگهر بیتو ئهو رزقهی خوی گه وره قه دهری و دانابیت بی ماندووبوون و تیکوشان پهیدا بیت، ئهوا بی سه ریشته و ماندووبوون دیته پیش، وهک مردنیک، میراتگرهکانی به بی ماندووبوون بۆیان دیت.

تیکوشان دوو جوهره: تیکوشانیک بۆ رزق دامه زراوه، وهک پیشه سازی و کشتوکال و بازرگانی. تیکوشانیک به دوعا و پشت بهستن به خوا و چاکه کردن له گهل دروستکراوهکانی، چونکه خوی گه وره له یارمهتی بهندهکهی دایه، تا ئهو کاتهی بهندهکهی له یارمهتی براکهی دابیت^(١).

• وازهینان له گوناوه:

ئوبان ﷺ ده لیت: پیغه مبهه ری خوا ﷺ ده فره مویت: "پیاو به هۆی ئهو گوناوهی توشی ده بیت، له رزق بی بهشی ده بیت"^(٢).

عه بدوللای کورپی عومره ﷺ ده لیت: پیغه مبهه ری خوا ﷺ فره مووی: "ئه ی کومه لی موهاجیران، له پینچ شت ئاگادارتان ده که مه وه، ئه گهر پیتی تاقیکرانه وه، په نا ده گرم له خوا که توشی نه بن:

به دپه وهشی به ده رناکه وتیت له ناو کومه لیک تا ئهو کاتهی خویان ئاشکرای نه که ن، نهوکات په تای تا عون و ئازار و ناخوشی له ناویان بلاو ده بیتته وه به جوړیک ئه وانی پیشووتر نه یاندی بیت.

فیل له پیاو نه و ته رازوو نا که ن، تا له بهرامبه ردا توشی قاتوقوپی و نه بوونی و ئۆرداری ده سه لات ده بن.

واز له زهکات دان ناهینن، تا له بهرامبه ردا توشی وشکه سالی ده بن، گهر له بهر ئازه لان نه بوایه باران نه ده باری.

(١) مجموع الفتاوی (٨/٥٤٠٥٤١).

(٢) ابن ماجه (٩٠) گیزاوه تیه وه، العراقی له (مصباح الزجاجة ١/١٥) به "حه سن" ی داناهه، شعيب الارناؤوط له (تحقيق ابن ماجه ٨٧٢)، الحاكم له (المستدرک ١٨١٤) و المنذري له (الترغيب والترهيب ٣٧٢٣) و به "سه حیح" یان داناهه، ئه لبانی له (ضعيق الجامع ١٤٥٢) به "زه عیف" ی داناهه.

به‌یمانی خوای گوره و پیغمبره‌که‌ی ناشکینن، تا له‌به‌رامبه‌ردا دوژمن به‌سه‌ریاندا زال ده‌بیّت و سه‌روه‌ت و سامانیان ده‌خوات.

گه‌ر ده‌سه‌لاتدارانیان حوکم به‌کتیپی په‌روه‌ریگار نه‌که‌ن، له‌به‌رامبه‌ردا خوای گوره‌وا ده‌کات ناخوشی بکه‌ویته نیوانیان^(۱).

ه‌روه‌ها ئیبن مه‌سعود ؓ له‌ پیغمبره‌روه ؓ ده‌گیریتنه‌وه که ده‌فهرمویت: "ه‌هر که‌سیک ریب‌ا زقر بخوات، له‌به‌رامبه‌ردا توشی که‌می و نه‌داری ده‌بیّت"^(۲).

● نه‌نجامدانی چه‌ج و عه‌مه‌ره:

پیغمبره‌ری خوا ؓ ده‌فهرمویت: "چه‌ج و عه‌مه‌ره نه‌نجام بده‌ن چونکه نه‌و دووانه ه‌ه‌ژاری و گونا‌ه لا ده‌به‌ن، وه‌ک چون موشه‌ده‌مه‌ی ناسنگ‌ر پیسی ئاسن لاده‌بات"^(۳).

● وازه‌ینان له‌ داواکردن له‌ خه‌لک:

نه‌بو که‌بشه‌ی نه‌نماری ؓ ده‌لّیت: گویم له‌ پیغمبره‌ری خوا ؓ فه‌رموی: "سی شت ه‌ن من سویندیان له‌سه‌ر ده‌خوم، مال و سامان به‌به‌خشین که‌م نابیت، ه‌هر به‌نده‌یه‌ک ستمی لیکرا و ئارامی له‌سه‌رگرت، له‌به‌رامبه‌ردا خوای گوره شکوی و سه‌ریه‌زی زیاد ده‌کات، ه‌هر به‌نده‌یه‌ک ده‌رگای سوالکردن و داواکردن له‌ خه‌لک بکاته‌وه، له‌به‌رامبه‌ردا خوای گوره ده‌رگای ه‌ه‌ژاری به‌سه‌ردا ده‌کاته‌وه"^(۴).

● پشتبه‌ستن به‌ خوا له‌ داواکردن رزق و رۆزی:

عومری کوپی خه‌تتاب ؓ ده‌لّیت: پیغمبره‌ری خوا ؓ ده‌فهرمویت: "که‌ر ئیوه به‌پاستی پشت به‌ خوا بیه‌ستن، به‌ پشتبه‌ستنی ته‌ولو، بیگومان رزقتان پی ده‌دات وه‌ک چون رزقی بالنده ده‌دات، کاتیک به‌یانیان به‌ برسیتی ده‌پوات و ئیولان به‌ تیری ده‌گیریتنه‌وه"^(۵).

مه‌به‌ست له‌م فه‌رموده‌یه نه‌وه‌یه که ده‌بیّت سه‌ره‌تا به‌ دلنیا‌یه‌وه فی‌ربین که هیچ که‌سیک رزق نادات جگه له‌ الله، که‌س ناب‌ه‌خشیت و وه‌رناگریته‌وه ته‌نیا نه‌و نه‌بیّت، پاشان به‌ جوانی و به‌ پشتبه‌ستن به‌خواوه داوای رزق بکه‌ن^(۶).

^(۱) ابن ماجه (۴۰۱۹) گیزاوه‌تیه‌وه، نه‌لبانی له (صحیح الجامع ۹۷۸) به "سه‌حیح" ی داناه.

^(۲) ابن ماجه (۲۲۷۹) گیزاوه‌تیه‌وه، نه‌لبانی له (صحیح الجامع ۵۵۱۸) به "سه‌حیح" ی داناه.

^(۳) النسائی (۲۲۷۹) له عبداللای کوپی عباس ؓ گیزاوه‌تیه‌وه، نه‌لبانی له (صحیح الجامع ۲۸۹۹) به "سه‌حیح" ی داناه.

^(۴) ترمذی (۲۳۲۵) گیزاوه‌تیه‌وه، نه‌لبانی له "صحیح الجامع ۳۰۲۴" به "سه‌حیح" ی داناه.

^(۵) ترمذی (۲۳۴۴) و ابن ماجه (۴۱۶۴) گیزاوه‌تیانه‌وه، نه‌لبانی له (صحیح الجامع ۵۲۵۴) به "سه‌حیح" ی داناه.

^(۶) تحفة الاحوذی (۷/۷).

هيندە لە مەلانیي ئومەتەتەكەي لە دونیا دەترسا، هيندە لە ھەژار بونيان نەدەترسا:

عەمپى كۆپى عەوف ﷺ دەگيرتەووە كە پېغەمبەرى خوا ﷺ ئەبو عوبەيدەي جەپراحي بۆ وەرگرتنى سەرمانە ناردە بەحرەين.

پېشوو تر پېغەمبەرى خوا ﷺ خەلگى بەحرەينى چاكساز كردبوو، عەلانى كۆپى حەزرەميشى كردە ئەمير لەسەريان.

ئەبو عوبەيدە بە پارە وپولى بەحرەين ھاتەو.

كاتىك ئەنسارپىيەكان گوتيان لە ھەوالى گەرانەو ھى ئەبو عوبەيدە بوو، بە كۆمەل ھاتنە نوێژى بەيانى لەگەل پېغەمبەر ﷺ، كاتىك نوێژى تەواو كرد، رېيان لىگرت.

پېغەمبەرى خوا ﷺ كاتىك ئەوانى بىنى زەردەخەنە گرتى.

پاشان فرموى: "وابزانم ئێوە گوتتان لىبوو كە ئەبو عوبەيدە بە شتىكەرە گەرلەو تەو؟".

گوتيان: بەلى ئەي پېغەمبەرى خوا.

فرموى: "مژدەتان لى بىت، ئومىد بخوازن بەو شتى پىتان خۆشە، سوپىد بەخوا لە ھەژار بونتان ناترسم، بەلكو دەترسم دونيا بەسەرتان زالى بىت، وەك چۆن بەسەر ئەوانى پىش ئێوەدا زالى بوو، بەرپەرەكانى لەسەر دەكەن، وەك چۆن ئەوان بەرپەرەكانيان دەكرد، بە ھىلاك دەچن وەك چۆن ئەوان بە ھىلاك چوون"^(۱).

ابن بطلال دەلىت: (ئەم فرمودەيە زىنەت و رازەويى دونياى تىدايە، پىويستە ئەو كەسەي چاوى پىدەكەوئىت خۆي لە خراپىيەكانى و تاقىكردنەو ھەكانى بپارىزىت، با دلى بە باقوبرىقى ئۆقرە نەگريت، بەرپەرەكانى خەلگى لەسەر نەكات)^(۲).

ئەبو دەردا ﷺ دەلىت: پېغەمبەرى خوا ﷺ ھاتە لامان، لە كاتىكدا ئىمە باسى ھەژاريمان دەكرد، لى دەترساين، فرموى: "ئايا لە ھەژارى دەترسن؟ سوپىد بەو كەسەي گيانى منى بە دەستە، توشى دونيا دەبن بە توشبوون، ھىچ شتىك دلتان لەسەر راستى لانايات تەنيا ئەو نەبىت، سوپىد بەخوا من ئێوەم لەسەر ريگايەكى راست جىپەشتووە، شەو و رۆژى وەك يەكە"^(۳).

^(۱) بوخارى (۴۰۱۵) و موسليم (۲۹۶۱) گىراوەتەو.^(۲) شەرحى ابن بطلال لە سەحیحى بوخارى (۱۵۵/۱۰).^(۳) ابن ماجە (۵) گىراوەتەو، ئەلبانى لە (صحيح الجامع ۹) بە "حەسەن"ى داناو.

مامەلەي پيغمبەر ﷺ لەگەل دەولە مەندان:

پيشتر تيشکمان خسته سەر لایەنەکانی مامەلەي پيغمبەر ﷺ لەگەل مەژاران.
 مەندیک جار لە و شتەي مەيبوو پیتی دەبەخشین.
 مەندیک جار لەگەل خۆي دەبیردەو مالهوه.
 مەندیک جار داوای دەکرد خیریان پي بکريت.
 مەندیک جار داوای لە هاوەلانی دەکرد میوانداریان بکەن.
 مەندیک جار دوعای بۆ دەکردن کە خوای گەرە لە فەزل و گەرەیی خۆي
 دەولە مەندیان بکات و کارناسانیان بۆ بکات.
 مەندیک جار فیرە ئارامگرتنی دەکردن و دلی دەدانەو، بە بیری دەهێنانەو ئەم
 دونیایە دەپوات و هەر رۆژی دوایی دەمیشت.
 مەندیک جار گەرەیی و پاداشتی مەژاری بۆ باس دەکردن، مەرەها گەرەیی
 ئارامگرتن لەسەر مەژاری بۆ ئەو کەسەي پیتی تاقیکراوەتەو
 مەندیک جاریش بۆ کاسبیکردن و کارکردن هانیدەدان.

بەلام سەبارەت برا دەولە مەندەکانی:

ئەوان تووژیکي گرنکی کۆمەلگان، رۆلێکی کاریگەریان تیايدا مەیه.
 چونکە مال و سامان رۆلی کاریگەریان لە ژيانی رۆژانەي کۆمەلایەتی مەیه، بەلکو مال
 و سامان شاخوێنەری ژيانی ماددیین.

الله دەر مویت ﷺ وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَمًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ
 وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﷻ النساء: ۵

واتە: (مال و سامانتان مەدەن بەکەم عەقل و پیاو خراپان، لەکاتیکیدا خوا کردوویەتی
 بەهۆی ژیان و پایەداری و هەستانەوتان، بەلکو تەنھا بەشیان بەدەن بۆ خۆراک و پۆشاک،
 بەجوانی قەسەي راست و دروستیان بۆ بکەن).

بە راستی خوای گەرە بە پێبەخشینی مال و سامان منەتی لەگەل کردوین، خوای
 گەرە دەر مویت ﷺ يٰۤاَيُّهَا اَٰدَمُ قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ لِبَاسًا يُّوْرِى سَوَءَ تَكُمُ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوٰى
 ذٰلِكَ خَيْرٌ ﷻ الاعراف: ۳۱

واتە: (ئەي ئەدەم، ئێمە بەپاستی پۆشاکي لەبارمان بۆ فەراھەم هێنان،
 عەرەت و ئەوێ پێتان ناخۆشە دەرێکەوێت دای ئەپۆشیت، مەرەها جل و بەرگی

جوانيش كە خۇتانی پى برازىننەو (بەلام بىرتان نەچىت) كە پۇشاكى تەقوا و خواناسى چاكتىر و خىردارتىر و بەفەپترە).

سوفيانى سەورى ﷺ دەلىت: (گەر دە ھەزار درھەم لە دواي خۆم جىبھىلەم و لەسەرى حىساب بىكرىم، پىم باشترە لەوھى پىويستم بە خەلك بىت^(۱)).
دەولەمەند و ھەژاران بە شوپىن پىغەمبەر ﷺ كەوتون، زۆرىك لە ھاوھلان دەولەمەند بوون، وەك ئەبوبەكر، عەبدولرەھمانى كوپى عەوف، عوسمانى كوپى عەففان، سەعدى كوپى رەبىع، ئەبو تەلھە و چەندانى تر.
پىغەمبەرى خوا چۆن مامەلەي لەكەل كىردوون؟

شاھىدى فەزل و گەورەيى كەسانى باشى لەوان داوھ بۇ خزمەت كىردنى دىن:
ئەبو دەردا ﷺ دەلىت: لە نىوان ئەبوبەكر و عومەر گەفتوگۆيەك ھەبوو، ئەبو بەكر عومەرى تورە كرد، عومەر بە تورەيى لەلای رۆيشت.
ئەبوبەكر دواي كەوت و داواي لىكرد لىي ببورىت، ئەويش نەيكرد، تا دەرگاي بەسەر پوودا داخست.

ئەبو بەكر ھاتە خزمەت پىغەمبەرى خوا ﷺ.
ئەبو دەردا دەلىت: مەن ئەو كات لە خزمەت پىغەمبەر ﷺ دانىشتىبوم، كاتىك ئەبوبەكر ھات دامىنى كراسەكەي گرت تا چۆكەكانى دەرەكەوتن.
پىغەمبەر ﷺ فەرمووي: "ھاورىكەتان توشى كىشەيەك بووہ."
سەلامى كرد، گوتى: لە نىوان مەن و كوپى خەتتاب شتىك روويداوە، پەلەم لىيكرد، پاشان پەشيمان بوومەو، داوام لىكرد لىم خۆش بىت، بەلام پەتى كىردمەو.
ھاتمە لای تۆ.

فەرمووي: "خوای گەورە لىت خۆش بىت ئەبوبەكر، خوای گەورە لىت خۆش بىت ئەبوبەكر، خوای گەورە لىت خۆش بىت ئەبوبەكر" سى جار.
پاشان عومەر پەشيمان بوو، چووھ مالى ئەبو بەكر پىرسىارى كرد: ئەبو بەكر لە مالەوھەيە؟
گوتيان: نەخىر.

ئىنجا ھاتە خزمەت پىغەمبەر ﷺ و سەلامى كرد، پووي پىغەمبەر ﷺ زەرد ھەلگەرا، تا ئەبوبەكر لىي ترسا، لەسەر چۆك دانىشت.

(۱) حلیۃ الاولیاء (۶/۳۸۱).

گوتی: ئەو پیغمبەری خوا، سویند به خوا من ستمم کرد، سویند به خوا من ستمم کرد.

پیغمبەری خوا ﷺ فرموی: "خوای گه‌وره منی به حق ره‌وانه کرد، هه‌موتان گوتان درۆ ده‌کەئ، ته‌نیا ئەبو به‌کر گوتی راست ده‌کەئ، به مال و گیانی دلی دامه‌وه، ئایا ئیوه‌ واز له هاورپکه‌م ناهینن، ئایا ئیوه‌ واز له هاورپکه‌م ناهینن؟". له دواى ئەمه هه‌یجی تر ئازار نه‌درا^(۱).

ئەبو هورەیره ﷺ ده‌لێت: پیغمبەری خوا ﷺ فرموی: "هه‌یج مال و سامانێک سودی پێنه‌گه‌یاندووم هه‌نده‌ی مال و سامانی ئەبو به‌کر".

ئەبو به‌کر گریا و گوتی: من و مال و سامانم بۆ ئەو پیغمبەری خوا^(۲). ئەمه‌ش ئەوپەری شوینکه‌وتن و بێ فیزی ئەبو به‌کر پاستگویه له خزمەت پیغمبەردا ﷺ، خوێ وه‌کو به‌نده‌یه‌ک بۆ پیغمبەر ﷺ نیشاندا.

ئەو ده‌لێت: نه‌ک ته‌نیا مال و سامانم، به‌لکو خۆشم بۆ تۆم، ئەمه‌ش سه‌یر نییه، چونکه پیغمبەر ﷺ نزیکتره له باوه‌رداران له نه‌فسی خۆیان.

ئەمه‌ش له په‌وشت جوانی ئەبو به‌کر پاستگویه ﷺ، مال و سامانی خوێ له پێناو خودا به‌خشی، به گیانیش دلی پیغمبەری ﷺ دایه‌وه، پیغمبەریش ﷺ هه‌ستی به چاکه‌ی کردووه، بۆیه بۆ ئوممه‌ته‌که‌ باس له چاکه‌کانی ده‌کات "هه‌یج مال و سامانێک سودی پێنه‌گه‌یاندووم هه‌نده‌ی مال و سامانی ئەبو به‌کر".

له سووده‌کانی ئەم فهرمووده‌یه:

- ره‌چاوکردنی په‌وشت به‌رزی شوینکه‌وتن و بێ فیزی له خزمەت پیغمبەردا ﷺ.
 - له په‌وشت جوانیه‌کان: سوپاسکردنی خاوه‌ن چاکه و دوعا بۆ کردنی^(۳).
- عه‌بدلوره‌حمانی کوپی سه‌مه‌ره ﷺ ده‌گێڕێته‌وه و ده‌لێت: کاتی‌ک پیغمبەری خوا ﷺ سوپای (عه‌سره‌)ی ئاماده‌کرد، عوسمانی کوپی عه‌ففان به هه‌زار دینار هاته لای پیغمبەر ﷺ و خسته‌ی کۆشی پیغمبەر هوه ﷺ.

پیغمبەر ﷺ به ده‌ستی هه‌لاوگێری ده‌کرد و ده‌یگوت: "کوپی عه‌ففان له دواى ئەم کاره توشی زیان نابێت"، چه‌ند جارێک ئەمه‌ی فرموو^(۱).

^(۱) بوخاری (۲۶۶۱) گێراوه‌تی‌هوه.

^(۲) ترمذی (۳۶۶۱) و ابن ماجه (۹۴) گێراوه‌تی‌هوه، ئەلبانی له (صحیح الجامع ۵۸۰۸) به "سه‌حیح"ی داناهوه.

^(۳) حاشیه‌ السنڤی علی سنن ابن ماجه (۸۵/۱)، التیسیر بشرح الجامع الصغیر (۵۷/۲).

سەربارى سوود وەرگرتن لە پارەيان بۆ بانگەوازيکردن، كەچى ھەزى دەکرد لە مالى تايبەتى خۇي بىبەخشىت:

لە چىرۆكى كۆچكردندا، عائىشە ؓ دەگىرپتەو ە دەللىت: كەم رۆژ ھەبوو پىڭمبەرى خوا سەردانى مالى ئەبوبەكرى نەکردبا لە بەيانى يان ئىوارەكەي.

كاتىك پوخەستى كۆچكردنى بۆ دەرچوو، لە نيوەپۆك ھاتە سەردانمان، ئەبوبەكر گوتى: پىڭمبەرى خوا ھەرگىز لەم كاتە سەردانى نەكردووین، تەنبا بۆ كارىك نەبىت كە پوویداو ە.

كاتىك ھاتە ژوورەو ە، بە ئەبوبەكرى فەرموو: "ئەوانەي لەلاتن بىيانكە دەرەو ە."

گوتى: ئەي پىڭمبەرى خوا، ئەمانە كچەكانمن، واتە: عائىشە و ئەسما.

فەرموى: "دەزانى كە من پوخەستى كۆچكردم پىدراو ە؟"

گوتى: ھاوپىيەتى ئەي پىڭمبەرى خوا.

فەرموى: "ھاوپىيەتى".

گوتى: ئەي پىڭمبەرى خوا، دوو و شترم ھەيە بۆ دەرچوون ئامادەم كردوون، يەككىيان بىبە.

فەرموى: "بە پارە وەرى دەگرم"^(۲).

ئىبن حجر دەللىت: ئىبن ئىسحاق لە گىرپانەو ەكەيدا ئەمەي زىادكردو ە: فەرموى:

"سواری و شترىك ناپم ھى من نەبىت".

گوتى: ئەو بۆ تۆ.

فەرموى: "نەخىر، بەلگوبەو نرخەي پىي دەفرۆشىت"^(۳).

لە فەرموودەي ئەسمای كچى ئەبوبەكر لەلای تەبەپانى: فەرموى: "بە نرخەكەي ئەي

ئەبوبەكر".

ئەویش گوتى: بە نرخەكەي ئەگەر ھەزىكەي.^(۴)

سوودىك:

پرسىيار لە ئەھلى زانست كرا: بۆچى قبولى نەكرد تەنبا بە نرخى كپىن نەبىت،

لەكاتىكدا ئەبوبەكر لەمە زىاترى پىبەخشیو ە و قبولى كردو ە؟

^(۱) ترمذی (۳۷۰۱) و ئەحمەد (۲۰۱۰۷) گىراو ەتیاو ە، ئەلبانى لە (تحقیق المشكاة ۶۶-۶۰) بە "حەسەن" ی داناو ە.

^(۲) بوخارى (۲۱۳۸) گىراو ەتیاو ە.

^(۳) السيرة النبوية (۱۳/۲) ی ئىبن ھىشام، فتح الباری (۷/۲۳۵).

^(۴) فتح الباری (۷/۲۳۵).

دەلێن: ئەمە بۆ ئەوەیە کە کۆچکردنە کەى لە پێناو خودا بە گیان و مالى خۆى بێت، وەك حەزىكى خۆى ﷺ، لە پێناو هێنانە دى فەزلى و گەورەى كۆچکردن و كۆششكردنە کەى بە باشترین شێواز^(۱).

سەردانى دەکردن و نانى دەخواردن و بۆ باشترین جۆرى بەخشین رێنمۆنى دەکردن: ئەنەسى كۆپى مالىك ﷺ دەلێت: ئەبوتەلحە لە هەموو ئەنساڕىبەكانى مەبىنە زىاتر خاوەنى دارخورما بوو، خوشەوێستىرین مالیش لەلای باخى (بىرحا) بوو، كەوتبوو پووى پێشەوێ مزگەوت، پیتغمبەرى خوا ﷺ دەچوو ناوى و لە ئاوە سازگەرە کەى دەخواردەو.

ئەنەس دەلێت: كاتىك ئەم ئايەتە دابەزى: ﴿لَنْ نَأْلُوَ الْبَرَحَ حَتَّى تَنْفِقُوا مِمَّا حُبُّوْا﴾ ﷻ آل عمران: ۹۲ واتە: (ئێو هەرگیز ناگەنە پلەى چاكى و چاكەكارى هەتا لەو شتانەى كە خوشتان دەوێت نەبەخشن).

ئەبوتەلحە چوو لە پیتغمبەرى خوا ﷺ پێى گوت: ئەى پیتغمبەرى خوا، خواى پەرەردگار دەفرمۆیت: ﴿لَنْ نَأْلُوَ الْبَرَحَ حَتَّى تَنْفِقُوا مِمَّا حُبُّوْا﴾ ﷻ خوشەوێستىرین مالیش لەلای من (بىرحا)یە، ئەمەش ئەى بەخشمە خواى گەورە، داواى پاداشت لە خواى گەورە دەكەم، ئەى پیتغمبەرى خوا چۆن خواى گەورە پێى خوشە وای لى بكە.

پیتغمبەرى خوا ﷺ فرموى: "بخ"^(۲)، ئەمەىە مالى قازانج، ئەمەىە مالى قازانج، بەراستى بىستم چیت گوت، من پېم باشە ببەخشىبە كەسانى نزىك^(۳). ئەبوتەلحە گوتى: وادەكەم ئەى پیتغمبەرى خوا.

ئەبوتەلحە لە نێوان خزمەكانى و ئاموزاكانى دابەشى كرد، لەوانە: حەسسان و ئوبەى كۆپى كەعب^(۴).

لە سوودەكانى ئەم فەرموودەى:

- جوانترە ئەو شتەى خوشەوێستە ببەخشىت.
- راوێژى كەسانى خاوەن فەزلى و زانست بكرىت لەسەر چۆنىەتى بەخشین.
- بەخشین بە كەسانى نزىك باشترە لە بەخشین بە كەسانى دوور، ئەگەر پتویست بن.

(۱) الروض الأنف (۱۳/۴) بە كورتكراوێ.

(۲) وشەى كە بۆ ستایش و مەحكردن بەكار دێت بە واتای (ئافەرىن یان زۆرباشە) دێت، النهاية (۲/۱)

(۳) بوخارى (۱۴۶۱) و موسلىم (۹۹۸) گێراوەتیەو.

• ره چاوی مافی نزیکایه تی ده گریت له په یوه ندی خزمایه تی، ته نانه ت گهر ئه و خزمایه تیه له باپیریکی دور یه کتر بگرته وه، چونکه پیغمبر ﷺ فه رمانی به ئه بوته له کرد به خشینه که ی بداته که سانی نزیک ی، ئه ویش دایه ئوبه ی کوپی که عب و حه سسانی کوپی سابت، هه ردوکیان له باپیری حه و ته م له گه لی یه ک ده گرته وه.

• ته رخانکردنی باخچه و بیستان بۆ حه وانه وه ی که سانی خاوه ن گه و ره یی و زانست، دانیشن له ژیر سیبه ری و خواردن له به ره می و کاتبه سه یردن تیایدا، ئه م کاره ئه گه ر به نیه تی حه ساندنه وه ی خه لگ له ماندوویه تی و چالاکبوونه وه ی بیت، باشه و سوننه ته و پاداشتی هیه.

• دروسته له مالی دوست ئاو بخۆریته وه، گه ر خۆیشی ئاماده نه بوو، به لام بزاند ریت خاوه ن ده روون پاکه.

• ئه م فه رموده یه فه زل و گه و ره یی ئه بو ته له ی تیدایه، چونکه ئایه ته که هانی به خشین ده دات له مالیکی خۆشه ویست، ئه و به به خشین ئه و مالی له لای زۆر خۆشه ویست بوو، گه یشته ئه و ئاسته، پیغمبریش ﷺ پشتراستی کردوه، سوپاسی خوی له سه ر کرد، پاشان فه رمانی پیکرد بیداته که س و کاری، نیشانه ی رازیبوونی پیغمبریش ﷺ گوئنی وشه ی "بیخ" له ^(١).

• حه واندنه وه ی نه فس بۆ به ندایه تیکردن مرۆف پاداشتی له سه ر وه رده گریت، چونکه پیغمبر ﷺ ده چووه ئاو بیستانی که سانی ده وله مه ند و له ژیر سیبه ریان داده نیشت و له به ره مه کانیان ده خوارد.

تییینی: به خشین به که سانی نزیک گه ر پیویست بن باشتره له به خشین به که سانی بیگانه، به لام هه ندیک که س بۆ خۆشدوویی و بۆ پوالت زه کات ده دهنه خزمه کانیان، بۆ نمونه خزمه که حا لی خراپ نییه و خواردنی خۆی هیه، به لام خاوه ن زه کات ده یه ویت زه کات هه ر به و بدات، له کاتیکدا هه ژاریکی نه دار هیه، به لام له به ر ئه وه ی بیگانه یه هیچی پی نادات، ئه مه ش دروست نییه، چونکه دروست نییه له زه کاتدانا لایه نگیری خزمایه تی بکریت.

به لام ئه گه ر خزمیکی هه ژار هه بوو، له هه مان کاتدا بیگانه یه کی هه ژاریش هه بوو، کامه یان پیش ده خریت؟

^(١) فتح الباری (٣/٢٩٨)، شهرحی نه وه ی له سه حیحی موسلیم (٨/٨٦).

وه لامل: خزمو هه ژاره که پيش ده خریت، بو نه وهی پاداشتی به خشینه که و پاداشتی به یوه ندی خزمايه تيبه که به یه که وه کوبینه وه.

سه لمانی کوړی عامریش ﷺ ده لیت: پښتانه بهری خوا ده فهرمویت: "به خشین به هه ژار چاکه یه، به خشین به که سانی نریکیش دوو شته، چاکه و خزمايه تيبه" (۱).

سهردانی دد کردن و ناموزگاری دد کردن که متر له سییه که بکه نه و دسیه ت:

سه عدی کوړی نه بی وه قاس ﷺ ده لیت: پښتانه بهری خوا ﷺ له حه جی مالئاویدا سهردانیکردم، که نه خوشکه و تبووم به لامل دواتر شیفام بو هات و له مردن گه پامه وه.

نو کات گوتم: نهی پښتانه بهری ده بیینی که نازارم زوره، منیش خاوه ن پارهم، جگه له که که نه بیت هیچ میراتگریکم نییه، ده توانم دوو بهش له سی بهشی مال که م بهه خشم؟

فهرمووی: "نه خیر".

گوتم: نهی نیوهی بهه خشم؟

فهرمووی: "نه خیر".

گوتم: نهی سییه که؟

فهرمووی: "سییه که نهی سه عد، سییه که زوره، تر گه روه چه کانت به دهوله مهندي به جیبی بی باشته له وهی هه ژارین و ده ست له خه که پان بکه نه وه، هر شتی کیش له پیناو خوا بهه خشی، پاداشتی له لای خولایه، ته نانت نهو لوقمه نان نهی له ده می خیزانه که تی ده نئی".

گوتم: نهی پښتانه بهری خوا له هاوه لامل به جیبی نیم (۲).

فهرمووی: "تر به جیبی نامینی، هر کار که بکه می به به ست ره زامه ندی خوا بیت، نهوا پله یه که به رز ده بیت وه، به لکو تر به جیبی بی له وانه یه خه لکانیک سوود لی بیینن، و

(۱) ترمذی (۶۵۸) و ابن ماجه (۱۸۴۴) و النسائی (۲۵۸۲) گپراوه تیانه وه، نه لبانی له (الارواء ۱۷۳۶) به "حه سن" ی داناهو

(۲) واته: له مه که به نیمه وه له دوی هاوه لامل؟ نه مهش وه ترسیک له وهی له مه که بهریت، چونکه کوی لی کردبو و له پیناو خوا جیبی شتوبو، ترسا کچه که ی عییدار بیت، چونکه پینان ناخوش بو نهو شوی نهی له پیناو خوا جیبان هیشتوه بولای بکه رینه وه و لی نیشته جیبی، بویه سه عد ترسا له وی بهریت. شهرحی نه وه وی له سه جیحی موسلیم (۷۸/۱۱).

خه لکانیش به هوی تو زیانیان پی بگا^(١). خواجه گیان کړچی هاوه لاثم ته واو بکه، مه یانگه پښه وه سره حالی پېشوویان^(٢)، سه عدی کړی خه وه داماره".
الزهری ده لیت: پیغه مبهه ری خوا ښه دلی پی سوتاره له مه کهه بمریت^(٣).^(٤)

له سووده کانی نه م فهرمووده یه:

• سهردانیکردنی نه خوښ سوننه ته، بۆ که سی پېشه وا سوننه ته وه کچون بۆ خه لکی تریش سوننه ته.

• دروسته هه ندیک شت لای نه خوښ باس بکړیت به ئامانجی باشتربوونی، وه ک دوعایه کی باش یان ئاموژگاری و وه سیبه تیک، یان پرسیارکردن له حالی، له حالیکدا نه مه باش نیبه نه گهر بووه هوی توپه بوون یان که مکړدنه وه له پاداشتی نه خوښیبه که.

• وه سیبه تکردن بۆ به خشین زیاتر له سینه کی مال حرامه بۆ نه وه که سیه میراتگری هیه، هه مو زانایان له سر نه مه کۆکن.

• هاندان له سر په یوه ندی خزمایه تی و چاکه کردن له گهل که سانی نریک و به زه یی هاتنه وه به میراتگران.

• چاکه کردن له گهل که سی نریک باشته له چاکه کردن له گهل که سی دور.

• سوننه ته به خشین له ریگای خیردا.

• کاره کان به نیه ته کانه وه به سترارونه ته وه، پاداشتی کار له سر بڼه مای نیه ته.

• ته نانه ته به خشین به خیزان و مندال نه گهر له پیناو خوا بیت پاداشتی هیه.

• هه موو شتیکی ریگه پیدراو نه گهر ئامانجی لی ره زامه ندی خوا بیت، به عیباده ت حیسابه و پاداشتی هیه، وه خواردن به نیازی به هیزبوون بۆ په رستنی خوی گه وړه، نوستن بۆ حه وانه وه بۆ نه وهی کاتیک هه لده ستیت بۆ به ندایه تیکردن چوست و چالاک بیت، چیژ وه رگرتن له خیزانی بۆ نه وهی خوی له حرام بیاریزی، مای بدات و مندالی سالی لی بیت.

(١) واته: موسلمانان به هوی تووه دهستکوت و قازانجیان ده بیت به وهی خوا گه وړه له سر دهستی تو فته تی ولاتانی موشریک ده کات، هه وړه ها بی باوه ران له سر دهستی تو توشی زیان و له ناوچوون ده بن.

(٢) ئاماره یه کی دوعای شیفای تیدایه بۆ سه عد، بۆ نه وهی بگه پښه وه مال کچ بۆکړدوه که، که مه دینه یه، به هوی نه خوښی له و شاره نه میتښته وه که لی کچ کړدوه که مه که یه.

(٣) بوخاری باس ده کات که ناوبراو کچی کړوو و به شداری به دری کرد، پاشان گه رایه وه مه کهه و له وی وه فاتی کرد، هوکاری که ساسی و داموویه کهی بۆ که وتنی کچه کهی ده گه پښه وه، به هوی گه پانه وهی به ناره زوی خوی بۆ مه کهه و مردنی له وی. شرحی نه وهی (١١/ ٨٠).

(٤) بوخاری (١٢٩٦) و موسلیم (١٦٢٨) گپراوه تیان وه

- باشى تەمەن دريژى به هۆى زيادبوونى كارى باش.
- هاندان بۆ به ئامانجگرتنى رەزامەندى خوا لە كارى چاكەدا^(۱).

فەرمانى پيڤه‌دان دادگەر بن له به‌خشين بۆ مندا له‌كانيان:

هەندىك له دايك و باوكان به‌داخه‌وه زياتر فەزلى هەندىك منداڵ بەسەر هەندىكى تر دەدەن، ئەمەش سەتەم و زۆلەم و پیتغمبەرى خوا ﷺ قەدەغەى كړبووه. نوعمانى كورپى به‌شیر ﷺ دەگيریتەوه كه دايكى عەمرەى كچى رەواحه دلواى له باوكى كرد، هەندىك پارەى پيڤدات بۆ كورپەكەى، سالتىك كه‌متەرخەمى كرد، پاشان دايكى گوتى: رازى نابم تا نه‌چى پیتغمبەرى خوا نه‌كه‌يته شاھيڊ لەسەر ئەو‌ه‌ى دلوتە به‌ كورپەكەم. دەلێت: باوكم دەستى گرتەم، ئەو كات هەرزەكار بووم، بڕدمى لای پیتغمبەرى خوا ﷺ و پێى گوت: ئەى پیتغمبەرى خوا، دايكى ئەم كورپە، كچى رەواحه، پێى خۆش بوو تۆ بكەمە شاھيڊ لەسەر ئەو‌ه‌ى به‌خشیوومەتە ئەم كورپەى. پیتغمبەرى خوا ﷺ فەرمووى: "ئەى به‌شیر تۆ منداڵى تۆت هەيه جگە لەمە؟". گوتى: بەلێ.

فەرمووى: "ئایا هەمووانت وەك ئەو كورپە پيڤداون؟".

گوتى: نه‌خیر.

فەرمووى: "دەى كه‌واتە من مەكه‌ شاھيڊ، من لەسەر سەتەم نابمە شاھيڊ"^(۲). له‌ رىوايه‌تيكى تردا دەفەرمووت: "له‌ خوا بترسن، به‌رامبەر مندا له‌كانتان دادپەرورە بن". باوكم چوو ماله‌وه و به‌خشیینه‌كه‌ى گەپانده‌وه. له‌ رىوايه‌تى ئەبو داود (۲۵۴۲): "ئەوان مافیان لەسەر تۆ هەيه كه‌ دادپەرورە بى له‌گەڵیان، تۆش مافت لەسەریان هەيه كه‌ چاكەت لەگەڵ بكەن".

بۆى روونده‌كردنه‌وه، كه‌ مالى راسته‌قینه‌ى مرووف ئەو‌ه‌يه پيش مردنى له‌ پیناوى خوا بيبه‌خشى، ئەو‌ه‌ى جیى ده‌هیللى له‌ناوچوو.

عەبدوللای كورپى مەسعود ﷺ دەلێت: پیتغمبەرى خوا ﷺ دەفەرمووت: "كامەتان مالى میراتگرانى لا خۆشه‌ويستره‌ له‌مالى خۆى؟".

گوتیان: ئەى پیتغمبەرى خوا، هەریه‌ك له‌ ئێمه‌ مالى خۆى له‌لا خۆشه‌ويستره‌ له‌ مالى میراتگرانى.

^(۱) شەرحى نەو‌ه‌وى له‌ سەحیحى موسلىم (۷۶/۱۱).

^(۲) بوخارى (۲۵۸۷) و موسلىم (۱۶۲۳) گێراوه‌تیانه‌وه.

فەرموى: "مالى خۆى ئەو مالە يە پېشەخۆى دەيبەخشى، مالى مىراتگرانى ئەو مالە يە جېيەدەھىلى".

واتە (مالى خۆى): ئەو مالەى پېش مردنى خۆى لە كاروبارى خېردا سەرفى دەكات. (مالى مىراتگرانى): ئەو مالەى دوايدەخات و دواى مردنى خۆى جېيەدەھىلىت و لىتى نابەخشىت.

ابن بطلال دەلىت: ئەم فەرموودە يە ھاندانى تىدايە لە بەخشىنى مال پېش مردنى، بۆ ئەوھى لە ئاخىرەتدا سوودى بۆى ھەبىت، چونكە ھەر مالىك لە دواى مردن بە جېيەلدريت دەبىتە مولكى مىراتگر، گەر لە كارى چاكە بەكارىبھىتت ئەو سوودى بۆ خۆى دەبىت، لە كاتىكدا ئەوھى بە كۆکردنەوھى ماندوو بوو لە ژياندا نەماو.

گەر گوترا: ئەم فەرموودە يە بەلگە يە لەسەر ئەوھى بەخشىنى مال لە رووى چاكەوھ باشترە لە جېيەشتنى بۆ مىراتگر، ئەمەش لەگەل فەرموودە يەكى تر لىكگىر دەبن كە دەفەرمويت: "تو گەر مندالەكانت بە دەولەمەندى جېيەھىلى باشترە لەوھى بە ھەژارى جىيان بھىلىت و دەست لە خەلك پان بكەنەو".

بەلى: ھىچ دژىك نىيە، چونكە لەم فەرموودە يە پېغەمبەر ﷺ دەيەويت سەعد ھانبدات مال بۆ مندالەكانى جېيەھىلىت، چونكە سەعد لە كاتى نەخۆشكەوتنى دەويست ھەموو سەروەت و سامانى ببەخشىت، بۆيە پېغەمبەرىش ﷺ فەرمانى پىكرد سېيەكى ببەخشىت ئەوى ترى بۆ مندالەكانى جېيەھىلىت.

فەرموودەى ئىبن مەسعودىش برىتبيە لە ئامۆزگارى پېغەمبەر ﷺ بۆ ھاوھلانى لە كاتى لەش ساغيان، ئاگادارى ئەو كەسانە دەكات كە رەزىلى بە مال و سامانىان دەكەن و لە رىگەى چاكە نايەخشن، كە لە كۆتاييدا ھەموو بە حازرى دەبىتە مولكى مىراتگرەكەى، ئەو كات پاداشتى لە بەخشىنى نامىنىت، ئەم فەرموودە يە داوا ناكات سەرجەم مال ببەخشىت تا بىتە دژىك لەگەل فەرموودەكەى سەعد.

فەرموودەكەى سەعد تايبەتە بەو كەسەى ھەموو مالى يان زۆرىنەى لە كاتى نەخۆشكەوتنى دەبەخشىت، بەلام فەرموودەى ئىبن مەسعود تايبەتە بەو كەسەى لە كاتى لەش ساغى دەيبەخشىت^(۱).

عەبدوللانى كوپى شەخىر ﷺ دەلىت: ھاتمە خزمەت پېغەمبەرى خوا ﷻ ئەم ئايەتەى دەخويندەوھ ﷻ اَلْهَنَكُمُ التَّكَاثُرُ

(۱) شەرحى ابن بگال لە سەحىحى بوخارى (۲۱۶/۱۹).

ئینجا فرموی: "نه‌وی ئاده‌م ده‌لێت: مالم مالم.. "فرموی: "ئهی نه‌وی ئاده‌م تو هیچ مالت هیه؟ جگه له‌وی نه‌بی‌ت خواردووت و له‌ناچوو، له‌به‌رتکردوو و کۆنبوو، به‌خشیوت و پاداشته‌که‌ی ماوه" ^(۱).

له‌ فرموده‌ی ئه‌بو هوریره ئه‌مه زیاده: "ئهوانی تر ده‌پۆن و بۆ خه‌ك جێده‌مێنن" ^(۲).

شاعیر ده‌لێت:

يا كائز الأموال سوف يحوزها زوج البنات وزوجة الأبناء
ولسوف تُترك في المقابر مُفردا من غير أهل ولا أحماء
فاجعل لنفسك من كنوزك حصة في ساحة الأيتام والفقراء.

واته:

ئهی کۆکه‌ره‌وه‌ی مال و سامان، پاره‌که‌ت ده‌بات

مێردی کچه‌که‌ت و خێزانی کۆپه‌که‌ت

به‌ ته‌نیا له‌ گۆر جی ده‌هێڵدرییت

بۆ بوونی خۆشه‌وێستان و که‌سوکاره‌که‌ت

وا بکه‌ له‌و سامان و ماله به‌شیکت هه‌بی‌ت

له‌ به‌خشین به‌ هه‌زار و بۆ باوکانی ولاته‌که‌ت

پیغمبر ﷺ: لێی قه‌بول نه‌ده‌کردن هه‌موو مائی خویان ببه‌خشن:

بۆیه کاتێک که‌عی کۆری مالیک ﷺ به‌ پیغمه‌به‌ری خوای گوت ﷺ: له‌ ته‌وبه‌کردن بریارم داوه له‌ پێناو خوا و پیغمه‌به‌ره‌که‌ی ده‌سته‌بردارێ هه‌موو ماله‌که‌م بم. فرموی: "هه‌ندێک له‌ ماله‌که‌ت به‌په‌له‌وه، باشت‌ره‌ بۆت" ^(۳).

^(۱) موسلیم (۲۹۸۵) گێراوه‌تی‌وه.

^(۲) موسلیم (۲۹۵۹) گێراوه‌تی‌وه.

^(۳) بوخاری (۲۷۵۸) و موسلیم (۲۷۶۹) گێراوه‌تی‌انه‌وه.

جابر ی کۆپی عه‌بدوللا ﷺ ده‌لێت: ئێمه‌ له‌لای پیغه‌مبهری خوا بووین ﷺ کاتێک پیاوێک هاته به‌ هه‌ندێک زیڤه‌وه که به‌قه‌ده‌ هێلکه‌یه‌ک ده‌بوو هاته‌ خزمه‌تی، گوته‌: ئه‌ی پیغه‌مبهری خوا ئه‌وه‌م په‌یدا کردوه سه‌ده‌قه‌یه‌ وه‌ریگره‌، جگه‌ له‌مه‌ هه‌یچی ترم نییه‌.

پیغه‌مبهری خوا ﷺ په‌تی کردوه‌، جارێکی تر پیاوه‌که له‌ روکنی ئه‌یمه‌ن (روکنی ئه‌یمنی که‌عه‌) هاته‌وه‌ لای هه‌مان قسه‌ی کرده‌وه‌، دیسان په‌تی کرده‌وه‌، ئه‌مجاره‌یان له‌ پوکنی چه‌په‌وه‌ هات، دیسان په‌تی کرده‌وه‌، جارێکی دیکه‌ له‌ دواوه‌ هات، ئه‌مجاره‌یان پیغه‌مبهری خوا ﷺ لێی وه‌رگرت و بۆی هاویشته‌، گه‌ر پێی که‌وتبا ئازاری ده‌دا.

پیغه‌مبهری خوا ﷺ فرمووی: "یه‌کێک له‌ ئێوه‌ دێت ده‌لێت: ئه‌مه‌ سه‌ده‌قه‌یه‌، پاشان داده‌نیشیته‌ و ده‌ست له‌ خه‌لک پان ده‌کاته‌وه‌، باشترین به‌خشین ئه‌وه‌یه‌ به‌ ده‌وله‌مه‌ندی بیته‌"^(۱).

ئه‌وانه‌یه‌ رێگه‌ی به‌ هه‌ندیکیان دا، ئه‌ویش به‌ هه‌ی پشته‌به‌ستنیان به‌ خوا و ئارامگرتنیان له‌سه‌ر هه‌ژاری و نه‌فس به‌رزیان:

زه‌یدی کۆپی نه‌سه‌لم له‌ باوکییه‌وه‌ ده‌گێڕیته‌وه‌ و ده‌لێت: گویم له‌ عومه‌ری کۆپی خه‌تتاب بوو ده‌یگوت: پیغه‌مبهری خوا ﷺ فرمانی پێکردن به‌خشین، منیش هه‌ندێک مالم هه‌بوو.

گوته‌: گه‌ر روژێک پێش ئه‌بویه‌که‌رم، ئه‌وا ئه‌مپۆیه‌، نیوه‌ی مالی خۆم هه‌نا.

پیغه‌مبهری خوا ﷺ فرمووی: "چیت بۆ مندا له‌ کانت هه‌شتۆته‌وه‌؟".

گوته‌: به‌قه‌ده‌ر ئه‌مه‌.

ئه‌بویه‌که‌ر به‌ هه‌موو ماله‌که‌یه‌وه‌ هات.

به‌ویشی فرمووی: "ئه‌ی ئه‌بویه‌که‌ر چیت بۆ مندا له‌ کانت هه‌شتۆته‌وه‌؟".

گوته‌: خوا و پیغه‌مبهره‌که‌یم بۆ هه‌شتۆنه‌ته‌وه‌.

گوته‌: سوینده‌ به‌ خوا هه‌رگیز له‌ هه‌ی شتێک پێشی ناکه‌وم^(۲).

(پیغه‌مبهر ﷺ به‌خشیانی هه‌موو مالی ئه‌بویه‌که‌ری په‌ت نه‌کرده‌وه‌، چونکه‌ شاره‌زابوو به‌ نیه‌ته‌ پاک و ده‌روونه‌ به‌هێزه‌که‌ی، نه‌ده‌ترسا توشی فیتنه‌ بیته‌ و ده‌ست له‌ خه‌لک پان بکاته‌وه‌، وه‌ک چۆن ده‌ترسا خه‌لکی تر توشی بیته‌)^(۳).

^(۱) ئه‌بو داود (۱۶۷۳) گێراوه‌تییه‌وه‌ و حاکم (۱۵۰۷) به‌ سه‌حیحی داناوه‌، ابن الملقن ده‌لێت: "اسناده‌ جید، لولا عنعنه‌ ابن اسحاق"، البدر المنیر (۴۱۶/۷)، ئه‌لبانی له‌ (الارواء ۸۹۸) به‌ "زه‌عیف" ی داناوه‌.

^(۲) ترمذی (۳۶۷۵) و ئه‌بو داود (۱۶۷۸) گێراوه‌تیانه‌وه‌، ئه‌لبانی به‌ "حه‌سه‌ن" ی داناوه‌.

^(۳) شرح أبی داود للعینی (۴۳۲/۶).

طبری ده‌لێت: (کۆمه‌لی زانایان ده‌لێن: هه‌رکه‌ سیك هه‌موو مائی ببه‌خشیت، دروسته‌ به‌ و مه‌رجانه: ته‌ ندروستی جه‌سته و عه‌قلی ته‌واو بیت، قه‌رزدار نه‌بیت، له‌ ته‌نگانه‌دا ئارام بگریت، مندالی نه‌بیت، گه‌ر هه‌شی بیت ئه‌وانیش ئارام بگرن، ئه‌و کات به‌خشینه‌که‌ دروسته، به‌لام گه‌ر یه‌كێك له‌ و مه‌رجانه‌ی له‌ ده‌ستدا ناپه‌سه‌نده ^(۱)).

رێنوینی ده‌کردن به‌خشه‌کانی په‌روه‌ردگار له‌سه‌ریان دیار بیت:

له‌شوکرانه‌کردنی ناز و نیعمه‌ته‌کانی خوا: ده‌رخستنه‌تی و به‌کارهێنانیه‌تی: وه‌ک خوای په‌روه‌ردگار ده‌فرمویت: ﴿وَأَمَّا نِعْمَةَ رَبِّكَ فَحَدِّثْ﴾ الضحی: ۱۱ واته: (ده‌ریاره‌ی ناز و نیعمه‌ته‌کانی په‌روه‌ردگار هه‌میشه‌ بدوێ و باسیان بکه‌ له‌ جێی خۆیانه‌دا به‌کاریان بهێنه‌).

بۆیه‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هانی هاوه‌له‌ ده‌وله‌مهنده‌کانی ده‌دا، بۆ ئه‌وه‌ی ناز و نیعمه‌ته‌کانی خوا گه‌وره‌ له‌سه‌ر خۆیان ده‌ربخن.

مالیکی کوپی نه‌زله‌ ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ منی بینی کراسیکی کۆنم له‌به‌ربوو، فرمووی: "ئایا مال و سامانت هه‌یه‌؟".

گوتم: به‌لێ

فرمووی: "چ مال و سامانتیک؟".

گوتم: له‌ هه‌موو مالیک، که‌ خوای گه‌وره‌ ﷻ پێی به‌خشیووم، و شتر، به‌نده، ئه‌سپ، مه‌پوماڵات.

فرمووی: "گه‌ر خوای گه‌وره‌ مالیکی پێداوی، با پێته‌وه‌ دیار بیت ^(۲)". له‌ گێرانه‌وه‌یه‌کی تر "با ناز و نیعمه‌ت و که‌رامه‌تی خوا گه‌وره‌ له‌سه‌رت دیار بیت".

واتا که‌ی: جلوه‌به‌رگی نوێ له‌به‌رکه، بۆ ئه‌وه‌ی خه‌لک بزانی ده‌وله‌مهندی، چونکه‌ خوا گه‌وره‌ جووره‌ها ناز و نیعمه‌تی پێه‌خشیووی ^(۳).

عه‌مپی کوپی شوعه‌یب له‌ باوکییه‌وه‌ ئه‌ویش له‌ باپیرییه‌وه‌ ده‌گێرێته‌وه‌ و ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فرمووی: "خوای گه‌وره‌ پێی خۆشه‌ شوێنه‌واری ناز و نیعمه‌ته‌کانی له‌سه‌ر به‌نده‌کانی دیار بیت ^(۴)".

^(۱) فتح الباری (۲۵۹/۳).

^(۲) ته‌بو داود (۴۰۶۳)، ترمذی (۲۰۰۶) و النسائی (۵۲۲۳) و ئه‌حمه‌د (۱۵۴۵۷) گێراویه‌تیانه‌و، ئه‌لبانی له‌ غایه‌ المرام (۷۵) به‌ "سه‌حیحی" داناهه‌.

^(۳) مرقاة المفاتیح (۹۹/۱۳).

كەشخەىى لە دەركەوتندا لە شوكرانه بژىرى ناز و نىعمەتەكانى خواى گەورەىە لەسەرت، نەوەك لە زىادەپۆى و ئىسراف ياخود لە خۆبەگەورەزانىن بىت لەسەر خەلك. عەبدوللای كۆپى مەسعود ﷺ دەلىت: پىڭمبەرى خوا ﷺ دەفرمۆت: "ئەو كەسەى ھىندەى گەردىلەىەك لوتبەرزى لە دل دابىت، ناچىتە بەھشت". كەسىك گوتى: پىا وحەز دەكات جلوبەرگ و پىلارى جوان بىت. فرموى: "خواى گەورە جوانە و جوانى خۆش دەوت، بەلكو لوتبەرزى سىلەى و شارندنەوى حەق و بە سوك سەىركردنى خەلكە"^(۱).

ستایشى كارەچاكەكانىانى دەكرد، ئەمەش لە پىناو ھاندانى زىاتىريان: ئەبو ھورەىرە ﷺ دەلىت: پىڭمبەرى خوا ﷺ فرموى: "ھەر كەسىك دوو شت بىەخشىت^(۲) لە پىناوى خوا، لە رۆزى دواى لە دەركاكانى بەھەشت بانگ دەكرىت: ئەى بەندەى خوا، ئەمە خىرە.

ئەوى ئەھلى نوڤزكردن بىت، لە دەركاى نوڤزەو بە بانگ دەكرىت، ئەوى ئەھلى جىھادكردن بىت، لە دەركاى جىھادەو بە بانگ دەكرىت، ئەوى ئەھلى رۆزو بىت، لە دەركاى پەىيانەو بە بانگ دەكرىت، ئەوى ئەھلى بەخشىن بىت، لە دەركاى بەخشىنەو بە بانگ دەكرىت".

ئەبوبەكر ﷺ فرموى: بە دايك و باوكەو قورىانت بى ئەى پىڭمبەرى خوا، كەس ھەىە لە ھەموو ئەو دەركانەو بەىەك جار بانگ بكرىت؟ فرموى: "بەلى، ھىوادارم تۆ لەوان بىت"^(۳).

ئەبو ھورەىرە ﷺ دەلىت: پىڭمبەرى خوا ﷺ فرموى: "كى لە ئۆو ئەمۆ بە رۆزۆو؟".

ئەبوبەكر گوتى: من

پىڭمبەر ﷺ فرموى: "كى لە ئۆو ئەمۆ بە دواى جەنازەدا رۆىشتوو؟".

ئەبوبەكر گوتى: من

پىڭمبەر ﷺ فرموى: "كى لە ئۆو ئەمۆ ھەژارىكى نان داو؟".

(۱) ترمذى (۲۸۱۹) گىراوہتیهو، ئەلبانى لە (صحيح الجامع ۱۸۸۷) بە "حسن" ى داناوہ.

(۲) موسليم (۹۱) گىراوہتیهو.

۵ ئەو دوو شتە با ھەر جۆرە شتىك بىت بۆ بەخشىن بشىت. (و)

(۴) بوخارى (۱۸۹۷) و موسليم (۱۰۲۷) گىراوہتیهو.

ئەبوبەكر گوتى: من

پيغمبەر ﷺ فەرموى: "كى له ئۆيە ئەمەي سەردانى نەخۇشكىي كىدووه؟".

ئەبوبەكر گوتى: من

پيغمبەرى خوا ﷺ فەرموى: "ئەم شتانه لەمەر كەسەك كۆيىنەوه، بېگومان دەيىنە بەهەشتەوه"^(۱).

عەبدلورەحمانى كۆپى سەمرە ﷺ دەگىرپتەوه و دەلەيت: كاتەك پيغمبەرى خوا ﷺ سوپاي (عوسرە) ئامادەكرد، عوسمانى كۆپى عەففان بە ھەزار دىنار ھاتە لاي پيغمبەر ﷺ و پارەكەي خستە كۆشى پيغمبەرەوه ﷺ.

پيغمبەر ﷺ بە دەستى ھەلاوگىرى دەكرد و دەيگوت: "كۆپى عەففان لە دواي ئەم كارە توشى زيان نابەيت"، چەند جارەك ئەمەي فەرموو^(۲).

ئەحنەفى كۆپى قەيس دەگىرپتەوه و دەلەيت: بۆ ھەجكردن دەرچووین، گەيشتىنە مەدينە، ئىمە دەمانويست ھەج بەكەين، لە كاتەكدا ئىمە لە شويىنى ھەوانەوھەمان كەلوپەلمان دانا، لە ئاكاو كەسەك ھات و گوتى: خەلكى لە مزگەوت كۆبوونەوتەوه، دەترسەن.

ئىمەش دەرچووین دەيىنەن خەلك لە دەورى چەند كەسەك كۆبوونەوتەوه، كە عەلى و زوبەير و تەلحە و سەعدى كۆپى ئەبو وھەقاسيان تەيدايە... ئىمەش لەويىبووین كاتەك كتوپر عوسمان ﷺ ھات سەرى بە چەرچەفەكى زەرد داپۆشى بوو، گوتى: ئا لێرە ئەي سەعد؟ ئا لێرە ئەي تەلحە، ئا لێرە ئەي سەعد؟

گوتيان: بەلى.

گوتى: سویند بە اللە، كە ھىچ خواپەكى تر جگە لەو نىيە بە بىرتان دىنەوه، ئايا دەزانن پيغمبەرى خوا ﷺ فەرموى: "كى زەوى فەلانەكەس دەكرى، خواي گەورە لىي خوش دەبەيت"، بە بىست يان بىست و پىنج ھەزار كرىم، ھاتمە خزمەت پيغمبەر ﷺ پىم راگەياند، فەرموى: "بىدەرە مزگەوتمان، پاداشتەكەي بۆ تۆيە".

گوتيان: سویند بەخوا بەلى بەبىرمانە.

(۱) موسليم (۱۰۲۸) گىراوھتەوه.

(۲) ترمذى (۳۷۰۱) و ئەحمەد (۲۰۱۰۷) گىراوھتەيانەوه، ئەلبانى لە (تحقيق المشكاة ۶/۶۶) بە "ھەسەن" ي داناوھ.

گوتی: سویند به‌الله، که هیچ‌خوایه‌کی تر جگه له‌و نییه به‌بیرتان دینمه‌وه،
 ئایا ده‌زانن پیغمبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموی "کۆ بیری -پوومه- ده‌کپێ خوای
 گه‌وره لێی خوش ده‌بیت".

من به‌وه‌نده و نه‌وه‌نده کریم، چوومه خزمه‌ت پیغمبه‌ر ﷺ و گوتم: "به‌وه‌نده و نه‌وه‌نده
 کریم".

فه‌رموی: "بیه‌خسه بۆ ئاودانی موسلمانان، پاداشتی بۆ تۆیه".

گوتیان: سویند به‌خوا به‌لێ به‌بیرمانه.

گوتی: سویند به‌الله، که هیچ‌خوایه‌کی تر جگه له‌و نییه به‌بیرتان دینمه‌وه،
 ئایا ده‌زانن پیغمبه‌ری خوا ﷺ سه‌یری خه‌لکی کرد و گوتی: "کۆ ئه‌مانه پرچه‌ک
 ده‌کات، خوای گه‌وره لێی خوش ده‌بیت"، واته: سوپای (عوسره)، من چه‌کدارم
 کردن تا ده‌گاته پاشه‌بند و جله‌وی سواریان.

گوتیان: سویند به‌خوا به‌لێ به‌بیرمانه.

ئینجا گوتی: خواجه‌کیان شاهید به، خواجه‌کیان شاهید به، خواجه‌کیان شاهید به^(۱).

به‌بازرگانیکردن له‌گه‌ل خوا راپه‌هه‌ینان، چونکه به‌راستی بازرگانیه‌کی قازا نه‌جکه‌ره:
 بازرگانیکردن له‌گه‌ل خوا به‌سوودترین بازرگانیه، وه‌ک خوای په‌روه‌ردگار
 ده‌فه‌رمویت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا
 وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ ۚ﴾ ٢٩-٣٠ لِيُؤْفِيَهُمْ أَجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ
 إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾ فاطر: ٢٩-٣٠

سه‌عدی ده‌لێت: ﴿تِجَارَةً لَّن تَبُورَ﴾ واته: هه‌رگیز توشی زیان نابن، باشترین و
 پی‌و‌زترین جۆری بازرگانیه، نه‌ویش رازیکردنی خوای په‌روه‌ردگار و ده‌سکه‌وتنی پاداشتی
 و رزگاربوونه له‌سزا و توپه‌بوونی^(۲).

ئه‌نه‌سی کوپی مالیک ﷺ ده‌لێت: پیاویک گوتی: ئه‌ی پیغمبه‌ری خوا فلانه‌که‌س
 دارخورمایه‌کی هه‌یه، دیواری باخچه‌ی منی ده‌که‌وێته سه‌ر، فه‌رمانی پی بکه‌ پیم بدات
 تاوه‌کو دیواری له‌سه‌ر دروست بکه‌م.

^(۱) النسانی (۲۱۸۲)، ئه‌لبانی له (التعلیقات الحسان ۶۸۸۱) به "سه‌حیح"ی داناهه.

^(۲) تفسیر السعدی (۶۸۹/۱).

پیغمبرِ مبه‌ری خوا ﷺ به کابرای فه‌رموی: "له به‌رامبه‌ر دارخورمایه‌کی به‌ه‌شت پیّی بده".

کابرا په‌تی کرده‌وه.

ئه‌بو ده‌حداح هات و پیّی گوت: دارخورمایه‌که‌تم پیّی بفروشه له‌به‌رامبه‌ردا باخیکی خورمات پیّی ده‌ده‌م. ئه‌ویش وایکرد.

هاته خزمه‌ت پیغمبر ﷺ گوتی: ئه‌ی پیغمبرِ مبه‌ری خوا، من دارخورمایه‌که‌م به‌رامبه‌ر پیدانی باخی خورما کړی، پیّی بده، ئه‌وا من دامه‌تو.

پیغمبرِ مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموی: "چه‌ند گه‌لای مه‌یه، مه‌مووی بۆ ئه‌بو ده‌حداح بۆ به‌ه‌شت چوو" چه‌ند جارێک ئه‌مه‌ی دووباره کرده‌وه.

ده‌لّیت: ئه‌بو ده‌حداح چوو له‌ای خیزانی پیّی گوت: ئه‌ی دایکی ده‌حداح، بۆ ده‌ره‌وه له‌م باخه، من له‌به‌رامبه‌ر دارخورمایه‌کی به‌ه‌شت فروشتم. خیزانه‌که‌ی گوتی: فروشتنیکی به‌قازانجه. ^(۱)

ناوی جوانی بۆ ئه‌ه‌لی بازرگانیکردن هه‌لده‌بژارد و له‌سه‌ر به‌خشین هانیده‌دان:

قه‌یسی کړی ئه‌بو عه‌زه ﷺ ده‌لّیت: ئیمه له‌سه‌رده‌می پیغمبرِ مبه‌ری خوا ﷺ پیمان ده‌گوترا (سمسار—واته ده‌لال)، پیغمبرِ مبه‌ری خوا ﷺ به‌لاماندا تپه‌پی ناویکی باشتري لێنان فه‌رموی: "ئه‌ی کۆمه‌لی بازرگانان، فروشتن توشی قسه‌ی چه‌وت و سویند خواردنتان ده‌کات، بۆیه بازرگانیه‌که‌تان تیکه‌لای به‌خشین بکه‌ن" ^(۲).

خطابی ده‌لّیت: (سمسار) ناویکی ئه‌عه‌مییه، چونکه زۆریه‌ی ئه‌وانه‌ی کړین و فروشتنیان ده‌کردن ئه‌عه‌می بوون، بۆیه ئه‌و ناوه‌یان له‌وان وه‌رگرتوه، به‌لام پیغمبرِ مبه‌ری خوا ﷺ بۆ وشه‌ی (التجارة—بازرگانی) گۆپی که وشه‌یه‌کی عه‌په‌بیه ^(۳).

(بازرگانیه‌که‌تان تیکه‌لای به‌خشین که‌ن): بۆی پوونکرده‌وه که زۆرجار بازرگانیکردن توشی قسه‌ی زیاده و سویندخواردن ده‌بیت، بۆیه پیّی فه‌رموون، ئه‌و سویندخواردن و قسه‌ی زیاده تیکه‌لای به‌خشین بکه‌ن، چونکه توپه‌یه‌ی خوای گه‌وره ده‌کوژیتته‌وه، چاکه‌کانیش خراپه‌کان وه‌لاده‌نین ^(۴).

^(۱) نه‌حمه‌د (۱۲۰۷۳) و نه‌لبانی له (السلسلة ۲۹۶۴) به "سه‌حیح"ی داناوه.

^(۲) نه‌بو داود (۳۳۲۶) و ترمذی (۱۲۰۸) و النسائی (۳۷۹۷) گێراوه‌تیانه‌وه، نه‌لبانی له (صحیح الجامع ۱۰۱۶)

به "سه‌حیح"ی داناوه

^(۳) معالم السنن (۱۳۱/۲).

^(۴) مرقاة المفاتیح شرح مشکاه المصابیح (۲۸۱/۹).

له بازار ده‌چوو ده‌لایان، فهرمانی به چاکه و ریگری خراپه‌ی لیده‌کردن:

روفاعه ده‌لایت: له‌گه‌لی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌رچوین، خه‌لک خه‌ریکی کرین و فروشتن بوو، بانگی کردن: "ئه‌ی کۆمه‌لی بازرگانان".

کاتیک سه‌ریان به‌رزکرده‌وه، پیتی فهرموون: "روژی دواپی بازرگانان وه‌کو پیاوی خراپه‌کار زیندوو ده‌کرینه‌وه، جگه له‌وانه‌ی که ته‌قوای خویان مه‌یه و چاکه ده‌که‌ن و راستی ده‌لێن"^(۱).

(جگه له‌وانه‌ی ته‌قوای خویان مه‌یه.....) مه‌به‌ستی لیتی ئه‌و که‌سه‌یه گونا‌هی گه‌وره و بچوک و ساخته‌یی و فروفیل ناکات و له‌گه‌ل خه‌لکی باشه، یاخود ملکه‌چی فهرمانی خوا بووه^(۲).

القاسی ده‌لایت: له‌ خووه خراپه‌کانی بازرگانی گزی و فروفیل کردنه له مامه‌له‌کردن، هه‌روه‌ها خۆبه‌ه‌تاره‌تدان به به‌کاره‌یتانی سویندی درۆ ئه‌مه‌ش بۆ ئه‌وه‌ی ته‌نیا کالایه‌که به‌فروشری، بۆیه حوکمی (خرابه‌کاری) ی به‌سه‌ردا سه‌پاندوونه، ئه‌وانه‌ی خۆیان له حه‌رام پاراستوو و سویندیان به دروستی به‌کاره‌یتاوه و راستگۆ بوون، له‌وانی تری جیاکردوونه‌ته‌وه^(۳).

ریگری ساخته‌یی و گزی لی ده‌کردن له کرین و فروشتندا:

ئه‌بو هه‌وره‌یره ﷺ ده‌گێرپته‌وه که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌لای خواردنیک تپه‌په‌ی، ده‌ستی برده ناوی، په‌نجه‌کانی ته‌په‌بوون، فهرمووی: "ئه‌مه‌ی چیه‌ ئه‌ی خاوه‌نی خواردنه‌که؟".

گوته‌ی: بارانی پیکه‌وتوو ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا!

پیغه‌مبه‌ر فهرمووی: "ئه‌ده‌که‌را کردباته سه‌ره‌وه‌ی خواردنه‌که بۆ ئه‌وه‌ی خه‌لک ببینیت، هه‌رکه‌سیک گزی و فروفیل بکات له من نییه"^(۴).

نه‌وه‌ی ده‌لایت: (واته له‌و که‌سه نییه که له‌سه‌ر رێبازی منه و ریگه‌ی زانست و کرده‌وه‌ی منی گرتۆته‌به‌ر، سوفیانی کوپی عویه‌بینه‌ خۆی له ته‌فسیری ئه‌م فهرمووده

^(۱) ترمذی (۱۲۱۰) و ابن ماجه (۲۱۴۶) گێڕاوه‌تیانه‌وه، ئه‌لبانی ده‌لایت: "صحیح لغیره"، صحیح لترغیب والترهیب (۱۷۸۵).

^(۲) تحفة الاحوذی (۳۳۶/۴).

^(۳) تحفة الاحوذی (۳۳۶/۴).

^(۴) موسلیم (۱۰۲) گێڕاوه‌تیانه‌وه.

دەپاراست، بەلكو خۆى لە راشەگرتنى دەگرت، بۆ ئەوەى فرمودەكە خۆى كاریگەرى قولتەرى لەسەر دەروونەكان ھەبێت^(۱).

ئەبوی ھورپرە ﷺ لە پینگەمبەرى خواوە ﷺ دەگێرێتەوہ كە دەفرەمۆیت: "گوانى وشتر و مەپوماڵاتەكان مەبەستن^(۲)، ھەر كە سێك بیکرێت دواى دۆشینى لە بەرامبەر دوو بژاردە دا، گەر ویستی لای خۆى بپھێڵێتەوہ یان گەر ویستی بیگەرێنێتەوہ بۆ خاوەنەكەى"^(۳).

نەوہوى دەلێت: (بزانە گرتەوہى شیرى ئازەل ھەرامە، جا چ ھى وشتر، یان مانگا، یان مەر، یان ئەسپ و ھەرشێكى تر بێت، چونكە فیل و گزیبە، فروشتەكە بە روالەت دروستە لەگەل ئەوہى ھەرامە، كەسى كریار بۆى ھەبە یان پێى رازى بێت یان بۆ خاوەنەكەى بیگەرێنێتەوہ)^(۴).

گەر ھەر كە سێك لەوان چاكانەى كە لەگەل كردبا، پینگەمبەر ﷺ پاداشتى دەدا، ئەوہ: ئەبوی ھورپرە ﷺ دەگێرێتەوہ و دەلێت: پینگەمبەرى خوا ﷺ لە ساتێكدا دەرچوو، كە ھەرگیز پێشتوو تر لەو كاتە دانەدا دەر نەچوو، بەكەسیش لەو كاتانەدا نەدەكەوت، ئەبوبەكر ھاتە لای، پێى فرموو: "چى تۆى ھێناوہتە دەر ئەبوی ئەبوبەكر؟". گوتى: ھاتووم تا پینگەمبەرى خوا ﷺ ببینم و سەیری رووى بكەم و سەلامى لى بكەم. زۆرى پێنەچوو تا عومەریش ھات، پێى فرموو: "چى تۆى ھێناوہتە دەر ئەبوی عومەر؟".

گوتى: برسێتەى ئەبوی پینگەمبەرى خوا. پینگەمبەرى خوا ﷺ فرموى: "منیش ھەر ئەوہى". چوونە مالى ئەبوی ھەیسەمى ئەنسارى، پیاویك بوو دارخوورما و مەپوماڵاتى زۆر بوو، ھیچ خزمەتكارێكى نەبوو، خۆشى لە مال نەبوو، بە خێزانەكەیان گوت كوا پیاوہكەت؟ گوتى: رۆشتووہ ئاومان بۆ بێنیت.

زۆرى پێنەچوو تا ئەبوی ھەیسەم بە دیمكەى كە ئاواتەوہ و داينا، پاشان بە خێراتانى پینگەمبەرى ﷺ كرد و بە داىك و باوكى خۆى كردە قوربانى، دواتر ئەوانى بردە

^(۱) شەرحى نەوہوى لە سەحیحى موسلىم (۱/۱۰۹).

^(۲) پێى دەگوترێت (المصراة): كە بریتىبە لە نەدۆشین بۆ چەند رۆژێك تاوہكو شیر لە گوانى ئازەلەكە كو دەبێتەوہ، بۆ ئەوہى كاتێك كریار دۆشى بە لێزمە شیرى لى بێتەخوارى (النهاية: ۲/۲۷).

^(۳) بوخارى (۲/۲۱۴۸) و موسلىم (۱۵۱۵) گێراوہتیانەوہ.

^(۴) شەرحى نەوہوى لە سەحیحى موسلىم (۱/۱۶۲).

باچخه‌که‌ی. رایه‌خیکی بۆ راخستن، دواتر هیشوو خورمایه‌کی هینا و داینا، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فرمووی: "وازت لیته‌نابایه تاوه‌کو پیده‌گه‌یشت".

گوته‌ی: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، ویستم ئیوه بۆ خۆتان لیته‌ی بژار بکه‌ن، واته‌: خورمای گه‌یوو له‌ نه‌گه‌یوو بژار بکه‌ن.

لێیان خوارد، له‌ ئاوه‌که‌شیان خواردوه‌، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فرمووی: "سویند به‌و که‌سه‌ی گیانی منی به‌ده‌سته، ئه‌مه‌ ئه‌و نیعمه‌ته‌یه‌ که‌ روژی نوایی پرسپارتان له‌ باره‌یه‌وه ده‌کریت، سیبه‌ری فیتک، خورمای گه‌یوو، ئاوی سارد"، ئه‌بو هه‌یسه‌م رویش بۆ ئه‌وه‌ی خواردنیان بۆ ئاماده‌ بکات، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فرمووی: "مه‌ری به‌ شیر سه‌رمه‌په‌". ده‌لێت: کارله‌ یان گیسکێکی بۆ سه‌رپرین.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ پێی فرموو: "خزمه‌تکارت هه‌یه‌؟".

گوته‌ی: نه‌خیر.

فرمووی: "گه‌ر به‌دیل گیراومان بۆ هات، سه‌رتکمان لی‌ بده‌". دوو به‌دیل گیراویان هینایه‌ لای پیغه‌مبه‌ر، ئه‌بو هه‌یسه‌میش هات، پیغه‌مبه‌ر ﷺ پێی فرموو "یه‌کێکیان هه‌لبژێره‌".

گوته‌ی: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، تۆ بۆم هه‌لبژێره‌.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ فرموو: "که‌سی راویژگار ئه‌مینداره‌، ئه‌مه‌یان ببه‌، من بینیم نوێژ ده‌کات، له‌گه‌لی باش به‌".

ئه‌بو هه‌یسه‌م چوو له‌ خیزانه‌که‌ی، قسه‌که‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بۆ گێڕایه‌وه‌، خیزانه‌که‌ی گوته‌ی: تۆ ناگه‌یه‌ ئه‌و قسه‌یه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا کردویه‌تی تاوه‌کو ئازادی نه‌که‌ی.

گوته‌ی: ئه‌وه‌ ئازادم کرد.

دوای گێڕانه‌وه‌ی قسه‌که‌ بۆ پیغه‌مبه‌ری خوا، فرمووی: "خوای په‌روه‌ردگار هیچ پیغه‌مبه‌ر و خه‌لیفه‌یه‌کی ره‌وانه‌ نه‌کردوه‌ ته‌نیا له‌گه‌لیدا دوو جوهر پیاوی له‌گه‌ل داناون، جوهریکیان پیاوی دلسۆزیوون فرمانیان به‌ چاکه‌ پیده‌کرد و رێگریان له‌ خراپه‌ پێ‌ ده‌کرد، جوهری دووه‌میشان له‌ توشکردنی گه‌روگرفت که‌مه‌رخه‌می ناکه‌ن، هه‌ر که‌سێک له‌ جوهری پیاوی خراپ به‌پارێزیت ئه‌وا به‌راستی پارێزراوه‌"^(۱).

^(۱) ترمذی (۲۳۶۹) به‌ دروژی گێراوه‌تیوه‌، ئه‌لبانی له‌ (الصحيحة ۱۶۴۱) به‌ "سه‌حیح"ی داناهه‌، موسلیم (۲۰۳۸) بۆ چیرۆکی خزمه‌تکاره‌که‌ و بۆ ناوه‌نانی ئه‌بو هه‌یسه‌م گێراوه‌تیوه‌، ئه‌م فرموده‌ی له‌ به‌شی شه‌شم له‌گه‌ل هه‌ندێک له‌ سووده‌کانی باس کراوه‌.

دوعای به‌ره‌که‌تداری بۆ ده‌کردن:

دوعای به‌ره‌که‌تداری بۆ مال و سامانی عه‌بدولره‌حمانی کوپی عه‌وف ده‌کرد، ئه‌نه‌سی کوپی مالیک ﷺ ده‌لێت پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ عه‌بدولره‌حمانی کوپی عه‌وفی بیینی به‌ جلی زه‌رد و بۆنخۆشه‌وه، پیتی فهرموو: "ئه‌مه‌ چیه‌؟".

گوئی: ژنیکم ماره‌کردوه به‌ پینچ دره‌می زیڕ.

فهرمووی: "خوای گه‌وره به‌ره‌که‌تداری بکات بۆت، گه‌ر به‌ مه‌رێکیش بیئت ده‌عوه‌تیک بکه" ^(۱).

نه‌وه‌وی ده‌لێت: "به‌ مه‌رێکیش بیئت ده‌عوه‌تیک بکه"، به‌لگه‌یه بۆ نه‌وه‌ی که‌سی به‌ توانا نابیئت له‌ مه‌رێک که‌مه‌تر بکاته وه‌لیمه‌ی ژن گواسته‌نه‌وه، قازی رای ئیجماعی زانایانی گواسته‌وته‌وه که‌ سنوریک بۆ ئه‌مه‌ نییه، به‌لکو به‌ هه‌ر شتیک بیئت ده‌عوه‌ته‌که‌ دروسته، موسلیم له‌ ده‌عوه‌تی گواسته‌نه‌وه‌ی (سه‌فیه‌) دا باس ده‌کات و ده‌لێت: بێ گوشت بووه، له‌ وه‌لیمه‌ی زه‌ینه‌ب: (له‌ نان و گوشت تێر بووین): به‌هه‌موو ئه‌مانه‌ ده‌عوه‌ته‌که‌ دروسته، به‌لام واباشتره به‌ گوێره‌ی توانای پیاوه‌که‌ بیئت ^(۲).

عه‌روه‌ی بارقی ده‌گێڕێته‌وه‌و ده‌لێت، کالایه‌ک بۆ پیغمه‌به‌ر ﷺ هات، ئه‌ویش دیناریکی پێدام، فهرمووی: "ئه‌م کالایه‌ بگه‌ر، به‌رۆ مه‌رێکی بۆمان پێبکهره".

کالایه‌که‌م هێنا و مامه‌له‌م پێکرد، دوو مه‌رم پی کپی، له‌ رێگادا بووم پیاویکم بیینی، داوای کرپنی مه‌رێکی کرد، مامه‌له‌م له‌گه‌لی کرد مه‌رێکیانم به‌ دیناریک پی فروشت، مه‌ره‌که‌ی تر و دیناره‌که‌م هێنایه‌وه و گوتم: ئه‌ی پیغمه‌به‌ری خوا ئه‌مه‌ دیناره‌که‌تان، ئه‌مه‌ش مه‌ره‌که‌تان، به‌سه‌رهاته‌که‌م بۆ گێڕایه‌وه.

ئویش فهرمووی: "خوایه‌گیان به‌ره‌که‌ت بخه‌ مامه‌له‌یه‌وه".

ده‌لێت: به‌راستی منت ده‌بیینی کاتیک له‌سه‌ر زیلخانه‌ی کوفه ده‌وه‌ستام، به‌رله‌وه‌ی بچمه‌وه ماله‌وه چل هه‌زارم قازانج ده‌کرد ^(۳).

پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ دوعای بۆ مامه‌له‌کارانی کرپن و فروشتن ده‌کرد:

جابری کوپی عه‌بدوللّٰه ﷺ ده‌لێت: پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ فهرمووی: "خوای گه‌وره ره‌حم به‌ پیاویک بکات که‌ ئاسانکاری ده‌کات له‌ کاتی کرپن و فروشتن و داواکردنی مافه‌که‌یدا" ^(۴).

^(۱) بوخاری (۵۱۵۵) و موسلیم (۱۴۲۷) گێڕاوه‌تیانه‌وه

^(۲) شهرحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۲۱۷/۹).

^(۳) بوخاری (۳۶۴۳) و ئه‌حه‌مد (۱۸۸۷۳) گێڕاوه‌تیانه‌وه.

^(۴) بوخاری (۲۰۷۶) گێڕاوه‌تیانه‌وه.

له سووده‌کانی ئەم فەرمووده‌یه:

- هاندانی تێدایه بۆ لێبۆرده‌یی و ئاسانکاری له مامه‌له‌دا، پابه‌ندبوون به ره‌وشته‌ری و بێ مشتومپی کردن.
- هاندانی تێدایه بۆ ئاسانکاری و فشار نه‌خستنه سه‌ر خه‌لکی بۆ داواکردنی ماف، لێبۆرده‌یی له‌گه‌ڵیان^(۱).

پێی راگه‌یاندوون که خۆای گه‌وره خۆشی ده‌وین:

ئەبو هوریره رضی اللہ عنہ ده‌گێڕێته‌وه که پێغه‌مبه‌ری خوا صلی اللہ علیہ وسلم ده‌فرمویت: "خۆای گه‌وره ئەو که‌سه‌ی خۆش ده‌وێت ئاسانکاری له‌ فرۆشتن و ئاسانکاری له‌ کڕین و ئاسانکاری له‌ داواکردنی مال ده‌کات"^(۲).

رایگه‌یاندوه که ئەم جوړه کارناسانی و لێبۆرده‌ییه هۆکاره بۆ چوونه به‌هه‌شت، عوسمانی کورپی عه‌ففان رضی اللہ عنہ ده‌لێت: پێغه‌مبه‌ری خوا صلی اللہ علیہ وسلم ده‌فرمویت: "خۆای گه‌وره پیاوێکی برده به‌هه‌شت که ئاسانکار بووه له‌ کڕین و فرۆشتن و داواکردنی مافدا"^(۳).

پێغه‌مبه‌ر دوعای بۆ به‌خشش و زه‌کات ده‌کات ده‌کات:

عه‌بدوللای کورپی ئەبی ئەوفا رضی اللہ عنہ ده‌گێڕێته‌وه، کاتیک خه‌لکانیک به‌خشین و زه‌کاتی خۆیان بۆ پێغه‌مبه‌ر صلی اللہ علیہ وسلم ده‌هێنا، ده‌یفه‌رموو: "اللهم صلّ علی آل فلان"، باوکیشم به‌خشینیکی بۆ هێنا، فه‌رموی: "اللهم صلّ علی آل أبي أوفی".

الصلاة: لێره‌دا به‌ واتای دوعا نیت، واته: خواجه گیان ره‌حمه‌تیان به‌سه‌ردا ببارێته، وه‌ک له‌ قورئاندا هاتوه: ﴿لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾ (سوره‌ البقره: ۲۸۶).
واته‌ی ئایه‌ته‌که: (له هه‌ندی مال و سامانی ئەو (ئیماندارانه) زه‌کات و خێره‌ریگه‌ره، چونکه ده‌بیته هۆی خاوین کردنه‌وه‌ی مال‌که‌یان و پاککردنه‌وه‌ی دل و ده‌روونیان و دوعای دابارینی ره‌حمه‌ت بکه به‌سه‌ریاندا و ئەگه‌ر مردیشن نوێژیان له‌سه‌ر بکه، چونکه به‌پاستی دوعا و نوێژکردنی تۆ مایه‌ی دلنایایی و ئارامییه بۆیان، خوایش هه‌میشه بیسه‌رو زانایه).

ئهمه‌ش به‌لگه‌یه بۆ ئەوه‌ی که سوننه‌ته زه‌کات وه‌رگر دوعا بۆ زه‌کاتده‌ر بکات^(۴).

^(۱) فتح الباری (۴/۳۰۷).

^(۲) ترمذی (۱۳۱۹) گێراوه‌تی‌وه، ئەلبانی له (صحیح الجامع ۱۸۸۸) به "سه‌حیح"ی داناوه.

^(۳) ابن ماجه (۲۲۰۱) و نه‌حمه‌د (۴۱۲) گێراوه‌تی‌انه‌وه، ئەلبانی له (صحیح الجامع ۲۴۳) به "هه‌سن"ی داناوه.

^(۴) فتح الباری (۳/۳۶۲).

نه‌وانه‌ی نیشانه‌ی لوتبه‌ریزان تیدا به‌دی گرابایه توره ددبوو:

عبداللای کوری عه‌مر ﷺ ده‌گیرته‌وه که ده‌شته‌کیه‌ک هاته لای پیغمبر ﷺ، جوبه‌یه‌کی دروستکراو له سوف و چینراو به ناوریشمی له‌به‌روو، گوتی: "ئه‌م هاوپیته‌تان (مه‌به‌ستی پیغمبر بوو ﷺ)، ده‌یه‌ویت شوانی کوری شوان پایه‌به‌رز بکات و سوارچاکی کوری سوارچاکیش نزم بکات.

پیغمبر ﷺ به تورپییه‌وه هه‌لسا، دامینی جوبه‌یه‌کی گرت و بۆلای خۆی راکیشا، فهرمووی: "وا نابینم پۆشاکیکی که سیتک له‌به‌رییت که به عه‌قل پیر نه‌کاته‌وه"، پاشان پیغمبریه‌ری خوا گه‌راپه‌وه و دانیشته.

ئینجا فهرمووی: "نوح کاتیک له‌سه‌ره‌مرگ بوو به کوپه‌که‌ی فهرموو، من به کورتی وه‌سیه‌ت ده‌که‌م، فهرمانت به دووشت پی ده‌که‌م و ریگرت له دووشت لی ده‌که‌م: ریگرت لی ده‌که‌م له هاویه‌شی دانان و لوتبه‌ری، فهرمانت پی ده‌که‌م به لا إله إلا الله، چونکه گه‌ر ئاسمان و زه‌وی و نه‌وه‌ی تێیانداپه‌ بخړیته لای ته‌رانوویه‌ک و (لا إله إلا الله) بخړیته لاکه‌ی تر، بیگومان ئه‌م وشه‌یه قورستر ده‌بیته.

گه‌ر ئاسمان و زه‌وی ئالفه‌یه‌ک بن، (لا إله إلا الله) بخړیته سه‌ریان، بیگومان ده‌یان‌شیکیت.

فهرمانت پی ده‌که‌م به سبحان الله وبحمده، چونکه ئه‌مه‌ دوعای هه‌موو شتیکه، هه‌ر به‌ویش هه‌موو شتی که رزق ده‌دریت^(۱).

سه‌عیدی کوری ئه‌یمن خزمه‌تکاری که عبی کوری سور ده‌لێت: له کاتیکدا پیغمبریه‌ری خوا ﷺ قسه‌ی بۆ هاوه‌لانی ده‌کرد، پیاویکی هه‌زار هات، له‌لای پیاویکی ده‌وله‌م‌نه‌د دانیشته، ئه‌ویش کراسه‌که‌ی خۆی که مێک هه‌لکیشایه‌وه.

پیغمبریه‌ری خوا ﷺ ده‌موچاوی گۆرا، فهرمووی: "ئه‌ی فلانه‌که‌س ترسای ده‌وله‌م‌ندییه‌که‌ت بۆ ئه‌و بجیت، یان هه‌زارییه‌که‌ی ئه‌و بۆ تو بیت؟".

گوتی: ئه‌ی پیغمبریه‌ری خوا ده‌وله‌م‌ندی خراپه‌؟

فهرمووی: "به‌لی، ده‌وله‌م‌ندییه‌که‌ت ده‌تباته‌ ئاگر، هه‌زارییه‌که‌ی ئه‌ویش ده‌بیاته به‌هه‌شت".

گوتی: چ شتی که رزگارم ده‌کات لێی؟

فهرمووی: "دلنه‌وایی بکه، پێی ببه‌خشه‌".

^(۱) نه‌حمد (۷۰:۶۱) گیراوه‌تیوه، ئه‌لبیانی له (الصحيحة ۱۳۴) به "سه‌حیح"ی داناوه.

گوتی: که‌واته‌ وا ده‌که‌م

پیاوه‌ هه‌ژاره‌که‌ گوتی: پێویستیم پێی نییه‌.

پیغه‌مبه‌ر فهرمووی: "داوای لیخ‌شبوون و دوعا بۆ براکه‌ت بکه‌"^(۱).

له‌سه‌ر زه‌کات نه‌دانیان توره‌ ده‌بوو:

ئه‌بو هورهبیره‌ ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ عومهری بۆ وه‌رگرتنی زه‌کات نارد، گوتیان: کوپی جه‌میل و خالیدی کوپی وه‌لید و عه‌باسی مامی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ زه‌کات ناده‌ن.

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فهرمووی: "سه‌باره‌ت به‌ کوپی جه‌میل عه‌یبی لیئاگیری چونکه‌ هه‌ژاریو خوای گه‌وره‌ ده‌وله‌مه‌ندی کرد، به‌لام سته‌م له‌ خالیدی کوپی وه‌لید ده‌کرت، چه‌ک و زری و سواری له‌ پێناو خوادا به‌خشیوه‌، سه‌باره‌ت به‌ عه‌باسیش هی ئه‌و له‌سه‌ره‌ منه‌".

پاشان گوتی: "ئه‌ی عومهر نازانی که‌ مام له‌ جیگای باوکدایه‌"^(۲).

نه‌وه‌ی ده‌لێت: که‌ فهرمووی: "هی ئه‌و له‌سه‌ر منه‌"، واته‌ زه‌کاتی دوو سالم پیش وه‌خت لیوه‌رگرتوه‌.. ئه‌وانه‌شی ده‌لێن نابێت زه‌کات پیشبخریت، واتاکه‌ی: من له‌ جیاتی ئه‌و ده‌یده‌م

ئه‌بو عه‌بید و ئه‌وانی تر ده‌لێن: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ زه‌کاتی له‌سه‌ر دواخستوه‌ له‌به‌ر نه‌وه‌ی پێویستی پێی هه‌بووه‌، تا ئه‌و کاته‌ی توانای ده‌بێت.

به‌لام واتا راسته‌که‌: پیشتر لێم وه‌رگرتوه‌، له‌ فهرموده‌یه‌کی تردا جگه‌ له‌ موسلیم هاتوه‌: "ئێمه‌ زه‌کاتی دوو سالممان پیشوه‌خت لیوه‌رگرتوه‌"^(۳).

بۆیه‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌ خراپه‌ی ده‌وله‌مه‌ندی خۆی به‌ خوا پاراستوه‌:

عائشه‌ ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فهرمووی: "خوایه‌گیان په‌نات پێ ده‌گرم له‌ ته‌مه‌به‌لی و پیری، له‌ گوناوه‌ و قهرزدار، له‌ فیتنه‌ی گه‌ڕ و سزای ناوگه‌ڕ، له‌ فیتنه‌ی ناگر و سزای ناگر، له‌ فیتنه‌ی ده‌وله‌مه‌ندی، په‌نات پێ ده‌گرم له‌ فیتنه‌ی هه‌ژاری، په‌نات پێ ده‌گرم له‌ فیتنه‌ی مه‌سیحی ده‌جال.

^(۱) نه‌حمه‌د له‌ (الزه‌د لا ۳۸) گێڕاوه‌یته‌وه‌.

^(۲) بوخاری (۱۴۶۸) و موسلیم (۹۸۳) گێڕاوه‌تیانه‌وه‌.

^(۳) شه‌رحی نه‌وه‌ی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۵۷/۷).

خوايه گيان به ئاوى به فر و ته رزه گونا مه كانم بشوره، دلم له تاوان پاك بكه وه، وهك چوڼ پښاكي سپى له پيسى پاك ده بېته وه، دوړم كه ره وه له گونا مه كانم وهك چوڼ روزه لات و روزه لات له به كتر دوړخستو ته وه^(۱).

نه وه وى ده لیت: په ناگرتنى پېغه مېر ښځه به خواى گه وړه له شه پ و خراپه ی ده وله مېندى و شه پ و خراپه ی هه ژارى، چونكه هه ردووكيان بریتین له دوو حالات كه ترسى فیتنه ی پټوه یه، فیتنه ی رازی نه بوون به كه مى و نارام نه گرتن له سره راميك يان گومان لیکراوړيك.

سه بارهت به ده وله مېندى ترس هه یه له خو په رستى و به كه مزانین و له سنورده رچوون و ره زلی به مال و سامان، یاخود سه رفکردنى له شتى بیسوود و شانازى پټوه کردن.

به لام ته مېلې، بریتیه له چالاكنه بوونى نه فس بو كاری چاكه و كه مى هه زکردن بو چاكه کردن سه ربارى بوونى توانا.

خطابي ده لیت: نه وه ژاریه ی پېغه مېرى ښځه پېگرتووه بریتیه له هه ژارى ده روون نهك هه ژارى مال و سامان، قازى ده لیت: ده كړیت په ناگرتنه كه له هه ژارى مال و سامان بېت، مه به ست له (فیتنه ی) هه ژارى به رگه نه گرتن و كه م رازی بوونه به هه ژارى.

سه بارهت به په ناگرتنى له قهرزدارى، پېغه مېرى خوا ښځه روونیکردو ته وه كه پياو كاتيك قهرزدار ده بېت، درو ده كات له قسه كردندا، گفت ده دات به جېى ناگه یتیت، ماوه ی قهرزه كه دریژ ده كاته وه له سره خاوهن قهرزه كه به وه ویه وه دلې پټى سه رقال ده بېت، له وانه یه بهر له وه ی قهرزه كه بداته وه بمړیت، نه وكات قهرزه كه ی هه له نه ستو ده میښت^(۲).

بوو روون ده كړدنه وه كه ده وله مېندى راسته قینه له دلدايه:

نه بو هوړه یړه ښځه ده لیت پېغه مېرى خوا ښځه ده فرمویت "ده وله مېندى بریتى نییه له زورى مال، به لكو ده وله مېندى بریتیه له ده وله مېندى دل و ده روون"^(۳).

نه وه وى له واتای نه م فرمووده یه ده لیت: ده وله مېندى باش ده وله مېندى نه فسه، كه بریتیه له تیربوونى نه فس و كه مى هه زه كانى، نه وهك زورى مال و سامانى زور و

(۱) بوخارى (۶۳۶۸) و موسليم (۵۸۹) گېراوه تپانه وه.

(۲) شهرى نه وه وى له سه حیحى موسلم (۲۸/۱۷).

(۳) بوخارى (۶۴۴۶) و موسليم (۱۰۵۱) گېراوه تپانه وه.

حەزكردن لە زيادبوون، چونكە ھەر كەسك حەزىكات زيادبكات و قەناعەتى بەو ھەندە نەبىت كە ھەيەتى، پىي ناگوتريت دەولەمەندى ^(۱).

ابن بطلال لە بارەى ئەم فەرموودەيە دەلالت: حەقىقەتى دەولەمەندى برىتى نىيە لە زۆرى مال و سامان، چونكە زۆرىك لەوانەى خواى گەرە مال و سامانى بەسەردا باراندوون قەناعەتيان بەو نىيە كە پىيان دراو، ھەول بۆ زيادكردنى دەدەن، گوى ناداتى لە كوى بوى دى، لەبەر زۆر داواكردنى وەك بلىي ھەزارە.

بەلكو حەقىقەتى دەولەمەندى دەولەمەندى نەفسە، كە برىتيە لە رازىبوون بەو ھى پىيدراو و قەناعەتى پىي ھەيە، سوورنىيە لەسەر زيادبوونى، زۆر پىداگىرى بۆ مال و سامان ناكات، وەك بلىي دەولەمەندە ^(۲).

ئەبوزەر ر.ھ. دەگىرپتەو ھە كە پىغەمبەرى خوا ﷺ پىي فەرموى: "ئەى ئەبوزەر، پىت واپە زۆرى مال دەولەمەنديە؟".

گوتم: بەلى ئەى پىغەمبەرى خوا.

فەرموى: "پىشت واپە كەمى مال ھەزارىيە؟".

گوتم: بەلى ئەى پىغەمبەرى خوا.

فەرموى: "بەلكو دەولەمەندى دەولەمەندى دلە، ھەزارىش ھەزارى دلە" ^(۳).

گرنكى پەيوەندى نىوان دەولەمەندى و تەقواى بۆ روون دەكردنەو:

عەبدوللای كورپى خوەيب لە مامىيەو دەگىرپتەو ھە دەلالت: لە مەجلىسك بويىن، پىغەمبەرى خوا ﷺ ھاتەلامان و شوینەوارى ئاوبەسەر سەرىيەو دياربوو.

گوتمان: ئەى پىغەمبەرى خوا دەبينىن رووخوشى.

فەرموى: "بەلى، سوپاس بۆ خۆ".

پاشان باسى دەولەمەندى بۆ كردىن، فەرموى: "ھىچ كىشەيەك نىيە لە دەولەمەندى بۆ كەسك كە لەخوا ترس پىت، لەش ساغى كەسك لە خوا بترسیت باشتەرە بۆى لە دەولەمەندى، رووخوشيش لە بەخشەكانى پەروەردگارە" ^(۴).

^(۱) شەرحى نەوھوى لە سەحیحى موسلىم (۱۴۰/۷).

^(۲) شەرحى ابن بطلال لە سەحیحى بوخارى (۱۵۶/۱۰).

^(۳) ابن حبان (۶۸۵) گىزاوئەو، ئەلبانى لە (صحیح الترغیب و الترہیب ۲۲۰۲) بە "سەحیح"ى داناو.

^(۴) ابن ماجە (۲۱۴۱) گىزاوئەو، ئەلبانى بە "سەحیح"ى داناو.

دہولہ مہندی بہ بی بوونی لہ خواترسان خہ سارہ تمہندیہ، چونکہ بی ئوہی مافی خوئی بیت پارہ کژدہ کاتہوہ، بہ بی هوش سہرفی دہکات، گہر لہ گہل خواہ نہ کہی تہ قوا و لہ خواترسان هہ بوئو کات خراپہ دہ پروات و باشہ بؤی دیت^(۱).

کہ فہرمووی "لہش ساغی کہ سیک لہ خواہ ترسییت باشتر بؤی لہ دہولہ مہندی" چونکہ لہش ساغی یارمہ تی بہ ندایہ تیکردن دہدات و سامانیکی گہورہیہ، لہ بہ رامبہ ردا نہ خووشی ریگری و پہ ککوتن و نہ توانینہ، لہش ساغی لہ گہل تہ مہ نیکی دریز رور باشترہ لہ دہولہ مہندی لہ گہل نہ خووشی، نہ توانین و ہک مردن وایہ.

کہ فہرمووشی "سینگ فراوانی لہ نیعمہ تہ کانی خودایہ"، واتہ: ئو سینگ فراوانییہ، کہ سواپاسکردنی گہرہ کہ و دہولہ مہندی و ہزاری لہ لا و ہک یہ کہ و نارامگریشہ .. ئہ مانہ ہہموو لہ کژی ناز و نیعمہ تہ کائن^(۲).

(۱) حاشیہ السندی علی سنن ابن ماجہ (۳۷۰/۴).

(۲) مرقاة المفاتیح (۲۰۱/۱۵).

مامه‌له‌کردنی پیغه‌مبهر ﷺ له‌گه‌ل که‌سانی خانه‌دان و خاوه‌ن خه‌سه‌تی جوان:

په‌وشتبه‌ری پیغه‌مبهر ﷺ له‌ چه‌ند وینه‌ی جیادا و له‌گه‌ل چه‌ند چین و تویری جیاوازا به‌رجه‌سته ده‌بی‌ت، جا گه‌ر موسلمان بن یان کافر، ده‌وله‌م‌ه‌ند بن یان هه‌ژار، سه‌رۆک بن یان ژێرده‌سته.

که‌سانی خانه‌دان و پیاوه‌تی و خه‌سه‌تی جوان جیگه‌یه‌کی تایبه‌تیان هه‌بووه له‌ مامه‌له و ریزگرتن له‌لای پیغه‌مبهری خوا ﷺ چونکه ئه‌و ماف به‌هه‌موو خاوه‌ن مافی‌ک ده‌دات، پله‌ی که‌سانی گه‌وره و به‌ریز دانا به‌زینیت، به‌لکو پێگه و پله‌یان له‌ناو هه‌ژه‌کانیان ده‌پاریزیت و له‌و باره‌یه‌شه‌وه فه‌رمان به‌ هاوه‌لانی ده‌کات.

پیشه‌وا موسلیم له‌ کاتی قسه‌کردن له‌ باره‌ی پله‌ی راویه‌کانه‌وه ده‌لێت: پله‌ی که‌سی بالا که‌م ناکاته‌وه، که‌سی‌کیش خاوه‌ن زانستیکی ساده بی‌ت له‌ پله‌ی خۆی به‌رزتری ناکاته‌وه، مافی ده‌دایه هه‌موو خاوه‌ن مافه‌کان، خاتوو عایشه ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبهری خوا ﷺ فه‌رمانی پیکردین مامه‌له له‌گه‌ل خه‌لک به‌کین به‌گوێره‌ی پێگه و پایه‌یان ^(۱).

پیغه‌مبهر ﷺ پێگه و پایه‌ی نه‌وانی له‌ناو قه‌ومه‌که‌یان ده‌پاراست:

ئه‌بو سوفیان له‌ گه‌وره‌پیاوانی قورپه‌یش بوو، دوا‌ی کورژانی سه‌رکرده‌کانیان، ئه‌و بووه گه‌وره‌یان، له‌ جه‌نگی ئوحددا سه‌رکرده‌ی قورپه‌یش بوو، کاتی‌ک موسلمان بوو، پیغه‌مبهری خوا ﷺ له‌ کاتی فه‌تحی مه‌که‌دا ناوی به‌رز پاده‌گری‌ت.

ئێبن عه‌باس ﷺ ده‌لێت: له‌ سالی فه‌تحی مه‌که‌دا، عه‌باسی کوپی عه‌بدولموته‌لێب، ئه‌بو سوفیانی کوپی حه‌ری له‌گه‌ل خۆی هینایه‌ خزمه‌ت پیغه‌مبهر ﷺ موسلمان بوو.

عه‌باس پێی گوت: ئه‌ی پیغه‌مبهری خوا! ئه‌بو سوفیان پیاوی‌که شانازی‌کردنی خوش ده‌وێت، گه‌ر بکری‌ت شتیکی بۆ به‌کی؟

پیغه‌مبهر ﷺ فه‌رمووی: "به‌لێ، هه‌ر که‌سی‌ک به‌چته‌ مالی ئه‌بو سوفیان پارێزراوه، هه‌ر که‌سی‌ک ده‌رگا له‌سه‌ر خۆی دا‌بخات پارێزراوه ^(۲)".

^(۱) مقدمه صحیح مسلم (۲/۱).

ئه‌م فه‌رموده‌یه‌ی پیشه‌وا موسلیم باسی کردوه، ئه‌بو داود (۴۸۴۲) گێزراوه‌تی‌وه، الحاکم له (معرفه علوم الحديث ۹۶/۱) به "سه‌حیح"ی داناوه، ابن صلاح له (مقدمته ص ۳۰۷)، السخاوی فی المقصاد (۱۸۰) به "حه‌سن"ی داناوه، ئه‌بو داود له (سنن)ه‌که‌یدا و البیهقی له (الشعب ۱۰۹۹) و ئه‌لبانی له (تحقیق الرياض الصالحین ۳۶۰) به "زه‌عیف"ی داناوه. سه‌ریاری هه‌موو ئه‌مه، واتاکه‌ی "سه‌حیح"ه.

^(۲) ئه‌بو داود (۳۰۲۱) گێزراوه‌تی‌وه، ئه‌لبانی له (صحیح أبی داود ۳۰۲۱) به "حه‌سن"ی داناوه.

ئەبو ھورەيرە لە چارۆكى فەتى مەككەدا دەلييت: (... پيغهمبر ﷺ چووه سەر سەفا، ئەنسارپيەكان ھاتن و بەدەورەي سەفا سوپانەوہ. ئەبو سوفيان ھات و گوتى: ئەي پيغهمبەرى خوا كۆمەلى قورەيش لەناوچوو، لەمۆ بەدواوہ قورەيش نەما.

پيغهمبەرى خوا ﷺ فرموى: "ھەر كەسيك بچيئە مالى ئەبو سوفيان پاريزراوہ، ھەر كەسيك چەك فەي بادت پاريزراوہ، ھەر كەسيك دەرگا لەسەر خۆي دابخات پاريزراوہ"^(۱). ئەوہوي دەلييت: (ئەم فرمودەيە دلدانەوہ و ناشتبونەوہيە بۆ ئەبو سوفيان و پيشاندانى گەورەبيەتى).^(۲)

عائدى كورپى عەم دەرگيرپتەوہ كە ئەبو سوفيان لەگەڵ كۆمەليك ھاتە لای سەلمان و سوھەيب و بيلال (ئەم ھاتنەي ئەبو سوفيان لە كاتى ناشتەوايى حودەيبىيە بوو ئەو كات كافر بوو)، گوتيان: سوپند بە خوا ھيشتا شمشيرەكانى خوا حەقى تەواوى خۆي لە دوزمەنەكانى خوا وەرنەگرتوہ.

ئەبوبەكر گوتى: ئەم قەسەيە بە گەورە و سەركرەدى قورەيش دەليين؟! چوہ خزمەت پيغهمبەر ﷺ ھەوالى پيدا، ئەويش فرموى: "ئەي ئەبو بەكر لەوانەيە توپەت كردين، گەر توپەت كردين، ئەوا تۆ خواي گەورەت توپەت كر دوہ". ئەبوبەكر چوہ لايان و گوتى: ئەي برايان، مەن ئيۆەم توپەت كر دوہ؟ گوتيان: نەختر، براكەم خواي گەورە ليت خۆش بيت^(۳).

پيغهمبەرى خوا ﷺ قەسەي ئەبوبەكرى پەتنەكر دوہ سەبارەت بە پاراستنى پيگە و پايەي گەورەي قورەيش، بەلكو ريگري كرد لەوہي ھاوہلەكانى توپەت كرديت. كاتيك سەعدى كورپى مەغاز ﷺ گەورەي خەزرج ھات بۆ حوكمكردين لەسەر (بەنى قورەيزە)، پيغهمبەر ﷺ فرمانى بە خەلكەكە كرد وەك ريزگرتن لەبەرى ھەلسن. ئەبو سەعيدى خودرى ﷺ رووداوہكە دەرگيرپتەوہ و دەلييت: جولەكەكانى (بەنى قورەيزە) داواي حوكمى سەعدى كورپى مەغازيان كرد، پيغهمبەرى خوا ﷺ بەدواي دانارد، لەسەر پشتى گويدريژيك ھينايان.

كاتيك لە مزگەوت نزىك بوو، پيغهمبەرى خوا ﷺ بە ئەنسارپيەكانى فرموى: "بۆ گەورەكەتان ھەلسنەوہ، يان بۆ باشترينەكەتان، دايبەزنيئەن".

^(۱) موسليم (۱۷۸۰) گيزاوتەوہ.

^(۲) شەرحى نەوہوي لە سەحیحى موسليم (۱۲/۱۲۷).

^(۳) موسليم (۲۵۰۴) گيزاوتەوہ.

له نزیك پیغه‌مبه‌ر دانیشته^(۱).

ابن حجر رحمته‌الله ده‌لێت: (ئەم فەرمووده‌یه ریزگرتنی تێدایه بۆ خەلکی به‌رێن).^(۲)
ئەم جووره هه‌ڵسانه‌وه له‌به‌ر مرۆڤ، ناچێته چوارچێوه‌ی ئه‌وه‌ه‌ڵسانه‌وه‌ی که
قه‌ده‌غه‌کراوه، چونکه هه‌ڵسانه‌وه سی جووره:

یه‌که‌میان: هه‌ڵسانه‌وه بۆ پیاو: سوننه‌ته، ئه‌گەر ئه‌وه‌که‌سه‌ی له‌به‌ری هه‌ڵسای شایه‌نی ئەم
کاره بێت، بۆ نمونه کاتی‌ک که‌سی‌ک ده‌چێته شوێنێ‌ک له‌ رووی زانسته‌وه خاوه‌نی فەزڵ و
گه‌وره‌یی بێت، یان له‌ دین، یان له‌ پاره، تۆش له‌به‌ری هه‌ڵسای بۆ ئه‌وه‌ی پێی بگه‌ی، ئه‌مه‌یان
کارێکی سوننه‌ته، وه‌ک ده‌فه‌رموێت: (بۆ گه‌وره‌که‌تان هه‌ڵسن). چونکه ئەم ریزگرتنه بۆ
که‌سانی خاوه‌ن فەزڵ و ریز. ریزگرتنی ئەم جوورانه‌ش له‌ جوانترین ئاداب و کرده‌وه‌یه.

دووه‌میان: هه‌ڵسانه‌وه وه‌ک واجبی‌ک له‌سه‌ر پیاو: ئه‌مه‌یان رێگه‌ی پێنه‌دراوه،
پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ رێگری لێ‌کردوه، کاتی‌ک هاوه‌له‌کانی به‌ پێوه‌ نوێژیان ده‌کرد و
ئەویش دانیشتبوو، فەرمووی: "ئەوه‌ی ئێوه کردتان هه‌مان کرده‌وه‌ی فارس و رۆمه‌کانه،
به‌ پێوه‌ له‌لای پادشاکانیان راده‌وه‌ستن و پادشاکانی‌ش داده‌نیشن، ئه‌مه‌ مه‌که‌ن"^(۳).

سییه‌میان: هه‌ڵسانه‌وه وه‌ک ریزێ‌ک بۆ پیاو: وه‌ک ئه‌وه‌ی پیاوی‌ک دێته‌لامان و ئێمه‌ش
وه‌ک ریزێ‌ک له‌به‌ری هه‌ڵده‌ستین، ئه‌مه‌یان هه‌یچی تێدا نییه، به‌لام باشته‌ نه‌کریت، چونکه
سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ره ﷺ که‌ حه‌زی نه‌ده‌کرد هاوه‌لانی له‌به‌ری هه‌ڵبستن، بۆیه پیغه‌مبه‌ری
خوا ﷺ ده‌چووه‌ لایان، ئه‌وان له‌به‌ری هه‌ڵنه‌ده‌ستان، له‌کاتی‌کدا به‌ریزترین پیغه‌مبه‌ره، له
شوێن‌کیش داده‌نیشت که‌ ریزی دانیشتنه‌که به‌ دانیشتنی ئه‌وه‌کۆتایی به‌هاتبایه^(۴).

^(۱) بوخاری (۳۰۴۳) و موسلیم (۱۷۶۸) گێراوه‌تیانه‌وه.

^(۲) فتح الباری (۴۹/۱۱).

^(۳) موسلیم (۴۱۳) له‌ جابری کو‌ری عه‌بدوللا گێراوه‌تیانه‌وه.

^(۴) پوخته‌ی (لقاء الباب المفتوح لابن عثیم) (۲۵/۵۹) به‌ ده‌ستکارییه‌وه.

پیتغمبەر ﷺ سووربوو لەسەر بانگهێشت کردنیان بۆ لای خوا، جەزى دەکرد سەرکردە و گەورەى قەومەکان موسلمان بن، بۆ ئەوەى خەڵکانى تریش بە ھۆیانەو بەبە موسلمان: لەوانە: سەرقالبۆن بە بانگهێشتنى وەلیدی کوپی موغیرە بۆ ئیسلام، کە لە گەورە پیاوانى قورەیش بوو.

ھەر ئەوێش بوو، کە پیتغمبەرى خوا ﷺ لەو کاتەى عەبدوللای کوپی ئوم مەکتوم ھاتەلای، مەشغولی وەلیدی کوپی موغیرە بوو، پیتغمبەرى خوا ﷺ پشٹی لە ئوم مەکتوم کرد و پووی لە وەلید کرد.

خاتوو عائیشە دەلێت: سورپەتى ﴿عبس وتولّى﴾ (عبس: ۱) لەبارەى ئوم مەکتومی نابینا دابەزى، ھاتە لای پیتغمبەرى خوا ﷺ و ھەر دەيگوت: ئەى پیتغمبەرى خوا رینۆینیم بکە.

لەو کاتەدا لەلای پیتغمبەرى خوا، گەورە پیاوانى قورەیش دانیشتبوون، پیتغمبەرى خوا ﷺ پشٹی تیکرد و پووی لەوان کرد و پیتی فرموو: "ئایا پیت وایە لەوەى دەیلیم ھیچ کێشەى مەبێت".

گوئی: نەخێر.

ئینجا ئەم سورپەتە دابەزى ^(۱).

پیداگیرى بۆ ھیدایەتى خەڵك، بەتایبەت پیاو ماقولان:

فرمودەكەى: "خوايە گیان ئیسلام بە یەكێك لەم دوو پیاوانە بە عیززەت بکەى، ئەبو جەھل، یان عومەرى کوپ خەتتاب".

دەلێت: بەلام عومەر لای خۆشەویستر بوو ^(۲).

خاتوو عائیشە ﷺ دەلێت: پیتغمبەرى خوا ﷺ دەیفەرموو: "خوايە گیان ئیسلام بەتایبەت بە عومەرى کوپی خەتتاب بە عیززەت بکە ^(۳)".

ھیچ دژیەكێك لە نێوان ئەم دوو فرمودەى نییە، ئەلبانى ﷺ دەلێت: (دژیەك نییە، چونکە ئەگەرێك ھەبە ئەم فرمودەى لەسەرەتادا فرموویت، کاتێك سەرکێشى ئەبو جەھلى بینی لە دژیەتى کردنى، ئینجا دوای تاییبەتى بۆ عومەر کرد، خواى گەورەش

^(۱) ترمذی (۲۳۳۱) گێراوەتیەو، ئەلبانى لە (صحیح سنن الترمذی ۲۶۵۱) بە "صحیح" ی داناو.

^(۲) ترمذی (۲۳۳۱) لە عەبدوللای کوپی عومەر ﷺ گێراوەتیەو، ئەلبانى لە (صحیح سنن الترمذی ۲۹۰۷) بە "صحیح" ی داناو.

^(۳) ابن حبان (۶۸۸۲) گێراوەتیەو، الحاکم (۴۴۸۵) و الحافظ لە (الفتح ۴۸/۷) و ئەلبانى لە (الصحيحۃ ۳۲۲۵) (۳۲۲۵) بە "صحیح" ی داناو.

دوعاکه‌ی قبول کرد و دینه‌که‌ی خوی پی به عزیزه‌ت کرد، وه‌ک ئاشکرايه له ژياننامه‌که‌ی ﷺ، هر ئه‌وه‌شه که عه‌بدوللای کورپی مه‌سعود ﷺ له‌باره‌یه‌وه ده‌لئیت: "له‌وته‌ی عومه‌ر موسلمان بووه، ئیمه به عزیزه‌ت ماوینه‌ته‌وه" ^(۱).

له‌ دوا‌ی مردنی مامی، کاتیک به‌لا و نه‌هامه‌تییه‌کان له‌لایه‌ن قورپه‌یشه‌وه له‌سه‌ر پیغمبه‌ری خوا ﷺ زیاد‌ی کرد، بۆ شاری تانیف پۆشت، به‌لکو بیگرنه‌ خوی و له‌سه‌ر قه‌ومه‌که‌ی سه‌ریخن و بیپارێزن هه‌تاوه‌کو په‌یامی خوا‌ی گه‌وره‌ بلأو ده‌کاته‌وه.

ئه‌وانی بۆ لای خوا‌ی گه‌وره ﷺ بانگه‌یشتی کرد، هیچ که‌سیکی له‌وان نه‌بینی پشتیوانی بکات و سه‌ریبخات، به‌لکو به‌توند‌رین شیوه‌ نازاریان دا، ئه‌وه‌ی قه‌ومه‌که‌ی له‌گه‌لیان نه‌کردبوو، ئه‌وان له‌گه‌لیان کرد، ده‌ رۆژ له‌لایه‌ن مایه‌وه، که‌سیک نه‌ما له‌ گه‌وره‌ پیاوانی تانیف قسه‌ی له‌گه‌ل نه‌کات ^(۲).

ئه‌مه‌ش بۆ ئه‌وه‌یه، چونکه ئه‌گه‌ر گه‌وره‌ پیاوان و پیاوما‌قولان وه‌لامی بانگه‌وازه‌که‌ی بده‌نه‌وه، له‌ دوا‌ی وان داروده‌سته و خه‌لکه‌که‌شیان به‌ هه‌مان شیوه‌ وه‌لامی بانگه‌وازه‌که‌ بده‌نه‌وه. هر له‌و نمونه‌: بانگه‌یشتی توفه‌یلی کورپی عه‌مری دۆسی کرد، که له‌ گه‌وره‌ پیاوانی قه‌ومه‌کی بوو.

موحه‌مه‌دی کورپی ئیسحاق ده‌لئیت: ده‌نگوباس بلأوبویه‌وه که توفه‌یلی کورپی عه‌مری دۆسی هاتۆته‌ مه‌ککه، پیغمبه‌ری خواش ﷺ له‌ مه‌ککه‌ بوو.

پیاوانی قورپه‌یش چوونه‌ لای -توفه‌یل پیاویکی گه‌وره‌ و شاعیریکی زانا بوو- پێیان گوت: ئه‌ی توفه‌یل تۆ هاتوویته‌ شاره‌که‌مان، ئه‌م پیاوه‌ش که له‌ناوما‌ندایه، به‌پاستی بیزاری کردوین، کۆمه‌لی ئیمه‌ی په‌رته‌وازه‌ کردووه، کاروبارمانی تیکداوه، قسه‌کانی وه‌ک سیحر وایه‌ نێوانی باوک و کورپ، نێوانی برایان، نێوان پیاو و خێزانه‌که‌ی تیک ده‌دا، ده‌ترسین له‌ تۆ و قه‌ومه‌که‌ت، گه‌ر هاته‌لات نه‌قسه‌ی له‌گه‌ل بکه‌ نه‌ گوێی بۆ بگره‌.

گوێی: سوێند به‌خوا هێنده‌ له‌بن گوێیان خوێندم تا بریارم دا قسه‌یه‌ک چیه‌ له‌و گویم لی نه‌بیته‌، هیچ قسه‌یه‌کیشی له‌گه‌ل نه‌که‌م، کاتیک چوومه‌ مزگه‌وت پارچه‌ لۆکه‌یه‌کم خسته‌ ناو گویم، نه‌وه‌کو قسه‌یه‌کی ئه‌و بیته‌ ناوگویم، نامه‌وێت گویم لی بیته‌.

ده‌لئیت: چوومه‌ مزگه‌وت، بینیم پیغمبه‌ری خوا ﷺ وه‌ستاوه و نوێژ له‌ نزیک که‌عه‌به‌ ده‌کات، لی نزیک بوومه‌وه، خوا‌ی گه‌وره‌ ویستی گویم له‌ هه‌ندیک قسه‌کانی بیته‌.

^(۱) بوخاری (۳۸۶۳)، سه‌یری (الصحيحة ۲۸/۱۳) بکه‌.

^(۲) زاد المعاد (۲۸/۳).

گویم لە قسەیه‌کی جوان بوو، بە خۆم گوت: دایکم بمیّت، سویند بەخوا من پیاویکی شاعیری زیرەکم، شتی جوان و ناشرین لام شاراوە نییه، ئەو رێگریم لێ ناکات گوێ لەو پیاو بەگرم بزانم چی دەلێت، گەر قسەى جوان بلێت لێی وەرده‌گرم، گەر قسەى ناشیرین بلێت وازی لێ دەهێنم.

چاوهرێم تاوه‌كو پیغمبەری خوا ﷺ چووه ماله‌وه، بە‌دوای كه‌وتم، كه‌ چووه ژووه‌ره، چوومه‌ لای.

گوتم: ئەى موحه‌مه‌د، قه‌ومه‌كه‌ت قسەى وا و وایان پێ گوتوومه، سویند بەخوا هێنده‌ منیان ترساند له‌ تۆ تا به‌ پارچه‌ لۆكه‌یه‌ك گوییە‌كانم گرت، بۆ ئەوه‌ى گویم لێت نه‌بیّت، به‌لام خوا ویستی قسه‌كانت ببیستم، گویم له‌ قسەیه‌کی جوان بوو، کاری خۆم پێ بلی. پیغمبەری خوا ﷺ ئیسلامی پێ گوت، قورئانی به‌سەردا خویند، ده‌لێت: سویند به‌خوا هەرگیز گویم له‌ قسەیه‌ك نه‌بووه‌ له‌مه‌ جوانتر بیّت، هیچ کاریکم نه‌بیستوه‌ له‌ ئیسلام دادپه‌روه‌رتی بیّت.

موسلمان بووم و شاده‌ی به‌ حه‌قم هینا، گوتم: ئەى پیغمبەری خوا من كه‌سیکم، قه‌ومه‌كه‌م گوێپالیم ده‌که‌ن، ئەوا من ده‌گه‌رێمه‌وه‌ ناویان و بۆ ئیسلام بانگهێشتیان ده‌که‌م، دوعا له‌ خوا بکا نیشانه‌یه‌كم پێ بدات بۆ ئەوه‌ی یارمه‌تیم بدات تا بتوانم بانگهێشتیان بکه‌م.

فەرمووی: "خوایه‌ گیان نیشانه‌یه‌کی پێ ده‌."

گه‌رامه‌وه‌ بۆ قه‌ومه‌كه‌م، تا گه‌یشتمه‌ (الثنية^(۱))، خه‌لكه‌كه‌ كۆبیوونه‌وه‌ لێی، پووناکییه‌ك وه‌ك چرا له‌نیوان چاوهره‌كانم دروست بوو. گوتم: خوایه‌گه‌یان ئەم پووناکییه‌ بکه‌ره‌ شوینیکی تر جگه‌ له‌ ده‌موچاوم، چونكه‌ ترسام خه‌لكه‌كه‌ بلێت ئەمه‌ نیشانه‌یه‌كه‌ له‌ ده‌موچاوی دروست بووه‌ چونكه‌ وازی له‌ دینی خۆی هیناوه‌.

نووره‌كه‌ هاته‌ سه‌ری قامچیه‌كه‌م.

خه‌لكه‌كه‌ ئەم نووره‌یان ده‌بینی كه‌ وه‌ك چرایه‌کی هه‌لواسراو له‌ قامچیه‌كه‌م دیاربوو، منیش بۆلایان دابه‌زیم، تا چوومه‌ ناویان.

كاتێك دابه‌زیمه‌ لایان، باوكم هات، پیاویکی به‌ته‌مه‌ن بوو، گوتم: لێی دووركه‌وه‌ باوكه‌، من له‌ تۆ نیم و تۆش له‌ من نی.

گوته‌ی: بۆچی ئەى كۆپه‌كه‌م؟

(۱) الثنية: رینگای شاخ.

گوتم: موسلمان بووم و چوومە سەر ئاينى موخەممەد ﷺ .

گوتى: ئەى كۆرەكەم، ئاينى تۆ ئاينى منىشە .

گوتم: بېرۆ خۆت بشۆ، جلەكانت پاك كەرەو، ئىنجا وەرە ئەوەى فېرى بووم فېرت دەكەم .

چو خۆى شۆرد و جلەكانى پاك كەردەو، ئىسلام بۆ باس كرد، ئەویش موسلمان بو .

پاشان خىزانەكەم هات، پىم گوت: لىم دووركەرەو، من لە تۆ نىم و تۆش لە من نى .

گوتى: بۆچى، بەدايك و باوكەو بە قوربانت بىم .

گوتم: بوومەتە موسلمان و چوومەتە سەر ئاينى موخەممەد ﷺ .

ئەویش گوتى: ئاينى تۆ ئاينى منىشە .

پىم گوت: بېرۆ خۆت بشۆ و جلەكانت پاك كەرەو .

خۆى شۆرد و جلەكانى پاك كەردەو، ئىسلام بۆ باس كرد، ئەویش موسلمان بو .

لە دواتردا بانگەيشتى قەومى (دەوسم) كرد بۆ ئىسلام، بەلام خۆيان گنخاند .

پاشان چوومە خزمەت پىغەمبەرى خوا ﷺ لە مەككە و پىم گوت: ئەى پىغەمبەرى خوا، زىناكردن زال بوو بەسەر دەوسدا، دوعايان بۆبە .

فەرموى: "خوای گەيان ھىدايەتى دەوس بەدى، بېرۆ ناو قومەكەت بانگيان بەكە و لەگەلئان نەرمونيان بە" .

دەللىت: ھەر لە زەوى دەوس مامەو و بانگەيشتى ئىسلام دەكردن، تاوھكو

پىغەمبەرى خوا ﷺ بۆ مەدینە كۆچى كرد، شەرى بەدر و ئوحد و خەندەقىش تىپەپى .

ئىنجا خۆم و لەگەل ئەوانەى موسلمان بووبوون لە قەومەكەم چووينە لای پىغەمبەرى

خوا ﷺ، ئەو كات پىغەمبەرى خوا ﷺ لە خەيبەر بوو، تا گەيشتمە مەدینە بەنزىكەى حەفتا يان ھەشتا مال لە خەلكى دەوس .

دواتر خۆمان گەيانە پىغەمبەرى خوا ﷺ لە خەيبەر، وەكو موسلمانان بەشى ئىمەى دا لە دەسكەوتى جەنگ .

تا ئەو كاتەى خوای گەرە مەككەى بۆ فەتح كردين، گوتم: ئەى پىغەمبەرى خوا،

بمنزىرە بۆ (ذى الكفين) كە بتى ەمپى كۆر حىممەى لىيە بۆ ئەوەى بىسوتىنم .

توفەيل چووە شوینەكە، ئاگرى لەسەر كەردەو و دەيگوت:

يا ذا الكفين لست من عبادك مىلادى أقدم من ميلادك

إني حشوت النار في فؤادك

واتە: ئەى (ذا الكفين) من بەندەى تۆ نيم لە دايكبوونم كۆنترە لە هى تۆ من ئاگرم بەردايە دلەكەت

ئىنجا گەراپەوێ خزمەت پېغەمبەرى خوا ﷺ، هەر لە مەدينە لەگەڵى مايەوێ تا پېغەمبەرى خوا ﷺ وەفاتی کرد^(۱).

بانگهێشتکردنى پادشاكانى جيهان:

چونكە گەر پادشاكان موسلمان بن، بېگومان لە دواى ئەوان دارودەستە و خەلكەكەشيان موسلمان دەبن.

لە كۆتايىيەكانى سالى شەشەمى كۆچى، كاتيك پېغەمبەرى خوا ﷺ لە حودەيبىيە گەراپەوێ، چەند نامەيەكى بۆ پادشاكان نوسى و تيايدا بانگهێشتى كردن بۆ ئىسلامى^(۲). ئىبن هېشام دەلالت: پېغەمبەرى خوا ﷺ چەند هاوێلىكى خۆى وەك پەيامبەر ناردن، لەگەڵياندا نامەى نوسراوى پېدان، تياياندا بانگهێشتى ئىسلامى دەكردن.

دوحىيەى كۆپى خەلىفەى كەلى بۆ قەيسەرى پادشای رۆم نارد.

عەبدوللای كۆپى حوزافەى سەهمى بۆ كيسراى پادشای رۆم نارد.

عومەرى كۆپى ئومەييەى زەمىرى بۆ نەجاشى پادشای حەبەش نارد.

حاتەبى كۆپى ئەبى بەلتەعە بۆ مقوقيسى پادشای ميسر نارد....^(۳)

لە چيرۆكى ئەبو سوفيان لەگەڵ هيرەقلى گەورەى رۆمدا هاتوو، هيرەقل بە ئەبو سوفيانى گوت: گەر ئەوێ تۆ دەيلتت راست بىت، بەپاستى ئەو پېغەمبەر، من پېشتەر زانيبووم ئەو هاتوو، بەلام نەمدەزانى لە ئىوێ، گەر من بزەم كە دلسۆز دەبم بۆى حەزم دەكرد ببينم، گەر لەلاشى بام پېيەكانيم دەشۆرد، دەسەلاتى دەگاتە ئەو زەوێى لە ژيەر پيم دايە.

گوتى: پاشان نوسراوێكى پېغەمبەرى خواى ﷺ هينا و خويندەوێ:

^(۱) البیهقی له (دلائل النبوة ۵/۶۶) گێراوێتیو، وقال ابن کثیر: هكذا ذکر محمد بن سحاق قصة الطفيل بن عمرو مرسله بلا إسناد، ولخبره شاهد في الحديث الصحيح. السيرة النبوية لابن کثیر (۲/۷۶).

ئەبو ھورەیرە دەگێڕێتو و دەلالت: توفەیلی كۆپى عەمرى دەوسى و هاوێلىكانى هاتنە لای پېغەمبەر ﷺ گوتیان: ئەى پېغەمبەرى خوا، خەلكى دەوس یاخى و سەركێش بوو، دوایان لى بکە، خەلكەكە گوتیان تەواو دەوس لەناوچو، بەلام پېغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووی: "خوايە گیان هیدایەتى دەوس بەدى و بیان مەیتیتە لام". بوخارى (۲۹۷۲) و موسليم (۲۵۲۴) گێراوێتیانەو.

^(۲) الرحيق المختوم (لا ۳۲۰).

^(۳) السيرة النبوية (۲/۶۰۷) ابن هېشام.

(بسم الله الرحمن الرحيم، له موحه‌مه‌دی پیغمه‌ری خوا بۆ هیره‌قل گه‌وره‌ی رۆم، سه‌لام له‌و که‌سه‌ی به‌ دوا‌ی هیدایه‌ت که‌وتوه‌.

من به بانگه‌وازی ئیسلام بانگه‌یشت ده‌که‌م، موسلمان به سه‌لامه‌ت ده‌بیته، خوا‌ی گه‌وره‌ دوو‌جار پاداشت ده‌داته‌وه، گه‌ر پشته‌ی تێبکه‌یت ئه‌وا گونا‌هی ئه‌ریسه‌کانت^(۱) له‌سه‌ره‌).^(۲)

د‌ل‌خۆش ده‌بوو به‌ موسلمان‌بوونیان:

ئێ‌ین شه‌هابی زوه‌ری ده‌ل‌یت: دایکی هه‌کیمی کچی حارسی کورپی هیشام خ‌یزانی ع‌یکریمه‌ی کورپی ئه‌بوجه‌هل بوو، له‌ سالی رزگارکردنی مه‌که‌که‌ موسلمان بوو، هاوسه‌ره‌که‌ی ع‌یکریمه‌ی کورپی ئه‌بوجه‌هل له‌به‌ر ئیسلام هه‌لات تاوه‌کو گه‌یشته‌یه‌مه‌ن. دایکی هه‌کیمیش کۆچی کرد تاوه‌کو چوه‌یه‌مه‌ن، بانگه‌یشتی هاوسه‌ره‌که‌ی کرد بۆ ئیسلام. ئه‌ویش موسلمان بوو، هه‌ر له‌سالی رزگارکردنی مه‌که‌که‌ هاته‌وه‌ خزمه‌ت پیغمه‌ری خوا ﷺ. کاتێک پیغمه‌ری خوا ﷺ بینی، له‌ خۆشیان به‌ په‌له‌ بۆلای چوو، عه‌باشی پێوه‌نه‌بوو، ئه‌ویش به‌یعه‌تی پێدا^(۳).

باجی ده‌ل‌یت: که‌ ده‌ل‌یت (کاتێک پیغمه‌ری خوا ﷺ بینی له‌ خۆشیان به‌ په‌له‌ بۆلای چوه‌، عه‌باشی پێوه‌نه‌بوو) ئه‌مه‌ له‌ سووربوونی پیغمه‌ره‌ ﷺ بۆ هاته‌نه‌واوه‌ی خه‌لک بۆ ئیسلام، .. به‌تایبه‌ت ئه‌گه‌ر له‌ که‌سانی خاوه‌ن پله‌ و پایه‌ بن، له‌ نمونه‌ی ع‌یکریمه‌ له‌ ناو قه‌ومه‌که‌ی هه‌یبوو، چونکه‌ له‌ گه‌وره‌ پیاوانی هۆزی مه‌خزوم و سه‌رکرده‌یان بوو^(۴). هه‌روه‌ها د‌ل‌خۆشبوو به‌ موسلمان‌بوونی عه‌دی کورپی حاته‌می تائی، که‌ گه‌وره‌ی هۆزی (ط‌یء) بوو دوا‌ی مردنی باوکی.

عه‌دی کورپی حاته‌م ﷺ ده‌ل‌یت: هه‌یج که‌سێک له‌ ناو عه‌ره‌ب نه‌بوو ه‌ینده‌ی من پ‌قی له‌ پیغمه‌ری خوا ﷺ ب‌ته‌وه‌ کاتێک گویم له‌ ناوی ده‌بوو.

^(۱) واتای ئه‌ریسه‌یه‌کان: ده‌گوتریت (جوتیارن یان خه‌لکی عه‌وامن) واته‌ تۆ بویه‌ت ر‌نگه‌ر له‌ گه‌یشتنی خ‌یر بۆ ئه‌و کۆمه‌له‌یه‌، یاخود ده‌گوتریت په‌یره‌وانی که‌سێکن به‌ناوی (ئاریوس)، که‌ ئه‌نساری ع‌یسان و یه‌کتا‌په‌رستن.. سه‌رچاوه‌: والی د. عوسمان الخ‌میس له‌ یوتیوب: (معنی إثم الأریسیین؟). (و).
^(۲) بوخاری (۷) و موسلیم (۱۷۷۲) له‌ ابن عباسه‌وه‌ ﷺ گ‌یراوه‌تیانه‌وه‌.
^(۳) مالک له‌ موطأ (۱۱۵۶) و عبدالرزاق له‌ المصنف (۱۲۶۴۶) گ‌یراوه‌تیانه‌وه‌، نه‌وه‌ی ده‌ل‌یت (روی مرسل)، ویجوز الاحتجاج به‌ لشواهد.

^(۴) المنتقی شرح الموطأ (۲/۳۴۶).

من پياوړي ماقول بووم و مه سيجي بووم، له قه ومه که ی خوم (المربع^(۱)) م
 ودرده گرت. من له ناو دلې خوم له سهری دینیک بووم و پاشای قه ومه که شم بووم.
 کاتیک گویم له پښتانه بهرني خوا ﷺ بوو، رقم لی بووه، به غولامه که ی خوم گوتم که
 شوانی وشتره کانیشم بوو: کوپه گوینگره، چ وشری قه له و باش هیه بؤ بارکردن له ناو
 وشتره کانم بؤ ناماده بکه، له نزيك خوميان دابني، هر کاتیک گویت لی بوو سوپای
 موحه ممد هات، ناگادارم بکه ره وه.
 نه ویش بؤی ناماده کړد.

روژتيکیان بهر به بیان بوو، هاته لام و گوتم: نه ی عه دی نه وه ی کړووته بؤ نه و روژه
 بیکه، من چنه د نالایه کم ببینی، پرسیم نه وانه کینه، گوتم سوپای موحه ممد ده.
 گوتم: وشتره کانم بؤ نزيك بکه ره وه، بؤی هینام، خوم و که سوکار و کوپه که م سوار
 بووین.

پاشان گوتم: ده چم له شام خوم ده که ینمه هه واداری ثابینه که م و له لایان نیشته جی ده بم.
 کچیکي حاته م به جیما.
 سواره کانی پښتانه بهرني خوا ﷺ به دوام که وتن، کچی حاته میان گرت، له گه ل
 به دیلگیراوانی تائی بردیانه لای پښتانه بهرني خوا.

هه والی رویشتنی من بؤ شام که یتشبووه لای پښتانه بهرني خوا.
 کچی حاته میان له ناو حه ساریک^(۲) دانا، که له بهر ده رگای مزگهوت بوو
 به دیلگیراوه کانیان تیده کړدن، پښتانه بهرني خوا ﷺ به لایدا تپه پری، نه ویش بؤی هه لسا،
 نافرته تیک بوو خاوه ن په وشتیکي بهر و قسه زان بوو، گوتم: نه ی پښتانه بهرني خوا، باو کم
 مرد، براهه م بزر بوو، منیش پیریکی په که و ته م، هیچ خزمه تیکم پی ناکریت، چاکه م
 له گه ل بکه، خوی گوره چاکه ت له گه ل بکات.
 فرمووی: "براکه ت کیته؟".

گوتم: عه دی کوپی حاته م.
 فرمووی: "له بهر خوا و پښتانه بهرني که ی هه لات؟".
 ده لیت: پښتانه بهرني خوا ﷺ پویش و جییه شتم.

(۱) المربع: چواریه کی غنیمته، که گوره پیاوړی سهرده می نه فامی له خه لکیان ودرده گرت. سهیری (النهاية ۱۸۶/۲) بکه.

(۲) حه ساری دورستکراو له دار، بؤ پاراستن له سهرما و گهرما و با. سهیری (النهاية: ۲۷۰/۱) بکه.

بەيانى ھاتەو، ديسان بەلامدا تىپەرى، ھەمان قسەي دويىنم كىردەو، ئەويش ھەمان وەلامى دامەو.

بۆرۆڭى دواترىش بەلامدا تىپەرى، منىش لىي نائومىد بوويوم، پياويك لە دواي بوو ئاماژەيەكى بۆ كىردم كە لە بەرى ھەلسم و قسەي لەگەل بكم، منىش ھەلسام و گوتم: ئەي پىڭمبەرى خوا، باوكم مرد، براكم بزيو، چاكم لەگەل بكم، خواي گەورە چاكەت لەگەل بكات.

پىڭمبەرى خوا ﷺ فرموى: "ئەوا وام كىرد، بەلام بۆ دەرچوون پەلە مەكە، تا كەسىكى جىڭەي متمانە لە قەومەكەت دەبينەو، بۆئەوئەي بىتگەيەنئەو و لاتى خۆت، پاشان ئاگادارم بكمەو".

پرسىارى ئەو پياوھ كىرد، كە پىشتر ئاماژەي پىدا بۆ ئەوئەي داوا لە پىڭمبەرى خوا بكم، گوتيان: ئەلى كورى ئەبوتالى بوو ﷺ.

مامەو تا كاروانىك لە (قەزاعە) ھەو ھات، چوومە خزمەت پىڭمبەرى خوا ﷺ و پىم گوت: ئەي پىڭمبەرى خوا، ئەوا كاروانىك لە قەومەكەي من ھاتوون، لەلاي منەو جىڭەي متمانە و بپوان.

دەلئيت: پىڭمبەرى خوا ﷺ بە بەرگىك داپۆشىم، سواري پىشتى ولاخى كىردم، مەسرەفېشى پىدام.

لەگەليان رۆيشتم تا گەيشتمە شام.

عەدى دەلئيت: سويند بەخوا من لەناو كەس و كارى خۆم دانىشتبووم، كاتىك سەيرى كەژاوەيەكم كىرد بۆلاي ئىمە دەھات، گوتم: ئەو كچى ھاتمە، خۆيەتى خۆيەتى. كاتىك وەستا، بە خىرايى بەسەرمدا گوتى: رىگر، ستمكار، خۆت و مندالەكانت رۆيشتى، پاشماوئەي باوكىشت بەجېھىشت.

منىش گوتم: ئەي خوشكم، قسەي خىر بكم، سويند بەخوا بيانوويەكم نىيە، پاستە ئەوھم كىرد كە دەيلىي.

ئىنجا دابەزى و لەلام دانىشت، ئافرەتتىكى دووربين بوو، پىم گوت: چ دەبينى لە كاروبارى ئەم پياوھ؟

گوتى: سويند بەخوا دەبىت زوو پىي بگەي، گەر ئەم پياوھ پىڭمبەر بىت، ئەو كەسەي زوو پىي دەگات خاوەن چاكە و فەزەلە، گەر پادشاش بىت، ھىچ كەسىكى خاوەن عىزەت لەلاي زەلەل نابىت، تۆش ھەر خۆتى^(۱).

(۱) ئەم قسەيەي وەك ھاندانىك كىرد بۆ ئەوئەي بچىتە لاي پىڭمبەر ﷺ چونكە ئەو مۇسلمان بوو.

گوتم: سویند بە خوا ئەمە رایەکی جوانە.
 دەرچووم تا لە مەدینە گەیشتمە لای پیغمبەری خوا ﷺ، ئەو لە مزگەوت بوو چووومە
 خزمەتی و سەلامم لێکرد، خەڵکە کە گوتیان: ئەمە عەدی کوپی حاتەمە.
 بێ پاسەوان و نوسراو هاتبووم.
 کاتێک لێی نزیک بوومەو دەستی گرت، پێشتر گوتیبووی: خۆزگە دەخوازم خوای
 گەورە دەستم بخاتە ناو دەستی. پیغمبەری خوا ﷺ هەلسا و منی لەگەڵ خۆی بردەو
 مالهو.
 سویند بە خوا منی لەگەڵ خۆی برد، کاتێک لە رێگا ئافرەتێکی پیری بێهێز رای گرت،
 بۆ ماوەیەکی درێژ لەگەڵی وەستا لەبارەى داواکەى قەسەى لەگەڵ کرد.
 لە دلی خۆمدا گوتم: سویند بە خوا ئەمە پادشا نییە.
 پاشان پیغمبەری خوا ﷺ منی لەگەڵ خۆی برد، تا بردمە مالهەکی، بەلیفێکی گرت و
 بۆی هاویشتم و فرمووی: "لەسەر ئەمە دابنیشە".
 گوتم: بەلکو تۆ لەسەری دابنیشە.
 فرمووی: "بەلکو تۆ".
 لەسەری دابنیشتم، پیغمبەری خوا ﷺ لەسەر زەوی دانیشت.
 لە دلی خۆمدا گوتم: سویند بە خوا ئەمە کاری پادشایان نییە.
 پاشان فرمووی: "ئەى عەدی کوپی حاتەم، موسلمان بە، سەلامەت دەبیت".
 گوتم: من ئاینیکی ترم هەیه.
 فرمووی: "ئەى عەدی کوپی حاتەم، موسلمان بە، سەلامەت دەبیت".
 گوتم: من ئاینیکی ترم هەیه.
 فرمووی: "من لە تۆ شارەزاترم بە ئاینەکت".
 گوتم: تۆ لە من شارەزارتی بە ئاینم؟
 فرمووی: "بەلى".
 پاشان فرمووی: "ئەى.. ئەى عەدی کوپی حاتەم، ئایا تۆ لە جەماعەتى رکوسەکان نیت"^(۱).
 گوتم: بەلى.
 فرمووی: "ئایا تۆ چواریەکی غەنیمەت لە قەومەکت وەرناگریت؟".
 گوتم: بەلى.

^(۱) مەبەست لێی گروپێکی ئاینی مەسحییە.

فهرمووی: "به‌لام ئه‌مه له ئاینه‌که‌ی تو دا حه‌لال نییه"

گوتم: به خوا راسته .. ئینجا زانیم که پیغه‌مبهری نێردراوه، ئه‌وه‌ی من خۆمی لی نه‌زان ده‌که‌م ئه‌و ده‌یزانیت.

عه‌دی ده‌لێت: له‌و کاته‌ی له‌لای پیغه‌مبهری خوا ﷺ بووم، پیاویک هاته‌ لای، سکا‌لای هه‌ژاری و نه‌داری کرد، پاشان به‌کیکی تره‌ات سکا‌لای نه‌بوونی مه‌سره‌فی رینگای که‌پانه‌وه‌ی کرد.

پاشان فهرمووی: "عه‌دی له‌وانه‌یه تو ئه‌وه‌ی ده‌یبینی له هه‌ژاری خه‌لکی ئه‌م ئایینه رینگیت لی بکات له چوونه ناوی، سویند به‌خوا، وایلدیت مال و سامانیان به‌سه‌ردا ده‌باریت، تا که‌سیک نامینیت پاره وه‌ریگریت.

یاخود له‌وانه‌یه زۆری دوزمنی ئه‌م ئایینه رینگیت لی بکات له‌چوونه ناوی، یان که‌می ژماره‌ی موسلمانان، سویند به‌خوا وایلدیت گویت لی ده‌بیئت ئافره‌ت له قادسیه ده‌رده‌چیت به وشتره‌که‌ی خۆی سه‌ردانی ئه‌م به‌یته ده‌کات بی ئه‌وه‌ی بترسیت."

له دلی خۆمدا گوتم: ئه‌ی رینگرو پیاوخراپانی (تانی) ئه‌و کات له کوین، که خراپه‌کاریان له هه‌موو ولات بلۆبۆته‌وه؟

فهرمووی: "یاخود له‌وانه‌شه ئه‌مه‌ش رینگیت لی بکات که ده‌یبینی پادشا و سولتانه‌کان له‌م ئاینه‌دا نین، سویند به‌خوا گوئ لی ده‌بیئت که گۆشکه سپیه‌کان له زه‌وی بابل به‌سه‌ر ئه‌م ئاینه‌دا ده‌کریته‌وه."

ده‌لێت: ئینجا موسلمان بووم، ده‌موچاری که‌شایه‌وه.

عه‌دی ده‌لێت: بینیم حاجی له (حیره) بۆ ته‌وافکردن ده‌چیته (که‌عبه) له غه‌یری خوا نه‌بیئت له که‌س ناترسیت، من له‌وانه‌بووم که گه‌نجینه‌کانی کسیرای کورپی هورمزمان فه‌تح کرد، گه‌ر ته‌مه‌ن درێژبایه ئه‌وه‌ی ئه‌بولقاسم ﷺ باسی کردووه به‌چاوه‌کانتان ده‌یبینن، سویند به‌خوا هی سییه‌میش دیت: مال و سامان به‌سه‌ریاندا ده‌باریت تاوه‌کو که‌سیک نامینیت وه‌ری بگریت^(۱).

^(۱) السيرة النبوية ابن هشام (۵۸۰/۲)، ابن کثیر ده‌لێت: ابن اسحاق به‌م شیوه‌یه گێژاوه‌تیوه بی ئیسناد و بی شاهید، الطبرانی فی المعجم الاوسط (۳۵۹/۶) به‌سه‌نه‌ده‌وه گێژاوه‌تیوه، هه‌ندیکی له‌موسنه‌دی ئه‌حمه‌د (۱۹۴۰۰) هاته‌وه، الهیثمی له‌مجمع الزوائد (۳۰۶/۶) ده‌لێت: (پیاوه‌کانی هه‌موو دروستن، جگه له عباد کورپی هه‌بیش نه‌بیئت، که جینگای بپوايه)، ئه‌حمه‌د شاکره به "سه‌حیح" ی داناوه، السهیلی ده‌لێت (فهرمووده‌ی موسلمانبوونی عوده‌ی کورپی حاته‌م سه‌حیحه سه‌یری الروض الأنف بکه (۴۷۷/۷).

پېغه مېر رېزی ده گرتن و پېشوازی لیده کردن و گرتگی پی ددهان

له میسوه ری کوری مه خره موه ښه ده فهرمویت: (مه خره مه ی) باو کم پی گوتم: کوړم زانیوومه پېغه مېر ښه پوښاکي (أقبیه) ^(۱) ی بو هاتووه و دابه شی ده کات، با بچینه لای.

چوین، پېغه مېرمان ښه له مال هوه بیني.

باو کم پی گوتم: کوړم بانگی پېغه مېرم ښه بو بکه.

نه و کاره م پی قورس بوو، گوتم بوټ بانگی پېغه مېر ښه بکه م؟

گوتم: کوړم خو نه و که سیکي زوردار نییه.

بانگم کرد، هاته دهره وه، نه و پوښاکه ی له سهر بوو که له هریری ناوړې دروستکرا بوو.

فهرمووی: "نه ی مه خره مه نه وه مان بوټو شار دېووه" جا پیدای ^(۲).

له ده قی فهرمووده که دا "عليه قباء من ديباج" ^(۳) هاتووه. ئین حه جر ده فهرمویت دیاره هریر به کارهاتووه. ده گوتی ئاساییه، چونکه ده کړی پېش حه رامکردنی بی، پېش ده چی مه به ست لئی نه وه بووه که له سهر شانی دایناوه بو نه وه ی مه خره مه بی بینیت نه وه که له بهری کرد بیت.

ده لیم: مهرج نییه مانایه که ی ته نیا له سهر شان بو لیکدیریت هوه، به لگو ده کړی لیکدیریت هوه به وه ی له سهر ده سته کانی پايخستوه، و ته ی "عليه" ش نه و کات نه و مانایه ده به خشیت ^(۴) له ریوایه تی حاته مدا هاتووه: "به (قوبانه وه) هاته دهره وه، جا جوانییه که ی نیشاندا.

فهرمایشتی ښه "نه مه م بو شار دېووه" نه وه له روانگی خوشه ویستی و هاوړییه تی بووه ^(۵).

ئین بطلال ده لیت "رووخوشی و لاواندنه وه له په وشتی باوه پدارانه، که بریتییه له بالراخستن و نه رمینواندان و وازهینان له قسه ی په ق به رامبه ر خه لگی، نه مه ش به هیژترین هوکاره بو خوشه ویستی و فریدانی بق و کینه" ^(۶).

^(۱) (أقبیه) کوټیه، تاکه که ی (قباء) یه مه به ست له و پوښاکه یه که له سهر کراس و جلویه رگی سهره وه له به رده کړی و له ناوهره راست ده به ستریت هوه. (و)

^(۲) بوخاری (۲۸۶۵) و موسلیم ریوایه تیان کردووه (۱۰۵۸).

^(۳) ديباج واته پوښاکي دروستکراو له هریر.

^(۴) فتح الباری (۲۷۰/۱۰)

^(۵) شهرحی نه وه وه ی بو سه حیجی موسلیم (۱۴۸/۷).

^(۶) شهرحی سه حیجی بوخاری بو ئین بطلال (۲۰۵/۹)

لە فەرمودەكەدا ھاتوۋە، پىڭەمبەر ﷺ بى فېز و نەرم و بەخشندە بوو بەرامبەر ھاۋەلانى^(۱).

ھەرۋەھا: باش گويگرتنى پىڭەمبەر ﷺ بۇقسەكانيان

موحەمەدى كوپى كەبى القرظى دەلئىت: عوتەبى كوپى رەببىعە كە گەرەي ھۆزەكەي بوو، دەگىرتتەۋە رۆژىكيان لە يانەي قورەيش دانىشتبوو پىڭەمبەرىش ﷺ بەتەنيا لە مزگەوت دانىشتبوو. گوتى: ئەي خەلكى قورەيش، ئايا ھەلبىستم و بچم بۇلاي موحەمەد و قسەي لەگەل بكم، ھەندىك شتى بخەمە بەردەست ھەرچى بىەوئ دەيدەينى و بەلكو رازى بىت و ھەرى گرئ و وازمان لى بىئىت؟

ئەمە لە كاتىكدا بوو، كە ھەمزە موسلمان بىوو، دەيان بىنى ژمارەي ھاۋەلانى پىڭەمبەر ﷺ ھەر زىاد دەبن.

گوتيان: بەلى ئەي ئەبو ۋەلىد، بۆ بۇلاي و قسەي لەگەل بكم.

عوتبە ھەلسا، تا لاي پىڭەمبەر ﷺ دانىشت.

پىي گوت: ئەي كوپى بىرام، تۆ دەزانى كە لەلاي ئىمە و لەناو بنەمالە و پەچەلەكدا خاۋەن شەپەف و پىڭەيت، بەراستى تۆ شتىكى گەرەت ھىناۋەتە ناو نەتەۋەكەي خۆت، كۆبوونەۋەيانت پەرتەۋازە كرد، خەۋنەكانيانت شىۋاند، خوا و دىنەكانيانت عەبىدار كرد، باو باپىرانىشيانت بە كافر دانا.

گوى بگرە من ھەندىك شتت دەخەمە بەردەستت و بىريان لى بكمەرەۋە، بەلكو ھەندىكيان ۋەرىگرى.

پىڭەمبەرى خوا ﷺ پىي فەرموو "بلى ئەي باۋكى ۋەلىد، گويم لىتە"

گوتى: كوپى براكەم، ئەگەر تۆ بەم كارەت دەتەۋى پارە و سامانت دەستكەۋى، ئەۋا بۆت كۆدەكەينەۋە بە جۆرىك واتلىدەكەين لەھەموومان مالت زياتر دەبىت.

ئەگەر تۆ سەرۋەرىي و گەرەيىت دەۋى، ئەۋا دەتكەينە گەرەمان، بە جۆرىك ھىچ كارىك بى تۆ ناكەين.

گەر مولكيشىت دەۋىت، ئەۋا لەسەر خۆمان دەتكەينە خاۋەن مولك.

ئەگەر ئەۋەي ھىناۋەتە پىت وايە (پەئىيە)^(۱) و واتە جنۆكەيە و ناتوانى لە خۆتى دوربىخەيتەۋە، ئەۋا پزىشكت بۆ بانگ دەكەين و مال و پارەت لە پىناۋ سەرف دەكەين تا

^(۱) فتح البارى (۳۱۵/۱۰)

چاك ده‌بیته‌وه، چونكه له‌وانه‌یه مڕۆڤ ژۆرجار شوینكه‌وتنی خۆی به‌سه‌ریدا زال بیت تا چاره‌سه‌ر وه‌رنه‌گریت چاك نابیت.

عوتبه تا له‌ قسه‌کانی ته‌واو بوو پیغمبر ﷺ گوی لێگرتبوو، فه‌رموی "ئایا ته‌واو بووی باوکی وه‌لید؟"

گوته‌ی: به‌لێ

فه‌رموی: "گویم لێ بگه‌."

گوته‌ی: وا ده‌که‌م.

فه‌رموی: ﴿حَدَّثَنَا تَرْزِيلٌ مِّنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۝ كَتَبَ فُصِّلَتْ ءَايَتُهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۝ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ۝ وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا نَدْعُونَ إِلَيْهِ فِيءِ ءَاذَانِنَا وَقَرْ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَأَعْمَلْنَا عَلَيْهِمْ ۝ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهُ وَاحِدٌ فَاستَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ ۝ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ ۝﴾ فصلت: ۱-۶

ته‌فسیری ئایه‌ته‌که‌: حم * ئەم قورئانه دابه‌زێنراوه له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگاری خاوه‌ن به‌زه‌یی و میهره‌بانه‌وه * کتبی‌که‌ "ئایه‌ت و فه‌رمانه‌کانی به‌ش کراوه و جیاکراوه‌ته‌وه قورئانی‌که‌ به‌ عه‌ره‌بییه‌کی ره‌وان بۆ که‌سانێک که‌ ده‌یزانن و شاره‌زاییان هه‌یه * هه‌ر ئەم قورئانه مژده‌به‌خشه به‌ ئیمانداران، ترسێنه‌ری کافراوه، که‌چی زۆریه‌ی موشریکان پشتیان تێک‌رد و به‌ره‌لستان کردو نایببستن. * وتیشیان: ئێمه‌ دل‌ه‌کانمان داپۆشراوه له‌ ئاستی ئەم به‌رنامه‌یه‌دا که‌ تۆ بانگی ئێمه‌ ده‌که‌یت بۆ لای، گویشمان که‌پو قورسه له‌ ئاستیدا، له‌ نێوان ئێمه‌ و تۆدا په‌رده و به‌ره‌ست هه‌یه، تۆ هه‌ول و کۆششی خۆت بده، بێگومان ئێمه‌ش هه‌ول و کۆششی خۆمان ده‌ده‌ین. * ئە‌ی پیغمبر پێیان بلێ: دل‌نیابن که‌ من هه‌ر به‌شه‌ریکم وه‌ک ئێوه، (جیاوازیه‌که‌ ته‌نها ئه‌وه‌یه): من وه‌حی و نیگام بۆ ده‌کریت که‌ بێگومان خوای ئێوه خواجه‌کی تاک و ته‌نهایه، که‌وابوو ئێوه‌ش رووی تێ بکه‌ن، به‌پاستی بیپه‌رستن "له‌ رێبازه‌که‌ی لاهه‌ده‌ن، داوای لێخۆشبوونی لێبکه‌ن و چاک بزانه‌ن که‌ وه‌یل و سزای سه‌خت بۆ موشریک و هاوه‌لگه‌ران ئاماده‌یه‌".

پاشان پیغمبره‌ری خوا ﷺ له‌سه‌ری خۆینده‌وه.

عوتبه گوتی بۆ شل کردبوو، ده‌سته‌کانی خستبووه‌ پشته‌وه‌و گوی بۆ ده‌گرت.

(^۱) رێ: به‌ په‌ری (جنۆکه‌یه‌ک) ده‌گوتیت.. گوايه غه‌یب پێشانی مڕۆڤ ده‌دات، یاخود فێره‌ شیعه‌ری ده‌کات... (معجم الوسيط)

پاشان پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ تا گه‌یشته‌ی ئایه‌تی (سه‌جده) ته‌واوی کرد، سوژده‌ی برد. عوتبه‌ گه‌راپه‌وه‌ ناو هاوه‌له‌کانی، له‌نیوان خۆیان ده‌یانگوت، سویند به‌خوا عوتبه‌ به‌ پویه‌ک گه‌راوه‌ته‌وه‌ که ئه‌و پویه‌ نه‌بوو پیتی بوو.

کاتیک لایان دانیش، گوتیان: ها باوکی وه‌لید چی بوو؟

گوتی: به‌پاستی من گویم له‌ قسه‌یه‌ک بوو، که هه‌رگیز گویم لئی نه‌بووه، سویند به‌خوا نه‌شیر بوو نه‌ جادوو بوو، ئه‌ی خه‌لکی قورپه‌یش به‌ قسه‌ی من بکه‌ن، له‌م پیاوه‌ بگه‌پین، وه‌لاهی له‌ وته‌کانی ئه‌و که گویم لئ بوو هه‌والیکی گه‌وره‌ هه‌یه، گه‌ر عه‌ره‌ب له‌ناویان برد ئه‌وا له‌ناچوونی به‌ ده‌ستی ئیوه‌ نابیت، ئه‌گه‌ریش به‌سه‌ر عه‌ره‌ب زالبوو، ئه‌وا موڵکی ئه‌و هی ئیوه‌یه، گه‌وره‌یی ئه‌و هی ئیوه‌یه، ئیوه‌ش ده‌بنه‌ به‌خته‌وه‌رتین که‌س.

گوتیان: وه‌لاهی باوکی وه‌لید به‌ زمانه‌که‌ی خۆی سیحری لیکردوی.

گوتی: ئه‌مه‌ رای منه، ئیوه‌ش چیتان پی باشه‌ بیکه‌ن^(۱).

له‌ ئه‌نه‌سی کوپی مالیکه‌وه‌ ﷺ ده‌فرمویت: کاتیک ئیمه‌ له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌ مزگه‌وت دانیشتبوون، پیاویک به‌ حوشره‌وه‌ هاته‌ ژوره‌وه‌، وشتره‌که‌ی یخ کردوو پاشان به‌ستیه‌وه‌.

پاشان گوتی: کامه‌تان موچه‌مه‌ده‌؟ پیغه‌مبه‌ریش ﷺ له‌ناویاندا پالکه‌وتبوو.

پیمان گوت: ئه‌م پیاوه‌ سپیه‌ی پالکه‌وتوو.

پیاوه‌که‌ پیتی گوت: ئه‌ی کوپی عه‌بدولموته‌لیب

پیغه‌مبه‌ر ﷺ فرمووی "وا له‌به‌رده‌مته‌دام"

پیاوه‌که‌ به‌ پیغه‌مبه‌ری ﷺ گوت: من له‌باره‌ی بابه‌تیک له‌سه‌ر تۆ ژۆر توندم و پرسیار ت لئ ده‌که‌م.

فرمووی: "چیت ده‌وێت پېرسه".

گوتی: سویندت ده‌ده‌م به‌ خواکه‌ت، به‌ خواي ئه‌وانه‌ی پیش تۆن، خوا تۆی بۆ هه‌موو خه‌لکی په‌وانه‌ کردوو؟

فرمووی: "به‌ پشتیوانی خوا به‌لئ".

گوتی: سویندت ده‌ده‌م به‌ خوا، خوا فه‌رمانی پیکردوی له‌ شه‌و و رۆژیکدا پینج نوێژ بکه‌ین؟

فرمووی: "به‌ پشتیوانی خوا به‌لئ".

^(۱) به‌یه‌قی له‌ "الدلائل النبوة" گێزوه‌تیه‌وه‌ (۲/۲۰۴)

گوتى: سویندت دە دەم بە خوا، خوا فەرمانى پیکردوى لە سالتیکدا مانگیک بە رۆژوو بین؟
 فەرموى: "بە پشتیوانى خوا بەلى".

گوتى: سویندت دە دەم بە خوا، خوا فەرمانى پیکردوى ئەو بەخشینه لە
 دەوڵە مەندە کانمان وەربرى و ببەخشە سەر هەزارانمان.
 فەرموى: "بە پشتیوانى خوا بەلى".

پیاوێک گوتى: ئەوا با وەرەم هینا بە وەى کە تۆ پێى هاتوى، من نوێنەرى هۆزى
 خۆم، من ضامى کۆپى سە عەلەم بەم بۆى بۆى سە عەدى کۆپى بەکر^(۱).

لێى دەبورین، بەرگەى دەگرتن، تەنانت داواى لێخوشتبوونى بۆ هەلە کانیاى دەکرد:
 پیغمبر ﷺ هانیدەدان چاوپۆشى لەو چۆرە کە سەنەى ناو موسلمانان بکەن لەو
 هەلەنەى کە وتوونەتە ناوى، چونکە هەر وەکو گوتراو: سوار تا نە گلی نا بێ بە سوار،
 زاناش تا هەلە نە کات نابێتە زانا. وەك شاعیر دەلیت:

من ذا الذي ترضى سجاياه كلها كفى المرء نبلاً أن تعد معاياه

واتە: کى هەیه خەلک هەموو پەوشتەکانى بە دل بیت

بەسە گەورەى بۆ مەوۆف کە عەیبەکانى خۆى بژمیریت.

لێخوشتبوون لەو توێژەى ناو کۆمەلگەى موسلمانان پەڕەوێکی پیغمبرانەى، عایشە
 ﷺ دەگێڕیتەو: پیغمبر ﷺ فەرموى "أقبلوا ذوي الهيئات عثراتهم إلا الحدود"^(۲). واتە
 لە هەلەى پیاو ماقول و خانەدانان خوشتن، تەنیا حەدد نەبێ.

أقبلوا: واتە لێى خوشتن

ذوي الهيئات: کەسانى خاوەن پیاوێتى و خاوەن خەسلەتى جوان. ئێبن مالک دەفەرموێت:
 الهيئة: مەبەست لێى ئەو حالەتەى کە مەوۆف هەندێ خەسلەتى جوانە کە لەسەرەتى.

عثراتهم: واتە هەلە کانیاى.

إلا الحدود: تەنیا بەزاندنى سنورى خوا نەبێت ئەوێ وادەکات "حەدد"ى لەسەر
 دەریکێت^(۳).

ئێبن قەیم دەفەرموێت: مەبەست لەوانە ئەو کەسانەن، کە بە هۆى دەسلەلات و پێگە و
 پایە بەرزىان، لەناو خەلکى خاوەن ریزن، خواى گەورە تاییبەتى کردوونە بە ریزگرتنیان

^(۱) بوخارى گێراوەتەو (۶۶۳)

^(۲) ئەبو داود گێراوەتەو (۴۳۷۵) ئەلبانى لە "صحیح الجامع" راستى کردۆتەو (۱۱۸۵)

^(۳) عون المعبود (۲۵/۱۲)

لەسەر قوم و قىلەيان، ئەوھى لەوانە چاكاكەرە و حالى داپۆشراوھ و ناوبانگى ھەيە لە خيەر، ھەتا سواری گلا بېت و شەيتان فريوى دايېت، ئەوا پەلەناكەين لەسەر زەنشتردن و سزادانى، بەلكو چاوپۆشيان لیدەكرېت تەنيا ئەگەر سنوربەزاندنى خواى تیدا بېت، ئەگەر ئەوھى تیدابوو ئەوا چۆن لەسەر شەریفك جیبەجى دەكرېت ئەوھاش لەسەر لاوازىك جیبەجى دەكرېت. ^(۱)

واتەي فەرمودەكە "سۆنەتە واز لە سزادانى ئەو جوړە كەسانە بهيئى گەر كەوتنە ناو ھەلەيك، تەنيا بەزاندنى سنورېك لە سنورەكانى خوا گەرە نەبېت، ئەگەر گەيشتبېتە حاكم ئەوا واجبە جیبەجى بكرېت لەسەرى ^(۲)."

لە ئەبو ھورەيرەوھ ﷺ لە سەعدى كوپى عوبادەوھ دەگيرپتەوھ: فەرمووى: ئەي پېغەمبەرى خوا پياويك، لەگەل خىزانەكەي پياويكى بينى، ئايا بىكوژيئ؟ پېغەمبەر ﷺ فەرمووى: "نەخيەر"

سەعد گوتى: بەلى سويند بەو كەسەي توى بەحق ريزدار كردووه.

پېغەمبەر ﷺ فەرمووى: "گوپيگرن لەوھى گەرەكەتان دەيليت ^(۳)"

لە ريوايەتيكى ترى موسليدما، سەعدى كوپى عوبادە دەلييت: ئەي پېغەمبەرى خوا گەر پياويك لەگەل خىزانەكەم بينى، دەستى لى نەدەم تا چوار شاھيد دەھيئم؟ پېغەمبەر ﷺ فەرمووى: "بەلى"

گوتى: نەخيەر، سويند بەو كەسەي توى بەحق رەوانە كردووه، من، پيش ئەمە بە شمشير چارەسەرى دەكەم.

پېغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى: "گوپيگرن لەوھى گەرەكەتان دەيليت! بەراستى ئەو بە غيرەتە، منيش لەو بە غيرەتە، خواش لە من بە بە غيرەتەرە."

قارى دەلييت: ئەمە جوړېك لە عوزر ھىنانەوھى پېغەمبەرە ﷺ بۆ سەعد، واتە ئەوھى سەعد گوتى لەبەر غيرەت و پياوھتییەكەي بوو ^(۴).

سەبارەت بە گوتنى (نەخيەر، سويند بەو كەسەي توى بەحق رەوانە كردووه، من پيش ئەمە بە شمشير چارەسەرى دەكەم).

^(۱) بدائع الفوائد (۲/۶۶۱) بە دەستكاربەوھ

^(۲) فەتواكانى (اللجنة الدائمة) (۲۲/۵۶)

^(۳) بوخارى (۱۴۹۸) و موسليم (۱۴۹۸) گيتراوھتياوھ

^(۴) مراقاھ المفاتيح (۵/۲۱۶۲)

نه لمانه وړدی و چه دانی تریش ده لټن: نه م قسه یه په تکر د نه وهی قسه ی پښتانه بهر ﷺ نییه، هه روه ها سه رپیچی سه عدیش نییه له فهرمانی پښتانه بهر ﷺ، به لکو واکه ی بریتیه له پاگه یاندنی حال ته ی نه و مړوځه کاتیک پیاوړیک لای خیزانه که ی ده بینیت، تورپه یی ده سستی به سه رداد ده گړیت، نه م کات په نا بۆ شمشیر ده بات گهرچی تاوانیش ده کات^(۱).

نه بو ده ردا ﷺ ده فهرمویت: له نیوان نه بوبه کر و عومه ر گفتوگویه که هه بوو، نه بو به کر عومه ری تورپه کر، عومه به تورپه یی رویش.

نه بوبه کر شوینی که وت و داوای کرد لټی خوش بیت، نه یکرد، تا ده رگای ماله وهی به رویدا داخست.

نه بو ده ردا ده گړپته وه: من له لای پښتانه بهر ی خوا ﷺ دانیشتبوم، نه بوبه کر هات و لایه کی پوښاکه که ی خوی هه لکردبوو، تا چوکه کانی ده رکه وتن.

پښتانه بهر ﷺ فهرمووی "هاوه له که تان، تووشی ده مه قالیه که هاتوه".

سه لامی کرد، گوتی: له نیوان من و کوپی خه تتاب شتیک هه بوو، په له م کرد پاشان په شیمان بوومه، داوام لیکر د لټم خوش بیت، په تی کرده وه، جا هاتومه ته لای تو.

پښتانه بهر ﷺ فهرمووی "خوای گه وره لټ خوش بیت نه ی نه بوبه کر، خوای گه وره لټ خوش بیت نه ی نه بوبه کر، خوای گه وره لټ خوش بیت نه ی نه بوبه کر، خوای گه وره لټ خوش بیت نه ی نه بوبه کر"^(۲).

ریزی ده گرتن و فهرمانی به هاوه له کانییش ده وره ری زیان بگرن:

جابری کوپی عه بدولا ﷺ ده فهرمویت: جهریری کوپی عه بدولای به جله ی (گه وره ی هوزه که ی بوو)، هاته لای پښتانه بهر ﷺ هاوه لانیس له وی بوون، خه لکی ره زیلیان کرد له دانیشتنه که یان و که س جیگای نه کرده وه.

پښتانه بهر ی خوا ﷺ ده سستی دایه جوببه که ی و دایه ده سستی و فهرمووی "له سه ری دانیشته" جهریر وه ری گرت و ماچی کرد و له سه ر چاوی خوی داینا، گوتی: خوا ری زت لی بنی، وه که چوڼ ری زت لینام، پاشان خستیه وه سه ر پشستی پښتانه بهر ﷺ.

پښتانه بهر یش ﷺ فهرمووی "هه ر که سی که بهر وای به خوا و روژی دواپی هه یه، گه ر که سی که بهر خشنده و ری زداری هوزیک هاته لای، با ری زی لی بگری"^(۳).

(۱) شهرجی نه وهی بۆ سه حیحی موسلیم (۱۳۱/۱۰)

(۲) بوخاری گټراوه ته وه (۳۶۶۱)

(۳) الحاکم له (المستدرک) (۷۷۹۱) گټراوه ته یه وه، ده لټیت: (الحديث صحيح)، العراقی ده لټیت: سه نه ده که ی "جید" ه.

عه‌بدوللای کۆپی عومره ده‌لێت: پیغمبهر ﷺ ده‌فه‌رموێت "گه‌ر که‌سیکی رێزدار و به‌خشنده هاته لاتان ریزی بگرن" ^(۱).

چاکه‌ی له‌گه‌ل ده‌کردن، ته‌نانه‌ت گه‌ر له کاتی به‌دیگرتنیاندا بوویت، ئه‌مه‌ش له بیناو پاراستنی پیگه‌یان و چه‌زکردن له موسلمانبوونیان:

ئه‌بو هوره‌یره ﷺ ده‌فه‌رموێت: پیغمبهر ﷺ ده‌سته‌یه‌کی په‌وانه‌ی نه‌جد کرد، ده‌سته‌که پیاویکیان له نه‌وه‌ی حه‌نیفه هێنا‌بوو، نه‌یان ده‌زانی کێیه، تا هێنایانه خزمه‌ت پیغمبهری خوا ﷺ، فه‌رمووی "ده‌زانن ئێوه کێتان هێناوه؟ ئه‌وه شامه‌ کۆپی ئه‌ثالی حه‌نه‌فیه (که‌وره‌ی خه‌لکی یه‌مامه‌یه) ئه‌گه‌ر چی دیله مامه‌له‌ی باشی له‌گه‌ل بکه‌ن". له‌ مزگه‌وت له‌ کۆله‌گه‌یه‌ک له‌ کۆله‌گه‌کانی به‌ستیانه‌وه.

پیغمبهر ﷺ گه‌راپه‌وه ماله‌وه فه‌رمووی "هه‌رچی هه‌تانه له‌ خواردن ئاماده‌ی بکه‌ن و بۆی بنێزن، فه‌رمانی کرد حوشره‌ شیرده‌ره‌که‌ی نیوه‌پۆ و ئیواران شیرێ پێ بدات". شامه‌ ئاوپی له‌و شتانه نه‌ده‌دایه‌وه.

پیغمبهر ﷺ چوه‌ لای و پێی فه‌رمو "چیت لایه ئه‌ی شامه؟" گوتی: ئه‌ی موحه‌مه‌د خیریکم لایه، گه‌ر بمکوژیت، ئه‌وا که‌سیکی خاوه‌ن خوێن ده‌کوژیت، گه‌ر باشیش بیت، ئه‌وا له‌گه‌ل که‌سیی سوپاسکه‌ر باش ده‌بیت، گه‌ر مالیشته ده‌وێت، ئه‌وا چه‌ندت ده‌وێت داوای بکه‌.

پیغمبهر ﷺ جێی هێشت تا به‌یانی، دیسان پێی فه‌رمو "چیت لایه ئه‌ی شامه؟". ئه‌ویش هه‌مان وته‌ی بۆ دووباره‌ کرده‌وه.

پیغمبهر ﷺ جێی هێشت تا رۆژی دواتر، دیسان هه‌مان وته‌ی رۆژی یه‌که‌می پێی فه‌رمو، (شامه‌)ش هه‌مان وته‌ی بۆ دووباره‌ کرده‌وه.

ئینجا پیغمبهر ﷺ فه‌رمووی "شامه‌ ئازاد بکه‌ن"

پۆیشته‌ ده‌ره‌وه تا چوه‌ لای دارخورمایه‌ک و خۆی شوشت، پاشان هاته‌وه‌ مزگه‌وت و گوتی: أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمدا عبده ورسوله.

ئه‌ی موحه‌مه‌د، سوێند به‌خوا هیچ روویک له‌سه‌ر ئه‌م زه‌وییه هێنده‌ی رووی تو لām ناشیرین نه‌بوو، به‌لام ئیستا رووت خۆشه‌ویسترین پوهه‌ له‌لام، هێچ دینیك هێنده‌ی دینه‌که‌ی تو لām ناشیرین نه‌بوو، ئیستا دینه‌که‌ت خۆشه‌ویسترینه‌ له‌لام، هیچ ولاتیك هێنده‌ی ولاتی تو لای من ناخۆش نه‌بوو، ئیستا ولاته‌که‌ت خۆشترینه‌ له‌لام.

^(۱) ئیبن ماجه‌ گێراوه‌ته‌وه (۲۷۱۲) ئه‌لبانی له‌ سه‌حیحه‌که‌یدا به‌ دروستی داناوه (۱۲۰۵)

کۆمەلە سوارەكەى تۆ منیان هیتا، ئیستا من دەمەوێت عەمرە بکەم، چى دەلێیت؟
 پیغمبر ﷺ مژدەى پێدا و فەرمانى کرد عەمرە بکات.
 کاتێک گەیشته مەكکە، کە سێک پێى گوت: کافر بووی بە دینی باوباپیرانت؟
 گوتى: نەخیر، بەلکو باوەرپم بە پیغمبر ﷺ هیتاوه، نەخیر سوێند بە خوا یەك دەنکە
 گەنمتان لە یەمامەوہ بۆ نایەت، تاكو پیغمبر ﷺ فەرمان نەکات.^(۱)

لە سوودەکانى ئەم فەرموودەى:

- خۆشۆردن لە کاتى هاتنە ناو ئیسلامەوہ.
- چاکەکردن پق و کینە ناھیلێت و خۆشەویستى دەچەسپێنێت.
- کەسى بێ باوەر گەر ویستى کارێكى خیر بکات، پاشان موسلمان بوو، رێگەى پێ دەدرى بەردەوام بێت لە سەر کارە خیرەكەى.
- نەرمونیانى لەگەل ئەو بەندکراوانەى ئومێدى موسلمانبوونیان لى دەکریت، گەر ئەمە لە بەرژەوندی ئیسلامدا بوو، بەتایبەت گەر دواى موسلمانبوونی خەلگانىکى زۆر دواى بکەون.^(۲)
- کاتێک موسلمان بوو، ئیسلامەتییەكى بە جۆریكى باش کرد، خواى گەورە لە رێگای ئەو سوودی بە ئیسلام گەیاندا، کاتێک یەمامە دواى وەفاتى پیغمبر ﷺ لەگەل موسیلەمە ھەلگەرانەوہ، کارێكى کرد جینگای دەستخۆشى بوو، بەوہى بووہ وتارییژ لە ناویان و گوتى:

ئەى نەوہى حەنیفە! عەقلە کانتان بۆ کوێ ون بووہ؟ پاشان سەرەتای سوپەتى
 (فصلت)ى خوێندەوہ ﴿حَمْدٌ ۝ تَزِيلٌ مِّنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۝﴾ كَتَبْتُ فُصِّلَتْ ءَايَتُهُ
 قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿فصلت: ۱-۳﴾

ئینجا گوتى: ئەمە لە کوێیە لەگەل ئەمە: ئەى بۆقێک ئەى دوو بۆق، بقیرپنە وەك چۆن دەقیرپنى، نیوہت لە قورپە، نیوہت لە ئاوە، خواردنەوہ لێل ناكەى، رێگرى لە ئاوناكەى..
 ئێمە نیوہى زەویمان ھەيە، قورپەیشیش نیوہ، بەلام قورپەیش ھۆزێكن سستەم دەكەن..... ھتد. لەوانەى موسیلەمە وړپنەى تیدا دەكا. سى ھەزار كەس دواى كەوتن و ھاتنەوہ ناو موسلمانان، بەمە موسیلەمەى بى ھیز کرد.^(۳)

(۱) بوخارى (۴۳۷۲) و موسليم (۱۷۶۴) گێراوەتیانەوہ، ھەروەھا (السيرة النبوية) ی ابن هشام (۲/۶۳۸).

(۲) فتح الباری (۸/۸۹)

(۳) (الروض الانف ۴/۴۱۸)

چاوپیکه وتنی له گهل روتنه ددکردنه وو:

جه ریر ﷺ ده فهرمویت: له وه ته ی موسلمان بوومه هرگیز پیغمبری خوا ﷺ له دیتنی ریگری لی نه کردوم، هرکاتیک بینی بیتم زهرده خه نه ی به رامبه ر کردوم، جاریکیان سکالای نه وه م لاکرد که من له سر نه سپ خوم پیناگری و ناچه سپیم، به ده ست له سینگ دام و فهرمو ی "اللهم ثبته و اجعله هاديا و مهدياً" (۱) "اته خوابه گیان جیگری بکه و بیکه رنیشاندهر پینیشانراو.

له سووده گانی نه م فهرمووده یه:

• پیاو ماقولای ناو هوزه که ی، خاوه ن ریز و پیگی خویه تی به رامبه ر نه وانی تر، چونکه جه ریر گه وره ی هوزه که ی بووه.

• به زهرده خه نه وه پیشوازی خه لکی بکه ی پووخوشی به رامبه ریان ده ریبری نه مه له په وشتی پیغمبره، نه م کارهش خوشه ویستی دروست ده کات و پیچه وانه ی خو به گه وره زانینه.

• گه وره یی سوارچاکی و توندوتولای له سواربوونی نه سپ، نه مه ش پتویسته پیاوی گه وره فیری بیت.

• هیچی تیدانییه کاتیک زانایه کی ئایینی یان پیشه وایه ک گهر قسه له گهل که سیکی تر بکات، دهستی له سر دابنیت، به ده ست له هه ندیک جه سته ی بدات، نه مه له خو به که مزانینه و رامکردنی ده روونه کانه.

• به ره که تی دوعای پیغمبر چونکه له و فهرموده یه دا هاتوه، که جاریکی تر له سر نه سپ نه که وته خواره وه (۲).

ستایشی نه و خه سه ته جوانانه ی ددکردن که تیایان دابوو:

جه ریر ده لیت: کاتیک نزیک بوومه له مه دینه، وشتری خوم وه ستاند، پاشان سندوقی جل و به رگم کرده وه و پوشاکیکی جوانم له به ر کرد، دواتر هاتمه ناو مه دینه.

کاتیک چوم پیغمبره ی خوا ﷺ وتاری ده دا، خه لکه که به سه رنجیکی تیژه وه لییان پوانیم. به و که سه ی له ته نیشه خوم دانیشتبوو پیم گوت: نه ی به نده ی خوا، پیغمبره ی خوا باسی کردوم؟

(۱) بخاری (۳۰۳۶) و موسلیم (۲۴۷۵) گئراوه تیانه وه

(۲) شرح ابن بطال علی صحیح البخاری (۱۹۴/۵)

گوتى: بەلى، كەمىك پىش ئىستا بە جوانترىن شىۋە باسى كىردى.
فەرموۋى "لەم دەرگاىە، يان لەم رىگاىەو ە سىك دىتە لاتان، لە باشتىن كەسى
خاۋەن بەرەكەتە، لەسەر پوۋىدا نىشانەى فرىشتە ەىە"^(۱).

جەرىر دەلىت: سوپاسى خاۋى گەورەم كىرد لەسەر ئەۋەى پىداۋم^(۲).
ئىبن ئىسحاق دەلىت: شاندىكى (طىء) ھاتنە لاي پىغمبەرى خوا ﷺ، لە نىۋانىدا
(زيد الخيل) تىداۋو، كە گەورەيان بوو، كاتىك تەۋاۋ بوون، قەسى لەگەل كىردن و
ئىسلامى بۇ شى كىردنەۋە، بە باشتىن شىۋە موسلەمان بوون.

پىغمبەر ﷺ دەرەمۋىت "ھىچ پىۋىكم لە ەرەب بۇ ەسەف نەكرۋە لە چاكە، كە
دىتۈمە كەمتر لەۋەى گوتراۋە تىدا بوۋە، تەنبا (زيد الخيل) نەبىت، ئەۋەى ەى بوۋە
لە سىفەتى چاكە ەمۋى ەسەف نەكرۋە".

پاشان ناۋى لىنا زەيدى خىر، دواتر زەۋى (فەيد)^(۳) و دوۋپارچە زەۋى تىرى پىدا
لەگەلى، بۇشى نوسى.

جا لەلای پىغمبەرى خوا ﷺ بۇ لاي ەزەكەى پۇشت، پىغمبەر ﷺ فەرموۋى "زەيد
لە نەخۇشى (تاى مەدىنە رىگارى ناپىت".

كاتىك گەبىشتە لاي ئاۋىك لە ئاۋى نەجد، پى دەگوترا (فەردە) توشى تا بوو، مرد،
كاتىك ەستى كىرد دەرۋىت ئەم شىعەرى گوت:

مترحل قومى العتبارى بأسرة
أنا رب يومى يومى مرضىك لىلى
نسىبى بىست بىست بىست بىست
خو - بىست بىست بىست بىست

ۋاتەى شىعەرەكە: ئايا قەۋمەكەم بەم بەيانىيە زوۋە كۆچ دەكەن، لە ناۋچەى (فەردە) بە
تەنبا بەم حالە جىم دەھىلن، خۆزگە رۆزىك بەاتىبايە نەخۇش كەوتىام و كەسانىك
سەردانىان بىكرىدام، گەرچى سەردانى وان بۆم ھىچ شىفای تىدا نىيە.
بە ئەشجى عبدالقىسى فەرموۋ - كە نوپنەرى ەزى قەيس و گەورە و سەركىرەيان بوو - "بوو
خەسلەت تىدايە كە خوا خۇشى دەۋىن: (اللم) نەرمونىانى و (الأناة) لەسەرەخۇشى"^(۴).

^(۱) لەبەر جوانىيەكەى، چۈنكە فرىشتەكانىش بە جوانى ەسەف دەكرىن، جەرىر گەورەى ەزەكەى بوۋە و
كەسىكى رۋوح سوک و بالابەرىز و جوان بوۋە (عمدة القارى ۱۸۶/۲).

^(۲) ئەحمەد رىۋايەتى كىردوۋە (۱۸۶۹۸)، ئەلبانى لە سەھىحەكەى بە (سەھىجى) دانائە (۲۱۹۳).

^(۳) ناۋى شىۋىنىكە لە رۆژەلاتى (سلى) يەككە لە شاخەكانى (طىء) ەر ئەۋە كە (حمى فەيد) پالەدەرىتە لاي.

^(۴) موسلەم لە ئىبن عباسەۋە گىراۋەتىۋە (۱۷).

نیمامی نه‌وه‌وی ده‌فرمویت: الحلم: واتا عه‌قل، الأناة: چه‌سپین و په‌له‌ نه‌کردن
هۆکاری فه‌رموده‌ی پیغمبریش ﷺ له‌م باره‌یه‌وه ئه‌مه‌یه: ئه‌م شانده کاتیک
گه‌یشته مه‌دینه، چوونه لای پیغمبر ﷺ، أشج لای که‌لوپه‌له‌کانیان مایه‌وه و کۆی
ده‌کردنه‌وه، وشتره‌که‌ی به‌سته‌وه، جوانترین جلوه‌رگی له‌به‌رکرد، پاشان چووه لای
پیغمبر ﷺ. پیغمبریش ﷺ له‌نزیك خۆی داینیشان، پیتی فه‌رموو "له‌ تۆدا دوو
خه‌سله‌ت هه‌یه که خوا خۆشی ده‌وێن: نه‌رمونیانی و له‌سه‌ره‌خۆیی"^(۱).

هه‌ندیك جار پیغمبر ﷺ هانی داوون و پارێزگاری لی‌کردوون:
کاتیک پیغمبریه‌ی خوا ﷺ له‌ لای خه‌لکی تائیف رۆیشت، که بۆ ئه‌وه چووبوه
لایان بۆ ئه‌وه‌ی موسلمان بن و سه‌ری بخه‌ن، به‌لام وه‌لامیان نه‌دایه‌وه، رۆیشت بۆ
(حراء)، پاشان به‌داوای (أخنس ابن شریق)ی نارد بۆ ئه‌وه په‌نای بدات، پی
گوت: من هاوپه‌یمانم و هاوپه‌یمانیش که‌س دالده‌ نادات.
ناردیه لای سووه‌یلی کوپی عه‌مر گوتی: نه‌وه‌ی عامر له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که‌عب
که‌س دالده‌ ناده‌ن.

ئه‌ویش ناردیه لای (المطعم بن عدي) ئه‌ویش وه‌لامی داوه‌که‌ی دایه‌وه.
پیغمبر ﷺ رۆیشت و ئه‌و شه‌وه لای مایه‌وه، کاتیک به‌یانی هات، خۆی و
هه‌ر شه‌ش یان هه‌وت کوپه‌که‌ی به‌ شمشیره‌وه له‌گه‌لی ده‌رچوون و چوونه
مزگه‌وت.

به‌ پیغمبریه‌ی خوای ﷺ گوت: ته‌واف بکه، ئه‌وانیش به‌ شمشیره‌کانیا نه‌وه له
ته‌واف پاسه‌وانیان ده‌کرد.

ئه‌بو سوفیان هاته لای (مطعم) گوتی: تۆ په‌ناده‌ری یان په‌یره‌وکاری؟
گوتی، نه‌خێر، په‌ناده‌رم.
گوتی: که‌واته پاسه‌وانی مه‌که.

لای دانیشت تا پیغمبریه‌ی خوا ﷺ له‌ ته‌وافه‌که‌ی ته‌واو بوو، کاتیک رۆیشت
ئه‌وانیش له‌گه‌لی رۆیشتن، ئه‌بو سوفیان چوو بۆ لای ماله‌که‌ی خۆی.
چهند رۆژیک مایه‌وه، پاشان پوخسه‌تی پیدرا کۆچ بکات.
کاتیک پیغمبریه‌ی خوا ﷺ کۆچی کرد بۆ مه‌دینه، پاش که‌میک مطعم بن عدي
کۆچی دوابی کرد، هه‌سسانی کویری ثابت گوتی: سوێند به‌خوا پیددا هه‌لده‌لێم:

^(۱) شه‌رحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۱/۱۸۹)

گوته:

فلو كان مجد يخلد اليوم واحداً من الناس أبقى مجده اليوم مطعماً
أجرت رسول الله منهم، فاصبوا عبادك ما لبى مطلب، وأحرماً
فلو سئلت عنه معدّ بارها وقحطان أو باقي بقية جرهما
لقالوا: هو الموفى بخفرة جاره وذمته يوماً إذا ما تذكماً
فما تطلع الشمس المنيرة فوقهم على مثله منهم أعزّ، وأكرماً

واته ی شیعره که: گهر نه مړو سهر به رزی که س به زیندووی بیښته وه، نهوا سهر به رزی (مطعم) به که ده مینیته وه، چونکه پښتانه بهری خوی په نادا و که س زیانی پی نه گه یاند، گهر له (معد و قحطان) و ه موویان بپرسی، ده لښ نه و که سیکه به وه فایه به رامبه ر پاسه وانیکردنی هاوه له که ی، روژی پرسنگدار ه لته ها تو وه ته نیا له سهر نمونه ی که سیکی وه که نه و به عزیزه و به پرېز نه بیت.

بویه پښتانه بهر ښه روژی به در به به دیلگیراوه کانی فهرموو "گهر مطعم بن عدي زیندوویا به و له باره ی نه و که سه پیسانه وه قسه ی له گهل کردبام، له بهر خاتری نه و نازاد م ده کردن"^(۱)

گهر که سیکیان بانگهیشتی کردبا بو نا نخواستدن، به پیل داواکه ی ده چوو:

نه نه سی کوپی مالک ښه ده فهرمویت: پښتانه بهر ښه هاته لای سه عدی کوپی عوباده، نه ویش نان و روئی بو هینا، جا خواردی، پاشان پښتانه بهر ښه فهرمووی "أفطر عندكم الصائمون، وأكل طعامكم الأبرار، وصلت عليكم الملائكة"^(۲). واته روژوگران روژوو لای نیوه بشکینن و که سانی چاک خواردنه که تان بخون و فریشته کانیش سه لاواتان له سهر لیبدن.

أفطر عندكم الصائمون: به واتای دوعا کردن به خیر و بهر که ت دیت، چونکه کرده وه ی روژوگران به لکه به له سهر فراوانبوونی حال و زوږبوونی خیر و بهر که ت، چونکه نه وه ی به رامبه ر خوی ده سته و سان بیت، به رامبه ر که سی دی هر ده سته وه ستانه.

^(۱) بوخاری گیتراوه تیه وه (۳۱۳۹)

^(۲) نه بو داود گیتراوه تیه وه (۳۸۵۴) و نه لبانی له (صحیح الجامع) به سه حیجی داناه (۱۲۲۶)

وأكل طعامكم الأبرار: واتە رۆژوگران، يان ئەوانەى رۆژوويان شكاند، واتاى ئەم رستەيە لەوہى پىشور گشتگىرتەرە.

وصلت عليكم الملائكة: واتە داۋاى لىخۆشبوونيان بۆ كردن.

لە سوودەكانى: باشترە بۆ كەسى رۆژوگر، گەر ئىوارە رۆژووى لای كەسىك شكاند، نزاى بۆ بكات، ئەمەش بەپشت بەستن بەوہى رستەكە بۆ ئوعايە نەۋەك رستەيەكى خەبەرى بىت.

پىغەمبەر سەردانى دەكردن و خوارىنى ئە لا دەخواردن:

قەيسى كۆپى سەد ﷺ، دەفەرموئى: پىغەمبەرى خوا ﷺ لە مالاۋە سەردانى كردىن: فەرمووى: "السلام عليكم ورحمة الله".

سەد بە دەنگىكى نزم وەلامى دايەۋە (واتە بە جۆرىك پىغەمبەر ﷺ گۆى لى نەبىت) قەيس گۆتى: گۆم: پوخسەت بە پىغەمبەرى خوا ﷺ نادەى؟ وتى: لىي گەپى با زۆر سەلامان لىبكات.

پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى: "السلام عليكم ورحمة الله".

سەد بە دەنگىكى نزم وەلامى دايەۋە.

پاشان دىسان پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى "السلام عليكم ورحمة الله".

پىغەمبەرى خوا ﷺ گەپايەۋە، سەد داۋاى كەوت، پىي گۆت: ئەى پىغەمبەرى خوا، بەراستى گۆم لە سلاۋكردنەكەت بوو، بە دەنگىكى نزم وەلامى دەدايەۋە، بۆ ئەوہى سەلامىكى زۆرمان لى بكةى.

پاشان پىغەمبەر ﷺ لەگەلى گەپايەۋە مالاۋە، سەد فەرمانى كرد شتىكى بۆ دانىن بۆ دەست شوشتن، ئەويش شوشتى، پاشان پەشتەمالىكى بۆ ھىنا كە ^(۱) بۆيە كرابوو بە زەغفەران، ئەويش لەخۆى پىچايەۋە.

پاشان پىغەمبەرى خوا ﷺ دەستەكانى بەرزكردەۋە و فەرمووى "خوايە سەلاۋات و رەحمەتى خۆت بەسەر بنەمالەى سەدى كۆپى عوبادە بيارىنە".

داۋاى نانخواردن، پىغەمبەر ﷺ ويستى بېوا، سەد گۆيدىرژىكى بۆ ھىنا، كە بە كوتالى قەدىفە كورتان كرابوو، پىغەمبەرى خواش ﷺ سوارى بوو.

سەد گۆتى: ئەى قەيس، ھاۋەلايەتى پىغەمبەرى خوا ﷺ بكة.

قەيس دەلئىت: پىغەمبەرى خوا ﷺ پىمى فەرموو "سوار بە".

رەتم كردهۋە، پاشان فەرمووى "يان سوار بە، يان بېر".

دەلئىت: رۆيشتەم ^(۱).

^(۱) الملحفة: بەرگىكە لەسەرەۋەى جلو بەرگ دەپۆشريت بۆ خۇپاراستن لە سەرما.

گائندھی لہجہ میں: *گائندھی لہجہ میں:*

أسید بن حضیر - له پیاوه هوښمند و نه شره فهکان بوو، خاوهن بریار بوو، یه کتیک بوو له ده پیاوه گوره که ی شوی عهقه به، ده لیت: کاتیک نه و قسه ی خوشی بو خه له که که ده کرد، وای ده کرد پی بکه نن، پیغه مبه ری خوا ﷺ چیلکه داریکی له که مبه ری راکرد، أسید کوتی: لیم گه پی با حقه ی خوتم لی بکه مه وه.

فهرموی: " حقه ی خوت بکه وه ".

گوئی: تو کراست له‌بەر بوو، من کراسم له‌بەر نه‌بوو.
پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ کراسه‌که‌ی بلێد کرد، نه‌ویش ئامێزی خۆی لێداو سکی پێغه‌مبه‌ری
ما‌ح‌ک‌ر‌د.. گوئی: به‌راس‌تی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ئه‌مه‌م ده‌و‌ی‌ست ^(٦).

گريبنگي قصابچي دني پر دې ځان پېژني ده دې ده دده د زور سهر داني ده کړي:

خاتوو عائیشه ﷺ ده‌فرمویت: سه‌عدی کوپی معاز (گه‌ورهی نه‌وس) له شه‌پی
خنده‌ق بریندار بوو، پیاویک له قورپه‌یش که ناوی (حبان بن العرقه) بوو به پمیک لێیدا.
پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌ناو مزگه‌وت خیه‌وته‌یکێ بۆ هه‌لدا، بۆ نه‌وه‌ی له‌ نزیکه‌وه
سه‌ردانی بکات (۳).

ابوبکر بن العربی دەلّیت: زۆر سەردانی کردنی نەخۆش سوننەتە، وەك ئەوەی پێغەمبەری خوا لە گەڵ سەعد کردی، بەوەی خێوەتی لە مزگەوت بۆ دانا و زوو سەردانی دەکرد^(٤)

به خۆی سه‌رپه‌رشتی چاره‌سه‌رکردنی ده‌کرد: جابری کوپی عه‌بدوللا ﷺ، ده‌لێت: له شه‌پی (ئه‌حزاب) سه‌عدی کوپی مه‌عاز بریندار کرا، شاده‌ماری خویته‌ینه‌ری ده‌ستیان قرتاندبوو، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به ئاگر بۆی که‌وی کرد، ده‌ستی هه‌لاوسا، برپه‌وه، دیسان هه‌لاوسا، برپه‌وه، ئه‌و جاره‌ خوینی لێهات، پیغه‌مبه‌ر کاتی که‌ ئه‌می بینی فه‌رمووی "خوایه گیان لێزه ده‌رنه‌جم تا چاوم ئه‌قوره‌ ده‌گرێت به‌ له‌ناوچوونی خه‌لکی قریظه‌".

(^۱) نوحمد (۱۵۰۵) ۛبو داود (۵۱۸۵) گٲراوه ٲياناوه. ابن حجر له (الفتح ۱۷۰/۱۱) ده لٲت (سنده جيد). ابن الملقن له (البدر المنير - ۲۵۶/۲) سنده كه ٲ به سه حٲح داناهه، ابن كٲر له ته فسر ه كه ٲ (۳۷/۶) ده لٲت (جيد قوي). ٲه لباني له (ضعيف ابٲ داود - ۵۱۸۵) به (ضعيف) داناهه.

(٧) ئەبو داود گىزاوھ تىيەوھ (۵۲۲۴). ئەلبانى بە سەھىحى داناوھ.

(۳) بوخاری (۴۶۳) و موسلیم (۱۷۶۹) گیاره تیانه وه.

(٤) تحفة الأحوزى (٣٨/٤)

ده‌ستی گرت، یه‌ك دلۆپه خوین له ده‌ستی نه‌هات تا ئه‌و کاته‌ی له حوکمدان به‌سه‌ر به‌هودیه‌کان ته‌واو بوو. کاتیکیش ته‌واو بوو ده‌ماری ده‌ستی ته‌قی و وه‌فاتی کرد^(۱).

به‌هه‌مان شیوه‌ له‌گه‌ل گه‌وره‌ی خه‌زه‌ج سه‌عدی کوری عوباده‌ش هه‌ر ئاوا‌ی کرد: عه‌بدوللای کوری عومه‌ر ﷺ ده‌فه‌رمو‌یت: له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ دانیشتبووین، بیاوێك له ئه‌نساریه‌کان هاته‌ لای، سه‌لامی لێ‌کرد پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموی "ئه‌ی برای ئه‌نساری، ده‌بی‌ت سه‌عدی کوری عوباده‌ی برام چۆن بی‌ت؟"

ئه‌ویش گوتی: باشه

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموی "کێ له ئێوه سه‌ردانی ده‌کات؟". جا خۆی هه‌لسا و ئیمه‌ش له‌گه‌لی هه‌لساین، ئیمه‌ نزیکه‌ی ده‌ پازده‌ که‌سی‌ك ده‌بووین، نه‌ نه‌علمان له‌به‌ر بوو نه‌ پێلاو، نه‌سه‌رمان دا‌پۆش‌رابوو نه‌ پۆشاک‌ی سه‌ره‌وه‌مان له‌به‌ر بوو، به‌م شیوه‌یه‌ به‌ پێ به‌ رێگا خۆلاویه‌که‌ رو‌یشتین تا گه‌یشتی‌نه‌ لای. خه‌لکه‌که‌ی که‌ له‌ ده‌ورو به‌ری بوون که‌شانه‌وه^(۲)، تا پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ خۆی و هاوه‌له‌کانی لێی نزیک بووه‌.

فه‌رموی ﷺ "نایا وه‌فاتی کرد؟"^(۳).

وتیان: نه‌خێر ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا.

پیغه‌مبه‌ری ﷺ گریا، کاتیکیش خه‌لکه‌که‌ گریان‌ی پیغه‌مبه‌ریان بینی گریان. فه‌رموی ﷺ "نایا گو‌یتان لێ نییه‌، خوا‌ی گه‌وره‌ نه‌ به‌ فرمێسکی چاو نه‌ به‌ نیگه‌رانی دل‌سزا نادات، به‌لکو به‌هۆی -ئاماژه‌ی بۆ زمانی کرد- ئه‌مه‌ سزا ده‌یات یان ره‌حمی پێده‌ ده‌کات"^(۴).

له‌ سووده‌کانی ئه‌م فه‌رمووده‌یه‌:

- پرس‌یارکردن له‌ باره‌ی نه‌خۆش.
- سه‌ردانی کردنی نه‌خۆش سوننه‌ته‌.

^(۱) نه‌حمه‌د (۱۴۳۵هـ) و ترمذی (۱۵۸۲) گێراوه‌تیانه‌وه‌. ئه‌لبانی له‌ (الاوراء - ۱۲۱۳) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

^(۲) که‌شانه‌وه‌ی خه‌لکه‌که‌ وه‌ك رِیْزِیْک بۆ شانه‌ده‌که‌ و پێگه‌که‌یان بووه‌، هه‌روه‌ها بۆ که‌شانه‌وه‌ی نه‌خۆش له‌و فشاره‌ زۆره‌ی له‌سه‌ریه‌تی به‌هۆی کۆبوونه‌وه‌ی خه‌لکی زۆر له‌سه‌ری.

^(۳) واتای پرس‌یارکردنی تێدا‌یه‌، واته‌ به‌راستی له‌ دوونیا ده‌رچوو، وایزانی مرد بۆیه‌ پرس‌یاری کرد (عمدة القاریء - ۱۰۴/۸).

^(۴) بوخاری (۱۳۰۴) و موس‌لیم (۹۲۴) ر‌یوایه‌تیان کردووه‌.

- سهردانی کهسی باشتو بۆ باش.
- سهردانی پښه و دادر و زانا بۆ په پره و کارانی.
- سهردانی پښه و دادر و زانا به یاوه ری هاوه له کانی بۆ لای نه خوش.
- نه وهی هاوه لانی پښتغه مېر ﷺ له سهری بوون ﷺ، له جپه پښتنی خوشیه کانی دنیا و که مکړدنه وه له گرنگیه که ی و گرنگی نه دان به جلوه برگی گرانبه ها و .. همد.
- به پښخواسی روښتن دروسته.

پښتغه مېر ﷺ راویژری پی ده کردن و راویژری لی و مرده گرتن:

نه نه سی کورپی مالیک ﷺ ده فهرمویت: پښتغه مېری خوا ﷺ کاتیک ه والی هاتنی کاروانه که ی نه بو سوفیانی پی گه یشته.

قسه ی له گهل نه بوبه کر کرد، رازی نه بوو.

قسه ی له گهل عومر کرد، نه ویش رازی نه بوو.

سه عدی کورپی عوباده ه لسا و کوتی: نه ی پښتغه مېری خوا نیمه ت ده ویت؟ سویند به و که سه ی نه فسی منی به ده سته، گهر فهرمان پی بکی بجینه ناو ده ریا، ده چین، گهر فهرمان پی بکی له (برک الغماد^(۱)) له جهرگیان بده ی و ده که ی.

فهرمووی: ټینجا پښتغه مېری خوا ﷺ بانگی خه لکی کرد، تا ده رچوون و له نزیك به در دابه زین^(۲).

زانایان ده فهرموون: پښتغه مېر ﷺ له مه دا ویستوویه تی نه سارییه کان تاقی بکاته وه، چونکه نه وان له سهر ده رچوون له گهلیدا بۆ شه پ به یه تیان پی نه دابوو، به لکو ته نیا به یه تیان له سهر نه مه پیدابوو که بیپاریزن. کاتیکیش ده رچوون بۆ سهر کاروانی نه بو سوفیان، ویستی بزانی ټایا نه وان له سهری رازین، نه وانیش به جوانترین شیوه رازی بوون و بۆ هه موو شه پرتک ناماده باشی خویان ده ربړی.

له سووده کانی: راویژ کردن به هاوان و که سانی خاوه نه زموون^(۳).

له شه ری خه نده ق، پښتغه مېری خوا ﷺ ناردی به دوا ی سه عدی کورپی مه عاز و سه عدی کورپی عوباده، بۆ نه وهی راویژیان پی بکات، له باره ی پیدانی به ره می خورمای مه دینه به

^(۱) ناوی شوینیکه له یه من. ده گوتريت ناوی شوینیکه له پشت مکه که به نه اندازه ی پینج ری شه. (النهاية: ۱۲۱/۱).

^(۲) موسليم گزراوه تیه وه (۱۷۷۹).

^(۳) شەرحی نه وهی بۆ سه حیحی موسليم (۱۲۴/۱۲).

(عینیە كۆپى حصن)، ئەمەش دواي ئەو بوو كە قوپەيش بە دە ھەزار كەس ھاتبوون. (عینیە كۆپى حصن) یش لەگەل دارودەستەكەي لە غەتەفان، (حيي بن أخطب) چوو بۆ لای بەنى قورەيزە، لییان نەگەرا ھەتا تووشى خیانەت و ستمى كردن، ستمەكە گەيشتە موسلمانان و تەنگى پتەلچىن.

پىغەمبەرى خوا ﷺ وىستى سىيەكى بەرھەمى شارى مەدينە بداتە (عینیە كۆپى حصن) و دارودەستەكەي لە غەتەفان، بۆ ئەو ەي بۆن و كۆمەلەي (نەحزاب) بى ھىز بن. پىغەمبەرى خوا ﷺ بەدواي ھەردوو سەعدەكەي نارد، بى ئەو ەي بە دواي ئەنسارىيە كانى تردا بنىرت، چونكە ئەو دووانەيان گەورەي ھۆزەكەي خۆيان بوون، سەعدى كۆپى مەعاز گەورەي (ئەوس) بوو، سەعدى كۆپى عوبادەش گەورەي (خەزرج) بوو، راويژى پىكردن.

ئىبن قەيم ﷺ دەفەرموئەت: كاتىك ئەم حالەتە بەسەر موسلمانان درىژەي كىشا (گەمارۆدانى موسلمانان لە رۆژى خەندەق) پىغەمبەرى خوا ﷺ وىستى ئاشتەوايى لەگەل (عینیە بن حصن) و (الحارث بن عوف) ھەردوو سەروكى ھۆزى (غطفان) بكات، بە پىدانى سىيەكى بەرھەمى مەدينە، لەبەرامبەردا خۆيان و ھۆزەكانیان ئەوى چۆل بكەن، لەسەر ئەم پەرسەش دانوستان دەستى پىكرد.

بۆ ئەم كارە راويژى بەرھەدو سەعد كرد، ئەوانىش گوتیان: ئەي پىغەمبەرى خوا ﷺ گەر خواي گەورە بەم شىوہە فەرمانى پىكردى، ئەوا ئىمە ملکہ چىن و گوپرايەلین، بەلام گەر لەبەر ئىمە ئەم كارە دەكەي، ئەوا ئىمە ھىچ پىويسىتمان پىي نىيە.

بەپاستى ئىمە و ئەو ھۆزە (مەبەست يەھودىيەكانە) لە گومپايى و ھاوڵ بۆ خوا پەيداكردن و بت پەرسىدا لەگەل يەك بووين، ئەو كات ئەوان يەك دەنكە خورماي ئىمەيان نەدەخوارد تەنيا بە ميوانداری يان بەكپىن نەبىت، كاتىكىش خواي گەورە ئىمەي بە ئىسلام رىژدار كرد و رىنوئىنى كردين و بە تۆ سەربەزى كردين، ئەو كات مال و سامانمانيان بدەينى؟

سوئەند بەخوا جگە لە شەمشىر نەبىت ھىچى تریان پى نادەين.

پىغەمبەر ﷺ پای ئەوانى بە راست زانى و فەرمووى "ئەم كارەم بۆ ئىوہ كرد، كاتىك بىنىم ەرەبەكان لە يەك كەوان تىرتان تى دەگرن"^(۱).

ئەمىرى باوەرداران عومەرى كۆپى خەتاب ﷺ ھەمان كارى كرد.

^(۱) زاد المعاد (۲/۲۴۰). سەبىرى ژيانى پىغەمبەر بکە، ئىبن ھىشام (۲/۲۲۳).

عەبدوللای کۆپی عەباس دەفەر مۆیت: عومەری کۆپی خەتاب ﷺ بۆ شام ڕۆیشت، تا گەیشته (سرغ) لەوی ئەمیری سەربازەکان عوبەیدە جەراح و ھاوێلەکانی بینی، پێیان راگەیاند کە پەتای (تاعون) لە زەوی شام بڵاویۆتەو.

ئێبەن عەباس دەلێت: عومەر گوتی بۆم بانگی کۆچەرەییە یەكەمەکان بکە، بانگم کردن راویژی پێکردن و پێی راگەیاندن کە پەتا لە شام بڵاویۆتەو، ئەوانیش رای جیاوازیان ھەبوو، ھەندیکیان گوتیان: تۆ بۆ کارێک دەرچووی پێمان وانییە کە لێی بگەرێتەو، بەشێکی تریش گوتیان: تۆ ھەندێک خەلک و ھاوێلانی پیغمبەری خوات لەگەڵ پێمان باش نییە بیانبەیتە ناو ئەو پەتایە.

گوتی: بڕۆن

پاشان گوتی: ئەنسارپیەکانم بۆ بانگ بکە، بانگم کردن، راویژی پێکردن، ئەوانیش ھەمان رای کۆچەرپیەکانیان ھەبوو، بۆ دوو پا دابەش بوون، بەوانیشی گوت: بڕۆن.

پاشان گوتی: بانگی ئەوانە بکەن کە لێرەن لە پیر و گەورەکانی قورەیشی رۆژی (فتح)، بانگم کردن، ھیچیان ناکۆک نەبوون لەسەری. گوتیان: پێمان باشە بەم خەلکە بگەرێتەو و نەیانبەیتە ناو ئەو پەتایە، عومەریش بانگی خەلکی کرد و گوتی: من لەسەر پشتی و لاخ بەیانی زوو گەشت دەکەم بەرەو مەدینە، ئێوەش وا بکەن.

ئەبو عوبەیدە پێی گوت: ئایا ئەمە پاگردن نییە لە قەدەری خوا؟

عومەر فەرمووی: خۆزگە کەسیکی تر جگە لە تۆ ئەم پرسیارە دەکرد.

بەلێ لە قەدەریکی خوا بۆ قەدەریکی تری خوا پادەکەین، ئەگەر و شتریکت ھەبێت و بە دۆلێکدا تێپەری دوو لای ھەبێت، لایەکیان سەوز و ئەوی تریان وشک، ئایا بە قەدەری خوا ناچیتە لایە سەوزەکە و بیلەوەرینیت، گەر لەلای وشکەکەش بیلەوەرینیت ھەر بە قەدەری خوا نییە؟

دەلێت: لەو کاتە عەبدولرەحمانی کۆپی عەوف ھات، کە پێشتر لەبەر ھەندێک کار لەوی نەبوو، فەرمووی: من لەم ڕووەوە زانستیکم پێیە، گویم لە پیغمبەری خوا ﷺ بوو ھەرموویەتی "گەر بیستان لە زەویەك پەتا ھەیە، مەچوونە ناوی، گەر لە زەویەکیش ھوویدا کە ئێوەی تێدان، لێی دەرەمچوون تا لێی رزگار بن".

دەلێت: عومەر سوپاسی خوای کرد و پاشان ڕۆیشت.^(۱)

^(۱) بوخاری (۵۷۲۹) و بوخاری (۲۲۱۹) گێراوەتیانەو.

سووديك:

لە ريگاكانى خۆ پاراستن لە نەخۆشى درم بە پى سونەت: ريگريگردن لە دەرچوون لە ناو ئەو زەوييەي پەتاكەي تېدايە يان چوونە ناوى.

ئەم ريوشوينەش لە پزىشكى سەردەمدا بە (الحجر الصحى) واتە قەدەغەکردنى تەندروستى ناسراوه، ئەمەش ريگايەكە لە ريگاكانى خۆپاراستن كە ئىسلام پيشووتر داياناه.

ريگريگردن لە دەرچوون لە شوينى پەتاكە، بريتييە لە (الحجر الصحى) واتە قەدەغەکردنى تەندروستى، بەراستى ئىسلام بە سەدان سال پيش زانستى پزىشكى كەوتوو، ھەروەھا ريگريگردن لە چوونە ناو زەوى پيس بوو بە پەتائەمەش ريگاريكى خۆپاريزيە و پيشتر ئىسلام داياناه ^(۱).

شە جوانەكانى ئەو دەستە و كۆمەلەيەي دەپاراست و لەسەرى پاداشتى دەدانەو: جبير ابن مطعم ﷺ دەفەرمويت: پېغەمبەرى خوا ﷺ بە ديلەكانى بەدرى فەرموو "گەر مطعم بن عدي زىندووبايە و لەبارەي ئەو كەسە پيسانەو قەسەي لەگەل كەردبام، لەبەر خاترى ئەو ئازادەم دەگردن" ^(۲).

ئەمەش وەك پاداشت دانەو بو ئەو چاكەيەي بەرامبەر پېغەمبەرى خوا ﷺ كردى، دواي ئەوئەي لە تائيف گەرايەو چوو ژيەر پاريزەندى مطعم بن عدي وەك لە پيشووتر باس كرا. ھەروەھا پاداشتى صەفوانى كورپى ئومەييەي دايەو و دلى رام كرد، دواي ئەوئەي لە شەپى حونەين قەلغانەكانى ليۆەرگرتبوو.

صەفوانى كورپى ئومەييە ﷺ، خۆي دەگيرتتەو: پېغەمبەر ﷺ لە رۆژى خەيبەر قەلغانى ليۆەرگرتبوو.

ئەويش گوتى: ئەي موحەمەد ئايا ئەمە بە زۆرە ؟

فەرمووى "بەلگو بە خواستنيكى زامنكراوه".

دەلالت: بەشيكى فەوتا، پېغەمبەر ﷺ نيشانيدا بو ئەوئەي زامەنەكە وەرگرتتەو، گوتى: من ئەمرو ئىسلام دەويت ئەي پېغەمبەرى خوا ﷺ ^(۳).

^(۱) خۆپاريزى تەندروستى لە ئىسلام، توژينەوئەيەكى فەرموودەييە، دكتور علي بن جابر واد الثبتي، گوفارى توژينەوئە ئىسلاميەكان (۳۷۱/۷۱-۳۷۳)

^(۲) بوخارى گيراوئەتيەو (۳۱۳۹).

^(۳) ئەبو داود (۲۵۶۲) و ئەحمەد (۱۱۴۸۷۸) گيراوئەتيانەو، ئەلبانى لە (الاراء ۱۵۱۳) بە سەحيى داناه.

پاشان پښغه مبهري خوا ﷺ له روژي حونهين قهره بوي کرده وه، ئيبن شهاب ده لئيت: پښغه مبهري خوا ﷺ فه تحي مه ککي کرد، پاشان له گهل موسلمانان بو شهري حونهين ده رچوو، خوي گوره دينه کي و موسلمانان سرخست.

پښغه مبهري خوا ﷺ سه د نيعمه تي له نيعمه ته کاني نه و روژه به سه فواني به خشي، پاشان سه دي تر، پاشان سه دي تر.

ئيبن شهاب ده لئيت: سه عيدي کوي موسيب بوي گيرامه وه که صفوان گوتي: سويئد به خوا پښغه مبهري خوا ﷺ پي دام له وهی پي دام، پيشووتر نه و ناشيرتيرين که س بوو له لام، به رده وام بوو له پيدانم تا له به رچاوم بوو خوشه ويستيرين که س^(۱).

هروه پاداشتي عېدوللای کوي سه لولي داوه ته وه... جابري کوي عېدوللای ﷺ، ده فهرمويت: پښغه مبهري خوا ﷺ چو بو لای عېدوللای کوي نه بي سه لول، دوي نه وهی چوه ناو قه بره کي، فهرمانی کرد دهری بهين، دهریانهينا، له سر نه ژتوکاني خوي دانا هندیك له ليکي خوي ليدا و کراسه کي خوي به به ردا کرد، خوا ده زاني، نه م کارهش بو نه وه بوو که نه و له روژي به در کراسه کي خوي دايه عېاسي مامي پښغه مبهري ﷺ.

سوفياني کوي عويهينه ده لئيت، نه بو هاپون گوتي: پښغه مبهري نه و کات دوو کراسي له بهر بوو، کوي عېدوللای گوتي: نه ی پښغه مبهري خوا ﷺ نه و کراسه ت که پيستي توي بهرکه وتوو، به بهر باو کم بخه.

سوفيان ده لئيت: ده گوتريت پښغه مبهري خوا ﷺ کراسه کي خوي بويه به به ردا کرد، وه ک پاداشتيك له بهرامبهري نه م کاره ي کردوويه تي^(۲).

پشتي پي ده به ستن بو له ناو بردني خراپه:

جهريري کوي عېدوللای به جعلي ﷺ، ده فهرمويت: پښغه مبهري خوا ﷺ پي فهرمووم "ثايا رزگارم ناکه ي (يان دلم ناسووده ناکه ي) له (الخلصة)".

الخلصة: خانويه ک بوو له (خه ثعم)، ناو نرابوو که عبي يه ماني^(۳)، منيش خوم و سه دويه نجا سوارچاک له (أحمس) ده رچووم بو نه و شويته، نه وان هاورپي نه سپ بوون، منيش له سر پشتي نه سپ جيگير نه ده بووم.

^(۱) موسليم گيراوه تيه وه (۲۱۱۳)

^(۲) بوخاري (۱۳۰۵) و موسليم (۲۷۷۳) گيراوه تيهانه وه.

^(۳) مالک بوو له يه من، بتي تيدابوو ده يان په رسته، شرعي نه وه وي بو سه حيجي موسليم (۳۵/۱۶).

پێغەمبەر ﷺ لە سینگی دام، تا جێی پەنجەکانی لە سینگم دەرچوو، فەرمووی "خوایە گیان جێگیری بکەى و بیکەیتە رێنیشاندەر و رێنیشاندراو".

بۆلای رۆیشت و بته‌کانی شکانو ماله‌کەى سوتاند، پاشان نوێنه‌ریکی نادره‌ لای پێغەمبەری خوا ﷺ نێردراوه‌کەى جەریر گوێ: سویندی به‌و که‌سه‌ى تۆى به‌حق پ‌ه‌وانه‌کردوه‌، نه‌هاتمه‌ لات، تا نه‌ شوینه‌مان جێهێشت که‌ ببوه‌ وشت‌ریکی ر‌ه‌ش^(١).

ده‌لێت: پێنج جار دوعای به‌ره‌کەتى بۆ نه‌سه‌په‌کانی نه‌حمس کرد^(٢).
هۆکاری تایبه‌تکردنى جەریر به‌م کاره‌، له‌به‌رئه‌وه‌ بوو نه‌و خه‌لگى نه‌و ولاته‌ بوو، هه‌روه‌ها له‌ گه‌وره‌کانى بوو^(٣).

هه‌روه‌ها هه‌ریه‌که‌ له‌ موغیره‌ى کوپى شوعبه‌ و نه‌بو سوفیانی بۆ پووخانى (ره‌به‌) راسپارد، (ره‌به‌) بتيك بوو له‌ نزیک تائيف، قوریانی بۆ ده‌کرا وه‌ك چۆن بۆ که‌عبه‌ ده‌کرا^(٤).

دلى خاوه‌ن نه‌و ده‌سته‌ و کۆمه‌ڵه‌ى رام ده‌کرد و به‌خشینی بۆ زیاد ده‌کردن و به‌ پيش نه‌وانه‌ى ده‌خست که‌ له‌دوايان بوون:

دواى جەنگى حونه‌ين، دواى نه‌وه‌ى خواى گه‌وره‌ ده‌سکه‌وتى به‌خشییه‌ پێغەمبەرەکەى ﷺ نه‌ویش ده‌سکه‌وتى زۆرى به‌خشییه‌ خاوه‌ن نه‌و ده‌سته‌ و کۆمه‌ڵانه‌ و نه‌وانه‌ى تازه‌ ببوونه‌ موسلمان.

رافع بن خديج ؓ، ده‌گيرێته‌وه‌ و ده‌لێت: پێغەمبەری خوا ﷺ سه‌د حوشتى به‌خشییه‌ هه‌ریه‌که‌ له‌ نه‌بو سوفیانی کوپى حه‌رب، صفوانى کوپى ئومه‌یه‌يه‌ و عویه‌ينه‌ى کوپى حصن و نه‌قره‌مى کوپى حابس، هه‌روه‌ها که‌مه‌تر له‌وه‌شه‌ى به‌خشییه‌ عه‌باسى کوپى مه‌رداس، عه‌باسى کوپى مه‌رداس له‌سه‌ر نه‌م رووداوه‌ شيعه‌ریك ده‌لێت:

أَجْعَلْ نَهْبِي. وَنَهْبَ الْعَبِيدِ بَيْنَ عِيْنَةٍ. وَالْأَقْرَعِ

فَمَا كَانَ بَدْرًا. وَلَا حَابِسَ يَفُوقَانِ مَرْدَاسَ فِي الْمَجْمَعِ

وَمَا كُنْتُ دُونَ أَمْرِي مِنْهُمَا وَمَنْ تَخْفَضُ الْيَوْمَ لَا يَرْفَعُ

^(١) واتاكەى: وشت‌ریکی سواقدراو به‌ قه‌تران به‌هۆى گه‌پى ره‌نگى ره‌ش بووه‌، واته‌ له‌به‌ر سوتاندنى شوینه‌که‌ ره‌نگى ره‌ش بووه‌، شه‌رحى نه‌وه‌وى بۆ سه‌حیحى بوخارى (٣٦/١٦).

^(٢) بوخارى (٣٠٢٠) و موسليم (٢٤٧٦) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(٣) فتح الباری (٧٢/٨)

^(٤) زاد المعاد (٥٢٣/٣)

واته ی شیعره که: ئایا به خششی من و به خششی عویه یینه و نه قره ع وا داده نئی، نه وان و حابس له کومه لگا پیش مه رداس ناکه ون، منیش هیچ له وان که متر نییه، نه وه ی نه مړو نزم بیت نه وا به رز نابیته وه.

ده لیت: پښتانه بهر ی خوا ﷺ بوی کرده سده ی ته واو^(۱).

به م شتویه پښتانه بهر ی خوا ﷺ مامه له ی له گهل ده کردن، نه م جوړه مامه له کړنه ش کاریگری له سهریان هه بوو، هه ندیکیان موسلمان بوون، هه ندیکیشان وازیان له خرابه کاری هینا.

نه بو سه عیدی خودی ﷺ، ده فهرمویت: علی کاتیک له مدهینه بوو، ده سته که وتیکی زپری بۆ پښتانه بهر ﷺ په وانه کرد، نه ویش دابه شی کرد له نیتوان اقرع بن حابس الحنظلي پاشان بۆ به کیک له نه وه کانی مجاش و له نیتوان عینه بن بدر الفزاري و علقمة بن علاثة العامري، پاشان بۆ به کیک له نه وه ی کلاب، هه روه ها له نیتوان زید الخیل الطائي و به کیک له نه وه کانی بنی نبهان، قورپیش و نه سارییه کان به مه تورپه بوون و گوتیان: ده به خشیته گوره پیاواری نه هلی نه جد نتمه ش وه لا ده نیت.

فهرمووی "به لکو دلایان رام ده که م".

پیاوړیکی چاوبرسی هات، که خاوه نی نیتوچاوانتیکي هه لاوساو، ریشیکي چپرو رومو تیکي زه ق و سهریکي تاشاو بوو، گوتی: نه ی موحه ممد له خوا بترسه.

پښتانه بهر ی خوا ﷺ فهرمووی "که رمن سهرپتچی خوا بکه م، نه ی کی گویرپه لی ده کات؟ خوا من به نه میندار له سهر زه وی داده نیت که چی تپوه به نه منیدارم نازان؟".

پیاوړیک له وی وستی بیکوژئ — ده گوتی خالیدی کورپی وه لید بووه — پښتانه بهر ی خوا ﷺ نه بهیشت.

کاتیک پیاوه که رویش، پښتانه بهر ﷺ فهرمووی "له پشتی نه مه وه که سانیک دین، قورئان ده خوینن به لام له قورگیان ناچیته خوار، وه چوڼ تیر له نیچیر دهرده چیت ئاوا له ئیسلام دهرده چن، خه لکی موسلمان ده کوژن و واز له بتپه رستان ده هینن، که ر بیانبینم ده یانکوژم وه ک کوشتنی قهومی عاد^(۲)".

نه نه سی کورپی مالیک ﷺ ده گتپتته وه، خه لکانیک له نه سارییه کان، کاتیک خوی گوره ده سکه وته کانی شپری له سامانی هوازن به پښتانه بهر دا، بۆ هه ریه کیک له پیاوه

(۱) موسلیم گتراه تیه وه (۱۷۵۷)

(۲) بوخاری (۷۴۳۲) و موسلیم (۱۰۶۴) گتراه تیه وه

گه‌وره‌کانی قورپه‌یش ١٠٠ وشت‌ری دانا، به‌شیک له‌ ئه‌نسارییه‌کان گوتیان: خوای گه‌وره له پیغه‌مبه‌ر ﷺ خوش بی‌ت، ده‌به‌خشیته قورپه‌یش و ئه‌نسارییه‌کان وه‌لا ده‌نیت، له‌ کاتی‌کدا ئیستاش شمشیره‌کانمان خوینی نه‌وانی لی ده‌تکی!

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌سه‌ر ئه‌م قسه‌یه به‌دوای ئه‌نسارییه‌کانی نارد و له‌ خپوه‌تی ئه‌دم کۆیکردنه‌وه، که‌س نه‌ما نه‌یه‌ت، هه‌موویان له‌وشوینه کۆبوونه‌وه، کاتی‌کیش ته‌واو کۆبوونه‌وه پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هاته‌ لایان فه‌رمووی "هه‌والیکی ئیوه‌م پی‌ راگه‌یاندراره‌؟".

پیاوه‌ عاقله‌کانیان گوتیان: خاوه‌ن بریاره‌کان له‌ ئیمه‌ هیچیان نه‌گوتوه، به‌لام نه‌و خه‌لگه‌ی تر که‌ ته‌مه‌نیان گه‌نجه‌ گوتوویه‌نه: خوای گه‌وره له‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ خوش بی‌ت، ده‌به‌خشیته قورپه‌یش و ئه‌نسارییه‌کان وه‌لا ده‌نیت، له‌ کاتی‌کدا ئیستاش شمشیره‌کانمان خوینی نه‌وانی لی ده‌تکی!

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی "من ده‌به‌خشمه‌ نه‌و پیاوانه‌ی تازه‌ موسلمان بوون، ئایا رازی نابن خه‌لک به‌ مال و سامانیان بگه‌رێنه‌وه و ئیوه‌ش به‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بگه‌رێنه‌وه ئیو مالتان؟ سویند به‌خوا نه‌وه‌ی ئیوه‌ ده‌یه‌ن باشت‌ر و چاک‌تره‌ له‌وه‌ی نه‌وان ده‌یه‌ن".

گوتیان: به‌لی ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا رازین.

پی فه‌رموون "ئیه‌وه له‌ دوای من روودلویکی گه‌وره‌ ده‌بینن، ئارام بگرن تا ده‌گه‌نه‌ خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی، من له‌سه‌ر هه‌وز چاوه‌پێتانم"، (موسلیم له‌ گێڕانه‌وه‌یه‌کی تردا نه‌وه‌ی زیاد کردوه: گوتیان: ئارام ده‌گرین) ئه‌نس ده‌لێت: ئارامان نه‌گرت^(١).

له‌ سووده‌کانی ئه‌م فه‌رمووده‌یه:

- پێشه‌وا ده‌توانیت پێنج یه‌ك ببه‌خشیت، خه‌لکانیک پێش هه‌ندیکیان بخات، یه‌کێک له‌وانه‌ زۆری پی ببه‌خشیت، له‌ پێناو به‌رژه‌وه‌ندی موسلمانان ببه‌خشیت، ده‌کریت بۆ مه‌به‌ستی به‌رژه‌وه‌ندییه‌ك بیدا‌ته‌ ده‌وله‌مه‌ندان.
- به‌خشینی بۆ تازه‌ موسلمانان بووه‌کان، له‌ پێناو چه‌سپاندنیان له‌سه‌ر ئیسلام.
- خۆبه‌که‌ مزانیی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ.

^(١) بوخاری (٣١٤٧) و موسلیم (١٠٥٩) گێڕاوه‌تی‌وه.

- ئيقامه‌ی حوججه (به‌لگه هينانه‌وه) له‌سهر كه‌سى ناكۆكيكار، ده‌مكوتكردنې به‌ حق له‌ كاتې بكات.
- ره‌وشتجوانې نه‌نسارپيه‌كان، وازه‌ينانيان بووه له‌ ده‌مه‌قالې و زياده‌پويي كړدن به هؤي شه‌رميانه‌وه، روونيان كړدوټه‌وه نه‌وه‌ی له‌وان بلاويوټه‌وه له‌ گه‌نجه‌كانيان بووه نه‌وه‌ك له‌ پيره‌كانيان.
- پله و پايه به‌رزيان، به‌هؤي نه‌وه‌ی مه‌دحي پيڻغه‌مېهرې خوا ﷺ نه‌وانې گرتنه‌وه.
- گه‌وره بچوك ټاگادار ده‌كاته‌وه له‌و شته‌ی ليټې بې ټاگايه و رووي گوماني بؤ روون ده‌كاته‌وه بؤ نه‌وه‌ی بگه‌رپټه‌وه سهر حق.
- گله‌يي كړدن، به‌زه‌يي هاتنه‌وه به‌ كه‌سى گله‌يي ليكراو، ريگري كړدن له‌ گله‌پيه‌كه‌ی به هيناني به‌لگه له‌ كه‌سى گله‌يي كار بؤي، پاشان داواي ليبوردن كړدن و دان به‌هه‌له دانان.
- له‌م فهرمووده‌يه زانستېك له‌ زانسته‌كاني پيڻغه‌مېهرې تېدايه، كه‌ فهرموويه‌تي: "له‌ دواي من رووداويكي گه‌وره ده‌بينن". نه‌وه‌ی فهرمووي روويده.
- گه‌ر كه‌سېك داواي مافي خؤي له‌ دونيا بكات، گله‌يي ليټي ناكريټ.
- له‌ كاتې رووداني كارېك، ريگه دراوه وتار بدرپټ، جا يه‌كسانه كاره‌كه گشتي بېټ يان تاييه‌ت.
- دروسته وتاره‌كه تاييه‌ت بېټ بؤ هه‌نديك كه‌س.
- دل‌دانه‌وه‌ی نه‌وه‌كه‌سه‌ی شتيكي له‌ دونيا له‌ ده‌ستچووه به‌وه‌ی پا‌داشستي روژي دوايي ده‌ست ده‌كه‌ويټ.
- پيشخستني لايه‌ني روژي دوايي له‌سهر ژياني دونيا، هه‌روه‌ها ټارامگرتن له‌به‌رامبه‌ر له‌ ده‌ستچووني ده‌سكه‌وتيكي دونيايي، بؤ نه‌وه‌ی بچپټه زه‌خيره‌ی قيامه‌تي، چونكه روژي دوايي باشته‌ر و به‌رده‌واميشه.

له‌به‌رامبه‌ردا.. هه‌ركاتێك بۆ پیغمبه‌ری خوا ﷺ روون بویه‌وه، كه‌ ئه‌و خاوه‌ن ده‌سته و كۆمه‌لانه‌ خیریان تیدا نییه، به‌هه‌مان شیوه‌ی توندی خویان مامه‌له‌ی له‌گه‌ل ده‌کردن.

عه‌بدوللای كوری مه‌سعود ﷺ، ده‌فه‌رمویت: كاتێك پیغمبه‌ری خوا له‌لای كه‌عه‌ نوێژی ده‌کرد، قورئه‌یش له‌ كۆبوونه‌وه‌ی خویان دا‌بوون.

كه‌سێك له‌وان (كه‌ ئه‌و جه‌هل بووه‌) گو‌تی: ئایا ئه‌م ریا‌بازه‌ نابینن، كێ‌تان ده‌چیت بی‌سایێ ئاژه‌له‌ سه‌رپاوه‌كانی بنه‌ماله‌ی فلان به‌ی‌نیت پاشان بوه‌ستیت تا ده‌چیته‌ سوژده‌ ئینجا له‌سه‌ر پشتیدا بیر‌چیت.

به‌دبه‌خترین كه‌س عوقبه‌ی كوری أبی مو‌عیط بوو، چوو هینای، سه‌یری كرد پیغمبه‌ری خوا ﷺ سوژده‌ی برد، پی‌اسیه‌كه‌ی له‌سه‌ر پشتی دانا.. منیش سه‌یر ده‌كه‌م و هیچم پێ نه‌ده‌كرا، گه‌ر شتێكم پێ كرابا له‌سه‌ر پشتی پیغمبه‌ری خوام ﷺ لا ده‌دا^(١).

ده‌ستیان به‌ پێكه‌نین كرد خه‌رك بوو له‌به‌ر زۆر پێكه‌نینان به‌رده‌بوونه‌وه، پیغمبه‌ری خواش ﷺ له‌ سوژده‌دا بوو نه‌یده‌توانی سه‌ری به‌رزێكاته‌وه.

كه‌سێك به‌ناوی (جوه‌یرییه) به‌ خیرا بۆ لای فاتیمه‌ رو‌یشت، ئه‌و كاته‌ بچوك بوو، فاتیمه‌ش به‌ پا‌كردن هات، پیغمبه‌ر هه‌ر له‌ سوژده‌دا مابوو‌یه‌وه تا له‌سه‌ر پشتی لای‌برد، پاشان ده‌ستی كرده‌ قسه‌ پێگوتنیان.

كاتێك پیغمبه‌ر ﷺ نوێژی ته‌واو كرد، سه‌ری به‌رزكردو و دو‌عای لی‌كردن و فه‌رمووی "اللهم عليك بقریش، اللهم عليك بقریش، اللهم عليك بقریش". واته‌ سێ جار فه‌رمووی خوايه‌ گیان كا‌فره‌كانی قورئه‌یش له‌ناو به‌.

دو‌عای پیغمبه‌ریان له‌سه‌ر قورس بوو، چونكه‌ پێیان وابوو دو‌عا‌كردن له‌و شو‌ینه ره‌ت نا‌كرێته‌وه. پاشان ناوی ئه‌وانی یه‌ك به‌ یه‌ك هینا "اللهم عليك الملائ من قریش، اللهم عليك بأبي جهل، وعتبة بن ربيعة، وشيبة بن ربيعة، ووليد بن عتبة، وأمّية بن خلف، وعقبة بن أبي معيط، وعمارة بن الوليد".

عه‌بدوللای ده‌فه‌رمویت: سو‌یتند به‌و كه‌سه‌ی گیانی منی به‌ ده‌سته، مردنی ئه‌وانه‌ی پیغمبه‌ری خوا ﷺ ژماردنی، به‌ چاوی خۆم بی‌نی له‌ بیره‌كانی قه‌لیب^(٢) له‌ به‌در. ته‌نیا

^(١) بۆیه ئه‌م قسه‌یه‌ی كردووه، چونكه‌ ئه‌و له‌ مه‌ككه‌ هۆزی نه‌بووه‌و بێ هی‌ز بووه، هاو‌په‌یمانه‌كانیشی كا‌فر بوونه. فتح الباری (٤١٥/٦).

^(٢) القلیب: ئه‌و بیره‌یه كه‌ چوارچێوه‌ی نییه، وه‌ك ریی‌سا‌كردنێك ئه‌و كه‌سانه‌یان خسته‌ ناوی، هه‌ره‌وها بۆ نه‌وه‌ی خه‌ك به‌ بۆنیان بی‌زار نه‌بیت، وا دیاره‌ بیره‌كه‌ ئاوێکی تیدا نه‌بووه.

نومه یی نه بیټ، پیاوړکی که تره بو، کاتیک بۆ بیره که رایان کیشا، بهر له وهی بیخه نه بیره که وه په له کانی پچران^(۱).

له سووده کانی نه م فخرموده یه:

• نه رمونیانی پښتانه بهر څو ماموله لیکل کردن، له بهرام بهر نه وانه ی نازاریان داوه، له گترانه وه یه کی (الطیالسی ۳۲۳) له عه بدوللای کوری مه سعوده وه ده گترپته وه و ده فخرمویټ: نه مبینوه دوعایان لی بکات ته نیا نه و روژه نه بیټ.

• ښین حه جهر ده لیت: به هوی نه و سوکایه تییه یان بهرام بهر پښتانه بهر ی خوا څو ماموله لیکل کردن، به ندایه تی کردن، نه وان شایه نی نه و دوعایه بوون.

• به هیزی که سایه تی فایمه هر له بچوکیه وه، نه مش له بهر نه و پله یی ه بیووه له ناو قه ومه کی، بویه به سر روویاندا هاواری کردو و قسه ی پښگوټن، نه وانیش که وره ی قورپه یش بوون به لام به هوی که وره یی پله ی فایمه وه لامیان نه دایه وه.

• درسته دوعا له سته مکار بکه یت.

• نه نجامدانی کاریک به پاشکاوانه که وره تره له هوکاری نه نجامدان یان یارمه تیدان، چونکه له گترانه وه که ده لیت "به دب خترینی خه لکه که" له کاتیکیدا نه بو جه هلیش له وی بووه و بی باوه پتر بووه و له هه مووانیش زیاتر نازاری پښتانه بهر ی داوه، به لام به دب ختی لیره دا ته نیا په یوه ندی به م چیروکه وه هیه، چونکه هه موویان به شداربوون له م پلانه و پتی رازی بوون، عوقبه به ته نیان هه لسا به نه نجامدانی، بویه له هه موویان خراپتر و به دب ختره، نه وان هه موویان له شه پ کوژران، ته نیا نه و نه بیټ به بی شه پ کوژرا.

ابن بطال ده لیت: "پښتانه بهر ی خوا څو ماموله لیکل کردن، به هزی ده کرد خه لک بیټه ناو نیسلام، مادام چاوه پتی وه لامدانه وه یانی ده کرد، هیچ له دوعا کردن لیان په له ی نه ده کرد، به لکو دوعای بۆ نه و که سانه ده کرد که نومیدی پیبوون بیټه ناو نیسلام. نه وانه شی نومیدی پی نه بوون و ترسی له زیانیان هه بوو، دوعای لی ده کردن، هه روه کو دوعای به هیلاکچوونی لیکردن به وشکه ساله کانی یوسف، هه روه ها دوعای له که وره پیاوونی قورپه یش کردووه، نه مش به

(۱) بوخاری (۲۴۰) و موسلیم (۱۷۹۴) گترانه تیانه وه.

هۆی زۆر دژایه‌تی کردنیان و ئازاردانیان، دوعاکه‌شی قبول بووه و له‌شه‌پی به‌در کوژران، هه‌روه‌کو چۆن به‌شیکی زۆریشیان به‌دوعای هیدایه‌تی ئه‌و بوونه ئیسلام^(١).

هه‌ندیك جار له‌قسه‌کردن له‌گه‌لیان ره‌ق بوو:

عوروه ده‌لێت: به‌عه‌بدوللای کورپی عه‌مپی کورپی عاصم گوت: چ شتیکت زۆر بینیه‌وه له‌وه‌ی به‌سه‌ر قورپه‌یشدا هاتوه له‌لایه‌ن پیغه‌مبه‌ری خوا، به‌هۆی ئه‌و دوزمنایه‌تییه‌ی ده‌یانکرد؟

گوتی: زۆرێکیان لایان ئاماده‌بووم، گه‌وره‌ پیاوانیان له‌ حیجر کۆبوونه‌وه، باسی پیغه‌مبه‌ری خویان کرد ﷺ.

گوتیان: قه‌ت ئێمه‌ هێنده ئارامان نه‌گرتوه به‌رامبه‌ر ئه‌و پیاوه، خه‌ونه‌کانی شیواندین، قسه‌ی به‌باوانمان گوت، ئاینه‌که‌ی عه‌یبدار کردین، کۆمه‌له‌که‌ی په‌رته‌وازه کرد، قسه‌ی به‌خااکانمان گوت، به‌راستی ئێمه‌ بۆ کارێکی گه‌وره ئارامان له‌سه‌ری گرتوه.

ئه‌وان له‌م حاڵه‌دا بوون، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ لایان ده‌رکه‌وت، رویشت تا گه‌یشته روکن، پاشان به‌لایاندا تێپه‌ری بۆ ئه‌وه‌ی ته‌واف به‌که‌عبه‌دا بکات.

کاتیك به‌لایاندا تێپه‌ری توانجیان تیگردد.

گوتی: به‌ده‌موچاوی زانیم هه‌ستی پێگرددوه، پاشان تێپه‌ری، کاتیك بۆ جاری دووه‌م گه‌یشته‌وه لایان دیسان توانجیان تیگرت، به‌ده‌موچاوی زانیم هه‌ستی پێگرددوه.

بۆ جاری سییه‌میش به‌هه‌مان شیوه‌ بوو، ئینجا فهرمووی "گویتان لێه ئه‌ی خه‌لکی قورپه‌یش، سوێند به‌وه‌که‌سه‌ی گیانی موحه‌مه‌دی به‌ده‌سته، به‌سه‌رپه‌ین بۆتان هاتووم".

خه‌لکه‌که‌ قسه‌که‌یان به‌هه‌ند وه‌رنه‌رگرت، تا هیچ له‌و پیاوانه‌ نه‌ما وه‌ک ئه‌وه‌ی بالنده له‌سه‌ر سه‌ری بنیشیت، ته‌نانه‌ت کامه‌یان پێشوتر له‌به‌رامبه‌ری له‌هه‌موویان توندوتیژتر بوو، به‌نه‌رمی قسه‌ی له‌گه‌ل ده‌کرد تا گوتی "بۆ ئه‌ی باوکی قاسم، سوێند به‌خوا تو نه‌قام نیت!".

پیغه‌مبه‌ری خواش ﷺ رویشت.

بۆ به‌یانی دیسان له‌حیجر کۆبوونه‌وه و من له‌گه‌لیان بووم، هه‌ندیکیان به‌هه‌ندیکی تریان گوت: باسی ئه‌وه‌تان کرد که چی به‌سه‌ر هێناون، ئه‌وه‌ی له‌وه‌وه پێتان ده‌گات له‌وه‌ی پێتان ناخۆشه‌ وازی لێ ده‌هێنن.

^(١) شهرحی (ابن بطال) له‌سه‌حیحی بوخاری (١٤٩/٩).

کاتێک ئه‌وان له‌م قسانه‌دا بوون، پیتغمبه‌ری خوا ﷺ ده‌رکه‌وت، هه‌موویان به‌یه‌که‌وه
 بۆی ده‌رچوون، چوارده‌وریان گرت و پێیان گوت: ئه‌وه تۆیت ئه‌مه و ئه‌مه ده‌لێیت؟
 له‌وه‌ی بۆیان ده‌گه‌ڕایه‌وه له‌عه‌یبارکردنی خواکانیان و دینه‌که‌یان.
 پیتغمبه‌ریش ﷺ فهرمووی "به‌لێ من وا ده‌لێم".

گوتی: پیاویکیانم بینی یه‌خه‌ی کراسه‌که‌ی گرت، ئه‌بویه‌کری سدیق ﷺ هه‌لسا و رێگری لێکرد و
 به‌گریانه‌وه ده‌یگوت "ئایا ئێوه پیاویک ده‌کوژن که ده‌لێت خوای من الله یه". پاشان روشت.
 به‌راستی توندترین هه‌لویستی قورهبیشیم له‌مه‌دا بینی سه‌باره‌ت به‌ پیتغمبه‌ری خوا^(١).

دله‌قه‌کانی فی‌رده‌کرد چی بکه‌ن:

ئه‌بی هورهبیره ﷺ ده‌فه‌رمووت: پیتغمبه‌ر خوا ﷺ هه‌سه‌نی کوپی عه‌لی ماچ کرد، ئه‌و
 کات أقرع بن حابس التميمی لای دانیشتبوو، أقرع گوتی: من ده‌مندالم هه‌یه تا ئیستا
 هه‌یچیانم ماچ نه‌کردوه، پیتغمبه‌ری خوا ﷺ سه‌یریکی کردوو پاشان فهرمووی "ئه‌وی
 به‌زه‌یی به‌که‌س نه‌کات، به‌زه‌یشی پی ناکریت"^(٢).

نه‌وه‌وی ده‌فه‌رمووت "زانایان ده‌لێن: ئه‌مه گشتیگره و به‌زه‌یی به‌مندال و به‌هه‌موو
 خه‌لک ده‌گریته‌وه"^(٣).

^(١) ئه‌حمه‌د (٦٩٩٦) گێراوه‌ته‌وه، ئه‌لبانی له (التعليقات الحسان علی صحيح ابن حبان ٢٨٧/٩) به (حسن)ی
 داناوه.

^(٢) بوخاری (٥٩٩٧) و موسلیم (٢٣١٨) گێراوه‌تیانه‌وه

^(٣) شه‌رحی نه‌وه‌وی له سه‌حیحی موسلیم (٧٧/١٥)

مامه‌له‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌گه‌ل به‌هره‌داران

قۆرئک له‌ هاوه‌لانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ تاییه‌تمه‌ندبوون به‌ پێگه‌یشتن و پێشکه‌وتن و ره‌سه‌نایه‌تی. له‌وانه‌ هه‌ندیکیان به‌هره‌داربوون له‌ شیعروه‌ك حه‌سانی کۆری ثابت ﷺ. هه‌ندیکیان به‌هره‌داربوون له‌ فیه‌قه و تێگه‌یشتن وه‌ك ئیبن عه‌باس ﷺ. هه‌ندیکیان به‌هره‌داربوون له‌ دانوه‌ری نێوان ناکوکیکاران وه‌ك عه‌لی و موغازی کۆری جه‌به‌ل ﷺ. هه‌ندیکیان به‌هره‌داربوون له‌ تولای فیژیوون و شاره‌زایی په‌یملکری له‌ پسپۆری وه‌ك زه‌یدی کۆری ثابت ﷺ. هه‌ندیکیان به‌هره‌داربوون له‌ له‌به‌رکردنی قورئان وه‌ك ئه‌بو هوریره‌ ﷺ. هه‌ندیکیان به‌هره‌داربوون له‌ زیره‌کی سه‌ربازی وه‌ك خالیدی کۆری وه‌لید ﷺ. پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ره‌وچاوی ئه‌وه‌ به‌هره‌ و تولانییه‌ی ده‌کرد که‌ هاوه‌له‌ ره‌سه‌نگانی هه‌یانبوو ﷺ. بۆ هه‌ر یه‌کێک جۆرێک مامه‌له‌ی ده‌کرد که‌ گونجاو بێت له‌گه‌ل ئاست ئه‌و توانا و به‌هرانه‌یان. هه‌روه‌ها هه‌ر یه‌کێک له‌وانه‌ بۆ کاریکی راده‌سپارد که‌ بگونجابه‌یه‌ له‌گه‌ل به‌هره‌ و شاره‌زاییه‌کی. حه‌سانی کۆری سییه‌تی زه‌مه‌نیه‌ی ده‌که‌وه‌ی بی باوه‌ره‌نگان به‌ شیعره‌نگانی:

خاتره‌ عائشه‌ ؓ ده‌گێڕێته‌وه‌، که‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمانی کرد زه‌می قورهبیش بکه‌ن، چونکه‌ ئه‌مه‌یان له‌ تیربارانکردن له‌سه‌ریان قورستره‌. ناردی بۆ لای ئیبن ره‌واحه‌، گوئی زه‌میان بکه‌، ئه‌ویش زه‌می کردن، به‌لام پێی رازی نه‌بوو. ناردی بۆ لای که‌عبی کۆری مالیک. پاشان ناردی بۆ لای حه‌سانی کۆری ثابت، کاتێک هاته‌ لای، حه‌سان گوئی: ئیستا کاتی ئه‌وه‌یه‌ بنێرن بۆ ئه‌و شیره‌ به‌ کلک شه‌ڕ ده‌کات ^(١). دواتر حه‌سان زمانی ده‌ره‌ینا و جولا‌ندی، گوئی "سویند به‌و که‌سه‌ی تۆی به‌ حه‌ق ره‌وانه‌ کردوه‌، به‌ زمانم پارچه‌ پارچه‌یان ده‌که‌م وه‌ك پارچه‌ کردنی پێست". پیغه‌مبه‌ری خواش ﷺ فه‌رموی "په‌له‌ مه‌که‌، ئه‌بو به‌کر له‌ ره‌چه‌له‌کی قورهبیش شاره‌زاتره‌، منیش ره‌چه‌له‌کم له‌وانه‌ تا ئه‌و ره‌چه‌له‌کی منت بۆ پوخت ده‌کاته‌وه‌". حه‌سان چووه‌ لای، پاشان گه‌رایه‌وه‌ و پێی گوئ: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ره‌چه‌له‌کی تۆی بۆ پوخت کردمه‌وه‌، سویند به‌و که‌سه‌ی تۆی به‌ حه‌ق په‌وانه‌ کردوه‌، تۆ له‌م بابته‌ ده‌رده‌هێتم وه‌ك چۆن موو له‌ هه‌ویر ده‌ردیته‌.

^(١) مه‌به‌ست له‌ کلک لیژده‌دا زمانه‌که‌یه‌تی، خۆی به‌ شیر چواندوه‌، کاتێک توپه‌ ده‌بێت به‌ کلکیش شه‌ڕ ده‌کات، وه‌ك چۆن حه‌سان کاتێک هه‌له‌ده‌چێت به‌ زمانه‌که‌ی ده‌یکات و ده‌بجولێنێت، خۆی به‌ شیر و زمانیشی به‌ کلکی شیر چواندوه‌. شه‌رحی نه‌وه‌وی بۆ سه‌حیحی موسلیم (٤٩/١٦).

عائیشه فہرموی: گویم له پیغمبرہی خوا ﷺ کہ به حسانی دہگوت "به راستی تا به خوا و پیغمبرہ کہی بنازی (روحی قودس) جوہرہ نیل بہرہ وام له گالت دہ بیئت".
 ہر وہا عائیشہ فہرموی: گویم له پیغمبرہی خوا ﷺ بوو دہ یگوت "ہہ سسان زہمی کردن، فشفی واشتفی^(۱)".
 ہہ سسان گوتی:

و عند الله في ذاك الجزاء	هجوت محمداً فأجبتُ عنه
رسولَ الله شيمته الوفاء	هجوت محمداً براً حنيفاً
لعرض محمد منكم وقاء	فإنَّ أبي، ووالده، وعرضي
تثير النقع من كنفي كداء	ثكلتُ بنييتي إن لم تروها
على اكتافها الأسلُ الظماءُ	يبارين الاعنة مصعدات
تلطمهنَّ بالخمِر النساء	تظل جيادنا متمطرات
وكان الفتحُ: وانكشف الغطاء	فإنَّ أعرضتم عنا اعتمرنا
يعزُّ الله فيه من يشاء	وإلا فاصبروا لضراب يوم
يقولُ الحقُّ ليسب خفاء	وقال الله قد أرسلتُ عبداً
هم الأنصار عرضتها اللقاء	وقال الله قد يسرتُ جندا
سبابٌ، أو قتالٌ، أو هجاء	لنا في كلِّ يوم من معدَّ
ويمدحه وينصره، سواء	فمن يهجو رسولَ الله منكم
وروح القدس ليس له كفاء	وجبريلُ رسولَ الله فينا

به رانی کوپی عازب ﷺ دہ گیتہ وہ، پیغمبرہی خوا ﷺ به حسانی فہرمو "زہ میان بکہ، جوہرہ نیل له گالتہ"^(۱).

^(۱) واتہ باوہ پداران شیفایان بڑ ہات، نہویش دلی نارام گرت بہو کارہی کردی له پارچہ کردنی بی باوہ پکان و شانازی کردن به نیسلام و موسلمانان، شہرحی نہوہوی بڑ سہیحی موسلیم (۴۹/۱۶).

سەعیدی کورپی موسەیب دەلیت: عومەر چووێ مژگەوت، حەسان شیعری دەهۆنیەو، گوتی: من شیعرم لەناو دەهۆنیەو، لە کاتی کدا ئەو ی تییدا بوو لە تۆ باشتەر بوو. پاشان ئاوپر بۆلای ئەبو هورەیرە دایەو، پیتی گوت: سویندت دەدەم بە خوا، ئایا گویت لە پێغەمبەری خوا ﷺ بوو، کە دەیفەرموو "لە جیاتی من وەلام بدەو، خوا یە گیان بە روحی قودس پالێشتی بکە". ئەویش گوتی: بەلی^(١).

لە سوودەکانی ئەم فەرموودە یە:

- دروستە لە مژگەوت شیعەر بهۆندریتەو، گەر شیعەرە کە حەلال بیت، حەلالیە کە ی ئەو یە، بۆ ستایشی ئیسلام و ئەهە کە ی هۆنرابیتەو، یاخود بۆ هێرشکردن و جنیوی بۆ باوەرپەکان و هاندان بۆ جەنگ لە گەڵیان یاخود ناشیرین کردنیان، ئەمەش لە شیعەرەکانی حەسان دا هەبوو.
- دروستە دوعا بۆ ئەو کە سە بکری کە ئەو جۆرە شیعەرە دەلیت^(٢).

ئەنەسی کورپی مالیک ﷺ، دەگێریتەو کە پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ عەمرەکردن چووێ مەککە، عەبدوللای کورپی رهواحە لە گەلی دەپۆشت و دەیگوت:

خلو بني الكفار عن سبيله اليوم نضربكم على تنزيله

ضرباً يزيلُ الهام عن مقيله ويذهلُ الخليل عن خليله

واتە ی شیعەرە کە: ئە ی بۆ باوەرپەکان لاچۆن لە سەر پێگا کە ی، ئەمڕۆ لە سەر دابەزینی ئەو لیڕە دا لیدانیکتان لی دەدەین، کە سەر لە سەر لاشە لا بیات و هاوپر ئاگای لە هاوپرکە ی خۆی نەمینی.

عومەر پیتی فەرموو: ئە ی کورپی رهواحە لە بەردەمی پێغەمبەری خوا ﷺ و لە حەرەمدا ئەم شیعەرە دەلیت؟

پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموی "لێی گەری ئە ی عومەر، بەراستی ئەم قەسە یە لە تیر تێگرتن لە سەریان کاریگەر تره"^(٤).

(١) بوخاری (١٢١٣) و موسلیم (٢٤٨٦) گێراوەتیانەو

(٢) بوخاری (١٢١٢) و موسلیم (٢٤٨٥) گێراوەتیانەو

(٣) شەرحی ئەو ی بۆ سەحیحی موسلیم (٤٦/١٦)

(٤) ترمذی (٢٨٤٧) و النسائی (٢٨٧٣) گێراوەتیانەو، ئەلبانی لە (مختصر الشائل) (٢١٠)

زەيدى كورى سابىتى بۇ فيربوونى زمانى يەهودى راسپارد:

خاريجهى كورى زەيد دەلئيت كە باوكى زەيدى كورى ثابت بۆي گيڤاوه تەوہ كاتيك پيغمبەرى خوا ﷺ ھاتە مەدينە، منيان ناردە لاي پيغمبەر ﷺ ئەويش پيڤ سەرسام بوو.

پيڤيان گوت: ئەي پيغمبەرى خوا، ئەم كورە لە نەوہ كانى ھۆزى (نەججارە، ئەوہى خواي گەورە بۆي دابە زاندووى، ١٠ تا ١٥ سورەتى لەبەرە.

پيڤى خوئندەمەوہ، منيش سورەتى (ق)م خوئندەنەوہ، پيغمبەرى خوا ﷺ بەمە سەرسام بوو. فەرمووى "ئەي زەيد، بۆ من، خۆت فيترە نوسىنى يەھودى بگە، سوئند بەخوا بەپاستى من ئەمىن نيم لە نوسىنى يەھودىيەكان^(١)".

زەيد دەلئيت: پازدە شەو تىپەرى نەكرد بەتەواوى فيرى زمان و نوسىنى يەھودى بووم. گەر نوسراوى ھەبايە بۆم دەنوسى و گەر بۆشى ھاتبا بۆم دەخوئندەوہ^(٢). ئەم فيربوونە خيڤايە بەلگەيە لەسەر زيرەكى و بليمتى، بەتاييەت لەو تەمەنە بچوگەيدا.

بۆيە زەيدى دەلئيت "باوكى زەيد لە پيڤش كۆچكردن لە رۆژى بوغات كۆژا، زەيد بە بى باوكى گەورە بوو يەككە بوو لە زيرەكەكان^(٣)".

ابن كثير دەلئيت "زەيدى كورى ثابت، يەككە بوو لە زيرەكتىنى خەلكى، زمان و نوسىنى يەھودى فير بوو لە ماوہى پازدە رۆژ، لە نوئىنەرى كيسرا لەماوہى ھەژدە رۆژ فيترە فارسى بوو، ھەروەھا فيرى ھەريەكە لە زمانەكانى ھەبەشى و رۆمى بوو، لە خزمەتكارى پيغمبەرى خواش ﷺ فيرى زمانى قىببى بوو^(٤).

ھەر لەبەر ئەمەش بوو، كە پيغمبەر خوا ﷺ كرديە يەككە لە نوسەرەكانى وەحى: بەپاي كورى عازب ﷺ دەلئيت، كاتيك ئايەتى (لا يستوي القاعدون من المؤمنين

^(١) واتە نە لە نوسىن، نە لە خوئندەنەوہ ئەمىن نيم، دەرترسم كاتيك بە يەھودىيەك بليڤم نوسراوئىكم بۆ يەھودىيەكان بۆ بنوسە يان زيادى بكات يان كەم، ياخود گەر نوسراوئىكيشم لاي ئەوان بۆ ھات، دەرترسم يەھودىيەك بە زيادى يان بە كەمى بۆم بخوئنيئەوہ، (تحفة الأحوذى ٤١٣/٧)

^(٢) ترمذى (٢٧١٥) و ئەبو داود (٣٦٤٥) گيڤاوتەوہ، بوخارى لە بەشى (الأحكام) بە (جزمى) رىوايەت كرديوہ، ئەلبانىش لە (تحقيق المشكاة ٤٦٥٩) بە سەحيحى داناوہ.

^(٣) سىراعلام النبلاء (٤٢٧/٢).

^(٤) البداية والنهاية (٣٣/٨).

والمجاهدون في سبيل الله) واتە ئەوانەى دانىشتوون لەگەل ئەوانە جيهاد دەكەن لە پېناو خوا چوون يەك نين.

پېغەمبەرى خوا ﷺ فەرموى "بۆم بانگى زەيد بگەن، با تەختەيەكى نوسين لەگەل قەلەمىك، يان پارچە پېستىك لەگەل قەلەمىك بېنيت."

پاشان فەرموى "بنوسه": (لا يستوى القاعدون)، ئەو كات لە پشت پېغەمبەرى خوا ﷺ عەمرى كۆپى أم مكتومى نابينا لەوى بوو گوتى: ئەى پېغەمبەرى خوا، ئەى چى فەرمان دەكەى، من پياويكى نابينام؟

راستەوخو لە شوئيدا ئەم ئايەتە دابەزى ﷻ لَا يَسْتَوِي السَّاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا كُنْزِهِمْ ﷻ النساء: ۹۵

واتە: ئەوانەى دانىشتوون لە ئيمانداران و (جەنگ ناكەن) مەگەر ئەوانەيان كە ناتەواون (نابينا، شەل، نەخۆش،... هتد) لەگەل ئەوانەدا كە جيهاد دەكەن لە پېناوى خوادا بە مال و سامان و خۆيان چوونەك نين.

لەبەر ئەم سيفەتەنەى لە زەيد دابوون، بۆيە ئەبو بەكرى سديق ئەوى بۆ كۆكرىنەوى قورئان هەلبێارد.

خۆى دەگيرتتەوى ﷻ دەلێت: ئەبو بەكر بەدواى داناردم و كوشتارى خەلكى يەمامەى پېراگەياندم، عومەريش لە لای دانىشتبوو، ئەبو بەكر گوتى: عومەر هاتە لام و پىي گۆم كوشتن لە شەپى يەمامە زۆر بوو، دەترسم كوشتن بگاتە قورئان لەبەرەكان (حافىزەكان)، پىش ئەوى كۆى بگەينەوى زۆرىك لەو قورئان لەبەرەكانمان لە دەست بچن، بۆيە پىم باشە قورئان كۆ بگەينەوى.

ئەبو بەكر دەلێت: بە عومەرم گوت: چۆن شتىك بگەم، كە پېغەمبەرى خوا ﷺ نەيكردبیت؟

عومەر گوتى: سویند بەخوا ئەمە شتىكى باشە.

بەردەوام عومەر دەهاتە لام لەو بارەيەوى تا خواى گەرە سىنگى بۆ ئەم كارە فراوان كردم و هەمان پای عومەرم لا دروست بوو.

زەيد دەلێت: ئەو كات عومەر لە مەجلىسەكە دانىشتبوو قەسەى نەدەكرد، ئەبو بەكر پىي گۆم: تۆ پياويكى گەنج و عاقلیت، تۆمە تبارىشت ناكەين، تۆ وەحيت بۆ پېغەمبەرى خوا ﷺ دەنوسى، بۆيە قورئان كۆ بگەرەوى.

زهید ده لیت: سویند به خوا گهر راسپارد بام بۆ گواستنه وهی شاخیک له شوینیک بۆ شوینیکی تر هیندی کۆکردنه وهی قورئان له سهرم قورس نه بوو، پیم گوت: چۆن شتیک ده کهن، که پيڻغه مبهري خوا ﷺ نه یکردوه؟
 نه بوبه کرگوتی: سویند به خوا نه مه شتیک باشه. بهردهوام ده چوومه لای، تا خوی گهره سینگی منیشی بۆ ئهم کاره فراوان کرد وهك چۆن سینگی عومه و نه بوبه کریشی فرلوان کرد، هه لسام به نه جامدانی و کۆکردنه وهی له پارچه و له وحی نوسین و پیتست و سینگی پیاوان..^(١)

سوودیک:

عهلی کوپی نه بو تالیب ﷺ ده فهرمویت: خاوهنی گهرهترین پاداشت له بارهی قورئان نه بوبه کره، رهحمهتی خوا له نه بوبه کر، یه کهم کهس بوو قورئانی له نیوان دوو له وحدا کۆکرده وه" ^(٢).
 نه مهش به لگهیه له سهر خۆشه و یستی عهلی بۆ نه بوبه کر ﷺ، به لگهیه له سهر ریز و دانپیانان به خیلافه ته کهی پیچه وانهی نه وهی رافیزه و درۆز نه کان ده یلین.

موعازی کوپی جه به لی بۆ دادوهری خه لکی یه مه ن راسپارد:

له بهر پیگه یشتن و تیگه یشتنی موعازی کوپی جه به ل ﷺ، له ناسینی حه پام و حه لال، پيڻغه مبهري خوا ﷺ نه رکی دادوه ریکردنی خه لکی یه مه نی پی سپارد.
 نه سه و دی کوپی یه زید ده لیت: موعازی کوپی جه به ل له یه مه ن وهك نه میر و مامۆستا هاته لامان، پرسپارمان لی کرد له بارهی پیاویک که مردوه و له دوی خوی کچ و خوشکیکی به جیماوه، نه ویش نیوهی دایه کچه که وه و نیوهشی دایه خوشکه کهی ^(٣).
 کهسانیک له خه لکی حیمس له هاوه لانی موعازی کوپی جه به ل ﷺ ده گێر نه وه: پيڻغه مبهري خوا ﷺ کاتیک ویستی موعاز بنی رته یه مه ن پیی فهرموو "گهر پرسپیک دانه ریت هاته لات، چۆن حوکم ده که یته؟".

گوتی: به کتیبی خوا حوکم ده کهم

فهرمووی: "گهر له کتیبی خوا نه تدۆزیه وه؟".

گوتی: به سونهتی پيڻغه مبهري خوا ﷺ

^(١) بوخاری (٤٦٧٩) گێراوه تیه وه

^(٢) نه بوبه کر کوپی نه بی دود له (المصاحف ٤٩/١) گێراوه تیه وه، ئهین حه جهر له (فتح الباری ١٢/٢) به (حسنی) دلناوه

^(٣) بوخاری (٦٧٣٤) گێراوه تیه وه

فهرمووی "گهر نه له سوننه تی پیغه مبری خوا و نه له کتیبی خوا نه تدوزیه وه؟".

گوئی: به رای خۆم ئیجتهاد دهکهم و لانادهم و زیاده روویی ناکهم

پیغمبری خوا ﷺ له سینگی دا و فرموی "سو پاس بڼ خوا که نویڼی
پیغمبری خوا ی سرکه وتوو کرد تا پیغمبری خوا رازی بکات" ^(۱).

موسعه بی کوری عومەیری بۆ بانگەواز ناردە مەدینە:

موسعه‌بی کورپی عومه‌یری وه‌ک مامۆستایه‌ک هه‌لبژارد بۆ مه‌دینه، بۆ نه‌وه‌ی بېته‌یه‌که‌م باڵۆیزی نه‌و، موسلمانان فێری بنه‌ماکان و رێنماییه‌کانی ئیسلام بکات، فێره‌خوێندنه‌وه‌ی قورئانیان بکات، بانگه‌وازی بۆ رێگه‌ی پاست و دروستی په‌روه‌دگار بکات، بۆیه‌ به‌ مامۆستای قورئان ناوهربوو^(٧).

بەم شیۆه یە شاری مه دینه فەتح کرا بەلام بە شمشیر نا.

به پرائی کوپی عازب ﷺ ده لیت: یہ کہم کہ سیک، کہ ہاتھ تہ لاماں موسعی بی کوپی عومہ یروئین مہ کتوم بوون، خہ لکیان فترہ خوئندنہ وہی قورئان دہ کرد^(۳).

نه جیب زاده‌کانی یو نه نجامدانی کاره قورسه‌کان هه‌لده‌یژارد:

عەلى راسپارد بۇ مانەۋى لە جىڭاي نوستىنى خۇي لە كاتى كۆچكردن، كاتىك قوپەيشەكان لە پەرلەمانى خۇيان (دار الندوة) كۆيۈنەۋە، يەكپابون لەسەر كوشتىنى بېغەمبەر ﷺ و زىگارپوون لىتى، خۇاي گەۋرەش لەم بارەيەۋى ۋەحى دابەزاندە سەرى.

فهرمانی به علی کوپی نه بو تالیب کرد نه وشوه له جیگای نوستنی بمینیتته وه،
دوژمنه کانیش دهوری خانوه که یان داوه چاوه پئی کوشتنی ده که ن، علی علیه السلام له جیگای
نوستنی پیغه مبه ری خو علیه السلام نوست، له کانتیکدا نه وه دیزانی نه م کاره چ مه ترسییه کی

(۱) أبو داود (۳۵۹۲) و ترمذي (۱۳۲۷) گزراوه تيانه وه، ابن القيم له (إعلام الموقعين ۱/۱۵۵) به سه حیحی داناو. ابن کثیر ده لیت: ثمه فرمودیه کی (حسن و مشهوره)، زانایانی نیسلام له چه سپاندنی بنه مای پیوانه کردن (قیاس) پشتی پی ده به ستن، بخاری و ترمذي ثم فرموده دیان به (ضعیف) داناو، ابن جوزی ده لیت: گر چی زانایان هه موویان له کتیبه کانیان باسی ده کن دروست نییه پشتی پی به ستن، تهانات گه ماناکه شی دروست بیت، نه لبانی ده لیت (منکره). سهیری هه ریه که له مانه بکه: التخلیص الحیر (۳۳۷/۴)، العلل المتناهیه (۲/۲۷۳)، تحفة الطالب بمعرفة أحادیث مختصر ابن الحاجب (۱/۱۲۵) فتح الغفار الجامع لأحكام سنة نبینا المختار (۲۰۵۴)، الضعيفة (۸۸۱).

(۲) سه‌پری ژياننامه‌ی پیغه‌مبەر ئین هیشام (۴۳۴/۱) بکه.

(۳) بوخاری (۴۶۷۹) گنراوہ تہ وہ

تێدایە، دەشیزانی دوژمنەکانى لە نێوان ئەو و پیغمبەردا لە کاتى نوستندا جیاوازی ناکەن، بە گومانى ئەوەى ئەو کەسەى نوستوووە پیغمبەرە لەوانەىە بیکۆژن.

کەس ناتوانیشت ئەم کارە پێ مەترسییە بکات تەنیا پیاوێ پالەوانەکان نەبن، بۆیە هەلبژاردنى پیغمبەرى خوا ﷺ کەوتە سەر عەلى كۆپى ئەبى تالیب ﷺ بۆ راپەراندنى ئەم کارە قورسە، بۆیەش بەم کارە قورسەى پاسپارد چونکە ژیری و توانای پێشەوا عەلى دەزانی.

بە هەمان شێوە هەلبژاردنى پیغمبەرى خوا ﷺ بۆ عەلى ﷺ بۆ هەلگرتنى ئالا لە رۆژى خەیبەر.

لە شەپى خەندەق حوزەیفەى كۆپى یەمانى ﷺ هەلبژارد بۆ ئەوەى بچیتە ناو ریزەکانى دوژمن و هەوالى ئەوانى بۆ بهێنیت.

ئێبراهیمی تەمیمى لە باوكى خۆیەو دەگیریتەو و دەلێت: ئێمە لای حوزەیفە بووین، پیاویك گوتى: ئەى باوكى عەبدوللأ ئایا پیغمبەرى خواتان بینوووە و هاوێ لایەتیتان کردوووە؟

گوتى: بەلى ئەى برازاكەم.

گوتى: سوێند بە خوا گەر ئێمە بینیبامان، نەمان دەهێشت لەسەر زەوى بېروا، بەلكو لەسەر شانى خۆمانمان دادەنا، شەپ و تێكۆشانم بۆ دەکرد.

حوزەیفەش گوتى: تۆ ئەمەت دەكرد! سوێند بەخوا گەر ئێمەت دەبینى لەگەڵ پیغمبەرى خوا ﷺ لە خەندەق، ئەوكات بايەكى زۆر سارد و توند هەلیكرد، پیغمبەرى خوا ﷺ لە كاتێكى شەودا نوێژى كرد، پاشان ئاوپى دایەو بۆلای ئێمە و فەرموى "ئایا كەسێكتان دەچێ هەوالى دوژمنم بۆ بێنیت، خۆى گەرە لە رۆژى دواى دەيكاتە هاوێم؟".

بى دەنگ بووین، كەس لە ئێمە وەلامى نەدایەو.

پاشان نوێژى كرد و ئاوپى دایەو بۆ لامان و فەرموى "ئایا كەسێكتان دەچێ هەوالى دوژمنم بۆ بێنیت، خۆى گەرە لە رۆژى دواى دەيكاتە هاوێم؟".

بى دەنگ بووین، كەس لە ئێمە وەلامى نەدایەو.

دیسان فەرموى "ئایا كەسێكتان دەچێ هەوالى دوژمنم بۆ بێنیت، خۆى گەرە لە رۆژى دواى دەيكاتە هاوێم؟".

هیچ یەكێك لە ئێمە لەبەر زۆرى ترس و برسێتى و سەرماوێ وەلامى نەدایەو.

دواتر فەرموى "هەلسە ئەى حوزەیفە، هەوالى ئەوانم بۆ بێنە".

کاتێک بەناوی خۆم بانگی دەکردم، هەرگیز بۆ هەڵسانەوه هەستیم بە ماندوویەتی نەدەکرد.

فەرمووی: "هەڵسە ئەى حوزەیفە، بچۆرە ناو دوژمن، بزانە چى دەکەن، هیچ شتێک نەکەى تا هەوالی ئەوانمان بۆ نەهێنیت".

کاتێک لەلای رویشتم، وەک ئەو وە وا بوو بەناو گەرماودا تێپەریم (واتە هەستی بەسەرما نەدەکرد) تا چوومه لایان.

چوومه ناویان، هەڵکردنى با و سەربازانى خوا دەردییکان بەسەر هێنا بوون کەس بەسەرى نەهاتیبێت، هیچ شتێک نە مەنجەل و نە ئاگر و نە خانوو ئۆقرەى لەناویان نەدەگرت.

ئەبو سوفيانی کوپى حەرب هەلسا و گوتى: ئەى کۆمەلى قورەيش، هەريەکتێک لە ئێوه سەيرى هاوڕێى تەنیشتى بکات.

حوزەیفە دەلێت: دەستى پیاویکى تەنیشتم گرت و پێم گوت: تۆ کێی؟

گوتى: من فلانى کوپى فلانم

پاشان ئەبو سوفيانی گوتى: ئەى کۆمەلى قورەيش، وڵاخەکانمان بە هێلاک چوون، بەنى قورەيزە سەرپێچیان کردین، ئەوێ پێمان ناخۆشبوو توشى بووین، دەبینن ئەم بایەش چى لیکردین، سوێند بەخوا نە مەنجەل ئۆقرە دەگریت، نە ئاگر گەرممان دەکاتەوه، نە ئەو خانوو و خێمانەش دەمان گرێتە خۆى، بڕۆن من دەپۆم.

پاشان سواری و شترەکەى بوو، کە بە سترابوو، ئینجا لێیدا، هەرکە گوریسەکەى کردەوه لەسەر هەرسى قاچ هەلسا.

تیرەکەم خستە ناو کەوانەوه، وستم تێى بگرم، بەلام فەرمايشتى پێغه‌مبەرى خوام ﷺ بێرکەوتە "هیچ شتێک نەکەى تا هەوالی ئەوانمان بۆ نەهێنیت". گەر تێم بگرتبا دەمپیکا.

حوزەیفە دەلێت: پاشان گەرماوه لای پێغه‌مبەرى خوا ﷺ دەتگوت وا هەر لەناو گەرماودا دەپۆم.

کاتێک گەیشتمە لای، هەوالی دوژمنم پى ڕاگەياندا، دواى تەواو بوونم، ئینجا سەرمام بوو.

پێغه‌مبەرى خوا ﷺ ئەو عەبایەى کە نوێژى لەسەر دەکرد، بەسەریدا دادام، تا بەیانى خەوم لیکەوت.

كاتێك بەيانیام كردەوه، پێی فەرمووم "هەلسە ئەي خەوتوو"^(١).

كاتێك حوزەیفە دەڵێ لەناو گەرماودا دەپۆم: واتای وایە، ئەو هەستی بەو سەرما و بایە ساردە نەکردوو کە خەڵک هەستی پێ دەکرد، بەلکو خوای گەورە بەهۆی دوعا و بەرەکەتی وەلامدانەوهی داواکەي پيغمبر ﷺ لەسەری لابردوو.

ئەم رەحمەتە و گەرمایەش بەردەوام بوو لەگەڵی تا گەرماوەتەوه خزمەت پيغمبر ﷺ، کاتیکیش گەرماوەتەوه، وەک کەسێکی ئاسایی هەستی بەسەرما کردوو، ئەمەش بەلگەیەکە لە موعجیزەکانی پيغمبەری خوا ﷺ.

(حمام) بێژەییکی عەرەبییە، وشەکە لە (الحميم) هاتوو، بە واتای ئاوی گەرم^(٢).

هەلبژاردنی حوزەیفەي کۆپی یەمان ﷺ، بۆ ئەم کارە قورس و پڕ مەترسییە، لەم کەش و هەوایە ناخۆش و لەم ساتە پڕ بەلایە، لە راستیدا هەلبژاردنێک بوو لە زانیاری پيغمبەری خوا ﷺ سەرچاوەي گرتبوو، بە هەبوونی زانیاری لەسەر توانا و لیھاتووی حوزەیفە ﷺ.

ھەر چی خەسلەتی جانفیدیای و سەرکێشی و شارەزایی هەيە لە ئەرکەکەي تێیدا کۆبۆتەوه، لە تاریکییەکی توند و سەرمايەکی زۆر وەک جانفیدیایەک کە چوار دەوری بە مەترسی دەورە درابێت چوو ناو خەڵکی (ئەحزاب)، ئەو گۆی پێ نەدەدا، ئەو کەسێکی باوەر چەسپاویو، دل و دەروون پاک بوو، کە سایەتییەکی پتەوی هەبوو، ئەگەر کاتیکیش کاروبارەکان بەرەو قەیران چووبان شارەزابوو لە مامەلەکردن لەگەڵیدا، خێرا بوو لە دەستپێشخەریدا^(٣).

پایە و پێگەيانی لەناو هاووەلانی خۆیدا ناکرا دەکردن:

ئەنەسی کۆپی مالیک ﷺ، دەفەرموێت: پيغمبەری خوا ﷺ لە شەپی ئوحددا شمشیرێکی بە دەست گرت و فەرمووی "کێ ئەمەم لێ وەر دەگێ؟".

ھەموو مڕۆفەکانی ئەوی دەستیان درێژکرد، ھەر یەکێک دەيگوت: من من.

فەرمووی "کێ بە حەقی خۆي وەریدەگێت؟".

خەڵکە کە بێ دەنگ بوون.

سەماکی کۆپی خەرشە (ئەبو دوجانە) گوتی: من بە حەقی خۆي وەریدەگرم.

(١) موسلیم (١٧٧٨) و ئەحمەد (٢٢٨٢٣) گێراوەتیانەوه، ئەم دەقە کۆکراوەي ھەردوو رێوایەتەکانە.

(٢) شەرحی نەووی بۆ سەحیحی موسلیم (١٤٦/١٢).

(٣) محمد رسول الله (١٩٧/٤) ی محمد صادق عرجون. بە دەستکارییەکی کەمەوه.

وه‌ریگرت و سه‌ری بی باوه‌په‌کانی له‌لاشه‌ پی جیا کردوه ^(١).
له‌سه‌ر نه‌و سیفه‌ته‌ دیاران‌ه‌ی هه‌یانبوو، ستایشی ده‌کردن:

ئه‌نه‌سی کوپی مالیک ﷺ ده‌لێت: پیغمبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی:

به‌ به‌زه‌یی ترین که‌سی تۆمه‌تی من، نه‌بوه‌که‌ره‌.

توندترینیان له‌سه‌ر دینی خوا عومه‌ره‌.

به‌شه‌رمترینیان عوسمانه‌.

دانوه‌رتترینیان عه‌لی کوپی نه‌بو تالیبه‌.

باشترینیان بۆ خوێندنه‌وه‌ی قورئان نوبه‌ی کوپی که‌عه‌.

شاره‌زاترینیان به‌ هه‌لال و هه‌پام موعازی کوپی جه‌به‌له‌.

زاناترینیان به‌ زانستی (فرائض) زه‌یدی کوپی ثابیه‌.

بۆ هه‌ر تۆمه‌تیک ئه‌مینه‌دراک هه‌یه‌، ئه‌منیدلری ئه‌م تۆمه‌ت‌ش نه‌بو عوبه‌یده‌ی جه‌پله‌ ^(٢).

سه‌له‌مه‌ی کوپی نه‌کوه‌ع ﷺ ده‌لێت: له‌گه‌ل پیغمبه‌ری خوا ﷺ هاتنیه‌ حوده‌یبه‌یه‌،

ئیمه‌ سه‌د و چل که‌س ده‌بووین، په‌نجا سه‌ر مه‌رمان پی بوو که‌ ئاو نه‌درا بوو.

پیغمبه‌ری خوا له‌سه‌ر لیواری بیره‌که‌ دانیش، ئینجا یان دوعای له‌سه‌ر خوێند،

یاخود فووی تیکرد، ئاوه‌که‌ زیادی کرد، خۆمان و مه‌ر و مالاته‌که‌ش ئاوی خواردوه‌.

پاشان پیغمبه‌ری خوا ﷺ بۆ به‌یعت پێدان له‌ژێر داره‌که‌ بانگی کردین.

من یه‌که‌م که‌س بووم به‌یعت پێدا، پاشان یه‌که‌ به‌یعتیان پێدا.

تا نیوه‌ی خه‌لکه‌که‌ به‌یعتیان پێدا، ئینجا فه‌رمووی "به‌یعت بده‌ ئه‌ی سه‌له‌مه‌".

گوتم: به‌ خوا یه‌که‌م که‌س بووم به‌یعت پێدای ئه‌ی پیغمبه‌ری خوا.

ده‌لێت: پیغمبه‌ری خوا ﷺ منی به‌بی چه‌ک بینی، بۆیه‌ زری و قه‌لغانی پێدام.

پاشان به‌یعت پێداوه‌ دووباره‌، تا له‌ دواين که‌سدا دیسان فه‌رمووی "ئایا به‌یعت

ناده‌ی ئه‌ی سه‌له‌مه‌".

گوتم: به‌خوا له‌سه‌ر هه‌تا و له‌ ناوه‌رستی خه‌لکه‌که‌ به‌یعت پێدای ئه‌ی پیغمبه‌ری خوا ﷺ.

فه‌رمووی "ئه‌م جاره‌ش".

بۆ جاری سییه‌م به‌یعت پێدا ^(١).

(١) موسلیم (٢٤٧٠) گێراوه‌تیوه‌.

(٢) ترمذی (٣٧٩١) و ئه‌بْنِ ماجه‌ (١٥٥) گێراوه‌تیانه‌وه‌، ئه‌لبانی له‌ (صحیح الجامع ٨٩٥) به‌ سه‌حیحی داناه‌وه‌.

پاشان فەرمووی "ئەي سەلەمە کوا ئەو قەلغان و زۆيەي پيتمەي؟".

گوتم: دامە عامپری مامم چونکە بېنیم بى چەك بوو.

پيڻغه مېرې خوا ﷺ پيڤكەنى و فەرمووی "تو وەك ئەو كەسە وای كە دەلێت: خوايە گيان خۆشە و يستېكم پى بدەي لە خۆم خۆشە و يستر بێت".

پاشان بى باوەرەكان بۆ ئاشتە وایى نوینەريان ناردە لامان، تا هەندىكمان بۆ هەندىكى ترمەن چووین و ئاشتە وایمان ئەنجامدا.

كاتێك ئیتمە و خەلكى مەككە ئاشتە وایمان مۆر كرد، لەگەل يەكترى تېكە لاو بووین، مەن چوومە لاى دارێك، ژێرەكەيم لە دېك پاككردهو، لە ژێرىدا پالگەوتم.

چوار لە بى باوەرەكانى خەلكى مەككە هاتن، دەستیان بە قسەگوتم كرد بە پيڻغه مېرې خوا ﷺ، منیش لێیان توپەبووم و چوومە ژێر دارێكى تر. ئەوانیش چەكەكانى خۆیان بە دارەكە هەلواسى و پالگەوتن.

ئەوان لەو حالەتەدا دابوون، تا كەسێك لە خوارەوێ دۆلەكە هاوارى كرد: ئەي موهاجیرەكان ئیبن و زونەيم كوژا..

دەستم دایە شمشیرەكەم، هێشتم كرده سەر چوار كەسەكە، كە لەخە و دابوون، چەكەكانیانم وەكو دەسكێك بە دەستەوێ گرت.

پاشان گوتم: سویند بەو كەسەي پووى موخەمەدى ریزدار كردهو، هەر يەكێك لە ئێو سەرى بەرزبكاتەو، لە نێوچەوانى دەدەم. لێمخوپین و بردمە لاى پيڻغه مېرې خوا ﷺ.

عامپرى مامیشى پیاویكى لە بنەمالەي (العبلات) ^(١) هێنا. پى دەگوترە موكرەز، لەسەر پششى ئەسپێك كە داپۆشرا بوو بە پۆشاكێكى پارێزەر لەچەك لەگەل حەفتا كەسى تر لە بى باوەرەكان.

پيڻغه مېرې خوا ﷺ سەیرى كردن و فەرمووی "لێیان گەپین، يەكەم خراپە هەر لەوانەو، دووبارە گەپانەوێش هەر لەوانە".

^(١) ابن المنیر دەلێت: حېكمەت لە دووبارەبوونەوێ بایعەتى سەلەمە، ئەوێە چۆنكە ئەو كەسێكى پششەنگ بوو لە شەپ، لە روانگەي هۆشدارى دان بوو. ابن حجر دەلێت: لەوانەيە لەبەر ئەو بێت، چۆنكە ئەو بە سواری و بە پیاده شەپ دەكات، بۆیە دەبێت بە گوێزەي سېفەتى شەپكرەنەكەي بایعەت بدات. فتح الباری (١١٩/٦).

^(٢) العبلا: لە قورپەيش بە أمیەي بچوك و براكانى نوفل و عەبدوللای كوپى شەمس كوپى عەبد مەناف دەگوترێت، نەسەبیان دەچێتە سەر دایكێك لە بەنى تەمیمى كە بە عەبلەي كچی عەبیدە ناسراو. شەرحى نەوێ لە سەحیحى موسلیم (١٧٧/١٢).

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ لێیان خۆش بوو، خوای گه‌وره‌ش ئه‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند ﴿وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيَّدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِطَنٍ مِّمَّكَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا﴾
 ﴿الفتح: ٢٤﴾

واته: هه‌ر ئه‌و خواجه ده‌ستی بێ باوه‌رانی له‌ ئێوه به‌سته‌وه (نه‌یه‌شت به‌گه‌ژتاندا بێن) ده‌ستی ئێوه‌شی گه‌رت‌وه‌ دژیان و (نه‌یه‌شت جه‌نگ بێت)، دوا‌ی ئه‌وه‌ی ئێوه‌ی زāl کرد به‌سه‌ریاندا له‌ ناو جه‌رگه‌ی مه‌که‌دا، خوا هه‌میشه‌و به‌رده‌وام بینایه‌ به‌وه‌ی که ده‌یکه‌ن. پاشان بۆ گه‌رانه‌وه‌ بۆ مه‌دینه‌ رو‌یشتین، له‌ شو‌ئینک دابه‌زین، که له‌ نیوان ئیمه‌ و بنی لحيان شاخیک هه‌بوو. پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ داوا‌ی لێخۆشبوونی کرد بۆ ئه‌و که‌سه‌ی به‌م شه‌وه‌ ده‌چیته‌ سه‌ر ئه‌م شاخه‌، ئه‌مه‌ش وه‌ک بنکه‌یه‌کی چاودێری ده‌بێت بۆ پیغه‌مبه‌ر و هاوه‌لانی. سه‌له‌مه‌ ده‌لێت: ئه‌مه‌ شه‌وه‌ دوو یان سی جار سه‌رکه‌وتم. پاشان به‌ره‌و مه‌دینه‌ رو‌یشتین.

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ وشتره‌که‌ی خۆی نارد له‌گه‌ل ره‌باحی خزمه‌تکاری، منیش له‌گه‌لی بووم. له‌کاتی نیوه‌ڕۆ به‌ ئه‌سپی ته‌لحه‌ له‌گه‌لی رو‌یستم، می‌گه‌له‌که‌مان ئاو ده‌دا و ده‌مان له‌وه‌ه‌رپه‌ند و دیسان ئاومان ده‌دا و ده‌مان له‌وه‌ه‌رپه‌نده‌وه‌، کاتیک به‌یانیمان کرده‌وه‌، عه‌بدولره‌حمانی فه‌زازی هێرش‌ی کرده‌ سه‌ر وشتری پیغه‌مبه‌ر و مه‌رپه‌کانی بردو شوانه‌که‌شی کوشت.

گوتم: ئه‌ی ره‌باح ئه‌م ئه‌سپه‌ بگه‌ره‌، بیگه‌ینه‌ ته‌لحه‌ی کوپی عوبه‌یدوللا، به‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ رابگه‌یه‌نه‌ که بێ باوه‌رپه‌کان هێرش‌یان کرده‌ سه‌ر مالا‌ته‌که‌ی. چوومه‌ سه‌ر ته‌پۆله‌که‌یه‌ک، رووم له‌ مه‌دینه‌ کرد، سی جار هاوارم کرد، بۆ ئه‌وه‌ی گو‌ییبستم بن: گوتم: (یا صبا‌حاه، یا صبا‌حاه)^(١).

پاشان به‌ شو‌ئینی پێی دوژمن که‌وتم، تیربارانم ده‌کردن و شیعرم ده‌هۆنیوه‌ و ده‌م گوتم:
 أَنَا ابْنُ الْاَكْوَعِ وَالْيَوْمُ يَوْمُ الرِّضْعِ^(٢)

^(١) وشه‌یه‌که له‌ کاتی ئاگادارکردنه‌وه‌ی که‌سێکی بێ ئاگا له‌ دوژمن به‌ کار ده‌هێند‌ریت، بۆیه‌ش ده‌گو‌تریت (صبا‌حاه) زۆریه‌ی جار له‌ کاتی به‌یانی ئه‌م هاواره‌ ده‌کرا، وه‌ک ئه‌وه‌ی بڵێن: ئاگادار بن دوژمن له‌ به‌یانیدا هێرش‌تان ده‌کاته‌ سه‌ر. هه‌روه‌ها به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ ناوبراو ده‌نگێکی گه‌وره‌ی هه‌بوو که‌ سنور به‌زین بووه‌. فتح الباری (٤٦١/٧).

^(٢) الرضع: مه‌به‌ست لێی سه‌ره‌نشت کردنه‌، واته‌: ئه‌م‌ڕۆ رو‌ژی له‌ ناوچوونی که‌سی خراپه‌. واتا سه‌ره‌کییه‌که‌ی ئه‌وه‌یه‌: که‌سێکی زۆر ره‌زێل هه‌ر کاتیک ویستبای وشتره‌که‌ی بدۆشی، ئه‌وا گوانه‌کانی ده‌م‌ژی بۆ ئه‌وه‌ی

به دواي پياوړيكيان كه وټم، تيريكم له پشټيدا، تا سهري تيره كه له شانيدا بزربوو.
ننجا گوتم:

خذا وانا ابن الأكوع واليوم يوم الرضع

سویند به خوا هر تیرم تیده گرتن، هر کاتیک سواریکیان بوم گه پابایه وه، ده چومه لای داریک له ژیری داده نیشتم، پاشام تیرم تیده گرت، هم حاله ته برده وام بوو، تا رتگای شاخه که برته سک بوویه وه، نه وان چوون به ره و لای برته سک که، منیش چومه سر شاخه که، ده ستمکرده به رد تیگرتنیاں.

به رده وام بووم له به دوا که وټنیاں، تا هرچی خوا دروستیکردوه له وشری پښتغه مېری خوا ښځه موویانم خسته پشتمه وه و منیاں کرده نیوانی نه وان وشره کان.

پاشان هر برده وام بووم له به رد تیگرتنیاں، تا له دواي خویان ۳۰ دانه پوښاک و ۳۰ دانه رمیان فریډا، باری خویان سوک ده کرد.

هرچی فریډیاں ددها، نیشانه یه کم^(۱) له سهری دده نا بو نه وه ی پښتغه مېری خواو هاوه لانی بیزانم.

تا گه یشتنه گه روویه ک، که سیک هاته لایان، که فلانه که سی کوپی به دری فه زاری بوو، دانیشتن و نانیان خوارد.

منیش له سهر لوتکه ی (قرن)^(۲) دانیشتم.

فه زاله ی گوتی: نه وه ی ده بیبیم کیڼه؟

گوتیاں: توشمان به توشی هم که سه تونده بووه. وه لاهی له درهنگانی شه وه نه ټیمه رویشتن نه و تیر و به رد بارانی کردین تا نه وه ی هه مانبوو لی سهندین.

گوتی: چوار کهس له نیوه بوی بچن.

چوار کهس له وان به سهر چیا که که وټن بولام هاتن.

کاتیک لیم نزیک بوونه وه، گوتم: نایا ده مناسن؟

گوتیاں: نه خیر، تو کیڼی؟

چیرانه کانی یان نه وانه ی به ویدا تیږه ی دین گوتیاں له دهنگی شیر نه یی نه وه ک داوای شیر ی لی بکن. نه مه به هه مو که سیک ریزیل ده گوتیت: فتح الباری (۴۶۲/۷)

^(۱) نیشانه که بریتیه له دانانی کومه له به ردیک له سهری بو نه وه ی شوینکه ی پی بزاندریته وه النهایه (۴۰/۱)

^(۲) شاخیکی بچوکه. النهایه (۵۴/۴).

گوتم: من سه‌له‌مه‌ی کوپی ئه‌کوه‌عم، سویند به‌و که‌سه‌ی موحه‌مه‌دی ﷺ ریزدار کردوه، داوای هر که‌سیکم کردبیت پیی گه‌یشتووم، هر که‌سیکیش داوای منی کردبیت به‌من نه‌گه‌یشتوه.

یه‌کێکیان گوته‌ی: من دلنیا‌م

گه‌پانه‌وه، شوینی خۆم چۆل نه‌کرد، تا سوارچاکانی پیغه‌مبه‌ری خوام ﷺ بینی له‌نیوان داره‌کانه‌وه دین، یه‌که‌میان ئه‌خره‌می ئه‌سه‌دی بوو، له‌داوای ئه‌و ئه‌بو قه‌تاده‌ی ئه‌نساری بوو، له‌داوای ئه‌ویش میقدادی کوپی ئه‌سوه‌دی که‌ندی بوو. جله‌وی ئه‌سپی ئه‌خره‌م گرت، ئه‌وانیش رویشتن.

گوتم: ئه‌ی ئه‌خره‌م ئاگاداریان به‌، با داتنه‌برینن تا ده‌گه‌یه‌ پیغه‌مبه‌ری خوا و هاوه‌لانی.

گوته‌ی: ئه‌ی سه‌له‌مه، گه‌ر تو باوه‌پت به‌خوا و روژی دوا‌یی هه‌یه، ده‌زانی به‌هه‌شت راسته، ئاگر راسته، رێگر مه‌به‌له‌ نیوان من و شه‌هید بوون دا. لێی گه‌پام، ئه‌و و عه‌بدولره‌حمان گه‌یشتنه‌یه‌کتری، ئه‌سپی عه‌بدولره‌حمانی بریندار کرد، عه‌بدولره‌حمانیش ئه‌وی بریندار کردو دواتر کوشتی و سواری ئه‌سه‌په‌که‌ی بوو. ئه‌بو قه‌تاده‌ سوارچاکی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌داوای عه‌بدولره‌حمان که‌وت، لێیدا و کوشتی.

سویند به‌و که‌سه‌ی موحه‌مه‌دی ﷺ ریزدار کردوه، به‌پی به‌دایاندا رویشتم، تا هه‌چ یه‌کێک له‌هاوه‌لانی موحه‌مه‌د ﷺ له‌داوای خۆم نه‌دیت، ته‌نانه‌ت تو‌زیشیان دیار نه‌ما، دوژمه‌کان رویشتن تا له‌روژ ئاوابوون گه‌یشتنه‌شوینی‌ک ئاوی لی بوو، پی ده‌گوترا (زو قرد) چونکه‌ زۆر تینو‌بوون ده‌یانویست لێی بخۆنه‌وه، سه‌یریان کردم که‌ به‌دایاندا هاتووم، ده‌رم کردن، نه‌مه‌یشت یه‌ک دل‌پیشی لی بخۆنه‌وه.

ده‌رچوون، تا گه‌یشتنه‌رێگای شاخ، به‌دایاندا رویشتم، گه‌یشتمه‌پیاوی‌ک له‌وان، به‌تیری‌ک له‌سه‌رووی شانیمدا. ئینجا گوتم:

خذها وأنا ابن الأکوع والیوم یوم الرّضع

گوته‌ی: دایکت رو‌رۆت بۆ بکا، تو ئه‌وه‌نیت له‌به‌یانی زوه‌ به‌دوامان که‌وتووی؟ گوتم: به‌لێ ئه‌ی دوژمن، له‌به‌یانیه‌وه‌ به‌دواتان که‌وتووم. دوو ئه‌سپیان له‌و شیونه‌ به‌جێه‌یشت.

عامر گه‌یشته‌لام جامی‌کی له‌شیری تیکه‌ل به‌ئاوی بۆ هه‌ینابووم، هه‌روه‌ها کیسه‌یه‌کی له‌پێست دروستکراو که‌ ئاوی تێدابوو، منیش ده‌ست‌نوێژم پی هه‌لگرت و خواردمه‌وه.

پاشان هاتمه لای پېغه مېری خوا ښځه که له سره نه و ناوه بوون که دوژمنه کانم له سره ی درکردبوون، پېغه مېری خوا ښځه و شتره که و ه موو نه و شتانه ی له ده سستی بی باوه په کان دهرمه ټنابوو، ه موو چه که کانیشی وهرگرت.

بیلال و شتره که ی سر بری، جه رگ و دونگه که ی بؤ پېغه مېر ښځه سور دهرکده وه. گوتم: نه ی پېغه مېری خوا، دوژمنه کان ئیستا تینوون، منیش نه مه یشت لیئی بخونه وه، لیم گه ری، سه د پیاو ه لېژیرم و به دواياندا بچم، هیچ ه والئیریک له وان نه میتیت نه مکوشتیت.

پېغه مېری خوا ښځه پی که نی تا ددانه کانی له بهر تیشکی ناگر دهرکه وتن.

هرمووی "نه ی سه له مه گه رلیت گه رپم نه مه ده که ی؟".

گوتم: به لی، سویند به و که سه ی توی ریزدار کردوه.

هرمووی "نه ی کوپی نه کوه، توانیت بیکه ی، بیه خشه، ئیستا نه وان له زه وییه کانی غه ته فان بوونه ته میان".

پیاویک له هوزی غه ته فان هات و گوتم: فلانه که س ناژه لی بؤ سر برین، کاتیک ویستیان پیست له ناژه له که بکه نه وه، ته پوتوزیکیان له دور بینی، گوتیان: نه وان هاتن، به ه لاتن رویشتن.

کاتیکیش به یانیمان کرده وه پېغه مېری خوا هرمووی "باشترینی سوارچاکی نه مړی نه بو قه تاده یه، باشترین پیاده کانیشمان سه له مه یه"^(۱).

پاشان پېغه مېری خوا ښځه دوو پشکی له ده سته کوت پیدام: پشکی سوارچاکی، پشکی پیاده رویشتن، هه ردوکی بؤ من جی شانازی بوو^(۲).

دواتر پېغه مېری خوا ښځه منی به دواي خویدا له سره پشستی و شتریک به ره و مه دینه ره وانه کرد.

کاتیک ئیمه ده رویشتن، پیاویک له نه سارییه کان که به پی ده رویشتن ده یگوت: که سیک هه یه تا مه دینه پېشپرکیم له گه ل بکات، که س هه یه پېشپرکی بکات؟ نه مه ی دوباره دهرکده وه.

(۱) نه م فرموده نه وه ی تیدایه که ریگه دراوه ستایشی که سانی نازا و که سانی خاوه ن گوره یی بکه ی، به تاییه ت کاتیک کاریکی جوان نه نجام دده ن، نه مه ش ده ستخوشیه بؤ نه وان و هاندانه بؤ که سانی تر. شرحی نه وه ی له سه حیحی موسلیم (۱۸۲/۱۲).

(۲) نه وه ی ده لیت: نه وه ی له سره پشکی پیاده پتی به خشیوه زیاده یه، نه مه ش له بهر نه وه یه که نه و شایه نی نه و زیاده یه یه به وه ی نه نجامی داوه له و شه ره.

گوتم: ده‌بیت ریز له‌ خانه‌دانیک بگیریت و له‌ گه‌ره‌که‌یش نه‌ترسیت..

گوته‌ی: نا، ته‌نیا گه‌ر پیغمبه‌ری خوا ﷺ بیت.

گوتم: ئه‌ی پیغمبه‌ری خوا به‌ دایک و باوکم قوریانت بم، رێگه‌م پێده‌ پیشبرکتی له‌گه‌ل بکه‌م.

فرمووی "گه‌ر هه‌زت لێهه‌ بیکه‌".

گوتم: بۆی ده‌جم.

خۆم له‌سه‌ر وشتره‌که‌ فریدا، رامکرد، بۆ ماوه‌ی به‌رزاییه‌ک یان دوو به‌رزایی له‌ نیوان خۆم ئه‌و، خۆم دواخست، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی نه‌وه‌ک هه‌ناسه‌ سواری بمچڕینیت له‌ رێگاکه‌.

پاشان به‌ شوینیدا رامکرد، تاكو پێی گه‌یشتم، ده‌ستم له‌ شانی دا و گوتم:

وه‌لاهی به‌ پێشت که‌وتن

گوته‌ی: منیش پێم وایه‌

پێشی که‌وتم به‌ره‌و مه‌دینه‌

سویند به‌خوا سێ شه‌و نه‌ماينه‌وه‌ تاكو به‌ره‌و خه‌یبه‌ر له‌گه‌ل پیغمبه‌ری خوا ﷺ ده‌رچووین.

عامری مام شیعری ده‌هۆنیه‌وه‌ و ده‌یگوت:

تالله لولا الله ما اهتدينا ولا تصدقنا ولا صلينا

ونحن عن فضلك ما استغفينا

وأنزلن السكينة علينا

واته: سویند به‌ الله گه‌ر الله نه‌بایه‌، نه‌ رێنۆینیان وه‌رده‌گرت، نه‌ ده‌مان به‌خشی و نه‌ نوێژمان ده‌کرد، ئێمه‌ له‌ به‌خششی تۆ تێر نه‌بووین، پێیه‌کانمان له‌شه‌پکردن بچه‌سپێنه‌، ئارامی خۆتمان به‌سه‌ردابه‌زێنه‌.

پیغمبه‌ری خواش ﷺ فرمووی "ئه‌مه‌ کێیه‌؟".

گوته‌ی: منم عامری.

فرمووی "خوای گه‌ره‌ لێت خۆش بیت".

هه‌ر کاتیک پیغمبه‌ری خوا ﷺ داوای لیخۆشبوونی بۆ که‌سیک تایبه‌ت کردبیت، ئه‌و که‌سه‌ شه‌هید بووه‌.

عومه‌ری کوپی خه‌تتاب له‌سه‌ر پشته‌ی وشتریک بانگی کرد: ئه‌ی پیغمبه‌ری خوا عامرمان بۆ بنێره‌.

كاتيكيش گەيشتینه خەبەر، گەرەكەيان مەرحەب هاتە دەرەو و شمشیرەكەي بەرز كردهو و دەيگوت:

قد علمت خيرُ أني مرحب شاكي السلاح بطل مجرب
إذا الحروبُ أقبلتُ تلهبُ

واتە: خەبەر دەزانیت من مەرحەبم چەكدار و پالەوانیکي ئەزموندارم
گەر شەپ روویدات من کلپەي ئاگردارم

دەلێت: عامری مام بۆی دەرچوو گوتی:

علمتُ خيرُ أني عامر شاكي السّلاح بطل مغامر

واتە: خەبەر زانیویەتی من عامرم چەكدار و پالەوانیکي سەركێشم.
هەردووکیان بە شمشیر لەیەکتریاندا، شمشیری مەرحەب گەوتە ناو قەلغانی عامر،
عامریش لە ژێرەو لێدەدا، بەلام شمشیرەكەي بەرەو لای خۆی گەپایەو و بە شانیکي
خۆی قرتاند و بەم هۆیەو وەفاتی کرد.

دەرچووم، بینیم هاوەلانی پيغمبەری خوا ﷺ دەلێن: كردهوێ عامر پوچەل بوویە، چونكە خۆی
كوشت.

بەگریانەو هاتە لای پيغمبەری خوا ﷺ گوتم: ئەي پيغمبەری خوا ﷺ ئایا
كردهوێ عامر پوچەل بۆتەو؟

فرمووی "كَيَّ ئەمەي گوتوو؟".

گوتم: هەندێك لە هاوەلانت.

فرمووی: "ئەوێ ئەم قسەيەي كردهو درۆ دەكات، بەلكو ئەو دوو پاداشتی بۆ هەیه
—دوو پەنجەي بەیەكەو بەرزكردەو— بەراستی ئەو جدیدیە لە بەندایەتی و تێكۆشەریشە
لە پێناوی خوا، كەم عەرەب هەیه ئەو سیفەتانەي ئەوی تێدا هەبێت"^(١).

پاشان بۆ لای علی رەوانەي كردم، كە چاوی كول بوو بوو فرمووی "ئەم ئالایە
دەدەمە پیاویك خوا و پيغمبەری خوش بویت، یان خوا و پيغمبەرهكەي خوشیان
بویت".

چووم عەلیم هێنایە لای پيغمبەر، چاوی بریندار بوو، پيغمبەری خوا ﷺ تفی
لەچاوی كرد، چاوی چاك بوویەو. ئالاکەي پێدا.

^(١) لە دقه عەرەبیبەكە هاتوو، ئە لەجاهد مجاهد: جاهد بە واتای جۆش و خروشی لە كار و كردهو لە
بەندایەتی كردن، مجاهد. تێكۆشەر لە پێناوی خۆی گەوهرە، دەشگوتری بە مەبەستی دلتیایی دانە بۆیە
هەردوو وشەي كۆكردۆتەو. شەرحی ئەوێ لە سەحیحی موسلیم (١٦٩/١٢).

مه‌رحب هاته ده‌ره‌وه و گوتی:

قد علمت خیر أني مرحب
شاکي السلاح بطل مجرب
إذا الحروب أقبلت تلهب

عه‌لیش فه‌رمووی:

أنا الذي سمّنتني أمي حیدرة^(١)
کلیث غابات کریه المنظره
أوفیهم بالصاع کیل السندرة

واتا: من ئه‌و که‌سه‌م که دایکم ناوی (حه‌یده‌ری) لیئاوم

وه‌ک شیرى داراستان شیوه ترسناکم

به پیوانه‌یه‌کی بى شومار دوزمن ده‌کوژم.

له‌سه‌ری مه‌رحبه‌ی داو کوشتی، به‌م شیوه‌یه‌فه‌تخ‌ی خه‌یبه‌ر له‌سه‌ر ده‌ستی ئه‌و بوو^(٢).

ئه‌وه‌وی ده‌فه‌رمووت: له‌م فه‌رمووده‌یه‌ چوار مو‌عجیزه‌ی پیغه‌مبەری خوا ﷺ هه‌یه:

یه‌که‌میان: زۆربوونی ئاوی حوده‌یییه

دووهم: چاره‌سه‌رکردنی چاوی عه‌لی ﷺ.

سییه‌م: هه‌والدان به‌وه‌ی فه‌تخ‌ی خه‌یبه‌ر له‌سه‌ر ده‌ستی ئه‌و ده‌بیّت

چوارهم: هه‌والدان له‌باره‌ی ئه‌وه‌ی بى باوه‌ره‌كان له‌غه‌ته‌فان نان ده‌خۆن، ئه‌مانه‌ش روویاندا^(٣).

دانی به‌هه‌لینجانه‌ جوانه‌کانی داده‌نان:

حه‌نه‌شی کوپی مو‌عه‌مه‌یر ده‌لێت: عه‌لی ﷺ، له‌یه‌مه‌ن بوو، چالێکیان^(٤) بۆ راوکردنی

شیر هه‌لگه‌ند، شیرێک که‌وته‌ ناوی، ئه‌وان هه‌ر چاوه‌رێیان ده‌کرد، له‌وکاته‌دا پیاوێکی

که‌وته‌ ناوی، ده‌ستی به‌پیاوێک تر گرت، ئه‌ویش به‌پیاوێکی تر، ئه‌ویش به‌پیاوێکی تر، تا

ژماره‌یان بووه‌ چوار پیاو که‌وته‌ ناو چاله‌که‌، شیره‌که‌ برینداری کردن.

پیاوێک به‌حه‌ربه‌یه‌ک خۆی بۆ هه‌لدا و کوشتی، پیاوه‌کانیش به‌هۆی کاریگه‌ری

برینه‌که‌یان مردن.

(١) حیدر: یه‌کێکه‌ له‌ناوه‌کانی شیر، دایکی عه‌لی، یه‌که‌م جار ناوی شیرى له‌ عه‌لی نا، ئه‌مه‌ش وه‌ک ناوی باپیری دایکی (اسد بن هشام بن عبد مناف) ئه‌و کات ئه‌بو تالیب له‌گه‌شت بوو، کاتیکیش گه‌رپه‌وه‌ ناوی عه‌لی لیئا. شه‌رحی ئه‌وه‌وی بۆ سه‌حیحی موسلیم (١٨٥/١٢).

(٢) موسلیم (١٨٠٧) گێزراوه‌تیه‌وه‌.

(٣) شه‌رحی ئه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی بوخاری (١٨٥/١٢).

(٤) چالێکان بۆ راوکردنی شیر لێده‌داو سه‌ریان داده‌پۆشی بۆ ئه‌وه‌ی دیار نه‌بیّت و بکه‌وێته‌ ناوی. النهایه (٢٩٥/٢)

ده لیت: خه لکه که له سر نه و بابه ته که وتنه ناڅوکی و ده ستیان دایه چه ک.

علی ښه څه چې مامه لای له گهل کردن؟ ده تانه وی شه پ بکن و له کاتیکدا پېغه مېر خواش ښه څه چې مامه لای له گهل کردن؟ زیندووه، من له نیوانتانا دادوهری ده که م، گهر پتی رازی بوون، نه وه حوکه که جیگیر ده بیت، نه گهر رازیش نه بوون، نه و هیچ ناکه ن تا ده چنه لای پېغه مېر خوا ښه څه چې مامه لای له گهل کردن؟ نه وه به خوی دادوهری له نیوانتان بکات، هر که سیک دوی نه مه ده ستریز بکات هیچ مافیکی نابیت، بریون له و هوزانه ی چاله که یان هه لکه ندووه چواریه کی خوین بایی و سییه کی خوین بایی و نیوه ی خوین بایی و خوین بایی ته واکو بکنه وه. چواریه که که بدنه که سی یه که می که که وتوتنه ناو چاله که، سییه که که ش بدنه که سی دوهم، نیوه که که ش بدنه که سی سییه م، خوین باییه ته واکو که ش بدنه که سی چواره م.

ده لیت: هه ندیکیان رازی بوون، هه ندیکیان پتیا ناخوش بوو، گازنده یان بو لای پېغه مېر خوا ښه څه چې مامه لای له گهل کردن؟ به رزکرده وه، چوونه لای، له و کاته ی نه و له لای مه قامی ئیبراهیم بوو، چیروکه که یان بو گتیاپه وه.

هه ښه څه چې مامه لای له گهل کردن؟ ده لیت: دانیشت

پیاوړه هه لسا و گوتی: علی دادوهری کردووه، شیوازی دادوهریه که ی بو گتیاپه وه، پېغه مېر خواش ښه څه چې مامه لای له گهل کردن؟ به دروستی دانا^(۱).

نه مه ش له بهر نه وه یه، که نه م چوار که سه کوژرابوون به هه له، به هوی پاله په ستو و پالئانی نه وانه ی له سر چاله که بوون، خوین باییه که له سر نه وانه یه که له وی له سر چاله که بوون.

که سی یه که م کوژراوه به هوی پالپوه نان، نه و بکوژی سی که سه که ی تره، بویه خوین بایی کوژراوه کانی له سره، واته به شیک ی بو خوی و سی به شه که ی تری بو سی کوژراوه که.

که سی دوهم مافی سییه کی خوین بایی هه یه، دوو به شه کی تر بدات به دوو که سه که ی به راکیشان بو ناو چاله که کوشتوویه تی.

که سی سییه م، مافی نیوه ی خوین باییه که ی هه یه، نیوه که ی تریش بدات به و که سه ی له دوی خوی به راکیشان کوشتوویه تی.

به لام که سی چواره م مافی ته وای خوین بایی هه یه، چونکه که سی نه کوشتووه. ئیبن عره بی ده لیت "نه مه له هه لیتجان هره جوانه کانه"^(۱).

(۱) نه محمد (۵۷۴) گتیاپه وه. نه لبانی له سه حیه که ی به سه حیه داناوه (۲/۴۷۸)

پیغه‌مبهری خوا ﷺ بایه‌خیکی له‌ راده‌به‌ده‌ری به‌ عه‌بدوللای کورپی عه‌باسی ئامۆزای ده‌دا، ئه‌مه‌ش به‌هۆی ئه‌و سیفه‌تانه‌ی له‌ پیغه‌یشتن و ژیری تییدا هه‌بوون.

عه‌بدوللای کورپی عه‌باس ﷺ ده‌فه‌رمویت: پیغه‌مبهری خوا ﷺ منی به‌ سینگی خۆیه‌وه‌ ناو و فه‌رموی "خوایه‌ گیان فی‌ره‌ دانایی بکه‌".

له‌ روایه‌تیکی تردا ده‌لێت: پیغه‌مبهر ﷺ چوه‌ سه‌ر ئاو، منیش ئاوی ده‌ستنۆژم بۆ دانا، فه‌رموی "کێ ئه‌مه‌ی لێره‌ داناوه‌؟". ئه‌ویش پێی گوت: من فه‌رموی "خوایه‌ له‌ دین شاره‌زای بکه‌ی"^(١).

له‌ روایه‌تیکی تردا ده‌لێت: پیغه‌مبهری خوا ﷺ له‌ مائی خاتوو مه‌یمونه‌ بوو، منیش له‌ شه‌و ئاوی ده‌ستنۆژم بۆ دانا، خاتوو مه‌یمونه‌ پێی گوت: ئه‌ی پیغه‌مبهری خوا عه‌بدوللای کورپی عه‌باس ئه‌مه‌ی بۆ داناوی.

ئه‌ویش فه‌رموی "خوایه‌ گیان له‌ دین شاره‌زای بکه‌ی و فی‌ری پافه‌کردنی بکه‌ی"^(٢). نه‌وه‌وی ده‌فه‌رموی: ئه‌م فه‌رمووده‌یه‌ گه‌ره‌یی تیغه‌یشتن له‌ دینی تی‌دایه‌. هه‌روه‌ها سوننه‌ته‌ دوعای خێر بۆ مروفیک بکه‌ی که‌ کاری چاکه‌ی کردوه‌.

هه‌روه‌ها دوعاکه‌ی پیغه‌مبهریش ﷺ قبول بووه‌، به‌و پێیه‌ی عه‌بدوللای له‌ تیغه‌یشتن له‌ دین بووه‌ زانایه‌کی هه‌ره‌ پله‌ به‌رز^(٣).

ابن المنیر ده‌لێت: بۆنه‌و گونجانی دوعای تیغه‌یشتن له‌ دین بۆ ئێین عه‌باس له‌و ئاوه‌ی داینا ئه‌وا ئه‌و له‌ به‌رده‌م سی‌ کار دا بوو:

یان ده‌با ئاوه‌که‌ی بۆ به‌ر دبایه‌ ئاوده‌ست، یاخود ده‌با له‌ به‌ر ده‌رگا داینا، بۆ ئه‌وه‌ی له‌ نزیکه‌وه‌ وه‌ریبگریت، یانیش هیچ کام له‌ مه‌ی نه‌کردبا. ه‌ی دووه‌میانی له‌ هه‌مووان پێ گونجاوتر بووه‌، چونکه‌ له‌ یه‌که‌م له‌ وانه‌یه‌ له‌ سه‌ر ئه‌و حاله‌ ببینی‌ت، سییه‌میش واده‌خوازیت ئاو هێنان قورس بیت، به‌لام دووه‌میان له‌ هه‌موویان ئاسانه‌تره‌، هه‌لب‌ژاردنی کاره‌که‌ی به‌ لگه‌یه‌ له‌ سه‌ر ژیری و زیره‌کی، جا گونجاو بوو دوعای تیغه‌یشتن له‌ دینی بۆ بکات بۆ ئه‌وه‌ی سوود بگه‌یه‌نیت، هه‌ر واش پوویدا^(٤).

(١) أحکام القرآن (٤٤/٤) ابن العربی

(٢) بوخاری (١٤٣) و موسلیم (٢٤٧٧) گێراوه‌تیانه‌وه‌

(٣) ئه‌حمه‌د گێراوه‌تیانه‌وه‌ (٣٠٢٤).

(٤) شه‌رحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (٣٧/١٦)

(٥) فتح الباری (٢٣٢/١)

ښېن عه باس ﷺ، له كاتيكدا به تهمن له هه مو هاوه له كان بچو كتر بوو، له گهل نه وه شدا له ديار ترينې موفه سيره كان بوو، پيش كوچكردنې پښه مېر بهر له سې سال له دايك بووه، به هوى خزمایه تې له گهل پښه مېر و خزمایه تې له گهل مه يمونه ې خيزانې پښه مېر، هر له منداليه وه هاوپښه تې پښه مېرې ﷺ كړدوه، چوڼ وا ده رنا چيټ به كيك پښه مېرې خوا ﷺ دوعاى بۇ كړديټ...؟

كاتيكش پښه مېرې خوا ﷺ وه فاتې كړد، نه تهمنه سيزده سالان بوو.

ښېن مه سعود ده فهرمويت: باشترين موفه سيري قورئان ښېن عه باسه ^(١)..

ښېن عومهر يش ده فهرمويت: زانترين كه سه به و نايه تانه ې خواى گه وړه به سهر موحه ممد دايبه زاندوه ^(٢).

پښه مېرې خوا ﷺ له دواى خوى له سهر ولاخ سوارى كړدوه:

عه بدوللا كورې عه باس ﷺ ده گيرپته وه: روژكيان له دواى پښه مېرې ﷺ سوار بوو بووم، فهرموى "نه ې كورې، من چهند وشه يه كت فير ده كه م: خوا بپاريزه ده تپاريزيت، خوا بپاريزه له لاي خوت ده بيبنيه وه (واته: له خوشى خوات به بير بيت، نه ويش له ناخوشيدا توى به بير ده بيت) گه راوات كړد، ته نيا داوا له خوا بگه، گه راواى پشتوانيش كړد، ته نيا پشت به خوا ببه سته.

بشزانه، گه هر هه مو نوممه كړ بېنه وه و بيان وېټ سوويكت پى بگه ښن، هيچ سووت پېناگه يه ن ته نيا به شتيك نه بى، نه ويش كه خواى گه وړه بوى نوسيبيت، گه كوشبېنه بى نه وه ې زيانتيك پى بگه يه ن، هيچ زيانت پى ناگه ښن ته نيا به شتيك نه بى، نه ويش كه خواى گه وړه بوى نوسيبيت.

قه له مه كان به رز بوونه وه و په راوه كان وشك بوونه وه (بشزانه، به پاسى نارام گرتن له سهر شتيك كه پيټ ناخوشه خيركي زوى تيدايه، سهر كه وتن له گهل نارامگرتن دايه، ده ريزيون له گهل ناخوشيدايه، خوشى له گهل ناخوشيدايه ^(٣)."

بليمه تې و ژيرى له و كه سه به ده ركه وت، نه ميرى باوه پداران عومهر ﷺ ده دينا سى و له لاي خوى نزيكى ده كړدوه.

^(١) الحاكم له (المستدرک ٦٢٩١) گيړاوه تيه وه.

^(٢) الاجري له (الشريعة ٢٢٧١/٥) گيړاوه تيه وه.

^(٣) ترمذي (٢٥١٦) و نه حمده (٢٨٠٠) گيړاوه تيان وه، نه لباني له سه حبه كه ې خويدا (٢٣٨٢) به سه حبه ې داناوه.

عەبدوللای کۆپی عەباس ﷺ دەگێڕێتەو: عومەر منی لەگەڵ پیاو بە تەمەنەکانی بەدر دادەنیشاندا^(١)، پێی دەچوو هەندێک لە بەر دلایان بێت، بڵێن: بۆچی ئەمە دینیتە لامان، لەکاتیکیدا ئێمە کۆرمان هێندەوی ئەو؟
ئەویش دەیگوت: ئەو ئەو کەسە یە رۆژیکدا دیت دەیناسن^(٢).

رۆژیکیان بانگی کردن، منیشی بانگ کرد، بانگکردنی منی بۆ ئەو بوو، کە ئەو هی لە مندا هەبوو پێیان پیشانیدا:

پێی گوتن: لەبارەوی ئەم سوپەتەو چ دەلێن: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ...﴾ النصر: اتا کۆتایی سوپەتەکە..

هەندێکیان گوتیان: فەرمانمان پێی دەکات، کاتێک سەر دەکەوین و فەتخە خوا دیت، سوپاسی خوا بکەین، داواي لێخۆشبوونی لێ بکەین.
لە رێوایەتیکي تردا: گوتیان: فەتخە مەدائین و قەسپەکانە.

هەندێکی تریش گوتیان: نازانین
بەمنی گوت: ئەي کۆپی عەباس، تۆش ئەمە دەلێی؟
گوتم: نەخێر
گوتی: ئەي چی دەلێی؟

گوتم: ئەمە کاتی وەفاتی پێغەمبەر ﷺ کە خوای گەرە بۆی دیاریکرد. ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ..﴾ مەبەست لێی فەتخە مەککەیه، ئەمە نیشانەي وەفاتکردنیهی
﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَأَسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا﴾

عومەر فەرمووی: ئەو هی تۆ دەیزانی منیش هەر ئەو دەزانم^(٣).
لەم گێڕاوەدا، لێهاتووی ئێبن عەباس و کاریگەری قبولبوونی دوعاکەي پێغەمبەر ﷺ بۆ فێربوونی تەفسیری قورئان دەردەکەوێت.

نەو هی دەفەرموێت: پێگەي ئێبن عەباس لە زانست و تێگەیشتنی دین و بێر تیري ئاشکرايه، ئەمە وێرای زۆر گەپان و شارەزابوون لە ژيانی پێغەمبەري خوا ﷺ، کە کەس نەیدەزانی، هەروەها وەرگرتنی زانست لەسەر دەستی گەرە هاوێلان^(٤).

^(١) عومەر گەر لەلای خەلک دابنیشتبايه، عادهتی وابوو خەلکي بە گۆڕەي پێگەي خۆيان دەهاتنە لای، لەوانەيە لەگەڵ خەلکي مەبینه هەندێکي تری کۆدەکرێنەو کە لەوانە نەبوون، بەلام تایبەتەندی ئەوانیان تێدا بوو.

^(٢) ئاماژەي بە خزمایەتی لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ دەدا، یان ئاماژەي بە زانیاری و زیرەکی ئەو دلوه فتح الباری (٧٣٥/٨).

^(٣) بوخاری (٤٢٩٤) گێراوێتیهو.

رۆژێك دادەنیشت، تەنیا باسی زانستی فیهقی دەکرد، رۆژێك تەنیا تەفسیر، رۆژێك تەنیا جیهادکردن، رۆژێكیش بۆ شیعر و رۆژێكیش بۆ میژووی عەرەب^(۱).

یەعقوب بە سەندیکێ سەحیحەو دەگێڕێتەو، ھەرەکو حافزی کۆری ھەر لە ئەببە وائیلەو دەگێڕێتەو: ئێبە عەباس رۆژێکیان سوپەتی نوری خویندەو، پاشان دەستی بە تەفسیرکردنی کرد، پیاویك گوتی: گەر نوژمن گوێی لەمە بیت موسلمان دەبیت^(۲).

موجیزەیک بوو بۆ لەبەرکردن، ئێبە ئەببە ھونراوێکی خۆی بەسەردا خویندەو کە سەرەتاکە ی ئەمە یە:

أمن آل نعم أنت غار فمبکر...

بە یەکەم جار لەبەری کرد، کە ھەشتا دیڤ بوو^(۳).

لەو بەھرەدارانە ی پېغەمبەر ﷺ بایەخی پێداون: عەبدوللای کۆری مەسعودە:

زھبی لەبایەرەو دەلێت: ئەو لە یەکەمە پێشپەنەکان بوو، لە سەرکەوتووکانی جیھان بوو^(۴).

ھەرەھا دەلێت: ئەو لە زانا زیرەکەکان ئەژمار دەکرا^(۵).

شەقیقی کۆری سەلەمە دەلێت: عەبدوللای کۆری مەسعود وتاریکی بۆ داین، فەرمووی: سویند بە خوا، ھەفتا و ھەندیک سوپەتم لە دەمی پېغەمبەری خوا ﷺ وەرگرتوو، سویند بە خوا ھاوڕێیانم دەیانزانێ کە من لە ھەموویان زاناتر بووم بە کتێبەکی خوا، بەلام باشتەرییان نەبووم.

شەقیق دەلێت: لە یەكێك لە بازەکان دانیشتبووم و گویم لێیان گرتبوو، بەلام ھیچ پەتدانەوێکم گوێ لێ نەبوو پێچەوانە ی قسەکانی بیت^(۶).

پېغەمبەری خوا ﷺ داوای لێکرد ھەندیک قورئانی بەسەردا بخوینیت، ئەویش سەرەتای سوپەتی (النساء) ی بەسەردا خویند.

(۱) شەرحی نەوہوی لە سەحیحی موسلیم (۲۹۰/۴).

(۲) الاعلام للزکلی (۹۵/۴).

(۳) فتح الباری (۱۰۰/۷).

(۴) الاعلام للزکلی (۹۵/۴).

(۵) سیر اعلام النبلاء (۴۶۱/۱).

(۶) سیر اعلام النبلاء (۴۶۲/۱).

(۷) بوخاری (۵۰۰۰) و موسلیم (۲۴۶۲) گێراوەتیانەو.

عه‌بدوللای کورپی مه‌سعود ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پێی فهرمووم "به‌سه‌رمدا بخویننه‌وه".

گوتم: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌سه‌رتدا بخوینم، له‌ کاتیکدا به‌سه‌ر تۆدا دابه‌زیوه؟
فهرمووی "به‌لی".

سوره‌تی (النساء) م خویند تا گه‌یشتمه‌ ئه‌م ئایه‌ته $\text{فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدٌ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا}$ النساء: ٤١ واته: ئینجا ده‌بیت حالێ ئه‌م خه‌لکه‌ چۆن بیت، کاتیک له‌ هه‌ر میله‌تیک، شایه‌تیکمان هێنا، تۆشمان هێنا ئه‌ی موحه‌ممه‌د ﷺ به‌ شایه‌ت به‌سه‌ر ئه‌م خه‌لکه‌وه.
فهرمووی "ئێستا به‌سه".

کاتیک ئاوڤم لێدایه‌وه، ده‌بینم فرمیسک له‌ چاوه‌کانی ده‌باریت ^(١).

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌رباره‌ی وه‌رگرتنی قورئان، رێنماییه‌ک ده‌رده‌کات، ده‌فه‌رمویت "قورئان له‌ چوار که‌س وه‌ریگرن: له‌ کورپی ئومی عب‌د - به‌ عه‌بدوللا ده‌ستی پێکرد- موغازی کورپی جه‌به‌ل، ئوبه‌ی کورپی که‌عب و سالمی خزمه‌تکاری ئه‌بو حوزه‌یفه ^(٢)".

واته له‌وان فی‌ز بن، دوو که‌سی یه‌که‌م له‌و چوار که‌سه‌ی باسی کردن، موهاجیر بوون، دووه‌که‌ی تریش ئه‌نساڕین، سالمی کورپی مه‌عقه‌لیش خزمه‌تکاری ئه‌بو حوزه‌یفه‌ بوو.

زانایان ده‌فه‌رموون: هۆکاره‌که‌ی ئه‌مه‌یه، که‌ ئه‌م کۆمه‌له‌یه له‌ هه‌موو که‌س زیاتر وشه‌کانی قورئانیان به‌پێکی ده‌خویند و کارامه‌تر بوون، گه‌رچی که‌سانی تر هه‌بوون له‌ واتاکانی قورئان له‌وان شاره‌زاتر بوون.

یان له‌وانه‌یه هۆکاره‌که‌ی ئه‌مه‌ بیت، که‌ ئه‌م چواره خۆیان ته‌رخان کردوه له‌ وه‌رگرتنی قورئان راسته‌و خۆ له‌ ده‌می پێڕۆزی پیغه‌مبه‌ر ﷺ، به‌لام هاوه‌لانی دیکه له‌ یه‌کتریان وه‌رده‌گرت.
یاخود له‌وانه‌شه ئه‌م چوار که‌سه خۆیان ته‌رخان کردبیت که‌ خه‌لک قورئانیان لێ وه‌ریگری‌ت.

یان له‌وانه‌شه پیغه‌مبه‌ر ﷺ ویستبیتی توانا و پێشه‌نگی ئه‌م چوار که‌سه له‌ دوا‌ی مردنی خۆی به‌ خه‌لک رابگه‌ینیت، که‌ ئه‌وانه له‌ که‌سانی تر دامه‌زراوترن با قورئانیان لێ وه‌ریگری‌ت ^(٣).

^(١) بوخاری (٥٠٥٠) و موسلیم (٨٠٠) گێراوه‌تیانه‌وه

^(٢) بوخاری (٣٨٠٦) و موسلیم (٢٤٦٤) گێراوه‌تیانه‌وه

^(٣) شه‌رحی نه‌وه‌ی له‌ سه‌حیحی موسلیم (١٨/١٦).

عبداللای کړی مه سعود ﷺ ده لیت: نه بوبه کر و عومر موژده یان پیدام، که پښتغهمبری خوا ﷺ فهرموویه تی: "هر که سیك حهزی لئی قورئان به پارلوی بخوینیت وهك نه وی دابه زیووه، با له سر خوینندنه وی کړی نومی عبد بخوینیت وه^(۱)". واتا عه بدوللای کړی مه سعود.

له به هره داره کانی له به رکړدن قورئان: نه بو هوړه پړه ﷺ:

نه بو هوړه پړه ﷺ، ده لیت: ئیوه ده لیت، که نه بو هوړه پړه فهرمووده ی زور له باره ی پښتغهمبری ﷺ ده گړپتته وه، هه روه ها ده لیت، نه ی له باره ی موهاجیر و نه نساړه کان چی، که وهك نه بو هوړه پړه فهرمووده له پښتغهمبری خوا ﷺ ناگړپته وه؟

برایانم له موهاجیره کان سه رقالی کاسبی بوون له بازار، منیش به رده وام هاوړپتیه تی پښتغهمبری خوام ﷺ ده کرد، رازی بووم به و پارووه نانه ی سکی تیر ده کردم، گهر نه وان له وی نه بان، من ناماده بیم هه بوو. گهر نه وان له بیریان چووبایه من له به رم ده کرد، برایانیشم له نه نساړه سه رقالی کار و که سابهت بوون، به لام من پیاویکی هه ژار بووم له هه ژاره بی نه واکان، هر کاتیک نه وان له بیریان بچووبایه من به بیرم ده هاته وه.

پښتغهمبری خوا ﷺ له فهرمووده یه که دا له باره ی نه بو هوړه پړه ده فهرمویت: "که س کراسه که ی خوی نه ده کرده وه تا له و ته کانم ته واو ده بم، ته نیا نه و کراسه که ی خوی ده کرده وه و هرچی من گوتبام نه و له به ری ده کرد".

منیش کراسه که م کرده وه.

تا پښتغهمبری خوا ﷺ له فهرمووده که ی ته واو بوو، ئینجا کراسه که م له نامیزی خوم گرت، هیچ شتیکم له فهرمووده که ی ﷺ له بیر نه چوو^(۲).

ذهبی ده لیت: به هره ی له به رکړدن له پاده به دهره که ی نه بو هوړه پړه له موعجیزه کانی پښتغهمبر بووه^(۳).

نه بو هوړه پړه ده فهرمویت: گوتم نه ی پښتغهمبری خوا، من فهرمووده ی زورم له تو گوی لی ده بیت، به لام له بیرم ده چیتته وه.

فهرمووی: "کراسه که ت بکه وه".

کرده وه.

به هه ردو ده سته کانی شتیکي تیکرد، پاشان فهرمووی "له نامیزی بگره".

(۱) ابن ماجه (۱۳۸) گیزاوه تیه وه، نه لبانی له (صحیح الجامع ۵۹۶۱) به سه حیحی داناوه.

(۲) بوخاری (۲۰۴۷) و موسلیم (۲۴۹۲) گیزاوه تیه وه.

(۳) سیر اعلام النبلاء (۲/۲۹۴).

له‌ ئامیزم گرت، له‌دوای ئه‌وه‌ هیچ شتی‌کم له‌بیر نه‌ده‌چوو^(۱).
ئێین چه‌ر ده‌لێت: باسی ئه‌و شته‌ ناکات، که کردوتیه‌ ناو کراسه‌که‌ی، وه‌ک ئه‌وه‌ی
ئاماژه‌یه‌کی دیار بێت بۆ موعجیزه^(۲).

هه‌ر ئێین چه‌ر ده‌لێت: ئه‌م دوو فه‌رمووده‌یه‌ی باس کرا، گه‌ره‌یه‌یه‌کی ئاشکرای بۆ
ئهبو هوپه‌په‌ر تێدایه‌، هه‌روه‌ها موعجیزه‌یه‌کی روونی نیشانه‌کانی پیغه‌مبه‌رایه‌تی تێدایه‌،
چونکه‌ له‌بیرچوونه‌وه‌ سیفه‌تێکی مرۆفه‌، ئهبو هوپه‌په‌ر خۆی دانی پێداده‌نێت، که زۆر له‌
بیرچوونه‌وه‌ی هه‌بووه‌، به‌لام به‌ به‌ره‌که‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌ کۆلی بۆته‌وه‌^(۳).

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ جه‌ختی زۆر له‌سه‌ر فیکردن ده‌کرده‌وه‌: ئهبو هوپه‌په‌ر ﷺ گوتی:
ئهی پیغه‌مبه‌ری خوا، کێ له‌ رۆژی دوایی به‌خته‌وه‌رتین که‌س ده‌بێت به‌ شه‌فاعه‌تی تۆ؟
فه‌رموی "گومانم ده‌برد، ئهی ئهبو هوپه‌په‌ر که‌س پێشی تۆ ئه‌م پرسیاره‌م
لی‌ نه‌کات، ئه‌مه‌ش به‌ هۆی سووربوونی تۆ له‌سه‌ر فه‌رمووده‌، به‌خته‌وه‌رتین
که‌س به‌ شه‌فاعه‌تم له‌ رۆژی دوایی ئه‌و که‌سه‌یه‌، که به‌ دلسۆزی له‌ناو دلێیه‌وه‌
ده‌لێت: لا إله إلا الله"^(۴).

ئوبه‌ی کوری که‌عب ﷺ.

وه‌ک له‌ پێشتردا ئاماژه‌ی پێکرا، پیغه‌مبه‌ر ﷺ رێنویینی ده‌کرد به‌وه‌ی قورئان له‌ چوار
که‌س وه‌ربگیرێت، یه‌ک له‌وانه‌ ئوبه‌ی کوری که‌عبه^(۵).
عومه‌ری کوری خه‌تتاب ﷺ ده‌فه‌رموێت: عه‌لی باشت‌ترین دادوه‌رمانه‌، ئوبه‌ی باشت‌ترین
قورئان خوێنمانه^(۶).

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ رێنویینی ئوبه‌ی کردووه‌، که له‌ کاتی لی‌ تیکچوون بوون یان
له‌بیرچوونه‌وه‌دا، قورئانی به‌ بیر بێنێته‌وه‌.

عه‌بدوللای کوری مه‌سعود ﷺ ده‌فه‌رموێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نوێژی ده‌کرد،
قورئانی تێدا خوێند، لی‌ ئالۆز بوو، کاتیک ته‌واو بوو، به‌ ئوبه‌ی فه‌رموو "تۆ نوێژت
له‌گه‌لمان کرد؟؟"

گوتی: به‌لی

^(۱) بوخاری گێراوه‌تیه‌وه‌ (۱۱۹).

^(۲) فتح الباری (۲۱۵/۱)

^(۳) فتح الباری (۲۱۵/۱)

^(۴) بوخاری گێراوه‌تیه‌وه‌ (۹۹).

^(۵) ئیمام نه‌حمه‌د گێراوه‌تیه‌وه‌ (۲۰۵۸).

فرمودی: "چی وایکړد به بیرم نه هیڅه وه؟"^(۱)

له م فرمودید دا: به بیر هیڅه وهی قورئان له نوږه به دنگه کان، ده بی به بیر هیڅه وه به خویندنه وهی هه مان نایه بیت، له کاتی له بیر چوونی هه روکنیک له روکنه کانی نوږ به بیر هیڅه وه که بۆ پیاوان به گوټنی وشه سبجان الله ده بیت، بۆ نافرانتیش به لیدانی چه په له^(۲).

هه بویه ش عومر، نوبه ی به پیشنوږ بۆ نوږی ته پلویچی به کومه ل ده ستیضان کرد. عه بدولر هحمانی کوپی عه بدولقاری ده لیت: له گهل عومر کوپی خه تاب ﷺ له شه ویکي ره مه زاندا ده رچووم بۆ مزگوت، بینیمان خه لکه که هه ریه که و به جیا جیا نوږ ده که ن، هه ندیک به ته نیا نوږ ده که ن، هه ندیکیش به کومه لیکي که م نوږ ده که ن. عومر فرمودی: من وا ده بینم، گه ر نه م خه لکانه م له سه ریه ک پیشنوږ کوکرده وه، نه مه کاریکی باش ده بیت.

پاشان بریاریدا، هه موویانی له دواي نوبه ی کوپی که عب کړ کرده وه، له شه ویکي تردا له گهلیدا بۆ مزگوت رویشتم، بینیمان خه لک له دواي پیشنوږه که یان نوږ ده که ن. عومر فرمودی: نه مه باشتړین (بیدعه) داهینانه، نه وهی ده خه ون له سه ری باشتړه له وهی هه لده ستنه وه، مه به سستی کوتایی شه وه، که نه و کات خه لکه که له سه ره تایی شه وه نوږیان ده کرد^(۳).

تیبینی: هه ندیک که س بیدعه ده که نه دوو جوړ، بیدعه ی باش (بدعة حسنة) بیدعه ی خراب (بدعة سيئة)، به لگه شیان بۆ نه مه قسه ی پیشه وا عومره که فرمودی "نه مه باشتړین بیدعه یه". به لام مه به ست له و بیدعه یه (یان داهینانه) بیدعه ی زمانه وانیه، نه وه که بیدعه ی دین، چونکه بیدعه ی دینی هه مووی گومراییه وه که پښتانه بهر ته خوا ﷺ ده فرمویت "هه موو بیدعه یه که گومراییه، (هه موو گومراییه کیش له ناو ناگره)^(۴)".

^(۱) نه بوداود (۹۰۷) و ابن حبان (۲۲۴۲) گیزاوه تیه وه. نه وهی له (المجموع ۴/۴۲۱) به سه حیچی داناوه. نه لبانیش له (صفة الصلاة ۲/۵۹۶).

^(۲) نیل الاوطار (۲/۳۸۰).

^(۳) بوخاری گیزاوه تیه وه (۲۰۱۰).

^(۴) موسليم (۸۶۷) و النسائي (۱۵۷۸) گیزاوه تیا نه وه، زیاده که ش هی نه وه، سنده که شیان سه حیحه.

^(۱) ابن عساکر (۲۴۱/۱۶) گیزاوه تیه وه، نه لبانی له (صحیح الجامع ۳۲۰۸) به سه حیجی داناوه.

فهرمووی "پاشان جه‌عفری کوپی نه‌بو تالیب ئالاکی وهرگرت، شه‌پی کرد تاكو شه‌مید بوو، شاهیدی ده‌دهم به شه‌میدبونی، داوای لیخوشبونی بۆ بکه‌ن".

پاشان عه‌بدوللای کوپی ره‌واحه ئالاکی وهرگرت، پێیه‌کانی جیگر کردن، تاكو شه‌مید بوو، داوای لیخوشبونی بۆ بکه‌ن.

هواتر خالیدی کوپی وه‌لید ئالاکی وهرگرت، هیچ نه‌میرێك نه‌ما، به‌خۆی خۆی کرده نه‌میر".
پاشان پیغمه‌بری خوا ﷺ دوو په‌نجی به‌رز کرده‌وه و فهرمووی "ئه‌ی خوای گه‌وره،
ئه‌و شمشیرێکه له شمشیره‌کانی تۆ، سه‌ریخه، یان سوپا به‌و سه‌ریخه".

له‌و رۆژه به‌دواوه خالیدی کوپی وه‌لید ناوئرا شمشیری خوا.
له‌ دوایدا پیغمه‌بری خوا ﷺ فهرمووی "بپۆن یارمه‌تی براهه‌کانتان بده‌ن، که‌ستان دوا
نه‌که‌وێت". خه‌ڵکه‌ که له گه‌رمایه‌کی توندا به‌ پێی و سواری رۆشتن^(۱).

له به‌هره‌داران له نازایه‌تی و نه‌ترسان له شه‌ردا: موغازی کوپی عه‌مپی کوپی جه‌موح و
موغازی کوپی عه‌فرا:

عه‌بدولره‌حمانی کوپی عه‌وف ده‌گیرێته‌وه و ده‌لێت: کاتێک من له ریزی جه‌نگاوه‌ران له
شه‌پی به‌در وه‌ستا بووم، سه‌یری لای راست و چه‌پم کرد، ده‌بینم دوو گه‌نجی تازه
پێگه‌یشته‌و له نه‌نساپییه‌کان، ئومێدم ده‌خواست که له‌وان به‌هێزتر بام.

یه‌کێکیان ته‌ماشایه‌کی کردم و گوتی: مامه گیان ئایا ئه‌بو جه‌هل ده‌ناسی؟
گوتم: به‌لێ، کوپی خۆم چ کارت پێیه؟
گوتی: زانیومه ئه‌و جنتی به پیغمه‌بری خوا ﷺ دلو، سوێند به‌و که‌سه‌ی گیانی منی به‌ ده‌سته،
گه‌ر بیه‌بینم نابێت سیه‌رم سیه‌ری تێپه‌ر بکات هه‌تاوه‌کو ده‌رده‌که‌وێت کامه‌مان په‌له‌یه‌تی له‌ مردن.
سه‌رم له‌مه سوپما.

ئه‌وی تر سه‌یریکی کردم و هه‌مان قسه‌ی کرد.
دوا نه‌که‌وتم تا سه‌یری ئه‌بو جه‌لم کرد له نێو خه‌ڵکه‌ که ده‌سوپایه‌وه، به‌یه‌کێک له
که‌نجه‌کانم گوت: ئه‌وه ئه‌و که‌سه‌یه که لێتان ده‌پرسی.

ده‌ستی خۆیان پێشخست و لێاندا تا کوشتیان.
پاشان چونه لای پیغمه‌بری خوا ﷺ و پێیان راگه‌یاند.
فهرمووی: "کامه‌تان کوشتتان؟"
هه‌ر یه‌که‌یان گوتی: من کوشتم

^(۱) نه‌حمه‌د گه‌راوه‌تیه‌وه (۲۲۰۴۵)، نه‌لبانی له (أحكام الجنائز ۱/۳۳) به (حسن)ی داناوه.

فهرمووی: "شمشیره کانتان پاک نه‌کردۆته‌وه؟"

گوتیان: نه‌خیر

ته‌ماشای شمشیره کانیانی کرد و فهرمووی "ه‌ردووکتان کوشتووتانه، ده‌سکه‌وته‌که‌ش بۆ موغازی کوپی عه‌مپی کوپی جه‌موحه".

برپاری دا ده‌سکه‌وته‌که‌ش بۆ موغازی کوپی عه‌مپی کوپی جه‌موح بیئت.

ئه‌و دوو گه‌نج‌ه‌ش: موغازی کوپی عه‌مپی کوپی جه‌موح و موغازی کوپی عه‌فرا بوون^(١).

ابن حجر ده‌لێت: ه‌ردوو پیاوه‌که‌ له‌ بریندارکردنیدا هاوبه‌ش بوونه، به‌لام موغازی کوپی عه‌مپی کوپی جه‌موح یه‌که‌م جار به‌ شمشیره‌که‌ی لیتی داوه، بۆیه‌ شایه‌نی ده‌سکه‌وته‌که‌ بووه، کاتیکیش پیغمبر ﷺ فهرموویه‌تی "ه‌ردووکتان کوشتووتانه".

ئه‌مه‌ بۆ دلخۆشکردنی که‌سی به‌رامبه‌ره‌، به‌وه‌ی به‌شداربووه‌ له‌ کوشتنی، به‌لام کوشتنی به‌ راستی که‌ په‌یوه‌ندی به‌ ده‌ستکه‌وته‌وه‌ هه‌یه‌، بریتییه‌ له‌ یه‌که‌م لێدان، ئه‌وه‌ش موغازی کوپی جه‌موح ئه‌نجامیداوه‌ بۆیه‌ برپاری ده‌سکه‌وتی بۆ درا.

سه‌یرکردنی پیغمبر ﷺ بۆ ه‌ردوو شمشیره‌کان و ده‌رخستنی له‌ کالانه‌کانیان، بۆ ئه‌وه‌یه‌ ببینیت کامه‌یان خۆینی زۆر پێوه‌یه‌، چنده‌ شمشیره‌که‌ چۆته‌ قوڵایی جه‌سته‌ی کورزاوه‌که‌، ئه‌مه‌ش له‌ پێناو برپاردان بۆ پێدانی ده‌سکه‌وت.

ه‌ر بۆیه‌ش یه‌که‌مجار پرسپاری لێ کردن: "ئایا شمشیره‌ کانتان پاک کردۆته‌وه‌". چونکه‌ گه‌ر پاک کرابایه‌وه‌ هیچ روون نه‌ده‌بۆوه‌.

ه‌ه‌روه‌ها ئیبن مه‌سعود رضی الله عنه له‌سه‌ری ئاماده‌ بووه‌، سه‌ری ئه‌بوجه‌ه‌لی بردووه‌، ئه‌ویش له‌و رووداوه‌ په‌یوه‌ندییه‌کی باشی هه‌یه‌^(٢).

نه‌وه‌وی ده‌لێت: ده‌گوتریت ه‌ر سێکیان به‌شداربوونه‌ له‌ کوشتنی، یه‌که‌م لێدان له‌ موغازی کوپی جه‌موح بووه‌، ئیبن مه‌سعودیش دوا‌ی ئه‌و هاتووه‌، هێشتا ژیا‌نی له‌به‌ردا ماوه‌، سه‌ری له‌لاشه‌ی جیا کردۆته‌وه‌.

له‌ سووده‌کانی ئه‌م فهرمووده‌یه‌:

پێویسته‌ که‌س گالته‌ به‌ که‌سی تر نه‌کات، هه‌ندێک که‌س له‌وانه‌یه‌ بۆ هه‌لسان به‌ کاریکی گه‌وره‌ بچوک دیار بیئت، به‌لام شایه‌نی ئه‌نجامدانی ئه‌م کاره‌یه‌، وه‌ک ئه‌وه‌ی بۆ دوو گه‌نج‌ه‌که‌ پوویدا^(٣).

^(١) بوخاری (٣١٤١) و موسلیم (١٧٥٢) گێژاوه‌تیانه‌وه‌.

^(٢) فتح الباری (٢٤٨/٦)

^(٣) شه‌رحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (٦٣/١٢).

مامه لهی پيڻغه مبهري ﷺ له گهڵ ناكۆكيكاران چۆن دادوهري له نيوان ده كردن؟

هېچ كۆمه لگه يهك، سه رباري باشي خه لگه كهی و سووربوونی تاكه كانی له سه ر كاری خير، بئ بهش نابيت له ناكۆكي له سه ر لايه نيك له لايه نه كانی ژيانی دونيا، يا خود بوونی پای جياواز و هه نديك جاريش پئ هه لخليسكان به ره و ريڤه وی شه يتان، ئه مانه ش واده كه ن جوړيک له ناكۆكي و دادگا يکردن دروست بيت.

له كۆمه لگه ی موسلمانيش وه كه هه ر كۆمه لگه يه كي مرؤفايه تی تر، دژيه كي و ناكۆكي له نيوان تاكه كانيدا هه بووه .

پيڻغه مبهري خوا ﷺ به گه رانه وهی حق بۆ خاوه نه كه ی دادوهري له نيوان ناكۆكيكاران ده كرد، هه روه ها ئاشته وايشی له نيواندا ده كردن، يادی خواي به بير ده هيتانه وه، هوشداري ده دانی له وهی كه س مافی براكه ی خۆی نه خوات و لايه نی خراپه نه گريت، فيري ده كردن فه زلی يه كتری له بير نه كه ن، بانگه وازی په گه زپه رستی سه رده می نه فامی له لا ناشيرن ده كردن، هه موو كۆمه لگه ی موسلمانانی له سه ر سيفه تی باش په روه رده كرد.

مامه لهی پيڻغه مبهري ﷺ له گه ل ناكۆكيكاراندا، مامه له يه كي هه كيما نه و دادپه روه رانه بووه، كۆتايی به ناكۆكيه كانيان ده هيتا، به پشتيوانی خوا له سه ر هه نديك له وه لويستانه ده وه ستين.

هه ولی دها يه كه م جار ناكۆكيكاران ناست بكا ته وه، گه ر به وازه ينانيش بيت له هه نديك ماف: كه عی كوپي ماليك ﷺ ده گيڤي ته وه، كه له مزگه وت داواي قه رزيكي خۆی كردوه له ابن أبي حه رده كه قه رزاری بووه، ده نگیان به رز بووه يه تا پيڻغه مبهري خوا ﷺ له مائی خۆی گوئی لی بووه .

ئه ویش به ره و لايان هات، تا په رده ی ماله كه ی خۆی لا برد و بانگی كرد "ئه ی كه عيب". گوئی: به لی ئه ی پيڻغه مبهري خوا.

فه رمووی: "ئه وه نده له قه رزه كه ی خۆت خوش ببه" به ده ست ئاماژه ی نيوه ی بۆ كرد.

گوئی: ئه وَا كردم ئه ی پيڻغه مبهري خوا.

پاشان به ابن حدردی فه رموو: "هه لسه مافه كه ی بده وه" ^(١).

^(١) بوخاری (٤٥٧) و موسليم (١٥٥٨) گيڤراوه تيانه وه.

ابن الجوزى دەلالت: فەرمانەكەى پېغەمبەر ﷺ لە روانگەى راويزكردن بوو، ئەمەش بەلگەىە لەسەر ئەوەى گەر دادوهر بەرژوهندى لەمەدا بينى، وا لە ناكۆكيكاران بكات تا ئاشت بېنەو، ئىنجا حوكميان لە نتيواندا بكات^(۱).

لە سوودەكانى ئەم فەرموودەىە:

- بەكارهينانى هېما يان ئاماژەىەك گەر تيگەىشت.
- شەفاعەتكردن بۆ وازهينان لە بەشيكي مافى خاوەن مافەكە.
- ئاماژەىەكى تىدایە بۆ دادوهر بۆ ئاشتەوايىكردن لە نتيوان دوو كەس و ناوەندگيرى لە نتيوانياندا.
- قبولكردى شەفاعەت لەلايەن خاوەن ماف.
- دروستە پەردەى سەر دەرگای مال هەلبىدريتهو.
- دروستە داواى وەرگرتنەوەى قەرز لە مزگەوت بكرىت^(۲).

بۆ ئاشتەوايى بانگى دەركردن و بۆى روون دەركردنەوە كە كارىكى باشە:

عائيشە ؓ دەگيرپتەو، دەلالت: پېغەمبەرى خوا ﷺ لە نزىك دەرگا گويى لە دەنگيكي بەرزى دوو ناكۆكيكار بوو، بەكيكيان داواى دەركر قەرزى بۆ دابەزىنيت و لە هەندىكىدا نەرمى بنويىت.

ئەويش دەىگوت: وەلامى نايكەم.

پېغەمبەرى خوا ﷺ رۆىشتە لايان و فەرمووى: "كوا ئەوكەسەى سويند بە خوا دەخوات كارىكى باش نەكات؟".

گوئى: من ئەى پېغەمبەرى خوا، ئەو چى پى خۆشە وا دەكەم^(۳).

لە سوودەكانى ئەم فەرموودەىە:

- هاندان بۆ نەرمى نواندن بەرامبەر قەرزدار، چاكەكردن بە وازهينان لە هەندىكىدا.
- سەرزەنشتكردن لەسەر سويند خواردن بۆ نەكردى كارىكى باش، واباشترە ئەو كەسەى سويند دەخوات بەوەى كارىكى باش نەكات، با سويندەكەى بشكىنيت و پاشان كەفارهتەكەى بدات.

^۱ كشف المشكل من حديث الصحيحين (۳۸۷/۱)

^(۲) فتح البارى (۵۲۲/۱)، شەرحى نەوەوى لە سەحىحى موسليم (۲۲/۱۰).

^(۳) بوخارى (۱۷۰۵) و موسليم (۱۵۵۷) گىراوەتياو.

- شه فاعه تی تډایه بۆ خاوه ن ماف.
 - قبولېونی شه فاعه ت خیری تډایه ^(۱).
- سه هلی کوپی سه عد ﷺ ده گټرېته وه که خه لکی (قبا) شه پیا ن کرد، تا کو به به رد به ربونه گیانی به کتری، پښه مېری خویان ﷺ ناگدار کرده وه.
- فرموی: "با بچین ناشته وایی له نیوانیادا بکه یین ^(۲)".

گهر نه یتوانی ناشته وایی له نیوانیادا بکات، به پیی شرع حوکمی له سه رد ددان:

عبداللای کوپی زوبیر ﷺ ده لیت: پیاویکی نه نساری له لای پښه مېری ﷺ له باره ی ناودان له زهوی (الحره) ^(۳) به گز زوبیر داچوو، که له و ناوه هردوکیان باخی خورماکانیان پیی ناو ددها ^(۴).

له لای پښه مېر ﷺ بووه ناکوکیان.

پښه مېری ﷺ به زوبیری فرموی: "ناودانی خوت بکه، پاشان ناوه که بۆ دراوسپکه ت بنیره".

نه نساریه که توپه بوو و گوتی: نه ی پښه مېری خوا له بهر نه وه ی کوپی پورته ^(۵)؟

رهنگی ده موچاوی پښه مېری خوا ﷺ گورا.

پاشان فرموی "نه ی زوبیر ناودانی خوت بکه، پاشان ناوه که گل بده وه تا کو به ته وایی تیر ناو ده بیت".

زوبیر گوتی: سویند به خوا من وا ده زانم نه م نایه ته له م باره یه وه دابه زی ﷺ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ صَلَاتًا ۖ وَاتِه: نه خیر، سویند به په روه ردگارت نه وانه ی (لاقی بپروا لیده دهن) بپروا ناهینن هتا له هه موو کیشیه کدا که رووده دا له نیوانیادا تو نه که ن به دادوه رو گوپراپه لای تو نه که ن.

^(۱) فتح الباری (۳۰۸/۵)، شرحی نه وه ی له سه حیحی موسلیم (۲۲۰/۱۰).

^(۲) بوخاری (۲۶۹۳) و موسلیم (۴۲۱) گټراوه تیا نه وه.

^(۳) الحره: زهویه که له پشت شاری مه دینه، به ردی رهشی گه وره ی لایه. النهایه (۴۵۶/۲)، (۳۶۵/۱)

^(۴) ناوه که پیش نه وه ی بگاته زهوی نه نساریه که، به زهوی زوبیردا ده رویش، نه ویش لای خوی گلی ده دایه وه بۆ ناودانی ته وایی زهویه که ی، پاشان بۆ زهوی دراوسپکه ی دهنارد، نه نساریه که ش داوای کرد زوو ناوه که ره وانه بکات، نه ویش ره تی کرده وه. فتح الباری (۳۶/۵).

^(۵) واته بویه به که مجار حوکمتدا ناوه که بۆ نه و بیت، چونکه کوپه پورته. شرحی نه وه ی (۱۰۸/۱۵).

^(۶) بوخاری (۲۳۶۰) و موسلیم (۲۳۵۷) گټراوه تیا نه وه

ابن عبدالبر ده‌لێت: واتای ئەم فەرمووده‌یه: پیغه‌مبەری خوا ﷺ ئاماژه‌یه‌کی دایه‌ زوبێر به‌و دلفراوانیه‌ی هه‌یه‌تی به‌رامبەر ئەنساڕیه‌که‌، کاتیکیش ئەو که‌سه‌ سیفه‌تی بێکه‌لکی تێدابوو، ته‌واوی مافه‌که‌ی به‌ حوکمدانیکی ئاشکرا گه‌راندوه‌ بۆ زوبێر^(١).

نه‌وه‌وی ده‌لێت: زوبێر خاوه‌نی زه‌وی یه‌که‌م بوو، پیغه‌مبەریش ﷺ پێی فەرموو، هه‌ندێک ئاودان بکه‌، که‌متر له‌ مافی خۆت، پاشان بینێره‌ بۆ ئەو، چونکه‌ هه‌روه‌ها ده‌زانی زوبێر به‌مه‌ رازی ده‌بێت و چاکه‌ له‌گه‌ل دراوسی‌که‌ی ده‌کات، به‌لام کاتیکی دراوسی‌که‌ی ئەو قسه‌یه‌ی کرد، داوای له‌ زوبێر کرد ته‌واوی مافی خۆی بستی^(٢).

ئه‌ سووده‌کانی فەرمووده‌که‌:

- ئاماژه‌یه‌کی تێدایه‌ بۆ ناشته‌واپی و فەرمانکردن پێی.
- پێویسته‌ که‌سی دابوهر، مافی هه‌ریه‌که‌ له‌ ناکوکیکاران به‌ته‌واوی بزانی، بۆ ئەوه‌ی کاتیکی زانی ئاشتبوونه‌وه‌ قبوڵ ناکه‌ن و رازی نابن، فەرمان به‌ پێدانی ماف به‌ خاوه‌ن ماف بدات.
- جوړێک له‌ سه‌رکۆنه‌کردنی تێدایه‌ بۆ ئەو که‌سه‌ی په‌وشتیکی ناشرین یان بێکه‌لکی به‌رامبەر پێشه‌وا یان دابوهر نیشان ده‌دا، هه‌روه‌ها سزادانی.

ئه‌ سۆیندخواردنی به‌ درۆ ده‌یت‌رساندن:

وائیلی کوپی حیجر ﷺ ده‌گێڕێته‌وه‌ و ده‌لێت: من لای پیغه‌مبەری خوا ﷺ بووم، دوو پیاو ناکوکیان هه‌بوو له‌سه‌ر زه‌وییه‌ک هاتنه‌ لای، یه‌کیان گوتی: ئە‌ی پیغه‌مبەری خوا ئە‌م که‌سه‌ له‌ سه‌رده‌می نه‌فامیه‌وه‌ ده‌ستی گرتووه‌ به‌سه‌ر زه‌ویه‌که‌م.

فەرمووی: "به‌لگه‌که‌ت".

گوتی: هیچ به‌لگه‌م نییه‌.

فەرمووی: "سۆیندی ئە‌و".

گوتی: که‌واته‌ زه‌ویه‌که‌ ده‌بات^(٣).

فەرمووی: "هیچت بۆ نییه‌ ته‌نیا ئە‌مه‌ نه‌بێت".

کاتیکی پیاوه‌که‌ هه‌لسا سویند بخوا: پیغه‌مبەری خوا ﷺ فەرمووی: "هه‌ر که‌سێک زه‌وی که‌سێکی تر داگیربکات، له‌ روژی دواپی خوای گه‌وره‌ به‌تۆپه‌یه‌وه‌ ده‌بیینی^(٤)".

(١) التمهید (٤٠٩/١٧).

(٢) شهرحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (١٠٨/١٥).

(٣) واته‌: گه‌ر مانه‌وه‌ی زه‌ویه‌که‌ بۆ ئە‌و به‌ سویند خواردن به‌ستراوته‌ ئە‌وا زه‌ویه‌که‌ بۆ ئە‌و ده‌بێت.

(٤) موسلیم (١٣٩) گێڕاوه‌تیه‌وه‌.

له رجائی کورپی حه یوه و عهرسی کورپی عه میره له عوده ی باوکیان ه وه ده گیرینه وه:
پیاویک له هۆزی کهنده که پپی ده گوترا امرؤ قه یسی کورپی عابس، ناکۆکیه کی له گه ل
پیاویک له حه زرموت هینایه لای پیتغه مبهري ﷺ.
داوای له که سی حه زره می کرد به لگه بیئیت، هیچ به لگه یه کی نه بوو، داوای له امرؤ
القیس کرد سویتند بخوات.

که سی حه زره می گوتی: نه ی پیتغه مبهري خوا گه ر به سویتند خواردن له گه لی بکه ی،
نه وا سویتند به خوا زه ویه که م رویش.

پیتغه مبهريش خواش ﷺ فه رموی: "هه ر که سیک به درؤ سویتند بخوا، بۆ نه وه ی مالتیک
له براکه ی زهوت بکات، رۆژی دوا یی خوا ی گه ر به تو ره ییه وه ده بییئیت".

ره جا ء ده لیت: پیتغه مبهري خوا نه م ئایه ته ی خوینده وه: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ
وَأَيْمَنِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ آل عمران: ۷۷

واته: به راستی نه وانه ی که په یمانی خوا و سوینده گانیان به نرخیکی که م ده فروشن،
نه وانه له دوا پۆژدا هیچ به شیکیان نابیت (له سۆزو میهره بانی خوا)، هه روه ها له رۆژی
قیامه تدا خوا نایاندوینیت و ته ماشایان ناکات) خاوتنیان ناکات و سزای پر ئیش و
نازاریش بۆیان ئاماده یه.

امرؤ القیس گوتی: چی بۆ نه و که سه هه یه گه ر وازی لیبه یئیت؟
فه رموی "به هه شت".

گوتی: شاهید به من هه مووم بۆ نه و جیه یشت^(۱).

له سووده گانی فه رموده که:

- توندی نواندن به رامبه ر نه و که سه ی سویتند به درؤ ده خوات، بۆ نه وه ی مافی
موسلمانیک زهوت بکات، هه روه ها ترساندن کی سه ی سویتند خۆر به درؤ.
- ئامۆژگاری دادوهر پیویسته بۆ که سیک گه ر بیه ویت سویتند به درؤ بخوات، بۆ نه وه ی
به و ئامۆژگاریه بگه پیته وه سه ر راستی.

^(۱) نه حمه د (۱۷۲۶۳) گیراوه تیه وه، شعیب الارناوگ به سه حیحی داناهه.

بۆي روون دەکردنەو، كە ئەو بەگۆيرەي روكەش حوكم دەكات:

دايكى سەلەمە، خىزىنى پىغەمبەر ﷺ لە پىغەمبەرى خواو ﷺ دەگىرپتەو و دەلەت: پىغەمبەر لە مالاو وە گۆي لە دەنگى ناكۆكيەك بوو، بۆلايان چوو، فەرموى: "بەلكو من مرقۇم، كىشەيەك دىتەلام، لەوانەيە ھەندىكتان لە ھەندىكى ترتان قسەزانتەر و رەوانبىزتر بن، وادەزانم كە ئەو راستگويە و حوكمى بۆ دەدەم، ھەر كە سىيەش لەسەر خواردنى مافى مۇسلماننىك حوكم بۆ دا، با بازانىت ئەمە پارچەيەكە لە ئاگر، ئىنجا يان با وەربىگرىت يان با وازىلپىتنت"^(۱).

نەوھى دەفەرموئ: فەرمایشى پىغەمبەر ﷺ كە دەفەرموئ "بەلكو من مرقۇم"، واتاكەي ئاگادارىکردنەو، يەكە لە ھالەتى مرقۇفایەتى ئەو، بەوھى مرقۇم ھىچ لە غەيب و دیوى ناوھەي شتەكان نازانىت، تەنیا گەر خواي گەرە نیشانى بدات، بۆيە ئەوھى بۆ خەلكى ئاسایی بىت لە حوكمدان لەسەر ھەشتىك بۆ وانیش ئاساییە، چونكە ئەو حوكم بە پووالەتى شتەكان دەدات، خواش بە پەنھانەكان شارەزاییە.

بۆيە لەسەر بوونی بەلگە و سوئند خوردن و ئەو شتانەي كە دیارن حوكم دەدات، لەوانەشە دیوى شاراوە شتىكى تر بىت، بەلام ئەویش ھەر وەكو مرقۇفك بە حوكمدانى پووى دەرەوھى شتەكان ئەركباركراو^(۲).

حوكمدانى بە رووكەش، بۆكەسى ناپارەوا ھەلال ناكات مافى كەسى تر بخوات:

دايكى سەلەمە ﷺ دەفەرموئ: من لای پىغەمبەر ﷺ دانىشتبوم، دوو پىاوى ناكۆكيكار لەسەر میراتى چەند شتىكى كۆن ھاتنە لای^(۳). پىغەمبەرى خواش ﷺ فەرموى "بەلكو من مرقۇم، ئۆوھش ناكۆكيەكەتان ھىناوھە لام، لەوانەشە ھەندىكتان لە ھەندىكى ترتان زىرەكتر بىت لە ھىنانى بەلگەكەي، منیش بە گۆيرەي ئەوھى گۆيم لى دەبىت حوكم دەكەم، گەر ھەر كە سىيەش لەسەر خواردنى مافى براكەي حوكم بۆي دابىت، با وەرى نەگرىت، چونكە بەراستى من پارچەيەكە لە ئاگرى بۆ بىرپار دەدەم".

ھەردو پىاوەكە دەستیانكردە گریان، ھەریەكەيان گوتیان: ئەو ھەقەي خۆم ھەمە با بۆ ھارپىكەم بىت.

(۱) بوخارى (۲۴۵۸) و موسليم (۱۷۱۳) گىراوھتیاوھە

(۲) شەرحى نەوھى لە سەحیحى موسليم (۵/۱۲).

(۳) لە گىراوھەي ئەبى داود (۳۵۸۴) دا ھاتوھ: دوو پىاوا ھاتنە لای پىغەمبەر ﷺ لەسەر میراتىك ناكۆكيان ھەبوو، ھىچ كامىكىشان بەلگەيان نەبوو، تەنیا داواکردن نەبىت.

پیغمبریش ﷺ پێی فرموی: "أما إذا فعلتم ما فعلتما، فاقسما وتوخيا الحق، ثم استهما، ثم تحالا"^(١)

فاقسما وتوخيا الحق: واتە ئەو شتەى ناکۆکیکتان لەسەر هەیه بە دابەرەوه‌ری بیکە دوو بەش.

ثم استهما: واتە گەر لەسەر وەرگرتنى ئەو دوو بەشەش ناکۆک بوون، تیروپشک بکەن بۆ ئەوێ دەركەوێت کامە پشکە بەر کى دەکەوێت، هەریەکێکتان لە تیروپشک کامە بەشەى بەرکەوت با وەرگیرێت.

ثم تحالا: واتە با هەریەکێکشان گەردەنى براکەى ئازا بکات لە وەرگرتنى پشکەکەى. ئەوێ دەفرمویت: لەم فرمودەىدا بەلگەىەکی تێداىە بۆ مەزەبەکانى مالیکی، شافعی، ئەحمەد و تەواوێ زانایانى ئیسلام و هاوێلان و تابیعینەکان و ئەوانەشێ لە دوايان دێن... بەوێ حوکمدانى دادوهر هەرگیز دیووی شاراوە حەلال ناکات، هیچ حەرامیکیش حەلال ناکات.

گەر دوو شاهیدی ساخته شاهیدی لە وەرگرتنى پارە و مال لە دژی کەسێک بدەن و دادوهریش حوکمیدا، ئەم ماله بۆ کەسى حوکم بۆ دراو هەرگیز حەلال نابێت.

گەر شاهیدیاندا بە کوشتن، کەسى خاوەن کوژراو، کە زانى شاهیدەکان درۆ دەکەن، بۆى نییه کەسەکە بکوژیتەوێ یان خوینبایی لێوهرگیرێت.

گەر شاهیدیاندا خێزانەکەى تەلاق داوێ و دادوهریش حوکمى تەلاقى دەرکرد، ئەو کەسێ دەزانی شاهیدەکان درۆ دەکەن، هەرگیز بۆى نییه خێزانەکەى بخوازیت^(٢).

هیچ کاتێک حوکمى بەسەر داواکراو نەدەدا، تەنیا بە دانپێدانان یان بە بەلگە نەبایە: وائیلی کورێ حیجر ﷺ دەگیریتەوێ و دەلێت: من لای پیغمبر ﷺ دانیشتبوم، بیاویک هات، یەکی تری بە پەتیک بەدواى خۆی رادەکێشا.

گوتی: ئەى پیغمبرەى خوا، ئەمە برامى کوشتووە.

پیغمبرەى خوا ﷺ فرموی: "ئایا کوشتووتە؟"

گوتی: گەر دانى پێدانەنیت، بەلگەى لەسەر دێنم.

کابراش گوتی: بەلێ کوشتوومە.

فرموی: "چۆن کوشتت؟"

(١) ئەحمەد (٢٦٧٦٠) و ئەبو داود (٣٥٨٣) گێراوەتیانەوێ، ئەلبانی لە (الرواء) بە (حسن)ى داناوێ.

(٢) شەرحى ئەوێ لە سەحیحى موسلىم (٦/١٢).

گوته‌ی: من و ئه‌و به‌ گۆچانیك له‌ دره‌ختیكمان ده‌دا^(١). جنیوی پیدام و توپه‌ی كردم، به‌ داس له‌ لا سه‌رێكم دا و كوشتم.

پیغه‌مبهری خوا ﷺ پیتی فهرموو "هیچ شتیكت هه‌یه، له‌ جیاتی خۆت بیده‌ی؟".

گوته‌ی: هیچ مایكیم نییه، ته‌نیا پۆشاك و داسه‌كه‌م نه‌بیته‌.

پیتی فهرموو: "پیت وایه‌ كه‌ سوكاړت ده‌ تكه‌ر نه‌وه‌؟".

گوته‌ی: من له‌ لای كه‌س و كاړی له‌ مانه‌ بێ نرخرتم.

پیغه‌مبهر په‌ ته‌كه‌ی بۆ بۆی كۆژاوه‌ كه‌ هه‌لدا و فهرمووی "ها بگره‌ هاوه‌ له‌ كه‌ت".

پیاوه‌كه‌ له‌ گه‌ل خۆی بوو، كاڤیك بزر بوو، پیغه‌مبهری خوا ﷺ فهرمووی "گر بیکوژیت، ئه‌ویش وه‌ك ئه‌و وایه‌"^(٢).

پیاوه‌كه‌ گه‌رپاوه‌ و گوته‌ی: ئه‌ی پیغه‌مبهری خوا ﷺ بۆیان گێڕامه‌وه‌ كه‌ فهرمووته‌ "گر بیکوژیت، ئه‌ویش وه‌ك ئه‌و وایه‌". به‌ فهرمانی تۆ هیناومه‌.

پیغه‌مبهری خواش ﷺ فهرمووی: "ئایا ناتوویت، گوناھی خۆت و گوناھی براكه‌ت هه‌لگیریت؟"^(٣). گوته‌ی: به‌لێ ئه‌ی پیغه‌مبهری خوا.

فهرمووی: "گر وا بكه‌ی، ئه‌و شته‌ت ده‌بیته‌".

كاڤرا په‌ ته‌كه‌ی فریڤدا و نازای كرد^(٤).

هه‌ر حوكمێك پێچه‌وانه‌ی شه‌رعی خوا بیته‌، ره‌تی كردۆته‌وه‌:

ئه‌بو هه‌ره‌یره‌ ﷺ ده‌گێڕێته‌وه‌ و ده‌فهرمویت: دوو پیاو لای پیغه‌مبهری خوا ﷺ ناكۆکیان هه‌بوو.

یه‌كێکیان گوته‌ی: به‌ كێتیبی خوای گه‌وره‌ حوكم له‌ نێوانماندا بكه‌.

ئه‌وی تریش كه‌ له‌و تیگه‌یشتووتر بوو: به‌لێ، ئه‌ی پیغه‌مبهری خوا، به‌ كێتیبی خوای گه‌وره‌ حوكم له‌ نێوانماندا بكه‌، به‌لام روخسته‌م بده‌م یه‌كه‌مجار من قسه‌ بكه‌م.

^(١) له‌ دره‌ختمان ده‌دا و گه‌لاكه‌ی ده‌كه‌وته‌ خواره‌وه‌ وه‌ك عه‌له‌ف كۆمان ده‌كرده‌وه‌. شه‌رحی نه‌وه‌ی (١٧٢/١١)

^(٢) واتای وایه‌ هیچ كامێك له‌ كۆژاو و بكۆژ فه‌زلی به‌سه‌ر ئه‌وی تر دا نییه‌، چونكه‌ ماڤی خۆی لێ سه‌ندووه‌، به‌ پێچه‌وانه‌ی نه‌وه‌ی، گه‌ر لێی خوش بیا، ئه‌و كاڤی فه‌زلی و منه‌ت و پاداشتی رۆژی دواڤی و ستایشی خه‌لكی له‌دو نیا بۆ هه‌بوو. شه‌رحی نه‌وه‌ی (١٧٣/١١).

^(٣) نه‌وه‌ی ده‌فهرمویت: له‌وانه‌یه‌ له‌م رووداوه‌دا وه‌حی بۆ پیغه‌مبهر ﷺ هاتبێت له‌باره‌ی ئه‌و پیاوه‌، واتای وایه‌: گه‌ر لێی خوش بیته‌، لێخۆشبوونه‌كه‌ ده‌بیته‌ هۆكاړی هه‌لوه‌رینی گوناھی خۆت و براكه‌ت.

^(٤) موسلیم گێزاوه‌تیوه‌ (١٦٨٠).

فهرمووی: "قسه بکه".

گوټی: کوږه که م لای نه م کابرایه کریکار بوو، زینای له گهل خیزانه که ی کردووه، پښی راگه یاندووم که کوږه که م ره جمی له سهره، منیش ۱۰۰ حوشرم و جاریه که م وه ک فدیہ داوه پښی.

پاشان من پرسیارم له خه لکی زانا کردووه، پښیان گوټووم، که پښوښته کوږه که م ۱۰۰ جه لدی لیبدریټ و سالیټک دوربخریته وه، خیزانی نه م کابرایه ره جم بکریټ.

پښه مېری خوا ﷺ فهرمووی: "سویند به و که سه ی گیانی منی به ده سته، به پراستی به کتبه که ی په روه ریکار دانوهری له نټوانتانداه که م، سه باره ت به مالأت و جاریه که ت بڅ خوت ده که پښته وه، ده بی کوږه که شت ۱۰۰ جه لدی لیبدریټ و سالیټک دوربخریته وه. سه باره ت به توش، بڅ لای خیزانه که ت، گه ر دانی پښدانا، ره جمی بکه".

گوټی: گه پایه وه لای خیزانه که ی، نه ویش دانی پښدانا، پښه مېری خوا ﷺ فهرمانی ره جمکردنی پښکردو ره جم کرا.

له سووده کانی نه م فهرمووده یه:

• صولحی دامه زراو له سهر ناشه رعی پهرت ده کریته وه، مالی وه رگبرویش له سهری ده که پښته وه.

نښن دقیق العبد ده لیټ: به مه لاوازی بیانوی هه ندیک که س پوون ده بیته وه، که پاساو له لای که سی زانا ده هیښنه وه به وهی هه ردوولا له گریبه سه تیکی بی بنه ما رازی بوون و هه ریه که بیان پووخسته ی نه وی تری داوه، به لام راستیه که ی نه وه یه، که روخسته دان به ستراره ته وه به گریبه سستی شهرعی ^(۱).

ناکوکی کارانی له سهر نه نجامدانی ساخته یی هوښیار ده کرده وه:

عه بدوللای کوږی عومر ﷺ ده گپښته وه و ده لیټ: پښه مېری خوا ﷺ ده فهرمویت: "هر که سیک تکا بکات له سنوریک له سنوره کانی خوا، نه و دزایه تی خوی کردووه، هر که سیکیش له سهر بنه مای پوچ و ساخته یی ناکوکی بکات و بشزانیټ، نه و تا مردنی له تورپه یی خوی گوره ده مینښته وه، هر که سیکیش قسه یه ک به بږواداریک بلیت و نه و قسه یه ی تڼدا نه بیټ، خوی گوره له (ردغة الخبال) نښته جیی ده کات، تا له وهی گوټوویه تی پاشگه ز ده بیته وه".

گوټیان: نه ی پښه مېری خوا مه به ست له (ردغة الخبال) چپیه؟

^(۱) فتح الباری (۱۴۲/۱۲).

فهرمووی: "کیم و زوخاو و خوینی خه‌لکی ناو ئاگره^(١)".

ابن رجب ده‌لێت: هه‌ر که‌سێک له‌ کاتی ناکۆکیکا - ئینجا ناکۆکییه‌که‌ له‌ دین بیت یان له‌ دنیا - توانای هه‌بیت و به‌ ساخته سه‌ریکه‌وێت و وا له‌ خه‌لک بگه‌ینیت، که‌ نه‌ وراسته، راستیش لاواز بکات و به‌ ناراست نیشانی بدات، ئه‌مه‌ له‌ قیزه‌ونترین چه‌رامه‌کانه‌ و، له‌ پیستین نیشانه‌کانی دوو‌پوویه^(٢).

هه‌رچی له‌لای بایه‌ ده‌یه‌یه‌ خشی ته‌نیا له‌ پیناو ئاشتکردنه‌وه‌ی ناکۆکیکاران، مەملانی و ناکۆکی نه‌ده‌هیشت:

سه‌ه‌لی کۆپی ئه‌بو حثمه‌ ده‌گێرێته‌وه‌ که‌ مه‌حیسه‌ی کۆپی مه‌سعود و عه‌بدوللای کۆپی سه‌هل پێش رووداوی خه‌یبه‌ر، له‌ برسیته‌یه‌که‌ که‌ توشیان هاتبوو، ده‌رچوون، جا له‌ ناو دار خورمایه‌کان له‌یه‌که‌ جیابوونه‌وه‌، ده‌ستدریژی کرایه‌ سه‌ر عه‌بدوللای کۆپی سه‌هل و ملی شکێندرا، له‌ نزیک بیرێک فرێدرا، هاو‌پێکانی به‌دوای گه‌ران، دۆزیانه‌وه‌ و پاشان به‌خاکیان سپارد.

له‌ پاشان برای کۆژاوه‌که‌ عه‌بدولره‌حمان و هه‌ردوو کۆپه‌ مامه‌که‌ی حوه‌یسه‌، له‌گه‌ل مه‌حیسه‌ هاتنه‌ لای پیغه‌مبه‌ر ﷺ، عه‌بدولره‌حمان به‌ته‌مه‌ن له‌ هه‌موویان بچوکتربوو به‌لام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی خاوه‌ن خوین بوو ده‌ستی کرد به‌ قسه‌کردن له‌باره‌ی براکه‌ی.

پیغه‌مبه‌ری خواش ﷺ پێی فهرمووی: "گه‌وره‌که‌، گه‌وره‌که‌"، یاخود فهرمووی "با گه‌وره‌که‌ ده‌ست پێ بکات".

عه‌بدولره‌حمان هێواش بوویه‌وه‌، حوه‌یسه‌ قسه‌ی کرد، پاشان مه‌حیسه‌ قسه‌ی کرد، دواتر عه‌بدولره‌حمان قسه‌ی کرد.

گو‌تیان: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، ئیمه‌ عه‌بدوللای کۆپی سه‌هلما‌ن به‌ کۆژاوی له‌لای بیرێک له‌ بیره‌کانی نزیک خه‌یبه‌ر دۆزیه‌وه‌، له‌وێش جگه‌ له‌ یه‌هود هیچ دۆژمنیکی ترمان نییه‌.

پیغه‌مبه‌ری خواش ﷺ فهرمووی: "کێ تۆمه‌تبار ده‌که‌ن؟".

گو‌تیان: یه‌هود تۆمه‌تبار ده‌که‌ین.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ نامه‌یه‌کی بۆ یه‌هودیه‌کان نوسی، ئه‌وانیش وه‌لامیان دایه‌وه‌: نه‌مان کوشتوه‌.

^(١) ابوداود (٣٥٩٧) و ابن ماجه (٣٣٧٧) گێژاوه‌تیانه‌وه‌، ئه‌لبانی له (الارواء - ٢٣١٨) به‌ سه‌حیحی داناهه‌.

^(٢) جامع العلوم والحکم (٤٨٦/٢)

پيغه مبهري خوا ﷺ فرموي: "ئايا په نجا جار سويند دهخۆن كه به هود ئهوي كوشتووه؟"

له روايه تيكي موسليما هاتووه: "ههريه كيك له ئيوه په نجا جار له سه ر پياويكي ئهوان سويند بخوات، ئينجا جله وه كه تان ته سليم بكرت ^(١)".

له ريوايه تي ته حمه دا هاتووه (١٥٦٦٤) "ناوي بكوزه كه تان دههين، پاشان په نجا جار سويند له سهري دهخۆن، ئينجا ته سليمتاني دهكهين".

له ريوايه تي به يه قيد هاتووه (١٦٨٦٨) "ئايا په نجا جار سويند دهخۆن، ئينجا خويني بكوزه كه تان حه لال بگه ن؟".

گوتيان: شتيكمان نه ديتيبت، چۆن سويندي له سه ر دهخۆن؟ شتيك نه زانين سويندي له سه ر ناخۆن و ناشزانين كي كوشتوويه تي، به لام ئه وه ي ئيمه ده ليين كه به هوديه كان دوژمنمان و له نزيك ئه وانيش كوژراوه.

فرموي: "گه ر ئه وان په نجا جار سويند بخۆن كه نه يا كوشتووه، له خويني هاوپهنگه تان بي بهري ده بن".

گوتيان: ئه ي پيغه مبهري خوا ئيمه سويندي ئه وان قبول ناكهين، ئه وان كوفريان ههيه، كه گه وره تره له سويند خواردن له سه ر تاوانيكت.

پيغه مبهري پي ناخۆش بوو، خويني ئه م پياوه به فيرۆ بروت، خوينه كه ي دا به و ١٠٠ وشتره ي له لاي بوو.

سه هل ده ليت: هه رگيز له بيرم ناچيكت كه سواري وشتركي گه نجي سور بووم له و وشترانه، له كاتيكتا ليم دهخوي لوشكيكي ليدام ^(٢).

نه وه وي ده ليت: پيغه مبهري خوا ﷺ بويه ئه م خوينه ي داوه له پيناو كوتايهينان به ناكوكيه كه و ناشتي كردنه وه، چونكه كه س و كاري كوژراو هيجيان بۆ نيه جگه له سويند خواردن، ياخود كه سي داواكراو سويند بدن، له هه ردوو باريشدا ئه وان ناپازي بوون و له به رامبه ر كوژراني هاوپهنگه يان دلان شكابوو، پيغه مبهري ﷺ ويستوويه تي به پيداني ئه م خويناويه دلان چاك بكاته وه و ناكوكيه كه كوتايي پيهيكت و ناشتيان بكاته وه.

^(١) مه بهست له جله و ليزه دا ئه و په تهيه كه له ملي كوژراو دهكري و ده دريته دهست كه سوكاري كوژراوه كه، شهرحي نه وه ي (١٤٩/١١).

^(٢) بوخاري (٢٧٠٢) و موسليم (١٦٦٩) گيراوه تيانه وه.

پیغمبر ﷺ له کاتی دادومریکردندا له نیوان ناکۆکیکاراندا، نه‌مه ریگر نه‌بوو له‌وهی دل و دهروونی خه‌لك خوش بکات:

له چیرۆکی حوده‌یبیه پیغمبر ﷺ ناشته‌وایی له گه‌ل خه‌لكی مه‌ککه‌دا کرد، که سالی داها‌توو بۆ ماوه‌ی سی رۆژ بچنه ناوی، بۆ سالی داها‌توو پیغمبر ﷺ به عومره‌کردن چوه مه‌ککه.

کاتیك چوه ناوی، ماوه‌کش ته‌واو بوو، چونه لای عه‌لی و گوتیان: به هاوه‌له‌که‌ت بلی با بچته دهره‌وه، وا کاته‌که کوتایی پی‌هات. پیغمبر ﷺ که دهرچوو، کچه‌کی حه‌مه به دوا‌ی کهوت و بانگی کرد: مامه! مامه!^(١)

عه‌لی کوپی نه‌بی تالیب ﷺ وهریگرت، به فاتیمه‌ی گوت: کچی مامت بگره. عه‌لی ده‌لێت: کاتیك گه‌یشتنه مه‌دینه، من و جه‌عفر و زه‌یدی کوپی حاریسه له‌باره‌ی نه‌و کچه‌وه کهوتینه ململانی^(٢) ^(٣).

جه‌عفر گوتی: کچی مامه و پوری لای منه، واته: نه‌سمای کچی عه‌میس. زه‌ید گوتی: کچی برامه. منیش گوتم: من هیناومه، کچی مامه، کچی پیغمبره‌ی خواش ﷺ لای منه، نه‌و شایه‌نتره.

پیغمبر ﷺ حوکمی بۆ پوری دا^(٤).

^(١) وه‌ك ریزك بۆ پیغمبر ﷺ به‌و شیوه‌یه بانگی کرد، چونکه ئامۆزای بووه، یاخود له‌به‌ر نه‌وه بووه که حه‌مه برای شیری بووه. الفت (٥٠٥/٧).

^(٢) واته: لای کێتان ده‌مێنێته‌وه، هه‌ریه‌ك له‌وانه ده‌یه‌وێت له‌ژێر که‌فاله‌تی بێت، بۆ نه‌وه‌ی پاداشتی به‌خێوکردنی بۆ باوکێك وهریگرت، که‌واته ململانیکه له‌سه‌ر که‌فاله‌تکردن (به‌خێوکردن) بووه، نه‌وه‌ك له‌سه‌ر دایه‌نی بێت، چونکه کاتی دایه‌نی به‌سه‌رچوه کاتی دایه‌نی پێش هه‌وت سالی‌دایه، به‌لام دوا‌ی نه‌و سالا پێویستی به‌ دایه‌ن نابێت، به‌لام له‌به‌ر نه‌وه‌ی بۆ باوک بووه، هه‌ریه‌ك له‌و سی‌که‌سه هه‌ول ده‌ده‌ن که‌فاله‌ت و به‌خێوکردنی بکه‌وێته نه‌ستۆی نه‌و. شرح عمده‌ الاحکام (٨/٦٥) ی ابن جبرین.

^(٣) له‌ گێزان‌وه‌ی ابن سعد له (الطبقات ٢٦/٤) داها‌توه، هه‌ریه‌ك له‌ عه‌لی و جه‌عفر و زه‌یدی کوپی حاریسه که‌وتنه ناکۆکی تا ده‌نگیان به‌رزبوویه‌وه، پیغمبر ﷺ به‌ده‌نگی نه‌وان له‌ خه‌و هه‌لساو و فهرمووی: وه‌رن با دادوه‌ری له‌ نیوانتان بکه‌م.

^(٤) هه‌ر یه‌کێك له‌و سی‌که‌سه شتیکی هاویه‌شیان هه‌بووه: زه‌ید بۆ برایه‌تی، عه‌لیش له‌به‌ر نه‌وه‌ی ئامۆزای بوو، له‌گه‌ل خێزان‌ه‌کی هه‌لیگرت، جه‌عفریش له‌به‌ر نه‌وه‌ی ئامۆزای بووه، هه‌روه‌ها پوریشی لای بووه، پێگه‌ی جه‌عفر به‌هێزتره له‌وانی تر به‌هۆی خزمایه‌تی پیاو و ژنه‌که بۆ کچه‌که. فتح الباری (٥٠٦/٧).

فەرمووی: "پۆر لە شوپینی دایکە"^(١).

هەروەها فەرمووی: "بەلام تۆ ئەي جەعفەر زۆر بەمن دەچی، تۆ ئەي عەلي لە مني و منيش لە تۆم، تۆش ئەي زید برامانی و لە خۆمانی"^(٢).

لە سوودەکانی ئەم فەرموودەيە:

- گەر وەرکردنی پەيوەندی خزمایەتی، بە جۆریك كە گەرەكان بۆ گەيشتن بەو خزمایەتیەدا دەکەوێتە مەملانی.
- دادوەر بەلگەي حوکمکردنەكەي بۆ خەلکەكەي روون دەکاتەو، هەر يەكيش لەوانەي ناکۆکیان هەيە بەلگەي خۆيان دەخەنەپوو.
- پيشەوا ئەحمەد دەفەرمویت: گەر بەخێوکهري ژن شووی بە خزمیكي مندالە بەخێوکهراوەكە كرد، گەر مندالە بەخێوکهراوەكە كچ بێت ئەوا مافی بەخێوکردنی لی لا ناچیت. ئەمەش بە پیتی بەلگەي ئەم فەرموودەيە.
- كێبڕکیتی هاوێلان ﷺ لەسەر ئەنجامدانی کاری باش و پيشبڕکێکردن، هەريەك لەوانە مكوپە لەسەر ئەوێ بۆ ئەو کارە باشە لە پيشەوێ بێت. هەروەها دەيەوێت پاداشتی بەخێوکردنی مندالێكي بي باوكي بەر بکەوێت^(٣).
- سەرباری حوکمی پيغمبەري خوا ﷺ بۆ جەعفەر، بەلام بە فەرمايشتەكەي هەمووانی رازی کرد.
- ابن حجر دەلێت: سەرباری بپياردانی پيغمبەري خوا ﷺ بۆ جەعفەر و روونکردنەوێ بپياردەكەي، دلدانەوێ بۆ هەمووانيش تیدايە^(٤).
- ابن دقيق دەلێت: ئەوێ فەرموويەتي پيغمبەر ﷺ لە قسەي خۆش بۆ دلدانەوێ ئەوان ئەوا لە پەوشتە بەرزەکانیەتي.

^(١) ئەمەش بەهۆي نزیکي لی و سۆز و میهرەبانی بۆ مندالەكە، خالەت بۆ پەروەردەکردن لەم دایەندەدا پيش پلک دەکەوێت، چونکە ئەو کاتە سەفیهی کچی عەبدولموتەلیب مابوو، ئەگەر پلک پيشخرا لەگەل ئەوێ نزیک ترين میرات گره لەنافرەتانی پشت، ئەوا پيش خستنی لەسەر ئەوانيتەر لەپيشترە، لیژەشدا دەرەكەوێت خزمی دایک پيش خزمی باوک دەکەوێت. فتح الباری (٥٠٦/٧).

^(٢) (تۆ برامانی) واتە لە ئیمانەوێ (تۆ مەولامانی) ئەمەش لەبەر ئەوێە کە ئەو ئازادی کردووە، (مەولای هۆزێکیش يەکیکە لەوان. بوخاری گێژاوەتیەو (٢٧٠٠).

^(٣) فتح الباری (٥٠٧/٧)، شهرحی (عمدة الاحکام ٨/٦٥) ی ابن جریر.

^(٤) فتح الباری (٥٠/٧)

لەوانەى بە بلیت: ئەوێ بۆ عەلى و زەید باسى کردووە، ھۆکارەکەى دیارە، چونکە ئەوان نە گەشتن بە ئامانجیان، جا بێبەشبوونیان لەو مەبەستەى دەیانویست گونجاو بۆ دڵ چاکردنەویان و دلدانەویان.

بەلام جەغەر، ئەوێ ویستی لە وەرگرتنى ئەم کچە بە دەستى گەشت، چۆن گونجاو بۆ ئەو دلدانەویەى بۆ گوترا؟

بەم شێوەى وەلام دەدرێتەو: کچەکە بۆتە مافی پورى، کاتیک درایە جەغەر لەبەر پورى کچەکە بوو، نەوێک لەبەر خودى خۆى، چونکە لەراستیدا ئەو بەو سێفەتە ھۆکمی بۆ نەدراو، بۆیە ئەو دلدانەوی بۆی گوترا گونجاو بۆی^(١).

کاتیک گۆی لە قسەى سەیری ناکوکیکاران بووایە پێ دەکەنى:

عیکریمە دەگیرێتەو و دەلیت: روفاعە خیزانەکەى تەلاقدا، لە پاشان ئافەرەتەکە بوو خیزانى عەبدولرەحمانى کوپى زوبیرى القرظى.

عائیشە دەفەرمویت: ئافەرەتەکە ھات سەرپۆشیکی سەزوى لەسەر بوو، سکاڵای خۆى لەبارەى ھاوسەرەکەى لەلا کرد -واتە لای عائیشە- سەوزای پێستى خۆى پیشاندا^(٢).

کاتیک ھاتە لای پێغەمبەرى خوا ﷺ، ئافەرەتانیش پششى یەکتەر دەگرن^(٣)، عائیشە فەرمووی: ناخۆشیم نەدیووە لە ئافەرەتانى برپادار لەوێ ئەو ئافەرەتە بینوویەتى، پێستەکەى لە سەرپۆشەکە سەوزتر بوو.

عائیشە دەفەرمویت: خیزانەکەى قرظى ھاتە لای پێغەمبەرى خوا ﷺ منیش لای دانیشتبووم، ئەبوبەکریشى لەلا بوو.

گوتى: ئەى پێغەمبەرى خوا من پێشتر لای روفاعە بووم، تەلاقیدام، ماوێ تەلاقدانەکەم تەواو بوو، شووم بە عەبدولرەحمانى کوپى زوبیر کرد، سویند بەخوا ئەى پێغەمبەرى خوا ئەوێ لایەتى وەک ئەو پەرۆکە نەدووراو وایە^(٤).

دەستى کردە بەرکى حجابەکەى پەرۆکیکی دەرھێنا.

خالیدی کوپى سەعیدی کوپى عاص لە دەرگا وەستابوو، چاوەڕێی رووخستەى دەکرد، گوتى: ئەى ئەبوبەکر ئایا گویت لەم ئافەرەتە نییە بە ئاشکرا چى بە پێغەمبەر ﷺ دەلیت.

(١) احکام الاحکام (٢١٦/١)

(٢) واتە: لێدانى پیاویک بۆ خیزانەکەى.

(٣) ئەم رستەى قسەى عیکریمەى لە گیرانەوێ فەرموودەکەدا.

(٤) لایەکی پەرۆکەکەى نەچنارو، ویستوویەتى بێچوینیت بەم پەرۆکەى نەدووراو بەھۆى خاوی و پەقنەبوونى. الفتى (٤٦٥/٩).

سویند به خوا، جگه له زه رده خه نه هیچی دیکه له پېغه مېری خوا ﷺ به دی نه کړا^(۱).
پېغه مېری خوا ﷺ پېی فەرموو: "یان ده ته ویت بگه ریته وه لای روفاعه، تا کو
هه نگوینی ئو تام بگه ی^(۲) و ئه ویش هه نگوینی تو تام بگات".

ده لیت: پیاوه که ی زانی که خیزانه که ی هاتوته لای پېغه مېری خوا ﷺ، هاته خزمه تی
دوو کوپی له گهل بوو که له و ئافره ته نه بوون، گو تی: سویند به خوا ئه ی پېغه مېری خوا
ﷺ درو ده کات، من به کاری ده هینم وه که به کارهینانی پیسته ی خوشکراو^(۳)، به لام ئو
یاخییه و روفاعه ی ده ویت.

فەرموو: "ئەمانه کوپی تۆن؟"

پیاوه که گو تی: به لای

فەرموو: "ئەمە دە لیتی، قەسەم بە خوا، چەند بېچووی قەلە پرەش بە قەلە پرەش
دە چیت، ئەم مندا لانه زیاتر له وه به باوکیان ده چن^(۴)".

گو یی له نا کوکیکاران ده گرت، ته نانه ت گه ریه کیکیان موسلمانیش نه بیت:

ئەبو هوړه پرە ﷺ ده فەرمو ویت: کاتیک یه هودییه که کالایه کی خو ی بۆ فرۆشتن دانابوو،
نرخکیان پێدا، به نرخه که رازی نه بوو، گو تی: نه خیر، سویند به و که سه ی موسای به سه ر
ته وای مرقایه تی هه لبراردوه.

پیاو یکی ئه نساری گو یی لی بوو، زله یه کی لیدا، گو تی: تو ده لیتی سویند به و که سه ی موسای
ﷺ له سه ر ته وای مرقایه تی هه لبراردوه، له کاتیکیشدا پېغه مېری خوا ﷺ له نا وماندایه.

یه هودییه که چوو ه خزمه ت پېغه مېری خوا ﷺ، گو تی: ئه ی باوکی قاسم، من مانی
پاراستن و په یمانم هه یه، فلانه که س لیدام.

(۱) زانایان ده لیتن: زه رده خه نه که له بهر سه یری به ئاشکرا قسه کردنی ئافره ته که یه له وه ی ئافره تان شه رم لیتی
ده که ن له باره یه وه به ئاشکرا قسه بکه ن، یاخود له وانه شه له بهر ئه وه بیت که خه زی بۆ هاوسه ری یه که می
چوو و رقی له دوو هم بۆ ته وه. شه رخی نه وه وی له سه حیحی موسلیم (۴/۱۰).

(۲) هه نگوین له م فەرمووده یه ئاماژه یه که بۆ سه رجیتی کردن، تامه که به تامی هه نگوین و شیرینی چواندوه،
له م فەرمووده یه دا ئافره تی ته لاقدراو بۆ پیاوه که ی حه لال نابیته وه، تاوه کو شو به پیاو یکی تر ده کات، تا
له گهل ده ژێ و ئه ویش ته لاقی ده دا و تا ماوه که ی ته واو ده بیت، ئینجا بۆ پیاو ی یه که م حه لال ده بیته وه، به لام
به ته نیا گرێبه ستی ماره یی، پاشان ته لاقی بدا، ئه وا بۆ هاوسه ری یه که می حه لال نابیت. شه رخی نه وه وی له
سه حیحی موسلیم (۳/۱۰).

(۳) ئه مه ئاماژه یه که بۆ ته وای هیزی سه رجییکردن، ئاماژه یه کی سه رنجراکیشه له ره وان بیزیدا، که له زمانی
عه ره بیدا به هیز تره له وانا راسته قینه که ی. عمده القاری (۴۷۷/۳۱)

(۴) بوخاری (۵۸۲۵) و موسلیم (۱۴۲۳) گێراوه تیان وه.

پیغمبه‌ری خوا به‌ ئه‌نسارپه‌که‌ی فهرموو: "بۆ لیتدا؟".

گوته‌ی: ئه‌ی پیغمبه‌ری خوا، گوته‌ی سویند به‌و که‌سه‌ی موسای (عليه السلام) له‌سه‌ر ته‌واوی مروّقایه‌تی هه‌لبێزادوه‌، له‌ کاتیکیشدا تو له‌ ناوماندا.

پیغمبه‌ری خوا ﷺ توپه‌بوو، تا توپه‌بوونه‌که‌ی به‌سه‌ر ده‌موچاوی پیروزی‌دا دیار که‌وت، ئینجا فهرموو: "پیغمبه‌ران به‌سه‌ر په‌کتریدا گه‌وره‌ مه‌که‌ن، له‌و رۆژه‌ی فوو ده‌کریت به‌ (صور) دا، هه‌ر که‌س له‌ ئاسمانه‌کان و زه‌ویدا مابیت خیرا ده‌مریت، مه‌گه‌ر که‌سێک خوا ویستی له‌سه‌ر مردنی نه‌بیت، دواتر فوویه‌کی تری پیا‌دا ده‌کریته‌وه‌، موسی (عليه السلام) ده‌ستی به‌ع‌پ‌ش گرتوه‌، نازانم ئه‌و له‌و که‌سانه‌ بووه‌ که‌ مردوه‌ و پ‌ی‌شی من زیندوو بۆته‌وه‌، یاخود له‌وانه‌ بووه‌ که‌ خوا جیاکردونه‌ته‌وه‌"^(١).

پیغمبه‌ر ﷺ دادوهریکردنیکی زۆری هه‌بووه‌، که‌ حوکمیداوه‌ له‌ نیوان ناکۆکیکاران و خاوه‌ن ک‌ی‌شه‌کان:

- دادوهری کردوه‌، که‌ له‌ گه‌نجینه‌ی دۆزاوه‌دا پ‌ی‌نجیک زه‌کاته‌^(٢).
- دادوهری کردوه‌، له‌ کاتی کرپن و فروشتنی خورمای به‌به‌ره‌م، به‌ره‌می دارخورماکه‌ بۆ ئه‌و که‌سه‌یه‌ که‌ به‌ره‌مه‌که‌ی خزمه‌تکردوه‌، ته‌نیا ئه‌گه‌ر کرپاره‌که‌ مه‌رجی له‌سه‌ردابنیت^(٣).
- دادوهری کردوه‌، که‌ له‌ فروشتنی کۆپله‌دا، مالی کۆپله‌که‌ بۆ خاوه‌نه‌که‌یه‌تی، ته‌نیا ئه‌گه‌ر کرپاره‌که‌ مه‌رجی له‌سه‌ر دابنیت^(٤).
- دادوهری کردوه‌، که‌ منداڵی له‌ دایک بوو (جا به‌ زه‌واجی شه‌ری بیته‌ یان له‌ دایکبوونی زینابیت)، بۆ خاوه‌نی ماله‌که‌یه‌ که‌ باوکه‌که‌یه‌، که‌سی زیناکه‌ریش ه‌یچ شتیکی بۆ نییه‌^(٥).
- دادوهری کردوه‌ به‌ (شوفعه‌) له‌ نیوان هاوبه‌شه‌کاندا، واته‌ په‌کێک له‌ هاوبه‌شه‌کان به‌شی خۆی له‌ ماله‌که‌ بفروشیته‌، ب‌ی‌ ئه‌وه‌ی هاوبه‌شه‌که‌ی تر ئاگای لی بیته‌، ئه‌و هاوبه‌شه‌ مانی گه‌پاندنه‌وه‌ی ماله‌که‌ی له‌ کرپاره‌که‌ هه‌یه‌، هه‌رچه‌نده‌ پ‌ی‌شی خۆش نه‌ب‌ی‌^(٦).

^(١) بوخاری (٢٤١١) و موسلیم (٢٣٧٣) گ‌ی‌راوه‌تیانه‌وه‌.

^(٢) بوخاری (١٤٩٩) و موسلیم (١٧٠١) له‌ ئه‌بو ه‌ره‌یره‌وه‌ ﷺ گ‌ی‌راوه‌تیانه‌وه‌.

^(٣) بوخاری (٢٣٧٩) و موسلیم (١٥٤٣) له‌ عه‌بدوللای ک‌و‌ری عومه‌ره‌وه‌ ﷺ گ‌ی‌راوه‌تیانه‌وه‌.

^(٤) به‌شیکه‌ له‌ فهرمووده‌ی پ‌یشووتر.

^(٥) بوخاری (٢٠٥٣) و موسلیم (١٤٥٧) له‌ خاتوو عائیشه‌ی دایکی باوه‌پ‌داران گ‌ی‌راوه‌تیانه‌وه‌.

^(٦) بوخاری (٢٢١٤) و موسلیم (١٦٠٨) له‌ ئه‌بو ه‌ره‌یره‌وه‌ ﷺ گ‌ی‌رایتیانه‌وه‌.

- دادوهرى كرد بۆ مالىكى كوپى الهذلي، له پېدانی میراتی ئەو ئافرهتەى، كه به دهستی ئافرهتێكى تر كۆژا^(۱).
- دادوهرى كردووه بۆ فیدیەى كوشتنى كۆرپە، به كۆیلهیهكى تازه پێگەیشتوو، یان كۆیلهیهكى ئافرهت^(۲).
- دادوهرى كردووه كه دهبیئت بۆشایەك یان شویتێكى فراوان له نێوان مالهكان جێبهێلدری، خهلكهكهش مه بهستیان دروستکردنى خانوو نه بیئت لێى، ئەم شویتە بۆ رێگای هاتوچۆ جێدههێلدری كه رووبه رهكهى ده بیئت ههوت بال بیئت^(۳).
- دادوهرى كردووه، كه نابیت ئافرهت بۆ رووخست وه رگرتنى هاوسه رهكهى هیچ له مالى هاوسه رهكهى ببه خشیئت^(۴).
- دادوهرى كردووه، كه بهشى میراتی ههردوو داپیره (دایكى باوك، دایكى دایك) شەش یه كه وانا وهك یه كن^(۵).
- دادوهرى كردووه، ههركه سیك زهویهك زهوت بكات بۆ روخستهى خاوه نهكهى و بیچیت، هیچ مافیكى له بهرهمهكهى بۆ نییه، بهلكو بۆ خاوه نهكهیهتى^(۶).

(۱) بوخارى (۶۷۴۰) و موسليم (۱۶۸۱) له ئەبو هورەیره وه ﷺ گێرايتيانوه

(۲) بهشێكه له فهرمودەى پیشووتر.

(۳) له ئەبو هورەیره وه ﷺ: پېغمبەرى خوا ﷺ دادوهرى كرد به جێهێشتنى ههوت بال، له نێوان ئەوانەى ناكۆكیان ههیه له سه رێگا. بوخارى (۲۴۷۳) و موسليم (۱۶۱۳) گێراوه تيانوه.

(۴) ئەبو داود (۳۵۶۵) و ترمذى (۶۷۰) و ابن ماجه (۲۲۹۵)، له ئەبوى ئومامه وه ﷺ گێراوه تيانوه، ئەلبانى له صحيح الجامع (۱۷۸۹) به "سه حیح" ى داناهه.

(۵) عبدالله بن أحمد له (زائد المسند ۲۲۲۷۲) گێراوه تیه وه، ئەلبانى له (الارواء: ۱۶۸۱) به "زه عیف" ى داناهه.

(۶) ئەبو داود (۳۰۷۳) و ترمذى (۱۳۷۸) له سه عیدى كوپى زهیده وه گێراوه تيانوه، ئەلبانى له (الارواء: ۱۵۲۰) به "سه حیح" ى داناهه. ههروهها سه رى ككتیبى (سبل الهدى والرشاد فى سيرة خير العباد) (۲۲۱/۹) بكه.

به شی چوارهم:

مامه له کردنی پیغه مبه ر ﷺ له گهل

ئه و چینه ی مامه له یه کی تایبه تیان

پیویست بووه

بەشى چوارەم:

مامەلەي پېغەمبەر ﷺ لەگەل ئىوجىن و ئىوزى مامەلەيەكى ئىيەتلىن پىوست بوو

مامەلەي پېغەمبەر ﷺ لەگەل مۇسلمانە تازەكان:

پېغەمبەرى خوا ﷺ زۆر بە پەرۆش و سوور بوو لەسەر ھىدايەتدانى خەلک، تا ئەوھى خۆي گەورە پىي دەفەرمویت: ﴿لَمَّا بَلَغَ نَفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ﴾ الشعراء: ۳ واتە: خەرىكىت لە خەفەتدا خۆت دەفەوتىت كاتىك دەبينىت خوانەناسان باوەر ناھيئن. ھەروەھا دەفەرمویت ﴿فَلَمَّا بَلَغَ نَفْسَكَ عَلَىٰ آثَرِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا﴾ الكهف: ۶ واتە: جا تۆ لەوانەيە لە خەم و پەژاردەدا لە سەرەنجامى رەشى ئەوانەي كە باوەر بەم قورئان و فەرموودەيە ناھيئن خۆت لەناو بەرىت و لە داخ و خەفەتدا بمریت. تەبەرى دەلالت: خۆي گەورە دەيەوێت بەو يادکردنە پىي بلت، خەرىكە ئەي موحەممەد لە سەرەنجامى ئەو قەوم و ھۆزە، خۆت دەكوژیت، كاتىك پىيان گوتى: ئىمە باوەر پى ناھيئن تا كانياومان لە زەوى بۆ نەتەقنىت، ئەمەش وەك ياخيبيونيكيان بەرامبەر پەروردگاربان، كە باوەر بەو كتيبە ناھيئن كە من بەسەر تۆم دابەزانددووە، بەوھى بەراستى دابنن كە لای پەروردگاربانەوھى، خەرىكە خۆت بە ھىلاك دەدەيت بەھوى نىگەرانی و داخ و خەفت خواردنت لە بەرامبەر پشتكردنيان لە تۆ و لەوھى بۆت ھيئاوھن و لەوھى باوەر ناھيئن^(۱).

خۆي پەروردگار خۆي وەسفى دەكات بەوھى سوور و پىداگىرە لەسەر ھىدايەتدانى خەلک: دەفەرمویت: ﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ التوبة: ۱۲۸ . واتە: (ئەي خەلکينە) سویند بەخوا بىگومان پېغەمبەرىكتان بۆ رەوانە كراوە كە ھەريەكێكە لە خۆتان، زۆر سەختە بەلایەوھ تەوش بوونتان بەبەلاو ناخۆشى، زۆر بەتەنگىستانەوھى و پەرۆشە لەسەرتان، زۆر داسۆزى ئىماندارانە و مېھرەبان و دلۆفانە بۆيان.

(۱) تەفسىرى تەبەرى (۱۹۴/۱۵).

﴿عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ﴾ واتە: ئەوەی لەسەر تان قورس و ناخۆشە لە توشبوون بە بەلا و ناخۆشی لەسەر ئەویش ناخۆشە.

﴿حَرِيصٌ رَّسُولٌ﴾ باشەیی بۆ ئێوە پێ خۆشە، هەولیش دەدات ئەو باشییەتان پێ بگات، بە پەرۆش و پشتە لەسەر هیدایەتدان، خراپە و ناخۆشی بۆ ئێوە پێ ناخۆشە، هەولیش دەدات لێتانی دوور بکاتەو.

﴿بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ واتە: زۆر دڵسۆز و میهرەبانە بە ئیمانداران، لە دایک و باوکی خۆیان بە سۆزترە بۆیان ^(١).

پێغەمبەری خوا ﷺ حالتی پەرۆشی خۆیمان لە پێناو رزگارکردنی خەڵک لە سزای خۆی گەرە بۆ وێنا دەکات و دەفرمویت: "نمونهی من و نمونهی خەڵک، وەك ئەو پیاوێ وایە ئاگرێک دەکاتەو، کاتێک دەورووبەری خۆی پووناک دەکاتەو، پەپولە و زیندەوەرەکان دەیانەوێت بچنە ناو ئاگر، جا دەکەونە ناوی، ئەویش دەستدەکات بەدەرھێنانیان بەلام بەسەریدا زال دەبن و خۆیان فرێدەدەنە ناوی، منیش یەخەیی کراسەکانتان دەگرم بۆ ئەوەی نەکەونە ناوی، ئەوانیش هەرخۆیان فرێدەدەنە ناوی ^(٢)".

ابن حجر ﷺ دەلێت: لەم فرمودەیەدا سۆز و میهرەبانی و پەرۆشی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ رزگاربوونی ئۆممەتەکەیی دەرەكەوێت وەك خۆی پەرورەدگار دەفرمویت

﴿حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ التوبه: ١٢٨ ^(٣).

چەندجار چاوەکانی لە پێناوی ئۆممەتەکەیی پەر فرمیسك بوو:

عەبدوللای کوپی عەمپی کوپی عاص ﷺ دەگێڕێتەو کە پێغەمبەری خوا ﷺ فرمایشتی خۆی پەرورەدگاری لە بارەیی ئیبراھیم خۆیندەو: ﴿رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضَلَّلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ فَمَنْ يَبْعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ إبراھیم: ٣٦

واتە: پەرورەدگارا، بەپاستی ئەو بتانە زۆر کەسیان گومرا کرد، زۆر خەڵکیان سەرلێشێواو کرد، جا ئەوەی شوینی من بکەوێت و بەگوێی من بکات، ئەو بێگومان لە پەرەوانی منە، ئەوێش کە لێم یاخی دەبێت، ئەو بێگومان تۆ زۆر لێخۆش بوو میهرەبانیت.

^(١) تەفسیری سەعدی (٣٥٦/١).

^(٢) بوخاری (٦٤٨٣) و موسلیم (٢٢٨٤) لە ئەبو مۆرەیرە گێراوەتیانەو.

^(٣) فتح الباری (٣١٨/١١).

﴿إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ المائدة: ١١٨ واته: جا ئه‌گه‌ر ئه‌شكه‌نجه‌يان بده‌یت (له‌سه‌ر لادان و تاوانیان)، ئه‌وه به‌راستی به‌نده‌ی خۆتن و ئه‌گه‌ر لێشيان خۆش ببیت، ئه‌وه به‌راستی تۆ خۆت خواجه‌کی بالاده‌ست و دانایت. ده‌سته‌کانی به‌رز کرده‌وه و فهرمووی: "اللهم أمّتی أمّتی" گریا. خۆی گه‌وره ﷺ فهرمووی: ئه‌ی جبریل بپۆ لای موحه‌مه‌د -خوا زاناتره- لێی بپرسه بۆ ده‌گرتی؟

جوبریل ﷺ هاته خزمه‌تی و لێی پرسى، پیغمه‌به‌ری خواش ﷺ بۆی گێرایه‌وه. خۆی گه‌وره ﷺ فهرمووی: ئه‌ی جبریل بپۆ لای موحه‌مه‌د پێی بلێ: ئێمه له‌باره‌ی تۆمه‌ته‌که‌ت رازیت ده‌که‌ین و نیگه‌رانت ناکه‌ین.^(١)

به‌ موسلمانبوونی که‌سیک رووی ده‌گه‌شایه‌وه و دلخۆش ده‌بوو:

له‌ چیرۆکی موسلمانبوونی عه‌دی کوپی حاته‌مدا هاتوه: کاتیک هاته خزمه‌تی، پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ، له‌ خۆشيان راسته‌وخۆ بۆی چوو، جوبه‌هشی له‌به‌ر نه‌بوو، تا به‌یعه‌تی پێدا.^(٢)

به‌ تێرمان له‌ ژيان و سوننه‌تی پیغمه‌به‌ردا ﷺ ده‌بینین رێنمووی پیغمه‌به‌ر ﷺ له‌گه‌ڵ موسلمان تازه‌کان -له‌ هه‌موو قوناغه‌کاندا- جوانترین و ته‌واوترین رێنموویه. با هه‌ندیک له‌و وێنه‌ جوانانه و رێنۆینه‌ پاكانه نمایش بکه‌ین و له‌سه‌ر هه‌ندیک له‌ واتاکانی فه‌رمایشتی په‌روه‌ردگار بوه‌ستین که ده‌فه‌رمویت: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ الأنبياء: ١٠٧ واته: ئه‌ی موحه‌مه‌د ئێمه تۆمان ره‌وانه نه‌کردوه ته‌نها بۆ ئه‌وه نه‌بیت که ببیت ره‌حمه‌ت و به‌ره‌که‌ت بۆ هه‌موو جیهانه‌کان.

دوعای هیدایه‌تی ده‌کرد بۆ ئه‌وانه‌ی چاومرپی خیری ئی ده‌کردن، بۆ ئه‌وه‌ی بێنه ناو ئیسلام: ئه‌بو ئه‌له‌سه‌نی کوپی بطلال ﷺ ده‌لێت:

پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ هه‌زی ده‌کرد خه‌ڵک بێنه ناو ئیسلام، هه‌روه‌ها دوعای بۆ ئه‌و که‌سانه ده‌کرد، که ئومیدی پێیان هه‌بوو دواي موسلمانبوونیان بگه‌رێنه‌وه سه‌ر حه‌ق، له‌سه‌ر دوعا که‌شی زۆرانی که هیدایه‌تیان وه‌رگرت.^(٣)

^(١) موسلیم (٢٠٢) گێراوه‌تیوه.

^(٢) مالک له (الموطأ ١١٥٦) و عبدالرزاق له (المنصف ١٢٦٤٦) گێراوه‌تیانه‌وه.

^(٣) شه‌رحی (ابن بطلال) له سه‌حیحی بوخاری (١٤٩/٩). به‌ کورکتره‌وه‌ی.

عەبدوللای کۆپی عەباس ﷺ دەگێڕێتەوێه که پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: "خواپە گیان ئیسلام بە عزەت بکە بە یەکیەک لە دوو پیاوانە: بە ئەبو جەهل، یان بە عومەری کۆپی خەتتاب".

دەلێت: لە و دوانەش عومەر لای خۆشەویستر بوو ^(١).

ئەمە لەسەرەتادا بوو، پاشان عومەری تایبەت کردوو بە دوعا، عایشە ﷺ دەگێڕێتەوێه که پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "خواپە گیان ئیسلام بە تایبەت بە عومەری کۆپی خەتتاب سەرفراز بکە" ^(٢).

راستەوخۆ دواي دوعاکە پێغەمبەر ﷺ عومەر موسڵمان بوو.

ئەمە لە کاتی کدا بوو، که خەڵکانیکی زۆر لە موسڵمانبوونی عومەر بێ ئومێد بوو بوون، تەنانەت یەکیەک لەوان دەیگوت: عومەر موسڵمان نابێت، تا گوێدرێژەکی خەتتاب موسڵمان نەبێت.

بۆیە دوعای پێغەمبەر ﷺ کاریگەری گەورە لەسەر موسڵمانبوونی عومەر هەبوو.

هەرۆهە دوعای موسڵمان بوونی بۆ دایکی ئەبو هورەیره کرد:

ئەبو هورەیره ﷺ دەلێت: دایکم بێ باوهر بوو، بانگهێشتم دەکرد بۆ ئیسلام، رۆژێک بانگهێشتم کرد، بەلام ئەو قسەي ناشیرینی بە پێغەمبەر ﷺ گوت. بەگریانەوێه هاتە لای پێغەمبەری خوا ﷺ.

گوتم: ئەي پێغەمبەری خوا من بەردەوام بانگهێشتی دایکم دەکەم بۆ ئیسلام، بەلام ئەو رەتی دەکاتەوێه، ئەمرۆش بانگهێشتم کرد، بەلام قسەي پێگوتی که پێم ناخۆش بوو، توخوا داوا لە خۆي پەرۆردگار بکە دایکی ئەبو هورەیره هیدایەت بدرێت.

پێغەمبەری خوا فەرمووی: "خواپە گیان دایکی ئەبو هورەیره هیدایەت بدەي".

بە مزگیني دوعای پێغەمبەر ﷺ چوومەوێه.

کاتیەک هاتەوێه، گەیشتمە نزیک دەرگا، دەبینم داخراوێه، دایکم گویي لە دەنگي پێم بوو، گوتی: لە شوێنی خۆت بۆستە ئەبو هورەیره.

گویم لە دەنگي ئاوڕشتن بوو... ئەبو هورەیره دەلێت: خۆي شوش و پۆشاکي لەبەر کرد و سەرپۆشی کردەسەری و دەرگای کردەوێه.

^(١) ترمذي (٢٦٨١) گێڕاوەتیەوێه، ئەلبانی لە (سنن الترمذي - ٢٩٠٧) بە سەحیحی داناه.

^(٢) ابن حبان (٦٨٨٢) گێڕاوەتیەوێه، الحاكم (٤٤٨٥) بە سەحیحی داناه، ذهبی و حافظ لە (الفتح ٤٨/٧) و الالبانی لە (الصحيحه ٦٨٨٢).

پاشان گوتی: ئەي ئەبوھورەیرە! شەھد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمدا عبده ورسوله. به گریانى خۆشییەو و گەپامەو وە لای پېغەمبەرى خوا ﷺ. گۆتم: ئەي پېغەمبەرى خوا، مژدە بێت، پەرورەدگار دوعاکەي قبول کردی، دایکي ئەبوھورەیرە ھیدایەتی وەرگرت.

سوپاس و ستایشی پەرورەدگارم کرد. گۆتم: ئەي پېغەمبەرى خوا، دوعامان بۆ بکە من و دایکم لە لای بەندە باوەردارەکان خۆشەویست بین و ئەوانیش لای ئێمە خۆشەویست بن.

پېغەمبەریش فەرمووی: "خوايە گیان ئەو بەندە و دایکي، لای بەندە باوەردارەکان خۆشەویست بکە، باوەردارنیش لای ئەوان خۆشەویست بکە".

ئەبوھورەیرە دەلێت: ھێچ باوەردارێک نەبوو بمبینیت یان گوێی لێم بوو بێت، ئەو ھەر منی خۆشویستوو (۱).

ھەرودەھا دوعای مۆسڵمانبوونی بۆ ھۆزی دەوس کردوو:

وہك ئەبو ھورەیرە ﷺ دەگێرێتەو، دەلێت: طوفەیلی کوری عەمر ھاتە خزمەت پېغەمبەر ﷺ گوتی: ھۆزی دەوس بەھیلاکچوونە، یاخی بوونە و ئیسلامیان ناوێت، دوعایان لێ بکە.

خەڵکەکە وا گومانیان برد دوعایان لێ دەکات.

فەرمووی: "خوايە گیان ھیدایەتی دەوس بدەي و بیانھێنی" (۲).

بوخاری لە سەحیحەکەي، بەشیکی لەسەر ئەمە ناو (دوعای ھیدایەتدان بۆ بێ باوەردارەکان بۆ ئەوێ دڵەکانیان پەيوەست بن بە دینەو)

الحافظ دەلێت: وشەي (ليتألفهم - واتە: پەيوەستبوونی دڵەکانیان بە دین) لە تیگەیشتنی دانەرە، ئەمەش ئاماژەيەکە بۆ جیاوازیکردن لە نێوان ھەردوو باردا، چونکە پېغەمبەرى ﷺ ھەندیکجار دوعای لێ دەکردن، ھەندیک جاریش دوعای بۆ دەکردن.

لە باری یەکەمدا: کاتێک توندوتیژی و ئازاردانیان زیادی دەکرد، باری دووھمیش: کاتێک لە رق و کینیان ئەمین دەبوو، ئومیدی پەيوەستبوونیانی بۆ دەخواستن، وەك ئەوێ لە ھۆزی دەوس رویدا (۳).

(۱) موسلیم (۲۴۹۱) گێراوەتیەو.

(۲) بوخاری (۲۹۳۷) و موسلیم (۲۵۲۴) گێراوەتیانەو.

(۳) فتح الباری (۱۰۸/۶).

دڵخۆش دەبوو بە موسڵمانبوونیان و سوپاسی خوای لەسەر دەکرد:

ئەنەس ﷺ دەگێڕێتەوە و دەلێت: خزمەتکاریکی یەهودی، خزمەتی پێغەمبەری ﷺ دەکرد، نەخۆش کەوت، پێغەمبەر ﷺ سەردانی کرد و لەلای سەری دانیشت، پێی فرموو: "موسڵمان بە".

سەیرێکی باوکی کرد، کە لای دانیشیبوو، ئه‌ویش پێی گوت: بە قسەی باوکی قاسم بکە، جا موسڵمان بوو. پێغەمبەری خوا ﷺ ھاتە دەرەوە و فرمووی: "سوپاس بۆ ئەو خوایە (بەھۆی منەو) لە ئاگر رزگاری کرد"^(١).

پێشتریش دڵخۆشی پێغەمبەر ﷺ بە موسڵمانبوونی عەدی کوپی حاتەم و عیكریمە ی کوپی ئەبو جەھل باس کراوە.

لەوانە ی دئی پی خۆش دەبوو:

لە حویطبی کوپی عبدالعزی دەگێڕێتەوە کە دەلێت: کاتێک پێغەمبەری خوا ﷺ لە سالی رزگارکردنی مەككە ھاتە مەككە، زۆر ترسام، لە مال دەرچووم، منداڵەکانم ھەر یەكە ی لە شوێنێکی پارێزراو دانا.

چوومە لای باخچە ی عەوف، لەو ی بووم، کاتێک ئەبو زەری غیفاریم بینی، پێشوتریش لە نێوانماندا دۆستایەتی ھەبوو، کاتێک بینیم لە دەستی ھەلاتم.

گوئی: باوکی موخەممەد

گوتم: بە ئی

گوئی: چیتە؟

گوتم: ترس.

گوئی: ھیچ ترسێکت لەسەر نییە، تۆ لە پاراستنی خوای ﷻ دای.

گەرنامەوہ بۆی و سەلامم لێکرد.

گوئی: بڕۆ مائەوہت.

گوتم: بۆ دەتوانم بچمەوہ مائەوہ؟ سویند بەخوا نەمدەزانی کە بە زیندوو یەتی دەچمەوہ مائەوہ تا نەمکوژن، یان بێنە سەر مالم بیانکوژم، منداڵەکانیشم ھەر یەكە و لە شوێنێکدان.

گوئی: بڕۆ منداڵەکان لە یەك شوین کۆ بکەرەوہ، منیش ھەتا مائەوہ لەگەڵت دیم.

لەگەڵم ھات، لە رێگادا ھاواری دەکرد، حویطب پارێزراوہ و ھەلئایەت.

^(١) بوخاری (١٣٥٦) و أبو داود (٣٠٩٥) گێراوہتیانەوہ، زیادەکە ھی أبو داودە.

پاشان ئەبو زەر چوو لە پيغەمبەر و ئەمەى پى ٲاگە ياند، ئەوئش فەرمووى: "ئەى ھەموو خەلگ ٲارٲزاو نىيە؟ تەنيا ئەوانەى من فەرمانى كوشتنم بۆ دەرکردون؟"

گوئى: دلتيا بووم، مندالەكانم ھىنانەو ھەمالەو، پاشان ئەبو زەر گەرايەو ھەلام. پىي گوتم: ئەى باوكى موھەد تاكەى؟ بۆ كوئى؟ لە زۆر شوئندا تۆ پيشەنگ بووى، خىرى زۆرت لە دەستچوو، خىرى زۆريش ماو، بۆ ٲاى پيغەمبەرى خوا ﷺ موسلمان بە، سەلامەت دەبىت.

پيغەمبەرى خواش ﷺ لە ھەموو خەلگ باشترە، لە ھەمويان نەرم و نىانتەرە، شەرەفى ئەو شەرەفى تۆيە، گەورەيى ئەو گەورەيى تۆيە. منيش گوتم: لەگەل تۆ ديم.

لەگەلى رۆيشتم تا گەيشتمە خزمەت پيغەمبەرى خوا ﷺ لە شوئنيك بوو بەناوى بطحاء ئەبو بەكر و عومەريش ﷺ ٲاى بوون، لە ٲاى سەرى و ھەستام و سەلامم لىكرد، و ھەلامى سەلامى دامەو، گوتم: أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أنك رسول الله. پيغەمبەرىش ﷺ فەرمووى: "سۆٲاس بۆ ئەو خوايەى ھىدايەتى داى."

دەلئت: پيغەمبەرى خوا ﷺ بە موسلمانبوونم دلخۆش بوو، لە پاشاندا لە شەرەكانى حونەين و تائيف لەگەلیدا بەشداربووم، لە دەسكەوتەكانى حونەين ١٠٠ حوشتري ٲىدام^(١).

رئىئوئنى دەکردن بۆ خووشوشتن دواى موسلمانبوونيان:

قەيسى كوپى عاصم ؑ دەگيرٲتەو ھە موسلمان بوو، پيغەمبەر ﷺ فەرمانى ٲىكرد بە ئاو و سىدر خۆى بشوات^(٢).

ئەبو ھورەيرە دەگيرٲتەو ھە شامەى كوپى ائال موسلمان بوو، پيغەمبەرى خوا پىي فەرموو: "بۆن ببەنە ٲاى ديوارى نەوئى فلان، پىي بلئن خۆى بشوات"^(٣).

ئەمە بەلگەيە لەسەر ٲىويستبوونى خووشوشتن لەكاتى موسلمانبووندا، ھەندىك لە زانايان ئەمە لەلايان واجبە، زۆرەشيان بە سوننەتى دادەنئن.

ترمذى دەلئت: زانايان بۆ ٲياو بە سوننەتى دادەنئن، كە دواى موسلمانبوونى خۆى و جلەكانى بشوات^(٤).

(١) المستدرک على الصحيحين للحاکم (٦١٣٠).

(٢) أبو داود (٣٥٥) و ترمذى (٥٥٠) گىراو ھەتەو، ئەلبانى لە (الرواء) بە سەحىحى داناو (١٢٨).

(٣) ئەحمەد (٧٩٧٧) گىراو ھەتەو، لە (الرواء) بە سەحىحى داناو (١٦٤/١).

(٤) سنن الترمذى (٥٠٢/٢)، تحفة الأحوذى (١٤٠/٢).

فیری حوکمە شەرعییەکانی دەکردن، فەرمانی پێ دەکردن دەستبەرداری پیسییەکانی نەفامی بن:

ئەبو مالکی ئەشجعی لە باوکییەو دەگیرێتەو و دەلێت: هەر کە سێک موسڵمان بوایە، پێغەمبەر ﷺ فێرە نوێژی دەکرد، پاشان فیری دەکرد ئەم چەند وشەیە بلێت: "خوایە گیان، لێم خۆش بی، رەحەم پێ بکە، هیدایەت بەدە، سەلامەت بکە، رزق پێ ببخەشی" ^(١).

عەئیمی کۆری کلب لە باوکییەو، ئەویش لە باپیرییەو، دەگیرێتەو: کە هاتە لای پێغەمبەر ﷺ و گوتی: موسڵمان بووم. پێغەمبەریش ﷺ پێی فەرموو: "موی بێ باوەری لەخۆت لابێ و خۆت سوننەت بکە" ^(٢).

موسڵمانبوونی لە پیش هەموو کاریکی دیکەو دادەنا: بەرراء ﷺ دەگیرێتەو و دەلێت: پیاویکی دەمامکدار بە ئاسن ^(٣) هاتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ گوتی: ئەو پێغەمبەری خوا، جەنگ بکەم یان موسڵمان بم. فەرموی: "موسڵمان بە، پاشان جەنگ بکە".

موسڵمان بوو، پاشان شەری کرد تا کوژا. پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموی: "کردهوێکی کەمی کرد، پاداشتیکی گەورە وەرگرت" ^(٤).

لەو فەرموودەیەدا دەرەکەوێت: کە پاداشتی گەورە بە ئەنجامدانی کاریکی ئاسان بە هۆی بەخشندەیی خۆی گەورە بە دەست دەکەوێت ^(٥). دەگوتریت ئەم پیاوێ عەمپی کۆری ثابتی وەقش بوو. ئەبو هورەیرە ﷺ دەگیرێتەو و دەلێت: بۆیان باسکردووم، پیاویک چۆتە بەهەشت هەرگیز نوێژێک چیبە نەیکردووە.

خەڵکە نەیان ناسی و پرسسیاریان کرد: ئەو کەسە کییە؟ دەلێت: ئوصەیرمی کۆری عبدالاشهل: یان عەمپی کۆری ثابتی وەقش. حصین دەلێت: بە مەحمودی کۆری لوبەیدم گوت: حالێ ئوصەیرم چۆن بوو؟

^(١) موسلیم (٢٦٩٧) گێراوەتیەو.

^(٢) أبو داود (٣٥٦) گێراوەتیەو، ئەلبانی لە (الارواء) بە سەحیحی داناو (٧٩)

^(٣) ئەمە ناماژەیکە لە پێچانی دەم وچاوی خۆی بە نامیزی جەنگ.

^(٤) بوخاری (٢٥/٦) گێراوەتیەو.

^(٥) فتح الباری (٢٥/٦).

گوتهی: پيشووتر ئيسلامی رەت دەکردهوه، کاتێک شەپی ئوحد هات، پيغمبەری خوا ﷺ هاتە ئوحد، ئيسلامی بۆ پوون بۆوه، موسلمان بوو.

دەستی کردە شمشیرەکهی، تا هات و چووه ریزی خەلکەکه، شەپی کرد، تاوهکو به برینداری کهوت.

ئینجا پیاوانی نهوهی عبدالاشهل دەستیان کرد به کۆکردنهوهی کۆژاوهکانیان، تاگەيشتنه سەری، گوتهیان، به پاستی ئەمە ئوصەیرمه، بۆچی هاتووه، ئیمه به جیمان هیشت ئەو بی باوه پ بوو.

لێیان پرسى بۆچی هاتووی: سۆزت بۆ خزمکانت هەبووه یان ئاره زووت بۆ ئيسلامه؟ گوتهی: به لگو ئاره زوو و مه بستم ئيسلامه، باوه پرم به خوا و پيغمبەرەکهی هینا، پاشان دەستمکرده شمشیرەکه م و به یانی زوو له گەڵ پيغمبەر ﷺ دەرچووم، شەپم کرد تا بریندار بووم.

زۆری پینه چوو تا له ناو دەستیان مرد، بۆ پيغمبەری خوا ﷺ باسیان کرد، فەرمووی: "به پاستی ئەو له ئەهلی به هشته"^(١).

که سانیکی له گەڵ تازه موسلمانەکان دەنار بۆ نهوهی فیری کاروباری دینیان بکات: ئەهەس ﷺ دهگێرێتهوه و دهلێت: نوێنەری هەریه که له هۆزهکانی (رعل، نکوان، عصیه و بنو لحيان) هاتنه خزمەت پيغمبەر ﷺ، رایانگەيانده که موسلمان بوونه، داوای یارمهتیاان کرد بۆ هۆزهکانی خویان.

پيغمبەری خوا به هفتا کهسی ئەنسای یارمهتی بۆ ناردن. ئەهەس دهلێت: ئیمه ناومان نابوون مامۆستایانی قورئان، به پوژ داریان کۆده کردهوه و دهیانفروشت و به پاره که یارمهتی هەژارانیاان دەدا، به شهویش نوێژیاان دهکرد و قورئانیاان فیره خەلک دهکرد^(٢).

مهلب دهلێت: سوننهتی پيغمبەرە، یارمهتی بۆ شوینی پتویست بنیڕیت، بهوهی له لایهتی، پيشه وایانی دواي خویشی کاریان له سەر ئەم بهرنامهیه کردووه^(٣).

^(١) ئەحمەد (٢٣١٢٣) گێژاوهتییهوه، ابن حجر له (الاصابة) به (حسن)ی داناوه ٥٠١/٤.

^(٢) بوخاری (٣٠٦٤) و موسلیم (٦٧٧) گێژاوهتیانهوه.

^(٣) شەرحی (ابن بطلال) له سهحیحی بوخاری (٢٩٠/٩)

بە پەرۆش بوو بۆ جیگیر بوونیان لەسەر دین، هەرشێک لە دین ساردی بکەربانەوه، لێی دوور دیکردنەوه:

عائیشە رضی اللہ عنہا دەفرمویت: پرسیارم لە پێغەمبەر ﷺ کرد کە ئایا دیواری دەوری کەعبە بە شێکە لە کەعبە؟

فرمووی: "بەلێ".

گوتم: بۆچی نەیانخۆستۆتە ناو کەعبە؟

فرمووی: "قەومەکت پارە ی ئەم کارەیان نەبوو".

گوتم: ئەو بۆچی دەرگا کە بەرزە؟

فرمووی: "خەڵکە کە وایان لێکردبوو، بۆ ئەوەی هەر کەسێکی بیانە وێت ببینە ئوردەوه و هەر کەسێکیشیان نەوێت رێگریان لێ بکەن".

پاشان فرمووی: "ئەو عائیشە، کە خەڵکەکت نزیک نەبوونایە لە سەر دەمی نەفامی، فرمانم دەکرد کەعبە تێک بدەن، ئەو بەشە لە دەرەویە دەمخستەوه ناوی، دەرگاشم ئەوی دەکردەوه، دوو دەرگاشم بۆ دەکرد، دەرگایە کە لە رۆژەلات و دەرگایە کە لە رۆژئاوا، دەمگەیندەوه سەر بناغەی ئیبراھیم (عليه السلام)".

لە گێڕانەوه یەکی تر دا هاتووە: "کە خەڵکەکت پەیمانیان نوێ نەبووایە، دەترسێم دلایان هەلگەڕێتەوه..".

لەوانە یە تێکدانی کەعبە توشی دوو دلایان بکا، بەهۆی هێنانی شتیکی نوێ بۆ ناو ئاینیان لەوانە یە شەیتان توشی وەسوەسەیان بکات.

پێغەمبەری خوا ﷺ دەویست ئەوان دلایان پەیوەست و جیگیر بێت لەسەر ئیسلام، دەترسا بە تێکدانی کەعبە دلایان لەمە بپنجیت، پێی باشتربوو واز لەم کارە بهێنیت.

فرمان پێکردن بە خەڵکە کە بەوەی تەواف بە دەوری هەموو کەعبە بکەن سەلامەتەرە بۆ حاڵی خەڵکە کە و بۆ چاکسازی دینیان، خۆ پارچەکانی تری کەعبە بۆ لای یە ک بهێندرێنەوه و دروست کردنەوهی سەر لەنوێ نە واجە و نە روکنی شەریعەتە، ئەوەی پێویستە خەڵکە کە تەواف بکەن بە هەموو کەعبە، ئەم کارەش چۆن کراوە دەکری هەر ئەو ها بێت ^(٢).

^(١) بوخاری (١٥٨٣) و موسلیم (١٣٣٣) گێڕاوەتیانەوه.

^(٢) المنتقی شرح الموطأ (٢٨٢/٢).

لە سوودەکانی ئەم فەرموودەیە:

- نەکردنی هەندیک کاری بژاردە، ئەمەش لەبەر ترسی حاڵی نەبوونی هەندیک خەڵک لەو کارە بژاردانە.
- بەرپرس واز لە وێستانە بھێنیت کە لەوانەیە خەڵک نەکوێیان لێ بکات، یان زیانی دین و دونیای لێ دروست بێت.
- پەیوەستکردنی دلایان بە دین، کاریکی واجبە.
- کاری گرنگتر پێشبخزیت، مەبەست لە گرنگتر وەلانی خراپەکاری و ھێنانی چاکەکارییە، ئەمە لە کاتی کە گەر ھەردوو کارەکە لە یەکتەری گیربوون، پێویستە خراپە دوور بخزیت، ھەر کاتی کیش لە دووربوونی خراپە دلتیابوون، ئەو کات باشترە کاری چاکە و بەرزوھندی ئەنجام بدریت.
- گفتوگۆی پیاو لەگەڵ خێزانەکەیی لە کاروباری گشتیدا.
- پەرۆشی ھاوھەڵان لە جێبەجێکردنی فەرمانەکانی پیغمبر ﷺ.

سوودیک:

ابن کثیر رحمہ اللہ دەفەرمویت: ئێبێن زوبیر لەسەر ھەمان شێوھە، کە عائیشەیی پوری ھاوالتی پێدابوو، بنیاتی ناوھ، خوای گەرە پاداشتی بداتەوھ.

کاتیک لە سالتی ھەفتا و سێ ھەجایی کوپی یوسف بەسەریدا زال بوو، دیواری باکووری تیکدا و دیوارەکەیی وەکو جاران ھێنایەوھ دەرەوھ، بەردەرەشەکەش کە شکابوو، خستییە ناو دیواری کەعبە، دەرگاکی ھەشی بەرز کردەوھ، دەرگای رۆژئاوایی داخست، بەم شێوھە ماوھتەوھ تا ئیست.

ئەم کارەیی بە فەرمانی عەبدولمەلیکی کوپی مەروان ئەنجامدا، ئەویش فەرموودەکەیی پێ ئەگەشتبوو، کاتیکیش فەرموودەکە پێگەشت، گوتی: گەر ئەم فەرموودەییەم پێ بەگەشتبایە، ھەر لەسەر بونیادی کوپی زوبیر دەمھێشتەوھ و دەستکاریمان نەدەکرد.

ئێبێن مەنسور ویستی لەسەر ھەمان شێوھە ئێبێن زوبیر بونیادی بنیتەوھ، لەمەدا راویژی بە مالیکی کوپی ئەنەس کرد، ئەویش گوتی: من پێم خۆش نییە پادشاگان بە گوێرەیی رای خۆیان یاری بە دروستکردنی بکەن، ئەمە بە پێی بۆچوونی ئێبێن زوبیر بوو،

ئه‌مه‌ش به‌پنی بۆچوونی عه‌بدولمه‌لیکی کوپی مه‌پوان، یان یه‌کیکی تر بۆچوونیکێ تری مه‌یه، خوای په‌روه‌ردگاریش ﷻ زاناتره ^(١).

جابری کوپی عه‌بدوللا ﷺ ده‌گیریته‌وه، که عه‌بدوللای کوپی ئوبه‌ی گوتی: سویند به‌خوا بگه‌ڕیتنه‌وه مه‌دینه، ئه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتدار و به‌پیز و پیاو ماقووله‌ ده‌بیّت، بی ریز و بیده‌سه‌لاته‌کان له‌ شار ده‌ریکات. ئه‌م هه‌واله‌ گه‌یشه‌ پیغمبر ﷺ، عومه‌ر هه‌لسا و گوتی: ئه‌ی پیغمه‌بری خوا ریم پی بده له‌ ملی ئه‌م دووپوه‌ بده‌م.

پیغمه‌بری خوا ﷺ فرمووی: "وازی لی بینه، با نه‌لین موحه‌مه‌د هاوه‌لانی خۆی ده‌کوژیت" ^(٢).

جابری کوپی عه‌بدوللا ﷺ ده‌گیریته‌وه، ده‌لێت: پیاویک له‌ (جه‌عرانه) هاته‌ خزمه‌ت پیغمه‌بری خوا ﷺ، که له‌ (حونه‌ین) گه‌رابوونه‌وه، له‌ناو جلی بیلال زیوی تێدابوو، پیغمه‌بری خوا ﷺ ده‌ریده‌هێنا و ده‌یبه‌خشییه‌ خه‌لک، یه‌کیک گوتی: ئه‌ی موحه‌مه‌د دادپه‌وه‌ر به‌.

فرمووی: "هاوار بۆ تۆ! گه‌ر من دادپه‌وه‌ر نه‌بم کی دادپه‌روه‌ره‌؟ گه‌ر من داد په‌روه‌ری نه‌که‌م، به‌راستی له‌ ناوده‌چی و ناویمێد ده‌بی."

عومه‌ری کوپی خه‌تتاب ﷺ فرمووی: لیم گه‌پێ ئه‌ی پیغمه‌بری خوا، ئه‌م دووپوه‌ بکوژم، ئه‌ویش فرمووی: "په‌نا به‌خوا ده‌گرم، خه‌لک بلێن من هاوه‌لانی خۆم ده‌کوژم".

نه‌وه‌ی ﷺ ده‌لێت: له‌مه‌دا نه‌رمونیانی پیغمه‌بر ﷺ ده‌رده‌که‌وێت.

له‌م فرمووده‌یه‌دا ئه‌وه‌ی تێدایه، که هه‌ندیک کار نه‌کریت و ئازام له‌سه‌ر هه‌ندیک خراپه‌ بگیریت، ئه‌مه‌ش نه‌وه‌ک له‌سه‌ر ئه‌م خراپه‌یه‌ شتی گه‌وره‌تر دروست بیّت.

پیغمه‌بر ﷺ دلی خه‌لکی بۆلای یه‌کتر په‌یوه‌ست ده‌کرد، له‌سه‌ر قسه‌ی ره‌قی ده‌شته‌کی و دووپوه‌کان ئازامی ده‌گرت، ئه‌مه‌ش له‌ پیناوه‌یه‌زکردنی ده‌سه‌لاتی موس‌لمانان و ته‌واوکردنی بانگه‌وازی ئیسلام و دامه‌زراندنی باوه‌ر له‌ دلی تازه‌ موس‌لمانبووه‌کان، هه‌روه‌ها راکێشانی دلی خه‌لکانی تر بۆ ئیسلام، بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ش مال و سامانی زۆری پی ده‌دان.

^(١) البداية والنهاية (٢٧٥/٨).

^(٢) بوخاری (٤٩٠٥) و موس‌لیم (٢٥٨٤) گێراوه‌تیانه‌وه.

قازی ده لیت: زانیان جیاوازیان له سه ره وهی ئایا حوکمی چاوپۆشین له و که سانه له ئیستادا ماوه، شه پیا له گهل ناکریت، یا خود ئه مه له گهل هاتنی ئیسلام و دابه زینی ئه م ئایه ته نه سخ بۆوه ﴿جَهْدِ الْكُفَّارِ وَالْمُنَافِقِينَ وَأَغْلَظْ عَلَيْهِمْ﴾ التوبة: ۷۳ واته: دژی کافرو دوو پوه کان بجه نگه و تی بکۆشه.

ده گوتریت: گه دوو پوه بیان ده رنه خه ن، ئه و کات لییان ده بوردری، گه ده ریا نضست ده کوژدین^(۱).

که سی دوو پوه گه ربی باوه پی و دوو پوه یه که ی ده رنه خات، له حوکمی ئونیا دا وه ک بی باوه پ مامه له ی له گهل ناکریت، به لکو مامه له ی موسلمانانی له گهل ده کریت، مال و خوینی به راگ یاندنی موسلمان بوونی هه رام ده کریت، ئه مه ش ئه و قه لغانه یه که خوی گه وره له قورئان باسی کردوه: ﴿اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ المنافقون: ۲

واته: ئه وانه سویندی درۆیان کردوه به قه لغانی خویان و به و هۆیه وه به ربه ستی خه لکیان کردوه له رییازی خوا، به پاستی ئه وه ی ئه وان ده یانکرد، کاریکی زۆر ناپه سه ندو نابه جی بوو.

پیشه و شافیعی ﷺ ده فره مویت: له باره ی کوشتن - خوا زاناره - واته وازه یتان له کوشتنیان، به رده و امیش به وه ی ده ریا نضستوه هه ر حوکمی باوه پیا به سه ردا جیبه جی ده کریت.

به م پیشه ش خوی گه وره به زانیانی نه یتیان و پیچه وانه ی ئاشکرا کردنی باوه پیا شوینی هه ره خواره وه ی له ناو ئاگر بۆ داناوون^(۲).

ابن کثیر ده لیت: بۆیه ضحاک ی کوری مزاحم به م شیویه ده یخوینده وه "اتخذوا إيمانهم جُنَّةً"، واته باوه پیه تانی ئاشکرایان ده کرده قه لغانی خویان بۆ خۆپاراستن له کوشتن، جمهوری قورئان خوینانیش به ﴿أَيْمَانَهُمْ﴾ ده خویننه وه، واته سویند خواردنیان^(۳).

دوو پوه کان سه رباری به هیزی بی باوه پیا، حوکمی هه لگه پاوه کانیا ن له سه ر جیبه جی نابیت، به لکو له دونه دا حوکمی موسلمانیا ن له سه ر جیبه جی ده بیت.

(۱) شهرحی نه وه ی له سه حیحی موسلیم (۱۳۹/۱۶).

(۲) أحكام القرآن (۲۹۹۳۰/۱).

(۳) تفسیری ابن کثیر (۱۵۰/۸).

ئەبو سەعیدی خوری ﷺ دەگێڕێتەو و دەلێت: لە کاتی کدا ئیمە لە خزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ بووین، دەسکەوتی دابەش دەکرد، پیاویکی نەوێی تەمبەم هات و گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا دادپەرورە بە، فەرمووی: "هاوار بۆ تۆ! گەر من دادپەرورەم کێ دادپەرورە؟ گەر من داد پەرورە نەکم، بەراستی لە ناودەچی و ناوێد دەبی."

عوەمر گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا روخستەم بدە لە ملی بدەم، فەرمووی: "لێی گەپ، کۆمە لە کەسانێکی هاوێلی پەیدا دەبن، هەر کەسێک لە ئێوە نوێز و رۆژووی خۆی لە بەرچاودەکەوێت لە بەر نوێز و رۆژی ئەوان، قورئان دەخوێنن لە گەرویان تێپەر ناگات، وەك چۆن تیر لە لاشە ی نێچەر دەردەرچێت، بەم شێوەیە لە دین دەردەچن"^(١).

لە گێڕانەوێکی تردا: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: "فەرمانم پێ نەکراوە دلی خەلکی کون بکەم و سینگیان شەق بکەم"^(٢).

لە گێڕانەوێکی تردا: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: "پەنا بە خوا دەگرم، خەلک بڵێن من هاوێلانی خۆم دەکوژم"^(٣).

ئێبن حەجەر دەلێت: فەرمایشتی کە دەلێت "هاوێلانیکی پەیدا دەبن..." ئەوێ دیارە ھۆکاری وازھێنان لە کوشتنی بەھۆی ئەوێ کەسانێک بەو سیفەتانە لەو پەیدا دەبن، بەلام ئەمە ئەو ناگەنیت دەست لە کوشتنی ھەلبگیریت لەگەڵ ئەوێ دژایەتی بۆ پێغەمبەری ﷺ ئاشکرا کردووە، بەلکو وەك بوخاری بۆی چوووە لە بەر پەيوەستکردنی دڵەکانیان بوو بە دین، وەسفی کردوون کە لە بینداری زیادەپۆیی دەکەن، گەر روخستەتی کوشتنی بدابان، دەبوو ھۆی دوورکەوتنەوێ ھەندێک خەلک لە ھاتنە ناو ئیسلام^(٤).

ھەریەکیک لەوان موسلمان بوایە دلیانی بە پیدانی سامان و مامەڵە ی جوان پەيوەست دەکرد بە دین: ئەنەسی کوپی مالیک ﷺ دەگێڕێتەو و دەلێت: ھەر داوایەك لە پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ ھاتنە ناو ئیسلام کرابێت، پێی بەخشیووە.

پیاویک ھاتە خزمەتی، ئەویش مێگە لە مەپێکی بەقەد نێوان دوو چیا پێدا، گەپایەو ھەر داوایەك لە خۆی و گوتی: ئەی ھۆزە کەم موسلمان بن، چونکە بەراستی موخەمەد بەخششێک دەبەخشیت کە ھەرگیز لە ھەزاری ناترسیت^(٥).

^(١) بوخاری (٣٦١٠) و موسلیم (١٠٦٤) گێراوەتیانەو.

^(٢) بوخاری (٤٥٥١) و موسلیم (١٠٦٤) گێراوەتیانەو.

^(٣) موسلیم (١٠٦٣) لە جابری کوپی عەبدوللا گێراوەتیانەو.

^(٤) فتح الباری (٢٩٣/١٢).

^(٥) موسلیم (٢٣١٢) گێراوەتیانەو.

ئەنەس دەلالت: گەر پياويك له پيڤاواي مالى دونيا ببوايه موسلمان، هەر كه موسلمان ده‌بوو، ئيسلام له‌لای له هه‌موو دونيا و ئه‌وه‌شی له دونيادا هه‌يه خۆشه‌ويستر ده‌بوو^(١).
مه‌به‌ست له‌مه: سه‌ره‌تا موسلمانبوونی خۆي به‌ مالى دونيا ده‌رده‌خست، نه‌وه‌ك به‌ دلى، به‌لام پاشان به‌ به‌ره‌كه‌تى پيغمبر ﷺ و نوري ئيسلام، زۆر له‌سه‌ر ئه‌م حاله‌ نه‌ده‌مايه‌وه‌ تاوه‌كو خواي گه‌وره‌ سينگي بۆ باوه‌ري راسته‌قينه‌ ده‌كرده‌وه‌، باوه‌ري ده‌چووه‌ ناو دلى، ئه‌و كات باوه‌ري له‌ لای له دونيا و ئه‌وه‌ی له دونيادا هه‌يه خۆشه‌ويستر ده‌بوو^(٢).

بۆيه ده‌يه‌خشييه‌ ئه‌و كه‌سانه‌ی دودل‌بوونايه‌ يان باوه‌ريان لاواز ببوايه‌، وه‌ك ده‌فه‌رمويت ﷺ "بۆئه‌وه‌ی دليان په‌يه‌وست بكه‌م، ده‌به‌خشمه‌ قورپه‌يش، چونكه‌ ئه‌وان هه‌يشتا له‌ سه‌رده‌می نه‌فامي نزيك"^(٣).

گه‌ر ترسي هه‌ببوايه‌ ئازار بگريز، فه‌رماني پيڤه‌كردن موسلمانبوونی خويان بشارنه‌وه‌:
ئه‌بوزه‌ر ﷺ ده‌گيڤرت‌ه‌وه‌ و ده‌لالت: من پياويك بووم له‌ هۆزي (غيفار)، پييان راگه‌ياندين كه‌ كه‌سيك په‌يدا بووه‌ له‌ مه‌كه‌كه‌ بانگه‌شه‌ي پيغمبره‌يه‌تى ده‌كات.
به‌ براكه‌م گوت: بپۆ لای ئه‌و پياوه‌ و قسه‌ی له‌گه‌ڵ بکه‌ و هه‌واله‌كه‌شم بۆ بينه‌وه‌.
رؤيشت، ئه‌وی بينی و گه‌رايه‌وه‌.
گوتم: ها چيت لایه‌؟
گوتی: سويند به‌خوا پياويكم بينی فه‌رماني به‌ چاكه‌ ده‌كرد و ريڤگري له‌ خراپه‌ ده‌كرد.
پيتم گوت: دلم ته‌واو به‌ قسه‌كانت ئاوی نه‌خواردۆته‌وه‌.
توره‌گه‌يه‌ك و گۆچانيك به‌ ده‌ستگرت و به‌ره‌و مه‌كه‌كه‌ رؤيشتم، وامكرد كه‌ ناياناسم، پيئشم خۆش نه‌بوو پرسيار له‌باره‌يه‌وه‌ بكه‌م و ئاوی زه‌مزه‌م بخۆمه‌وه‌ و له‌مزگه‌وت داابينشتم.

عه‌لی به‌لامدا تيپه‌ري و گوتی: پيی ده‌چي ئه‌م پياوه‌ غه‌ريبه‌ بيّت.
گوتم: به‌لێ.
گوتی: وه‌ره‌ له‌گه‌لم بۆ ماله‌وه‌.
له‌گه‌لێ رؤيشتم، پرسيارى له‌باره‌ی هه‌يچ شتيك لينه‌كردم و منيش هه‌يچ پي نه‌گوت.

(١) موسليم (٢٣١٢) گيڤراوه‌تبه‌وه‌.

(٢) شه‌رحي نه‌وه‌ی له‌ سه‌حيحي موسليم (٢١/٨).

(٣) بوخاري (٢١٤٦) و موسليم (١٠٥٩) گيڤراوه‌تيانه‌وه‌.

كاتێك بەيانيم كردهوه، زوو بەرەو مزگەوت رۆشستم، لەبارەى ئەو پرسىارم نەكرد و كەسێش هېچى پى نەگوت.

عەلى ديسان بەلامدا تێپەرى وگوتى: ئىستا كاتى ئەوێه ئەم پياوێه مالى خۆى پى برانیتەوه^(١).

گوتم: نەخێر

گوتى: لەگەڵم وەرە.

لەگەلى رۆشستم، پرسىارى لەبارەى هېچ شتێك لێنەكردم و منیش هېچم پى نەگوت.

تا رۆژى سێهەم بەم شتێهە بوو، عەلى بەهەمان شتێهە گەرايەوه، لەگەلى رۆشستم، ئەمجارە گوتى: ئايا لەبارەى خۆت هېچم پى نالیت كە چى تۆى هیناوتە ئەم شارە؟ پىم گوت: گەر هەواڵم بشاریتەوه، بۆت باس دەكەم.

گوتى: وا دەكەم.

پىم گوت: پیمان راگەيانداوێه پياوێك لێرە بانگەشەى پێغەمبەرەيتى دەكات، براكەم نارد تا قسەى لەگەڵ بكات، گەرايەوه لام، بەلام دڵم ناوى نەخواردەوه، وىستم بەخۆم بيبينم.

گوتى: بەپاستى تۆ رێگات راست كردووه، لەسەر حەقى، ئەو پێغەمبەرى خوايە ﷺ گەر بەيانیت كردەوه بەدوامدا وەرە، تا بەدواى مندا دیتە ژوورەوه، گەر كەسێكم بىنى مەترسى لەسەر تۆ هەيە، من جيا دەبمەوه دەچمە لای دیوارەكە خۆم بە نەعلەكە دەخافلێنم، تۆش بڕۆ. رۆشت و منیش لەگەلى رۆشستم، ئەو چووێه ژوورە و منیش لەگەلى چووێه ژوورە بۆ خزمەت پێغەمبەر ﷺ.

پىم گوت: ئىسلامم بۆ باس بكە.

بۆى باس كردم و لە شوێنى خۆم موسلمان بووم^(٢).

پى فەرمووم: "ئەى ئەبو زەر، ئەم بابەتە بشارەوه، بگەڕۆێه شارەكەى خۆت، هەر كاتێك زانیت ئێمە ئاشكرابووين، وەرەوه".

گوتم: سوێند بەو كەسەى تۆ بە حەق رەوانە كردووه، لەناوایندا هاوار دەكەم^(٣).

(١) واتە: ئەو ماله بناسیتەوه كە وەك مالى خۆیتى، مەبەست لە میواندارىكردنیهتى.

(٢) وەك ئەوێه نیشانەكانى پێغەمبەرەيتى زانى بیت، كاتێك نیشانەكان هاتبە دى لە هاتنە ناو ئىسلام بوو دڵ نەبووه.

(٣) مەبەست ئەوێه، دەنگى لە نێوان بى باوەرەكان بەرز دەكاتەوه، چونكە زانى كە فەرمانى پێغەمبەر ﷺ لەسەر شارندنەوى دینەكەى، واجب نەبووه، بەلكو ترسى لەسەر ئەو هەبووه، ئەویش پى راگەيانداوێه كە ئەو هیزى هەيە، بۆیە پێغەمبەر ﷺ رێگای پێدا.

هاته مزگەوت و قورپەيشەكانيش لەوێ بوون، گوتی: ئەي خەلکی قورپەيش، من شايدەي دەدەم هېچ خوايەك نيبە جگە لە الله، شايديش دەدەم موخەممەد بەندە و نێردراوی خوايە.

گوتیان: بۆن بە گژ ئەم هەرزەکارە.. ئەم لە رێ لادەرە.
بۆم هاتن، ويستيان بمکوژن.

عەباس مني گرت، عەليش هات، رووي تێکردن و گوتی: هاوار بۆ ئێوە، پياويك لە نەوي غيفار دەکوژن، لە کاتيکدا رێگای باززگانی و بازارتان بەسەر غيفارەويە.
لێم گەپان.

کاتيک بەيانی هاتەو، گەپامەو هەمان شوێن و هەمان قسەي دوتنم دووبارە کردەو.
گوتیان: بۆن بە گژ ئەم لە رێ لادەرە.

ديسان بۆم هاتن، بە هەمان شێوەيە عەلي و عەباس هاتن و هەمان قسەيان کردەو.^(١)

فەرمانی بە عەمري کوري عەبسە کرد موسلمان بوونی خۆي بشاريتەو و بگەپيتەو ناو هۆزفکەي:
عەمري کوري عەبسەي سەلەمي دەگپيتەو و دەلێت: من کاتيک لە نەفاميدا بووم، وا گومانم دەبرد خەلک لە گومراييدان، لەسەر هېچ شتێک نينين و بتهکان دەپەرستن.
گويم لێ بۆو کەسيك هەيە لە مەککە هەندیک هەوالی لایە.
بە سواری و لاخ چوومە لای، پيغمبەر خوا ﷺ لەبەر ئازاردان و هێرشکردنە سەري خۆي شارەبوويەو.

هێواش و لەسەر خۆ بووم تا لە مەککە چوومە خزمەتي.

پێم گوت: تۆ کيی؟

فەرمووی: "من پيغمبەرەم"

گوتم: پيغمبەر چيیە؟

فەرمووی: "خوا رەوانەي کردووم".

گوتم: بۆچی رەوانەي کردووە؟

فەرمووی: بۆ گەياندنێ پەيوەندێ خزمایەتي و شکاندنی بتهکان و یەکتاپەرستنی کە هېچ هاويە شیکي نيبە."

پێم گوت: کێ لەم بارەيەو لەگەڵتە؟

فەرمووی: "ئازاد و بەندە".

^(١) بوخاری (٣٥٢٢) و موسليم (٢٤٧٣) گێراوەتيانەو.

ئینجا ئەوکات ئەبۆبەکر و بیلالی لەگەڵی بوون کە بپروایان پێ هێنابوو.

گوتم: من لەگەڵت دەبم.

فەرمووی: "ئەمڕۆ ناتوانی بیکە، حالی من و حالی ئەو خەڵکە نابینی کە لەگەڵمن، بەلام بۆ ناو هۆزەکەت، هەر کاتێک بیستت ئێمە دینەکەمان ناشکرا کردوو، وەرەوه لامان".

گەر پامەوه ناو قەومەکەم.

پێغەمبەری خوا ﷺ چوو مەدینە، منیش هەر لە ناو قەومەکەمدا بووم، بەدوای هەوالەکاندا دەگەریم، هەر کەسێک لە مەدینەوه هاتبا پرسیارم لێ دەکرد، تا کەسانێکی خەڵکی مەدینە هاتنە لام.

پێم گوت: ئەو پیاوێ هاتۆتە مەدینە چی کردوو؟

گوتمان: خەڵک بە پەله بۆلای دەچن، خەڵکەکی ویستیان بیکوژن بەلام نەیان توانی.

چوومە مەدینە و چوومە خزمەتی، گوتم: ئەو پێغەمبەری خوا دەمناسیوه؟

فەرمووی: "بەلێ تۆ ئەو کەسە لە مەککە هاتیە لام".

گوتم: ئەو پێغەمبەری خوا، ئەوێ خوای گەرە فێری تۆی کردوو و من نایزانم فێرم بکە؟ لەبارەوی نوێژەوه فێرم بکە.

فەرمووی: "نوێژی بەیانی بکە، پاشان نوێژ مەکە تاوهکو رۆژ هەڵدێت و بەرز دەبێتەوه، چونکە کاتێک هەڵدێت لەنیوان دوو قۆچی شەیتانەوه هەڵدێت، ئەوکات بێ باوەرەکان سوژدەیی بۆ دەبن.

پاشان نوێژ بکە، نوێژی ئەوکات شاھیدی بۆ دراوه و فریشتەکان ئامادەیی دەبن^(١)، تاوهکو سێبەر وەک پەم راست دەبێتەوه^(٢).

ئەوکات لە نوێژکردن بوەستە، چونکە ئەوکات ئاگری جەهەننەم خۆش دەبێت.

کاتێک سێبەر تێپەڕی، نوێژ بکە، چونکە نوێژی ئەوکات شاھیدی بۆ دراوه و فریشتەکان ئامادەیی دەبن، هەتا نوێژی عەسەر دەکەیت.

لەدوای عەسەر نوێژ مەکە، تا رۆژ ئاوا دەبێت، چونکە رۆژ لە نیوان دوو قۆچی شەیتان ئاوا دەبێت، ئەوکات بێ باوەرەکان سوژدەیی بۆ دەبن.

گوتم: ئەو پێغەمبەری خوا، لەبارەوی دەستنویژ قسەم بۆ بکە؟

(١) واتە: فریشتەکان ئامادەییان لە نوێژەکە هەیە، ژۆر نزیکە لە قبولیون و بەدەستھێنانی رەحمەت.

(٢) واتە: نە بەلای رۆژئاوا نە بەلای رۆژھەلات خوار نەبۆتەوه، لەو حالەتدا لە ناوھەستدا وەستاوه.

فەرمووی: "هەریەكێك لە ئێوه دەستتۆژی بگرت، غەرغەرە بکات و ئاوە لە لوتی وەربدات و بە لوت هەلیمژی، گوناھەکانی روو لە دەم و لوتی هەڵدەوەرێت. گەر دەموچاوی بەو شێوەیەى خوا فەرمانی پێکردووە بشوات، ئەوا گوناھەکانی لە لیواری ریشەکەى هەڵدەوەرێت.

دواتر کە دەستەکانی تا ئانیشکى دەشوات، گوناھەکانی لەگەڵ ئاوە لە پەنجەکانی هەڵدەوەرێت.

دواتر کە سەرى مەسح کرد، گوناھەکانی سەرى لە تالەکانی قژی هەڵدەوەرێت. دواتر کە پێیەکانی تا گۆزىنگى دەشوات، گوناھى قاچەکانی لەگەڵ ئاوە لە پەنجەکانی هەڵدەوەرێت.

گەر هەلسا نوێژ بکا، سوپاس و ستایشى خواى کرد بە سیفەتە جوانەکانى، دلى تەرخانکرد بۆ خوا، ئەوا گوناھەکانى لى لا دەچێت و وەك ئەو رۆژەى لىدیت کە لە دایک بوو.

مژدەى لىخۆشبوون لە گوناھى رابردووى پى ددان، هەروەها ئىسلام پێشە خۆى رەش دىکاتەو: حەبیبى کوپى ئەبو ئەوس دەلێت: عەمپى کوپى عاص بۆى گێرامەو و گوتى: کاتێک لەشەرى خەندەق تەواو بووین، پیاوانێکم لە قورەیش کۆکردنەو ئەوانەى پێگەى منیان دەزانی و گوێیان لە من دەگرت.

پێم گوتن: سوێند بەخوا دەزانن کە من رۆژ بە رۆژ پێگەى موخەممەد دەبینم هەر بەرز دەبێتەو، من شتێک لەو دەبینم کە ئێوه نایبینن.

گوتیان: چى دەبینى؟

گوتى: پێم وایە پەيوەندى بە نەجاشى بکەین، لەلای بىمىننەو، گەر موخەممەد بەسەرماندا زال بوو ئەوکات ئێمە لای نەجاشین، چونکە ئێمە لەژێر دەستى ئەو بین بۆ ئێمە باشترە ئەو کە لە ژێر دەستى موخەممەد بین.

گەر قەومى ئێمەش زال بوو بەسەریان، ئێمەش زانیمان، ئەوکات جگە لە هەوالى خێر هیچى دیکەمان بۆ ناییت.

گوتیان: بەراستى ئەمە رایەکی باشە؟

پێم گوتن: ئەوێ پێویستە بیکەینە دیارى بۆ ئەو بۆم کۆیکەنەو، باشترین شت بکریتە دیارى بۆ ئەو پێستى خوشکراو.

پێستىکى زۆرمان بۆ کۆکردەو، دەرچووین تا گەشتینە لای.

سویند بەخوا ئێمە هەر لای ئەو بووین، کاتیکی عەمپی کوپی ئومەیهی زەمەپی هات، پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ مەبەستی هەوال زانین لەبارە ی جەغفەر و هاوێلانی ناردبووی.

گوئی: هاته لای له ژوورهوه، پاشان رویشت.

به هاوێلانم گوئ: ئەمە عەمپی کوپی ئومەیهی، گەر بچمە لای نەجاشی، داوام لیکرد پێم بدات، کە پێی دام، له ملی دەدەم، گەر ئەم کارەم کرد، ئەو کات قورپەیش دەزانن کە من چیم کردوو، کاتیکی نێردە ی موخەمەد دەکوژم.

چوو مە لای وەك هەموو جارێ سۆژدەم بۆ برد.

گوئی: سلاو هاوێلێکم، ئایا هیچ دیارییهکت له ولاتی خۆت بۆ هێناوم؟

گوئم: بەئێ ئە ی پادشام، کۆمەلێکی زۆرم له پیستی خۆشکراوم بۆ هێناوی.

بۆم برد، زۆر لای جوانبوو.

پێم گوئ: ئە ی پادشام، ئیستا کە سێک له لای تۆ دەرچوو، نێردە ی دوژمنی ئێمەیه، پێم بدە تا بیکوژم، چونکە بەراستی ئەو پیاوێ باش و شەرفمەندەکانی ئێمە ی کۆشتوو.

تورپەبوو، پاشان به دەستی لێدانێکی له لوتیدا، وام گومانم برد لوتی شکا، گەر زەوی شەق بووبایه له ترسی ئەو دەرچوو مە ناوی.

پاشان گوئم: ئە ی پادشام، گەر زانییام پێت ناخۆشە هەرگیز ئەو داوایەم نەدەکرد.

گوئی: دەتوێت کە سێکت پی بدەم، کە نێردە ی پیاوێکە ئەو شەریعەتە گەرەیه ی هێناوێ کە موسا هێنابووی بۆ ئەوێ بیکوژی.

گوئم: ئە ی پادشام، ئەمە بەم شێوێه یه؟

گوئی: چیتە ئە ی عەمپ، ملکه چی من بکە و پەپرەوی ئەو بکە، سویند بەخوا ئەو له سەر حەقە، به سەر ئەو کە سانه شدا زال دەبێت کە دزایه تی دێکن، وەك چۆن موسا به سەر فیرعەن و دار و دەستەکە ی زال بوو.

گوئم: دەستت بێنە موبایعەت بکەم له سەر ئیسلام.

گوئی: بەئێ، دەستی درێژکرد و موبایعەم له سەر ئیسلام کرد.

پاشان گەرپامەوێ ناو هاوێلانم، رایە کەم گۆپا بوو، موسڵمانبوونم له هاوێلانم شاردهو.

دواتر به مەبەستی موسڵمانبوون گەرپامەوێ لای پێغەمبەری خوا ﷺ.

له رێگدا خالیدی کوپی وەلیدم بینی، له مەککەوێ دێهات، ئەم رووداوێ پێش فەتھی مەککە بوو.

گوئم: ئە ی باوکی سلیمان بۆ کوئی؟

گوئی: بەراستی کارەکە زۆر روون بۆتەو، سویند بەخوا ئەو پیاوێ پێغەمبەرە و دەچم موسڵمان دەبم، ئیتر تا کە ی؟

گوتم: سویند بە خوا منیش بۆ هیچ نەهاتووم تەنیا بۆ ئەوێ موسڵمان بێ.
 چوینە خزمەت پيغمبەری خوا ﷺ سەرەتا خالید چووە لای موسڵمان بوو بەیعتی پێدا.
 منیش نزیک بوومە، پيغمبەری خوا ﷺ دەستی بۆ من درێژ کرد.
 گوتم: ئەي پيغمبەری خوا بەیعتت پێ دەدەم بە مەرجێک لە گوناھەکانی پێشووترم خوش بیت.
 فەرمووی: "ئەي عەمەر بەیعتت بێدە، بەپاستی ئیسلام ئەوێ پێش خۆی رەش دەکاتەو، کۆچکردنیش پێشە خۆی رەش دەکاتەو".
 عەمەر دەلێت: سویند بە خوا من لە هەموو کەس بە شەرمتەر بووم لە بەرامبەر پيغمبەری
 خوا ﷺ، چاوەکانم لە دیتنی پيغمبەر خوا تێر نەدەبوو، لەبەر شەرمکردن لێی، نەمتوانی
 زۆر تەماشای بکام تاووەکو گەراپەووە خزمەت پەروەردگاری.
 مژدەي پێ ددان ئەو کارە چاکانەي لەسەردەمی نەفامی دەیانکرد پاداشتی لەسەر وەردەگرن:
 عوبووەي کۆپی زوپیڕ دەگیرێتەووە کە حەکیمی کۆپی حوزام ﷺ لەسەردەمی نەفامیدا
 ١٠٠ بەندەي رزگارکرد و ١٠٠ بارە وشتی بەخشی بوو، کاتیکیش موسڵمان بوو، سەد
 بەندەي رزگارکرد و سەد بارە وشتیشی بەخشی.
 دەلێت: لە پيغمبەری خوا پرسی: ئەي پيغمبەری خوا، من ئەو شتانەي کردوومە لە
 سەردەمی نەفامی کردوومە، ئایا پاداشتی بۆ من تێدایە؟
 پيغمبەر ﷺ فەرمووی: "لەسەر ئەو کارە چاکانەي رابردووت موسڵمان بوویت"^(١).
 ابن رجب دەلێت: ئەمە بەلگەيە لەسەر ئەوێ، کە چاکەي بێ باوەر کاتیک موسڵمان
 دەبێت، پاداشتی لەسەر وەردەگیرێت^(٢).
 نەووەي دەلێت: ابن بطلال و بەشیک لە لیکۆلەرەوان وای بۆ دەچن ئەم فەرموودەيە بە
 پوڵەتەکەي وەردەگیرێت، گەر بێ باوەر موسڵمان بێت و لەسەر ئیسلام بمریت، ئەو بۆ
 کارە چاکەکانی سەردەمی بێ باوەر پاداشتی چاکە وەردەگیرێت.
 بەلام سەبارەت بە وتەي شەرع ناسان کە گوتیانە (هەر عیبادهتیک بێ باوەر بیکات
 دروست نییە، گەر موسڵمانیش بوو پشستی پێ نابەستریت): مەبەستیان لەمەدا ئەوێە کە
 لە ئەحکامی دنیا پشستی پێ نابەستریت، باسی ئەو ناکات کە لە رۆژی دوايي پاداشتی
 لەسەر وەرناگیرێت.

^(١) بوخاری (١٤٣٦) و موسلیم (١٢١) گێراوەتیانەو.

^(٢) جامع العلوم والحکم (١٤/١٣).

لە سەر بابەتەکانی یەکتا پەرستی کە مەتەر خەمی لە گەڵ نە دە کردن:

شاندێک لە نەوێ سەقیف هاتنە خزمەت پیڤەمبەر ﷺ، لە نێوانیاندا کە نەوێ کۆپی عەبدی یالیل هەبوو کە ئەو کات سەرکردەیان بوو، هەروەها عوسمانی کۆپی ئەبو عاصی کۆپی بێشەر لە گەڵیان بوو کە لە هەموویان بچوکتەر بوو، کاتێک بێنێبوویان مەککە فەتح کراوە و تەواوی عەرەب موسڵمان بوونە، بۆ دادوەری و ناستەواپی هاتن.

شاندە کە مانەو و یەکە یەکە دەچوونە خزمەت پیڤەمبەر ﷺ خوا ﷻ و ئەویش بانگهێشتی ئیسلامی دەکردن.

کۆپی عەبد یالیل پێی گوت: ئایا تۆ دادوەریمان بۆ دەکەیت تا دەگەرێنێوێ ناو خەڵک و هۆزە کە مان؟

پیڤەمبەر ﷺ خوا ﷻ فەرمووی: "بەڵێ، گەر ئێو موسڵمان بن، دادوەریتان بۆ دەکەم، گەر نا هیچ دادوەریتان نییە و هیچ ناستەواپیەکیش لە نێوانماندا نییە."

کۆپی عەبد یالیل گوتی: لە بارە ی زینا؟ ئێمە قەومێکین لە غەریبیداین و دەبێ بیکەین، کە سێک لە ئێمە توانای ئارامگرتنی لە سەر تەنایی نییە.

فەرمووی: "ئەمە لە و شتەکانی کە خۆی پەرورەدگار لە سەر موسڵمانان حەرامی کردووە، خۆی پەرورەدگار دە فەرمویت: ﴿وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا﴾ الإسراء: ٣٣ واتە: هەرگیز نە کەن توخنی زینا بکەن و لێی نزیک بێنەو، چونکە ئەو بە پراستی گوناھو تاوان و هەڵە و ریچکە یەکی زۆر ناقۆڵیە.

گوتی: ئەو ریبای؟

فەرمووی: "ریبا حەرامە."

گوتی: دەنا پارە کاخمان هەمووی سوو.

فەرمووی: "سەرما یە کاختان بۆ خۆتانە، خۆی پەرورەدگار دە فەرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ﴾ البقرة: ٢٧٨. واتە: ئەو ئەوانە ی باوەرێتان هێناوە، پارێزکارو خاوەن بن و واز لە پاشماوە ی سوو بهێنن ئە گەر ئێماندارن.

گوتی: ئەو لە بارە ی عەرەق؟ ئەو شەریەتی تری یە کاخمانە و دەبێ بیخۆینەو.

فەرمووی: "خۆی گەرە حەرامی کردووە." ئەم ئایەتە ی بۆ خوێندنەو

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿۹۰﴾ المائدة: ۹۰ واته: نه‌ی نه‌وانه‌ی که باوه‌پتان هیناوه دلتیابن که عه‌ره‌ق و قومار و گۆشتی مالاتی سه‌ربراو بۆ غه‌یری خوا له‌و شوینانه‌ی که خه‌لک به‌پیرۆزی داناوه نه‌ک ئیسلام، بورج و حه‌رام و حه‌لال زانین به‌هۆی هه‌لدانی زاره‌وه نه‌مانه هه‌رپیس و له‌کاروکرده‌وه‌ی شه‌یتانن، که‌واته ئیوه‌ش خۆتانی لیّ دوور بگرن و خۆتانی لیّ بیاریزن، بۆ نه‌وه‌ی سه‌رفرازی و به‌خته‌وه‌ری به‌ده‌ست به‌یئن.

کۆمه‌له‌که هه‌لسان، له‌گه‌ل به‌کتر کۆبوونه‌وه، کۆپی عه‌بد یالیل گوتی: هاوار بۆ تان، به‌ حه‌رامکردنی نه‌و سیّ شتانه ده‌چینه‌وه ناو هۆزه‌که‌مان، سویند به‌خوا نه‌وه‌ی سه‌قیف هه‌رگیز له‌سه‌ر نه‌خواردنی عه‌ره‌ق و نه‌کردنی زینا ئارام ناگریت.

سوفیانی کۆپی عه‌بدوللا گوتی: نه‌ی پیاو‌گه‌ر خوا ویستی له‌سه‌ر بیت ئارام ده‌گریت، نه‌و پیاوانه‌ی له‌گه‌لی بوون وه‌ک نه‌و بوون، به‌لام ئارامیان گرت و نه‌وه‌ی له‌سه‌ری بوون وازیان لیّ هینا، ئیمه‌ پشتر ترسمان هه‌بوو نه‌و که‌سه به‌ زۆرداری ده‌ستی به‌سه‌ر نه‌و ناوچه‌یه داگیرکردوه، ئیمه‌ش له‌ شوینکی دوور له‌ قه‌لایه‌ک ده‌ژین، ئیسلامیش له‌ ده‌ورووبه‌رمان بلّو ببۆه، سویند به‌خوا گه‌ر له‌ قه‌لاکمان بۆ مانگیک بمینینه‌وه نه‌وا له‌ برسان ده‌مرین، جگه‌ له‌ ئیسلامیش هه‌چی ترمان لیّ دیار نییه، له‌و رۆژه‌ش ده‌ترساین که به‌سه‌ر مه‌که‌که‌دا هاتوه‌!

پیغمبر خوا ﷺ خواردنی بۆ ده‌ناردن، نه‌وان هه‌چیان لیّ نه‌ده‌خوارد تا‌کو ده‌یانبینی پیغمه‌ری خوا ﷺ لیّ ده‌خوارد، تاوه‌کو موسلمان بوون.

گوتیان: نه‌ی له‌ باره‌ی بتی ره‌ببه‌؟

فه‌رموی: "بیروخینن".

گوتیان: وای! نه‌گه‌ر ره‌ببه‌ بزانیّت که ئیمه‌ رووخاندومانه، که‌سوکارمان ده‌کوژیت. عومه‌ر کۆپی خه‌تتاب ﷺ فه‌رموی: هاوار بۆ تۆ کۆپی عه‌بد یالیل، ربه‌ به‌ردیکه‌ نازانیّت کیّ په‌رستویه‌تی و کی‌ نه‌ی په‌رستوه‌.

کۆپی عه‌بد یالیل گوتی: ئیمه‌ نه‌هاتینه‌ لای تۆ نه‌ی عومه‌ر.

جا موسلمان بوون و ناشته‌واییه‌که ته‌واو بوو، کاتیک ناشته‌واییه‌که به‌ته‌واوی نه‌جامدرا، داوایان له‌ پیغمه‌ر ﷺ کرد، بۆ ماوه‌ی سیّ سالّ واز له‌ ره‌ببه‌ به‌یّنیت و نه‌یروخینیت.

رازی نه‌بوو.

گوتیان: دوو سالّ.

رازی نەبوو.

گوتیان: سالتک.

رازی نەبوو.

گوتیان: تەنیا یەك مانگ.

رازی نەبوو هیچ ماوەیەکیان پێ بدات.

ئەوان بۆیە ئەم داوایەیان کرد، ترسیان هەبوو لە نەزانیەکانی ناو هۆزەکیان لە ئافەرەت و گەنجەکانیان، پێیان ناخۆش بوو بە روخاندنی ترس بخەنە دڵی خەڵکەکانیان.

داوایان لە پێغەمبەری خوا ﷺ کرد سەبارەت بە روخاندنی بته‌کانیان باریان بدات.

پێغەمبەری خوا ﷺ فرموی: "کە سێکەتان بۆ دەنێرم کە بەس بێت بۆ روخاندنی".

داوایان لێ کرد پێش نێردەکە ی ئەو بگەرێنەو... کاتیکیش گەیشتنە ناو قەومەکیان،

لێیان پرسین چیتانە؟

نیگەرانیان نیشاندا، و نیشانیان دا کە ئەوان لە لایەن پیاویکی توپە و توندەووە هاتوون کە شمشیری دەرکردووە، چۆن بیه‌وێت و حوکم دەکات، هەموو عەرەبەکانی بێزار کردووە، سوو و زینا و عەرەقی حەرام کردووە، فرمانی روخاندنی رەببە ی دەرکردووە.

هۆزی سەقیف لەم قەسەنە هەڵاتن، گوتیان: هەرگیز ملکەچی ئەمە نابین.

گوتی: چەك بێنن و ئامادە بن بۆ شەپکردن.. نزیکە ی دوو تا سێ رۆژ مانەو.

پاشان خوای گەورە ترسی خستە دڵیانەو، گەپانەو و پەشیمان بوونەو، گوتیان:

بگەرێنەو لای و شەرت لە سەر داواکارییەکانی بکەن و ئاشتەواویی لە گەڵ بکەن.

گوتیان: ئێمە وامان کردووە، بینوومانە کە لە خواترستری و بەووەفاترین و

مێهرەبانترین و راستگوترینی خەڵکە، بە هۆی ئەووە بەرەکەتەمان بۆ هاتووە و

ئاشتەواویمان لە گەڵ کردووە.

خەڵکە گوتیان: ئە ی بۆچی سەرەتا لە ئێمەتان شارەدبوو؟

گوتیان: ویستمان خوای پەرورەدگار لوتبەرزێ شەیتانتان لە دڵ دەرهێنیت.

جا موسلمان بوون.

چەند رۆژێک مانەو، پاشان نێردە ی پێغەمبەری خوا ﷺ هاتە لایان، خالیدی کوپی

وەلیدی کردە ئەمیر بە سەریانەو، لە گەڵیشدا موغیرە ی کوپی شوعبە ی نارد.

خەڵکی سەقیف لە ژن و پیاو و گەنج هەموو کۆبوونەو.

پێیان وابوو ئەم بته‌ ناشکیّت، بە لکو لێ ناگەرێت بشکێندرێت.

موغیره ی کورې شوعبه دهستیدایه پاچه که و به هاوه لانی گوت: واتان لی ده که م به سه قیف پی بکه نن.

به پاچه که لییدا، موغیره خوی که واند.

خه لگی تائیف هه موویان به یه ک دهنگ هاواریان کرد و دلّیان خوش بوو و گوتیان: خوا موغیره له ناووبات، ره ببه نه وی کوشت، به وانیتریان گوت: کی دهیه ویت با نریک بیتته وه.

موغیره دیسان هه لسا یه وه. گوتی: نه ی خه لگی سه قیف، پیشتتر عه رب ده یگوت هیچ عه رب یك هینده ی سه قیف عاقل نییه، نیستاش هیچ عه رب یك هینده ی نیوه نه فام نییه، هاوار بو نیوه چیتانه؟ لات و عوزا و ربه چیه؟ به ردیکه وه ک به رده کانی تر، نازانیت کی په رستویه تی و کیش نه یه رستوه.

پاشان له ده رگا که ی دا و شکاندی.

پاشان چوه سهر دیواره که و پیاوه کانیش له گه لی چونه سهری، به رد به به رد روخاندیان، تا له گه ل زه وی به کسانیان کرد.

خرمه تکاره کانی به که گوتیان: نه گه ر ته واو تا بنه غا که ی هاتن، بناغه ی زهویه که ترپه ده بیت و به زه وی روده چن.

کاتیک موغیره گوئی له مه بوو، به خالیدی گوت: لیم گه پی چالیک له بناغه که ی هه لکه نم.

چالیان هه لکه ند، تاوه کو خولی ژیره ویان ده ره یئا.

به م شیوه یه سه قیف پی دهنگ بوون.

گه رانه وه خزمه ت پښه مېر ی خوا ﷺ، مالّه کانی بو دابه ش کردن، نه وانیش له سهر گوره بوونی دینه که یان سهر که وتنی پښه مېر هه که یان سوپاسی خویان کرد ^(۱).

له وانه یه له هه ندیکانی قبول کرد بیت که واز له به شیکي نه رکه دینییه کان به یئن، نه مه ش له پیئاو به رژه وندی و پی به پی هاتنه ناو دین.

هه ندیکجار پښه مېر ﷺ نه رم ده بوو له گه لیان، له به رامېر وازه یئان له هه ندیک مافی نیسلام لی ده بوورین و موسلمان بوونی لی قبول ده کردن، کاتیکش هاتبانه ناو نیسلام، تاره زوویان ده چوه نه و دینه، نه و کات هه موو نه رکه و مافه کانیان نه انجام ده دا ^(۲).

وه هبی کورې مونه هه ده گیریتته وه و ده لیت: له باره ی به یعه تدانی هوی سه قیف پرسیارم له جابر کرد؟

^(۱) دلائل النبوة للبيهقي (۳۸۶/۵)، ژبانی پښه مېر ابن کثیر (۶۲/۴)، زاد المعاد (۵۲۱/۳).

^(۲) فتح الباری لابن رجب (۱۲/۴).

گوته‌ی: مه‌رجیان له‌سه‌ر پیغمبەر ﷺ دانا، به‌وه‌ی نه‌ ده‌به‌خشن و نه‌ جیهادیش ده‌که‌ن، به‌لام ئهو دواتر گوته‌ی له‌ پیغمبهری خوا ﷺ بووه‌ فه‌رموویه‌تی "گه‌ر موسلمان بوون، ئه‌و کات ده‌به‌خشن و جیهادیش ده‌که‌ن"^(١).

ئیمامی ئه‌حمده‌ فه‌رموویه‌تی: "موسلمان بوون به‌ مه‌رجی پوچه‌ڵ دروسته‌، پاشان به‌ شه‌ریعه‌تی ئیسلام پابه‌ند ده‌کریت"^(٢).

ئهنه‌سی کوپی مالیک ﷺ ده‌گێڕێته‌وه‌ که‌ پیغمبهری خوا ﷺ به‌ پیاویکی فه‌رموو: "موسلمان بیه‌".

گوته‌ی: خۆم وا ده‌بینم که‌ به‌دڵم نییه‌.

فه‌رموو: "موسلمان بیه‌ گه‌ر به‌دلیشت نه‌بیت"^(٣).

نهرسی کوپی عاصم له‌ پیاویکه‌وه‌ ده‌گێڕێته‌وه‌ که‌ هاته‌ خزمه‌ت پیغمبهر ﷺ و موسلمان بوو به‌و مه‌رجه‌ی ته‌نیا دوو نوێژ بکات، ئه‌ویش لێی قبول کرد^(٤).

پیغمبهر ﷺ وازه‌تیانی هه‌ندیک له‌ واجباته‌کان له‌و که‌سانه‌ قبول کردووه‌، ئه‌مه‌ش له‌ روانگه‌ی پله‌ پله‌ی هاته‌ ناو دین و په‌یوه‌ستی بوونی دله‌کانیان، چونکه‌ له‌وانه‌یه‌ هه‌ندیک له‌ بێ باوه‌پان به‌ راست و دورستی له‌ دینی ئیسلام نه‌گه‌ن، یان هه‌ندیک شتیان له‌سه‌ر گران بیت، بۆیه‌ موسلمانبوونیان وه‌ک سه‌ره‌تایه‌ک لێ قبول ده‌کرا، پاشان رێیان نیشان ده‌درا و ئامۆژگاری ده‌کران و فه‌رمانی ته‌واوی ئه‌رکه‌ شه‌رعییه‌کانی به‌سه‌ر دا ده‌کرا.

ئه‌مه‌ش وه‌ک ته‌ماعیک گه‌ر هاته‌ ناو ئیسلام و باوه‌پ له‌ دلی جێگیر بوو، به‌ پابه‌ند ده‌بیت به‌ ته‌واوی ئه‌رکه‌ شه‌رعییه‌کان، وه‌ک پیغمبهری خوا ﷺ به‌ هۆزی سه‌قیفی فه‌رموو: "گه‌ر موسلمان بوون، ئه‌و کات ده‌به‌خشن و جیهادیش ده‌که‌ن"^(٥).

ئیه‌ن ته‌یمیه‌ له‌باره‌ی ئه‌و فه‌رمووده‌یه‌ و ئه‌وانی تریش، به‌شیکی له‌ کتێبه‌که‌ی خۆی ناواناوه‌ به‌ناوی (به‌شی دروستبوونی موسلمانبوون له‌سه‌ر هه‌ندیک مه‌رجی پوچه‌ڵ).

شه‌وکانی ده‌فه‌رموویه‌تی: ئه‌م فه‌رمووده‌یه‌ به‌لگه‌یه‌کی تێدایه‌ له‌وه‌ی به‌یعه‌تدان به‌ که‌سی بێ باوه‌پ و قبولکردنی موسلمانبوونی دروسته‌، ته‌نانه‌ت گه‌ر مه‌رجیکی بێ بنه‌ما و

^(١) ئه‌بو داود (٣٠٢٥) گێراوه‌تیوه‌، ئه‌لبانی له‌ سه‌حیحه‌که‌یدا (١٨٨٨) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

^(٢) جامع العلوم والحکم (٢٢٩/١)

^(٣) ئیمام ئه‌حمده‌ (١١٦٥٠) گێراوه‌تیوه‌. ئه‌لبانی له‌ سه‌حیحه‌که‌یدا (١٤٥٤) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

^(٤) ئه‌حمده‌ (١٩٧٧) گێراوه‌تیوه‌، ئه‌لبانی له‌ (الثمر المستطاب) (٣) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

^(٥) ئه‌بو داود (٣٠٢٥) گێراوه‌تیوه‌، ئه‌لبانی له‌ سه‌حیحه‌که‌یدا (١٨٨٨) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

پوچه‌لیشی دانا، هه‌روه‌ها دروسته‌ موسلمانبوون له‌ که‌سیک وهریگریت گه‌ر به‌ دلێشی نه‌بیّت^(١).

به‌رژوه‌ندی موسلمانبوونی نه‌گه‌ر به‌ نیوه‌چلێش بیّت باشته‌ له‌ مانه‌وه‌ی له‌سه‌ر بیّ باوه‌ریه‌کی ته‌واو.

الحافظ ابن رجب ده‌لێت: نه‌وه‌ی که‌ ناشکرایه‌، پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ ته‌نیا دوو شه‌هاده‌ته‌که‌ی له‌و که‌سه‌ وه‌رده‌گرت که‌ ده‌هاته‌ لای و ده‌یوست موسلمان بیّت، به‌مه‌ش خوینی ده‌پاراست و ده‌یکرده‌ موسلمان.

هه‌ر که‌سیک ویستبای موسلمان بیّت، مه‌رجی نه‌وه‌ی له‌سه‌ر داده‌نا پابه‌ندبیّت به‌ نویژ و زه‌کات.

به‌لکولی ده‌گێڕینه‌وه‌ که‌ موسلمانبوونی له‌ هۆزیک قبولکرد، له‌ کاتیکدا مه‌رجیان دانا که‌ زه‌کات نه‌ده‌ن^(٢).

قیییمی: نه‌وه‌ی باس کرا، له‌باره‌ی بیّ باوه‌ریکه‌ که‌ ده‌یه‌ویّت موسلمان بیّت، به‌لام گه‌ر موسلمانیک هات و گوتی من به‌ گۆیره‌ی نه‌وه‌رمووده‌یه‌ ته‌نیا دوو نویژ ده‌که‌م، لیّی قبول ناکریّت.

له‌به‌رامبه‌ردا له‌ هه‌ندیکیانی نه‌وه‌مه‌رجه‌ قبول نه‌ده‌کرد، چونکه‌ ده‌یزانی توانای وه‌رگرتنیان هه‌یه‌:

کۆپی خصاصیه‌ ده‌گێڕیته‌وه‌و ده‌لێت: هاته‌مه‌ خزمه‌ت پیغمه‌به‌ر ﷺ بۆ نه‌وه‌ی به‌یعه‌تی پیّ بده‌م.

مه‌رجی له‌سه‌ر دانا که‌ شاهیدی بده‌م هه‌چ خواجه‌ک نییه‌ جگه‌ له‌ الله، موحه‌مه‌دیش به‌نده‌ و نێردراوی نه‌وه‌ و نویژ بکه‌م و زه‌کات بده‌م و هه‌ج بکه‌م و رۆژی ره‌مه‌زان بگرم و له‌ پێناو خودا جیهاد بکه‌م.

گوت: نه‌ی پیغمه‌به‌ری خوا، سویند به‌خوا توانای دووانم نییه‌، نه‌وانیش جیهاد و به‌خشینه‌، چونکه‌ خه‌لکه‌که‌ پێیان وایه‌ هه‌ر که‌سیک له‌ جیهاد هه‌لبیّت، نه‌وا به‌ر توپه‌یی خۆی گه‌وره‌ که‌وتوو، منیش ده‌ترسم کاتیک بچه‌ شه‌ر، ده‌روونم بترسیّت و رقم له‌ مردن بیته‌وه‌.

^(١) نیل الاوطار (٦/٨).

^(٢) جامع العلوم والحکم (١/٢٢٨).

سه‌باره‌ت به‌زه‌کات و به‌خشینیش، سویند به‌خوا جگه‌ له‌هه‌ندیک ده‌سکه‌وت و ئاژهل که‌ باره‌لگر و شیرى منداله‌کانى له‌سه‌ره، ه‌یچی ترم نییه‌.

گوته‌ی: پیغه‌مبه‌رى خوا ﷺ ده‌ستى قوچاند و پاشان جولاندنى، فهرمووى: "نه‌ جیهاد و نه‌ به‌خشین؟ که‌واته‌ ناچیته‌ به‌هه‌شت".

گوتم: نه‌ی پیغه‌مبه‌رى خوا به‌یعتت پى‌ ده‌ده‌م.

له‌سه‌ر هه‌موو نه‌وانه‌ به‌یعتم پيدا^(١).

ابن الاثیر ده‌لێت: فهرمووده‌که‌ی به‌شیری کوپی حصاصیه‌ کاتیك باسی شه‌ریعه‌ته‌کانی ئیسلامی بۆکرا، نه‌وه‌ی بۆ هه‌وزی (سه‌قیف) قبولی کرد، بۆ به‌شیر قبولی نه‌کرده‌، وه‌ک نه‌وه‌ی ریگه‌ی به‌ به‌شیر نه‌دایت، چونکه‌ زانیویه‌تی گه‌ر پنی بلێت به‌شیر وه‌ری بگره‌ نه‌وا وه‌ری ده‌گریت.

به‌لام سه‌قیف نه‌وکات وه‌ری نه‌ده‌گرت، نه‌وان کۆمه‌لێک بوون و به‌شیر به‌ ته‌نیا بووه‌، ویستویه‌تی دلایان په‌یوه‌ست بکات و پى‌ به‌ پى‌ بیانتاخه‌ ناو ئیسلام^(٢).

دلنه‌واپی ده‌کردن و هاوه‌لانیشی هانده‌دان فیریان بکه‌ن:

عووه‌ ده‌گێڕیته‌وه‌ کاتیك بى‌ باوه‌پان له‌ شه‌ری به‌در گه‌پانه‌وه‌ مه‌ککه‌، نه‌وه‌ی خوای گه‌وره‌ لپی کوشتن، لپی کوشتن.

عومه‌یری کوپی وه‌هب له‌ ماله‌وه‌ هاته‌ لای سه‌فوانی کوپی ئومه‌یه‌.

سه‌فوان گوته‌ی: دواى کوژراوانی به‌در نه‌فره‌تی خوا له‌ و ژيانه‌.

عومه‌یر گوته‌ی: راسته‌ سویند به‌خوا، ژيان ه‌یچ خوشی تیدا نه‌ماوه‌، گه‌ر قه‌رزدار نه‌بام و منداله‌کانیشم هه‌ژار نه‌بان، به‌ بیانونی کوپه‌که‌م^(٣) ده‌چوومه‌ لای موحه‌مه‌د و ده‌مکوشت، ده‌لیم هاتوومه‌ لای نه‌و کوپه‌م که‌ به‌ندکراوه‌.

سه‌فوان به‌م قسه‌یه‌ دلخۆش بوو، گوته‌ی: قه‌رزه‌کان بۆ من لیگه‌پێ، منداله‌کانیشته‌ وه‌ک منداله‌کانی خۆم به‌خێو ده‌که‌م.

سه‌فوان شمشیری خۆی پيدا و شمشیره‌که‌ی بۆ تیژ و ژه‌هراوی کرد و به‌ سواریک ره‌وانی کرد.

^(١) نیمامی ئه‌حمه‌د (٢١٤٤٥) و الحاکم (٢٤٢١) گێراوه‌تیانه‌وه‌، الذه‌بی به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

^(٢) النهایه‌ فی غریب الاثر (٤٧٦/٣).

^(٣) کوپه‌که‌ی به‌ناو وه‌هب له‌ به‌ندکراوانی به‌در بوو.

عومير به سه فوانی گوت: چهند شه ویک بوم بیده نگ به.
 عومير رویشیت تا گه یشته مه دینه، له دهر گای مزگه وت دابه زی، ناژده لکه ی به سته وه،
 شمشیر ه که ی به ره و پښتانه مېری خوا به ده ست گرت.
 عوميری کورپی خه تتاب که له نیوان کومه لیکي نه نساړ دابوو، باسی شه ری به دریان
 ده کرد و سوپاسی خوا یان ده کرد، سهیری نه وی کرد.
 کاتیک عومير عوميری کورپی وه هبی بینی شمشیری پیته، لیتی ترسا، گوتی: نه مه
 سه گیکه، دوژمنی خوايه!
 عومير چوه خزمه ت پښتانه مېری خوا ﷺ و پتی گوت: نه مه عوميری کورپی وه هبه،
 هاتوته مزگه وت و چه کی پیته، نه و که سیکی خراپه کار و سته مکاره، لیتی دلنیا مه به.
 فرموی: "بوم بهینه ژوره وه".
 عومير عوميری برده ژوره وه، فرمانی به هاوه لان کرد بچه لای پښتانه مېری خوا ﷺ
 گه عومير هاته ژوره وه، پاسه وانی بکه ن.
 عومير و عوميری کورپی وه هب هردوکیان چونه خزمه ت پښتانه مېری خوا ﷺ،
 عوميری کورپی خه تتاب شمشیری پی بوو.
 پښتانه مېری خوا ﷺ به عوميری فرموی: "بړو دواوه".
 کاتیک عومير نریک بوویه وه، سلوی لیکرد، گوتی به یانیت باش، نه مه سلویکی
 سه رده می نه فامی بوو.
 پښتانه مېری خوا ﷺ فرموی: "خوا ی په روه ریدگار ﷺ له بری سلوه که ی تو به
 سه لامکردن ریژی لیئاوین، نه مه ش سلوی نه هلی به هشت".
 عومير گوتی: نه مه ی تو نوییه.
 پښتانه مېری خوا ﷺ فرموی: "خوا ی گه وره به باشتر بوی گړپوین، چی توی
 هیئاوه ته ئیره نه ی عومير؟".
 گوتی: به ندکراو یکم لاتانه بو نه وه هاتوم، بمبه نه لای، ئیوه خزم و که سن.
 پښتانه مېری خوا ﷺ فرموی: "نه و شمشیر چیه پیته؟".
 عومير گوتی: نه فره تی خوا له شمشیر، هیچ سوودی به نیمه نه که یاند.
 پښتانه مېری خوا ﷺ فرموی: "به راستی پیم بللی بوی هاتوی".
 گوتی: جگه بو نه و به ندکراوه نه بیت، بو هیچی تر نه هاتوم.
 پښتانه مېری خوا ﷺ فرموی: "نه ی له ماله وه چ مه رجیکت بو سه فوانی کورپی نومه به
 دانا؟"، عومير ترسا،

گوتی: چ مەرجیکم بۆ دانابوو؟

فەرمووی: "لە پێناو کوشتنی مندا، ناندانی منداڵە کانت و قەرزە کانت خستوتە ئەستۆی ئەو، خوای گەرەش رێگرە لە نێوان تۆ و ئەوەی دەیکە".

عومەیر گوتی: شاھیدی دەدەم تۆ نێردراوی خوای و هیچ خواھە کیش نییە جگە لە الله. ئەو پێغەمبەری خوا پیشتر بڕوامان بە وەحی نەدەکرد، باوەرمان بەوە نەدەکرد کە لە ئاسمانەوہ بۆت دێت. ئەو قسەیە لە مائەوہ لە نێوان من و سەفوان روویدا، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی، هیچ کەسێک لە نێوانماندا نەبوو، خوای گەرەش هەوایی ئەوەی پێداوی، بۆیە باوەرمان بە خوا و پێغەمبەرەکی هێنا، سوپاس بۆ خوا کە منی بۆ ئەو پلە یە هێنا.

کاتیەک خوا ھیدایەتی دا، موسڵمانان دلایان خۆش بوو.

عومەیری کوپی خەتتاب ﷺ بە عومەیری فەرموو: بەپراستی ئەو کاتە دەرکەوتی بەرازیک لای من لە تۆ خۆشەوێستەر بوو، ئەمڕۆش لە چاوەکانم لام خۆشەوێستری.

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: "دانیشە، دلنەوایت دەکەین".

فەرمووی: "براھەتان فێرە قورئان بکەن".

بەندکراوەکەشی بۆ ئازاد کرد.

گوتی: ئەو پێغەمبەری خوا بەھەموو توانای خۆم تێکۆشانم دەکرد بۆ کوژاندنەوہی نوری خوا، سوپاس بۆ خوا کە منی ھێنا بە ئەو جێگایە، روخسەتم بەدە بگەرێمەوہ ناو قورپەیش و بۆ ئیسلام بانگیان بکەم، بەلکو خوای گەرەشی ھیدایەتییان بدات و لە لەناوچوون رزگاریان بکات.

پێغەمبەری خوا ﷺ روخستە پێدا و گەراییەوہ مەککە.

سەفوان لە دانیشتنەکانی قورپەیش دەیگوت: مژدەتان بە سەرکەوتنێک بۆ دێت کە رووداوی بەدرتان لە بیر دەباتەوہ. ھەر کەسێک لە مەدینەوہ دەھات لێی دەپرسین کە ئایا ھێچ روویداوہ؟ ئومێدی دەخواست قسەکە عومەیر بێتەدی.

تا کاتیەک پیاویک لە خەلکی مەدینە ھات، سەفوان لەبارە عومەیر لێی پرسی، گوتی: موسڵمان بوو، بێ باوەرەکان کاتیەک پێی گەشتن گوتیان لە دینی باو باپیرانی لایداوہ.

سەفوان گوتی: ھێچ ترمەسەرفی ناکەم، بە یەك وشەش قسە لەگەڵ ناکەم.

عومەیر ھاتە لایان و بانگھێشتی ئیسلامی کردن و ئامۆژگاری کردن، خەلکانیکی زۆر لەسەر دەستی ئەو موسڵمان بوون^(١).

^(١) تەبەرانی لە (الکبیر - ١٣٥٨٦) و بەیھقی لە (الدلائل - ١٠٠٩) گێراوەتیەوہ. ھەیسەمی دەلێت: تەبەرانی گێراوەتیەوہ سەندەکە (جید). مجمع الزوائد (٢٨٦/٨).

فەرمانی پێ دەکردن ئەووی فیزی بوونە بە ناو ھۆز و خەلکەکانیان بلاوی بکەنەو:

مالیکی کوپی حویەرس ﷺ دەگیرێتەو و دەلێت: ئیمە کۆمەلێک گەنج بووین ھاتینە خزمت پيغمبەر ﷺ، نزیکەي بیست شەویەک لەلای مایەو، پيغمبەری خوا ﷺ کەسیکی بە سۆزو نەرمونیان بوو. ھەستی کرد کە ئیمە غەریبی کەسوکارانمان دەکەین.

کاتیەک ئەو شەوق و حەزەي ئیمەي بۆ کەسوکارەکانمان بینی، پێی گوتین کە چیمان بە جێپێشتوو، ئیمەش پیمان گوت.

فەرمووی: "کە گەرانیو ناو قەومەکانتان، فیزیان بکەن، فەرمانی نوێژکردنیان پێ بکەن، فیزیان بکەن کە ئەو نوێژە لە فلانە کاتە بکەن، کە کاتی نوێژیشت ھات، یەکیەک لە ئێوە بانگیان بۆ بدات و با گەورەکەتان پێش نوێژی بکات" (١).

ھەرکەسیەک موسلمان بوايە، داواي لێ دەکرد واز لەو کارانە بێنیت کە پێچەوانەووی شەرەن: ئێبەن عومەر ﷺ دەگیرێتەو کە غەیلانی کوپی سەلەمەي سەقەفي موسلمان بوو، لە سەردەمي نەفامیدا خاوەن ١٠ خێزان بوو، ھەموویان لەگەلای موسلمان بوون. پيغمبەری خوا ﷺ پێی فەرموو: "چارایان لێ ھەلبژێرە".

لە سەردەمي عومەردا خێزانەکانی تەلاق دا و مالا کەشی لەنیوان کۆپەکانی دابەش کرد. ئەم ھەوالە گەیشتە عومەر، فەرمووی: وابزانم شەیتان ھەوالی مردنی خۆتی فری داووتەو ناو دلت، گوايە زۆرت نەماو لە ژياندا.

سویند بەخوا ئافرەتەکانت دەگەرێتیتەو، مالا کەشت دەگەرێتیتەو، ئەگینا ئافرەتەکان لە میراتەکەت بەشدار پێ دەکەم و فەرمان دەکەم کۆپەکەشت وەک گۆپی ئەبی رەغال رەجم بکریت (٢).

ئەبو رەغال باوکی ثقیفە و رەچەلکی لە ئمودە، ئەم حەرەمە پارێزگاری لێدەکرد، کاتیەک لەوێ چوو دەری خۆي و قەومەکەي تووشی نیقمەت ھاتن، جا ھەر لە شوینی قەومەکەي نیژرا. ضحاکي کوپی فەرۆز لە باوکییەو دەگیرێتەو و دەلێت: گوتم ئەي پيغمبەری خوا من موسلمان بووم و دوو خوشکیشم لەلایە.

فەرمووی "یەکیەک لەو دوووانە بەکەيفی خۆت تەلاق بدە" (٣).

(١) بوخاری (٦٣١) و موسلیم (٦٧٤) گێراوەتیانەو.

(٢) ترمذی (١١٢٨) و ابن ماجە (١٩٥٣) و ئەحمەد (٤٦١٧) گێراوەتیانەو، ئەلبانی لە (الارواء) بە سەحیحی دانائو (١٨٨٣).

(٣) رواه أبو داود (٢٢٤٣) و ترمذی (١١٢٩) و ابن ماجە (١٩٥١)، وحسنه الألبانی فی التعليقات الحسان (٤١٤٣)

فەرمانى بە پىرەكانيان دەکرد، پىرييان بگۆرن و بۆياغى بکەن:

جابرى كۆپى عەبدوللا ﷺ دەگىرپتەو و دەلێت: لە رۆژى فەتى مەككە ئەبو قوحافەيان هێنا، سەر و ريشى وەك رووھەكى ئىفام^(۱) سېي بوو. فەرمانى پيكر، يان فەرمانى بە خيژانى كرد و فەرمووى "ئەمە بە شتيكى تر بگۆرن"^(۲).

هەر كەسيك نەزرى بە نەدايەتيەكى كردبا، فەرمانى پيكرەكرد دواي مۇسلمانبوونى تەواوي بكات: ئيبن و عومەر دەگىرپتەو وەك عومەر ﷺ گوتى: ئەي پېغەمبەرى خوا، من لە سەردەمى نەفاميدا نەزەم كەردبوو، شەوێك لە مزگەوتى حەرام بيمێنمەو. فەرمووى: "نەزەكەي خۆت بهێنەدى".

ابن حجر دەلێت: لەم فەرموودەيە پابەندبوون بە جيبەجيكردنى نەزرى بۆ هەموو كەسيك تەدايە، تەنانەت گەر پيش ئىسلاميش كەردبىتى^(۳).

كاتيكيش ثامەي كۆپى أشال مۇسلمان بوو، بە پېغەمبەرى ﷺ گوت: سوارەكانت ميان هێنا، منيش دەمەويست عومەر بەكەم، ئيستا راي تۆ چيبە؟

پېغەمبەرى خوا ﷺ مژدەي پيدا^(۴) و فەرمانى پيدا عومەرەكەي خۆي بكات.

كاتيكيش گەيشتە مەككە، كەسيك پيى گوت: لە دينى باوبايرانت لاتداو؟

گوتى: نەخير، بەلگە لەگەڵ موخەممەدى پېغەمبەرى خوا ﷺ مۇسلمان بوومە^(۵).

الحافظ ﷺ دەفەرمويت: بى باوەر گەر ويستى كاريكى باش بكات، پاشان مۇسلمان بوو، بۆي هەيە بەردەوامى بدات بە كارە خيرەكەي^(۶).

فەرمانى بە ئەنجامدانى عەمەرە پيكر، چونكە عەمەرە كردن لە هەموو كاتيكدا سوننەتە، بەتايبەت بۆ كەسيكى وا پاك كە تازە مۇسلمان بوو، بەبى ترس چۆتە مەككە، تەواف و سەعى خۆي كەردوو، مۇسلمانىەتى خۆي ئاشكرا كەردوو و ئەوانى توپە كەردوو^(۷).

(۲) الثغام أو الثغامة: رووھەكێكى گول سېيە، بۆ نمونە هێنانەوێ كەسانى پير بەكار دەهێندرێت، ياخود دەگوترێت داریكى سېيە وەك بەفر. النهاية: (۲۱۴/۱).

(۳) موسليم (۲۱۰۲) گيژاوەتيەو.

(۴) بوخارى (۲۰۳۵) و موسليم (۱۶۵۶) گيژاوەتيانەو.

(۵) واتە: مژدەي ئەوێ پيدا كە لەو خيرە گەورەيەي لە ئىسلام بە دەسكەوتوو، ياخود مژدەي پيدا لە رەشبوونەوێ گوناھەكانى پيشتوو.

(۶) بوخارى (۱۲۱۳) و موسليم (۲۴۸۶) لە ئەبو مۇرەيرەو ﷺ گيژاوەتيانەو.

(۷) فتح البارى (۸۸/۸).

(۸) شەرحى نەوەوى لە سەحيى موسليم (۸۹/۱۲).

ئەو بالۆيزانەي حەزەيان لىبوو موسلمان بن، ئەلەي خۆي بەندى نەدەکردن:

ئەبى رافع - قەبى بوو - دەگىرپتەو و دەلەيت: قورەيشىيەكان مەيان وەك نىردەيەك ناردە لاي پېغەمبەرى خوا ﷺ، كاتىك پېغەمبەرى خوا ﷺ بىنى، خوشەويستى ئىسلام كەوتە دلەو.

گوتم: ئەي پېغەمبەرى خوا، سويند بەخوا من ھەرگىز ناگەپتەو لايان!
پېغەمبەرى خوا ﷺ ھەرمووي: "من پەيمان ناشكىپتم، نىردراويش بەند ناگەم، بەلكو بۆ لايان بگەپتەو، ئەگەر ئەوئى ئىستاش لە دلە، ھەر لە دلە ماپەو، ئىنجا بگەپتەو لايەن."

گوتم: روپشتم، پاشان ھاتمەو خەزمەتى پېغەمبەرى خوا ﷺ و موسلمان بووم.^(۱)
ئەو ھەرموودەيە ئەوئى تىدايە: كە رەچاوي پەيمان بەستن لەگەڵ بى باوەر دەكرىت، وەك چۆن لەگەڵ موسلمان دەكرىت.^(۲)

طەبى دەلەيت: مەبەست لە پەيمان لىرەدا، ئەو نەرىتە باوئى نىوان خەلگە، كە نىردە نابەت توشى ناخوشى بىت، چونكە ھاتوچۆي نىردەكان لەنىوان لايەنەكان لە بەرژەوئەندى ھەموو لايەكدايە، گەر بەندىيان كرد، يان توشى ناخوشىيان كرد، دەبەتە ھۆكارىك بۆ بچراني پەيوئى نىوان دوو لايەنى دژبەيەك بىگومان لەم كارەشدا جۆرىك لە ئاژاوە گىپى و خراپەكارى ھەيە كە كەسى عاقل لىي بى ئاگا نىيە.^(۳)

ئىبن قەيم دەلەيت: لە سوننەتەكانى پېغەمبەر ﷺ: ئەو نىردەي دىتە لاي گەر موسلمانىش بوو، لاي خۆي گلى ناداتەو و رىگىر گەپانەوئى بۆ ناو ھۆزەكەي لىناكات، بەلكو بۆيانى دەگەپنەيتەو.

ئەبو داود دەلەيت: ئەمە لە كاتىكدا روويدا، كە پېغەمبەرى خوا ﷺ مەرجى ئەوئى بۆ دانابوون، ھەر كەسك ھاتە لايان گەر موسلمانىش بوو بۆيان بگەپنەيتەو، بەلام ئەمە بۆ ئەمەق دروست نىيە.^(۴)

(۱) ئەبو داود (۲۷۵۸) گىزاوئەتەو، لە زنجىرە سەحىحەكەيدا بە (سەحىحى) داناو (۷۰۲).

(۲) عون المعبود (۲۰۳/۶).

(۳) فيض القدير (۲۵/۳).

(۴) زاد المعاد (۱۲۶/۳).

مامەلەي پېغەمبەر ﷺ لەگەل ئەوانەي پرسيارى شەرىعيەکان دەکرد:

ئاشکرايە کە بابەتي فەتوا بابەتیکي گرینگە، چونکە بە ھۆيەوہ کاروباري دين و ميللەت و سنوري خواي پەرورەدگار دەپاريززيت.

"گەر واژۆکردن لە بری پادشا و سەرۆکەکان، پلەيەکی بەرز و گەورە بێت و پېگەکەي جېگاي ريز بېت، کە گەورەترین پۆستی خاوەن شکۆکانە، ئەي دەبي واژۆکردن لە بری پەرورەدگاري زەوي و ئاسمانەکان چۆن بېت؟! "

بەپراستی جېگاي خۆيەتي ئەوي لەو پۆستەدا بېت، تەواوي پېداويستيبەکانی بۆ ئامادە بکات، خۆي بۆ لېپراو بکات، ھەرەھا پتيويستە ئاستي ئەو پېگەيە بزانتيت، کە ليپەتي.

يەکەمین کەس کە ئەو پۆستە پيرۆزەي وەرگرت، گەورەي ھەموو پېغەمبەرەن، پيشەواي لەخواترسان، کۆتا پېغەمبەرەن، بەندە و نيردراوي خوا، ئەمىنداري وەحى، بالۆيزي پەرورەدگار لە نيوان خۆي و بەندەکانی، ھەر ئەو لە ريگەي وەحيبەوہ فەتواي لەباتي پەرورەدگار دەدا^(۱).

بەپراستی ئەوي يارمەتي تېگەيشتن لە دين دەدات و بەرپي قوتابيانى زانست پۆشن دەکات بە پېگەي فەتوا و ھۆکمەکان: ئەوا زانيني شيوازي پېغەمبەرە لەگەل پرسيارکەر.

ناسيني سوننەتي پېغەمبەر ﷺ لەگەل پرسيارکەرەن و فەتوا وەرگران:

رووداوہکان زۆرن کە پېغەمبەري خوا ﷺ داواي فەتواداني لېکراوہ، چونکە لە کاتي تەنگانەدا ھەر ئەو پەناگە و قەلاي ئۆمەت بووہ.

بۆيە دەبينين لە قورئان ئاماژەيەکی زۆر ھەن لەبارەي پرسيارى ھاوہلان و داواي فەتواکردنيان لە پېغەمبەري خوا ﷺ.

﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ﴾ البقرة: ۲۱۵، واتە: لە تۆ دەپرسن -ئەي پېغەمبەر ﷺ- کە چي ببەخشن و بەکي ببەخشن؟

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ وَتَالِ فِيهِ﴾ البقرة: ۲۱۷، واتە: پرسيارت ليدەکەن دەريارەي جەنگ لە مانگي ھەرەمدا.

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ﴾ البقرة: ۲۱۹، واتە: پرسيارت ليدەکەن دەريارەي ھەرەق و قومار.

(۱) إعلام الموقعين (۱/۱۹).

﴿وَسَأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ﴾ البقرة: ۲۲۰ واتە: پرسىارت لىدەكەن دەربارەى ھەتيوان (كە چۆن بن بۆيان)؟

﴿وَسَأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ﴾ البقرة: ۲۲۲ واتە: پرسىارت لىدەكەن دەربارەى (سوڤى مانگانەى ئافرەت).

﴿وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ﴾ النساء: ۱۲۷ واتە: پرسىارت لىدەكەن دەربارەى ئەوھى كە پتيويستە پياوان ئەنجامى بدن بەرامبەر بە ژنان

﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلُوبُ اللَّهِ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ﴾ النساء: ۱۷۶ واتە: داواى فتوات لىدەكەن دەربارەى (كلالە) كە برىتييە: لە كەسنىك باوك و ئەوھى ئەبىت، قوش بلى: خوا وەلامتان دەداتەو لەو بارەيەو.

﴿سَأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ﴾ الأنفال: ۱ واتە: پرسىارت لى دەكەن دەربارەى دەسكەوتەكان.

﴿وَسَأَلُونَكَ عَنِ الْقَرْنَيْنِ﴾ الكهف: ۸۳ واتە: دەربارەى (نوالقرنين) يش پرسىارت لى دەكەن،

﴿سَأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا﴾ الأعراف: ۱۸۷ واتە: پرسىارت لىدەكەن دەربارەى قىامت: كەى بەرپا دەبىت؟

مامەلەكردنى پيغمبەر ﷺ لەگەڵ ئەوانەى پرسىاريان لى كردووە چۆن بوو، ئەو ريگا و پەپرەو و پييازەى لەو مامەلەكردنەدا بەكارى دەھيئا چى بوو لەگەڵ ئەو جوړە كەسانەدا، بە جياوازی حالىيان و ئەو واقيعەى تييدا بوونە؟

پيغمبەر ﷺ رەچاوى حالى پرسىاركەرانى دەكرد، ھەر كەسەو بە گويەرى حالەتى خوى فەتواى بۆ دەدان:

ئيبن مەسعود رضی اللہ عنہ دەگيرپتەو و دەلئت: لە پيغمبەرى خوا م ﷺ پرسى، چ كاريك باشترین كارە؟

فەرموى: "نويژ لە كاتى خويدا".

گوتم: پاشان چى؟

فەرمو: "پاشان چاكەكردن لەگەڵ دايك و باوك".

گوتم: پاشان چى؟

فەرموو: "جیهادکردن لە پێناو خوا"^(١).

ئەبو ھورەیرە دەگێڕێتەوێه که پرسبار لە پێغەمبەری خوا ﷺ کرا، که چ کاریک باشتەین کاره؟

فەرمووی: "باوە پ بە خوا و پێغەمبەرەکی".

گوترە: پاشان چی.

فەرمووی: "جیهادکردن لە پێناو خوا"

گوترە: پاشان چی.

فەرمووی: "هەجی مەبرور"^(٢).

ئەبی ئومامە دەگێڕێتەوێه که پرسباری لە پێغەمبەری خوا ﷺ کرد لە بارە ی باشتەین کردەوێه؟

فەرمووی: "رۆژوو بگرە، چونکە هیچ شتێک ناگاتە ئەو"^(٣).

کاتیک پرسباری لێکراوێ چ کردەوێه ک خۆشەویستەرە لای پەرەردگار؟

فەرموویەتی: "کردەوێه ک بەردەوامی هەبێت، گەر چی کەمیش بێت"^(٤).

هەرەها کاتیک پرسباری لێکراوێ: چ ئیسلامیک باشتەین؟، فەرموویەتی: "ئەو کەسێ

موسلمانان لە دەست و زمانی ئەمین بن"^(٥).

پرسباری لێکراوێ: چ ئیسلامیک باشتەر؟

فەرموویەتی: "خوارین بەدەیتە هەرژان، سائو لەو کسانە بکەیت ک دەیان ناسیت و نایان ناسیت"^(٦).

ئەوێ جێی سەرئەجە لەو فەرموودانە ئەوێه وەلامە کە جیاوازی هەیه لە کاتیکدا

پرسبارە کە لە بارە ی یە ک شتە.

ئێین هەجەر دەلێت: سەرەنجامی ئەوێ زانایان پێ گەیشتون لە بارە ی ئەو

فەرموودە ی، ئەوێه وەلامە کان لە بارە ی پرسباری (باشتەین کردەوێ) جیاوازیان هەیه، بە

گوێزە ی جیاوازی حالەتی پرسبارکاران، چونکە ئەو زانائەر بوو بە هەموو کەسێک کە چیان

پێویستە، یاخود هەزبان لە چیبە، یاخود چ شتێک بۆیان گونجاو.

^(١) بوخاری (٢٧٨٧) و موسلیم (٨٥) گێراوێتیانەوێ.

^(٢) بوخاری (٢٦) و موسلیم (٨٢) گێراوێتیانەوێ، مەبرور: وات لە سەر سوننەتی پێغەمبەر کرابێت و گوناھێ تێدا نە کرابێت (و).

^(٣) النسانی گێراوێتیەوێ (٢٢٢٠) ئەلبانی بە سەحیحی داناوێ.

^(٤) موسلیم لە عانیشە گێراوێتیەوێ ﷺ (٧٨٢).

^(٥) بوخاری (١١) و موسلیم (٤٢) لە ئەبو موسای ئەشعەرین ﷺ گێراوێتەوێ.

^(٦) بوخاری (٢٨) و موسلیم (٢٩) لە عەبدوللای کوری عەمریان گێراوێتەوێ.

یان له‌وانه‌یه جیاوازیه‌کان په‌یوه‌ندی هه‌بیت به جیاوازی کاته‌کان، له‌وانه‌یه ئه‌و کات ئه‌مه باشت‌ترین کرده‌وه بیت، جهادکردن له‌سهره‌تای ئیسلامه‌تییه‌وه باشت‌ترین کرده‌وه بووه، چونکه هۆکاری چه‌سپاندن و جیبه‌جیکردنی ئه‌و دینه بووه. ده‌قه‌کان زۆن که باس له‌وه ده‌که‌ن نوێژ کردن له به‌خشین چاک‌تره، به‌لام له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا له کاتی به هاناوه‌چوونی هه‌زاران ئه‌و کات به‌خشین باشت‌ره...^(۱)

هه‌روه‌ها پرسیری له باره‌ی باشت‌ترین جهاد لیکراوه، وه‌لامه‌کان جیاوازیان هه‌بووه: عه‌بدوللای کوپی حه‌به‌شی الخثعمی ده‌گێڕێته‌وه، پرسیار له پیغمه‌بری خوا ﷺ کرا: چ جهادیك باشت‌رینه؟ فرمووی: "ئه‌وه‌که‌سه‌ی به‌مال و گیان جهاد بکات له دژی می‌باوه‌ران"^(۲). عایشه ؓ ده‌گێڕێته‌وه و ده‌فرمویت: ئه‌ی پیغمه‌بری خوا، ده‌بینین جهادکردن باشت‌ترین کرده‌وه‌یه، ئه‌ی ئیمه جهاد نه‌که‌ین؟ فرمووی: "نه‌خێر، به‌لکو باشت‌ترین جهاد هه‌جیکی قبولکراوه"^(۳).

له گێراونه‌وه‌یه‌کی تردا: "له‌سه‌ر ئافره‌تان جهادیك پێویسته، که شه‌ری تێدا نییه، ئه‌ویش هه‌ج و عه‌مه‌یه"^(۴). تاریقی کوپی شه‌هاب ده‌گێڕێته‌وه، پیاویك پێی له‌سه‌ر ئه‌سپ دانا‌بوو، له پیغمه‌بری خواي ﷺ پرسى: چ جهادیك باشت‌رینه؟ فرمووی: "گوتنی وشه‌یه‌کی هه‌ق له‌لای ده‌سه‌لاتدارێکی سته‌مکار"^(۵).

هه‌روه‌ها پرسیری لیکراوه له‌باره‌ی ئه‌وه‌ کرده‌وه‌ی به‌هۆیه‌وه پێی ده‌چیه به‌هه‌شت، وه‌لامه‌کانی جیاوازیان هه‌بوو: ئه‌بو ئه‌یوب ؓ ده‌گێڕێته‌وه، پیاویك به پیغمه‌بری خواي ﷺ گوت: کارێکم پێ بلی بمباته به‌هه‌شت؟ خه‌لکه‌که گوتیان: چیه‌تی چیه‌تی؟

^(۱) فتح الباری (۹/۲).

^(۲) ئه‌بو داود (۱۴۴۹) و النسائی (۲۴۷۹) گێراوه‌تیانه‌وه، ئه‌لبانی به سه‌حیحی داناوه.

^(۳) حج مبرور: بوخاری گێراوه‌تییه‌وه (۱۵۲۰).

^(۴) تبیین ماجة (۲۹۰۱) و نه‌حه‌مد (۲۴۷۹۴) گێراوه‌تیانه‌وه، ئه‌لبانی له (الارواء) به سه‌حیحی داناوه (۹۸۱).

^(۵) النسائی گێراوه‌تییه‌وه (۴۲۰۹)، ئه‌لبانی له (صحیح النسائی) به سه‌حیحی داناوه (۴۲۰۹).

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: "پێویستییهکی هەیه و پرسبیری لەبارەیهوه دەکا.. خوا بپەرسته و هاوبەشی بۆ پرپار مەده، نوێژ بکه، زەكات بده، پەیه‌ندی خزمایەتی بگەیه‌نه"^(١).

موعازی کۆری جەبەل ﷺ دەگێڕێتەوه و دەلێت: من له گەشتێکدا لەگەڵ پێغەمبەری خوا ﷺ بووم، رۆژیکیان له کاتی رۆیشندا زۆر لێی نزیک بووم، گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا کردەوه‌یه‌کم پێ بلی بمباته به‌ه‌شت و له ناگر دوورم بخاته‌وه.

فەرمووی: "بەپاستی له بارە‌ی شتێکی گە‌وره‌وه پرسبارت لێ‌کردم، ئاسانه بۆ ئەو کە‌سه‌ی خوا بۆی ئاسان بکات، خوا بپەرسته و هاوبەشی بۆ پرپار مەده، نوێژ بکه، زەكات بده، رۆژووی رە‌مه‌زان بگره، هە‌جی مالی خوا بکه."

پاشان فەرمووی: "دە‌ته‌وێت دەرگای کاری خێرت نیشان بده‌م؟ رۆژوو پارێزگاره، به‌خشین گونا‌هه‌کان ده‌کوژێت‌ه‌وه وەك چۆن ئاو ناگر ده‌کوژێت‌ه‌وه. هە‌روه‌ها نوێژی كە‌سێك له ناوه‌پاستی شه‌ودا.. پاشان ئە‌م ئایە‌ته‌ی خوێنده‌وه. ﴿تَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ...﴾ تا گە‌یشته ﴿جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ السجدة: ١٦-١٧ واتە: به‌نوێژ و خواپەرستی به‌شتی‌کی شه‌و به‌راكشان له جێگە‌ی گە‌رم و نه‌رما ده‌به‌نه سه‌ر ...

پاشان فەرمووی: "دە‌ته‌وێت سه‌ر و پایه و لو‌تکە‌ی هە‌موو ئە‌و کردە‌وانە‌ت پێ بلی‌م؟" گوتم: بە‌لێ ئە‌ی پێغەمبەری خوا.

فەرمووی: "سه‌ركاره‌كه ئیسلامه، پایه‌كه‌ی نوێژه و لو‌تكه‌كه‌شی جیهاده."

فەرمووی: "دە‌ته‌وێت پێت بلی‌م پوخته‌ی هە‌موو ئە‌و شتانه جیهه؟"

گوتم: بە‌لێ ئە‌ی پێغەمبەری خوا.

به دەست زمانی گرت و فەرمو: "ئە‌مه‌ت بگره."

گوتم: ئە‌ی پێغەمبەری خوا، ئایا له‌بارە‌ی ئە‌و قسانە‌ی ده‌یکه‌ین حیسابمان له‌گە‌ڵ ده‌کرێت؟

فەرمووی: "دایکت رۆ رۆت بۆ‌بکات ئە‌ی موعاز، ئە‌ی هەر به‌ره‌می زمان نییه مرقفه‌کان له‌سه‌ر پوو‌یان له‌سه‌ر لو‌تیان فرێده‌درێنه ئاو ناگر؟"^(٢).

ئە‌بو زه‌ر ﷺ ده‌گێڕێت‌ه‌وه و دە‌لێت: گوتم ئە‌ی پێغەمبەری خوا ﷺ چ کردە‌وه‌یه‌ك باشترینە^(٣)؟

^(١) بوخاری (١٣٩٦) و موسلیم (١٣) گێ‌راوه‌تیانه‌وه.

^(٢) ترمذی (٢٦١٥) و ابن ماجه (٢٩٧٣) گێ‌راوه‌تیانه‌وه، ئە‌لبانی له (صحيح الجامع) به سه‌حیحی داناهه (٥١٣٦).

^(٣) له گێ‌رانه‌وه‌ی ئیبن حبان (٢٧٤) دا هاتوه: گوتم: کردە‌وه‌یه‌کم پێ بلی، گەر به‌نده بیکات پێی بجێته به‌ه‌شت.

فرمووی: "باوه پ به خوا و جیهاد کردن له پېناویدا".

ده لیت: گوتم: چ نازاد کردنیک باشرینه؟

فرمووی: "نوهی لای خاوه نه کی به به هایه و نرخه کی له هموان زیاتره".

ده لیت: گوتم: گهر نه یکم؟

فرمووی: "یارمته پیښه کاریک بدهی، یان فیږی پیښه یه کی بکی^(۱)".

گوتم: نهی پیڻغه مېری خوا گهر له هندیک کاردا توانام نه بو؟

فرموو: "خراپهت به رامېر خه ګ نه بیت، نه مه چاکه یه که بې نه فسی خوت^(۲)".

نه بو شوره یح ښځه ده گېږته وه و ده لیت: نهی پیڻغه مېری خوا شتیکم پی بلی به ه شتم بې مسوگر بکات.

فرمووی: "قسه ی باش، سه لام کردن، ناندانی هه ژاران^(۳)".

نه بو به رزه ی نه سلهمی ښځه ده گېږته وه و ده لیت: گوتم: نهی پیڻغه مېری خوا کاریکم پی بلی بمباته به ه شته وه.

فرمووی: "نازار له سه ریځای خه ګ لابه، نه مه بې تو چاکه یه^(۴)".

هه روه ها له باره ی ناموژگاری کردن پرسپاری لیکراوه، وه لامه کانی جیاوازیان هه بووه:

نه بو هوږه یږه ښځه ده گېږته وه، پیاوړیک هاته خزمهت پیڻغه مېر ښځه گوته: ناموژگاریم بکه.

فرمووی: "توپه مه به"، چنه د جاریک نه مه ی دووباره کرده وه "توپه مه به^(۵)".

نه بو هوږه یږه ښځه ده گېږته وه که پیاوړیک گوته: نهی پیڻغه مېری خوا، من ده مه ویت گشت بکه م، وه سیه تیکم پی بلی.

فرمووی: "پیویسته له سهرت له خوا بترسیت، له هر به رزایی و نشیویکدا الله اکبر بلی".

(۱) مه به ست له وه نه وه یه: یارمته کی سیکي نه شاره ژا بده ی یان فیږی بکی که هیچ پیښه یه کی نییه بوته وه ی کاسبی پیښه بکات. النهایه (۲۶/۲).

(۲) بوخاری (۲۵۱۸) و موسلیم (۸۴) گټراوه تیا نه وه.

(۳) ابن حبان (۵۰۴) گټراوه تیه وه، نه لبانی له (التعلیقات الحسان) به سه حیجی داناوه (۱۴/۲).

(۴) بوخاری له (الادب المفرد) گټراوه تیه وه (۲۲۸). نه حمده (۱۶۲۹۶)، نه لبانی له (صحیح الادب المفرد) به

سه حیجی داناوه (۱۶۸).

(۵) بوخاری (۶۱۱۶) گټراوه تیه وه.

کاتێک پیاوێک روشت، پێغەمبەر ﷺ فرموی: "خواهه گيان زهوی بۆ لول بده و گهشته که ی بۆ ئاسان بکه"^(١).

سەلیمی کۆری جابری هوجەیمی ﷺ دەلێت: چووێمە خزمەت پێغەمبەر ﷺ، خۆی بە چاکەتێک داپۆشی بوو، لیواری چاکەتەکی لە سەرەوەی پێیهکانی بوو، پێم گوت: ئەو پێغەمبەری خوا وەسیەتێکم پێی بلی.

فرموی: "ترسی خوات هەبێت، هیچ کارێکی چاکە بە کەم مەزانه، تەنانەت گەر سەتەگەت لە جامی ئاوخۆرێک بەتال بکە، کاتێک قسە لەگەڵ براکەت دەکەیت، بە زەردەخەنە لەسەر لیوێکانت بێت.

ئاگاداریه با پۆشاکەکت لە خوار گۆزینگ درێژ نەبێتەوە، ئەمە لە لوتبەرزیه و خوای گەورە خۆشی ناوێت.

گەر کەسێک عەیبیاری کردی بە شتێک، کە دەیزانی لە تۆدا هەیە، تۆ بەو شتە عەیبیاری مەکەوه کە دەزانی تییدا، لێی گەپێ، گوناھی خۆی لەسەر خۆی، تۆش پاداشتت بۆ هەیە، هەرگیز قسەی ناشیرین بە کەس مەلی".

دەلێت: لە دواي ئەمە هەرگیز قسەی ناشیرین نەگوتوو، نە بە مۆڤ نە ئاژەل^(٢).

بۆ کەسی پرسیارکەر، باشترین هەڵدەبژارد و بۆی روون دەکردنەوه:

ئەبو هورەیره ﷺ دەگێڕێتەوە و دەلێت: پیاویک لە هاوێڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ بە دۆلێکدا تێپەڕی، ئاویکی سازگاری لێ بوو، سازگارییهکی سەرنجی راکێشا.

گوتی: پێم باشە لە خەڵک دابڕێم و لەو دۆلە نیشتهجێ بم و نەپۆم تاوهکو پێغەمبەری خوا ﷺ پوخته دەدات. ئەمە ی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ باسکرد، ئەویش فرموی: "ئەمە مەکە، پێگەی هەریهکێک لە ئێوه لە تێکۆشان لە پێناو خوای گەورە، لە نوێژی هەفتا سالی مالهەتان باشترە، ئایا ناتانەوێت خوای پەرورەگار لێتان خۆش بێت و بتانباتە بەهەشت؟ لە پێناو خودا جیهاد بکەن، هەر کەسێک لە پێناو خوا بکوژێت، بەهەشت بۆی مسۆگەر دەبێت"^(٣).

عیمرانی کۆری حەصین ﷺ دەگێڕێتەوە کە لەبارەی نوێژی پیاو بە دانێشتنەوه پرسیارێ لە پێغەمبەری خوا ﷺ کرد؟

^(١) ترمذی (٣٤٤٥) گێڕاوەتیەوه، ئەلبانی لە (الصحيحه) بە سەحیحی داناه (١٧٣٠).

^(٢) ابن حبان (٥١١) گێڕاوەتیەوه. ئەلبانی لە (التعليقات الحسان ١٩/٢) دەلێت: سەحیحە.

^(٣) ترمذی (١٦٥٠) گێڕاوەتیەوه، ئەلبانی لە (صحيح الترغيب والترهيب ١٣٠١) بە (حسن)ی داناه.

فرمودی: "که سێك به پێوه نوێژ بکات، ئەمە باشترینە، که سێکیش به دانیشتنەوه نوێژ بکات نیوهی پاداشتی که سه وه‌ستاوه‌که‌ی هه‌یه، که سێکیش به پالکه‌وتنه‌وه نوێژ بکات، نیوهی پاداشتی که‌سی دانیشتنوی هه‌یه"^(١).

فرموده‌که‌ی "که سێك به پێوه نوێژ بکات، ئەمە باشترینە"، زانایان ئەم فرموده‌یه به نوێژی سوننه‌ت ده‌به‌ستنه‌وه، چونکه وشه‌ی "باشترین" ئاماژه‌یه‌که بۆ دروستبوونی دانیشتن، به‌لام له نوێژی واجیدا ناکرێت به دانیشتنه‌وه نوێژ بکرێت، له کاتێک توانای وه‌ستانی هه‌بێت.^(٢)

ئێبن عومەر ؓ ده‌گێڕێته‌وه که عومهری کورپی خه‌تتاب له شه‌پی خه‌یبه‌ر زه‌ویه‌کی وه‌رگرت، هاته خزمه‌ت پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ داوای لێکرد فرمانێکی له‌باره‌یه‌وه پێ بکات، گوتی: ئە‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، من زه‌ویه‌کم له خه‌یبه‌ر ده‌سکه‌وتوه، له ژبانی خۆمدا هه‌چ شتێکی گرانبه‌های له وشێوه‌یه‌م ده‌ستنه‌که‌وتوه، تۆ چ فرمانێکم پێ ده‌که‌ی؟
فرمودی: "گر بته‌وێت سووده‌که‌ی ده‌که‌یته وه‌قف و ده‌یبه‌خشی".

ده‌لێت: عومەر به‌و جوړه سووده‌که‌ی به‌خشی، که نه‌ده‌فرۆشرێت، نه ده‌کرێته دیاری، نه ده‌بێته میرات، به‌لکو بۆ هه‌ژاران، خزمان، به‌نده‌کان، جیهادکردن له پێناوی خوا و بۆ رێبواران و میوانانه، ئە‌و که‌سه‌ی سه‌ره‌په‌شتی ده‌کات گونا‌هی نییه به چاکه لێی بخوات و بیداته خه‌لکیش نانی خه‌لکانیش بدات به‌لام به‌و مه‌رجه‌ی ده‌وله‌مه‌ند نه‌بن.^(٣)

زینمویی که‌سی پرسیارکه‌ری ده‌کرد بۆ نه‌وشته‌ی گونجاوه:

ئە‌بو سه‌عیدی خودری ؓ ده‌گێڕێته‌وه که که‌سێکی ده‌شته‌کی له‌باره‌ی کۆچکردنه‌وه پرسیا‌ری له پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ کرد، فرمودی: "ئە‌وه چیه‌، کۆچکردن کارێکی قورسه، ئایا وشه‌رت هه‌یه؟".

گوتی: به‌لێ.

فرمودی: "زه‌کاتی لێ ده‌رده‌که‌ی".

گوتی: به‌لێ.

فرمودی: "هه‌یچی لێ ده‌به‌خشی".

گوتی: به‌لێ.

^(١) بوخاری (١١١٥) گێراوه‌تی‌وه.

^(٢) حاشیه‌ السندي علی سنن بان ماجه (٣٧٠/١).

^(٣) بوخاری (٢٧٣٧) و موسلیم (١٦٣٣) گێراوه‌تیانه‌وه.

فەرموۋى: "لە رۆژى ئاودانى شىر دەدېتە خەك".

گوتى: بەلى

فەرموۋى: "بۇ لە پشت دىيەكەت كارىكە، خاى گەرە ھىچ كىرەوھەك لە چاكەكانت كەم ناكاتەو^(۱)".

زانايان دەلەين: ئەو كۆچكردنەى دەشتەكەيە ئەعراپىەكە پىرسىارى لەبارەيەو كىرەو، مەبەست لىسى ھاوۋەلەيە تىكردنى پېغەمبەرە لە مەدىنە و جېھىشتىنى كەسوكار و نىشتىمانىەتى، پېغەمبەرى خوا ﷺ ترسى ھەبوو تواناى ئەمەى نەبىت، نەتوانىت مافى تەواى كۆچكردنەكە بدات و پەشىمان بىتەو، پىنى فەرمو، ئەو كۆچەى تۆ پىرسىارى لەبارەيەو دەكەى كارىكى قورسە، بەلام لە نىشتىمانى خۆت كارى چاكەكە، يان لە ھەر شوتىنك بىت، خاى گەرە ھىچ كىرەوھەك لە چاكەكانت كەم ناكاتەو^(۲).

لەوانەيە پىرسىارى لىكراپىت، بى دەنگ بوو بىت، ئەمەش لەترسى ئەوۋى نەوھەك وەلامەكە ئەركى قورسى تىدا بىت.

ئەبو ھورەيرە ﷺ دەگىرپتەو و دەلەيت: پېغەمبەرى خوا ﷺ وتارى بۆ دابىن و فەرموۋى: "ئەى خەلگىنە، خاى پەرەردىگار ھەجى لەسەرتان فەرزكربو، ھەج بگەن".

پىاوتىك گوتى: ئايا ھەموو سالتىك، ئەى پېغەمبەرى خوا؟

بى دەنگ بوو، تا سى جار لىتى دووبارە كىرەو.

پېغەمبەرى خوا ﷺ فەرموۋى: "گەر گوتبام بەلى، واجب دەبوو، نەشتان دەتوانى".

پاشان فەرموۋى: "ئەوۋى بۆم بەجېھىشتون بەستانە، ئەوانەى پىش ئىو بەھۋى رۆد پىرسىاركىرەنەى و راى جىاوازيان لەسەر پېغەمبەرەكانيان فەوتان، ئەوۋى فەرمانم پىكردن بە پىنى تواناتان بىكەن، ھەر شتىكىش قەدەغەم كىرە، واى لىبىنن^(۳)".

گەر پىرسىارەكە سوودى نەبووايە، وەلامىكى ھەكىمانەى دەدايەو:

شىۋازى ھەكىمانە ئەوۋى: كەسى پىرسىاركە شتىك وەرەگىرەت جىاوازتەرە لەوۋى دەيەوۋىت، پىرسىارەكەى دادەبەزىت بۆ ئاستى شتىكى تر، ئەمەش وەك ئاگاداركىرەنەوھەك، كە ئەو وەلامە لە پىرسىارەكە لە پىشتەر و گىرنگەرە^(۴).

(۱) بوخارى (۱۴۵۲) و موسلىم (۱۸۶۵) گىراۋەتياەو.

(۲) شەرحى نەوۋى لە سەھىجى موسلىم (۹/۱۳).

(۳) موسلىم گىراۋەتياەو (۱۳۳۷)، بوخارى تەخرىجى كىرە (۷۲۸۸).

(۴) سەبىرى (الايضاح فى علوم البلاغة) (۱۱۰/۲). بىكە.

پیغمبەرى خوا ﷺ كەسى پرسىاركەر و فەتواوەرگرى بەرەو بە سوودترینى دین و دونیا ئاراستە دەکرد، یاخود رێنوێنى دەکرد بەرەو پرسىارىكى بە سوودتر كە پێويستە پرسىارى لەبارەىەو بەكات.

لەوبارەىەو، فەرمایشتى پەرەردگار: ﴿سَأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ﴾ البقرة: ۱۸۹
پرسىارىان کرد، بۆ چى مانگ لەسەرەتا و کۆتایی بەو شیوەىەو، کاتێك ئەم پرسىارە
هیچ سوودێكى نییە، خۆى پەرەردگار باس لە حیکمەتەكەى دەكات: ﴿قُلْ هِيَ مَوَاقِئُ
لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ﴾ البقرة: ۱۸۹

واتە: پرسىارت لێدەكەن دەربارەى نوێ بوونەوێ مانگەكان، پێیان بلێ ئەو بە
دیاریکردنى كاتەكانە بۆ خەلكى و بۆ زانینى كاتى حەج .

كەسى پرسىاركەرى بۆ شتیكى دیکە ئاراستەکرد، وەك ئاگادارکردنەوێەك كە گرنگ
ئەوێە پرسىار لە شتێك بکەن سوودی دونیا و روژى دواىیان هەبێت، ئەویش ئەوێە، كە
زانینی شیوازی مانگ بەو شیوەىە تاوەكو كاتەكانى مامەلە و بەندایەتیکردنى وەك حەج و
روژ لەسەر دیار بێت، بۆیە بابەتەى پرسىاركراوەكە بۆ بابەتێكى بە سوودتر گۆردرا^(۱).

كاتێكیش پرسىارىان لە شتێكى كەم بايەخ كردبا، وەلامى پرسىارى ئەوانى بە شتێكى
سوودبەخش دەدانەو، دەیبردن بەرەو سوودێكى تر، ئەمەش نزیکە لە فەرمایشتى
پەرەردگار ﴿سَأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى
وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ البقرة: ۲۱۵ واتە: لە تۆ دەپرسن (ئەى پیغمبەر ﷺ) كەچى
ببەخشن؟ پێیان بلێ: هەر خێرێك دەكەن سەرەتا دایك و باوكتان فەرامۆش مەكەن،
هەرەها خزمان و هەتیوان و هەزاران و رێبواران و نەداریش.

پرسىارەكە لەبارەى جوړى بەخشین بوو، وەلامەكەش باسى ئەو كەسە دەكا كە
دروستە پێى ببەخشى، چونكە گرنگترە^(۲).

ئەنەسى كۆپى مالیک ﷺ دەگێڕتەو و دەلێت: کاتێك من و پیغمبەرى خوا ﷺ لە
دەرەوێ مزگەوت بووین، پیاویكى دەشتەکیمان بینی كە لەسێبەرى دەروازەى مزگەوت
وەستابوو.

گوتهى: ئەى پیغمبەرى خوا كەى روژى دواى دیت؟

(۱) التحرير و التنوير (۱/۵۳۵).

(۲) فتح الباری (۵/۱۸۶).

فەرمووی: "ھاوار بۆ تۆ، چیت بۆ ئامادە کردووە؟".

پیاوھەكە وەك ئەوھى بۆ دەنگ بێت، پاشان گوتی: ئەي پېغەمبەرى خوا نە نوێژى زۆر، نە رۆژووى زۆر، نە بەخشینی زۆرم بۆ ئامادە کردووە، بەلكو خوا و پېغەمبەرەكەيم خۆش دەوێت. فەرمووی: "لەگەل ئەو كەسەدا دەبیت كە خۆشت دەوێت".

گوتمان: ئیمەش بەوشیوھە؟

فەرمووی: "بەلێ".

لەو رۆژەدا زۆر دلخۆش بووین.

ئەنەس دەلێت: من پېغەمبەر ﷺ و ئەبو بەكر و عومەر خۆش دەوێت، گەرچى كردهوھى ئەوانم نەكردووە، بەلام ئومێدم وایە بەو خۆشەويستیيەي بۆيانم ھەيە لەگەلئاندا بم^(۱).

طیبي ﷺ دەلێت: رینگای حیکمەتى لەگەل كەسى پرسىاركەر گرتۆتەبەر، چونكە پرسىارى لەبارەي كاتى رۆژى دوايى لى دەكات، ئەو بە فەرموودەي خۆي وەلامى دەداتەوھ "چیت بۆ ئامادەكردووە؟"، واتە: ئەوھى بۆتۆ گرینگە و پېوستە بايەخي پېندەي كردنى كارى چاكە، ئەمە بە سوودترە بۆ تۆ، ئەوھەك كاتى ھاتنى رۆژى دوايى^(۲).

بۆرەيدە دەگێژیتەوھ، كە پیاويك پرسىارى لە پېغەمبەر ﷺ كرد، گوتى: ئەي پېغەمبەرى خوا، ئايا لە بەھەشت ئەسپ ھەيە؟

فەرمووی: "گەر خواي گەرە بێتباتە بەھەشت، لەسەر پىشتى ئەسپيک لە ياقوتى سۆر بۆ ھەر شوپيەك بێتوێت لە بەھەشت دەتگوازیتەوھ".

پیاويك پرسىارى لێكرد: ئەي پېغەمبەرى خوا، لە بەھەشت وىتر ھەيە؟ ئەو وەلامەي پېشووئى بۆ ئەو نەبوو.

فەرمووی: "گەر خواي گەرە بێتباتە بەھەشت، ھەرچى نەفست پىي خۆش بێت و چاوت ھەزى لى بكات لىيەتى"^(۳).

قازى ﷺ دەلێت: مەزندەي قسەكە: گەر خواي گەرە تۆي بردە بەھەشت، ئەو ئەسپەي دەتەوێت سوارى بێت، بۆت دەبێت.

واتە: ھەر شتێك نەفس ھەزى بۆي بچیت، لە بەھەشت دەيبينیتەوھ، تەنانەت گەر بێتەوێت سوارى پىشتى ئەسپيک بێت بەم سىفاتەنە دەيدۆژیتەوھ و دەتوانى بەكارى بەيئىت، ئەو كارەت بۆ دەكات كە ئەسپى ئاسايى نايكات.

^(۱) بوخارى (۷۱۵۳) و موسليم (۲۳۹) گێزاوھتياوھە.

^(۲) عمدە القارى (۱۹۶/۲۲).

^(۳) ترمذى گێزاوھتياوھ (۲۵۴۳)، ئەلبانى دەلێت: "حسن لغیرہ"، (صحيح الترغيب والترهيب) (۳۷۵۶).

طیبي ﷺ ده لیت: نه مه نزيکه له شپوازی هه کیمانه، پیاوه که پرسپاری کردوه له نه سپی ناسایی دنیا، پښتغمبری خوا ﷺ به وهی له به هه شته وه لامي داوه ته وه: واته: واز له وه بښه که پرسپارت له باره یه وه کردوه، تو به وه نه سپی وه سفت بؤ کراوه، به سته ^(۱).

گهر بینیبای پرسپار کهر پیویستی به حیکه تیک هه یه، بؤی روون ده کرده وه، ته نانه ت گهر پرسپارشی له باره یه وه نه کردبا:

نه مه ش بؤ گشتاندنی سووده که ی، یان که سه که پیویستی پښه تی، یان به هر هوی که تربیت. نه بو هوړه یه ﷺ ده گپړته وه، که پیاویک پرسپاری له پښتغمبری خوا ﷺ کرد و گوتی: نه ی پښتغمبری خوا نیمه به که شتی به سر دریا دا ده پوین، ناویکی که ممان پښه، گهر ده ستنویژی پی بگرین، تینو ده بین، نایا ده کری له ناوی دریا ده ستنویژ بگرین؟

پښتغمبری خوا ﷺ فرموی: "ناوه که ی پاکه و گزشتی مردوه کانی شی حه لاله ^(۲)". رافعی ده لیت: کاتیک پښتغمبری خوا ﷺ زانیوویه تی خه ریکه بابته تی خاوینی ناوه که لای که سی پرسپار که ره که ناروشتن ده بیت، ترسا له وهی بابته تی حه لالی و حه رامی گزشته که شی له لایان ناروشتن بیت، چونکه ده ریاوان توشی نه مه ده بیت، راسته وخو دوی وه لامي پرسپاره که ی، حوکی خواردنی مردوه که شی بؤ روون کردوته وه ^(۳).

ابن العربی ده لیت: نه مه لایه نی باشی فه توادانه، که وه مه لاکه به مه به سستی سوود که یاندن تیر و ته سه ل تربیت له پرسپاره که، هه روه ها زانستیکی تریش روون ده کاته وه که پرسپاری لښه وه نه کراوه، چونکه نه وه که سه ی خاوینی ناوه که ی لا روون نیه، هه له به ته حه رامبوونی مردوه کانی زیاتر لا روون نیه ^(۴).

له وانه یه روون کردنه وهی زیاتری بؤ نه و بابته هه بوو بیت، که گرفت له تیگه یشتنی هه بیت: عه بدولالی کوپی مه سعود ﷺ له پښتغمبری خواوه ﷺ ده گپړته وه و، که ده فرمویت: "ناچپته به هشت نه و که سه ی به ک که رپله لوتبه رزی له دلدا بیت،".

پیاویک گوتی: پیاو حه زی لښه پوښاکه که ی جوان بیت، نه عله کانی جوان بیت.

^(۱) تحفة الاحوذی (۲۱۴/۷).

^(۲) ابوداود (۸۲)، وترمذی (۶۹)، والنسائی (۳۳۲) گپړاوه تیا نه وه، نه لسانی له (الرواء) به سهیحی داناهه.

^(۳) تحفة الاحوذی (۱۸۸/۱).

^(۴) فیض القدير (۲۱۵/۳).

فرمووی: "خوای گه‌وره جوانه و جوانی خو‌ش ده‌وئیت، لوتبه‌رزی ره‌تکرده‌وه‌ی پاستیه و خو‌به‌گه‌وره زانینه و به‌گه‌م سه‌یرکردنی خه‌لگه"^(۱).

وشه‌ی (نه‌خیر) لیره‌دا بۆ که‌سی پرسیاره‌که به‌س بوو، به‌لام بۆی روونکرده‌وه که چه‌زکردن له پۆشاک و نه‌علی جوان کاریکی ریگه‌پیدراوه له شه‌رع. جگه له‌مه‌ رووی راسته‌قینه‌ی لوتبه‌رزی بۆ روونکرده‌وه، که بریتیه له ره‌تکرده‌وه‌ی حق و به‌گه‌م سه‌یرکردنی خه‌لگه.

ئه‌م دوو سووده زیاده‌یه‌که له‌و پرسیاره‌ی پیاوه‌که کردی.

له‌وانه‌یه روونکرده‌وه زیاده‌که به‌مه‌به‌ستی هاندان بوو بیت بۆ کاری چاکه : عه‌بدوللای کوپی عه‌باس ؓ ده‌گیریت‌وه و ده‌لئیت: ئافره‌تیک منداڵیکی به‌رزکرده‌وه و گوئی: ئه‌ی پیغمبری خوا، ئه‌مه چه‌جکردنی بۆ هه‌یه ؟ فرمووی: "به‌لئ، تۆش پاداشته‌که وهرده‌گرت."

داوای روونکرده‌وه‌ی زیاتری له‌ که‌سی پرسیارکه‌ردکرد. بۆ نه‌وه‌ی زانیاری ته‌واوی له‌سه‌ر رووداوکه هه‌بایه، ئه‌مه‌ش له پیناو نه‌وه‌ی فه‌تودانه‌که هاوتا بیت له‌گه‌ل رووداوکه :

نوعمانی کوپی به‌شیری کوپی سه‌عد ؓ ده‌گیریت‌وه و ده‌لئیت: دایکم داوای له‌ بابم کرد، هه‌ندیک له میرات له ماله‌که‌ی به من بدات، پاشان پیدام.

دایکم گوئی: رازی نابم تاوه‌کو پیغمبر ﷺ نه‌که‌یه شه‌ید.

من منداڵم بووم، باوکم ده‌ستی گرتم و بردمیه خزمه‌ت پیغمبر ﷺ

گوئی: دایکی ئه‌مه —کچی ره‌واحه— داوای کردووه هه‌ندیک میرات بده‌مه ئه‌م کوپه‌م.

پیغمبر ﷺ فرمووی: "هیچ منداڵی ترت هه‌یه، جگه له‌مه ؟".

گوئی: به‌لئ.

پیغمبره‌ی خوا ؓ فرمووی: "ئایا میرات به‌هه‌موویان دلو، به‌هه‌مان بری به‌و منداڵه‌ت دلو ؟".

گوئی: نه‌خیر.

فرمووی: "که‌واته من مه‌که شه‌ید، به‌پاستی من شه‌یدی ناده‌م له‌سه‌ر سته‌م"^(۲).

له‌ گیرانه‌وه‌یه‌کی تردا هاتووه: "ئه‌وان مافیان هه‌یه له‌سه‌ر تۆ، که دادپه‌وه‌ری بکه‌ی له‌ ئیوانیان، وه‌ك چۆن تۆش مافت له‌سه‌ریان هه‌یه چاکه‌ت له‌گه‌ل بکه‌ن"^(۳).

(۱) موسلیم گیراوه‌تیه‌وه (۹۱).

(۲) بوخاری (۲۶۵۰) و موسلیم (۱۶۲۳) گیراوه‌تیانه‌وه.

(۳) ابو داود (۳۵۴۲).

پيغهمبر داواي ورده کاري زياتري لى ده کات "ههچ مندالي تريت ههيه، جگه له مه؟"، پاشان لتي پرسي: "ئايا ميرات به هه موويان داوه، به هه مان پري به و مندالت داوه؟". پاشان حوکمدانه که ي بۆ روونکردۆته وه "که واته من مه که شاهيد، به پاستي من شاهيدي ناده م له سه ر سته م".

ثابتي کوپي ضحاک ده گيرپته وه: پياويک له سه رده مي پيغهمبري خوا ﷺ نه زري له خۆي گرتبوو و شتریک له (بوانه) ^(١) سه ربپریت، هاته خزمه ت پيغهمبري خوا ﷺ و گوتي: من نه زرم کردوه و شتریک له بوانه سه ربپریم.

پيغهمبر ﷺ فهرموي: "ئايا ههچ بتيکی له بته کاني سه رده مي نه قامي ليه؟". گوتيان نه خير.

فهرموي: "ئايا ههچ جه ئنيان هه يه له وي؟". گوتيان: نه خير.

فهرموي: "نه زره که ت بکه، چونکه بزانه ههچ نه زريک له سه ر سه ربپچيکري خواي گهره ناکريت، ههچ نه زريکيش له وه ناکريت که ناده ميزاد تواناي نه جامداني نه بيت".

کاتيک ويستوويه تي له و شوينه نه زره که بکات، پيغهمبري خوا ﷺ داواي زانياري زياتري کردوه، چونکه ئه م بابته پيوستي به ورده کاري هه يه، ليره دا پرسياریک ديه پيشه وه، بۆچی ئه م پياوه (بوانه) ي هه لباردوه بۆ سه ربپريني و شتره که ي، چونکه له وانه يه له و شوينه جه ئن هه بيت، يان له وانه يه بتيک له بته کاني سه رده مي نه قامي هه بيت و له وي به رستريت، ئه م پرسيارانه ش رووني ده که نه وه، گهر هه ر يه کيک له مانه بووني هه بووايه، دروست نه ده بوو سه ربپريني لى بکرا بيه ^(٢).

هه ئديک جار داواي له که سي پرسيارکه ر ده کرد، راسته وخۆ کاریک بکات، ئه م کاره ده بووه وه لام بۆ پرسياره که ي:

ئيبن عه باس ﷺ ده گيرپته وه و ده لیت: گويم له پيغهمبري خوا ﷺ بوو، وتاري ده دا و ده يه رموو: "نابيت ئافره ت بي مه حره م سه فەر بکات".

پياويک هه لسا و گوتي: ئه ي پيغهمبري خوا، خيزانه که ي من بۆ کاریک ده رچوه، له کاتيکدا من له فلانه جيهاد بووم.

^(١) بوانه: گرديکه له پشت کانيه کی ئاو. ده گوتريت: شويينکه له نيوان شام و دياربه کر، يان ده گوتريت: خواروي مه که له يه له مله م (معجم البلدان ٥٠٥/١).

^(٢) ابو داود گيراوه تيه وه (٢٣١٣)، ئه لباني له (تحقيق المشكاة) به سه حيحي داناه (٣٤٣٧).

فەرمووى: "ئىستا بۆ لەگەڵ خىزانەكەت ھەج بگە" ^(۱).

فەرمانکردن بەو پياوھە كە راستەوخۆ بگاتە خىزانەكەى، ئەمە وەلامە بۆ پرسىيارەكە: مەزەندەى وەمەلامەكە ئەمەيە: دروست نىيە خىزانەكەت بەبى مەحرەم سەفەر بگات.

بە ژماردنى ھەرامەكان، ھەلەكانى بۆ كەسى پرسىياركەر دىارى دەكرد: ئىبن عومەر لە پىڭەمبەرى خواوھ ﷺ دەگىرپىتەو، پياويك پرسىيارى لىكرد، ئەو كەسەى لە ئىحرامدايە چى لەبەربكات؟

فەرمووى: "نە كراس لە بەربكات، نە مەندىل، نە شەپوال، نە كراسىكى بە كالاو، نە كراسىك بە رەنگ و بۆن كرايىت، گەر نەعلى نەبوو، با خوف لەبەر بگات و بەلام بيانپىت تاوھكو ژىر گوزىنگى بىت" ^(۲).

لەم فەرموودەيەدا پرسىيارى لىكراوھ، كە چى لەبەر بگات، ئەو وەلامى داوھتەوھ كە چى لەبەر نەكات، چونكە ئەوانەى لەبەريان ناكات دىارى دەكرىن و دەژمىردىن، ئەوانەشى لەبەريان دەكات دىارى ناكرىن.

نەوھوى دەفەرمووت: زانايان دەلەين: ئەم وەلامدانەوھيە لە جوانكارىيەكانى زمانەوانىيە، چونكە ئەو شتانەى لەبەريان ناكات ديارىكراون و ئاماژەى بۆ كردن، بەلام ئەو شتانە دروستە لەبەريان بگات دىارى كراو نىن، فەرمووى: ئەمە لەبەر مەكە، واتە جگە لەمانە لەبەرىكە ^(۳).

ھەندىك جار وەلامىكى گشتگىرى دەدايەوھ و وردەكارىيەكانى جىدەھىشت:

ئەبو موساى ئەشعەرى دەگىرپىتەوھ و كە پياويك ھاتە خزمەت پىڭەمبەر ﷺ و گوتى: ئەى پىڭەمبەرى خوا! پياو شەپ دەكات لە پىناو دەسكەوت، پياويكىش شەپ دەكات بۆ ئەوھى باس بكرىت، يەككى دىش شەپ دەكات بۆ ئەوھى پىڭەكەى ديار بىت، كامەيان لە پىناوى خوايە؟ پىڭەمبەرى خواش ﷺ فەرمووى: "ئەو كەسەى شەپ بگات بۆ ئەوھى وشەى خواى گەرە بەرز بىت، ئەمەيان لە پىناوى خواى گەرەيە" ^(۴).

حافظ دەلەيت: ئەمە لە قسە كۆكەرەوھكانىتى، چونكە بە وشەيەكى گشتگىر وەلامى داوھتەوھ، كە واتاى پرسىيارەكەى بە زىادەوھ لە خۆ گرتوھ ^(۵).

^(۱) التمهيد لشرح كتاب التوحيد (۱/۱۵۵)، شيخ صالح آل الشيخ.

^(۲) بوخارى (۱۳۱) و موسليم (۱۱۷۷) گىراوھتياوھ.

^(۳) شەرحى نەوھى لە سەحىحى موسليم (۷۳/۸).

^(۴) بوخارى (۱۲۳) و موسليم (۱۹۰۴) گىراوھتياوھ.

^(۵) فتح البارى (۱/۱۹۷).

هەروەها دەلێت: وەلامدانەوهکەش لە لوتکەي کورتبەري و رەوانبەزئي دايە، چونکە گەر وەلامی دابايەوه و فەرموبای، هیچ يەکیک لەمانە لە پیناو خوا نییە، ئەوکات وای لێدەهات، کە جگە لەو سێیە ئەوی تر هەمووی لە پیناوی خوايە، بەلام بە وشەيەکی گشتگیر، لە ماهییەتی شەپکردن بۆ ماهییەتی حالی شەپکەر وەلامەکەي لاداو، جا وەلامەکەي بە زیادهوه داووتهوه.^(۱)

ابن بطلال دەلێت: بەلکو پيغمبەر ﷺ لە خودی وشەي وەلامدانەوهکە لايدا، چونکە لەوانەيە هەندیکجار توپەري و دەرماگیری لە پیناو خوا بێت، بەلام لەوانە لايدا بەرەو وشەيەکی گشتگیر تر، کە ناروونی رەواندەوه و تیگەیشتی زیاتر کرد.^(۲)

ئەبو موسای ئەشعەري ﷺ دەگیرێتەوه و دەلێت: پيغمبەري خوا ﷺ من و موعازی کوپی جەبەلي ناردە يەمن، گوتم ئەي پيغمبەري خوا، لە ولاتی ئیمە خواردنەويەك لە جو دروست دەکړیت، پێی دەگوتریت ئاوی جو، خواردنەويەکی تریش لە هەنگوین دروست دەکړیت، پێی دەگوتریت ئاوی هەنگوین، ئایا بیانخۆینەوه؟
فەرموی: "هەموو سەرخۆشکەرێك حەرامە".

ئەوی لە پرسیاری کەسانی دەشتەکی و نامۆکان بەرگەي دەگرت، بۆکەسانی تر بەرگەي نەدەگرت.
ئەنەسی کوپی مالیک ﷺ دەفەرمویت: وازمان هێنابوو پرسیار لە شتیکی ناپۆیست لە پيغمبەر ﷺ بکەین، پیمان سەیریوو کاتیك پیاویك لە خەلکی دەشتەوه دەهات و پرسیاری لێ دەکرد و ئیمەش گویمان لێی دەبوو.
کاتیك ئیمە لەگەڵ پيغمبەر ﷺ لە مزگەوت دانیشتبووین، پیاویك بە وشتەرەوه هاتە ژوورەوه، وشتەرەکەي یخ کردوو و پاشان بەستیەوه.

ئینجا گوتی: کامەتان موخەممەدە؟ پيغمبەريش ﷺ لەناویاندا پالکەوتبوو.

پیمان گوت: ئەم پیاوێ سەببیەي پالکەوتوو.

پیاوێکە پێی گوت: ئەي کوپی عەبدولموتهلیب

پيغمبەر ﷺ فەرموی "بلی وەلامت دەدەمەوه"

پیاوێکە بە پيغمبەري ﷺ گوت: من لەبارەي بابەتیك لەسەر تۆ زۆر توند و پرسیارت لێ دەکەم.

فەرموی: "چیت دەوێت بپرسە".

(۱) فتح الباری (۴۰۶/۸).

(۲) شەری سەحیحی بوخاری (۲۰۳/۱) ابن بطلال.

پياوھە كە گوتى: ئەي موخەممەد، نۆردراوى تۆ ھاتە لامان، واى پىگوتىن كە تۆ دەلەيت من نۆردراوى خوام؟

فەرمووى: "راستى گوتوھ".

پياوھە كە گوتى: كى ئاسمانى دروستكردوھ؟

فەرمووى: "الله".

پياوھە كە گوتى: كى زەوى دروستكردوھ؟

فەرمووى: "الله".

پياوھە كە گوتى: ئەي كى ئەم شاخانى لە زەوى چەقاندوھ و ئەو شتەي لىداناون؟

فەرمووى: "الله".

گوتى: سوپىندت دەدەم بەوئى ئاسمان و زەوى دروستكردوھ و شاخەكانى

چەقاندوون، خوا تۆي رەوانە كردوھ؟

فەرمووى: "بەلى".

گوتى: نۆردراوھەكەت دەلەيت كە لە شەو و رۆژىكدا پىنج نوپژمان لەسەرە؟

فەرمووى: "بەلى".

گوتى: سوپىندت دەدەم بەوئى تۆي رەوانە كردوھ، خوا فەرمانى ئەمەي پىي كردووى؟

فەرمووى: "بەلى".

گوتى: نۆردراوھەكەت دەلەيت كە زەكانى مال و سامانمان لەسەر واجبە؟

فەرمووى: "بەلى".

گوتى: سوپىندت دەدەم بەوئى تۆي رەوانە كردوھ، خوا فەرمانى ئەمەي پىي كردووى؟

فەرمووى: "بەلى".

گوتى: نۆردراوھەكەت دەلەيت كە رۆژووگرتنى مانگى رەمەزانمان لەسەر واجبە؟

فەرمووى: "بەلى".

گوتى: سوپىندت دەدەم بەوئى تۆي رەوانە كردوھ، خوا فەرمانى ئەمەي پىي كردووى؟

فەرمووى: "بەلى".

گوتى: نۆردراوھەكەت دەلەيت كە واجبە لەسەر ئەو كەسەي تواناي ھەيە حەجى مالى

خوا بكات؟

فەرمووى: "بەلى".

گوتى: سوپىندت دەدەم بەوئى تۆي رەوانە كردوھ، خوا فەرمانى ئەمەي پىي كردووى؟

فەرمووى: "بەلى".

پاشان رووی وەرگێرا و گوتی: سویند بەو کەسەى تۆى بە حەق راوەنە کردووە، نە زیاتر لەمە دەکەم نە کەمتر.

پیغمبەرى خوا ﷺ فەرمووی: "گەر راست بکات، بە دڵنیاپیەو دەچیت بە هەشت"^(۱).
نەو هەوى دەلێت: ئەمە لە جوانی پرسیاری ئەم پیاو و شێوازی ئێسک سوکی و پەروەردەکەیتى، سەرەتا لە بارەى دروستکاری بونەوەر پرسیاری کردووە، پاشان سویندی بەو زاتە خوارد کە باوەرى پێیەتى وەک نێردراوى ئەو زاتە.
کاتێک لە پرسیارکردن لە بارەى خواوە وەستاو، دەستیکرد بە سویند خواردن پێى، ئەم ریزبەندییەش پێوستى بە عاقلێکى پێگەیشوو هەیه، کە باوەرى لە قوناغى دڵنیاى و دانپێدانان تێپەریه وە.

قازى عیاض دەلێت: پێى دەچیت ئەم پیاو دواى موسلمان بووینەو هاتبێت، هاتووە تاوێکى باوەرپەکەى بە قسەکردنى رووبەروو لەگەڵ پیغمبەر ﷺ جێگیرتر بێت، خواش زانائەره^(۲).

ئەوانەیه هەندێ گجار پشتى لە پرسیارکەرەکە کردبێت، ئەمەش وەک ئاگادارکردنەوێى لە سەر ئەدەبى قسەکردن:

ئەبو ھورەیره ﷺ دەگێڕێتەو و دەلێت: کاتێک پیغمبەر ﷺ قسەى بۆ خەلک دەکرد، پیاویکى دەشتەکى هات و گوتی: کەى روژى دواپیه دیت؟
پیغمبەرى خوا ﷺ بەردەوام بوو لە قسەکردنى.
هەندیکیان گوتیان: گوێى لەو قسەیه بوو، بەلام پێى خۆش نەبوو.
هەندیکیشیان گوتیان: بەلکو گوێى لى نەبوو.^(۳)

تا قسەکانى تەواوکرد، فەرمووی: "کوا ئەو کەسەى پرسیارى لە روژى دواى کرد؟".
گوتی: ئەو تەم ئەى پیغمبەرى خوا.

فەرمووی: "گەر راسپاردە (ئەمانەت) لە دەستچوو، چاوەرپێ روژى دواى بکە".
گوتی: چۆن راسپاردە لە دەست دەچیت؟

^(۱) بوخارى (۶۳۳) و موسليم (۱۲) گێراوەتیانەو.

^(۲) شەرحى نەو هەوى لە سەحیحى موسليم (۱/۱۷۱).

^(۳) ئەم دوودلێهە لەو هەو هاتووە، کە پیغمبەرى خوا ﷺ ئاوپى لە پرسیارى کابرایە کە نەداوەتەو، لەوانەیه ھۆکارەکەش ئەم دوو خالە نەبێت، بەلکو لەوانەیه بۆ ئەو بێت تا دواى بخت بۆ دواى تەواوبوونى قسەکانى. فتح الباری (۱/۱۴۳).

فەرمووی: "گەر کاروبارەکان خزانە بەردەستی کەسێک کە شیاو نەبوو، ئەوا چاوەڕێی رۆژی دواي بەکە"^(۱).

بوخاری لە سەحیحی خۆی (۱/۱۴۲) بە شێکی داناوە بە ناوێشانى (کەسێک پرسىار لە بارەى زانستێک دەکات، ئەویش سەرگەرمى قسەکردنە، قسەکانى خۆى تەواو دەکات، پاشان وەلامى پرسىارەکەرەکە دەکاتەو).

لە سوودەکانى ئەم فەرموودەيە:

- ئاماژەدانیکە بۆ ئەدەبى زانا و زانست وەرگر، زاناکە وازپێناوێ لە سەرزنەشت کردنى پرسىارکەر، بەلکو بە شێوانى پشت تێکردن فێرە ئادەبى کردووە، پاشان گەراوەتەو سەرى و دلى نەرم بوو، چونکە لە خەلگانى ئەعرابى دەشتەکەى کەسانى وای تيايە خاوەن هەلس و کەوتىکى پەقە.
- بایەخدان بە وەلامى پرسىارى کەسى پرسىارکەر، تەنانەت گەر پرسىارەکە لەو ئاستەشدا نەبێت.

- سەبارەت بە زانستوەرگرەکە، پيويستە کەسى پرسىارکەر، پرسىار لە کەسێک نەکات کە بە کارىکى تر سەرقالە، چونکە مافى يەکەم لە پيشتوتەرە.
- پەندوەرگرتن لە هەلەى زمان.

- داواى روونکردنەوێ زياتر لە زانا بکړیت، گەر لە وەلامەکە تێنەگەيشت، تاوێکو روون دەبێتەو، وەک دەشتەگيیەکە گوتى: چۆن لە دەستدەچيێت؟.
- ئاماژەيەکە بۆ ئەوێ زانست بریتيە لە پرسىار و وەلام، وەکو گوتراوێ: باش پرسىارکردن نيوێ زانستە.

هەريەکە لە مالیک و ئەحمەد و چەند زانایەکی تر، والەتى ئەم فەرموودەيەيان وەرگرتووە و گوتوويانە: وتار بۆ پرسىارکردن ناپچرپنين، بەلکو کاتيک تەواو دەبين وەلامى دەدەينەو.

جەمهورى زانايان وردەکاریان داووە ئەم بابەتە، دەلێن گەر لەناو واجبەکانى وتارەکە بێت، وەلامەکەى دواوەخريێت، گەر لەناو واجبەکانيش نەبێت، وەلام دەدەريێتەو. واتە گەر لەو کارانەى گرینگ بوو لە دین، بەتايبەت گەر پەيوەنديدار بوو پرسىارکەر، ئەو کات باشتەرە دريژەى پي بدريێت و سوننەتە وەلامى بدريێتەو و پاشان وتارەکە تەواو بکړیت، گەر پيچەوانەى ئەمەش بوو دواوەخريێت^(۱).

^(۱) بوخارى گيتراوەتيەو (۵۹).

فهرمووی: "له نیوان نه م دوو کاته دایه".

(۳) شهرچی نه وه وی له سه حیجی موسلیم (۱۶۶/۶).

الباجي دەلالت: پېدەچېت بۆيە پېغەمبەري خوا ﷺ وەلامەكەي دواخستبېت، تاوەكو بە کردار ئەنجامي بدات، ئەمەش لە پېتئاو روونکردنەوێ زیاتر، چونکە ئەم رێگایە بۆ تێگەيشتن نزیکترە^(۱).

وەلامی پرسپاری ئافرەتانی دەدایەو، تەنانەت لەو بابەتانەي شەرمیان دەکرد، سەرزنشتی ئەوانەشي دەکرد، کە رێگریان لە پرسپارکردن لی دەکردن:

دایکی سەلەمە دەلالت: دایکی سولەيم هاتە خزمەت پېغەمبەري خوا ﷺ و گوتی: ئەي پېغەمبەري خوا، خۆي مېهرەبان شەرم لە راستی ناکات، ئایا ئافرەت لەکاتی بينینی خەو (شەيتانی) خۆشۆردنی لەسەر پيويستە؟

عائيشە فەرمووی: ئەي دایکی سولەيم، مالت ئاوابی، ئافرەتانت شەرمەزار کرد. پېغەمبەري خوا ﷺ بە عائيشەي فەرموو: "بەلکو تۆ مالت ئاوا... بەلێ کاتێک ئۆي بينی با خۆي بشوا". دایکی سولەيم دەم و چاوی خۆي داپۆشي و گوتی: ئەي پېغەمبەري خوا ئایا ئافرەت ئەو خەو دەبينت؟

فەرمووی: "بەلێ، مالت ئاوا ئەي چۆن کۆپەكەي پيی دەچیت". شەرم کردن رێگرنییه لە داواکردنی راستییهکان، ئەو شەرمەي رێگرە لە داواکردنی زانست بە سوود نییه، بەلام گەر شەرم کردنەكە لە روانگەي ریز و شکۆ بێت، ئەمە کاریکی باشە، وەك ئەوێ دایکی سولەيم کردی و دەم و چاوی داپۆشي^(۲). هېچ شەرعیك شەرمکردنەكي نەهیتاوه رێگر بێت لە فەرمانکردن بە چاکە و رێگری کردن لە خراپە و حوکمدان بە حەق و هەستان پيی^(۳).

لەگەڵ ئەوێ وەلامی پرسپاری ئافرەتانی دەدایەو، شەرم رێگەي لی نەدەگرت وەلامیان نەداتەو: عائيشە ﷺ دەگێرپتەو ئافرەتیک لەبارەي خۆشۆردنی ئافرەتان لە بی نوێژیدا پرسپاری لە پېغەمبەر ﷺ کرد، فەرمانی پیکرد چۆن خۆي بشوات، فەرمووی: "پارچە قوماشیک^(۴) بە بۆني ميسک بگرە و خۆتي پی پاک بکەرەو".

^(۱) النسانی (۵۴۴) و احمد (۱۱۷۰۹) لە ئەنەسی کۆپی مالیک ﷺ گێراوەتيانەو. ئەلبانی لە (الروا) بە سەحیحی داناو (۲۴۹).

^(۲) شەرجی ابن بطلال لە سەحیحی بوخاری (۲۲۳/۱).

^(۳) المنتقی شرح الموطأ (۲۱۳/۷).

^(۴) قوشامەك: سوف يان لۆكە يان پيسته سوفی لەسەر، مەبەست لە بەکارهێنانی بۆني خۆش بۆ نەهیشتنی بۆني ناخۆشە، فتح الباری (۴۱۶/۱).

گوتى: چۆن خۆم پاك بکه مه وه؟

فهرمووى: خۆتى پى پاك بکه وه.

گوتى: چۆن؟

فهرمووى: "سبحان الله خۆتى پى پاك بکه وه ئىدى" جا له شهرمان خۆتى دا په نايهك.

عائيشه ؓ ده لیت: بۆلای خۆم راکیشا، زانیم پیتغمبەر ﷺ مه به سستی چیبه، پیم گوت: به دواى شوینی خۆینه که ده چیت و پاکی ده که یته وه ^(۱).

له سووده کانی ئەم فهرموودهیه:

- باشتەر ئافرهت له کاتى خۆشۆردنى له بێنویژیدا، هه ندیک له بۆنى خوش یان میسک له ناو لۆکه یهك یان هاوشیوهی له شوینی خۆینه که دابنیت.
- وتنى سبحان الله له کاتى سه رسام بووندا، واته چۆن ئەم بابته پوونه، ده شاردریته وه که تیگه یشتن لێ ئه وه نده پێویستی به بیکردنه وه نییه.
- باشتەر له و بابته تانهی شهرمیان لى ده کریت، ئاماژه به کاربهێندریت.
- ئەمهش ریگه یهکی شهرعییه، که کینایه به کاربهێندریت له مه رعه و رهت، ته نیا له کاتى پێویست نه بیت.

خوای گه و ره ده فهرمویت: ﴿وَالَّذَانِ يَأْتِيَنِهَا مِنْكُمْ فَأَكْذَوْهُمَا﴾ النساء: ۱۶

﴿أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ﴾ البقرة: ۱۸۷ واته: (له شه و گاری ره مه زاندا تیکه ل بوونتان له گه ل هاوسه رانتاندا حه ل لکراوه)

﴿نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ﴾ البقرة: ۲۲۳ واته (ژنانی هاوسه رتان کێلگه نه بۆتان)

- به ته نیا ئاماژه دان و هێماکردن بۆ ئه و بابته تانهی شهرمیان لیده کریت.
- دروسته ئافرهت له و بابته تانهی شهرمیان لى ده کات، پرسیار له که سی زانا بکات.
- دووباره کردنه وهی وه لām بۆ ئه وهی که سی پرسیارکه ر تیی بگات.
- روون کردنه وهی وه لāmى زانا، گه ر وه لāmه که بۆ که سی پرسیارکه ر ئاشکرا نه بوو.
- له و کاروبارانیهی شهرمیان تیدایه، ته نیا ئاماژه کردن و وشه ی ناراسته خۆ به کار ده هێندریت.

^(۱) بوخاری (۳۱۴) و موسلیم (۳۳۲) گێراوه تیا نه وه.

- راشە کردنى وتەي زانا بە ئامادەبوونی خۆي، بۆ کەسێک کە وەلامەکەي لا روون نىيە، گەر زانی زانایە کە بەم راشە کردنە رازىيە.
 - قسە وەرگرتن لە کەسێ باش بە ئامادەبوونی کەسێ باشتر.
 - ئەگەر شتێک بە موفتي نیشاندرە و پێي رازی بوو، تەنانەت گەر نەشيگوت "بەلێ" هەر بروسە.
 - مەرج نىيە کەسێ گوێگر، لە هەموو ئەو تىبگات کە گوێي لێدەبێت.
 - نەرمونیانی لەگەڵ فێرخواز، بیانوو هێنانەو بە ئەو کەسێ تێ ناگات.
 - پېويستە مەژۆ عەييەکانی دابپۆشیت، گەرچی ئەم شتەش لەم کارانەبوو کە ئافرەت حەزی لىيەتی و لەسەری راهاتوو، وەك بۆنخۆشکردن بۆ لابردنی بۆنی ناخۆش
 - جوانی رهوشتی پېغەمبەر ﷺ و شەرم و نەرمونیانی ^(۱).
- بۆ ئەوێ روون بێتەو، بە شیوازی حەکیمانە نمونەي واقعیي بۆ کەسێ پرسیارکەر دەهێنایەو:
- ئەو هورەپرە ﷺ دەگێریتەو، پیاویک هاتە خزمت پېغەمبەر ﷺ و گوئی: ئەي پېغەمبەری خوا، منداڵێکی رهش پېستم بوو، منیشی نكۆلی لی دەکەم.
- فەرموی: "ئایا وشەرت هەيە؟"
- گوئی: بەلێ.
- فەرموی: "رەنگەکانیان چيیە؟"
- گوئی: سوور.
- فەرموی: "ئایا رەنگی ماشویرجی تێدایە؟" ^(۲)
- گوئی: بەلێ.
- فەرموی: "لە کوێو هاتوو؟" ^(۳)
- گوئی: لەوانەيە لە يەكێک لە رەچەلەکی گوازابێتەو ^(۴).
- فەرموی: "کوێرە کەشت هەر ئەوایە يەكێک لە رەچەلەکی بۆ گوازابیتەو" ^(۵).

^(۱) سەیری: فتح الباری (۱/۴۱۶)، شەرحی سنن ابی داود (۲/۱۱۱) ی عەیینی بکە.

^(۲) وشەي (الأورق من الأبل) بەکارهاتوو، مەبەستی لێي رەنگی سەي لەناو رەنگی رهش، یان دەگوتریت سەي و رهش وەکو نوکەلێ روەکی رەمپ. لسان العرب (۱۰/۳۷۶۹).

^(۳) واتە: ئەو رەنگە جیاوازی لە کوێ هێناو بۆ ئەوێ لێي جیاوازی بێت، ئایا نێرەيەکی تر بوو، کە رەنگی جیاوازی بوو، یان بەهۆیەکی تر بوو؟

^(۴) واتە: لەوانەيە ئەو رەنگە لە رەچەلەکی پېشووتری هەبوو بێت و بۆ خۆي پاکیشاوە.

^(۵) بوخاری (۵۳۰۹) و موسلیم (۱۵۰۰) گێراوەتیانەو.

ئێبن حه‌جهر ده‌لێت: ئهم پیاوه نه‌هاتوه بوختان به‌ خێزانه‌که‌ی بکات، به‌ لکو هاتوه پرسیار له‌باره‌ی حوکمی بکات، که گومانی لا دروست کردوه، کاتیکیش نمونه‌ی بۆ هینراوه‌ته‌وه و تیگه‌یشتوه^(۱).

له سووده‌کانی فهرمووده‌که‌:

- پێشخستنی حوکمی سه‌رجیتی نێوان پیاو و ئافره‌ت، له‌به‌رامبه‌ر بوونی گومان، منداڵه‌که‌ ده‌دریته‌ پال باوکی، ته‌نانه‌ت با ره‌نگی له‌ره‌نگی باوکی نه‌چیت، هه‌تا با باوکه‌که‌ سپی بیت و منداڵه‌که‌ش په‌ش بیت.
- ته‌نیا به‌هۆی جیاوازی په‌نگ، ناكریت منداڵ په‌ت بكریته‌وه.
- ده‌ست گرتن به‌ ره‌چه‌له‌ك.
- سه‌رزه‌نشكردنی گومان بردنی خراپ.
- چه‌سپاندنی پێوانه‌کردن و باه‌خدا به‌ باه‌تی له‌یه‌كه‌چوون.
- نمونه‌ هینانه‌وه، پێچواندنی نه‌زانراو به‌ زانراو، ئه‌مه‌ش بۆتیگه‌یاندنی كه‌سی پرسیاركه‌ر^(۲).

به‌نگه‌ی به‌ قورئانی پیرۆز ده‌هینایه‌وه:

ئهبو سه‌عیدی کۆپی موعه‌للا ﷺ ده‌گیرێته‌وه و ده‌لێت: نوێژم له‌ مزگه‌وت ده‌کرد، پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ بانگی کردم، وه‌لام نه‌دایه‌وه، پاشان گوتم: ئه‌ی پیغمه‌به‌ری خوا، له‌ناو نوێژدا بووم.

فهرمووی: "ئهی خوای گه‌وره‌ نافه‌رمویت ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ﴾ [الأنفال: ۲۴] واته‌: ئه‌ی ئه‌وانه‌ی باوه‌رتان هیناوه، به‌ده‌م بانگه‌وازی خواو پیغمه‌به‌ره‌وه بچن کاتیک بانگتان ده‌کات که ده‌تانزینێته‌وه و ژيان به‌خشه‌.

پاشان پێی فهرمووم: "به‌ر له‌وه‌ی له‌ مزگه‌وت بجیته‌ ده‌ره‌وه، سوپه‌تیکت فێر ده‌که‌م، گه‌وره‌ترین سوپه‌ته‌ له‌ قورئان".

پاشان ده‌ستی گرتم، کاتیک ویستی ده‌ربجیت، پێم گوت: ئه‌ی نه‌ت فهرموو سوپه‌تیکت فێر ده‌که‌م گه‌وره‌ترین سوپه‌ته‌ له‌ قورئان؟ فهرمووی: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ [الفاتحه: ۲]، ئه‌مه‌ بریتیه‌ له‌ (سبع المثاني) و ئه‌و قورئانه‌ گه‌وره‌یه، که بۆم دابه‌زیوه^(۳).

(۱) فتح الباری (۴۴۴/۹).

(۲) فتح الباری (۴۴۴/۹)، شه‌رحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۱۳۴/۱۰).

(۳) بوخاری گێراوه‌ته‌وه (۴۴۷۴).

نه‌بو هوپه‌ی‌ره ﷺ ده‌گیرته‌وه و ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فرمووی: "خوا گه‌وره دروستکراوه‌کانی دروستکرد، کاتی‌ک ته‌واو بوو، ره‌حم هه‌لسا و گوتی: ئێره شوینی په‌ناگرتنه له پچپانی په‌یوه‌ندی.

فرمووی: به‌لێ، ئایا رازی نابی، هه‌ر که‌سی‌ک تۆ بگه‌یه‌نیت، بیگه‌یه‌نم، هه‌ر که‌سی‌کیش تۆ ببچپنیت ببچپنیم؟"

گوتی: به‌لێ.

فرمووی: "نه‌مه‌ش بۆ تۆ."

پاشان پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فرمووی، گه‌ر ویستان نه‌وه بخویننه‌وه ﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ﴾ ٢٢ ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَرَهُمْ﴾ محمد: ٢٢-٢٣^(١) واته: ئایا ئێوه به‌ته‌مان نه‌گه‌ر له غه‌زا پشت هه‌لبه‌کن یاخود ده‌سه‌لاتان که‌وته ده‌ست، تۆوی ئا‌واوه و فساد و تاوان له زه‌ویدا بچپن و هه‌رچی په‌یوه‌ندی خزمایه‌تیش هه‌یه ببچپن و له ناوی به‌رن، نه‌و جو‌ره که‌سانه نه‌وانه‌ن که خوا نه‌فرینی لێ کردوون و که‌پی کردوون و کویرایی هه‌تاوه به‌سه‌ر چاویاندا.

بۆ باوه‌ر پنه‌نیانی که‌سی پرسیارکه‌ر، به‌لگه‌ی عه‌قلی ده‌هه‌نایه‌وه.

نه‌نه‌سی کوپی مالیک ﷺ ده‌گیرته‌وه، که‌ پیاوی‌ک گوتی: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، چۆن که‌سی بێ باوه‌ر له‌سه‌ر روو هه‌شر ده‌کریت؟

فرمووی: "هه‌ر نه‌و زاته‌ی وای لێ‌کردوه له دونیا له‌سه‌ر دوو پێ بپه‌وات، تواناشی هه‌یه له روژی دوا‌یی وای لێ بکات له‌سه‌ر روو بپه‌وات."

قه‌تاده گوتی: به‌لێ سویند به‌ عزه‌تی په‌روه‌ردگارمان^(٢).

الحافظ ده‌لێت: حیکمه‌ت له هه‌شکردنی بێ باوه‌ر له‌سه‌ر روو، سزایه‌که به‌رامبه‌ر سوژده نه‌بردنی له دونیادا بۆ په‌روه‌ردگار، بۆیه له روژی دوا‌یی له‌سه‌ر روو راده‌کێش‌ریت، نه‌مه‌ش وه‌ک سوکردنێک، به‌جو‌ری‌ک ده‌م و چاوی شوینی ده‌ست و قاچه‌کانی گرتۆته‌وه له پاراستنی شته ئازار پیگه‌نه‌ره‌کان^(٣).

^(١) بوخاری (٥٩٨٧) و موسلیم (٢٥٥٤) گه‌راوه‌تیانه‌وه.

^(٢) بوخاری (٤٧٦٠) و موسلیم (٢٨٠٦) گه‌راوه‌تیانه‌وه.

^(٣) فتح الباری (٢٨٢/١١).

نېن عه باس ښه ده گېرېته وه، که ئافره تېک هاته خزمهت پېغه مېرې خوا ښه و گوتی: من دایکم مردووه، مانگیک روژووکرتنی له سهره.

فهرمووی: "نایا نه گهر قهرزی له سهریا به بژت ده دایه وه؟" گوتی: به لی.

فهرمووی: "قهرزی خودا له هه موو قهرزه کان له پیشتره بؤ دانه وهی^(۱)."

عه تائی کوپی به سار ښه ده گېرېته وه، که پیاوېک پرسپاری له پېغه مېرې خوا ښه و گوتی: نهی پېغه مېرې خوا روخسته چیونه ژوره له دایکم وهرېگره؟ فهرمووی: "به لی."

پیاوه که گوتی: من له مال وه له گهلیدام.

پېغه مېرې خوا ښه فهرمووی: "روخسته لی وهرېگره."

پیاوه که گوتی: ئاخر من خزمه تکاریمه.

پېغه مېرې خوا ښه فهرمووی: "روخسته لی وهرېگره، هزه ده که ی به رووتی بیبیت؟"

گوتی: نه خیر

فهرمووی: "دهی که واته روخسته لی وهرېگره^(۲)."

الباجی ده لیت: پیاو ده بی روخسته چیونه ژوره له دایک و مه خره مه کانی وهرېگریت، له هه موو نه وانهی که بؤی جائیز نییه سهیری عه وپه تیان بکات، بؤیه پېغه مېر ښه به و که سهی فهرموو، که پرسپاری روخسته وهرگریتن بؤ چیونه لای دایکی لی کړدبوو، پتی فهرموو: "ده ته ویت به رووتی بیبیت؟" واتای وایه - خوا باشر ده زانیت - گهر روخسته لی وهرنه گېریت، کتوپر ده چیته ژوره و له وانه یه به رووتی بیبیت، به لام خیزان که ده توانیت سهیری عه وپه تی بکات، بؤی هیه بی روخسته وهرگریتن بچیته ژوره وه^(۳).

نهبو نومامه ښه ده گېرېته وه و ده لیت: که نجیک هاته خزمهت پېغه مېرې خوا ښه و گوتی: نهی پېغه مېرې خوا روخستم بده زینا بکه م... خه لکه که بؤلای هاتن و سهره نشتیان کړد، پیان گوت: بی دنگ به.

پېغه مېرې خوا ښه فهرمووی: "نزیک به ره وه"، لیی نزیک بوویه وه.

(۱) بوخاری (۱۹۵۳) و موسلیم (۱۱۴۸) گیزاوه تیان وه.

(۲) مالیک له (الموطأ) له عطا ده گېرېته وه، ابن عبدالبر ده لیت: "سهیحه". التمهید (۲۲۹/۱۶).

(۳) المنقی شرح الموطأ (۲۸۴/۷).

فەرمووی: "ئایا ئەمەت بۆ دایکت پێ خۆشە؟".

گوئی: نەخێر سویند بەخوا، خوا بمکاتە قوربانت.

فەرمووی: "خەلکیش بۆ دایکیان پێیان خۆش نییە"،... پێی فەرموو: "ئەي بۆ کچەگەت پێت خۆشە؟".

گوئی: نەخێر سویند بەخوا، خوا بمکاتە قوربانت.

فەرمووی: "خەلکیش بۆ کچەکانیان پێیان خۆش نییە" .. پێی فەرموو: "ئەي بۆ خوشکت؟".

گوئی: نەخێر سویند بەخوا، خوا بمکاتە قوربانت.

فەرمووی: "خەلکیش بۆ خوشکەکانیان پێیان خۆش نییە" .. پێی فەرموو: "ئەي بۆ پورت؟".

گوئی: نەخێر سویند بەخوا، خوا بمکاتە قوربانت.

فەرمووی: "خەلکیش بۆ پورەکانیان پێیان خۆش نییە".

پاشان دەستی خستە سەری و فەرمووی: "ئەي خوای پەرەدگار لە گوناھەکانی خۆش ببە، دلی پاک بکەرەو، دامینی بپاریژە"، لە دواي ئەمە ئەو گەنجە ئاوپری بۆ هیچ شتێک نەدەدایەو^(۱).

ئەو پرسیارانەي پێ خۆش نەبوو کە سوودیان نەبوو، ھەرۆھەا رقی لە زیادەرۆیی پرسیارکردن دەبوویەو:

ئەبو موسا ﷺ دەگێریتەو و دەلێت لەبارەي ئەو شتانەي پېغمبەر ﷺ پێی ناخۆشبوو، پرسیارى لێکرا، کاتێک زۆر قسەي کرد، تۆرەبوو، پاشان بە خەلکی فەرموو: "ھەر چي پێتان خۆشە پرسیارم لێ بگەن، ھەر چي پرسیارم لێ بگەن بۆتانی روون دەگەمەو".

پیاویک گوئی: باوکم کییە^(۲)؟

فەرمووی: "باوکت ھوزافەي".

یەکیکی تر ھەلساو گوئی: ئەي باوکی من کییە ئەي پېغمبەري خوا؟

فەرمووی: "باوکت سالمە، خزمەتکاری شەیبەي".

^(۱) ئەحمەد گێزەرەو تەو (۲۱۷۰۸)، ئەلبانی لە سەحیحەکەیدا بە سەحیحی داناو (۳۷۰).

^(۲) گەر کەستێک ناکۆکییەکی ھەبایە، بەناوی کەستیکی تر جگە لەباوکی بانگ دەکرا.

دوای روون بوونه وهی راستیه کان، نه نه س ده لیت: ته ماشای راست و چه یم ده کرد، ده بینم هه موو پیاوړیک سهری خوی خستوته ناو کراسه که ی و ده گریخت، کاتیک عومر نه وهی بیڼی، گوتی: نه ی پېغه مېر خوا، نیمه ته وېه ده که ین له و هه موو پرسیاره ی کردمان و بولای خوی په روه ردگار ده که پېینه وه ^(۱).

له گېړانه وهی بوخاریدا (۹۲) دا هاتوه، که عومر چوکی دادا و گوتی: رازین په روه ردگار خوامان بیت، نیسلام دینمان بیت، موحه ممد پېغه مېرمان بیت، پاشان بی ده نگ بوون.

قه تاده نه م فهرموده له گهل نه م نایه ته باس ده کات ﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِن بُدِّلَكُمْ تَسْؤُكُمْ﴾ المائدة: ۱۱

واته: نه ی نه وانه ی باوه پرتان هیناوه پرسیار مه کن له هه ندیک شت، نه گهر بوتان ناشکرا بکړیت سه غله تان ده کات.

موغیره ی کوپې شوعبه ده گېړته وه و ده لیت: گویم له پېغه مېر خوا ښځه بوو، ده یفه رموو: "خوای گه وره سی شتی بڼ ئیوه پی ناخوشه: قسه وقسه لوك، به زایه دانی پاره و سامان، زور پرسیار کردن ^(۲)".

ابن عبدالبر ده لیت: زوره ی زانا یان پټیان وایه مه به ست له و زور پرسیار کردن له باره ی دوسیه ی کومه لایه تی و له دایک بوونه کان و هه له کانه ^(۳).

نه بو هوړه پړه ښځه ده گېړته وه، که پېغه مېر خوا ښځه ده فهرمویت "له ره وشتی موسلمانان نه ی مړو، واز هینانه له و شته ی په یوه ندی به وه وه نییه".

له وه لامدانه وه دا ده نگې به رزه کرده وه بو نه وهی که سی پرسیار که ر گویی لبیت: سه فوانی کوپې عه سالی نه لمورادی ښځه ده گېړته وه و ده لیت: نیمه له که شتی کدا له گهل پېغه مېر ښځه بووین، له خزمه تی دابوین کاتیک عه ره بیکی ده شته کی به ده نگیکې گه وره هاواری کرد: نه ی موحه ممد.

پېغه مېر خوا ښځه وه ک ده نگې نه وه لای دایه وه "ها نه وها". پټمان گوت: چیته تو، ده نگت نرم که وه، تو لای پېغه مېر خوی ښځه و ریکړیت له مه لیکراوه. گوتی: سویتد به خوا، ده نگم نرم ناکه مه وه.

^(۱) بوخاری (۹۲) و موسلیم (۲۳۶۰) گېراوه تیان وه.

^(۲) بوخاری (۱۴۷۷) و موسلیم (۵۹۳) گېراوه تیان وه.

^(۳) فتح الباری (۲۷۰/۱۳)

گوتهی: مەوۆ ھەزى لىيە بگاتە خەلکى خۆي و لەگەلئاندايىت.

پېغەمبەرى خوا ﷺ ھەرمووی: "مەوۆ رۆژى نەوایى لەگەل ئەوانەي خۆشى دەوێت ھەشردەکرێت"^(۱).

خۆي لە ھەتوای خەلەتینەر دەپاراست:

جابرى کوپی عەبدوللا ﷺ دەگێرێتەو، ھە لە رۆژى ھەتھ کردنى مەککە گوێی لە پېغەمبەرى خوا ﷺ بوو دەبفرموو: "خوا و پېغەمبەرەكەي، بت و فرۆشتنى عارەق و خواردنى گۆشتى مردوو و بەرازیان، ھەرام کردووہ."

گوتر: ئەي پېغەمبەرى خوا، ئەي لەبارەي بەزى مردوو؟ كەشتىيەكانى پى بۆيە دەكرێت، پىستەكانى پى چەور دەكرێت و خەلگ چرای پى دادەگىرسىنێت. ھەرمووی: "نەخێر، ئەو ھەرامە."

پېغەمبەرى خوا ﷺ لەو كاتەدا ھەرمووی: "نەفرەتى خوا لە يەھود، كاتێك خوای گەورە بەزى لى ھەرام كردن، تواندىانەو و پاشان فرۆشتیان و پارەكەيان دەخوارد."^(۲)

ئەبو ھورەيرە ﷺ دەگێرێتەو، كە پېغەمبەرى خوا ﷺ ھەرمووی: "ئەو ھەلەي يەھودى كەردى، ئىتو ھەيكەن، بە بچوكترين فیل، ھەرامەكانى خوای گەورەيان ھەلال دەكرد."^(۳)

خوای پەرورەدگار لە كتیبە پیرۆزەكەیدا لەبارەي فیلکردن لە شەرع ھۆشداريمان پى دەدات، چیرۆكى نەوہى ئیسرائیلیمان بۆ دەگێرێتەو، ﴿وَسَأَلَهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِثَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾ (۱۱۳) وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَى رَبِّكُم وَلَعَلَّهُمْ يَنْقُوتُونَ ﴿۱۱۴﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعِزِّهِمْ يَوْمَ كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿۱۱۵﴾ فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿۱۱۶﴾

خەسەتەك ﷻ الأعراف: ۱۶۳-۱۶۶

(۱) ترمذی گێراوەتیەو (۳۵۳۵)، ئەلبانی لە (التعليقات الحسان ۱۳۱۸) بە (حسن صحیح)ی داناو.

(۲) بوخاری (۲۲۳۶) و موسلیم (۱۵۸۱) گێراوەتیانەو.

(۳) ابن بطە لە (إبطال الحيل) گێراوەتیەو (۴۷/۱). ئین تەیمیە لە (مجموع الفتاوى) (۲۹/۲۹). ئین قەیم لە حاشییەي سونەنى ئەبو داود (۲۴۴/۹) بە ھەسەنیان داناو، ابن کبیر لە تەفسیرەكەیدا دەلێت ئیسنادەكەي "جید". ئەلبانی لەو بارەیدا قسەي جیاوازه لە "الضعيفة"دا دەلێت: ھەك الحافف و ابن کبیر لە تەفسیرەكەیدا دەلێت ئیسنادەكەي (جیدە). (۶۰۸/۱)، لە كتیبی (غایەت المرام) بە زەعیفی داناو (۱۱).

واتە: پرسىار لە جووھەکان بەکە دەربارەى ئەو شارەى کە لەسەر قەراغى دەریا بوو، لەکاتێکدا ئەوان لە رۆژى شەممەدا سنووریان دەشکاند (کە بپار بوو رۆژى شەممە تەرخان بێت تەنھا بۆ خواپەرستى) کاتێک لە رۆژى شەممەکە یاندا ماسیە گەرەکانیان بەسەر ئاوێوە بۆ دەهاتن، ئەو رۆژەش کە شەممەیان نەدەبوو ماسیەکانیان بۆ نە دەهات، ئا بەو شێوەیە بەهۆى یاخى بوون و لادانیانەو تاقیمان کردنەو (١٦٣) دیارە کە هەندێک لەو جۆلەکانە فەرمانى خاویان شکاندوو، بەهەر فێلێک بوو رەوێ خۆیان کردو، بۆیە دەستەیک لە پیاو چاگانیان کەوتوو تە ئامۆژگارى کردنى دەست درێژکاران) کەچى کاتیکیش دەستەیک لەوان وتیان: بۆچى ئامۆژگارى کەسانێک دەکەن کە خوا هەر لە ئاوبەرێانە، یان سزادەریانە بەسزایەکی توند (لەو لایاندا) وتیان: ئاخى بابەلگەیکە دڵسۆزى و غەمخۆزى بێت بۆ لای پەروردگار تان و بەو هیوايە ئەوان لە خوا بترسن (١٦٤) جا کاتیک فەرمانۆشیان کرد ئەوێ ئامۆژگاریان پێى کرابوو، ئێمەش ئەوانێى کە قەدەغەى خراپەیان دەکرد رزگارمان کردن و ئەوانەش کە سەمیان کردو هەولیاندا بۆ کردنى ئەوکارە ناپەرەوايە، بەسزایەکی سەخت گێڕدەمان کردن، بەهۆى ئەوێ لە سنوور دەرچوو بوون (١٦٥) جا کاتیک هەر سەرکەشیان کرد لەوێ کە قەدەغە کرابوو لییان، ئێمەش پێمان وتن: بێنە کۆمەلە مەیمونیکى سووک و ریسواو دوور لە رەحمى خوا (١٦٦).

ابن کثیر دەلێت: ئەوان قەومێک بوون، فێلیان کرد لە سنوور بەزاندنى حەرامکارەکانى خوا، دەستیان گرت بە هۆکارە دیارەکان، کە لە بنەپەتدا واتای دەستگرتن بوو بە حەرام^(١). سەعدى دەلێت: لە راوکردندا فێلیان کرد، چالیان هەڵدەکەن و توپیان لەناو دادەنا، کاتیک رۆژى شەممە دەهات، ماسییەکان دەکەوتنە ناو چال و توپرەکە، ئەو رۆژە دەستیان بۆیان نەدەبرد، کە رۆژى یەکشەممە دەهات دەیان برد^(٢).

ئەو پرسىارانەى پێ ناخۆش بوون، کە ئەبارەى رووداویک دەگران روویان نەدابوو:

سەھلى كۆپى سەعد ﷺ دەگێرێتەو و دەلێت عوھیمرى عەجلانى ھاتە لای عاسمى كۆپى عودەى ئەنسارپى پێى گوت: ئەى عاسم گەر کەسێک پیاویكى لە لای خێزانەكەى بىنى، ئایا دەیکوژیت، دەیکوژنەو، یان چى دەکات؟ ئەى عاسم ئەم پرسىارەم بۆ لە پینگەمبەرى خوا ﷺ بەکە.

(١) تەفسیری ابن کثیر (٤٩٣/٣).

(٢) تەفسیری سەعدى (٣٠٦/١).

عاسم پرسىارى ئەمەي لە پېغەمبەري خوا ﷺ کرد، پېغەمبەر ﷺ ئەم پرسىاراتەي پىي ناخۆش بوو و رەخنەي لەسەر ئەمە لىگرت.

هەتا عاسم ئەوەي لەلای پېغەمبەري خوا ﷺ گوي لىبوو زۆر لەلای ناخۆش بوو. کاتێک گەرايەو ناوکەس و کاری، عوہيمر هاتە لای و گوتی: پېغەمبەري خوا ﷺ چى پىگوتى؟

عاسم گوتی: هىچ شتىكى باشت بۆ من نەهينام، پېغەمبەري خوا ﷺ ئەوەي تۆ پرسىارت لىکردبوو پىي ناخۆش بوو.

عوہيمر گوتی: نەخىر سویند بەخوا، وازناھينم تا خۆم پرسىار لە پېغەمبەري خوا ﷺ نەکەم.

عوہيمر هاتە خزمەت پېغەمبەري خوا ﷺ کە لەناو خەلکدا بوو، گوتی: ئەي پېغەمبەري خوا، ئايا گەر کەسێک پياويکى لەلای خىزانەکەي بىني، ئەگەر دەيکوژيت، دەيکوژنەو، يان چى بکات ^(۱)؟

پېغەمبەري خوا ﷺ فرموى: "لەبارەي تۆ و خىزانەکەت، قورئان دابەزيو، بپۆ بپهيتنە"، پېغەمبەري خوا ﷺ فرمانى نەفرين خواردن (ملاعنەي) پىکردن (لە مزگەوت)، بەو شىوہي خواي پەرورەدگار لە قورئاندا ناوي لىناو.

پاشان گوتی: ئەي پېغەمبەري خوا گەر بپهيتمەو، ستم لىکردو (لە گىراوہيەكي تردا: درۆم لەگەل کردو)، لىي جيابوہو (سى بە سى تەلاقيدا)، بەر لەوەي پېغەمبەر فرمانى پى بکات

کوپى شىھاب دەلێت: دواي رووداوي نىوان ئەو دووانە، جيابوونەو لە نىوان ژن و ميژدى نەفرينکەر بوو بە سوننەت، ئافرەتەکە دووگيان بوو، کوپەکەي بۆ دايکى بانگ دەکرا، پاشان سوننەت وابوو، کە دايکەکە ميراتى لى دەگرت و ئەويش ميراتى لە دايکى دەگرت وەك ئەوەي خواي پەرورەدگار بۆي دايناو.

پاشان پېغەمبەري خوا ﷺ فرموى: "چاوہ پى بکە، گەر ئافرەتەکە مندالتي رەش و چاوہ رەش و ران گەورە و پپ گۆشتى بوو، ئەوا عوہيمر لە بەرامبەریدا راستى گوتو.

^(۱) لە گىزانەوہي موسليم دا هاتو: ئايا گەر کەسێک پياويکى لای خىزانەکەي بىني، گەر قسە بکات، ئەوا قسەي لەبارەي کارتي گەورە کردو، گەر بى دەنگ بێت، ئەوا لەسەر ئەو بى دەنگ دەبێت. هەرەما لە گىزانەوہيەكي تری موسليدا هاتو: گەر قسە بکات، جەلدى لى دەدەن، گەر بکوژيت، دەيکوژنەو، گەر بى دەنگ بێت، لەسەر توپەي و رەق بى دەنگ بوو. هەر لە گىزانەوہي موسليدا: گوتی: ئەوەي پرسىارم لىکردو، بەسەر خۆمدا هاتو.

گەر مندالتىكى سور و سېى بوو، كورت و بچوك بوو، ئەوا عومىر لەبەرامبەرىدا درۆى كىردووه

مندالەكە لە داىك بوو، بەو شىۋەيەي پيغەمبەرى خوا ﷺ ۋەسفى كرد لە راستگويى عومىر، پاشان مندالەكە بۆ داىكى گەرايەوه ^(۱).

نەوەي دەلالت: مەبەست لە (پيغەمبەر ئەمەي پى ناخۆش بوو و رەخنەي لىگرت)، باش نىيە پرسىيار لەبارەي شتىك بىرئىت كە پىئويست نەكات، ياخود زيان بە ئابرووي مۇسلماننىكى پياو يان ئافرەت بگەيئىت، يان بلاكوردنەوەي پىروپاگەندەي ئابرووچوونىك. بەلام گەر بابەتەكە لەوانەبوو پىئويستى پىي ھەبوو لەكاروبارى دىندا و بەپاستى روويدابوو، ئەو كات ھىچ كەراھەتتىكى تىدا نىيە.

مۇسلمانان پرسىياريان لەبارەي حوكمى رووداويك لە پيغەمبەرى خوا ﷺ دەكرد، ئەويش ۋەلامى دەدانەوه.

پرسىيارى عاسمىش كە كردى، لەبارە چىرۆكىك بوو، پروي نەدابوو و ھىچ پىئويستىشى پىي نەبوو، جۆرتكىش لە ناشىرىنى بۆ مۇسلمانى ئافرەت و پياوي تىدابوو، ھەروەھا زمان درىژى جوولەكەكان و دوو پروو كەانىش بۆ ئەوەي قسە لەسەر ئابرووي مۇسلمانان و ئىسلامدا بگەن ^(۲).

پياوچاكانى سەلەفەيش پەيرەوي ئەو سوننەتەي پيغەمبەريان كىردووه:

مەسروق دەگىرپتەوه و دەلالت: لەبارەي بابەتتىك، پرسىيارم لە ئوبەي كوپى كەعب كرد.

پىي گوتم: روويداوه؟

گوتم: نەخىر.

گوتى: بوالم پى بدە، تاوھكو روودەدات ^(۳).

خارىجەي كوپى زەيدى كوپى ثابت دەگىرپتەوه و دەلالت: لەبارەي شتىك پرسىيار لە زەيدى كوپى ثابت كرا گوتى: روويداوه؟

گوترا: نەخىر. گوتى: لىي گەپى تاوھكو روودەدا ^(۴)؟

^(۱) بوخارى (۴۷۴۵) و موسلىم (۱۴۹۲) گىزاوھ تىانەوه

^(۲) شەرحى نەوەيى لە سەحىحى موسلىم (۱۲۰/۱۰).

^(۳) ابن بطة لە (الابانة ۲۱۶) ابن عبدالبر لە جامع بيان العلم وفضله (۲۰۵۷). گىزاوھ تىەوه.

^(۴) ابن بطة لە (الابانة ۳۱۸) گىزاوھ تىەوه.

بەلام وەلامی ئەو پرسيارانەي دەدايەو، کە پيشبيني روودانی دەکردن، يان چاوهری دەکرد، چونکە وەکو واقع وابوون:

کە پتي ناخوشبووه پرسيارى لەبارەي شتێک لیبکريت، کە رووينەداوه، چونکە جۆريک بووه لە زۆري لە خۆکردن، لە کاتيکدا پېغەمبەري خوا ﷺ لەو کەسانە نەبووه کە شت هەلبەستيت و زۆري لە خۆي بکات، وەك پەرەردگار دەفرمويت: ﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ﴾ ص: ۸۶ واتە: تۆش ئەي پېغەمبەر بەو خەلکە بلێ: من هیچ پاداشت و خەلاتيکم لە ئێوه ناويت، من لەو کەسانەش نيم کە شت هەلبەستم و زۆر لە خۆ بکەم.

بەلام ئەو پيشبيني دەکري روويدات، پرسيارکردن لەبارەيەو گرنگە، ئەمەش بۆ ئەو هەلسوکهوتي شەرع بزائين لە کاتي روودانيدا.

حوزەيفەي کوي يەمان ﷺ دەگيرتەو و دەلييت: خەلک پرسياريان لەبارەي چاکە لە پېغەمبەري خوا ﷺ دەکرد، من پرسيارى خراپەم ليدەکرد، لەترسي ئەو ئەو کە توشم بپيت.

گوتم: ئەي پېغەمبەري خوا، ئيمە پيشتر لە نەفامي و خراپەدا بووين، خۆي گەرە ئەم خيرەي بۆ ناردین، ئايا دواي ئەم باشييه خراپە هەيە؟
فرمووی: "بەلێ".

گوتم: ئايا دواي ئەم خراپەيەش باش هەيە؟

فرمووی: "بەلێ، بەلام دوکە لاوييه".

گوتم: دوکە لەکەي چييه؟

فرمووی: "خەلکانتيکن دەستيان بە غەيري سوننەتي منەو گرتووه، ريگايەکەي تريان گرتووه، کردەو کانيان دەناسي".

گوتم: ئايا لەدواي ئەم باشييه، خراپە هەيە؟

فرمووی "بەلێ، بانگخوازيکن لەبەر دەرگاي دۆزەخ وەستان، هەرکە سيک وەلاميان بداتەو فرتي دەدەنە ناوي".

گوتم: ئەي پېغەمبەري خوا ئەوانەمان بۆ وەسف بکە.

فرمووی: "بەلێ، ئەوان خەلکانتيکن لە ئيمەن، بە زمانی ئيمەش قسە دەکەن".

گوتم: ئەي پېغەمبەري خوا، چي بکەم گەر ئەمەم بيني؟

فرمووی: "دەست بە کۆمەلي موسلمانان و پيشەواکەي بگره".

گوتم: نهی نه گهر نه کومه لایان هه بوو نه پېشه وا؟
 فهرمووی: "واز له و کومه لانه هه موو بهینه، سهریاری قورسی و توندی زه مانه، له سهر
 نه و ریبارزه بهینه وه تا مردن ده تگاتی" ^(۱).

رافعی کوپی خدیج څه ده لیت: گوتم: نهی پېغه مېر خوا، نیمه به یانی ده گه ینه
 دوژمن، هیچ چه قوشمان پی نیبه؟ چی بکه ین بۆ سهر برینی نازهل؟
 فهرمووی: "په له بکه و نیشانم بده، هر شتیځ خوینی لیته نا و ناوی خوا ی له سهر
 گوترا نه و بیخو، به لام به نینوک و ددان نا، پیت بلیم بۆ چی؟ ددان نیسکه، نینوکیش
 چه قوی حه به شیبه گانه" ^(۲).

هه والی روودانی هه ندیک سهر پیچی به هاوه لانی ددها، بۆ نه وهی پرسپاری لی بکه ن و
 نه ویش فیری ده کردن که چوڼ مامه لای له گهل بکه ن:
 نه بو زه پی غیفاری څه ده لیت: پېغه مېر خوا څه پی فهرمووم "چی ده که ی، گهر
 سهر کرده کانت نوژیان له کاتی خوی دوا ده خست، یان نوژیان له کاتی خویدا
 ده مراند؟"

گوتم: فهرمانی چیم پی ده که ی؟
 فهرمووی: "نوژی ده کانت له کاتی خویدا بکه، نه گهر که یشتیه نه وانیش له گهل لایان نوژی
 بکه، بۆتق ده بیته سووننه ت" ^(۳).

پېشه وا نه وهی ده فهرمویت: واتای (نوژی ده کانیا ن ده مراند) نوژی ده کانیا ن دوا ده خست،
 وه کو نه و مردوه یان لی ده کرد که گیانی ده رچوه.
 مه به ستیش له دوا خستنی، واته له کاتی هه لېژندراوی، نه وه که له هه موو کاته که،
 چونکه نه وهی له سهر کرده کانی پېشو و داهاتوو گوازا وه ته وه، دوا خستنه له کاتی
 هه لېژندراوی، پېویسته نه م هه والا نه واقع چونه نه وها هه لېگیرین ^(۴).

گهر پرسپاری کی لی کرابا زانیاری نه بایه، وه لامی که سه که ی نه ده دایه وه:
 جابری کوپی عه بدوللا څه ده گپیته وه و ده لیت: نه خوش بووم، پېغه مېر خوا څه و
 نه بویه کر به پیا ن هاتنه سهر دانم،

^(۱) بوخاری (۳۶۰۶) و موسلیم (۱۸۴۷) گپراوه تیا نه وه.

^(۲) بوخاری (۲۴۸۸) و موسلیم (۱۹۶۸) گپراوه تیا نه وه.

^(۳) موسلیم (۶۴۸) گپراوه تیا نه وه.

^(۴) شهرجی نه وهی له سه حیحی موسلیم (۱۴۷/۵).

لەهۆش خۆم چووم، پاشان دەستنوێژىكى شوش و ئاوى دەستنوێژەكەى بەسەرداكردم.

بە ئاگاهاىمەوه، گوتم: ئەى پېغمبەرى خوا، چۆن مالهەم دابەش بكەم؟ من چەند خوشكىكم هەيه.

ههچ وهلامى نه دامەوه، پاشان چوو دەرهوه و جىي ههيشتم.

تاوهكو ئايەتى ميرات دابەزى ﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِن لَّمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِن كَانَتَا أُخْتَيْنِ فَلَهُمَا النِّسْلَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِن كَانُوا إِخْوَةً رِّجَالًا وَنِسَاءً فَلِلَّذَكَرِ مِثْلُ حِظِّ الْأُنثِيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَن تَصْلَوْا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ النساء: ۱۷۶^(۱) واتە: "ئەى موخەمەد ﷺ داواى فتوات لێدەكەن دەربارەى (كلالە) كە بریتىيە: لە كەسيك باوك و نەوهى نەبێت، تۆش بلى: خوا وهلامتان دەداتەوه لەو بارەيهوه، ئەگەر كەسيك (بياويك) وهفاتى كرد و مندالى نەبوو، هەر تەنها خوشكىكى هەبوو ئەوه نيوەى سامانەكەى بۆ ئەوه (نيوەكەى تریشى دەخړیتە دارایی گشتییهوه ئەگەر هەبێت و ئەگەر نەبوو لە بەرژەوهندیەكى گشتیدا بەكاردههێنرێت، بەلام ئەگەر مردووهكە ئافرەت بوو) ئەوا براكەى هەموو میراتیهكەى دەبات، ئەگەر ئافرەتەكە مندالى لە دوا بەجى نەمابوو، (خۆ ئەگەر پیاوه مردووهكە) دوو خوشكى لە دوا بەجى ماوو، ئەوه دووبەش لە سى بەشى ئەوهى بەجى ههيشتووه بۆ ئەوان دەبێت، خۆ ئەگەر میراتگران پیاوان و ئافرەتان بوون هەموویشیان لە خوشك و برا پێك هاتبوون ئەوه بۆ نێرینهیهکیان ئەندازەى بەشى دوو مێینه هەيه، خواى گەرە ئەم شتانەتان بۆ روون دەكاتەوه نەوهكو سەرگەردان ببن، خواى گەرەش بە هەموو شتێك زانایە."

الكلالة: ئەو مردووهى مندال و باوكى نیه میراتى لى بگرن، ئەمەش قسەى تێكراى زانایانى زمانە.

گوتراوه: تەنیا مندالى نیه.

دەشگوترێ: ئەو كەسەيه كە دايك و باوك میراتى لى ناگرن^(۲).

^(۱) بوخارى (۱۹۴) و موسليم (۱۶۱۶) گێراوه تيانەوه.

^(۲) عون المعبود (۶۷/۸).

بوخارى ﷺ، بە شىكى تايبەت كردوو بەم فەرموودەيە بەناوي: (ئەو پرسىارەي لە پيغەمبەر ﷺ دەکرا، هيشتا وەحى دانەبە زيبوو، دەيفەرموو "نازانم" ياخود وەلامى نە دەدايە وە تاوەکو وەحى دادەبەزى).

لەوانەيە پيغەمبەر ﷺ لە وەلامدانە وە بى دەنگ بوو بىت، وەك چاومروانى دابەزىنى وەحى: صفوانى كوپى يەعلا لە باوكيبە وە ﷺ دەگيرىتە وە، دەلئيت: ئيمە لەگەڵ پيغەمبەر ﷺ دا بووين، پياويك لە (جەعرانە) وە هاتە خزمەتى، جوببەيەكى لە بەريوو، شوينە وارى خەلوقى ^(۱) لەسەر بوو.

گوتهى: ئەي پيغەمبەرى خوا، من ئىحرام بە عومرە بەستوو، لە عومرە كەم فەرمانى چيم پى دەكەي؟

بى دەنگ بوو و نەگەرايە وە سەرى، خواي گەرە وەحى دابەزانە سەر پيغەمبەر ﷺ، هەر كاتيك وەحى دابەزىبايە سەرى، عومەر دايدە پۆشى.

يەعلا دەلئيت: حەزم لى بوو لە كاتى دابەزىنى وەحى، پيغەمبەرى خوا ﷺ ببينم. عومەر فەرمووى: وەرە، حەزرت لايە پيغەمبەرى خوا ﷺ ببيني لە كاتى دابەزىنى وەحى لەسەرى.

گوتم: بەلى.

عومەر لايەكى كراسەكەي لا برد، سەيرم كرد، جۆرە دەنگيكى لايە دەهات ^(۲). كاتيك تەواو بوو فەرمووى "كوا ئەو كەسەي پرسىارى لە بارەي عەمەرە كرد؟ جوببەكەت داكەن، شوينە وارى بۆنەكەش بشۆ، وەك چۆن حەج دەكەي، بەو شيوەيەش عومەرەكەت بكە" ^(۳).

لە سوودەكانى ئەم فەرموودەيە:

- بەلگەيە بۆ ئەو ريسا ديارەي، كە دەلئيت: دادوهر يان زانا كاتيك حوكمى بابەتيكى نەزاني، با وەلام نەداتە وە، تا فير دەبى.
- حەرامبوونى بۆن لەخۆدان بۆ كەسى عومرەكار لەسەرەتا تا كۆتايى.
- لەبەر كردنى جلوبەرگ و بۆن لەخۆدان وەك چۆن لە حەج حەرامە، لە عومرەشدا حەرامە.

^(۱) خەلوق بۆنيكى خوشە زەعفرانى لەگەڵ تيكەل دەكریت.

^(۲) دەنگى كەسيكى نوستوو وەك ئەوەي قسە لەگەڵ خۆي بكات.

^(۳) بوخارى (۱۷۸۹) و موسليم (۱۱۸۰) گيراوەتياو وە.

• كەسك بۆنى لە خۆدابوو، ئينجا يان بە نەزانين يان بە لەبەرچوونەو بەيت، ھەر كاتك زانى پېويستە لای ببات.

• ھەر كەسك بە نەزانين يان بە لەبەرچوونەو بۆنى لەخۆداييت، كەفارەتى لەسەر نيبە.

• ئەو حوكمانەي لە قورئان دانين، وەحى نين^(۱).

عەبدوللای كوپى عەمپى كوپى عاص دەگيرپتەو و دەلّيت: پياويكى دەشتەكى وشكى چاوقايم، گوتى: ئەي پېغەمبەرى خوا كۆچكردن بۆلای تۆ چۆنە: لە ھەر لە شوپىن بېت، يان بۆ زەوييەكى ديارىكراو؟ يان بۆ قەومىكى تايبەت، يان گەر مردى دەپچى؟ پېغەمبەرى خوا ﷺ ماوھەك بى دەنگ بوو، پاشان فەرموى: "كوا ئەو كەسەي پرسىارى لەبارەي كۆچكردنەو كرد؟".

گوتى: ئەو تەم ئەي پېغەمبەرى خوا:

فەرموى: "گەر نوپژت كرد و زەكاتتدا، ئەو تۆ كۆچەرى، تەنانەت گەر لە ھەزەمەوتيش بمرى^(۲)".

پاشان پياويك ھەلساو گوتى: ئەي پېغەمبەرى خوا ئەي لەبارەي جل و بەرگى خەلكى بەهشت، ئايا دەچندريت، يان لە بەرھەمى بەهشت ليدەكرپتەو؟ خەلكەكە لە پرسىارى دەشتەكەيەكە سەريان سوپما.

فەرموى: "بۆچى پېتان سەيرە، پياويكى نەزان پرسىار لە زانايەك بكات؟".

كەمك بى دەنگ بوو، پاشان فەرموى: "كوا ئەو كەسەي پرسىارى لەبارەي جل و بەرگى بەهشت دەكرد؟".

گوتى: منم.

فەرموو: "بەلكو لە بەرھەمى بەهشت ليدەكرپتەو و دروست دەكرپت".

ھەندىك جار، كەسى پرسىاركەرى بۆ شتيكى بە سوودتر ئاراستە دەكرد:

وہ لامي دايوہ: "ھاوار بۆت، چيت بۆ ئامادەكربوو؟" پيشووتر ئامازە بەو فەرمودەيە كراوہ.

پېغەمبەر ﷺ رازى دەبوو، كەسى پرسىاركەر چەند جارايك سەردانى بكاتەو:

خەولەي كچى ثعلبە ﷺ دەگيرپتەو و دەلّيت: سوپند بەخوا لەسەر من و ئەوسى كوپى صامت خواي پەرورەدەگار ﷺ سەرەتاي سوپەتى موجدەلەي دابەزاند.

(۱) شەرحى نەوہى لە سەحیحى موسليم (۷۸/۸).

(۲) مەبەست لىي زەوى يەمامەيە.

ده لیت من لای هاوسه ره که م بووم، نهو پیاوړکی پیری خراب بوو. روژتکیان هاته ژووره وه، منیش بۆ شتیك چوومه لای، توره بوو گوتی: تو بۆ من وهك پشستی دایکم وای. ده لیت، پاشان رویش بۆ لای قه ومه که ی، دواي که ميک هاته وه ژووره، نهو جاره ی منی ده ویست.

ده لیت، منیش پیم گوت: نه خیر سویند بهو که سه ی نه فسی خه ولای به دهسته، تو بۆ من ناشیت، نه وه ی گوت گوت، تا خوا و پیښه مېره که ی حوکم له نیوانماندا نه که ن.

ده لیت: داوای لیکردم، منیش رهم کرده وه، به سه ریدا زالبووم، وهك چوڼ ژنيك به سه ر پیاوړکی به سالاجووی بی توانا زال ده بیت و له خووم دوورخسته وه.

ده لیت: پاشان چوومه لای هاوسیکانم، کراسیکم لی وه رگرتن، دواتر چوومه خزمه ت پیښه مېره ی خوا ﷺ له لای دانیشتم، نه وه ی له میرده که م توشی بووم، بۆم گپراهه وه، سکالای هه لسوکه وتی خرابیه که یم لای پیښه مېره ی ﷺ کرد.

ده لیت: پیښه مېره ی خوا ﷺ فهرمووی: "نه ی خه وله، ناموزاکه ت پیاوړکی پیری که وره یه، له باره ی نه وه وه له خوا بترسه".

ده لیت، سویند به خوا شویته که م جینه هیشت تا قورئان له باره مه وه دانه به زی، پیښه مېره ی خوا ﷺ حالی نیکه ران بوو، پاشان حاله ته که ی له سه رویشتم، فهرمووی: "نه ی خه وله، سویند به خوا، خوای په روه ریدگار له باره ی تو و هاوسه ره که ت قورئانی دابه زاند"، پاشان به سه ریدا خویند مه وه ﷺ قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ نَحْوَ رَكْمًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ تا ده گاته ﷺ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ المجادلة: ۱۰ واته (نه ی موچه ممد ﷺ بیگومان خوا وتوویزی نهو ئافره ته ی که گفتوگو ت له گه لدا ده کات بیستی و وه ریدگرت دهر باره ی هاوسه ره که ی، سکالای خویشی بولای خوا ده بات، خوایش گوئی له گفتوگو که تان بوو، به پاستی خوا بیسه رو بینایه.

پیښه مېره ی خوا ﷺ پتی فهرمووم "فهرمانی پی بکه، با به نده یه که نازاد بکات"

ده لیت، گوتم نه ی پیښه مېره ی خوا نه وه نده ی نییه به نده ی پی نازاد بکات.

فهرمووی: "با دوو مانگ له سه ر یه که به روژوو بیت".

ده لیت، گوتم نه ی پیښه مېره ی خوا نهو به سالاجووه و توانای روژووی نییه.

فهرمووی: "با شه ست که سی هه ژار به خورما نان بدات".

ده لیت، گوتم نه ی پیښه مېره ی خوا نه وه شی نییه.

دەلئەت، پېغەمبەرى خوا ﷺ فەرموۋى: "دەى كەواتەو ئىمە بە بەشىك لە بەخشىنى خورماكە يارمەتى دەدەين".

دەلئەت، منىش گوتم: ئەى پېغەمبەرى خوا منىش بە بەشىكى تر يارمەتى دەدەم. فەرموۋى: "تەواو، باشت كىرد، بىرۆ لە جىياتى ئەو بېخشە، لەگەل ئاممزاكەشت باش بە". دەلئەت، منىش وام كىرد^(۱).

عائىشە ﷺ دەگىرپتەو دەفەرموۋىت: سوپاس بۆ ئەو خوايەى تواناى بىستنى مەموو دەنگىكى ھەيە، خەولە ھات سىكلاى لە مېردەكەى دەكرد لای پېغەمبەر ﷺ، ئەوئىش قەسەكانى لا دەشاردەو، منىش لە سوچىكى مالەو بوم^(۲).

پېغەمبەر ﷺ ھەرگىز لە كەسى پرسىاركەر بىزار نەدەبوو، تەنانەت گەر پرسىارى زۆرشى بىكردبايە مادام سوودى بۆى ھەبوو:

أبي كثير السحيمي لە باوكىيەو دەگىرپتەو، دەلئەت: پرسىارم لە ئەبو زەر كىرد و گوتم: كارىكم پى بلى، گەر بەندە بىكات پى بچىتە بەھەشت.

گوتى: پرسىارى ئەمەم لە پېغەمبەرى خوا ﷺ كىرد، فەرموۋى: "باوەر بەخوا بىنئەت". گوتم: ئەى پېغەمبەرى خوا لەگەل باوەرپدا كىردار ھەيە.

فەرموۋى: "لەوھى خواى گەرە پى بەخشيوو، بەشىكى دەبەخشى".

گوتم: ئەى گەر نەببو، ھىچى نەبوو؟

فەرموۋى: "بە زمانى قەسەى چاك بىكات".

گوتم: گەر زمانى گىرا بىت، نەتوانئەت قەسە بىكات؟

فەرموۋى: "يارمەتى كەسىكى ستمەلىكراو بدات".

گوتم: گەر بىھېز بىت و تواناى ئەمەى نەبىت؟

فەرموۋى: "كارىك بۆ كەسىكى نەزان بىكات".

گوتم: گەر خۆى كەسىكى نەزان بىت؟

ئاوړى داہوہ لای، فەرموۋى: "تۆ ناتەوئى ھىچ كارىكى باش لە ھاوړىكەتدا ھەبىت؟ با واز لە ئازاردانى خەلك بەنئەت".

گوتم: ئەى پېغەمبەرى خوا بەراستى ئەم كارە سانايە.

^(۱) ئەحمەد (۲۶۷۷۴) و ئەبو داود (۲۲۱۴) گىزاوہتياڭو، ئەلبانى لە (الارواء) بە سەحىحى داناوہ (۲۰۸۷).

^(۲) النسائي (۳۴۶۰) ئىبن ماجہ (۱۸۸) گىزاوہتياڭو، ئەلبانى لە (الارواء) بە سەحىحى داناوہ (۲۷۶).

فرمود: "سویند به وې نه فسی منی به دهسته، هر به ندهیه ک کاریک بکات و مه به سستی پې خواي گوره بیت، نه م کاره روښی نولای دهستی ده گرت و ده بیاته به هشت"^(۱).
الحافظ ده لیت: له م فرموده یه دا جوانی گه پانه ووهی له پرسپار تیدایه، هروها نارامگرتنی زانا و ماموستا له سهر قوتابی و نه ووهی فه توای بؤ ددات و نه رمی نواندن به رامبه ری و، به رگه گرتنی پرسپاری زور^(۲).

له کاتی و تار داند ا له سهر مینبه ر، وده لای پرسپاری داوه ته ووه:
نېن عومر څو ده گپړته ووه و ده لیت: پیاوړیک له باره ی خواردنی گوشتی بزمنزه پرسپاری له پښه مېرې خوا څو، نه ویش له سهر مینبه ر بوو.
فرمودی: "نه ده یخوم و نه حه رامیشی ده کم"^(۳).

نه ووهی له م فرموده یه دا هیه: حه لالی خواردنی گوشتی بزمنزه، چونکه گه حه رامی نه کرد واته حه لاله، چونکه بنچینه له هه مو شتیکدا حه لالییه، نه خواردنه کای به لگای حه رامبوونی نییه، له وانه یه پیو سستی پی نه بو بیت یان له بهر هوکاریکی تر بیت^(۴).
پښه مېر څو وک حه ز، حه ز له خواردنی ناکات، به لام به شه رعیش حه رامی ناکات.

له وانه یه فرماني به که سی پرسپار که ر کرد بیت، خو ی به دوور بگریت.
عوقبه ی کوړی حارث څو ده گپړته ووه، که کچیک له کچه کانی نه بو ئیهابی کوړی عزیزی خواست، نافره تیک هاته لای و گوتی: من شیرم داوه ته هه رووکیان: عوقبه و نه وژنه ی هیناویه تی.
عوقبه پېی گوت: من نه مزانیووه شیرت پېداوم، هیچ خه به ریشته نه داومه تی^(۵)!
که سیکی نارد له لای بنه مالای نه بو ئیهاب و پرسپاری لیکردن.
گوتیان: نه مازانیووه شیری دابیته کچه که مان.

چوو له لای پښه مېرې خوا څو له مینه، پرسپاری لیکرد، پشتی تیکرد و زه رده خه نه گرتی.
پاشان پښه مېرې خوا څو فرمودی: "چون حق نه ووهی گوتراوه گوتراوه؟"^(۶).

(۱) ابن حبان (۳۷۴) گپړاوه تیه ووه، نه لبانی به سهیحی داناوه، التعليقات الحسان (۱/۳۹۴) له بوخاریدا

(۲) (۲۵۸۱) له موسلم (۸۴).

(۳) فتح الباری (۱۴۹/۵).

(۴) بوخاری (۵۵۳۶) و موسلم (۱۹۴۳) گپړاوه تیه ووه.

(۵) طرح التریب (۳/۶).

(۶) واته پېش نه و رووداوه، وک نه ووهی ترمه تباری بکات.

(۷) واته چون ده چیت لای و له لای ده مینیته ووه، له کاتیکدا گوتراوه خوشکته له شیر، نه مه له پیاوه تی و دیندارییه ووه دورره؟ فیض القدیر (۵۹/۵).

عوقبە لىي جيابوبەو، ژنيكي تری هیتا^(۱).

لە سوودەکانی ئەم فەرموودەيە:

پېويستە مروف خوی بە دووربگريت لە بابەتي تۆمەت و گومان، تەنانەت گەر خۆشی کەسيکی پاك و بى تاوان بىت. لەم بارەيەو گوتراو:

قد قيل ذالك صدقا أو كذبا فما أعتذارك عن قول اذا قила

واتە: ئەمە وا گوتراو گەر راست بىت يان درۆ بىت، عوزرت چيە لە قسەيەك گەر گوترا بىت.

ئەمەش لەلای زۆرانيك هەلگيراو لەسەر، دەست گرتن بە خۆپاريزی (احتياط)^(۲).

ابن بطلال دەلالت: کۆمەلي زانايان دەلالت: پېغەمبەري خوا ﷺ فەتواي بە دوورگرتن لە شوبهە بۆداو، فەرمانيشی کردو خوی لە گومان بە دوور بگريت لەترسی چوون بەرەو فەرچيک کە بەلگەيەك لەسەري هەيە کە ئافرەتەکە شيری پيداوون بەلام ئەوەندە بپاوه بەهيز نەبوو^(۳).

هەنديک جار وەلامی پرسيارکەري نەدەدايەو گەر زۆر دووبارەي کردبايەو، نوميدي وابوو خوی بى دەنگ بىت، نەوێک بى دەنگي بکات:

وايلي کورپی حضرمي دەگيرتتەو و دەلالت: سەلمەي کورپی بەزیدی جەغفي پرسياری لە پېغەمبەري خوا ﷺ کرد.

گوتی: ئەي پېغەمبەري خوا، گەر دەسەلاتدارەکانمان هاتنەسەرمان و داواي مافي خويان کرد، هيچ مافيکيشيان نەدەدايە ئيمە، بە چي فەرمانمان پى دەکەي؟ پېغەمبەري پشتی تيکرد.

پرسيارەکەي دووبارە کردەو، پشتی تيکرد.

بۆجاری سيەم پرسياری کرد:

پېغەمبەري خوا ﷺ فەرموي: "إسمعوا وأطيعوا، فإنما عليهم ما حُمِّلوا وعليكم ما حُمِّلتم"^(۴).

(إسمعوا وأطيعوا) واتە: گوڤيگرن و ملکە چ بن.

(۱) بوخاری گيتراو تیهو (۸۸).

(۲) مرقاة المفاتيح (۱/۱۰).

(۳) عمدة القاري (۱۰۲/۲).

(۴) موسليم گيتراو تیهو (۱۸۴۶).

(فإنما عليهم ما حملوا) واتە: ئەوان دادپەرورەری و پێدانی مافی خەلکیان لە سەر شانە. (وعليكم ما حملتم) واتە: ئێوەش ملکچەیی و ئارامگرتن لە سەر بە لاتان لە سەر شانە ^(۱).
(پیتغه مبهەر ﷺ) پشستی تێکرد، وەك ئەوەی دووبارە بوونەوێ ئەو پرسیارە و ئەو بابەتەیی پیناخۆش بێت، بە لām پرسیارکەرەكە دووبارەیی کردەو، پیتغه مبهەریش ﷺ فەرمانی دا مافەکانیان بدەین، ئەوەی لە سەر شانیا ئەوەی لە سەر شانمانە.

ئێمە ئەركی گوێگرتن و ملكە چیمان لە سەر شان هەلگرتوو، ئەوانیش ئەركی حوكمردن بە دادپەرورەری و ستم نەکردنیا هەلگرتوو، هەرۆهە ئەركی پاراستنی سنورەکانی خوای گەرە و جێبەجێکردنی شەریعەتی خوا لە سەر زەوی و جیهادکردنی دوزمانی.

ئەمانە ئەو ئەركانە پێویستن لە سەریان بیکەن، گەر بیکەن ئەمە داواکراوەكە، گەر نەشیا کرد، ئێمە ناڵین لە بەر ئەوەی ئێوە ئەركی سەر شانتان ئەنجام نەداوە، بۆیە ئێمەش ئەركی خۆمان بەرامبەرتان ئەنجام نەداوە، بە لکو پێویستە ئێمە مافی سەر شانمان جێبەجێ بکەین، گوێیان لێ دەگرتن و ملكە چ دەبین، بۆ جیهادکردن لە گەلێان دەچینه دەرەو، لە وتاری هەینی و بۆنەکان و کاتەکانی تر نوێژیان لە دوا دەکەین ^(۲).

پیتغه مبهەر ﷺ ھۆکاری حوکمدانەكەیی روون دەکەردەو، ئەمەش بۆ ئامادەسازی دەروونی پرسیارکەر بۆ ئەوەی حوکمەكە وەر بگرت:

لە قورتاندا ھۆکاری حوکمەکان روونکراوەتەو، بۆ ئەوەی باوە پدار بە بێ گرفت بە پەرەوێ بکات. بۆنمونە پەرەردگار دەفەر مویت ﷻ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعِزُّوا نَفْسَكُمْ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ ﷻ البقرة: ۲۲۲ واتە: ئەی پیتغه مبهەر ﷺ پرسیارە لێدەكەن دەر بارەیی (عادەتی مانگانەیی ئافرەت) پێیان بێ: ئەو ئازار و زەرەرە، كە وابوو خۆتان بە دور بگرن لە ھاوسەرەكانتان كە لەو حالەتەدا بن و نزیکیان مەكەون تا پاك دەبنەو.

پەرەردگار فەرمان بە پیتغه مبهەرەكەیی دەكات، بەر لە حوکمدان، ھۆکاری حوکمدانەكە بۆ خەلك روون بکاتەو.

پیتغه مبهەر ﷺ دەروونی كەسی پرسیارکەری بۆ وەرگرتنی حوکمەكە ئامادە دەکەرد، بە ھۆکاری جۆراوجۆر ئامادەسازی بۆ حوکمدان و بڕواپێتێنانی دەکەرد.

^(۱) تحفة الأحوزي (۳۶۸/۶).

^(۲) شرح رياض الصالحين للعثيمين (۱/۶۶۶).

نەمەش لە باشتري ريگاكانی فەتوادانە، بە جۆريك دەروونی كەسی پرسیارکەری بۆ وەرگرتنی حوکمەكە ئامادە دەکرد. وەك فەرمایشتی پەروەردگار ﷻ **فَلَا وَرَيْكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا** النساء: ۶۵ واتە: نەخیر، سویند بە پەروەردگارت ئەوانەي (لاي بڕوا لێدەدەن) بڕوا ناهێنن هەتا لە هەموو کێشەیه کدا کە روودەدا لە نێوانیاندا تۆ نەکەن بە دادوەرو گوێزپایەلی تۆ نەکەن، دواي ئەوەش ناییت لە دل و دەروونیاندا هیچ ناپەزاییەك دروست ببێت بەرامبەر ئەوەي کە داوەریت لەسەر کردووه و دەبێت بەتەواویی تەسليم بن و رازیی بن.

سەعدی کورێ ئەبی وەقاص ﷺ دەگێڕێتەو و دەلێت، گویم لە پيغه مېهری خوا ﷻ بوو، پرسیاری لیکرا سەبارەت بە فرۆشتنی خورما بە روتاب.

بەوانەي لە دەوری بوون، فەرمووی: **"ئایا روتاب کە وشك بوو کەم دەکات؟"**.
گوتیان: بەلی.

پيغه مېهر نەهي لەم کارە کرد ^(۱).

ابن القیم دەلێت: هەرکەسیك سەرئەج لە فەتواکانی پيغه مېهر ﷺ بدات، کە فەرمایشتەکانی خۆي لە خۆیدا بەلگەي لەگەڵە، دەبینیت لە حیکمەتی حوکمدانەکان و رووی مەشروعیەتی جۆريك لە گشتگیری تێدايە.

بەم شێوەیە، کاتیک پرسیاری لەبارەي روتابی تەپ کرد، فەرمووی: **" ئایا روتاب کاتیک وشك بوو کەم دەکات؟"**.

فەرموویان: بەلی.

قەدەغەي کرد.

ئاشکرایە، ئەو دەیزانی بە وشکبوونەو کێشی کەم دەکات، بەم جۆرە ھۆکاری حەرامکردنەکەي بۆ روونکردنەو. ^(۲)

قاضی ﷺ دەلێت: مەبەست لە پرسیارکردن، نەزانیی مەسەلەکە نییە، چونکە بابەتەکە زۆر روون و ئاشکرایە، بەلکو ھۆشیارکردنەو کە لەسەر ھێنانەدی مەرجی

^(۱) ابو داود (۲۳۵۹) و ترمذی (۱۲۲۵) و النسائی (۴۵۴۵) و ابن ماجه (۲۲۶۴) گێژاوەتیانەو، ئەلبانی ش لە (الارواء / ۱۳۵۲) بە سەحیحی داناوه.

^(۲) إعلام الموقعين (۱۲۳/۴).

هاوشیۆه بوونه لە کاتی وشکبووندا. هەر ئێوەند بەس نیه هاوینەیی روتاب و خورما لە سەر تەراتیە کە ی، هەر وەها ئەگەر وا داماننا وشک بیت چونکە ئەمانە ئەگەرن.^(۱)

باجی دەلێت: لای هیچ کەسێک شاراو نیه، کە روتاب بە وشکبوونه کێشی کەم دەبێت، بەلام پېغمبەر ﷺ ویستوویەتی لە بارە ی ھۆکاری حەرامکردنە کە ھۆشیاریان بکاتەو، ویستوویەتی فیزیان بکات کە ھەموویان لە بارە ی ھۆکاری حەرامکردنە کە کۆکن.^(۲)

عومەر ﷺ دەگێرێتەو و دەلێت، رۆژیک دڵم خۆشبوو و ماچیکم کرد لە کاتی کدا بە رۆژووش بووم، چومە خزمەت پېغمبەر ﷺ پێم گوت، ئەمۆ کارێکی خراپم کردووە، ماچی خیزانم کردووە و بە رۆژووش بووم؟

پېغمبەر ی خوا ﷺ فەرموی: "ئایا گەر بە رۆژوو بیت و ئاو لە دەمت وەر یکەیت، چی دەبێت؟".

گوتم: هیچ.

فەرموی: "کەواتە ئەمەش وابە".

واتە: گەر ئاوی لە دەم وەردا و پاشان فرییدا، ئایا ئەمە زیان بە رۆژووە کە دەگەینیت؟ گوتی: نەخێر.

مازری دەلێت: ئەمە لە جوانی زانستی فیهییه، چونکە ئاو لە دەم وەرکردن رۆژوو ناشکینیت، چونکە سەرەتای خواردنەو و کلیلی خواردنەو یە، هەر وە ک چۆن ماچکردن سەرەتایی سەرچێیکردن و کلیلە کە یەتی.

ئاو رۆژ بە تال دەکات، وە ک چۆن سەرچێی کردنیش بە تالی دەکاتەو، بەلام وە ک روون بۆتەو سەرەتای ئاو خواردنەو رۆژوو بە تال ناکات بە ھەمان شیۆ سەرچێی کردنیش. اه.^(۳)

نەووی دەلێت: ماچ لە کاتی بە رۆژووبووندا، بۆ کەسێک حەرام نیه ئارەزووی نەجولیت، بەلام باشترە نەیکات، بەلام بۆ کەسێک ئارەزووی بچولیت حەرامە، دەگوتریت مەکروھە.

بەلام بە گشتی ناکۆکی لە سەر ئەو نیه کە رۆژوو بە تال ناکات، تەنیا ئەگەر نەبێتە ھۆکاری ھاتنی ئاو.^(۴)

رافعی کوپی خدیج ﷺ دەگێرێتەو و دەلێت: گوتم: ئە ی پېغمبەر ی خوا، ئیمە سبە ی دەگەینە دوژمن، چەقۆمان پێ نیه.

^(۱) عون المعبود (۱۵۱/۹)

^(۲) المنتقى شرح الموطأ (۲۴۲/۴)

^(۳) فتح الباری (۱۵۲/۴).

^(۴) سەیری: شەرحی نەووی بکە لە سەحیحی موسلیم (۲۱۵/۲).

فهرموی ﷺ "په‌له‌ بکه، یان ده‌ستت سوک بکه، هه‌رچی خوێن فیشقه‌ پی‌ بکات و ناوی خوا‌ی له‌سه‌ر هێنرابی‌ نه‌وه‌ بخۆ، به‌لام به‌ ددان و نینۆک نا، با پێت بلایم: که‌ ددان ئێسکه‌ و نینۆکیش چه‌قزی‌ حه‌به‌شیه‌کان بووه‌" ^(۱).

(هۆکاری قه‌ده‌غه‌کردنی سه‌ر برینی به‌و دوو شته‌ روونکردۆته‌وه‌، که‌ یه‌کیکیان ئێسکه‌، نه‌مه‌ هۆشیارکردنه‌وه‌یه‌ که‌ نابێت به‌ ئێسک سه‌ربهرپێت، یان له‌به‌ر پیسی هه‌ندیکه‌تی، یاخود له‌به‌ر نه‌وه‌یه‌ له‌سه‌ر جتۆکه‌ باوه‌رداره‌کان پیس ده‌بێت. جۆری دووه‌میش له‌به‌ر نه‌وه‌یه‌ که‌ چه‌قزی‌ حه‌به‌شیه‌کانه‌، لێره‌دا سه‌ربهرپنه‌که‌ پێچواندانه‌ به‌ سه‌ربرینی کافره‌کان) ^(۲).

عبداللای کوپی مغفلی المزنی ﷺ ده‌گێڕێته‌وه‌ و ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری ﷺ خوا نه‌می له‌ به‌ردهاویشتن به‌ په‌نجه‌ (الخذف) ^(۳) کردوه‌، و فهرموویه‌تی "ئه‌م جۆره‌ کاره‌، نه‌ نێچیر ده‌کوژێت و نه‌ دوژمن ده‌شکێنێت، به‌ لکو ددان ده‌شکێنێت و چاو کوێر ده‌کات" ^(۴).

له‌ سووده‌کانی ئه‌م فهرمووده‌یه‌:

• رێگریکردن له‌ به‌رد هاویشتن به‌ په‌نجه‌، چونکه‌ هیچ قازانجی‌کی تێدانییه‌، به‌لکو مه‌ترسی هه‌یه‌.

• هه‌ر شتێک سوودی هه‌بێت بۆ شه‌پکردن له‌گه‌ڵ دوژمن یان بۆ راوکردن رێگه‌ی پێدراوه‌. یه‌علا‌ی کوپی ئومه‌یه‌ ﷺ ده‌گێڕێته‌وه‌ و ده‌لێت: له‌گه‌ڵ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ شه‌پی ته‌بوکم کرد، سواری و شترێکی گه‌نج بووم، که‌ بۆ کاره‌کانم زۆر باش بوو. کریکارێکم به‌ کری گرت، شه‌پی له‌گه‌ڵ پیاوی‌ک کرد، یه‌کیکیان ئه‌وی تری گه‌زت، ده‌ستی له‌ ده‌می راپرچکاند، دوو ددانه‌کانی پێشه‌وه‌ی که‌وتن.

بۆ وه‌رگرتنه‌وه‌ مافی خۆی هاته‌ لای پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ئه‌ویش مافی پێنه‌دا، پێی فهرموو: "ئایا خۆی ده‌ستی دینێته‌ ناو ده‌مت، تا بیشکێنێت به‌ ددانه‌کانت، وه‌ک چۆن ئاژه‌ڵ ده‌بیشکێنێت؟" ^(۵).

^(۱) بوخاری (۲۴۸۸) و موسلیم (۱۹۶۸) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(۲) إعلام الموقعین (۱۲۴/۴).

^(۳) بریتیه‌ له‌ هاویشتنی به‌رد به‌ دوو په‌نجه‌ی شایه‌دمان، یان دار لاستیکی‌ک به‌ردی به‌اوێیه‌ ناو به‌ هه‌ردوو په‌نجه‌ی گه‌وره‌ و شایه‌دمان به‌اوێژیت. النهایه‌ (۱۶/۲).

^(۴) بوخاری (۴۸۴۲) و موسلیم (۱۹۵۴) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(۵) بوخاری (۲۲۶۶) و موسلیم (۱۶۷۴) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

(نهمه جوانترین هوکار هیئانه وه و پوونترینیه تی، کاتیک که سی گازگر پر دداته گازلیگیراوه که، ده توانیت ولامی بداته وه، نه ویش به دهرهینانی دهستی له ناو ده می که سه که.

ته نانهت گهر هم کاره بووه هو ی که وتنی ددانه کانیشی، نه وکات که وتنه که ی کاریکه شرع مؤلتی پیداه و کابراش مانی وهرگرتنی خوینی نییه^(۱)

له کاتی فه تواداندا، ره چاوی حاله تی که سی پرسیار که ری ده گرد:

نه بو هو په ربه ښه ده گپړته وه، که پیاوړیک له باره ی بهر که وتن^(۲) به خیزانه که ی له کاتی به رږووبوندا پرسپاری له پېغه مېری خوا ښه کرد، نه ویش روخته تی پیدای، په کیکی ترهات هه مان پرسپاری لی کرد، ریگی پینه دا.

نه وه ی روخته تی پیدای، که سیکی پریوو، به لام نه وه ی روخته تی پینه دا که سیکی گنج بوو^(۳). لیره دا ره چاوکردنی پېغه مېر ښه ده بیندریت له جیاوازیکردن له نیوان پیر و که نجدا له کاتی حوکه کردندا.

(زانایان هم بچوونه یان له م حوکه دهرهیناوه: ماچکردن و ده ستلیدان و هاوشپوه کانیا ی بچ که سی گنج هه رامه، یان هه رشتیک ناره زووی بچولینیت، نه مهش له ترسی که وتنه ناو هه رام، به لام گهر نه و ترسه ی نه بوو، ریگری لی ناکریت)^(۴)

نه وه ی ده فهرمویت: هیچ ناکوکیه که له وه دا نییه که رږوو به تال ناکات ته نیا نه گهر به ماچه که مهنی بیته خواره^(۵).

هاوه نه کانیش به هه مان شیوه یان کردووه:

سه عدی کوپی عوبیده ده گپړته وه، که پیاوړیک هاته لای ئیبن عه باس ښه پیی گوت: نایا گهر که سیک موسلمانیک بکوژیت، توبه ی بچ هه یه؟

فهرمووی: نه خیر، ته نیا ناگری بچ هه یه.

^(۱) اعلام الموقعین (۱۲۴/۴).

^(۲) بهرینه که وتن لیره دا، مانای ده ستلیدان وانا بهرینه که وتنی هه ردو پیست ده که ټنیت.

^(۳) نه بو داود (۲۳۸۷) گپړاوه تیه وه، نه لبانی له سه حیحی نه بو داود (۲۰۶۵) به سه حیحی داناه.

^(۴) مجموع فتاوی ابن باز (۳۱۵/۱۵).

^(۵) شهرجی نه وه ی له سه حیحی موسلیم (۲۱۵/۷).

كاتىڭ پياوھەكە رۆيشت، ئەوانەي دەورووبەري بە ئىيىن عەباسيان گوت ﷺ: تۆ بەو شىۋەيە فەتوات بۆ ئىمە نەداو، تۆ فەتوات بۆ ئىمە داوھ گەر كەسىڭ مۇسلمانىڭ بىكۆزىت تۆبەي قەبولكراوى بۆ مەيە، ئەوھي ئەمپۆ چى؟
 فەرموى: مەن واى دەبىنىم كەسىڭى تۆرە و توندە، دەيەوئ مۇسلمانىڭ بىكۆزىت. دەلئىت: بە دوايدا گەپان، بىنيان راستە ^(۱).

داواي وردەكاري و روونكر دنەوھي لە كەسى پرسىاركەر دەر كەلە بارەي پرسىارەكەي: ئەبو موساي ئەشعەري دەگىرپتەوھ و دەلئىت: پېڭمبەري خوا ﷺ مەن ناردە يەمەن. پېم گوت: ئەي پېڭمبەري خوا، ئەوئ خواردنەوھي لىيە، چى بخۆمەوھ و چى نەخۆمەوھ. فەرموى: "ئەو خواردنەوانە چىنە؟".

گوت: ناويان بەتە و مەزەرە.

فەرموى: ئەمانە چىنە؟

گوت: بەتە ئاوي مەنگوينە، مەزرىش ئاوي جۆيان گەنمە.

فەرموى: سەرخۆشت دەكات؟

گوت: بەلى.

پېڭمبەري خوا ﷺ فەرموى: "ئىتى سەرخۆشكەر مەخۇرەوھ، مەن مەمووشتىڭى سەرخۆشكەر مەرام كىردوھ" ^(۲).

داواي خستەنەرووي وئەنەيەكى پرسىارلىكراوھەكەي دەر كەلە، ئەمەش تا روونى بكاتەوھ ئەوھي دروستە كامەيە و ئەوھي نادروستە كامەيە:

عەوفى كوپى مالىكى ئەشجەي دەگىرپتەوھ و دەلئىت: ئىمە لە سەردەمى نەفاميدا نوشتەمان دەر كەلە، گوتمان ئەي پېڭمبەري خوا رات چىيە لە بارەي ئەمە؟

فەرموى: "پېشانم بەن، هېچى تېدانىيە گەر نوشتەكانت شىركى تېدا نەبېت" ^(۳).

جابرى كوپى عەبدوللا ﷺ دەر فەرموئ: پېڭمبەري خوا ﷺ ئەھي لە نوشتەكرن كەلە، بىنەمالەي عەمپى كوپى حەزم ھاتنە خەزەت پېڭمبەري خوا ﷺ و پېيان فەرموو: ئەي

^(۱) ابن ابى شىبە (۲۷۷۵۳) گىزاوھتەوھ.

^(۲) النسائى (۵۶۰۳) گىزاوھتەوھ، ئەلبانى لە الصحيح الجامع (۷۳۳۳) بە سەھىحى داناوھ، ئەسلى فەرمودەكە لە بوخارى (۴۳۴۳) و موسلىم (۱۷۳۳) داھە.

^(۳) موسلىم (۲۲۰۰) گىزاوھتەوھ.

پيغەمبەري خوا ئيمە پيشووتر نوشتەمان هەبوو بۆ خۆپاراستن لە دوپشك، تۆش نەهيت لەم كارە كردووه.

فەرمووی: نوشتەكانتان پيشانم بدەن، پاشان فەرمووی: "ههچى وای تێدا نابینم، هەر كەسێك ئێستا بتوانیت سوود بە براکەي بگەيێت، با بیکات"^(۱).

نەوەي دەلييت: كاتێك گوتیان: (ئەي پيغەمبەري خوا تۆ نەهيت لە نوشتە كردووه) زانايان بە چەند جۆرێك وەلامیان داووتەو:

یەكەمیان: سەرەتا قەدەغەي كردووه، پاشان نەسخی كردۆتەو، روخستەي پێداوه و ئەنجامیشی داوه، شەرعییش رێگە پێدانهكەي جێگیر كرد.

دووەمیان: قەدەغە کردن لەجۆرە نوشتەيەكی نەزانراو بووه، وەك باسكرا.

سێیەمیان: قەدەغە کردن بۆ خەڵكانێك بووه كە بۆچوونیان وابوو ئەم شتە سوود دەگەيێت، وەك لە سەردەمی نەفامی وای بۆ دەچوون^(۲).

ئێمەن حەجەر دەلييت: زانايان كۆكن لەسەر دروستبوونی نوشتە بە سێ مەرج: دەلييت بە فەرمایشتی خوا و ناو و سیفەتەكانی بێت، دەلييت بە زمانی عەرەبی یان واتەكەي روون بێت. دەلييت برواشی وابێت خودی نوشتەكە سوود ناگەيێت، بەلكو خۆي پەرورەدگار وا دەكات سوودی هەبێت^(۳).

كامەیان سووكتر و ئاسانتر بووایە بە گوێرەي توانا بۆي هەڵدەبژاردن:

عەبدوللای كورپی عەمەر ؓ دەگێرێتەو دەلييت: پيغەمبەري خوا ﷺ لە شوێنی (رمی الجمرات) بێنی، كە دوای دەكرد.

پیاویك لیي پرسى: ئەي پيغەمبەري خوا من پيش ئەوێ (رەمی جەمەرات) بكەم، قوربانیم كرد.

فەرمووی: "رەمی جەمەرات بگە ئاساییه".

یەكێکی تر گوتی: ئەي پيغەمبەري خوا پيش ئەوێ قوربانی بكەم سەرم چاكرد.

فەرمووی: "قوربانی بكە ئاساییه".

(۱) موسليم (۲۱۹۹) گێراووتیەو

(۲) شەرحی نەوەي لە سەحیحی موسليم (۱۶۸/۱۴).

(۳) فتح الباری (۱۹۵/۱۰).

ھەر پىرسىارىكى لەبارەي پېشخستن و دواخستنى كاريك لىكرابايە دەيفەرموو "بىكە ئاسايە" ^(۱).

جابرى كوپى عەبدوللا ﷺ دەگىرپتەۋە پياۋيك رۆژى فەتھى مەككە گوتى: ئەي پېغەمبەرى خوا مەن نەزىم بۆ خوا كىردوۋە، گەر پەرۋەردگار مەككەي بۆت ئازاد كىرد، لە قودس دوو ركات نوپۇز بىكەم.

فەرموۋى: "لېرە بىكە".

پاشان بۆي دووبارە كىردەۋە.

فەرموۋى: "لېرە بىكە".

بۆ جارى سىيەم لىي دووبارە كىردوۋە.

فەرموۋى: "بە خۆت باشتەر دەزانى".

بەم شىۋەيە رىبازى پېغەمبەرى خوا ﷺ ئاسانكارى بوۋە، ۋەك پەرۋەردگار

دەفەرموۋىت ﴿وَبَشِّرِ الصَّالِينَ﴾ (الاعلى: ۸)

ۋاتە: ۋتە و كارە باشەكانت بۆ ئاسان دەكەين، شەرعىكى ئاسان و لىيۋوردە و راست و دادگەرۋ، دوور لە خوارخىچى و قورسى و ناخۆشى ^(۲).

ئەبو ھورەيرە ﷺ دەگىرپتەۋە، كە پېغەمبەرى خوا فەرموۋىتەتى: "بە پاستى دىن ئاسانە، ھەر كەسك زىادە رۆيى تىدا بىكات، تياچوۋە" ^(۳).

ھەرۋەھا پېغەمبەر ﷺ فەرموۋىتەتى: "مەن بە ئايىنى لىيۋوردەي رەۋانە كراۋم" ^(۴).

عائىشە ﷺ دەفەرموۋىت: كاتىك پېغەمبەرى خوا ﷺ لە نىۋان ھەلېژاردنى دووكاردا سەرپىشك بىكرابا، تەنبا ئاسانەكەي ھەلېژاردوۋە، گەر گوناھى تىدا نەبوۋايە، گەر گوناھىشى تىدابوۋايە خەلكى لى دوور دەكردەۋە ^(۵).

^(۱) بوخارى (۱۲۴) و موسلىم (۱۲۰۶) گىزاۋەتياۋە.

^(۲) تەفسىرى نىبىن كىپر (۳۷۲/۸)

^(۳) بوخارى (۳۹) و موسلىم (۲۸۱۶) گىزاۋەتياۋە.

^(۴) ئەحمەد (۲۱۷۸۸) لە ئەبى ئومامە گىزاۋەتياۋە. ئەلبانى لە سەھىھەكى خۆي (۴۲۳/۶) بە شاھىدەكانىيەۋە دايناۋە.

^(۵) بوخارى (۳۵۶۰) و موسلىم (۲۳۲۷) گىزاۋەتياۋە.

ئاسانەكەي بۆ ھەڵدەبژاردن:

ئەبۇ ھورەیرە رضی اللہ عنہ لە پيغمبەری خواوە ﷺ دەگێڕێتەوە كە دەفەرموێت: "ئەو شەوێ شەوێم پێكرا، پيغمبەر موسام بینی، پیاویکی نە لاواز نە قەلەو بوو، قژی لوس و چەورگراو بوو، (وەك ئەوێ لە پیاوانی خاوەن كەپامەت دوور لە پیسی بیت)، عیسام بینی، پیاویکی مامناوەند و رەنگ سوور بوو، وەك ئەوێ تازە لە گەرماو ھاتبێتە دەر، منیش زیاتر لە كۆرەكانی ئیبراھیم عليه السلام دەچم.

پاشان نوو پەرداخیان بۆ ھێنام، یەكێکیان ئارەق بوو، ئەوی تریان شیر بوو، پچم گوترا: كامەیان دەوێت بێخۆرەو.

شیرەكەم وەرگرت و خواردمەو، گوترا: فیترەت ھەڵبژارد، گەر ئارەق ھەڵبژاردبا، ئۆمەتەكەت سەرلیشیواو دەبوو."

روخسەتی بە كەسانی خاوەن پیویستی دەدا و لە حوكمی گشتیدا ھەلاوییری بۆ دەکردن:

قاسمی كۆپی موخەمەد لە عانیشەو رضی اللہ عنہ دەگێڕێتەوە، كە فەرمووێتی: لە شەوی موزدەلیفە سەودە روخسەتی لە پيغمبەری خوا ﷺ وەرگرت كە پیش ئەو دەریچیت، بەر لەوێ قەرەبالقی خەك دروست بیت، قاسم دەلیت: ئەو ئافەرەتێکی قورس بوو، دەلیت: روخسەتی پێدا، ئەویش دەرچوو، ئیمەش تا بەیانی ھات ماینەو، پاشان وەك ئەو دەرچووین.

گەر روخسەت لە پيغمبەری خوا ﷺ وەرگرتبا، وەك ئەوێ سەودە وەرگرت، بە روخسەتی ئەو دەرچوو، بەلام ھەموو شتێك لام خۆشەویستر بوو ^(۱).

ئێبن عومەر رضی اللہ عنہ دەلیت: عەباسی كۆپی عەبدولوتەلیب رضی اللہ عنہ بە مەبەستی ئاوادان داوای وەرگرتنی روخسەتی لە پيغمبەری خوا ﷺ كرد شەوانی مینا لە مەككە بمیڤیتەو، ئەویش روخسەتی پێدا ^(۲).

رازی دەبوو، كاتیك كەسی پرسیاركەر وەك كار ئاسانی داوای ھەلاوییری دەکرد:

عەبدوللای ئێبن عەباس رضی اللہ عنہ لە پيغمبەری خوا ﷺ دەگێڕێتەوە كە فەرمووی: "خوای پەرورەدگار مەككەي كۆدۆتە ھەرەم، بۆ كەسی تری پێشووێ منی ھەلال نەكردووە، بۆ كەسی تریش داوای من ناییت، بۆ من تەنیا كاتیك (كاترمیڤێك) ھەلال كراوە، رووێکی وشك

^(۱) بوخاری (۱۶۸۰) و موسلیم (۱۲۹۰) گێراوەتیانەو.

^(۲) بوخاری (۱۶۲۴) و موسلیم (۱۳۱۵) گێراوەتیانەو.

و تەپى ھەلناكەندى، دارەكەي نابەردىت، پاوى دەرناكىڭ و پاوناكىڭ، شتى وتبوى ھەلناكىڭتەو، تەنيا ئەگەر بزاندىت ھى كىيە".

عەباس فرموى: "ئەي پېغەمبەرى خوا تەنيا (ئىذخىر) نەبىت، بۆ صياغە و گۆرەكانمان. فرمو: "تەنيا (ئىذخىر) نەبىت" ^(۱).

نەوھى دەلەيت: كاتىك فرموى "تەنيا (ئىذخىر) نەبىت" ئەمە وا ھەلگىراوھ كە لەم كاتەدا وەھى بۆ دابەزىوھ، بۆ ھەلاوئىكردى ئەم رووھ كە و تايبەتى كردنى لە گشت، ياخود پېشوو تر وەھى بۆ دابەزىوھ كە ئەگەر كەسك داواي ھەلاوئىكردىكى كرد، تۆ رازى بىە و بۆي ھەلاوئىر بكە، ياخود لە ھەموو شتەكان ئىجتىھادى كردوھ، خوا زاناترە ^(۲).

لە سوودەكانى ئەم فەرموودەيە:

- ئەم فەرموودەيە تايبەتمەندى پېغەمبەرى خواي تىادا روونكراوھتەو.
- دروستە بۆ بەرژەوھەندى شەرى، داوا لە زانا بكرىت.
- گەورە و بەرزى پېگەي عەباس لەلای پېغەمبەرى خوا ﷺ ئاشكرا دەكات.
- بايەخپىدانى پېغەمبەر ﷺ بە ھەككە، بە و پىيەي شوئىنى لە دايكبوونى و گەورەبوونىەتى.
- ھەلگرتنى ھوكمى كۆچكردن لە ھەككەوھ بۆ مەدينە، لە بەرامبەردا ھىشتەنەوھى ئەو ھوكمە لە ولاتى كافردا تا روژى دوايى ^(۳).

گەر ئىگە پىندانىك بۆكەسى پرسىاركەر نەبووایە، داواي لىدەكرد خوراگرى و عەزىمەتى ھەبىت: ئىبن مەكتوم ﷺ دەگىڭىتەوھ، كە پرسىارى لە پېغەمبەرى خوا ﷺ كرد و پىيى گوت: ئەي پېغەمبەرى خوا، مەن كەسكى نابىنام، مالىكم ھەيە دوورە، كەسكى رىپيشاندەرم ھەيە گونجاو نىيە بۆم، ئايا روخسەت ھەيە لە مالاوھ نوژەكانم بكم؟ فرموى: "ئايا گوڭت لە بانگ دەبىت؟".

گوت: بەلى

فرموى: "ھىچ روخسەتەك بۆتق نابىنم" ^(۴).

^(۱) بوخارى (۱۳۴۹) و موسليم (۱۳۵۳) گىراوھتەوھ. الإذخر: رووھكىكى بۆن خۆشە

^(۲) شەرحى نەوھى لە سەھىحى موسليم (۱۲۷/۹).

^(۳) فتح البارى (۵۰/۴).

^(۴) ابو داود (۵۵۲) و النسائى (۸۵۱) و ابن ماجە (۷۹۲) گىراوھتەوھ، ئەلبانى لە سەھىحى (أبى داود ۵۶۱) بە سەھىحى داناوھ، موسليم (۶۵۳) گىراوھتەوھ.

نېمه به لگه په له سهر واجبوونی نوږځي به كڅمهل، گهر روخسه تدانك هه بایه، نه وا كه سانی خاوهن پښاویستی تاییه له پښتن بډ نه هاتنی نوږځي به كڅمهل، نه وانه ی وهك نمونه ی ښین مه كتومن^(۱).

كه سې پرسپار كهرې بډ به دیلیكې ریگه پښدراو ریڼوینی ده كړد:

له زانستی كه سې فه توادهر نه وه یه، كاتيك كه سېك پرسپاری لې ده كات له باری شتیک و نه ویش لې قه دهغه ده كات، له كاتيكدا پرسپار كهره كه زږ پڼویستی پتی هیه، له تیگه یشتن و زانستی فه توادهر نه وه یه ریگه یه کی جیگره وه ی بډ پیشان بدات، بډ نه وه ی كاتيك دهر گای شته قه دهغه كراوه كه ی له سهر داده خات، دهر گاری حه لالی بډ بکاته وه. نه مهش له نمونه ی پزیشكیكي ښاموژگاریكاره، كاتيك نه خو شه كه له شته زیان به خشه كان ښاگادار ده كاته وه، له به رامبه ردا شته سووډ به خشه كانی بډ روون ده كاته وه.

فه یروزی ده یله می ده گڼر ټپته وه و ده لیت: هاتینه خزمهت پښتېمبهري خوا ﷺ پیمان گوت: نه ی پښتېمبهري خوا زانیوته ښمه کیڼ و له کوڼ، ښایا بډ لای کی ده چین؟
فه رموی: "بډ لای خوا و پښتېمبهري كه ی".

پیمان گوت: نه ی پښتېمبهري خوا، ښمه خاوهنی ره زی ترین، خوی په روه ردگار ﷺ شه پابی حه رام كړدوه، ښمه چی له و میوه یه بکه یڼ.
فه رموی: "بیکه نه میوژ".

گوتمان: چی له میوژ بکه یڼ؟
فه رموی: "ښاوه كه ی"^(۲) بکه نه سهر خواردنی نیوه پډ و ښوارانتان و بیخونه وه."
گوتم: ښایا دوی نه خه یڼ تا توند ده بیت (تا ده بیت شه پاب و سهر خو شه كړ؟)
فه رموی: "مه یخه نه ښاو گزړه، بیخه نه ښاو مه شه كړ، چونكه نه و كات گهر دواشبه كړیت ده بیت شه سره"^(۳).

كاتيك هاوه له كه گوتی: (ده زانی ښمه کیڼ؟) مه به ست لیت: هوژه.
هه روه ها كه گوتی: (ښمه له له كوڼ وه هاتوین؟) مه به ست لیت: ولاته

^(۱) عون المعبود (۱۸۰/۲).

^(۲) میوژ یان خورما ده خړیته ښاو، بهر له وه ی بیت شه خو شه كړ، ښاوه كه ی ده خړیته وه.

^(۳) نه یو داود (۳۷۱۰) و النسائی (۵۷۳۶) گڼراوه تیانه وه، نه لبانی له (صحيح الجامع ۱۴۷۷) به سه حیحی داناهه.

كاتىكيش پېغەمبەر ﷺ فەرمووی: "بۆ لاى خوا و پېغەمبەرەكەي"، رەنگە مەبەست لىي ئەوە بىت، كە ئەوان لەسەر رىيازى خوا و پېغەمبەرەكەي ﷺ دەپۆن و پابەندن بەو پەيامەي لەوانەو هاتوو.

ئىبن عەباس ﷺ هەمان كاری كرد، سەعیدی كۆپى ئەبى حەسەن دەگىرپتەو و دەلێت: لاى ئىبن عەباس ﷺ بووم، پياويك هاتەلاي، پىي گوت: ئەي ئىبن عەباس، من پياويك بژيوى ژيانم لەسەر دەستی خۆمە، من ئەم وێنانە و شيوانە دروست دەكەم.

ئىبن عەباس ﷺ فەرمووی: تەنیا ئەوەي گويم لە پېغەمبەري خوا ﷺ بوو، ئەو ئەو بۆ دەلیم، گويم لىي بوو كە فەرمووی: "هەر كەسێك وێنەيەك يان شيوێەك دروست بكات، خواي گەرە سزاي دەدات تاوێكو روحي بەبەردا بكات، هەرگيزيش ناتوانيت روحي بەبەردا بكات".

پياوێكە توشى كۆكەيەكي توند بوو، رەنگي زەرد بوو. پىي فەرموو: ئەمە چیتە، گەر قەدەغەم كردى لەسەر دروست نەكردنى ئەمانە، ئەوا وێنەي دار و درەخت و هەرشتێك كە گيانى لەبەر نەبیت بيكێشە ^(۱).

رووي دەكردە پەرەردگار بۆ ئەوێ ئىلھامى بكات بە وەلامى راست:

پېويستە فەتوادەري سەرکەوتوو، كاتێك بابەتيكى بۆ دىت، بە دلەو رووي لە پەرەردگاري ئىلھام بەخشی راستیەكان و فيركاري خیر و رینونی دلەكان بكات، بۆ ئەوێ ئىلھامى وەلامى دروستى پىي ببەخشیت و دەرگاي راستى بەروودا بكاتەو، چونكە هەر كاتێك لەم دەرگايە بدات، ئەوا بيگومان لە دەرگاي سەرکەوتنى داو.

كاتێك پياويك لە پېغەمبەري ﷺ پرسى و گوتى: ئەگەر كەسێك پياويكى لەگەڵ خیزانەكەي بينى، قەسەي لەبارەو بەكات جەلدى لى دەدەن، گەر بيكوژیت دەيكوژنەو، گەر بيئەنگيش بىت، ئەوا لەسەر رق و تورپەي بى دەنگ بوو.

پېغەمبەريش ﷺ فەرمووی "اللهم افتح". بەردەوام بوو لە دوعايە، تا ئايەتى (ليعان) دابەزى ^(۲). مەبەست لە فەرموودەي "اللهم افتح"، واتەي: حوكمى ئەم بابەتەمان بۆ پوون بكەرەو ^(۳).

صەيرەمى و ئەوانى تريش لەبارەي ئادابى فەتوادانەو دەلێن: گەر ويستى فەتوا بدات،

^(۱) بوخارى (۲۲۲۵) و موسليم (۲۱۱۰) گىراوێتیاو.

^(۲) موسليم (۱۴۹۵) لە عەبدوللاي كۆپى مەسعودەو ﷺ گىراوێتیاو.

^(۳) شەرحى نوووي لە سەحیحى موسليم (۱۲۸/۱۰).

بپۆیستە لە پەرورەدگار بپارێتەو^(۱).

لە دوعایەکانی پیغمبر ﷺ، ئەبو سەلەمەى کورپى عبدالرحمن کورپى عەوف دەگێرێتەو و دەلێت: لە عایشەى دایکى باوەردارانم پرسى، کاتێک پیغمبر ﷺ شەو نوێژ دەکات، بە چ شتێک نوێژەکەى دەست پى دەکات؟

فەرمووی: کاتێک بۆ شەو نوێژ هەڵدەستیت، نوێژەکانى بەم دوعایە دەست پێدەکات: "اللهم ربّ جبرائيل، وميكائيل، واسرافيل، فاطر السماوات والارض، عالم الغيب والشهادة، انت تحكم بين عبادك فيما كانوا فيه يختلفون، اهدني لما اختلف فيه من الحق يا ذاك انك تهدي من تشاء الى صراط مستقيم"^(۲).

دڵ نەرم بوو بەرامبەر کەسى پرسیارکەر، ئەو کەسەى بە تۆبەکردنەو لە گوناھێک یان هەڵەیهک هاتبایە لای لى تورە نەدەبوو:

ئەبو مورەیرە ﷺ دەگێرێتەو: بپاویک هاتە خزمەت پیغمبر ﷺ پێى گوت: بە هیلاکچووم ئەى پیغمبەرى خوا.

فەرمووی: "چ بە هیلاکى دای؟"

گوتى: چوومەتە لای خێزانەکەم لە رەمەزان.

فەرمووی: "ئایا هیچ شتێکت هەیه بۆ ئەوێ بەندەیهکى پى رزگار بکەى؟"

گوتى: نەخێر

فەرمووی: "ئایا دەتوانى دووم مانگ لەسەر یەک بە روژوو بیت؟"

گوتى: نەخێر

فەرمووی: "ئایا توانای ناندانى شەست هەژارت هەیه؟"

گوتى: نەخێر

پاشان دانێشت، پیغمبر ﷺ (عرق)^(۳) یکى هینا، خورماى تێدابوو، فەرمووی "لێى ببەخشە".

کابرا گوتى: لە ئێمە هەژار تر هەیه؟ کەسێک نیه لە ئێمە زیاتر بپۆیستى بەمە بێت.

^(۱) آداب الفتوى والمفتي والمستفتي (٤٩/١). للنووى.

^(۲) موسليم (٧٧٠) گێراویەتیەو.

^(۳) (عرق) قاپێکى گەورەیه، جیگای ١٥ صاعى دەبێتەو، کە شەست مستى تێدايه بۆ شەست هەژار، شەرحى نەوێهوى (٢٢٦/٧).

پیغمبه‌ری خوا ﷺ پیکه‌نی تا ددانه پیروژه‌کانی ده‌رکه‌وتن، پاشان فه‌رموی: "برۆ، خوارینی که سوکارتی پی بده" ^(۱).

ئیین چه‌ر ده‌لئیت: سه‌رباری نه‌وه‌ی دانی به‌گونا‌هه‌که‌ی دانا، به‌لام پیغمبه‌ر ﷺ سزای نه‌دا، چونکه هاتنی به‌شیوه‌ی پرسیارکه‌ر نیشانه‌ی تۆبه و په‌شیمان‌بوونه‌وه‌یه‌تی، چونکه گه‌ر سزا بدرابدايه، ده‌بووه هۆیه‌ک بۆ وازه‌تیاں له پرسیارکردنی، نه‌مه‌ش کاریکی نابه‌جییه، بۆیه ده‌خوارزیت که سزا نه‌دریت ^(۲).

له سووده‌کانی نه‌م فه‌رمووده‌یه:

- نه‌رمینواندن له‌گه‌ل فی‌رخواز، هیمنی و له‌سه‌رخوویی له‌فی‌رکردن، په‌یوه‌ستکردنی دل به‌دینه‌وه.

- یارمه‌تیدانی یه‌کتری له‌به‌ندایه‌تی کردن، هه‌ول‌دان بۆ رزگارکردنی موسلمان.

هۆکاری پیکه‌نینی پیغمبه‌ری ﷺ له‌جیاوازی حاله‌تی پیاوه‌که‌بووه، سه‌ره‌تا به‌ترسه‌وه‌هات، هه‌رچی بتوانیت له‌پیناوی رزگارکردنی خو‌ی بیکات، به‌لام کاتیک زانی روخسه‌تی پیدراوه، چه‌زی چووه نه‌و که‌فاره‌ته‌ی پیتی دراوه‌بیخوات.

ده‌شگورتیت له‌حالی پیاوه‌که‌پیکه‌نی، له‌شیوازی قسه‌کردنی و نه‌رمینواندن له‌قسه‌کردندان و به‌جوانی پارانه‌وه‌ی بۆ نه‌وه‌ی بگات به‌مه‌به‌سته‌که‌ی ^(۳).

سه‌له‌مه‌ی کوپی صخری نه‌نساری ﷺ ده‌گپ‌رته‌وه، من پیاویک بووم له‌هاتنم بۆلای ئافره‌ت هیچ که‌سیک وه‌ک من نه‌بوو، کاتیک ره‌مه‌زان هات، (ظهار)م له‌خیزانه‌که‌م کرد، تا ره‌مه‌زان ده‌روا نه‌وه‌ک بکه‌ومه‌ناو گونا‌هه‌وه، له‌ترسی نه‌وه‌ی که‌من به‌شه‌و ده‌چمه‌لای نه‌وه‌ک به‌پوژیش به‌رده‌وام بم له‌سه‌ری، منیش به‌بی نه‌و ناتوانم، له‌شه‌ویک که‌نه‌و خزمه‌تی ده‌کردم، شوینیکی بۆم ده‌رکه‌وت، منیش چوومه‌لای (واته‌دوای ظهار کردنه‌که‌). به‌یانی چوومه‌لای خزمه‌کانم، هه‌واله‌که‌م پی‌راگه‌یاندن، پیم گوتن، وه‌رن له‌گه‌لم بچینه‌خزمه‌ت پیغمبه‌ری خوا ﷺ و هه‌والی خو‌می پی بده‌م.

گو‌تیاں: نه‌خیر سویند به‌خوا ئیمه‌نه‌مه‌ناکه‌ین، ده‌ترسین قورئان به‌سه‌رماندا دابه‌زیت، یاخود پیغمبه‌ری خوا ﷺ قسه‌یه‌کمان له‌باره‌وه‌بکا، وه‌ک شه‌رم له‌سه‌رمان بمینیته‌وه، به‌لام تو خۆت برۆ، چیت ده‌ویت بیکه‌.

^(۱) بوخاری (۱۹۳۶) و موسلیم (۱۱۱۱) گیزاوه‌تیانه‌وه.

^(۲) فتح الباری (۱۶۵/۴).

^(۳) فتح الباری (۱۷۱/۴) به‌ده‌ستکاریه‌وه.

دەلالت: چوومە خزمەت پيغەمبەري خوا، هەوالمی خۆم پي پراگە ياند.

فەرمووی: "تق ئەمەت کردووه؟"

گوتم: من ئەمەم کردووه.

فەرمووی: "تق ئەمەت کردووه؟"

گوتم: من ئەمەم کردووه.

فەرمووی: "تق ئەمەت کردووه؟"

گوتم: من ئەمەم کردووه، بە حوکمی خوا حوکم لەسەر بدە، من ئارام دەگرم.

فەرمووی: "بەندەيەك ئازاد بکە."

شەقیکم لە ملی خۆم دا، گوتم: نەخیر، سویند بەوکەسەي تۆي بەحەق رەوانە کردووه،

توانای ئەمەم نییە.

گوتم: "ئوومانگ بە رۆژوو ببە."

گوتم: ئەي پيغەمبەر خوا، ئەوەي توشم بووه، هەر لەبەر رۆژووی رەمەزان توشم بووه.

فەرمووی: "شەست هەزار نان بدە."

گوتم: سویند بەوکەسەي تۆي بەحەق رەوانە کردووه، ئەو شەومان بەپیکرد، خواردنی

ئێوارەمان نەبوو.

فەرمووی: "بچۆ لای خاوەنی بەخشین لە مۆزی (زیدی) پي پي بلی لە جیات

بیبەخشیت، لە جیاتی تق بیداته شەست هەزار، ئەوەشي مایەوہ بق خۆت و مال و

مندالت."

دەلالت: گەرپامەوہ ناو مۆزەکەم، پي گوتم، لە ئێوہ هەر قیچکە تەنگی و خراپی بپارم

بینی، لە پيغەمبەري خواش دلفراوانی و بەرەکەتم بینی، فەرمانی لە بەخشینی ئێوہ بق

کردم، ئەوانیش بۆیان بەخشیم^(۱).

بۆ دڵسەوایی کەسی پرسیارکەر، بابەتەگەي لەسەر خۆي تاقیدەکردووه، دنیایی

دەکردووه کە خۆي پيشەنگە:

عائیشە ؓ دەگێریتەوہ ودەلالت: پيغەمبەري خوا ﷺ کاریکی ئەنجام دا، روخستەي

ئەنجامدانیشی دا، کەسانیک لەم کارە خۆیان بەدوور گرت، ئەم هەوالە گەیشتەوہ

پيغەمبەري خوا ﷺ، ئەویش وتاریکی دا و سوپاسی خۆي کرد، پاشان فەرمووی: "ئەم

^(۱) ئەبو داود (۲۲۱۳) و ترمذی (۳۲۹۹) و ابن ماجە (۲۰۶۲) گێراوەتیانەوہ، ئەلبانی لە (الارواء ۲۰۹۱) بە سەحیحی داناوہ.

خەلگانە چيانە، خۇيان لە شىتېك دور دەگرن كە من كىردومە، سوپىند بەخوا من لەوان زاناترم بە خۇاي پەرورەدگار و لەوان زياتر ترسم لىي ھەيە".

لە گىرپانەو ھەيەكى تردا دەفرمويىت "ئەم خەلگانە چيانە، خۇيان لە شىتېك بە دور دەگرن كە روخسەتى بۆ من تىدايە؟ سوپىند بەخوا من لەوان زاناترم بە خۇاي پەرورەدگار و لەوان زياتر ترسم لىي ھەيە".

ئەم فرمودەيە: ھاندانە بۆ پەپرەو كىردنى رىيازى پىڭمبەر ﷺ و نەھىكردنە لە رۆچوون لە بەندايە تىكردن، ھەر ھەلۆمەيە بۆ ئەوانەي خۇيان بە دور دەخەن لە كارىكى رىگە پىدار و تەنيا لە بەر ئەو ھى گومانى تىدا ھەيە.

خۆ نىزىكردنەو لە پەرورەدگار ﷺ و ترسان لىي، بە گوپرەي ئەم كارە دەبىت كە خۇي فرمانى پىكردومە، نەك بە گوپرەي بۆچوونى خەلگ و ئەرك قورسكردن كە فرمانى پىنە دراوہ^(۱).

ئەنەسى كوپى مالىك ﷺ دەگىرپىتەو و دەلئىت، سى كەس ھاتنە مالى خىزانەكانى پىڭمبەرى خوا ﷺ پرسىاريان لە بارەي چۆنەتى بەندايە تىكردنى پىڭمبەرى خواوہ ﷺ كرد، كاتىك پىيان راگە تىندرا، وەك ئەو ھى پىيان وابىت بەندايە تىبەكى كەمە، گوتيان: ئىمە لە كوئ و پىڭمبەرى خوا ﷺ لە كوئ، پەرورەدگار لە گوناھەكانى پىش و دواترىشى خوش بوو.

يەككىيان گوتى: من شو ھەر شەونويژ دەكەم، ئەو ھى تريان گوتى: من ھەموو رۆژىك بە رۆژ دەبم و ھىچ رۆژىك ناشكىنم، سىيەميان گوتى: منىش خۆم لە ئافرەت دور دەگرم و ھەرگىز خىزان پىكناھىنم، پىڭمبەرى خوا ﷺ ھاتە لايان و پىي فرمون: "ئەو ئىوھن وا دەلئىن؟ سوپىند بە خوا من لە ھەمووتان زياتر لە پەرورەدگار دەترسم و تەقواشم زياترە، بەلام بە رۆژو دەبم و دەيشكىنم، نويژ دەكەم و دەخەوم، خىزانىش پىك دەھىنم، ئەو ھى لە سوننەتى من لايدات لە من نىيە^(۲)".

جابرى كوپى عەبدوللا ﷺ دەگىرپىتەو و دەلئىت: پىڭمبەرى خوا ﷺ لە سالى ھەتھى مەككە لە رەمەزاند بۆ مەككە دەرچوو تا گەيشتە (كراع الغمىم)، دەلئىت: خەلگەكە بە رۆژو بوون، ھەندىككىيان بە پىادە و ھەندىككىشان بە سوارى.

(۱) شەرحى نەو ھى لە سەحىحى موسلىم (۱۰۷/۱۵).

(۲) بوخارى (۵۰۶۳) و موسلىم (۱۴۰۱) گىراوہ تيانەو.

پېنى راگەيندرا: خەلكەكە رۆژوووەكەيان لەسەر گران بوو، تەماشای تۆ دەكەن بزانن چى دەكەى.

داواى پەرداخێك ئاوى كرد، بەرزى كردەووە تا خەلك بېنى بۆ لاى دەمى پېرۆزى هېنا، پاشان خواردیەو، هەندىك لە خەلكى رۆژوويان شكاند، هەندىكىش رۆژوووەكەيان نەشكاند، بە پېغمبەرى خوا گوترا كە هەندىك لە خەلكەكە هەر بە رۆژوونە، فەرموى: "ئەوانە سەرپېچىكارن، ئەوانە سەرپېچىكارن"^(۱).

نەوەوى دەفەرموئ: فەرموودەى "ئەوانە سەرپېچىكاران"، پەيوەندىدارە بەو كەسەى رۆژوگرتن زيانى پى دەگەيەنئ، يان فەرمانيان بە شكاندن پىكراووە بۆ بەرژووندى رىگەپىدانى شكەنەكە، بەلام پېچەوانەى واچەكەيان كرد.

لەسەر هەردوو بۆچوون، كەسى رىبوار گەر رۆژوووەكەى زيانى پى نەگەيەنئ، لە رۆژوووەكەى گوناھبار نايئ، ئەمەش بە پېنى بەلگەى قسەى جابىر، كە دەلئت "خەلكەكە رۆژوووەكەيان لەسەرگران بوو"^(۲).

هەندىك جار دئى كەسى پرسىياركەرى بە پىدانى ديارى خوش دەكرد، بۆ ئەووى بزانئت، كە بە پرسىياركەى دنگران نەبوو:

ئەنەسى كورى مالىك ﷺ دەگىرئتەووە و دەلئت: يەھودىيەكان ئەگەر ئافرەت توشى سوپى مانگانە بووايە، خواردنى دەستيان نەدەخوارد، لە مالاو لەگەلى دانەدەنيشتن، هاوەلانى پېغمبەر ﷺ پرسىياريان لە پېغمبەر ﷺ كرد، خواى گەرە ئەم ئايەتەى دابەزاند ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعِزُّوا نَفْسَكُمْ فِي الْمَحِيضِ﴾ البقرة: ۲۲۲ تا كۆتايى ئايەتەكە، واتە: ئەى پېغمبەر ﷺ پرسىيارت لىدەكەن دەربارەى (سوپى مانگانەى ئافرەت) پىيان بلى: ئەو نازار و زەرەرە، كەوابوو خۆتان بە دور بگرن لە هاوسەرەكانتان كە لەو حالەتەدا بن و نزيكيان مەكەون....

پاشان پېغمبەرى خوا ﷺ فەرموى: "هەموو شتێك بگەن، تەنيا سەرچى نەبئت". ئەم قسەيە گەيشتە يەھودىيەكان، گوتيان، ئەم پياووە هېچ شتێك نە پېچەوانەى ئىمەى تىدا نەكات. ئوسەيدى كورى حەزىر و عبادى كورى بشر هاتن و گوتيان: ئەى پېغمبەرى خوا يەھودىيەكان واو و دەلئتن، ئايا ئىمە لەگەل ئافرەتەكانمان جىماع نەكەين؟

(۱) موسليم (۱۱۱۴) گىراووتەووە.

(۲) شەرحى نەوەوى لە سەحىحى موسليم (۲۳۳/۷).

رەنگى دەم و چاوى پێغه‌مبەرى خوا ﷺ گورپا، تا وامان زانى لتيان توپە بووه، چوونه دەرەوه، شیریک وەك ديارى هاته لای پێغه‌مبەرى خوا ﷺ به داویدا ناردن و پيى دان، جا زانیان، كه توپە نه‌بووه ^(۱).

(زانیان كه توپە نه‌بووه)، چونكه ئەوان عوزریان هه‌بوو، به‌هۆى نیه‌ت پاکی له‌و قسه‌یهى کردیان، یان توپە‌بوونه‌كه به‌رده‌وام نه‌بوو و نه‌ما ^(۲).

ئەگەر ئەو شتەى پرسىارى له‌بارە‌یه‌وه ده‌کرا، حە‌لāl بووایه، وه‌ریده‌گرت، ئەمەش بۆ دنیایی کردنه‌وه‌ى حە‌لāl ییبه‌كه‌ى:

ئەبو سه‌عیدی خودرى ﷺ ده‌گێرته‌وه، كه كۆمه‌لێك له‌ هاوه‌لانی پێغه‌مبەرى خوا ﷺ له‌ گەشت بوون، به‌لای ئاوه‌دانیه‌كى عەرە‌بدا تیپه‌پین، داواى میواندایان لیکردن، به‌لام میوانداریان نه‌کردن، پتيان گوتن، ئایا كه‌سێك له‌ ئیوه هه‌یه‌ نوشته‌ بكات، چونكه گه‌وره‌ى هۆزه‌كه‌مان برینداره‌ و مار پتویه‌ داوه‌؟ یه‌كێك له‌ هاوه‌لان گوتی: به‌لى.

هاته‌ لای و نوشته‌ى به‌ سوپه‌تى فاتحه‌ بۆ كرد، پیاوه‌كه‌ شیفای بۆ هات، میگه‌له‌ مه‌ړى پيدا، به‌لام هاوه‌له‌كه‌ ره‌تى كرده‌وه و گوتی: وه‌رى ناگرم تا لای پێغه‌مبەر ﷺ باسى ده‌كه‌م.

هاته‌ خزمه‌ت پێغه‌مبەر ﷺ و باسه‌كه‌ى بۆ گێراوه، گوتی: ئەى پێغه‌مبەرى خوا سویتند به‌ خوا جگه‌ له‌ سوپه‌تى فاتحه‌ به‌ هېچى تر نوشته‌م نه‌كردوه‌. پێغه‌مبەر زه‌رده‌خه‌نیه‌كى كرد و فهرمووی: "چۆن زانیت ئەمە نوشته‌یه‌؟".

پاشان فهرمووی: "لتيان وه‌ریگن، پشكێكیش بۆ من دابنێن".

نه‌وه‌وى ده‌لێت: كه پێغه‌مبەر ﷺ فهرمووی: "پشكێكیش بۆ من دابنێن" بۆ دلخۆشکردنى ئەوان بووه، هه‌روه‌ها بۆ دلنیاكردنه‌وه‌ى كه ئەمە حە‌لāl و گومانى تیدا نییه‌.

له‌ سووده‌كانى فهرمووده‌كه‌:

- مرقه‌ گه‌ر كاریكى له‌ سه‌ر خۆى فهرزكرد، پيوسته‌ ئەنجامى بدا، چونكه ئەبو سه‌عید ویستی نوشته‌ بكات و سه‌رقه‌له‌مانه‌ بۆ خۆى و هاوه‌له‌كانى بیت، پێغه‌مبەرى خواش فرمانى پێكرد بۆ به‌لینه‌كه‌ى به‌ وه‌فا بیت.
- به‌ شداریكردن له‌ ديارى، ئەگەر بنچینه‌كه‌ى زانراو بیت.

^(۱) موسليم (۳۰۲) گێراوه‌تیه‌وه.

^(۲) مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح (۲/۲۴۵)

- دروسته داواي دیاری بکړیت بۆ ئەو کەسه ی حەزی لێیه و وه لām ده داته وه.
- دروسته گهر شتیک رووکه شه که ی حه لال بوو وه ریبگریت، گهر گومانیکشی تیدابوو، وازی لێبھیتیت.
- ئیجتیهاد کردن له کاتی نه بوونی ده قێک، شکۆو گهره یی قورئان له سینگی هاوه لāن به تایبته سورپه تی فاتیه.

• ئەو رزق و رۆزیه ی دابه شکراره وه له دهستی که سیك دایه ناتوانیت قه ده غه ی بکات بۆ ئەوه ی دابه شی کردوه، چونکه ئەم هاوه لāنه رێگریان لیکرا میوانداری بکړین، به لām خواي گهره به شی ئەوانی دانابوو، خاوه ن مال رێگری لیکردن، پێوه دانی مار بووه هۆکارێک تاوه کو ئەوان به شی خۆیان وه ریبگرن.

• حیکمه تیکي گهره ی تیدایه، گهره ی ئەو قه ومه ی رێگری لیکردن توشی سزا بوو، له عاده تی خه لکی وایه گوێراپه لێ گهره یان بن، جا که گهره یان پێشه نگ بوو له رێگری لیکردنیان تایبته کرا به سزا جگه له وانی دی، ئەمه ش وه ک پاداشتیکی پڕ به پێست.

• حیکمه تیکي تریش: ویستی وه لām دانه وه له لایه ن ئەو کەسه ی داواي شیفای لیده کړیت با زۆریش بن، چونکه ئەوه ی مار پێوه دابوو ئەگهر که سیکی ئاسایی بووایه ئەوه نده له لایان جیگای بایه خ نه ده بوو گرینگیان پێنه ده دا^(۱).

جابر ی کوپی عه بدولā ده گێریته وه و ده لیت: پیغمه به ری خوا ﷺ ئیمه ره وانه کرد بۆ ده سته به سه رد اگرتنی کاروانیکي قورپه ییش، ئەبو عوبه یده ی کرده ئەمیرمان، کیسه یه کی له خورما پیداین، له مه زیاتر ه یچی ترمان پی نه بوو، ئەبو عوبه یده ده نک ده نک پیی ده داین.

ده لیت: گوتم: چۆن ده تان خوارد؟

گوته ی وه ک مندāl ده مانمژی، پاشان ئاومان له سه ر ده خواره وه، له به یانی تا شه و به سمان بوو، به گۆچانه کانمان له گه لای دارمان ده دا، به ئاو ته پمان ده کرد و ده مان خوارد.

ده لیت: چوینه سه ر که ناری ده ریا، شتیکي گهره مان بۆ ده رکه وت، که نزیک بوویه نه وه بینیمان نه هه نگ بوو.

ده لیت: ئەبو عوبه یده گوته ی: مردووه، پاشان گوته ی: نه خیر، ئیمه نیردرای پیغمه به ری خواين ﷺ و له پیتاو خودا هاتووینه ده ره وه، ئیستاش ناچارین بیخۆین.

^(۱) فتح الباری (۴/۴۵۸)

بۆماوەي مانگێک لەسەری ماینەو، سێ سەد کەس دەبووین.
 دەلێت: گەر ئێمە دەبینی کاتێک بە گۆزە روژمان لە چالایی چاوەکانی دەر دەهێنا،
 پارچەي گوشتی بە قەد گاجوتیکمان لێ دەکردهوه.
 ئەبو عوبەیدە سێزدە کەسی بردو لە چالایی چاوەکانی دانێشتن، پەراسوویەکی لە
 پەراسووەکانی دەر هێنا و چەقاندی، گەورەترین خوشتری ئێمە بە ژێریدا تێپەری، زادی
 خۆمان لە گوشتی نامادە کراو^(۱) بۆ گەشت لێ پرکرد.
 کاتێک هاتینەو، مەدینە، چوینە خزمەت پېغەمبەری خوا ﷺ بۆمان گیرایەو.
 فەرمووی: "ئەمە رزقێک بووە خواي پەرورنگار بۆتانی نارووه، ئایا هیچتان پێ ماوه پێمانی بدەن؟"
 دەلێت: هەندیکمان بۆ پېغەمبەری خوا نارد، ئەویش خواردی^(۲).

پېغەمبەری خوا ﷺ وەلامی پرسایاری ناموسلمانانیشی دەدایەو:
 ثوبانی خزمەتکاری پېغەمبەری خوا ﷺ دەگیرێتەو و دەلێت: لە خزمەت پېغەمبەری
 خوا ﷺ دانێشتبووم، زانایەکی یەهودی هات.
 گوئی: السلام عليك ئەي موحه مەد.
 پالێکم پێوێ نا خەریک بوو بە ربیمەو.
 گوئی: بۆ پالێم پێوێ دنیی؟
 گوتم: ئەي نابێ بلیی پېغەمبەری خوا.
 یەهودییە کە گوئی: ئێمە بە و ناوێ بانگی دەکەین، کە کەس و کاری ناویان ناو.
 پېغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: "مەن ناوم موحه مەد، ئەو ناوێ
 کە سوکارم لێیان ناوم".

یەهودییە کە گوئی: هاتووێ لات بۆ پرسایاریک.
 فەرمووی: "ئایا هیچ سوودی بۆت دەبێت، گەر وەلامت بدەمەو؟"
 گوئی: بە گوێیە کانم گویت لێ دەگرم.
 پېغەمبەری خوا ﷺ بە داریک هیلایکی لە زەوی دروستکرد^(۳) پاشان
 فەرمووی: "بپرسە".

^(۱) گوشتیکە کە مێک دەکوڵێندرت بە لام پێناگات، پاشان بۆ گەشت هەڵدەگیرێت.

^(۲) بوخاری (۲۴۸۳) و موسلیم (۱۹۳۵) گیراوەتیانەو.

^(۳) هیلکی بە دار لە زەوی دروستکرد، ئەمە کاریگەری لەسەر کەسە کە دەبێت، ئەمە کاری بیرمەندانە.
 شەرحی نوێوێ (۲۲۶/۳).

يەھودىيەكە گوتى: كاتىك زەوى و ئاسمانەكان دەگۆپرديڭ، مرقۇ ئەوكات لە كۆيىيە؟
پېغەمبەرى خوا ﷺ فەرموى: "ئەوان لە تاريكى پردن"^(۱).

گوتى: كى يەكەم كەسە بەسەريدا دەپەپتەو.

فەرموى: "ھەزارانى موھاجىرەكان".

يەھودىيەكە گوتى: چيان پى دەدرىت كاتىك دەچنە بەھشتەو؟

فەرموى: "جەرگى نەھەنگ".

گوتى: ئەي خواردنيان چيىيە؟

فەرموى: "گاچوتى بەھشتيان بۇ سەردە بپرديت كە لەھەموو لايەكەو دەخوريت".

گوتى: ئەي خواردنەويان؟

فەرموى: "لە كانياويك ناوى سەلسەبيلە".

يەھودىيەكە گوتى: راست فەرموو، بەراستى تۆ پېغەمبەرى.

پاشان رۆيشت.

پېغەمبەرى خوا ﷺ فەرموى: "بەراستى پرسىارى لەبارەي شتىك ليكردم، كە ھىچ
زانبارم لەبارەي نەبوو، تا پەرورەدگار بۆي ناردم"^(۲).

ئەنەسى كوپى مالىك ﷺ دەگپتەو و دەلييت: عەبدولاي كوپى سەلام ھاتە خزمەت
پېغەمبەرى خوا ﷺ لە مەدينە، پرسىارى لەبارەي ھەندىك شت ليكردم.

گوتى: من پرسىارت لەبارەي سى شت لى دەكەم، كەس نايانزانييت تەنيا پېغەمبەر
نەبىت، يەكەم نيشانەي رۆڭى دوايى چيىيە؟ يەكەم خواردنى ئەھلى بەھشت چيىيە؟ مندا
بۆ بە دايكى يان باوكى دەچيت؟

فەرموى: "يەكەم نيشانەي رۆڭى نوايى ئاگرىكە لە رۆڭھەلاتەرە بۆ رۆڭئاوا خەلك دەھاژا.

يەكەم خواردنى ئەھلى بەھشت بريتىيە لە جەرگى نەھەنگ، مندا لىش گەر ناوى
پياوھەك پيش ناوى ئافرەتەكە كەوت، مندا لەكە بە پياوھەك دەچيت، گەر ناوى ئافرەتەكە
پيش ناوى پياوھەك كەوت، مندا لەكە بە ئافرەتەكە دەچيت.

گوتى: أشهد أن لا إله إلا الله وأنت رسول الله^(۳).

^(۱) پردى صيراط.

^(۲) موسليم گىراوھتەو (۳۱۵).

^(۳) بوخارى گىراوھتەو (۳۹۳۸).

موغه‌یره‌ی کوپی شوعبه ﷺ ده‌گپړته‌وه و ده‌لټ: کاتیک چومه نه‌جران لیان پرسیم و گوتیاں: ئایا ئیوه ناخویننه‌وه ﴿يَاأَخْتَ هَرُونَ﴾ مریم: ۲۸، له‌کاتیکدا نیوان عیسا و موسا زور بووه ^(۱)؟
نه‌مزانی وه‌لامیان بده‌مه‌وه.

کاتیک هاتمه‌وه مه‌دینه، چومه خزمه‌ت پیغمبره‌ی خوا ﷺ و نه‌و پرسیاره‌م لیکرد؟
فرموی: "بیټ گوتباں، نه‌وان من‌داله‌کانیاں به‌ناوی پیغمبران و پیاوچاکانی پیش خویان ده‌کرد" ^(۲).

واته: نه‌و هارونه‌ی له‌فرمایشتی په‌روه‌ردگار ﴿يَاأَخْتَ هَرُونَ﴾ هاتوه، پیغمبر هارونی برای موسا نییه، به‌لکو مه‌به‌ست لی پیاویکی تره به‌ناوی هارونه‌وه ناو‌نراوه، چونکه نه‌وان ناوی من‌داله‌کانیاں به‌ناوی پیغمبران و پیاوچاکانی پیش خویان ده‌کرد ^(۳).

پیغمبر ﷺ وه‌لامی پرسیارى په‌رییه‌کانی ده‌دایه‌وه:

عامر ده‌گپړته‌وه و ده‌لټ: پرسیارم له‌علقه‌مه‌کرد، ئایا ئیبن مه‌سعود له‌گه‌ل پیغمبره‌ی خوا ﷺ بووه له‌شوی په‌رییه‌کان (الجن)؟
علقه‌مه‌گوتی: من پرسیارم له‌ئیبن مه‌سعود کرد، گوتم: ئایا که‌س له‌ئیوه له‌گه‌ل پیغمبره‌ی خوا ﷺ بووه له‌شوی په‌رییه‌کان (الجن)؟، گوتی: نه‌خیر، به‌لام شه‌ویکیان له‌گه‌ل پیغمبره‌ی خوا بووین له‌مه‌ککه، ناکاویک پیغمبره‌مان ون‌کرد، له‌نیوان دۆل و شیوه‌کاندا به‌دوایدا گه‌راین، ده‌مانگوت فریوه یان رفیندراوه.
نهم شه‌وه له‌ناخوشتین شه‌و ماینه‌وه.

کاتیک به‌یانیمان کرده‌وه و بینیمان وا له‌به‌رامبر حیراوه دیت.
گوتمان: نه‌ی پیغمبره‌ی خوا، تو‌مان لی بزربوو، به‌دوات گه‌راین، نه‌ماندو‌زیته‌وه، نهم شه‌وه له‌ناخوشتین شه‌و ماینه‌وه.

فرموی: "بانگ‌خوازکی په‌رییه‌کان هاته‌لام، له‌گه‌لی رویشتم، قورئانم به‌سهردا خویندن".

ئیمه‌ی له‌گه‌ل خوی برد، شویننه‌واری نه‌وان و شوینی ناگرکردنه‌وه‌کانیاں پی‌نیشان داین.

(۱) واته: له‌به‌ر ماوه‌ی زوری نیوانیان، ناکریت مه‌ریم خوشکی هارونی برای موسا بیټ.

(۲) موسلم گپړاوه‌تیه‌وه (۲۱۳۵).

(۳) تحفة الاحوذی (۴۷۷/۸).

جنۆكه كان له باره‌ى خواردنه‌وه پرسىاريان كرد، ئه‌ويش فهرمووى: "بۆ ئێوه هه‌يه، هه‌ر ئێسكێك بگه‌وێته به‌رده‌ستان و ناوى خاوى له‌سه‌ر هه‌ندرابيێت، گۆشتى زياتر پێوه‌يه، پشقليش ئاليكه بۆ ئازده‌له‌كانتان."

پینگەمبەرى خوا ﷺ فهرمووى: "له‌ كاتى سه‌رئاودا خۆتان به‌مانه‌ پاك مه‌كه‌نه‌وه، چونكه‌ خواردنى براكانتانه^(١).."

(بۆ ئێوه هه‌يه هه‌ر ئێسكێك ناوى خاوى له‌سه‌ر هاتبيێت): زانايان ده‌فه‌رموون، ئه‌م رسته‌يه بۆ باوه‌ردارانى په‌رييه‌كانه، به‌لام بۆ ئه‌وانى تر، له‌ فهرمووده‌ى تردا هاتوه، خواردنه‌كانيان ئه‌و شتانه‌ن كه‌ ناوى خاويان له‌سه‌ر نه‌هاتوه.^(٢)

^(١) موسليم گه‌راوه‌تیه‌وه (٤٥٠)

^(٢) شه‌رحى نه‌وه‌وى له‌ سه‌حيجى موسليم (١٧٠/٤).

مامله‌ی پیغمبر ﷺ له‌گه‌ل عه‌ربه ده‌شته‌کیه‌کان:

له‌که‌مالی ره‌وشتی ئه‌و ﷺ جوان مامله‌که‌کردن بووه له‌گه‌ل ئه‌و چینه‌ی که له‌نیو خه‌لکیدا به‌ته‌بیعت توندی ناسراون، چه‌ندان هه‌لوێستی گه‌وره و جوانی له‌گه‌ل ئه‌عرابییه ده‌شته‌کیه‌کان هه‌بووه، ئه‌وانه‌ی به‌قسه و کرده‌وه‌ی توند ناسراون. په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت ﴿الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ﴾ التوبة: ۹۷ واته: زۆریه‌ی عه‌ربه کۆچه‌ری و دیهاتی و بیابان نشینه‌کان (له‌عه‌ربه شارنشینه‌کان) دل‌ره‌قتن له‌باره‌ی کوفر و دوپووپییه‌وه (چونکه‌ دووون له‌سه‌رچاوه‌کانی زانست و مه‌ده‌نییه‌ته‌وه)، شایسته‌ترین ئه‌و سنوورانه نه‌زانن که: خوا ناردوویه‌تییه خواره‌وه بۆ پیغمبره‌که‌ی.

له‌گه‌ل ئه‌و توپه‌یی و توندیییه‌ی هه‌یانبووه، پیغمبه‌ری خوا ﷺ به‌سۆز و نه‌رمونیانی له‌گه‌لێان جولاوه‌ته‌وه وه‌ک په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لَئِنْ لَمْ يَأْمُرْ بِالْعَفْوِ لَفُتَّ فِي الْأَرْضِ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾ آل عمران: ۱۵۹

واته: ئه‌ی ﷺ موحه‌مه‌د به‌هۆی ره‌حمه‌تی خواوه‌یه تو نه‌رم و هه‌یمن بویت له‌گه‌لێاندا، خو ئه‌گه‌ر توپه و قسه‌ ره‌ق و بێ به‌زه‌یی بوویتایه، ئه‌وه هه‌موو له‌ده‌ورت بلاوه‌یان ده‌کرد، که‌واته‌ چاوپۆشیان لێبکه و لێیان ببوره و داوای لیخۆش بوونیان بۆ بکه، له‌کارو پیشه‌اتدا پرس و رایان پێبکه، (داوای مه‌شۆرته و پرس و پا) ئه‌گه‌ر بپاریتدا (کاریک ئه‌نجام ده‌دیت، ئه‌نجامی بده‌و) پشت به‌خوا ببه‌سته، چونکه‌ به‌پاستی خوا ئه‌وانه‌ی خو‌شده‌وێت که پشتی پێده‌به‌ستن.

ئاشکرایه ئه‌عرابییه‌کان خه‌لکی ده‌شت و بیابان بوون که به‌وشک و ره‌قی ناسراون، بۆیه پیغمبه‌ری خوا ﷺ ده‌فه‌رمویت "من بدا جفا"^(۱).

له‌ (النهاية ۲۸۱/۱) ده‌لێت: واته هه‌رکه‌سێک له‌ ده‌شت نیشه‌جێ بێت، هه‌لسوکه‌وتی توند ده‌بێت، ئه‌مه‌ش به‌هۆی که‌می تێکه‌لاوی له‌گه‌ل خه‌لک: الجفاء: واته ته‌بیعت توندی.

^(۱) ئه‌حمه (۸۶۱۹) له‌ ئه‌بو هورهیره گێراوه‌تییه‌وه، ئه‌لبانی له‌ (صحيح الجامع ۶۱۲۳) به‌سه‌حیحی داناوه.

هر كه سيك له دهشت بږيت، نهو توند و ره قيبه ده بېته ميراثي، ته نانه توندي و ره قی له وشه كانيدا دياره، به پېچه وانه وهی نه وانه ی له شار نيسته جيئن، هه ست ده كه ی وشه كانيان به راورد به كه سي ده شته كي نه رمتر و جوانترن.

په روه ردگارش ده فهرمويت: ﴿وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ ۹۸ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبًا عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتُ الرَّسُولِ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سِذِّخْلَهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿التوبة: ۹۸-۹۹﴾

واته: له و عه ربه بيا بان نشينانه، كه سانيكيان هه يه كه نه وهی ده يبه خشيت به سه رانه و غه رامه ی ده زانيت چاوه پتي نه وه ده كه ن چنده ها به لاو ناخوشي بيته سه رتان، ياخوا مه ينه تی خراپ به سه ر نه وانه ديته، خوايش هه ميشه بيسه ره (به گو فترايان)، زانايه (به نيه تيان). له و عه ربه بيا بان نشينانه كه سانی تريان هه يه كه ثيمان و باوه ي به خواو به روژي دوايی نه هيتن و نه وهی خه رجي ده كه ن و ده يبه خشن به چنده ها هه نكاوی نزيك بوونه وهی لای خواي داده نين و بو نه وهی به هره مه ند بن له چنده ها. دوعای خيري پيغه مبهري، ناگادارين به راستی نه و به خشينه يان مايه ی سه رفرازی و نزيك بوونه وه يانه له خواوه، سه رنه نجام خوا ده يان خاته ژير سايه ی ره حمه تيه وه، به راستی خوا ليخوشبوو ميه ره بانه.

هه روه ها ده فهرمويت: ﴿وَمَنْ حَوْلَكُم مِّنَ الْأَعْرَابِ مُنْفِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُّوا عَلَىٰ الْإِنْفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنَعْدُهُمْ مَّرَتَيْنِ ثُمَّ يَرُدُّوْنَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ﴾ ۱۱ التوبة:

واته: له و ناوچانه ی ده وور به رتان هه ندي عه ربه ی بيا بان نشيني دوو پوو هه ن و هه ندي له دانيشتوانی شار (المدينه) راهاتوون له سه ر دوو پووی و زنگن له و باره يه وه، تو (نه ی پيغه مبهري) نا ياننا سیت، به لگو نيتمه ده ياننا سين، له مه ودوا نه وانه هه ر له دنيا دا دوو جار نازاريان ده ده ين، پاشان ده برينه وه به ره و سزاو نازاريکی زور سه خت و دژوار.

بويه له ناوياندا باوه ردار و دوو پوو هه ن.

پيغه مبهري خوا ﷺ هه رگيز رازی نه ده بوو بو هاوه لانی، نه وانه ی له دهشت و بيا بانه وه هاتبان و له مه دینه نيسته جي بووبان، جاريکی تر بگه پينه وه دهشت، نه م کاره شي له گونا هه گه وره كان نه ژمار ده كرد.

عەبدوللای كۆپى مەسعود ﷺ دەفەرموئەت: "سوو خۆر، بىركارەكەي، نوسەرى سوو ئەگەر بزانن ئەمە سوو، ئەو كەسەي دەست و دەم و چاوى خەلك دەكوتەت، ئەو كەسەش بۆ جوانى خۆي دەكوتەت، ئەو كەسەي زەكات نادات، ئەعراپىەكى دەشتەكەي دواي كۆچكردنى بگەرپتەو دەشت، ئەمانە هەموويان لەسەر زمانى موخەممەد ﷺ لە رۆژى دوايدا نەفرىن لىكراون."^(۱)

بەلام ئەم بېرپارە بۆ هەندىك بارودۆخى جياوان، رىگەي پىدراو. سەلمەي كۆپى ئەكوەع چووە لای حەجاج، پىي گوت: ئەي كۆپى ئەكوەع لە دىنى خۆت هەلگەپايتەو و بویتەو ئەعراپى؟ ئەويش گوتى: نەخىر، بەلام پېغەمبەرى خوا ﷺ بۆ دەشت رىگەي پىداوم.^(۲)

سەربارى توندى و تورەييان، ئەو بە سۆز و نەرمونيان بوو ئەگەليان، شىوازي نەرمى لە نامۆزگارى و رىنيشاندان لەگەل بەكار دەهينان:

ئەمەش زۆر بە پوونى لە شىوازي مامەلەي پېغەمبەر ﷺ ديارە، لەگەل ئەو ئەعراپىەي مىزى لە مزگەوت كرد.

ئەنەسى كۆپى مالىك ﷺ دەگىرپتەو و دەلەيت: كاتىك ئىمە لەگەل پېغەمبەرى خوا ﷺ لە مزگەوت دانىشتبووين، ئەعراپىەك هات، مىزى لەناو مزگەوت كرد، هاوەلانى پېغەمبەر گوتيان: بوەستە بوەستە، پېغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى: "مەپچرەنن، وازى لىبېنن". لىي گەپان تاوەكو تەواو بوو.

پاشان پېغەمبەرى خوا ﷺ دوەاي بۆ كرد، پاشان پىي فەرموو: "مزگەوتەكان ناشىن بۆ مىزكردن و يان بەم شىوە پىس بكرىن، بەلكو شوئىنكىن بۆ يادى خواي پەرورەدگار و نوؤزكردن و قورئان خوئندن".

دەلەيت: فەرمانى بە پياوئەك كرد هەندىك ئاو بىنەت بە شوئەكەدا بكات.^(۳) ئەبو ھورەيرە ﷺ دەگىرپتەو و دەلەيت: ئەعراپىەك هاتە مزگەوت، پېغەمبەرى خواش ﷺ دانىشتبوو، نوؤزى كرد، كاتىك تەواو بوو، گوتى: خوايە رەحم بە من و موخەممەد بگەي، رەحم بەكەسى تر نەكەي.

^(۱) النسانى (۵۱۰۲) گىراوہ تىەو، ئەلبانى دەلەيت: (صحيح لغيره) التعليقات الحسان (۳۲۴۱).

^(۲) بوخارى (۷۰۸۷) و موسليم (۱۸۶۲) گىراوہ تىانەو. بوخارى بەشىكى بەو بابەتە ناواناوە (باب التعرب في الفتنة).

^(۳) بوخارى (۲۱۹) و موسليم (۲۸۵) گىراوہ تىانەو.

پښتانه مېر ټاوپي لېدا يه وهو فېرمووی: "به پاستی شتیکی فراوانت ته سګ کرېوه".
 زوری پښتانه چوو راسته وخو میزی له ناو مزګه وت کرد، خه لکه که به په له بولای چوون.
 پښتانه مېری خوا ﷺ فېرمووی: "هه ندیک ټاوی به سهردا برېژن".
 پاشان فېرمووی: "ټیوه ره وانه کراون بؤ ټه وهی ټاسانکار بن، نه ک زه حمه تکار بن"^(۱).
 له گټپړانه وهی کی تردا: ټه عربیه که دواي ټه وهی ټیګه یشته، گوتی: به دایک و بابمه وه
 به قوریانت بم.. پښتانه مېری خوا ﷺ سه رزه نشی نه کرد و قسه ی ناشیرینی پی نه گوت،
 به لکو فېرمووی: "له مزګه وتنه کان میزنا کریت، به لکو بؤ یادکرنه وهی په روه دگار و
 نو پڑ کردن بونیاد نراون"، پاشان فېرمانی کرد هه ندیک ټاو برژیندریت به سهر شوپنه واری
 میزه که^(۲).

له سووده کانی ټهم فېرمووده یه:

- نه رمونیانی له گه ل که سی نه زان و فیکردنی به بی توندوتیژی و ټازاردانی، به تاییه ت
 ټه گهر سه ریچیه که ی به گالته کردن یان به عینادی نه بوو، هه روه ها که سیکیش بوو
 پیویستی به نه رمونیانی هه بوو.
- میهره بانی و په وشت جوانی پښتانه مېر ﷺ
- لادانی یه کیګ له دوو زیانه کان، به گوپړه ی که می زیانه که ی، به به لگه ی فېرمووده که ی ﷺ
 (وازی لیټینن).. زانایان ده لټن، ټهم فېرمووده یه (وازی لیټینن) له بر دوو به رزه وهندی بووه:
 • یه که میان: ټه گهر میزکردنه که ی له سهر بهرپایه زیانی پی ده گه یاند، له کاتیکدا
 پیسکردنه که روویداوه، بویه مه زنده ی زیادکردنی پیسییه که له پیشتره له زیانگه یاندن
 به که سه که.
- دووه میان: پیسکردنه که له به شیکی بچووی مزګه وتنه که روویدا، ټه گهر خه لکه که
 چوبیانه سه ری، ده بووه هوی پیسبونوی جلوه رګ و لاشه ی و به شیکی گه وره تری
 مزګه وتنه که.
- خو پاراستن له پیسی کاریکه له ده روونی هاوه لان چه سپاوه، بویه له به رده م پښتانه مېر
 ﷺ یه که سه ر ټهم کاره یان ره تکرده وه، بی ټه وهی مؤله تی لیوه ریگرن، چونکه
 فېرمانکردن به چاکه و ریگری کردن له خراپه له دلایان چه سپاوه.

^(۱) بوخاری (۲۲۰) و موسلیم (۱۴۷) گټراوه تیانه وه.

^(۲) ابن ماجه (۵۲۹) گټراوه تیانه وه، ټه لبانی له (صحیح سنن ابن ماجه ۵۲۹) به سه حیجی داناوه.

- دەستپېشخەرى بۇ نەھىشتىنى خراپەكان كاتىك رىگرەكە نەما، ئەمەش كاتىك لەمىز كەردنەكە تەواو بوو ئاويان بە شوپىنى پىسايىيەكەدا كەرد.
- ئەو ئاوەي پىسايى پى شوراوو كەوتۆتە سەر زەوى ئەو پاكە، ئەو ئەو نەكەوتبىتە سەر زەوى ئەویش پاشكۆي ئەو، چونكە ئەو تەراتىيەي مایتەو لەسەر زەوى ئەو تەراتى شوشتنى پىسايىيەكەي، جا ئەگەر نەزانرا خۆلەكە گوازرايتەو، زانىمان، كە مەبەست پاك كەردنەو، ئەو حوكم دەدرىت بە پاكى تەراتىيەكە، جا، كە پاك بوو ئەو لىشى جىادەبىتەو ئەو ش حوكمى پاكى بۇ دەدرىت، چونكە جىاوازي لەنئوانىندا نىيە
- پىرۆز پاگرتنى مزگەوت و پاراستنى لە پىسبوون.
- زەوى بە رشتنى ئاوە سەرىدا پاك دەبىتەو، پىئويست ناكات چال ھەلەكەندىت.

بە لىبوردەيى و چاكە وەلامى تورەيى و خراپەكانىيانى دەدايەو:

- ئەنەسى كۆپى مالىك ﷺ دەگىرپتەو و دەلەت: لەگەل پىغەمبەرى خوا ﷺ دەپۆيشتەم، پۆشاكىكى نەجرانى^(۱) لەبەربو، كە لىئورى ئەستور بوو.
- ئەعرابىيەك ھاتە لای، بە توندى پىغەمبەرى بۆلای خۆي راکىشا، تا پۆشاكەكەي دپا و لىئورەكەي لە مىلى پىرۆزى پىغەمبەرى خوا ﷺ گىربو، تەماشى گەردەنى پىغەمبەرم كەرد، لەبەر توند راکىشانى بىنم شوپنەوارى لىئورى پۆشاكەكەي پىئو دىاربو.
- پاشان گوتى: ئەي موخەمەد، لەو پارەيەي، كە ھى خوايە لەلاتە ھەندىك پى بدە.
- پىغەمبەرى خوا ﷺ ئاوپى لىدايەو پىكەنى، پاشان فەرمانى كەرد پى بدىت^(۲).

لە سوودەكانى ئەم فەرمودەيە:

- نىشاندانى كەمالى پەشت جۋانى و نەرمونىيانى و لىبوردەيى پىغەمبەرى خوا ﷺ ھەر ھەم ئارامگرتنى لەسەر ئازاردان لە جەستە و لە مال. لىخۆشبوون لە توندى كەسەك، كە دەيەو پىتە دلى بە ئىسلامەو بىستەو، با كار بە دەستەكانىش ئەو بكنە پىشەنگى خۆيان لە لىبوردەيى و چاوپۆشەين و پالنان بەو بەشترىنە.
- بەرگەگرتنى كەسى نەزان
- وەلامدانەو خراپە بە چاكە، بەخشەين بە كەسەك كە دلى پەيوەست بكنەي.
- لىبوردەن لە ئەنجامدەرى خراپە. بە ھۆي نەزانىيەكەي سزاي لەسە رنبيە.
- دروستە پىكەنەن بەرامبەر كارىك بىت، كە لە عادەتدا شتىكى سەير بىت.

(۱) مەبەست پۆشاكى ناوچەي نجران، ولاتىكە دەكەو پتە نئوان حىجاز و يەمەن.

(۲) بوخارى (۳۱۴۹) و موسلىم (۱۰۵۷) گىزاو تىانەو.

هەر له ئەرمونیانی پیغمبر ﷺ بەرامبەر ئەعرابییه دهشتهکییه کان:

ئەبو موسا ﷺ دەگێڕێتەوه و دەلێت من لەگەڵ پیغمبەری خوا ﷺ بووم، که له جەرانه له نێوان مەککه و مەدینه دابەزیبوو، بیلالیشی لەگەڵ بوو. ئەعرابییه که هاته خزمەت پیغمبەر و گوتی: ئایا ئەو بەلێنەى به منت داوه جێبه جێی ناکی؟^(۱)

پیغمبەریش فەرمووی: "مژدەت لی بیت".

ئەعرابییه که گوتی: بە راستی زۆرت بەسەردا کردم لەوهی بلیی مژدەت لی بیت. به توپەیی چوو لای ئەبو موسا و بیلال، پیتی گوتن: "مژدەکهی پەت کردەوه ئێوه وەلامی بدەنەوه و قبولی بکن". ئەوانیش گوتیان: قبولمان کرد.

پاشان پیغمبەر ﷺ داوای جامە ئاوێکی کرد، دەست و دەموچاوی شوشت و ئاوی له دەمی وەرکرد، پاشان فەرمووی: "لێی بخۆنەوه و دەم و چاو و ملی خۆتانی پی بشۆن، مژدە بدن".

جامەکهیان گرت و وایان کرد، دایکی سەلمە له پشت پەردەوه داوای لێکردن بەرماوهکهی بدەنە دایکیان، ئەوانیش بەرماوهکهیان دایە دایکیان و بەشی کۆمەلێکی تریشی کرد.^(۲)

قرطبی دەفەرموێت: قسەى ئەعرابییه که، که گوتی: بە راستی زۆرت بەسەردا کردم لەوهی بلیی مژدەت لی بیت.

قسەیهکی رهق و نهزانه بووه به حاڵی پیغمبەر ﷺ و بهو مژدەیهی پێیداوه، گەر وەری بگرتبایه، به لام پشتی تیکرد و نهیویست، بۆ بهکیکی تر چوو، که قبولی کرد. بشری: ههوالێکه دل خۆش دهکات، بۆیه بهم ناوه ناوێراوه چونکه خۆشی دهخاته سەر جهستهی مژدەپێدراوه که، له بنچینه دا بۆ خێر به کاردێت، ئەگەر فراوانیشی بکهیت بۆ شەریش به کاردێت.

^(۱) دهگونجی بهلێنە که تاییهت بیت و دهشگونجی گشتی بیت، داواکهی بۆ ئەوه بووه، که پهله بکات له پێدانی بهشهکهی له غه نیمه، چونکه پیغمبەری خوا ﷺ ئەو کاتهی له جەرانه بووه، فەرمانی کرد غه نیمه کان کۆ بکێتەوه، داوی ئەوه به لهشکره کهی رویکرده تاشیف، پاشان گهراپهوه بۆ جەرانه و غه نیمهکانی دابهشکرد، بهشیکی زۆر لهوانهی تازه ئیسلام بووبوون، بهشهکهی خۆیان درهنگ وەردهگرت ئاوا مامەلەیان دهکرد.
^(۲) بوخاری (۴۳۲۸) و موسلیم (۵۰۳) گێراوهتیانهوه.

فەرمودەي پېغەمبەر ﷺ كە گوتى "مژدەت لى بېت"، جۆرى مژدەكەي ديارى نەكرد، چونكە ويستى مژدەي خىرى بە گشتى پى بدات كە سوودى بۆ دونيا و دواپۆژى ھەبىت. كاتىك نەبويست، ئەو مژدەيە بۆ كەسيكى تر چوو، كە پىزى دەزانىت، قبولى كرد و لەو مژدانە خىرى گەورەي دەست كەوت.

كاتىكيش پېغەمبەر ﷺ دەموچاي خۆي بە ئاوەكە شوشت و ئاوي دەمى تىكرد و فەرمانى كرد بىخۆنەو و مەسحى پى بكن، بۆ گەياندى خىزەكە بوو بۆ ئەو دوانە^(۱).

لەو كەسە دەبورىت كە ھەولى كوشتنىدا:

جابرى كورى عەبدوللا ﷺ دەگىرپتەو: كە پيش ناوچەي نەجد لەگەڵ پېغەمبەري خوا ﷺ غەزاي كرد، كاتىك پېغەمبەر ﷺ بەرپەكەوت، ئەويش لەگەڵى بەرپەكەوت، لە دۆلىكى پر لە دارى بە دپك توشى گەرمای توندى نيوەپۆ بوون.

پېغەمبەري خوا ﷺ دابەزى و خەلكەكەش بلأوھيان كرد و بۆ سىبەر چوونە ژىر دارەكان، پېغەمبەري خوا ﷺ لە ژىر دارىكى چروپ دانىشت و شمشىرەكەي بە دارەكە ھەلواسى.

جابر دەلەيت: كەمىك نوستين، پاشان پېغەمبەري خوا ﷺ بانگى كردين، چوونە خزمەتى، بينيمان ئەعرابيەك لەلاي دانىشتووە^(۲).

پېغەمبەري خوا ﷺ فەرموي: "ئەو كابراپە شمشىرەكەي ھەلكيشا و منيش نوستبوم، بە ئاگاھاتم، بينم شمشىرى لە دەستە".

پى گوت: لىم دەترسى؟

گوت: نەخىر

پى گوت: كى لە بەردەستم رزگارت دەكات؟

گوت: اللە سى جار، شمشىرەكەي خستەو كالانەكەي.

ئەو دەبينن ئىستا دانىشتووە^(۳).

پاشان پېغەمبەري خوا ﷺ سزاي نەدا^(۴).

(۱) المفهم (۶/۴۴۸).

(۲) ھەك لە گىرانەوھي حاكمداتوھ، ئەو پياوھ غورثي كورى حارث بوو.

(۳) ئەعرابيەكە كاتىك ئەو دامەزراوھيە گەورەيەي بينى، زانى دەستى پىناگات و راستىەكەي بۆ دەرەكەوت، چەكەكەي فرىدا خۆيدا و بەدەستىوھ. (فتح البارى ۷/۴۲۷).

(۴) بوخارى (۲۹۱۰) و موسليم (۸۴۳) گىراوھتيانەوھ.

له گېرانه وه یه کی تردا: شمشیره که ی له دهستی که و ته خواره وه، پېغه مېهری خوا ﷺ ه لېگړته وه، ئینجا پېی فېرموو: "کې تو له دهستم زگارت ده کات؟".

نه عرابیه که گوتی: بیه به باشتړین وەرگر.

پېی فېرموو: "شاهیدی دده ی هیچ خوا به که نیی جگ له الله، منیش پېغه مېهری خودام؟"

گوتی: به لیت پې دده م که شپرت له گه ل نه کم، له گه ل نه و قه ومه ش نایم که شپرت له گه ل ده کن.

ده لیت: پېغه مېهری خوا ﷺ ریگه ی پې دا بړوا، گه پایه وه ناو هوزده که ی پې گوتن: له لای باشتړین که سه وه هاتوومه ته وه لاتان^(۱).

پېغه مېهری خوا ﷺ به هوی زور حه زکردنی له په یوه سترکردنی دلی بی باوه په کان و ئیسلام بوونیان، چاکه ی له گه ل نه و نه عرابیه کردوه و سزای نه داوه، به لکو لیتی خوش بوو.

له سووده کانی نه م فېرمووده یه:

- سه رکرده واز له سزادانی نه و که سه به یتیت که مامه له ی ره قی له گه ل کردوه، نه گه ر ویستیشی لیتی خوش بیت.

- پیشاندانی نارامگرتنی پېغه مېهر ﷺ و نه رمونیانی و لیخوشبوونی له که سی نه زان.

- پیشاندانی نازایه تی و خوراکری و دامه زاوه یی پېغه مېهری خوا ﷺ، هه روه ها دلیابوونی له وه ی په روه ردگار خوی و دینه که ی سه ر ده خا^(۲).

له به رامېهری زور پرسیار کردنیان، نارامی ده گرت و وه لای ده دانه وه:

زورن نه وانه ی پرسپاریان له پېغه مېهری خوا ﷺ نه ده کرد، هاوه له به پیزه کان ﷺ ریزی پېغه مېهریان ده گرت و شهرمیان لی ده کرد، پرسپاریان له شتیک نه ده کرد، که بی ده نگی لیکرابیت، نه مهش له ترسی نه وه ی نه وه که نه و شته حه رام بکړیت، له نه جامدا که سی پرسپارکر ده بیت هوی حه رامبوونی و گونا هباریش ده بیت.

دلخوش ده بوون به هاتنی نه عرابیه کان بۆ مه دینه کاتیک پرسپاریان له پېغه مېهر ﷺ ده کرد، نه ویش وه لای ده دانه وه، هاوه له به پیزه کانیش سوودیان لی ده بیی.

نه واسی کوپی سه معان ﷺ ده گپړته وه و ده لیت: بۆ ماوه ی سالتیک له گه ل پېغه مېهری خوا ﷺ له مه دینه مامه وه، هیچ شتیک نه بوو ریگری کوچکردن لی بکات ته نیا

^(۱) الحاکم (۴۳۲۲) گېراوه تیه وه، له سه ر مرجی (الشیخین) به سه حیجی داناوه، الذهبی ره زامه ندی له سه ر ده رپړپوه، نه لبانی له (التعلیقات الحسان ۲۸۷۲) به سه حیجی داناوه.

^(۲) شهرجی سه حیجی بوخاری ابن بطلال (۱۰۱/۵).

پرسيارکردن نەبێت، ھەر کەسێک لە ئێمە گەر کۆچي کردبا، ھيچ پرسيارى لە پېغەمبەري خوا ﷺ نەدەکرد^(۱).

واتە: ئەو وەکو سەردانىکارێک لە مەدينە ماوەتەو، ئەوھي رێگري لێکردووە لە کۆچکردن و نيشتەجێبوون لە مەدينە تەنيا ھەزي پرسيارکردن بوو لە کاروباري دين، ئەم کارەي رێگەي پېدراوھ بۆ ئەوانەي کاري پەلەيان ھەيە، نەک کۆچکردووەکان، ھەركاتێکيش کەسێکي غەريب لە ئەعرابيەکان يان کەسانی تر ھاتبان، کۆچکردووەکان دليان خۆش دەبوو بە پرسيارەکانيان و سوودييان لە وەلامەکي وەردەگرت.

ئەنەس ي کور ي مالک ﷺ دەر مویت: وازمان ھێنابوو پرسيار لە شتێکي ناپيويست لە پېغەمبەر ﷺ بکەين، پيمان سەيربوو کاتێک پياوێک لە خەلکي دەشتەو دەرھات و پرسيارى لى دەکرد و ئێمەش گويمان لى دەبوو.

کاتێک ئێمە لەگەڵ پېغەمبەر ﷺ لە مزگەوت دانیشتبووین، پياوێک بە وشتەرەو ھاتە ژوورەو، وشتەرەکي يخ کردو و پاشان بەستىو.

پاشان گوتى: کامەتان موخەمەد؟ پېغەمبەريش ﷺ لەناوياندا پالکەوتبوو.

پيمان گوت: ئەم پياوھ سېبيھي پالکەوتووە.

پياوھکە پتي گوت: ئەي کور ي عەبدولموتهليب

پېغەمبەر ﷺ فەر مووى "بلى وەلامت دەدەمەو"

پياوھکە بە پېغەمبەري ﷺ گوت: من لەبارەي بابەتيک لەسەر تۆ زۆر توند و پرسيارت لى دەکەم.

فەر مووى: "چيت دەوێت بپرسە".

پياوھکە گوتى: ئەي موخەمەد، نێردراوى تۆ ھاتە لامان، وای پيگوتين کە تۆ دەلبيت من نێردراوى خوام؟

فەر مووى: "راستى گوتووە".

پياوھکە گوتى: کى ئاسمانى دروستکردووە؟

فەر مووى: "الله".

پياوھکە گوتى: کى زەوى دروستکردووە؟

فەر مووى: "الله".

پياوھکە گوتى: ئەي کى ئەم شاخانە لە زەوى چەقاندووە و ئەو شتانەي ليداناون؟

^(۱) موسيلم (۲۵۵۳) گيزاوھتەو.

فەرمووی: "الله".

گوتی: سویندت دەدەم بەوێ ئاسمان و زەوی دروستکردوو و شاخەکانی
چەقاندوون، خوا تۆی رهوانه کردوو؟

فەرمووی: "بەلى".

گوتی: نێردراوه کەت دەلێت کە لە شەو و رۆژێکدا پێنج نوێژمان لەسەر؟

فەرمووی: "بەلى".

گوتی: سویندت دەدەم بەوێ تۆی رهوانه کردوو، خوا فەرمانی ئەمەى پێکردووی؟
فەرمووی: "بەلى".

گوتی: نێردراوه کەت دەلێت کە زەکاتى مال و سامانمان لەسەر واجبه؟
فەرمووی: "بەلى".

گوتی: سویندت دەدەم بەوێ تۆی رهوانه کردوو، خوا فەرمانی ئەمەى پێکردووی؟
فەرمووی: "بەلى".

گوتی: نێردراوه کەت دەلێت کە رۆژووگرتنى مانگی رەمەزانمان لەسەر واجبه؟
فەرمووی: "بەلى".

گوتی: سویندت دەدەم بەوێ تۆی رهوانه کردوو، خوا فەرمانی ئەمەى پێکردووی؟
فەرمووی: "بەلى".

گوتی: نێردراوه کەت دەلێت کە واجبه لەسەر ئەو کەسەى توانای هەیه حەجى مالى
خوا بکات؟

فەرمووی: "بەلى".

گوتی: سویندت دەدەم بەوێ تۆی رهوانه کردوو، خوا فەرمانی ئەمەى پێکردووی؟
فەرمووی: "بەلى".

پاشان رووی وەرگێرا و گوتی: سویند بەو کەسەى تۆى بە حەق راوه نه کردوو، نه
لەمە زیاتر دەکەم نه کەمتر.

پیغمبەرى خوا ﷺ فەرمووی: "کەر راست بلێت، بە دنیاییهوه دەچێتە بەهشت"^(۱).

^(۱) بوخارى (۶۲۳) و موسليم (۱۲) گێراوه تیا نه وه. پێشتریش باسکراوه.

پېغەمبەر ﷺ بەرگەي قسە پېرېنى ئەوانى دەگرت، لەوانەشە بۆيە وەلامەكەي دواخستبىت بۆ ئەوئى لە قسەكانى تەواو بىت:

ئەبو ھورەيرە ﷺ دەگىرپتەو و دەلېت: كاتىك پېغەمبەر ﷺ قسەي بۆ خەلك دەكرد، پياوئىكى دەشتەكى ھات و گوتى: كەي رۆژى دوايە؟

پېغەمبەرى خوا ﷺ بەردەوام بوو لە قسەكردنى.

ھەندىكيان گوتيان: گوئى لەو قسەيە بوو، بەلام پېي خوش نەبوو.

ھەندىكيش گوتيان: بەلكو گوئى لى نەبوو.

تا قسەكانى تەواوكرد، ھەرموئى: "كوا ئەو كەسەي پرسىياري لە رۆژى دوايى كرد؟".

گوتى: ئەو تەم ئەي پېغەمبەرى خوا.

ھەرموئى: "گەر راسپاردە (ئەمانەت) لە دەستچوو، چاوەرپى رۆژى دوايى بكە".

گوتى: چۆن راسپاردە لە دەست دەچىت؟

ھەرموئى: "گەر كاروبارەكان خزانە بەردەستى كەسەك كە شياو نەبوو، چاوەرپى رۆژى دوايى بكە"^(۱).

لە سوودەكانى ئەم ھەرموودەيە:

- پېئويستە كەسى پرسىياركەر فېر بگىرت، بە بەلگەي ھەرموودەكە (كوا ئەوئى پرسىياركەرەي كرد؟) پاشان وەلام دانەوئى.
- لە ئادابەكانى كەسى زانستوەرگەر ئەوئەي ئەگەر زاناکە سەرقالى قسەكردن بىت نابىت پرسىياري لى بكات، چونكە ئەو خەلگەي قسەيان بۆ دەكات، مافيان زياترە لەو كەسەي دواتر پرسىيار دەكات
- نەرمونيانى لەگەل كەسى پرسىياركەر، تەنانەت گەر شىوازي پرسىيارەكەي توندىش بىت، چونكە پېغەمبەرى خوا ﷺ لەسەر پرسىيارەكەي سەرزەنشتى نەكرد.
- دروستە بۆ مەبەستى روونكردنەو، پرسىياري زياتر لە زانا بگىرت، بە بەلگەي ھەرموودەكە (چۆن لە دەست دەچىت؟).

بەرگەي دەنگ بەرزى و ھاواركردنيانى دەگرت لە پرسىياركردن:

ئىبن عومەر ﷺ دەفەرموئىت: ئەعرابەك ھاواري لەسەر پېغەمبەرى خواي ﷺ كرد و گوتى: چى دەلئى لەبارەي بزمشك؟

^(۱) بوخارى گىراوئەتيەو (۵۹).

فهرمووی: "نه ده یخۆم و نه حه‌رامیشی ده که م"^(۱).

ئێبن عومەر ؓ ده‌فه‌رمویت: ئه‌ع‌رابیه‌ک به‌ هاوارکردن به‌ پېغمبهری خ‌وای ﷺ گوت: ئه‌و که‌سه‌ی له‌ ئی‌ح‌رام دایه‌ چ ئازده‌لێک ده‌کوژیت؟ ئه‌ویش فهرمووی: "قه‌له‌ره‌ش، باشوکه‌، مشک، سه‌گی گ‌ازگر و د‌و‌پشک"^(۲).

په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾^۱ الحجرات: ۴ واته‌: به‌پ‌اس‌تی ئه‌وانه‌ی له‌ ده‌ره‌وه‌ی ژووره‌کان بانگت لێ ده‌که‌ن، ئه‌وانه‌ زۆریه‌یان نه‌ف‌ام‌ن و ژیری وه‌رناگ‌رن (چونکه‌ په‌وشتی کۆمه‌لایه‌تی دروستیان له‌و بواره‌دا ره‌چ‌او نه‌ک‌ریوه‌). به‌پ‌ائ‌ی ک‌و‌پی ع‌ازیب ؓ له‌باره‌ی ئه‌و ئایه‌ته‌وه‌ ده‌ل‌ی‌ت: پ‌یاو‌یک هه‌لسا و گوتی: ئه‌ی پېغمبهری خ‌وا، سوپاسکردنم چاکه‌یه‌ و زه‌م‌کردنم خ‌راپه‌یه‌.

پېغمبهری خ‌وا ﷺ فهرمووی: "ئه‌مه‌ بۆ په‌روه‌رده‌گار ئه‌وه‌ایه‌".

مه‌به‌ست له‌ قسه‌ی پ‌یاوه‌که‌، مه‌د‌ح‌کردنی خ‌و‌ی و ده‌رخ‌ستنی گه‌وره‌یه‌یه‌که‌یت‌ی، واته‌ گ‌ه‌ر ستایشی پ‌یاو‌یک بکه‌ی ئه‌مه‌ کارێکی باش و چاکه‌، گ‌ه‌ر زه‌م‌یشی بکه‌ی، ئه‌مه‌ کارێکی ناشیرن و خ‌راپه‌.

پېغمبهریش که‌ فهرمووی "ئه‌مه‌ بۆ په‌روه‌رده‌گار ئه‌وه‌ایه‌". واته‌ ئه‌وه‌ی ستایشکردنی باش و زه‌م‌کردنی خ‌راپه‌، ئه‌وه‌ په‌روه‌ردگاره‌.

نمونه‌ی بۆ ده‌ه‌یناوه‌ بۆ ئه‌وه‌ی لێی ت‌ی‌ب‌گ‌ه‌ن:

ئهبو ه‌ور‌ه‌یره‌ ؓ ده‌گ‌ی‌ژ‌ی‌ته‌وه‌ و ده‌فه‌رمویت: پ‌یاو‌یک هاته‌ خ‌زم‌ه‌ت پېغمبهر ﷺ و گوتی: ئه‌ی پېغمبهری خ‌وا، مندالێکی ره‌شپ‌ی‌ستم بووه‌، منیشی نکو‌ل‌ی لێ ده‌که‌م.

فهرمووی: "ئایا وشت‌رت هه‌یه‌؟".

گوتی: به‌لێ.

فهرمووی: "ره‌نگه‌کانیان چیه‌؟".

گوتی: سوور.

فهرمووی: "ئایا ره‌نگی ماش‌و‌یرج‌ی ت‌ی‌د‌ایه‌"^(۳).

^(۱) ئه‌حم‌د (۵۵۰۵) گ‌ی‌ژ‌اوه‌تیه‌وه‌، ش‌عی‌ب‌ الار‌نا‌و‌ط ده‌ل‌ی‌ت: (سه‌نده‌که‌ی به‌ مه‌رج‌ی دوو ش‌ی‌خ‌ه‌که‌ سه‌ح‌ی‌حه‌)

أ.هـ. بخاری (۵۵۳۶) و موس‌ل‌ی‌م (۱۹۴۳) گ‌ی‌ژ‌اوه‌تیا‌نه‌وه‌. به‌ب‌ی‌ هاوارکردنی ئه‌ع‌رابیه‌که‌.

^(۲) مست‌خ‌رج‌ أب‌ی‌ ع‌وانه‌ (۳۶۲/۴)، موس‌ل‌ی‌م (۱۱۹۹) گ‌ی‌ژ‌اوه‌تیه‌وه‌ به‌ هاوارکردنی ئه‌ع‌رابیه‌که‌.

^(۳) وش‌ی‌ (الاوق‌ من‌ الابل) به‌کارهات‌ووه‌، مه‌به‌ستی ل‌ی‌ی ره‌نگ‌ی سه‌ب‌ی له‌ناو ره‌نگ‌ی ره‌ش، یان ده‌گوت‌ر‌ی‌ت سه‌ب‌ی و ره‌ش وه‌کو دوکه‌ل‌ی رووه‌کی (رم‌ث). لسان‌ العرب (۳۷۶۹/۱۰).

گوتی: به‌لی.

فرمووی: "له کوپوه هاتووه؟".

گوتی: له‌وانه‌یه ره‌نگی یه‌کک له ره‌چه‌له‌کی بیت. (واته: له‌وانه‌یه له ره‌چه‌له‌کی باویا‌پیرانی یه‌کک به‌و ره‌نگه هه‌بوو بیت و ره‌نگه بۆ نه‌و هاتبیت).

فرمووی: "ده‌ی که‌واته کوپه‌که‌ت له‌وانه‌یه نه‌و ره‌نگی له ره‌چه‌له‌کی بۆ گوازاییتوه" ^(۱).

له‌گه‌لیان داده‌نیشت و پیدمکه‌نی و قسه‌ی بۆ ده‌کردن، وه‌ک میوان ده‌هاتنه‌لای، ریزی لی ده‌گرتن:

نه‌بو هوپه‌یره ﷺ ده‌گپرتیه‌وه و ده‌فرمویت: پیغمبری خوا ﷺ قسه‌ی ده‌کرد، -

پیاویکی ده‌شته‌کی له‌لابوو- فرمووی "پیاویک له نه‌هلی به‌هه‌شت داوا له په‌روه‌ردگار

ده‌کا روخته‌ی بدا بۆ نه‌وه‌ی کشتوکال بکات، په‌روه‌ردگاریش پپی ده‌فرمویت: نه‌ی

هه‌رچی به‌ویت لی‌ره‌ نیته؟".

کابرا ده‌لئیت: به‌لی، به‌لام هه‌زم له کشتوکال و چاندنه.

فرمووی: ده‌ستپیکرد و تۆی چاندن و گه‌وره‌بوو و دوورییه‌وه، به‌رهمه‌که‌ی وه‌کو شاخیکی لئها ^(۲).

په‌روه‌ردگار فرمووی: ده‌ بیگه‌ نه‌ی نه‌وه‌ی ئاده‌م، هه‌چ شتیک تر تیر ناکات.

نه‌عراپیه‌که گوتی: سویند به‌خوا نه‌و که‌سه یان قوپه‌یشیه‌ یان نه‌نساپیه‌، چونکه

نه‌وان خاوه‌نی کشتوکال، به‌لام ئیمه‌ پیاوی کشتوکال‌داری نین!

پیغمبری خوا ﷺ پیکه‌نی ^(۳).

واته پیکه‌نینه‌که‌ی له‌به‌ر ژیری ده‌شته‌که‌یه‌که و وه‌لامه جوانه‌که‌ی بوو ^(۴).

ئوبان خه‌زمه‌تکاری پیغمبری خوا ﷺ ده‌گپرتیه‌وه و ده‌لئیت: میوانیکی ده‌شته‌کیمان

هات، پیغمبری خوا ﷺ به‌رامبه‌ر ماله‌کانی داینیشاند.

بۆی باسه‌ده‌کرد چۆن خه‌لک به‌ ئیسلام دلخۆش بوونه، چۆن هۆگری نویژکردن بوونه،

به‌رده‌وام بوو له‌و قسانه‌ی تا بینم رووی پیروزی پیغمبر گه‌شایه‌وه.

تاوه‌کو بووه نیوه‌پۆ، کاتی نان خواردن هات، بانگی کردم، به‌ نه‌ینی پی گوتم: "بچق

بۆ مالی عایشه، پی بلی، پیغمبری خوا میوانی هه‌یه".

^(۱) بوخاری (۵۳۰۹) و موسلیم (۱۵۰۰) گیزاوه‌تیانه‌وه.

^(۲) واته: روخته‌تی چاندی پئدا، تۆی چاند، له‌ نیوان چاندن و گه‌وره‌بوونی کشتوکاله‌که کات نه‌بوو، واته

چاندن و گه‌وره‌بوون و دروینه و کوک‌دنه‌وه و هه‌موو کاره‌که له‌ چاو تروکانیکدا بوو. فتح الباری (۲۷/۵).

^(۳) بوخاری (۲۳۴۸) گیزاوه‌تیانه‌وه.

^(۴) مرقاة المفاتیح (۳۶۰۰/۹).

عائیشە فەرمووی: سوپێند بەو کەسەى تۆى بە دینی حق رەوانە کردووە، لە مالمەن شتێک نییە تا کەسێک بیخوات.

ناردمیە لای خێزانەکانى تر، بە هەمان شیوەى عائیشە داواى لیبوردنیان کرد، تا بینم دەموچاوى پیغمبەرى خوا ﷺ گرز بوو.

دەشتەکیە کە کەسێکى عاقل و ژیر بوو، بەردەوام بوو لە قسەکانى تا گوتى: ئیمەى خەلکى دەشت، کە سانیکی سەخى و بە قەناعەتین، وەکو خەلکى شارنن، کە مێک خورما لەگەڵ قومه شیرێک بۆ ئیمە بەسە، ئەو هەموو شتیکیە.

لەو کاتە بزنێکى خۆمان بەویدا تێپەرى کە دۆشرا بوو، ئیمە پێمان دەگوت (ئمرأ) پیغمبەرى خوا ﷺ بەناوى خۆى بانگى کرد، "ئمرأ، ئمرأ".

بەرەورووى پیغمبەرى هات و مەلننى، پێتەکانى گرت و دەستى بە گۆنەکانیدا هێنا و فەرمووی: "بسم الله". گۆنەکانى پریوون، داواى قاپێکى کرد، بۆم هێنا، نۆشى و فەرمووی: "بسم الله" قاپە کە پێ بوو. پاشان فەرمووی: "بەناوى خوا پێى بدە".

دامە دەست میوانە کە، قومێکى گەورەى لێدا، ویستى دایبێت، پیغمبەرى خوا ﷺ پێى فەرموو: "جاریکى تر"، میوانە کە دووبارەى کردەو.

ویستى دایبێتتەو، دیسان پێى فەرموو "جاریکى تر" سێبارەى کردەو تا تێر بوو، بەوێ خوا ویستى لەسەر بیت.

دیسان دۆشیەو و فەرمووی: "بسم الله" قاپە کەى پێ کرد، فەرمووی "ئەمە بگەینە دەست عائیشە، چەندى دەپەوێت با بیخواتەو".

داوتر گەرامەو، دیسان دۆشیەو و فەرمووی "بسم الله" قاپە کەى پێ کرد، منى ناردە لای خێزانەکانى تر، هەر خێزانێکى خواردبایەو و دەیناردە لای ئەوى تریان، هەموو جارێش دەگوت "بسم الله" تا هەموویان تەواو بوون. پاشان گەرامەو لای.

فەرمووی: "بۆمى بەرز بگەرەو"، بۆم بەرز کردەو، فەرمووی: "بسم الله" ئەو نەندەى ویستى خواردیەو، پاشان دایە دەستم، راستەوخۆ خستە سەر زارم، ئەوێ خواردەو لە هەنگوین شیرنتر بوو، لە میسک بۆن خوشتر بوو، فەرمووی: "پەرە رگارا، بۆ خواوەنە کەى بەرە کەتى بخەسەر"، واتە: بزنە کە^(۱).

(۱) الاجري له (كتاب الشريعة ۱۰۴۸) گێزراوەتێو، ئەلبانى لە سەحیحە کەى خۆى (۱۹۷۷) بە سەحیحى داناهە.

ستايشى ئەهلى راستگۆيى و ئەهلى جيهادى لەوان دەکرد:

شەدادى كۆپى ھاد ﷺ دەگىرپتەو پياويكى ئەعرابى ھاتە خزمەت پېغمبەرى خوا ﷺ بىرۆي پېھتەنا و دۆي كەوت، پاشان گوتى: لەگەل كۆچ دەكەم.

پېغمبەرى خوا ﷺ ئەوى راسپاردە ھەندىك لە ھاو لەكانى، كاتىك جەنگ ھات، پېغمبەرى خوا ﷺ ھەندىك دەسكەوتى دابەشكرد، بەشى ئەو ئەعرابىي بە ھاو لەكانى دا، كاتىك ئەعرابىيەك ھات، پېياندا، گوتى: ئەمە چيە؟

گوتيان: پېغمبەر ﷺ بۆى داناوى، وەريبگرە. چوو خزمەت پېغمبەر ﷺ گوتى: ئەمە چيە؟

فەرموى: "بۆ تۆم داناو".

گوتى: مەن بۆ ئەو بە دوات نەكەوتوم، بەلكو بۆ ئەو بە دواتكەوتم تا بە تىرىك لىرەم بديت، -ئامازەي بە تىرىك كرد بۆ مى- بمرم و بچمە بەھەشت.

فەرموى: "گەر لەگەل پەرەردگار راست بكەي، ئەويش راست دەبێت لەگەل".

كەمىك مانەو، پاشان چوون بۆ شەركردن لەگەل دۆژمەن، پېغمبەرى خوا ﷺ چوو سەرى، وەك چۆن ئامازەي پىكردبوو، تىرەكەي پى كەوتبوو.

پېغمبەر ﷺ فەرموى: "ئەمە خۆيەتى؟".

گوتيان: بەلى.

فەرموى: "راستى كرد لەگەل پەرەردگار، ئەويش راستى بۆ ھێنا".

پاشان بە جوببەكەي خۆي كفى كرد، نوێژى لەسەركرد، كاتىك لە نوێژ كردن لەسەرى تەواو بوو فەرموى: "پەرەردگار، ئەمە بەندەي خۆتە لە پېناو تو كۆچى كرد، شەھيد بوو، مەن شاھىدى بۆ دەدەم".^(۱)

جابرى كۆپى عەبدوللا ﷺ دەگىرپتەو و دەفەرمويت: كە موعاز لەگەل پېغمبەرى خوا ﷺ نوێژى عىشاي دەكرد، پاشان دەچوو لە ھاو لەكانى ترو نوێژى بۆ دەكردن.

جارىكيان گەراپەو و نوێژى بۆ كردن، گەنجىك لە دۆي ئەو نوێژى كرد، كاتىك نوێژەكەي دريژكردەو، گەنجەكە نوێژى بىرى و نوێژ خۆي كردو چوو دەرەو و گورىسى وشترەكەي گرت و رۆيشت، ئەمەيان بۆ موعاز گىراپەو، ئەويش گوتى: بەراستى ئەمە دوو پويە، بە پېغمبەرى خوا ﷺ دەلیم: موعاز ئەوێ روويدا بۆي گىراپەو.

^(۱) النسائي (۱۹۵۳) گىراو تەو، ئەلبانى لە (أحكام الجنائز ۶۱) بە سەحیحى داناو.

که نه که گوتی: نهی پيښه مېری خوا، نهو کاتيک نويز له دواي تو دهکا، زوری پی دهچیت، پاشان دیته لای نیمه، نويزه کهی دریز دهکاته وه.

پيښه مېری خوا ﷺ فرموی: "نهی موعاز ثایا تر فیتنه چیت؟".

به که نه که شی گوت: "نهی کوپی برام کاتيک نويزی ده کهی، چ ده کهی؟".

گوتی: سوړه تی فاتیحه ده خوینم، داوای به هشت له په روږدگارم ده که م و په نای پیده گرم له ناگر، من نازام تو و موعاز له نويزه کانتان چی ده لیت.

پيښه مېری خوا فرموی: "من و مه عازیش له نیوان نهو دوو شته داین، یان بق نهو دوو شته دهچین؟".

که نه که گوتی: به لام موعاز نهو کاته ده زانیت که دوژمن هات.

ده لیت: هه والیان دا که دوژمن نزيك بوته وه: چوونه شه پ، که نه که شه هید بوو.

پيښه مېری خوا ﷺ دواي نه مه به موعازی گوت: "ناکړکیکاره ی من و تو چیکرد؟".

موعاز گوتی: نهی پيښه مېری خوا له گهل خودا راستی کرد، من دوړم کرد، شه هید بوو. ^(۱)

له گهل هه نديکیان له سهرو شتر پیشرکیی ده کرد:

نه نه سی کوپی مالیک ﷺ ده گپرتته وه و ده فرمویت: پيښه مېری خوا ﷺ وشتریکي هه بوو ناوی غضباء بوو، هیچ وشتریکي تر به پیشی نه ده که وت.

نه عربیه که له سهرو پستی وشتریکي که نج هات، پیشرکیی له گهل پيښه مېری خوا ﷺ کرد، به پیشی که وت، موسلمانان نه مه یان پی ناخوش بوو، گوتیان: به پیشت غضباء که وت.

کاتيک پيښه مېری خوا ﷺ روی هاوه لانی بینی که پییان ناخوش بوو، وه ک دلدانه وه یان فرموی: "به راستی په روږدگار له سهروخی فره زکړده وه، هه شتی که له دونیا به رزیښته وه، په روږدگار نزمی دهکاته وه" ^(۲).

له سوو ده کانی نه م فرمووده یه:

• هاندان بو خو به که مزاین و بیفیزی.

• به کارهینانی وشتر بو سواربوون و پیشرکیی کردن.

^(۱) ابن خزيمة (۱۶۳۴) گپراوه تیه وه، نه لانی ده لیت: (سه نه ده کهی باشه)، سیفته پیښه مېری خوا ﷺ (لا ۱۰۶). هه ریه که له بوخاری (۷۰۵) و موسلیم (۴۶۵) به کورتی گپراوه تیه وه.

^(۲) بوخاری (۲۸۷۲) گپراوه تیه وه.

- پەوشت جوانى پېغەمبەر ﷺ و بېغىزى، چونكە رازى بوو ئەعرايەك پېشپىرگىي لەگەل بىكات.
- بەكەم سەيرکردنى دۇنيا، وەك ئامازەکردنێك بەوہى ھەر شتێك لە دۇنيا بەرزىتەوہ، دەبىت نزم بىتەوہ ^(۱).

نەرم دەبوو لەگەل ئيان ئەگەر بابەتەكە پەيوەندى ھەبووايە بە مافى تايبەتى خۆي، بەلام ئەگەر پەيوەندى بە مافى خودا ھەبووايە، دەيوستاندن لەلای سنورەكانى شەرع و ھوكمەكانى؛ موغىرەي كۆپى شوعبە ﷺ دەگىرپتەوہ، دوو ژنى ھەوتى يەكتەر شەريان لەگەل يەكترى كرد، يەككىيان بە دارى ختوہت لەوى تريانيدا كوشتى (دوگيان بوو، مندالى ناو سكى كوشت).

پېغەمبەرى خوا ﷺ ھوكمى خويىنبايى خستە سەر ئەستوى كەس و كارى بكوژەكە، فیدیەي ئەو مندالەي لە سكى دايە بەندەيەكە ^(۲).

ئەعرايەكە گوتى: سزام دەدەي بە كەسێك نە دەخوات و نە دەخواتەوہ، نە قسە دەكات و نە لە دايك بوو، نمونەي ئەم شتە بە فېرۆ دەچىت.

پېغەمبەرى خوا ﷺ فەرموى "أَسْجَعُ كَسَجِ الْجَاهِلِيَّةِ" واتە: ئەمە قسەکردنە شىۋازى سەردەمى نەفامىيە ^(۳). ھوكميدا بۆ ئەوہى لەناوسكىەتى بە رزگار کردنى بەندەيەك ^(۴).

زانايان دەلێن: زەمکردنى (سج) لێرەدا لە بەر دوو ھۆكارە:

يەگەميان: ئەم سەجە پېچەوانەي ھوكمى شەرعە و دەيەوت پۆچەلى بکاتەوہ.

دووہميان: جۆريکە لە قورسى قسەکردن و خۆنەندن، ئەم دوو جۆرە لە سەجە باشن نىە.

بەلام ئەو سەجەي كە پېغەمبەرى خوا ﷺ لە ھەندىك كاتدا قسەي پىكردووە و ئاشكرايە لە فەرمودەكانيدا، لەم جۆرەيان نىيە، چونكە نە پېچەوانەي ھوكمى شەرعە، نە خۆنەندىشە، بەلكو لە جۆرى ريگەپىدرا و باشە ^(۵).

^(۱) فتح البارى (۴۷/۶).

^(۲) واتە: بەندەيەكى پياويان ژن، كە دەكاتە نيوەي دەيەكى خويىنبايى، ئەمەش لەبەر ئەوہيە چونكە بە دار لىي داوہ، ئەگەري زۆرە مەبەست لىي كوشتن نەبووبىت، وەك نىمچە ئەنقەست ئەژمار دەكرىت، تۆلەکردنەوہي لەسەر نىيە، خويىنبايى لەسەر تاوانكار نىيە. شەرحى نەوہوي (۱۷۶۱/۱۷۷/۱۱).

^(۳) واتە: ئەعرايەكە بە شىۋازى (سج) واتە بە كىش و سەروا قسەي كرىووە، پېغەمبەرىش رەتى كرىوتەوہ. (و).

^(۴) بوخارى (۱۲۱۳) و موسليم (۲۴۸۶) گىراوہتيانەوہ. ھەروەھا النسانى (۴۸۲۳) گىراوہتيەوہ دەقەكە ھى ئەوہ.

^(۵) شەرحى نەوہوي لە سەحىحى موسليم (۱۷۸/۱).

بویه نمونه ی به کاهینه کان هیناوه ته وه، چونکه نه وان قسه پړو پوچه کانیان به سه جع ده رازنده وه و دلله کانیان نه رم ده کړد و بولای خو یان را ده کیشا^(۱).

سزای نه ده دان، چونکه فهرمانی پیکر ابو له گهل نه زانه کان لیږده بیت.

عبداللای کړی عمر ډه گړپته وه که نه عربیه ک هاته خزمه ت پښتانه بهری خوا ډه کراسیکی به نرخی پچراو له ناوړشم له بهر بوو، گوتی: نه م هاوه له تان^(۲) ده به ویت شوانی کړی شوان به رز بکاته وه و خانه دانی کړی خانه دانی نزم بکاته وه.

پښتانه بهری خوا ډه لسا و کراسی نه عربیه که ی گرت و بولای خو ی راکیشا و فهرمووی: "ده بینم جلیکت له بهر دایه که سی عاقل له بهری ناکات".

پاشان فهرمووی: "کاتیک نوح ډه لسه رهمه رگ بوو، دو کړه کانی بانگ کړدن، فهرمووی: من راسپارده ی کم بۆ نیوه مه یه، فهرمانتان به دو شت پی ده کم و قه ده غی دوو شتیشتان ده کم، نه وه ی که قه ده غی ده کم هاو به شی و خۆ به گوره زانینه، فهرمانیشتان پی ده کم به لا اله الا الله، چونکه گه ر ناسمانه کان و زه وی له تای ته رانوییه و (لا اله الا الله) ش له تايه که ی تر دابندریت، هیشتا نه و وشه یه قورستره. نه گه ر ناسمان و زه ویش نه لقیه ک بن و (لا اله الا الله) له سهری دابندریت، ده یشکینیت.

فهرمانتان پی ده کم به (سبحان الله و بحمده) چونکه نه مه دوعای هه موو شتیکه، هه به مه ش هه موو شتیک رزق ده دریت^(۳).

قبولی نه ده کړد له به یعه تپیدانی نیسلام و کوچ کړدن ده سته لږگرن:

جایی کړی عبداللای ډه گړپته وه نه عربیه ک هاته خزمه ت پښتانه بهر ډه لسه ر نیسلام به یعه تی پيدا.

نه عربیه که توشی گرانه تا هات، هاته وه خزمه ت پښتانه بهر ډه لسه ر و گوتی: نه ی موحه ممد له و به یعه تی له نیوانمان دایه بومی به تال بکه وه.

پښتانه بهری خوا ډه ره تیکرده وه.

دوویاره هاته وه و هه مان داوای لی کړد.

ره تیکرده وه.

(۱) لسان العرب (۱۳/۳۶۲).

(۲) مه به سستی پښتانه بهر بووه ډه لسه ر.

(۳) نه حمده (۷۰۶۱) گړاوه تیه وه، نه لبانی له سه حیه که ی خوی (۱۳۴) به سه حیه ی داناهه.

بۆ جارى سىيەم هەمان داواي لىکرد.

رەتيکردەو، ئەعرابيەكە رۆيشت ^(۱).

پىڭەمبەري خوا ﷺ فرموي: "شاري مەدينە وەك كوردەي ئاسنگەر وايە، شتي پيس فرێدەدا و شتي جوان دروست دەكات" ^(۲).

زانايان دەفرمون: بۆيە پىڭەمبەر ﷺ بەيەتەكەي هەلنەوەشاندە، چونكە دروست نيبە بۆ كەسيك موسلمان بىت، پاشان ئىسلام جىبەيلىت، هەروەها دروست نيبە بۆ ئەو كەسەي بۆلاي پىڭەمبەر ﷺ كۆچىكردووە، كۆچىكردنەكەي جىبەيلىت بگريتەو نىشتيمانەكەي، ئەو ئەعرابيە هەردووكي كوردبوو، كۆچىكردبوو، هەروەها بەيەتەي بە پىڭەمبەريش ﷺ داوو.

واتاي فرمودەكە: ئەوەي لە مەدينە دەردەچىت، باوەپي تەواو نيبە، ئەوەي باوەپي تەواو بىت لىي دەمىنيتەو ^(۳).

ابن المنير دەفرمويت: ئەم فرمودەيە لە روكدەشدا زەمكردنى تىدايە بۆ ئەو كەسەي لە مەدينە دەچىتە دەرەو، ئەمە كيشەيە، چونكە هاوەلانتيكي زۆر لە مەدينە چوونە دەرەو و لە شويني تر نىشتەجىبون، لەداوي ئەوانيش خەلگاني تر وايان كردووە. وەلام: ئەم زەمكردنە بۆ كەسيكە بە رقبەرايەتي بىەويت لە مەدينە دووربەويتەو، وەك ئەو ئەعرابيە كردى، بەلام ئەوانەي ئاماژەيان پىكراوە، بۆ ئامانجى ديارىكراو چوونە دەرەو، وەك بلۆكردنەوەي زانست، فەتحكردنى ولاتي بى باوەرپان و جىهادكردن، لەگەڵ ئەوەشدا ئەوان فەزل و گەورەي مەدينە و دانىشتوانەكەيان دەزاني ^(۴).

لەسەر تەماشاكردنى مالي نامەحرەم بەبى روخسەت، سەرزەنشتى دەكردن:

ئەنەسى كوپى مالىك ﷺ دەگيريتەو و دەفرمويت: ئەعرابيەكە هاتە بەردەم دەرگاي مالي پىڭەمبەري خوا ﷺ چاوي خستە بەرامبەر كوني دەرگا، پىڭەمبەري خوا ﷺ بىنى، دارىك يان ئاسنىكي بۆ لا درىزكرد ويستی لە چاوي بدات. كاتىك هەستى بەمەكرد، چاوي گەرانده دواو.

پىڭەمبەر ﷺ پىي فرموو: "گەر چاوت لە جىگاي خوي مېشتبايەو، چاوم دەردەمىناني" ^(۵).

^(۱) واتە لە مەدينە گەرايەو دەشت.

^(۲) بوخارى (۱۸۸۳) و موسليم (۱۳۸۳) گىراوەتيانەو.

^(۳) تحفة الأحوذى (۲۸۹/۱۰).

^(۴) فتح البارى (۲۰۰/۱۳).

^(۵) النسائى (۴۸۵۸) گىراوەتيەو، ئەلبانى بە سەحىحى داناو.

سه هلی کورپش سهد ښه ده گپړته وه، پياوړک له دهره وه به دزی سه یری به کیک له ماله کانی پښتانه بهری ښه ده کرد، پښتانه بهریش ښه سه یری شانه ده کرد.

فهرمووی: "گر زانیبام تر سه یرده که ی، به شتی که له چاوه کانم ده دای، به پراستی روخست وه رگرتن بڼ خاتری چاو داندراره (۱)".

نوه وهی ده فهرمویت: واتا: روخست وه رگرتن ریگه پیدراوه و فهرمانپیکراوه، چونکه روخست وه رگرتن بڼ نوه به که چاو نه که ویتته سه رشتی حرام، دروست نییه بڼ که سیک بی روخست سه یری مالی که سیک بکات، نه بادا چاوه کانی بکه ویتته سه رثا فره تی نامه حره م.

له م فهرموده ده دا: دروسته به شتی کی سوک له چاوی نه که سه بدریت سه یری مالی خه لکی ده کات، ته نانه ت گر به و شته چاوشی کوپر بیت، هیچ قهره بووشی نییه، نه و مالی سه یر ده کات له وانه به ثا فره تی نامه حره می هر تیدانه بیت (۲).

سهردانی نه خوشیبه کانی ده کردن و دوعای بو ده کردن:

عه بدوللای کوپری عه باس ښه ده گپړته وه و ده فهرمویت: پښتانه بهر ښه سهردانی نه عرابیه کی نه خوشی کرد:

ده لیت: هر کاتیک پښتانه بهر ښه سهردانی نه خوشی بکردبا: نه م دوعایه ی ده خویند "لا باس ظهور ان شاء الله"، واته پشتیوان به خوا هیچ ترسی نابیت، پاککه ره وه ی گوناوه کانه.

بو نه عرابیه که فهرمووی: "لا باس ظهور ان شاء الله".

ده لیت: نه عرابیه که گوتی: پاککه ره وه ی گوناوه ی چی! به لکو نه وه گرانه تایه کی قورسه له سه پياوړکی پیر، بڼ گورستان ده بیات.

پښتانه بهریش فهرمووی: "(فنعم اذا) باشتیش (۳)".
له گپړانه وه به کی تردا: "به یانی نه که یشته نیواره، مرد (۴)".

واته: به ویستی خوا گوره ده بیت پاککه ره وه ی گوناوه کان، پښتانه بهری خوا ښه (ان شاء الله) به کارهینا، چونکه رسته به کی خه به ریبه، نه ک رسته به کی دوعا، چونکه

(۱) بوخاری (۵۹۲۴) و موسلیم (۲۱۵۶) گپړاوه تیا نه وه.

(۲) شهرهی نه وه ی له سه حیجی موسلیم (۱۴/۱۳۷).

(۳) بوخاری (۳۶۱۶) گپړاوه تیه وه.

(۴) طبرانی (۷۲۱۳) له شرحبیل گپړاوه تیه وه، هیثمی ده لیت: (که سیکی تیدایه که نایانسم) مجمع الزوائد (۳۹/۳).

پېئويستە مەزۇڤ لە دوەكردن بېرەي تەواي پېئى ھەبىت، نابىت بلىت (ان شئت) واتە ئەگەر ويست.

بۆيە پېغەمبەرى خوا ﷺ نەھىكردووە مەزۇڤ ئەم دوەايە بلىت (خوايەگيان لېم خۆشە ئەگەر ويست، رەھم پېئى بگە ئەگەر ويست) ^(۱)

ئەمە مەلئى، چونكە پەرەردگار كەس ناچارى ناكات، گەر بىهويت لىت خۆش دەبىت و ئەگەر بىهويت نە لىت خۆش دەبىت و نە رەھمەت پېئى دەكات. گەر لە پەرەردگار پارايتەو مەلئى گەر ويست.

بەلام لە فەرمودەي پېغەمبەر (إن شاء الله) ھەيە، چونكە ئەمە جۆرئەكە لەگەشبينى و رستەيەكى خەبەريە، كە دەفەر مويت: (لا بأس)، وەك ئەوەي بوونى مەترسى و ناخۆشى لى دووربگريت.

لە پاشانىش دەفەر مويت (إن شاء الله) چونكە ھەموو كاروكردەوہيەك بە ويستى پەرەردگارە ^(۲).

"فنعلم إذا"، (فائەكە) پەيونددارە بە وشەيەكى بزر، واتەكەي: گەر تۆ رەتى بگەيتەو بەلئى، واتە: بەلئى وەك ئەوەي پېتوايە.

لە سوودەكانى ئەم فەرمودەيە:

- پېئويستە ئەو كەسەي سەردانى نەخۆش دەكات بلىت: (لا بأس طهور إن شاء الله)
- ھىچ تېدا نىيە، گەر پېشەوا سەردانى نەخۆشى خەلكى خۆي بكات، تەنانەت گەر ئەعرابيەكى قسەرەقىش بىت، ھەرەھا زانا سەردانى نەخۆشى نەزان بكات، بۆ ئەوەي فېرى بكات و لە سوودەكانى ئاگادارى بكاتەو، فەرمانى ئارامگرتنى پېئى بكات، بۆ ئەوەي لە قەدەرى پەرەردگار توپە نەبىت، نەبادا توپەي پەرەردگارى بەسەردا بىت، دلدانەوہي بكات، يان ھەر شتىكى تر دلى خۆي و كەسوكارەكەي پېئى خۆش بىت بىكات.
- پېئويستە كەسى نەخۆش ئامۆزگارى بە دلفرونيەوہ وەرېگريت، وەلامى جوانى كەسەكە بىلتەوہ ^(۳).

^(۱) بوخارى (۱۲۱۳) و موسليم (۲۴۸۶) لە ئەبو ھورەيرەوہ ﷺ گىراوہ تيانەوہ.

^(۲) شرح رياض الصالحين (۴/۴۸۴) ابن عثيمين.

^(۳) سەيرى فتح البارى (۱۰/۱۱۹)، شرح رياض الصالحين (۴/۴۸۴) ابن عثيمين بگە.

د یاریه کانی لی ودره گرتن و پاداشتی دده دانه وه:

نه نه سی کورې مالیک ښځه ده گپړته وه و ده فرمویت: پیاوړک له خه لکی دهشت ناوی (زاهر) ^(۱) بو، له دهشته وه دیاری بؤ پښه مېر ښځه ده هینا، کاتیکش ویستبای بگه رابایه وه، پښه مېر ښځه پاداشتی دده دایه وه.

پښه مېر ښځه له وباره یه وه ده فرمویت: "ان زاهراً بادیتنا، وحن حاضره".
واته: (بادیتنا) زاهر خه لکی دهشته، له بهر یوومه کانی دهشت دیاریمان بؤ دینیت، یاخود گه شتیکمان له دهشت پیویست بیت، بؤمان دینیت و پیویست ناکات بؤ نه وشته ده رچین.
(وحن حاضره): نه ویش هر شتیکی پیویست بیت له شار، بؤی ناماده ده کهین، یاخود له بهر مه بهستی تیکه لای نیمه نه بیت، نایته شار ^(۲).

پښه مېر ښځه نه و پیاوړی خؤشده ویست، پیاوړکی ده موچاو ناشیرن بو ^(۳). روژکیان پښه مېر ښځه له بازار بؤ رویشه لای، که خه ریکی فروشتنی که لوبه لی بو، پښه مېر ښځه له دواوه گرتی، نه و پښه مېر نه بیینی.

پیاوړه که گوتی: به رنده تو کی؟

کاتیک ناوړی دایه وه، بیینی پښه مېر خواجه ښځه راسته وخؤ پشستی به سینگی پیروزی پښه مېر ښځه لکاند.

پښه مېر خواش ښځه فرمووی: "کی نه به نده یه ده گپړت؟" ^(۴).

گوتی: نه ی پښه مېر خوا، سویند به خوا ده مبینی من هیچ نرخیکم نه.

پښه مېر ښځه فرمووی: "به لام تو لای په روه ردار بؤ نرخ نیت"، یان فرمووی: "به لکو تو لای په روه ردار گرانبه های".

له سوودی نه م فرموده یه: په وشت جوانی په یوه ننداره به جوانی دیوی ناوه وه ی مروؤ، وه که له م فرموده دا هاتوه "په روه ردار سهیری وینه کانتان و سهیری مال و سامانتان ناکات، به لکو سهیری دله کانتان و کرده وه کانتان ده کات" ^(۵).

^(۱) زاهری کورې حرام بو، دهشته کی بو، له پیاوړ نازاکان بووه.

^(۲) فیض القدير (۴۵۲/۲).

^(۳) له دهقی فرموده که هاتوه (کان رجلا دمیما) واته پیاوړکی ناشیرن بووه، به لام خاوهن په وشتیکی جوان بووه.

^(۴) نه مه له میزاجی جوانی پښه مېر ښځه، که جگه له حق قسه ی تر ناکات، کاتیک به و پیاوړی گوت به نده، به و پیښه ی هه مو مروؤ کان به نده ی په روه ردارن.

^(۵) موسليم (۲۵۶۴) له نه بو هورده یوه ښځه گزراوه تیه وه، جمع الوسائل فی شرح الشماثل (۲۹/۲) ی قاری.

نه بو هوپه‌یره ﷺ ده‌گپړته‌وه که نه‌عراپیه‌ک وشتریکی گنجی به دیاری بو پیغمبر ﷺ هیتا. پیغمبریش قهره‌بووی کرده‌وه به حوت دانه وشتری گنجی می، به‌لام پیی ناخوش بوو ^(۱).

نهمه گیشته پیغمبر ﷺ، سوپاس و ستایشی په‌روه‌دگاری کرد و پاشان فهرمووی: "پیاوړیک له‌عرب دیارپیه‌ک ده‌داته من، منیش به‌وتوانایه‌ی ههمه قهره‌بووی ده‌که‌مه‌وه، به‌لام پیی رازی نابی و لیم توپه ده‌بیټ، من بپارم داوه جگه له‌قهره‌یشی یان نه‌نسای یان ثقی یان دوسی دیاری له‌که‌سی تر‌وه‌رنه‌گرم" ^(۲).

توره‌به‌شتی ده‌فهرمویت: پیی ناخوش بووه دیاری له‌که‌سیک وه‌ریگریټ نیه‌تی وایټ له‌پیدانی دیارپیه‌که‌ی داوای زیاتر بکات، نه‌وانه‌ی باسی کردونه، له‌به‌ر نه‌ویه، که که‌سانی به‌خشنده و ده‌ست کراوه و نه‌فس به‌رزن، داوای قهره‌بوو ناکه‌نه‌وه ^(۳).

له‌وانه‌یه هه‌ندیکیان نازاریان دایټ، به‌لام نارامی گرتووه و به‌رگه‌ی نازاره‌که‌ی گرتووه: عه‌ماپی کوپی خوزه‌یمه له‌مامیه‌وه، که به‌کټک بووه له‌هاوه‌لانی پیغمبر ﷺ ده‌گپړته‌وه: پیغمبر ﷺ نه‌سپیکی له‌نه‌عراپیه‌ک کپی، داوای لیکرد به‌دوای دایټ تا پاره‌که‌ی بداتی.

پیغمبره‌ری خوا ﷺ که‌میک له‌رؤیشتن په‌له‌ی کرد، نه‌عراپیه‌که دواي که‌وت. کومه‌له پیاوړیک هاتنه به‌رده‌م نه‌عراپیه‌که و مامه‌له‌ی نه‌سپه‌که‌یان له‌گه‌ل کرد، نه‌یاندازه‌زانی، که پیغمبر ﷺ نه‌م نه‌سپه‌ی کپیووه، هه‌ندیکیان پاره‌ی زیاتریان له‌و‌نرخه پیداکه به پیغمبره‌ری فروشتبوو. نه‌عراپیه‌که هاواری پیغمبره‌ری خواي ﷺ کرد و گوتی: نه‌گه‌ر نه‌م نه‌سپه ده‌کپی نه‌گه‌ر نا ده‌یفروشم!

پیغمبر ﷺ کاتیک گوتی له‌هاواری نه‌عراپیه‌که بوو فهرمووی: "نه‌ی نه‌تفرؤشتوته من؟". نه‌عراپیه‌که گوتی: نا به‌خوا، پیم نه‌فروشتی! پیغمبر ﷺ فهرمووی: "به‌لی، فروشتوته من". خه‌لکه‌که‌ش گوټیاں له پیغمبر ﷺ و نه‌عراپیه‌که بوو. نه‌عراپیه‌که گوتی: شاه‌یدیک پینه که پیم فروشتبیت.

^(۱) نه‌عراپیه‌که پیی رازی نه‌بوو، چونکه به‌رامبر سه‌خواه‌تی پیغمبر ﷺ ته‌مای زیاتری هه‌بووه.

^(۲) ترمذی (۳۹۴۵) و نه‌بوداود (۲۴۳۷) گپړاوه‌تیا‌نه‌وه، نه‌لبانی له (صحيح الجامع ۲۱۱۹) به‌سه‌یحی داناره.

^(۳) تحفة الاحوذی (۳۰۸/۱۰).

خوزه يمه کورې ثابت گوتې: من شاهيدم، که فروشتو ته نه و. پښتانه مېر څو لای خوزه يمه و پټې فرموو: "به چي شاهيدی دده ی؟". گوتې: به راستگویت نهی پښتانه مېرې خوا. بویه پښتانه مېر شاهيدی خوزه يمه به شاهيدی دوو پياو هه ژمار ده کړد^(۱).

کاريگري نه و دوشاهيديه له ساتي کوکړدنه وهی قورن ان ده رکه وت: خارجې کورې زه يد ده گپړتې وه، که زه يدې کورې ثابت څو گوتې: په پښک له قورن ان دهنوسې، نايه تڼک له سورې ته حزب له بيرچو بوو، که له پښتانه مېرې خوا څو گوتې لې بوو بوو ده يخوښده وه، نه مدوږيه وه ته نيا لای خوزيمه کورې ثابتې نه نساړې نه بيت، که پښتانه مېرې خوا څو شاهيدی دانه کې کړدبوو دوو شاهيدی، نايه که ش نه مه بوو څو مَن الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ ۖ الْأَحْزَابُ: ۲۳^(۲).

له وانه يه هه نديکيان قسه ناخوښيان به رامېر کړدبيت، به لام به رگه ی گرتووه: نه بو سه عيدي خودري څو ده گپړتې وه و ده فرمويت: نه عربيه ک هاته خزمه ت پښتانه مېرې خوا څو داوای قه رزيکی ده کړد که پټې دابوو، قسه ی توندي له گه ل کړد، پټ گوت: له سرت توند ده کم تا نه و قه رزهم نه ده يته وه.

هاوې لاني پټې هه لشاخان و گوتيان: نه وه چي ته، ده زانی له گه ل کي قسان ده که ی؟ گوتې: من داوای مافي خوم ده کم. پښتانه مېر څو فرموو: "ده بي نيوه له گه ل خاوه ن ماف بن!". پاشان نارديه لای خه ولې کچي قيس پټې فرموو: "نه گه ر خورمات هه يه، به قه رز بمانده يتي تاوه کو خورمای نيمه ده گا، نينجا ده دنده يته وه".

نه ویش گوتې: به لي، به بابمه وه به قوريانتم بم نهی پښتانه مېرې خوا. ليې قه رز کړدو دايه وه نه عربيه که و ده روارديشيدا^(۳). نينجا گوتې: مافه که ت گه پاندمه وه، خواي گه وره مافت بداته وه. پښتانه مېر څو فرموو: "نه مانه له خه لکه باشه کانن، هېچ نومه تڼکيش پيروز نابيت، تا که سي بېه يز مافي خوی بي سر نيشه وهر نه گريته وه"^(۴).

(۱) نه حمده (۲۱۳۷۶) و نه بو داود (۳۶۰۷) و النسائي (۴۶۴۷) گيتراوه تيانه وه، نه لباني له (الرواء) به سه حيجي دانواوه (۱۲۸۶).

(۲) بوخاري (۲۸۰۷) گيتراوه تيه وه.

(۳) واته سه رباري پيداني مافي خوی، بڅ خواردينش پييدا.

عائیشه ؓ ده‌فهرمویت: پیغهمبری خوا ﷺ ئازهلکی بۆ سه‌پرپین له‌ به‌رامبه‌ر کۆلێک خورمای عه‌جوه، که له‌ ئه‌عرابيه‌کی کړی.

پیغهمبر ﷺ هینایه‌وه مال، ئینجا گه‌را بۆ ئه‌وه‌ی خورمایه‌که‌ی بداتی، به‌لام نه‌یدۆزیه‌وه.

پیغهمبر ﷺ هاته‌ دهره‌وه‌ گوتی: "ئهی به‌نده‌ی خوا، ئیمه‌ ئهم ئازهلمان به‌ کۆلێک خورمای عه‌جوه‌ لێکړی، به‌لام به‌دوای گه‌راپین و نه‌ماندۆزیه‌وه".
ئه‌عرابيه‌که‌ گوتی: ئای له‌و غه‌دره!!

عائیشه ده‌فهرمویت: خه‌لک گوێیان لی بوو، گوتیان: ئهی خوا بترگیت، ئایا پیغهمبری خوا ﷺ غه‌در ده‌کات؟!

پیغهمبری خوا ﷺ فهرمووی: "لێی گه‌رپین، خاوه‌ن ماف قسه‌ی هه‌یه‌".
دووباره‌ی کرده‌وه‌ و فهرمووی: "ئهی به‌نده‌ی خوا، ئیمه‌ ئهم ئازهلمان به‌ کۆلێک خورمای عه‌جوه‌ لێکړی، به‌لام به‌دوای گه‌راپین و نه‌ماندۆزیه‌وه".
ئه‌عرابيه‌که‌ گوتی: ئای له‌و غه‌دره!!

دیشان خه‌لکه‌که‌ پێیان گوت: خوا بترگیت، ئایا پیغهمبری خوا ﷺ غه‌در ده‌کات؟!
فهرمووی: "لێی گه‌رپین، خاوه‌ن ماف قسه‌ی هه‌یه‌".

بۆ جاری سێهم پێی فهرموو.

کاتیک زانی تی ناگات، به‌ پیاوێک له‌ هاوه‌لانی فهرموو، برۆ لای خوه‌یله‌ی کچی حه‌کیمی کورپی ئومه‌یه‌، پێی بلێ "پیغهمبری خوا پێت ده‌لێت: ئه‌گه‌ر کۆلێک خورمای عه‌جوه‌ی هه‌یه‌، به‌ قهرز پێمان بدات تا به‌ویستی په‌روه‌ردگار پێی ده‌ده‌ینه‌وه‌".

چوه‌ لای خوه‌یله‌، پاشان گه‌رایه‌وه‌ لای پیغهمبر و گوتی: خوه‌یله‌ گوتی به‌لی هه‌مه‌ ئهی پیغهمبری خوا، یه‌کێک بنێره‌ وه‌ریبگریت.

پیغهمبری خوا ﷺ به‌ پیاوه‌که‌ی فهرموو: "بیه‌به‌ له‌گه‌ل خۆت، حه‌قه‌که‌ی پێی ده‌".
له‌گه‌ل خۆی بردو حه‌قه‌که‌ی پێدا.

ئه‌عرابيه‌که‌ به‌لای پیغهمبری خوا ﷺ تێپه‌ری که‌ له‌ نێوان هاوه‌لانی دانیشتبوو پیغهمبری پێی فهرموو "خوا پاداشتت داته‌وه‌، په‌یمانته‌ برده‌ سه‌ر".

(^۱) ابن ماجه (۲۴۲۶) گێراوه‌تیه‌وه‌، ئه‌لبانی له (صحیح الجامع (۲۴۲) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

پیتغمبەرى خوا ﷺ فەرمووی: "ئەمانە لە بەندە باشەکانى پەرۋەردگارن لە رۆژى دواى، كەسانى بەوفا و باشن"^(۱).

لەوانەىيە سەرژەنشتى كردىن لەسەر هەندىك كردهووە و توندىان:
ئەبو ھورەيرە ﷺ دەگيريتەووە و دەفەرمویت: پیتغمبەر خوا ﷺ حەسەنى كۆپى عەلى ماچ كرد، ئەو كات ئەقرەعى كۆپى حابسى تەمىمى لەوێ دانىشتبوو.
ئەقرەع گوتى: من دە كۆپم ھەيە، ھىچ ماچم نەكردووە.
پیتغمبەرى خوا ﷺ سەيرىكى كرد و پاشان فەرمووی: "ھەر كەس ئىك رەھەم بەكەس نەكات، رەھمى پى ئاكريت"^(۲).
عائيشە ﷺ دەفەرمویت: ئەعراپىيەك ھاتە خزمەت پیتغمبەر ﷺ و گوتى: ئايا ئىوھ منداڵەكانتان ماچ دەكەن؟ ئىمە ماچيان ناكەين.
پیتغمبەرىش ﷺ فەرمووی: "من بۆ تۆ چىم پى دەكریت، لە كاتىك پەرۋەردگار رەھمى لە دلت دەرمىنايت"^(۳).

^(۱) ئەحمەد (۲۵۷۸۰) گىراوەتەووە، ھىثمى دەلەيت: سەندەكەى سەحىحە، (مجمع الزوائد ۴/۲۴۸). الأرنؤوط بە حەسەنى داناو.

^(۲) بوخارى (۵۹۹۷) و موسلىم (۲۳۱۸) گىراوەتەووە.

^(۳) بوخارى (۵۹۹۸) و موسلىم (۲۳۱۷) گىراوەتەووە.

مامه‌له‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌گه‌ل سه‌ریچیکار و گونا‌ه‌باران:

هاوه‌لانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ باشت‌ترین که‌س بووینه له به‌گه‌وره راگرتنی سنووره‌کانی په‌روه‌ردگار و ترسان لیتی.

نه‌وان گونا‌ه و تاوانیان به‌گه‌وره ده‌زانی و خو‌یان لیّ به‌دوورده‌گرت، له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا کومه‌لگه‌کیان بیّ به‌ش نه‌بووه له‌هه‌ل‌خلیس‌کانه‌کانی شه‌یتان و نه‌فس، به‌شیکیان که‌وتوونه‌ته ناو سه‌ریچی و گونا‌ه، به‌تاییه‌ت، که‌نه‌وان نزیک بوون له‌سه‌رده‌می نه‌قامی. به‌لام زوو ده‌گه‌رانه‌وه و توبه‌یان ده‌کرد، ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر نه‌م کاره ببوویه ه‌وی له‌ناو‌چوونی ر‌وح و پیش‌که‌شکردنی باشت‌ترین شت له‌پیناو ده‌ریازبوون له‌سزای په‌روه‌ردگار له‌روژی نوایی.

پیویسته له‌سه‌ر مه‌نه‌جی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بوه‌ستین له‌مامه‌له‌کردنی له‌گه‌ل نه‌و سه‌ریچیکار و گونا‌ه‌باره‌کانه‌ی سه‌رده‌می نه‌ودا. په‌روه‌ردگار فه‌رمانی به‌سه‌ریچیکاران کردووه، بچنه لای پیغه‌مبه‌ر ب‌و نه‌وه‌ی داوای لیخ‌وشبوونیان له‌په‌روه‌ردگار ب‌و بکات

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا﴾ النساء: ۶۴

واته: نه‌گه‌ر نه‌و خه‌لگه به‌پاستی کاتیک سته‌میان له‌خو‌یان کرد (به‌لادان له‌شه‌ریعت) بهاتنايه ب‌و لای تو و داوای لیخ‌وشبوونیان له‌خوای گه‌وره بکردایه، پیغه‌مبه‌ریش داوای لیخ‌وشبوونی ب‌و بکردنایه، نه‌وه بیگومان نه‌و کاته ده‌یانزانی که‌خوا توبه و په‌شیمانی وه‌رگړه‌و میهره‌بان و دل‌وفانه. نه‌وان نایینه لات ب‌و نه‌وه‌ی تو نه‌ی موحه‌مه‌د لییان خو‌ش بی، به‌لکو ب‌و نه‌وه‌ی له‌په‌روه‌ردگار داوای لیخ‌وشبوونیان ب‌و بکه‌ی.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ به‌س‌وز و میهره‌بان بوو له‌گه‌لیان، به‌نه‌ریتی به‌زه‌یی و نه‌رمونیان له‌گه‌لیان ده‌جولایه‌وه، ناشرینی تاوانه‌که‌ی ب‌و رووند‌ه‌کردنه‌وه، هه‌ندیك گف‌توگو‌ی عه‌قلی له‌گه‌ل ده‌کردن: نه‌بی نومامه ﷺ ده‌گپ‌ریته‌وه که‌گه‌نجیک هاته‌خزمت پیغه‌مبه‌ر ﷺ گوتی: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، روخسه‌تم پیّ بده‌زینا بکه‌م.

خه‌لکه‌که لیتی هاتنه‌ده‌نگ، سه‌رزه‌نش‌تیان کرد و گوتیان: به‌سه‌وازیینه.

فه‌رمو‌ی: "لیم نزیک ببه‌وه"، لیتی نزیک بوویه‌وه.

دانیش‌ت، پیّ فه‌رمو‌ی: "نه‌م کاره‌ت ب‌و دایکت پیّ خو‌شه؟".

گوتی: سویند به‌خوا نه‌خیر، خوا بمکاته قوربانی تو.

فەرموی: "خەلکیش ئەم کارەیان بۆ دایکیان پێ خۆش نییه"، فەرموی "ئەي بۆ کچەگەت پێت خۆشە؟".

گوئی: سویند بەخوا نەخێر، خوا بمکاتە قوربانی تۆ.

فەرموی: "خەلکیش بۆ کچەکانیان پێیان خۆش نییه"، فەرموی: "ئەي بۆ خوشکت پێت خۆشە؟".

گوئی: سویند بەخوا نەخێر، خوا بمکاتە قوربانی تۆ.

فەرموی: "خەلکیش بۆ خوشکەکانیان پێیان خۆش نییه"، فەرموی: "ئەي بۆ پورت؟".

گوئی: سویند بەخوا نەخێر، خوا بمکاتە قوربانی تۆ.

فەرموی: "خەلکیش بۆ پوریان پێیان خۆش نییه".

گوئی: پاشان دەستی لەسەر دانا و فەرموی: "پەروەردگارا لە گوناھی خۆش بە، دلی پاککەرۆه، دامیێنی بیاریزه"، لەدوای ئەمە ئەم گەنجە ئاوی بۆ هیچ شتێک نەدەدایەوه^(۱).

وەك چۆن قەدەغەكراوت هەبە، خەلکیش قەدەغەكراوەي هەبە، ئەوەشی زینای لەگەڵ دەكریت -بێگومان- خوشك یان دایك یان پوری ئەو خەلکەبە، گەر بۆ خۆت پێت خۆش بێت، ئەو كەم و كورتیە، گەر بۆ خۆت پێت خۆش نییه، ئەي چۆن بۆ خەلك پێت خۆشە؟ بەم شیوەیە پېغەمبەر ﷺ (ناشیرینی زیانکردنی) لە چاوی خەلکەو بە بەلگە بۆ هێنایەوه، چونکە ئەوان بۆ دایك و کچ و قەدەغەكراوەکانیان پێیان خۆش نییه، وەك چۆن پێت خۆشە مامەلەت لەگەڵ بكریت، بەم شیوەیە مامەلە لەگەڵ خەلك بكە، هەرچیشی پێت ناخۆش بوو بۆ خۆت لەگەڵ خەلكی مەیکە.

ئەگەر بپروا پێهێنانی عەقڵی لەگەڵ ترسی پەروەردگار و سزا بۆ کەسی تاوانبار هاوشان بكریت، ئەو كات رێگریکردن بۆ تاوانەكە بەهێزتر دەبێت.

بەم شیوەیە گەنجەكە وازی لە ئارەزوو قەدەغەكراوەکانی هێنا، بە قەناعەتەوه رقی لە زینا بۆوه، گەر هەموو گەنجێك ئەم فەرمودەبە لەبەرامبەر حەزەکانی خۆی جیبەجی بکات، کەسیان زینا ناکەن، چونکە کەسیان رازی نابێت لەگەڵ کەس و کاریان بكریت^(۲).

(۱) ئەحمەد (۲۱۷۰۸) گێراوەتیەوه، ئەلبانی لە (الصحيحة) بە سەحیحی داناو (۲۷۰).

(۲) شرح الأربعين النووية (۱۱/۳۶) للشيخ عطية سالم.

پېغەمبەر ﷺ بە ھەموو نەرمونيانتىك و مېھرەبانييەك مامەلەي لەگەل كىردوون، چۆن و نىيە، ئەو ھەتا پەروەردگار ھەوالى ئەو ھەمان پى رادەگە تىنيت ﴿فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لَئِنْ لَمْ يَكُنْ فَطَا غَلِظَ الْقَلْبُ لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ ﷻ آل عمران: ۱۵۹ واتە: ئەي موحەمەد ﷺ بە ھۆي رەحمەتى خولەيە تۆ نەرم و ھىمەن بویت لەگەل ياندا، خۆ ئەگەر تۆرە و قسە رەق و بى بەزەيى بوويتايە، ئەو ھەموو لە دەورت بلۆھيان دەکرد، کەواتە چاوپۆشيان لىيە و لىيان ببورەو داوى لىخۆش بوونيان بۆ بکە، لە کارو پىشھاتدا پرس و رايان پىيە.

ئەمە شاھىدەيەكى پەروەردگارە بۆ پېغەمبەرەكەي، كە رەحم بە تەواوى خەلكى دەكات، گەرە و بچوكيان، چاك و خراپيان، نىر و ميان.

ابن كثر لە بارەي ﴿وَلَوْ كُنْتَ فَطَا غَلِظَ الْقَلْبُ﴾ ﷻ دەفەرمویت: واتە ئەگەر قسەكانت ناشىرين و دلت رەق بوايە، لە دەورت دەپۆشتن و بە تەنیا دەيانھىشتەو، بەلام پەروەردگار لە دەورى تۆ كۆيكرىدوونەتەو، بۆيە لەگەل بوونى تۆ بۆيان ھۆگرىبونى دلەكانيانە.

عەبدوللای كوپى عەمر ﷺ دەلەيت كە نىشانە و سىفەتى پېغەمبەرى خواي ﷺ لە كىتەبە كۆنەكان دۆزىو ھەتەو: ئەو (قسە رەق نىيە، دلەق نىيە، كەسىكى بازاي نىيە، پاداشتى خراپە بە خراپە ناداتەو، بەلكو لىخۆشبوو لىبورەيە.

پېغەمبەر ﷺ بۆ كارى باش رىنمويى دەکردن كە گوناھەكانيان رەش دەكاتەو، ئەمەش ھۆكار دەبوو بۆ قبوالبوونى تۆبەكانيان:

عەبدوللای كوپى مەسعود ﷺ دەفەرمویت: پياويك ھاتە خزمەت پېغەمبەر ﷺ گوتى: ئەي پېغەمبەرى خوا لە دەورى شار من چومەتە لاى ئافرەتەك، بەلام بى ئەوئە سەرچىي لەگەل بكم^(۱)، نىستاش ئەو ھەتام لىرە، چۆنت دەوئەت ھوكم لەسەر بە.

عومەر پىي گوت: بەپاستى پەروەردگار تۆي پۆشى، ئەگەر خۆت خۆت پۆشيبايە !!

پېغەمبەرى ﷺ ھىچ وەلامى نەدايەو.

پياوھەكە ھەلسا و رۆشت.

پېغەمبەر ﷺ پياويكى بە نوادا نارد و ئەم ئايەتەي بەسەردا خوئندەو ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنْ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرٌ لِلذَّكِرِينَ﴾ ﷻ مود: ۱۱۴ واتەي

(۱) واتە: چىئى لىوەرگرت بە ئامىزلىدان و ماچکردن و ھەموو جۆرنكى چىژ وەرگرتن، تەنیا سەرچىي نەبىت.

ئایه‌ته‌که: نوێژ به‌چاکی نه‌نجام بده له هه‌ردوو سه‌ری رۆژه‌وه (که نیوه‌پۆ و عه‌سه‌ره) و له سی کاته‌که‌ی شه‌ویشدا که (مه‌غریب و عیشاو به‌یانی) یه، نزیکن له (ئه‌مه‌سه‌رو ئه‌وسه‌ری رۆژه‌وه) به‌پاستی کرده‌وه چاکه‌کان کرداره خراپه‌کان لاده‌به‌ن و گوناوه‌کان ده‌شۆنه‌وه، ئه‌وه ئامۆژگاری و بیرخه‌ره‌وه‌یه بۆ ئه‌وانه‌ی یادی خوا ده‌که‌ن.

پیایۆنک له‌و مه‌جلسه‌که هه‌ڵسایه‌وه و گوته‌ی: ئه‌ی پیغمه‌به‌ری خوا، ئه‌مه تاییه‌ته بۆ ئه‌و که‌سه؟

فه‌رمووی: "به‌لکو بۆ ته‌واوی خه‌لکیه" ^(۱).

له گێڕانه‌وه‌یه‌کی تری بوخاریدا هاتوه "به‌لکو بۆ ته‌واوی ئۆمه‌ته‌که‌مه".

﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ أَلْسِنَاتٍ﴾ واته: ئه‌و پێنج نوێژه و ئه‌وه‌ی په‌یوه‌ندیان پێیوه هه‌یه له سوننه‌ته‌کان، ئه‌وا له گه‌وره‌ترینی چاکه‌کان، ئه‌مه سه‌رباری ئه‌وه‌ی چاکه‌ن و له خوای په‌روه‌ردگار نزیکت ده‌کاته‌وه و پاداشتی پێ وهرده‌گری، له هه‌مانکاتدا خراپه‌کان لاده‌بات و په‌شیمان ده‌کاته‌وه.

مه‌به‌ست پێیان: گوناوه بجوکه‌کانه، هه‌روه‌ک فه‌رموده سه‌حیحه‌کانی پیغمه‌به‌ر به‌ستایه‌یه‌وه: "پێنج نوێژه‌که، جومعه بۆ جومعه، ره‌مه‌زان بۆ ره‌مه‌زان، گوناوه‌کانی ئێوانیان ره‌ش ده‌که‌نه‌وه، ئه‌گه‌ر خۆی له گوناوه گه‌وره‌کان پاراست" ^(۲).

هه‌روه‌ها ئایه‌تیکی سوڤه‌تی نیسانیش ئه‌مه‌ی به‌ستۆته‌وه، که په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموێت: ﴿إِنَّ جَحَنِيئًا كَبِيرًا مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكْفَرُ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلُكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا﴾ النساء: ۳۱ واته‌ی ئایه‌ته‌که: ئه‌گه‌ر خۆتان بپاریزن له‌و تاوانه گه‌ورانه‌ی قه‌ده‌غه کراوه لی‌تان، ئه‌وه له گوناوه‌کانی تێتان چاوپۆشی ده‌که‌ین و ده‌تانخه‌ینه جێیه‌کی خۆش و سازگارو رێزداره‌وه (که به‌هه‌شتی به‌رینه).

مه‌زه‌به‌ی مورجیه ده‌ستیان به واتای رووکه‌شه‌که‌ی ئه‌م ئایه‌ته‌ ^(۱) ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ أَلْسِنَاتٍ﴾ گرتوه‌وه، ده‌لێن: چاکه‌کان هه‌موو گوناوه و تاوانه‌کان ره‌ش ده‌کاته‌وه، گوناوه‌که بجوکه‌ بێت یان گه‌وره، به‌لام جمهوری زانایان واتای ئه‌م ئایه‌ته‌یان به فه‌رمووده‌ی سه‌حیح به‌ستۆته‌وه.

^(۱) بوخاری (۵۲۶) و موسلیم (۲۷۶۳) گێراوه‌تیانه‌وه.

^(۲) موسلیم (۲۳۳) له ئه‌بو هوریره گێراوه‌تیانه‌وه.

ئەم فەرمودەيە كراوەتە بەلگە، كە حەد دەر كردن لەسەر دەستلێدان و ماچ كردن و شتی هاوشتۆه نيبە، ئەم سزايە لەسەر كەسێك نيبە كە ئەم كارەي كردبێت و پاشان تۆبەي كردبێت^(۱).

خۆي ئە سزادان بە دوور دەگرت، فەرمانی بە كەسي گوناھبار دەكرد خۆي داپۆشی، ئە نێوان خۆي و خاويدا تۆبە بكات:

زیاتر لە كەسێك هاتونەتە خزمەت پېغەمبەر ﷺ بەهۆي ئەو تاوان و گوناھەي كردوويانە داويان كردووه سزايان بدات (حەديان لێ دەر بكات)، پېغەمبەریش ﷺ لەسەرەتاي هەموو بابەتێك ويستوويەتي بە پێيان بكات، گەر سووربووني لەوان بيني، ئەوكات سزاي لەسەر جيبەجي دەكرد.

بەريدهي كۆپي حصيب ﷺ دەلێت: ماعيزي كۆپي ماليك هاتە خزمەت پېغەمبەر ﷺ و گوتی: ئەي پېغەمبەري خوا پاكم بكەرەوه.

فەرمووی: "ئەمە چیتە! بگەرێت، داواي لێخوشبوون لە خوا بكە و تۆبە بكە".

دەلێت: كەمێك دوور كەوتەوه و پاشان گەراییەوه.

دووبارە گوتی: ئەي پېغەمبەري خوا پاكم بكەرەوه.

پېغەمبەریش دووبارەي پێي فەرموو: "ئەمە چیتە! بگەرێت، داواي لێخوشبوون لە خوا بكە و تۆبە بكە".

دەلێت: كەمێك دوور كەوتەوه و پاشان گەراییەوه و بۆ جاري سێيەم گوتی: ئەي پېغەمبەري خوا پاكم بكەرەوه.

ئەم جارەش هەمان وەلامی دایەوه.

تا بۆ جاري چوارەم پېغەمبەري خوا ﷺ فەرمووی: "لە چي پاكە بكەرەوه؟". گوتی: لە زينا.

پرسیاري لە خەلگە كە كرد: "ئایا ئەمە شیتە؟".

گوتیان: هیچی نيبە.

فەرمووی: "ئایا شەپابی خواردۆتەوه؟".

پیاویك هەلسا و بۆنی دەمی كرد، هیچ بۆنی شەپابی هەست پێی نەكرد.

پېغەمبەري خوا فەرمووی: "ئایا زینات كردووه؟".

گوتی: بەلێ.

^(۱) فتح الباری (۳۵۷/۸).

فرمووی: "به لکو له وانه به ماچت کردبیت، یان سه یرت کردبیت؟".

گوتی: نه خیر نه ی پيڻغمبهری خوا.

فرمووی: "نایا خیزانداری؟"

گوتی: به لئ.

ئو کات فرمانی ره جمکردنی ده رکرد.

ده لئیت: بردمانه شوینیک به ناوی بقیع الغرقد، نه به ستمانه وه و نه چالمان بۆ هه لکهند.

به ئیسک و کهستهک و قوپی رهق ره جهمان کرد.

هه لات، به دواي کهوتین، تا که یشته ته نیشته حه رره، بۆمان پاره وستا، نه مجاره به

به ردی گه وره ره جهمان کرد، تا کو مرد.

ئهمه یان بۆ پيڻغمبهری خوا ﷺ باسکرد، که ئو پیاوه ئو کاته ی ههستی به لیدانی

به رد و مردن کرد هه لات.

پيڻغمبهری خوا ﷺ فرمووی "لئیی گه پابان، به لکو تۆبه ی ده کرد و په روه ردگاریش قبولی ده کرد".

خه لک ئو کات بوونه دوو گروپ، یه کیکیان ده یگوت: به پاسستی گونا هه کانی ده وری دان و خۆی به هیلک برد.

یه کیکیی تریان ده یگوت: هیچ تۆبه یه که له تۆبه ی ماعیز باشت نه بووه، خۆی هاته

خزمت پيڻغمبهری خوا ﷺ و دهستی له ناو دهستی ناو پيی گوتی: به به رد بمکوژه.

ده لئیت: به م شیوه یه ماوه ی دوو یان سی رۆژ به سه ر رووداوه که تیپه پری

پاشان پيڻغمبهری خوا ﷺ هاته لایان، که دانیشتبوون، سلای کرد و پاشان دانیشته.

فرمووی: "داواي لیخۆشبوون بۆ ماعیزی کوپی مالیک بکه ن".

ده لئیت: گوتیان: خواي گه وره له ماعیزی کوپی مالیک خۆش بیت.

ده لئیت: پيڻغمبهری خوا فرمووی ﷺ "به پاسستی ئو تۆبه یه کی کرد، گه ر دابه ش

بکرا بایه سه ر تۆمه تیک به شی ده کرد".

ده لئیت: دواتر ئافره تیکی غامیدی له ئه زده ات و گوتی: ئه ی پيڻغمبهری خوا پاکم

بکه ره وه.

فرمووی: "ئه وه چیه، بکه پۆه، داواي لیخۆشبوون له په روه ردگار بکه و تۆبه بکه".

ئافره ته که گوتی: ده بینم ره م ده که یه وه، وه که چۆن پیشت ماعیزی کوپی مالیکت

ره تکرده وه.

فرمووی: "تۆ چیه؟".

گوتى كه ئەو بە زينا دووگيان بوو.

فەرموى: "تۆ؟".

گوتى: بەلى.

پيى فەرموو: "بۆ، تاوھكو زگەكەت دادەنيتت".

دەلئت: پياويكى ئەنسارپى كەفالهتى كرد تاوھكو مندالەكەي بوو.

دەلئت: پاشان ھاتە خزمەت پېغەمبەرى خوا ﷺ و گوتى: غامدەيەكە مندالەكەي بوو.

فەرموى: "رەجمى ناكەين، ئىنجا مندالەكەي بەو بچوكيە بەجېبھيتلين و كەس نەبيت بە ختوي بكات".

پياويكى ئەنسارپى گوتى: ئەي پېغەمبەرى خوا من بە ختوي دەكەم.

دەلئت: رەجمى كرد ^(۱).

لە سوودەكانى ئەم فەرمودەيە:

• ستايشيكى گەورەي ماعيزى كوپى ماليكى تىدايە، سەربارى تۆبەكردنى، لە پىناو پاكبوونەوئەي بەردەوام بوو لە داواكردنى سزادانى، لە دانپىدانانەكەي خۆي پەشيمان نەبووئەو، وىراي ئەوئەي سروشتى مرؤف وايە گەر بزانيت گيانى دەكەويتە مەترسى و مردن لەسەر دانپىدانانەكەي بەردەوام ناييت، بەلام ئەو بەهيزەو بەردەوام بوو لەسەرى، بە بى ناچاركردن دانى پىدانا بۆ سزادانى، لەگەڵ ئەوئەي دەيتوانى بە تۆبەكردن ريگەيەكي سەلامەت ھەلبژيريت.

• بەلگەي تىدايە كە تاوانى گەرە بە تۆبەكردن نامينيت.

• باشترە ئەو كەسەي كەوتۆتە ناو گوناھ دەستپىشخەرى بكات بۆ تۆبەكردن، كەسەيش ئاگادار نەكاتەو، بە نىعمەتى داپوشىنى پەرورەدگار خۆي داپوشى، گەر ويستى كەسيك لەم كارە ئاگادار بكاتەو، دەبيت ئەم كەسە فەرمانى تۆبەكردنى پى بدات و بابەتەكەشى بۆ پەردەپۆش بكات.

• باشترە كەسيك گەر ئاگادارى ئەمە بوو، كەسە گوناھبارەكە بپوشيت، ئاشكرائى نەكات و بابەتەكە بۆ لاي پيشەوايان حاكم بەرز نەكاتەو.

• ابن العربى دەلئت: ئەمە بۆ كەسيكە، كە ئاشكرائى نەكردووە. بەلام ئەگەر خۆي بە خراپەكارىيەكە ھەلدەدايەو و ئاشكرائى كرد، پىم باشە بۆ خەلك ئاشكرا بكرىت و سزا بدرىت، بۆ ئەوئەي خۆي و كەسانى ترى وەك ئەو شەرمەزار بكرين.

^(۱) موسليم (۱۶۹۵) گىزاوئەتيەو.

- دانیابوون له مهسه لهی خوین رشتنی موسولمان و زیاده روویی له پاراسنی ههروهکو که لهم چیرۆکه دا چهند جارێک رهتسی دهکاتهوه و ئاماژه دان به گه پانه وهی وهگرتنی ده عواکهی نه گهر نه مهی به زۆره ملی پێ کرابیت، یان هه لهیه که له باره ی زیناوه یان بهرکه وتنی که به بی فره ج یان شتی تری هاوشیوه.
- په وایی دانیپندانان به کاری خراپه کاری له لای پیشه وای، له ناو مزگهوت و ده برپین به راشکاوی له ناوی به وهی شهرم ده یگریت له و بیژانه ده ری بهریت له جۆره ها وتسی خراپه و خراپه کاری نه مهش له بهر نه و پیدایهستی بهی نه و حاله ته ده یه ویت
- هاوارکردن به دهنگێکی بهرز و پشت تیکردنی پیشه وای یان حاکم بۆ که سی که دانیناوه به تاوانێک له وانه یه بیته هۆی سزادانی، نه مهش به نه گهری نه وهی له وانه یه نه م کاره به شیوازیکی تر ته فسیر بکریت و پیویستی به سزادان نه بیته، پرسیارکردنی له باره ی مه رجه کانیسی هه ر بۆ نه م مه بهسته بووه.
- دانیپندانانی که سی شیت رتکراوه یه.
- دانیپندانانی که سی سه رخۆش هیچی له سه ر نییه، نه مهش به به لگهی فره مووده ی (بۆنی ده می بکه ن).
- هاندانی که سی دانیپندانه ر بۆ گه پانه وه، گهر بگه رپته وه قبول ده بیته.
- دروسته پیشه وای یان حاکم که سیکی تر بکاته وه کیلی خۆی بۆ سزادان.
- دروسته که سی دانیپندانه ر له ئاکامه کانی سزادانه که ی ئاگادار بکریته وه.
- سزادان واجب نابیت ته نیا له کاتی بوونی دانیپندانانی ئاشکرا، بۆ نه و که سه شی که شاهیدی زینایه، ده بیته بلایت چوونه ناوه ی هه ردوو نه دنامه که م بینی، به ته نیا بلایت من شاهیدی ده ده م نه و زینای کردوو به س نییه.
- نه و که سه ی دانیناوه به زینا نابیت به ند بکریت تاوه کو باب ته که جیگیر ده بیته، ئافره تی دوو گیانی ش تاوه کو زگه که ی داده نیت.
- پیویسته پرسیار بکریت له و حاله ته ی که حوکه مه کان ده گوپردرین به گوڕینی، نه مهش به به لگهی وته ی (ئایا خیر انداری؟).
- که سی دانیپندانه ر گهر برپاری گه پانه وه ی دا، جیده هیلد ریت، گه رنا ره جم ده کریت.
- ئافره تی دوو گیان سزا نادریت تاوه کو سکه که ی داده دنیت / جا نه گهر دوو گیانی به که ی له زینا بوو یان نا، نه مهش یه کدهنگی له سه ره له پینا و نه کوشتنی منداله که، ته نانه ت گهر سزادانه که ی جه لده بیته، دیسان به کۆی دهنگ له سه ری جیبه جی ناکریت تاوه کو زگه که دانه نیت.

- ئافەرەتي خېزاندار وەكو پياوي خېزاندار گەر زيناي کرد رەجم دەکړت.
- ئەو هی سزای کەوتە سەر، دووگیان بوو، لەسەری جیبەجی ناییت تاوێک زگەکی دادەنیت، پاشان سزا نادریت تاوێک شیر دەداتە منداڵەکی، یان بە شیری کەسیکی تر^(۱).

لەوانەیه هەندیک جار وازی هیناییت لە پرسیارکردن لە جوړی تاوانەکه، ئەمەش لە پیناودا پوشتینی: ئەبو ئومامە ﷺ دەفرمویت: لە کاتی کدا پېغمبەر ﷺ لە مزگەوت دانیشتبوو، ئیمەش لە خزمەتی دانیشتبوون، پیاویک هات و گوتی: ئەي پېغمبەری خوا من سنوریکم بەزاندوو، سزام بدە.

پېغمبەری خوا ﷺ بێ دەنگ بوو، پرسیاریشی لی نه کرد.
دووبارە گەپایەو و گوتی: ئەي پېغمبەری خوا من سنوریکم بەزاندوو، سزام بدە.
بێ دەنگ بوو.
نویژ ئەجامدرا.

کاتیک پېغمبەر ﷺ دەرچوو، پیاوێک دواي کەوت، منیش دواي پېغمبەر ﷺ کەوتم بۆ ئەو هی بزەم چۆن وەلامی ئەم پیاو دەداتەو.
پیاوێک گەیشته پېغمبەر ديسان گوتی: ئەي پېغمبەری خوا من سنوریکم بەزاندوو، سزام بدە.
پېغمبەری خوا ﷺ فرموی: "ئایا کاتیک لە مال دەرچوویت، دەستنوێژت بە جوانی گرتبوو؟"

گوتی: بەلێ ئەي پېغمبەری خوا.
فرموی: "پاشان نوێژت لەگەڵ ئیمە ئەجامدا؟"
گوتی: بەلێ ئەي پېغمبەری خوا.
پېغمبەری خوا ﷺ فرموی: "ئەوا پەرورەدگار لە تاوانەکەت خۆشبوو"، یان فرموی: "لە سنور بەزاندنەکەت"^(۲).

^(۱) سەیری: فتح الباری (۱۲/۱۲) بک. شەرحی ئەو هی لە سەحیحی موسلیم (۲۰۱/۱۱).

^(۲) بوخاری (۱۲۱۲) و موسلیم (۲۴۸۶) گێراوەتیانەو. بوخاری باسیکی بەر ناوێ کردوو (باسی: گەر کە سیک دان بەتاوان دابنیت و روونی نەکاتەو، ئایا بۆ ئیمام دروستە بپوشتی؟).

نښن حه جهر ده فهرمويت: بوخارى بهو شپوهيه باسى کردوه، که که سيک دان به تاوان دابنيت به لام روونى نه کاته وه، پټويست ناکات له سر حاکم و پيشه و سزاي بدات، گهر توبه ي کرد^(۱).

له سووده کاني نه م فهرموده يه:

• حاکم يان پيشه و جوړى تاوانه که ناشکرا ناکات، به لکو هر چوڼيک بيت دوورى ده خاته وه، نه م پياوه کاره که ي ناشکرا نه کردوه، که پټويست بکات سزاي له سر وه ريگريت، له وانه يه توشى گونا هيکى بچوک بيت وا گوماني برديت که گه وره يه و سزاي له سره، پښه مېر ش ښه ناشکراى نه کرد، چونکه ته نيا به گريمانه سزادان واجب نابيت.

بو يه پرسياړى ليتنه کرد بو نه وه ي داپوشيت، له سزادانه که ي په شيماني و گه پانه وه ده بينيت.

زانايان پتيان باشه نه و که سى داني به گونا داناه، ناگادار بکريته وه بو گه پانه وه و په شيمان بوونه وه، يان به نامازه پيکرونيک، يان به شتيکى روونتر بو نه وه ي له سزادانه که ي دوور بکه وپته وه^(۲).

نښن قهيم وای داناه، گهر که سى سه ريچيکار بهر له وه ي تواناي سزاداني هه بيت، توبه ي کرد، نه وکات سزاي له سر لا ده چيت^(۳).

هر نه و ښه ده فهرمويت: ده گوتريت: ماعيز به توبه وه هات، غامديه ش هر به توبه وه هات، به لام سزا دران؟

ده گوتريت: گوماني تيدانيه که نه و دووانه به توبه کردنه وه هاتبوون، گومانيشى تيدانيه که سزا دران، رايه که ي تر پشت به به لگه ي نه و دووانه ده به ستن.

له م باره يه وه پرسياړم له شيخان کرد: وه لامى دامه وه، که ناوه روکه که ي نه مه يه: سزادان پاکبوونه وه يه، توبه ش پاکبوونه وه يه هه ردووکيان پاکبوونه وه يان به سزادان هه لېژارد به سر پاکبوونه وه ي به توبه کردن به ته نيا.

رازي نه بوون و وتيان ته نيا ده بيت به سزادان پاک ببينه وه، پښه مېر ي خوا ښه ريڼو ينى کردن که ده توان پاکبوونه وه به توبه کردن به سر سزادان هه لېژرين، له باره ي

^(۱) فتح البارى (۱۳۴/۱۲).

^(۲) فتح البارى (۱۳۴/۱۲).

^(۳) إعلام الموقعين (۱۷/۳).

ماعيزەو ە فرموى: " لىيگە پابان، تۆبەى بکردبايە، پەرەردىگارىش لىي قىبول دەکرد".
گەر سزادان دواى تۆبەکردن ديارى بکرايە، دروست نەبوو وازى لى بهيئەن.

بەلکو حاکم يان پيشەوا سەرپشکە يان وازى لىيەننەت وەك بەو ھاوئەلەى فرموى کە
دانى نابوو بە گوناھەکەى "بۆ پەرەردىگار لە تاوانەکەت خوش بوو". يان سزاي بدات
وەك چۆن لەسەر ماعيز و غامىديە سزا جىبەجىکرا کە خوڤيان ھەليان بژاردبوو، رەتيان
کردوو بە جگە لە سزادان پاک ببنەو، چونکە پېئەمبەر ﷺ چەند جارێک ئەوانى
پەتدەکردەو، بەلام ئەوان لەسەر وەگرتنى سزاكە سوور بوون.

ئەمەش پېپرەويكى مامناوئەندە لە نىوان ھەردوو ئەو رايانەى کە يەکیان دەليئت: ھەرگيز
نابيت دواى تۆبەکردن سزا بدریت، لە نىوان راي دووھميش کە دەليئت: ھەرگيز تۆبەکردن
نابيت ھۆى لابرەنى سزا، گەر بەناو سوننەتدا بگريئى جگە لەم رايە مامناوئەنديە ھىچى
ديکە نابيئەنەو، خواش زانائەرە^(۱).

نزىک لەمە، فرمودەى عەلقەمەى کوپى وائىلى کەنديە، کە لە باوکىيەو دەگيرپتەو، کە
ئافرەتيك لەسەر دەمى پېئەمبەر ﷺ بۆ نويزکردن دەرچوو، لە ريگادا پياويكى توشبوو
داپوشى و^(۲)، کارى خۆى لەگەل کرد.

ئافرەتەكە ھاواری کرد.

پياوھەكە ھەلات.

پياويك بەلايدا تپپەرى، بە پياوھەكەى گوت: ئەم پياوھە ئاوا و ئاواى لەگەل کردم.

پياوھەكە بە دواى كەوت.

ئافرەتەكە بەلاى كۆمەليك لە موھاجيرەكان تپپەرى و گوتى: ئەم پياوھە ئاوا و ئاواى
لەگەل کردم.

ئەوانيش بە دواى رويشتن، چوون پياوى دووھميان ھيئا کە بە دواى پياوى يەكەم
رويشتبوو.

ھيئانايانە خزمەت پېئەمبەرى خوا ﷺ، ئافرەتەكە گوتى: ئا ئەمە بوو.

پياوھەكە گوتى: بەلکو من ئەو بووم کە بە ھاناتەو ھاتم، پياوھەكەى تر ھەلات.

خەلگەكەش ھەوالياندا بەوھى ئەويان ديت ھەلدەھات.

گوتى: بەلکو من بە ھاناي چووم، ئەم جەماعەتەش منيان ھيئاو.

^(۱) اعلام الموقعين (۶۰۶/۲).

^(۲) واتە: بە کراسەكەى خۆى داپوشى و جىماعى لەگەل کرد.

ئافەرەتە کە گوتى: درۆ دەکەى، ئەمە بۆو کە وای لیکردم.
کاتیک فەرمانى کرد رەجم بکړیت، ئەو پیاوہى کە وای لیکردبوو هەلسایەوہ و گوتى:
ئەى پیتغمبەرى خوا من وام لیکرد.
پیتغمبەرىش بە ئافەرەتەکەى فرمۆ: "بېرۆ پەرورەدەگار لە گوناھەکەت خۆش بووہ".
قسە یەکی جوانى بە پیاوہ کەش گوت.
گوتیان ئەى پیتغمبەرى خوا، ئایا رەجمى ناکەى؟
فرمۆ: "بە پاستى ئەو تۆبە یەکی کردووە، گەر بە سەر هەموو خەلکى مەدینەى
دابەش بکەى، بە شیان دەکات"^(۱).

ئیشکالیک و وەلامەکەى:

ئیشکالیەتە کە لەمە یە، ئەو کەسەى بە هانای چوو، بە دانپێدانان لەسەرى نەچە سپاوە
زینای کردووە، بە لگەشى لەسەر نەبوو، چۆن رەجم دەکړیت؟
ئەم ئیشکالە چەند وەلامیکى هە یە:

- پیتغمبەر ﷺ نزیک بوویەوہ لە دەرکردنى فەرمانى رەجمکردن، بەلام فەرمانى
دەرنەکرد: العظیم آبادى دەلالت: (ناشکرایە کە ئەمە بە رووکەشى ئیشکالى دروست
کردووە، چونکە فەرمانکردن بە رەجم بە بى بوونى دانپێدانان یان بە بى بوونى بە لگە
روونادات، قسەى ئافەرەتەکەش بە بە لگە ناشیت، بە لگو لەوانە یە مەبەست لەمە، قسەى
ئەو کەسە بێت کە فرمودە کە دەگێریتەوہ وەك ئاماژە یەك بۆ رووہ دیارەکەى بابەتەکە).
- ئەم سزادانە لەسەر حەدد دەکردنە بە پیسبوونى ئاشکرا.

ئێبن قەیم دەفرمۆیت: ئەمە وەکو سزادانە لەسەر پیسى ئاشکرا، ئەو بینى ئەم پیاوہ
هەلدیت لەناو خەلکەکە، دانیشى بەوہ ناوہ کە لەلای ئافەرەتەکە بوو، دەشلت، کە ئەو بە
هانای چوو.

ئافەرەتەکەش دەلالت: ئەم پیاوہ خۆیەتى، ئەمانە پیسى ئاشکران، هاوہ لانیش حەددى
زینا و ئارەقیان دەرکردووە، بەو پیسیەى کە وەکو ئەمە یە، یان نزیک لەمە، ئەویش
سکپى و بۆنە"^(۲).

^(۱) ترمذى (۳۹۴۵) و ئەبوداود (۲۴۲۷) و ئەحمەد (۲۶۶۶۹۸) گێژاوەتیانەو، ئەلبانى لە (الصحيحة ۹۰۰) بە

سەحیحى دانائو.

^(۲) حاشیة ابن القیم مع عون المعبود (۱۶۵/۱۲).

• لەوانەيە پېغەمبەر ﷺ فەرمانی بۆ سەر زەشتکردنی کردییت ئەک بۆ رەجم کردنی، بەیەقی دەلیت پاش ئەو ی ریاوەتی کردو، کە (کاتیک فەرمانی کرد، پیاووەکی تر هەلسایەو)، دەلیت: لەسەر بنەمای ئەم گێرپاڤەوێە دەکریت فەرمانی کردییت سەر زەشت بکریت^(۱).

• لەوانەيە خەلکە کە شاھتیدیان لەسەر داویت زینای کردو، لەمەشدا هەلەیان کردو^(۲).

• ئەم فەرمودەيە لاواژە، مەدارەکی لەسەر سەمماکی کوپی حەری، نەسائی دەلیت: سماک گەر بەتەنیا بنچینەيەک بگێرپتەو نابیته بەلگە، چونکە ئەو چیان بۆ بگوتبايە ئەو ی دەگوت^(۳).

بەیەقیش ئاماژە بە لاوازی فەرمودە کە دەکات و دەلیت: لە نمونەي دانپێدانانەکی ماعیز و جوھەینە و غامدیە بینراو، هیچیان حەدییان لەسەر لانه چوو، فەرمودە کانیشیان زۆتر و دیارترن، خواش زاناترە^(۴).

گەر سزای لەسەر کەسیک جیبەجی بکەربایە کە تاوانی کردو، توندوتیژ نەدەبوو لەگەڵی، رێگریشی دەکرد قسەي ناشرینی پی بگوتریت یان نەفرەتی لی بکریت: بەریدەي کوپی حەصیب ﷺ دواي باسکردنی چیرۆکی ماعیز- دەگێرپتەو و دەلیت: غامدیە هات و گوتی ئەي پېغەمبەري خوا، من زینام کردو، پاکم بکەرەو، ئەویش رەتی کردەو.

بۆ بەیانی گوتی: ئەي پېغەمبەري خوا رەتم مەکەرەو، وەک چۆن ماعیزت رەتکردەو، سویند بە خوا من دووگیانم.

فەرمووی: "بەلام ئیستا نا، بپۆ تاووەکو سکەکەت دادەنییت".

کاتیک سکەکی دانا، خۆی و منداڵەکی هات و گوتی: ئەو تا من سکەم دانا.

فەرمووی: "بپۆ شیري پی بدە، تاووەکو لە شیري دەکەيەو".

کاتیک لە شیري کردەو، خۆی و منداڵە کە هاتنەو، لە دەستی منداڵە کە پارچە نانیک هەبوو. گوتی: ئەي پېغەمبەري خوا من لە شیرم کردۆتەو ئەو تا نان دەخوات، منداڵە کە

(۱) سنن البیهقي (۲۸۴/۸).

(۲) سنن البیهقي (۲۸۴/۸).

(۳) الاحادیث المختارة (۲۰/۱۲). تهذيب التهذيب (۲۳۴/۴).

(۴) سنن البیهقي (۲۸۴/۸).

درايه پياوړيک له موسلمانان، پاشان فهرمانی بۆ دهرکرد، چالیکان بۆ هه لکه ند تاوه کو سینگى قول بوو، فهرمانی به خه لکه که کرد، نه وانیش ره جميان کرد.

خالیدی کورې وه لید چووه پښه وه و به ردیکى له ده سترگرت و له سهریدا، خوین فیچقه ی کردو هه ندیک به جله کانی که وت، جنیویکی پیدا، پښه مبهری خوا ﷺ گوئی له و جنیوه ی بوو، فهرمووی: "بوه سته نه ی خالید، سویند به و که سه ی گیانی منی به ده سته، نه و توبه یه کی کرد، گهر نه و که سه ی پاره به ناحق له خه لک وهرده گریخت نه و توبه یه ی بگردبايه، خوا ی په روه ردگار لی خوشی ده بوو".
پاشان نویژی له سهرکرد و به خاکی سپارد^(۱).

له گیرانه وه یه کی تر دا نه م زیاده یه هه یه: عومهر فهرمووی: نه ی پښه مبهری خوا نویژی له سهر ده که ی له کاتیکدا زینای کردوه.

فهرمووی: "به راستی نه و توبه یه کی کردوه، گهر دابه شی بکه ی به سهر هه فتا که سی خه لکی مه دینه، به شیان ده کات، نایا هیچ توبه یه کت له وه باشتر دیوه، که به خوی بیت و گیانی خوی ته سلیمی په روه ردگار بکات له پیناو پاکبونه وه"^(۲).

له سووده کانی نه م فهرموده یه:

- به راستی باج و گومرگ و پاره وهرگرتن قیزه ونترین تاوان و گوناوه، نه مهش له بهر زوری داوا ی خه لک بوی و سته مه کردنیان له ناستی، هه روه ها چه ندباره داوا کردنی و پیشیلکردنی مافى خه لکی و بردنی پاره و سامانی خه لک به ناحق و سهرف کرنی له شتیکی بیهوده.

- به لگه ی تیدایه، که پښه وا و خه لکانی موسلمان نویژ له سهر که سی ره جم کراو ده که ن، وه ک چوڼ نویژ له سهر که سانیتړ ده که ن.
- نه مانى گوناوه ی گه وره به توبه کردن^(۳).

سوودیک:

نه وه وی ده فهرمویت: گهر بگوتريت، ماعیز و غامدیه بۆ وایانکرد، که قه ناعه تیان به توبه کردن نه بوو، نه گهر چی توبه کردن گوناوه پرهش ده کاته وه، به لکو سووربوون له سهر دانپیدانان و ره جم کردنیان هه لبرارد؟

^(۱) موسليم گيژاوه تیه وه (۱۶۹۵).

^(۲) موسليم گيژاوه تیه وه (۱۶۹۶). له عمرانى کورې حصين ﷺ.

^(۳) شهرجى نه وه وی له سه حیحى موسليم (۱۱/۱۹۹).

وهلام: بە دەستەپێنانی پاکبۆنەوه بە دەركردنی حەدد و نەمانی گوناھ، دلتیاییه، بە تايبەت گەر ئەو حەدد دەركردنە لەلایەن پېغەمبەرەوه ﷺ فەرمانی پیکرايێت.

بەلام تۆبەکردن، لەوانەيە ترس هەبێت لەو هی تۆبەکردنە که پاست نەبێت، یاخود یەکیك لە مەرجهکانی تیدا نەبێت، ئەو کات گوناھ و تاوانە که لەسەری دەمینێتەوه، بۆیە ویستویانە پاکبۆنەوه که بە رێگەيەکی دلتیا بەرپۆه بچێت، نەو هک پەنا ببنە بەر حالێک که گومانی تیدابیت، پەرورەدگار زاناترە ^(۱).

ئیشکالیك و وهلام:

ئیشکال: لەم گێرپانەوه یەدا، پېغەمبەر ﷺ رەجمی نەکردوه، تا ئەو کاتەي مندالەکەي لە شیر کردۆتەوه، لە فەرمودەکەي پیشوتردا، پیاویك لە ئەنسارپیەکان شیرپێدانی مندالەکەي خستە ئەستۆي خۆي، ئەو کات پېغەمبەر ﷺ راستەوخۆ فەرمانی رەجمکردنی دەركرد.

وهلام: نەو هی دەفەرمویت: (هەردوو گێرپانەوه که لە روالتداک جیاوازیان هەيە، گێرپانەوهي دووهم پوونتەر، که دەلێت رەجمکردنەکەي دواي لیکردنەوهي مندالەکە لە شیرو فیرکردنی خواردن بووه، بەلام لە فەرمودەي یەکهەدا دەردەکەوێت راستەوخۆ دواي لە دایکبۆنی رەجمی کردوه.

پيويستە فەرمودەي یەکهەم بە پێي فەرمودەي دووهم لیکدانەوهي بۆ بکریت، چونکە بابەتەکه یەک شتە، هەردوو گێرپانەوه کهش دروستن (سەحیح)، فەرمودەي دووهم روونە و پيويستی بە لیکدانەوه نییە، بەلام یەکهەمیان روون نییە، بۆیە پيويستە لیکدانەوهي بۆ بکریت، لە گێرپانەوهي یەکهەدا هاتوو (پیاویك لە ئەنسارپیەکان هەلسا و گوتی: من شیري پێ دەدەم)، ئەم قەسەي گوتوو لە دواي لیکردنەوهي لە شیرپێدان، مەبەستی لە شیرپێدان لەخۆگرتن و پەرورەدەکردنی بووه، بە مەجازي وشەي (شیرپێدانی) بەکارهێنایوه ^(۲).

قەدەغەي کردوو قەسەي ناشیرین بەو کەسە بگوتریت که لەسەر خواردنەوهي شەراب جەلدي لیدەدریت. وای داناوه ئەم کارە ئەوانەيە ببیتە یارمەتیدانی شەیتان بۆکەسي سەریچیکارەکه: ئەبو هوهەرەیرە ﷺ دەگێرێتەوه و دەلێت: کەسیکی سەرخۆشیان هێنایە لای پېغەمبەر ﷺ، ئەویش فەرمانی لیدانی دەکرد، هەندیک لە ئێمە بە دەست لیدەدا، هەندیکمان بە نەعلی لیدەدا، هەندیکی ترمان بە کراسەکەي خۆي لیدەدا، کاتیک رویشت.

^(۱) شەرحی نەو هی لە سەحیحی موسلیم (۱۹/۱۱).

^(۲) شەرحی نەو هی لە سەحیحی موسلیم (۲۰/۱۱).

پياوړې گوتې: "مه چې بو، خوا گوره ريسواي بکات.
پښتانه مېر ښځه: "مه به يارمه تيدهرې شهيان له سر براهه تان"^(۱).
له گيرانه وه په کې ترد، نه مه ي زيارد کړدوه "به لکو بلين: په روه دگار لتي خوش به،
رهمي پي بکه"^(۲).

نېن حه جهرده لیت: (مه به ست له يارمه تيدهرې شهيان نه وه په: که شهيان ده په ویت
له ريگه ي پاکبونه وه که سه که له گوناوه که ي توشي ريسواي بېت، نه گه ر خه لکه که
دوعاي ريسواي لي بکن، نه وکات ويستی شهيان دیته دي).

له سوودي نه م فرموده په نه وه په، ريگرتن له دوعا له که سي سه ريچيکار و به دور
که و تنه وه له رهمي په روه دگار وه نه فرين کردن^(۳).

زيک له مه، نه بو قلاب، ده گيرته وه که نه بو دردا ښځه به لاي پياوړې تپه پري که
توشي گوناوه يک ببو، خه لک قسه ي ناشيرينيان پي ده گوت.

گوتې: ناي گه نه م پياوه له بيرېک بوايه، دهرتان نه ده هيتا؟

گوتيان: به لي.

گوتې: قسه ي خراب به براهه تان مه لين، سوپاسي خوا بکن که نيوه ي له م گوناوه
پاراستوه.

گوتيان: ناي تو رقت لي نايته وه؟

گوتې: من رقم له کرده وه که ي ده بېته وه، گه ر واز له م کرده وه به يتي، نه وا براي منه^(۴).

قلمده ي کړدوه دوعاي خراب نه که سانيکي دياريکراو له وان بکريت له نمونه ي نه فرين کردن و شتي تر:

عومري کوي خه تاب ښځه ده گيرته وه و ده لیت: پياوړې له سرده مې پښتانه مېر ښځه
ناوي عه بدوللا بو، نازناوي گویدريزيان لينابو، نه و پياوه پښتانه مېرې خواي ښځه ده خسته
پيکه نين، پښتانه مېر ښځه له سر خواردنه وه ي شپراب جه لدي ليدابو، روژيکيان
هيتايان، فرماني جه ل ليداني بو ده کړد.

پياوړې له ناو خه لکه که گوتې: په روه دگار نه فريني لي بکه، نه وا چنه د جاره نه م کاره ده کات.

^(۱) بوخاري گيراوه تيه وه (۶۷۸۱).

^(۲) نه بو داود گيراوه تيه وه (۴۴۷۸). نه لباني له (تحقيق المشكاة - ۳۶۲۱) به سه حيجي داناوه.

^(۳) فتح الباري (۶۷/۱۲). به کورتي.

^(۴) نه بو داود له زهد گيراوه تيه وه (۲۳۲)، عبدالبزاق له المنصف (۲۰۲۶۷). نه بو نعيم له الحلية (۲۲۵/۱).

پېغەمبەر ﷺ فەرموى: "نەفرىنى لى مەكەن، سوپىند بە پەرورگار ئەوئى زانىبىتەم لىئى ئەوئە، كە خوا و پېغەمبەرەكەى خوش دەوئە" ^(۱).

لە سوودەكانى ئەم فەرمودەئە:

• ھىچ دژىەك نىيە لە نىوان سەرپىچىكردن و بوونى خوشەويستى خوا و پېغەمبەر لە دلى كەسى سەرپىچىكار، چونكە پېغەمبەر ﷺ ھەوالى داو، كە ئەم پياوھ سەربارى ئەو كارەى ئەنجامداو، خواو پېغەمبەرەكەى خوش دەوئە.

لەوانەشە ئەو بىت، كە بەردەوام بوونى ئەو خوشەويستىە لە دلى كەسى سەرپىچىكار بەسترايىتەو بە پەشيمان بوونەوئەى لە تاوانەكەى و ھەد لىدەركردى، ئەوگات گوناھەكەى لەسەر لادەچىت، بە پىچەوانەى ئەو كەسەى، كە ترس ھەيە بە دووبارە بوونەوئەى ئەو گوناھە، مۆر لە دلى بدريت و گوناھەكە خوشەويستىەكەى لى بستىنىت، داواى لىخۆش بوون لە خواى گەرە دەكەين ^(۲).

شىخى ئىسلام دەفەرموئە: (پېغەمبەر ﷺ نەھىكردووە نەفرەت لەو كەسە ديارىكراوە بكرىت، كە زۆر شەپاب دەخواتەو، روونىشى كردتۆتەو بە ھۆى ئەوئەى خواو پېغەمبەرەكەى خوش دەوئە، وپراى ئەوئەى پېغەمبەر ﷺ بە پەھايى نەفرەتى لە كەسى سەرخۆش كردووە.

ئەمەش بەلگەيە لەسەر ئەوئەى دروستە بە پەھايى نەفرەت لە كەسى ديارىكراو بكرىت، بەلام دروست نىيە نەفرەت لە كەسى ديارىكراو بكرىت كە خواو پېغەمبەرەكەى خوش دەوئە.

بىگومان دبىت ھەموو باوھەداران خوا و پېغەمبەريان خوش بوئە ^(۳)

ھەر لەبارەى ئەمە ئەگەر گوترا: پووى كۆكردنەوئەى نىوان ئەو فەرمودەئە و فەرمودەى ئەنەسى كورى مالك ﷺ چىيە، كە دەلئەت: پېغەمبەرى خوا ﷺ لەبارەى ئارەق نەفرەتى لە ۱۰ كەس كردووە: ئەوئەى دىگوشىت و ئەوئەى بۆى دەگوشرىت، ئەو كەسەى دەيخواتەو، ئەو كەسەى بارى دەكا، ئەو كەسەى بۆى باردەكرىت، شۆفیرەكەى، فرۆشيارەكەى، بخۆرى نرخەكەى، كپيارەكەى و ئەوئەى بۆى دەكپردىت.

^(۱) بوخارى گېراوئەو (۶۷۸۰).

^(۲) فتح البارى (۷۸/۱۲).

^(۳) منهاج السنة النبوية (۵/۴۰۶۶۶۷).

وەلام: فرمودەى ناوبراو لەبارەى نەفرەت کردنى کەسێكى دیاریکراوە، کە دروست نییە، بەلام فرمودەى ئەنەسى کۆپى مالیک لە بارەى نەفرەت کردنە لە جنسى شەراب خۆر بە شیوەیەکی گشتی، کە ئەمەیان دروستە ^(۱).

لەوانەییە لەسەر زەنەشتکردنى ئەو کەسەى کەوتبێتە ناو تاوان توند بیت، بەتایبەت گەر ئەو کەسە خوشەویست بایە لای:

مەعروى کۆپى سوید دەگیرێتەو و دەلێت: ئەبوزەرم بىنى لەرەبەزە ^(۲)، پۆشاکێكى لەبەربوو، غولامەکەشى هەمان پۆشاکى لەبەربوو. پرسیارم لەبارەىووە لیکرد، گوتى: من جنىوم بە پیاویک دا، بە دایکى عەبیدارم کرد.

پیغمبەرى خوا ﷺ فرموى: "ئەى ئەبازەر، بە دایکى عەبیدارى دەکەى؟ بەپاستى تر پیاویکى خەسلەتى نەفامیت تێدايە ^(۳)."

برایانتان، یارمەتیدەرتان، پەرورەنگار ئەوانى لەژێر دەستى ئێوە داناو، هەر کەسێک برايەکی لە ژێر دەست دایەت، یا لە خوارىنى خۆى خوارىنى بداتى، لە پۆشاکى خۆى بپۆشێ، شتیکیان پى مەسپێرن کە نەتوانن بیکەن، گەر پێشتان سپاردن یارمەتیاں بدەن ^(۴)."

ئێین حەجەر دەفەرموێت: (بۆیە سەرزەنشستى کرد پێگەىەکی گەورەى لەلای پیغمبەر ﷺ هەبوو، ئەمەش وەک ھۆشداریدانێک بۆ دووبارە نەبوونەووەى، تەنانت گەر عوززیکیشى ھەبێت لە عوززەکان، بەلام کەوتنە ناو گوناھ لە نمونەى ئەو ھاوولانە کارەکە گەورەتر دەکات بە بەراورد بە کەسێکى تر). ^(۵)

لەوانەییە لەسەر کەسى گوناھکار تووند بووێت، چەند بارەى دەکردووە لەسەرى، بۆ ئەوێ مەترسیی گوناھەکەى بۆ روونبکاتەو:

ئوسامەى کۆپى زەید ﷺ دەگیرێتەو و دەلێت: پیغمبەرى خوا ﷺ ئیمەى نارە حەرقە ^(۶). بۆ بەیانی رووبەرووی دوژمن بوینەو، بەسەریاندا زالبوین.

من و پیاویکى ئەنسارى بەئوای یەکیک لەوان کەوتین، کاتێک گەیشتیە سەرسەرى، گوتى: لا إله إلا الله.

^(۱) ترمذی (۱۲۹۵) و ابن ماجه (۳۳۸۱) گێراوەتیانەو. ئەلبانى بە سەحیحى داناو.

^(۲) گوندیکە نزیکەى سى رۆژ پى لە مەدینە دوورە، لەسەر رێگەى حىجازە. معجم البلدان (۲۴/۳).

^(۳) واتە: ئەم گوزارشتە لە پەوشتى سەردەمى نەفامیە، خەسلەتى ئەوانت تێدايە.

^(۴) بوخارى (۳۰) و موسليم (۱۶۶۱) گێراوەتیانەو.

^(۵) فتح الباری (۸۵/۱).

^(۶) ناوچەىەکە دەگەوتتە (جەینە)، واتا: سوتان، بۆیە ئەو ناوێ لێندراو، بەھۆى ئەو شەپەى لە نێوان ئەوان و (بنی مرة بن ذبیان) روویداو، واتە بەتەریارانکردنیاں و زۆر کوشتنیاں سوتاندنیاں.

ئەنسارپێیە کە وازی لێهێنا، بەلام من بە پەمە کەم لێمدا و کوشتم.
کاتێک گەپاینەو، ئەم هەوالە بە پێغەمبەر ﷺ گەیشت.

فەرمووی: "ئە ئوسامە، دواي ئەو هی گوئی: لا إله إلا الله ئینجا کوشت؟ رۆژی دواي
چۆن وەلامی لا إله إلا الله دەدەیتەو."
گوتم: لە ترسی چە ئەم قسە ی گوتم.

فەرمووی: "ئایا دلت شەق کرد، بۆ ئەو هی بزانی بە دل وایگوت یان نا؟".

بەردەوام ئەمە ی بووبارە دەکردەو، تا وای لێهات ئومید بخوازم پێش ئەو رۆژە موسلمان نەبووبام.^(١)
نەو هی دەفەرمویت: (ئەم فەرمودە ی بە لگە یەکی شەری ناسراوی لە فیکه و ئسول
تێدایە، کە دەلێت: حوکمە کان (لە دنیا) کاری پێدە کریت لە شتە ئاشکراکان،
پەروەردگاریش خاوەنی نەپێیە کانه.

کە دەلێت: (ئومیدم دەخواست ئەو رۆژە موسلمان نەبووبام)، واتە پێشوتر موسلمان نەبووبام،
بە لکو لە ئیستاه موسلمان بووبام، بۆ ئەو هی گوناھی پێشوتری رەش بکردبامەو، ئەم
قسە ی، کە کردووه لە بەرگە وری ئەو گوناھە بووه، کە تێی کەوتووه.^(٢)

قرطبی دەفەرمویت: (ئامارە یە کە بۆ بچوکردنەو هی ئەو هەموو کردەو چاکە ی
پێشوتر هەیبوو لە بەرامبەر ئەو کارە ی کردوویە تی، ئەمەش بە هۆی ئەو ئینکارە
توندە ی گوئی لیبوو، ئەو هی گوئیشی بۆ زیدە رۆی بووه).^(٣)

ابن التین دەفەرمویت: (ئەم لۆمە کردنە جۆرێک لە فێرکردن و ئامۆزگاری تێدایە، بۆ
ئەو هی کەس هەلنەستی بە کوشتنی کەسیکی تر کە وشە ی یەکتا پە رستی گوئووه).

خطابی دەفەرمویت (لەوانە یە ئوسامە تەئویلی ئەم ئایە تە ی پەروەردگاری کردبیت
﴿ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيْمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا ﴾ غافر: ٨٥

بۆ یە پێغەمبەری خوا ﷺ گەیی لە سەر لایرد و هیچ خۆینبایی و شتی تری لە سەر واجب نە کرد).^(٤)

ابن بطال دەفەرمویت (ئەم چیرۆکە بووه هۆی ئەو هی کە ئوسامە سویند بخوات
لە دواي ئەمە شە پ لە گەل هیچ موسلمانێک نە کات).^(٥)

(١) بوخاری (٤٢٦٩) و موسلیم (٩٦) گێراوه تیانهوه.

(٢) شەرحی نەو هی لە سەحیحی موسلیم (١٠٧/٢).

(٣) فتح الباری (١٩٦/١٢).

(٤) فتح الباری (١٩٦/١٢).

(٥) فتح الباری (١٩٦/١٢).

ناشیرینی گوناځه کى بۇ کهسى سهر پيچيکار بۇ روونده کرده وه، بۇ نه وهى توبه بکات و جاريکى دیکه نه گه رپته وه سهرى:

عائيشه ؓ ده فرمويت: به پښه مېرى خوا م ﷺ گوت: به سته له صفيه که ناوا و ناوايه واته: بالاي کورته.

فرموي: "عائيشه به راستى وشه بکت گوت، گر له گهل ناوى ده رپا تیکه ل بکريت، پيسى ده کرد" ^(١).

واتا: گر نه م غيبت کردنه تیکه لى ده رپا بکريت، سهر يارى نوری ناوه کى ده يگر پريت، نهى چى گر کرده وه که م و پيسه کان تیکه لى بکريت ^(٢).

هه نديک جار پښه مېر څو بۇ ماوه يه که له کهسى سهر پيچيکار دوورده که و ته وه، تا په روه ردگار حوکمى خوى به رسه ردا جيبه جى ده کرد يا خود توبه يانى قبول ده کرد.

نهمه يان به روونى له چيرؤکى سى به جيم او هکانى (المخلفون)ى شه پرى تبوک دياره که عى کوپى مالک ده لیت: ... کاتیک زانيم پښه مېرى خوا م ﷺ خوى و کاروانه کى له تبوک گه رانه وه، توشى دلته نگى بووم، بېرم کرده وه درؤيه که بکم، گوتم: سبه ينى چو ن له تورپه يى ده رېچم؟

بۇ نه م کاره په نام بۇ هه نديک کهسى خه لکى خوم برد که خاوه ن پا بوون. پاشان نه م کاره پوچه له م لى دوورده که و ته وه، زانيم که هيچ شتيک له ورزگارم ناکات، برپارمدا راستى بلیم.

بۇ به يانى پښه مېرى خوا م ﷺ گه يشت، هر کاتیک له گه شتيک گه راپا بيه وه، سهره تا ده چوه مزگوت، دوورکات نويز ده کرد، پاشان خه لک له لای داده نيشتن.

کاتیک نويزه کى کرد، به جيم او هکان (المخلفون) نه وانهى بۇ شه پرى تبوک نه چوبوون، هاتنه لای و بيانويان بۇ ده هينا يه وه و داواى ليبور دنيان ده کرد و سوينديان بۇ ده خوارد... نه وان ژماره يان هه شتا و هه نديک ده بوو.

پښه مېرى خوا م ﷺ رووه ئاشکرايه کى لى وه رگرتن، داواى ليخوشبوونى بۇ کردن، رووه شاره واکانيشى سپارده په روه ردگار، نه وانيش به يعه تيان پيدا. تا من چووم، سه لامم ليکرد، زه رده خه نه يه کى تورپه يى کرد و پاشان فرموي: "وره".

^(١) ترمذي (٢٥٠٢) و نه بوداود (٤٨٧٥) گيراوه تيان وه، نه لېانى له (صحيح الجامع ٥١٤٠) به سه حيجى داناهه.

^(٢) تحفة الاحوذى (١٧/٧).

چوومه لای تا لە بەردەمى دانىشتم.

پێى فەرمووم: "چى واىکرد دواىگەوى؟ ئايا وشترت نەكەى بوو بۆ سواربوون".

گوتم: ئەى پێغەمبەرى خوا، سویند بە خوا گەر من لە لای خەلکى تر لە ئەهلى دونیا دانىشتبام، دەمتوانى بە باسکردنى بیانویك خۆم لە تورپەیت رزگار بکەم، بە پاستى زمانىكى پاراوم پێدراوه.

بەلام سویند بە خوا زانیم، گەر ئەمڕۆ درۆیهكت لەگەڵ بکەم که تۆ لێم رازى بى، زۆر نزیکە پەرورەدەگار حالى منت بۆ روون بکاتەو و لێم تورپە ببى، گەر قسەى راستیشت لەگەڵ بکەم، لێم تورپە دەبى، بەلام ئومێدم وایە پەرورەدەگار عاقیبەتێكى باشم بۆ بینیت، سویند بە پەرورەدەگار هیچ بیانوییکم نییە، ئەو کاتەى لە تۆ دواکەوتم زۆر بە هیژم بووم و خاوەن مالتێكى زۆر بووم.

پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووی: "بە پاستى ئەمەیان راستى گوت، بڕۆ، تا ئەو کاتەى پەرورەدەگار هوکمت لە سەر دەکات".

که هەلسام، خەلکانىكى لە بەنى سەلەمە دوام کەوتن.

پێیان گوتم: بە پاستى نەتتوای بیانوییک لە لای پێغەمبەر ﷺ بەینیتەو، وەك ئەو بە جێماوانەى پیشوتر کردیان، سویند بە خوا ئەوان بەردەوام لۆمەیان دەکردم، تا واملێهات بەوێت بگەرێمەو لای پێغەمبەرى خوا ﷺ و درۆى لەگەڵ بکەم.

پاشان پێم گوتن: ئايا کەسى تر وەكو منى لى بە سەر هاتوو؟

گوتيان: بەلى، دوو کەسى تریش وەكو تۆن، هەمان قسەى تۆیان کرد.

ئەوێ بەتۆش گوترا، بە وانیش گوترا.

گوتم: ئەوان کێن؟

گوتيان: مەرارهى کورپى رەبیعی عامرى، و هیلالى کورپى ئومەیهى واقیفى.

باسى دوو پیاوی چاکیان بۆ کردم، که بە شداری جهنگى بە دریان کردوو، ئەوان بۆ من پێشەنگن.

دەلێت: لە نێوان هەموو ئەوانەى دواکەوتبوون، پێغەمبەرى خوا ﷺ رێگرى لە خەلکە که کرد قسە لەگەڵ ئەو سى کەسەمان بکەن.

خەلک خۆى لێمان بە دوورگرت، بەرامبەر ئێمە گۆران، ئەو زەویەى پیشوتر دەمناسى لە پێش چاومان گۆرا، ئێمە بۆ ماوەى پەنجاشەو لەو حالەدا ماینەو.

دوو هاوپیکی ترم، لە مالهەو دەستیان بە پارانەو و گریان کرد.

به لام من، گه نجرين و به هيزتريني خه لگي بووم، ده هاتمه دهره وه و نويزي به ڪومه لم ده ڪرد، ده چومه بازار، به لام ڪه س قسه ي له گهل نه ده ڪردم، له دواي نويزه ڪان ده چومه لاي پيڻغه مبهري خوا ﷺ سه لامم لي ده ڪرد، له دلي خوم ده مگوت، ثايا ليوه ڪاني به وه لامدانه وه ي سه لامه ڪه م جولا يان نا؟

پاشان له نزيك نه و نويزم ده ڪرد، به تيله چاو سه یرم ده ڪرد، ڪاتيك نويزم ته واو ده ڪرد رووم له و ده ڪرد، هر ڪاتيك رووم تي ڪردبا نه و رووي لي وهرده گيرام. نه م حاله ته ناخوشه م له سر به رده وام بوو، رويزتم تا چومه ناو باخي نه بو قه تاده، نه و ناموزام بوو، خوشه ويسترين ڪه سيشم بوو، سه لامم لي ڪرد، سويند به خوا وه لام ي نه دامه وه.

گوتم: نه ي نه بو قه تاده، سويندت ده دم به په روه ردگار، ثايا ده زاني ڪه من خوا و پيڻغه مبهري ڪه يه م خوش ده ویت؟

بي دهنگ بوو، دووباره سويندمدا، بي دهنگ بوو، ديسان سويندمدا.

گوتم: خوا و پيڻغه مبهري ڪه ي باشتر ده زانن.

چاو ڪانم پرپوون له فرمي سک، رويزتم تا له ديواي باخه ڪه تيپه یرم.

ده لیت: ڪاتيك من له ناو بازاري مه دينه ده رويزتم، جوتياريك له جوتياره ڪاني شام ڪه خواردني بؤ فروشتن هينابوو، ده يگوت: ڪي ڪه عبي ڪوپي ماليڪم پي پيشان ده دا؟ خه لکه ڪه نامارهيان بؤ من ڪرد، تا گه يشته لام، نوسراويكي له لايه ن پادشاي غه سان بؤ هينابووم.

ليي نوسرا بوو: پيم گه يشتووه ڪه هاوپي ڪه پشتي تي ڪردووي، هرگيز خوا تو ي له شوي نيك دانه ناوه ڪه سوکايه تيت پي بکريت و چاڪه ي تو ي تيدا بزر بيت، خوت بگه ي نه لامان، نيمه دلنه وايت ده ڪه ين.

دواي نه وه ي خويندمه وه، گوتم: نه مهش هر له و تاقيردنه وانه يه، خسته ناو ته ندورو سوتاندم.

تا چل شه و له په نجا شه وه ڪه تيپه یري، دابه زيني وه حي دواکه وت، پيڻغه مبهري خوا ﷺ ڪه سيكي نارد له لام.

پي گوتم: ڪه پيڻغه مبهري خوا ﷺ فرمانت پي ده ڪات له خيزانه ڪه شت دوربکه ويته وه.

گوتم: ته لاق ي بده م، يان چي بکه م؟

گوتم: نه خير، به لکو خوتي لي دوربکه ره وه.

ده‌لێت به‌هه‌مان شیوه‌ی من، به‌ دوو هاوه‌له‌که‌ی تریشی گوت.

به‌ خیزانه‌که‌م گوت: بپۆلای مالی باوکت، له‌لایه‌ن بمینه‌وه، تا ئه‌و کاته‌ی په‌روه‌ردگار من له‌و باباته‌یه‌کلایی ده‌کاته‌وه.

دوای ئه‌مه‌ ده‌ شه‌وی تر مامه‌وه، په‌نجا شه‌و به‌سه‌ر کاتی نه‌هی کردن له‌ قسه‌کردن له‌گه‌لمان تیپه‌ری.

پاشان له‌ به‌یانی روژی په‌نجاهه‌میندا، نوێژی به‌یانیم له‌سه‌ریان یه‌کێک له‌ ماله‌کانی خۆم کرد، له‌ کاتی‌که‌دا من له‌و حاله‌ته‌دا دانیشتبوم، که‌ په‌روه‌ردگار ﷻ له‌ قورئان باسی ده‌کا، که‌ خۆمان له‌خۆمان بیزاربوین، زه‌وی به‌و فراوانیه‌وه‌ لی‌مان ته‌نگ بوو، گویم له‌ ده‌نگی که‌سێک بوو له‌سه‌ر به‌رزاییه‌ک هاواری کرد: ئه‌ی که‌عبی کوپی مالیک مژده‌ت لی بێت.

راسته‌وخۆ که‌وتمه‌ سوژده‌ بردن، سوژده‌ی شوکر، زانیم کاتی خه‌م و خه‌فه‌ت ره‌وینه‌وه‌و کاتی دلخۆشییه‌.

پیغمه‌بری خوا ﷺ خه‌لکی ئاگادار کرده‌وه‌ له‌ پاکبونه‌وه‌مان له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگار. که‌عب ده‌لێت: کاتیک سه‌لام له‌ پیغمه‌بری خوا ﷺ کرد، به‌ ده‌موچاویکی پڕ له‌ خوشی فرمووی: "مژده‌ت لی بێت به‌ خوشترین روژ له‌ روژه‌کانی زیانت".

ده‌لێت: گوتم: ئه‌ی پیغمه‌بری خوا ئه‌و موژده‌یه‌ له‌لایه‌ن تۆیه‌ یان له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگاره‌وه‌یه‌؟

فرمووی: "به‌لکو له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگاره‌وه‌یه‌، که‌ ئه‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زندووه‌ ﴿وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنَّا لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ (التوبة: ١١٨)^(١)

واته‌: (په‌روه‌ردگار تۆبه‌ی ئه‌و سێ که‌سه‌شی وه‌رگرت که‌ (له‌ غه‌زای ته‌بووک) دواخران دوای ئه‌وه‌ی که‌ زه‌وی چه‌نده‌ فراوانه‌ لی‌یان ته‌نگ بووه‌، خویشیان له‌ خۆیان بیزار بوون، دل‌نیاش بوون که‌ هیچ په‌نایه‌ک نیه‌ (له‌خه‌شم و قینی خوا بیانپاریزیت) جگه‌ له‌وه‌ی خۆیان بده‌نه‌ په‌نای ئه‌و زاته‌، پاشان تۆبه‌ی لی وه‌رگرتن، تا تۆبه‌ بکه‌ن، به‌پاستی هه‌رخوا تۆبه‌ وه‌رگرو میهره‌بانه‌).

^(١) بوخاری (٤٤١٨) و موسلیم (٢٧٦٩) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

چيرؤكى كه عېى كوپى مالېك به ناوبانگ و دياره له بابته پشنتيكردى پښه مېر و هاوه لاني، نه مه ش وهك فير كړدنيان و پوره دره كړدنيان له سره ملكه چ بوونيان بؤ خواو پښه مېره كهى، بؤ نه وهى له هه موو بوارى كدان چير به جينه مينن، په ندو ناموزگار يشه بؤ كه سانى تر.

پيى ناخوش بوو، پرسى هه د در كړدى بؤ به رز بكر يته وه:

عبداللّاي كوپى عومر څو ده گير يته وهو ده فهرموي: يه كه م پياويك كه ده ستي برابيت له نيسلام، پياويك بوو ميتا يانه لاي پښه مېره لاي خوا څو وگوتيان: نهى پښه مېره لاي خوا، نه مه دزى كړدوه.

وهك نه وهى رووى پښه مېره لاي خوا څو له خه فته تباريان خوله ميشى بوو.

گوتيان: نهى پښه مېره لاي خوا، ده بينين ده ستر پينت پي ناخوشه.

هرموى: "چ شتيك رى له من ده گريز، له كاتيكا نيوه هاو كارانى شهيان بن له سره هاوپك تان، پوره درگار څو ليپورده يه و ليپورده يه خوش ده وي، كه سى حاكميش هه كاتيكا سزايه كى بؤ هات ده بيت جيبه جيبى بكات، پاشان نه م نايه تهى خوينده وه **وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ** النور: ٢٢^(١)

واتاى نايه ته كه: (ليپورده بن و چاوپوشى بكن، مه گهر هز ناكه ن خوا ليتان خوش بيت، خوايش هه ميشه ليخوش بوو ميره بانه).

هرگيز ده ستي له سزادانى سهر پيچيكا ران هه نه ده گرت، ته نانه ت گهر خوشه ويسترين كه سيش داواى ليكر دبا:

عائيشه څو ده گير يته وهو ده فهرموي: كاروبارى ثافره تيكي مه خزومى كه دزى كړدبوو، لاي قوره يشيه كان گرينگ بوو، پښه مېره لاي خوا فهرمانى ده ستر پينى ده ر كړد. گوتيان: كى قسه له گه ل پښه مېره لاي خوا څو له وباره يه وه ده كات.

گوتيان: كه س جورته تى قسه كړدن له سره نه و بابته ناكات، ته نيا نوسامه لاي كوپى زه يد نه بيت كه خوشه ويستي پښه مېره لاي خوايه څو . نوسامه له وباره يه وه قسه لاي له گه ل كړد.

رهنگى ده موچاوى پښه مېره څو گورپا، فهرموى: "ايا له باره لاي سنوريك له سنوره كانى پوره درگار تكا ده كهى".

^(١) نه حمده گير او هه (٣٩٦٧)، نه لبانى له (السلسله ١٣٦٧) به (حسن) لاي دانوه.

ئوسامە ی پێی گوت: ئە ی پێغەمبەری خوا داوای لێخۆشبوونم بۆ بکە.
کاتێک ئیوارە هات، پێغەمبەری خوا ﷺ هەلسا و تارێکی فەرموو: سوپاس و ستایشی
پەرورەدگاری کرد، پاشان فەرمووی: "ئەوانە ی پێش ئێوە بۆیە بە هێلاک چوون، چونکە
گەر کەسێکی خانەدان دزی کردبایە وازیان لێ دەهێنا، بەلام گەر کەسێکی لاواز دزی
کردبایە سزایان لەسەر جێبەجێ دەکرد، سوێند بەخوا گەر فاتیمە ی کچی موحمەد دزی
بکات دەستی دەبڕم."

پاشان فرمانی بەو ئافەرەتە کرد کە دزی کردبوو، دەستەکانیان بڕی.
عائیشە فەرمووی: تۆبە یهکی باشی کرد، پاشان شویی کرد، دواتر دەهاتە لام، منیش
دواکارییەکانیم بۆ لای پێغەمبەری خوا ﷺ بەرز دەکردهوه^(١).
لە گێڕاوەوه یهکی تر دا ئافەرەتە کە دەلێت: ئایا ئە ی پێغەمبەری خوا تۆبە بۆ من هەیه؟
ئەویش فەرمووی: "ئەو ئەمڕۆ لەبەرەمبەر ئەو گوناھەتدا، وەک ئەو یه تازە لە دایک بوویت"^(٢).

لە سوودەکانی ئەم فەرمودەیه:

- قەدەغەکردنی تەکا لە حەدد، ئەگەر بابەتە کە گەشتبێتە لای حاکم.
- ئەبو عومەر ی کوپی عبدالر دەلێت: هیچ شتێکی پێچەوانە لەو نایبم، کە تەکا کردنی
کەس و کاری گوناھبار کاریکی جوانە، بەلام بە مەرجێک بابەتە کە نەگەشتبێتە لای
دەسەلات، هەر کاتێکیش گەشتە لای دەسەلات دەبێت سزاکی لەسەر جێبەجێ بکات.
- وازیان لە دواکاری خۆشەویستان سەبارەت بە جێبەجێکردنی حەدد لەسەر کەسێک
کە واجب بێت، تەنانەت گەر مندالی بێت، یان کەسێکی زۆر نزیکی بێت، هەر
کەسێکیش ئەو داوایە بکات رەت دەکرێتەوه^(٣).

لە جەلد لێدەرکردندا رەچاوی حەلەتی کەسانی نەخۆش و لاوازی دەرکرد. دەرچە ی شەری بۆ دەدۆزێنەوه.
سەعیدی کوپی سەعدی کوپی عوبادە دەگێڕێتەوه: پیاویک نەخۆش کەوت تا زۆر لاواز
بوو، تەنیا چەرم و گوشتی لێ مایەوه، جاریبەک هاتە لای، زینای لەگەڵ کرد.
کاتێک کەسانێک بۆ سەردانیکردن هاتنە لای، هەوالەکی پێی دان و گوتی: لەم
بارەویەوه پرسیار لە پێغەمبەری خوا ﷺ بکەن، کە من لەگەڵ جاریبەک سەرجێم کرد.

^(١) بوخاری (٤٣٠٤) و موسلم (١٦٨٨) گێراوەتیانەوه.

^(٢) ئەحمەد گێراوەتیەوه (٦٦١٩). لە عەبدوللای کوپی عومەر. ئەحمەد شاكر سەنەدەکی بە سەحیح داناه. شەعیب

الارناؤوط بە (لاوازی) داناه.

^(٣) فتح الباری (٩٥/١٢).

بۇ پيڻغه مبهري خوايان ﷺ باسكرد.

ئەوئيش فەرمووى: "سەد جەلدى لى ٻدەن".

گوتيان: ئەى پيڻغه مبهري خوا، ههچ كه سيكمان نه بينووه هيندهى ئەو نه خوش بيت،
گەر سەد جەلدى لى ٻدەين دەمریت، گەر بیهينینه لای تو، ئیسكه كانى لیک دەبیتەوه،
تەنیا چەرم و ئیسكى لى ماوه تەوه.

پيڻغه مبهري ﷺ فەرمانى کرد پارچەى دارىكى خورماى بۇ ببهن كه سەد لاسكى پتووه،
به يەكجار لى ٻدەن ^(١).

ليدانی ئەو پياوه به و پارچە دارهى كه سەد لاسكى پتووه، له جياتى ئەوهى سەد
جەلدى لى ٻدەن، ئەمه ره چاوكردنى حالى لاوازی نه خوشه كه يه، چونكه بهرگه ليدانى
نۆر ناگریت، وهك له كه سيكى ئاسايى دەدریت.

ابن الهمام دەلئت: گەر كه سيكى نه خوش زینای کرد، خیزانداريش بوو، دەبیت ره جم
بكریت، چونكه شایه نى كوشتنه، نزيكترين ريگهش بۇ ئەمه ره جمكردنیه تی.

به لام گەر نه خوشه كه خیزاندار نه بوو، جەلدى لينادريت تاوهكو چاك دەبیتەوه، چونكه
له وانه يه ليدانه كه ي ببيت هوى له ناوچوونى، كه شایه نى نيه.

به لام گەر زانرا نه خوشيه كه ي له وانه يه چاك نه ببيتەوه، وهك سيل يان لاوازی جهسته،
ئەو كات به يەك ليدان به پارچه دارىكى سەد لاسكى لى دەدریت، پتويسته هه موو
لاسكه كان بگه نه جهسته كه ي، بۆيه دهگوتريت دەبیت لاسكه كان بلالوين ^(٢).

ابن القيم دەلئت: ئەو كه سهى هه ددى له سهره، گەر كه سيكى نه خوش بوو و عوزرى
هه بوو، پتويسته سەد لاسكى بۇ كۆبكریتەوه يان سەد قامچى بۇ كۆبكریتەوه به يەك
ليدان لى بدریت ^(٣).

گەر كه سيك به نه زانين گوناھيكي كردبا، يان به هه له، هه رگيز له گه لى توند نه ده بوو
به لكو به نه رمونيانى فيرى ده كرد و سزاي نه دودا:

موعاويهى كورى هه كه مى سه له مى دهگيرتەوه و دەلئت: كاتيك من له گهل پيڻغه مبهري
خوا ﷺ نويزم ده كرد، پياويك له ناو نويزدا پشمى.

منيش گوتم: يرحمك الله.

^(١) ئەبو داود (٤٤٧٢) و ابن ماجه (٢٥٧٤) گيراوه تيانه وه. ئەلبانى له (الصحيحه ٢٩٨٦) به سه حيجى داناوه.

^(٢) فتح القدیر (٢٤٥/٥).

^(٣) إغاثة اللفهان (٩٨/٢).

خەڵکەکە بە چاویکی سەیرەووە تەماشایان کردم.

منیش گوتم: ئەمە چیتانە بەم شیوەیە سەیرم دەکەن؟

ئەوانیش شەقیان لە پانەکانی خۆیاندا^(١).

کاتێک زانیم بۆ دەنگم دەکەن، منیش بۆ دەنگ بووم.

کاتێک پێغەمبەر ﷺ نۆیژهکەی تەواوکرد، بە دایک و باوکەووە بە قوربانی بم، هەرگیز پێشی ئەو و دواتریش مامۆستای لەو شیوەیەم نەبینوو، خاوەنی جوانترین فێرکردن بیت، سوێند بە خوا پێم هەڵنەشاخا، لێشی نەدام، سەرزنەشتیشی نەکردم.

فەرمووی: "دروست نییە هیچ قسەیەک لە نۆیژدا بکۆت، نۆیژکردن برییتە لە تەسبیح و تەکبیر و قورئان خوێندنەو"^(٢).

ئەم فەرمودە بە لگەیە لە سەر حاڵی پێغەمبەری خوا ﷺ لە رەوشتەرییەکە پەرەردگار شامیدی بۆ داو، لە نەرمونیانی نواندن لە گەڵ کەسی نەزان، سۆز و میهرەبانی بۆ ئۆمەتەکە ی^(٣).

لەوانەییە خراپەی لا بێردایە لە دەستی کەسیک، کاتێک زانیای کەسەکە پێی تێک ناچیت. عەبدوللای کۆپی عەباس ؓ دەگێڕتەووە و دەلێت: پێغەمبەری خوا ﷺ گۆستیلەیکە زێری لە دەستی پیاویک بینی، لە دەستی کردەووە و فرییدا.

فەرمووی: "یەک لە ئێوە دەست دەداتە خەڵۆزێکی ئاگر، پاشان لە دەستی دەکات؟". دواى ئەوەی پێغەمبەری خوا گۆستیلەیکە فرییدا، بە پیاووەکەیان گوت: گۆستیلەکەت وەرگرە و سوودی لێ ببینە.

گوتی: سوێند بە خوا وەری ناگرەووە، لە کاتێکدا پێغەمبەری خوا ﷺ فرییدا پێت^(٤). ئەوەی دەفەرموێت: ئەم فەرمودەیی گۆڕاپەلێ لە رادەبەدەری فەرمانی پێغەمبەری خواو ﷺ دوور کەوتنەووە لە قەدغەکراوەکانی تێدایە، روخسەت نەدان لە ناوی بە تەئویە لاوازەکان. پاشان ئەم پیاووە ئەو گۆستیلەیکە واز لێهێنا وەک حەلالێک بۆ ئەو کەسانەى دەیانەوێت هەلیبگرنەووە لە هەژاران یان کەسانى تر، ئەو کات دروستە بۆ هەرکەسیک هەلیبگرتەووە، هەر کەسیکیش هەلیبگرتەووە دروستە بە کاری بهێنێت.

(١) بە دەست لە پانیان دا، بۆ ئەوەی بۆ دەنگی بکەن، دەگوترێت ئەمە بەر لەووە بوو (سبحان الله) لە نۆیژدا دا بنێت.

(٢) موسلیم گێراوەتیەو (٥٣٧).

(٣) شەرحی ئەوەی لە سەحیحی موسلیم (٢٠/٥).

(٤) موسلیم گێراوەتیەو (٢٠٩٠).

ئەگەر خاوەنەكەشی هەلبەستبایەو هەلبەستبایەو هەلبەستبایەو، دەیتوانی بەکاربەهێنیت وەك فروشتن.

بەلام لەبەر دیندارییەكەي ویستوویەتی بیکاتە بەخشین بۆ كەسیکی هەزار، چونکە پيغمبر ﷺ بەکارهێنانی قەدەغە نەکرد، بەلکو تەنیا لەبەرکردنی قەدەغەکرد. ^(١)

هەر لەوباریهوه، ئەبو ثعلبە الخشنی ﷺ دەگێڕێتەوه و دەلێت: پيغمبەری خوا ﷺ گوستیلەیهکی زێری لە پەنجەم بینی، بە چیلکە دارێك لە دەستی بوو لە دەستی دەدا. کاتێك پيغمبەر ﷺ ناگای لیبرا، گوستیلەكەي لیکردەوه و فرپیدا.

پيغمبەری خوا ﷺ سەیری کرد، گوستیلەكەي لە پەنجەي نەبینی، فرموی: "دەبینم، ئازارمانداوی و سزامانداوی" ^(٢).

ابن حیبان لە سەحیحەكەي خۆیدا (٥٣٨/١) بەشیکی بەو ناوه کردووه (دروسته بی) قسەکردن كەسێك لە کاری نەشیار بە دەست ناگادار بکەیتەوه).

لەوانەیه هەندێك جار بە پشتیکردن وازی هێنابێت:

ئەبو سەعیدی خودری ﷺ دەگێڕێتەوه: پیاویك لە نەجران هاتە خزمەت پيغمبەری خوا ﷺ، گوستیلەیهکی زێری لە دەست بوو.

پيغمبەری خوا ﷺ پشتی تیکرد و فرموی: "تو هاتویتە لام، لە کاتێکدا لە دەستتدا خەلوزی ناگرهیه" ^(٣).

زۆرجار لە کاتی رەتکردنەوهی شتیکیدا دەیفەرموو (ئەم خەلکە چیانە)، ناوی كەسی نەدەهینا: خاتوو عائیشە ﷺ دەگێڕێتەوه و دەفرموی: ئافەرەتێك بەناوی بەریرە هاتەلای دواي لیکرد یارمەتی بدات لە ئازادکردنی، پێی فرموو: گەر خەزبکەي من نرخەکەت دەدەمه کەسوکارەت وەلانەکە بۆ من دەبێت، کەس و کاریشی رەتیانکردەوه و گوتیان: گەر بتهوێت ئێمه رزگاری دەکەین، وەلانەکەي بۆ ئێمه دەبێت.

کاتێك پيغمبەری خوا ﷺ هات، بۆی باسکرد، پيغمبەریش ﷺ فرموی: "بیکرە و ئازادی بکە، چونکە وەلا بۆ ئەو کەسەیه کە ئازادی دەکات".

^(١) شەرحی نەوهوی لە سەحیحی موسلیم (٦٦/١٤).

^(٢) النسائي (٥١٩٠) وأحمد (١٧٢٩٥) گێراوەتیانەوه. ئەلبانی لە (التعليقات الحسن ٣٠٣) بە سەحیحی داناوه.

^(٣) النسائي گێراوەتیەوه (٥١٨٨). ئەلبانی لە (صحيح الترمذ والترهيب ٢/٢٢٦) بە سەحیحی داناوه.

پاشان پیغمبه‌ری خوا ﷺ هه‌لسا سه‌رمینه‌ر و فه‌رموی: "ئه‌م خه‌لکه چیا‌نه، مه‌ندیک مه‌رج داده‌نین که له کتییی په‌روه‌ردگارا داییه؟! هر که سیک مه‌رجیک دابنیت له کتییی په‌روه‌ردگارا نه‌بیت، هیچی بۆ نییه، با سه‌د مه‌رجیش دابنیت" ^(١).

ئه‌بو جه‌میدی ساعیدی ﷺ ده‌گیرته‌وه و ده‌فه‌رمویت: پیغمبه‌ری خوا ﷺ پیاویکی بۆ وه‌رگرتنی زه‌کاتی به‌نی سلیم ره‌وانه‌کرد که ناوی (ابن اللتبیة) بوو.

کاتیک هات فه‌رمانی کرد حیسابیان له‌گه‌ل بکریت و لییان وه‌ریگریت.

کابرا ده‌یگوت: ئه‌مه بۆ ئیوه، ئه‌مه‌ش دیارییه بۆ من.

پیغمبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموی: "گه‌ر راستگویت، بۆ له‌ مالی بابت یان داکت دانه‌نیشتی، تا ئه‌م دیارییه‌ت بۆ هاتبان".

پاشان وتاریکی بۆ فه‌رموین، دوا‌ی ستایشی په‌روه‌ردگار فه‌رموی:

"ئه‌و که‌سه‌ی ئیمه بۆ وه‌رگرتنی زه‌کات ده‌ینیرین چیه‌تی، کاتیک دیت‌وه ده‌لێت: ئه‌مه بۆ ئیوه‌یه، ئه‌مه‌ش دیارییه بۆ من، بۆ له‌ مالی بابی یان دایکی دانانیشیت، بزانی‌ت ئه‌م دیارییه‌ی بۆ دیت یان نا؟ سویند به‌و که‌سه‌ی گیانی موحه‌مه‌دی به‌ ده‌سته، هر که‌سیک له‌ ئیوه نادادی یان خیا‌نه‌تیک بکات، رۆژی دوا‌یی له‌ سه‌ر پشتی خۆی هه‌لیده‌گریت، جا نه‌گه‌ر وشتریکی بۆ بی‌ت ناله‌نالی بی‌ت، یان مانگایه‌کی بۆ بی‌ت بۆ‌ره‌ی بی‌ت، یان مه‌ریکی بۆ بی‌ت باره‌ی بی‌ت".

پاشان ده‌سته‌کانی به‌رزکرده‌وه تا سپایتی ژیر بالی ده‌رکه‌وت، فه‌رموی: "په‌روه‌ردگارا من گه‌یاند‌م، په‌روه‌ردگارا من گه‌یاند‌م"، بۆ سۆ جار ^(٢).

عائیشه ﷺ ده‌فه‌رمویت: پیغمبه‌ر ﷺ هر جاریک هه‌والی که‌سیکی پیگه‌یشبا، نه‌یده‌فه‌رموو: ئه‌م که‌سه‌ چیه‌تی، به‌لکو ده‌یفه‌رموو: "ئه‌م خه‌لکانه چیا‌نه ئاوا و ئاوا ده‌لێن" ^(٣).

ابن القیم ده‌فه‌رمویت: (هه‌رگیز پیغمبه‌ر ﷺ رووبه‌رووی که‌سیک نه‌ده‌بۆوه که‌ پیتی ناخۆش بووا‌یه، به‌لکو ده‌یفه‌رموو: ئه‌مه خه‌لکه چیا‌نه وا ده‌لێن وا ده‌که‌ن؟) ^(٤).

^(١) بوخاری (٤٥٦) و موسلیم (١٥٠٤) گێراوه‌تیانه‌وه.

^(٢) بوخاری (٢٥٩٧) و موسلیم (١٨٣٢) گێراوه‌تیانه‌وه.

^(٣) ئه‌بو داود گێراوه‌تیانه‌وه (٤٧٨٨). ئه‌لبانی به‌ سه‌حیحی داناوه.

^(٤) زاد المهاجر إلى ربه (ص ٦٧).

لەوانەيه بهرامبەر هەنديکيان تۆرە بووايه و لە قسەکردن توند بوایە لەگەڵيان :

عومرانی کوپی حصین ﷺ دەگێڕێتەو و دەفرمۆت: پیاویکی ئەنساری لە کاتی مەرینی وەسیەتی کرد، ٦ بەندەي هەبوو، هەمووی نازادکرد، جگە لەم بەندەنەش هیچ مائە بیکەي نەبوو.

کاتێک ئەم هەوالە گەیشته پيغمبەر ﷺ، تۆرە بوو، قسەي توندی لەبارەو هەرموو. پاشان هەرمووی: "بەراستی ویستم نوێژی لەسەر نەکەم".^(١)

پاشان بانگی بەندەکانی کرد، کردینه سێ بەش، تیروپشکی لە نێواندا کردن، دووانی نازادکردن، چواریشی هێشتەو.^(٢)

سزای هەنديک ئە گۆهناهبارانێ دەدا، کە لەکاتی مەریانی نوێژی لەسەر نەدەکردن، ئەمەش وەک پەندو نامۆزگاری بۆکەسانی تر:

جابری کوپی سەمرە ﷺ دەگێڕێتەو کە پیاویک نەخۆش کەوت، کەسواکاری هاواریان کرد کە مرد، دراوسێکەي هاته خزمەت پيغمبەری خوا ﷺ، پێی گوت: ئەو پیاو هەرمووی: "چۆن زانیت؟".

گوتی: کەس و کاری هاواریان کرد.

پيغمبەری خوا ﷺ هەرمووی: "ئەو نەمردووە".

دەلێت: گەراپەو سەری و هاواریان بەسەریدا کرد.

دووبارە هاتهو لای پيغمبەر ﷺ و پێی گوت: ئەو مرد.

پيغمبەری خوا ﷺ هەرمووی: "ئەو نەمردووە".

دیسان گەراپەو، هاواریان بەسەریدا کرد.

خیزانی پیاو هە (٣)، گوتی: بڕۆ لای پيغمبەری خوا ﷺ و پێی رابگەینە.

پیاو هە گوتی: نەفرەتي خۆي لێ بێت.

پاشان پیاو هە رویشته بینی بە ئاسنێکی تیز سەری خۆي بڕیووە.

پاشان چوو بۆ لای پيغمبەر ﷺ پێی راگەياندا کەوا مردووە.

هەرمووی: "چۆن زانیت؟".

(١) ئەمە پەيوەندیدارە تەنیا بە پيغمبەری خوا ﷺ، کە ویستوویەتي نوێژی لەسەر نەکات. وەک سەرزەنشکر دێت و نامۆزگاریە بۆ کەسانێتر کە هەمان کار دەکەن، بەلام سەبارەت بە نوێژەکە، ئەوا هەر دەبا هاوێلان بیکەن، شەرحی نوێهوی لە سەحیحی موسلیم (١٤٠/١١).

(٢) موسلیم (١٦٦٨) و النسائي (١٩٥٨) گێراوەتیانەو. دەستەواژەي (بەراستی ویستم نوێژی لەسەر نەکەم) تەنیا لەلای النسائي هەیه. ئەلبانی لە (تحقیق المشكاة ٢٣٩٠) بە سەحیحی داناهه. (٣) خیزانی پیاو هە نەخۆشەکە.

گوئی: بێنم که به پارچه ئاسنیکێ تیز سەری خۆی بڕی.
فەرمووی: "بەچاوی خۆت بێنیت؟".

گوئی: بەلێ.

فەرمووی: "دەوی که واتە من نوێژی لە سەر ناکەم" ^(١).

ئەبو عیسی ترمزی دەفەرمویت: (زانایان لەم بارەیهوه رای جیاوازیان هەیە، هەندیکیان دەڵێن: نوێژ لە سەر هەر کەسێک دەکرێت که ئەهلی قبیله بێت و خۆی کوشتبێت. ئەمە رای پوری و ئیسحاقە.

بەلام ئەحمەد دەفەرمویت: پێشەوا نوێژ لە سەر کەسی خۆکوژ ناکات، بەلکو کەسێکی تر نوێژی لە سەر دەکات ^(٢).

بیهقی دەفەرمویت: (لە ئیسحاقی کوپی ئیبراهیمی الحنفلی بۆمان گێردراوەتەوه، که پێغەمبەری خوا ﷺ بۆیە ئەم قسەیهی فەرمووه که نوێژی لە سەر ناکات، بۆ ئەوهی خەلکی تر هۆشیار بکاتەوه هەمان تاوان ئەنجام نەدەن) ^(٣).

خگابی دەفەرمویت: (نوێژ نەکردن لە سەری، واتای سزادان دیت بۆ ئەو کەسە، هەروەها ئامۆژگاری و هۆشداریدانیکە بۆ خەلکانی تر) ^(٤).

شیخ الاسلام ئیبن تەیمیه دەفەرمویت: (هەر کەسێک بێ دینی خۆی ئاشکرا کردبێت، وەک تاوانباری گوناوه گەورەکان، ئەم جورە کەسانە پێویستە هەندیک لە موسلمانان نوێژیان لە سەر بکەن.

بەلام گەر کەسێک نەبویست نوێژیان لە سەر بکات، لەبەر ئەم کارەهی کردوویانە، وەک چۆن پێغەمبەر ﷺ نوێژی لە سەر خۆکوژ و خیانهتکار و قەرزدارێ بێ وەعد نەکردووه، هەروەها وەک چۆن سەلەف نوێژیان لە سەر ئەهلی بیدعە نەکردووه، وەک دەستگرتنیک بەم سوننەتە، ئەمە کاریکی باشە ^(٥).

زەیدیی کوپی خالیدی الجهنی ﷺ دەگێڕێتەوه که پیاویک لە هاوێلانی پێغەمبەری خوا ﷺ له رۆژی خەبەر وەفاتی کرد، بۆ پێغەمبەری خویان ﷺ باس کرد.

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: "ئێوه نوێژ لە سەر هاوڕێکەتان بکەن".

^(١) ئەبو داود (٣١٨٥)، موسلیم (٩٧٨) و ترمذی (١٠٦٨) گێڕاوەتیانەوه، ئەلبانی له (أحكام الجنائز - ٨٤٤) به سهحیحی داناهه.

^(٢) سنن الترمذی (٣٧٢/٢)

^(٣) السنن الکبری (١٩/٤).

^(٤) عون المعبود (٣٢٨/٨).

^(٥) مجموع الفتاوی (٢٨٦/٢٤).

رهنگی دهم و چاوی خه لکه که به م قسه یه گورپا.
 فرموی: "هاوړیکه تان له ریگه ی په روه ردگاردا خیانه تی له غه نیمه ت کړیوه."
 که لوبه له که یمان پشکنی، میړوه کمان له میړوه کانی یه هود نوزیه وه که یو دهره می
 نه ده کړد^(۱).

نه بو قه تاده ښځه ده گيریته وه که هر کاتیک پیڻغه مېری خوا ښځه بو سر ترمیک بانگ
 بکرا بایه، پرسپاری له باره یه وه ده کړد.
 گهر ستایشی به چاکه کرا بایه، نویژی له سر ده کړد.
 گهر به خراپه باس کرا بایه، به که س و کاری ده گوت: (نیوه بو خوتان بیکه ن)، خوی
 نویژی له سر نه ده کړد^(۲).

ابن حبان ده فرموی: نویژ نه کړدی پیڻغه مېر ښځه له سر نه م جوړه که سانه ی باس مان
 کړد، به مه به ستی فیر کړدی نوممه ته که ی بووه، بو نه وه ی نه وانیش ه مان جوړه تاوان
 نه نجام نه دن، چونکه نویژ دروست نییه له سر که سیک بکړیت وه که نه و که س ی تاوانی
 کړد بیت، که پیڻغه مېری خوا ښځه نویژی له سر نه کړد وه^(۳).

^(۱) نه بو داود (۳۶۰۷) و النسائی (۴۶۴۷) و ثین ماجه (۱۹۵۹) گيراه تیان وه، الحاکم له سر مرجی هرنو
 شتخ به سه حیحی داناه (۲۵۸۲). الذهبی ره زامه ندی له سر دهر یووه. نه لبانی له (الرواء) به لاوازی داناه
 (۷۲۶).

^(۲) نه حمده گيراه تیه وه (۲۲۰۴۹). نه لبانی له (التعليقات الحسان - ۳۰۴۶) به سه حیحی داناه.

^(۳) صحیح ابن حبان (۶۴/۵).

مامه‌لی پیغه‌مبەر ﷺ له‌گه‌ل دوو ڕووه‌کان:

پیغه‌مبەر ﷺ مامه‌لی له‌گه‌ل هه‌موو چین و تووژێک کردووه، هه‌ر به‌که‌یان به‌ گوێره‌ی ئه‌و حاڵه‌ت و شتێوازه‌ی له‌گه‌ل‌یان ده‌گونجیت. ئه‌و تووژیه‌ی، که‌ پنیویسته‌ له‌سه‌ریان بوه‌ستین، بۆ ئه‌وه‌ی ببینین چۆن پیغه‌مبەر ﷺ مامه‌لی له‌گه‌ل کردوون، تووژێ (دوو ڕووه‌کان)ه، ئه‌وانه‌ی باوه‌ڕه‌ینان‌یان ئاشکرا کردووه و بێ باوه‌ریان شارده‌وته‌وه.

له‌ دیارترین سیفه‌ته‌کانیان:

بانگه‌شه‌ی باوه‌ڕه‌ینان به‌ درۆ:

په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ﴾ البقرة: ٨ واته: (له‌ناو خه‌لکیدا که‌سانێک هه‌ن که‌ ده‌لێن: ئیمان و باوه‌ڕمان به‌ خوا به‌ پۆژی قیامه‌ت هه‌تانه‌و (له‌ پاستیدا ئه‌وانه‌ درۆ ده‌که‌ن) ئه‌وانه‌ هه‌میشه‌ باوه‌ڕدار نین).

فرو فیل:

ده‌فه‌رمویت: ﴿يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يُخَادِعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ﴾ البقرة: ٩ واته: (ئه‌وانه‌ (به‌خه‌یالی خۆیان واده‌زانن) خوا و ئه‌و که‌سانه‌ ده‌خه‌له‌تێن که‌ باوه‌ڕدارێ راسته‌قینه‌ن! که‌چی جگه‌ له‌ خۆیان که‌سیان پێ ناخه‌له‌تیت، به‌لام هه‌ست ناکه‌ن و قام ناکه‌نه‌وه‌ و بیرناکه‌نه‌وه‌).

بلاوکردنه‌وه‌ی خراپه‌کاری له‌ زه‌ویدا:

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ﴾ البقرة: ١١ ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ﴾ البقرة: ٢٠٤ ﴿وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ﴾ البقرة: ٢٠٥ ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُ جَهَنَّمَ وَلَيْسَ الْمُهَادُ﴾ البقرة: ٢٠٦

ته‌مه‌به‌ئیکردن له‌ به‌نده‌یه‌تی کردندا:

په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَى يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ النساء: ١٤٢

واته: (به‌پاستی دوو ڕووه‌کان (وا ده‌زانن) فیل له‌ خوا ده‌که‌ن (له‌ کاتی‌کدا) ئه‌و زاته‌ فیله‌کانیان پوچ ده‌کاته‌وه، هه‌ر کاتی‌کیش (بۆ ریا و روپامایی) هه‌لده‌ستن بۆ نوێژ، زۆر

به‌له‌ش گرانیی و ته‌مه‌ل‌یی هه‌ل‌ده‌ستن، نه‌وانه ریا‌یی و روپامایی بو خه‌ل‌کی ده‌که‌ن، زۆر که‌م یادی خوا ده‌که‌ن).

گالته‌کردن به باوهرداران:

به‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَالُوا ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ﴾ البقرة: ١٤

واته: (کاتی‌ک (دوو پوهه‌کان) ده‌گه‌ن به‌وانه‌ی باوه‌ریان هه‌تاوه ده‌ل‌ئین: ئیمه ئیماندارین و باوه‌رپمان هه‌تاوه!!، که‌چی کاتی‌ک به‌ته‌نها ده‌مینه‌وه له‌لای شه‌یتانه‌گه‌وره و فیل‌بازه‌کانیان ده‌ل‌ئین: به‌پاستی ئیمه له‌گه‌ل ئیوه‌ین، بی‌گومان ئیمه ته‌نها گالته‌یان پیده‌که‌ین و پشیمان راده‌بویرین!!)

﴿الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ التوبة: ٧٩ واته: (ئه‌و بی‌باوه‌پانه‌ی که‌ پلار ده‌گرنه ئه‌و ئیماندارانه‌ی که‌ زیاده به‌خشن له‌خیر کردندا به‌ویستی خویان له‌ریگه‌ی خوادا و پلاریش له‌ئیماندارانی هه‌زار ده‌گرنه که‌ بی‌جگه له‌ره‌نجی شانی خویان هه‌چی تریان ده‌ست ناکه‌ویت، ئینجا هه‌ر گالته‌شیان پیده‌که‌ن، نه‌وانه خوا تو‌له‌یان لی‌ده‌سینیت و ریسوایان ده‌کات، به‌هوی ئه‌و گالته‌کردنه‌یانه‌وه و سزای به‌ئیش و نازاریش به‌شیانه)

دژایه‌تیکردنی باوه‌رداران رق لی‌بوونه‌وه‌یان و پیلان گیران دژیان:

خودا ده‌فه‌رمویت: ﴿قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ﴾ آل عمران: ١١٨
واته: (به‌ناشکرا رق وکینه له‌ده‌م و دو‌یاندایاره، ئه‌وه‌ی له‌سینه‌یاندایاره‌دو‌یانه‌ته‌وه زۆر گه‌وره‌تره له‌وه‌ی که‌ ده‌ریده‌خه‌ن).

﴿إِنْ تَمَسَّكُمْ حَسَنَةٌ سَوَّاهُمْ وَإِنْ تُصِيبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ تَصِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ﴾ آل عمران: ١٢٠
﴿الَّذِينَ يَرَبُّونَ بَنِيكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعَكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾ النساء: ١٤١
(ئه‌وانه‌ی که‌ خویان بو ئیوه مه‌لا‌سداهه‌ چاوه‌پوانی

به‌سه‌ره‌هاتان ده‌که‌ن، نه‌گه‌ر سه‌رکه‌وتنیکتان له‌لایه‌ن خواوه ده‌ست بکه‌ویت ده‌لّین: نه‌ی ئیمه له‌گه‌لتاندا نه‌بووین؟! خو نه‌گه‌ر کافره‌کان به‌شیکیان بییت له سه‌رکه‌وتن، دوپوه‌کان ده‌لّین: ئایا ئیمه له‌سه‌ر ئیوه‌مان نه‌ده‌کرده‌وه و، نه‌مانه‌یشت ئیمانداران زیانتان پیبگه‌یه‌نن، ئینجا خوا له‌روژی قیامه‌تدا دادوه‌ری ده‌کات له‌نیوانتاندا دلّیابن هه‌رگیز خوا نایه‌لّیت بی باوه‌پان به‌سه‌ر ئیمانداراندا ده‌ست رویشتوو بن و ریشه‌که‌نیاں بکه‌ن.)

لایه‌نگیری و پشتیوانی کافره‌کان:

په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۝١٣٨﴾ الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَيْبَنُغُوتٍ عِنْدَهُمْ الْغَزَةُ فَإِنَّ الْغَزَةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿النساء: ۱۳۸﴾
واته: (نه‌ی پیغمه‌ر ﷺ مژده به دوپوه‌کان بده که به‌پاستی سزایه‌کی به‌نیشیان بو ناماده کراوه) (نه‌و دوپوه‌وانه‌ی که بی باوه‌په‌کان ده‌که‌نه پشتیوان و یارویاوه‌ری خویان له‌جیاتى ئیمانداران، ئایا ده‌یانه‌ویت عیززه‌ت و ده‌سه‌لات و سه‌ربه‌رزیاں لای نه‌وان ده‌ست بکه‌ویت؟ (نه‌وانه به‌هه‌له‌دا چوون) چونکه به‌پاستی عیزه‌ت و بالاده‌ستی و سه‌ربه‌رزى هه‌ر هه‌مووی بو خوايه).

هه‌روه‌ها ده‌فه‌رمویت ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أَخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نَطِيعُكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ شَهِدٌ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ الحشر: (ئایا سه‌رنجت نه‌داوه له‌وانه‌ی که دوپوه‌بوون و به‌برا بیباوه‌په‌کانیاں له‌خواه‌ن کتیب ده‌لّین: نه‌گه‌ر ئیوه ده‌ریکری ئیمه‌ش له‌گه‌لتاندا ده‌رده‌چین، هه‌رگیز دژی ئیوه به‌قه‌سی که‌س ناکه‌ین، خو نه‌گه‌ر جه‌نگتان دژ بکریت ئیمه پشتیوانیتان لی ده‌که‌ین، به‌مه‌رجیک "خوا خوی شایه‌ته که نه‌وانه بیگومان درۆزنن)

رازیبوون به‌حوکم کردنی سته‌مکار و وازه‌ینان له‌شه‌ریعه‌ت:

په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿وَقُولُوا ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ تَوَلَّى فِرْقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ۝٤٧﴾ وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فِرْقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ ۝٤٨﴾ وَإِنْ يَكُنْ هُمْ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ۝٤٩﴾ أَفَى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَن يَحْفُوتَ أَنَّ يُحْيِيَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ وَرَسُولَهُ بَلْ أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿النور: ۴۷-۵۰﴾ واته‌ی نایه‌ته‌کان: (دوپوه‌کان) ته‌نها به‌زمان ده‌لّین: ئیمه‌ش باوه‌پمان هیئاوه به‌خواو به‌پیغمه‌ره‌و فه‌رمانبه‌رداریشین، که‌چی

له وەدوا دەستەيه كيان روو وەردەگيڤن و درۆ دەكەن، ئا ئەوانە ئيماندار نين (٤٧) ئەوانە كاتيك بانگ دەكرين بۆ لای بەرنامەى خوا و پيڤەمبەرەكەى تا فەرمانرەوا بىت لەنيوانياندا، خيرا دەستەيه كيان پشت هەلەكەن و ناپەزايى دەردەبپن (٤٨) خو ئەگەر شەرع حەقەكە بەوان بدات ئەو بەملەكەچى و فەرمانبەردارپيەو دین بۆ لای (٤٩) ئايا ئەوانە لە دڵەكانياندا نەخۆشى كوفرو خوانەناسى هەيه؟ ياخود گومانيان هەيه؟ ياخود دەترسن لەوەى كە خوا و پيڤەمبەرى ستەميان لى بكات؟! نەخیر وانپیه، ئا ئەوانە هەر خۆيان ستەمكارن (٥٠)

مه روه ها ده فەر مویت ﷻ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ يَرْغُمُوْنَ اَنْهَمُ ءَامِنُوْا بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَتَحَاكَمُوْا اِلَى الطَّاغُوْتِ وَقَدْ اُمِرُوْا اَنْ يَكْفُرُوْا بِهٖ وَيُرِيْدُ الشَّيْطٰنُ اَنْ يَضِلَّهُمْ ضَلٰلًا بَعِيْدًا ﴿٦٠﴾ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلَى مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُوْلِ رَاَيْتَ الْمُنٰفِقِيْنَ يَصُدُّوْنَ عَنْكَ صُدُوْدًا ﴿٦١﴾ فَكَيْفَ اِذَا اَصَابَتْهُمْ مُّصِيْبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْهِمْ ثُمَّ جَآءُوْكَ يَخْلِفُوْنَ بِاللّٰهِ اِنْ اَرَدْنَا اِلَّا اِحْسٰنًا وَتَوْفِيْقًا ﴿٦٢﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ يَعْلَمُ اللّٰهُ مَا فِيْ قُلُوْبِهِمْ فَاَعْرَضَ عَنْهُمْ وَعَظَّمَهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِيْ اَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيْعًا ﴿٦٣﴾ النساء: ٦٠-٦٣ (ثایا نه تپوانیوه ته ئه و (دو پووانه ی) لای ئه وه لی ده دهن گوايه به پاستی باوه پریان هیناوه به وه ی که بۆ تو ره وانه کراوه و به وه ش که پیش تو ره وانه کراوه (بۆ پیغه مبه ران)! که چی ده یانه ویت رووبکه نه زۆردارو جادو و گهرو خوانه ناسان تا دادوه پریان له نیواندا بکه ن و چاره سه ری کیشه کانیان بکه ن، له کاتی کدا به پاستی فه رمانیان پیدراوه که باوه پریان به (تاغوت) نه بیّت، شه ی تانیش ده یه ویت گومراییان بکات به گومراییه کی دوورو بیسنوور (٦٠) کاتیکیش پینان بوتری: وه رن بۆ لای ئه و (قورئانه ی) که خوا ناردوویه تییه خواره وه و بۆ لای پیغه مبه ره که ی که چی ده بینی دوو پووه کان پشت تیده که ن و روت لی وهرده گیڤن به ته واوی (٦١) ئاخۆ ئه وانه حالیان چۆن بیّت کاتیک به هۆی رهفتاری نادروستیانه وه به لایه ک دوو چاریان ده بیّت، که چی له وه ودوا هاوار بۆ تو ده هیتن و سویند به خوا ده خۆن: له و کاره ماندا مه به ستمان ته نها چاکه کاری و ریکخستن و ناشتی بوو (٦٢) ئا ئه وانه که سانیکن خوا ده زانیّت چی له دل و ده روونیاندا هه شاردراره، که واته رهفتاری ئه وانه پشتگوێ بخه ئامۆزگاریان بکه و قسه ی به پیزو به تو یکلّی وایان پی بلی که به قولایی ده روونیاندا بچیته خواره وه و بیانه ژنیّت. (٦٣).

خوبه‌گه‌وهرمانین به‌رامبه‌ر توبه‌کردن و داوا‌ی لیخوشبوون:

په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُم تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّارُوا وَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ﴾ المنافقون: ۵

واته: (کاتیک پێیان بوتريت وهرن پێغه‌مبه‌ری خوا، داوا‌ی لیخوشبوونتان بۆ ده‌کات، سه‌ر باده‌ده‌ن و لووت به‌رزی ده‌که‌ن، ده‌یان‌بینیت روو وهرده‌گێپن و به‌ره‌لستی ده‌که‌ن، له‌کاتیکدا نه‌وانه‌ خویان لا‌گه‌وره‌ ده‌بیت و خۆ به‌زلزانن).

حه‌زکردن به‌ بلا‌وبوونه‌وه‌ی به‌دروشتی له‌ نیوان باوه‌رداران:

په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ ءَامَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ النور: ۱۹

واته: (به‌پاستی نه‌وانه‌ی هه‌ز ده‌که‌ن زینا و تاوان له‌ناو نه‌وانه‌دا باوه‌رپیان هێناوه‌ بلا‌وبێته‌وه‌، سزای پێ ئیش و ئازار له‌م جیهان و له‌و جیهان بۆیان ئاماده‌یه‌ و خوا خۆی چاک ده‌زانیت و ئێوه‌ نایزانن).

دژایه‌تیکردنی نابوری باوه‌رداران:

په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَنْفَضُّوا وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ﴾ المنافقون: ۷

واته: (که‌سانیک له‌وان به‌ خه‌لکی ده‌لێن: مال و سامان مه‌به‌خشن به‌و که‌سانه‌ی که‌ له‌ ده‌وری پێغه‌مبه‌ری خوادان، تا بلا‌وه‌ی لێ بکه‌ن!! (ئه‌ی نازانن) هه‌رچی که‌نجینه‌کان هه‌یه‌ له‌ ئاسمانه‌کان و زه‌ویدا هه‌ر خوا خاوه‌نیانه‌، به‌لام دو‌پوه‌کان نه‌م راستیه‌ تیناگه‌ن و له‌ نه‌ینییه‌کان سه‌رده‌رناکه‌ن).

فه‌رمانکردن به‌ خراپه‌ و رێگری کردن له‌ چاکه‌:

په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُم مِّن بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ التوبة: ۷۷

دوو پووەکان ترسناکترین تویرن که هەرەشە لە ئۆمەت دەکەن، ئەمەش بە ھۆی تیکەلێان لەگەل مۆسڵمانان و زانینی خالە بەھیز و لاوازەکانیان. ھەرەکو ئیبن القیم لە بارەي دوو پووئی دەفەر مۆیت (دەردی بێ دەرمانی ناوھەوی مۆفە) ^(١).

ھەندیک کەس وادەزانیت کە ئەم جۆرە کەسانە لە سەردەمانی زوو ھەبوون و ئیستا نەماون، ئەم جۆرە بێرکەدەوێە ھەلەبە، بەلکو تا رۆژی دوايی لە ھەموو کاتیکدا دەمێنن، وەک شیخی ئیسلام ئیبن تەیمیە دەفەر مۆیت (دوو پووەکان تا ئیستاش ماون، تاوھەکو رۆژی دوايش دەمێنن) ^(٢).

مۆسڵمانەکان تا دواي کۆچکردن بەرەو مەدینە، نەیان دەزانی دوو پووئی چییە، پێشتر لە مەککە باو نەبوو، چونکە مۆسڵمانان لە مەککە دەسەلاتیان نەبوو، ئەو کات دەسەلات و ھیز ھەموو مۆشکریکەکان بوو، بۆیە ھێچ پێویستی نەدەکرد کە کەسی مۆشریک عەقیدەي خۆي بشاریتەو.

لە مەدینە دواي ئەو ھەوی مۆسڵمانەکان دەسەلاتیان زیاد بوو، دوو پووئی دەرکەوت، دوو پووەکان باو ھەینانیان بە ئیسلام ئاشکرا دەکرد و بێ باو ھەپیان دەشاردەو، ئەمەش وەک ترسنۆکی و فیلکردن، سەرکەدەیان عەبدوللای کۆری ئوبەي کۆری سەلول بوو، پێش کۆچکردنی پيغمبەر دەیویست سەکەدایەتي ھەردوو ھۆزی ئەوس و خەزەج بگرتە دەست، کاتیک ئەمەي لە دەستدا، بە دوو پووئی ھاتە ناو ئیسلام.

ئیبن سەلول بەردەوام بوو لە پیشاندانی ئیسلام و شارەدەوي پق و کینە و شیرک و فیل، چاوەری ھەلیکی دەکرد بۆ زیانگەیانن بە ئیسلام. تا ئەو کاتەي مرد لە دانانی پیلان دژی مۆسڵمانان ھەرگیز درێغی نەدەکرد.

سەرباری ھەموو ئەمانە، پيغمبەري خوا ﷺ نەرمونیان بوو لەگەلي، بە ئامانجی راکیشانی دلي بەرەو ئیسلام، بە سۆز و میھرەبانییەو مامەلەي لەگەل دەکرد.

دەرکەوتنی یەکەم ھەلویستی عەبدوللای کۆری ئوبەي کۆری سەلول بەرامبەر ئیسلام: ئوسامەي کۆری زەید ﷺ دەگیریتەو و دەفەر مۆیت: پيغمبەر خوا ﷺ سواری پشٹی گویدرێژیک بوو، کە گویدرێژەکە کورتانیکی لەسەر بوو، لەسەر کورتانەکەش پارەچە قوماشیکی قەدیفەي (فدکیە) ^(٣) ھەبوو. ئوسامەي لە دواي خۆي سوار کرد، سەردانی

^(١) مدارج السالکین (١/٣٥٤).

^(٢) مجموع الفتاوى (٧/٢١٢).

^(٣) وانا دروستکراوي گوندی (فدکیە) فتح الباری (١٠/١٢٢).

سەعدى كۆپى عوبادەى كۆپى حارسى خەزرجى دەکرد، ئەمەش پێش رووداوى جەنگى بەدر بوو.

بەلای مەجلىسێکدا تێپەرى كە موسلمان و موشرىك و يەهودى تێدا بوو، لەوانە عەبدوللای كۆپى ئوبەى، ئەمەش بەرلەوێ عەبدوللای ئىسلام بێت^(١). هەر لەو مەجلىسەدا عەبدوللای كۆپى رەواحى لێبوو.

كاتێك تەپوتۆزى گویدرێژەكە گەيشتە مەجلىسەكە، عەبدوللای كۆپى ئوبەى بە كراسەكەى لوتى خۆى گرت و گوتى: تەپوتۆزمان لەسەر مەكە.

پێغەمبەرى خوا ﷺ سەلامى لێکردن^(٢)، وەستا، پاشان بۆلای پەرەردگار بانگى كردن و قورئانى بەسەردا خوێندن.

عەبدوللای كۆپى ئوبەى گوتى: ئەى پیاو، شتىكى باشە گەر ئەوێ دەبێت راست بێت، ئازارمان مەدە لە مەجلىسەكانمان، بگەرێت شوێنى خۆت، بپرۆ بۆ ئەو كەسە بىخۆنەوێ كە تۆى بۆلای ئێمە ناردووە.

عەبدوللای كۆپى رەواحى گوتى: لەلامان بێنەرەو، بەپاستى ئەمەمان پێ خۆشە. موسلمان و موشرىك و يەهودىيەكان دەستیان كردە شەپە جنىو، تا خەرىك بوو بەگژىەكدا بچن.

لە گێڕانەوێكى تردا (كاتێك پێغەمبەر ﷺ چووێ لایان، عەبدوللای گوتى: بپرۆ لێمان دووربەكو، وەلاهی بۆنى گویدرێژەكە ئازارى دام).

پیاویك لە ئەنساپىيەكان گوتى: وەلاهی گویدرێژى پێغەمبەرى خوا ﷺ لە تۆ بۆن خۆشتەرە.

پیاویك لە عەبدوللای توپە بوو، قسەى پێگوت، هاوێلى هەردووکیان لەیەكتر توپە بوون، بەلقى دارخورماو بە دەست و بە نەعل لەیەكتریان دا. پێغەمبەرى خوا ﷺ بەردەوام ئارامى دەکردنەو^(٣).

پاشان سواری گویدرێژەكەى بۆو تا چووێ لای سەعدى كۆپى عوبادە، پێى فەرموو: "ئەى سەعد، ئایا گویت لى نەبوو ئەبو حەباب^(٤) چى گوت، مەبەست لێى (عەبدوللای كۆپى ئوبەى) یە، فەرمووی: ئاوا و ئاوا دەلێت".

(١) واتا پێش ئەوێ ئىسلامەتى ئاشكرا بكات.

(٢) لەم فەرمودەىدا دەردەكەوێت، دروستە سەلام لە كەسانێك بكێن كە موسلمان و كافرن. شەرحى ئەوێ

لە سەحیحى موسلىم (١٥٨/١٢).

(٣) بوخارى (٢٦٩٩) و موسلىم (١٧٩٩) گێراوەتیانەو. لە ئەنەسى كۆپى مالیک ﷺ.

سه عه گوتی: ئه ی پيغه مبهري خوا لتي ببوره و لتي خوش بيه، سویند به خوا، په روهردگار ئه وه ی پيغه خشیووی که پتي به خشیووی، به راستی خه لکی ئه م (بحیره)^(١) هه موویان رازین له سه ر ئه وه ی تو پادشایان بیت.

هه ر که به چاوی خوی ئه وه ی بیی که پیت به خشراوه، هه سودی پی بردووه، بویه ئه وه ی کرد، که کردوویه تی.

پيغه مبهري خوا ﷺ لتي خوش بوو، به رده وام پيغه مبهري ﷺ و هاوه لانی وه ک چۆن په روهردگار فه رماني ئارامگرتنی پیداون، له موشريکه کان و نه هلی کیتاب خوش ده بوون. وه ک په روهردگار ده فه رمویتی: ﴿لَتَجَلَّوْكَ فِيْ اَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعَنَّ مِنَ الَّذِيْنَ اَوْتُوْا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنْ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا اَذٰى كَثِيْرًا وَاِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْرِ الْاٰمُوْر﴾ آل عمران: ١٨٦

واتای ئایه ته که: سویند بیت بیگومان تاقی ده کړینه وه له مال و دارایی و خویشتاندا هه روه ها سویند بیت له خاوه نانی کتیبی پیش خۆتان و له موشريک و هاوه لگه رانه وه ئازاریکی زۆر ده بیسن (ئه وه نده بوختان و قسه ی نابه جیتان بۆ هه لده به ستن، وه ک ئازار به رگویتان بکه ویت وایه)، به لام نه گه ر خۆپاگر بن و پارێزکار بن و له خوا بترسن (له سنوور ده رنه چن)، به راستی ئه وه له ئۆسته له کاره په سه ند و کرده وه پایه داره کانه).

پيغه مبهري ﷺ به وه ی په روهردگار فه رماني پیکردووه، به رده وام لیبوورده بووه، تا ئه و کاته ی خوی گه وړه روخسه تی له باره وه داوین^(٢).

لیخۆشبوونی پيغه مبهري ﷺ له زۆریه ی موشريک و یه هودییه کان و لیبوورده یی له گه ل دووپووه کان له ژياننامه ی و فه رموده کانی زۆر روون و ئاشکرایه.

له م فه رموده یی باسکرا، نه رمونیانی پيغه مبهري ﷺ ده رده که ویت، هیه توپه نه بوو کاتیک له لایه ن سه رکرده ی دووپووه کان ئه م قسه یه ی پی گوترا (ته پوپۆزمان به سه ردا مه که) لوتی خۆی به کراسه که ی گرت، زۆر به ناشیرینی هه لسوکه وتی له گه ل پيغه مبهري ﷺ کرد کاتیک به م شیوازه بانگی کرد گوتی "ئه ی پیاو".

(١) پيغه مبهري خوا ﷺ ئه م نازناوه ی لیتاوه، ئینجا یان به و ناوه ناوبانگی هه بووه، یان بۆ به رژه وندی دلته رمکردنی.

(٢) به گوند یان به شارێک ده گوتریت، لێره دا مه به ست لتي مه دینه یه.

(٣) بوخاری (١٦٥٤) و موسلیم (١٧٩٨) گێراوه تیا نه وه. مه به ست له (تا په روهردگار روخسه تی له باره یه وه پیداون)، واتا شه پکردن له گه لیان.

پێغەمبەر ﷺ بە نەرمونیانی وەلامی ئەم قسە ناشیرنانهی دایەو و هیچ توپە نەبوو، بەلگۆ لێی خوش بوو.

نەووی دەفەرمویت: (ئەم فەرمودە بەلگە بەسەر ئەو نەرمونیانەی پێغەمبەر ﷺ هەبەتی، هەر وەها لە لیخۆشبوون و ئارامگرتن لەسەر ئازار لە پێناوی خۆی گەرە، لە پەرەدگار دەپارێت وە تا دڵنیان نەرم بکات) ^(١).

پێغەمبەر لەسەرەتای بانگەوازدا، لەلایەن پەرەدگار وە داوی لێکراوە کە لێبوردە و نەرمونیان بێت ﴿فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا﴾ البقرة: ١٠٩

واتە: (ئێوە لێیان ببورن و لێیان مەگرن و چاپۆشیان لێ بکەن، تا خواکاری خۆی ئەنجام دەدات و وویستی خۆی جێبەجێ دەکات).

﴿فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ﴾ الحجر: ٩٤ واتە: (هەر فەرمانێک پێدراوە (ئەو محەمەد ﷺ) ئەنجامی بدەو گۆی مەدە بە بوختان و رەفتاری موشریک و هاوێلگەران).

لەسەرەتا رێنمایی بەو شیوەیە بوو، کە بە چەك رۆبەرۆیان نەبنەو، تا ئەو کاتەی موسڵمانان بە هیژ دەبن و دەتوان بەرەنگاریان ببەو.

کاتێک موسڵمانان بە هیژبوون لەدوای جەنگی بەدر، کۆری سەلول و زۆریک لە موشریکەکان بە دوورپووی هاتنە ناو ئیسلام:

ئوسامە کۆری زەید ﷺ دەگێڕێتەو و دەفەرمویت: کاتێک پێغەمبەر ﷺ خوا ﷻ جەنگی بەدری کرد، خۆی گەرە بەهۆیەو زۆریک لە سەکرەدی کافر ^(٢) و قورەیشەکانی کوشت، پێغەمبەر ﷺ خوا ﷻ و هاوێلانی بە سەرکەوتویی و بە دەسکەوتەو گەرانیوە کە بەندکراوەکانی سەکرەدی کافر و قورەیشییەکانیان لەگەڵ بوون، کۆری سەلول و ئەو موشریکانە لەگەڵیان بوون گوتیان: بەراستی ئەمە کاریکە ئێتر دەرکەوت، بەیعت بەدەنە پێغەمبەر ﷺ لەسەر ئیسلام موسڵمان بن ^(٣).

ئەمەش لەبەر ترس و تۆقینیان بوو.

بەلگەش لەسەر ئەوێ کە دوورپووەکان لەگەڵ دەرکەوتنی هیژی موسڵمانان، خراپەکاری خۆیان دەشارنەو، لە کاتی بێهزیوونی موسڵمانانیش دوورپووی و خراپەکاری خۆیان ناشکرا دەکەن.

^(١) شەرحی نەووی لە سەحیحی موسلیم (١٢/١٥٩).

^(٢) ئەوان لە خانەدانەکان و گەرە و سەرۆکەکانیان بوون. النهاية (٣/٥٥٠).

^(٣) بوخاری گێراوەتیوە (٤٥٦٦).

سەربارى راگەياندىنى موسڵمان بوونيان، بەلام شەپانگیزی و دوژمنایەتیان بەرامبەر ئیسلام ھەر نەگۆردرا، بەردەوام چاوەڕوانى کارەساتیکیان دەکرد بەسەر موسڵمانان بێت، بۆ ئەوەى ئەم ھەلە بقۆزنەو و لەناویان ببەن.

شیخی ئیسلام ئیبن تەیمیە دەفەر مۆیت: موھاجیرەکان ھیچ کەسێکی دووڕوویان تێدا نەبوو، بەلکو دووڕوویی لەناوی ھەندیک لە ئەنسارییەکان دابوو کە ھاتنە ناو ئیسلام، ئەمەش لەبەر ئەوە بوو کە ئەنسارییەکان خەلکی مەدینە بوون، کاتیک خەلکە بەپێزەکانیان و خەلکانی تر موسڵمان بوون و ئیسلام بە عیززەت بوو، ئەوان ھیچیان بۆ نەمایەو دەبوا یە موسڵمان بوونی خۆیان بە دووڕوویی ئاشکرا بکەن.

بەلام خەلکی مەککە، سەرکردە و گەرەکانیان کافر بوون، کەس لەوان باوەڕی نەدەھێنا، تەنیا کەسێک نەبایە کە بە دل و روکەش باوەڕی ھێنابایە، چونکە کەسێک موسڵمان بووایە ئەشکەنجە دەدرا، لەبەر ئەوە دووڕووەکان موسڵمان دەبوون بۆ بەرژوێندی دنیایان، بەلام ئەوانەى مەککە لەسەر موسڵمان بوونیان لە دنیا ئازار دەدران^(١).

عەبدوللای کورێ ئوبەى کورێ سەئول و دووڕووەکانى تر، بە ھاوکاری یەھودییەکان خەریکی پیلانریژی بوون دژی موسڵمانان:

ئەمەیان لە کاتی چوونە پال یەھودییەکانى بەنى قەینوقاع ژۆر بە روونی بە دەر دەکەوت، ئو یەھودیانەى پەیمانیاان لەگەڵ پیتغمبەرى خوا ﷺ شکاند، بەوەى کەس نابێت دەست درێژی بکاتە سەر ئەوتەر.

عەبدوللای کورێ عەباس ؓ دەگێرێتەو، کە کاتیک پیتغمبەرى خوا ﷺ بەسەر قوریشدا لە جەنگى بەدر سەرکەوت، گەراییەو مەدینە، یەھودیەکانى لە بازاپى بەنى قەینوقاع کۆکردەو، فەرمووی: "ئەى کۆمەلەى یەھودیەکان، بەر لەوەى توشى ئەو بێن کە قورەیشەکان توشى بوون، موسڵمان بێن"^(٢).

گوتیان: ئەى موحەممەد، لەخۆت بايى مەبە، بەوەى چەند کەسێکت لە قورەیش کۆشتوو، کە کەسانى نەزان و بى ئەزموون بوون و شەپ نازانن، گەر تۆ شەپمان لەگەڵ بکەى، دەزانى ئێمە کێین، ھەر گیز توشى کەسێکی وەکو ئێمە نابیتەو.

(١) الفتاوى الكبرى (٤٥٠/٣).

(٢) لە گێڕاونەویکی تردا: (ئێو زانیوتانە کە من پیتغمبەرى نێردراوم، لە کتیبەکانى خۆتان دۆزیوتانەو، خواى گەرە پەیمانى بۆ داو. السيرة النبوية لابن اسحاق (٣١٣/١).

پەرورەدگار ئەم ئایەتە ی دابەزاند: ﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْتٌ لَّيْسَ لَهُمْ شُرَكَاءُ فِيهِمْ وَهُمْ يُنَادُونَ بِاللَّهِ إِذْ يَقُولُ لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَبِهِ يُتْلَىٰ سُورَةُ الْأَنْعَامِ﴾ آل عمران: ١٢

واتای ئایەتەکە: (ئەو موخەممەد ﷺ) بۆی بەوانە ی که بپوایان نەهێناو: سەرئەنجام تێکدەشکێن و ژێردەست دەخزێن (لە دنیادا، لە روژی دوايشدا) کۆ دەکێنەو و راپێچ دەکێن بۆ ناو دۆزە لا که ناخۆشترین جێگە یە.

ئێین هیشام لە کوپی عەون محەمەدی کوپی عەبدوللای ثقفی دەگێڕتەو، که ئافەرەتێک کالایەکی هینا و لە بازاری بەنی قەینوقاع فرۆشتی، لەلای دوکاندارێک دانیشت تا کارەکی جێبەجێ بکات، یەهودییەکان ویستیان نیقابی لەسەر رووی لابدەن و دەموچاوی دەربخەن، ئەویش رێگری لێکردن، دوکاندارەکی دامێنی کراسەکی لە پشتی ئافەرەتەکی گێدا، کاتێک هەلسا، شوینی شەرمی دەرکەوت، ئەوان پێی پێکەنین، ئافەرەتەکیش هاواری کرد.

پیاویک لە موسلمانان پەلاماری دوکاندارەکی داو کوشتی، دوکاندارەکی یەهودی بوو، یەهودییەکانیش پەلاماری موسلمانەکیاندا و کوشتیان. موسلمانان لەو رووداوە توپەبوون، شەڕ لە نێوان ئەوان و بەنی قەینوقاع روویدا^(١). ئەم کارەیان وایکرد، پێغەمبەری خوا ﷺ گەمارۆ بخاتە سەر قەلاکەیان و فشاریان بخاتە سەر، تا رازای بوون بە حوکمی.

ئێین و ئیسحاق دەلێت: عاصمی کوپی عومەری کوپی قەتادە بۆی گێڕامەو: (پێغەمبەری خوا ﷺ گەمارۆی دان، تا رازیبوون بە حکومکردنی، کاتێک خوا ی گەورە دەسەلاتی دایە پێغەمبەر، عەبدوللای کوپی ئوبە ی کوپی سەلول هاتە لای و گوتی: ئەو موخەممەد لەگەڵ پشتیوانانم باش بە، چونکە ئەوان هاوپیەمانی خەزجەییەکان بوون. پێغەمبەری خوا ﷺ وەلامی نەدایەو.

دیسان گوتی: ئەو موخەممەد لەگەڵ پشتیوانانم باش بە. پشتی تێکرد.

دەستی خستە سەر قەلغانی سەر سینگ ی پێغەمبەری خوا.

پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فرموو: "وازم لێ بێنە". پێغەمبەری خوا ﷺ توپە بوو تا دەم و چاوی لە توپەبیان رەش هەلگەرا. پاشان فرموی: "ئەمە چیت، وازم لێ بێنە".

^(١) السيرة النبوية لابن هشام (٤٨/٢).

گوته‌ی: نا به‌خوای وازت لێناهیتم، تا له‌گه‌ڵ پشتیوانانم باش نه‌بی، چوارسه‌د جه‌نگاوه‌ری بێ قه‌لغان، سێ سه‌دی به‌ قه‌لغانیش، منیان له‌ عه‌ره‌ب و له‌ عه‌جه‌م پاراستوه‌، ده‌ته‌وێت به‌ یه‌كجار هه‌موویان له‌ ناو ببه‌ی، سوێند به‌خوا من ده‌ترسم کاره‌سات رووبدا، دواتر کۆ من بپاریزێت.

پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ فرموی: "ئه‌وان با بۆ تۆ بن" ^(١).

عه‌بدوللای کوپی سه‌لول تا ئه‌و کاته له‌ ناو قه‌ومه‌که‌ی خاوه‌ن پێگه‌ بوو، پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ تکه‌که‌ی له‌باره‌ی بنی قه‌ینوقاع قه‌بول کرد، به‌وه‌ی یه‌هودیه‌کان شاری مه‌دینه جی به‌یلتین، مال و سامانیان له‌گه‌ڵ خۆیان ببه‌ن، ته‌نیا چه‌که‌کانیان نه‌بی.

کاتیک پیغمه‌به‌ر ﷺ بۆ جه‌نگی ئوحد ده‌رچوو، دووروه‌وه‌کان خۆیان له‌شه‌رکردن دزیه‌وه‌، سییه‌کی سوپاکه‌ گه‌رایه‌وه‌، له‌گه‌ڵ ئه‌مه‌شدا پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ که‌سی سزا نه‌دا:

زه‌یدی کوپی ثابت ﷺ ده‌لێت: کاتیک پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ بۆ جه‌نگی ئوحد ده‌رچوو، خه‌ڵکانیک، که‌ له‌گه‌ڵی ده‌رچووبون گه‌رانه‌وه‌، ئه‌وکات هاوه‌لانی پیغمه‌به‌ر ﷺ له‌باره‌ی ئه‌و خه‌ڵکانه‌ بوونه‌ دوو کۆمه‌ل: کۆمه‌لێکیان ده‌یانگوت: شه‌ریان له‌گه‌ڵ ده‌که‌ین، ئه‌وی تریان ده‌یانگوت: شه‌ریان له‌گه‌ڵ ناکه‌ین.

ئهم ئایه‌ته‌ دابه‌زی ﷻ فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ وَاللَّهُ أَرَكَّهُمْ بِمَا كَسَبُوا أَلَّا تَرِيدُونَ أَنْ تَهْتَدُوا مِّنْ أَضَلِّ أَلَلَةٍ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَنْ يَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﷻ النساء: ٨٨ ^(٢)

که‌ ده‌فه‌رموێت (خه‌ڵکانیک که‌ له‌گه‌ڵی ده‌رچوون گه‌رانه‌وه‌) مه‌به‌ست لێی عه‌بدوللای کوپی ئوبه‌ی و هاوه‌له‌کانیه‌تی. ئه‌مه‌ زۆر به‌ ناشکرا له‌ گێرانه‌وه‌ی موسای کوپی عوقبه‌ ده‌رده‌که‌وێت: له‌سه‌ره‌تا عه‌بدوللای کوپی ئوبه‌ی هه‌مان رای پیغمه‌به‌ری ﷺ هه‌بوو له‌باره‌ی مانه‌وه‌ له‌ مه‌دینه و ده‌رنه‌چوون. به‌لام کاتیک خه‌ڵکانیک تر ناهازی ده‌رچوونیان بۆ کرد، پیغمه‌به‌ر ﷺ قسه‌ی ئه‌وانی وه‌رگرت و ده‌رچوو، ئه‌وکات عه‌بدوللای کوپی ئوبه‌ی و هاوه‌له‌کانی گوتیان: موحه‌مه‌د ملکه‌چی وان بوو، سه‌رپێچی منی کرد، ئێمه‌ له‌به‌رچی خۆمان بکوژین؟ به‌سییه‌کی سوپاکه‌ گه‌رایه‌وه‌.

ئێین ئیسحاق له‌ گێرانه‌وه‌که‌یدا ده‌لێت: عه‌بدوللای کوپی عه‌مپی کوپی حه‌رام، باوکی جابر، که‌ ئه‌ویش خه‌زه‌جی بوو، له‌گه‌ڵ عه‌بدوللای کوپی سه‌لول گه‌رایه‌وه‌، پێی گوتن:

^(١) السيرة النبوية لابن هشام (٤٨/٢). إسناده حسن، لكنه مرسل.

^(٢) بوخاری (٤٠٥٠) و موسليم (٢٧٧٦) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

بگەڕێنەو، گۆییان پێنەدا، گوتی: ئەو دورژمنانی خوا، خوای گەرە دورژتان بختەو، خوای گەرە پێغەمبەرەکی خۆی لە ئێوە بێ نیاز دەکات.^(١)

واتای ئایەتەکە: ئەو کۆمەڵەی باوەرداران، ئێوە چیتانە لە بارەیی دوو پووکان بوونەتە دوو گروپ: گروپێک بەرگریان لێدەکەن، گروپێکەکی دیکەیان لێ جیا دەبنەو و دژیایەتییان دەکەن، خوای گەرە رێگری لەو گروپێک کرد کە بەرگریان لێ دەکەن. داوای لە باوەرداران کرد لە سەر یەک پەڕەو بن لە دوورکەوتنەو و بەریبەون لێیان.

﴿وَاللّٰهُ اَرْكَسُهُمْ﴾ واتا: لە کوفری و بێ باوەری خۆیان رویمان دەچوینیت، بەهۆی ئەوەی بە کردارە خراپەکانیان بە دەستیان هێناو.^(٢)

راسته دوو پووکان، بەهۆی کاریگەریان لە سەر کەسانی لاواز و کشاندنەوێ سێتیکە سوپاکە، ئەو سوپایەیی بۆ بەرەنگار بوونەوێ موشریکەکان دەرچوو بوو، موسڵمانەکانیان لە ناخۆشترین بارودۆخدا جێهێشت، بۆ ئەفسە خۆیان بەلگەیان بەبێ بایەختە هۆکار دەهێناو، ئەوان واپیشانیان دەدا کە شەر پوونادات، سەرباری ئەوەی دەیانزانی شەرپەکە هیچ بوارێکی تێدا نەماو کە روودەدات.

ئەوێ بوو هۆی ئەوەی ئەچنە پال کەتیبەیی موسڵمانان، بێ باوەری و دوو پووییان بوو، وەك چۆن پەرەردگار بۆمان روون دەکاتەو ﷺ وَلَيَعْلَمَنَّ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا فَنَتَلَوُا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَا تَبَعَنَّاكُمْ هُمْ لِلْكَفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾

واتای ئایەتەکە: (دوو پوویی و نالەباریی دوو پووکانیش دەر بخت، کاتێک پێیان و ترا: وەرن بجهنگن لە پێناوی خوا، یان (هیچ نەبێت) بەرگری لە خۆتان و مال و مندالتان بکەن، وتیان: ئەگەر بمانزانیایە شەرپە جهنگ بەرپا دەبێت ئەوێ شوپێتان دەکەوتین و دەجهنگاین، ئەوانە ئەو رۆژە لە کوفەرەوێ نزیکترین تا لە ئیمان، بە دەمیان شتێک دەلێن کە لە دل و دەروونیاندا نییە، خوایش زانیایە بەوێ کە دەیشارنەو...)

سەرباری ئەو کارەیی کردیان، پێغەمبەر ﷺ لە سەر ئەو تاوانە گەرەیه سزای نەدان، تاوانێک کە بوو هۆی بێهێزی موسڵمانان.

(١) السيرة النبوية لان هشام (٦٤/٢)، فتح الباري (٣٥٦/٧).

(٢) تفسير الخازن (٤٠٧/١) تحفة الأحوذی (٣٠٤/٨).

له پیناو بهر ژوه وندی نیسلام، پښه مېری خوا ښځه شری له گهل نه کردوون:

پښه مېر ښځه بډ به ده سته پتانی بهر ژوه وندی بانگوازی، هیچ که سیکي له دوپووه کان نه کوش، له وانه ی تیکه لی کومه لگه ده بوون، له بهر ژوه وندی به کان: داخستنی ریگاکانی دوور که وتنه وه له بانگوازی نیسلام.

فه موده ی جابری کور ی عېدوللا ښځه به لگه به له سر نه مه: که ده لیت: نیمه له جهنگیک بوون^(۱)، پیاویک له موهاجیره کان به ده ست شه قیکي له پشته وه ی پیاویکی نه نسار په کیدا. نه نسار په که گوتی: نه نسار په کان هاوړه...!! موهاجیره که ش گوتی: موهاجیره کان هاوړه...!!^(۲).

پښه مېری خوا ښځه گوئی له مه بوو، فه رموی: "نم بانگوازی به فامیه چه؟". گوتیان: نه ی پښه مېری خوا، پیاویکی موهاجیری له پیاویکی نه نسار پیدا. فه رموی: "وازی لیکن، نه مه بډ که نه".

عېدوللا کور ی ثوبه ی گوئی له مه بوو: گوتی: وایانکرد!! به لام سویند به خوا نه گهر گراینه وه بډ مه دینه ده بیت نه وه ی که ده سه لاتدار و به ریز و پیاوماقووله، نه وه دهر بکات له شار که بی ریز و بی ده سه لاته^(۳). نم مه واله گه یشته پښه مېر ښځه.

عومر هلسا و گوتی: نه پښه مېر خوا لیم گهر ی که رده نی نم دوپووه بپه رنم. پښه مېر ښځه فه رموی: "لیک په ی، با خه ک نه لیت موحه مه د هاوړه لانی خوی ده کورتیت"^(۴). نیبن نیسحاق نه مه ی زیاد کردوه: فه رموی: نه خیر، به لام روخه ستیان بده ن بډون^(۵)، له ساتیکدا رویشتن که کاتی رویشتن نه بوو، نوسه یدی کور ی حضیر پرسپاری له باره ی

(۱) جهنگی (بنی المطلق) بوو.

(۲) سرباری نه وه ی نم ده سه واژه یه نیسلامیه (موهاجیری و نه نساری)، به لام به مه له به کار هاتوه، بډیه پښه مېر ره تیکر دونه وه.

(۳) له ریوایه تی عبدالرزاق له معمره وه، نه ویش له قه تاده وه (به مورسلی) ده لیت: هه موو دوپووه کان چوونه لای عېدوللا کور ی ثوبه ی پتانی گوت: تو پیشتر نومیت ده خواست و کارت پی ده کرا، نیستا وات لیها توه نه سوودت هیه نه زیان، نیجا گوتی: گهر بگه رینه وه مه دینه ده بیت که سی به ریز و به ده سه لات که سی بی ریز له شار ده ریکات. سه ندی نم فه رموده یه وه نیبن جه جره له (فتح ۸/۶۹) دا ده لیت: (مرسل = جید) ه،

له گترانه وه ی نیبن نیسحاق دا هاتوه: عېدوللا کور ی ثوبه ی گوتی: به راستی نم کاره یان کردوه؟ له شاری خومان به سه رماندا زال دهن؟ سویند به خوا نه و قوره یشیانه هاوشانی نیمه نه بوون به لام وه ده گورتیت: سه گه کت قه له و بکه ی ده تخوا. السیره النبویه لابن هشام (۴/۳۳۵۹).

(۴) بوخاری (۲۵۱۸) و موسلیم (۲۵۸۴) گترانه ستیانه وه.

ئەمەوێ لێکرد، ئەویش پێی راگەیاندا، ئوسەید گوتی: سویند بە خوا ئەو پێغەمبەری خوا تو بە عیزەتی ئەوان سەرشۆپن.

هەرەوێ ها فەرمووی: "بەلکو نەرمونیان دەبین لە گەڵی، بە باشی هاوێ لایەتی دەکەین تا ئەو نەوێ لە گەڵمانە" (٢).

لە گێڕانەوێ هەیکێ تردا هاتوو: کۆرەکە عەبدوللّا بە باوکی گوت: سویند بە خوا ناچینەوێ مەدینە تا دانی پێدانەنێی کە تو سەرشۆپی و پێغەمبەری خوا بەرێز و بە عیزەتە، ئەویش وای کرد (٣).

واتە: عەبدوللّا کۆری ئوبەیی دانی پێدانا کە خۆی سەرشۆپ و پێغەمبەری خوا ﷺ بە عیزەت و بەرێزە.

نەوێ هەوێ ﷺ لە بارەیی ئەم فەرمودەییە دەلێت: بەلگەیی نەرم نواندنی پێغەمبەری ﷺ تێدایە.

هەرەوێ ها وازەینان لە هەندێک کاروباری بژاردەو ئارامگرتن لە سەر هەندێک خراپە، ئەمەش لە ترسی ئەوێ نەوێک لە دەرەنجامیدا خراپەکاری گەرەتر رووبدات.

پێغەمبەر ﷺ دلی خەلکی پەیوەست دەکرد بە دین، ئارامی لە سەر رەقی و بی تەبیعیەتی ئەعرابی و دوو پووێکان دەگرت، ئەمەش لە پێناو بەهێزبوونی موسلمانان و بانگەوازی ئیسلام، بەم پێش ئیمان دەچووێ دلی ئەو جۆرە کەسانە و خەلکانی تریش ئارەزووی ئیسلامیان دەکرد، هەرەوێ ها پارهیی ژۆریشی پێ دەبەخشین.

لەبەر ئەم هۆیانە و ئاشکراکردنی ئیسلامەتیان بۆیە دوو پووێکانی نەدەکوشت، ئەو حوکمی بە رووێ ئاشکرایە کەوێ دەکرد، پەرەردگاریش کاروباری نەتییەکانیان لە ئەستۆ دەگرت، چونکە ئەوان بە هاوێلی پێغەمبەر ﷺ ئەژمار دەکران و جیهادیان لە گەڵ دەکرد، جا یان لەبەر هۆی رەگەزپەرستی یان بۆ دنیا یان بەهۆی چەند تاکیکی عەشیرەتەکانیان، کە لە گەڵی بوون (٤).

(١) حیکمەتی دیاری فەرمانی پێغەمبەر ﷺ بە رۆشتنیان لە کاتیکێ نا ئاساییدا، ئەمەیی: گەر ئەم هەوێ لە ناو سوپادا بڵاوبێتەوێ دەبێتە هۆی تیکچوونی بیروھۆشی سەربازان، سەریان بۆ قسە و دەمەقالی بی مانا- دەکێشێ، کە دەرەنجامەکەیی نەخوازەو، رۆشتنی سوپاکەش بەردەوام بوو بە شو و رۆژ، دواي خەوتنیان، خەوێکی قول وایکرد شوینەواری فیتنەکە نەمێنێت. غزوہ بنی المصطلق (١/١٩٠).

(٢) السیرة النبویة لابن هشام (٢/٢٩١).

(٣) ترمذی (١٥٨٢) گێڕاوەتیەو، ئەلبانی لە (صحیح ترمذی ٣٣١٥) بە سەحیحی داناو.

(٤) شەرحی نەوێ لە سەحیحی موسلیم (١٦/١٣٩).

شیخی ئیسلام ئیبن تهیمیه ده‌لّیت: سیّیه‌مین - واته له و به‌لگانه‌ی له‌سهر بنچینه‌ی (سد الذرائع - ریگه گرتن له هوکاره‌کان)، پښتغهمبر ﷺ له‌بر به‌رژوه‌ندی ده‌ستی هه‌لده‌گرت له کوشتنی دوو‌پووه‌کان، نه‌وه‌ک ئه‌م کاره بېتته ریگه‌خو‌شکه‌ریک بۆ قسه‌ی خه‌لکی بلّین موچه‌مه‌د ﷺ هاوه‌لانی خو‌ی ده‌کوژیت، چونکه ئه‌م قسه‌یه ئه‌وانه‌ی هاتوونه‌ته ناو ئیسلام له ئیسلامیان دوورده‌خاته‌وه یان ئه‌وانه‌ی هیشتا نه‌هاتوونه‌ته ناوی، ئه‌م دوورخستنه‌وه یه‌ش حه‌رامه ^(۱).

بنه‌مای هوکمه‌کردنی له‌گه‌ل دوو پووه‌کان: جیبه‌جیکردنی هوکمی ناشکرای ئیسلام له‌سه‌ریان، مادام موسلمانیه‌تی خو‌یان ناشکرا کردووه.

له هوکمه‌کانی دنیا به هه‌مان مامه‌لې موسلمانان، مامه‌لې له‌گه‌ل کردوون، هیچ جیاوازی له نیوان ئه‌وان و موسلمانان له هوکمه ناشکراکان نه‌کردووه.

شافعی ﷺ ده‌لّیت: هه‌ر که‌سێک دوا‌ی کوفر، ئیمان ناشکرا بکات، هه‌مان هوکمی موسلمانیه‌ی ده‌بیت له میرات و ماره‌کردن و هوکمه‌کانی تر ^(۲).

شیخی ئیسلام ئیبن تهیمیه ده‌لّیت: ئه‌و ئیمانه ناشکرایه‌ی واده‌کات هوکمی دنیا‌یان له‌سهر جیبه‌جی بېت، پتویستی به ئیمانی ناوه‌وه‌ی مړۆف ناکات، ئه‌و دوو‌پووه‌نه‌ی ده‌لّین باوه‌پمان به خوا و به رۆژی دوا‌یی هیناوه، که‌چی ئه‌وان بی باوه‌پن، له روه ناشکراکه‌وه ئه‌وان باوه‌پدارن و نو‌یژ له‌گه‌ل خه‌لک ده‌که‌ن، حه‌ج و غه‌زا ده‌که‌ن، له‌گه‌ل موسلمانان ژن له یه‌کتر ده‌خوانن و میراتیان له یه‌کتر وهرده‌گرن، به هه‌مان شیوه‌ی دوو پووه‌کانی سه‌رده‌می پښتغهمبر ﷺ.

پښتغهمبر ﷺ ئه‌و هوکمه‌ی بۆ دوو‌پووه‌کانی ده‌دا، بۆ کافره‌کان ئه‌وانه‌ی کوفریان ناشکرا کردووه، نه‌ده‌دا، ته‌نانه‌ت له ماره‌یی و میرات وهرگرتنیشدا.

کاتیک عه‌بدوللای کوپی ئوبه‌ی کوپی سه‌لول - که له دیارترینی دوو‌پووه‌کان بوو - مرد، عه‌بدوللای کوپی که له باوه‌پداره باشه‌کان بوو، میراتی له باوکی وهرگرت، هه‌موویان که ده‌مردن میراتگره باوه‌پداره‌کان میراتیان لی ده‌گرتن.

که‌رچی ئه‌مان دوو‌پوون و له رۆژی دوا‌یی له (درک الاسف) دان، به‌لام میراتیان ده‌گرت و میراتیان لی وهرده‌گیرا، له رووی ماف و ئه‌رکه‌وه به هه‌مان شیوه‌ی موسلمان بوون ^(۳).

^(۱) إقامة الدلیل علی إبطال التحلیل (۴/۷۱).

^(۲) الأم (۱۶۶/۶).

^(۳) مجموع الفتاوی (۷/۲۱۰). به کورتکراوه‌یی.

ئەو دووپوووانە مادام بەلگەیهکیان لەسەر نییه کە کوفر و دووپوویی ناوێهەیان ئاشکرا بکات، هەمان مامەڵەی موسڵمانیان لەگەڵ دەکرێت، بەلام گەر ئەو دووپوویی و کوفرەیان بە بەلگەیی بەردەست لی ئاشکرا بوو، ئەو کات مامەڵەی بێ باوەڕانیان لەگەڵ دەکرێت و حوکمی هەلگەڕانەهەیان لە دین لەسەر جێبەجێ دەکرێت.

بۆیه هەڵەیهکی گەورەیه لەوێ هەندێک کەس دەڵێن دەبێت ئازادی تەواو بدرێتە هەرچی دووپووی خراپەکار و شەیتانی سەرکەش هەیه، بە بیانوی ئەوێ پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی لە سزادانی دووپووکان هەلگرتوو!

دیاره لای ئەوان شاراوێه کە پێغەمبەری خوا ﷺ بۆیه ئەم کارە کردوو، چونکە لە سەر دەمی ئەودا دووپووکان دووپوویی خۆیان شاردۆتەو، ئەوێشی دەردەچو لە زمانەکانیان بەلگەیی روون و ئاشکرا نەبوو لەسەریان، ئەوا بە سوێندی درۆیین حاشایان لی دەکرد، وەک پەرۆردگار دەفرمویت ﴿اتَّخَذُوا اٰمَنَتَهُمْ جُنَّةً﴾ المنافقون: ٢ واتە ئەوانە سوێندی درۆیان کردوو بە قەڵانی خۆیان لە کوشتن. ﴿يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ﴾ التوبة: ٧٤ واتە: (دوو پووکان) سوێند بەخوا دەخۆن کە قسەیهکی نابەجێیان نەکردوو، کەچی سوێند بەخوا بەراستی ئەوانە درۆ دەکەن، بەلکو گوفتاری کوفر و بێباوەڕی هات بە دەمیاندا.

یان نەتوانراوێه حوکمیان بەسەردا جێبەجێ بکریت ئەویش لە ترسی هەڵاتنی خەڵک لە ئیسلام و هەلگەڕانەوێه خەڵکانی تر.

پێغەمبەر ﷺ بۆ پەيوەستکردنی دڵەکانیان بە دین، سوێندخواردن و عوزریان قبول دەکرد:

زەید ﷺ دەڵێت: لەگەڵ پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ سەفەریک دەرجوین، خەڵکە کە لەم سەفەردا توشی نەهامەتی و نەبوونی هاتن، گویم لە عەبدوللای کوپی ئوبەیی بوو دەیگوت: هیچ شتێک مەبەخشە ئەوانەیی لەگەڵ پێغەمبەر دان، بۆ ئەوێ لی هەلگەڕێنەو، گەر بگەرێنەوێه مەدینەش دەبێت ئەو کەسەیی خاوەن ریزە بێ ریزەکان لە شار دەربکات.

زەیدی کوپی ئەرقەم دەڵێت: ئەم قسەیه م لای مام ^(١) گێڕایەو، ئەویش لای پێغەمبەر ﷺ گێڕایەو، بانگی کردم و بۆم گێڕایەو.

^(١) مەبەست لە مامی سەعدی کوپی عوبادەیه نەوێه مامی راستەقینەیی، چونکە گەورەیی هۆزی خەزەج بوو.

پیغمبر ﷺ به دواى عه‌بدوللای کورپی ثوبه‌ی و هاورپیکانی نارد، سویندیان خوارد که نه‌م قسه‌یان نه‌گوتوه، پیغمبره‌ی خوا ﷺ منی به دروخسته‌وه نه‌وانیش به‌راستگو، توشی خه‌م و خفتیک بووم که هرگیز توشی نه‌بوو بووم له‌ ژیانم، له‌ ماله‌وه دانیشتم^(۱). مامم پیی گوتم: ته‌نیا نه‌وه‌ت ده‌ویست پیغمبره‌ی ﷺ به‌ دروزنت دابنیت و لیت تورپ بیت^(۲)؟

نه‌م قسه‌یه زود کاریگه‌ری له‌ ده‌روونم کرد، تا په‌روه‌دگار نه‌م ثایه‌ته‌ی دابه‌زاند: ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ﴾ المنافقون: ا تا ده‌گاته کوتایی سوپه‌ته‌که، نه‌م ثایه‌تانه‌شی تیدایه ﴿هُم الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَنْفَضُوا﴾ وَاللَّهُ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ ﴿۷﴾ يَقُولُونَ لِنَ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَ الْأَعْرَضُ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَاللَّهُ أَعَزُّ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ المنافقون: ۷-۸

واتای ثایه‌ته‌کانی ۷ و ۸: (نه‌وانه که‌سانیکن ده‌لین به‌ خه‌لکی: مال و سامان مه‌به‌خشن به‌و که‌سانه‌ی که له‌ ده‌وری پیغمبره‌ی خوادان، تا بلاوه‌ی لی بکه‌ن!! هرچی که‌نجینه‌کان هه‌یه له‌ ناسمانه‌کان و زه‌ویدا هر خوا خاوه‌نیانه، به‌لام دووپوه‌کان نه‌م راستییه‌ تیناگه‌ن و له‌ نه‌تیه‌کان سه‌رده‌رناکه‌ن (۷) نه‌و دووپوه‌وانه ده‌لین: سویند به‌خوا نه‌که‌ر که‌پاینه‌وه بق مه‌دینه ده‌بیت نه‌وه‌ی که ده‌سه‌لانداری به‌پرز و پیاوماقووله، نه‌وه ده‌ر بکات له‌ شار که بی ریزو بیده‌سه‌لته، نه‌و دووپوه‌وانه نازان که: عیززه‌ت و ده‌سه‌لات و پایه‌داری هر شایسته‌ی خواو پیغمبره‌که‌ی و ئیماندارانه).

زه‌ید ده‌لیت: دواتر پیغمبره‌ی خوا ﷺ به‌ دوایدا ناردم، نه‌م ثایه‌تانه‌ی به‌سه‌ردا خویندمه‌وه، فرمووی: "نه‌ی زه‌ید په‌روه‌دگار تری به‌ راستگو به‌دانا"^(۳).

^(۱) له‌ گیرانه‌وه‌یه‌کی تردا: پیغمبره‌ی خوا ﷺ پیی فرمووه: "به‌لکو له‌وانه‌یه‌ گویت به‌ه‌له‌ تیگه‌بشتیت، یان هاوشیوه‌ی نه‌و قسه‌یه‌ی بق دروست کردبیت"، مغازی الواقدی (۴۱۷/۲)، به‌لکو به‌ دروخسته‌وه‌ی گه‌رده‌ی هوزیک و به‌ راستگو دانانی منداکک له‌ و قوناغه‌دا لای زوبه‌ی خه‌لک قبول کراو نییه.

^(۲) له‌ گیرانه‌وه‌ی نه‌حمه‌دا (۱۸۷۹۹) هاتوه: چومه‌وه ماله‌وه‌و به‌ دلته‌نگی و خه‌موکیه‌وه خه‌وتم.

^(۳) له‌ گیرانه‌وه‌ی تردا هاتوه: کاتیک من له‌گه‌ل پیغمبره‌ی خوا ﷺ ده‌پویشتم، سه‌رم له‌به‌ر خه‌مباریه‌وه داخستبوو، هاته‌لام، گویتی جولاند و به‌ روومدا پیکه‌نی، هینده به‌و زه‌رده‌خه‌نه و پیکه‌نینه‌ی پیغمبره‌ی ﷺ دلخوش بووم، که‌ر له‌به‌رامبه‌ر فروشتنی نه‌م زه‌رده‌خه‌نه و پیکه‌نینه، زیندوویی هه‌تاهه‌تایی دونیا‌یان پیدابام نه‌مه‌فروشت. پاشان نه‌بویه‌که‌ر هاته‌لام و پیی گوتم: پیغمبره‌ی ﷺ چی پیی کوتی؟ گوتم: هیچی پیی نه‌گوتم ته‌نیا گویتی جولاند و به‌روومدا پیکه‌نی.

دەلێت: پاشان پېغەمبەر ﷺ بە داویدا ناردن بۆ ئەوهى داواى لیخۆشبوونیان بۆ بکات، بەلام ئەوان رەتیان کردەوه و پشتیان تێکرد ^(۱).

لە سوودەکانى ئەم فەرموودەیه:

• پشت تێکردن لە هەلەى سەرکردەى ھۆزەکان، وەرگرتنى بیانووەکانیان، بپرواھێتان بە سوێند خواردنیان، لە پێناو ھەلنەهاتنى دارودەستەکەى و پەيوەستکردنى دلەکانیان، گەرچى نیشانەکان ئاماژەى پێچەوانەوہى قسەکانیان بن.

• دروستە ھەرکەسێک گوی لە وتەىەكى مەترسیدار بوو بیگوازێتەوہ بۆ لایەنى پەيوەندیدار و لایەنى بەرپرس و ھەلى ئەمر، ئەم جوړە قسە گواستەوہى پێى ناگوتريت (نەمىمە)، چونکە لەوانەى پشت تێکردنى ببیتە ھۆى روودانى خراپەکارى گەرە. وەك زەیدى کوپى ئەرقەم قسەى دوو پروەکانى بۆ پېغەمبەر ﷺ گواستەوہ ^(۲).

پېغەمبەر ﷺ ھەموو رۆژانى ھەینی، بە مەبەستى سەرزنشتکردن و ئاگادارکردنەوہیان سوپەتى (المنافقون) دەخویندەوہ:

عەبدوللای کوپى عەباس ﷺ دەلێت: پېغەمبەر ﷺ لە نوێژى بەیانیانى رۆژانى ھەینی سوپەتى (سجدة) و (الانسان) دەخویندەوہ، لە نوێژى ھەینیشدا سوپەتى (الجمعة) و (المنافقون) دەخویندەوہ ^(۳).

ئیمامى نەوہوہى دەلێت: زانایان دەفەرمون: حیکمەت لە خویندن سوپەتى (الجمعة) لەوہدایە کە ئەو سوپەتە باس لە واجیبوونى نوێژى ھەینی و ھوکمەکانى تردەکات، ھەرۆھا ھاندانى تێدایە بۆ پشت بەستن بە پەروردگار و یادکردنەوہ.

سەبارەت بە سوپەتى (المنافقون) مەبەست لێى سەرزنشتکردنى ئەو کەسانەى کە ئامادەى نوێژى جومعە دەبوون، ھەرۆھا ھۆشداریدانیا بۆ تەوبەکردن، چونکە ئەوان لە ھیچ شتێکدا کۆنەدەبوونەوہ، ھێندەى لەو نوێژدا کۆدەبوونەوہ ^(۴).

^(۱) بوخارى (۴۹۰۰) و موسليم (۲۷۷۲) و ترمذي (۲۷۷۲) گێراوہتیا نەوہ.

^(۲) فتح الباری (۶/۶۴۶).

^(۳) موسليم گێراوہتیا نەوہ (۸۷۹).

^(۴) شەرحى نەوہوى لە سەحیحى موسليم (۶/۱۶۷).

سه‌رباری لی‌بوردن و نه‌رمینواندن پیغمبر ﷺ به‌رام‌به‌ر کو‌ری سه‌لول، به‌لام کاتیک نازاردانی گه‌یشه (نالوبه‌یت)، پیغمبر داوای له‌قه‌ومه‌که‌ی کرد ریگری لی‌بکه‌ن:

دوو‌پووه‌کان دوا‌ی نه‌وه‌ی له‌غه‌زای (بنی المطلق) له‌هه‌ولای یه‌که‌میان له‌پیلاندانان شکستیان هیتا، نه‌م جاره‌یان پرسى بوختانیان جولاند.

نه‌وه‌ی گونا‌می بوختانی له‌نه‌ستویه‌عه‌بدوللای کو‌ری نوبه‌ی کو‌ری سه‌لولی دوو‌پووه، که په‌روه‌دگار له‌باره‌یه‌وه‌فه‌رمو‌ی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ مَا أَكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ لقن: ۱۱

واتای نایه‌ته‌که: بئگومان نه‌وانه‌ی بوختانه‌که‌یان هه‌لبه‌ست ده‌سته‌یه‌ک بوون له‌خوتان (یاخود واخویان نیشان ده‌دا که له‌خوتانن) وامه‌زانن که نه‌و بوختانه شه‌پو‌خراپ بوو بۆتان، به‌لکو‌خیر بوو بۆتان (تا ئیمانداران له‌دوو‌پووه‌کان جیابیت‌ه‌وه، ئیماندارانی دلپاک وریا ببه‌ه‌وه)، بئگومان تاوانی هه‌رکه‌س له‌و بوختانچیان له‌گه‌ردنی خۆیدایه‌تی، نه‌و که‌سه‌ش سه‌رۆک و گه‌وره و هه‌لبه‌ستی بوختانه‌که‌یه، سزایه‌کی سه‌خت و گه‌وره بۆی ئاماده‌یه.

چونکه نه‌و پیاوه یه‌که‌م که‌س بوو قسه‌ی له‌سه‌ر بوختانه‌که‌کرد، فتیلی ئاگره‌که‌ی خوش کرد، هاوشیوه‌کانی له‌پیسى و دوو‌پوویی له‌ماله‌که‌ی کۆده‌کرده‌وه، هه‌واله‌که‌ی بلآوده‌کرده‌وه و له‌گه‌ل داروده‌سته‌که‌ی ده‌یانگوته‌وه.

دوا‌ی نه‌وه‌ی هه‌واله‌که‌له‌لایه‌ن نه‌وانه‌وه بلآوبویه‌وه، خه‌لکی له‌وان گو‌ییان لی‌بوو، کاریگه‌ری له‌باوه‌پداران کرد و هه‌لیخلیس‌کاندن، نه‌وانیش وه‌ک دوو‌پووه‌کان قسه‌یان له‌سه‌ری ده‌کرد، بێ نه‌وی بیرى لی‌بکه‌نه‌وه که کو‌ری سه‌لول له‌پشت رووداوه‌که‌یه‌وه.

کاتیک هه‌واله‌که‌پیغمبر ﷺ و هاوه‌لانی توشی بی‌زاری و دلته‌نگی کرد، پیغمبر ﷺ هه‌لسا وتاری بۆ هاوه‌لانی دا و فه‌رمو‌ی: "کى پشتیوانم ده‌کات و سه‌رم ده‌خات به‌رام‌به‌ر پیاویک نازاری که‌س و کاری منى داوه، سو‌یند به‌خوا جگه‌له‌باشه‌هیچی ترم له‌که‌سوکارم نه‌زانیه‌وه، باسی پیاویکیش ده‌که‌ن که جگه‌له‌باشه‌هیچی ترم لی‌نه‌زانیه‌وه، نه‌و پیاوه هه‌رگیز نه‌چۆته‌وه لای خیزانه‌کانم ته‌نیا له‌گه‌ل من نه‌بی‌ت".

سه‌عدى کو‌ری موعاز گو‌تی: نه‌ی پیغمبره‌ی خوا سو‌یند به‌خوا من پشتیوانیت ده‌که‌م، گه‌ر نه‌و پیاوه له‌(نه‌وس) بی‌ت له‌گه‌رده‌نی ده‌ده‌ین، گه‌ر له‌برایانمان بی‌ت له‌(خه‌زه‌ج) چی فه‌رمانمان پێ‌بکه‌ی نه‌نجامی ده‌ده‌ین.

خاتوو عائیشە گوتی: سەعدی کوڕی عوبادە کە گەورە (خەزەج) بوو، پیاویکی باش بوو، بەلام دەماری نەفامی توپەری کرد، هەلسا و بە سەعدی کوڕی موعازی گوت: سوێند بە خوا درۆت کرد، ناتوانی بیکوژی.. ئینجا ئوسەیدی کوڕی حەزیر کە ئامۆزای سەعدی کوڕی موعاز بوو بە سەعدی کوڕی عوبادی گوتی: بەلکو تۆ درۆت کرد، ئێمە بە دلنایایی دەیکوژین، تۆش دووپوویی و موحامەلە ی دووپووەکان دەکەیت.

هەردوولا گەرم بوون، خەریکبوو دەست بکەنە شەپکردن و پێغەمبەری خواش ﷺ هەر لە سەر مینبەر بوو، ئینجا دابەزی و هیووری کردنەو، ئەوانیش بۆ دەنگ بوون و پێغەمبەریش ﷺ بۆ دەنگ بوو.^(١)

لە سوودەکانی ئەم فەرموودەیە:

- دەرماگیری بۆ کەسی خراپ، دەرچوونە لە بازنە ی چاکەکاری و باشی.
- کوتایی هێنان بە ناکۆکی و هیوورکردنەو ی کاریگەرییەکانی فیتنە و داخستنی ئەو رێگایانە ی دەبنە هۆی کێشە ناهە.

- هەلبژاردنی کەمترین زیان، ئەویش بە نەهێشتنی زیانە گەورە کە و بەرگەگرتنی ئازار.
- دوورخستنەو ی ئەو کەسە ی دژایەتی پێغەمبەر ﷺ دەکات، تەنانت ئەگەر کەسێکی نزیکیش بێت.

- هەر کەسێک ئازاری پێغەمبەر ﷺ بدات بە زمان یان بە کردار دەکوژێت، چونکە سەعدی کوڕی موعاز ئەم بپارە ی داو پێغەمبەریش ﷺ رەتی نەکردەو.^(٢)

دووپووەکان بەردەوام لە هەولێ چاندنی دووبەرەکی دابوون لە نێوان کۆمەڵە ی مۆسڵمانان و تێگدانی نێوانیان، هەندێک جار ئەم کارەیان بە ساردکردنەو ی مۆسڵمانان لە جیهادکردن دەکرد، وەک جەنگی ئوحد، لەو کاتە ی سێیهکی سوپاکەیان گەراندهو، هەندێک جاریش بە وروژاندنی دەرماگیری نەفامی هۆزایەتی وەک ئەو ی لە جەنگی (بنی المصطلق) کردیان، یاخود بە ناشیرین کردنی ئەهلی باوەر و چاکە، وەک ئەم کارە ی بەرامبەر دایکی باوەرداران خاتوو عائیشە ی داوێن پاک ﷺ کرد.

لە هەموو ئەمانەدا پێغەمبەر ﷺ بە حیکمەت و دانایی مامەڵە ی لە گەڵ دەکردن، بە ئامانجی هیدایەت وەرگرتن یان و گەرانەو یان بۆ حەق، لە زۆریشیان خۆش دەبوو.

^(١) بوخاری (٢٦٦١) و موسلیم (٢٧٧٠) گێراوەتیەو.

^(٢) سەیری فتح الباری (٨/٤٨٠) بکە.

کاتیڤک پیتغه مبهەر سوپای ئاماده‌کرد بۆ غه‌زای ته‌بوك و شه‌ری رۆمه‌کان، زۆریڤک له‌ دوو پوه‌کان هاتن و داوایان کرد روخسه‌تی مانه‌وه‌یان پێ بدات:

ئهم رووداوه له مانگی ره‌جه‌ب له سالی هه‌وته‌می کۆچیدا بوو، گوزه‌رانی خه‌لك خراپ بوو، ولات له قات و قوپی دابوو، له و کاته‌دا به‌روبوم پێ ده‌گه‌یشت، خه‌لك له به‌ر پێگه‌یشتنی به‌روبومیان هه‌زیان له شوینی خۆیان بوو، پێیان ناخۆش بوو له‌م حااله‌ته‌دا ده‌ربچن.

پیتغه مبهەر ﷺ گه‌ر ویستبای بۆ غه‌زایه‌ک ده‌ربچیت، ئاماژه‌ی به‌کارده‌هێنا ^(١)، ته‌نیا بۆ غه‌زای ته‌بوك نه‌بیت ئه‌ویش له‌به‌ر دووری شوینه‌که و بارودۆخی سه‌ختی کاته‌که.

زۆریڤک له دوو پوه‌کان هاتنه لای پیتغه مبهەر ﷺ و داوایان کرد روخسه‌تیان پێ بدات که ده‌رنه‌چن بۆ ئهم غه‌زایه، بیانیوی پرپوچیان ده‌هێنایه‌وه، له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا پیتغه مبهەر ﷺ بیانیوه‌کانی قبول کردن و روخسه‌تی پێدان.

ئه‌وانه‌ی داوای روخسه‌تیان کرد، عه‌بدوللای کۆپی ئوبه‌ی کۆپی سه‌لول و جه‌دی کۆپی قه‌یس بوو.

کۆمه‌لێک له دوو پوه‌کان به‌یه‌کتریان ده‌گوت: به‌م گه‌رمایه‌ ده‌رنه‌چن... خوای گه‌وره‌ ریسوای کردن و سه‌ره‌ده‌نشستی پیتغه مبه‌ری کرد له‌سه‌ر روخسته‌ پێدانیان.

﴿فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ۝٨١﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿التوبة: ٨١-٨٢﴾

واتای هه‌ر یوو ئایه‌ته‌که: ((دوو پوه‌کان) ئه‌وانه‌یکه به‌جیه‌یلێران له‌ئاو مه‌دینه‌دا شادمان بوون به‌دانیه‌شتنیان و ئواکه‌وتنیان له پیتغه مبه‌ر و نه‌چوونیان بۆ غه‌زا، هه‌زیان نه‌کرد جیهاد و تیکۆشان به‌خۆیان و مالیان له پێناوی خوادا بکه‌ن و به‌ئیماندارانیان وت: له‌م گه‌رمایه‌دا ده‌رمه‌چن بۆ جیهاد، ئه‌ی محمه‌د ﷺ پێیان بلێ: ئاگرێ ئۆزه‌لا به‌تینتر و به‌هینتره‌ له‌گه‌رمیدا ئه‌گه‌ر تێ بکه‌ن و بیرو هۆشیان بخه‌نه‌کار (٨١) جا (وازیان لێ به‌ینه) باکه‌مێک پێیکه‌ن (له‌ نیادا) و ده‌بیت زۆر بگرین (له‌ قیامه‌تدا) له‌ پاداشتی ئه‌و کارو کرده‌وه‌یه‌ی ده‌یکه‌ن.

^(١) واته: بۆ نمونه گه‌ر ویستبای بۆ غه‌زا ده‌ربچیت به‌ره‌و رۆژه‌لات، پرسبایی له به‌ره‌ی رۆژئاوا ده‌کرد، خۆی بۆ سه‌فه‌ره‌که ئاماده ده‌کرد، که‌سیک دیتبای وای ده‌زانی به‌ره‌و رۆژئاوا ده‌چیت. فتح الباری (١٥٩/٦) به‌ کورتکراوه‌یی.

هه‌روه‌ها په‌روه‌رده‌گار له‌باره‌یانه‌وه ده‌فه‌رمویت: ﴿لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَا تَبْعُوكَ وَلَكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ التوبة: ۴۲

واته: گه‌ر ده‌رچوونیان بۆ به‌ده‌سته‌تیانی ده‌سکه‌وتیکی بونیایی و ده‌سکه‌وتیکی ئاسان بووایه یاخود ﴿وَسَفَرًا قَاصِدًا﴾ گه‌شتیکی نزیک بووایه، ﴿لَا تَبْعُوكَ﴾ شوینت ده‌که‌وتن به‌هوی ئاسانی گه‌شته‌که به‌لام ﴿وَلَكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ﴾ ڕیگه‌ی دوور و پرمه‌ینه‌ت بۆ نه‌وان زه‌حمه‌ته، گه‌شته‌که‌یان له‌سه‌ر قورس بووه، بۆیه ته‌مه‌لیان کرد به‌رامبه‌ری.

﴿وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ﴾ واته: سویند ده‌خۆن که بۆ دواکه‌وتنیان له‌شه‌پ بیانویان هه‌یه، ده‌لێن: نه‌گه‌ر بمان توانیایه له‌گه‌ل ئێوه ده‌رده‌چوین و شه‌پمان ده‌کرد. ﴿يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ﴾ واته: به‌درو و دانیشتیان خویان له‌ناو ده‌بن، ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ په‌روه‌ردگاریش ده‌زانیت نه‌مانه درۆزن.

پاشان په‌روه‌ردگار له‌سه‌ر نه‌و په‌له‌کردنه بۆ وهرگرتنی بیانوو‌ه‌کان، سه‌رزه‌نشتی پیغه‌مبه‌ری ﷺ کرد:

فه‌رموی: ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنَتْ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَّبِعَنَّ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَذِبِينَ﴾ التوبة: ۴۳

واته: په‌روه‌ردگار له‌سه‌ر نه‌م کاره‌ی کردت لیت خو‌ش بوو ﴿لِمَ أَذِنَتْ لَهُمْ﴾ بۆ مۆله‌ت پێدان دواکه‌ون ﴿حَتَّىٰ يَتَّبِعَنَّ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَذِبِينَ﴾ هه‌تا به‌چاکی بۆت ده‌ربه‌که‌ویت، کێ راستگۆیه له‌داواکردنی روخسته‌ی دواکه‌وتن، کێش درۆزن و دوورووه‌شایه‌نی نه‌و رووخسته‌ته‌نییه^(۱).

کاتیک داوای رووخسته‌تیان کرد، وازت لیه‌تیانابان، رووخسته‌تی مانه‌وه‌ت به‌که‌سیان نه‌دایا، تا بۆت روون ببیت‌وه کامه‌یان راستگۆیه له‌ملکه‌چبوونت کامه‌شیان درۆزنه، چونکه نه‌وان سووربوون له‌سه‌ر دواکه‌وتن له‌شه‌پ ته‌نانه‌ت گه‌ر تو رووخسته‌تیشته پێنه‌دایان^(۲).

(۱) تفسیر السعدی (۱/۳۳۸).

(۲) تفسیر ابن کثیر (۴/۱۳۹).

له‌و شه‌په‌دا، ژماره‌یه‌کی که‌م له‌ دوو‌رووه‌کان له‌گه‌ل پیغمه‌مبه‌ر ﷺ دمرچوون، ویستیان له‌ ریگه‌ی گه‌رانه‌وه‌ تیرۆری بکه‌ن، به‌لام په‌روه‌ردگار نه‌وی له‌ ده‌ستیان پاراست:

ژماره‌ی نه‌وانه‌ی بۆ شه‌په‌که‌ دهرچوون پازده‌ پیاو ده‌بوون، له‌ نیوان به‌کتری ریگه‌وتبوون گه‌ر شه‌و پیغمه‌مبه‌ر ﷺ به‌ ریگای شاخدا هات، له‌سه‌ر پشتی سواره‌که‌ هه‌لی بده‌نه‌ خواره‌وه‌.

نه‌بو طفیل ده‌لێت: کاتی‌ک پیغمه‌مبه‌ر ﷺ له‌ غه‌زای تبوک گه‌پایه‌وه‌، فه‌رمانی به‌ که‌سی‌ک کرد هاوار بکات و بلێت: پیغمه‌مبه‌ر خوا ﷺ ریگه‌ی عه‌قه‌به‌ی^(۱) ی گرتۆته‌ به‌ر، که‌س نه‌م ریگه‌یه‌ نه‌گرتیته‌ به‌ر.

کاتی‌ک پیغمه‌مبه‌ر ﷺ له‌سه‌ر پشتی و‌لاخه‌که‌ بوو، حوزه‌یفه‌ له‌ پێشه‌وه‌ و‌لاخه‌که‌ی لیّ ده‌خوپی، عه‌ماپیش له‌ دواوه‌ی و‌لاخه‌که‌ بوو، کۆمه‌لێکی ده‌مامکدار له‌ دواوه‌ هاتن، عه‌ماپیان نه‌دیت که‌ و‌لاخه‌که‌ی له‌ دواوه‌ لیّ ده‌خوپی، بۆیه‌ عه‌ماپ ده‌ستی کرد به‌ لێدانی ده‌مامکداره‌کان.

پیغمه‌مبه‌ر ﷺ به‌ حوزه‌یفه‌ی گوت: "بوه‌سته، بوه‌سه" تا پیغمه‌مبه‌ر ﷺ دابه‌زی.

کاتی‌ک پیغمه‌مبه‌ر ﷺ دابه‌زی، عه‌ماپیش گه‌پایه‌وه‌.

فه‌رمووی: "ئه‌ی عه‌ماپ، ئه‌و خه‌لکانه‌ت ناسین؟".

گوتی: و‌لاخه‌کانیم ناسین، به‌لام که‌سه‌کانی سه‌ر پشتیان ده‌مامکدار بوون.

فه‌رمووی: "ده‌تزان‌ی چیان ده‌ویست؟".

گوتی: خوا و پیغمه‌مبه‌ره‌که‌ی ده‌زانن.

فه‌رمووی: "ویستیان پیغمه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌سه‌ر پشتی و‌لاخه‌که‌ هه‌لبه‌نه‌ خواره‌وه‌".

پیغمه‌مبه‌ری خوا ﷺ بیانووی سیّ که‌سی له‌وان قبول کرد، که‌ گوتیان: سویند به‌ خوا گویمان له‌ که‌س نه‌بووه‌ هاواریکات که‌ به‌و ریگه‌یه‌دا مه‌چوون، نه‌شمانزانی ئه‌و کۆمه‌له‌ چیان ده‌ویست.

عه‌ماپ گوتی: شاهیدی ده‌ده‌م دوازه‌ که‌سه‌که‌ی تر دوژمنی خوا و پیغمه‌مبه‌ره‌که‌ینه‌ له‌ ژێانی دنیا و له‌ روژی زیندوو بوونه‌وه‌ش^(۲).

(۱) (عقبة) واته: ریگای شاخ و به‌رده‌لان.

(۲) نه‌حمه‌د له‌ موسنده‌که‌ی گێراوه‌تی‌وه‌ (۲۳۲۸۰)، قال الهیثمی فی (المجمع ۱/۱۹۵) "رجالہ رجال الصّحیح"، وقال الأرناؤوط "إسناده قوى على شرط مسلم"، وأصل هذه القصة فی صحیح مسلم (۲۷۷۹) مختصرة.

ئهم ئایه‌ته له‌بارهی ئهو چه‌ند که‌سه‌وه دابه‌زی ﴿وَهُمْ أَيْمَانًا لَّمْ يَنَالُوا﴾ التوبة: ۷۴ واته: خه‌ریکی (پیلان) و نه‌خشه‌یه‌ک بوون به‌لام بۆیان نه‌لواو پیتی نه‌گه‌یشتن. نه‌وه‌وی ده‌لێت: (ئهم عه‌قه‌به‌یه هه‌مان ئهو عه‌قه‌به‌یه ناسراوه نییه که له مینایه، ئهو شوینه‌ی نه‌نسارپیه‌کان ﷺ به‌یعتیان دایه پیغه‌مبه‌ر خوا، به‌لکو ئهم عه‌قه‌به‌یه که‌وتوته سه‌ر رێگای ته‌بوک دوورپوه‌کان رێکه‌وتن له‌سه‌ر زیان گه‌یاندن به پیغه‌مبه‌ر ﷺ به‌لام په‌روه‌ر دگار پاراستی) ^(۱). ابن‌الاثیر ده‌لێت: (هه‌ندی‌ک که‌س که زانیاریان نییه، وا گومان ده‌بن که گۆمه‌لی عه‌قه‌بی باسکراو له‌وه‌رمووده‌یه هاوه‌لانی عه‌قه‌به‌ن ئه‌وانه‌ی که له‌سه‌ره‌تای ئیسلام به‌یعتیان دایه پیغه‌مبه‌ر ﷺ، حاشا له‌وانه. به‌لکو ئهو گروپه‌ رێگریان له پیغه‌مبه‌ر ﷺ کرد کاتی‌ک له‌غه‌زای ته‌بوک گه‌پایه‌وه و به‌سه‌ر شاخه‌که که‌وت، که‌سی‌ک هاواری کرد "که‌س به‌سه‌ر شاخه‌که‌دا نه‌چیت، که‌س به‌سه‌ر شاخه‌که‌دا نه‌چیت"، کاتی‌ک پیغه‌مبه‌ر ﷺ چووه سه‌ر شاخه‌که، گروپه‌ ده‌مامکداره‌که چوونه سه‌ریان، ویستیان خراپه‌یه‌کی به‌سه‌ر بی‌نن، به‌لام په‌روه‌ر دگار توانای نه‌دان). ^(۲)

پیغه‌مبه‌ر ﷺ هه‌ره‌شه‌ی له‌و تاوان‌باره ده‌مامکدارانه کرد:

حوزه‌یفه ﷺ ده‌لێت، پیغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رموی: "له ئومه‌تی من" ^(۳)، دوا‌زده دوورپوو هه‌ن، ناچه به هه‌شت و بۆنیشی ناکه‌ن، تا ئهو کاته وشته نه‌چیت به‌کونی ده‌ری‌دا، هه‌شت له‌وانه (الدبيله) ده‌رحه‌قیان دیت، ناگرێکه له‌شانیا‌نه‌وه دروست ده‌بیت و له‌ سینگیان ده‌رده‌چیت ^(۴)."

(فی‌اصحابی) واته خۆیان خزان‌دۆته ناو هاوه‌لان له راستیشدا له‌وان نین، وه‌ک په‌روه‌ر دگار ده‌فه‌رمویت: ﴿وَمَنْ حَوْلَكُم مِّنَ الْأَعْرَابِ مُنْفِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُّوا عَلَىٰ الْإِنْفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَّرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ﴾ التوبة: ۱۱ (اثناعشر منافقا) ئهو دوا‌زده که‌سه بوون که به ده‌مامکداری هاتن بۆ زیان گه‌یاندن به پیغه‌مبه‌ر خوا ﷺ به‌لام خوای په‌روه‌ر دگار پاراستنی و ناوه‌کانیشی پیدان ^(۵).

^(۱) شهرحی نه‌وه‌وی له سه‌حیحی موسلیم (۱۲۶/۱۷).

^(۲) جامع‌الاصول من‌احادیث‌الرسول (۹۳۰۶/۱).

^(۳) له‌گێڕانه‌وه‌یه‌کی تردا: له‌هاوه‌لانی من.

^(۴) موسلیم گێڕاوه‌تیه‌وه (۲۷۷۹).

^(۵) فیض‌القدير (۴/۴۵۴).

(تکفیکهم) واتە: خراپەکەي خۆيان پالايان دەنیت.

(يظهر في اکتافهم) واتە: دومەلێکی گەرم لە شانيان دروست دەبیت، شوینەواری ئەو گەرمییە تونده لە سینگیان دەردەچیت، وەك بلیسەي ئاگر وایە ^(١).

واتە: پەرەدگار هەشت لەو دووپوانە بەم نەخۆشییە لە دنیا لەناو دەبات ^(٢).

پيغەمبەر ﷺ ناوی ئەو دوازدە دووپووی بە حوزەیفە دا، جگە لە حوزەیفە بە کەسیکی تری نەگوتوو: **ترى نه گوتوو:**

شیخی ئیسلام دەلالت: (پيغەمبەر ﷺ لە غەزای تەبوك وەك چۆن داوای لە خەلك كرد، داوی لەوانیش كرد خۆيان بۆ غەزایەكە ئامادە بكەن، هەندیکيان لەگەڵی دەرچوون و هەندیکي تریش بە جیمان.

بەشێك لەوانەي لەگەڵی دەرچوون، پیلانیان گێرا لە رێگادا بیکوژن، ویستیان پەتی پشیتینی و شترەكەي بکەن وە بۆ ئەوێ بکەوێتە ناو دۆڵەكە، وەحی بۆ هات، ئەویش ناوەكانی بە نەینێ بە حوزەیفە گوت، بۆیە وەك چۆن لە فەرمودەي سەحیحا هاتوو بە حوزەیفە دەگوتریت خاوەن نەینێ كە جگە لەو كەسي تر نایزانێ ^(٣).

عوووەي كۆپی زوبیر ﷺ دەلالت: پێیان گەیشت كە پيغەمبەر ﷺ كاتیك غەزای تەبوکی كرد، لەسەر پشستی و شترەكە دابەزی وەحی بۆ هات، و شترەكەش یخ بوو، و شترەكە هەلسا و جلەوێكەي لە داوی خۆي رادەكێشا، تا حوزەیفەي كۆپی یەمان و شترەكەي بیینی، جلەوێكەي گرت و لێی خوپی، تا پيغەمبەري خاوی ﷺ بیینی دانیشیبوو، پاشان و شترەكەي لەلای ئەو یخ كرد، خۆشی لەلای دانیش، تا ئەو كاتەي پيغەمبەر ﷺ هەلسا، ئەویش بۆلای هات.

فەرمووی: "ئەمە كێیە؟".

گوئی: حوزەیفەي كۆپی یەمان.

پيغەمبەر ﷺ فەرمووی: "من هەندیک نەینیت پی دەلێتم، تۆ لای كەس باسی نەكەي، من نەهیم كردوو نوێژ لەسەر فلان و فلان بكەم"، كۆمەلێك بوون لە دوو پووەكان. نەزانراوێ كە پيغەمبەري خوا ﷺ جگە لە حوزەیفە ئەم نەینییەي لای كەسي تر دركاندبیت.

^(١) مرقاة المفاتیح (٢٨١٦/٩).

^(٢) المفهم (٢٣٤/٧).

^(٣) مجموع الفتاوى (٢١١/٧).

کاتی‌کیش پیغمبر ﷺ وه‌فاتی کرد، عومهری کوپی خه‌تتاب ﷺ له‌سه‌رده‌می خه‌لافه‌تیدا، گهر که‌سیک مردبا، وا گومانی ده‌برد له‌و کۆمه‌له‌یه‌ن، بۆیه ده‌ستی حوزه‌یفه‌ی ده‌گرت بۆ نوێژ کردن له‌سه‌ری، گهر حوزه‌یفه له‌گه‌لی رۆشتبا نوێژی له‌سه‌ر ده‌کرد، گهر حوزه‌یفه ده‌ستی له‌ ده‌ستی راپچرکاندا و نه‌چووبا له‌گه‌لی، عومهریش ره‌تی ده‌کرده‌وه نوێژی له‌سه‌ر بکا، عومهر ﷺ فه‌رمانی ده‌دا که‌سیکی تر نوێژی له‌سه‌ر بکا ^(١).

هه‌ندیک که‌س وا گومان ده‌بات که‌ پیغمبر ﷺ ناوی سه‌رجه‌م دوو پوووه‌کانی به‌ حوزه‌یفه‌ گوتوه، ئه‌مه راست نییه، چونکه پیغمبر ﷺ خۆیشی سه‌رجه‌م دوو پوووه‌کانی نه‌ده‌ناسی، گهر هه‌ندیکیانی به‌ چاوه‌کانیا‌ن و هه‌ندیکیانی به‌ نیشانه‌کانیا‌ن ده‌ناسی. به‌لکو پیغمبر ﷺ ته‌نیا ناوی ئه‌و گروهی به‌ حوزیفه‌ داوه که‌ ویستیا‌ن بیکوژن.

په‌روه‌دگاریش ده‌فه‌رمویت: وَمِنْ حَوْلِكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنْفِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى الْإِنْفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴿١٠﴾ التوبة: ١٠

واته‌ی ئایه‌ته‌که‌: (له‌و ناوچه‌ی ده‌ووریه‌رتان هه‌ندی عه‌ره‌بی بیابان نشینی دوو پوووه‌ن و هه‌ندی له‌ دانیشتوانی شار (المدينة) راهاتوون له‌سه‌ر دوو پوووی و زینگن له‌و باره‌یه‌وه، تو (ئه‌ی پیغمبر) نایانناسیت، به‌لکو ئی‌مه ده‌یانناسین، له‌مه‌ودوا ئه‌وانه هه‌ر له‌ دنیا‌دا دوو جار ئازاریان ده‌ده‌ین، پاشان ده‌برینه‌وه به‌ره‌و سزاو ئازاریکی ژۆر سه‌خت و دژوا‌ن).

ئه‌مه به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ نه‌یناسیوون، گهرچی نیشانه‌کانی بۆ باس کراوه، وه‌ک په‌روه‌دگار ده‌فه‌رمویت: ﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ وَلَتَعَرَفْتَهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ﴾ محمد: ٣٠

واته‌ی ئایه‌ته‌که‌ (خۆ ئه‌گهر بمانویستایه ئه‌وانه‌مان پیشان ده‌دایت، ئه‌وکاته به‌رواته ده‌تناسینه‌وه، سویند به‌خوا له‌ شیوا‌ز و ناوه‌رۆکی قسه و گوفتاریاندا ده‌یانناسیته‌وه، خوا خۆیشی ئاگا و زانایه به‌ کاروکرده‌وه‌کانتان).

ئو ته‌نیا ده‌یناسین له‌ ریگه‌ی به‌رجه‌سته‌بوونی هه‌ندیک نیشانه و سیفه‌ت که‌ پێیه‌وه ناسراو بوون، به‌شیکی له‌وانه ده‌ناسی که‌ رۆژانه له‌گه‌لیان تیکه‌ل ده‌بوو.

^(١) بیهقی گێراوه‌تیه‌وه (السنن الکبری ١٧٢٩٧).

هه‌ندیك له‌و کارانه‌ی دوو‌پوه‌کان له‌م شه‌رده‌ا کردیان: گالته‌کردن بوو به باوه‌پداران:

پیغمبر ﷺ زۆر به توندی به‌رام‌به‌ر ئەم گالته‌کردنه وه‌ستایه‌وه:

عه‌بدوللای کورپی عومەر ﷺ ده‌لێت: پیاوێک له‌ غه‌زای ته‌بوک له‌ مه‌جلیسێکدا گوتی: هه‌رگیز که‌سم وه‌ک ئەو قورئان خوێنانه نه‌دیووه، ته‌نیا سکیان به‌ خواردن پیر ده‌که‌ن، خه‌ریکی درۆکردن، له‌ رووبه‌روو بوونه‌وه‌ی دوژمنیش ترسێنێک (١)،

پیاوێکیش له‌و مه‌جلیسه گوتی: درۆ ده‌که‌ی تۆ که‌سیکی دوو‌پووی، ده‌بیته ئەم هه‌واله به‌ پیغمبر ﷺ بگه‌یتیم.

ئەم هه‌واله‌ی گه‌یانده پیغمبر و قورئان دابه‌زی.

عه‌بدوللای ده‌لێت: من ئەم پیاوه‌م بیینی په‌تی سکی و شتری پیغمبره‌ری خوا ﷺ گرتبوو ده‌یگوت: ئەی پیغمبره‌ری خوا ئیتمه ته‌نیا ده‌مه‌ته‌قی و گه‌مه و گالته‌مان ده‌کرد (٢).

پیغمبره‌ری خواش ﷺ فەرمووی: "ئایا ئیوه به‌ خوا و ئایه‌ت و فەرمانه‌کانی و پیغمبره‌که‌ی گالته‌تان ده‌کرد؟" (٣).

په‌روه‌رگاریش له‌ قورئانی پیرۆزدا ده‌فه‌رمویت: ﴿وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعَفَ عَنْ طَآئِفَةٍ مِّنْكُمْ نُعَذِّبْ طَآئِفَةً أُخْرَىٰ إِنَّ نَعْفَ عَنْ طَآئِفَةٍ مِّنْكُمْ كَأَنَّهُمْ جُمُوعٌ شَاكِرُونَ﴾ التوبة: ٦٥-٦٦.

گالته‌کردن به‌ دینی خوای گه‌وره له‌ نیشانه‌ی دوو‌پوه‌کانن.

گالته‌کردن به‌ خوا و ئایه‌ت و پیغمبره‌که‌ی کوفرتی که‌ خاوه‌نه‌که‌ی له‌ دین ده‌رده‌چوینیت، چونکه ئەسل له‌ دیندا له‌سه‌ر بنه‌مای به‌ پیرۆزدانانی په‌روه‌رگار و به‌گه‌وره‌زانیی ئاین و پیغمبره‌که‌ی دامه‌زراوه، هه‌ر گالته‌کردنێک به‌م شتانه پیچه‌وانه و به‌تالکردنه‌وه‌ی ئەم (ئه‌سه‌له‌).

بۆیه دوا‌ی ئەم رووداوه‌ هاتنه‌ لای پیغمبر ﷺ و داوا‌ی لی‌بوردنیان له‌ قسه‌کانیان کرد، پیغمبره‌ری خواش ﷺ به‌ فەرما‌یشی په‌روه‌رگار قسه‌ی ده‌کرد: ﴿قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعَفَ عَنْ طَآئِفَةٍ مِّنْكُمْ نُعَذِّبْ طَآئِفَةً أُخْرَىٰ إِنَّ نَعْفَ عَنْ طَآئِفَةٍ مِّنْكُمْ كَأَنَّهُمْ جُمُوعٌ شَاكِرُونَ﴾ التوبة: ٦٦ : ٦٥ واته‌ی ئایه‌ته‌که‌: ئەی

(١) ئەم سیفه‌تانه له‌ بنه‌په‌رده‌ سیفه‌تی دوو‌پوه‌کانن، نه‌ک باوه‌پداران. (شرح ریاض الصالحین ١/٢) لابن عثیمین.

(٢) له‌ گێترانه‌وه‌یه‌کی تر دا ده‌لێت: ئەمه ته‌نیا قسه‌ی ریگایه، ماندوویی ریگه له‌ بیرخۆمان ده‌به‌ینه‌وه.

(٣) طبری له‌ ته‌فسیره‌که‌ی گێراوه‌تیوه (١٦٩١٢)، ئەحمه‌د شا‌کر ده‌لێت: سه‌نده‌که‌ی سه‌حیحه.

پێغەمبەر ﷺ پێیان بۆ: ئایا ئێوە بە خواو ئایەت و فەرمانەکانی و پێغەمبەرەکی گالته‌تان دەکرد؟! (٦٥) پاکانە مەکن، چونکە بەراستی ئێوە بێ باوەڕ بوون دواى ئەوەی لە پۆلەدا باوەڕتان هێناو ئەگەر لە دەستەیه‌کتان خۆش ببین (دواى تەوبەى راستە‌قینە) دەستەیه‌کتان هەر ئازار دەدەین (بەهۆی کاری نابەجێیەوه) چونکە بەراستی ئەوان تاوانبارو تاوانکار بوون.

لەوانەیه‌ که‌ سێک بۆت قسەى ئەم که‌سانە بریتی نییه‌ لە گالته‌کردنی راستە‌وخۆ به‌ ئایین، به‌ لکو تەنیا گالته‌کردنه‌ به‌ که‌سه‌کان.

دە‌ئێتین: ئەمە گالته‌کردن نییه‌ تەنیا به‌ که‌سه‌کان، لە‌بەر خودی که‌سه‌کان یان لە‌بەر هۆز و قەبیلە‌یان، به‌ لکو گالته‌کردنه‌ که‌ لە‌بەر دینیان بووه‌، ئەمە‌ش به‌ به‌‌لگەى قسە‌که‌یان که‌ گوتیان: (لە‌ نمونەى ئەو قورئان خوێنانه‌مان نە‌دیووه‌) سوپە‌تى (التوبة) ناو‌نراوه‌ به‌ ئابروویه‌ر، چونکە‌ ئابرووی دوو پووه‌کانی برد، نه‌ئێیه‌‌کانی ئاشکرا کردن، پیلان و ئامانج و قسە‌کان و رێگا‌کانیان بۆ روخاندنی کۆمه‌لگای موسڵمانان به‌ دیارخست.

سه‌عیدی کوپی جوبه‌یر ده‌‌ئیت: سه‌‌باره‌ت به‌ سوپە‌تى تەوبە‌ پرسیارم لە‌ ئێبن عە‌باس کرد:

فەرمووی: (سوپە‌تى تەوبە‌ ئابروویه‌ره‌، به‌‌رده‌وام بوو لە‌ دابه‌‌زاین به‌‌رامبه‌ریان، تا واگومانیان برد که‌ سێکیان نه‌ماوه‌ لە‌م سوپە‌ته‌ باسی نه‌کرایت).^(١)

ئەو سیاسە‌تانه‌ی بۆ روویه‌روبوونه‌وه‌ی دوو پووه‌کان ده‌‌یگرته‌به‌ر: روخاندنی شوینی کۆبوونه‌وه‌یان بووه‌:

په‌روه‌ردگار ده‌‌فەرمویت: ﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفْنَ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ لَا نَقَمُ فِيهِ أَبَدًا لِمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّخِذُوا لِلَّهِ حُبَّ الْمُطَهَّرِينَ ﴿التوبة: ١٠٧-١٠٨﴾

﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا﴾: واتە: زیانگه‌یان‌دن به‌ موسڵمان و به‌ خودی مزگه‌وته‌که‌ی لێی کۆده‌بنه‌وه‌.

﴿وَكَفْرًا﴾: مه‌به‌ستیان کوفره‌.

^(١) بوخاری گێراوه‌تیه‌وه‌ (٤٨٨٢).

﴿وَتَقَرَّبَ بَيْنَكَ الْمُؤْمِنِينَ﴾: واته: بۆ ئه‌وه‌ی نیوانی موسلمانان تیک بدهن و پارچه پارچه یان بکه‌ن.

﴿وَارْصَادًا﴾: واته: وه‌ك شوینی خوئامه‌ده‌کردن

﴿لَمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ﴾: واته: یارمه‌تیدان بۆ ئه‌وانه‌ی دژایه‌تی خوا و پیغمه‌ره‌که‌ی ده‌که‌ن، ئه‌وانه‌ی دژایه‌تیان له‌ پیشوترا ده‌رکه‌وتوو، له‌ نمونه‌ی ئه‌بو عامیری راهب، ئه‌و که‌سه‌ی چوه‌ لای موشریکه‌کان بۆ ئه‌وه‌ی له‌ دژی پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ یارمه‌تیان بدات، کاتیکیش ئه‌وه‌ی ده‌یویست لای ئه‌وان ده‌ستی نه‌که‌وت، چوه‌ لای قه‌یسه‌پی رۆم به‌ برپای خۆی سه‌ری ده‌خات، ئه‌م نه‌فره‌ت لی‌کراوه‌ له‌ رێگادا مرد، نه‌گه‌یشه‌ ئه‌و په‌یمانه‌ی که‌ له‌ گه‌ل دو‌پروه‌کان دایبوو.

﴿وَلِيَحْلِفُنْ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَى﴾: واته: سویندیش ده‌خۆن مه‌به‌ستیان له‌ بونیاندانی ئه‌م مزگه‌وته‌ جگه‌ له‌ یارمه‌تیدانی که‌سانی بی‌هیز و هه‌ژار نه‌بی‌ت هیچی تر نه‌بوو.

﴿وَاللَّهُ شَهِدٌ لَهُمْ لَكَذِبُونَ﴾: واته: شاهیدی خوی گه‌وره‌ له‌ سه‌ر درۆکرییان گه‌وره‌تره‌ له‌ سویند خورنریان.

﴿لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا﴾: واته: فه‌رمان به‌ پیغمه‌به‌ر ده‌کات، که‌ هه‌رگیز نو‌یژ له‌م مزگه‌وته‌ نه‌کا، که‌ بۆ زیانگه‌یاندن به‌ موسلمانان دروستکراوه‌، چونکه‌ په‌روه‌ردگارت زیاترت پی‌ ده‌دات و بۆ ئه‌و مزگه‌وته‌ ناچار نیت.

﴿لَمَسْجِدُ أُسُسٍ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ﴾: واته: ئه‌و مزگه‌وته‌ی له‌ سه‌ر بنه‌مانی د‌ل‌سو‌زی دینداری بۆ په‌روه‌ردگار و ئه‌نجامدانی په‌رسته‌شکانی بونیادنراوه‌، که‌ مزگه‌وتی قوبایه‌ له‌و مزگه‌وته‌دا ئیسلام ده‌رکه‌وت.

﴿أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ﴾: واته: ئه‌و مزگه‌وته‌ پ‌ی‌ر‌ۆ‌ز‌تره‌ و شایه‌ن‌تره‌ که‌ به‌ندایه‌تی په‌روه‌ردگاری تیدا ئه‌نجام بده‌نی، چونکه‌ مزگه‌وته‌که‌ و خه‌لکه‌که‌ی پ‌ی‌ر‌ۆ‌ز‌ترن، بۆیه‌ په‌روه‌ردگار ستایشی خه‌لکه‌که‌ی ده‌کات..

﴿فِيهِ رِجَالٌ مُحِبُّونَ أَنْ يُطَهَّرُوا﴾: واته: ئه‌و مزگه‌وته‌ پ‌یا‌وا‌ن‌یک‌ی ت‌ی‌دا‌یه‌ که‌ هه‌زده‌که‌ن له‌ گونا‌ه‌ و پی‌سی پاک ببنه‌وه‌.

﴿وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ﴾ واته: په‌روه‌دگار که‌سانی پاک‌ی خوش‌ده‌وئیت، پاک‌ و‌ خاوینی مه‌عنه‌وی له‌ هاوبه‌شی دانان و‌ ره‌وشتی خراب، هه‌روه‌ها پاک‌وخاوینی جه‌سته‌یش له‌ لابردنی پیسی و‌ خه‌وشی جه‌سته ^(١).

له‌م ئایه‌تانه‌ چه‌ند سودیکی گشتی هه‌نه:

له‌وانه: بونیادنانی مزگه‌وتیک به‌ ئامانجی زیانگه‌یاندن به‌ مزگه‌وتیکی دیکه‌ی نزیک له‌و، گوايه‌ شوینیکی پیروژه، پیویسته‌ مزگه‌وته‌ زیانبه‌خشه‌که‌ بروخیت.

له‌وانه: کرده‌وه‌ گه‌ر چی‌ باشیش بی‌ت، به‌ نیه‌ت ده‌گۆردریت و، ده‌بیته‌ پیچه‌وانه، وه‌ک نه‌و که‌سانه‌ی مزگه‌وتیان به‌ نیه‌تی زیانگه‌یاندن دروست کرد.

له‌وانه: هه‌ر حاله‌تیک بی‌ته‌ هۆی دروستبوونی دووبه‌ره‌کی له‌ نئیوان موسلمانان، به‌ تاوان نه‌ژمار ده‌کریت، پیویسته‌ وازی لیبه‌یتدریت.

به‌ پیچه‌وانه‌وه‌ش هه‌ر حاله‌تیک بی‌ته‌ هۆی به‌گگرتنی موسلمانان و‌ په‌یوه‌ست کردنی دله‌کانیان به‌یه‌کتری، پیویسته‌ په‌یره‌وی بکری‌ت و‌ هان بدریت، چونکه‌ په‌روه‌ردگار هۆکاری دروستکردنی نه‌و مزگه‌وته‌ی روونکردوته‌وه‌ که‌ مه‌به‌سته‌که‌ی دووبه‌ره‌کی بووه، بۆیه‌ نه‌هیکردن لێی واجبه‌.

له‌وانه: نه‌هیکردن له‌ نوێژکردن له‌ شوینی گونا‌ه و‌ تاوان، هه‌روه‌ها دوورکه‌وتنه‌وه‌ لێی. له‌وانه: تاوان کاریگه‌ری خراپی له‌سه‌ر شوین هه‌یه، هه‌روه‌ک تاوانی دووپوه‌کان کاریگه‌ری له‌ مزگه‌وتی زیانگه‌یاندن هه‌بوو، نه‌هی کراوه‌ له‌ نوێژکردن تیایدا، له‌به‌رامبه‌ردا به‌ندایه‌تیکردنیش کاریگه‌ری باشی له‌سه‌ر شوین ده‌بی‌ت، وه‌ک چۆن کاریگه‌ری له‌سه‌ری مزگه‌وتی قوبا هه‌بوو. که‌ په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموئیت: ﴿لَمَسْجِدُ أُسَسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ﴾ التوبة ١٠٧.

هه‌ربۆیه‌ش مزگه‌وتی قوبا خاوه‌نی فه‌زل و‌ گه‌وره‌یه‌که‌، که‌ مزگه‌وتی تر نییه‌تی، پیغه‌مبه‌ریش ﷺ هه‌موو رۆژانی شه‌مه‌ سه‌ردانی قوبای ده‌کرد و‌ نوێژی تیادا نه‌جامده‌دا ^(٢)، هه‌روه‌ها هانی نوێژکردنیشی تیایدا داوه ^(٣).

له‌و شتانه‌ی باس کران، چوار یاسای گرنگ سوودیان لێ و‌ه‌رده‌گه‌ریت:

^(١) تفسیر السعدی (٣٥١/١).

^(٢) بوخاری (١١٩٢) و‌ أبو داود (١٣٩٩) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(٣) ترمذی له‌ أسیدی کۆپی حضیر، ئه‌ویش له‌ پیغه‌مبه‌ره‌وه‌ ﷺ گێراوه‌تیه‌وه‌که‌ فه‌رمویه‌تی: "نوێژکردن له‌ مزگه‌وتی قوبا و‌ هاوتای نه‌جامدانی عه‌مه‌یه‌که‌". ئه‌لبانی به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

له وانه: هر کاریک یان شوینیک زیان به موسلمانان بگه نیئت، یاخود تاوانی تیدابیت، چونکه تاوان به شیکه له کوفر، یاخود کاره که بییته هوی جیاکاری له نیوان باوه پداران و یارمه تیدان بۆ ئه و که سانه ی دژایه تی خوا و پیڻغه مېره که ی ده کهن، ئه م جوړه شوینه چه رام کراوه و قه ده غه کراوه.

له وانه: هر کاریک له دهره نجامی سه ریچیکردنی خوی په روه ده گار دروست بیت، به رده وام خاوه نه که ی له په روه دگار دوورده خاته وه وه که ئه وه وایه له سه ر گونا ه کردن به روه وام بیت تا ئه و کاته ی ئه م کاره لاده بات و توبه ی لی ده کات به جوړیک دلی بیچریت له په شیمانی و داخ.

له وانه: گه ر مزگه وتی قوبا مزگه وتیک بیت له سه ر بنه مانی ته قوا دروستکرایت، ئه و مزگه وتی پیڻغه مېر ﷺ که به ده سستی پیروزی دروستکراوه و په روه دگار ه لئ بژاردوه، بیگومان له پیشتره.

له وانه: ئه و کاره ی بونیاتنراوه له سه ر بنه مانی دلسوزی و شوین که وتن، ئه و کاره یه که له سه ر ته قوا دروست کراوه و بکه ره که ی ده گه یه نیته به هه شت.

له به رامبه ریشدا کاری بونیاتنراو له سه ر نیه تی خراپ و بیدعه و گومپایی، ئه و کاره دامه زراوه له سه ر لیواری کهنده لانیکی بیه یز و روخوا له گهل خویدا خاوه نه که ی ده خاته دۆزه خ، په روه دگاریش هیدایه تی خه لکانی سته مکار نادات ^(۱).

ابن کثیر ده لیت: هۆکاری دابه زینی ئه م ئایه ته ئه وه یه: پیش هاتنی پیڻغه مېر ﷺ له مه دینه پیاوړیک له خه زره ج هه بوو ناوی ئه بو عامیری راهیب بوو، له سه رده می نه فامیدا نه سپرانی بوو، زانستی ئه هلی کیتابی خویندبوو، جوړه به ندایه تی کردنیکی له نه فامیدا هه بوو، خاوه ن پیگه یه کی به رز بوو له ناو هۆزی خه زره ج.

کاتیکیش پیڻغه مېری خوا ﷺ کۆچی کرد بۆ مه دینه، خه لکی موسلمان لی کۆبوونه وه و ئیسلام ده سه لاتیکی به هیزی وه رگرت، خوی گه وره ش له جهنگی به در سه ری خستن، نیه تی خراپ و دژایه تی ئه بو عامیر ده رکه وت، به ره و کافرانی مه ککه هه لات، له جهنگی دژی پیڻغه مېری خوا یارمه تیدان.

ئه وانه ی کۆک بوون له گه لی، کۆبوونه وه، له جهنگی ئوحد هاتن، ئه وه ی بۆ موسلمانان روویدا روویدا، په روه دگار دله کانی بۆ ته قوا و خواناسین زاخاودان، سه ره نجامیش هه ر بۆ باوه پدارن بوو.

^(۱) تفسیر السعدی (۱/۳۵۱).

ئەم پیاوێ فاسقە چەند چالێکی لە نێوان هەردوولا هەلگەند، پێغەمبەری خوا ﷺ کەوتە
بەکیکیان و لەو رۆژەدا بریندار بوو، دەموچاوی بریندار بوو، ددانەکانی خوارەوی شکان
و سەری پێرۆزی بریندار بوو ﷺ.

ئەبو عامیر لە سەرەتای شەرەکەدا هاتە لای ھۆزەکەیی خۆی لە ئەنسارپییەکان، قسەیی
بۆ کردن، داوای پشتیوانی لێکردن بۆ سەرخستنی.

کاتێک ئەوان نیەتی قسەکانی ئەبو عامریان ناسی گوتیان: ئەو فاسق خۆی گەورە
ھیچ نیعمەتیەک بە سەردا نەبارێنیت، ئەو دوژمنی خوا... ئەنسارپییەکان لێیان داو قسەیان
پێ گوت. ئەویش ھەڵات و گوتی: بەراستی قەومەکەم لە داوی من توشی خراپە هاتوون.

پیش ھەلاتنی لە مەدینە پێغەمبەری خوا ﷺ بانگھێشتی کرد بۆ ئیسلام، ھەندیک لە
قورئانی بە سەردا خویند، بەلام رەتیکردەووە موسلمان بێت و یاخی بوو، پێغەمبەری
خواش ﷺ دوای لێکرد کە بە تەنیاوی و لە دوورە دەستی بمریت، ئەم دوایەش لە سەری
قبول بوو.

داوی تەواو بوونی ئوحد، بینی کاروباری پێغەمبەری خوا ﷺ ھەر لە بەرزبۆنەو دایە،
ئەمجارەیان چوو لە ھیرەقلی پادشای رۆم بۆ ئەوێ بە سەر پێغەمبەردا سەری بخات،
ئەویش بە لێنی پێداو لە لای نیشتە جێ بوو، ئەبو عامیر نامەیکە بۆ ھەندیک لە قەومەکەیی
کە دووچو بوون نوسی، بە لێنی و ئومیدی پێدان بەوێ لە گەڵ سوپایەکی دەگەریتەووە
شەر لە گەڵ پێغەمبەر ﷺ دەکات و بە سەردا زال دەبێت و دەیکەرێنیتەووە ئەو شویتەیی
کە لێی بوو.

داوی لێکردن شویتێک بۆ خۆیان دروست بکەن، بۆ ئەوێ ببیتە پەناگە بۆ خۆیان،
یان ببیتە کەمینێک بۆ ئەو کاتێ دەگەریتەووە.

ئەوانیش دەستیان کرد بە دروستکردنی مژگەوتێک لە نزیک قوباء پیش دەرچوونی
پێغەمبەر ﷺ بەرەو تبوک تەواویان کرد.

ھاتن و دوایان لە پێغەمبەر ﷺ کرد بێت و لە مژگەوتەکیان نوێژ بکات، ئەمەش بۆ
ئەوێ نوێژەکەیی پێغەمبەر ﷺ بکەن بە لگەیکە بۆ برۆپێکردن و دامەزراندنی، ھەر وہا
باسی ئەوەشیان کرد ئەوان ئەو مژگەوتەیان بۆ یارمەتیدانی ھەژاران و خەلکانی بێ لانی
شەوانی زستانە دروست کردووە.

خۆی گەورە پێغەمبەری لە نوێژکردن تیایدا پاراست، ھەرمووی: "من ئیستا لە سەر
سەھەرم، بەلام کاتێک گەرمەووە ان شاء اللہ."

کاتیک پښغه مېر ښځه له تېوک بهر و مه دینه گه پايه وه، ته نیا رۆژیک مابوو بگاته مه دینه، جوړیل دابه زی و ه والی مزگه وتی ضیراری پی دا، نیه ته ی نه وانیشی بۆ روونکرده وه و نه و نیه ته ی له سهریان دروستکردوه بۆ کوفر و دووبه ره کی نیوان کومه لای باوه پداران له مزگه وته که یان مزگه وتی قویاء، که له یه که م رۆژدا له سهر بڼه مای ته قوا دروست بووه.

پښغه مېری خوا ښځه بهر له هاتنه وه بۆ مه دینه که سانیکي نارد ه سهر نه و مزگه وته بۆ نه وه ی بیروختین، په روه ردگار نه م نایه ته ی دابه زاند ﴿لَا نَقُفُّ فِيهِ أَبَدًا لَّمَسْجِدًا أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ﴾^(۱) التوبة: ۱۰۸

جابری کوری عه بدوللای ښځه ده لیت: (دوکه لم له سهر مزگه وتی ضیرار بیني کاتیک روخا)^(۲).

مردنی عه بدوللای کوری نوبه ی کوری سه لول:

کاتیک پښغه مېر ښځه له غه زای تېوک گه پايه وه، کوری سه لول مرد^(۳)، پښغه مېری خوا ښځه نویتزی له سهر کرد، به کراسه که ی خوښی کفنی کرد، نه مه سهرباری نازاردانی پښغه مېر ښځه و باوه پداران.

نیبن عومر ښځه ده گپړته وه و ده لیت: عه بدوللای کوری عه بدوللای کوری نوبه ی کاتیک باوکی مرد، هاته لای پښغه مېر ښځه، پتی گوت: کراسه که تم بدی بۆ نه وه ی کفنی پی بکه م، نویتزی له سهر بکه و داوای لیخوش بوونی بۆ بکه.

پښغه مېریش ښځه کراسه که ی خوی پیدا و فهرمووی: "کاتیک ته واو بوون، ناگادارم بکه نه وه".

پښغه مېری خوا ښځه چووه لایان، کاتیک عه بدوللای کوری نوبه یان خستېزوه ناو گۆره که ی، فهرمانی کرد بېهیننه دهره وه، له سهر چۆکه کانی خوی دانا، لیکي ده می خوی تیکه لای لیکه که ی کرد.

عومر ده لیت: کاتیک پښغه مېر ښځه ه لسا بۆ نه وه ی نویتزی له سهر بکات، گوتم: نه ی پښغه مېری خوا نایا نویتزی له سهر کوری نوبه ی ده که ی، که نه و له و رۆژه دا واو وای گوت؟ قسه کانی نه وم دووباره کرده وه.

پښغه مېریش ښځه زهرده خه نه یه کی کرد و فهرمووی: "ایم دووباریکه ره وه نه ی عومر".

(۱) تفسیر ابن کثیر (۱۸۵/۴).

(۲) حاکم گپړاوه تیه وه (۸۷۶۳)، ذهبي به سه حیحی داناوه.

(۳) هر له و کاته ی له تېوک دهرچوویون نه و مرد، نه مه ش له مانگی (ذي القعدة) سالی نوی کچی رویدا.

کاتێک زۆریم لە سەرى کرد فەرموى: "هەلبژاردن خرایە بەردەم، من ئەوەم هەلبژارد، بزانم ئەگەر زیاتر لە هەفتا جار داواى لێخۆشبوونم بۆ کردبایە لێى خۆش دەبوو، زیاترم دەکرد".

دەلیلت: پێڤەمبەرى خوا ﷺ نوێژى لە سەرکرد و پاشان روشت.

زۆرى پێتەچوو تاوێکى دوو ئایەت لە بابەتى (بى بەرپوونی خۆى گەرە) لە سورەتى التوبة دابەزى: ﷻ وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ. وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﷻ. التوبة: ٨٤

واتای ئایەتەکە: هیچ کات لە سەر هیچ کەس لەو دوو پووانە نوێژ نەکەى کە مرد، لە سەر گۆرە کەشى مەوهستە، چونکە بە راستى ئەوانە باوەریان بە خوا و بە پێڤەمبەرە کەى نەبوو و مردیش لە کاتێکدا لە دین دەرچوو بوون.

عومەر دەلیلت: سەرم سوپما لەو جورئەتەى ئەوکات بەرامبەر پێڤەمبەرى خوا ﷺ هەمبوو، خوا و پێڤەمبەرە کەى زانائەن^(١).

ئێبەن حەجەر دەلیلت: پێڤەمبەر ﷺ بە قسەى عومەرى نەکرد و نوێژى لە سەر کرد، ئەمەش بە پێى روو دیارە کەى حوکمی ئیسلام، هەروەها لە بەر ریزگرتن بۆ کۆرە کەى و بەرژوهندى ئەوانەى تازە ئیسلام بوو بوون، هەروەها لە پێناو وەلانی خراپە کارى^(٢).

خطابى دەلیلت: پێڤەمبەر ﷺ بۆ ئەم کارەى لە گەڵ کۆپى ئوبەى کرد، بۆ تەواوکردنى سۆزدارى بەرامبەر ئەو کەسەى بە سادەى هاتۆتە ناو دین، هەروەها بۆ دڵنەوایی کردنى عەبدوللای کۆپى کە پیاویکی باش بوو، بۆ دڵ رامکردنى قەومە کەى لە خەزەج. ئەگەر هاتبا و داواى کۆرە کەى رەتکردبایە و نوێژى لە سەر نەکردبایە، بەر لە دابەزینی ئایەتى رەتکردنە کەو، ئەوکات دەبوو نەنگى لە سەر کۆرە کەى، هەروەها عەیبێک دەبوو بۆ قەومە کەى، بۆیە باشترین هەلبژاردنى لە نێوان ئەم دووانەدا هەلبژارد، تا ئەو کاتەى رێگرى لێکرا ئەویش وازی لێهێنا^(٣).

دەگوتریت: بۆیە کراسە کەى خۆى پێدا، وەک پاداشتی بۆ عەبدوللای دوو پوو، لە بەرامبەر ئەو کارەى کردى، ئەو کاتەى کراسە کەى خۆى کردە بەر ئیمامى عەباس کە لە

(١) بوخارى (١٢٦٩) و موسلیم (٢٧٧٤) گێراوەتیانەوه.

(٢) فتح الباری (٣٣٦/٨).

(٣) فتح الباری (٣٣٦/٨).

روژي به در به ديل گيرابوو، سوفیانی کورې عوه بينه ده لیت: باس له وه ده که ن که پيڻغه مېر ښه کراسه که ی خوی به به رد اکرد وه ک پاداشتیک به رامېر کاره که ی کردبوی (۱).
نه وه وې ښه ده لیت: له م فەر موده به دا به کیک له گه وره ترين رهوشتي پيڻغه مېر ښه باس کراوه، بيگومان دووړووه که ی ناسیووه و له و نازارای به ده ستي نه و بينويپانه، له به رامېر دا به رهوشتي جوان مامه له ی له گهل کردووه، کراسه که ی خوی بۆ کرده کفن، نويزيشی له سهرکرد، داوای ليخوش بوونی بۆ کرد، په روه ردگار ده فهرمويت: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ القلم: ۴.
شيخی ئيسلاميش ده لیت: هر که سيک ئيسلامبوونی خوی ناشکرا بکات، حوکه ناشکراکانی ئيسلامی به سهر جيبه جي ده بيت، له حوکه کانی ژن هينان و ميرات و نه وانی تر، به لام هر که سيک دووړووی يان بي باوه پي لي زانرا، نه و کات دروست نيه بۆ نه و که سه ی نه مه بزانيت نويزی له سهر بکات، نه گهر چی مردووه که به ناشکرا ئيسلام بوويت، چونکه په روه دگار نه هی کردووه نويز له سهر دووړووه کان بکريت، به لام هر که سيک له م حاله ته دنيا نه بيت، درسته نويزی له سهر بکات، نه گهر به ناشکرا ئيسلام بوويت (۲).

هه نديک له دووړووه کان توبه يان کرد، له وانه: جه لاسی کورې سوهيد:

نه و له و که سانه بوو که له جه نگی تهبوک دواکهوت، خه لکيشی له ده رچوون بۆ شه ر سارد ده کرده وه، عومه يری کورې سه عيد مندالتيکی بي باوک بوو، خوی و دايکی له لای نه و بوون، که فاله تی کردبوون و له گه لپيان باش بوو.
گوئی لي بوو ده يگوت: سویند به خوا گهر موحه ممد راستگو بيت، نيمه له گويدرژ خراپترين!

عومه يری پتي گوت: نه ی جه لاس، تو خوشه ويسترين که سی له لام، له هه موو خه لک زياتر چاکه ت به سهرمه وه، زورم پي ناخوشه خراپه و ناخوشيت به سهر بيت، سویند به خوا قسه يه کت کرد، دوو ريگات له به رده مه گهر ناشکرای بکه ی ئابورپ ده بات، گهر بيشاريته وه به هيلاکت ده بات، به کيکیان سوکتره له وی تریان!

قسه ی جه لاسی بۆ پيڻغه مېر ښه گيراپه وه، نه ویش جه لاسی بانگ کرد، له باره ی قسه که ی عومه يری پرسياړی لي کرد، جه لاسيش بۆ پيڻغه مېر ی خوا ښه سویندی به خوا خوارد و گوتی: به راستی عومه يری دروی به ده ممه وه کردووه، من نه م قسه يم نه کردووه.

(۱) بوخاری (۱۳۵۰) گيراوه تبه وه.

(۲) شرحی نه وه ی له سه حیحی موسليم (۱۶۷/۱۵).

عومه‌یر گووتی: به‌ئێ، سویند به‌خوا وات گوت، تۆ به‌که، با خوا‌ی په‌روه‌ردگار قورئان دانه‌به‌زینیت و له‌گه‌ل ئه‌و قسه‌ی کردووته من له‌گه‌ل تۆ دابنیت.

له‌م ساته‌دا وه‌حی بۆ پیغمبهر ﷺ دابه‌زی، هه‌موویان بێ ده‌نگ بوون و که‌س نه‌ده‌جولا.

هه‌ر خۆشیان به‌م شیوه‌یه‌ بوون که له‌کاتی دابه‌زینی وه‌حیدا که‌س جو‌له‌ی نه‌ده‌کرد.

پاشان وه‌حی له‌سه‌ر لاجوو، پیغمبهری خوا ﷺ فه‌رمووی: ﴿يَخْلُقُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾ التوبة: ٧٤

واتی ئایه‌ته‌که: (سویند به‌خوا ده‌خۆن که قسه‌یه‌کی نابه‌جییان نه‌کردووه، که‌چی سویند به‌خوا به‌راستی ئه‌وانه درۆ ده‌که‌ن، به‌لکو گوشتاری کوفر و بی‌باوه‌پی هات به‌ده‌میاندا، ئه‌وانه دوا‌ی موسلمان بوونیان بێ باوه‌ر بوونه‌وه، خه‌ریکی (پیلان) و نه‌خشه‌یه‌ک بوون به‌لام بۆیان نه‌لواو پێی نه‌گه‌یشتن، هه‌یچ شتێک ئه‌وانی توو‌ره نه‌کردووه، ته‌نها ئه‌وه نه‌بیت: خواو پیغمبهره‌که‌ی ﷺ ئیماندارانیان ده‌وله‌مند و به‌هره‌وه‌ر کرد له‌ فەزڵ و زیاده‌ریزی خۆی، جا ئه‌و دوو‌پووانه ئه‌گه‌ر ته‌ویه به‌که‌ن و له‌ ره‌فتاری نادروستیان پاشگه‌ز بینه‌وه ئه‌وه چاک‌تره بۆیان، خۆ ئه‌گه‌ر پشت هه‌لکه‌ن، ئه‌وه بێگومان خوا سزای به‌ ئازاریان ده‌دات له‌ دنیاو قیامه‌تدا، که‌سێش یار و یاوه‌ر و پشتیوانیان نابیت له‌ زه‌ویدا).

جه‌لاسی گوتی: به‌راستی من وام گوت، وا په‌روه‌ردگار تۆ به‌ی بۆ هه‌تنامه پێش، منیش ته‌ویه ده‌که‌م.

دانی به‌ گونا‌هه‌که‌ی دانا، تۆ به‌یه‌کی باشی کرد، ئه‌و چاکه و خه‌یره‌شی له‌گه‌ل عومه‌یر ده‌کرد وازی لی نه‌هه‌تا.

عووه ده‌لێت: له‌ دوا‌ی ئه‌م رووداوه عومه‌یر هه‌ر له‌ پله‌وپایه‌ به‌رزیدا مایه‌وه، تاوه‌کو وه‌فاتی کرد^(١).

له‌ مه‌راسیلی ئه‌بن سیریندا هاتووه ده‌لێت: کاتێک ئه‌م ئایه‌ته دابه‌زی پیغمبهری خوا ﷺ گوێی عومه‌یری گرت و فه‌رمووی: "ئهی غولام، گوێیه‌کانت کاری باشیان کرد، په‌روه‌ردگاریش تۆی به‌راستگ‌ر دانا"^(١).

^(١) ئه‌م چیرۆکه ابن جریر الطبری (٣٦١/١٤) گه‌راوه‌تیه‌وه، عبدالرزاق له‌ المصنف (١٨٣٠) له‌ عووه‌ی کوپی زوبه‌یر گه‌راوه‌تیه‌وه، ابن عبدالبر ده‌لێت: "ئه‌م چیرۆکه له‌ ته‌فسیره‌کان باسکراوه"، الاستیعاب (٧٩/١).

عومه ری کوپی خه تاب ښه عومه ری کوپی سه عیدی کرده والی شاری حیمس، عومه یر له شام وه فاتی کرد، عومه ده یفرموو: "هزم لی بوو پیاوئکم وه کو عومه یر هه بووایه، بو نه وهی کاروباری موسلمانانی پی بسپیږم"^(۲).

پښغه مېر ښه له سهر نازاری دووړووه کان نارامی ده گرت:

عه بدوللای کوپی مه سعود ده لیت: له روژی حونه ین، پښغه مېر ښه به دابه شکردنی ده سکه وتی شه پ، ریژی له هه ندیک که س گرت، سه د وشتی به خشیه نه قره عی کوپی عابس، هه مان ژماره یشی به خشیه عویه ینه، له ورژده دا ریژی له خه لکانیکی تری نه شره فه کانی عره ب گرت، له ده سکه وته کانی شه پی پی به خشین.

پیاوئک گوتی: سویند به خوا هم دابه شکردنه دادپه روه رانه نییه و مه به ست لیی ره زامه ندی خوا نییه.

عه بدوللای ده لیت: گوت سویند به خوا هه وال به پښغه مېر ښه ده دم.

چومه لای و هه والم پییدا.

پښغه مېری خوا ښه زور توپه بوو، رهنگی دم و چاوی سوور هه لگرا، تا وام لیتهات خوژگه بخوازم هم قسه یه نه کردبایه، فهرموو: "گر خوا و پښغه مېره که ی دادپه روه ری نه کن، نه ی کی ده بکات؟".

پاشان فهرموو: "خوا ی گوره رحم به موسا بکات، زور زیاتر له مه نازار درا به لام نارامی گرت"^(۳).

له سوو ده کانی هم فهرموده یه:

• خو لادان له که سی نه فام، لیخو شېبون له که سی نازار دهر، نه جیب زاده کانی پیشو بکریته پیشه نگ.

• پښغه مېر ښه به هه مان شیوه مامه لای له گهل دوو پوهه کانی تردا کردووه، نه وانه ی نازاریان داوه، له وان گوپی له قسه ی ناشیرین و ناخوش بووه، به لام له پیناو رامکردنیان و دلته رمکردنیان نارامی له سهر گرتوون، نه مهش نه وه کو خه لک و اباس بکات پښغه مېر هاوه لانی خو ی ده کوژیت.

(۱) عبدالرزاق (۱۸۳۰۴) گزراوه تیه وه.

(۲) أسد الغابة (۸۷۳/۱).

(۳) بوخاری (۳۴۰۵) و موسلیم (۱۰۶۲) گزراوه تیانه وه.

• خەڵکی باش ئەو قسانەیان پێ ناخۆشە، کە لەبارەیانەو دەکرێت و لەوانیش دووڕە، لەگەڵ ئەوەشدا بە ئارامی و نەرموونیانی وەری دەگرن، هەروەك چۆن پێغەمبەر ﷺ ئەم کاری کردوو و موسا عليه السلام ی کردۆتە پیشەنگی خۆی .

رێنمایی پێغەمبەر ﷺ لەبەرەمبەر دووڕووکان زیاتر جەختی لە ناشکراکردنی سیفەت و کردووکانی کردوو، ئەوەك ناوەکانیان:

وەكو لە پیشووتر باسکرا، ناوی هەندێك لە دووڕووکان لەلایەن پێغەمبەر ﷺ نەناسراو بوون، بەلام ناشکرا نەبوونی ناوەکانیان مانای ناشکرا نەبوونی نیشانە و سیفەتەکانیان ناگەتێت، بەلکو ئەوان بۆ پێغەمبەر ﷺ و هاوێلانی یان بە ناوەکانیان یان بە سیفەتەکانیان ناسراو بوون.

پەروەدگار دەفەرموێت: ﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسَمِهِمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ﴾ محمد: ٣٠

حافظ ابن کثیر دەلێت: پەروەدگار دەفەرموێت: ئەگەر بمان وێستبایە ئەو موخەممەد ئەو کەسانەمان پیشان دەدا، ئەو کات بە چاوەکانی خۆت دەتانیسنەو، بەلام پەروەدگار ئەمە لەگەڵ تەواوی دووڕووکان نەکردوو، ئەمەش لە پێناو داپۆشینی دروستکراوەکانی، هەلگرێتی نەپێیەکان بۆ جیهانی تایبەتی خۆی.

﴿وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ﴾ واتە: لەوێ بە دیار دەکەوێت لە قسەکانیان، کە بەلگەن لەسەر مەبەستەکانیان، قسەکەر دەناسرێتەو کە سەر بە کامە کۆمەڵەیە هەر بەمانای قسەکانی، ئەمە مەبەست لە (لحن القول) ^(١).

هاوێلاکان گەر خودی دووڕووکان نەناسن، بەلام بە سیفەتەکانیان دەیانناسن:

لەم بارەیهو قسەی عەبدوللای کۆپی مەسعود رحمته الله هەیە، کە باس لە نوێژی بە کۆمەڵ دەکات و دەلێت: "بەپراستی ئیمەت دەبینی، کە کەس لە نوێژ دوانە دەکەوت تەنیا کەسی دووڕوو نەبێت، کە دووڕوو کە ی ناشکرا بێت" ^(٢).

قسەی کە عەبی کۆپی مالیک رحمته الله، کە باس لە چیرۆکی دواکەوتنی لە جەنگی تەبوک دەکات و دەلێت: "دوای دەرچوونی پێغەمبەر ﷺ من هاتە ناو خەلک، جگە لە کەسانێک

^(١) تفسیر ابن کثیر (٣٢١/٧).

^(٢) موسلیم (٦٥٤) گێراوەتیەو.

نه‌بیّت، که نیشانه‌ی دوپوویان هه‌بوو یان که سانیکی بی هیز، که خوای گه‌وره روخسه‌تی پیدابوون، که سسی ترم نه‌ده‌بینی، ئەمه دلی ته‌نگ کردم^(۱).

ئەمەش ئاشکرایه، که هاوه‌لانیس به سیفته و هه‌لویت و (لحن القول) دوو پوه‌کانیان ناسیوو، ئەمەش له حیکمه‌ته‌کانی خوای په‌روه‌ردگار، که باب‌ه‌ته‌که به‌ستراپیته‌وه به نیشانه‌و سیفته‌ته‌کان بۆ ئەوه‌ی بپوادر خۆی لییان بپاریزیّت و له هه‌موو کات و شوێنیکیش لییان بترسیّت.

ئەوه‌ی سه‌رنجی سیفته‌ی دووپوه‌کان بدات له سوپه‌ته‌کانی (التوبة، المنافقين، النور، البقرة، النساء و الأحزاب) هه‌مان ئەو سیفته‌تانه له زۆریک له نوسه‌ر و رۆژنامه‌نوس و ئەکته‌ره‌کان ده‌بینی، که ئیستا به ئاشکرا قسان ده‌که‌ن، له نوسین و لیداون و کرده‌وه‌کانیان هه‌مان قسه‌ی دوو پوه‌کانی پێشوو ده‌بینن ﴿وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ﴾. پیغمبر ﷺ سیفته‌ته‌کانی باس ده‌کردن، بۆ ئەوه‌ی خه‌لك بیانناسیّت و خوایان لی به‌دوو‌ربگریّت:

ئەبو هریره‌ پره ﷺ ده‌لیت: پیغمبر ﷺ فه‌رموی: "هیچ نوێژێک هێنده‌ی نوێژی به‌یانی و عیسا له‌سه‌ر دووپوه‌کان قورس نییه، گەر زانیایان چ له‌و دوو نوێژه‌دا هه‌یه بۆ ده‌یهاتن گەر به‌گاکۆله‌ش بوایه"^(۲).

ئێین ره‌جه‌ب ده‌لیت: ئەم دوو نوێژه بۆیه قورستره له‌سه‌ر دووپوه‌کان له نوێژه‌کانی تر، چونکه دووپوه‌کان وه‌ک په‌روه‌ردگار وه‌سفی کردوون ﴿وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَىٰ يُرَآؤْنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ النساء: ۱۴۲

(یراءون) المرأی: ئەو که‌سه‌یه ئەگەر خه‌لك ببینیّت چالاک ده‌بیّت، ئەگەر که‌سیش نه‌ی ببینیّت کاره‌که‌ی له‌سه‌ر قورس ده‌بیّت.

پیغمبر ﷺ ئەم دوو نوێژه‌ی له تاریکی‌دا ده‌کرد، زۆربه‌ی جار به‌یانانی له‌کۆتایی تاریکی شه‌و ده‌کرد و عیاشی دواده‌خست، ئەو کات له‌مزگه‌وت هه‌یچ چرایه‌ک نه‌بوو، ته‌نیا ئەوانه‌ی بپوادرابوون به ئامانجی پاداشت به‌شداری نوێژه‌که‌یان ده‌کرد، دووپوه‌کان نه‌ده‌چوون، وایان ده‌زانی ئەم کاره له‌لای پیغمبر ﷺ ئاشکرا نابیّت^(۳).

^(۱) بوخاری (۴۴۱۸) و موسلیم (۲۷۶۹) گێراوه‌تیانه‌وه.

^(۲) بوخاری (۶۵۷) و موسلیم (۶۵۱) گێراوه‌تیانه‌وه.

^(۳) فتح الباری ابن رجب (۲۳/۵).

لە سيفەتەكانيان: دواخستنى نوێژ بۆ دواين كاتهكانى

ئەنەسى كۆپى مالیک ﷺ دەلالت: گویم لە پێغەمبەرى خوا ﷺ بوو، دەیفەرموو: "ئەمە نوێژى دوو پوو، دادەنیشیت چاوبێژى خۆر دەكات تا ئەو كاتهى دەكاتە نێوان دوو قوچى شەيتان، ئىنجا هەلەستیت چوار دەنووك لەزەوى دەدات، زۆر بەكمى نەبێت هیچ يادى خوا ناكات" ^(١).

"نێوان دوو قوچى شەيتان"، دەگوتریت: مەبەست لێى حەقیقەت و روالەتى بێژەكەى، مەبەست لێى شەيتانە لە كاتى خۆر ئاوابوون و هەلەاتنى بە دوو قوچەكانى دێتە بەرامبەرى، چونكە كافەرەكان ئەو كات سۆژدەى بۆ دەبەن، ئەویش قوچەكانى دەخاتە نێوانى، بۆ ئەوەى ئەوانەى سۆژدەى بۆ دەبەن، لەوێنەى سۆژدە دابن بۆ ئەو، ئەمەش وادىنیتە ئەندىشەى خۆیو دارودەستەكەى ئەوان سۆژدە بۆ ئەو دەبەن.

هەروەها دەگوتریت، ئەمە بەمەجازى گوتراوه، مەبەست لە قوچەكانى، بەرزى و دەسلەلاتى و دەست بەسەراگرتنى خۆى و یارمەتى دەرانىەتى، واتا دواخستنى بە هۆى جوانکردنى شەيتان بوو، وەك چۆن خاوەن قوچ پال بە شتىكەوه دەنیت، ئەویش بە هەمان شت پال بە نوێژەكەوه دەنیت، بۆچوونى بەكەم دروستترە ^(٢).

لە سيفەتەكانيان: درۆکردن و پەيمان شكاندن و ناپاكى كردن:

ئەبو هورەیره ﷺ لە پێغەمبەرەوه ﷺ دەگێرێتەوه كە فەرموویەتى: "نیشانەى دوو پووئى سێ شتن: ئەگەر قسە بكا درۆ دەكات، ئەگەر بەلێنى شتىكیدا دەيشكىنیت، ئەگەر سپاردەىەكى لە لا بێت ناپاكى تیدا دەكات" ^(٣).

عەبدوللای كۆپى عەمر ﷺ لە پێغەمبەرەوه ﷺ دەگێرێتەوه كە فەرموویەتى: "چار سيفەت هەن، هەر كەسێكى تايیدا هەبێت ئەو دوو پوو یان نیشانەى دوو پووئى تیداى تا وازيان لێ نەهێنیت: ئەگەر قسە بكات درۆ دەكات، ئەگەر بەلێنى دا دەيشكىنیت، ئەگەر پەيمانیدا ناپاكى تیدا دەكات، ئەگەر ناكۆكێیەك بكات لە سنور لادەدات" ^(٤).

^(١) بوخارى (٣٣) و موسليم (٥٩) گێراوەتيانەوه.

^(٢) شەرحى ئەوەى لە سەحیحى موسليم (١٢٤/٥).

^(٣) بوخارى (٣٣) و موسليم (٥٩) گێراوەتيانەوه.

^(٤) بوخارى (٢٤٥٩) و موسليم (٦٨) گێراوەتيانەوه.

له سیفه‌ته‌کانیان: له هیچ کامیاندنا جوانی چاکه‌کاری و تیگه‌یشتن له دین کونابیته‌وه:

نه‌بو هورپه‌ره ﷺ له پیغمبره‌وه ﷺ ده‌گیریته‌وه که فرمویه‌تی "دوو نیشانه‌ه‌ن، که له دوو‌ه‌ودا کونابنه‌وه: نه جوانی چاکه‌کاری و نه تیگه‌یشتن له دین"^(۱).

جوانی چاکه‌کاری: واته: که‌پان به‌دوای ریگای باش، خو جوانکردن به‌برگی سالتان، له‌گه‌ل خو‌پاک‌کردنه‌وه له عه‌یی دیار و نادیار.

تیگه‌یشتن له دین: دروستی تیگه‌یشتن له دین که ترس و ته‌قوای لی به‌دی دیت، به‌لام نه‌وه‌ی چند لایه‌نیک بخوینیت ته‌نیا بو نه‌وه‌ی خوی پی‌گه‌وره بکات و نانی پی‌بخوات، نه‌و که‌سه ناگاته پله‌و پایه‌ی گه‌وره‌یی، چونکه تیگه‌یشتنه‌که‌ی له زمان نه‌په‌ریوه‌ته‌وه ناو دل^(۲).

له سیفه‌ته‌کانیان: دوودلی و شوینکه‌وتنی ناشین

نشین عومر ﷺ له پیغمبره‌وه ﷺ ده‌گیریته‌وه که فرمویه‌تی: "نمونه‌ی دوو‌وو و ده‌کو نمونه‌ی مه‌ریکی سه‌رلیشووا (عائره) وایه له نیوان دوو میگل، جاریکیان ده‌چیته لای نه‌و، جاریکیش ده‌چیته لای نه‌م"^(۳).

سندی ده‌لئیت: (العائره): واته دوودل له نیوان دوو میگل، به‌دوای به‌ران داده‌گه‌پیت، له‌گه‌ل هیچ کامیشیان تۆقره ناگریت. دوو‌وو به‌رووه ناشکراکه‌ی له‌گه‌ل باوه‌پدارن دایه، به‌رووه نادیاره‌که‌ش له‌گه‌ل موشریکه‌کان دایه، بۆیه وه‌ک نه‌م مه‌ره‌ی لی‌هاتووه، مه‌روه‌ها به‌لگه‌شه له‌سه‌ر لیسه‌ندنه‌وه‌ی سیفه‌تی پیاوه‌تی له‌که‌سی دوو‌وو.

سیفه‌ته‌ناشرینه‌کانی دوو‌وو زۆدن، سوپه‌تی (التوبة) پریه‌تی له‌ئابوو‌پو‌بردنیان و باسکردنی سیفه‌ته‌کانیان، که په‌روه‌دگار بو باوه‌پدارانی ناشکرا کردووه له‌پیناو خو‌پاراستنیان.

پیغمبر ﷺ له‌نازاردانی باوه‌پداران و عه‌بیدارکردنیان هۆشدار پی‌ده‌دان:

عه‌بدوللای کوپی عومر ﷺ ده‌لئیت: پیغمبر ﷺ چوه سه‌ر مینه‌ر، به‌ده‌نگیکی به‌رز هاواری کرد و فرموی: "نه‌ی نه‌و کۆمه‌له‌ی به‌زمان باوه‌پتان هیئاوه، باوه‌پ نه‌چۆته ناو دله‌کانتان، موسلمانان نازار مه‌ده‌ن، عه‌بیدارایان مه‌که‌ن، به‌دوای که‌م و کوپیان

^(۱) ترمذی (۲۶۸۴) گزراوه‌تیانه‌وه، نه‌لبانی له (صحیح الجامع ۲۲۲۹) به‌سه‌حیحی داناوه.

^(۲) تحفة الأحوذی (۳۷۸/۷).

^(۳) موسلم (۲۷۸۴) گزراوه‌تیانه‌وه.

مه‌که‌ون، چونکه هر که سێك به دواى كه‌م و كوپی برا موسلمانى بكه‌وێت، خواى گه‌وره نابهری ده‌بات نه‌گه‌ر له‌ناو مالى خوێشى دابێت^(١).

واته نه‌گه‌ر له‌ناو مالى خویدا بێت و خوێ له‌خه‌لك هه‌شار دابێت، په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموێت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ ءَامَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ النور: ١٩

واته‌ی ئایه‌ته‌که: (به‌پاستی نه‌وانه‌ی هه‌ز ده‌که‌ن زینا و تاوان له‌ناو نه‌وانه‌ی باوه‌ریان هه‌یناوه‌ی بلایه‌یه‌وه، سزای په‌ر ئێش و ئازار له‌م جیهان و له‌و جیهان بۆیان ئاماده‌یه و خوا خوێ چاک ده‌زانیت ئێوه‌ نایزان).

له‌ نمونه‌ی ئازادارانیا‌ن بۆ هاوه‌لان:

ئه‌بو مه‌سعودی به‌دری ده‌لێت: ئێمه‌ ژيانمان له‌سه‌ر به‌خشین بوو، هه‌ر له‌و به‌خشینه‌ش ئێمه‌ ده‌مان به‌خشى.

ده‌لێت: ئه‌بو عه‌قیل نېو جامی به‌خشى، پیاویکی ته‌رات له‌و زیاتری به‌خشى. دووپه‌وه‌کان گوتیان: خواى گه‌وره ده‌وله‌م‌ندتره‌ له‌و جوړه به‌خشینه‌، ئه‌وه‌ی دوا‌ین که‌سه‌ش ته‌نیا بۆ ریا‌یی ئه‌مه‌ی کردووه، راسته‌وخۆ ئه‌م ئایه‌ته‌ دابه‌زی: ﴿الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ التوبة: ٧٩

واته‌ی ئایه‌ته‌که: (ئه‌و بۆ باوه‌رانه‌ی که‌ پلار ده‌گرنه‌ ئه‌و ئیماندارانه‌ی که‌ زیاده به‌خشن له‌ خێر کردندا به‌ویستی خو‌یان له‌ رێگه‌ی خوا‌دا و پلاریش له‌ ئیماندارانی هه‌ژار ده‌گرن که‌ بێجگه‌ له‌ ره‌نجی شانی خو‌یان هیچی تریان ده‌ست ناکه‌وێت، ئینجا هه‌ر گالته‌شیان پێده‌که‌ن، ئه‌وانه‌ خوا تو‌له‌یان لی ده‌سێنێت و ریسوا‌یان ده‌کات، به‌هۆی ئه‌و گالته‌ کردنه‌یانه‌وه و سزای به‌ ئێش و ئازاریش به‌شیانه‌).

ئه‌وان وا قسه‌یان کرد که‌ ئه‌و که‌سه‌ی که‌می به‌خشى، ئه‌وا په‌روه‌ردگار ده‌وله‌م‌نده و پیویستی پێی نییه‌، له‌باره‌ی ئه‌و که‌سه‌شی که‌ زۆری به‌خشى گوتیان ریا‌بازه.

به‌م جوړه دووپه‌وه‌کان نه‌ریتیان تو‌مه‌تبارکرنی باوه‌ردارانه به‌ ساخته‌یی و بوختان کرد، به‌رده‌وام گومانیا‌ن هه‌یه، تانه و ته‌شه‌ر ده‌ده‌ن له‌ نه‌ته‌ی هه‌موو نه‌وانه‌ی هه‌لده‌ستن

^(١) ترمذی (٢٠٣٢) گێراوه‌تیانه‌وه، ئه‌لبانی له (صحیح الجامع ٧٩٨٥) به‌ سه‌حیحی داناوه.

بەکارىكى باش، تۆمەتباريان دەكەن كە گوايا نىەتى تريان لەپشت ئەم كارەوە ھەيە، ھەرەكو ئىستا دەبينىن لە زۆرىك لە رۆژنامەكان تانە و تەشەر لەو كەسانە دەدەن، كە كارى باشە دەكەن، چونكە دووپووەكان نە كارى باشيان خوش دەوێت، نەئەو كەسەشيان خوش دەوێت، كە بە كارى باشە ھەلدەستت، بۆيە بەردەوام گومانيان لە كەسەكان ھەيە، جا ئەگەر ئەم كارە لە مزگەوت بێت يان لە قوتابخانە يان لە دەزگايەكى حكومى.

لەوانەشە پيغمبەر ﷺ ھەندىكىيانى ريسواكرديت و ئاشكرای كردن، لە پیناو خۇپاراستن لىيان: عائشە ؓ دەلێت: رۆژكيان پيغمبەر ﷺ ھاتەلام و فرموى: "ئەي عائشە من واگومان نابەم كە فلان و فلان ھىچ لە دين بزانن".

لەيسى كورپى سەعد دەلێت: ئەوان دوو كەس بوون لە دووپووەكان ^(١).

جابرى كورپى عەبدوللا ؓ دەگيرتتەو، كە پيغمبەر ﷺ لە سەفەرىك گەراپەو، لە كاتى نزيكبوونەوى لە مەدينە بايەكى توند ھەليکرد خەريك بوو لەبەر تووندى خەلكەكەى لولبدا، پيغمبەر ﷺ فرموى: "ئەم بايە بۆ مردنى دووپوويەك ھەليکرد" ^(٢).

كاتيك گەيشتينەو مەدينە، دووپوويەكى گەرە لە دووپووەكان مردبوو ^(٣).

لەو رۆژەدا زەيدى كورپى رەفاعە مرد، كە لە دووپووەكانى يەھود بوو، ھەرەھا لە گەرە پياوانى (بنى قينقاع) بوو كە بە ئاشكرا موسلمان ببوو.

سەلەمەي كورپى ئەكروە دەلێت: لەگەل پيغمبەرى خوا ﷺ سەردانى نەخۆشيكى تادارمان كرد، دەستم لەسەرى دانا، گۆم: سويند بەخوا كەسم وەكو ئەو پياوھ نەديوھ ھيندە گەرم بێت.

پيغمبەر ﷺ فرموى: "پيتان بلیم كى لەمانە گەرمترە لە رۆژى دوايى ؟ ئەم دوو پياوھ سوارەي رۆيشتن". دوو پياوھ بوون لە ھاوھەلانى ^(٤).

نەوھەي دەلێت: (بۆيە پينيانى گوتووە ھاوھەل، لەبەر ئاشكراكردى موسلمانبوونيان و ھاوھەلەتيان، نەوھەك فەزل و گەورەيى ھاوھەلەيتى ئەوان بگيرتتەو) ^(٥).

^(١) بوخارى (٦٠٦٨) گيراوھتتەو.

^(٢) واتە: وەك سزايەك بۆي، نيشانەيەك بۆ مردنى و، ھەسانەوھى ولات و خەلك بەمردنى.

^(٣) موسليم (٢٧٨٢) گيراوھتتەو.

^(٤) موسليم (٢٧٨٣) گيراوھتتەو.

^(٥) شەرحى نەوھەي لە سەحیحى موسليم (١٢٨/١٧).

هەر لەوانە، ئەبو هورەیره رضی اللہ عنہ دەلالت: چووینە خەیبەر، پێغەمبەر ﷺ بە پیاویکی لەوانە لە گەڵی بوون فەرموی، کە بانگەشە ئیسلامبوونی دەکرد، فەرموی: "ئەمە لە ئەهلی ناگرە".

کاتیك شەڕ روویدا، ئەم پیاوێ شەڕی قورسی کرد، تا برینەکانەکانی زۆر بوون. گوترا: ئەو پێغەمبەری خوا، ئەو کەسە پێت گوت کە ئەهلی ناگرە، ئەمۆ شەڕیکی زۆر سەختی کرد، مردیش.

فەرموی ﷺ "بۆ ناگرە".

دەلالت: خەریک بوو هەندیک خەڵک گومانی بۆ دروست دەبوو، هەر لەو بەینەدا، گوترا ئەم پیاوێ نەمردوو، بەلام برینی قورسی هەیە.

تا ئەو کاتەی شەو هات، ئارامی لەسەر برینەکانی نەگرت، تاوێکی خۆی کوشت. هەوالە کە بە پێغەمبەر ﷺ گەیشت و فەرموی: "الله أكبر، شاھیدی دەدەم کە من بەندە و نێردراوی پەرەدگارم".

پاشان فەرمانی بە بیلال کرد کە بە خەڵک بڵێت "جگە لە موسلمان کەسی تر ناچێتە بەهەشتەو، پەرەردگار پالێشتی ئەم دینە دەکات بە پیاوی خراپەکار"^(١).

بە ئاشکرا قسە لە گەڵ هەندیکیان کردوو و نیشانەیی دوورویی و فیلبازییە کە پێ گوتوون: ئێین عەباس رضی اللہ عنہ دەلالت: رۆژیکیان پێغەمبەر لە سێبەری مالهە کە دانیشتبوو، کە خەریک بوو سێبەرە کە بچووک دەبووێو.

بە هاوێڵانی فەرمو: "پیاویک دێتە لاتان بە چاوی شەیتان سەیرتان دەکات، گەر بێنیتان قسە لە گەڵ مەکن".

پیاوی چاوشین هات.

کاتیك پێغەمبەر ﷺ ئەوی بینی بانگی کرد و پێی فەرمو: "لەسەر چی تۆ و هاوێڵکانت قسە بە من دەلێن؟".

گوئی: ئەگەر دەتەوێت بانگیان دەکەم.

دەلالت: رۆیشت، ئەوانی هێنا، دەستیان بە سوێند خواردن کرد کە ئەوان قسەیان نەکردوو، پەرەردگار ئەم ئایەتەیی دابەزاند: ﴿يَوْمَ يَبْعَثُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ، كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ أَلَّا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَذِبُونَ﴾ المجادلة: ١٨.^(١)

^(١) بوخاری (٤٢٠٤) و موسلیم (١١١) گێراوەتیانەو.

واتای ثایه ته که: (له و روزه دا که خوا هم موویان زیندو ده کاته وه، ده ست ده که نه وه به سویتد خواردن هه روهک بۆ ئیوه سویتدیان ده خوارد، له کاتیکدا واده زانن که رزگاریان ده بیت و شتیکیان ده ست ده که ویت!! ناگادارین که به راستی هه ر نه وان دروزنن).

پښتانه مېرمن ريگري له هاوه لانی دمگرت که ریز له دووړووه کان بگرن و به گه ووه یان بزائن: عه بدولای کورې به ریده له باوکیه وه ده گيریتته وه ده لیت: پښتانه مېرمن فرموی: "هه رگیز به دووړووه مه لئ گه ووه، گه ر گه ووه بیت، نه و ئیوه خوی گه ووه تان توره کردووه".^(٢)

واته: ئیوه بۆیه په روه ردگار توره ده که ن، چونکه که سیک به گه ووه و پیروز داده نین که شایه نی نه و گه ووه و پیروزه ییه نیه.

یان ده گوتري واتای نه ووه یه گه ر گه ووه ی ئیوه بیت، نه و پتویسته ملکه چی بن، گه ر ملکه چیسی بن نه و کات په روه ردگار تان توره ده که ن.^(٣)

نبین الاثر ده لیت: (به که سی دووړووه مه لئ گه ووه، گه ر گه ووه ی ئیوه بیت که دووړووه، نه ووه حالتان له خوار حالی نه و ده بیت، په روه رده گاریش رازی نابیت نه مه بۆ ئیوه بیت).^(٤)

به ر پرسیاریه تی به هیچ کامیکیان نه ده دا:

پښتانه مېرمن له گهل دووړووه کان ژیاوه وه چېن له گهل ته وای موسلمانان کان ژیاوه، به لام بۆ مه به ستی پیساردنی به رزه ندی گشتی له هیچ کامیکیان دلنیا نه بووه، نه کاری کوکردنه وه ی پاره، نه پیدانی به رپرسیاره تی شه پ یان به رپرسیاریه تی دادوهری نیوان خه لکی، یان پیش نویژی یان هه ر پوستیکی تری پی نه سپاردوون.

هوکاری نه مه ش نه ووه بووه، که نه وان بی باوه پوون به رامبه ر په روه ردگار و پښتانه مېرمن که ی، دژایه تی نه وان و باوه پدارنیان ده کرد، جگه له مه ش له ده ستدانی ده ستپاکی، که گه ووه ترین بنه مای وه رگرتنی ده سه لاتی موسلمانان.

(١) نه حمده (٣٢٦٧) گیزاوه تیه وه، ابن کثیر له تفسیره که ی (٥٣/٨) ده لیت "سه نه ده که ی باشه"، شیح نه حمده شاکر سه نه ده که ی به سه حیح داناوه.

(٢) نه بو داود (٤٩٧٧) گیزاوه تیه وه، نه لبانی به سه حیحی داناوه.

(٣) عون المعبود (٣٠٩/٧).

(٤) النهایه (٤١٨/٢).

دووڕووکانی ئەمڕۆ خراپترین و گەندەلترین:

ئەبو وائیل لە حوزەیفە یەمان دەگێڕتەوە کە دەلیت: "ئو پووکانی ئەمڕۆ لەوانەی سەر دەمی پیغمبەر ﷺ خراپترین، ئەوان پێشتر دەیانشاردەوه، بەلام ئەوانەی ئەمڕۆ ئاشکرای دەکەن"^(١).
ابن بطلال دەلیت: بۆیە خراپترین، چونکە ئەوانەی پێشتوو قسەکانیان دەشاردەوه، خراپەیان نەدەگەشتە کەسی بەرامبەر^(٢).

ابن التین دەلیت: مەبەستی ئەو، کە ئەوانە خراپییان ئاشکرا دەکەن، ئەوانەی پێشتوو نەیاندا کرد، تەنیا ئەوانە بیت کە کوفری خۆیان ئاشکرا نەکردووه، بەلکو پیسییە کە لە دەمیان دیتە دەرەوه و بەخۆشیان دەزانن^(٣).

ابن حجر بەلگە لەسەر قسەی ابن بطلال دینیتەوه^(٤)، کە لە بەزارەوه لە رێگەی عاصمی کوپی ئوبەی دەگێڕتەوه و دەلیت: بە حوزەیفەم گوتم: ئایا دووڕووی ئەمڕۆ خراپترە لەوەی لەسەر دەمی پیغمبەر ﷺ هەبوو؟

دەلیت: دەستیکی لە نێوچاوانی خۆی داو گوتی: ئوف... ئەمڕۆ ئاشکرایە، ئەوانی سەر دەمی پیغمبەر ﷺ دەیانشاردەوه^(٥).

هەرگیز ئومەتی ئیسلام نە لەرابوو نە لە ئیستا و نە لە داهاتووش بە هیچ شتێک توشی بەلا نەهاتوو هێندەیی توشهاتنیان بە دووڕوویی و دووڕووکان، دووڕووکان گەورەترین ترسناکی و بەردەوامیتەین بەلەن لەسەر ئیسلام و موسلمانان بەهراورد بە برایانی کافریان.

چونکە ئەوانە لە خۆمان، بەزمانی خۆمان قسە دەکەن، دروشمەکانمان دەزانن، خۆشیان بە ئیسلام دەر دەخەن، خۆیان بە کۆمەڵی ئیمە دەزانن، لەگەڵ ئەمەشدا هەرگیز لە پیلان و فرتوێلدا سلّ ناکەن، یارمەتی ئورژمەنەکانمان دەدەن و زیاتر لە موسلمانان پشتیوانیان دەکەن، بۆیە خوای پەرورەدگار، پیغمبەر و باوەرداران لە مەترسی و زیانەکانیان ئاگادار کردۆتەوه، ئەویش بە هۆشیاریبوونەوه بەرامبەریان.

بەلگەش لەسەر ئەمە قسەکردن لەسەر دووڕوو دووڕووکان لە حەقدە سوپەتی مەدەنیدا لە قورئاندا هاتوو، تا ابن القیم ﷺ دەلیت: "خەریکە قورئان هەموو لەبارەی ئەوانەوه بیت"^(٦).

^(١) بوخاری (٧١١٣) گێراوەتیەوه.

^(٢) شەرحی سەحیحی بوخاری (٥٧/١٠) ابن بطلال.

^(٣) فتح البتاری (٧٤/١٣).

^(٤) مسند البزار (٢٩٠٠).

^(٥) مدارج السالکین (٣٥٨/١).

پینگەمبەر ﷺ لەسەر ئۆمەتەتەکەى خۆى ترسى لەوانە هەبوو، لە عومەرى کۆپى خەتتابەو ە ﷺ پینگەمبەر ﷺ دەفرمویت: "مەترسیتەین شت کە مەن لەسەر ئۆمەتەتەکم لێى دەترسیتەم، بوونی هەرچى زانای نووڕوو و زمان لوسە"^(١).

مناوى ﷺ دەلێت: "هەر چى زانای نووڕووێ زمان لوس"، واتە: کەسێکى زانا بە زانست، قسەزان، بەلام نەفام بە دل و کردار، عەقیدە پڕپوچ، هەڵخەلەتێنەرى خەلك بە قاراندنى و زمانزانیهکەى و شارەزایی لە قسەکردندا"^(٢).

ابن القيم ﷺ دەلێت: بەلاى نووڕووێکان بۆ موسلمانەکان یەكجار قورسە، چونکە ئەوان بە موسلمان حیسابن، بەلام نوژمنى راستەقینەن، نژیاتى خۆیان لە قولایى دلبیان دەربێنن، کەسى نەزان و دەزانیت ئەمە زانست و چاکەیه، لە کاتیگدا لوتکەى نەفامى و گەندەلییه، ئاخ لەوانە چەند شوێنى ئیسلامیان پووخاندووه؟ چەند قەلایان لە بنەپەتەو هەلتهکاندووه؟ چەند چرای زانستیان خامۆش کردووه؟ ئیستاشى لەگەڵ بیت ئیسلام و موسلمانان لە میحنەت و بەلاى ئەوان دان، ئیستاشى لەگەڵ بیت بەردەوام توشى گروپ لە دواى گروپ دەبن، وای نیشان دەدەن کە گوايا چاکسازن، بەلام (بەپاستى هەر ئەوانەن تووى خراپە دەچێنن، بەلام هەستى پێناکەن) ^(٣) البقرة: ١٢

^(١) ئەحمەد (١٤٤) گێراوەتیەو، ئەلبانى لە (التعليقات الحسان ٨٠) بە سەحیحى داناووه.

^(٢) التيسير بشرح الجامع الصغير (٥٢/١).

^(٣) مدارج السالكين (٣٣٥٥/١).

به‌شی پیّجه‌م:

مامه‌له‌کردنی پیّغه‌مبه‌ر ﷺ له‌گه‌ل

چه‌ند چین و تووژیک‌ی گشتی

به‌شی پینجه‌م :

مامه‌له‌ی پیغمبر له‌گه‌ل چه‌ند چین و تویتژی کشتی

مامه‌له‌ی پیغمبر ﷺ له‌گه‌ل نافرده‌تان

مامه‌له‌ی پیغمبر ﷺ له‌گه‌ل نافرده‌تاندا به نهرمونیانی و به‌زه‌یی و سۆزه‌وه ناسراوه، ئه‌مه‌ش له‌به‌ر ئه‌و ره‌وشت به‌زه‌ی و میهره‌بانییه به‌رامبه‌ر خه‌لکی هه‌یبوو، که په‌روه‌ردگار پیتی به‌خشیبوو، ئه‌مه‌ش له‌به‌ر زانیی به لاوازیان و که‌می بیچاره‌بیان.

نامۆزگاری ئۆمه‌ته‌که‌ی ده‌کات له‌گه‌ل نافرده‌تان باش بن:

عه‌مپی کوپی نه‌حوه‌ص ﷺ ده‌گیرته‌وه، که له‌گه‌ل پیغمبه‌ری خوا ﷺ به‌شداری هه‌جی مائاواپی کردوو، که سه‌ره‌تا سوپاسی خوی کرد و نامۆزگاری خه‌لکی کرد، پاشان فه‌رموی: "ألا واستوصوا بالنساء خيراً"^(۱).

واته: نهرمونیان بن له‌گه‌لیان، به جوانی له‌گه‌لیان بژین^(۲).

پیغمبر ﷺ نافرده‌تان به‌هاوشانی پیاوان ئه‌ژمار ده‌کات:

عائیشه ؓ ده‌لێت: پیغمبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموی: "إِنَّمَا النِّسَاءُ شَقَائِقُ الرِّجَالِ"^(۳).

واته: هاوشان و هاوتای پیاوان له ره‌وشت و ره‌فتاریان، وه‌ک ئه‌وه‌ی پارچه‌یه‌ک بن له‌وان^(۴).

ئه‌وان هاو وینه‌و هاوتای پیاوان، یه‌کسان له‌گه‌لیان له‌به‌رامبه‌ر ئه‌و شتانه‌ی په‌روه‌ردگار له‌سه‌ری واجب کردوون، جگه له‌و شتانه‌ی وه‌حی له‌سه‌ریانی سووک کردوو، وه‌ک واجب نه‌بوونی نویتژی هه‌ینی و جیهادکردن له‌سه‌ریان، یان به‌زیادکردنی واجیێک وه‌ک حیجاب.

^(۱) ترمذی (۱۱۶۳) و ابن ماجه (۱۸۵۱) گێراوه‌تیانه‌وه، ئه‌لبانی له (الارواء ۲۰۳۰) به سه‌حیحی داناوه.

^(۲) فتح الباری (۳۶۸/۶).

^(۳) ترمذی (۱۱۳) و ئه‌بوداود (۲۳۶) گێراوه‌تیانه‌وه، ئه‌لبانی له (صحیح الجامع ۱۹۸۳) به سه‌حیحی داناوه.

^(۴) الکتهایه (۴۹۲/۲).

دایکی عه ما پهی نه نساری ﷺ هاته خزمهت پیغه مبه ر ﷺ و پئی گوت: هر چی ده بینم بۆ پیاوانه، نابینم ئافره تان به شتیک باسیان بکریت.

نهم ئایه ته دابه زی: ﴿إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَنِينَ وَالْقَنَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّامِتِينَ وَالصَّامِتَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾ الأحزاب: ۳۵^(۱)

خوای په روه ردگار ده پله ی هاوشانی پیاوان بۆ باس کردوون و له گه ل پیاوان ستایشی پئی کردوون.

وهك پیاوان، به یعه تی هاتنه ناو نیسلامی پیده دان، به لام توقه ی له گه ل نه ده کردن:

خوای په روه ردگا فرمانی به به یعه ت پیدان داوه، ده فهرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يَبَاعِعَنَّكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكَنَّ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ فَلْيَاغُظْهُنَّ وَأَسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ الممتحنة: ۱۲

واته ی ئایه ته که: نه ی پیغه مبه ر ﷺ کاتیک ئافره تانی ئیماندار هاتن بۆ لات و په یمانیان پیدایت که: هیچ جوړه هاوه لیک بۆ خوا بریار نه ده ن، دزی نه که ن، زینا نه که ن، رۆله کانی خویمان نه کوژن، هیچ جوړه بوختانیک نه که ن له نیوان ده ست و پئی خویماندا و فرمانبه ردارت بن له هه موو چاکه یه کداو یاخی نه بن لیت، جا نه وه تو په یمانیان له گه ل ببه سته و له خوا داوای لی خوشبوونیان بۆ بکه، چونکه به پراستی خوا لی خوشبوو میهره بانه).

سعدی ده لیت: نهم مه رجی له م ئایه تانه دا باس کراون، پئیان ده گوتریت (به یعه تدانی ئافره تان)، نه وانه ی به یعه تیاندا به نه جامدانی واجباته هاوبه شه کانی پیاوان و ئافره تان له هه موو کاته کان. به لام پیاوان به گویره ی حاله ت و پله کانیان، واجباته کان له سهریان جیاوازه.

^(۱) ترمذی (۳۲۱۱)، نه لبانی له (صحیح ترمذی ۱۹۸۳) به سهیحی داناهه.

دایکی عه‌ما‌ره‌ی نه‌نسا‌ری ﷺ ها‌ته خزمه‌ت پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ و پی‌ی گوت: هر چی ده‌بینم بۆ پیاوانه، نابینم ئافره‌تان به شتیک باسیان بکری‌ت.

ئهم ئایه‌ته دابه‌زی: ﴿إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَنِينَ وَالْقَنَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّامِتِينَ وَالصَّامِتَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾ (الأحزاب: ۳۵)^(۱)

خوای په‌روه‌ردگار ده پله‌ی هاوشانی پیاوان بۆ باس کردوون و له‌گه‌ل پیاوان ستایشی پی کردوون.

وهك پیاوان، به‌یعه‌تی ها‌تنه ناو ئیسلامی پی‌ده‌دان، به‌لام تۆقه‌ی له‌گه‌ل نه‌ده‌کردن:

خوای په‌روه‌ردگار فرمانی به به‌یعه‌ت پیدان داوه، ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يَبَاعِعَنَّكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكَنَّ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ فَلْيَبَاعِعْهُنَّ وَأَسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (المتحنة: ۱۲)

واته‌ی ئایه‌ته‌که: ئه‌ی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ کا‌تیک ئافره‌تانی ئیماندار ها‌تن بۆ لات و په‌یمانیان پیدایت که: هیچ جو‌ره هاوه‌لێک بۆ خوا بریار نه‌ده‌ن، دزی نه‌که‌ن، زینا نه‌که‌ن، رۆله‌کانی خۆیان نه‌کوژن، هیچ جو‌ره بوختانی‌ک نه‌که‌ن له‌نیوان ده‌ست و پی‌ی خۆیاندا و فه‌رمانبه‌ردارت بن له هه‌موو چاکه‌یه‌کداو یاخی نه‌بن لی‌ت، جا ئه‌وه تۆ په‌یمانیان له‌گه‌ل بیه‌سته و له خوا داوای لی‌ خۆشبوونیان بۆ بکه، چونکه به‌پاستی خوا لی‌خۆشبوو میهره‌بانه).

سعدی ده‌لی‌ت: ئهم مه‌رجه‌ی له‌م ئایه‌تانه‌دا باس کراون، پی‌یان ده‌گوتری‌ت (به‌یعه‌تدانی ئافره‌تان)، ئه‌وانه‌ی به‌یعه‌تیاندا به ئه‌جامدانی واجباته هاوبه‌شه‌کانی پیاوان و ئافره‌تان له هه‌موو کاته‌کان. به‌لام پیاوان به‌گویره‌ی حا‌له‌ت و پله‌کانیان، واجباته‌کان له‌سه‌ریان جیاوازه.

(۱) ترمذی (۳۲۱۱)، ئه‌لبانی له (صحیح ترمذی ۱۹۸۳) به سه‌حیحی داناوه.

پيغەمبەر ﷺ ئەوەي خوای گەورە فەرمانی پێ کردبا ئەنجامی دەدا، هەر ئافەرەتێک هاتبا و پابەندبایە بەم مەرجانە، بەیعتی پێ دەدان، دڵنەوایی دەکردن، لە پەرورەدگار داوای لێخۆشبوونی بۆ دەکردن لە کەمتەرخەمییەکانیان و لەگەل گرووی باوەپداران ئەژماری دەکردن.

﴿يُشْرِكْ بِاللَّهِ شَيْئًا﴾ واتە: تەنیا خوای گەورە بەپەرستن.

﴿وَلَا يَزِينَنَّ﴾ واتە: زینا نەکەن، ئەو دیاردە ئەو کات لە نێو ئافەرەتە لەشفرۆشەکان باو بوو.

﴿وَلَا يَقْنُنْ أَوْلَدَهُنَّ﴾ واتە: رۆلەکانی خۆیان نەکوژن: وەك پێشوتر ئافەرەتانی سەردەمی نەفامی ئەنجامیان دەدا.

﴿وَلَا يَأْتِنَ بُّهْتَنَ يَفْتَرِيهٖ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلِهِمْ﴾ البهتان: بوختان هەلبەستن بۆ کەسێک، جا ئەو بوختانەي دەیکەن پەيوەندی بە خودی خۆیان یان بە خێزانەکانیان هەبێت، یان بە هەر کەسێکی ترەو.

﴿وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ﴾ واتە: سەرپێچی هیچ فەرمانێک نەکەن کە تۆ فەرمانیان پێ دەکەي، چونکە فەرمانی تۆ جگە لە کاری چاکە هیچی تر نییە، بۆ نمونە ملکەچ بوونیان لە نەهیکردن لە هاتوهارکردن، جل دراندن، رووشاندنی دەم و چاو، دوعاکردن بە دوعای نەفامی

﴿فَبَايَعَهُنَّ﴾ واتە: ئەگەر پابەندبوون بەسەرچەم مەرجەکان، ئینجا پەیمانیان لەگەل بێهستەولی وەرێگرە.

﴿وَأَسْتَغْفِرُكَنَّ اللَّهُ﴾ واتە: داوای لێخۆشبوونیان لە پەرورەدگار بۆ بکە لە کەمتەرخەمیان، هەرەها بۆ دڵنەوایی کردنیان.

﴿إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ﴾ واتە: خوای پەرورەدگار زۆر لێخۆشبوو بۆ سەرپێچی کاران، زۆر چاکەکاریشە بۆ گونەبارانی تۆبەکاران، رەحمەتی ئەو هەموو شتێک و سەرچەم دروستکاروانی دەگریتهو^(١).

ئومیمەي کچی رەقیقە ﷺ دەلێت لەگەل کۆمەلێک لە ئافەرەتانی ئەنساپ هاتینە خزمەت پيغەمبەر ﷺ بۆ مەبەستی پەیمان بەستن لەگەلێ.

^(١) تفسیر السعدی (٨٥٧/١).

گوتمان: ئه‌ی پیغه‌مبهری خوا به‌یعتت پی دده‌ین، به‌وه‌ی هاوبه‌شی بۆ خوا په‌یدا نه‌که‌ین، دزی نه‌که‌ین، زینا نه‌که‌ین، بوختان نه‌که‌ین، له‌ هیچ فهرمانیکدا سه‌رپیچیت نه‌که‌ین.

فرمووی: "له‌وه‌ی له‌ توانا‌ندا هه‌یه و ده‌یتوانن".

گوتمان: خوا و پیغه‌مبهره‌که‌ی له‌ ئیمه‌ زانترین، ده‌ستت بینه، تا به‌یعتت پی بده‌ین ئه‌ی پیغه‌مبهری خوا.

پیغه‌مبهری خوا ﷺ فرمووی: "من ترقه‌ له‌ گه‌ل ئافره‌تا ناکه‌م، قسه‌ی من بۆ سه‌د ئافره‌ت، هه‌مان شیوه‌یه‌ بۆ به‌ك ئافره‌ت"^(١).

به‌یعتدان، واته‌ په‌یمان به‌ستن، سوودی به‌كجار زۆره، ئه‌ویش بریتییه‌ له‌ پابه‌ندبوونی که‌سی به‌یعتدار به‌و په‌یمانه‌ی ده‌یه‌ستیت، به‌رده‌وام ئه‌و په‌یمانه‌ی له‌بیره و ده‌پاریزیت.

ئو ئافره‌ته‌ باوه‌پدارانه‌ی کۆچیان ده‌کرد بۆلای، تا‌قی ده‌کردنه‌وه:

خاتوو عائیشه ؓ ده‌لێت: ئه‌و ئافره‌ته‌ باوه‌پدارانه‌ی کۆچیان بۆلای پیغه‌مبهر ﷺ ده‌کرد، تا‌قی ده‌کردنه‌وه، وه‌ك فهرمایشتی په‌روه‌ردگار: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مِهْجَرَاتٍ فَأَمْحُوهُنَّ﴾ المتحنة: ١٠

واتای ئایه‌ته‌که‌: (ئهی ئه‌وانه‌ی باوه‌پتان هیناوه‌ کاتیک ئافره‌ته‌ ئیمانداره‌کان کۆچ ده‌که‌ن و دین بۆ لاتان تا‌قیان بکه‌نه‌وه و به‌وردی پرسیاریان لی بکه‌ن سه‌باره‌ت به‌کۆچ و هۆی هاتنه‌که‌یان).

عائیشه ده‌لێت: هه‌ر که‌سێک مه‌رجه‌کانی لی‌هاتبایه‌ دی، ئه‌وا له‌و تا‌قی‌کردنه‌وه‌یه‌ ده‌رده‌چوو.

کاتیک ئافره‌تان پابه‌ند ده‌بوون به‌ په‌یمان به‌ستنه‌که‌، پیغه‌مبهر ﷺ پێی ده‌فرموون: "بره‌ن، ئه‌وا به‌یعتم لی وه‌رگرتن".

نا سویند به‌خوا، هه‌رگیز ده‌ستی پیغه‌مبهر ﷺ به‌ ده‌ستی هیچ ئافره‌تیک نه‌که‌وتوه، ته‌نیا به‌ قسه‌ به‌یعتی لی وه‌رگرتوون.

^(١) النسائي (٤١٨١) و ترمذي (١٥٩٧) و ابن ماجه (٢٨٧٤) گێراوه‌تیانه‌وه، ئه‌لبانی له (السلسلة الصحيحة ٥٢٩) به‌ سه‌حیحی داناوه.

سویند به خوا، پښتانه بهر څو هیچ شتیکی له گهل ئافره تان نه کردوه ته نیا نه وهی
خوای په روهردگار فرمانی پیکردبو، که به قسه پی ده فرمون: "نه وا به یعم لم لی
وهرگرتن" ^(۱).

واته: به قسه نه مهی له گهل ده کردن، نه وهک به توفه له گهل کردن، وهک چو
به یعتدانی پیاوان وا باو بوو به توفه کردن بیت ^(۲).

به نه رمونیانی مامه لهی له گهل ئافره تان ده کرد:

له بهر نه و بی هیزی و ناسکیه له ئافره تاندا هه بوو، مامه لهی نه رم و به سوز و
خوشه ویستی به وه له گهل ده کردن، پی ده گوتن: (القواری)، واته: شوشه.
نه نه سی کوپی مالیک څو ده لیت: پښتانه بهر څو له هندیک سه فردا گه نجیکی
ره شتاله له گهل خو ده برد، ناوی (نهجه شه) بوو، دهنگیکی خوشی هه بوو. ولاخی
ئافره ته کانی لی ده خوپی.

پښتانه بهر څو پی ده فرمون: "نهی نهجه شه، هیواش به له گهل شوشه کان".
نه بو قه لابه ده لیت: پښتانه بهر څو وشه یه کی درکاند، گه ریه کی له نیوه کردبای،
عهیدارتان ده کرد ^(۳).

له ده قی (موسن دهی نه حمه د ۱۲۳۵۰) دا هاتوه: "نهی نهجه شه، هاوار بو تو،
نه رمونیان به له گهل شوشه کان". واته: له گهل ئافره تان.

پښتانه بهر څو ئافره تانی به (قواری) چواندوه، (قواری) کوپه، تاکه که (قاروره) به
واتای شوشه دیت، بویه نه و ناوهی لندراوه چونکه خواردنه وه له ناویدا نارام ده گرت.
ئافرتان له رووی ناسکی و نه رمونیانی و لاوازی جهسته یان به شوشه ده چن ^(۴).

زانایان له رووی فرموده ی پښتانه بهر څو بو نهجه شه (نه رمونیان به له گهل شوشه کان)
رای جیاوازیان هه یه:

ده گوترت: نهجه شه دهنگیکی خوشی هه بوو، به گورانی و شترکانی ده هاژوا، هندیک
له شیعر و سرودی ده گوت، دلنیا نه بوو له وهی نه وهک توشی فیتنه یه کیان بکات و نه م
گورانی و سه ردولکه یه بجته دلکانیان، بویه فرمانی پیکرد وازی لیبتیت.

^(۱) بوخاری (۲۷۱۳) و موسلیم (۱۸۶۶) گزراوه تیانه وه.

^(۲) فتح الباری (۶۳۶/۸).

^(۳) بوخاری (۶۱۴۹) و موسلیم (۲۳۲۳) گزراوه تیانه وه.

^(۴) فتح الباری (۵۴۵/۱۰).

ده‌گوتریت: مه‌به‌ست له‌ نه‌رمونیانیه‌ له‌ لیخوڕپن، چونکه‌ وشتر گهر گوتی له‌ ده‌نگی گۆرانی وشتره‌وان بیت خیرا ده‌بیت له‌ رویشتن، ئه‌و کات سواره‌کان ناڕه‌حه‌ت ده‌بن و ماندوویان ده‌کات، بۆیه‌ نه‌هی کرد له‌م کاره‌، چونکه‌ ئافره‌تان له‌ کاتی جوڵه‌ی ژۆر بیزار ده‌بن، مه‌ترسی هه‌یه‌ که‌ زیانیان به‌ریکه‌وێت و به‌ربینه‌وه‌.

قرطبی له‌ (المفهم) هه‌ر دوو پاره‌که‌ی به‌ دروست زانیوه‌: ده‌لێت: (له‌به‌ر کاریگه‌ریبوونی خیرایان و خۆنه‌گرتنیان به‌ شوشه‌ی چواندوونه‌، ترسی هه‌بوو لێیان له‌به‌ر خیرا رویشتن بکه‌ونه‌ خواره‌وه‌ یان له‌به‌ر جووله‌ی ژۆر ئازار بچێژن. یان ترسا له‌وه‌ی به‌هۆی گوی لیبوونی سروده‌که‌ توشی فیتنه‌ بن).^(١)

پیغه‌مبەر ﷺ به‌هۆی ئه‌و تاییه‌ تمه‌ندییه‌ باشانه‌ی هه‌یانبووه‌، ستایشی ئافره‌تانی قورپه‌شی ده‌کرد: له‌ ئه‌بو هوریره‌وه‌ ؓ پیغه‌مبهره‌وه‌ ؓ ده‌فرمویت: "باشترینی ئه‌و ئافره‌ته‌ی سواری وشتر ده‌بیت، ئافره‌تی باشی قورپه‌یشه‌، به‌زه‌بیترینه‌ بۆ منداڵه‌که‌ی هه‌ر له‌ بچوکییه‌وه‌، پارێزه‌ری مال و سامانی هاوسه‌ره‌که‌یه‌تی".^(٢)

ئه‌وه‌ی وه‌سفکراوه‌ به‌ سیفه‌تی باش، ئافره‌تانی قورپه‌یشه‌ نه‌وه‌ک ته‌واوی ئافره‌تان. (به‌ زه‌بیترینه‌ بۆ منداڵه‌که‌ی هه‌ر له‌ بچوکییه‌وه‌): واته‌: به‌زه‌یی ژۆره‌، ئه‌ویش ئه‌و ئافره‌ته‌یه‌ گه‌ر منداڵه‌که‌ی بۆ باوک بن، له‌سه‌ریان ده‌مێنێته‌وه‌ و هاوسه‌رگه‌ری ناکاته‌وه‌، چونکه‌ گه‌ر هاوسه‌رگه‌ری کرد ئه‌و کات ئافره‌تێکی به‌به‌زه‌یی نییه‌.

(پارێزه‌ری مال و سامانی هاوسه‌ره‌که‌یه‌تی): پارێزه‌رتینه‌ بۆ مائی هاوسه‌ره‌که‌ی و ده‌ستپاکه‌ تیایدا، هه‌روه‌ها وازه‌یتان له‌ به‌ فیرودان.^(٣)

مه‌لب ده‌لێت: (له‌م فره‌موده‌یه‌دا، په‌سه‌ندی ئافره‌تانی قورپه‌شی به‌سه‌ر ئافره‌تانی تری عه‌ره‌دا هه‌یه‌، ئه‌ویش له‌به‌ر دوو واتا:

یه‌که‌میان: به‌زه‌بیان به‌رامبه‌ر منداڵ، بایه‌خ پێدانی و به‌باشی په‌روه‌رده‌کردنیان. دووه‌میان: پاراستنی مال و سامانی هاوسه‌ر.^(٤)

^(١) فتح الباری (٥٦٤/١٠)، المفهم من تخلص کتاب مسلم (٤٣/١٩).

^(٢) بوخاری (٥٠٨٢) و موسلیم (٢٥٧٢) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(٣) فتح الباری (١٢٥/٩).

^(٤) شهرحی سه‌حیحی بوخاری (ابن بطال) (٥٤٤/٧).

بايەخى بەفېركردنى ئافرەتان دەدا، رۆژنىكى بۇ تەرخان دەکردن بۇ ئەوئەي فېريان بىكات و ئامۆزگارىيان بىكات:

ئەبو سەئىدى خۇدەي ﷺ دەلەيت: ئافرەتەك ھاتە خزمەت پېغمبەر ﷺ گوتى: ئەي پېغمبەرى خوا، پياوان ھەموو ئامۆزگارى تۆيان برد، رۆژىكمان لەكاتى خۆت بۇ ديارى بىكە، دېنە لات و لەو زانستەي پەرەردگار فېرى کردوى، فېرمان بىكە. رۆژىكمان كۆبونەو، پېغمبەرى خوا ﷺ ھاتە لايان، لە زانستى خواي گەورە فېرى کردن و ئامۆزگارى کردن.

لەو ئامۆزگارىانەي کردنى فەرموى "ھەر ئافرەتەك پېش مردنى خۇي، سى لە مندالەكانى پېش بىكەون بۇ مردنى، تەمەنيان نەگەيشتبېتە گوناھکردن، ئەو بۆي دەبېتە پەرژىنەك بۇ پاراستنى لە ئاگر"، ئافرەتەك لەوان گوتى: ئەي پېغمبەرى خوا ئەگەر دووان بن؟ بۇ دوچار ئەم قەسەيەي دوبارە کردو. تا فەرموى: "دووان، دووان، دووان"^(١).

لەم فەرمودەيەدا، سۆربوونى ئافرەتى ھاوئلان پېشانەدا، بۇ فېربوونى كاروبارى دىن، بوخارى لە سەحىحەكەي خۇي بەشىكى ناواناوە "بەشى ئامۆزگارى پېشەوا بۇ ئافرەتان و فېركردنيان".

"تەمەنيان نەگەيشتبېتە گوناھکردن": واتە بەر لەوئەي بىگەنە تەمەنى خۇناسىن بىرن، چونكە گوناھ لە دواي تەمەنى خۇناسىن دەنوسرېت.

نەيئىيەكەش وەكو بلىي ئەو مندالانە ھېشتا نەگەيشتوونە ئەو تەمەنى ئەزىيەتى داىك و باوكيان بدەن سەرپېچيان بىكەن، بۆيە خەم خواردن لىيان زۆترە^(٢).

لە سوودەكانى ئەم فەرمودەيە:

- سۆربوون و ويستى ئافرەتانى ھاوئلان لەسەر فېربوونى كاروبارى دىن دەردەخات.
- مندالىي مۇسلمانان لە بەھەشتە.
- ھەر كەسەك دوو مندالىي بىرېت، لە ئاگر دەپپارېژن^(٣).
- پىئويستە لەسەر كەسى ئامۆزگارىكار رەچاوى بارى دەروونى ئامۆزگارى وەرگر بىكات، وەك ئەوئەي پېغمبەر ﷺ كردى، ئەو دەزانىت مندال چ پىگەيەكى لە دلى داىكى ھەيە،

^(١) بوخارى (١٠٢) و موسلىم (٢٦٣٤) گىراوئەتيانەو.

^(٢) فتح البارى (١٩٦/١).

^(٣) فتح البارى (١٩٦/١).

بویه نه و پاداشته گه وره‌یه‌ی پیشاندان که له دواى له دهستانیان به دهستی ده‌هینن، نه‌مه‌ش له پیناو دلنه‌واى کردنیان.

پیغه مبه‌ر ﷺ سووربوو له سهر ناموزگاریکردنی ئافره‌تان و به‌بیر هیئانه‌وه‌یان :
جابرى کورپی عه‌بدوللا ﷺ ده‌لێت: له رۆژى جه‌ژن ئاماده‌ی نوێژم بووم له‌گه‌ل پیغه مبه‌ر ﷺ، به‌ر له‌وتاردان نوێژى کرد به‌بى بانگدان و قامه‌تکردن، پاشان خۆى به‌ بیلال گرت و هه‌لسایه سهر پى، فه‌رمانى به‌ له‌ خواترسین کرد و هانیدا بو گویرايه‌لى خواو، ناموزگارى خه‌لکى کردو به‌بیری هیئانه‌وه.
پاشان رۆیشت تا گه‌یشته لای ئافره‌تان، ناموزگارى کردن و پى فه‌رموون: "به‌خشن، چونکه ئێوه زۆرتین سوتمه‌نى دۆزه‌خن".

ئافره‌تیکی ره‌نگ نه‌سمه‌ر له‌ ناوه‌پاستی ئافره‌تان دانیشتبوو، هه‌لساو و گوتی: بۆچى نه‌ی پیغه مبه‌رى خوا؟

فه‌رمووی: "چونکه ئێوه گله‌ی و گازه‌نده‌تان زۆره، چاکه‌ی هاوسه‌ره‌کانتان له‌ به‌رچاوانیه‌^(١)".
ده‌لێت: ئافره‌تان ده‌ستیان به‌ به‌خشین کرد، له‌ خشل و مۆرى خۆیان له‌ گواره و خه‌زیم و گوستیله، ده‌یانخسته ناو پۆشاکی بیلال^(٢).

پیغه مبه‌ر ﷺ کاتیک بینی ئافره‌تان گوێیان له‌ وتاره‌که نه‌بووه، چونکه خه‌لکه‌که زۆر بوون، هه‌روه‌ها له‌ به‌ر نه‌وه‌ی ریزی ئافره‌تان له‌ دواوه‌ی ریزی پیاوان بوو، چوه لایان و ناموزگارى کردن نه‌مه‌ش وه‌کو نه‌جامدانى نه‌رکێک له‌ مافى په‌روه‌رده و فێرکردنیان.
نه‌وه‌ی ده‌لێت: (واباشه‌ گه‌ر ئافره‌تان گوێیان لى نه‌بوو، دواى ته‌واو بوون بچێته لایان و ناموزگاریان بکات، نه‌گه‌ر بێتوو نه‌م کاره خراپه‌کارى به‌دوا نیت)^(٣).
به‌لام نیستا به‌ هۆى بوونی بلندگۆ، پێویست ناکات وتاریبژ بچێته شوینی ئافره‌تان.

^(١) واته: واته ناشکوری کردن به‌رامبه‌ر مافى هاوسه‌ر و چاکه‌کانیان، چاکه‌ی پیاوه‌کانیان ده‌شارنه‌وه و سکالا و گله‌یه‌یه‌کانیان ناشکرا ده‌که‌ن، له‌ فه‌رموده‌یه‌کی تردا هاتوو: "گه‌ر چاکه‌ی هه‌موو دونیا له‌گه‌ل په‌کێکیان بکه‌ی، به‌لام يه‌ک شتى له‌ تر بینی، ده‌لێت: هه‌رگیز خێرم له‌ تر نه‌بێوه". بوخارى (٢٩) و موسليم (٩٠٧) له‌ عه‌بدوللاى کورپی عه‌باسه‌وه.

^(٢) موسليم (٨٨٥) گێراوه‌تیه‌وه.

^(٣) شه‌رحى نه‌وه‌ی له‌ سه‌حیحى موسليم (١٧٤/٦).

لە سوودەكانى ئەم فەرموودەيه:

- سوننەتە ئامۆژگارى ئافرەتان بکړیت و حوکمە شەریعیەکانیان بۆ روون بکړیتەوه و ئەرکهکانیان بهبیر بهیندریتەوه.
- ابن جریج دەلالت: به عطاءم گوت: ئایا دروسته بۆ پیشهوا ئیستا دواى تهواویون له وتاردان بێته لای ئافرەتان و وتاریان بۆ بدا.
- گوتی: ئەمە ئەرکیکه لهسەریان، بۆچی جیبهجیبی ناکەن؟^(١)
- ئەم فەرموودەیه نەرمونیانی پيغمبەرى ﷺ تێدايه له ئامۆژگاریکردنی ئافرەتان، نه توپه بوو نه توندوتیژ بوو.

ئێبن حەجەر دەلالت: ئەو دەست پیشخەرییهى ئافرەتان کردیان له بهخشینی خشل و مۆرى گرانبهها له لایەن، سەربارى تهنگى بارى ئابوورى ئەو کات، به لگهیه له سەر پلهو پایه بهزریان له دین و سووربوونیان له سەر جیبهجیكردنى فەرمانى پيغمبەر ﷺ و لییان رازی بوو.^(٢)

پیاویك پارهیهكى كه می به خشی، خواى پهروهردگار لیى قه بو لکړد و بهرەگه تى خسته ناو و زور زیاتر بوو!

له ئەبو مۆرەیرەوه ﷺ پيغمبەر ﷺ فرمووی: "ئەرهمیك پیش سه د ههزار درهم كهوت". گوتیان: چۆن؟

فرمووی: "پیاویك ته نیا دوو درهمى هه بوو، یه كێكیانی به خشی، پیاویكى تریش چوه ماله وه له مال و سامانه به رفراوانه كه ی سه د ههزار درهمى به خشی".

پيغمبەر ﷺ هانى ئافره تانی ده دا له سەر به خشین:

زهینه بی خیزانی عه بدوللای کوپی مه سعود ده لیت: پيغمبەر ﷺ فرمووی: "ئەى كۆمه لى ئافره تان، به خشن، ته نانه ت گەر له خشله كانیشتان بێت".

ده لیت: گه پامه وه لای عه بدوللا پیم گوت: تۆ پیاویكى ده ستکورتى، پيغمبەرى خواش ﷺ فەرمانى پیکردین به خشین، بچۆ لای، لیى بپرسه، ئەگەر دروست بێت به خشمه^(٣)، تۆ ئەگەر نا ده بیه خشمه كه سیکى تر.

ده لیت: عه بدوللا گوتی: به لکو تۆ بپۆ لای.^(٤)

(١) بوخارى (٩١٦) و موسليم (٨٨٥) گێژاوه تیا نه وه.

(٢) فتح الباری (٤٩٦/٢).

(٣) له گێژانه وى نسائی (٢٥٨٣) دا هاتوه: ده توانم به خشینه كه م بده مه تۆ و برازاكه م كه بى باركه.

(٤) وهك ئەوهى شهرم بکات پرسیار بکات له باره ی ئەوهى خیزانه كه ی پیتی به خشیت.

ده‌لێت: چووم، ئافره‌تیک‌کی ئه‌نساریم بینه‌ی له‌لای ده‌رگای مائی پیغه‌مبه‌ر ﷺ وه‌ستابوو، داواکارییه‌کی هه‌مان داوکاری من بوو، گوته‌ی: پیغه‌مبه‌ری خوا گه‌وره‌یی و ترسی له‌سه‌ر دیار بوو.

ده‌لێت: بیلال هاته‌ ده‌ره‌وه‌ بۆ لامان، پێمان گوت: برۆ لای پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پێی بلێ دوو ئافره‌ت له‌به‌ر ده‌رگا وه‌ستاوان و پرسیا‌رت لی ده‌که‌ن: ئایا دروسته‌ خێر ببه‌خشنه‌ هاوسه‌ره‌کانیان و ببه‌خشنه‌ بێ باوکان؟ پێی مه‌لێ ئێمه‌ کێین؟

ده‌لێت: بیلال چوو ده‌ره‌وه‌ پرسیا‌ری لێکرد، پیغه‌مبه‌ریش ﷺ فه‌رمووی: "ئه‌و دووانه‌ کێنه‌؟".

گوته‌ی: ئافره‌تیک‌کی ئه‌نسارپی و زه‌ینه‌بن.

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: "گامه‌ زه‌ینه‌ب؟".

گوته‌ی: خێزانی عه‌بدوللّاه.

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پێی فه‌رموو: "ئه‌وان دوو پاداشتیان هه‌یه‌، پاداشتی نزیک‌یه‌تی، پاداشتی به‌خشینه‌که‌"^(١).

سووده‌گانی ئهم فه‌رمووده‌یه‌:

- هاندانی تێدایه‌ بۆ به‌خشین به‌ که‌سه‌ نزیکه‌کان.
- هاندانی تێدایه‌ بۆ په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی.
- دروسته‌ ئافره‌ت مائی خۆی به‌ بێ روخسه‌تی هاوسه‌ره‌که‌ی ببه‌خشیت.
- ئامۆژگاری ئافره‌تان ده‌کات، هاندانی به‌خێوکه‌ر له‌ کاری باش له‌ ئافره‌تان و پیاوان.
- قسه‌کردن له‌گه‌ل ئافره‌تی بێگانه‌ له‌ کاتی دڵنیا‌بوون له‌ روونه‌دانی فیتنه‌.
- ترساندان به‌ هۆی گرتنی گونا‌هه‌کان، ئه‌وه‌ی پێشبینی ده‌کریت به‌و هۆیه‌وه‌ له‌ سزادان.
- فه‌توای زانا به‌ ئاماده‌بوونی که‌سی زانتر له‌و.
- داواکردنی به‌رزبوونه‌وه‌ له‌ به‌رگه‌ گرتنی زانست^(٢).
- دروسته‌ که‌سی پرسیا‌رکه‌ر ناوی خۆی نه‌لێت، وه‌ک خێزانی عه‌بدوللّای کوپی مه‌سعود گوته‌ی: "ناوی ئێمه‌ی پێ مه‌لێ".

^(١) بوخاری (١٤٦٦) و موسلیم (١٠٠٠) گێژاوه‌تیانه‌وه‌.

^(٢) فتح الباری (٣/٢٣٠).

زورترینی نه وانه ی ده یان به خشی، نافرته تان بوون:

نه بو سه عیدی خودری ﷺ ده لیت: پښتانه بهری خوا له روژانی جه ژنی قوربان و جه ژنی رهمه زان ده هاته دهره وه، ده سستی به نویژ ده کرد، دوا ی ته و او بوونی نویژ و سه لامدانه وه ی، هه لده ستا و ده چوه لای خه لکه که که له شوینی نویژیان دانیشتبوون، هر که سیک پتویستی به کی هه بایه بو خه لکه که ی باس ده کرد، یان هر شتیکی تر هه بایه فهرمانی پی ده کردن.

ده یه رموو: "بیه خشن، بیه خشن، بیه خشن"، زورترینی نه وانه ی ده یان به خشی نافرته تان بوون^(۱).

هانیده دان زور یادی خوی په رومردگار بکه ن:

خاتو یه سپره ﷺ له نافرته تانی موهاجر بوو، ده لیت: پښتانه بهری خوا ﷺ پی دی ده فهرمووین: "عليكُ بالتسبيح، والتَّهليل، والتَّعْدِيس، واعْقِدْنَ بِالْأَنَامِلِ، فَإِنَّهُنَّ مَسْئُولَاتٌ مَسْتَنْطَقَاتٌ، وَلَا تَغْفَلْنَ فِتْنَسِينَ الرَّحْمَةَ"^(۲).

واتای فهرموده که:

(عليكُ): واته پتویسته له سه رتان

(بالتسبيح): گوته ی: سُبْحَانَ اللَّهِ.

(والتَّهليل): گوته ی: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

(والتَّعْدِيس): گوته ی: سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ، يَانَ سُبُوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ.

(واعْقِدْنَ بِالْأَنَامِلِ): واته: ژماره ی ته سبیحاته که به په نجه کان نه ژمار بکه ن، یان به گریه کان یان به سه ره په نجه کان.

(الْأَنَامِلِ) واته په نجه کان، وشه یه کی کویه، تاکه که ی (أُنْمَلَة) یه، واته یه که په نجه، نه و شوینه یه که نینوکی تیدایه^(۳).

ده کړی مه به ست له گریه کان، هر سه ره په نجه کان بیت، یا خود په نجه کان به ته ووی بیت، یان مه به ست لیی گریی جومگه ی په نجه کانه، واته په نجه ی گه وره له سه ر جومگه ی په نجه کان دابیت.

^(۱) بوخاری (۳۰۴) و موسلیم (۸۸۹) گترواوه تیانه وه.

^(۲) ترمذی (۳۵۸۳) و نه بوداود (۱۵۰۵) و نه حمده (۲۶۵۴۹) گترواوه تیانه وه، نه لبانی له (صحیح الجامع ۴۰۸۷)

به سه حیجی داناوه

^(۳) تحفة الاحوذی (۳۱/۱۰)

یا خود مه به ست لی داخستنی په نجه له گه ل هر ته سببچه یه ک پاشان کردنه وهی^(١).
که واته دوو جوړه ژماردن هیه : هر که سیک په نجه ی گه وړه له سره سره په نجه کان
دابنیت، هه روه ها هر که سیکیش سره په نجه کان له ناوه ی به ره ی ده ست دابنیت، بویه
بابه ته که له م رووه وه فراوانه.

طیبي ده لیت: (پیغه مبه ر ﷺ هانیده دان به سره په نجه کانیا ن ئو وشانه بژمیرن،
ئو مه ش بۆ ئو وه ی گونا هه کانیا ن بوهریت.

(فانهن مسئولات): واته: رۆزی دوا یی پرسیا ریا ن لی ده کریت که چییا ن به ده سته ی ناوه
و له چیدا به کار هی تراون.

(مستنطقات): واته: قسه ده که ن، شاهیدن بۆ خاوه نه که ی یا ن شاهیدی له سه ری
ده دن، ﴿يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ النور: ٢٤
(ولا تغفلن): واته: بئ ناگامه بن، واز له یادی خودا مه هی ن.

(فتنسين الرحمة): القاری ده لیت: مه به ست له له بیرچوونی ره حمت له بیرچوونی
هوکاره کانیبه تی، واته: واز له یادی خوا مه هی ن، چونکه گه ر وازتا ن له یادکر ن هی نا، ئو
کات له پاداشته که ی بئ به ش ده بن، وه ک ئو وه ی واز له ره حمتی خوا به ی ن.
واته: با له ئیوه بئ ناگایی روونده دات، چونکه ئو کات له په روه دگاریش ره حمت
روونادات^(٢).

ئو دو عایه ی سوودی بویان هه بوایه فیری ده کردن:

له و ئافره ته گه وړانه ی ئیسلام که پیغه مبه ری خوا ﷺ په روه رده ی کردن: ئه سمای
کچی عه میسه ﷺ به راستی ئو ئافره ته که سایه تیبه کی زانستی و بانگخوازی کاریگر
بووه، ئاموژگاریکاری پیاوان و ئافره تان بووه، پیاوان به کومه ل ده چوونه لای بۆ ئو وه ی
گو ییا ن له وتاره کاریگره که ی بیت له مه ر گه وړه یی کوچکردن بۆ حه به شه (به م نزیکانه
دیت).

ئو سمای کچی عه میس ﷺ ده گێرته وه و ده لیت: پیغه مبه ری خوا ﷺ پئی فه رمو م:
"وشه یه کت فیربه کم، له کاتی ناخو شیدا یا ن له ناو ناخو شیدا بیلیت: الله لا اشرک به
شیئا"^(٣).

(١) ابن العلام له (الفتوحات الربانية ٢٥٠/٣).

(٢) تحفة الاحوذی (٣١/١٠)

(٣) ئه بولود (١٥٢٥) و ابن ماجه (٣٨٨٢) گێرو هه تیانه وه، ئه لبانی له (صحیح أبی داود ١٣٦٤) به سه حیحی داناوه.

ئافره‌تان زۆرجاران توشی ناخۆشی ده‌بن، له‌ کاتی دووگیانی و دانانی سک، یان له‌ کاتی بوونی هاوسه‌ری خراپ، یان مندالی خراپ و چه‌ندانی تر. پێویسته‌ له‌ سه‌ر ئافره‌ت پارێزگاری له‌م زیکه‌ره‌ گه‌وره‌یه‌ بکات، که‌ خوای په‌روه‌ردگار به‌ هۆیه‌وه‌ ناخۆشییه‌که‌ی له‌ سه‌ر لاده‌بات.

له‌ پێغه‌مبهره‌وه‌ ﷺ جیگیربووه‌ که‌ له‌ کاتی بوونی ناخۆشیدا ده‌یفه‌رموو: "لا إله إلا الله العظيم الحليم، لا إله إلا الله ربُّ العرش العظيم، لا إله إلا الله ربُّ السموات وربُّ الأرض وربُّ العرش الكريم"^(١).

ئهمه‌ فه‌رمووده‌یه‌کی گه‌وره‌یه‌ پێویسته‌ گرنگی پێ‌ بده‌ین و له‌ کاتی ناخۆشی و نه‌هامه‌تییه‌کاندا زۆر دووباره‌ی بکه‌ینه‌وه‌.

طه‌بری ده‌لێت: پیاوانی سه‌له‌ف ئهم‌ دوعایه‌یان ده‌کرد و ناویان نابوو دوعای ناخۆشی^(٢).

هانی‌ده‌دان له‌ بۆنه‌کان و کاره‌ خێره‌کاندا ئاماده‌بن:

دایکی عطیه‌ ؓ ده‌لێت: پێغه‌مبەر ﷺ فه‌رمانی پێ‌کردین که‌ ئافره‌تی چه‌یزدار و کچی گه‌نج و کچی ماله‌وه‌ له‌ رۆژانی جه‌ژن بچینه‌ ده‌ره‌وه‌، بۆ به‌شداریبوون له‌ شادیی و خێرو دوعای کۆمه‌ڵی موسلمانان، ئافره‌تی چه‌یزداریش نه‌چێته‌ مزگه‌وت. ئافره‌تیگوتی: ئه‌ی پێغه‌مبهری خوا به‌کێک له‌ ئیمه‌ حیجابی نییه‌.

فه‌رمووی: "با هی خوشکێکی تر له‌ به‌ر بکات"^(٣).

واته‌: له‌ خوشکێکی تر وه‌ربگرێت که‌ پێویستی پێ‌ی نییه‌^(٤).

له‌ سووده‌کانی ئهم‌ فه‌رمووده‌یه‌:

- سوننه‌ته‌ ئافره‌تان له‌ جه‌ژنه‌کان بچنه‌ ده‌ره‌وه‌، جا ئه‌گه‌ر ئافره‌تی گه‌نج بن یاخود نا.
- له‌ فه‌رمووده‌ی دایکی عطیه‌ باس له‌ هۆکاری حوكمی چوونه‌ ده‌ره‌وه‌ کرله‌، ئه‌ویش به‌شداریکردنانه‌ له‌ خێرو دوعای موسلمانان و هیواخواستن بۆ ئه‌ویه‌ به‌ به‌ر به‌ره‌که‌تی ئه‌و رۆژه‌ پێ‌رۆزه‌ بکه‌ون.
- ئافره‌تی چه‌یزدار نابێت پشت له‌ یادی خوا بکات، یان پشت له‌ شوینی خێر بکات، وه‌ك مه‌جلیسی عیلم و یادی خوا، ته‌نیا مزگه‌وت نه‌بێت.

^(١) بوخاری (٦٣٤٦) و موسلیم (٢٧٣٠) له‌ عه‌بدوللای کوری عه‌باس گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(٢) شه‌رحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (٤٧/١٧).

^(٣) بوخاری (٣٥١) و موسلیم (٨٩٠) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(٤) فتح الباری (٤٢٤/١).

- وشه ی (العواتق) له فهرموده که واتای: کچی گهنج یان سه ره تای ته مه نی گهنجیه تی.
- یان ده گوتری ت: ئه و کچه ی، که گهره ش بووه و میردی نه کردووه و له دایک و باوکی دور نه که وتوته وه ^(١).
- وشه ی (ذوات الخدور) (خدر) لایه کی ماله پرده یه کی پیداده دریت بو ئه وه ی ئه و کچه ی میردی نه کردوه لئی دابنیشیت ^(٢).

ئافره تان له گه ل پیغه مبه ر ﷺ به شداریان له نویرزی ههینی ده کرد:

- دایکی هیشام، کچی حاریسه ی کوپی نوعمان ده لیت: هیچم له سوپه تی (ق) له بهر نه کرد، ته نیا ئه وه ی پیغه مبه ر ﷺ نه بی ت که هه موو هه یینی که له وتاریدا ده یفه رموو.
- ده لیت: ته ندوری نانی ئیمه و ته ندوری پیغه مبه ر ﷺ یه ک بوو ^(٣).
- زانایان ده لیت: هۆکاری هه لبراردنی سوپه تی (ق) بو ئه وه یه، که باسی مردن و زیندوبوونه وه و ئامۆزگاری به هیزی تیدایه.
- که ده لیت: "ته ندوری نانی ئیمه و ته ندوری پیغه مبه ر ﷺ یه ک بوو"، ئاماژه یه که بو زانیانی حالی مالی پیغه مبه ر به هۆی نزیکی له ماله وه یان ^(٤).

به شداریان ده کرد له نویرزی به کۆمه ل له مرگه وت:

- خاتوو عایشه ؓ ده فهرمویت: (ئیمه ی ئافره تانی بپوادار، له گه ل پیغه مبه ر ﷺ به شداری نویرزی به یانیمان ده کرد، داپۆشراو بووین به پۆشاک، پاشان دوا ی ته واو بوونی نویرزی ده گه راینه وه ماله وه، کهس ئه وانی له تاریکیدا نه ده ناسی ^(٥)).

له سووده گانی ئهم فهرموده یه:

- ریگه پیداره ئافره تان به شداری نویرزی به کۆمه ل له مرگه وت بکه ن له کاتی شه و روژدا، به لام نویرزی روژ له پیشتره، چونکه شه و زیاتر کاتی گومانه له روژ، به لام ته نیا ئه گه ر دلنایای هه بوو له وه ی ترس و فیتنه یان له سه ر نییه.
- سوننه ته نویرزی به یانی له سه ره تای کاتیدا، بکری ت ^(٦).

^(١) النهایه (١٧٩/٣).

^(٢) النهایه (١٣/٣).

^(٣) موسلیم (٨٧٣) گیزاوه تیه وه.

^(٤) شهرجی نه وه ی له سه حیحی موسلیم (١٦١/٦).

^(٥) بوخاری (٣٧٢) و موسلیم (٦٤٥) گیزاوه تیه وه.

^(٦) فتح الباری (٥٦/٢).

قه دهغه ی دهکرد پیاوه کان ریگری له نافرته کانیاں بکهن له چوونه مزگهوت:

عبداللای کوپی عومر ښه ده فرمویت: یه کیک له خیزانه کانی عومر به شداری نویژی به کومه لی له به یانی و عیسا له مزگهوت دهکرد.

پیی گوترا: بوجی ده چپته دهره وه، کاتیک ده زانی که عومر نه می پیتاخو شه؟

گوتی: نه ی چ شتیک وای لیکردوه ریگری لی نه کات؟

گوتی: فرموده ی پیغه مېری خوا ښه که ده فرمویت "ریگری هاتنی مزگهوت له نافرته تان مه کهن"^(۱).

ریگری لیدم کردن له کاتی چوونه دهره وه بو مزگهوت یان بو شوی تر، خویان بو نخوش بکهن: له نه بو هورپه رپه وه ښه پیغه مېر ښه ده فرمویت: "ریگری له هاتنی نافرته تان بو مزگهوت مه کهن، با بیته دهره وه به لام با بون له خویان نه دن"^(۲).

عظیم ثابادی ده لیت: (فرمانی نه وه ی پیکریون که بونیان خوش نه کهن، وه که له گیزانه وه ی موسلیم له زینه به وه هاته وه، نه مش بو نه وه یه، که نه وه که به بونه ههستی پیاوان بچولین.

هر په یوه نندیدار به بون خوشی، له روی واتاییه وه نه مانه ده گریته وه: جولاندانی ثاره زوو وه که جلوه برگی جوان، خو جوان کردن به کالای گرانبه ها)^(۳).

زهینه بی خیزانی عبداللای کوپی مه سعود ښه ده لیت: پیغه مېری خوا ښه پی فرموین: "گر په کیک له نپوه چوه مزگهوت، با به بون خوشی نه پوات"^(۴).

له نه بو هورپه ښه پیغه مېری خوا ښه ده فرمویت: "هر نافرته تیک خوی به بوخود بون خوش بکات، با له گهل نیچه له عیسا ناماده نه بیته"^(۵).

له نه بو موساوه ښه پیغه مېری خوا ښه ده فرمویت: "هر نافرته تیک خوی بون خوش کربیت، به لای خه لکدا تپیر بیته، نه و نه نافرته ته ناواو ناوایه"^(۶).

^(۱) بوخاری (۹۰۰) و موسلیم (۴۴۲) گیزاوه تیا نه وه.

^(۲) نه بو داود (۵۶۵) گیزاوه تیه وه، نه لبانی له (الرواء ۵۱۵) به سه حیحی داناهه.

^(۳) عون المعبود (۱۹۲/۲).

^(۴) موسلیم (۴۴۳) گیزاوه تیه وه.

^(۵) موسلیم (۴۴۴) گیزاوه تیه وه.

^(۶) ترمذی (۴۱۷۳) و نه بو داود (۲۷۸۶) گیزاوه تیا نه وه، نه لبانی به سه حیحی داناهه.

(چونکه، به‌و بۆنه‌ خو‌شه‌یان ئاره‌زووی پیاوان ده‌جولێنن، وایان لێده‌که‌ن سه‌ریان بکه‌ن، هه‌ر که‌سی‌کیش سه‌یری ئافره‌ت بکات به‌ چاوه‌کانی زینای کردووه‌، ئافره‌ته‌که‌ش هۆکاره‌ بۆ زینای چاوه‌کانی بۆیه‌ گوناها‌به‌ره‌).^(١)

له‌گه‌ل هه‌موو نه‌مانه‌شدا، نوێژکردنی ئافره‌ت له‌ ماله‌وه‌ی باشت‌ره‌:

له‌ عه‌بدوللای کوپی عومره‌وه‌ ﷺ پیغه‌مبهری خوا ﷺ ده‌فه‌رموێت: "ئافره‌تان له‌ مزگه‌وته‌کان قه‌ده‌غه‌ مه‌که‌ن، ماله‌کانیان بۆ نه‌وان باشت‌ره‌"^(٢).

(باشی نوێژکردنیان له‌ مال: پاراستنیانه‌ له‌ فیتنه‌، نه‌م بابه‌ته‌ش جه‌ختی له‌سه‌ر ده‌کرێته‌وه‌ دوا‌ی نه‌وه‌ی ئافره‌تان پووتبوونه‌وه‌ و خۆ جوان کردنیان داهێنا، پاشان نه‌وه‌ی خاتوو عایشه‌ گوتی نه‌وا گوتی).^(٣)

سه‌ردانی ئافره‌تانی ده‌کرد، حا‌لی نه‌وانه‌ی ده‌پرسین که‌ نه‌ده‌هاتنه‌ مه‌راسیمه‌کان: عه‌بدوللای کوپی عه‌باسه‌وه‌ ﷺ ده‌فه‌رموێت: کاتی‌ک پیغه‌مبهر ﷺ له‌ جه‌جکردن گه‌پایه‌وه‌، به‌ دایکی سینانی نه‌نساری فه‌رموو: "چی وایکرد له‌گه‌ل ئیمه‌ جه‌ج نه‌که‌ی؟". دایکی سینان گوتی: "دوو وشترمان هه‌یه‌، باوکی فلان -واته‌ هاوسه‌ره‌که‌ی- و کوپه‌که‌مان له‌سه‌ر پشستی یه‌کی‌کیان چون بۆ جه‌ج، نه‌وی تریش ماوه‌ته‌وه‌ خزمه‌تکاره‌که‌مان ئاودانی پی ده‌کات".

ئینجا پیغه‌مبهر فه‌رمووی: "عه‌مره‌کرینی‌ک له‌ ره‌مه‌زان، وه‌ک جه‌جکردنی‌ک وایه‌ له‌گه‌ل من"^(٤). دایکی مه‌عقل ده‌لێت: کاتی‌ک پیغه‌مبهر ﷺ حاجی مالئاوایی کرد، وشتری‌کمان هه‌بوو، باوکی مه‌عقل له‌ پێناو خوا به‌خشی، توشی ناخۆشی بووین و باوکی مه‌عقل مرد.

پیغه‌مبهر ﷺ ده‌رچوو، کاتی‌ک ته‌وا‌بوو له‌ جه‌ج، فه‌رمووی: "ئه‌ی دایکی مه‌عقل، چی وایکرد له‌گه‌لمان ده‌رنه‌چی؟".

گوتی: خۆمان ئاماده‌کردبوو، باوکی مه‌عقل مرد، یه‌ک وشترمان هه‌بوو که‌ جه‌جمان پێی ده‌کرد، باوکی مه‌عقل وه‌سیه‌تی کرد له‌ پێناو خوا بییه‌خشین.

^(١) تحفة الاحوذی (٥٨/٨).

^(٢) نه‌بو داود (٥٦٧) گێژاوه‌تی‌ه‌وه‌، ئه‌لبانی له‌ سه‌حیحی ئه‌بو داود (٥٧٦) به‌ به‌سه‌حیحی داناوه‌.

^(٣) فتح الباری (٢/٢٤٩)، مه‌به‌ستی حافظ له‌ قسه‌ی عایشه‌، نه‌وه‌یه‌ که‌ عایشه‌ ده‌فه‌رموێت: "ئه‌گه‌ر پیغه‌مبهر ﷺ ئه‌مه‌ی دیت‌بایه‌ له‌وه‌ی ئافره‌تان داینه‌تی‌ناوه‌، رێگری لێ ده‌کردن له‌چوونه‌ مزگه‌وت، وه‌ک چۆن ئافره‌تانی به‌نی ئیسرائیل قه‌ده‌غه‌کران". بوخاری (٨٦٩) و موسلیم (٤٤٥) گێژاوه‌تی‌انه‌وه‌.

^(٤) بوخاری (١٨٦٣) و موسلیم (١٢٥٦) گێژاوه‌تی‌انه‌وه‌.

فرمودی: "بریا حجت پی بکردبایه، چونکه حه جگردنیش له پیناوی خوی گه وړه یه، به لام گر نم حه جهشت له گهل ټیمه له ده ستچو، له رهمه زاندا عه مره بکه، چونکه وهك نه وه وایه حه جیکت کړد پیټ" ^(١).

(فیری کړد، عه مره کړدنیک له مانگی رهمه زان هه مان پاداشتی حه جگردنی هیه، نه ک له روی له سره لاچوونی فرهزه ی حه ج، چونکه نیجماعی زانایان له سره نه وه یه عه مره شوینی حه جی فرهز ناگریته وه) ^(٢).

بو نمونه: پیاوټک نه خوځ کوهت، نه زری له خوی گرت، گر خوی گه وړه شیفای بدات، خه تمیکي قورنات ده کات، کاتیک خوی گه وړه شیفایدا، سی جار سوړه تی (الاخلاص) خوینده وه، به پشت به ستن به فرموده ی پښتانه بهری خوا که ده فرمودیت: "سییه کی قورنانه" ^(٣)، نایا نه به به سه؟

وه لام: نه خیر به س نییه، چونکه سوړه تی (الاخلاص) سییه کی قورنانه له روی پاداشته وه، به لام شوینی خوینده وه ی هه مو قورنات ناگریته وه.

فرمایشتی (حه جگردنیش له پیناوی خوی گه وړه یه): نیما می نه حمه د و نه وانی تر به به لگه یان هیناوه ته وه که دروسته پاره ی زه کات بدریته که سیک که پاره ی سه فره ی حه جی فرهزی نه پیټ.

ره چاوی حالی نافرته تانی ده کړد، له شوینی نویژکړدن چاوه ری ده کړد، تاوه کو نافرته تان ده چوونه دهره وه، نه وهك تیکه لاوی پیاوان بن:

دایکی سه له مه ده لیت: پښتانه بهری خوا ﷺ کاتیک سه لامی بدایه وه، نافرته تان دوی سه لامدانه وه ی هه لده ستان، نه ویش پیش نه وه ی هه لستیت له شوینی خوی که میک ده مایه وه.

زوهری ده لیت: سویند به خوا وا ده بینم، مانه وه ی له شوینی خوی بو نه وه بووه تاوه کو نافرته تان ده پون، پیش نه وه ی که سیک بیانبینیت ^(٤).

دایکی سه له مه، خیزانی پښتانه بهری ده لیت: پښتانه بهری ده لامی ده دایه وه، نافرته تان ده پوښتن، بهر له وه ی پښتانه بهری بپوا، نه وان ده گه یشتنه وه ماله وه ^(٥).

^(١) نه بو داود (١٩٨٩) و ترمزی (٩٣٩) و ابن ماجه (٢٩٩٣) گیزاوه تیانه وه، نه لبانی له سه حیجی نه بی داود (١٧٣٦) به سه حیجی داناهه.

^(٢) فتح الباری (٦٠٤/٣).

^(٣) بوخاری (٦٦٤٣) له نه بو سه عید ﷺ گیزاوه تیانه وه، موسلیم (٨١١) له نه بو دهردا ﷺ گیزاوه تیانه وه.

^(٤) بوخاری (٨٣٧) گیزاوه تیانه وه.

^(٥) بوخاری (٨٥٠) گیزاوه تیانه وه.

له‌ سووده‌کانی ئهم فهرمووده‌یه :

- ئیمام ره‌چاوی حاڵی نوێزخوینان بکات.
- خۆپاراستن له‌ و شتانه‌ی ده‌بنه‌ هۆی روودانی شتیکی قه‌ده‌غه‌کراو.
- دوورکه‌وتنه‌وه‌ له‌ شوینی گومان لیکراو.
- ناپه‌سندی تیکه‌لاوبوونی ئافره‌تان له‌گه‌ل پیاوان له‌ رێگادا، ئه‌مه‌ چ جای ماله‌کان.
- ئافره‌تان له‌ نوێژی به‌ کۆمه‌ل له‌گه‌لیدا ئاماده‌ ده‌بوون ^(۱).

بۆ ئه‌وه‌ی تیکه‌لاوی پیاوان نه‌بن، پیغه‌مبەر ﷺ داوای لێدکردن له‌ ریزمکانی کۆتایی نوێژ بکه‌ن: پیغه‌مبەر ﷺ ده‌فهرمویت: "باشترین ریزی پیاوان به‌که‌مینیا، خراپترین ریزیان دواهمینه، باشترین ریزی ئافره‌تان دواوه‌یه، خراپترین ریزیان به‌که‌مینیا" ^(۲).

نه‌وه‌ی ده‌لێت: (مه‌به‌ست له‌ ریزی نوێژی ئافره‌تان، ئه‌وانه‌ن که‌ له‌گه‌ل پیاوان نوێژ ده‌که‌ن، به‌لام گه‌ر به‌ جیا نوێژیان کرد، ئه‌وکات به‌ هه‌مان شیوه‌ی پیاوان، باشترین ریزی نوێژ به‌که‌مه‌ و خراپترین ریزی دواوه‌یه.

به‌لام بۆیه‌ ریزی نوێژی دواوه‌ی ئافره‌تانی به‌ باش داناه، نه‌وه‌ک تیکه‌لاوی و دیتن رووبدات، دله‌کانیان بجێته‌ سه‌ر جوڵه‌ی پیاوه‌کان و گوێیان له‌ قسه‌کانیان بێت، به‌ پیچه‌وانه‌وه‌ شه‌ ریزی به‌که‌می ئافره‌تانی به‌ باش داناه ^(۳).

به‌لکو پیغه‌مبەر ﷺ ده‌رگایه‌کی تاییه‌تی بۆ ئافره‌تانی له‌ مزگه‌وت ته‌رخان کردبوو: نافع له‌ کوپی عومه‌روه‌ ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبەر ﷺ فهرمووی: "با ئه‌وه‌ ده‌رگایه‌ بۆ ئافره‌تان جێبه‌جێلین".

نافع ده‌لێت: عه‌بدوللای کوپی عومه‌ر تاوه‌کو مرد به‌و ده‌رگایه‌دا تێپه‌ر نه‌بوو ^(۴). له‌م فهرمووده‌یدا به‌لگه‌ هه‌یه‌ ئافره‌تان له‌ مزگه‌وت له‌گه‌ل پیاوان تیکه‌ل نابن، به‌لکو له‌ لایه‌کی مزگه‌وت ده‌بن و نوێژ له‌ دای ئیمام به‌ کۆمه‌ل ده‌که‌ن. عه‌بدوللای کوپی عومه‌ر توندترین که‌س بووه‌ له‌ جێبه‌جێکردنی سوننه‌ت، هه‌رگیز به‌ ده‌رگای ئافره‌تان تێپه‌ر نه‌بوو تاوه‌کو وه‌فاتی کرد ^(۵).

^(۱) فتح الباری (۳۳۶/۲).

^(۲) موسلیم (۴۴۰) گێراوه‌تیه‌وه‌.

^(۳) شه‌رحی نه‌وه‌ی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۱۵۹/۴).

^(۴) نه‌بوداو (۴۶۲) گێراوه‌تیه‌وه‌، ئه‌لبانی له‌ سه‌حیحی ئه‌بو داود (۴۸۳) به‌ سه‌حیحی داناه.

^(۵) عون المعبود (۹۲/۲).

رێگری دەکرد ئافەرەتان لە رێگادا لەگەڵ پیاوان تیکەل ببن:

ئەبو ئوسەیدی ئەنساری ﷺ دەلێت گویم لە پیتغمبەری خوا ﷺ بوو، لە دەرەوێی مەزگەوت، پیاوان لە رێگادا تیکەلێ ئافەرەتان دەبوون، بە ئافەرەتانی فرموو: "خۆتان دوابخەن، بۆتان نییه ما ئێک بۆن، پێویستە لەسەرەتان لە لیواری رێگاکان بپۆن".
لە داوی ئەمە ئافەرەتان بە دیواری دەلکان، تا ئەو رادەیەى لەبەر زۆر نزیکى لە دیوار بۆشاکەکانیان بە دیواری دەنوسا ^(١).

داوای لە ئافەرەتان دەکرد رەنگى دەستیان بە خەنە بگۆن:

خاتوو عائیشە ﷺ دەلێت: ئافەرەتێک دەستی بۆ پیتغمبەر ﷺ درێژکرد بۆ ئەوێى نوسراویکی پێى بدات، پیتغمبەریش دەستی خۆى کێشایەو، ئافەرەتەكە گوتى: ئەى پیتغمبەرى خوا وێستم ئەم نوسراوەت پێى بدهم بەلام وەرت نەگرت؟ فرموی: "من ئەمزانى ئەم دەستەى ئافەرەتەیان هى پیاو؟"، گوتى: بەلكو دەستی ئافەرەتە، فرموی: "ئەگەر ئافەرەت باى، نینۆنەكانت بە خەنە رەنگ دەکرد" ^(٢).

ابن حجر دەلێت: "بۆیه فرمانى خەنەى پێکردووه، بۆ ئەوێى پێستەكەى داپۆشیت، رەنگ کردنى دەست بەخەنە سوننەتە بۆ ئافەرەتان بۆ جیاکردنەوێى پێستى لەگەڵ پێستى پیاوان" ^(٣).

پیتغمبەر ﷺ کاتێک گۆی لە دەنگى گریانى منداڵ دەبوو، نوێژەکانى کورت دەکردەو
ئەمەش وەك بەزەبى هاتنەو بەو ئافەرەتانەى لە داوای نوێژ دەکەن:

لە ئەنەسى كۆپى مالیکەو ﷺ پیتغمبەر ﷺ دەفرمویت: "کاتێک دەچمە ناو نوێژ، دەمەوێ نوێژەكە درێژ بکەمەو، بەلام گویم لە گریانى منداڵێک دەبێت، لەبەر نیکەرانى دایکەكە و سەرقالبونى دلى بەو منداڵە، نوێژەكە کورت دەکەمەو" ^(٤).

لە سوودەکانى ئەم فرمودەى:

- نەرمونیانى و بەزەبى هاتنەو بە تەواو نوێژخوێنان و رەچاوکردنى حالەتیان، شتیکیان بۆ نەکریت كە گران بێت لەسەریان.
- دروستە ئافەرەتان لەگەڵ پیاوان لە مەزگەوتدا نوێژ بکەن.

^(١) ئەبو داود (٥٢٧٢) گێراوەتیو، ئەلبانى لە (الصحيح الجامع ٩٢٩) بە سەحیحى داناو.

^(٢) ئەبو داود (٤١٦٦) و النسائی (٥٠٨٩) گێراوەتیو، ئەلبانى بە سەسنى داناو.

^(٣) فیض القدیر (٣٣٠/٥).

^(٤) بوخارى (٧٠٩) و موسلم (٤٦٩) گێراوەتیانەو.

- دروسته مندالیش بیته مزگه‌وت، به‌لام باشتره مزگه‌وت به پاکی رابگریت بۆ ئه‌و مندالانه‌ی له پیسییان دلتیا نین^(۱).
- زانایانی لیژنه ده‌لین: (ئه‌گه‌ر منداله‌که پیسی و خاوینی خۆی لیک جیا‌ده‌کرده‌وه، دروسته بیته مزگه‌وت به مه‌به‌ستی لیپراهاتنی له نویرکردنی به‌کۆمه‌ل، له‌فه‌رموده‌ی سه‌حیدا هاتوه، که پیغه‌مبەر ﷺ ده‌فه‌رمویت: "له‌ته‌مه‌نی هه‌وت سالی فه‌رمان به‌منداله‌کانتان بکه‌ن نویریکه‌ن، له‌ته‌مه‌نی ده‌سالی‌دا لیپان به‌دن و جیکای نوستنیان جیا‌بکه‌نه‌وه"^(۲).
- به‌لام ئه‌گه‌ر منداله‌که پیسی و خاوینی خۆی لیک جیا نه‌ده‌کرده‌وه، باشتره نه‌یه‌ته‌مزگه‌وت، چونکه‌ نازانی نویر و جه‌ماعه‌ت چیه‌، له‌وانه‌شه‌ بیته‌هۆی ئازاردانی نویرخوینان)^(۳).
- له‌به‌زه‌بیها‌ته‌وه‌ی پیغه‌مبەر ﷺ بۆ ئافره‌تان: نیگه‌ران و خه‌فه‌تبار بوو بۆ ئه‌و ئافره‌ته‌ی مزگه‌وتی خاوین ده‌کرده‌وه. به‌خاکیان سپارد بۆ ئه‌وه‌ی نویرتی له‌سه‌ر بکات: ئه‌بو هوپه‌یره ﷺ ده‌لێت: ئافره‌تیکی ره‌شتاله‌ له‌ مزگه‌وت ده‌مایه‌وه، پیغه‌مبهری خوا ﷺ رۆژیکیان نه‌بیینی و پرسیری له‌باره‌یه‌وه‌ کرد، گو‌تیان: مرد. فه‌رموی: "نه‌ده‌بوایه‌ ئاگادارتان بکه‌ردبامایه‌وه؟".
- ئه‌بو هوپه‌یره ده‌لێت: وه‌ك ئه‌وه‌ی کاروباریان به‌هه‌ند وه‌رنه‌گرته‌یت. فه‌رموی: "گه‌ر که‌یم نیشان به‌دن".
- پیشانیاندا و ئه‌ویش نویرتی له‌سه‌ر کرد^(۴).
- له‌ سووده‌کانی ئه‌م فه‌رموده‌یه‌:
- گه‌ره‌یی پاک‌کردنه‌وه‌ی مزگه‌وت.
- پاداشته‌دانه‌وه‌ به‌ دوعاکردن.
- هاندان له‌سه‌ر ئاماده‌بوون له‌ مه‌راسیمی جه‌نازه‌ی خه‌لکی باش.
- بانگکردنی خه‌لکی بۆ نویرکردن له‌سه‌ر مردوو، بۆ ئه‌وانه‌ی نویرتیان له‌سه‌ر مردوه‌که‌ نه‌کردوه.

^(۱) شهرحی نه‌وه‌ی له‌ سه‌حیحی موس‌لیم (۱۸۷/۴).

^(۲) نه‌بوداود (۴۵۴) له‌عه‌بدوللای کورپی عومره ﷺ گێراوه‌تی‌وه، ئه‌لبانی به‌ سه‌حیح داناوه.

^(۳) فتاوی‌ اللجنة الدائمة (۲۶۳/۵).

^(۴) بوخاری (۴۵۸) و موس‌لیم (۹۵۶) گێراوه‌تی‌انه‌وه.

- راگه ياندني هه والي مردن ^(۱).
- پرسيار ڪردن له خزمه تڪار و هاوڙي نه گهر ديار نه بوو.

پيڻغه مبهري ۽ دلي نه و ٺاڦره تانهي ده دايه وه كه كه سانيڪ دليان شڪاند بوون:

نه بو موساي نه شعري ۽ ده گير پته وه و ده لئيت: هه والي ڪوچي پيڻغه مبهري مان بو مه دينه پيڻغه يشت، نيمه ش له يه من بووين، ويستان ڪوچ بڪهين بو لاي، من و براڪانم بووين، من له هه موويان بچوڪتر بووم، يه ڪيان (نه بو بهرده) نه و ديڪه يان (نه بو رههم) بوو، هاوڙي له گهل ژماره يه ڪ خزمي دي كه ژماره مان نزديڪي په نجاو سي يان په نجاو دوو ڪه س ده بوو.

سواري ڪه شستي بووين، ڪه شتبييه ڪه مان چووه لاي نه جاشي له حبه شه، له وي جه عفري ڪوپي نه بو تاليب و هاوه لانيمان بيني.

جه عفر پي گوتين: پيڻغه مبهري ۽ نيمه ي بو نيره ره وانه ڪردووه، فهرمان ي پيڪردووين لي ره بمينينه وه، نيوه ش له گهل مان بن.

له گهلي مابينه وه تا به يه ڪه وه گهراينه وه مه دينه، ڪاتي هاتنه وه مان هاوڪات بوو له گهل فه تحي قه لاي خه يهر له لايه پيڻغه مبهري وه ۽، نيمه شي له دابه شڪردني ده سڪه وته ڪاني نه م شهره به شدار ڪرد.

ته نيا ده سڪه وته ڪاني دابه شڪرده سر نه وانه ي به شداريان له فه تحي خه يهر يان ڪردبوو، له گهل هاوه لاني ڪه شتبييه ڪه و جه عفر و هاوه لانه ي، به شي نه وانه شي دا. خه لڪاننيڪ هه بوو به نيمه يان ده گوت (واته به خه لڪي ڪه شتبييه ڪه يان ده گوت): نيمه پيش نيوه ڪه وتين له ڪوچ ڪردن.

نه سمای ڪچي عومه يس، له وانه بوو له گهل مان گهرايووه مه دينه، سهرداني حه فصه ي خيڙاني پيڻغه مبهري ۽ ڪرد، نه و ٺاڦره ته بوو له گهل هاوه لان ڪوچي حبه شه شي ڪردبوو.

عومه پي ڪوپي خه تتاب سهرداني حه فصه ي ڪچي ڪرد، نه سماش له وي بوو، عومه ڪاتيڪ نه سمای بيني گوتي: نه مه ڪتيه؟

حه فصه گوتي: نه سمای ڪچي عومه يسه.

عومه گوتي: نه مه نه و حبه شه يه ؟ نه مه نه و ده رياه يه ^(۲)؟

نه سما گوتي: به لي.

^(۱) فتح الباري (۵۵۳/۱).

^(۲) به هوي نيشته جيپووني له حبه شه و سواربووني ڪه شتي ده رياه.

عومەر گوتی: ئێمه بۆ کۆچکردن پێش ئێوه کهوتین، ئێمه شایه‌نترین به‌ پیغه‌مبهری خوا ﷺ له ئێوه.

ئەسما توپه‌ بوو، گوتی: به‌خوا نه‌خێر، ئێوه له‌گه‌ل پیغه‌مبەر ﷺ دابوون، برسێیه‌کانی نان ده‌دان، نه‌فامه‌کانی ئامۆژگاری ده‌کرد، به‌لام ئێمه له‌ پێناو خوای گه‌وره و پیغه‌مبهره‌که‌ی ﷺ له‌ مائی دووره‌ ده‌ست و بێ باوه‌پان بووین له‌ حه‌به‌شه^(١)، سویند به‌خوا نه‌ نان ده‌خۆم نه‌ ئاویش ده‌خۆمه‌وه تا ئه‌و قسه‌یه‌ی کردت له‌لای پیغه‌مبهری خوا ﷺ نه‌گیرمه‌وه ئێمه ئازار ده‌دراین و ده‌ترسیندراین.

ئەمه بۆ پیغه‌مبەر ﷺ ده‌گیرمه‌وه، نه‌ درۆ ده‌که‌م و نه‌لاده‌ده‌م و نه‌ زیادیش ده‌که‌م. کاتێک پیغه‌مبەر ﷺ هات، ئەسما پێی گوت: ئەه‌ی پیغه‌مبهری خوا، عومەر ئاواو ئاوا ده‌لێت.

فرمووی: "ئەه‌ی تۆ چیت پێگوت".

گوتی: منیش واو وام پێگوت.

فرمووی: "ئەه‌و له ئێوه زیاتر شایه‌نتر نییه به‌ من، ئەه‌و و هاوه‌لان یه‌ک کۆچیان بۆ هه‌یه، ئێوه‌ی خه‌لکی که‌شتیه‌که‌ دوو کۆچتان بۆ هه‌یه".

گوتی: دوا ئەمه بینیم ئەه‌و موسا و خه‌لکی که‌شتیه‌که‌ به‌ کۆمه‌ل ده‌هاتنه‌ لام، پرسیا‌ری ئەم فرمووده‌بیان لی ده‌کردم، هیچ شتێک له‌ دنیا هێنده‌ی ئه‌و قسه‌یه‌ی پیغه‌مبەر ﷺ له‌باره‌ی کردن له‌لایان دلخۆشه‌کرت و گه‌وره‌تر نه‌بوو.

ئەسما ده‌لێت: ئەه‌و موسا به‌رده‌وام ئەم فرمووده‌یه‌ی به‌ من دووباره‌ ده‌کرده‌وه^(٢).

مامه‌له‌ی پیغه‌مبەر ﷺ له‌گه‌ل ئافره‌تان له‌سه‌ر بنه‌مامی به‌زه‌یی و نه‌رمونیانی بووه: سه‌عدی کوپری ئەه‌و وه‌قاص ﷺ ده‌لێت: عومه‌پی کوپری خه‌تتاب ﷺ داوا‌ی روخسه‌تی چوونه‌ ژووه‌ره‌وه‌ی له‌ پیغه‌مبەر ﷺ خواست، ئه‌و کات هه‌ندێک ئافره‌ت له‌لای دانیشتبوون، ده‌نگیان به‌سه‌ر ده‌نگی پیغه‌مبەر ﷺ به‌رزکردبووه^(٣) و پرسیا‌ری زۆریان لێده‌کرد و داوا‌ی وه‌لام و فه‌توا‌ی زۆریان ده‌کرد.

کاتێک عومەر داوا‌ی روخسه‌تی کرد، خۆیان به‌ حه‌جاب داپۆشی.

^(١) چونکه هه‌موویان کافر بوون جگه له نه‌جاشی نه‌بیّت، موسلمان بوونی له قه‌ومه‌که‌ی خۆی شارده‌بووه، شه‌رحی نه‌وه‌وی(٦٥/١٦).

^(٢) بوخاری (٤٢٣١) و موسلیم (٢٥٠٣) گێراوه‌تیانه‌وه.

^(٣) پێده‌چێت هۆکاری ده‌نگ به‌رزبان به‌ هۆی کۆبوونه‌وه‌یان بیّت، نه‌وه‌ک ده‌نگی یه‌ک ئافره‌تێکیان به‌سه‌ر ده‌نگی پیغه‌مبەر ﷺ به‌رز بیته‌وه (شه‌رحی نه‌وه‌وی له سه‌حیحی موسلیم ١٦٤/١٥).

پيغمبر ﷺ رووخسەتي پيدا، ئەويش هاته ژورەوه، پيغمبر ﷺ پيڤەكەني. عومەر فەرمووی: خۆي گەورە دلت خۆشکات، بە دايک و باوکەوه بە قوربانت بم. پيغمبر ﷺ فەرمووی: "سەيرم بەوانە ديت که لەلای من، کاتیک گويان لە دەنگي تو بوو، يەكسەر خويان داپۆشی".

عومەر فەرمووی: ئەي پيغمبەري خوا تو شايبەنتري که شەرمت لی بکەن. پاشان رووی لە ئافرەتەکان کرد و پي گوتن: ئەي دوژمنانی ئەفسی خۆتان، شەرم لە من دەکەن بەلام لە پيغمبەري خوا ﷺ ناکەن! گوتیان: تو که سێکی توپە و وتوندتری لە پيغمبەري خوا ﷺ ^(١).

پيغمبەري خوا ﷺ فەرمووی: "لەسەرخۆ ئەي کورپ خەتتاب، سویند بەرکەسەي گيانی مني بەدەستە، شەيتان هەر ريگەيەك ببينيت تری لی، ئەو ريگەيەکی تری دەگریتە بەر" ^(٢).

ئەو فەرموودەيه لە روکەشدا ئەو واتايەي دەگەيڤيت: هەر کاتیک شەيتان ببينيت عومەر بە ريگەيەکدا دەپوات، لە ترسی عومەر ئەو ريگايە بە جي دەهيڤيت و دەچیتە ريگايەکی تر، ئەمەش لەبەر ترسی زۆري لە هەيبەتي عومەر ئەو ک شتيکی لی بکات.

هەرەها ئەو فەرموودەيه گەورەي نەرمونياني و بەزەي پيشان دەدات، بە جۆريک نەبيته هۆي لە دەستدانی مافيکی شەريعت، پەرەدگار لە وەسفی پيغمبەر ﷺ دەفەرمویت: ﴿وَأَخْفَضَ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ الحجر: ٨٨ واتە: (بالی بەزەي و ميهربەني بۆ باوەردان ئەوي بکە).

هەرەها دەفەرمویت: ﴿وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِظَ الْقَلْبُ لَأَفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ﴾ آل عمران: ٥٩ واتە: (خۆ ئەگەر توپە و قسە پەق و بي بەزەي بوويتايە، ئەو هەموو لە دەورت بڵاوەيان دەکرد)....

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ﴾ التوبة: ١٢٨ واتە: (پيغمبەر زۆر دلسۆزي ئيماندارانە و ميهربەيان و دلۆفانە بۆيان) ^(٣).

^(١) زانايان دەفەرموون: مەبەست لەم وشەي (افضل) بۆ بەراوردکردنی چاکەکەيان نيبە، بەلکو بە مانای توپەو توندی ديت، پيغمبەر ﷺ بە ناخۆشی رووبەرووی کەسيان نەدەبووه، تەنيا ئەگەر لە مافيک لە مافەکانی خوا گەورە نەبووايە، بەلام عومەر زيادەرووي دەکرد لە سەرزەنشکردن لەبارەي شتە ناپەسندەکان بەرەهایی، پيڤاگري دەکرد لە جەيڤيتانی سوننەتەکان، بۆيە ئافرەتان ئەمەيان گوتووه (فتح الباری ٤٧/٧).

^(٢) بوخاری (٣٦٨٢) و موسليم (٢٣٩٧) گيژاوەتيانەوه.

^(٣) شەرحی نەوہوي لە سەحيی موسليم (١٦٥/١٥).

به‌رامبه‌ر بیوه‌ژنان به‌به‌زه‌یی بوو:

به‌راستی پیغه‌مبه‌ر ﷺ به‌ته‌واوی ره‌حمه‌ت و به‌زه‌یی پیشوازی لی ده‌کردن، هه‌رگیز به‌رامبه‌ر ئافره‌تی بیوه‌ژن لوتبه‌رز و به‌فیز نه‌بووه .
عه‌بدوللای کورپی ئه‌بی ئه‌وفا ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ یادی خوای گه‌وره‌ی زۆر ده‌کرد، گوفتاری نابه‌جیی نه‌بوو، نویرژی درێژ ده‌کرد، وتاری کورت بوو، هه‌رگیز پیی ناشیرن نه‌بوو گه‌ر له‌گه‌ل بیوه‌ژنان و هه‌ژاران ری بکات و پیداوێستیه‌کانیان جیبه‌جی بکات ^(١).

فه‌زل و گه‌وه‌ری یارمه‌تیدانی ئافره‌تی بیوه‌ژنی روون ده‌کردوه:
ده‌فه‌رموێت ﷺ: "که‌سی یارمه‌تیده‌ری بیوه‌ژن و هه‌ژاره‌ك موحامیدی رێگای خوای گه‌وره‌ وایه، یاخود وه‌ك ئه‌وه‌كه‌سه‌یه به‌ رۆژ به‌ رۆژوه و شه‌وانیش شه‌و نوێژ ده‌كات ^(٢)".
نه‌وه‌وی ده‌لێت: (مه‌به‌ست له‌ یارمه‌تیده‌ریان، کاسبیان بۆ بکات و پیداوێستیان بۆ دابین بکات، مه‌به‌ستیش له‌ بیوه‌ژن ئه‌و ئافره‌ته‌یه‌ پیاوی نه‌بی‌ت، جا ئه‌گه‌ر شووی کردبی‌ت یاخود نا، ده‌شگوتری‌ت، ئه‌و ئافره‌ته‌یه‌ له‌ پیاوه‌که‌ی جیا بو‌بی‌ته‌وه‌).
ابن قتیبه‌ ده‌لێت: بۆیه‌ پیی گوتراوه‌ (أرملة) چونکه‌ توشی (إرمال) ده‌بی‌ت، که‌ به‌ مانای هه‌ژاری دیت، ئافره‌ت به‌ هۆی له‌ده‌ستدانی هاوسه‌ره‌که‌یه‌وه‌ توشی هه‌ژاری ده‌بی‌ت ^(٣).

له‌ به‌جیگه‌یانندی پیوێستیه‌کانیان په‌له‌ی ده‌کرد:

ئه‌نه‌سی کورپی مالیک ﷺ ده‌لێت: ئافره‌تێك هاته‌ خزمه‌ت پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و گوتی: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا من پیوێستیه‌که‌م به‌ تو هه‌یه‌.
پیی فه‌رموو: "ئه‌ی دایکی فلان، سه‌یرکه‌ کامه‌ رێگایه‌ت پیی باشه‌ من له‌وی بم تا پیوێستیه‌که‌ت جیبه‌جی بکه‌م".
له‌ رێگادا له‌گه‌لی رۆیشت تاوه‌کو پیوێستیه‌که‌ی کۆتایی پێهات ^(٤).
ئه‌مه‌ش له‌ بیی فی‌زی پیغه‌مبه‌ر ﷺ و نه‌رمواندنیه‌تی به‌رامبه‌ر جیبه‌جی کردنی پیداوێستی ئافره‌ت.

^(١) النسائي (١٤١٤) گێزراوه‌تیه‌وه، ئه‌لبانی له‌ (الصحيح الجامع ٥٠٠٥) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

^(٢) بخاری (٥٣٥٣) و موسلیم (٢٩٨٢) له‌ ئه‌بو هوریره‌ ﷺ گێزراوه‌تیه‌وه‌.

^(٣) شه‌رحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (١١٢/١٨).

^(٤) موسلیم (٢٣٢٦) گێزراوه‌تیه‌وه‌.

لە سوودەکانی ئەم فەرموودەيە :

• دەرکەوتنی پيغمبەر بۆ خەڵک و نزیکي لایان، بۆ ئەوەي ماف بداتە خاون ماف، ريگا نیشان بدات بۆ ئەوانەي داوای ريگانيشان دان دەکەن، ئەمەش لە پيئاوێ ئەوەي موسلمانان سەیری بکەن و شوێن پيی هەلبگرن، هەر ئەمەش پيويستە لەسەر دەسەلاتە دار.

- ئارامگرتنی پيغمبەر ﷺ لە بەرامبەر بەرژەوهندی موسلمانان.
- وەلامدانەوێ پيغمبەر ﷺ تیدا يە بۆ ئەو کەسەي پيويستی هە يە.
- بێ فيزی پيغمبەر ﷺ دەر دەخات لە بەرامبەر وەستانی لەگەڵ ئافرەتيکی بێ چارە ^(١).

ئەنەسی کورپی مالیک ﷺ دەر فەرموێت: گەر بێتو ئۆمەتيک لە ئافرەتانی خەلکی مەدينە هاتبان و دەستی پيغمبەر یان ﷺ گرتبا لەگەڵیان دەر دەچوو بۆ هەر شوێنيک ويستبايان ^(٢).

ابن حجر دەليّت: (گوزارەشت کردن به (دەستگرتن) ئاماژە يە بۆ لوتکەي جوان مامەلە کردن تەنانەت گەر پيويستییەکانیان لە دەرەوēي شاری مەدينەش هە يە بۆي جيبە جيّ دەکردن، ئەمەش بەلگە يە لەسەر بێ فيزی و بەريبوونی ئەو پيغمبەر ﷺ لە هەمووی جۆرە لوتبەريزەك ^(٣)).

سەبارت بە رووی کۆکردنەوē لەنيوان ئەم فەرموودە يە و لەگەڵ ئەوēي پيغمبەر ﷺ دەستی لە دەستی ئافرەت نە داوē: دەرگوتی:

١. مەبەست لە دەستگرتن: ابن حجر دەليّت: واتە لەگەڵديدا بووē، کە هاوړپيەتي و بەريدا رويشتن دەگەينيّت.

٢. کە نيزەك حوکمی ئافرەتي نيبە، کە نيزە دەکړدړی و دەر فوړشريت، بۆ يە کە نيزە خوێ دانا پوښيت تەنانەت لە بيگانهش.

٣. لەوانە يە کچيکی بچوک بوويّت، ئەم راپە لە هەمويان نزیکترە، واتە: نەگە يشتو تە ئەمەني بالغ بوون. ئەمەش راي شيخ عبدالعزيز الراجحيه ^(٤).

^(١) شەرحی نەوēي لە سەحیحی موسليم (١٨٢/١٥) بە بوختراوē يی.

^(٢) ئەحمەد (١١٥٣٠) گيزا و تەبوē، بوخاری (٦٠٧٢) بە (معلق) داناوē.

^(٣) فتح الباری (٤٩٠/١٠).

^(٤) إسلام ويب.

چاکه‌ی له‌گه‌ل دهمکردن و ریژی ده‌گرتن، به‌تاییه‌ت نه‌وانه چاکه‌ی پیشوتریان به‌سه‌ردا هه‌بووه:

وه‌ك شوه‌یه‌ی شیرپیده‌ری که رزگارکراوی نه‌بو له‌هه‌بی کوپی عه‌بدلموته‌لیب بوو، پیغه‌مبه‌ر ﷺ پیش‌ه‌لیمه‌ی سه‌عديه شیری نه‌وی خواردوو، که ده‌کاته یه‌که‌م شیرپیده‌ری پیغه‌مبه‌ر ﷺ، له‌گه‌ل کوپه‌که‌ی خوی که ناوی مه‌سروح بوو شیری پیداو، به‌ر له‌ویش شیری به‌ه‌مه‌زی مامی داوه، له‌دواي نه‌ویش شیری به‌نه‌بو سه‌لمه‌ی کوپی عه‌بدولنه‌سه‌د داوه^(١).

ئین و سه‌عد ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ر ﷺ کاتیک له‌مه‌که‌ه بوو، سه‌ردانی شویه‌ی شیرپیده‌ری ده‌کرد، خه‌دیج‌ه‌ش ریژی لێده‌گرت، چونکه‌ شویه‌ مولکی نه‌بو له‌هه‌ب بوو، داواي لیکرد پیی بفرۆشیت به‌لام ره‌تی کرده‌وه.

کاتیک پیغه‌مبه‌ر ﷺ کوچی کرد بۆ مه‌دینه، نه‌بو له‌هه‌ب ئازادی کرد، پیغه‌مبه‌ریش ﷺ جلوه‌رگ و دیاری بۆ ده‌نارد^(٢).

ئین هه‌جر ده‌لێت: (رای جیاواز له‌سه‌ر موسلمان بوونی هه‌یه.. نه‌وه‌ی له‌ژیاننامه‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ دا هاتوو، نه‌وه‌یه‌ که ریژی لێ ده‌گرت، داواي هاوسه‌رگیری له‌گه‌ل خه‌دیج ده‌چوو له‌ی، پاشانیش له‌مه‌دینه‌وه‌ دیاری بۆ ده‌نارد، تا له‌دواي فه‌تحی خه‌یبه‌ر وه‌فاتی کرد، کوپه‌که‌شی مرد)^(٣).

هه‌روه‌ها دایکی نه‌یمه‌ن، دایه‌نی پیغه‌مبه‌ر ﷺ، ناوی به‌ره‌که‌ی کچی ثعلبه‌ی کوپی عه‌مپی کوپی حصنی کوپی مالیکی کوپی سه‌له‌مه‌ی کوپی عه‌مپی کوپی نوعمانه، وه‌کو دایکی پیغه‌مبه‌ر ﷺ وابوو^(٤).

نه‌نه‌سی کوپی مالیک ﷺ ده‌لێت: پیاویك چهند داره‌ خورمای له‌زه‌ویه‌کانی دایه‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ، تا نه‌وکاته‌ی قریظه‌ و النضیر فه‌تح کرا، ئینجا نه‌وه‌ی پیدابوو بۆی گه‌رانده‌وه.

نه‌نه‌س ده‌لێت: که‌سوکارم منیان ره‌وانه‌ی لای پیغه‌مبه‌ر ﷺ کرد، بۆ نه‌وه‌ی پرسیاوی لێ بکه‌م که‌ ئایا چی داوه‌ته‌ که‌سوکاره‌که‌ی؟

^(١) أسد الغابة (٨/١).

^(٢) الإصابة فی تمییز الصحابة (٥٤٨/٧).

^(٣) فتح الباری (١٤٥/٩).

^(٤) سه‌یری: الإصابة (٢٩١/١٤)، میژووی دیمه‌شق (٣٠٢/٤) بکه‌.

پیتغمبەر ﷺ دابووی بە دایکی ئەیمەن، چوومە لای پیتغمبەر ﷺ دایکی ئەیمەن هات، کراسەکی خستە ملم، گوتی: سویند بەخوا نایاندەمەوه، پیشتر بە منیان داوه.

پیتغمبەر ﷺ فرمووی: "ئەى دایكى ئەیمەن، وازی لێبێتە، ئەوه و ئەوت بۆ هەیه". ئەو ھەر دەیگوت: نەخێر، سویند بە خواپەى كە تاك و تەنیاپە.

پیتغمبەر ﷺ بۆى زیادکرد تا گەیشتە دە ئەوندەى لەلای بوو، یان نزیکەى دە ئەوندە ^(١). ئەو ھەو دەلێت: سەبارەت بە چیرۆكى دایكى ئەیمەن، كە (رەتى كەردەوه بە خەشەكە بەگەپێتەوه، تا دە ئەوندەى وەرەنگرت)، بۆپە وایكرد چونكە وا گومانى بردووھ ئەم بەخەشە ھەتا ھەتایی بوو و لە بنچینەوه بۆتە مولكى خۆى.

پیتغمبەر ﷺ ویستوویتی لە گەپاندەوهى ئەم مولگەدا دلى خوش بكات، ھەر بۆى زیاد كرد تا رازی بوو، ھەموو ئەم بەخەشینەش لەلایەن پیتغمبەر ﷺ وەك ریزگرتنێك بوو بۆ ئەو ئافەرەتە لەبەرامبەر دایەنى و پەرورەدەكەردنیدا ^(٢).

ئەو ھەو دەلێت: (زانایان دەلێن: كاتێك موھاجیرەكان كۆچیان كرد بۆ مەدینە، ئەنسارپێھەكان بە پێدانی باخ و دارى بەبەر یارمەتیاندا، ھەندێك لە موھاجیرەكان وەك دیاریپێھەكان وەریان گرت، ھەندێكیشیان بە مەرج وەریان گرت بەو مەرجەى كار لە باخ و زەوییەكان بكەن، بە نیوھى بەرھەم، چونكە نەیانویست وەك دیارى وەریبگرن، ئەمەش لەبەر نەفس بەرزپیان و ئەو ھەك ببە بارگەرانى، ئەم كارەش واتای ئاودانى دەگەینیت.

كاتێكیش خەیبەریان بۆ فەتح كرا، موھاجیرەكان بەو بەشەى وەریانگرت دەولەمەند بوون و پێویستیان بە بەخەشینى ئەنسارپێھەكان نەما و بۆیان گەپاندەوه ^(٣).

ئەنەسى كۆپى مالێك ﷺ دەلێت: ئەبوبەكر ﷺ دواى وەفاتی پیتغمبەر ﷺ بە عومەرى گوت: بڕۆ با بچین سەردانى دایكى ئەیمەن بكەین، وەك چۆن پیتغمبەر ﷺ سەردانى دەكرد. كاتێك سەردانیان كرد، دایكى ئەیمەن گریا.

پێیان گوت: بۆ دەگریت؟ ئەو ھەو لەلای پەرورەدگارە باشترە بۆ پیتغمبەرەكەى ﷺ. گوتی: بۆ ئەو ناگیرم، دەزانم ئەو ھەو لەلای پەرورەدگارە باشترە بۆ پیتغمبەرەكەى ﷺ، بەلام بۆ ئەو ھەو دەگرییم لەبەر ئەو ھەو وەحى پچرا لە ئاسمان. جا ھەردووکیانی گریاندا ^(٤).

^(١) بوخارى (٤١٢٠) و موسلیم (١٧٧١) گێراوەتیانەوه.

^(٢) شەرحى ئەو ھەو لە سەحیحى موسلیم (١٠١/٢٢).

^(٣) شەرحى ئەو ھەو لە سەحیحى موسلیم (٩٩/١٢).

^(٤) موسلیم (٢٤٤٥) گێراوەتیەوه.

له سووده‌کانی ئەم فەرمودەییە :

- فەزل و گە‌وره‌یی سەردانی کردنی کەسانی باش.
- دروستە کەسی گە‌وره سەردانی له‌ خۆی بچو‌کتر بکات.
- دروستە م‌رو‌ف سەردانی ئەو کەسە بکات، کە هاو‌پ‌تیە‌کە‌ی سەردانی دە‌کرد.
- دروستە ک‌ۆمە‌له‌ پیاو‌یک سەردانی ئا‌فرە‌تی چاک بکە‌ن و گو‌ی‌ی له‌ قە‌سه‌کانی بگ‌رن.
- له‌ سەردانی‌کردندا دروستە کە‌سی زانا و کە‌سی گە‌وره هاو‌پ‌ین له‌و سەردانه‌دا.
- گ‌ریان به‌ ه‌ۆی له‌ دە‌ستدانی کە‌سانی س‌ال‌یح و خ‌ۆشە‌ویست، ئە‌گەر چی ئە‌و کە‌سە س‌ال‌یحە‌ چو‌بو‌یت‌ه‌ پ‌له‌و‌پ‌ایە‌ی گە‌وره‌تر^(١).

دە‌سته‌ خوشکی خ‌یزانه‌کانی به‌ چاکه‌ له‌ گ‌ه‌ل کردن جیا ده‌کردنه‌وه‌ :

خاتوو عائیشە ده‌ل‌یت: ه‌رگ‌یز غ‌یره‌م به‌رام‌به‌ر ه‌یچ له‌ خ‌یزانه‌کانی پیغه‌م‌به‌ر ﷺ نه‌کردوه‌، ه‌ینده‌ی غ‌یره‌م به‌رام‌به‌ر خ‌ه‌دیجە ه‌ه‌بووه‌، گ‌ه‌رچی ئە‌وم نه‌بینیبوو، به‌لام پیغه‌م‌به‌ر ﷺ ز‌ۆر با‌سی ده‌کرد، ئا‌ژه‌لی ب‌ۆ س‌ه‌رده‌ب‌ری و پارچه‌کانیشی به‌س‌ه‌ر دە‌سته‌ خوش‌که‌کانی دا‌به‌ش ده‌کرد.

پ‌یم ده‌گوت: وه‌ك ئە‌وه‌ی جگه‌ له‌ خ‌ه‌دیجە ه‌یچ ئا‌فرە‌ت‌یک‌ێ تر له‌م دونیایه‌دا نه‌ب‌یت. ده‌یف‌ه‌رموو: "ئە‌و ئا‌واو ئا‌واو بوو، له‌و مندالم ه‌ه‌بوو"^(٢).

خاتوو عائیشە ؓ ده‌ل‌یت: پ‌یره‌ژن‌یک هاته‌ خ‌زمە‌ت پیغه‌م‌به‌ر ﷺ، ئە‌ویش پ‌ی‌ی ف‌ه‌رموو: ت‌ۆ ک‌ی؟ گوتی: م‌ن جو‌ثمە‌ی م‌وزه‌نیمە، ف‌ه‌رموو: "به‌ل‌کو ت‌ۆ ه‌ه‌س‌سانە‌ی م‌وزه‌نی، حال و گ‌وزه‌رانتان چ‌ۆنه‌، ته‌ندروست‌یتان باشه‌؟" گوتی: دای‌کم و باو‌کم ف‌یدات ب‌یت ز‌ۆر باش‌ین.

که‌ رو‌یش‌ت گوت‌م: ئە‌ی پیغه‌م‌به‌ری خوا چ‌ۆن وا پ‌یش‌وا‌زیت له‌و پ‌یره‌ژنه‌ کردو رووت دای‌؟ ف‌ه‌رموو: "ئە‌ی عائیشە ئە‌وه له‌س‌ه‌رده‌می خ‌ه‌دیجە‌وه‌ ده‌هاته‌ لامان، ر‌ی‌ژل‌یتان و به‌ ئە‌مه‌ک‌یش له‌ باوه‌پ‌ه‌وه‌یه‌"^(٣).

د‌وای مردنی هاوه‌لانی، پ‌ه‌یمان پار‌یز بووه‌ به‌رام‌به‌ر ک‌ه‌س و کار‌یان :

ئە‌نه‌سی کو‌ری مال‌یک ؓ ده‌ل‌یت: پیغه‌م‌به‌ر ﷺ جگه‌ له‌ له‌ خ‌یزانه‌کانی نه‌ب‌یت نه‌ده‌چ‌وه‌ لای ه‌یچ ئا‌فرە‌ت‌یک، ته‌نیا دای‌کی سوله‌یم نه‌ب‌یت، سەردانی ده‌کرد.

^(١) سه‌یری: شه‌رحی نه‌وه‌ی له‌ سه‌حیحی موس‌لیم (١٠/١٦).

^(٢) بوخاری (٣٨١٨) و موس‌لیم (٢٤٣٥) گ‌ی‌راوه‌تیانه‌وه‌.

^(٣) حا‌کم له‌ مست‌درک (١٧/١). ئە‌لبانی له‌ (الص‌حیحه‌ ٢١٦) به‌ سه‌حیحی داناوه‌. (ب‌یش‌تر با‌س‌ک‌راوه‌)

له باره ی نه مه وه پرسپاریان لیکرد، نه ویش فهرمووی: "من به زهیم پېدا دېته وه، براکې له گهل من کوژا"^(١).

دایکې سولیه م کچې مه لحنې نه نسارې بوو ښه رای جیاواز له سهر ناوه کھې هیه، دایکې نه ته سی کوړې مالیکه ښه هاوه لې ناسراوې پېښه مېره ښه.

(براکې)، ناوې حه پامې کوړې مه لحنه، له شه پې بیرې مه عونه کوژا.

له م فهرمووده یه دا: په یمان پارېزی به رامېر برابیان و هاوه لانی تېدایه، هه روه ها جېبه جیکردنې به رڼوه ندیې که س و کاریان تېدایه دواې مردنیان.

پېښه مېر ښه به م سهردانې دلنه وایې دایکې سوله ییې کرد، هؤکاره کھې به مه روونکرده وه که براکې له گهلېدا کوژاوه، نه و داوای له پېښه مېر کرد پاش مردنې خه م خوړی خانه واده کې بیت، پېښه مېریش بووه باشترین خه م خوړیان، نه مه ش له په یمان پارېزی پېښه مېره ښه.

له روانگه ی به زه یی هاتنه وه، پرسپاری حائی نافره تانی له خیزانه کانی خو ی ده کرد: خاتو عانیشه ښه ده فهرمویت: چوومه لای خوه یله ی کچې حه کیم، لای عوسمانی کوړې مظعون بوو.

پېښه مېر ښه خراپې جل و بهرگې نه و نافره ته ی بیښی، به منی فهرموو: "بوچی جلوبه رگې خوه یله ناوایه؟".

گوتم: نه ی پېښه مېرې خوا، نافره تیکه پیاوې نییه، هاوسه رکه به رڼو به رڼو بیت و شه وانیش شه و نویت بکات، وه ک نه وه یه هاوسه رې نه بیت، خو ی پشتگو ی خستووه و خو ی له ده ست داوه.

پېښه مېرې خوا ښه دواې عوسمانی کوړې معظون ی نارد، نه ویش هاته لای.

پې فهرموو: "نه ی عوسمان، له سوننه تی من لاده ده ی؟!".

گوتم: نه خیر نه ی پېښه مېرې خوا، به لکو سوننه تی توم ده ویت.

فهرمووی: "من ده خوم و نویتیش ده که م، به رڼووش ده بم و بی رڼووش ده بم، هاوسه رگېریش ده که م، له خوا بترسه نه ی عوسمان، که سوکارت مافیان به سهرته وه هیه، میوانه کانت مافیان به سهرته وه هیه، نه فسی خو ت مای به سهرته وه هیه، هه ندیک جار به رڼووبه به هه ندیک جاریش به رڼوو مه به، نویتیش بکه و بخوه"^(٢).

^(١) بوخاری (٢٨٤٤) و موسلیم (٢٤٥٥) گیزاوه تیانه وه.

^(٢) نه بو داود (١٣٦٩) و نه حمده (٢٥٧٧٦) گیزاوه تیانه وه، نه لبانی له (صحیح الجامع ٧٤٦) به سه حیحی داناوه.

"كەسوكارت مافىيان بەسەرتەو ھەيە"، خطابى دەلەيت: (گەر نەفسى خۆى ماندوو كرد، ھىزى نامىنەيت، ناتوانەيت پىويستى كەس و كارى جىبەجى بكات. "مىوانەكانت مافىيان بەسەرتەو ھەيە"، بەلگەيە لەسەر ئەو ھى كەسەك رۆژووى سوننەت بگريت، گەر مىوانىكى ھات باشترە رۆژووەكەى بشكىنەيت و نانى لەگەل بخوات، ئەو ھەو خۆشەويستى مىواندارىيەكەى زياتر دەكات، ھەروەھا جۆريكىشە لە ريزگرتن^(١)).

چاكەى ئافرەت و كەسوكارەكەى دەپاراست و چاكەى لەگەل دەكردن: عومراى كوپى حصين ﷺ دەگيرتەو ھەيە و دەلەيت: ئيمە لەگەل پىڭمبەر ﷺ بووين لە سەفەريكدا، بە شەو رويشتين، تا گەيشتە كۆتايى شەو، كەوتينە خەويك، خەوى ھىچ سەفەريك ھىندەى ئەو خەو خۆش نەبوو. گەرمایى رۆژ لە خەوى ھەلساندين، يەكەم كەس لە ئيمە بە ئاگاھات ئەبوبەكر بوو، پاشان فلان، پاشان فلان، پاشان كەسى چوارەم عومەرى كوپى خەتتاب بوو. بەلام پىڭمبەرى خوا ﷺ گەر نوستبا، كەس بە ئاگای نەدەھىنا تاوەكو خۆى بە ئاگا دەھاتەو، چونكە ئيمە نەماندەزانى چى بۆ روودەدا لە خەو^(٢). كاتيك عومەر بە ئاگا ھات و بىنى خەلك توشى چى بوون، پياويكى چوارشانە و بەھىز و دەنگ گەورە بوو.

تەكبىرى لىدا و دەنگى خۆى بەرزكردەو، بەردەوام بوو تا بەدەنگەكەى پىڭمبەرى خواى ﷺ بە ئاگا ھىنا، كاتيك بە ئاگا ھات، خەلك سكالائى ھالى خويان بۆ كرد، فەرموى: "كېشە نىيە، بېژن"^(٣).

بەسواری ئاژەلەكان رويشتن، رۆژ دوور نەكەوتبوونەو، دابەزين، داواى كرد دەست نويژ بگرن، خۆى دەست نويژى گرت، بانگى نويژ درا، نويژى بۆ خەلكەكە كرد، كاتيك لە نويژ تەواو بوو، دەبىنى پياويك بە تەنيا دانىشتوو و نويژى لەگەل خەلكەكە نەكرد، فەرموى: "چى وايكرد ئەى فلان نويژ لەگەل خەلكەكە نەكەى؟".

گوتهى: توشى جەنابەت بووم و ئاويش نىيە. فەرموى: "پىويستە بە خۆل تەيەموم بكەى، ئەو ھەندە بەستە".

(١) عون المعبود (١٧٠/٤).

(٢) خويان بەدوور دەگرت پىڭمبەر ﷺ بە ئاگا بىتن، ئەمەش پيشبينيان دەكرد لەخودا وەھى بۆ دابەزەت، دەترسان كاتيك لە خەوى ھەلەستين وەھى بېچپين، لەبەر ئەمە بە ئاگايان نەدەھىنا.

(٣) دلەوايى تىدايە بۆ ھاو ھالەن بەھى ئەو خەمەى لەبەرامبەر لە دەستچوونى نويژ خوارديان، بە واتايەى گوناھيان لەسەر نىيە گەر بە ئەنقەست نەيان كريدەت.

پاشان پښتانه مېر ښځه روښت، خه لك له بهر تينوبوون هاواريان گه يانده پښتانه مېر، دابه زى و بانگى فلانكسى^(۱) كرد، بانگى عه ليشى كرد، فرموى: بړون ئاو په يدا بكن:.. له كاتيكدا ئيمه ده پوښتن، ناكاو ك نافرته تيكمان بينى هه ردوو پښتانه كانى له نيوان كونده ي ئاوى خوشتره كه ي دريژ كړدبوو.

پيمان گوت: كوا ئاو؟

گوتى: زور دووره، ئاو نيه.

گوتمان: نه ي نيوان مالت و نيوان ئاو چهند دووره؟

گوتى: ماوه ي روښتنى شه و روژك.

پتيان گوت: كه واته بړو.

گوتى: يو كوى؟

پتيان گوت: بولاى پښتانه مېرى خوا ښځه.

گوتى: نه وه ي پتي ده گوتريت له دين ده رچوو؟

گوتيان: هه نه وه ي كه مهبسته، بړو.

هتيانانه لاي پښتانه مېر ښځه رووداوه كه يان يو گيږاوه وه، نه وېش هه مان قسه ي گيږاوه وه، پيشى راگه ياند كه هاوسه ره كه ي مردوه و دوو مندالى بى باوكى هه يه.

فرموى له وشتره كه ي بيهيښنه خواره وه، پښتانه مېر ښځه داواى كرد په رداخيكي يو بينن، دهمى دوو كونده كه ي كرده وه و ئاوى تيكرد.

بانگى خه لكه كه كرا، وهرن ئاو بخونه وه، وهرن ئاو بخونه وه.

ئيمه چل پياوې تينو بووين، تيرئاو بووين، هه رچى كونده ئاويشمان له لايو پړ ئاومان كرد، تا خهريك بوو له بهر پړ ئاوى بته قيت، به لام وشتره كانمان ئاو نه دا.

دواين كه س ئاوى وهرگرت نه و پياوه بوو كه توشى جه نابهت بوو بوو، پښتانه مېر ښځه پتي فرموى: "بړو خوتى پي بشو".

نافرته ته كه ش وه ستابوو ته ماشاى نه و ديمه نه ي ده كرد.

سوښد به خوا كه جه ماعت ته واو بوون، له بهر چاومان واده ركوت كه كونده كان له پيشوتر پرتن.

پښتانه مېر ښځه فرموى: "بوى كز بكنه وه".

(۱) عومراني كوپى حصينه.

ئاردو عه‌جه‌وه‌و که‌شکیان بۆ کۆکرده‌وه، تا خواردنیتی زۆری بۆ کۆکرایه‌وه، خستیانه ناو پارچه قوماشیک، ئافره‌ته‌که‌یان سواری و شتره‌که کرد و خواردنه‌که‌شیان له پیشه‌وه دانا.

پیتی فهرموو: "بپۆ ئه‌م خواردنه‌ بده منداڵه‌کانت، بشزانه ئیمه هه‌چمان له ئاوی تو که‌م نه‌کردۆته‌وه، به‌لکو ئه‌وه خاوی گه‌وره بوو ئیمه‌ی ئاودا".

گه‌یشته‌وه ناو که‌سوکاره‌که‌ی، که‌ ماوه‌یه‌ک بوو دا‌برابوو، گوتیان: چیه ئه‌ی فلانه‌که‌س بۆ دواکه‌وتی؟

گوتی: شتیکی سه‌یروسه‌مه‌ره، دوو پیاو گه‌یشتنه‌ من، منیان برده لای ئه‌و که‌سه‌ی پیتی ده‌گوتریت له‌دین ده‌رچوو، ئاوا و ئاوا‌ی کرد. سویند به‌خوا یان ئه‌و پیاوه له‌ سیحربازترین که‌سه‌کانه له‌ نیوان ئه‌مه و ئه‌مه، به‌ دوو په‌نجه‌ی ئاماژه‌ی بۆ ئاسمان و زه‌وی کرد، یان ئه‌وه‌تا به‌پراستی پیغه‌مبهری خوایه.

دوا‌ی ئه‌مه موسلمانه‌کان هه‌رشیان ده‌کرده‌ سه‌ر بی باوه‌پکانی ده‌رووبه‌ری هۆزی ئافره‌ته‌که، به‌لام نه‌ده‌چوونه سه‌ر هۆز و که‌س و کاری ئافره‌ته‌که.

تا رۆژتیکیان ئافره‌ته‌که به‌ که‌س و کاری گوت: پیم وانییه ئه‌و خه‌لکه هه‌ر ئاوا له‌ خۆرا وازیان له‌ ئیوه هه‌ینابیت، بپۆن بینه ئیسلام؟ به‌ قسه‌یان کردو چوونه ناو ئیسلام^(١).

پیغه‌مبهر ﷺ چاکه و مافی ئه‌و ئافره‌ته‌ی پاراست که‌ چاکه‌ی له‌گه‌ل کردبوون، چاکه‌ی به‌رامبه‌ر خۆی و که‌سوکاره‌که‌ی دایه‌وه.

العینی ده‌لالت: "پیغه‌مبهری خوا ﷺ ریزی ئه‌و ئافره‌ته‌ی له‌ناوی که‌س و کاری خۆی و ولاتی خۆی پاراست"

له سووده‌کانی ئه‌م فهرمووده‌یه:

- هه‌ر که‌سیک نوژی بچیت، ده‌توانیت ئه‌و کاته‌ی به‌ بیرى هاته‌وه ئه‌نجامی بدات، نه‌گه‌ر کاته‌که‌شی به‌سه‌رچوو بوو.
- نه‌گه‌ر پێویستی به‌ ئاو زۆر بوو، له‌ هه‌ر جێگایه‌ک ئاو بینرا، پێویستییه‌که‌ی لی جیه‌جی ده‌کریت و قه‌ره‌بووی خاوه‌نه‌که‌شی ده‌کریته‌وه، وه‌ک چۆن ئافره‌ته‌که قه‌ره‌بوو کرایه‌وه.

^(١) بوخاری (٣٤٤) و موسلیم (٦٨٢) گه‌زواوه‌تیانه‌وه.

- موعجیزەى پینگەمبەرایەتى تێدایە، سوپایەك لە پیاوان ئاویان خواردەووە و دەستنوێژیان ھەلگرت، ئەو كەسەى غوسلى لەسەر بوو خۆى پێشۆرد، سەربارى ئەمانە كەچى دوو كۆندە ئاوەكە ھەر بە پرى ماوە.
- رەوچاو كردنى مافى بى باوەر و پاراستنى مافەكەى وەك چۆن پینگەمبەر ﷺ بەرامبەر ئەو ئافەرتە و كەس و كارى كردى.
- ھەروەھا رەوچاوى مافى ئافەرتەكەى لەناو ھۆز و كەس و كارى كرد، گەرچى ئافەرتەكە پلە و پایەى لە ھەموویان كەمتر بوو، بەلام ئەم ھۆزە ھێرشى نەكرا بە سەر لە پێناو موسلمان بوونى ئافەرتەكە و ھۆزەكە و ھەروەھا دلخۆش كردنیان..
- ئەم فەرموودەى ئەندازەى سوودوەرگرتن لە پاكیشتانى دڵەكان بۆ ئىسلام نیشان دەدات، چونكە ھێرش نەكردنە سەریان بە ئامانجى پەيوەستكردنى دڵەكانیان بوو بە ئىسلام، ھۆزەكەش ریزی ئەو ھەلوێستەیان گرت و ریزی ئەمەیان زانى بۆیە وەك رەوچاوكردنى ئەم مافە چوونە ناو ئىسلام^(١)

گەر ھەلەى لەیەكیكان بدیتبایە، بە نەرمونیان و ھیواشی قەدەغەى دەكرد:

ئەنەسى كۆپى مالیک ﷺ دەلیت: پینگەمبەر ﷺ بەلای ئافەرتەك تێپەرى كە لەسەر گۆپى كۆپى دەگرا.

پێى فەرموى: "لە خوا بترسە و ئارام بگرە".

ئافەرتەكە گوتى: لێم دوور كەو، تۆ وەك من توشى ئەو بەلایە نەبووى، نەیناسى.

پێیان گوت: ئەو پینگەمبەرى خواىە ﷺ... شتێك توشى ھات وەك مردووى لێكرد^(٢).

پاشان چوو بەر دەرگای مالى پینگەمبەر ﷺ، ھىچ دەرگاوانىكى نەبینى.

بە پینگەمبەرى گوت: نەمناسى.

فەرموى: "ئارامگرتن دەبێت لە سەرەتای بەلا و ناخۆشییەكە دابێت"^(٣).

واتە: ئەو ئارامگرتنەى خواوەنەكەى پێى جوان دەبێت، دەبێت لە كاتى سەرەتای روودانى بەلایەكە بێت، نەوەك لە دواى رووداوەكە، چونكە بەھۆى تێپەرىنى كات سێبۆرى دیت.

^(١) شەرحى سەحیحى بوخارى (٤٨٧/١) ابن بطلال.

^(٢) واتە: لە پەرىشتانى ئەو بەسەرى ھات كاتێك زانى پینگەمبەر ﷺ زۆر ترساو شەرم داىگرت.

^(٣) بوخارى (١٢٨٣) و موسلىم (٩٢٦) گێڕاوەتیانەو.

سوودی وه‌لامی ئافره‌ته‌که ئه‌وه‌یه: ئه‌و به‌مل که‌چی هات بۆ فرمانه‌که‌ی پیغه‌مبەر که فرمانی به‌ته‌قوا و ئارامگرتن پیکرد، هه‌روه‌ها وه‌ک داوای لیئوردنیک له‌و قسه‌یه‌ی، که له‌ئهنجای خه‌مه‌وه‌ کردبووی، ئه‌ویش بۆی روونکرده‌وه که پتویسته ئه‌و ئارامگرتنه له‌سه‌ره‌تای رووداوه‌که بیت، هه‌ر ئه‌و جوړه ئارامگرتنه‌شه پاداشتی له‌سه‌ره^(١).

"له‌خوابترسه و ئارام بگره". پێده‌چیت گریانه‌که‌ی له‌حه‌دی خۆی زیاتر بووبیت، یاخود هاوارکردنی تێدابوو، چونکه گریانی ئاسایی گونا‌ه نییه.

هه‌روه‌ها وه‌لامدانه‌وه‌ی پیغه‌مبەر هه‌کیمانه‌ بووه، په‌یامێکی داوه به‌که‌سی داواکار، ئه‌ویش ئه‌و شته نییه داوای ده‌کات، به‌لکو ئاگاداری شتی گرنگتری ده‌کاته‌وه^(٢).

وه‌ک ئه‌وه‌ی پێی بلێت: واز له‌ داوای لیئوردن بێنه، من بۆ خۆم توپه‌ نابم، به‌لکو له‌ پێناو خوا توپه‌ ده‌بم، فه‌توا دان بۆ ئه‌و شته‌ی گرنگتره.

له‌ سووده‌کانی ئه‌م فه‌رمووده‌یه:

- نه‌رموونیانی پیغه‌مبەر ﷺ به‌رامبه‌ر که‌سی نه‌زان، بێ فیزی و سه‌ره‌خۆشی کردن له‌ تازیه‌بار، قه‌بولکردنی داوای لیئوردن، فرمان به‌ چاکه‌کردن و ریگری کردن له‌ خراپه له‌گه‌ل هه‌موو که‌س.
- پتویسته ده‌سه‌لاتدار و دادوهر هه‌رگیز خۆی له‌ خه‌لکی به‌ دوور نه‌گریت.
- پتویسته هه‌ر که‌سێک فرمانی چاکه‌کردنی پیکرا، قه‌بولی بکات، ئه‌گه‌ر چی که‌سی فه‌رمانه‌ره‌که‌ش نه‌ناسیت.
- ئارام نه‌گرتن له‌ شته قه‌ده‌غه‌کراوه‌کانه، له‌به‌ر فه‌رمان کرنی بۆ ئافره‌ته‌که به‌ته‌قوا و ئارامگرتن.
- له‌ کاتی ئامۆزگاری کردن و بلۆکردنه‌وه‌ی دین، پتویسته به‌رگه‌ی ناخۆشیه‌کانی بگیریت^(٣).

ریگری له‌ پیاوان کردووه له‌ ئافره‌تان بده‌ن:

ئاسی کوپی عه‌بدوللای کوپی ئه‌بو زباب ده‌لێت: پیغه‌مبەر ﷺ ده‌فه‌رموویت: "له‌ ئافره‌تان مه‌ده‌ن"، عومه‌ر هاته‌ خزمه‌ت پیغه‌مبەر ﷺ پێی گوت: ئافره‌تان له‌ پیاوانیان یاخی بوونه. رووخسه‌تیدا لییان بده‌ن^(٤).

^(١) فتح الباری (١٥٠/٣).

^(٢) سه‌یری الايضاع فی علوم البلاغه بکه (١١٠/٢).

^(٣) فتح الباری (١٥٠/٣).

^(٤) واته‌ لیئانه‌که له‌ سنوری شه‌رع بیت، نه‌ ئێسک بشکێنیت، نه‌ پێست شین بکات، نه‌ لیئانی کوشتن بیت، له‌گه‌ل به‌دوورگرتنی ده‌موچاو.... هتد.

له م باره یوه نافرته تیکي ژور سکالایان گه یانده مالی پېغه مېر، سکالایان له میړده کانیان هه بوو.

پېغه مېر ښه فرمووی: "نافرته تیکي ژور هاتوونه ته لای کس و کاری موحه مېر، سکالایان له میړده کانیان هه ی، نه و پیاوانه له باشه کانی نیوه نین" ^(۱).

واته نه و پیاوانه ی له خیزانه کانیان دده ن له باشه کانی نیوه نین، به لکو باشترین کس نه و هه ی که لیان ناداو بهرگه ی ناخوشییه کانیان دده گریت. بویه بهرگه گرتن و نارامگرتن له سر خرابی ره وشتیان و لیته دانیان باشترین و چاکترینه ^(۲).

فرمانی به چاکه ده کرد نه گهر نافرته تیک گونا هیکی کردبا و پاشان تویه ی لی کردبا: عومرانی کړی حصین ښه ده لیت: نافرته تیکي خه لکی جوهینه که دووگیان بوو هاته خزمهت پېغه مېر ښه و گوتی: نه ی پېغه مېر خوا حه ددیکم به زانده و له سرم جیه جیتی بکه. پېغه مېر ښه بانگی سر په رشتیاری کرد و پی فرموو: "له گه لی باش به، گهر سکه که ی دانا، بیه پنه وه لام"، نه ویش وایکرد.

پېغه مېر ښه فرمانی به بهر دباران کردنی کرد، پوښاکه که یان تی نالاند (نه وه) عورته ی دهر بکه ویت)، فرمانی بو ده کرد، بهر دباران کرا، پاشان نویژی له سر کرد. عومر پی گوت: نویژ ده که ی له سهری له کاتیکدا زینای کردوه.

فرمووی: "به راستی نه و تویه یه کی کرد، گهر به سر حه فتا که سی شاری مه دینه دابهش بکریت به شپانی ده کرد، نایا که ست بینوه باشترینت له وه ی له پیناوی خوی په روره دگار به خوی هات (خوی راده ست کرد) ^(۳).

کاتیک به سر په رشتیاری نافرته ته که ی فرموو: "له گه لی باش به، گهر سکه که ی دانا، بیه پنه وه لام"، نه م چاکه کردنه دوو هوکاری هه ی:

یه که میان: ترسی له کس و کاری هه بوو، به هو ی توشبوونیان به شهرمه زاری نازاری نافرته ته که بدن، به م شیوه یه هو شداری نه مه ی پیدان.

دووه م: فرمانی به زه یی و سوزی بو ده کرد، هانی چاکه کردنی دا له گه لی، ریگری کرد قسه ی نازارده ری پی بگوتریت ^(۴).

^(۱) نه بو دلو (۲۱۴۶) و ابن ماجه (۱۹۸۵) گیلوه تیانه وه، نه لبانی له سه حیحی نه بی دلو (۱۸۶۳) به سه حیحی داناه.

^(۲) عون المعبود (۱۲۰/۶).

^(۳) موسلیم (۱۶۹۶) گیلوه تیانه وه.

^(۴) شهرجی نه وه یی له سه حیحی موسلیم (۲۰۵/۱۱).

خاتوو عائیشه ﷺ له باره‌ی چیرۆکی ئافره‌ته مه‌خزومیه‌که‌ی دزی کرد ده‌لێت: ته‌وبه‌یه‌کی باشی کرد، پاشان هاوسه‌رگیری کرد، دواتر سه‌ردانی منی ده‌کرد و منیش پیوستیه‌کانم به پیغه مبه‌ر ﷺ ده‌گوت ^(۱).

له گێڕانه‌وه‌یه‌کی تر دا ئافره‌ته‌که ده‌لێت: ئایا ته‌وبه بو من هه‌یه ئه‌ی پیغه مبه‌ری خوا؟ فهرمووی: "تو ئه‌مڕۆ له گونا‌ه‌ه‌کان‌ت پاک بوویته‌وه، وه‌ک ئه‌و رۆژه‌ی که تازه له دلیک بووی ^(۲)".

دیاری ئه‌ ئافره‌تان وه‌رده‌گرت:

ئه‌نه‌سی کوپی مالیک ﷺ ده‌لێت: پیغه مبه‌ر ﷺ هاوسه‌رگیری کرد و چووه لای خێزانی. دایکی سوله‌یم پتی گوت: ئه‌گه‌ر دیارییه‌کمان دا‌بایه پیغه مبه‌ر ﷺ؟ پیم گوت: وا بکه.

هه‌ندێک خورما و چه‌وری و په‌نیری هێنا، شۆربایه‌که‌ی لێ‌دروست کرد و خستیه ناو قاپێک.

گوتی: ئه‌نه‌س برۆ ببیه بو پیغه مبه‌ر ﷺ و پتی بلێ: دایکم سه‌لامت لی ده‌کات و ئه‌مه‌ی بو ناردی، پتشی بلێ: ئه‌گه‌ر چی که‌میشه ئه‌ی پیغه مبه‌ری خوا. چوومه لای پیغه مبه‌ری خوا ﷺ پیم فهرموو: دایکم سه‌لامت لی ده‌کا، ده‌لێت، ئه‌مه که‌میشه بو تو ئه‌ی پیغه مبه‌ری خوا. فهرمووی: "دایینی".

پاشان فهرمووی: "برۆ بانگی فلان و فلان و فلان بکه و هه‌رچی بینیت بانگی بکه"، ناوی هه‌ندێک پیاوی هێنا.

هه‌ر چی ناوی هێنا و هه‌رچی دیتم بانگم بکرد.

که‌رامه‌وه ده‌بینم مال پڕبووه له خه‌لکی.

پیغه مبه‌ر ﷺ پتی فهرموو: "ئه‌ی ئه‌نه‌س قاپه‌که بێنه".

بینیم پیغه مبه‌ر ﷺ ده‌ستی له‌سه‌ر شۆربایه‌که‌ دانا و هه‌ندێک دوعای له‌سه‌ر خویند، پاشان ده‌که‌س ده‌که‌س بانگی خه‌لکه‌که‌ی کرد،

فهرمووی: "با ده‌که‌س ده‌که‌س بێن، هه‌ر که‌سێک له‌ دوا‌ی ئه‌وی تر دێت با لێی بخوات".

^(۱) بوخاری (۴۳۰۳) و موسلیم (۱۶۸۸) گێراوه‌تیه‌وه.

^(۲) ئه‌حمه‌د (۶۶۱۹) له‌عه‌بدوللای کوپی عه‌مره‌وه ﷺ گێراوه‌تیه‌وه، ئه‌حمه‌د شاکر سه‌نده‌که‌ی به‌سه‌حیح داناوه، شعیب الانارووط به‌زه‌عیفی داناوه.

دەلێت: خواردیان تا تیریا خوارد، کۆمەلێک چوونە دەرەو و کۆمەلێکی دی هاتن، تا هەموو خواردیان.

پاشان فەرمووی: "ئەي ئەنس هەلی گرە".

دەلێت: منیش هەلەم گرتەو، نازانم ئەو کاتەي دامنابوو زیاتر بوو یان کە هەلەمگرتەو^(۱). لەم فەرموودەيە موعجیزەي ئاشکرای پيڻغه مېهری خوای ﷺ تێدایە لەبارەي نۆزبوونی خواردن.

سەهل ﷺ دەلێت: ئافەرەتێک کراسیکی هێنایە لای پيڻغه مېهری خوا ﷺ دامینی دوورابوو^(۲).

گوئی: بە دەستەکانی خۆم دووریم، هاتووم بۆ ئەوێ لەبەر تۆی بکەم. پيڻغه مېهر ﷺ پێیوستانی پێی هەبوو، لێی وەرگرت، لەبەری کرد، کە هاتە لای ئیمە، فلان کەس پێی جوان بوو، گوئی: چەند جوانە، لەبەر منی بکە. فەرمووی: "بەلی".

لە مەجلیسە کە دانیش، تا مەجلیسە کە تەواو بوو، پاشان گەرایەو و کراسە کەي لولدا و بۆی نارد. خەلکە کە پێیان گوت: کاریکی باشت نەکرد، پيڻغه مېهر ﷺ خۆی پێیوستانی پێی هەبوو لەبەری کردبوو، داواشتکرد، دەشزانی پيڻغه مېهر داوی کەس رەت ناکاتەو. گوئی: سویند بەخوا داوام نەکردوو بۆ ئەوێ لەبەری بکەم، بەلکۆ بۆ ئەو داوام کردوو تا ببێتە کفەم.

سەهل دەلێت: جا بوو کفنی^(۳).

لە سوودەکانی ئەم فەرموودەيە:

- رەوشت جوانی و بەخشندەیی پيڻغه مېهر ﷺ و وەرگرتنی دیاری تێدایە.
- دروستە کەسیک ئەو شتەي لەبەر هاوپی کەي دەبینیت پێی جوان بیت، جا یان لەبەر ئەو بیت نرخە کەي بزانی، یان پێی بدات، بەلام بە جۆرێک کارە کە گونجاو بیت.
- دروستە نەکوێ شتێک بکەیت ئەگەر ئاشکرا پێچەوانەي ئەدەب بوو، با مونکەرە کەش نەگاتە پلەي حەرام بوون.
- دروستە پێشوەختە شتێک ئامادە بکەیت پێش ئەوێ پێیوستانی پێی هەبیت^(۴).

(۱) شەرحی نەوێی لە سەحیحی موسلیم (۲۳۲/۹).

(۲) وەك ئەوێ بلیت نوێیە و دامینی کراسە کە نەدراو و لەبەریش نەکراو.

(۳) بوخاری (۱۲۷۷) گێزراوەتیەو.

(۴) فتح الباری (۱۴۴/۳).

له‌وانه‌یه هه‌ندیك ئافره‌تان داوه‌تی نان خواردنیان بکردبایه، ئه‌ویش وه‌لامی داواکه‌ی دمدانه‌وه:

ئه‌نه‌سی کوپی مالیک ﷺ ده‌لێت: دایکی سوله‌م داوه‌تی پیغه‌مبهری ﷺ کرد، بۆ خواردنێك كه خۆی ئاماده‌ی کردبوو، ئه‌ویش لێی خوارد، پاشان فرمووی: "هه‌لسن، با نووژتان بۆ بکه‌م".

ئه‌نه‌س ده‌لێت: هه‌لسام چووم هه‌سیرێك بێنم، له‌به‌ر زۆر راخستنی ره‌ش بوو بوو، هه‌ندیك ئاوم به‌سه‌ردا کرد^(۱).

پیغه‌مبەر ﷺ بۆ نووژ وه‌ستا، من و بێ باوکه‌که^(۲) له‌ دوا‌ی وه‌ستاین، پیره‌ژنه‌که‌ش له‌ دوامان، پیغه‌مبهری خوا ﷺ دوو رکاتی بۆ کردین، پاشان رو‌یشت^(۳).

له‌ سووده‌کانی ئهم فهرمووده‌یه:

- وه‌لامدانه‌وه‌ی بانگه‌یشتی نان خواردن، ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر بۆک گواستنه‌وه‌ش نه‌بوو، یان داواتکه‌ره‌که ئافره‌ت بوو، به‌مه‌رجی دلتیابوون له‌ روونه‌دانی فیتنه.
- دروسته‌ نووژی سوننه‌ت به‌ کۆمه‌ل له‌ ماله‌وه‌ بکری‌ت، وه‌ک ئه‌وه‌ی پیغه‌مبەر ﷺ ویستی فیره‌ شیوازی نووژکردنیان بکات، به‌تایبه‌ت ئافره‌ته‌که‌، چونکه‌ له‌به‌ر دووری له‌وانه‌یه هه‌ندیك شت بۆی روون نه‌بێت.
- پاککردنه‌وه‌ی شوینی نووژکردن، وه‌ستانی مندال و پیاو له‌ یه‌ک ری‌ز، ئافره‌تیش له‌ ری‌زی دواوه‌ ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر به‌ته‌نی بێت.

سه‌ردانی ئافره‌تی نه‌خۆشی ده‌کرد:

جابه‌یری کوپی عه‌بدوللا ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبهری خوا ﷺ چووه‌ سه‌ردانی دایکی سانیب، فرمووی: "چیته‌ دایکی سانیب ده‌له‌رزیت؟".
گو‌تی: گرانه‌تا، خوا‌ی گه‌وره‌ به‌ره‌که‌تی نه‌خاته‌ ناو.
فرمووی: "قسه‌ به‌ گرانه‌تا مه‌لی، چونکه‌ گونا‌مه‌کانی ئاده‌میزاد لاده‌بات، وه‌ک چۆن ئاگر ئاسن خاوی‌ن ده‌کاته‌وه"^(۴).

^(۱) له‌به‌ر کۆنی و زۆر به‌کاره‌ینانی ره‌ش بووه، ئاوی بۆیه به‌سه‌ردا کردووه بۆ ئه‌وه‌ی نه‌رم بێته‌وه و تو‌زی له‌سه‌ر لاجی‌ت، هه‌سیره‌که‌ له‌ په‌لکی دارخورما دروستکرا‌بوو — وه‌ک له‌ گێڕانه‌وه‌ی ترده‌ هاتوووه.

^(۲) سه‌عدی هه‌میری بوو که خزمه‌تکاری پیغه‌مبەر ﷺ بووه.

^(۳) بوخاری (۳۸۰) و موس‌لیم (۶۵۸) گێ‌راوه‌تیانه‌وه.

^(۴) موس‌لیم (۲۵۷۵) گێ‌راوه‌تیانه‌وه.

ناسن نه گهر له سهر ټاگر دابندریت، پیسایي له سهر دپروات، ساف ده بیټ، به هه مان شیوه گرانه تا وا له مړوځ ده کات.

دایکی عه لا ده لیت: که نه خوځ بووم، پښتغهمبهړی خوا ﷺ سهردانی کردم، فهرمووی: "مژده ت لی بی نه ی دایکی عه لا، خوای په روه رده کار گونا می موسلمان به هوی نه خوځیبه که ی لاده بات، وه ک چوڼ ټاگر پیسی زیر و زیو لاده بات" ^(۱).

منذری ده لیت: دایکی عه لا پوری حکیمی کړی حوزامه، له ټافره ته به یعه تده رکان بو ^(۲).
نه بو ټومامه ی کړی سه هل ده لیت: ټافره ټیکی خه لکی عه والی نه خوځ که وت، پښتغهمبهړی خوا ﷺ باشرین که س بو بو ب سهردانی کردنی نه خوځ، فهرمووی: "نه گهر مرد، ټاگادارم بکه نه وه"،

له شه ودا مرد، به خاکیان سپارد، پښتغهمبهړ ﷺ ټاگادار نه بوو، کاتیک به یانی هات پرسپاری له باره یه وه کرد.

گوتیان: پیمان باش نه بوو به شه و ټاگادارت بکه یه نه وه.

چوه سهر گوره که ی، نویژی له سهر کرد و چوار ته کبیری لیدا ^(۳).

ابن عبدالبر ده لیت: (نه م فهرموده یه به لگه یه بو سهردانیکردنی ټافره تی نه خوځ، ته نانه ت گهر که سی مه حره میشی له لا نه بوو، به پروای من ده بیټ نه و ټافره ته به ته من بیت، به لام گهر گنج بوو پټویست ناکات، ته نها پرسپاری له باره یه وه بکات و سهیری نه کات ^(۴)).

هه ندیک له ټافره تان داوای دوعا کردنیان لی کردووه، نه ویش داواکانی چییه جی ده کردن:

نه نه س ﷺ ده لیت: پښتغهمبهړ ﷺ سهردانی دایکی سوله میی کرد، نه ویش خوارما و که ره ی بو هیتا.

فهرمووی: "خوارما و که ره که بگه رتننه وه شوینی خوی، من به رځووم"، پاشان چوه سوچیکی مال که و نویژیکی سوننه تی کرد، دوعای بو دایکی سوله می و مال که ی کرد.

دایکی سوله می گوتی: نه ی پښتغهمبهړی خوا من دوعایه کی تایبه تم ده ویت.

فهرمووی: "چییه؟".

^(۱) نه بو داود (۳۰۹۲) گیزاوه تیه وه، نه لبانی له (السلسلة الصحيحة ۷۱۴) به سه حیجی داناهه.

^(۲) الترغیب والترهیب (۱۴۸/۴).

^(۳) النسائی (۱۹۰۷) گیزاوه تیه وه، نه لبانی له (صحيح التسانى ۱۹۸۱) به سه حیجی داناهه، بوخاری (۴۵۸) و موسلیم (۹۵۶) له نه بو هوره یره وه گیزاوه تیه وه. (پیشووتر باسکراوه).

^(۴) التمهید (۲۵۵/۶).

گوئی: نه نه سی خزمه تکار، دوعای بۆ بکه.

هیچ شتیکی باشی له دنیا و ناخیرت له بیرنه کرد که دوعای بۆ نه کرد بیت، فه رمووی:
"خوایه گیان مال و مندالی پی بیه خشه و بهرکه تی بخه ناو"^(۱).

نه نه س ده لیت: من له هه موو نه نسارییه کان ده وله مندتر بووم، کچه که م نه مینه بۆی
باس کردم، تا سه رده می چوونی حه جاجی کوپی یوسفی سه قه فی بۆ به سه ره نزیکه ی سه د
و بیست کوپ و نه وه م به خاک سپیر دراوون^(۲).

نه نه س دوا ی نه مه تا سالی حه فتا و سی گۆچی ژیا، که نزیک بوو له ته مه نی سه د سالی.
له موسلیمدا (۲۴۸۱) هاتووه، (نه نه س ده لیت: پیغه مبه ر ﷺ سی دوعای بۆ کردم،
دوانم له دنیا دیتن، ئومیدم وایه سییه م له رۆژی دوا یی ببینم).

سائیبی کوپی یه زید ده لیت: پورم منی له گهل خۆی برد بۆ لای پیغه مبه ری خوا ﷺ،
پیی گوت: نه ی پیغه مبه ری خوا کوپی برا که م نه خۆشه.

ده ستی به سه ردا هیتام و دوعای بهرکه تی بۆ کردم، پاشان ده ستنوویژی گرت و منیش
له ناوی ده ستنوویژه کهیم خوارده وه.

پاشان چوومه پشتی وه ستام و سه یری مۆری پیغه مبه رایه تیم کرد له نیوان دوو
شانه کانی وه ک هیلکه ی بالنده وابوو^(۳).

ناوی هه ندیک له ئافره تانی ده گۆری:

ئین عومه ر ﷺ ده لیت: عومه ر کچیکی هه بوو ناوی عاصیه بوو، پیغه مبه ری خوا ﷺ
ناوی گۆپی بۆ جه میله^(۴).

ناوی جوئامه ی مه زنی گۆپی بۆ حه سانه - وه ک له پیشوتر باسکرا -

نه وه وی ده لیت: (واتای نه م فه رمووده یه گۆرینی ناوی ناشیرین و خراپه بۆ
ناوی باش، له فه رمووده ی تریش له پیغه مبه ر ﷺ جیگیر بووه که ناوی کۆمه لیک
له هاوه لانی گۆریوه)^(۵).

^(۱) له گێڕانه وی ابن سعد له (الطبقات ۱۴/۷) دا هاتووه: (خوایه گیان مالی و مندالی زۆر بکه، ته مه نی درێژ
بکه، له گونا هه کانی خۆشبه). الحافظ به سه حیحی داناوه له (الفتح ۲۲۹/۴).

^(۲) بوخاری (۱۸۴۶) گێراوه تیه وه.

^(۳) بوخاری (۱۸۳) گێراوه تیه وه.

^(۴) موسلیم (۳۹۸۸) گێراوه تیه وه.

^(۵) شه رخی نه وه وی له سه حیحی موسلیم (۱۲/۱۴).

ناوی به پړه ی گورپی بۆ زهینه ب: موحه ممدی کوپی عه مپی کوپی عطاء ده لیت: کچه که م ناونابو به پړه واته: چاکه، زهینه بی کچی نه بو سه له مه پیی گوتم: پښتانه بهر څه نه می له م ناوه کردوه، پښتانه بهر ی خوا څه فرموی: "خوتان به چاکه مه زانن، خوا به گوره ده زانیت کی له نیتوه نه ملی چاکه به".

گوتیان: ناوی چی لی بنین؟
فرموی: "ناوی بنین زهینه ب"^(۱).

هه روه کو ناوی کوچه لیک له هاوه لانیسی گوریوه:

ناوی عاصی گورپی بۆ موطیع^(۲): عه بدولای کوپی موطیع له باوکیه وه ده گپرتیه وه و ده لیت: هیچ که سیک له وانه ی ناویان عاصی له بوو قورپه یش موسلمان نه بوون ته نیا موطیع نه بیت، که ناوی عاصی بوو، پښتانه بهر ی خوا څه فرموی: "ناوی نا موطیع"^(۳).
ناوی حه زه نه ی گورپی بۆ سه هل^(۴):

کوپی موسه ییب له باوکیه وه ده گپرتیه وه که باوکی چووه لای پښتانه بهر څه ویش پیی فرموی: "ناوت چیه؟"،
گوتی: حه زن.

فرموی: "تو سه ملی".

گوتی: ناویک ناگورم که باوکم ناوی لی ناوم.

کوپی موسییب ده لیت: پړه وشت پړه قی و توندوتیژی له ناومان نه بړا^(۵).
ناوی (أصرم) ی گورپی بۆ (زه رعه):

نوسامه ی کوپی نه خه دری څه ده لیت: پیاویک ناوی نه صرهم بوو، له گهل خه لکانیک هاته لای پښتانه بهر ی خوا څه فرموی: "پښتانه بهر یش څه پیی فرموی: "ناوت چیه؟".

گوتی: نه صرهم

فرموی: "به لکو تو زه رعه ی"^(۶).

(۱) موسلیم (۲۱۴۲) گپراوه تیه وه.

(۲) (عاصی): واته یاخی. (مطیع): واته گوترايه ل. وه رگپړ

(۳) موسلیم (۱۷۸۲) گپراوه تیه وه.

(۴) (الحنن) واته شوینکی رهق و زیر، (سهل) واته دهشت. النهایه (۳۸۰/۱).

(۵) بوخاری (۶۱۹۰) گپراوه تیه وه.

(۶) نه بو داود (۴۹۵۴) گپراوه تیه وه، نه لبانی له (تخریج المشکاة ۴۷۷۵) به سه حیحی داناوه.

ئا به‌م شیوه‌یه پیویسته مروژ سوربیت له‌سه‌ر ناوانی منداڵه‌کانی به‌ ناوی باش، ئه‌و ناوانه‌ دووربخاته‌وه که شایه‌نی ناولیتان نین.

هه‌ندیک جار گالته‌ی له‌گه‌ل ئافره‌تانی به‌ ته‌مه‌ن ده‌کرد:

حه‌سه‌ن ده‌لێت: پیره‌ژنیک هاته‌ خزمه‌ت پیغه‌مبەر ﷺ پێی گوت: ئه‌ی پیغه‌مبهری خوا دوعام بۆ بکه‌ بچه‌ به‌هه‌شت.

ئه‌ویش فهرمووی: "ئه‌ی دایکی فلان، پیره‌ژن ناچه‌ ناو به‌هه‌شت".

ده‌لێت: به‌ گریان‌ه‌وه‌ رویشته‌، پیغه‌مبهری فهرمووی: "پێی بلین، ناچیت به‌هه‌شت به‌ پیری، چونکه‌ خوای گه‌وره‌ ده‌فهرمویت: ﴿إِنَّا أَنشَأْنَهُمْ إِنشَاءً ۖ جَعَلْنَهُمْ أَجْبَارًا ۖ عُرْبًا ۖ أَتْرَابًا﴾ الواقعة: ۳۵-۳۷^(۱)

واتای ئایه‌ته‌که‌: (ئه‌و حۆریان‌ه‌مان به‌تایبه‌ت بۆ دروست کردوون - کردوومان به‌ حۆریانی هه‌میشه‌ کیژ - هاوسه‌ره‌کانیان زۆرخۆش ده‌وێت و هه‌موویان هاو ته‌مه‌ن). گالته‌ی له‌گه‌ل کردووه‌ به‌ ئامانجی فیکردنی، که‌ به‌و روخسار و شیوه‌یه‌ ناچیت به‌هه‌شت، به‌لکو ده‌گه‌ریته‌وه‌ ته‌مه‌نی سی و سی سالی.

به‌ مه‌به‌ستی ناشته‌واپی نیوان دوو هاوسه‌ر، تکای له‌ هه‌ندیک ئافره‌ت کردووه‌:

کاتیک به‌ریه‌ ئازاد کرا، هاوسه‌ره‌که‌ی به‌نده‌ بووه‌، جیابوونه‌وه‌ی له‌ هاوسه‌ره‌که‌ی هه‌لبژارد^(۲)، پیغه‌مبهری خوا ﷺ تکای کرد له‌لای، بۆ ئه‌وه‌ بگه‌ریته‌وه‌ لای، گوتی: هیچ پیویستیم پێی نییه‌.

ئێین عه‌بباس ده‌لێت: پیاوی به‌ریه‌ به‌نده‌ بوو، پێیان ده‌گوت موغیث، من ده‌مبینی که‌ سه‌یری ده‌کرد و به‌دوای ده‌سوپایه‌وه‌ و فرمیسکه‌کانی به‌سه‌ر ریشیدا ده‌هاته‌ خواره‌وه‌.

پیغه‌مبهری خوا ﷺ به‌ عه‌بباسی فهرموو: "ئایا سه‌رت سوپنامیته‌ی له‌ خۆشه‌ویستی موغیث بۆ به‌ریه‌ و رقی به‌ریه‌ بۆ موغیث؟"، پیغه‌مبەر ﷺ به‌ به‌ریه‌ی فهرموو: "گه‌ر بگه‌ریته‌وه‌ لای"^(۳).

^(۱) ترمذی له‌ الشمائل (لا ۱۹۹) گێراوه‌تیه‌وه‌، ئه‌لبانی له‌ (الصحيحة ۲۹۸۷)، به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

^(۲) چونکه‌ ئافره‌ت کاتیک ئازاد ده‌کرێت، پیاوه‌که‌شی هه‌ر به‌نده‌یه‌، ده‌توانیت له‌ نیوان مانه‌وه‌ له‌گه‌لی و جیابوونه‌وه‌ یه‌کیکیان هه‌لبژێرت.

^(۳) له‌ نسائی (۵۳۲) دا هاتووه‌: گه‌ر بگه‌ریته‌وه‌ لای، ئه‌و باوکی منداڵه‌کاته‌.

گوټی: نهی پښتېمبهري خوا نه وه فرمانه پښم ده که ی؟

فرمووی: "به لکو من ته نیا تکایه که ده یکم".

گوټی: هیچ پښوېستیم به و نییه ^(۱).

واته: نه گهر له سهرم پښوېست نه که ی، نه وا من گهرانه وه بۆ لای هه لئا بښترم.

له کاروباری هاوسه رگری ناموژگاری ده کردن، به لکو ریگه ی هاوسه رگری باشی پېشان دمدان: فاتیمه ی کچی قه یس ده لیت که هاوسه ره که ی ته لای سی به سی دا، پښتېمبهري څو خانوو و نه فقه ی بۆ دیاری نه کرد.

ده لیت: پښتېمبهري خوا څو پښی فرمو: "گهر ماوه که تهلواو بوو ناگادارم بکه وه". کاتیک عیددم ته واو بوو، پښم راگه یاند که معاویه ی کوری نه بو سوفیان و نه بو جه هم داوایان کردوم.

پښتېمبهري څو فرمووی: "نه بو جه هم پیاوړکه به رده وام گزچانی به سهر شانه وه یه ^(۲)، معاویه ش هه ژاره و هیچ مال و سامانی نییه، شوو به ئوسامه ی کوری زهید بکه". ده لیت: پښم ناخو ش بوو، پاشان فرمووی: "شوو به ئوسامه بکه". ده لیت: ئوسامه، ئوسامه.

پښتېمبهري خوا څو پښی فرمو: "گوټپایه لی خوا و پښتېمبهري که ی بۆ تو باشته". ده لیت: شووم پښکرد، خوی په روه ردگار خیر و به ره که ی زوری پښداین، دل خو ش بووم ^(۳).

نه وه وی ده لیت: (بویه ناموژگاری له باره ی ئوسامه بۆ کردوه، چونکه به هوی نه و دین و گوره بییه و به خشنده یی و ره وشته جوانه ی هه یبووه، نافرته که ش بویه پښی ناخو ش بووه، چونکه نه و خزمه تکار بووه، هه روه ها ره ش پښت بووه، پښتېمبهري څو دوو باره ی کرده وه بۆ نه وه ی هانی بدات هاوسه رگری له گهل بکات، چونکه زانیویه تی به رزه ونده ی نه وی تیدایه، بویه ده لیت: خوی گهره خیر و به ره که تی زوری پښدام و دل خو ش بووم ^(۴)).

^(۱) بوخاری (۵۲۸۳) گزراوه تیه وه.

^(۲) واته زور له نافرته تان ده دات.

^(۳) موسلیم (۱۴۸۰) گزراوه تیه وه.

^(۴) شهرجی نه وه وی له سه حیحی موسلیم (۹۸/۱۰).

ابن عیثمین ده‌لّیت: (که باسی سیفه‌تی ئه‌و دوو پیاوه‌ی کردووه، له‌ روانگه‌ی ئامۆزگاری کردن بووه، نه‌وه‌ک له‌ روانگه‌ی باسکردنی که‌م و کوپیان، ئه‌م دوو باب‌ه‌ته‌ش لێک جیاوازیان.

بۆیه‌ گهر که‌سیک هاته‌ لات و راویژێ پێ کردیت و گوتی: زانست له‌ فلان که‌س وهربرگرم؟ تۆش ده‌زانی فلانه‌ که‌س خاوه‌ن مه‌نه‌ه‌ جێکی لاریبووه، بۆیه‌ هه‌یچی تیدا نییه‌ پێی بلّیت: زانست له‌ وهرمه‌گره‌.

وه‌ک ئه‌و که‌سه‌ی عه‌قیده‌که‌ی شتیکی تیدا یه‌ یان بیره‌که‌ی یان مه‌نه‌ه‌ جه‌که‌ی، تۆش ده‌ترسی کاریه‌ری له‌سه‌ر ئه‌و که‌سه‌ هه‌بیت که‌ هاتۆته‌ لات و راویژت پێ ده‌کات، پێویسته‌ له‌سه‌رت بۆی پوون بکه‌یت و هه‌و پێی بلّی: زانست له‌ لای فلان وهرمه‌گره‌، چونکه‌ واو وایه‌).^(۱)

بۆ هاوه‌لانی خۆی ئافره‌تی باشی خواستوو:

ئه‌نه‌سی کوپی مالیک ﷺ ده‌لّیت: پیغه‌مبهری خوا ﷺ داخوازی ئافره‌تیکی ئه‌نسا‌ری کرد له‌ باوکی بۆ جوله‌بییب.

باوکی گوتی: تا روخسه‌ت له‌ دایکی وهرده‌گرم.

پیغه‌مبهر ﷺ فهرمووی: "ئه‌مه‌ کارێکی باشه‌".

ده‌لّیت: پیاوه‌که‌ چوو له‌ خێزانی و بۆی باس کرد.

دایکه‌که‌ گوتی: نا به‌خوا، پیغه‌مبهری خوا ﷺ که‌سی نه‌دیته‌وه‌ جگه‌ له‌ جوله‌بییب نه‌بیت، ئیمه‌ کچی خۆمان نه‌دایه‌ فلان و فلان!

کچه‌که‌ له‌ ژووری خۆی گوئی له‌ و قسانه‌ بوو.

پیاوه‌که‌ ویستی ئه‌م هه‌واله‌ بداته‌ پیغه‌مبهر ﷺ.

کچه‌که‌ گوتی: ده‌تانه‌وی ره‌تی پیغه‌مبهری خوا ﷺ بکه‌نه‌وه‌، ئه‌گه‌ر ئه‌و پێی رازییه‌، لێی ماره‌که‌ن.

وه‌ک ئه‌وه‌ی له‌ قسه‌ی دایک و باوکی دهره‌چیت.

گوتیان: راست ده‌لّی.

باوکی چوو له‌ پیغه‌مبهر ﷺ پێی گوت: ئه‌گه‌ر تۆ له‌م پیاوه‌ رازیت، ئیمه‌ش پێی رازین.

فهرمووی: "به‌راستی من پێی رازیم"، هاوسه‌رگیری له‌گه‌ل کرد.

^(۱) شرح ریاض الصالحین (۱۱۰/۶)

پاشان خه لگی مه دینه توشی شه پ بوون، جوله بیبیش چوو بو شه پره که، خه لکه که بینیان له نیوان چه ند که سیکی بی باوه پ کوژاوه و، نه وانیشی کوشتبوو. نه نه س ده لیت: دواتر نه و نافرته م بیني، که س له بیوه ژنان نه و ونده ی نه و له مه دینه داوای نه ده کرا^(۱).

هیچ نافرته تیکی ماره نه ده کرد، ته نیا دواي ره زامه ندی نه بووايه :
عوقبه ی کوپی عامر ښه ده لیت: پېغه مېری خوا ښه به پیاوړی فرموو: "نایا رازیت فلان نافرته ت بو داخواز بکه م".
گوتی: به لی.

به نافرته ته که ی فرموو: "نایا تر رازی هاوسه رگیری له گهل فلانته که س بکه ی".
نافرته ته که گوتی: به لی.

هاوسه رگیریان کرد، پیاوړه که چوو لای، نه ماره ییبه نافرته ته که ی دا، نه هیچیشی پېدا. نه و پیاوړه له وانه بوو که ناماده ی حوده ییبه بوو، نه وانه ی به شداری حوده ییبه یان کرد بوو به شیکیان له خه ییبه ر هه بوو، له سه ره مه رگ گوتی: پېغه مېری خوا ښه فلانته نافرته ی کرده هاوسه رم، منیش نه ماره ییم پېدا، نه هیچشیم دا پتی، نیستا نیوه ده که مه شاهد من نه و به شه ی له خه ییبه ر وهرمگرت پتی ده دم.
نافرته ته که به شه که ی وهرمگرت و به سه د هه زار فروشتی.

پېغه مېری خوا ښه فرموو: "باشترین ماره یی ئاسانترینیانه"^(۲).
واته: مه سروفی هه رزان بیت، ئاسانترین بیت بو ماره کردن، به لکه به مه ده یندریته وه یه له سه ر پیروزی نافرته ته که و به ره که ته که ی، چونکه هاوسه رگیری خوشه ویستیبه که له نیوان هه ردو هاوسه ر، بویه نه گه ر ماره ییبه که ئاسان بوو، به ره که تی ده بیت، له ئاسانی ماره یی: تیچووی که م بیت، وازه ینان له زیاده پووی، هه روه ها هه موو نه وانه ی په یوه ست بیت له پروسه ی هاوسه رگیری دا وه کو داوه تکردن و شتی تر^(۳).

^(۱) نه حمده (۱۱۹۴۴) گېراوه تیه وه، شعیب الارناؤوط ده لیت: له سه ر مه رچی دوو شیخه که سه نه ده که ی سه حیبه.

^(۲) نه بو دود (۲۱۱۷) گېراوه تیه وه، نه لبانی به سه حیچی داناهه.

^(۳) فیض القدیر (۴۸۲/۳)

ئه و مارهیهی رته ده کرده وه، که باوکه که بی روخسه تی ئافره ته که کرد بووی :

خه نسای کچی کوری خدامی ئه نساری ﷺ ده لیت: باوکی ئه وی دا به شو بیوه ژن بو، ئه ویش پیی ناخوش بو، هاته لای پیغه مبهري خوا ﷺ ئه ویش ماره کرده که ی رته کرده وه ^(۱).

ئه م فهرموده یه به لگه یه له سه ر ئه وهی نابیت ئافره تی بیوه ژن بی روخسه تی ئه و به شوو بدریت، بویه نه گه ر باوکه که ئه م کاره ی به بی روخسه تی کچه که ی کرد، رته ده کریته وه ^(۲).

گوینی له سکالا و گله ییه کانیا نی ده گرتن :

خه وله ی کچی سه عله به ﷺ، ده گپیته وه و ده لیت: سویند به خوا له سه ر من و ئه و سی کوری صامیت خوی په روه رده گار ﷺ سه ره تای سوپه تی موجه ده له ی دابه زاند. ده لیت من لای هاوسه ره که م بووم، پیاویکی به سالآچوو و هه لسوکه وت خراپ بو. روژیکیان هاته ژووره وه، منیش بۆ شتیک چوومه لای، توپه بوو گوتی: تو بۆ من وه ک بشتی دایکم وای.

ده لیت، پاشان ده رچوو و چوو له لای قه ومه که ی، دوا ی که میک هاته ژووره وه، دیار بوو منی ده ویست.

ده لیت، منیش پیم گوت: نه خیر سویند به و که سه ی نه فسی خه وله ی به ده سه ته، تو بۆ من ناشییت، ئه وه ی گوت گوت، تا خوا و پیغه مبه ره که ی حوکم له نیتوانماندا نه که ن. ده لیت: داوا ی لی کردم، منیش ره تم کرده وه، به سه ریدا زالبووم، وه ک ژنیک به سه ر پیاویکی به سالآچوو بی توانا زال ده بیت و له خۆم دوورخسته وه.

ده لیت: پاشان چوومه لای هاوسی کانم، کراسیکم لی وه رگرتن، دواتر چوومه خزمه ت پیغه مبهري خوا ﷺ له لای دانیشتم، ئه وه ی له میرده که م توشی بووم، بۆم گپرایه وه، سکالا ی هه لسوکه وته خراپه که م کرد له لای پیغه مبهري ﷺ.

ده لیت: پیغه مبهري خوا ﷺ فهرمووی: "ئه ی خوه یله، ئاموزاکه ت پیاویکی پیر و گهره یه، له باره ی ئه وه وه له خوا بترسه".

ده لیت، سویند به خوا شوینه که م جینه هیشت تا قورئان له باره مه وه دانه به زی، پیغه مبهري خوا ئه وه ی به سه ری هات له کاتی دابه زینی وه حی به سه ری هات، پاشان له سه ری لاچوو،

^(۱) بوخاری (۵۱۲۹) گپراوه تیه وه.

^(۲) عون المعبود شرح سنن ابی داود (۹۰/۶).

فرمودی: "ئهی خوه‌یله، سویتند به‌خوا، خوای په‌روه‌ریگار له‌بارهی تۆ و هاوسه‌ره‌که‌ت قورئانی دابه‌زانند"، پاشان به‌سهریدا خویتندمه‌وه ﷺ قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ تا ده‌گاته‌وه ﷺ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ المجادلة: ۱- واته (ئهی موچه‌مه‌د ﷺ بیگومان خوا بیستی و وه‌ریگرت و توویتی ئه‌و ئافره‌ته‌ی که گفتوگوت له‌گه‌لدا ده‌کات ده‌ریاره‌ی هاوسه‌ره‌که‌ی، سکا‌لای خویشی بۆلای خوا ده‌بات، خوایش گوئی له‌گفتوگۆکه‌تان بوو، به‌پاستی خوا بیسه‌رو بینایه.

پیغمه‌بری خوا ﷺ پیتی فرمووم "فرمانی پی بکه، با به‌نده‌یه‌ک ئازاد بکات" ده‌لێت، گوتم ئهی پیغمه‌بری خوا ئه‌وه‌نده‌ی نییه به‌نده‌ی پی ئازاد بکات. فرمودی: "با دوو مانگ له‌سه‌ریه‌ک به‌رۆژوو بیت". ده‌لێت، گوتم ئهی پیغمه‌بری خوا ئه‌و به‌سالاچوه و توانای رۆژووی نییه. فرمودی: "با خورما به‌شه‌ست که‌سی هه‌ژار بدات". ده‌لێت، گوتم ئهی پیغمه‌بری خوا ئه‌وه‌شی نییه. ده‌لێت، پیغمه‌بری خوا ﷺ فرمودی: "ده‌ی که‌واته‌وه ئیمه به‌به‌شیک له‌به‌خشینی خورماکه‌ یارمه‌تی ده‌ده‌ین".

ده‌لێت، منیش گوتم: ئهی پیغمه‌بری خوا منیش به‌به‌شیکی تر یارمه‌تی ده‌ده‌م. فرمودی: "ته‌واوه، باشت کرد، پرۆ له‌جیاتی ئه‌و ببه‌خشه، له‌گه‌ل ئامۆزاکه‌شت باش به". ده‌لێت، منیش وام کرد^(۱).

ریگه‌ی ده‌دا ئافره‌تان به‌شداری شه‌ربکه‌ن، بۆ تیمارکردنی برینداران و ئاماده‌کردنی خواردن: ره‌ببعی کچی موعه‌وین ﷺ ده‌لێت: ئیمه له‌گه‌ل پیغمه‌بری خوا ﷺ به‌شداری شه‌رمان ده‌کرد، خه‌لکمان ئاو ده‌دا، خزه‌تمان ده‌کردن، بریندار و کوژراوه‌کانمان ده‌گه‌پانده‌وه مه‌دینه^(۲).

له‌گه‌پانه‌وه‌یه‌کی تردا (ئیمه له‌گه‌ل پیغمه‌بری خوا ﷺ بووین، خه‌لکمان ئاو ده‌دا، بریندار و کوژراوه‌کانمان ده‌گه‌پانده‌وه مه‌دینه).

^(۱) نه‌حمه‌د (۲۶۷۷۴) و ئه‌بو داود (۲۲۱۴) گه‌پاوه‌تیانه‌وه، نه‌لبانی له (الارواء) به‌سه‌حیحی داناوه

(۲۰۸۷) پیتشوتر باسکراوه

^(۲) بوخاری (۲۶۷۰) گه‌پاوه‌تیانه‌وه.

نه‌نەسی کوپی مالیک ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ کاتیک ده‌چوو ه‌شە، دایکی سوله‌یم و ه‌ندیک ئافره‌تانی تری نه‌نساری له‌ شه‌پ به‌شداری پی ده‌کرد، ئاویان ده‌دایه‌ خه‌لکه‌که و برینداره‌کانیان تیمار ده‌کرد^(۱).

ه‌ر له‌ نه‌نسه‌وه ﷺ ده‌لێت: عائیشه‌ی کچی نه‌بویه‌کر و دایکی سوله‌یم له‌ شه‌پی ئوحد بینی، خۆیان ه‌لگردبوو کونده‌ی ئاویان به‌ شاندا ده‌دا و له‌ ده‌می بریندار و خه‌لکه‌که به‌تالیان ده‌کرد، پاشان ده‌گه‌رانه‌وه‌ پرپیان ده‌کرده‌وه، دووباره له‌ ده‌می خه‌لکی بریندار به‌تالیان ده‌کرده‌وه^(۲).

دایکی عه‌طیه‌ی نه‌نساری ده‌لێت: له‌ حه‌وت شه‌پ له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌شداریم کردوه، له‌ دوايان ده‌پۆیشتم، خواردنم بۆ ئاماده‌ ده‌کردن و برینداره‌کانم ئاو ده‌دا و یارمه‌تی نه‌خۆشه‌کانم ده‌دا^(۳).

نه‌وه‌وی ده‌لێت: له‌م فه‌رموده‌یه‌ ده‌رچوونی ئافره‌تی بۆ شه‌پ تێدایه، سوود لیوه‌گرتن‌یان بۆ مه‌به‌ستی ئاودان و تیمارکردن و کاری تر، تیمارکردنه‌که بۆ ه‌اسه‌ره‌کانیان و که‌سانی مه‌حره‌می خۆیان ده‌بی‌ت، نه‌وه‌ی مه‌حره‌میان نه‌بی‌ت، نابێت ده‌ستیان پی بکه‌وتیت ته‌نیا له‌ شوێنی پۆیست نه‌بی‌ت^(۴).

ابن حجر ده‌لێت: حوکمی ئه‌م کاره‌ نه‌مه‌یه، دروسته له‌ کاتی پۆیست پیاوی بیگانه‌ تیمار بکه‌ن، نه‌ندازه‌که‌شی به‌ گوێره‌ی تیماره‌که‌یه له‌ دیتن و ده‌ست لێدانی دیاری ده‌کری‌ت^(۵).

مه‌حمودی کوپی لوبه‌ید ده‌لێت: کاتیک ده‌ستی سه‌عد له‌ شه‌پی خه‌نده‌ق بریندار بوو، برینه‌که‌ی له‌سه‌ر قورس بوو، بردیانه‌ لای ئافره‌تیک پیی ده‌گوترا: ره‌فیده، تیماری برینداره‌کانی ده‌کرد.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ ه‌ر کاتیک ده‌چوو لای پیی ده‌فه‌رمووی: "چۆن ئێواره‌ت کرده‌وه؟"، که‌ به‌یانیش ده‌بوو "چۆن به‌یانیت کرده‌وه؟"، نه‌ویش وه‌لامی ده‌دایه‌وه^(۶).

(۱) موسلیم (۱۸۱۰) گێراوه‌تیه‌وه.

(۲) بوخاری (۳۸۱۱) و موسلیم (۴۰۶۴) گێراوه‌تیانه‌وه.

(۳) موسلیم (۳۳۸۰) گێراوه‌تیه‌وه.

(۴) شه‌رحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۱۸۸/۱۲).

(۵) فتح الباری (۱۳۶/۱۰).

(۶) بوخاری له‌ (الادب المفرد ۱۱۲۹) گێراوه‌تیه‌وه، الحافظ ابن حجر له‌ (الاصابة ۱۱۱۷۵) ه‌روه‌ها نه‌لبانی له‌

(صحیح الادب المفرد ۸۶۳) به‌ سه‌حیحیان داناوه.

ئاگاڭدارى:

ھەندىك لە بانگخوازانى ئازادى ئافرەت، ئەم فەرمودەيە بە نمونە دىننەو ھە بۆ كاركردى ئافرەت بە گشتى، ئەم بەلگە ھىنانەو ھە پوچەلە، كاركردى ئافرەت لە تيماركردى برينداران و گواستەو ھەيان بۆ نەخۇشخانە لە كۆي و كاركردى ھەك سكرتير لە نوسىنگەدا لە كۆي؟

كاركردى بەكەم لە چوارچىو ھەي خويىن و لاشەي مردو دايە، ھىچ بواريك بۆ دروستبوونى ئارەزوو ھەيان روودانى فیتنە نىيە، ئايا ئەمە يەكسانە لەگەل كاركردى ئافرەت تىكى گەنجى جوان لەگەل پياوان، كە تىكە لاويان دەيىت و گفتوگيان لەگەل دەكات؟!

كوشتنى ئافرەتانی لە شەردا قەدەغە کرد:

عەبدوللای كوپى عومەر ﷺ دەليىت: ئافرەت تىكى كوژاو لە شەپك لە شەپەكانى پيغەمبەرى خوا ﷺ دۆزايەو، پيغەمبەرى خوا ﷺ لەو كاتەو كوشتنى ئافرەت و مندالى قەدەغە کرد^(۱).

(زانايان كۆكن لەسەر كاركردى بەم فەرمودەيە، قەدەغەيە ئافرەت و مندال بكوژيىت ئەگەر شەپكەر نەبن)^(۲).

پيغەمبەرى خوا ﷺ سووربوو لەسەر پەرۋەردەكردى ئافرەتان، بۆ ئەو ھەي بىنە نمونەي بالا بۆ كەسانى تر:

پيغەمبەرى خوا ﷺ دەفەرمويىت: "خوای گەورە پرسىار لە ھەموو بەرپرسىك دەكات لەو ھەي پىي سپىردراو، ئايا پاراستويەتى يان لە دەستى داو؟ تەنانت پرسىار لە پياو دەكرىت لە بارەي مال و مندالى"^(۳).

پياو بەرپرسە بەرامبەر فيكردى ھامسەرەكەي و ريئيشاندانى بەرەو ريگاي دروست. خراپەكارى لەلايەن زۆريك لە ژيانى ئافرەتان كە بلاودەبيتەو، تەنيا بە ھۆي كەمتەرخەمي پياوانەو ھەي لە فيكردىنيان بۆ كاروبارى دينيان.

(۱) بوخارى (۳۰۱۵) و موسليم (۱۷۴۴) گىزاو ھەتيانەو.

(۲) شەرحى نەو ھۆي لە سەھىحى موسليم (۱۷۴۴).

(۳) النسانى لە (السنن الكبرى ۹۱۷۴) لە ئەنەسەو ﷺ گىزاو ھەتيانەو، بوخارى (۸۹۳) و موسليم (۱۸۲۹) لە عەبدوللای كوپى عومەر گىزاو ھەتيانەو.

- پی‌غهمبر ﷺ خیزانه‌کانی خو‌ی له‌سه‌ر په‌رستن و نزیک‌بوونه‌وه له‌خوا په‌روه‌رده ده‌کرد.
- کاتیک ده‌روژی کوتایی ره‌مه‌زان ده‌هات، بۆ شه‌ونویژ و به‌ندایه‌تیکردن به‌ئاگای ده‌هینان.
- له‌سه‌ر دلسۆزی له‌په‌رستندا په‌روه‌رده‌ی ده‌کردن.
- فی‌ری ده‌کردن په‌نابگرن به‌خرابه.
- فی‌ری زی‌کری به‌سوودی ده‌کردن، وه‌ک زی‌کری به‌یانیان و ئیواران.
- فی‌ری باشترین و ئاسانترین په‌رستنی ده‌کردن.
- فی‌ری ده‌کردن له‌په‌رستندا میانگیرین، نه‌ک توندکردن له‌سه‌ر گیانی خو‌یان.
- ئامۆزگاری خیزانه‌کانی ده‌کرد بۆ به‌خشین له‌ری‌گه‌ی چاکه.
- له‌سه‌ر قسه‌ی باش په‌روه‌رده‌ی ده‌کردن، قسه‌ی خراپیشی لی‌قه‌ده‌غه ده‌کردن، ته‌نانه‌ت له‌گه‌ل نا‌موسلمانانیش.
- پیشتر ئه‌م باب‌ه‌ته به‌دریژی باسکراوه، له‌(به‌شی یه‌که‌م: مامه‌له‌کردنی پی‌غهمبر ﷺ له‌گه‌ل خیزانه‌کانی".
- گه‌ر به‌م ئادابه‌جوانانه په‌روه‌ده‌بین، ده‌بنه‌نمونه‌ی چاک بۆ ئه‌وانی تر له‌ئافره‌تانی باوه‌رداران، په‌روه‌ده‌گاریش ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿وَأَذْكُرَكَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ ءَايَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا﴾ الأحزاب: ۳۴
- واتای ئایه‌ته‌که: (هه‌رچی له‌ماله‌کانتاندا ده‌خو‌ینریته‌وه له‌قورئان و فه‌رمووده‌یادی بگرن و فه‌رامۆشی مه‌که‌ن و باسی بکه‌ن بۆ خه‌لکی، به‌پاستی خوا هه‌میشه و به‌رده‌وام به‌لوتف و ورد‌بین و به‌ئاگایه‌).

مامه لهی پیتغه مبهەر ﷺ له گهڵ به سالاچوووان

سوننه تی خوا به سهر مروؤ سه پیندراوه، که ده بیئت له گهشتی دنیایدا به قوناخی جیاجیا گوزهر بکات، به لاوازی له دایک ده بیئت، پاشان گهنجیتیه کی به هیز، له کوتایشدا ده گاته پیریتی لاواز.

په روهره دگار ده فهرموت: ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ﴾ (الروم: ٥٤) واته: (خوا ئه زاته یه ئیوهی به لاوازی دروست کردوه، ئه وسا خوا هیز و ده سه لاتیتکت پی ده به خشیت، دوا ی هیزو توانایی دووباره نۆره ی لاوازی و پیری دیت، بیگومان ئه خوا به هه رچی بویت دروستی ده کات).

ئیسلام سووره له سهر بایه خدان به قوناخی پیری، کردویه تیه و یستگهی ریزلینان و به ته نگه وه هاتنی، چونکه خاوه نی ئه م قوناغه به لاوازی وه سف ده کریت، پتویستی به که سیکه خزمه تی بکات و کاروباره کانی جیه جی بکات، بۆیه قوناغیکی هه ستیاره.

پیتغه مبهەر ﷺ ده فهرموت: "په روهره دگارا په ناده گرم به تو له لاوازی، له ته مبهالی، له ترسنۆکی و له پیری"^(١).

هه روها ده فهرموت: "په روهره دگارا په ناده گرم به تو له وهی بگه مه لاوازترین ته مه ن"^(٢).

مه به ست له لاوازترین ته مه ن، که نه فتی و که مبهوونی هیزه، چونکه مروؤ له و ته مه نه هیزه ئاشکرا و نادیاره کانی که م ده بیئت، ته نانه ت هیزه عه قلییه کانیشی که م ده بیئت، مروؤ له بیری ده چیت چی کردوه^(٣).

نه وه وی ده لیت: (په ناگرتنی له پیری، که مه به ست لیتی گه یشتنه به لاوازترین ته مه ن، وه ک له هه ردوو فه رموده دا باسی کردوه، هۆکاره که ی بۆ ئه وه یه، که جوړیک له سه رایشوانی تیدایه، هه روها له ده ستدانی عه قل و هه سه ته وه ره کان و تیگه یشتن، تیکچوونی هه ندیک له دیمه نه کانی مروؤ، نه توانینی ئه نجامدانی هه ندیک له په رسته شه کان و ساده کاری کردن له هه ندیکیان^(٤)).

^(١) بوخاری (٢٨٣٢) و موسلیم (٢٧٠٦) له ئه نه سی کوپی مالیک ﷺ گێراوه تیا نه وه.

^(٢) بوخاری (٢٨٢٢) له سه عدی کوپی ئه بو وه قاص ﷺ گێراوه تیه وه.

^(٣) تفسیر السعدی (٤٤٤/١) به ده ستکارییه وه.

^(٤) شه رحی نه وه وی له سه حیحی موسلیم (٢٩/١٧).

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ مامه‌له‌ی تاییه‌تی له‌گه‌لی پیر و به‌سال‌اچوان کردووه و بایه‌خی تاییه‌تی به‌چاویریکردنیاں داوه، له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ خاوه‌ن ره‌وشتیکی جوان بووه له‌گه‌ل هه‌موو خه‌لکی، به‌لام له‌گه‌ل که‌سانی بی‌هیزی وه‌ک منداڵ و ئافره‌ت و پیره‌کان به‌سۆزترین که‌س بووه.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ پیاوی به‌ته‌مه‌نی به‌باشترین که‌س داناوه، گهر کرده‌وه‌ی چاک بی‌ت. ئه‌بو به‌کره ﷺ ده‌لیت: پیاویک گو‌تی: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، کی‌ی باشترین که‌سه؟ فرمووی: "ئو که‌سه‌ی ته‌مه‌نی درێژ بی‌ت و کره‌وی چاک بی‌ت". گو‌تی: ئه‌دی کی‌ی خراب‌ترین که‌سه؟ فرمووی: "ئو که‌سه‌ی ته‌مه‌نی درێژ بی‌ت و کرده‌وه‌ی خراب بی‌ت"^(۱).

طی‌بی ﷺ ده‌لیت: کات وه‌ک سه‌رمایه‌ی بازرگان وایه، پی‌ویسته هه‌ر که‌سیک له‌وه‌ی هه‌یه‌تی بازرگانی پی‌وه بکات، هه‌ر کانتیک سه‌رمایه‌که‌ی زۆر بوو، قازانجی زۆر ده‌بی‌ت، هه‌ر که‌سیک سودی له‌ته‌مه‌ن وه‌رگرت و کاری چاکی کرد، ئه‌وه براوه و سه‌رفرازه، هه‌ر که‌سیک سه‌رمایه‌ی خۆی له‌ناو بیات و قازانج نه‌کات، که‌وتۆته ناو زهره‌ریکی گه‌وره و ئاشکرا.^(۲)

پیغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فرمو‌یت: "هیچ که‌سیک هی‌نده‌ی ئه‌و باوه‌پداره لای خوای په‌روه‌رده‌گار گه‌وره و به‌پێژ نییه، که‌ ته‌مه‌نی خۆی له‌ ئیسلام به‌پێک‌رد بی‌ت له‌ ته‌سبیحات و الله اکبر و لا اله الا الله."^(۳)

هه‌روه‌ها فرمو‌یه‌تی: "باشترینتان، ئه‌وه‌یه که‌ ته‌مه‌ن درێژترینتان و کرده‌وه‌شی له‌ هه‌مووتان باشتر بی‌ت."^(۴)

نۆمه‌ته‌که‌ی هانده‌دا له‌سه‌ر ریزگرتنی به‌سال‌اچوان:

ئه‌بو موسای ئه‌شع‌ری ﷺ ده‌گێڕ‌ته‌وه که‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فرمو‌یه‌تی "إِنَّ مِنْ إِجْلَالِ اللَّهِ: إِكْرَامَ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ، وَحَامِلِ الْقُرْآنِ غَيْرِ الْغَالِي فِيهِ وَالْجَانِي عَنْهُ، وَإِكْرَامَ ذِي السُّلْطَانِ الْمَقْسُطِ."^(۵)

"إِنَّ مِنْ إِجْلَالِ اللَّهِ" واته: له‌ به‌رز و پیرۆز راگرتنی خوای گه‌وره.

^(۱) ترمذی (۲۳۲۰) گێ‌راوه‌تی‌وه، ئه‌لبانی له‌ (صحیح الجامع ۳۲۹۷) به‌ سه‌حیحی داناوه.

^(۲) تحفة الاحوذی (۵۱۲/۶).

^(۳) نه‌حمه‌د (۱۴۰۴) له‌ ته‌له‌ی کورێ عوبه‌یدوللا گێ‌راوه‌تی‌وه، ئه‌لبانی له‌ (صحیح الجامع ۵۳۷۱) به‌ سه‌حیحی داناوه.

^(۴) الحاکم (۱۲۵۵) له‌ جابری کورێ عوبه‌یدوللا گێ‌راوه‌تی‌وه، ئه‌لبانی له‌ (صحیح الجامع ۳۲۶۳) به‌ سه‌حیحی داناوه.

^(۵) ئه‌بو داود (۴۸۴۳) گێ‌راوه‌تی‌وه، ئه‌لبانی له‌ (صحیح الجامع ۲۱۹۹) به‌ سه‌حیحی داناوه.

"إكرام ذي الشببة المسلم" واتە: رێزگرتنی كەسی بەتەمەنە لە ئیسلام، ئەویش بە رێزلێنان و نەرمونیانی و بە سۆز بوونە لەگەڵی.

ئەم كردهوەی بە پیرۆز راگرتنی خوای گەوره ئەژمار كردووه، ئەمەش دەگەرێتەوێ بۆ ئەو پێگە گەورەیی بەسالاچووان لەلای خوای گەوره هەیانە، هەروەها لەبەر ئەو تەمەنەیی لە ئیسلامدا بەپێی كردووه و ئەو مافەیی لەسەر كەسانی دیکە هەبێتی.

ئەمە جگە لەوێ مافی ئەو توێژە لە ناو كۆمەلگا دیاردەكات، چونكە شرع ئەم مافەیی پێداوه.

"حامل القرآن"، واتە: رێزگرتنی قورئان خوێن و لەبەر كەسانی و موفەسیرانی.

"غير الغالي فيه"، واتە: جگە لەوانە نەبێت كە سنوری كار كردن بە قورئانیان بەزاندووه، بەدوای لایەنە شاراوەكانی كەوتووه و اتاكانی لە لا ئالۆز بووه.

"غير الجاني عنه"، جگە لەوانە نەبێت كە دووركەوتوونەتەوێ لێی، پشتیان لە خوێندنەوێ و تێگەشتنی واتاكان و كار پێكردن پێی كردووه.

"واكرام ذي السلطان المقسط"، واتە رێزگرتن لە دەسەلاتداری دادپەرۆر^(١).

پیغمبر ﷺ لەم فەرموودەییە هەرسی جۆر (بەسالاچووان و هەلگرانی قورئان و دەسەلاتدارانی) بە یەكەوێ بەستۆتەوێ، بەسالاچوویی پێش هەردووکیان خستووه، وەك ئەوێ بلیت: رێز لە كەسی بەسالاچوو بگرن، وەك چۆن رێز لە دەسەلات و هەلگرانی قورئان دەگری، هەروەها كەسی بەسالاچوویی بە هەمان شیوێ هەلگری قورئان بە گەوره داناه.

ئەنەس رضی اللہ عنہ: پیاویکی پیر هاتە لای پیغمبر ﷺ، خەلكەكە لە رێگە بۆ كردنەوێ خاوەخاویان كرد، پیغمبر ﷺ فەرمووی: "لە ئێمە نییە ئەو كەسێ بەزەیی بە بچوكان نیت و رێز لە گەوره كانمان نەگرت" (٢).

لە گێڕانەوێیەكی تردا: "هەر كەسێك بەزەیی بە بچوكان نەكات و دان بە مافی گەوره كانمان نەنیت، لە ئێمە نییە" (٣).

"لە ئێمە نییە"، واتە: لەسەر رێگەیی ئێمە نییە، ئەمەش ئاماژەییەكە بۆ بەریبۆن، بەو پێیەیی پیغمبر ﷺ خۆی لێ بەریكردووه لەكۆمەڵەیی ئەو بێت، واتە ئەو كەسە موسڵمان

(١) عون المعبود (١٣/١٣٢).

(٢) ترمذی (١٩١٩) گێراوەتیوێ، ئەلبانی لە (الصحيحة ٢١٩٦) بە سەحیحی داناه.

(٣) ئەبو داود (٤٩٤٣) لە عەبدوللای كۆری عەمرۆه گێراوەتیوێ، ئەلبانی لە (صحيح الجامع ٦٥٤٠) بە سەحیحی داناه.

نییه ریژ له‌گه‌وره نه‌گریت، له‌کۆمه‌لگه‌ی موسلمانانیش شتی وانیه که سیک ریژ له‌ پیر و به‌سالاچوان نه‌گریت.

"دان به‌ مافی گه‌وره‌کانمان نه‌نیت"، واته‌ ئه‌وه‌ی پیویسته‌ بۆی له‌ ریژلینان و به‌گه‌وره‌ دانان.

فه‌رمووده‌ی "ریژی گه‌وره‌کانمان" ره‌وانیژتره‌ له‌ قسه‌ی "ریژی گه‌وره"، واته‌ ده‌ستدریژی کردن بۆ سه‌ر که‌سی به‌ته‌من و پیر، جا به‌ قسه‌ یان به‌ کرده‌وه‌ یان به‌ ئاماره‌ بیت، له‌ راستیدا ئه‌وه‌ ده‌ستدریژی به‌ بۆ سه‌ر خودی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ که‌ مروفی به‌ ته‌من و به‌سالاچووی گه‌راندۆته‌وه‌ لای خۆی که‌ فه‌رموویه‌تی "گه‌وره‌کانمان".

بۆیه‌ هاوه‌لان قه‌در و ریژی پیاوانی به‌ته‌مه‌نیان ده‌زانی:

ابن کثیر له‌ ته‌لحه‌ی کوپی عه‌بدوللّوه‌ ده‌گریته‌وه‌ که‌ ده‌لّیت: عومه‌ر له‌ شه‌ویکی تاریک چووه‌ مالّیک، کاتیک به‌یانی هات، من چوومه‌ مالّه‌که‌، ده‌بینم پیره‌ژنیک نابیانی لییه‌ دانیشتوه‌.

پیم گوت: ئه‌م پیاوه‌ بۆچی دّیته‌ لات؟

گوتی: بۆ ماوه‌ی ئه‌وه‌نده‌ رۆژه‌ به‌لّینی پّیداوم، به‌وه‌شته‌ی بۆ من باشه‌ دّیته‌ لام، ئازاریشم له‌ سه‌ر لاده‌بات^(۱).

ئه‌و نمونه‌ پرشنگدارانه‌ی مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل که‌سانی به‌ سالاچوو و چاودیریکریان، دیوی قیزه‌ونی کۆمه‌لگه‌ی ناموسلمان نیشان ده‌دات، به‌و پییه‌ ناوه‌ ناوه‌ هه‌والی ئه‌وانه‌مان پّی ده‌گات، که‌ چی به‌ سه‌ر هه‌ندیک به‌سالاچوان دّیت و بۆماوه‌ی چهند له‌ شوینی ته‌نیایی جّیده‌هیلدیرین.

یه‌کێک له‌ راپۆرته‌کان ئاماره‌ به‌وه‌ ده‌کات مافی که‌سی به‌سالاچوو له‌ زۆربه‌ی جیهان پّیشیل ده‌گریت، ئه‌و تویرّه‌ به‌ هۆی پشت گوی خستنیان و هه‌زاریان ده‌نالّین، ژماره‌یه‌کی زۆر له‌وانه‌ بژێوی رۆژانه‌یان نییه‌.

له‌ راپۆرتیکدا له‌ ژێر ناویشانی "حالی به‌سالاچوان له‌ سالی ۲۰۰۲"، که‌ ۳۲ ولاتی گرتۆته‌وه‌، ئاماره‌ به‌وه‌ ده‌کات که‌ به‌سالاچوان بّی به‌شن له‌ چاودیری ته‌ندروستی و فیرببون، ده‌سه‌لات و به‌رپرسان خۆیان له‌م بابته‌ شاردۆته‌وه‌، به‌سالاچوان گۆشه‌گیرن له‌ کۆمه‌لگه‌.

(۱) البداية والنهاية (۷/۱۵۳).

یەكێك لە ئامادەكارانی ئەم راپۆرتە دەلێت: "وەك ئەوەى گەر تۆ بگەیتە تەمەنى شەست سالى مامەلەى مەزۆت لەگەڵ ناكەن."

تەنانەت كەسانىكى دڵ ڕەق دواوەكەن بەسالاچووانانیاں لە كۆل بێتەو، بە بیانوى ئەوەى هیچ سوودیان نییه!

ئەوەى كێشەكەى ئالۆزتر كەووە ئەوەیە، كە ژمارەى بە سالاچووان سالانە لە زیانبوون دایە. سەرژمێرى سالانەى بەسالاچووان: سەرژمێرى دانیشتووان ئاماژە بەو دەكات، كە لە سەدەى بیست ژمارەى بە سالاچووان لە سەرچەم جیهان زیادى كەووە، رێژەكە لە سالى ١٤٠٠ ك/ ١٩٨٠ ز گەیشتۆتە ٣٧٦ ملیۆن كەس لە جیهان.

ژمارەكە گەیشتە ٤٢٧ ملیۆن كەس بۆ سالى ١٤١٠ ك/ ١٩٩٠ ز، كە نزیکەى ٨,٨٪ ژمارەى دانیشتوانى جیهان پێك دێنێت، بۆ سالى ١٤٢٠ ك/ ٢٠٠٠ ز ژمارەى بەسالاچووان گەیشتە ٥٩٠ ملیۆن كەس.

پیشبینى دەكرێت ئەم ژمارە بۆ سالى ١٤٤٠ ك/ ٢٠٢٠ ز بگاتە ملیارێك و ١١٧ ملیۆن كەس، كە دەكاتە نزیکەى ٢٥٪ ژمارەى دانیشتووان^(١).

ئێستا كۆمەلگەى ئەوروپا بەرەو پێرى دەچێت، بە هۆى كەمى ژمارەى لە دایكبوون و مردنى زۆر، بۆیە دەبینن گەنجیان كەمە، ئەمەش بە پێچەوانەى كۆمەلگەى موسلمانان، كە دەبینن رێژەى گەنجانی زۆرە بە هۆى زۆرى رێژەى لە دایكبوون.

بە سالاچووان كاتیك ئازاردانى منداڵەكانیان و كەمتەرخەمى كۆمەلگە دەبینن دەلێن: بۆچی منداڵمان ببێت لە كاتیكدە ئەو پاداشتى كۆتاییمان بێت لەلایەن منداڵەكانمان؟ سەگەكان بۆ ئێمە لە وان بەو فەاترن، پەرورەدەكردنى سەگ لە بەخیوكردنى منداڵێكى خراپ و سەرپێچكار باشترە! لە بایەخ پێدانیاں بۆ سەگ و بە خێوكردنى شتى سەيرو سەمەرە دەبینن.

لە رۆژئاوا نەخۆشخانە و ئوتیل و پۆشاکی تایبەت بە سەگان هەیە، منداڵى مەزۆفیش فەرامۆش دەكەن بۆ ئەوەى برسێتى و نەخۆشى بیان كۆژێت!

بە فەزلى خۆى گەورە بە سالاچووانى كۆمەلگەكانمان -تەنیا هەندىكیان نەبێت- خاوەنى رێزوحورمەتن، ئەمەش لە ژێر روشنایى رێنماییه جوانەكانى ئێسلامە، كە هانى رێزگرتن و چاكەكردن لەگەڵیان دەدات.

بە سالاچووى ئێمە كاتیك دەچێتە نەخۆشخانە، دەبینى كۆپەكان سەرە دەگرن بۆ خەزەتەكردن و سەردانىكردنى، بەلكو بۆ ساتێكیش بە جیبى ناهێلن.

^(١) لە مالىپەرى (Http:// fac.kusu.eDus.sa/assaLManea/pubLcaions)

ریزی ته‌مه‌ن و بی‌توانایی ده‌گرتن، ده‌ستپیشخه‌ری ده‌کرد بو‌سهردانی کردنیان :

کاتیك پیغه‌مبه‌ر ﷺ مه‌ککه‌ی فته‌ت کرد و چوو‌ه ناو‌ مزگه‌وتی حه‌رام، نه‌بو به‌کر نه‌بو قوحافه‌ی باوکی له‌گه‌ل خۆی هینا، کاتیك پیغه‌مبه‌ر ﷺ نه‌وی بینی فهرمووی: "نه‌ ده‌کرا نه‌و پیاوه‌ پیره‌ت له‌ ماله‌وه‌ به‌جی هیشتا و بی‌نه‌وه‌ی خۆم سهردانیم بکردبا".
نه‌بو به‌کر گوتی: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، نه‌و شایه‌نتره‌ له‌وه‌ی بیته‌ لای جه‌نابت نه‌ک تو بجینه‌ لای.

له‌ به‌رده‌می دانیشته‌ و ده‌ستی به‌سهر سینگی داهینا و پیتی فهرموو: "موسلمان به"، نه‌ویش موسلمان بوو^(۱).
له‌م فهرمووده‌یه‌دا چه‌ند لایه‌نیکی ریزگرتنی پیغه‌مبه‌ری ﷺ بو‌ نه‌و پیاوه‌ پیره‌ تیدا، له‌وانه:
نه‌و ویستی خۆی سهردانی بکات، کاتیکیش هات له‌به‌رده‌می خۆی داینا، نه‌مه‌ش ته‌واوی ریزگرتنه‌، دواتر ده‌ستی به‌سهر سینگی داهینا.

به‌ جوانی پیشوازی لی‌ده‌کردن:

پیشوتر چیرۆکی پیشوازی له‌و پیره‌ژنمان باس کرد که ده‌سته‌ خوشکی خه‌دیجه‌ بوو، کاتیك چوو‌ه لای پیتی فهرموو: "نیوه‌ چۆن، حالتان چۆنه‌، له‌ دوا‌ی ئیمه‌ چیتان لی‌هات؟".

خاتوو عایشه‌ فهرمووی: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا به‌م پیشوازییه‌ جوانه‌ ریزت له‌م پیره‌ژنه‌ گرت! فهرمووی: "نه‌ی عایشه‌، نه‌مه‌ له‌سهر ده‌می خه‌دیجه‌ ده‌هاته‌ لامان، به‌ وه‌فاداری بوون له‌ باوه‌په‌وه‌یه‌"^(۲).

نۆر به‌جوانی پیشوازی لی‌کرد و پرسباری حالانی لی‌کرد، نه‌م جۆره‌ مامه‌له‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌گه‌ل نه‌م پیره‌ژنه‌ به‌ته‌مه‌ن ده‌رخه‌ری نه‌و ره‌وشته‌ به‌رزه‌ و مامه‌له‌ جوانه‌یه‌ که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌سه‌ریه‌تی.

گائته‌ی له‌گه‌ل ده‌کردن:

به‌ر له‌ ئیستا فهرمووده‌ی نه‌م پیره‌ژنه‌ باسکرا، که هاته‌ لای پیغه‌مبه‌ر ﷺ و پیتی گوت: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا دوعام بو‌ بکه‌ خوا‌ی گه‌وره‌ بمباته‌ به‌ه‌شت. فهرمووی: "نه‌ی دایکی فلان، پیره‌ژن ناچیته‌ به‌ه‌شت".

(۱) نه‌حمه‌د (۲۷۰۰۱) گێڕاوه‌تیوه‌، نه‌لبانی له‌ (التعلقیات الحسان ۷۱۶۴) به‌ "حه‌سه‌نی" داناوه‌.

(۲) الحاکم له‌ (المستدرک ۴۰) به‌ سه‌حیحی داناوه‌، نه‌لبانی له‌ (الصحیحه‌ ۲۱۶) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

فرمودی: "پیی رابگه‌یه‌نن، مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه به پیری ناچیتته به‌هه‌شت، وه‌ك
خوای گه‌وره ده‌فرمودیت: ﴿إِنَّا أَنشَأْنَهُنَّ إِنِشَاءً﴾ (۳۵) ﴿فَعَمَلْنَهُنَّ أَفْكَارًا﴾ (۳۶) ﴿عُرُبًا أَتْرَابًا﴾
الواقعة: ۳۵-۳۷ (۱)

مژده‌ی ره‌حه‌متی په‌روره‌دگاری پیده‌دان و نانومیدی نه‌ده‌کردن:

عه‌م‌ری کورپی عه‌به‌سه ده‌لئت: پیاویکی به ته‌من به گوجانیک ده‌پویشته هاته خزمته
پیغمبر ﷺ.

گوئی: ئه‌ی پیغمبره‌ری خوا، من چه‌ند گونا‌هیکم هه‌یه، ئایا خوای گه‌وره لیم خوش
ده‌بیته؟

فرمودی: "شاهیدی ناده‌ی که هیچ خواهیک نییه جگه له الله".

گوئی: به‌لئ، شاهیدیش ده‌دهم که تو پیغمبره‌ری خوا.

فرمودی: "به دلنیا‌یی خوای گه‌وره له گونا‌هه‌که‌ت خوش بووه" (۲).

له گیرانه‌وه‌یه‌کی ترده: پیاوه‌که به گوئنی "الله اکبر، الله اکبر" هاته‌ده‌روه (۳).

له راسپارده‌کانی پیغمبر ﷺ بۆ هاوه‌لانی له کاتی شه‌رده: مروقی به ته‌من
نه‌کوژریت، ته‌نیا نه‌گه‌ر یارمه‌تیده‌ری شه‌ر بیت:

به‌ریده‌ی کورپی حه‌صیب ﷺ ده‌لئت: پیغمبره‌ری خوا ﷺ کاتیک فه‌وجیکی ناردبا پیی
ده‌فرمودن: "هیچ مروقیکی به ته‌من نه‌کوژن" (۴).

طحاوی ده‌لئت: قه‌ده‌غه‌کردنی پیغمبره‌ری خوا ﷺ له کوشتنی مروقی به ته‌من له
شه‌رده، فه‌رمانیکی جیگیره بۆ ئه‌وانه‌ی یارمه‌تیده‌ری شه‌ر نین و هیچ به شداریکردنیکیان
تیدا نیه.

له فرموده‌ی دوره‌ید (۵) بۆ ئه‌و پیرانه‌ی که یارمه‌تیده‌ری شه‌ر بوون وه‌ك دوره‌ید،
کوشتنیکیان له حاله‌تی شه‌رده ئاساییه، ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر شه‌ریش نه‌که‌ن، چونکه
یارمه‌تیده‌ری ئه‌وان بۆ شه‌ره‌که زۆر گه‌وره‌تره له شه‌رکردنیکیان، چونکه له‌وانه‌یه شه‌ر به بی
ئه‌وان هه‌ر گه‌رم نه‌بیته و نه‌چیتته سه‌ر، نه‌گه‌ر ئه‌مه‌ش ئه‌وها بوو ئه‌وا ده‌کوژرین))

(۱) ترمذی له شمائل (۱۹۹ لا) گیراوه‌تیه‌وه، ئه‌لبانی له (الصحيحة ۲۹۸۷)، به سه‌حیحی داناوه.

(۲) نه‌حه‌مد (۱۸۹۳۹) گیراوه‌تیه‌وه، أرناؤوط ده‌لئت: فرموده‌یه‌کی سه‌حیحیه به شاهیده‌کانیه‌وه.

(۳) ابن ابی الدینا له (فی حسن الظن بالله) (۱۴۴) گیراوه‌تیه‌وه.

(۴) طحاوی له (شرح معانی الآثار ۵۱۸۴) گیراوه‌تیه‌وه و ئاماژه‌ی به سه‌حیحی کردوه.

(۵) واته: ئه‌و شه‌ره‌ی دوره‌یدی تیایدا کوژرا، که پیاویکی به ته‌من بوو.

به‌لگه‌ش له‌سه‌ر ئه‌مه قسه‌ی پیغه‌مبهری خوايه ﷺ له‌فه‌رمووده‌ی ره‌باحی برای
حه‌نزه‌له له‌باره‌ی ئافره‌تیکێ کوژراوه‌هه‌ فه‌رمووی: "خۆ ئه‌مه شه‌پێ نه‌ده‌کرد" ^(۱)، واته‌:
ناکوژریت چونکه شه‌پ ناکات، ئه‌گه‌ر شه‌پیشی کرد ده‌کوژریت و هۆکاری نه‌کوشتنی
له‌سه‌ر هه‌لده‌گیریت.

له‌کوژرانی نوره‌یدی کوپی سه‌مه‌هه‌ بۆ ئه‌و هۆکاری باس کرا، به‌لگه‌یه‌ بۆ کوژرانی ئافره‌تی
ته‌کیرکهری شه‌پ وه‌ك ئه‌و پیاوه‌ پیره‌ی به‌ پیلان دانان کاروباری شه‌پ هه‌لده‌سوریت، ئه‌وه‌ی
که باسما‌ن کرد پێیسته‌ واتای ئه‌م فه‌رموودانه‌ ئه‌وها روون بکریته‌وه ^(۲).

له‌ زۆریه‌ی کاروباردا پیشی ده‌خستن:

له‌وانه‌ پیش خستنیان له‌ قسه‌کردندا: وه‌ك چیرۆکی ئه‌و پیاوه‌ی له‌ شه‌پێ خه‌یبه‌ر
کوژرا، دوو پیاوی خزمی هاتن بۆ ئه‌وه‌ی له‌باره‌ی کوژراوه‌که قسه‌ له‌گه‌ل پیغه‌مبهری خوا
ﷺ بکه‌ن: عه‌بدولره‌حمانی کوپی سه‌هل و موحه‌یسه‌ و حوه‌یسه‌ی هه‌ردوو کوپی مه‌سعود
چوونه‌ لای پیغه‌مبهر ﷺ، عه‌بدولره‌حمان ده‌ستی به‌ قسه‌کردن کرد، ئه‌ویش فه‌رمووی:
"گه‌وره‌که، گه‌وره‌که"، چونکه عه‌بدولره‌حمان له‌ هه‌موویان گه‌نجتر بوو، بێ ده‌نگبوو،
ئینجا دووه‌که‌ی تر قسه‌یان کرد ^(۳).

که فه‌رمویه‌تی: "گه‌وره‌که، گه‌وره‌که"، واته‌ با که‌سه‌ گه‌وره‌که ده‌ست پێکات ^(۴).

هه‌روه‌ها پیش خستنیان بۆ ئاوخواردنه‌وه: ئه‌بو یه‌علا له‌ کوپی ئیبن عه‌باسه‌وه
ده‌گێڕێته‌وه: پیغه‌مبهری خوا ﷺ کاتی‌ک ئاویان بۆ هێنابا، ده‌یفه‌رموو: "له‌ گه‌وره‌ ده‌ست
پێ بکه‌ن"، یان ده‌یفه‌رموو: "له‌ گه‌وره‌کانه‌وه" ^(۵).

پیش خستنیان له‌ پیش نوێژی کردن:

ئه‌بو مه‌سعودی ئه‌نساری ﷺ ده‌لالت: پیغه‌مبهری خوا ﷺ پێی فه‌رمووی: "کامه‌یان
قورئان خوێندنی باشت‌ره‌ با ئه‌و پیش نوێژی بکات، گه‌ر قورئانیان وه‌ك یه‌ك بوو با ئه‌و

^(۱) ئه‌بو داود (۲۶۶۹) و ابن ماجه (۲۸۴۲) گێڕاوه‌تیانه‌وه، ئه‌لبانی له (الصحيحة ۷۰۱) به‌ سه‌حیحی داناهه‌.

^(۲) شرح معانی الآثار (۲/۲۲۴).

^(۳) بوخاری (۳۱۷۳) و موسلیم (۱۶۶۹) گێڕاوه‌تیانه‌وه.

^(۴) فتح الباری (۱/۱۷۷).

^(۵) ئه‌بو یه‌علا (۲۴۲۵) گێڕاوه‌تیانه‌وه، ابن حجر ده‌لالت "سه‌نه‌ده‌ی به‌هیزه"، فتح الباری (۱۰/۸۷).

که سې زووتر کړچې ګردوه پېش بکه وږت، ګر له کړچکړدنیش وهک یهک بن، با به ته مه نترینیان پېش بکه وږت^(۱).

پېش خستنیان بو زوو سه لامکردن لییان:

نه بو هوړه پړه ﷺ له پښتغېمبهړ ﷺ ده گړپته وه که ده فهرمویت: "بچوک سه لام له ګوهر دهکات، نهو که سې له رڼکا ده پوات سه لام له دانیشتوو دهکات، ژماره ی کهم سه لام له ژماره زوره کان دهکات^(۲)".

پېش خستنیان له به خشین:

ثبن عومر ؓ ده لیت: پښتغېمبهړ ﷺ فهرمووی: "له خو بینیم، سیواکم دهکرد، دوو پیاو سه رجیان راکیشام، یه کیان له وی تریان ګوره تر بوو، سیواکه کهم دایه بچوکه که یان، پیم ګوترا: ګوره که، منیش دامه ګوره که یان^(۳)".

ابن بطال ده لیت: له م فهرمووده یه دا پېش خستنی پیاوی به ته من بو سیواکی تیدایه، هه روه ها پتویسته پیاوی به ته من له خواردن و خواردنه وه و قسه کردن و رویشتن و له هه موو پتګه یهک پېش بخړت، نه مهش به پشت به ستن به به لګه ی سیواکه که، هه روه ها به به لګه ی فهرمایشی پښتغېمبهړ ﷺ کاتیک به هه ردوو برای حوه سیه و مه حیه ی فهرموو: "ګوره که، ګوره که"، مه به سستی نه وه بوو ګوره تر قسه بکات، نه مهش له نه ده بی نیسلا مه.

مهلب ده لیت: پېش خستنی که سې به ته من له هه موو شتیک له پېش تره، نه ګر مه جلیسه که ریک نه بوون، به لام نه ګر ریک بوون سوننه ته که سې ده سته راست پېش بخړت، ده سته راست له سه رۆک و زانا، وهک له فهرمووده ی خواردنه وه ی شیر دا هاتوو^(۴). ابن حجر ده لیت: نه مه صه حیه^(۵).

سه هلی کوړې سه عدی ساعدی ﷺ ده لیت: پښتغېمبهړی خوا ﷺ خواردنه وه یه کی هینا، لیي خواردنه وه، له لای راستی ګه نجیک هه بوو، له لای چه پیشی پیاویکی پیر هه بوو. به ګه نه که ی فهرموو: "روخسته م پی ده ده ی، له وانه وه ده ست پی بکه م".

(۱) موسلیم (۶۷۳) ګتړاوه تیه وه.

(۲) بوخاری (۶۲۳۱) و موسلیم (۲۱۶۰) ګتړاوه تیه وه.

(۳) موسلیم (۲۲۷۱) ګتړاوه تیه وه.

(۴) شهرجی سه حیحی بوخاری ابن بطال (۳۶۴/۱).

(۵) فتح الباری (۳۵۷/۱).

گه‌نجه‌که گوتی: نه‌خیر ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، به‌شی خۆم له‌ تۆ ناده‌مه‌ که‌س.
پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ دایه‌ ده‌ستی ^(۱).

نه‌وه‌وی ده‌لێت: ئه‌م وته‌ی پیغه‌مبه‌ر بۆ که‌مه‌ندکێشکردنی دلێ پیره‌ پیاوه‌کان و نیشان‌دانی خۆشه‌ویستی و ریزلێنانیانه‌، هه‌روه‌ها ده‌رخستنی سوننه‌تی ده‌ستپێکردنه‌ له‌لای راسته‌وه‌، واته‌ که‌سی لای راست شایه‌نتره‌، نادرێته‌ که‌سیکی تر بێ روخسه‌تی لای راست، ئاساییه‌ روخسه‌تی لێوه‌ربگیریت ^(۲).

پیش خستنی که‌سی به‌ ته‌مه‌ن تایبه‌ته‌، ته‌نیا ئه‌گه‌ر که‌سیکی تر له‌وه‌وه‌ شایه‌نتر نه‌بێت.

ئهم فەرموودانه‌ بۆمان پوون ده‌کاته‌وه‌، که‌ چۆن پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ که‌سی به‌ ته‌مه‌نی پیش که‌سانی بچوکتر خستوه‌، به‌ تایبه‌ت ئه‌گه‌ر شایه‌نتر بێت، یان زانست و زانیاری له‌ که‌سانی ته‌مه‌ن بچوک زیاتر بێت.

هه‌روه‌ها ئاماژه‌یه‌کی شه‌ بۆ ریزلێنان له‌ که‌سی به‌ ته‌مه‌ن و بێ ریزی نه‌کردن به‌رامبه‌ریان، چونکه‌ کاتێک که‌سیکی بچوک پیش که‌سیکی گه‌وره‌ ده‌که‌وێت، که‌سه‌ گه‌وره‌که‌ نیگه‌ران ده‌بێت، هه‌ر بۆیه‌ش پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فەرمانی کردوه‌ که‌سی به‌ ته‌مه‌ن پیش بخریت.

زۆرێک له‌ حوکمه‌ شه‌رعییه‌کانی له‌سه‌ر سوک ده‌کردن:

له‌وانه‌: رێگه‌دان به‌ هه‌جکردن به‌ شیوه‌ی نوێنه‌رایه‌تی کردن بۆ که‌سیک نه‌توانیت به‌ خۆی هه‌ج بکات:
ئێبن عه‌باس رضی الله عنه ده‌لێت: ئافره‌تێک له‌ خه‌ثعه‌م هات و گوتی: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، هه‌ج فەرزی خوا به‌ له‌سه‌ر به‌نده‌کانی، باوکیشم پیاوێکی به‌ ته‌مه‌نه‌، ناتوانیت له‌سه‌ر بشتی و لاخ بوه‌ستیت، ده‌توانم له‌ جیاتی هه‌ج بکه‌م؟
فەرمووی: "به‌لێ".

له‌وانه‌: عه‌فوکردنی له‌ روژوو به‌ هۆی لاوازی و که‌فاره‌ت له‌ جیاتدانی:

له‌ فەرمووده‌ی خه‌وله‌ی کچی ته‌عله‌به‌ کاتێک ئه‌وسى کوپی صامیتی پیاوی ظیه‌اری لێکرد، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فەرمووی: "پیتی بلێ با به‌نده‌یه‌ک رزگار بکا".
ئافره‌ته‌که‌ گوتی: سویتد به‌ خوا ئه‌ی پیغه‌مبه‌ر پاره‌ی نییه‌ به‌نده‌ی پێ ئازدا بکات.

^(۱) بوخاری (۳۲۱۹) و موسلیم (۲۰۳۰) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(۲) شه‌رحی سه‌حیحی موسلیم (۲۰۱/۱۳).

فهرموی: "با دو مانگ به رۆژوو بیټ".

گوټی: سویند به خوا ئه‌ی پيغمبره‌ی خوا ئه‌و پیاویکی پیره‌و توانای رۆژوو گرتنی نییه.

فهرموی: "با خورما بداته شه‌ست هه‌ژار".

گوټی: گوتم سویند به خوا ئه‌ی پيغمبره‌ی ئه‌مه‌شی نییه.

پيغمبره‌ی خوا ﷺ فهرموی: "ده‌ی که‌واته ئیتمه به به‌شیک له به‌خشینی خورماکه یارمه‌تی ده‌ده‌ین".

ئافره‌ته‌که گوټی: ئه‌ی پيغمبره‌ی خوا منیش به به‌شیک تر یارمه‌تی ده‌ده‌م.

فهرموی: "ته‌واوه، باشت کرد، بپۆ له جیاتی ئه‌و ببه‌خشه، له‌گه‌ل ئامۆزاکه‌شت باش به".

ده‌لێت، منیش وام کرد ^(۱).

له‌وانه: فهرمانکردنی پيغمبر ﷺ به پيش نوێژ خویننه‌کان نوێژه‌کانیان سوک بکه‌ن وه‌ک ره‌چاوکردنی حالێ ئه‌و که‌سه پیرانه‌ی له‌ دوا‌ی نوێژ ده‌که‌ن:

له‌ ئه‌بو هوریره‌یه‌وه ﷺ پيغمبره‌ی خوا ده‌فهرمویت: "گه‌ر که‌سیک له‌ ئیوه‌ نوێژی بۆ خه‌لک کرد، با نوێژه‌که کورت بکات، چونکه له‌ ناو خه‌لکی نوێژخوین که‌سانی لاواز و نه‌خۆش و به‌ ته‌مه‌ن هه‌یه، گه‌ر که‌سیکیشتان به‌ ته‌نیا نوێژی کرد با به‌ ئاره‌زووی خۆی درێژی بکاته‌وه" ^(۲).

له‌ به‌ر نزیک بوونه‌وه‌ی ئه‌جه‌لیان، یادی خوای گه‌وره‌ی به‌بیر ده‌هیننانه‌وه‌:

که‌سی به‌ ته‌مه‌ن له‌ مردن نزیکه، پێویسته له‌سه‌ری تۆبه‌ بکات و خۆی بۆ دیداری په‌روه‌ردگار ئاماده‌ بکات، وه‌ک خوای گه‌وره‌ ده‌فهرمویت: ﴿أَوَلَمْ نَعْمَرْكُمْ مَا يَذَّكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرْ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ﴾ فاطر: ۳۷

واتای ئایه‌ته‌که: (ئایا ئه‌وه‌نده ته‌مه‌نمان پێ نه‌به‌خشین؟ ئه‌وه‌ی بیه‌ویت بیرێک بکاته‌وه تیايدا بیربکاته‌وه؟! بیدارکه‌ره‌وه‌شتان بۆ هات).
ئێین عه‌باس ده‌لێت: "مه‌به‌ست لێی پیریه" ^(۳).

^(۱) نه‌حمه‌د (۲۶۷۷۴) و ئه‌بو داود (۲۲۱۴) گێراوه‌تیانه‌وه، ئه‌لبانی له (الارواء) به‌ سه‌حیحی داناوه (۲۰۸۷) پيشوتر باسکراوه.

^(۲) بوخاری (۶۷۱) و موسليم (۴۶۸) گێراوه‌تیانه‌وه.

^(۳) ته‌فسیری ابن کثیر (۴/۹۲)، بوخاری له سه‌حیحه‌که له‌به‌شی (الرقاق) به (تعليق)ی داناوه.

ئه بو هوڤه یره ﷺ له پیغه مبه ره وه ﷺ ده گپرتنه وه که ده فره مویت: "خوای گه وده بیانوی ئه و که سهی نه هیشت که ته منی درێژ کرده وه تا گه شپته شهست سالی^(۱)".

"نه هیشتنی بیانوو"، واته ئه و که سه هیچ بیانوییه کی نییه بلی: ئه گه ته مه نم ئه وه نده درێژ بووایه ئه وهی فره مانم پی کرابایه ده مکرد.

به و پێیهی ئه و که سه هیچ بیانوی بۆ به جی نه گه یاندنی فره مانه کان نییه، له کاتی کدا به و ته مه نهی هه یبوو ده یتوانی بیکات، ئه و کات هیچی بۆ نییه ته نیا داوای لیخو شبوون و گوێرایه لی و ئاماده سازی بۆ دواوژ نه بیت^(۲).

ابن بطل ده لیت: گله یی بۆ نه هیشت، واته هیچ بیانوو و گلییه ک داوی ئه مه نییه، چونکه شهست سالی نزیکه له کۆتایی ته مه نی، ده کاته سالی گه رانه وه و مل که چ بوون بۆ خوای پهروه ردگار و چاوه پوانی دیداری خوا.

ئه مه ئاگاداریه داوی بیانوو نه هیشتن، خدا وه ک میهرێک بۆ به نده کانی کردیوتی که له نه فامی به ره و زانینی بردونه و، ئاگاداری داوی ئاگاداری بۆ ناردوون، سزای نه داوون مه گه ر کاتیک هه موو به لگه کانیا ن له سه ر چه سپا بوو بیت و عوزریان نه ما بیت^(۳).

له بهرامبه ر چیژی دنیا و کوکرنه وهی پاره هۆشدار ی پی ده دان:

ئه بو هوڤه یره ﷺ له پیغه مبه ره وه ﷺ ده گپرتنه وه که ده فره مویت: "دلی مرۆفی به ته من له سه ر خو شه ویستی دوو شت هه ر که ده ج به ئه وانی ش: چیژی دنیا و نۆزی پاره^(۴)".

له بوخاریدا هاتوه: "هیشتا دلی مرۆفی به ته من که ده ج به له سه ر دوو شت: خو شه ویستی دنیا و ئومید درێژی".

واتا: دلی که سی به ته من خو شه ویستییه کی به هیزی بۆ مال هه یه وه ک هیزی که نه ج له گه نجییه تی^(۵).

ئه نه سی کوپی مالیک ﷺ له پیغه مبه ره وه ﷺ ده گپرتنه وه که ده فره مویت: "یهرم ابن آدم، وتشب منه اثنتان: الحرص على المال والحرص على العمر^(۶)".
"یهرم ابن آدم"، واته ئاده میزاد پیر یان لاواز ده بیت.

(۱) بوخاری (۶۰۵۶) گپراوه تیبه وه.

(۲) فتح الباری (۲۴۰/۱۱).

(۳) شهرحی سه حیحی بوخاری ابن بطل (۱۵۳/۱۰).

(۴) بوخاری (۶۴۳۰) و موسلیم (۱۰۴۶) گپراوه تیانه وه.

(۵) شهرحی نه وهی له سه حیحی موسلیم (۱۳۸/۷).

(۶) بوخاری (۶۴۲۱) و موسلیم (۱۰۴۷) گپراوه تیبه وه.

"يشبُ منه اثنتان" دوو شت لە رهوشتى ئەو بە هیز دەبن یان گەشه دەکەن.

"الحرص على المال"، واتە تەماعى کۆکردنەوهى پارە و سامان.

"الحرص على العمر"، واتە تەماعى تەمەندریژی^(١).

قرطبی دەلالت: لەم فەرموودەیدا خراپى چیرۆى تەمەندریژی و کۆکردنەوهى پارە و سامان نیشان دەدات، بەو پێیەى ئەمە لە کارە جوانەکانى نییە.

حیکمەتیش لە باسکردنى تەنیا ئەم دوو شتە، چونکە خوشەویستى شت لای ئادەمیزاد مانەوهیە لە ژياندا، حەز دەکات تەمەنى درێژبێت، پارە و سامانى خوش دەوێت، ئەمەشیان گەورەترین هۆکارە بۆ ئەوهى بە تەندروستییهكى باش ژيانە درێژهکەى تیايدا بەپێى بکات، هەر کاتێک هەستى کرد ئەمە کەم دەبێت، خوشەویستى و ئارەزووى بۆ بەردەوامبوونی زیاتر دەبێت^(٢).

هەره‌شەى سزای پیاوی بە تەمەن لەوانى تر گەورەترە:

ئەبو هورەیره ﷺ لە پینگەمبەرەوه ﷺ دەگێرێتەوه کە دەفەرموێت: "سى كەس لە رۆژى نوابى خواى گەورە نە دەباندوینى، نە پاکیان دەکاتەوه، نە تەماشایان دەکات، سزای بە ئێشيان بۆ هەیه، ئەوانیش: پیری زیناکەر، دەسەڵاتدارێكى درۆزن، هەژاریكى لوت بەرز"^(٣).

لەم فەرموودەیدا هەره‌شەى توند بۆ پیری زیناکەر و دەسەڵاتدارى درۆزن و هەژارى لوت بەرز هەیه.

هۆکارەکەى: هەر يەك لە مانە ئەو تاوانانەى باسکراون کردوویانە بۆ ئەوهى پێویستیان پێى هەبێت، بیانووى ئەنجامدانیشى کەمە، ئەگەر چى هیچ کەسێک بیانووى نییە بۆ کردنى گوناھ و بیانووەکەى لى وەرناگیرێت، بۆ ئەنجامدانى ئەم تاوانە هیچ پێویستییەکى یەكجار گرنگیان نییە کە وایان لى بکات بە ناچارى ئەنجامى بدەن و گالته بە سنوورى خواى گەورە بکەن، تەنیا مەبەستیان ئەنجامدانى گوناھە ئەوێک هیچى تر^(٤).

(١) تحفة الأحوزي (٥٢٠/٦).

(٢) فتح الباری (٢٤١/١١).

(٣) موسليم (١٠٧) گێراوەتیەوه.

(٤) شەرحى ئەوهوى لە سەحیحى موسليم (١١٧/٢).

رڼگری لی ده کردن نیشانه ی پیری له سهریان لابه ن :

عه مری کوری شوعه یب له باوکیه وه نه ویش له باپیره وه ده گپرتنه وه که پیغه مبه ری خوا ځه رڼگری ده کرد له لابر دنی موسی سپی، ده یفرموو: "نه مه نوری موسلمان ه"^(۱). له گپرانه وه یه کی تر دا: "موی سپی لامه بن، هر موسلمان ځه نه گه ر مویه کی له ناو نیسلام سپی کرد بیت، نه و موه بوی ده بیت نور ځه له رژی دوایدا". له گپرانه وه یه کی تر دا: "خوا ی گوره به هزی نه و موه سپیه چاکه یه کی بوی دهنوسیت و گونا هیک ی بوی دوه رتیت"^(۲).

نه بو هور په ر ځه له پیغه مبه روه ځه ده گپرتنه وه که ده فرمویت: "موی سپی لامه بن، چونکه نوره له رژی دوا یی، هر که سیکش مویه له ناو نیسلامدا سپی بکات، خوا ی گوره به هزی وه چاکه یه کی بوی دهنوسیت و گونا هیک ی بوی دوه رتیت و پله یه کیش به رزی ده کاته وه"^(۳).

به لام هانیده دان له سهر گورانکاری له پیریدا :

جبری کوری عه بدوللا ځه ده لیت: له رژی فته تحی مه ککه دا، نه بو قوحافه یان هیئا، سه رو پیشی وه که به فرسپی بوو، فرمانی به ئافره ته کانی کردو فرموو: "نه مه به شتیکی تر بگړن"^(۴). نه وه وی ده لیت: (گورینی رهنکی موی پیری پیاو و ئافره ت بوی رهنکی زهر د یان سوور ریگه پیدراوه، به لام گورینی بوی رهش ریگه پیدراو نییه، نه ویش له بهر فرمووده ی پیغه مبه ر، که فرموو یه تی: "خوتان له رهنکی رهش ببپارین"^(۵).

نه بو هور په ر ځه له پیغه مبه روه ځه ده گپرتنه وه که ده فرمویت: "یه هودی و مه سیحیه کان بویاغ ناکن، نیوه پیچه وانه ی نه وان بکن"^(۶).

مه به سستی له رهنګ کردن ریش و سه ره، نه مه ش پیچه وانه وه ی نه و ریگریه نییه، که رڼگری له لابر دنی نیشانه ی پیری ده کات، چونکه رهنګ کردن واتای لابر دنی نایه ت.

(۱) ترمذی (۲۸۲۱) و النسائی (۵۰۶۸) و ابن ماجه (۲۷۲۱) گپراوه تیانه وه، نه لبانی ده لیت: سه حیه، (صحیح الترغیب والترهیب (۲۰۹۱).

(۲) نه بو داود (۴۲۰۲) گپراوه تیانه وه نه لبانی له (صحیح الجامع ۷۴۶۳، ۵۷۶۰) به سه حیه داناهه.

(۳) ابن حبان (۲۹۸۵) گپراوه تیانه وه نه لبانی له (التعلیقات الحسان ۳۲۹) ده لیت: "حسن صحیح".

(۴) موسلیم (۳۹۲۴) گپراوه تیانه وه.

(۵) شهرجی نه وه وی له سه حیه موسلیم (۸۰/۱۴).

(۶) بوخاری (۴۶۲۲) و موسلیم (۲۱۰۳) گپراوه تیانه وه.

مامه لهی پښتغهمبر ﷺ له گهل مندالان

پښتغهمبر ﷺ بایه خی زوری به مندالان ددها، هانیده دا له سر به زهی و سۆز و میهره بانی له گهلاندا، هر نه وه ده فرمویت: " له نښمه نییه نه و گه سی به زهی به بچوکه کانمان نه یه ته وه، ^(۱)."

به زهی به مندال ده هاته وه ته نانه ت گهر له دایک بووی زینا بووایه: کاتیک نه و نافرته غامدی زینای کردبوو هاته لای، گه پانیده وه تا وه کو منداله کی له دایک ده بیت، کاتیکیش له دایک بوو هاته وه لای پتی فرموو: " به رد باران ناکریت و له بهر منداله بچوکه کی لیی ده گه پتین چونکه که س نییه به خیتی بکات." پیاوړیک له نه نسار په کان هلسا و گوتی: نهی پښتغهمبری خوا با به ختوکردنی له سر من بیت ^(۲).

له هیداتهی پښتغهمبر بو مندالان: پیرو کردنیان و په نجه هیئان به مه لاشوویان و دوعا بو کردنیان: مندالیان ده هیئایه لای پښتغهمبر ﷺ، پیروزی ده کردن، په نجهی به مه لاشوویاندا ده هیئا و دوعای بو ده کردن، هاوه لان ﷺ گهر مندالیان بووایه، بو داواکردنی پیروزی ده یان هیئایه خزمهت پښتغهمبری خوا ﷺ.

نه سمای کچی نه بو به کر ﷺ کاتیک عه بدوللای کورپی زوبیتر له سکی بوو، ده لیت: نزیکبووم له حاله تی له دایکبوون، چومه شاری مه دینه، له قوباء دابه زیم، له وی عه بدوللا له دایک بوو.

پاشان چومه خزمهت پښتغهمبری خوا ﷺ منداله که م له ناو کۆشی دانا، داوای کرد ده که خورمایه کی بو بیتن، خورمایه که کی جووی، پاشان خستیه ناو ده می منداله که، په که م شتیک چوبیتته ناو ده می منداله که م لیک پیروزی پښتغهمبری خوا ﷺ بوو، پاشان خورمایه که کی به مه لاشوودا هیئا، دواتر دوعای به ره که تی بو کرد، نه مه په که م مندالی له دایک بووی ئیسلام بوو دوا کی کۆچکردن ^(۳).

نه نه سی کورپی مالیک ﷺ ده لیت: کاتیک عه بدوللای کورپی نه بو ته لحه ی نه نسارپی له دایک بوو، بردمه خزمهت پښتغهمبر ﷺ، که خه ریکی سواقدانی و شتره که کی بوو.

^(۱) ترمذی (۱۹۲۰) له عه بدوللای کورپی عومره وه ﷺ گتراوه تیه وه، نه لبانی له (صحیح الجامع ۵۴۴۴) به سه حیحی داناه.

^(۲) موسلیم (۱۶۹۵) گتراوه تیه وه.

^(۳) بوخاری (۳۶۱۹) گتراوه تیه وه.

پێی فرموم: "ئایا خورمات پێیه؟".

گوتم: به‌ئێ، خورماکه‌ی لێ وه‌رگرتم و خستیه ده‌می، جووی پاشان ده‌می منداڵه‌که‌ی کرده‌وه و خورما جوراوه‌که‌ی خسته ده‌مییه‌وه، منداڵه‌که‌ی زمانی به‌ خورماکه‌ ده‌جولاند. پیغه‌مبەر ﷺ فرموی: "سه‌یری چه‌زی ئه‌نساپی بۆ خورما بکه". ناوی عه‌بدوللای لێنا^(۱). یان به‌ واتای "خورما لای ئه‌نساپی خۆشه"^(۲).

ناوی جوانی بۆ هه‌ڵده‌بژاردن:

سه‌هلی کورس سه‌عد ﷺ ده‌لێت: کاتێک مندری کوپی ئه‌بو ئه‌سید له دایک بوو، هه‌ینایانه خزمه‌ت پیغه‌مبەر ﷺ، له‌سه‌ر رانی پیروزی دانا، ئه‌بو ئه‌سیدیش دانیشتبوو. پیغه‌مبەر ﷺ به‌ شتێک سه‌رقال بوو که له‌به‌ر ده‌ستی دابوو، داویان له‌ ئه‌بو ئه‌سید کرد منداڵه‌که‌ی لایبات، ئه‌ویش له‌سه‌ر رانی پیغه‌مبهری ﷺ هه‌لگرت. پیغه‌مبەر به‌ ئاگاهات و فرموی: "کوا منداڵه‌که‌؟".

ئه‌بو ئه‌سید گوتی: برده‌مانه‌وه ماله‌وه ئه‌ی پیغه‌مبهری خوا.

فرموی: "ناوی چیه‌؟".

گوتی: فلان

فرموی: "به‌لکو من ناوی ده‌نێتم مُنذر"، له‌و رۆژه‌وه ناوی مُنذر لێنا^(۳).

نه‌وه‌وی ده‌لێت: (هۆکاری ناوانانی به‌ موندیر بۆ ئه‌وه ده‌گه‌رێته‌وه، که ئامۆزایه‌کی باوکی هه‌بوو به‌ ناوی موندیری کوپی عه‌مر له‌ جه‌نگی بیری مه‌عونه شه‌هید بوو، که سه‌رکرده‌یان بوو، ئه‌ویش گه‌شبین بووه پێی به‌و ئومیده‌ی جیگه‌ی ئه‌و بگرێته‌وه).^(۴)

ئه‌بو موسا ﷺ ده‌لێت: منداڵیکمان بوو، برده‌مه‌ خزمه‌تی پیغه‌مبەر ﷺ ناوی نا ئیبراهیم، خورمای به‌ مه‌لاشوودا هه‌ینا، دوعای به‌ره‌که‌تی بۆ کرد و دایه‌وه ده‌ستم^(۵).

له‌م فرمووده‌یه‌دا ناوانانی مندالی به‌ ناوی پیغه‌مبهران ﷺ تیا دایه‌، سه‌باره‌ت به‌ فرمووده‌که‌ی، که فرمویه‌تی: "خۆشه‌ویسترین ناو له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگار ناوی عه‌بدوللا و

(۱) موسلیم (۲۱۱۴) گێراوه‌تییه‌وه.

(۲) شهرحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۱۲۳/۱۴).

(۳) بوخاری (۶۱۹۱) و موسلیم (۲۱۴۹) گێراوه‌تیانه‌وه.

(۴) شهرحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۱۲۸/۱۴).

(۵) بوخاری (۵۴۶۷) و موسلیم (۲۱۴۵) گێراوه‌تیانه‌وه.

عەبدولرەحمانە"، رێگری نییه جگە لەم دووانە لە ئاوانان بە ئاوی تر، هەر بۆیە ئاوی لە منداڵەکەى ئەبو ئەسید نا موندیز ^(۱).

لە ئاواو کۆش و لەسەر رانی خۆى دایەنان، بەرگەى ناخۆشییەکانى دەگرتن:

خاتوو عائیشەى خێزانى پیغمبر ﷺ دەگیرێتەوێه کە منداڵیان دەهێنایە خزمەت پیغمبەرى خوا ﷺ، ئەویش دوعای بەرەکەتى بۆ دەکردن و دەستى بە مەلاشوویدا دەهێنان، جارێکیان منداڵێکیان هێنایە لای، میزى پێداکرد، داواى ئاوی کرد، ئاوەکەى بەسەر شوێنەکە داکرد و نەیشوشت ^(۲).

دایکى قەیسى کچی محسن ﷺ، دەگیرێتەوێه، کە منداڵێکى بچوکی خۆى کە هێشتا خوارىنى نەدەخوارد هێنایە خزمەت پیغمبەرى خوا ﷺ، ئەویش لەسەر کۆشى خۆى دانا، منداڵەکە میزى بە کراسەکەى داکرد، پیغمبەر داواى ئاوی کرد و پڕزاندیە سەر شوێنەکە و نەیشوشت ^(۳).

ئەم فەرموودەى: نەرمونیانى و ئارامگرتنى بەرامبەر ئەو شتانه تیا دایە، کە لە منداڵى بچوک دەردەهێت، ناکرێت هیچ کاردانەوێهێکیان بەرامبەر بکرێت چونکە هیچیان لەسەر نییه ^(۴).

یاری و گالتهى لەگەڵ دەکردن:

دایکى خالیدی کچی خالد ﷺ دەلێت: پۆشاکیان بۆ پیغمبەر ﷺ هێنا، لەناویدا کراسێکى سوڤى رەش هەبوو، فەرمووی: "چ کەسێکتان پێى باشە ئەم کراسەى لەبەر بکەین؟"، خەڵکەکە بێ دەنگ بوون.

فەرمووی: دایکى خالیدم بۆ بێنن، هێنایانە خزمەت پیغمبەر ﷺ، ئەویش بە دەستەکانى خۆى لەبەرى کرد.

دەلێت: سەیری کراسەکەى دەکرد و ئاماژەى بۆ من دەکرد و بە زمانى حەبەشە فەرمووی: "ئەى دایکى خالید ئەمە جوانە، ئەى دایکى خالید ئەمە جوانە" ^(۵).

دایکى خالید لەگەڵ کەس و کارەکەى لە کۆچى حەبەشدا بوو، بۆیە پیغمبەر بە زمانى حەبەشە گالتهى لەگەڵ کرد.

^(۱) شەرحى نەووەوى لە سەحیحى موسلىم (۱۴/۱۲۶).

^(۲) بوخارى (۵۴۶۸) و موسلىم (۲۸۶) گێڕاوەتیانەوێه.

^(۳) بوخارى (۲۲۳) و موسلىم (۲۸۷) گێڕاوەتیانەوێه.

^(۴) فتح البارى (۱۰/۴۳۴).

^(۵) بوخارى (۵۸۴۵) گێڕاوەتیانەوێه.

فه‌رمووی: "أبلی و أخلقی" واته "کۆنی بکه‌ی و بیدرپێنی"، ئەم قسه‌یه له‌ناو عه‌ره‌ب دوعایه‌که بۆ ته‌مه‌ندریژی که‌سی به‌رامبەر ده‌گوتریت، واته هینده ته‌مه‌نی دریز بیت تاوه‌کو کراسه‌که کۆن ده‌بیت و ده‌دریت.

خلیل ده‌لێت مانای "کۆنی بکه‌ی و بیدرپێنه"، واته بژی و جل و به‌رگت کۆن بکه‌ی و بیدرپێنه^(۱).
بوخاری ده‌لێت: (هیچ ئافره‌تێک هینده‌ی ئه‌و ئافره‌ته نه‌زیا).^(۲)

له‌ گالته و قسه‌ خوشه‌کانی بۆ مندا لان:

ئه‌نه‌سی کوپی مالیک ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبهری خوا ﷺ یاری له‌گه‌ل زه‌ینه‌بی کچی أم سه‌لمه ده‌کرد و چه‌ند جارێک پێی ده‌گوت: "زه‌ینه‌بۆکه‌.. زه‌ینه‌بۆکه‌.."^(۳).

ابن القیم ده‌لێت: زه‌ینه‌ب، که‌ چووه لای پیغه‌مبهر ﷺ پیغه‌مبهر ﷺ دهم و چاوی ده‌شوشت، هه‌ندیک ئاوی به‌ دهم و چاویدا کرد ئاوی گه‌نجیه‌تی له‌ دهم و چاوی هه‌رمابوو هه‌تا پیربوو^(۴).

جارێکیان مه‌حمودی کوپی ره‌بیع له‌لای پیغه‌مبهر وه‌ستابوو، که‌ ته‌مه‌نی پینج سال ده‌بوو، پیغه‌مبهر ﷺ وه‌ک گالته‌کردنیک هه‌ندیک ئاوی په‌قره‌جیک به‌ دهمی پڕانده ده‌موچاوی.

مه‌حمود کوپی ره‌بیع خۆی ده‌لێت: (ئاو پڕاندنی دهمی پیغه‌مبهرم ﷺ به‌بیر دیت که‌ پڕاندیه ده‌موچاوم، ئه‌و کاته ته‌مه‌نم پینج سال بوو)^(۵).

له‌ به‌ره‌که‌تی ئەم کاره‌، کاتێک گه‌وره‌بوو هیچ شتێکی له‌ دیتنی پیغه‌مبهری خوا ﷺ له‌بیر نه‌مابوو، ته‌نیا ئه‌و ئاو پڕاندنه نه‌بیت، بۆیه به‌ هاوه‌لی پیغه‌مبهر ئه‌ژمار کراوه. پیغه‌مبهر ﷺ بۆیه ئەم کاره‌ی له‌گه‌ل مه‌حمود کرد، یان بۆ گالته‌کردن، یان بۆ به‌ره‌که‌تداری، وه‌ک چۆن له‌گه‌ل مندا لای هاوه‌لانی کردوه.

ئەم فه‌رمووده‌یه چه‌ند سوودیکی تێدایه‌، له‌وانه: ئاماده‌بوونی مندا لان له‌ مه‌جلیسی پیاواندا، سه‌ردانی کردنی پێشه‌وا بۆ مائێ هاوه‌لانی و گالته‌ی یاری کردن له‌گه‌ل مندا له‌کانیان^(۶).

^(۱) فتح الباری (۲۸۰/۱۰).

^(۲) فتح الباری (۱۸۴/۶).

^(۳) الضیاء له (المختارة ۱۷۳۳) گێراوه‌تیه‌وه، ئه‌لبانی له (الصحيحة ۲۱۴۱) به‌ سه‌حیحی داناوه.

^(۴) حاشیه ابن القیم علی سنن ابی داود (۱۲۲/۱)، الاستیعاب (۱۸۵۵/۴) ابن عبدالبر.

^(۵) بوخاری (۷۷) گێراوه‌تیه‌وه.

^(۶) فتح الباری (۱۷۳/۱).

له وانه : گالته کردن له گهل مندالی ساوا :

نه نه سی کوړی مالیک ﷺ ده لیت: پښتغهمبری خوا ﷺ خاوه نی جوانترین ره و شت بووه، برابره کم هه بوو پټیان ده گوت: نه بو عومه یر، ساواو شیره خوړ بوو، که پښتغهمبر ﷺ ده هات پټی ده فرموو: "نه ی باوکی عومه یر نوغیر چی کرد" ^(۱).
نوغیر: بالنده یه که بوو منداله که یاری له گهل ده کرد.

له سوو ده کانی نه م فرموو ده یه :

- دروسته که سیك مندالیک ناو بنیت یان نازناوی لی بنیت با مندالی خوشی نه بیت.
- نازناوی بو مندال درو نیه.
- دروسته گالته بکریت به شتیک گونا نه بیت.
- دروسته هه ندیک ناو بچوک بکریته وه.
- دروسته مندال یاری به چوله که بکات و به ختوکه ره که ی ریگه ی پټی بدات.
- سه جع بو قسه کردن دابندریت به بی زوری له خو کردن.
- قسه ی خوش له گهل مندالان و دلدانه وه یان.
- ده رختنی ره و شتی جوانی پښتغهمبر ﷺ و خاکړویی و بیفیزی.
- سهردانی کردن خزم و که سوکار، چونکه ام سلهیم دایکی نه بو عومه یر له مه حره مه کانی پښتغهمبر بووه ﷺ ^(۲).

گالته ی له گهل نه نه سی کوړی مالیک ده کرد :

نه نه سی کوړی مالیک ﷺ ده لیت: پښتغهمبر ﷺ پټی ده گوت "نه ی خاوه ن دوو گوی"،
واته گالته ی له گهل ده کرد ^(۳).

نه م قسه یه له روانگه ی گالته کردن پښتغهمبر ﷺ و ره و شت جوانیتی ^(۴).

له گالته کردن له گهل یان: پیشبرکیی ده کرد له نیوانیان :

پښتغهمبری خوا ﷺ زورجار عه بدوللا و عوبه یدوللا ی کوړه کانی عه باسی ریژ ده کردن،
پاشان پټی ده فرموو: "هر که سیك یه کم جار بگاته لام، نه وه و نه وه ی بو مه یه".

^(۱) بوخاری (۶۲۰۳) و موسلیم (۲۱۵۰) گیزاوه تیانه وه.

^(۲) شهرحی نه وه وی له سه حیحی موسلیم (۱۲۹/۱۴).

^(۳) ترمذی (۱۹۹۲) و نه بوداود (۵۰۰۲) گیزاوه تیانه وه، نه لبانی له (صحیح الجامع ۷۹۰۹) به سه حیحی داناوه.

^(۴) تحفه الاحوژی (۱۰۸/۶).

ده‌لێت: ئەوانیش پێش‌پێکیان ده‌کرد، ده‌که‌وتنه‌ سه‌ر سینگ و سه‌ری، ئەویش ده‌یگرتن و ماچی ده‌کرتن^(۱).

کاتیک به‌لایاندا تێپه‌ر بوو بایه، سه‌لامی لێده‌کردن:

ئەنە‌سی کوپی مالیک ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌لای کۆمه‌له‌ منداڵێکدا تێپه‌ر بوو یاریان ده‌کرد، سه‌لامی لێکردن^(۲).

هه‌ر له‌ ئەنە‌سه‌وه، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هاته‌ لام منیش له‌گه‌ل منداڵان یاریم ده‌کرد، سه‌لامی لێکردیم^(۳). پیغه‌مبه‌ری خوا به‌م هه‌لس و که‌وته‌ی خوێشی و کامه‌رانی ده‌خسته‌ دڵی ئەم تازه‌ پێگه‌ یشتوانه، پالپشتیه‌کی مه‌عنه‌وی پێی ده‌دان بۆ ئەوه‌ی له‌ گفتوگۆکردن و مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل که‌سانی که‌وره‌ لێ رابین، ئەمه‌ش له‌ حیکمه‌ته‌کانی ئەو بووه‌ ﷺ.

ده‌ستی به‌ سه‌ری منداڵاندا ده‌هێنا:

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ یاری له‌گه‌ل منداڵان ده‌کرد، ده‌ستی به‌ سه‌ریدا ده‌هێنان، هه‌ستیان به‌ سۆز و میهره‌بانی ده‌کرد.

ئەنە‌سی کوپی مالیک ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ سه‌ردانی ئەنسا‌په‌کانی ده‌کرد کاتیک ده‌گه‌یشته‌ مالدان، منداڵه‌کانیان ده‌وره‌یان له‌ پیغه‌مبه‌ر ده‌دا ئەویش سه‌لوی لێ ده‌کردن و ده‌ستی به‌ سه‌ریاندا ده‌هێنا و دوعای بۆ ده‌کردن^(۴).

عه‌بدوللای کوپی هیشام ده‌گێرێته‌وه، که‌ به‌ پیغه‌مبه‌ر گه‌یشتوه، ده‌لێت، دایکی زه‌ینه‌بی کچی حه‌مید له‌گه‌ل خۆی بر دویته‌ لای پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و پێی گوتوه: ئە‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا به‌ یه‌عتی لێ وه‌ربگره‌. ئەویش فه‌رمووی: "هێشتا بچوکه"، ده‌ستی به‌ سه‌ریدا هێنا و دوعای بۆ کرد^(۵).

^(۱) ئەحمه‌د (۱۸۳۹) گێراوه‌تیه‌وه، له‌ (مجمع الزوائد ۲۸۵/۹) ده‌لێت سه‌نده‌که‌ی "حه‌سه‌نه"، ئەلبانی له‌ (فه‌رمووده زه‌عیفه‌کان ۶۵۴۷) به‌ زه‌عیفی داناوه‌.

^(۲) بوخاری (۶۲۴۷) و موسلیم (۲۱۶۸) و ئەبو داود (۵۲۰۲) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(۳) موسلیم (۲۴۸۲) گێراوه‌تیه‌وه‌.

^(۴) النسانی له‌ (سنن الکبری ۸۳۴۰) و الطحاوی له‌ (شرح مشکل الآثار ۱۵۷۷) گێراوه‌تیانه‌وه، ئەلبانی له‌ (التعلیقات الحسان ۴۶۰) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

^(۵) بوخاری (۲۵۰۲) گێراوه‌تیه‌وه‌.

هه روه ها ده ستي به روومه تي مندالدا ده يښا :

جابري كړي سهره ښه ده لیت: نو یزی نیوه پوم له گه ل پيښه مېري خوا ښه كړد، پاشان چووه لای كه س و كاري، منیش له گه لی چووم، دوو مندال پيشوازيان ليكرد، نه ویش يه كه ده ستي به روومه تيدا ده يښان.

ده لیت: ده ستي به روومه تي منيشدا يښا.

ده لیت: بونیكي هیند خوشم له ده ستي كړد، وه كه نه وه ی له ناو جوعبه ی بون فروشه كان هاتبیته دهره وه ^(۱).

نه وه یی ده لیت: (ده ست پيدا هینانی پيښه مېر ښه بون مندالان، له ره وشت جوانی و سوزو مېره بانی پيښه مېره بویان) ^(۲).

مندالی ماچ ده كړد:

خاتووو عايشه ښه ده لیت: خه لكانيك له نه عرابيه كان هاتنه خزمه ت پيښه مېري خوا ښه كوتیان: نیوه منداله كانتان ماچ ده كه ن؟ نه وانیش كوتیان: به لی.

نه عرابيه كان كوتیان: به لام وه لاهي نیمه ماچیان ناكه ين.

پيښه مېري خوا ښه فهرمووی: "من چی بكه م، له كاتيكدا خواي گه وړه سوزو مېره بانی له نیوه ستانديښته وه" ^(۳).

دياری ددهايه مندالان:

نه گه ر دياری كاريگه ري جوانی له سهر دهروونی مرؤف به گشتی هه بیټ، نه وا له سهر دهروونی مندال كاريگه ري كه ی زیاتره و گه وړه تره، بویه پيښه مېر ښه دياری پيدده دان و دلی خوش ده كړدن.

نه بو هوړه پره ښه ده لیت: نوبه ري به رووومیان ده يښايه لای پيښه مېر ښه نه ویش ده يفه رموو: خوايه گيان به ره كه ت به يته شاره كه مان و به روووممان و مش ت و قاپه كانمان، به ره كه ت له دواي به ره كه ت.. پاشان ده يدايه نه و بچوكانه ی له وی ئاماده بوون ^(۴).

^(۱) موسليم (۲۳۲۹) گيزاوه تبه وه.

^(۲) شهرحی نه وه وی له سه حیحی موسليم (۸۵/۱۵).

^(۳) بوخاری (۵۹۹۸) و موسليم (۲۳۱۷) گيزاوه تيانه وه.

^(۴) موسليم (۱۳۷۳) گيزاوه تبه وه.

نه‌وه‌وی ده‌لّیت: (له‌م فهرموده‌یه‌دا ره‌وشت جوان و ته‌واوی میهره‌بان‌ی و سۆزی پیغه‌مبه‌ری ﷺ تیدایه، هه‌روه‌ها نهرم و نیانی له‌گه‌ل گه‌وره و بچوک، پیدانیشی به‌مندالان به‌تایبته، چونکه‌ئوان زۆر‌ه‌زیان لّیه‌تی و سوورن له‌سه‌ری^(۱)).

پیشتریش فهرموده‌ی دایکی خالید باس‌کرا، کاتیک‌جل و به‌رگیان بۆ پیغه‌مبه‌ر ﷺ هینا، فهرمووی: پیتان باشه‌ئهم پۆشاکه‌له‌به‌ر کۆ بکه‌ین؟ خه‌لکه‌که‌بۆ ده‌نگ‌بوون، ئینجا فهرمووی: دایکی خالیدم بۆ بینن، هینایانه‌خزمت پیغه‌مبه‌ر ﷺ به‌ده‌ستی خۆی له‌به‌ری کرد^(۲).

پیغه‌مبه‌ر ﷺ سووربوو له‌سه‌ر فیڕکردن و په‌روره‌دکردنی مندالان:

عه‌بدوللّای کوپی عه‌باس ﷺ ده‌لّیت: رۆژیک له‌دوای پیغه‌مبه‌ر ﷺ دانیشتبوم، فهرمووی: "ئه‌ی کوپه، من چهند وشه‌یه‌کت فیڕ ده‌که‌م: خوا بیپاریزه‌ده‌تپاریزیت، خوا بیپاریزه‌له‌به‌رده‌می خۆت ده‌بینی (واته: نه‌گه‌ر له‌کاتی خۆشی له‌بیرت بیت، له‌کاتی ناخۆشی تۆی له‌بیره)، گه‌ر داوات کرد ته‌نیا داوا له‌خوا بکه، نه‌گه‌ر پشتت به‌ست، ته‌نیا پشت به‌خوا ببه‌سته، بشزانه‌نه‌گه‌ر هه‌موو ئۆمه‌ت کۆبیته‌وه بۆ ئه‌وه‌ی سوودیکت پی‌بکه‌ینن، هه‌یچیان پی‌ناکریت ته‌نیا ئه‌وه‌ی خۆای گه‌وره‌بۆتی نویسه‌وه، هه‌موو ئۆمه‌تیش کۆبیته‌وه بۆ ئه‌وه‌ی زیانیکت پی‌بکه‌ینن، هه‌یچیان پی‌ناکریت ته‌نیا ئه‌وه‌ی خۆای گه‌وره‌بۆتی نویسه‌وه.

قه‌له‌مه‌کان هه‌لگیران و په‌پاوه‌کان وشک‌بوون (بشزانه‌ئارامگرتن له‌سه‌ر ئه‌و شته‌ی لات ناخۆشه‌پاداشتیکی به‌کجار گه‌وره‌ی هه‌یه، سه‌رکه‌وتن له‌گه‌ل ئارامگرتن دایه، له‌گه‌ل ناخۆشیدا خۆشی هه‌یه).^(۳)

فیڕه‌قورئان و باوه‌رویه‌کتا په‌رستی ده‌کردن:

جوندبی کوپی عه‌بدوللّای ﷺ ده‌لّیت ئیمه‌له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ر ﷺ بووین، ته‌مه‌نمان له‌نزیک بالغ‌بوون‌بوو، به‌ر له‌فیڕبوونی قورئان، باوه‌پی فیڕکردین، پاشان قورئانی فیڕکردین، باوه‌ریشی زیاد‌کردین^(۴).

^(۱) شهرحی نه‌وه‌وی له‌سه‌حیح موسلیم (۱۴۶/۹).

^(۲) بوخاری (۵۸۴۸) له‌دایکی خالیده‌وه‌گێڕاوه‌تیه‌وه.

^(۳) ترمذی (۲۵۱۶) و نه‌حمه‌د (۲۸۰۰) گێڕاوه‌تیانه‌وه، نه‌لبانی له‌ (الصّحیحة ۲۳۸۲) به‌سه‌حیحی داناوه.

^(۴) ابن‌ماجه (۶۱) گێڕاوه‌تیه‌وه، نه‌لبانی له‌ (صحيح سنن ابن‌ماجه ۶۱) به‌سه‌حیحی داناوه.

ښیر کردنې مندالنه کان به جوانترین رهفتار:

مامه لای له گهل مندالان ته نیا به یاری و گالته و ماچ کردن نه وه ستاوه، به لکو سهری کیشاوه ته سهر په روره دهی به سوودو ناراسته کردنې دروستیان.

نه نه سی کوږی مالیک ﷺ ده لیت: پښغه مېرې خوا ﷺ پیی فرموم: "کوږی خوم، گهر چوږیته لای کهس و کارت سهره تا سه لامیان لی بکه، به مه به رکه کت بق توو که سوکارت ده بیت^(۱)".

ښیر کردنې مندالان بو نادابی نان خواردن:

عه مږی کوږی نه بو سه لمه ده لیت: جارنکیان من بچوک بووم له مائی پښغه مېر ﷺ بووم، ده ستم له ناو قاپی خواردن وهرده دا، پښغه مېرې خوا ﷺ پیی فرموم: "نه ی بچکول، ناوی خوا بللی، به ده سستی راست بخو، نه وهی له به رده مته بخو"، له مه به دواوه هر نه وه بووه شیوازی نان خواردنم^(۲).

گهر یه کیك هه لای بگرد بایه، به نهرم و نیانی رینوینی ده کرد:

پښغه مېر ﷺ به شیوازیکی په روره دهی جوان مامه لای له گهل هه لدا ده کرد، به جوړنک گونجاو بووايه له گهل ته مه نی بچوکی که سه که.

نه بو رافعیی کوږی عه مږی غیفاری ده لیت: من بچوک بووم، به رد م له خورمای نه نسار په کان ده گرت، منیان گرت و بردمیا نه لای پښغه مېر ﷺ.

فرموی: "نه ی بچکول بچی به رد له خورما ده گری؟".

گوتم: نه ی پښغه مېرې خوا له بهر برسپیه تی.

فرموی: "چیر به ردی تی مه گره، ته نیا نه وهی خوی که وتبیته خواره وه".

پاشان ده سستی به سهریدا هیناو فرموی: "خوای گوره تیرت بکات و ناوت بدات^(۳)".

^(۱) ترمذی (۲۶۸) گپراوه تیه وه، ده لیت: "حدیث حسن غریب صحیح"، نه لبانی له کتیبی (ضعیف الترمذی

(۲۶۹۸) به زه عیفی داناوه، له کتیبی (صحیح الترغیب و التهیب ۱۶۰۸) ده لیت: "حسن لغیره".

^(۲) بوخاری (۵۳۷۶) و موسلیم (۲۰۲۲) گپراوه تیه وه.

^(۳) الترمذی (۱۲۸۸) و نه حمده (۱۹۸۳۰) گپراوه تیا نه وه، نه حمده ده لیت: "حدیث حسن غریب صحیح" حافظ

ابن حجر له کتیبی (الامتاع بالاربعین المتباینة السماع ص ۳۹) به حه سنی داناوه، الارناؤط ده لیت: "محتمل للتحسین"، نه لبانی له کتیبی (الارواء ۲۵۱۸) به زه عیفی داناوه.

له کاتی گف تو گو کردن له گه لیان، پیغه مبه ر ځه گوزارشتی نه رمی له گه ل به کار ده هینان، له پیناو راکیشانی دله کانیا ن :

به جوانترین ناویان نازناویان سیفت بانگی مندا له کانی ده کرد. هه ندیک جار بانگی مندالی ده کرد و ده یفرموو: "نه ی غولام، من هه ندیک وشه ت فیر ده کم"، "نه ی غولام - واته: بچکول - ناوی خوا بهینه و به دهستی راست بخو". هه ندیک جاریش وشه ی "کوپي خوم"، وه ک نه وه ی به نه سی فرموو کاتیک نایه تی حجاب دابه زی "وراءک یا بنی"^(۱).

به مندا له کانی جه عفری ناموزای نه بو تالیبی فرموو: "بانگی برازا کانم بکه"^(۲). هه ندیک جاری تر به نازناو بانگی ده کردن، به مندالی بچوکی ده گوت: "نه ی باوکی عومه یو"، پیشتر باسکرا.

نه مه له کو، نه و مامه له ره ق و تونده ی نه مړو له کو، که مندالی بچوکی نیستا توشی ده بن؟

راهینانی مندا ل بو هه لگرتنی بهر پر سیاریه تی:

فیری ده کردن بهر پر سیاریه تی هه لگرن، چونکه نه وان نه وه و پیاوانی دواړون. نه نه س ده لیت: کاتیک من له گه ل مندا له کان یاریم ده کرد، پیغه مبه ر ځه هاته لام، سه لامی لی کردن، منی بو کاریک ره وانه کرد، درهنگ چومه لای دایکم، کاتیک گه پامه وه ماله وه، دایکم گوتی: چیت لیها ت؟

گوت: پیغه مبه ری خوا ځه بو کاریک ره وانه ی کردم.

گوتی: کاره که ی چی بو؟

گوت: نه مه نه یینی ه.

گوتی: نه یینی پیغه مبه ری خوا لای که س باس مه که.

دوا ی ماوه یه که یه کیک له هاوه لان داوای کرد نه و نه یینی ه پی بلی، نه نه س گوتی: سویند به خوا، نه گه ر بو که سم باسکردبا، بو قوم باس ده کرد^(۳).

له گیرانه وه یه کی تردا: نه نه س ده لیت: پیغه مبه ری خوا ځه نه یینی ه کی پی گوت، به هیچ که سم نه گوت، دایکی سوله یم داوای لیکردم، پیم نه گوت^(۴).

^(۱) نه حمده (۱۱۹۵۸) گیراوه تیه وه، نه لبانی له (الصحيحة ۲۹۵۷) به سه حیچی داناوه.

^(۲) نه حمده (۱۷۵۳) گیراوه تیه وه، نه لبانی له (أحكام الجنائز لا ۱۶) به سه حیچی داناوه.

^(۳) موسليم (۲۴۸۳) گیراوه تیه وه.

^(۴) بوخاری (۶۲۸۹) گیراوه تیه وه.

ابن حجر ده لیت: (به شیک له زانایان ده لیتن: ئەم نهینیه تایبەت بووه به خیزانه کانی پېغه مېرڼه، چونکه نه گەر په یوه ندى به زانست بووايه، ئەنەس له کەسى نەدەشاردەوه).^(۱)

له سوودەکانى ئەم فەرموودەيه:

- ره‌وشت جوانى و بى فیزی پېغه مېرڼه، سهره‌پای گهره‌یى و پله به‌رزى، سلاو له منداڵان ده‌کات، له کاتیکدا له بازار پارى ده‌کەن.
- سوننه‌ته بۆ مړوؤ سلاو له هەر کەسێک بکات که به‌لاى تێپەر ده‌بیت، ته‌نانه‌ت نه‌گەر مندالیش بێت.
- دروسته مندال بۆ کارێک ره‌وانه بکړیت، به‌لام به مه‌رجێک نه‌مانه‌ت پارێزارو بێت.
- دروست نییه مړوؤ نهینى که‌سێک بۆ کەسى تر باس بکات، ته‌نانه‌ت بۆ دایک و باوکیشى.
- هه‌روه‌ها په‌روره‌ده‌کردنى جوانى دایکى سوله‌یم بۆ مندالە‌کەى له‌م فەرموودەيه دایه کاتیک گوتى: "نهینى پېغه مېرڼه خوا ﷻ به‌کەس مه‌لێ"، سهربارى نه‌وه‌ى کورپه‌کەى نهینى به‌و نه‌گوت، به‌لام ئەم قسه‌یه‌ى کرد بۆ پشتیوانى کردنى له‌م هه‌لوێسته‌ى^(۲).

ریزگرتن له‌ که‌سایه‌تى مندال:

ئەم بابەته له‌ گرنگترین نه‌و شتانه‌یه که مندال به‌رده‌وام پتویستى پتێ هه‌یه، به‌لام دایک و باوک لێى بى ناگان.

پېغه مېرڼه هه‌ستى به‌ پێگه و که‌سایه‌تى مندالێ تازه پێگه‌یشتوو ده‌کرد، ده‌یزانى له‌ زۆرشتان نه‌وان وه‌کو گهره‌کانن و مافى چاودێرى کردنیان هه‌یه.

سه‌هلى کورپى سه‌عدى ساعیدى ده‌لێت: خواردنه‌وه‌یه‌کیان بۆ پېغه مېرڼه ﷻ هینا، لێى خوارده‌وه، له‌ ده‌سته راستى مندالێکى تازه پێگه‌یشتوو هه‌بوو، له‌ ده‌سته چه‌پیشى چه‌ند پیره پیاوێک هه‌بوون.

به‌ مندالە‌کەى فەرموو: "روخسه‌تم پێ ده‌ده‌ى بیده‌مه نه‌مانه؟".

مندالە‌که گوتى: نا سویند به‌خوا، به‌شى خۆم له‌ تو ناده‌مه هه‌چ که‌سێک. پېغه مېرڼه خوا دایه ده‌ستى^(۳).

^(۱) فتح الباری (۸۲/۱۱).

^(۲) شهرجی (ریاض الصالحین ۴/ ۴۱ ۴۲) ی ابن عثیم به‌ کورتکراوه‌یى.

^(۳) بوخارى (۲۴۵۱) و موسلیم (۲۰۳۱) گێڕاوه‌تیانه‌وه.

ریزگرتنی که سایه‌تی منداڵ، له‌ ده‌روونیدا که سایه‌تی پشت به‌ستوو به‌ خۆی لی‌ دروست ده‌بیّت، هه‌ست به‌ ئاسووده‌ی ده‌کات، به‌هره‌کانی گه‌شه‌ ده‌کن، له‌ به‌رامبه‌ردا گه‌ر به‌ بی‌ ریزی مامه‌له‌ی له‌گه‌ل بکریّت و به‌ که‌م سه‌یر بکریّت، ده‌بیّته‌ هۆی دروست بوونی گرتی ده‌روونی و په‌شوکاوی.

چه‌ختی له‌ راستی گوتن و درونه‌کردن له‌گه‌ل یان ده‌کرده‌وه‌:

عه‌بۆللا‌ی کۆری عامیر ﷺ ده‌لیت: رۆژتکیان دایکم بانگی کرسم، پیغه‌مبه‌ری خواش ﷺ له‌ مالمان دانیشتبوو.

پیی گوتم: وه‌ره‌ نه‌مه‌ت پی‌ بده‌م.

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پی‌ فهرموو: "ده‌ته‌وی چی پی‌ بده‌ی؟".

دایکم گوتی: خورمای پی‌ بده‌م.

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پی‌ فهرموو: "به‌لام نه‌گه‌ر هیچی پی‌ نه‌ده‌ی،

ئه‌وا به‌ درۆ له‌سه‌رت ده‌نوسریّت"^(۱).

(له‌م فهرمووده‌یه‌دا: ئه‌وه‌ی به‌ منداڵان ده‌گوتریّت، له‌ کاتی گریانان له‌ چه‌ند وشه‌یه‌کی پیکه‌نیاوی

یان درۆیه‌ک له‌وه‌ی شتیان پی‌ بکریّت، یان ترساندنیان، حه‌رامه‌ و به‌ درۆ ئه‌ژمار ده‌کریّت)^(۲).

منداڵ به‌ درۆکردن له‌گه‌لیدا، بپوای به‌رامبه‌ر دایک و باوکی له‌ ده‌ست ده‌دات، گوییان

پی‌ نادات، له‌ درۆکردنیشدا لاسایان ده‌کاته‌وه‌، چونکه‌ سروشتی منداڵ وایه‌ چاو له‌

ره‌فتاری گه‌وره‌کان ده‌کاته‌وه‌ و لاسایان ده‌کاته‌وه‌.

بۆیه‌ پێویسته‌ ره‌چاوی راست گۆیی له‌گه‌ل یان بکریّت، له‌ کاتی یاری کردن، یان

گیرانه‌وه‌ی چیرۆکی کورت و درێژ، چونکه‌ درۆکردن ناشیرینترین ره‌وشته‌، چونکه‌ به‌

ئاسانی له‌ ره‌فتاری منداڵ جیگیر ده‌بیّت و به‌ زه‌حمه‌ت چاره‌سه‌ر ده‌بیّت.

شاعیر ده‌لیت:

یَنْشَأُ نَاشِي الْفَتِيَانِ فِينَا عَلٰى مَا كَانَ عَوْدُهُ اَبُوهُ

واته‌: منداڵ له‌ نێوانمان گه‌وره‌ ده‌بیّت به‌ هه‌مان ئه‌و شیوه‌یه‌ی باوکی فی‌ی کردوه‌

له‌ کۆتاییدا ده‌لێن: مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل منداڵ به‌ نه‌رم و نیانی و ریزگرتنیان،

ده‌یانکاته‌ گه‌نجیکی بی‌ عه‌یب و بی‌ نه‌خۆشی، وایان لی‌ ده‌کات پشت به‌خۆیان بیه‌ستن،

خۆشه‌ویستی ئه‌وانی تر و گونجان و برایه‌تی له‌ دلیان دروست ده‌کات، مامه‌له‌یان له‌گه‌ل

ده‌وره‌یه‌ر ده‌بیّته‌ مامه‌له‌یه‌کی نه‌رم و نیان و سۆز و میهره‌بان به‌ هه‌مان ئه‌و شیوه‌یه‌ی به‌

بچوکی مامه‌له‌یان له‌گه‌ل کراوه‌.

^(۱) ئه‌بو داود (۴۹۹۱) گیراوه‌تیوه‌، ئه‌لبانی به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

^(۲) عون المعبود (۲۲۹/۱۳).

به‌شی شه‌شه‌م:

مامه‌له‌کردنی پیغّه‌مبهر

له‌گه‌ل

جگه‌له‌ مروّقه

به‌شی شه‌شه‌م:

مامه‌له‌ی پیغمبر ﷺ له‌گه‌ل جگه‌ له‌ مروّ

مامه‌له‌ی پیغمبر ﷺ له‌گه‌ل جنوکه‌کان (په‌ریه‌کان)

پیغمبر ﷺ نیردرای گروی ئاده‌میزاد و په‌ریه‌کانه، خوی په‌روه‌ریگار ده‌فه‌رمویت:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ الأنبياء: ۱۰۷

ه‌روه‌ها ده‌فه‌رمویت: ﴿تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا﴾ الفرقان: ۱ واته: (به‌رز و پیروز و پاک و بلند ه‌و زاته‌ی که قورئانی دابه‌زاندووه تا ببیته جیاکه‌ره‌وه‌ی راست و ناراست، بۆ سه‌ر به‌نده‌ی خوی تا ببیته هوشیارکه‌ره‌وه و بیدارکه‌ره‌وه‌ی دانیش‌توانی جیهان له‌ ه‌موو سه‌رده‌می‌کدا).

طحاوی رحمه‌الله ده‌فه‌رمویت: (ه‌و نیردراوه بۆ ته‌واوی جنوکه‌کان و ه‌موو دروستکراوه‌کان به‌راستی و نور و روونکی) ^(۱).

زوریک له‌ جنوکه‌کان وه‌لامی بانگه‌وازی پیغمبریه‌ریان ﷺ داوه‌ته‌وه:

خوی گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا يَّهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَمْ نُشْرِكْ بِهِ أَحَدًا﴾ الجن: ۱-۲ واته: (ه‌ی موحه‌مه‌د ﷺ پئیان بلّی: وه‌حی و نیگام پی‌راگه‌یه‌نراوه که به‌راستی ده‌سته‌یه‌ک له‌ په‌ریان گوئیان گرتووه بۆ خویندنه‌وه‌ی قورئان و جا که ته‌واو بووه و توپانه: به‌راستی ئیمه‌ خویندنه‌وه‌یه‌کی سه‌رسورپه‌ینه‌رمان بیست (۱) هیدایه‌ت ده‌دات بۆ ریبازی ژیری و تیگه‌یشتن، ئیمه‌ش باوه‌رمان پی‌کردو ه‌رگیز که‌س ناکه‌ینه‌ شه‌ریک و هاوه‌ل بۆ په‌روه‌ریگارمان).

ه‌روه‌ها ده‌فه‌رمویت: ﴿وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَىٰ قَوْمِهِم مُّنْذِرِينَ﴾ قَالُوا يَنْقُومُنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا

^(۱) العقیده الطحاوی له‌گه‌ل شه‌رحه‌کی (۱/۱۲۵).

أَنْزَلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ ۚ يَقَوْمَنَا أَجِيبُوا
دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ يَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجْزِكُمْ مِنْ عَذَابِ آلِيمٍ ۚ الأحقاف: ۲۹-۳۱

واته: (یادی نه‌وه‌ش بکه کاتیك ئی‌مه ده‌سته‌یه‌ک په‌ریمان لادایه لای تو، تا گوئی له‌ قورئان بگرن، نه‌وسا ئاماده‌بوون و به‌یه‌کتریان وت: گوئی بگرن و بئی ده‌نگ بن، کاتیك قورئان خویندنه‌که ته‌واو بوو، په‌ریه‌کان گه‌رانه‌وه بو‌ناو هوژ و قه‌ومه‌که‌یان و ده‌ستیان کرد به‌ ئاگادارکردنه‌وه و بانگکردن‌یان بو‌ په‌یره‌ویکردنی نه‌م ئاینه‌ نوییه (۲۹) وتیان: ئه‌ی هوژ و گه‌لی ئی‌مه! باوه‌پ بکه‌ن گویمان له‌ کتیبیک بوو که له‌ دوا‌ی موسا نیردرلووه، سه‌لمینه‌ری په‌یام و کتیبه‌کانی پیش خو‌یه‌تی و ریکه‌ له‌ گه‌لیاندا و رینمووی و هیدایه‌ت ده‌دات بو‌حق و راسته شه‌قامی راست و دروستیش (۳۰) ئه‌ی خزمینه!! بچن به‌ده‌م بانگخو‌ازی خواوه و ئیمان و باوه‌پ‌ی پی‌به‌پن، نه‌و کاته له‌ گونا‌هه‌کانتان خو‌ش ده‌بی‌ت و له‌ سزای به‌ ئیش و ئازار ده‌تانپاریزیت).

قورئان خویندنی پیغه‌مبه‌ر له‌سه‌ر جنوکه‌کان:

عه‌لقه‌مه ده‌گیریت‌وه و ده‌ل‌یت: پرسیارم له‌ ئین مه‌سعود کرد و گوتم: ئایا که‌س له‌ ئی‌وه له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ شه‌وی جنوکه‌کانی بی‌نی؟ گو‌تی: نه‌خیر، به‌لام نه‌و شه‌وه ئی‌مه له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ر بو‌وین، له‌لامان بزربوو، له‌ناو دۆل و شیوه‌کان به‌دوا‌ی گه‌راین، گوتمان له‌وانه‌یه: رفیتندرا بی‌ت یان کوژرا بی‌ت.

گو‌تی: ناخو‌شترین شه‌و بوو به‌سه‌رماندا هات‌بی‌ت، کاتیك به‌یانی هاته‌وه له‌لای (حراء) هوه ده‌هات.

گوتمان: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا تو‌مان لی‌ بزربوو، به‌دوات گه‌راین، به‌لام نه‌مان دۆزیت‌وه، به‌ ناخو‌شترین شه‌ودا تی‌په‌رین.

فه‌رمو‌ی: "بانگخو‌ازیکی په‌ریه‌کان (جنوکه‌کان) هات، له‌گه‌لی رو‌یشتم و قورئانم به‌سه‌ردا خویندن".

ده‌ل‌یت: ئی‌مه‌ی له‌گه‌ل خو‌ی برده شوین‌ه‌که، شوین‌ه‌واری و جیگه‌ی ئاگرکردنه‌وه‌کانمان بی‌نی، جنوکه‌کان پرسیاریان له‌باره‌ی خواردن لی‌کرد، ئه‌ویش پی‌ی فه‌رمو‌ی: "هه‌ر ئیسکیک ناوی الله له‌سه‌ر گو‌تراب‌یت بکه‌و‌یت به‌رده‌ستان گوشتی زیاتر پی‌وه‌یه، هه‌روه‌ها پشقل ئالیکی ئاز‌ه‌له‌کانتانه".

پيغمبەرى خوا ﷺ فەرمويەتى: "بەم دووانە (واتە : ئىسك و قشپل) خۆتانى پى پاك مەكەنەو، چۈنكە خواردنى براپەكانتانه"^(١).

ستايشى دەكردن لە باش گۆيگرتنيان بۆ قورئان:

جابرى كوپى عەبدوللا ﷺ دەئيت: پيغمبەرى خوا ﷺ لەگەل ھاوەلانى دەرچوو، سورپەتى (الرحمن) لەسەرەتاو تا كۆتايى بەسەردا خويئندەو، بى دەرنگبون، ئىنجا فەرموى: "شەوى جىنكەكان، ئەم سورپەتەم بەسەردا خويئندەو، لە ئۆو باشتەر كاردانەو ديان بەرامبەرى ھەبوو، ھەر جار ئىك گەيشتمباپە ئايەتى ﷻ فَيَايَءَ الْاَلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ دەيانگوت: نەختىر، پەرورەدگار بە ھىچ شتىك لە ناز و نىعمەتەكانت درۆ ناكەين، سوپاس بۆ تۆ"^(٢).

باپەخى بە خواردنى جىنكە باوودارەكان دەدا:

ئەبو ھورەيرە ﷺ دەگىرپتەو ەكە لەگەل پيغمبەر ﷺ مەسىنەيەكى بۆ دەستنوئىژ ھەلگرتن و پىويستىيەكەى ھەلگرتبوو، لە كاتىكدا ئەو لە دواى دەرپويشت، پيغمبەر فەرموى: "ئەمە كىيە؟".

گوتى: من ئەبو ھورەيرەم.

فەرموى: "ھەندىك بەردم پى بدە، خۆمى پى پاك بكمەو، بەلام ئىسك و تەرسى ئازەلم بۆ نەھيتى". ھەندىك بەردم لە دامىنى كراسەكەم ھەلگرت و بۆم ھىنا و لەلام دانا، پاشان رۆيشتم، كە تەواو بوو، رۆيشتم و گوتم: بابەتى ئىسك و تەرسى ئازەل چىيە؟.

فەرموى: "ئەو دووانە خواردنى جىنكەكانن، شاندىكى جىنكەى (نصيبين) ھاتن، باشتەين جىنكە بوون، پرسىياري خواردنيان لىكردم، داوام لە خوا بۆ كردن بەلاى ھىچ ئىسك و تەرسىكدا تىپەپ نەبن تەنيا بىيئە خواردنيان بۆيان"^(٣).

ھوشدارى داو ە ئازاردانى جىنكەى باوودار:

ئەبو سەعیدى خودرى ﷺ دەگىرپتەو ەكە پيغمبەرى خوا ﷺ دەفەرمويت: "لە شارى مەدىنە كۆمەلە جىنكەيەك ھەن موسلمان بوون، گەر ھىچتان لەوان بىنى، ئاگاداريان بكمەو بۆ ماوہى سى رۆژ، گەر لە دواى ئەمە دەرکوتنەو، بىيان كۆژن چۈنكە ئەوانە شەيتان"^(٤).

(١) موسليم (٤٥٠) گىراوہ تىوہ.

(٢) ترمذى (٣٢٩١) گىراوہ تىوہ، ئەلبانى لە (الصحيحۃ ٢١٥٠) دەئيت "حەسەن"، ئەوانى تر بە زەعيفيان داناوہ.

(٣) بوخارى (٣٨٦٠) گىراوہ تىوہ.

(٤) موسليم (٢٢٣٦) گىراوہ تىوہ.

نه‌وه‌وی ده‌لئیت: (زانایان ده‌لئین: واتاکه‌ی ئه‌وه‌یه: ئه‌گه‌ر به‌و ئاگادارکردنه‌وه‌یه نه‌پوښتن، ده‌زانی ئه‌وانه له ئاوه‌دن کردنه‌وه‌ی ماله‌کان نین له‌وانه نین، که موسلمان بوونه، به‌لکو ئه‌وه شه‌یتانه، ئه‌وکات کوشتنیان حه‌رام نییه، بیان کوژن، خوای گه‌وره بواری تۆله‌کردنیان ناداته‌وه، به‌پیچه‌وانه‌ی ئه‌وانه‌ی موسلمان بوونه ^(۱))

شیخی ئیسلام ئیبین ته‌یمیه ده‌لئیت: (چونکه کوشتنی جنۆکه به ناحق دروست نییه، هه‌ر وه‌کو چۆن دروست نییه مروؤف به ناحق بکوژیت، بۆیه ستم کردن له هه‌موو حاله‌تیکدا حه‌رامه، بۆ هه‌یج که‌سێک نییه ستم له که‌سێکی تر بکات ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر ئه‌و که‌سه کافریش بێت، په‌روه‌رده‌گار ده‌فه‌رمووت: ﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓی اَلَّا تَعْدِلُوْا اَعْدِلُوْا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰی وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ﴾ المائدة: ۸

واته: (رق و دوژمنایه‌تی هه‌یج که‌س و هه‌یج لایه‌ک هه‌لئان نه‌یت که له دادپه‌روه‌ری لایه‌دن، دادپه‌روه‌رین، ئه‌وه نزیک‌تره له ته‌قواو خواناسیه‌وه، ده‌ی که‌واته له‌خوا ترس و پارێزگاری، چونکه به‌پراستی خوا ئاگاداره به‌و کارو کرده‌وه‌یه‌ی ده‌یکه‌ن) ^(۲).

بۆ خو‌پاراستن له شه‌یتان په‌نای به‌ خوای په‌روه‌رده‌گار ده‌کرد:

ئهبو ده‌ردا علیه‌السلام ده‌لئیت: پیغه‌مبه‌ری خوا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم هه‌لسا و گوێمان لی بوو ده‌یفه‌رموو: "په‌نا به‌خو ده‌گرم له‌تۆ"، پاشان فه‌رموو: "به‌نه‌فرینی خوا نه‌فرینت لی ده‌که‌م"، سێ جار ئه‌مه‌ی فه‌رموو، ده‌ستی درێژ کرد وه‌ک ئه‌وه‌ی شتێک بگرت.

کاتێک له‌ نوێژ ته‌واو بوو، گوتمان: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، گوێمان لی بوو له‌ نوێژ قسه‌یه‌کت ده‌کرد، که‌ پێشتر گوێمان له‌م قسه‌یه‌ت نه‌بووه، بینیشمان ده‌ستت درێژ کرد.

فه‌رموو: "ئیبلیسی دوژمنی خوا به‌ به‌ پارچه‌یه‌ک ئاگر هات بۆ ئه‌وه‌ی بیکاته‌ ده‌م و چاوم، سێ جار پێم گوت: په‌نا به‌خو ده‌گرم له‌تۆ، پاشان سێ جار پێم گوت: به‌ نه‌فرینی خوا نه‌فرینت لی ده‌که‌م، بۆ سێیه‌م جار نه‌ما، وستم بیگرم، سوێند به‌خو ئه‌گه‌ر دوعای برامان سوله‌یمان نه‌بوایه، کۆت و به‌ند ده‌کرا و مندالانی مه‌دینه یاریان پێ ده‌کرد" ^(۳).

^(۱) شەرحی نه‌وه‌وی له سه‌حیحی موسلیم (۲۳۶/۱۴).

^(۲) مجموع الفتاوی (۴۴/۱۹).

^(۳) موسلیم (۵۴۲) گێراوه‌تیه‌وه.

مامەلەى پینگەمبەر ﷺ لەگەڵ ئازەلان:

خوای پەروردگار مەروۇسى دروستکردوو و ریزی لی گرتوو، بۆ مەبەستی بەجیگە یاندنی پتویستییه کانی گیانلەبەرانی بۆ رام کردوو، سوودی لە گوشت و شیرەکەى وەرگرتوو، لە بەروبومى پتست و خورییه کەى پۆشاکى لی دروستکردوو و هەندیکیان بۆ جوانکاری و خووشى خۆى بەکارهێناوه.

پەروردگار دەفەر مویت: ﴿وَالْأَنْعَمَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ۝ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرْجَوْنَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ۝ وَتَحْمِلُ أَنْفَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمَّ تَكُونُوا بَلِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرءُوفٌ رَّحِيمٌ ۝ وَالْحَيْلُ وَالْإِغَالُ وَالْحَمِيرُ لَتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ النحل: ۸-۵

واتە: (مالاتیشى دروستکردوو بۆ خزمەتى ئیوه، کە گەرمیتان پى دەبەخشیت، هەر وهە جۆرەها سوودی تری لی وەر دەگرن لە شیر و گوشتە کەشى دەخۆن (۵) کاتیك مالەکان دەهێننوه لە ئیواراندا لە بەرەبەیانەکانیشدا کە لە مال دەریان دەکەن، دیمەنیکی جوانتان بۆ دەنوینن (۶) هەندیک لەو مالەکانە بارو کەل و پەلی سەنگینتان هەلدەگرن بۆ ولات و شوینیك کە ئیوه دواى زەحمەت و ماندوو بوونیکی زۆر نەبیّت پى نەدەگەیشن، بەپاستى پەروردگارتان زاتیکی زۆر بەسۆزو میهرەبانە (۷) هەر وهە چەندەها جۆری ئەسپ و ماین و هیسترو گویدریژی بۆ بەدیھێناون تا بۆ سواری و گواستنوه بەکارى بهێنن، سەرەرای دیمەنى قەشەنگیان و شتى تریش دروست دەکات کە ئیستە ئیوه نایزانن (ئەم ئاماژە قورئانیە، هەموو هۆیه کانی گواستنوهى ئاسمانى و دەریایى و زەمینی دەگریتەوه کە ئادەمیزاد پەى پى بردوو و پەى پێدەبات، چونکە ئادەمیزاد خۆى و زانیاری و زانستەکەى و کەرەستە خاوەکان، هەر هەمووی بەخششی خوای بەدیھێنەرى توانا و زانیە).

خوای پەروردگار پینگەمبەرى ﷺ بۆ زەحمەتى هەموو جیهانیان رهوانە کردوو، ئەو زەحمەتەش تەنیا تاییەت نییه بە مەروۇ، بەلکو مەروۇ و جنۆکە و ئازەلان و سەرجهەم دروستکراوهکان دەگریتەوه.

پیغه مبهه چه ند نازه لیکي سواړی له نه سپ و ماین و هیستر هه بووه و ناوی لینا بوون:

ئین قیم ده فەرموئیت: له و نه سپانه یه کیکیان ناوی (سه کب) ه، ده گوتريت یه کهم نه سپ بووه که هه یبووه، نیوچه وان و قاچه کانی سپی بوو، رهنگیشی له نیوان رهش و سووردا بووه. یه کیکی تر نه سپی (مورتهجن) ه، که رهنگی خوله میثشی بوو خوزه میه ی کوری ثابت بینویه تی.

نه سپه کانی تری (له حیف، له زاز، زهره، سه بجه و وهره) نه مه نه و حوتهن که رای زانایانی له سهره، که زانای پیته واهه بدوللای کوری ئیسحاقی کوری جه ماعه تی شافعی له یه ک دیره شیعردا کوی کردوته وه:

والخیل سكبٌ لَحيْفٌ سَبْحَةٌ ظَرْبٌ لَزازٌ مُرتَجَزٌ وُرْدٌ لَهَا أُسْرارٌ

سه بارهت به هیستر، نه مانه ی هه بوو: ده لدهل، که رهنگی رهش و سپی بوو، که پادشای میسر مقه و قیس پیشکشی کردبوو.

ماینیکی تر پتیان ده گوت: فضا که فه روه ی جوزامی پیشکشی کردبوو.

یه کیکی تری رهنگ رهش و سپی هاوه لیکي تر پیشکشی کردبوو.

سه بارهت به گویدریژ: عه فیری هه بوو، نه ویش رهنگی رهش و سپی بوو، مقه و قیسی پادشای قیبتیه کان پیشکشی کردبوو.

گویدریژیکی تریش فه روه ی جوزامی پیشکشی کردبوو.

ده گوتريت که سه عدی کوری عوباده گویدریژیکی پیشکشی پیغه مبهه کرد نه ویش سواړی بوو.

له وشتره کان: (قصواء) ده گوتريت نه و وشتره بووه که له سه ر پشتیدا کۆچی کردووه.

نه وانی تر (الغضباء و الجدعاء) الغضب: واته وشتری گویدراو، والجدع: وشتری لوتبراو.

به لام نه م وشترانه پیغه مبهه نه گوئیان برپاو بوو، نه لوت، به لکو ته نیا نه و ناوه یان لینراوه، ده گوتريت: پی ده چوو گوئی که میک برابیت، بویه نه م ناوه ی لینراوه.

به لام نایا (الغضباء و الجدعاء) ناوی یه ک وشتره، یان دوو وشترن؟ رای جیاواز له سه ر نه مه هه یه.

(الغضباء): نه و وشتره بووه که له کیپرکی دوا نه ده که وت، جاریک نه عرابیه که به سواړی وشتریک هات، به پیشی که وت، نه مه له سه ر موسلمانان قورس بوو، گوتیان: به پیش (الغضباء) که وت.

پینگەمبەرى خوا ﷺ فەرموى: "خوای گەوره کردوویتى ماف لەسەر خۆى، ھەر شتێك لە دنیا بەرز بێتەو، بێگومان نزمى دەکاتەو" ^(۱).

لە روژى بەدر، وشتێكى بە غەنیمەت گرت، کە وشتى ئەبو جەھل بوو، ئەلقەىەكى زیوى لە لوتى دابوو، لە روژى حودەیبیە کردییە دیارى بۆ ئەوێ بى باوەرپکان توپە بکات ^(۲).
خاوەنى سەد سەر مەپ بوو، نەیدەویست زیاد بێت، ھەر کاتێك شوانەكە پێى پراگەیاندا بەرخێك لە دایك بوو، لە جیگايدا مەپێكى سەر دەبەرى.

ھەروەھا حەوت بزنى ھەبوو، کە دایكى ئەیمەن بۆى دەلەوەراندن ^(۳).
لە قىتتى كوپى سەبەر ﷺ دەگێریتەو و دەلێت: چوینە لای پینگەمبەرى خوا ﷺ بەلام لە مالەو نەبوو، خاتوو عائیشەى دایكى باوەردارانمان بینی.
دەلێت: خاتوو عائیشە خواردنى خەزیرەى ^(۴) بۆ ئامادەکردن و خورماى بۆ ھێنان.
پاشان پینگەمبەرى خوا ﷺ گەراپەو و فەرموى: "ھىچتان بۆ كراو؟"
گوتمان: بەلى ئەى پینگەمبەرى خوا.

دەلێت: لەو کاتەى ئێمە دانیشتبووین لەگەڵ پینگەمبەرى خوا ﷺ، شوانەكە مەپرەكانى بردە ھەویژى، بەرخێكى بە بارە بارەى پێبوو.
فەرموى: "چ لە دایك بوو ئەى فلان كەس؟"
گوتى: بەرخێك.

فەرموى: "لە شوێنى ئەودا مەپێكمان بۆ سەر بپرە."
پاشان فەرموى: "وا مەزانن لەبەر تۆ سەرمان بپى، ئێمە سەد سەر مەپمان ھەى، نامانەوئى لەمە زیاتر بێت، گەر بەرخێك لە دایك بێت، لە جیگايدا مەپێك سەر دەبەرى" ^(۵).

^(۱) بوخارى (۶۰۲۰) گێراوەتیەو = پێشتر باسكراو

^(۲) ئەبو داود (۱۷۴۹) و ابن ماجە (۲۱۰۰) گێراوەتیانەو، ئەلبانى لە سەحیحى ئەبوداود (۱۵۳۵) بە "حسن"ى دانائەو.

^(۳) زاد المعاد (۱/۱۲۸).

^(۴) خەزیرە: جۆرە خواردنێكە لە ئارد و گوشت پێك ھاتوو، سەرەتا گوشتەكە ورد دەكرێت و ئاوى بەسەردا دەكرێت، كاتێك گوشتەكە پێگەیشت، ئەو كات ئاردەكەى بەسەردادەكرێت، ئەگەر ئەو خوراندنە گوشتى لەگەڵ تێكەڵ نەكرێت پێى دەگوترێت عەصبە.

^(۵) ئەبو داود (۱۴۲) گێراوەتیەو، ئەلبانى بەسەحیحى دانائەو.

ئه‌سپی خوش ده‌ویست و قه‌دری ده‌گرت:

مه‌عه‌لی کوپی یه‌سار ﷺ ده‌لئیت: هیچ شتیک هینده‌ی ئه‌سپ له‌لای پیغهمبه‌ری خوا ﷺ خوشه‌ویست تر نه‌بووه.

پاشان فرمووی: **خوايه گيان ببوره، به‌لکو ئافره‌ت** ^(۱).

ئه‌نه‌سی کوپی مالیک ﷺ ده‌لئیت: پیغهمبه‌ری خوا ﷺ بینرا که ده‌موچاوی ئه‌سپی به کراسه‌که‌ی خۆی ده‌سپه‌وه، له‌باره‌ی ئه‌مه‌وه پرسای لئکرا. فرمووی: **"ئهم شه‌و له‌باره‌ی ئه‌سپه‌وه گله‌ییم لئکراوه"** ^(۲).

ئه‌لباجی ده‌لئیت: (سپینه‌وه‌ی دهم و چاوی ئه‌سپه‌که به کراسه‌که‌ی وه‌ک ریز لئنانیک له ئه‌سپ بووه، هه‌روه‌ها وه‌ک زیاد چاوی لئ بوون و چاکه‌کردن له‌گه‌لیدا بووه.

کاتیک پرسای لئکراوه، چونکه پيشوتر ئهم جوړه کاره‌ی لئ نه‌بینراوه، فرمووی: **"ئهم شه‌و له‌باره‌ی ئه‌سپه‌وه گله‌ییم لئکراوه"**، ده‌کرئ ئه‌مه‌ش هه‌ر له روانگه‌ی زیاد چاوی لئبوون و چاکه‌کردن بوویت له‌گه‌ل ئه‌و ئاژه‌له، به‌و پێیه‌ی خواي گه‌وره تایبه‌تی کردووه بۆ کاری خێر، هاوکاره له به ده‌ست هینانی پاداشت و ده‌سکه‌وت. ^(۳)

جه‌ریری کوپی عه‌بدوللا ده‌لئیت: پیغهمبه‌ری خوا ﷺ بینی په‌رچه‌می ئه‌سپی به په‌نجه‌کانی لول ده‌دا، ده‌یفه‌رموو: **"خێرو چاکه به نئوچه‌وانی ئه‌سپ به‌سراوه‌ته‌وه تا رۆژی دواي، له پاداشت و ده‌سکه‌وت"** ^(۴).

مه‌به‌ستی ئهم فرمووده‌یه: سوننه‌ته ئه‌سپ بۆ جه‌هاد کردن و دژایه‌تی کردنی دوژمنانی خوا ئاماده بکړیت، خێرو چاکه‌که‌شی تا رۆژی دواي هه‌ر ده‌مێنیت ^(۵).

رقی له ئه‌سپی پئ سپی دهبوویه‌وه.

ئه‌بو هوره‌یره ﷺ ده‌گێڕێته‌وه ده‌لئیت: پیغهمبه‌ری خوا رقی له (شکال)ی ئه‌سپ ده‌بوویه‌وه ^(۶).

^(۱) ئه‌حمه‌د (۱۹۸۰/۱) گێراوه‌تیه‌وه، شعیب الانزوط ده‌لئیت: "حسن لغیره"، ئه‌لبانی له کتیی "ضعیف الترغیب والترهیب ۸۰۲" به زه‌عیفی داناوه.

^(۲) مالک له (الموطأ ۱۰۱۹) گێراوه‌تیه‌وه، ئه‌لبانی له (الصحيحه به ژماره ۳۱۸۷) به سه‌حیحی داناوه.

^(۳) المنتقی شرح الموطأ (۲۱۶/۳).

^(۴) موسلیم (۱۸۷۲) گێراوه‌تیه‌وه.

^(۵) شه‌رحی نه‌وه‌وی له سه‌حیحی موسلیم (۱۶/۱۳).

^(۶) موسلیم (۱۶/۱۳) گێراوه‌تیه‌وه.

الشکال: واته خواره وهی پښه کی راستی و دهستی کی چه پی رهنګ سپی بیت، یاخود دهستی راست و پښی چه پی.

نه بو عوبید و زانیانی بواری زمانه وانی ده لیتن: مه به ست له (شکال) نه وه یه: خواره وهی سی پهلې سپی بیت و نه وی تریان رهنګ کی تر، چونکه به نه سپی پی به ستراو ده چیت.

ده گوت ریت واتای تری هه یه.

ده گوت ریت: له وانه یه نه و نه سپه ی تاقی کرد بیت ه وه، ره سه نایه تی تیدا نه بو بیت^(۱).

به زهی به پشيله ده هاته وه و خواردن و ناوی پی ددها:

خاتوو عائشه ؓ ده لیت: پښه مبه ری خوا ؓ قاپکی بو پشيله دانا، نه ویش لیتی خواره وه، پاشان له بهر ماوه که ی ده ست نوژی ه لگرت^(۲).

له گیرانه وه کی تر خاتوو عائشه ده لیت: پښه مبه ری خوا ؓ فرموی: "نه مه پیس نییه، نه وان له وانه که به ده ورتان ده سوړنه وه". ده لیت: پښه مبه ری خوا ؓ بینی له ناوه که ی ده ست نوژی ه لگرت^(۳).

که بشه ی کچی که عبی کوپی مالیک، که له لای نه بو قه تاده بو، ده گیریت ه وه و ده لیت: جارکیان نه بو قه تاده هاته لام، منیش ناوم به ده ستدا ده کرد بو ده ست نوژی.

ده لیت: له و کاته پشيله یه ک هات ناوی ده خواره وه، نه ویش قاپه که ی بو خوار کرده وه تا تیر ناو بو.

که بشه ده لیت: زانی که من ته ماشای ده که م.

گوتی: نه ی کچی برام، پیت سه یره.

گوتم: به لی.

گوتی: پښه مبه ری خوا ؓ ده فرموی: "نه مه پیس نییه، نه وان له وانه که به ده ورتان ده سوړنه وه"^(۴).

(۱) شهرجی نه وه وی له سه حیحی موسلیم (۱۹/۱۳).

(۲) الطبرانی له (الوسط ۷۹۴۹) گیراوه تیه وه، شیخی نه لبانی له (صحیح الجامع ۴۹۵۸) به سه حیحی داناوه.

(۳) نه بو داود (۷۶) گیراوه تیه وه، نه لبانی له سه حیحی نه بو داود (۹۶) به سه حیحی داناوه.

(۴) نه بو داود (۷۵) و ترمذی (۹۲) و ابن ماجه (۳۶۷) و النسائی (۸۶) گیراوه تیا نه وه، نه لبانی له (الارواء ۱۷۲) به سه حیحی داناوه.

له‌ ده‌قی فه‌رمووده‌که (الطوافون علیکم والطوافات) هاتووه، البغوی ده‌لّیت: (له‌وانه‌یه به‌ خزمه‌تکاری ماله‌کانی چواندبیت، ئه‌وانه‌ی بۆ خزمه‌تکردن به‌ده‌وری خاوه‌ن ماله‌کان ده‌سوړینه‌وه، وه‌ك وته‌ی خوای گه‌وره ﷻ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ ۝ النور: ۵۸

له‌وانه‌شه‌ به‌وانه‌ی چواندبیت که بۆ پتووستیه‌کانیان ده‌سوړینه‌وه، واته‌ پاداشتی یارمه‌تیدانیان هه‌مان پاداشتی یارمه‌تیدانی که‌سانی خاوه‌ن پتووستیه (۱).

قه‌ده‌غهی ده‌کرد، ئازهل زیاد له‌ توانی خوی لئی باربکریت، یان برسی بکریت و ئازار بدریت: عه‌بدوللای کورپی جه‌عفر ده‌لّیت: رۆژیکیان پیغه‌مبه‌ری خوا ﷻ داوای لیکردم له‌ دوا‌ی بپۆم، چوو‌ه ناو‌حه‌ساری پیاویکی نه‌نساری، وشتریکی لی بوو، کاتیك پیغه‌مبه‌ری بینی هه‌ست و سۆزی جولاً و چاوه‌کانی پر ئاو بوون.

پیغه‌مبه‌ر ﷻ چوو‌ه لای و ده‌ستی به‌سه‌ر سه‌ریدا هیناو، بی ده‌نگ بوو.

فهرمووی: "کۆ خاوه‌نی ئه‌م وشتره‌یه، ئه‌م وشتره‌ می‌کێیه؟".

گه‌نجیکی نه‌نساری هات و گوتی: می منه‌ ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا.

فهرمووی: "ئایا له‌باره‌ی ئه‌و ئازه‌له‌ له‌ خوا ناترسی که‌ پێی داوی، سکالا لای من ده‌کات که برسی و ماندووی ده‌که‌ی؟" (۲).

سه‌ه‌لی کورپی هه‌نزه‌له‌ ﷻ ده‌گیریته‌وه و ده‌لّیت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷻ به‌لای وشتریکدا تێپه‌ری، که‌ سکی به‌ پشتیه‌وه‌ نوسابووه، فهرمووی: "له‌باره‌ی ئازه‌له‌ به‌سته‌زمانه‌کان له‌ خوا بترسن، به‌ باشی به‌ کاریان به‌پێن و به‌باشی خواردنیان پێی بده‌ن" (۳).

علقمی ده‌لّیت: واته‌ له‌ خوا بترسین له‌و ئازه‌لانه‌ که‌ ناتوانن قسه‌ بکه‌ن و باسی خۆیان بکه‌ن له‌ برسی و تینوویی و ماندبووندا.

موعازی کورپی ئه‌نه‌س ﷻ ده‌لّیت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷻ به‌لای خه‌لکانیدا تێپه‌ری، که‌ له‌سه‌ر پشتی ئازه‌له‌کانیان بوون، ئازه‌له‌کانیش وه‌ستا‌بوون.

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷻ پێی فهرموون: "گه‌ر سواری پشتیان ده‌بن با ساغ بن(واته‌: ماندوو که‌نه‌فت نه‌بن)، که‌ داده‌بن با ساغ بن، ئازه‌له‌کان مه‌که‌نه‌ کورسی و له‌ رێگا و بازاره‌کان

(۱) شرح السنة (۷۰/۲) به‌ کورتکراوی.

(۲) نه‌بو داود (۲۵۴۹) گێراوه‌تیه‌وه، نه‌لبانی له‌ (صحیح أبی داود ۲۲۹۷) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

(۳) نه‌بو داود (۲۵۴۸) گێراوه‌تیه‌وه، نه‌لبانی له‌ (الصحيحه ۲۲) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

له‌سه‌ری دابنیشن و ده‌مه ته‌قی بکه‌ن، له‌وانه‌یه ئاژه‌لێک باشتر بیت له‌و که‌سه‌ی له‌سه‌ر پشتیبه‌تی، چونکه ئه‌و زیاتر یادی خوای گه‌وره ده‌کات ^(۱)."

ئه‌بو هوریره رضی الله عنه له پیغمه‌به‌ری خواوه ﷺ ده‌گیرێته‌وه، که فه‌رموویه‌تی: "ئه‌که‌ن پشتی ئاژه‌له‌کان بکه‌نه مینه‌ر، خوای په‌روه‌ردگار ئه‌وانی بۆ ئێوه رام کردووه، مه‌لتان ده‌گرن بۆ ولات و شوێنێک که ئێوه دوا‌ی زه‌حمه‌ت و ماندوو بوونێکی زۆر نه‌بیت پێی ناگه‌ن، زه‌ویشی بۆ داناون کاروباره‌کانتان له‌سه‌ری جێبه‌جێ بکه‌ن" ^(۲).

فه‌رمانی کردووه له‌گه‌ڵیان نه‌رمونیان بن:

شوپه‌یحی کورپی هانیی ده‌لێت: خاتوو عائیشه سواری وشترێک بوو، وشتره‌که مه‌ندێک زه‌حمه‌ت بوو، عائیشه ویستی به زۆر بیوه‌ستینێت، پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ پێی فه‌رموو: "نه‌رمونیان به" ^(۳).

ئه‌بو هوریره رضی الله عنه ده‌گیرێته‌وه و ده‌لێت: پیغمه‌به‌ری خوا ﷺ ده‌فه‌رموویت: "گه‌ر له کاتی بوونی سه‌وزایدا گه‌شتان کرد، لێ بگه‌ڕێن وشتره‌که مافی خۆی له زه‌وی بخوات، ئه‌گه‌ریش له کاتی وشکیدا گه‌شتان کرد، په‌له بکه‌ن له‌ روێشتن، گه‌ر شه‌و دره‌نگ نوستن، له‌سه‌ر رێگا مه‌خه‌ون، چونکه شه‌وانه ئه‌وێ ده‌بێته شوێنی ئاژه‌ل و زینده‌وه‌ره‌کان" ^(۴).

واتای فه‌رمووده‌که: هانی نه‌رم و نیانی له‌گه‌ڵ ئاژه‌لان ده‌دات و ره‌چاوی به‌رژه‌وه‌ندیان ده‌کات، گه‌ر له کاتی بوونی سه‌وزاییدا گه‌شتیان کرد، با به هیواشی بپۆن، لێ بگه‌ڕێن به‌ روژ به‌وه‌پۆن یان له کاتی روێشتندا، له‌و کاته‌دا مافی خۆی له زه‌وی ده‌خوات که لێی ده‌له‌وه‌پۆت.

به‌لام گه‌ر له کاتی وشکیدا روێشتن، با له روێشتندا په‌له بکه‌ن، بۆ ئه‌وه‌ی بگه‌نه شوێنی مه‌بست و ئاژه‌له‌که‌ش وزه‌و توانای له‌به‌ردا مابێت، با به هیواشی نه‌پۆن له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئاژه‌له‌که توشی زیان ده‌بێت، چونکه هیچ نابینێت لێی بخوات، بێ هیژ ده‌بێت و له‌وانه‌یه بوه‌ستێت.

^(۱) نه‌حمه‌د (۱۵۲۱۹) گێراوه‌تی‌وه، ئه‌لبانی له (صحیح الجامع ۹۰۸) به سه‌حیحی داناوه.

^(۲) ئه‌بو داود (۲۵۶۷) گێراوه‌تی‌وه، ئه‌لبانی له (الصحيحه ۲۲) به سه‌حیحی داناوه.

^(۳) موسلیم (۲۵۹۴) گێراوه‌تی‌وه.

^(۴) موسلیم (۱۹۲۶) گێراوه‌تی‌وه.

فێركردنى چۆنەتى نوستنى شەوانەش، جۆرىكە لە ئادابى گەشتکردن و مانەو، پىغەمبەرى خوا ﷺ رىئوئىنى كردووە، چونكە زىندەوەرە زىانبەخشەكان و ئاژەلە ژەهراوەيى و درىندەكان لەبەر ئاسانى بەسەر رىگاكاندا دەپۆن، هەرچى بە دەستيان بکەوێت لە خواردن دەيخۆن، گەر مروڤ لەو شوێنە بخەوێت، لەوانە يە يەكێك لەوانە بۆلای بچێت كە زيان بەخشە و ئازارى دەدا، بۆيە پتويستە لەسەر رىگاكان دوور بن^(۱).

هەوائى داو، كە مروڤ بە ھۆى ئازاردنى ئاژەل دەچیتە دۆزەخەو:

عەبدوللای كورپى عومەر ؓ دەلێت: پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى: "ئافەرەتێك بە ھۆى پشیلەيەكەو سزا درا، پشیلەكەى داگرد تاوەكو مرد، بە ھۆيەو چوو ناو ئاگر، نە خواردن و خواردنەو پێدا، نە ھېشتى بە خۆى بچێت لە بەروبووى زەوى بخوا"^(۲).

نەوھوى دەلێت: ئەم فەرموودەيە بەلگەى حەرام کردنى كوشتنى پشیلەى تىدايە، ھەرەھا حەرامە پشیلە بەند بکریت نە خواردن و نەخواردنەوھى پى نەدریت^(۳).

هەوائى داو، نەرم و نىيان بوون لەگەل ئاژەلان، ھۆکارە بۆ چوونە بەھەشت و بەدەست ھىنانى رەزامەندى خوا:

ئەبو ھورەيرە ؓ دەلێت، پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى: "پياوێك بە رىگادا رۆيشت، تينوو بوو، چوو ناو بىرىك و ئاوى لى خواردووە، كاتێك ھاتە دەرەو بىنى سەگێك ھەناسە برکيتيەتى و لەبەر ئۆد تينوويى وا خۆلەكە دەخوات، گوتى: ئەويش وەك منى لىھاتوو، پىلاوھەكەى پى ئاو کرد و بە دەمى خۆى گرتى^(۴)، پاشان سەگەكەى ئاودا تا تينوويەتى شكا، سوپاسى خواى کرد ئەويش لى خۆشى بوو".

گوتيان: ئەي پىغەمبەرى، ئايا ئىمە لەسەر ئاژەلەكان پاداشت وەردەگرين؟

فەرمووى: "بەلگو بە ھۆى ھەموو خاوەن جەرگىكى تەپ پاداشت ھەيە"^(۵).

(۱) شەرحى نەوھوى لە سەحیحى موسلىم (۶۹/۱۳).

(۲) بوخارى (۳۴۸۲) و موسلىم (۲۲۴۲) گىراوہ تىانەوہ.

(۳) شەرحى نەوھوى لە سەحیحى موسلىم (۲۴۰/۱۴).

(۴) پىلاوھەكەى بەدەمى گرت، چونكە بە دەستەكانى لە بىرەكە دەھاتە سەرەو، چونكە سەرکەوتن لە ناو بىر كارێكى قورسە. فتح البارى (۴۱/۵).

(۵) بوخارى (۲۳۶۲) و موسلىم (۲۲۴۴) گىراوہ تىانەوہ.

واته: چاکه کردن له گهل هموو نارهلئیکي زیندوو، به ئاوپېدان یان هر شتیکی تر، پاداشت هیه، بویه به زیندوو ده لئیت خاوهن جهرگی ته، چونکه مردوو جهسته و جهرگی وشك ده بیټ.

داودی ده لئیت: واته له هموو جهرگیکی ته پاداشت هیه، نه مه ش سرجه م نارهلان ده گړته وه.

نه وه وی ده لئیت: (نه و گشتاندانه، تایبه ته به و نارهل ریز لیگراوانه ی که فهرمانی کوشتنیان ده رنه کراوه، پاداشته که به هوی ئاو و خواردن پېدان و چاکه که له گهل کردنیان وهرده گړیت، ته نانه ت نه گهر نارهل که مالی بیټ یان نا، هی خوی بیټ یان هی که سټکی تر).^(۱)

نه بو هوړه پړه څه ده لئیت: پېغه مېر څه فهرمووی: "سه گټک به ده وی بیره ئاوټک ده خولایه وه، خه ریک بوو تینوویه تی ده یکوشت، ئافره تیکی داوین پیس له داوین پیسه کانی به نی ئیسرائیل بینی، پیلوه که ی داکه ند و ئاوی پېدا سه که که، خوی گه وره به هویه وه لئی خوش بوو."^(۲)

هه وائی داوه پېدانی خواردن به نارهلان پاداشتی هیه:

نه نه سی کوپی مالیک څه ده گړته وه: پېغه مېری خوا څه فهرمووی: "هیچ موسلمانیک نییه، نه مامیک بچیتیت، یان کشتوکالیک بکات، ئینجا بالنده یان مړه یان نارهل لئی بخوات، نه واه ته نیا له و کاره یدا چاکه ی بق هیه."^(۳)

ریگری ده گرت، به چکه ی بالنده له دایکی دابریټ:

ئین مېر مسعود ده لئیت: ئیمه له گهل پېغه مېری خوا څه له گه شتیکیدا بووین، بق پیوستییه که ده رچوو، بالنده یه کمان بینی (وه که چوله که یه که) دوو به چکه ی له گهل دابوو، به چکه کانیمان برد.

بالنده که هات و باله که ی لیک دده و له زه وی نریک ده بوویه وه.

پېغه مېر څه هات وه و فهرمووی: "کی منداله که ی لیستاندوه؟ منداله که ی بق بگه پتنه وه."

هه روه ها شاره میرووله کی بینی که ناگرمان تیبه ردابوو، فهرمووی: "کی ناگری له مه به رداهه؟"

(۱) شهرحی نه وه وی له سه حیجی موسلیم (۲۴۱/۱۴).

(۲) بوخاری (۳۴۶۷) و موسلیم (۲۲۴۵) گړپاوه تیانه وه.

(۳) بوخاری (۲۳۲۰) و موسلیم (۱۵۵۳) گړپاوه تیانه وه.

گوتمان: ئیمه.

فرمووی: "نابیت که‌س که‌سی تر به‌ ناگر سزا بدات، ته‌نیا خوای ناگر نه‌بیّت"^(۱).
خطابی ده‌لیت: له‌م فرمووده‌یه به‌لگه‌ی ئه‌وه‌ی تێدایه که‌ سوتاندنی مائی زه‌رده‌واله‌ مه‌کروهه، به‌لام میرووله بیانوی که‌متره، چونکه‌ بی سوتاندن ده‌توانی زیانه‌که‌ی لابریت.

ده‌لیت: میرووله دوو جوّره، جوّریکیان زیان به‌خه‌شه، لادانی زیانه‌که‌ی دروسته، جوّریکی تریان زیانی نییه، که‌ پی درێژه، ئه‌مه‌یان کوشتنی دروست نییه^(۲).

تیر و به‌رد تیگرتنی له‌ ئاژه‌لان قه‌ده‌غه‌ ده‌کرد:

هیشامی کوپی زه‌ید ده‌لیت: له‌گه‌ل ئه‌نه‌س چووینه لای هه‌که‌می کوپی ئه‌یوب، بینمان کومه‌له‌ مندالیک مریشکیکیان داناو و به‌ردی تێده‌گرن.
ئه‌نه‌س گوتی: پیغه‌مبه‌ری خوا علیه‌السلام ریگری کردوو ئاژه‌ل بیه‌ستریته‌وه^(۳).
واته: بیه‌ستریته‌وه تا مردنی.

عه‌بدوللای کوپی عومه‌ر رضی‌الله‌تعالی‌عنہ ده‌گپریته‌وه که‌ چۆته لای یه‌حیای کوپی سه‌عید، مندالیک ئه‌و ماله‌ مریشکیکی به‌ستبووه و به‌ردی تێده‌گریت.

عه‌بدوللا چوو لای تاوه‌کو مریشکه‌که‌ی کرده‌وه، پاشان گوتی: ریگری له‌ منداله‌که‌تان بکه‌ن که‌ ئه‌م بالنده‌یه بکوژیّت، چونکه‌ من گویم له‌ پیغه‌مبه‌ری خوا علیه‌السلام بووه ریگری کردوو له‌وه‌ی هه‌ر ئاژه‌لیک بیه‌ستریته‌وه و لێی بدریت تا ده‌مریت^(۴).

له‌ گپراوه‌ی سه‌عیدی کوپی جوبه‌یردا ده‌لیت: ئێین عومه‌ر به‌لای دوو می‌رد مندالی قوپه‌یش تیپه‌پی که‌ بالنده‌یه‌کیان دانابوو تیریان تێده‌گرت، وایان دانابوو هه‌ر تیری‌ک گه‌ر به‌ر بالنده‌که‌ نه‌که‌وێت ببیته‌ هی خاوه‌ن بالنده‌که‌، کاتی‌ک ئێین عومه‌ریان بینی بلاوه‌یان لی‌کرد.

ئێین عومه‌ر فرمووی: کێ ئه‌مه‌ی کردوو؟ نه‌فره‌تی خوا له‌و که‌سه‌ی ئه‌مه‌ی کردوو. پیغه‌مبه‌ری خوا علیه‌السلام نه‌فره‌تی له‌و که‌سه‌ کردوو شتیکی روح له‌به‌ر بکاته‌ نیشانه^(۵).

^(۱) نه‌بو داود (۲۶۷۵) و ئه‌لبانی له (الصحيحة ۴۸۷) به‌ سه‌حیحی داناو.

^(۲) عون المعبود (۲۴۰/۷).

^(۳) بوخاری (۵۵۱۳) و موسلیم (۱۹۹۵۶) گپراوه‌تیانه‌وه.

^(۴) بوخاری (۵۵۱۴) گپراوه‌تیانه‌وه.

^(۵) بوخاری (۵۵۱۵) و موسلیم (۱۹۸۵) گپراوه‌تیانه‌وه.

له گێڕانهوهیهکی تردا: "نه‌فره‌تی خوا له‌و که‌سه‌ی ئازەڵ بشیوینی"^(١).

له‌ عەبدوللای کورپی عەباسه‌وه ﷺ ده‌لێت: پیغمبهری خوا ﷺ ده‌فرمویت: "هەر شتێک روحي له‌بەر بوو، مه‌یکه‌ نه‌ نیشانه"^(٢).

نه‌وه‌وی ده‌لێت: واته‌: (ئازەڵی زیندوو مه‌که‌نه‌ نیشانه‌ و شتی تیڤگرن، وه‌ک چۆن پیسته‌ و شتی تر ده‌که‌رتته‌ نیشانه‌، ئه‌م رێگری کردنه‌ به‌ واتای هه‌رام کردن دیت، بۆیه‌ پیغمبهر ﷺ که‌ له‌ گێڕانه‌وه‌ی ئێین عومهردا هاتوو ده‌فرمویت: "نه‌فره‌تی خوا له‌و که‌سه‌ی ئه‌م کاره‌ی کردووه‌"، چونکه‌ ئه‌م کاره‌ ئازاردانی ئازەڵانه‌ و له‌ناو بردنیانه‌، تێکدانی هه‌ست و بیرکردنه‌وه‌یانه‌، یاخود زیان به‌ سووده‌که‌ی ده‌که‌ینیت ئه‌گەر ئازەله‌که‌ سوودبه‌خش بێت).^(٣)

قه‌ده‌غه‌ کردوو ده‌ ئازەڵ نیوچه‌وانی داغ بکریت یان له‌ دهم و چاوی بدریت: جابری کورپی عەبدوللای ﷺ ده‌لێت: پیغمبهری خوا ﷺ به‌لای گویدرێژێکدا تیپه‌پی که‌ نیوچه‌وانی داغ کرابوو، فرمووی: "نه‌فره‌تی خوا له‌وه‌ی داغی کردووه‌"^(٤).
له‌ گێڕانه‌وه‌یه‌کی تردا ده‌فرمویت: "ئایا من پێم رانه‌گه‌یاندن، که‌ نه‌فره‌تم له‌و که‌سه‌ کردووه‌، که‌ نیوچه‌وانی ئازەڵ داغ بکات، یان له‌ دهم و چاوی بدا"^(٥).

نه‌وه‌وی ده‌لێت: لێدان له‌ دهم و چاو، رێگری لێکراوه‌ بۆ هه‌موو گیانه‌به‌رێک له‌ مڕۆڤ و گویدرێژ و ئه‌سپ و وشتر و مه‌ر و ئه‌وانی تر، به‌لام بۆ مڕۆڤ توندتره‌، چونکه‌ دهم و چاو شوینی کۆکه‌ره‌وه‌ی جوانیه‌که‌نه‌، له‌گەڵ ئه‌وه‌ی ناسکه‌ و شوینه‌واری لێدان له‌سه‌ری ده‌رده‌که‌وێت، له‌وانه‌یه‌ ناشیرینی بکات و هه‌سته‌وه‌ره‌کانی تێک بدات.

به‌لام داغ کردن رای ئیجماعی له‌سه‌ره‌، که‌ رێگری لێکراوه‌، وه‌ک ئه‌وه‌ی باسکرا. سه‌باره‌ت به‌ مڕۆڤ، له‌بەر که‌پامه‌تی، داغ کردنی هه‌پامه‌، هه‌روه‌ها له‌بەر ئه‌وه‌ی پێویستی پێی نییه‌، دروست نییه‌ سزا بدریت.

به‌لام گیانداران، کۆمه‌لێک له‌ زانایان ده‌لێن: ناپه‌سه‌نده‌، له‌ زانایان به‌غه‌وی ده‌لێت: دروست نییه‌. ئاماژه‌شی بۆ هه‌رام کردنه‌که‌ی کردووه‌، چونکه‌ پیغمبهر ﷺ نه‌فره‌تی له‌

^(١) نسائی (٤٤٤٢) گێراوه‌تیوه‌، ئه‌لبانی له‌ (صحیح الجامع ٥١١٣) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

^(٢) موسلیم (١٩٥٧) گێراوه‌تیوه‌.

^(٣) شەرحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (١٠٨/١٣).

^(٤) موسلیم (٢١١٧) گێراوه‌تیوه‌.

^(٥) نه‌بو داود (٢٥٦٤) گێراوه‌تیوه‌، ئه‌لبانی له‌ (صحیح أبی داود ٢٣١٠) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

بکه‌ره‌که‌ی کردووه، نه‌فره‌ت کردنیش واته‌ حه‌رام کردن، به‌لام داغ کردنی ئازهلان جگه‌ له‌ ده‌م و چاویان به‌ بی‌ بوونی ناکوکی دروسته‌.

ئه‌م کاره‌ له‌ به‌ره‌می زه‌کات و جیزیه‌ دروسته‌، بۆ کاری تر دروست نییه‌ و رێگری لێکراوه‌.

زانایانی زمانه‌وانی ده‌لێن: داغ کردن شوینه‌واری سوتانه‌وه‌یه‌ ^(۱).

هه‌روه‌ها قه‌ده‌غه‌ی کردووه‌ جه‌سته‌ی ئازهل بشیوینن:

عبداللای کوپی جه‌عفر ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبهری خوا ﷺ به‌لای خه‌لکانیکدا تێپه‌ری که‌ تیریان ده‌گرته‌ به‌رانیك، ئه‌مه‌ی پی‌ ناخۆش بوو، فه‌رمووی: "جه‌سته‌ی ئازهل‌له‌‌كان مه‌شیوینن" ^(۲).

شیواندنی جه‌سته‌، به‌ لێك کردنه‌وه‌ی په‌لێك یان ئه‌ندامێکی ده‌بیئت، یان مردوو بشیوندریئت واته‌ لوتی یان گوێی یان ئه‌ندامێکی تری بپردریئت ^(۳).

خه‌ساندنی ئازهل‌ی قه‌ده‌غه‌کردووه‌، ته‌نیا بۆ پیوێستی نه‌بیئت:

ئیه‌ن عومه‌ر ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبهری خوا رێگری کردووه‌ له‌ خه‌ساندنی ئه‌سپ و ئازهل ^(۴).
خه‌ساندن: برین یان لێکردنه‌وه‌ی گونه‌كانه‌ ^(۵).

قرطبی ده‌لێت: (خه‌ساندن له‌ ئازهلان به‌بی‌ بوونی هیچ به‌رژوه‌ندییه‌ك قه‌ده‌غه‌کراوه‌، وه‌ك به‌رژوه‌ندی خۆش کردنی گوشت یان لابردنی زیان له‌ گوشته‌كه‌). ^(۶)
واته‌ ئه‌و ئازهل‌ی له‌ خه‌ساندنی سوود هه‌یه‌، دروسته‌ بخه‌سێندریئت.

له‌ خاتوو عائیشه‌ و ئه‌بو هوریره‌یه‌وه‌ ده‌گێڕینه‌وه‌ که‌ کاتیک پیغه‌مبەر ﷺ ویستبای قوربانی بکات، دوو به‌رانی گه‌وره‌ و قه‌له‌و و به‌ قۆچ و ره‌ش و سپی و گون برایی ده‌کپی، به‌کیکیانی له‌جیاتی ئۆمه‌ته‌که‌ی سه‌رپه‌ری بۆ ئه‌وانه‌ی شاهیدی یه‌کتا په‌رستی ده‌ده‌ن، شاهیدییش بۆ ئه‌وه‌ ده‌ده‌ن، که‌ په‌یامه‌که‌ی گه‌یاندووه‌، به‌رانی دووه‌میش له‌جیاتی خۆی ﷺ و بنه‌ماله‌که‌ی سه‌رپه‌ری ^(۷).

^(۱) شهرحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۹۷/۱۴).

^(۲) نسائی (۴۴۴۹) ئه‌لبانی به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

^(۳) النهایة (۲۹۴/۴).

^(۴) ئه‌حمه‌د (۴۷۵۵)، ئه‌لبانی له‌ (صحیح الجامع به‌ژماره‌ ۶۹۵۶) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

^(۵) غریب الحدیث لابن الجوز (۴۵۳/۲).

^(۶) المفهم لما أشکل من تلخیص کتاب مسلم (۱۲۷/۱۲).

^(۷) ابن ماجه‌ (۳۱۲۲) ئه‌لبانی له‌ (صحیح سنن ابن ماجه‌ ۳۱۲۲) به‌ سه‌حیحی داناوه‌.

ريګري دهګرد له ګوشتني نه و ګياندارنه زيانيان نيبه:

عبداللای کورې عهباس ؓ ده لیت: پښتانه بهر ګوشتني چوار جوړ ګيانداري قه ده غه ګردوه نه و انیش: میرووله، هه ګ، په پوسلیمانکه و (صرد^(۱)) ه^(۲).

به لام میرووله ناکوژیت ته نیا زیان به خشه که ی نه بیت.

هه ګیش سوودی هه یه له دروستګردنی هه ګوین و شه می.

په پوسلیمانکه و "الصرد" به هوی حرامی ګوشتیان، ده ګو تریت: په پوسلیمانکه بونی ناخو شه، واته بو ته نه و ګیانله به رهی له بهر خواردن پيسایي بونی ناخو ش بووه.

(الصرد) یش به هوی نه وه ی عه رب پتی وایه بالنده یه کی شوومه، ريګري له ګوشتني ګردوه، بو نه وه ی نه و بوچوونه له بیرګردنه و هیان لابیات^(۳).

فهرمانی ګوشتني نه و ګياندارنه ده ګردوه که زيانيان هه یه:

خاتو عائشه ؓ ده لیت: پښتانه بهر ی خوا ؓ ده فهرمویت: "پینچ ګیانله بهر هه نه، زیان به خشن، له کاتی ئی حرامی و بی ئی حرامیدا ده کوژین، نه و انیش: قه له پش، ګولاره، سه کی ګازګر، دوپشک و مشک^(۴)".

له ګیرانه وه ی موسلیمدا له شوینی "دوپشک"، "مار" هاتوه.

نه وه وه ی ده لیت: هه موو زانایان هاوړان له سه ر حلال بوونی ګوشتني نه و ګیانله بهرانه له حاله تی ئی حرام و له حاله تی ئاساییدا، له ده قی فهرمووده که وشه ی (فسق) بهرامبه ر نه و ګیانله بهرانه به کارهاتوه، که وشه ی (فسق) له زمانی عه ربیدا به واتی ده رچوون دیت، ده ګو تریت (پیاوی فاسق) به هوی ده رچوونی له فهرمانی په روه ردګار، به و ګیانله بهرانه ده ګو تریت (فاسق) به هوی ده رچوونیان له سه ر ريګای زوږبه ی ګیانله بهرانی تر به نازاردن و بلاو ګردنه وه ی خراپه.

"الغراب الاقبع"، واته نه وه ی پشت و سکی سپیبه^(۵).

^(۱) بالندیه که له چوله که ګوره تره، سه ر و ده نوکی ګه رومیه، په پی زوږه، نیوه ی سپی و نیوه کی تری ره شه. النهایه (۲۱/۳).

^(۲) نه بو داود (۵۲۶۷) ګیراوه تیه وه، نه لبانی له (الارواء ۲۴۹۰) به سه حیحی داناه.

^(۳) سهیری: مرقاة المفاتیح (۲۶۸۱/۷)، الموسوعة الفقهية (۲۸۳/۱۷).

^(۴) بوخاری (۱۸۲۹) و موسلیم (۱۱۹۸) ګیراوه تیان وه.

^(۵) شه رخی نه وه وه ی له سه حیحی موسلیم (۱۱۳/۸) به کوړتکراوه یی.

سه‌عدی کوپی ئه‌بوی وه‌قاس ﷺ ده‌گیریتته‌و که پیغه‌مبه‌ری خوا فه‌رمانی به‌ کوشتنی مارمیلکه‌ کردوه، ناوی ناوه (فاسقۆکه) ^(۱).

ئهبو هورده‌یره ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌فه‌رمویت: "ئهو‌ی به‌ یه‌که‌م لێدان مارمیلکه‌ بکوژیت، ئه‌وه‌نده‌ و ئه‌وه‌نده‌ چاکه‌ی بۆ هه‌یه، ئهو‌ی به‌ دوهم جار بیکوژیت، ئه‌وه‌نده‌ و ئه‌وه‌نده‌ چاکه‌ی هه‌یه‌ که‌تر له‌ هی یه‌که‌م، ئهو‌ی بۆ سییه‌م جاریش بیکوژیت ئه‌وه‌نده‌ و ئه‌وه‌نده‌ چاکه‌ی بۆ هه‌یه‌ به‌لام که‌تر له‌ هی دوهم ^(۲)".

دایکی شریک ﷺ ده‌گیریتته‌وه، که پیغه‌مبه‌ری خوا فه‌رمانی به‌ کوشتنی (مارمیلکه‌) کردوه، فه‌رموویت: "ئو فو‌ی له‌ ناگری ئیبراهیم ﷺ کردوه ^(۳)".

ئهو‌ی ده‌لێت: (زانایان کۆکن له‌سه‌ر ئهو‌ی مارمیلکه‌ له‌ زنده‌وه‌ره‌ زیان به‌خشه‌کانه، پیغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمانی کوشتنی داوه، هانی کوشتنیشی داوه، چونکه‌ له‌ زیان به‌خشه‌کانه). ^(۴)

ریگری کردوو ده‌ ئاژده‌ له‌ پیناو گالته‌کردن بکوژیت:

عه‌بدو‌للا‌ی کوپی عه‌مر ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌فه‌رمویت: "هه‌ر که‌سیک چۆله‌که‌یه‌ک به‌ بێ مانی بکوژیت، خوای گه‌وره‌ له‌ رۆژی نوایی لێپرسینه‌وه‌ی له‌باره‌یه‌وه‌ له‌گه‌ل ده‌کات".

پرسیان: مافی چیه‌؟

فه‌رمووی: "سه‌ری به‌رپێت و بیخوات ^(۵)".

هانی‌ده‌دان به‌زه‌بیان بێته‌وه‌ به‌ ئاژده‌لان:

ئهبو ئوماه‌ ﷺ ده‌لێت: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌فه‌رمویت: "هه‌ر که‌سیک به‌زه‌یی هه‌بیت، ته‌نانه‌ت به‌ چۆله‌که‌یه‌کی سه‌ره‌پوا‌یش، خوای گه‌وره‌ له‌ رۆژی نوایی به‌زه‌یی پێدا‌دیتته‌وه‌ ^(۶)".

^(۱) بوخاری (۳۳۰۶) و موسلیم (۲۲۳۸) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(۲) موسلیم (۲۲۴۰) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(۳) بوخاری (۳۳۵۹) و موسلیم (۲۲۳۷) گێراوه‌تیانه‌وه‌.

^(۴) شه‌رحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موسلیم (۲۳۶/۱۴).

^(۵) النسانی (۴۴۴۵) گێراوه‌تیانه‌وه‌، حاکم (۷۵۷۴) ذه‌بی به‌ سه‌حیحیان داناه‌وه‌، ئه‌لبانی به‌ "زه‌عیف" ی داناه‌وه‌.

^(۶) طبرانی له‌ (الكبير ۷۹۱۵) گێراوه‌تیانه‌وه‌، ئه‌لبانی له‌ (صحيح الجامع ۶۲۶۱) به‌ سه‌حیحی داناه‌وه‌.

موغاويي كورې قورپه له باوكييه وه ده گيرپته وه و ده لیت: پياوړك به پښتانه مېرې
گوت: من مې سرده بېرم و به زه بيم پيدا دپته وه، يان گوتی: من به زه بيم به مې
دپته وه، كه سړی ده بېرم.

فهرمووی: "مېرېش گېر به زه بيم پيدا بپته وه، خواي گوره به به زه بيم ده بيمت له گهل" ^(۱).

ريگري كړدووه له جنپودان و نه فره تكدن له نازل، به تاييه ت كه له شير:

زه يدې كورې خاليد څه ده لیت: پښتانه مېرې خوا څه ده فهرمويت: "جنپو به كه له شير
مه دن، چونكه نه و بې كاتي نوپژ ټاگادارتان ده كاته وه" ^(۲).

واته: هه لسان بې شهنويژ به هوې بانگدانې، بويه هر شتيك يارمه تيدهر بيت بې
نه نجامدانې به نديا تيكردن شاينه نې ستايش كړدنه نه ك زه مكدن.

مناوې ده لیت: عاده تې وايه بهر له كاتي بانگدانې به يانې، يان له كاتي روژه لاتن چهن
جاريك بانگ ده دات، داهينانيكي خوړسكه خواي گوره له سړی ليې پاهيناوه.

هه لميې ده لیت: له و فهرمووده به نه وه و ودرده گيريت نه مه يه: هر شتيك سووډي
هه بيت ناكريت قسه ي ناشيريني پې بگوتريت و سوكايتي پې بگريت، به لكو ده بيت ريزي
بگريت و چاكه ي له گهل بگريت ^(۳).

عيمړانې كورې هه صين ده لیت: له كاتي كدا له گهل پښتانه مېرې خوا څه له گه شتيك
بووين، نافرته تيك له سهر پشتي و شتيك بوو، ليې توپه بوو، نه فره تې ليكرد.

پښتانه مېرې خوا څه گوې له مه بوو، فهرمووی: "نه وه ي ليې باركراوه لي ودرېرگنه وه،
ليې گېرېن بېوا، چونكه نه و شتره نه فرين كراوه".

عيمړان ده لیت: وهك نه وه ي من ده مېيني و شتر له ناو خه لكي ده پويشت كه س ريگري
لي نه ده كړد ^(۴).

نه بو به زده ي نه سلمه ي څه ده لیت: له كاتي كدا كچيك له سهر و شتيك بوو، هه نديك
كه لوپه لي خه لكي له سهر بوو، كاتي ك پښتانه مېرې څه بيني، نارامې ليېرا، نافرته ته كه پتي
گوت: هه چچه، نه فره تې خوات لي بيت.

پښتانه مېرې خوا فهرمووی: "و شتيك نه فره تې ليكرا بيت، هاورپه تيمان ناكات".

^(۱) نه حمده (۱۵۱۶۵)، نه لباني له (الصحيحة ۲۶) به سهحيي داناوه.

^(۲) نه بو داود (۵۱۰۱) گيراوه تپه وه، نه لباني له (التعليقات الحسان ۵۷۰۱) به سهحيي داناوه.

^(۳) عون المعبود (۵/۱۴).

^(۴) موسليم (۲۵۹۵۹) گيراوه تپه وه.

نه‌وه‌وی ده‌لّیت: (بۆیه ئهم قسه‌یه‌ی کردووه، وه‌ك سه‌رزه‌نشست کردنیکی ئافره‌ته‌كه و كه‌سانی تر، چونكه پێشتر نه‌فره‌تکردنی له‌ وشت و ئاژه‌لانی تر قه‌ده‌غه‌کردووه، ئافره‌ته‌كه سزا درا به‌ به‌ره‌للا کردنی و شتره‌كه، مه‌به‌ستیش لی‌ره‌دا هاو‌پیه‌تیکردنی پیغه‌مبه‌ر له‌گه‌ل ئه‌و و شتره‌دا قه‌ده‌غه‌یه، ئه‌گینا فرۆشتن و سه‌ربهرین و سواری‌بوونی بۆ گه‌شتی تر - كه‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌گه‌لیدا نه‌بی‌ت - و بۆ کاروباری تر، وه‌ك چۆن پێشتر دروست بوو، دوا‌ی نه‌فره‌ته‌كه‌شی هه‌ر دروسته، چونكه ش‌ه‌ر ته‌نیا ری‌گه‌ی له‌ هاو‌پیه‌تیکردن کردووه، ئه‌گینا بۆ هه‌موو کاروباره‌کانی تر وه‌كو خۆیه‌تی).^(۱)

فه‌رمانی ده‌کرد، گه‌ر كه‌سیك نیازی سه‌ربهرینی مه‌ری هه‌یه، با مه‌ریکی بی‌شیر سه‌ربهریت: ئه‌بو هو‌ره‌یره ﷺ ده‌گه‌ی‌تیه‌وه كه‌ پیاوێکی ئه‌نساری هاته‌ لای پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، چه‌قوه‌كه‌ی تی‌ژ ده‌کرد بۆ سه‌ربهرینی مه‌ریك بۆ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، پیغه‌مبه‌ر ﷺ پێی فرموو: "ئاگارداریه‌ شیرده‌ر نه‌بی‌ت"^(۲).

فه‌رمانی ده‌کرد، له‌ کاتی سه‌ربهرین نه‌رمونیان بن:

شه‌دای کۆپی ئه‌وس ﷺ ده‌لّیت: دووشتم له‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌ به‌رکردووه‌ كه‌ ده‌فه‌رمو‌یت: "خوای گه‌وره‌ چا‌که‌ی له‌ سه‌ر هه‌موو شتێك فه‌رز کردووه، گه‌ر كوشتنتان ئه‌نجامدا به‌ جوانی ئه‌نجامی بده‌ن، ئه‌گه‌ر سه‌ربهرینتان کرد به‌ جوانی ئه‌نجامی بده‌ن، هه‌ریه‌ك له‌ ئێوه‌ با چه‌قوه‌كه‌ی تی‌ژ بکات، سه‌ربه‌واوه‌كه‌ی ئاسوده‌ بکات"^(۳).

نه‌وه‌وی ده‌لّیت: مه‌به‌ست له‌ "سه‌ربه‌واوه‌كه‌ی ئاسوده‌ بکات"، واته‌: چه‌قوه‌كه‌ی تی‌ژ بکات، به‌ توندی لی‌ی بخشی‌نیت، واباشتره‌ له‌ به‌رده‌می ئاژه‌له‌كه‌ چه‌قوه‌كه‌ تی‌ژ نه‌کریت، یان ئاژه‌لێکی تر له‌ به‌رده‌م یه‌کیکی تر سه‌ر نه‌به‌ریت، به‌دوا‌ی خۆی رانه‌کیشیت.

مه‌به‌ست له‌ "به‌ جوانی كوشتن ئه‌نجام بده‌ن"، سه‌رجه‌م كوشتنه‌كان ده‌گه‌ی‌تیه‌وه‌ له‌ سه‌ربهرین و كوشتن به‌ تۆله‌کردنه‌وه‌ و جێبه‌جێ کردنی سزای ش‌ه‌ری كوشتن و هتد. ئه‌مه‌ فرمووده‌یه‌ له‌ کۆکه‌ره‌وه‌کانی رێسا‌کانی ئیسلامه‌^(۴).

(۱) ش‌ه‌رحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موس‌لیم (۱۴۸/۱۶).

(۲) موس‌لیم (۲۰۳۸) گه‌ی‌راوه‌تیه‌وه‌-پێشتر به‌ درێژی باس‌کراوه‌

(۳) موس‌لیم (۱۹۵۵) گه‌ی‌راوه‌تیه‌وه‌.

(۴) ش‌ه‌رحی نه‌وه‌وی له‌ سه‌حیحی موس‌لیم (۱۰۷/۱۳).

ئىبن عەباس ﷺ دەگىڤىتەو: پىاويك مەريكى بۆ سەربىڤىن درىژ كىردبوو، لەو كاتەشدا چەقووەكەى تىژ دەكرد، پینگەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى: "ئایا دەتەوئى ئوچار بىكوژى؟ نەدەكرا بەر لە درىژكردنى چەقووەكەت تىژكردبا" ^(۱).

قەدەغەى كردوو، ماين لە گۆى درىژ چاك بكريت:

عەلى كوپى ئەبو تالىب ﷺ دەئيت: هيسترىك پيشكەشى پینگەمبەرى خوا ﷺ كرا، سواری پشتى بوو. عەلى گوتى: ئەگەر ماين لە گۆى درىژى نىر چاك بكەين، هەمان جۆرى هيسترمان دەبىت.

پینگەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى: "بەلكو ئەوانە ئەم كارە دەكەن نەزان" ^(۲).

دەگوتريت: هۆكارى ناپەسەندى دەگەڤىتەو بۆ ئەوێ چونكە شتى بە بايەخ بە شتى كەم بايەخ دەگۆڤىتەو.

خطابى دەئيت: دەكرىت واتەكەى - خوا باشتەر دەزانىت - ئەو بەيت: ئەگەر ماين لە گۆى درىژى نىر چاك بكريت، ژمارەى ئەسپ و ماين كەم دەبىت و رەچەلەكى دەبىتەو و سوودەكەى دەوەستىت، ماين و ئەسپ بۆ بار و غارغارىن و جىهادكردن و بەدەست هينانى دەسكەوت بەكاردىت و گۆشتەكەشى دەخورىت، لەگەڵ چەندان سوودى تر، بەلام كاتىك هيستر لەو پىرۆسەيە دروست دەبىت ئەو سوودانەى نابىت، بۆيە باشتەر ئەسپ و ماين رەچەلەكيان زۆتر بىت بۆ ئەوێ سووديان لى وەرەگىريت.

ئازەلان شاھىدى پینگەمبەرايەتى دەدەن:

ئەبو سەعیدى خودرى ﷺ دەئيت: گورگىك پەلامارى مەريكى دا، بردى، شوانەكە بە دواى كەوت و لى ستاندهو، گورگەكە لەسەر كلكى هەلتروكا گوتى: ئایا لە خوا ناترسىيت، رزقيكم لى دەستىنیتەو، كە خواى گەورە پى بەخشیووم؟ شوانكە گوتى: ئای لەو سەيرو سەمەرەيە. گورگىكى دانىشتوو قسەم لەگەڵ دەكات وەك مۆڤ!

گورگەكە گوتى: دەتەوئىت لەو سەيرتەرت پى رابگەنىم؟ موخەممەد ﷺ لە يەثرىبە، هەوالى رووداوەكانى رابردو بە خەلكى رادەگەنىت.

دەئيت: شوانكە مەپەكانى لىخوڤى تا گەيتشە مەدينە، مەپەكانى لە شوئىنك مۆلدان، پاشان چوو خزمەتى پینگەمبەر ﷺ و هەوالەكەى پى رابگەنىت.

^(۱) حاكم (۷۵۶۳) گىزەوتیەو، لەسەر مەرجى بوخارى بە سەحیحى داناو، ئەلبانى لە (الصحيح ۲۴) بە سەحیحى داناو.

^(۲) ئەبو داود (۲۵۶۵) و نسائى (۳۵۸۰) گىزەوتیانەو. ئەلبانى لە (صحيح أبى داود ۲۳۱۱) بە سەحیحى داناو.

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بانگی نویژی به کومه‌لی کرد و فهرمووی: الصلاة جامعة.

پاشان به شوانه‌که‌ی فهرموو: "هه‌واله‌که‌یان پی پابگه‌ینه".

هه‌والی پی پابگه‌یاندن، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فهرمووی: "راستی گوت: سویند به‌و که‌سه‌ی گیانی منی به‌ده‌سته، رۆژی دوا‌ی ناییت، تاوه‌کو گیانداری دپنده قسه له‌گه‌ل مروؤف ده‌کات، سه‌ری قامچی و لاچکی نه‌عه‌له‌کانی قسه له‌گه‌ل پیاو ده‌کن، هه‌ر دوو رانی قسه‌ی له‌گه‌ل ده‌کن که خانه‌واده‌که‌ی جیبیان له‌پاش ئه‌و دامپناوه‌).

شیریک له پیناو خوشه‌ویستی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ یارمه‌تی که‌شتیه‌ک ده‌دات:

له که‌شتیوانی خزمه‌تکاری پیغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ ده‌لێت: به سواری که‌شتیه‌ک چوینه ده‌ریا، که‌شتیه‌که شکا، سواری پارچه ته‌خته‌یه‌ک بووم، فرپی دامه شوینیکی چوپوپ له داروبار، شیریکی لی بوو، هیچ چارم نه‌ما به‌رامبه‌ری، گوتم: ئه‌ی باوکی حاریس ^(۱) من خزمه‌تکاری پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ. سه‌ری نزم کرد، لابلایکی هه‌لته‌کاند، وه‌ک ئاماژه‌یه‌ک بۆ من، به‌رده‌وام به‌م شیوه‌یه ریگه‌ی پی نیشاندام تا منی گه‌یاند هه‌ر ریگا، کاتیک منی گه‌یاند هه‌وینێ مه‌به‌ست، بۆلاندی، پیم وابوو خواحافیزی لی‌کردم ^(۲).

له گیرانه‌وه‌یه‌کی تر له کوپی مونکه‌دیره‌وه ده‌لێت: که‌شتی خزمه‌تکاره‌که‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ له زه‌وی رۆمدا ریگای لی بزد بوو، یاخود به‌دیل گیرا، خزمه‌تکاره‌که له ترسی سوپای دوزمن هه‌لات، توشی شیریک بوو.

گوتی: ئه‌ی باوکی حاریس، من خزمه‌ت کاری پیغه‌مبه‌رم ﷺ ئاوا و ئاوام لی به‌سه‌ره‌اتوه‌وه.

شیره‌که کلکی جولاند تا هه‌لسا، گوپی له هه‌ر ده‌نگیک بایه به‌ره‌و لای ده‌چوو، پاشان به‌رده‌وام بوو له رۆیشتن تا گه‌یشته سوپاکه، پاشان گه‌پایه‌وه ^(۳).

^(۱) (باوکی حارس): له زمانی عه‌ره‌بی نازناوی شیره. (و).

^(۲) حاکم (۴۲۳۵) گێزراوه‌تیه‌وه به سه‌حیحی داناوه، ذهبی هاوپایه له‌گه‌لی.

^(۳) عبدالرزاق له (المنصف ۲۰۵۴۴) گێزراوه‌تیه‌وه. ئه‌بو نه‌عیم له (الحلیة ۱۳۰/۹) گێزراوه‌تیه‌وه، ئه‌لبانی له (تحقیق المشكاة ۵۹۴۹) گێزراوه‌تیه‌وه.

ناوړه روک

لا پوره	ناوړه روک
۵	وته ی بلاوکار
۷	پښه کی ودرگیر
۱۱	پښه کی دانه ر
۱۷	به شی یه که م؛ پښه مېر ښه پښه نگی هه موو جیهانیان
۱۷	په یامېر ښه وده پښه نگی کی چاک
۲۲	بوچی پښه مېری خوا ښه بکهینه پښه نگی؟
۲۴	لایه نه کانی شوینکه وتی پښه مېری خوا ښه
۲۵	پښه مېر سه رمه شقه له نه رمی و لیږده یی:
۲۵	پښه مېری خوا ښه پښه نگی بووه له شه رمکردندا:
۲۵	پښه مېری خوا ښه پښه نگی بووه بو به زه یی پښه تانه وه:
۲۶	پښه مېر ښه پښه نگی بووه له وه فاداری و پاراستنی په یمان:
۲۶	پښه مېری ښه پښه نگی بووه له خاکی بوون و ملکه چی:
۲۷	پښه مېر ښه پښه نگی بووه له نازایه تی:
۲۸	پښه مېری ښه پښه نگی بووه له ده سترکراوه یی و سه خاوه ت:
۲۸	پښه مېر ښه پښه نگی بووه له ملکه چی و ترسان له پوره ردگار:
۲۸	پښه مېر ښه پښه نگی بووه له دنیا نه ویستی:
۲۹	پښه مېر ښه پښه نگی بووه له دلنیا بوون به به لینه کانی پوره دگار:
۲۹	پښه مېر ښه پښه نگی بووه له لیږده یی:
۲۹	پښه مېر ښه پښه نگی بووه له ته و په کردن و گه رانه وه بولای پوره ردگار
۲۹	پښه مېر ښه پښه نگی بووه له په رستنی خوی پوره دگار:
۳۱	پښه مېر ښه پښه نگی بووه له یادکردنه وه ی خوی گه وره:
۳۱	پښه مېر ښه داوی کردوه له نویژ کردن و روژگرتن و ... ته ماشای نه و بکن:
۳۲	پښه مېر ښه پښه نگی بووه له حه جکردن:
۳۳	پښه مېر ښه پښه نگی بووه له شیوازی نوستن و هه لسانه وه:

۳۳	پښغه مېر ښه له قسه کړدن و بڼ دهنګ بوون و گریان و پټکه نین پښه نګ بووه:
۳۴	پښغه مېر ښه پښه نګ بووه له وتار داند:
۳۵	پښغه مېر ښه پښه نګ بووه له مامه لکړدندا:
۳۶	پښغه مېر ښه پښه نګ بووه له سهر دانی کړدنې نه خوش:
۳۶	پښغه مېر ښه پښه نګ بووه له سوننه تی فیره:
۳۷	کرده وه کانی پښغه مېر ښه دېنه چوار به ش:
۴۱	به شې دووم: مامه له کړدنې پښغه مېر ښه له گه ل خرم و که س و ده وروویه ری:
۴۲	مامه له کړدنې پښغه مېر ښه له گه ل خیزانه کانی:
۴۳	پښغه مېر ښه ه موو روژ له گه ل خیزانه کانی داده نیش و قسه ی بڼ ده کړدن:
۴۵	له دانیشتن و قسه کړدن له گه لیان مانی خیزانه کانی ده دا:
۴۷	به رامېر خیزانه کانی به نه مه ک بووه، مانی ده پاراستن و چاکه ی له بیرنه ده کړدن:
۵۱	پیش نه وی بچېته دهره وه له مال، خیزانه که ی ماچ ده کړد:
۵۱	له و شوپنه ناوی ده خواره وه که خیزانه که ی ناوی لیده خواره وه:
۵۲	که وه فاتی کړد، سهری له سهر سینگی عایشه بوو:
۵۲	به و سیواکه ی خیزانه کی سیواکی پټکړد بوو، سیواکی ده کړد:
۵۲	له وانه یه جارویار له سهر رانی نوستیټ:
۵۳	پښغه مېر ښه له گه ل خیزانه کانی له ناو یه که ته شتدا خو یان ده شوش:
۵۳	خیزانه کانی ده لا واندنه وه:
۵۴	له مامه له باشه کانی... له گه ل خویدا خیزانه کانی ده بردن بڼ ده عوه ت:
۵۴	ګر به کیک له خیزانه کانی هاتبا یه سهر دانی....:
۵۷	به لکو وه سیه تی ده کړد له گه ل خرم و که سی خیزانه کانیا ن باش بن.
۵۸	ره چاوی ه ست و سوژی خیزانه که ی ده کړد:
۵۹	دلی ده دانه وه ګر بیزانی بایه خه مېارن یان نه خوشن.
۵۹	نه ګر خیزانه کانی نه خوش بکه وتبان، پښغه مېر ښه دوعای له سهر ده خویندن و
۶۰	چند نمونه یه که له سهر دل دانه وه کانی پښغه مېر ښه بڼ خیزانه کانی..
۶۱	نه رمی نواندنې پښغه مېر ښه له گه ل خیزانه کانی که یشته ته نه و راده یه ی....:
۶۲	مامه له ی باشی که یشته نه و سنوره ی له کاروباری ماله وه یارمه تیان بدات:

۶۳	پیغمبر ﷺ بۆ سواربوونی پشتی ولاخ یارمەتی خیزانەکانی دەدا:
۶۳	گرنگی بە پاک و خاویتی خۆیی و بۆنخۆشی خۆی دەدا:
۶۴	موکپ بوو لەسەر ئەوێ که تەنیا بۆنی خۆشی لێوہ بیت:
۶۴	خۆی بۆ ئافرەتەکانی دەپازاندنەوہ و خۆی جوان دەکرد و پرچی شانە دەکرد:
۶۵	پرچی شانە دەکرد و دایدەھینا:
۶۵	زۆر بە نەرمونیان و لەسەر خۆیی مامەلەى لەگەل خیزانەکانی دەکرد:
۶۵	رێگەى بە خیزانەکانی دەدا سەیری یاری حەلال بکەن:
۶۶	رێگرەبووہ لەوہى خیزانەکەى گوی لە گۆرانى حەلال بگریت:
۶۹	پیشپکیتی راکردنی لەگەل خیزانەکانی دەکرد:
۷۰	ئەگەر خیزانەکانی لەگەل خۆیدا ببردبايە سەفەر:
۷۰	داواى لەو کەسە دەکرد که وشترەکان لى دەخوړیت، هیواش بیت:
۷۱	رێگەى بە یاری و گالتەکردن لە نیتوان خیزانەکانی دەدا و بە ھۆیەوہش پێدەکەنى:
۷۱	گوي بۆ خیزانەکانی دەگرت، کاتیک قسەى خۆش و گالتەیان دەکرد:
۷۲	لەو نمونانەى که یاری و گالتەکردنی تێدا بوو:
۷۲	پەرورەدەکردنی پیغمبر ﷺ بۆ خیزانەکانی:
۷۳	خیزانەکانی پادەھینا لەسەر پەرستن و نزیکبوونەوہ لە پەرورەدگار...:
۷۳	لە دە شەوی کوتایی پەمەزان، خیزانەکانی بۆ پەرستن...:
۷۴	خیزانەکانی لەسەر بەندایەتیکردنیکى پاک پەرورەدە دەکرد:
۷۵	خیزانەکانی فێردەکرد خۆیان لەشەپ و خراپە بپارێزن...:
۷۵	خیزانەکانی فیزی زیکری بە سوود دەکردن...:
۷۵	رێگەى پیشان دەدان بۆ ئەوہى باشتترین و سانترین عیبادەت ئەنجام بدەن:
۷۶	فەرمانی پێدەکردن عیبادەتکردن لەسەر خۆیان قورس نەکەن:
۷۶	پێى ناخۆش بوو کاتیک خاتوو عائیشە باسی ئافرەتیکى بۆ کرد...:
۷۷	خیزانەکانی لەسەر کردەوہى باش ھاندەدا، تەنانت گەرکەمیش بیت:
۷۷	خیزانەکانی ھاندەدا لەسەر بەخشین:
۷۸	بۆی پوون دەکردنەوہ، کامەیان بەخشینی زۆتر بیت، زووتر بەو دەگات:
۷۹	لەسەر کاری خێر و بە جینگەیاندى پەيوەندى خزمایەتى پەرورەدەى دەکردن:

٧٩	رێگهی به خێزانهکانی نهدهدا به بێ زانیاری قسه بکه:
٨٠	فرمانی پێدهکردن تهقوای خوای گهوره بکه و...
٨٠	لهسهر به زهیی و نهرمونیانی پهروهردهی دهکردن:
٨٠	لهسهر قسهی باش و جوان پهروهردهی دهکردن و ...
٨١	ئو ههله عهقیدهییانهی خهلك تێیکهوتون، بۆی پوون دهکردهوه:
٨٢	له بینینی خرایهك لییان بێ دهنگ نهدهبوو
٨٢	قهدهغهیی دهکردن له بهکههه سهیرکردنی خهلكی:
٨٢	خێزانهکانی له گوناوههه بچوکهکان ناگادار دهکردهوه چ جای گوناوههه گهورهکان:
٨٣	خێزانهکانی بۆ ههندێك مهسهلهی نادیار دهگهڕانهوه لای ...
٨٣	پێغه‌مبەر ﷺ غیرهیی لهسهر ئافرهتهکانی ههبوو:
٨٤	له رێبازه جوانهکی پێغه‌مبەر ﷺ، گومانی باشبردنه به خێزانهکهنی:
٨٤	به‌لکو قهدهغهیی دهکرد هاوهله‌کانیش ئه‌م کاره بکه:
٨٥	زۆر به دانایی مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ غیرهیی ئافرهتهکانی دهکرد:
٨٨	رێگری لهو ئافرهته دهگرت، گهر قسه‌ی نه‌گونجایی به هه‌وتیه‌کی بگوتبایه:
٨٨	بواری ده‌دا، ئافرهته‌کانی ماف له یه‌کتری بستیینه‌وه:
٩٠	چاره‌سه‌ری کێشه‌کان له ماله‌کانی پێغه‌مبەر ﷺ
٩٠	پێغه‌مبەر ﷺ چۆن ئه‌و کێشانه‌ی چاره‌سه‌ر ده‌کرد:
٩٥	له فرموده‌ی بوختانکردن، چه‌ند سوودێک هه‌یه ...
٩٨	له‌و بووداو گرفتانه‌ی پووبه‌رووی ماله‌کانی پێغه‌مبەر بۆوه:
١٠٠	فرمانی به خێزانه‌کانی ده‌کردن له کاتی بریاردانا په‌له‌نه‌که‌ن و ...
١٠١	له‌و کاروبارانه‌ی، که پێویسته ئافرهت په‌چاوی بکات ...
١٠١	له‌و گرفتانه‌ی له ماله‌کانی پێغه‌مبەر ﷺ پوویاندا ...
١٠٢	هه‌ندێک له خێزانه‌کانی رێکه‌که‌وتن بۆ ئه‌وه‌ی فێلی لێبکه‌ن:
١٠٥	شتیوازی گوشه‌گیری له‌گه‌ڵ خێزانه‌کانی گرته‌به‌ر:
١٠٧	مامه‌له‌ی پێغه‌مبەر ﷺ له‌گه‌ڵ کور و کچه‌کانی:
١٠٧	پێغه‌مبەر ﷺ چه‌ند کوڕو کچیکی پێ به‌خشرابوو:
١٠٨	ناوی باشی بۆ مندا له‌کانی هه‌لده‌بژارد:

۱۰۸	هەر له رۆژی له دایکبوونهوه، ناوی کوپهکهی نا ئیبراهیم:
۱۰۸	سوننهتی پیغه مبهەر ﷺ له مامه له کردن گه ل کوپ و کهه کانی:
۱۱۰	بۆ به شوودانیان، راویژی به کهه کانی ده کرد:
۱۱۰	له مارهیی کهه کانیاندا، داوی مالی زۆری نه ده کرد:
۱۱۱	ئو شتومه کهی وه ک دیاری دایه کهه کهی له کاتی به شوودانیاندا:
۱۱۲	خواردنی زهماوهندی به شوودانی کهه کهی خواردنیکی ساده بوو:
۱۱۲	دوعای پیغه مبهەر ﷺ بۆ فاتیمه ی کچی له کاتی هاوسه رگیریدا:
۱۱۲	سه ره رشتیکردنی پیغه مبهەر ﷺ بۆ کهه کانی له داوی به شوودانیان:
۱۱۳	خۆی نه ده خزانه ناو گیشه ی ساده ی نیوان کهه کانی و هاوسه ره کانیان:
۱۱۴	ئه گهر یه کێک له کهه کانی سهردانی بکردبا، به گهرمی پێشوازی لی ده کرد...
۱۱۵	کهه کانی له سه ر دونه یانه ویستی په روه رده ده کرد...
۱۱۶	رێنمویی ده کردن بۆ باشترین کاروبار له دنیا و دوا رۆژ:
۱۱۷	فیتری ده کردن چۆن هه ست به بهرپر سياریه تی بکه ن:
۱۱۷	له سه ر شه و نوێژ هانیده دان:
۱۱۸	په چا و کردنی هه ست و سۆزی کهه کانی و توپه بوون به توپه بوونیان:
۱۲۰	دلخۆش و شادومانی ده کردن:
۱۲۰	له سه ر یادکردنی خوا هانیده دان:
۱۲۱	دیاری و به خشی بۆ ده ناردن:
۱۲۱	دلی کهه کانی ده دایه وه، له کاتی به لاو نه هه مه تیه کان ...:
۱۲۲	به مردنی یه کێک له کوپه کانی یان له کهه کانی خه مبار ده بوو:
۱۲۵	مامه ئه ی پیغه مبهەر ﷺ له گه ل نه وه کانی:
۱۲۶	پیغه مبهەر ﷺ په نجه ی به مه لاشوویان ده هینا:
۱۲۸	عه قیقه ی بۆ ده کردن:
۱۲۸	عه قیقه ی دوا ده خست بۆ رۆژی حه وته م:
۱۲۹	فه رمانی ده کرد مووی سه ری منداله که بتاشن، به نه ندازه ی مووه که زیوو بکریته خیر:
۳۰	ناوی باشی بۆ هه لده بژاردن:
۳۰	یه کێک له نه وه کانی میزی له سه ر سینگ ی پرۆزی کرد، توپه ش نه بوو:

١٣١	به گوتنى چەند زىكرىك نهوهكانى دهپاراست:
١٣١	هەندىك دوغای فێردهکردن بۆ نهوهى پێى له پهروهردگار بپارێنهوه:
١٣٢	لهگهڵ خۆیدا دهیبردن بۆ مزگهوت:
١٣٢	لهناو نوێژدا هەندىكیانی هەڵدهگرت:
١٣٣	به‌رگه‌رى نه‌و کارانه‌ى ده‌گرتن که له‌کاتى نوێژکردندا ده‌یانکرد:
١٣٣	حسن و حوسەین به‌سه‌ر پششى ده‌که‌وتن، توپه‌ش نه‌ده‌بوو:
١٣٤	پێغه‌مبه‌ر ﷺ نه‌وه‌كانى زۆر خۆشده‌ويستن:
١٣٥	نه‌و دوو نه‌وه‌یه‌ى له‌ دونیادا ره‌یحانه‌ى بوونه:
١٣٥	منداله‌كانى ماچ ده‌کردن و دیگرتنه‌ باوه‌شى خۆیه‌وه:
١٣٥	منداله‌كانى هەڵده‌گرتن و له‌سه‌ر شانى خۆى داده‌نان:
١٣٦	لیکاوێ نه‌وه‌که‌ى ده‌پژایه‌ سه‌ر جلوه‌رگی، که‌چى لای ئاسایی بوو:
١٣٦	به‌لکو لێوى هه‌سه‌نى ده‌مژى:
١٣٦	له‌گه‌ڵ خۆى سواری و لاخى ده‌کردن:
١٣٧	یارى له‌گه‌ڵ ده‌کردن و به‌ پێکه‌نینى ده‌خستن:
١٣٨	ئه‌گه‌ر دیارییه‌کى بۆ به‌اتبایه‌، نه‌وه‌كانى لى بێهه‌ش نه‌ده‌کرد:
١٣٨	هه‌ر له‌ مندالییه‌وه‌، بۆ وازه‌تێنان له‌ هه‌رامکراوه‌كان پایدیه‌تێنان:
١٣٨	مندال و له‌باوکى ده‌کات له‌به‌ر خاتریان ترسنۆکى و په‌زیلى بنوێنیت:
١٣٩	مامه‌ ئه‌ى پێغه‌مبه‌ر ﷺ له‌گه‌ڵ خزمه‌كانى:
١٣٩	مامه‌كانى پێغه‌مبه‌ر ﷺ
١٣٩	پوره‌كانى پێغه‌مبه‌ر ﷺ
١٣٩	كوپه‌ مامه‌كانى پێغه‌مبه‌ر ﷺ
١٤٠	کچه‌ مامه‌كانى پێغه‌مبه‌ر ﷺ
١٤٠	منداله‌ پوره‌كانى پێغه‌مبه‌ر ﷺ
١٤٠	برایانى شیرى پێغه‌مبه‌ر
١٤٠	پێغه‌مبه‌ر ﷺ نامۆزگارى موسلمانانى ده‌کردله‌گه‌ڵ منداله‌كانى و خزمه‌كانى باش بن:
١٤١	سه‌ردانى گۆپى دایکى کرد و له‌لای گریا:
١٤١	خه‌مى نه‌وه‌بوو خزمه‌كانى بانگه‌یشتى ئیسلام بکات:

۱۴۲	لە بانگەوازەکانى پيغمبەر ﷺ بۆ خزمەکانى:
۱۴۲	خەمخواردنى لەسەر هیدایەتى ئەبوتالیبى مامى...
۱۴۳	وێرەى ئەوێ مامى لەسەر کوفەر مرد، شەفاعەتى بۆ کرد...
۱۴۴	ستایشى خزمەکانى دەکرد و دانى بە ماف و پلە و پایەیان دادەنا:
۱۴۴	ئامۆزگارى عەبباسى مامى وەرەگرت و راوێژى پێدەکرد:
۱۴۵	پەرسىنەکانى بۆ راست دەکردنەو:
۱۴۵	ئەگەر خراپەبەكى لە یەكێكىيان بدیتبايە، ئاگادارى دەکردنەو...
۱۴۵	لە کارە گرنگەکاندا پشتى پێدەبەستن:
۱۴۶	چاکەى لەگەل خزمەکانى دەکرد:
۱۴۸	هەر لە چاکەکانى بۆ خزمەکانى....:
۱۴۸	کاتێک خێر و بێرى بە حەزىنى بۆ هات، عەباسى مامى لەبەر نەکرد:
۱۴۹	هەر لە یارمەتییەکانى بۆ خزمەکانى: بانگکردنیان....:
۱۵۰	لە نزیکەو ئاگادارى کاروبارى خزمەکانى بوو:
۱۵۰	بۆ راپەراندنى کاروبارەکانى پشتى بە خزمەکانى دەبەست:
۱۵۱	کاتێک جەغفەر لە حەبەشە گەڕایەو، پيغمبەر ﷺ زۆر دلى پيخۆش بوو:
۱۵۱	کاتێک جەغفەر لە جەنگى (موتە) شەهید بوو، پيغمبەر ﷺ دلنەوايى...
۱۵۲	منداڵە بچوکەکانى لە باوەش دەگرت و دەستى بەسەریدا دەهێنان...
۱۵۲	هەر لەسەرپەشتى پيغمبەر ﷺ بۆ خزمەکانى و گرینگی دان پێیان:
۱۵۳	زۆر دوعاى بو خزمەکانى دەکرد، لەوانە:
۱۵۴	هەروەها فێرە دوعاى بە سوودی دەکردن:
۱۵۵	گەر نەخۆش بگەوتنایە سەردانى دەکردن:
۱۵۵	لەسەر کارى خێر هانیدەدان:
۱۵۵	لەگەل ئەوێ خەمى بوون، لە کاروبارى ئایین چاوپۆشى لى نەدەکردن:
۱۵۸	مامەلەى پيغمبەر ﷺ لەگەل دراوسێکانى:
۱۵۹	خاتوو عائیشە ستایشى ئەو دراوسێیانەى کردووه...
۱۵۹	بەلام لە مەككە چەند دراوسێیەكى هەبوو، پێچەوانەى دراوسێکانى مەدینە...
۱۶۰	پيغمبەر ﷺ لە فەرموودەکانى خەلكى هان دەدا ریز لە دراوسێ بگن...

١٦١	رێزلێنانی دراوستی کردۆته یهكێك له نیشانهكانی ئیمان
١٦١	ئیمانی لهو كهسه دامالێوه كه نازاری دراوستێكه ی دهبات:
١٦٢	به لكو ههوالی داوه كه ئه م جۆره كه سه بێ به شه له چوونه ژووره وه ی به ههشت:
١٦٢	روونی کردۆته وه كه نازاردانی دراوستی خراپتر و توندتره له نازاردانی خه لکی تر:
١٦٣	نازاردانی دراوستی والێکردوه كه بیهتته مایه ی نه فرینی خوا و خه لکی:
١٦٣	روونی کردۆته وه كه ئه نجامدانی په رستنی ژۆر ...:
١٦٤	وه سه یه تی پێغه مبه ر ﷺ بۆ باشبوون له گه ل دراوستی...:
١٦٤	دراوستی چاکی کردۆته به خته وه ری مڕۆڤ:
١٦٥	روونی کردۆته وه باشترین دراوستی ئه و كه سه ی باش بیته له گه ل دراوستێكه ی:
١٦٥	روونی ده کردوه كه دراوستی چه نده نزیکتر بیته ئه وه نده مافی گه وره تره:
١٦٦	زانایان سه باره ت به سنوری دراوستی رای جیاوازیان هه یه:
١٦٦	هانی داوێ که دراوستێکان دیاری بۆ یه کتری بیهن، با شتیکی ساده ش بیته:
١٦٧	موسلمانانی هانداهه خواردن بۆ دراوستی بیهن:
١٦٩	ئه گه ر دراوستێکانی ده وه تیان بکړدیا یه...:
١٦٩	به رگه ی نازاری دراوستێکانی ده گرت:
١٧٠	قسه ی دراوستی کردۆته پێوه بۆ زانینی و ناسینی پیاوی باش و خراپ:
١٧٠	ئامۆژگاری و رێنمایی دراوستی کردوه...:
١٧١	تا دراوستی هه بیته، نا بیته مۆلکه که بدات به که سیکی تر:
١٧٢	مامه ئه ی پێغه مبه ر ﷺ له گه ل میوان و میوانداری:
١٧٣	یه که م: پێغه مبه ر ﷺ وه ک میواندارێک:
١٧٣	ره وه شتجوانی پێغه مبه ر ﷺ رهنگی ده دایه وه له میوانداری ...:
١٧٣	هه والی داوه، که خوای گه وره به خشه ره و به خشینی خوش ده ویت:
١٧٤	رێزلێنانی له میوانی کردۆته یهكێك له نیشانهکانی باوه پ
١٧٤	ستایشی ئه و كه سه ی کردوه كه رێز له میوان ده گرت...:
١٧٤	روونی کردۆته وه که میوانداریکردن مافێکه له سه ر هه موو که سێک:
١٧٥	ئه ندازه و سنوری میوانداری دیاری کردوه:
١٧٦	له ساته وه خته کانی برسیتی و نه بوونیدا...:

۱۷۸	له گه ل میوانه کانی داده نیش و له گه لیان پېده کانی و...
۱۷۹	گه ر پېغه مېر ښځه شتیکي نه بوايه بیداته میوانه کانی...
۱۸۱	ریزی میوانی ده گرت ته نانه ت گه ر کافریش بووايه:
۱۸۲	پېغه مېر ښځه به خوی خزمه تی میوانه کانی ده کرد:
۱۸۳	هه ندیک جار له وانه یه بیزار بووايه له هه لسوکه وتی هه ندیک له میوانه کانی...
۱۸۴	دووه م: پېغه مېر ښځه وه ک میوان:
۱۸۴	وه لامي ده عوه تی ده دایه وه، با مندالیکیش بانگی بکردبايه:
۱۸۵	وه لامي ده عوه تی جوله کای داوه ته وه، بق دل کیشکردنی:
۱۸۵	نه گه ر یه کتک بانگی بکردبا...
۱۸۶	هه ندیک جار چند هاوه لیکي ده ستنیشان ده کرد بق نه وه ی بچیته میوانداریان:
۱۸۹	پېغه مېر ښځه شوینېتی نیراهیمی باوکی هه لگرتووه له ریزگرتنی میوان:
۱۹۱	مامه له ی پېغه مېر ښځه له گه ل هاوه له تاییه ته کانی:
۱۹۲	پېغه مېر ښځه خوشه ویستی بق ده رده برین و له ناوخته ک ناشکرای ده کرد:
۱۹۲	له کس رازی نه ده بوو به خراپه باسیان بکردبان:
۱۹۵	پله و پایه ی هاوه له تاییه تییه کانی ده ناسی و...
۱۹۶	ره بیعه ی نه سلمه ی ښځه گوتوویه تی:....
۱۹۷	جیا له هاوه لانی تر، به هه ندیک شت تاییه تی ده کردن:
۱۹۸	نه ونده ی به رگی نه وانی ده گرت، به رگی که سانی تری نه ده گرت:
۲۰۰	له کاروباره تاییه تییه کانی پشتی به هه ندیکیان ده به ست:
۲۰۲	له هاوه له کانی ده پرسین گه ر دیار نه بوونایه:
۲۰۳	له کاته تنگانه و ناخوشییه کان زیاتر حالی هاوه له کانی ده پرسی:
۲۰۴	پېغه مېر ښځه دایک و باوکی ده کردنه فیدای هه ندیکیان:
۲۰۵	به مردنیان خه مبار ده بوو و له سهریان ده گریا:
۲۰۷	راویژی به هاوه له کانی ده کرد...
۲۰۸	گوئی بق رایه کانیان ده گرت و وه لامي پیشنیاره کانی ده دانه وه:
۲۱۰	له روژی به در پېغه مېر ښځه پیشنیاری هاوه لیکي جیبه جی کرد:
۲۱۱	پېغه مېر ښځه له شهر ی نوحه، له رای خوی هاته خواره و...

۲۱۲	گړنگی به کاروباری هاوه له کانی ده دا...:
۲۱۳	نه گهر له بهر به رژه وه ندیبه کیش داواکانی رت بگردانه وه...:
۲۱۵	نو و سیفه ته تایبه تیانه ی هاوه له کانی هه یانبوو ه سستی پیډه کرد و پتی ده زانین:
۲۱۶	ره چاوی سیفه ته تایبه تیبه کانی هر هاوه لیکي ده کرد...:
۲۱۷	مژده ی سهره نجامی باشی پی ده دان:
۲۱۸	مژده ی به هه شتی پیډه دان و پله و پایه ی خویانی له به هه شت بؤ روون ده کردنه وه:
۲۲۱	مامه له ی پیغه مبه ر ﷺ له گهل خزمه تکار و که نیزه کان:
۲۲۱	مامه له کردن له گهل خزمه تکار و کویله کان:
۲۲۳	ده بی پیغه مبه ری خوا ﷺ چون مامه له ی له گهل کردن:
۲۲۴	بیژی نه ده بڼوه له گهل خزمه تکاره که ی نان بخوات به لکو...:
۲۲۴	فرمانی ده کرد له هه مان نو خواردنه یان پی بدن که به خویان ده یخون...:
۲۲۶	قه ده غه ی کردووه شتیکیان لی داوا بکړیت له سه روی هیژ و توانایان بیت:
۲۲۶	نه گهر به کیک له خزمه تکاره کانی نه خوشبوايه، سهردانی ده کرد...:
۲۲۶	ناماده ی ناشتنيان ده بوو نو یژی له سهر ده کردن
۲۲۷	دوعای بؤ خزمه تکاره که ی ده کرد:
۲۲۸	له خزمه تکاره کانی ده پرسى و پرسى پيداويستيه کانيانى ده کرد:
۲۲۸	داواى له خزمه ت کاره که ی ده کرد چي ده ویت با داواى لیبکات:
۲۲۹	فرمانی ده کرد هر که کاره کانیان ته واو کرد راسته وخو کرته کانیان پی بدن:
۲۲۹	هؤشدارى داوه له سته مکړدن له کرکار و مافى پینه دانیان:
۲۳۰	هؤشدارى داوه له توله سندنه وه له خزمه تکار و کویله و که نیزه:
۲۳۱	گهر هه له یه کیان کرد، به سوفنه تی داناوه لیان بیوریت، با دووباره ش بیته وه:
۲۳۱	فرمانی کردووه به نهرمی بانگی خزمه تکار بکړیت:
۲۳۲	گهر خزمه تکاره که ی بؤ کارک ناردبا، نه ویش سستی بکردبا لیتی توپه نه ده بوو
۲۳۲	زقر لیبوره ده بووه له گهل خزمه تکاره که ی:
۲۳۳	به رگری له خزمه تکاره که ی ده کرد هر چه ند که موکوپیشی هه بوايه:
۲۳۳	فرمانی ده کرد گهر که سیک خزمه تکارکی له لایه رای لی نییه، با ...:
۲۳۴	پیغه مبه ر ﷺ هر گیز له خزمه تکارکی نه داوه:

۲۳۴	لېدانىشى قەدەغەکرد:
۲۳۵	كەفارهتى لېدانى بەندەي کردۆتە ئازادکردنى:
۲۳۶	دوايىن وەسىيەتى پېغەمبەر ﷺ پېش وەفاتى:
۲۳۹	بەشى سېيەم: مامەلەي پېغەمبەر لەگەل چەند چىنىكى تاييەتى ئاۋ كۆمەلگا
۲۳۹	مامەلەي پېغەمبەر لەگەل خاۋەن پېداۋىستى ﷺ تاييەت:
۲۴۰	لەسەر ئارامگرتن ھانىدەدان و مژدەي بەھەشتى پى دەدان:
۲۴۱	دوعاي بۆ دەکردن:
۲۴۴	رەچاۋى ھەست و سۆزى دەکردن و وشەي جوانى بۆ ئاۋاننى ھەلدەبژاردن:
۲۴۵	بەردەوام ھەۋلى دەدا ۋەريان بەرز بكاۋە:
۲۴۷	سەردانى دەکردن و ۋەلامى داۋاكانيانى دەدانەۋە:
۲۴۹	ھەرچى خېر و باشى ھەبوۋايە، پېغەمبەرى خوا ﷺ نىشانى دەدان:
۲۵۰	پېداۋىستىيەكانى بۆ جېيەجى دەکردن:
۲۵۱	خوای گەۋرە گلەيى لە پېغەمبەر كرد كاتىك پىشتى لە پياۋە ئابىناكە كرد:
۲۵۲	ئاسانكارى بۆ دەکردن و ناخۆشى لەسەر ھەلدەگرتن:
۲۵۳	بەلام ئەۋەي خۆبەخشانە خۆي تەرخان بكات ...:
۲۵۴	خوای گەۋرە رىگەي داۋە كۆمەلگا لەگەل ئەم كەسانە تىكەل بېن:
۲۵۵	ھەندىك كارى گرنگى پى دەدان و بەرپرسىاريەتى پى دەسپاردن:
۲۵۵	كوپى ئوم مەكتومى راسپارد بۆ ئەۋەي لە رەمەزاندان بىنگى دوۋەم بدات:
۲۵۶	ھۆشدارى لە ئازاردانىانى داۋە:
۲۵۶	ھەۋالېداۋە كە سەرگەۋتنى ئوممەت بەۋ جۆرە كەسانە دەبېت:
۲۵۷	لېبوردەيى پېغەمبەرى خوا ﷺ لە نەقام و كەم عاقلەكانيان:
۲۵۷	ھانى ئوممەتەكەي داۋە پەند لە ھالىيان ۋەريگرن و:
۲۵۸	دەبى بزانىن، كە پەككەۋتەيى راستەقىنە ئەۋ كەسەيە كە بى باۋەپە:
۲۶۰	مامەلەي پېغەمبەر ﷺ لەگەل خاۋەن بەلا ۋ نەھامەتايەكان:
۲۶۰	پېغەمبەر روۋنى كرۋتەۋە، ئەۋ كەسەيى خوای گەۋرە سىۋىت توشى خېرى بكات، بە بەلا تاقي دەككەۋە:
۲۶۲	پېغەمبەر ﷺ داۋاي لە كەسى توشىۋو بە بەلا دەكرد ئارام بگرتىت و چاۋەپى پاداشت بكات
۲۶۴	فېزى چۆنىيەتى ئارامگرتنى دەکردن:

٢٦٦	پاداشتی ئارامگرتن لەسەر بەلایەیی بۆ خاوەن بەلایەیکە بۆ روون دەکردهوه:
٢٦٧	بۆی روون دەکردنەوێ کە بەلایەکان دەبنە مایەیی رەشکردنەوێ گوناھەکان:
٢٦٨	بەلکو هەولێلوێ هەر بەلایەیک توشی موسڵمانێک بێت، پالاشتی بۆ هەبە، هەرچەندە بەلایەیک بچوک بێت
٢٦٨	فێری دەکردن لەسەر بەلا ئارام بگرن، بەلێنی بەهەشتی پێدەدان گەر ئارامگیرین
٢٦٩	دلدانەوێ خاوەن بەلای دەکرد:
٢٧٠	هانی ئەو کەسانەیی دەدا کە توشی بەلایەیک بوونە، دلی خۆیان بدەنەوێ بەوانەیی توشی بەلای گەورەتر دەبن، ئەویش لە دەستدانی پێغەمبەر.
٢٧١	فێری دەکردن گەر توشی بەلا بوون چی بلیین:
٢٧٢	قەدەغەیی کردبوو دوعا لە خۆیان بکەن لە کاتی توشبوونی بەلا:
٢٧٢	ناپازی بوون و شینکردن و هاتوھاواری قەدەغەکرد:
٢٧٤	قەدەغەیی دەکردن رقیان لە نەخۆشی ببێتەوێ و قەسەیی پێ بلیین:
٢٧٥	قەدەغەیی دەکرد کەسێک ئاواتی مردن بخوازێن بە هۆی ئەو نەخۆشییەیی توشی بوو:
٢٧٦	موسڵمانی فێردەکرد کە تەمەن درێژی بۆ موسڵمان خێرتەرە گەرچی نەخۆشیش بێت:
٢٧٧	جاری واهەبوو رێگری دەکرد خاوەن بەلام سەیری کۆژلۆهەکیان بکات، ئەوێک توشی شۆک بێت:
١٧٨	پێغەمبەری ﷺ خوا دلدانەوێ دەکردن و ئازاری لەسەر سووک دەکردن:
٢٧٩	لەوانەیی کاروباری خاوەن بەلاکانی بگرتبایە ئەستۆی خۆی:
٢٨٠	خەلکی بۆ سەرپەرشتەتیکردنی بیوژن و یەتیماڵان دەدا:
٢٨٠	هەندێک مال و سامانی دەدایە خاوەن بەلایەکان، بۆ ئەوێ ئازاری بەلاکەیان لەسەر سووک بکا:
٢٨١	دلی ئەو کەسەیی دەدایەوێ کە هەموو مالەکەیی لە پێناو خوا لە دەستدا،
٢٨٢	فەرمانی دەکرد یارمەتی ئەوانە بدەن کە توشی زیانی ماددی هاتوون:
٢٨٢	بە مۆژدە پێدان، ئازاری بەلاکانی لەسەر سووک دەکردن:
٢٨٣	ئامۆژگاری بە هەندێک خواردن بۆ دەکردن، کە لەوانەیی ئازاری بەلا لەسەریان سووک بکات:
٢٨٤	سەردانی دەکردن و لە گوزەرانیانی دەپرسی و بەزەیی پێدا دەهاتنەوێ:
٢٨٥	فێری کردبوون سەرەخۆشی لەیەکتەری بکەن و هەست بە ئازاری خاوەن بەلایەکان بکەن:
٢٨٦	فێری کردبوون لە ماتەمینیدا چی بەیەکتەری بلیین
٢٨٦	نوشتەیی دوعای دەکرد بۆ ئەو هاوێلانەیی توشی نەخۆشییەیک دەبوون:
٢٨٧	مامە ئەو پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ هەزاران

۲۸۷	پیغمبر ﷺ خوا نه‌وه‌ی زیاد بووایه له ماله‌که‌ی، ده‌یدایه هه‌ژاران:
۲۸۷	گه‌ر هه‌ژاری له دهم و چاوی هه‌ندیک هاوه‌لانی بدیبایه، پی‌ی دلگران ده‌بوو:
۲۸۹	هه‌ستی به هه‌ژاری و پیداوستی هه‌ژاران ده‌کرد:
۲۹۳	هه‌ژارانی له‌نتوان هاوه‌لانی دابه‌ش ده‌کرد
۲۹۴	هاوه‌له‌کانیشی له‌سه‌ر نه‌م کاره هان ده‌دا:
۲۹۷	نه‌وه‌ی له‌لای هه‌بووایه له خورادن به‌سه‌ر هه‌ژاران دابه‌ش ده‌کرد:
۲۹۹	نه‌گه‌ر هیچی نه‌بایه بیداته هه‌ژاران، ده‌ینارده لای یه‌کیک له هاوه‌له‌کانی:
۳۰۰	له‌گه‌لیان ده‌ژیان و تیکه‌لیان ده‌بوو، تا بیته پیتشه‌نگیک بۆیان:
۳۰۲	له سوننه‌تی پیغمبر ﷺ دانیشن له‌گه‌لیان و نزیک‌بوونه‌وه لییان:
۳۰۶	داوای له خوای په‌روه‌ردگار ده‌کرد، خوشه‌ویستی هه‌ژار:
۳۰۶	نه‌حوالی ده‌پرسین و پرسیری لی ده‌کرن:
۳۰۷	گرینگی به هه‌ژاره نه‌بووه‌کان ده‌دا، له‌وانه (ذو البجادین):
۳۰۷	پیداوستییه‌کانی بۆ جینه‌جی ده‌کردن:
۳۰۸	له پیداوستییه‌کانیانی ده‌پرسی تا بۆیان جینه‌جی بکات:
۳۰۸	داوای له خزمه‌تکاره‌که‌ی ده‌کرد هه‌رچی ده‌یه‌ویت با داوای بکا:
۳۰۹	دانی به گه‌وره‌بیان داده‌نا و ریژی ده‌گرتن:
۳۱۱	به باسکردنی پله‌وپایه‌ی دواپۆژیان وره‌ی به‌رز ده‌کردنه‌وه:
۳۱۱	مژده‌ی پی ده‌دان که پیش ده‌وله‌مه‌نده‌کان ده‌چنه به‌هه‌شت:
۳۱۴	هه‌والی پیده‌دان، که ژۆرتیرینی نه‌هلی به‌هه‌شت نه‌وانن:
۳۱۶	داوای لیده‌کردن ناماده‌بن بۆنه‌وه‌ی به هۆی نه‌وانه‌وه دوعا‌کانیان قبول بیت:
۳۱۷	فه‌رمانی ده‌کرد ریژیان لی بگیریت:
۳۱۸	له‌وانه: ریگری ده‌کرد له‌وه‌ی هه‌ژاران بانگی ده‌عه‌وتی نانخواردن نه‌کرین:
۳۱۹	هانیده‌دان که‌سایه‌تی خویان رابگرن و نه‌فس به‌رز بن:
۳۲۱	گه‌ر هیچی نه‌بووایه بیداته هه‌ژاران، به گرفتاری نه‌رم و...:
۳۲۲	پی‌یوستیه‌کانی هه‌ژارانی ده‌خسته پیش پی‌یوستی که‌س و کاره‌که‌ی:
۳۲۳	به ناماژه‌دان بۆ کاسبیکردن یارمه‌تی ده‌دان:
۳۲۴	پیغمبر هانی کارکردنی داوه، ناماژه‌ی به گه‌وره‌یی کاری باش کردووه:

٣٢٥	پێغه‌مبهران چه‌ندان کار و پێشه‌یان کردووه، له‌وانه:
٣٢٨	له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا فه‌رمانی ده‌کرد به‌ هه‌زار بیه‌خشن، ئه‌گه‌ر شتیکی که‌میش بێت:
٣٢٩	هه‌وڵی ده‌دا، هاوسه‌رگه‌ری بۆ که‌سانی باشیان بکات:
٣٣٤	هانیده‌دان ده‌سته‌به‌ری ماددی له‌ نێوان خۆیاندا بکه‌ن:
٣٣٥	بۆ هه‌ندێک کاروبار رێنۆینی ده‌کردن بۆ ده‌ریازبوون له‌ هه‌زاری: له‌وانه:
٣٣٨	هه‌نده‌ی له‌م‌لانی ئۆمه‌ته‌که‌ی له‌دوینا ده‌ترسا، هه‌نده‌ له‌ هه‌زاربوونیان نه‌ده‌ترسا:
٣٣٩	مامه‌ ئه‌ی پێغه‌مبهر ﷺ له‌گه‌ڵ ده‌وله‌مه‌ندان
٣٣٩	شاهیدی فه‌زڵ و گه‌وره‌یی که‌سانی باشی له‌وان داوه بۆ خه‌مه‌تکردنی دین:
٣٤٠	سه‌رباری سوود وه‌رگرتن له‌ پاره‌یان بۆ بانگه‌وازیکردن، که‌چی...
٣٤٢	سه‌ردانی ده‌کردن و نانی ده‌خواردن و رێنۆینی ده‌کردن:
٣٤٣	سه‌ردانی ده‌کردن و ئامۆزگاری ده‌کردن که‌متر له‌ سی‌یه‌ک بکه‌نه‌ وه‌سیه‌ت:
٣٤٥	فه‌رمانی پێده‌دان دادگه‌رین له‌ به‌خشین بۆ منداڵه‌کانیان:
٣٤٧	بۆی روونده‌کردنه‌وه‌ که‌ مالی راسته‌قینه‌ی مرو‌ف ئه‌وه‌یه‌...
٣٤٧	لێی قه‌بول نه‌ده‌کردن هه‌موو مالی خۆیان بیه‌خشن:
٣٤٩	له‌وانه‌یه‌ رێگه‌ی به‌ هه‌ندیکیان دا بێت، ئه‌ویش به‌ هۆی:
٣٥١	رێنۆینی ده‌کردن به‌خششه‌کانی په‌روه‌ردگار له‌سه‌ریان دیار بێت:
٣٥٢	ستایشی کاره‌چاکه‌کانیانی ده‌کرد، ئه‌مه‌ش له‌ پێناو هاندانی زیاتریان:
٣٥٤	به‌ بازرگانیکردن له‌گه‌ڵ خوا پایده‌هێنان:
٣٥٥	ناوی جوانی بۆ ئه‌هلی بازرگانیکردن هه‌ڵده‌بژارد و له‌سه‌ر به‌خشین هانیده‌دان:
٣٥٦	له‌ بازار ده‌چوو له‌یان، فه‌رمانی به‌ چاکه‌ و رێگه‌ی خه‌راپه‌ی لێده‌کردن:
٣٥٦	رێگه‌ی ساخته‌یی و گه‌زی له‌ کپین و فروشتندا لێ ده‌کردن:
٣٥٧	گه‌ر هه‌ر که‌سێک له‌وان چاکه‌یه‌کی له‌گه‌ڵ کردبایه‌، پاداشتی ده‌دایه‌وه‌:
٣٥٩	دوعای به‌ره‌که‌تداری بۆ ده‌کردن:
٣٥٩	دوعای بۆ مامه‌له‌کارانی کپین و فروشتن ده‌کرد:
٣٦٠	پێی راگه‌یانندوون که‌ خوای گه‌ره‌ خو‌شی ده‌وێن:
٣٦٠	دوعای بۆ به‌خشر و زه‌کاته‌ده‌ره‌کان ده‌کرد:
٣٦١	ئه‌وانه‌ی نیشانه‌ی لوتبه‌ریزان تێدا به‌دی کرابایه‌ توپه‌ ده‌بوو:

۳۶۲	له سهر زه کات نه دانیان تو به ده بوو:
۳۶۲	بۆیه پیغمه مبری خوا ﷺ له خراپه ی ده وله مهندي خوی به خوا پاراستوو:
۳۶۳	بۆی پوون ده کردنه وه که ده وله مهندي راسته قینه له دلدايه:
۳۶۴	گرنگی به ستنه وه ی ده وله مهندي به ته قوا بۆ روون ده کردنه وه:
۳۶۶	مامه له کردنی پیغمه مبر ﷺ له گه ل خانه دانه کان و خاوون خه سه له تی جوان
۳۶۶	پیغمه مبر ﷺ پینگ و پایه ی نه وانی له ناو قه ومه که یان ده پاراست:
۳۶۹	پیغمه مبر ﷺ سووریو له سهر بانگه یشت کردنیان بۆ لای خوا:
۳۶۹	پیدا گیر بووه بۆ هیدایه تی خه لک، به تایبه ت پیاو ماقولان:
۳۷۳	بانگه یشت کردنی پادشاکانی جیهان:
۳۷۴	دلخۆش ده بوو به موسلمان بوونیان:
۳۷۹	پیغمه مبر پیزی ده گرتن و پیشوازی لیده کردن و گرنگی پی ده دان
۳۸۰	باش گو یگرتنی پیغمه مبر ﷺ بۆ قسه کانیا ن
۳۸۳	لیی ده بورین، به رگی ده گرتن، ته نانه ت:
۳۸۵	ریزی ده گرتن و فرمانی به هاوه له کانیش ده کرد ری زیان بگرن:
۳۸۶	چاکه ی له گه ل ده کردن، ته نانه ت گر...:
۳۸۸	چاوپنگه وتنی له گه ل په تنه ده کردنه وه:
۳۸۸	ستایشی نه و خه سه له ته جوانانه ی ده کردن که تیا یان دابوو:
۳۹۰	هه ندیک جار پیغمه مبر ﷺ هانی داو ن و پاریزگاری لیکردوون:
۳۹۱	گر که سیکیان بانگه یشتی کردبا بۆ ناخواردن، به پیر داواکه ی ده چوو:
۳۹۲	سهردانی ده کردن و خواردنی له لا ده خواردن:
۳۹۳	گالته ی له گه ل ده کردن:
۳۹۳	گرینگی تایبه تی به نه خۆشه کانی ده دان و زۆر سهردانی ده کردن:
۳۹۴	به هه مان شتیه له گه ل که وره ی خه زره ج هه ر ئاوا ی کرد:
۳۹۵	راویژی پی ده کردن و راویژه کانیشی لی وهرده گرتن:
۳۹۵	له سووده کانی: راویژکردن به هاو لان و خاو ن نه زموون:
۳۹۸	شته جوانه کانی نه و ده سته و کۆمه له یه ی ده پاراست
۳۹۹	پشتی پی ده به ستان بۆ له ناوبردنی خراپه

۴۰۰	دلّی خاوهن نهو دهسته و کومه لانه ی پام دهکرد و...
۴۰۴	هرکاتیک بوی پوون بوبایه وه، که نهو خاوهن دهسته و کومه لانه ختیران تیدا نییه:
۴۰۶	هه ندیک جار له قسه کردن له گه لّیان رهق بوو:
۴۰۷	دلّپهقی نهوانی دهزانی:
۴۰۸	مامه لّهی پیغه مبه ر ځ له گه لّ به هره داران
۴۰۸	حه سانی کوپی ثابتی پاسپارد بۆ وه لامدانه وه ی بی باوه په کان به شيعره کانی:
۴۱۱	زهیدی کوپی ثابت ی بۆ فیروونی زمانی به هودی راسپارد:
۴۱۳	موعازی کوپی جه به لی بۆ دادوهری خه لکی به من راسپارد:
۴۱۴	موسعه بی کوپی عومه یری بۆ بانگه واز نارد مه دینه:
۴۱۴	نه جییزاده کانی بۆ نه جامدانی کاره قورسه کان هه لده بژارد:
۴۱۷	پایه و پینگه یانی له ناو هاوه لّانی خۆیدا ناشکرا ده کردن:
۴۱۸	له سه ر نهو سیفته دیارانه ی هه یانبوو، ستایشی ده کردن:
۴۲۶	دانی به هه لّیجاننه جوانه کانی داده نان:
۴۳۱	له و به هره دارانه ی پیغه مبه ر ځ بایه خی پیداون: عه بدولّای کوپی مه سعو ده ځ
۴۳۳	له به هره داره کانی له به رکردنی قورّان: نه بو هوپه پره ځ:
۴۳۴	نوبه ی کوپی که عب ځ:
۴۳۶	له به هره دارانی نه زمونی سه ریازی: خالیدی کوپی وه لید ځ:
۴۳۷	له به هره داران له نازلیه تی و نه ترسان له شه ردا، موعازی کوپی عه مرو موعازی کوری عه فرا
۴۳۹	مامه لّهی پیغه مبه ر ځ له گه لّ ناکوکیکاران
۴۳۹	هه ولی ده دا ناکوکیکاران ناشت بکاته وه:
۴۴۰	بۆ ناشته واویی بانگی ده کردن و بوی پوون ده کردنه وه که کاریکی باشه:
۴۴۱	گه ر نه یوانی ناشته وایی له نیوانیاندا بکات، به پیی شهرع حوکمی له سه ر ده دان:
۴۴۲	له سویند خواردنی به درق ده یترساندن:
۴۴۴	بوی پوون ده کردنه وه، که نهو به گویره ی پوکش حوکم ده کات:
۴۴۴	حوکمدانی به رووکش، بۆ که سی ناره وا حه لّال ناکات مافی که سی تر بخوات:
۴۴۵	هیچ کاتیک حوکمی به سه ر داواکراو نه ده دا، ته نیا به دانپیدانان یان به به لگه نه بایه:
۴۴۶	هر حوکمیک پیچه وانه ی شهرعی خوا بیّت، په تی کردوته وه:

۴۴۷	ناکۆکیکارانی لەسەر ئەنجامدانی ساختمانی ھۆشیار دەکردهوه:
۴۴۸	ھەرچی لەلای بابە دەبیەخشی تەنیا لە پێتاو ئاشتکردنەوہی ناکۆکیکاران:
۴۵۰	لە کاتی دادوەریکردندا، ئەمە رێگر نەبوو لەوہی دل و دەروونی خەلک خۆش بکات:
۴۵۲	کاتێک گۆی لە قسەیکە سەیری ناکۆکیکاران بوایە پێ دەکەنی:
۴۵۳	گۆی لە ناکۆکیکاران دەگرت، تەنانەت گەر بەکیکیان موسڵمانیش نەبێت:
۴۵۴	پېغەمبەر ﷺ دادوەریکردنێکی زۆر ھەبوو:
۴۵۹	بەشی چوارەم: مامەلەي پېغەمبەر ﷺ لەگەل ئەو چینیەي مامەلەيەکی تایبەتیان پێویست بوو
۴۵۹	مامەلەي پېغەمبەر ﷺ لەگەل موسڵمانە تازەکان
۴۶۰	چەند جار چاوەکانی لە پێتاوی ئۆمەتەکەي پەر فرمیسک بوو:
۴۶۱	بە موسڵمانبوونی کەسێک رووی دەگەشایەوہ و دلخۆش دەبوو:
۴۶۱	دوعای ھیدایەتی دەکرد بۆ ئەوانەي چاوەپێی خێری لی دەکردن:
۴۶۲	ھەرۆھا دوعای موسڵمانبوونی بۆ دایکی ئەبو ھورەیرە کرد:
۴۶۳	ھەرۆھا دوعای موسڵمانبوونی بۆ ھۆزی دەوس کردوہ:
۴۶۴	دلخۆش دەبوو بە موسڵمانبوونیان و سوپاسی خوای لەسەر دەکرد:
۴۶۴	لەوانەي دلی پێ خۆش دەبوو:
۴۶۵	رێنۆینی دەکردن بۆ خۆشوشتن دواي موسڵمانبوونیان:
۴۶۶	فێری حوکمە شەرعیەکانی دەکردن:
۴۶۶	موسڵمانبوونی لە پێش ھەموو کارێکی دیکەوہ دادەنا:
۴۶۷	کەسانێکی لەگەل تازە موسڵمانەکان دەنار بۆ ئەوہي فێری کاروباری دینیان بکات:
۴۶۸	بە پەرۆش بووہ بۆ جێگیربوونیان لەسەر دین:
۴۷۲	ھەر یەکیەک لەوان موسڵمان بوایە دلایانی پەيوەست دەکرد بە دین:
۴۷۳	گەر ترسی ھەبوایە ئازار بدرێن، فەرمانی پێدەکردن موسڵمانبوونی خۆیان بشارنەوہ:
۴۷۵	فەرمانی بە ھەمپی کوپی عەبسە کرد موسڵمانبوونی خۆی بشاریتەوہ:
۴۷۷	مژدەي لیخۆشبوون لە گوناھي رابردووی پێ دەدان:
۴۷۹	مژدەي پێ دەدان ئەو کارە چاکانەي لەسەر دەمی نەفامی...:
۴۸۰	لەسەر بابەتەکانی یەکتاپەرستی کەمتەرخەمی لەگەل نەدەکردن:
۴۸۳	لەوانەيە لە ھەندیکانی قبول کردبێت....:

۴۸۵	له بهرامبه ردا له هه نديکيانی نو مەرجه قبول نه ده کړد:
۴۸۶	دلته وايي ده کړدن و هاوه لاننیشی هانده دان فيزيان بکه ن:
۴۸۹	فرمانی پی ده کړدن نه وهی فيزی بوونه به ناو هوژ و خه لکه کانیان بلاوی بکه نه وه:
۴۸۹	هر که سيک موسلمان بوايه، داواي لی ده کړد واز له و کارانه بينيت:
۴۹۰	فرمانی به پیره کانیان ده کړد، پيريان بگوین و بویاغي بکه ن:
۴۹۰	هر که سيک نه زری به ندایه تیه کی کړد بیا...:
۴۹۱	سه فیره کانی به ند نه کړد له لای خوی نه وانهی حزيان ليبيو موسلمان بن:
۴۹۲	مامه لوی پیغه مبه ر ﷺ له گهل خاوهن پرسپاره شهر عیبه کان:
۴۹۲	ناسینی سوننه تی پیغه مبه ر ﷺ له گهل پرسپار که ران و فه توا وهرگران:
۴۹۳	ره چاوی حالی پرسپار که رانی ده کړد:
۴۹۵	پرسپاری له باره ی باشرین جيهاد ليکراوه، و ه لاهه کان جياوازيان هه بووه:
۴۹۵	پرسپاری ليکراوه له باره ی نه و کړده وهی به هوپوه پیی ده چپه به هه شت.....:
۴۹۷	له باره ی ناموژگاری و هه سیه ت پيکړدن، پرسپاری ليکراوه، و ه لاهه کانی جياوازيان ...:
۴۹۸	بق که سی پرسپار که ر، باشرینی هه لده بژارد و بوی پوون ده کړدنه وه:
۴۹۹	که سی پرسپار که ری رینونی ده کړد بق نه و شته ی گونجاوه:
۵۰۰	له وانه یه پرسپاری ليکراييت، بی ده نگ بوو بيت...
۵۰۰	گر پرسپاره که سودی نه بووايه، و ه لاهه کی که کیمانه ی ده دایه وه:
۵۰۳	گر بينیباي پرسپار که ر پيويستی به حیکمه تيک هیه، بوی روون ده کړده وه:
۵۰۳	له وانه یه روونکړدنه وهی زیاتری بق نه و بابته هه بووييت:
۵۰۴	له وانه یه روونکړدنه وه زیاده که به مه به سستی هاندان بوو بيت بق کاری چاکه:
۵۰۴	داواي روونکړدنه وهی زیاتری له که سی پرسپار که ر ده کړد...:
۵۰۵	هه نديک جار داواي له که سی پرسپار که ر ده کړد راسته وخو کارتيک بکات، ثم کاره ...:
۵۰۶	به ژماردنی حه رانه کان، حه لاله کانی بق که سی پرسپار که ر دیاری ده کړد:
۵۰۶	هه نديک جار و ه لاهه کی گشتگیری ده دایه وه و ورده کاریبه کانی جیده هيتشت:
۵۰۷	نه وهی له پرسپاری که سانی ده شته کی و ناموکان به رگی ده گرت...:
۵۰۹	له وانه یه هه نديک جار پشته ی له پرسپاره که کړد بيت...:
۵۱۱	له وانه یه پیغه مبه ر ﷺ به کردار و ه لاهه کی پرسپاری دايته وه...:

۵۱۲	وہ لامي پرسىارى ئافره تانى دەدايه وه:
۵۱۲	شەرم رىگەى لى ئەدەگرت وەلاميان ئەداتە وه:
۵۱۴	نمونهى واقيعى بۆ كەسى پرسىار كەر دەهيتايە وه:
۵۱۵	بەلگەى بە قورئانى پىرۆز دەهيتايە وه:
۵۱۶	بۆ باوہ پىتھيتانى كەسى پرسىار كەر، بەلگەى عەقلى دەهيتايە وه.
۵۱۸	ئەو پرسىارانەى پى خۆش نەبوو كە سووديان نەبوو:
۵۱۹	لە وەلامدانە وەدا دەنگى بەرز دەكر دەوہ بۆ ئەوہى كەسى پرسىار كەر گوئى لىبىت:
۵۲۰	خۆى لە فەتواى خەلە تىنەر دەپاراست:
۵۲۱	ئەو پرسىارانەى پى ناخۆش بوون، كە لەبارەى رووداويك دەكران روويان نەدابوو:
۵۲۳	پىاواچاكانى سەلەفیش پەپرەوى ئەو سوننەتەى پىتغمبەريان كىر دەوہ:
۵۲۴	بەلام وەلامى ئەو پرسىارانەى دەدايه وه، كە پىشيبىنى روودانى دەكرى:
۵۲۵	هەوالى روودانى هەندىك سەپىچى بە ھاوہ لانى دەدا:
۵۲۵	گەر پرسىارىكى لىكراپا زانىارى نەبايا، وەلامى كەسەكەى نەدەدايه وه:
۵۲۷	لەوانەىە لە وەلامدانە وە بى دەنگ بوو بىت، وەك چاوەروانى دابەزىنى وەحى:
۵۲۸	هەندىك جار، كەسى پرسىار كەرى بۆ شتىكى بە سوودتر ئاراستە دەكرى:
۵۲۸	رازى دەبوو، كەسى پرسىار كەر چەند جارىك سەردانى بكاتە وه:
۵۳۰	پىتغمبەر ھەرگىز لە كەسى پرسىار كەر بىزار نەدەبوو.
۵۳۱	لە كاتى وتارداندا لەسەر مینبەر، وەلامى پرسىارى داوہ تەوہ:
۵۳۱	لەوانەىە فەرمانى بە كەسى پرسىار كەر كىر بىت، خۆى بەدوور بگىرت.
۵۳۲	هەندىك جار وەلامى پرسىار كەرى نەدەدايه وه گەر زۆر دووبارەى كىر دبايه وه:
۵۳۳	ھۆكارى ھوكمدانەكەى روون دەكر دەوہ:
۵۳۷	لە كاتى فەتواداندا، رەچاوى حالەتى كەسى پرسىار كەرى دەكرى:
۵۳۷	ھاوہلەكانىش بە ھەمان شىوہيان كىر دەوہ:
۵۳۸	داواى وردەكارى و روونكر دنەوہى لە كەسى پرسىار كەر دەكر لەبارەى پرسىارەكەى:
۵۳۸	داواى خستەنەپووى وىنەىەكى پرسىار لىكراوہكەى دەكرى:
۵۳۹	كامەيان سووكر و ئاسانتر بووايە بە گوێرەى توانا بۆى ھەلدەبژاردن:
۵۴۱	ئاسانەكەى بۆ ھەلدەبژاردن:

٥٤١	روخسەتی بە کەسانی خاوەن پێویستی دەدا:
٥٤١	رازی دەبوو، کاتێک کە سی پرسیارکەر وەك کارئاسانی داوای هەلاوتریکی دەکرد:
٥٤٢	گەر رێگەپێدانێک بۆ کەسی پرسیارکەر نەبووایە، داوای لێدەکرد خۆپاگربێت:
٥٤٣	کەسی پرسیارکەری بۆ بەدیلتیکی رێگەپێدراو رێنۆینی دەکرد:
٥٤٤	رووی دەکردە پەرەردگار بۆ ئەوەی ئیلهامی پێ بدات بە وەلامی دروست:
٥٤٥	دلنەرم بوو بەرامبەر کەسی پرسیارکەر...
٥٤٧	بۆ دلنەوایی کەسی پرسیارکەر، بابەتەکی لەسەر خۆی تاقیدەکردەو:
٥٤٩	هەندێک جار دلی کەسی پرسیارکەر بە پێدانی دیاری خۆش دەکرد:
٥٥٠	ئەگەر ئەو شتە پرسیار لەبارەییەو دەکرا، حەلāl بووایە، وەریدەگرت:
٥٥٢	پێغەمبەری خوا ﷺ وەلامی پرسیار ناموسلمانانیشی دەدایەو:
٥٥٤	وەلامی پرسیار پەرییەکانی دەدایەو:
٥٥٦	مامە ئەلی پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ عەرەبە دەشتەکییەکان
٥٥٧	بۆیە لەناویاندا باوەردار و دووچوو هەن.
٥٥٨	پێغەمبەری خوا ﷺ سەرباری توندی و توپەییان، ئەو بە سۆز و نەرمونیان بوو:
٥٦٠	بە لێبوردەیی و چاکە وەلامی تورپیی و خراپەکانیان دەدایەو:
٥٦١	لەو کەسە دەبوریت کە هەولێ کوشتنیدا:
٥٦٢	لەبەرامبەر زۆر پرسیارکردنیا، ئارامی دەگرت و وەلامی دەدانەو:
٥٦٣	بەرگی قسە پێرینی ئەوانی دەگرت:
٥٦٦	بەرگی دەنگ بەرزی و هاوارکردنیا دەگرت لە پرسیارکردن:
٥٦٦	نمونهی بۆ دەهێنانەو بۆ ئەوەی لێی تێبگەن:
٥٦٧	لەگەڵیان دادەنیش و پێدەگەنی و قسە بۆ دەکردن:
٥٦٨	ستایشی ئەهلی راستگویی و ئەهلی جیهادی لەوان دەکرد:
٥٧١	لەگەڵ هەندیکیان لەسەر و شت پێشپێکی دەکرد:
٥٧٢	نەرم دەبوو لەگەڵیان ئەگەر بابەتە کە پەيوەندی هەبووایە بە مافی تاییەتی خۆی:
٥٧٣	سزای نەدەدان، چونکە فەرمانی پێکراو لەگەڵ نەزانەکان لێبوردە بێت.
٥٧٣	قبولی نەدەکرد لە بیعەتپێدانی ئیسلام و کۆچکردن دەستەهلبگرن:
٥٧٤	لەسەر تەماشاکردنی مالی نامەحرەم بەی روخسەت، سەرزەنشتی دەکردن:

۵۷۵	سەردانی نەخۆشییەکانی دەکردن و دوای بۆ دەکردن:
۵۷۷	دیارییەکانی لی وەرەگرتن و پاداشتی دەدانهوه:
۵۷۸	لەوانەییە هەندیکیان نازاریان داویت، بەلام ئارامی گرتووه و...
۵۷۹	لەوانەییە هەندیکیان قسەي ناخۆشیان بەرامبەر کردیبت، بەلام بەرگی گرتووه:
۵۸۱	لەوانەییە سەرزەنشتی کردبەن لەسەر هەندیک کردووه و توندیان:
۵۸۲	مامەلەي پینگەمبەر ﷺ لەگەڵ سەرپێچیکار و گوناھباران
۵۸۲	پینگەمبەر ﷺ بە سۆز و میهرەبان بوو لەگەڵیان:
۵۸۴	پینگەمبەر ﷺ بۆ کاری باش رێنۆینی دەکردن:
۵۸۶	خۆی لە سزادان بە دوور دەگرت، فەرمانی بە کەسی گوناھبار دەکرد خۆی داپۆشی:
۵۹۰	لەوانەییە هەندیک جار وازی هێناویت لە پرسیارکردن لە جۆری تاوانەکە:
۵۹۴	گەر سزای لەسەر کەسێک جێبەجێ بکەدایە کە تاوانی کردووه، توندوتیژ نەدەبوو:
۵۹۶	هەروەها قەدەغەي کردووه قسەي ناشرین بەو کەسە بگوتیبت کە جەلدی لێدەریت
۵۹۷	قەدەغەي کردووه دوای خراپ لە کەسانیکێ دیاریکراو لەوان بکریبت:
۵۹۹	لەوانەییە لەسەرزەنەشتکردنی ئێو کەسەي کەوتبێتە ناو تاوان توند بیت:
۵۹۹	لەوانەییە لەسەر کەسی گوناھکار توند بوویبت، چەند بارەي دەکردووه لەسەري:
۶۰۱	ناشرینی گوناھکەي بۆ کەسی سەرپێچیکار روون دەکردووه:
۶۰۱	هەندیک جار پینگەمبەر ﷺ بۆ ماوەیەک لە کەسی سەرپێچیکار دوور دەکەوتەوه:
۶۰۵	پێی ناخۆش بوو، پرسى سزادانی بۆ بەرزیکریتەوه:
۶۰۵	هەرگیز دەستی لە سزادانی سەرپێچیکاران هەلنەدەگرت، تەنانهت گەر:
۶۰۶	لە حەد لێدەرکردندا پەچاوی حالەتی کەسانی نەخۆش و لاوازی دەکرد:
۶۰۷	گەر کەسێک بە نەزانی گوناھیکێ کردبا، یان بە هەلە، هەرگیز لەگەڵی توند نەدەبوو:
۶۰۸	لەوانەییە خراپەي لا بێردبایە لە دەستی کەسێک:
۶۰۹	لەوانەییە هەندیک جار بە پشتیکردن وازی هێناویت:
۶۰۹	زۆرجار لە کاتی رەتکردنەوهي شتیکی دەیفەروو (ئەم خەلکە چیانە)، ناوی کەسی نەدەهێنا:
۶۱۱	لەوانەییە بەرامبەر هەندیکیان تۆرە بووایە و لە قسەکردن توند بوایە لەگەڵی:
۶۱۱	سزای هەندیک لە گوناھبارانی دەدا، لە کاتی مردنیان نوێژی لەسەر نەدەکردن:
۶۱۴	مامەلەي پینگەمبەر ﷺ لەگەڵ دوو ڕووهکان: لە دیارترین سیفەتەکانیان:

۶۱۹	دهرکهوتنی په کم هه لویستی عه بدوللای کوی ثوبی کوی سولول به رامبه ر نیسلام:
۶۲۲	کاتیک موسلمانان به هیزیوون له دوی جهنگی به در:
۶۲۳	عه بدوللای کوی ثوبی کوی سولول و دوو پوه کانی تر...:
۶۲۵	کاتیک بقی جهنگی نوحده درچوو، دوو پوه کان خویان له شه پرکردن دزیه وه:
۶۲۷	له پیانو به رژه وه ندی نیسلام، پیغه مبه ری خوا ﷺ شه پی له گه ل نه کردوون:
۶۲۹	بنه مای حوکم کردنی له گه ل دوو پوه کان:
۶۳۰	بقی په یوه سترکردنی دلّه کانیان به دین، سویند خواردن و عوزیانی قبول ده کرد:
۶۳۲	همو روژانی هینی به مه به سستی ناگادار کردنه ویان سوپه تی (المنافقون)ی ده خوینده وه:
۶۳۳	سهریاری لیبوردن و نه رمینواندنی پیغه مبه ر ﷺ به رامبه ر کوی سولول، به لام:
۶۳۵	کاتیک پیغه مبه ر سوپای ناماده کرد بقی غزای ته بوک و شه پی رومه کان:
۶۳۶	په روره دگار له سر شو په له کردنه بقی ورگرتنی بیانوه کان، سهره نشی پیغه مبه ری کرد:
۶۳۷	لهو شه پی دا، دوو پوه کان له گه ل پیغه مبه ر ﷺ درچوو، ویستیان له ریگی گه پاته وه تیروزی بکن:
۶۳۸	پیغه مبه ر ﷺ هه په شه ی لهو تاوانبار ده مامکدارانه کرد:
۶۳۹	ناوی شو دوازه دوو پوه ی به حوزه یفه دا:
۶۴۱	هه ندیک لهو کارانه ی دوو پوه کان له م شه پی دا کردیان: گالته کردن بوو به باوه پداران:
۶۴۲	لهو سیاسه تانه ی بقی رو به روو بوونه وه ی دوو پوه کان ده یگرته به ر:
۶۴۷	مردنی عه بدوللای کوی ثوبی کوی سولول:
۶۴۹	هه ندیک له دوو پوه کان توبه یان کرد، له وانه: جه لاسی کوی سوهید:
۶۵۱	له سر نازاری دوو پوه کان نارامی ده گرت:
۶۵۲	رینویینی پیغه مبه ر ﷺ له به رامبه ر دوو پوه کان:
۶۵۲	هاوه لاکان ﷺ گه ر خودی دوو پوه کان نه ناسن، به لام به سیفه ته کانیان ده یان ناسن:
۶۵۳	سیفه ته کانی باس ده کردن، بقی شه ی خه لک بیانناسیت و خویان لی به دوو ربگریت:
۶۵۴	له سیفه ته کانیان: دواختنی نویژ بقی دواين کاته کانی
۶۵۴	له سیفه ته کانیان: دروکردن و په یمان شکندن و ناپاکی کردن
۶۵۵	له سیفه ته کانیان: له هیچ کامیاند ا جوانی چاکه کاری و تیگه یشتن له دین کونایته وه:
۶۵۵	له سیفه ته کانیان: دوودلی و شوینکه وتنی ناشیرن
۶۵۵	پیغه مبه ر ﷺ له نازاردانی باوه پداران و عه ییدار کردنیان هوشداری پی ده دان:

٦٥٦	لە نمونەي ئازادارانيان بۆ هاوەلان:
٦٥٧	لەوانەشە پیغمبر ﷺ هەندیکيانى ریسواکردبیت و ئاشکرای کردبن:
٦٥٨	بە ئاشکرا قسەي لەگەڵ هەندیکيان کربوو و نیشانهي نووڕوویی و فیلبازییەکی پێ گوتوون:
٦٥٩	رێگری لە هاوەلانی دەگرت کە رێز لە دووڕووکان بگرن و بەگەورەیان بزانن:
٦٥٩	بەپرسیارییهتی بە هیچ کامیکیان نەدەدا:
٦٦٠	دووڕووکانی ئەمۆ خرابترین و گەندەلترین:
٦٦٥	بەشی پێنجەم: مامەلەي پیغمبر لەگەڵ چەند توێژیکي تاییەت:
٦٦٥	مامەلەي پیغمبر ﷺ لەگەڵ ئافرەتان:
٦٦٥	ئامۆزگاری ئۆمەتەکی دەکات لەگەڵ ئافرەتان باش بن:
٦٦٥	پیغمبر ﷺ ئافرەتان بە هاوشانی پیاوان ئەژمار دەکات:
٦٦٦	وەک پیاوان، بەیعتی هاکنە ناو ئیسلامی پێدەدان، بەلام تۆقەي لەگەڵ نەدەکردن:
٦٦٩	بە نەرموونیانی مامەلەي لەگەڵ ئافرەتان دەکرد:
٦٧٠	بەهۆی ئەو تاییەتمەندییە باشانەي هەیانبوو، ستایشی ئافرەتانی قورەیشی دەکرد:
٦٧١	بایەخی بەفێرکردنی ئافرەتان دەدا، ئەوێ پێویستیان پێی دەبیت:
٦٧٢	سووڕبوو لەسەر ئامۆزگاریکردنی ئافرەتان و بەبیرھێنانەوانیان:
٦٧٣	پیاویك پارمەیکی گەمی بەخشی، خۆی پەرورەگار لێی قبوڵکرد و بەرەگەتی خستەناو و زۆر زیاتر بوو!
٦٧٣	پیغمبر ﷺ هانی ئافرەتانی دەدا لەسەر بەخشین:
٦٧٥	زۆرتیرینی ئەوانەي دەیانبەخشی، ئافرەتان بوون:
٦٧٥	هانیدەدان زۆر یادی خۆی پەرورەگار بکەن:
٦٧٦	ئەو دوایەي سوودی بۆیان هەبوايە فێری دەکردن:
٦٧٧	هانیدەدان لە بۆنەکان و کارە خێرەکاندا ئامادەبن:
٦٧٨	ئافرەتان لەگەڵ پیغمبر ﷺ بەشداریان لە نوێژی هەینی دەکرد:
٦٧٨	بەشداریان دەکرد لە نوێژی بە گۆمەل لە مزگەوت:
٦٧٩	قەدەغەي دەکرد پیاووەکان رێگری لە ئافرەتەکانیان نەکەن لە چوونە مزگەوت:
٦٧٩	رێگری لێدەکردن لە کاتی چوونەدەرەو، خۆیان بۆنخۆش بکەن:
٦٨٠	لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا، نوێژکردنی ئافرەت لە مالهەو بەشترە:
٦٨٠	سەردانی ئافرەتانی دەکرد، حالی ئەوانەي دەپرسین کە نەدەهاتنە بۆنەکان:

۶۸۱	ره چاوی حالی ئافره تانی ده کرد:
۶۸۲	بۆ ئه وهی تیکه لای پیاوان نه بن، داوای لیده کردن له ریزه کانی کوتایی نوژ بکن:
۶۸۲	به لکو پیغه مبهړ ﷺ ده رگایه کی تایه تی بۆ ئافره تانی له مزگوت ترخان کردبوو:
۶۸۳	ریگری ده کرد ئافره تان له ریگادا له گه ل پیاوان تیکه ل بین:
۶۸۳	داوای له ئافره تان ده کرد رهنکی ده ستیان به خه نه بگوین:
۶۸۳	کاتیک گوی له دهنگی گریانی مندا ل ده بوو، نوژده کانی کورت ده کرده وه:
۶۸۴	له به زمیها تنه وهی ﷺ بۆ ئافره تان: نیگرلن و خفتبار بوو بۆ ئه ئافره تهی مزگوتی خاوین ده کرده وه:
۶۸۵	پیغه مبهړ ﷺ دلی ئه ئافره تانه ی ده دایه وه که که سانیك دلایان شکاندبوون:
۶۸۶	مامه له ی پیغه مبهړ ﷺ له گه ل ئافره تان له سه ر بنه مامی به زه یی و نهرمونیانی بووه:
۶۸۸	به رامبه ر بیوه ژنان به به زه یی بوو:
۶۸۸	فهل و گوه ریی یارمه تیدانی ئافره تی بیوه ژنی روون ده کرده وه:
۶۸۸	له به جیگه یاندنی پیوستیه کانیان په له ی ده کرد:
۶۹۰	چاکه ی له گه ل ده کردن و ریژی ده گرتن:
۶۹۲	ده سه خوشکی خیزانه کانی به چاکه له گه ل کردن جیا ده کردنه وه:
۶۹۲	دوای مردنی هاوه لانی، په یمان پاریز بووه به رامبه ر که س و کاریان:
۶۹۳	له روانگی به زه یی ها تنه وه، پرسپاری حالی ئافره تانی له خیزانه کانی خوی ده کرد:
۶۹۴	چاکه ی ئافره ت و که سوکاره که ی ده پاراست و چاکه ی له گه ل ده کردن:
۶۹۷	گه ر هه له ی له یه کیکیان بدیتبایه، به نهرمونیان و هیواشی قه ده غه ی ده کرد:
۶۹۸	ریگری له پیاوان کردووه له ئافره تان بدن:
۶۹۹	فرمانی به چاکه ده کرد نه گه ر ئافره تیک گوناھیک کی کردبا و پاشان تۆبه ی لی کردبا:
۷۰۰	دیاری له ئافره تان وهرده گرت:
۷۰۲	ئافره تان داوه تی نان خواردنیان ده کرد، ئه ویش وه لامی داوه که ی ده دانه وه:
۷۰۲	سه ردانی ئافره تی نه خوشی ده کرد:
۷۰۳	هه ندیک له ئافره تان داوای دوعا کردنیان لی کردووه:
۷۰۴	ناوی هه ندیک له ئافره تانی ده گۆپی:
۷۰۵	هه روه کو ناوی کومه لیک له هاوه لانیشی گۆپیووه:
۷۰۶	هه ندیک جار گالته ی له گه ل ئافره تانی به ته مه ن ده کرد:

۷۰۶	بە مەبەستی ئاشتەوايى نىوان دوو هاوسەر، تىكاي لە هەندىك ئافرەت کردووه:
۷۰۷	لە کاروبارى هاوسەرگيرى ئامۆژگارى دەکردن:
۷۰۸	بۆ هاوەلانى خۆى ئافرەتى باشى خواستووه:
۷۰۹	ههچ ئافرهتێكى ماره نەدەکرد، تەنیا دواى رەزامەندى نەبووايه:
۷۱۰	ئەو مارهيهيهى رەتدەکردەوه، کە باوکەكە بۆ روخسەتى ئافرهتەكە بريارى لەسەردابوو:
۷۱۰	گوێى لە سکاڵا و گلهيهكانيانى دەگرتن:
۷۱۱	رێگەى دەدا ئافرهتان بەشداری شەپ بکەن، بۆ تيمارکردنى برينداران و ئامادەکردنى خواردن:
۷۱۳	كوشتنى ئافرهتانی لە شەپدا قەدەغەکرد:
۷۱۳	سووردبووه لەسەر پەروەردەکردنى ئافرهتان،:
۷۱۵	مامەلەي پېغەمبەر ﷺ لەگەڵ بە سالاچووان
۷۱۶	پېغەمبەر ﷺ پياوى بە تەمەنى بە باشترین کەس داناوه، گەر کردەوهى چاك بێت:
۷۱۶	ئۆمەتەكەى هاندەدا لەسەر رێزگرتنى بەسالاچوان:
۷۱۸	بۆيه هاوەلان قەدر و ریزی پياوانى بەتەمەنيان دەزانى:
۷۲۰	ریزی تەمەن و بۆ توانايى دەگرت، دەست پێشخەرى دەکرد بۆ سەردانى کردنيان:
۷۲۰	بە جوانى پێشوازي لى دەکردن:
۷۲۰	گالتهى لەگەڵ دەکردن:
۷۲۱	مژدەى رەحمەتى پەروەدگارى پێدەدان و ئائۆمىدى نەدەکردن:
۷۲۱	لە راسپاردەکانى پېغەمبەر ﷺ بۆ هاوەلانى لە کاتى شەپدا:
۷۲۲	لە زۆریهى کاروباردا پێشى دەخستن:
۷۲۲	پێش خستنيان لە پێش نويژى کردن:
۷۲۳	پێش خستنيان بۆ زوو سەلامکردن لێيان:
۷۲۳	پێش خستنيان لە بەخشين:
۷۲۴	زۆرێك لە حوكمە شەریعیهكانى لەسەر سوک دەکردن:
۷۲۵	لەبەر نزیک بوونهوهى ئەجەليان، يادى خواى گەورهى بەبیر دەهێنانهوه:
۷۲۶	لە بەرامبەر چيژى دونيا و کۆکردنهوهى پارە هۆشدارى پى دەدان:
۷۲۷	گوناهى سزای پياوى بە تەمەن لەوانى تر گەورهتره:
۷۲۸	رێگى لى دەکردن نیشانهى پيرى لەسەريان لایبەن:

۷۲۸	به لّام هانیده دان له سره گورپانکاری له پیریدا:
۷۲۹	مامه لّهی پیغهمبهړ ﷺ له گهل مندانان
۷۲۹	به زهیی به مندان ده هاته وه ته نانه ت گه له دایک بووی زینا بووایه:
۷۲۹	له هیدایه تی پیغهمبهړ بۆ مندانان: پیروزکردنیان و په نجه هیتان به مه لاشوویان:
۷۳۰	ناوی جوانی بۆ هه لده بژاردن:
۷۳۱	له ناو کوش و له سره رانی خوی دایده نان، به رگی ناخوشیبه کانی ده گرتن:
۷۳۱	یاری و گالته ی له گهل ده کردن:
۷۳۲	له گالته و قسه خو شه کانی بۆ مندانان:
۷۳۳	له وانه: گالته کردن ی له گهل مندالی ساوا:
۷۳۳	گالته ی له گهل نه نه سی کوپی مالیک ﷺ ده کرد:
۷۳۳	له گالته کردن له گهلان: پتیشپرکتی ده کرد له نیتان:
۷۳۴	کاتیک به لایاندا تپه پرپو بایه، سه لامی لیده کردن:
۷۳۴	دهستی به سر ی منداناندا ده هیتا:
۷۳۵	هه روه ها دهستی به روومه تی منداناندا ده هیتا:
۷۳۵	مندالی ماچ ده کرد:
۷۳۵	دیاری ده دایه مندانان:
۷۳۶	پیغهمبهړ ﷺ سوورپو له سره فیرکردن و په روره دکردنی مندانان:
۷۳۶	فیره قورثان و باوه پ و یه کتاپه رستی ده کردن:
۷۳۷	فیرکردنی مندانان کان به جوانترین رهفتار:
۷۳۷	فیرکردنی مندانان بۆ نادابی نان خواردن:
۷۳۷	گه به کیک هه لّی بکردبایه، به نرم و نیانی ریتوینی ده کرد:
۷۳۸	له کاتی گفتوگو کردن له گهلان، پیغهمبهړ ﷺ گوزارشتی نه رمی له گهل به کارده هیتان:
۷۳۸	لیپراهیتانی مندان بۆ هه لگرتنی به پرسیاریه ت:
۷۳۹	ریزگرتن له که سایه تی مندان:
۷۴۰	چه ختی له راستی گوتن و درونه کردن له گهلان ده کرده وه:
۷۴۳	به شی شه شه م: مامه لّهی پیغهمبهړ ﷺ له گهل جگه له مروقه
۷۴۳	مامه لّهی پیغهمبهړ ﷺ له گهل جنوکه کان (په ریبه کان)

۷۴۳	زۆرێك له جنۆكه كان وه لامي بانگهوازی پینگەمبەریان ﷺ داوه تهوه:
۷۴۴	قورئان خوێندنی پینگەمبەر له سەر جنۆكه كان:
۷۴۵	ستایشی ده كردن له باش گوێگرێتیان بۆ قورئان:
۷۴۵	بايه خى به خواردنی جنۆكه باوهرداره كان ده دا:
۷۴۵	هۆشدارى داوه له ئازاردانى جنۆكهى باوهردار:
۷۴۶	بۆ خۆپاراستن له شەیتان پەناى به خواى پەروەردگار ده گرت:
۷۴۷	مامەلەى پینگەمبەر ﷺ لەگەل ئازەلان:
۷۴۸	پینگەمبەر ﷺ چەند ئازەلێكى سوارى هەبووه له ئەسپ و ماین و هێستر:
۷۵۰	ئەسپى خۆش دەوێست و قەدرى ده گرت:
۷۵۰	رقى له ئەسپى پى سپی ده بوویهوه.
۷۵۱	بەزەبى به پشيله ده هاتهوه، خواردن و ئاوى پى ده دا:
۷۵۲	قەدەغەى ده كرد، ئازەل زیاد له توانى خۆى لى بارىكریت، يان برسى بكریت
۷۵۳	فەرمانى كردوه له گەلێان نەرمونيان بن:
۷۵۴	هەوالى داوه، كه مەوۆ به هوى ئازاردنى ئازەل دەچێتە دۆزهخهوه:
۷۵۴	هەوالى داوه، نەرم و نیا ن بوون لەگەل ئازەلان، هۆكاره بۆ چوونه به هەشت:
۷۵۵	هەوالى داوه كه له پێدانی خواردن به ئازەلان پاداشت هەیه:
۷۵۵	رێگرى ده گرت، به چكهى باڵنده له دایكى دایرپیت:
۷۵۶	تێگرێنى تیر و بەردى له ئازەلان قەدەغه ده كرد:
۷۵۷	قەدەغەيكردوه ئازەل نۆچهوانى داغ بكریت يان له دەموچاوى بدریت:
۷۵۸	هەروها قەدەغەى كردوه جەستەى ئازەل بشیوین:
۷۵۸	خەساندى ئازەل قەدەغەكردوه، تەنیا بۆ پێوستى نەبیت:
۷۵۹	رێگرى ده كرد له كوشتنى ئەو گياندارانهى زیانیان نییه:
۷۵۹	فەرمانى كوشتنى ئەو گياندارانهى دهركردوه كه زیانیان هەیه:
۷۶۰	رێگرى كردوه ئازەل له پێتاو گالته كردن بكورزیت:
۷۶۰	هانیده دان بەزەبیان بێتەوه به ئازەلان:
۷۶۱	رێگرى كردوه له جێتودان و نەفرەتکردن له ئازەل، به تايبەت كەلەشیر:
۷۶۲	فەرمانى ده كرد، گەر كەسێك نیازى سەرپىنى مەرى هەیه، با مەرىكى بى شیر سەرپىت:

٧٦٢	فهرمانی دهکرد، له کاتی سهربهرین نهرمونيان بن:
٧٦٣	قه دهغه ی کردووه، ماین له گوی درێژ چاك بكریت:
٧٦٣	ناژه لان شاهیدی پیغه مبهرایه تی دهدهن:
٧٦٤	شیرێك له پێناو خوشه وستی پیغه مبهری خوا ﷺ یارمه تی كهشتییه ك ده دات:
٧٦٥	ناوهرۆك

((ئەمرۆ بۆ مۇسلمانان شوپىنگە وتتى پېغەمبەر زۆر پېويستە، بەتايىت
كە ئەمرۆ دوژمنانى ئىسلام گومان گەلىكىيان ناوئەتە ناو ئىسلام،
مۇسلمانان يان بەئارەزووبازى تەفرەداوہ بۆ ئەوہى رېگىرى بكن
لەئايىنى خوا.

بۆيە لەم كىتئەدا ويستومانە لەبارەى پېغەمبەرەوہ بدويىن
لەمەر پېشەوايەتى و دادوہرى و چاكسازى و مامۆستايەتى و
پەرورەدەكەيەوہ، ھەر و ھەك باوكىك و بەرپوہەبەريك و
پېشەوايەك و سەركرەدەيەك و كرىكارىك..
ئەمە و جگە لەمانەش لەلايەنەكانى كەسايەتى، كە لەمەدا پشتمان
بەستووە بەفەر موودە راستەقېنەكانى پېغەمبەر و بەرچاومان بەو
فەر موودانە رووناك كردۆتەوہ.))

وصلی اللہ علی سیدنا محمد وعلی آلہ وصحبہ وسلم

كىتئەداوہى

چاپى يەكەم

1442-2021